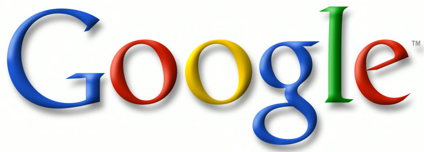
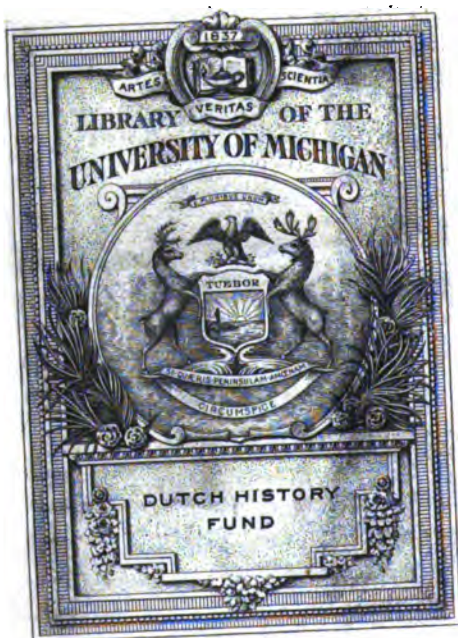

Google

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

MENGELWERK,

VOOR

1823.

VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunsten en Wetenschappen, betrekkelijk.

TWEEDE STUK.

VOOR

1823.

MENGELWERK.

Te AMSTERDAM, bij

G. S. LEENEMAN VAN DER KROE

en

J. W. IJNTEMA.

1823.

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK.

INHOUD.

Nieuw

* 4 Naar

Mo-

Op

INHOUD.

Waar-

Phleg-

MENGELWERK.

GEDACHTEN OMTRENT DE DOODSTRAF.

God heeft de Hel uit liefde geschapen, zegt ergens de beroemde SCHILLER; en, hoe zonderling deze uitdrukking aan velen, hoe geheel ongerijmd zij ook aan sommigen moge voorkomen, elk, die de zaak uit een Christelijk-wijsgeerig oogpunt beschouwt, zal in deze uitdrukking alleen het gevoelen vinden opgesloten: dat de laatste schakel, ook van de zwaarste der Goddelijke straffen, zich vasthecht aan de verbetering van den gevallen' zondaar.

God heeft de Hel uit liefde geschapen. Deze wijze van zeggen beteekent alzoo, in een' gezonden zin, niets anders, dan dat het grootstmogelijk ongeluk, den onboetvaardigen zondaar door een regtvaardig Opperwezen bereid, door deszelfs even oneindige als onbevatbare liefde, als laatst en eenig overblijvend middel wordt aangewend, ter eindelijke redding en eeuwige behoudenis van den ongelukkigen.

Dit gevoelen is meer dan eenmaal te berde gebragt, en uitvoeriger ontwikkeld, dan ons bestek gedoogt; en niet minder is hetzelve, door bevoegden en onbevoegden, aangevallen en verdedigd. Wij rekenen het, voor ons tegenwoordig doel, geheel overbodig, en onszelven ongehouden, den staat des geschils, in dezen, breeder te ontwikkelen, en hetzelve te beslissen. Elk, omtrent zijn bijzonder gevoelen, de grootste vrijheid latende, zal wel niemand ons het onze pogen te ontnemen; en wij omhelzen alzoo, naar onze overtuiging, dat gevoelen, hetwelk, door de meeste Christelijke wijsgeeren aangenomen, in de vreesselijkste betooning der geduchtste Goddelijke straffe niets anders opmerkt, dan het meestvermogende middel ter teregtbrenging en verbetering van rampzalige zondaren.

Zij, die zich in gemoede verpligt vinden met ons van gevoelen te verschillen, zullen, wij houden er ons volkomen van overtuigd, het door ons beweerde toch wel voor 't minst als eene zeer wenschelijke zaak willen beschouwen, die door elk edel, menschlievend, Christelijk hart zoo gaarne omhelsd wordt; en iets meerder kunnen wij van onze gemoedelijke tegenstanders wel met geen goed regt vorderen. Doch is het wenschelijke der zaak eenmaal door het hart toegestemd, dan kan men gemakkelijk betoogen, dat *alle* deugden en volkomenheden van het Hoogste Wezen, welke zich in drie woorden: GOD IS LIEFDE, vereenigen, met het door ons beweerde gevoelen in een schoon en belangwekkend verband staan.

En nu — is het eene wenschelijke zaak, dat, bij de Goddelijke straffen, de laatste schakel verbetering zijn zal, en kan het omhelzen van dit gevoelen de volmaaktheden van Hem, dien wij, door het Evangelie, als Vader in Christus erkennen, in het heerlijkst en meest beminnenswaardig licht plaatsen, wie gevoelt dan niet, met geheel zijn hart, het gepaste, ja pligtmatige, om daar, waar de burgerlijke wet de veiligheid der maatschappij door straffen tegen de overtreders verpligt is te handhaven, de *verbetering van den misdadiger* als voornaam hoofddoel aan te nemen, en daartoe alles aan te wenden?

God heeft geen lust in den dood des zondaars; maar daarin, dat hij zich bekeere en leve; dit laat het Hoogste Wezen ons op het plegtigst van zichzelven verzekeren. Elders luidt het: *God wil niet, dat één eenige verloren ga, maar dat zij allen tot bekeering komen.* En, niettegenstaande dit alles, vermeten zich menschen en Christenen, hunne medemenschen en mede-Christenen wettelijk ter dood te doemen, en alzoo den gevallen' zondaar den terugkeer op het goede pad schier geheel onmogelijk te maken! Wij zeggen: *schier geheel*, omdat men ons, hier of elders, op een' enkelen bekeerden moordenaar zou kunnen wijzen. Dan, in verre de meeste gevallen, helaas! zijn de uitzigten, voor den menschenvriend en Christen, omtrent zoodanige ongelukkigen, met dikke neve-

len

len ontogen, zoo niet geheel met nacht bedekt. Het zwaard der wet is gevallen, maar ook voor immer de weg ter bekeering en boete voor den ongelukkig gevallenen gesloten; gesloten door menschen, die, nevens den gestraften misdadiger, in andere opzigten, welligt even strafschuldig zijn voor het gerigt van Hem, *die zonder aanzien des persoons oordeelt!*

In het Oosten, alwaar, in den kindschen staat des menschdoms, in de tijden van onwetendheid en barbaarschheid, de bloedwraak gedurig de afgrijselijkste tooneelen herhaalde, was het van eenen wetgever als Mozes, een man, door Gods geest verlicht, en met bijzondere openbaringen verwaardigd, te verwachten, dat hij den Bloedwreker het moordend zwaard ontnemen, en daarvoor het straffend zwaard der wet aan eerwaardige, kundige en onpartijdige Regters in handen geven zoude. In *zijnen* tijd en voor *zijne* natie was de wet, die door hem, in naam van Jehovah, aan Israël werd gegeven, ter wering van het bestaande kwaad, niet slechts nuttig en doelmatig, maar zij mag, onder de genoemde omstandigheden, zelfs menschlievend genoemd worden. *Het bestaande kwaad werd er geheel door voorgekomen; de zeden werden er door verzacht, der barbaarschheid perk gezet, de veiligheid der zamenleving verzekerd, de onschuld krachtdadig beschermd;* terwijl eindelijk *de bestaande vooroordeelen, op de meest onschadelijke wijze, werden te gemoet gekomen.* Maar, behoudens dit alles, blijven wij het verbindend gezag eener wet, die *de doodstraf* op het misdrijf zet, *voor Christenen*, ontkennen. Zij voegt niet aan onze *tijden;* zij is strijdig met Christelijke *zeden;* zij staat beneden onze Christelijke *verlichting* en *beschaving*, en in weêrspraak met de verklaarde *leer des Evangelies*, door onzen Goddelijken Verlosser op aarde verkondigd.

Blijdschap is er in den hemel over één zondaar, die zich bekeert, meer dan over negen-en-negentig regtvaardigen, die de bekeering niet behoeven. Aan de zedelijke herstelling en verbetering van den zondaar werkt Hij, aan wien wij door den Vader zijn overgegeven, door allerlei

middelen: ook de grootste zondaar, ook de meest in het kwade verharde booswicht is het voorwerp zijner teederste belangstelling: waar de verloren zoon, met berouw over zijne verkeerdheden, tot den vader en, in dien vader, tot het goede pad terugkeert, daar vindt hij opene armen en een hart vol vergevende liefde. En nu zullen wij, afgewekenen, onzen medeäfgewekenen den terugkeer afsluiten en zijn bloed doen stroomen, waar wij tranen van boete en berouw uit zijne oogen hadden behooren te lokken! Dit behoorde *onder Christenen* zoo niet te zijn.

Een moordenaar is een *misdadiger;* het is zoo! maar heeft hij, behalve dezen afschrikkenden titel, niet nog een' anderen, die hem aan elk edel, menschlievend, Christelijk hart aanbeveelt? Behoordt hij niet eerst en vooral den naam van een' *ongelukkigen* te dragen, en dit juist des te eerder, naar mate zijne misdaad grooter en afschuwelijker zij? Wie den geest van het Christendom niet in het binnenste heeft, zal hier wel den *ongelukkigen* voorbij- en alleen den *misdadiger* zien; de Christenwijsgeer zal zich daarvoor wachten.

De ervaring bewijst, en voorbeelden bevestigen het, dat ontzettende straffen het kwaad niet stuiten: ervaring en voorbeelden overtuigen veeleer, dat matiging in gestrengheid het aantal van misdadigers, daar, waar zulks plaats vond, verminderde. Hoe streelend is deze opmerking voor den menschenvriend; hoe welkom voor het Christelijk hart! Mogt men maar meer en overal deze waarheden erkennen, en in daden van erkentenis aan den dag leggen!

Ginds zien wij een' misdadiger ter strafplaats geleid. De strengheid der wet sprak het doodvonnis uit, en het zwaard der menschelijke geregtigheid doet het bloed van den schuldigen stroomen. Welligt bevredigt dat bloed eene vertoornde Godheid? Maar wie zijt gij, die den Vader in Christus tot een' Heidenschen Afgod verlaagt? — Welligt wordt er het geleden ongeluk door vergoed? Maar is dan de ongelukkige, die onder de handen van den

den gestraften nederzonk, nu weder in het leven teruggeroepen? — Welligt werkt het ontzettend voorbeeld gunstig? Maar aan den voet van het schavot pleegt een booswicht zijn misdrijf, in den waan, dat het zwaard der wet *hem* wel nooit bereiken zal. — Welligt, echter, vaart er in het hart van dien booswicht bangen schrik? Maar schrikt hij ook voor de *misdaad?* En, indien hij er al voor beeft, de ongelukkige, die daar zoo even als offer zijner misdaad nederviel, verschijnt onboetvaardig, onverbeterd, onvoorbereid voor zijnen eenigen, eeuwigen en heiligen Regter. Vreesselijke gedachte! Hij zou boetvaardig, verbeterd, voorbereid hebben *kunnen sterven*, indien het doodelijk zwaard der wet hem slechts vergund had te *leven*, en menschenliefde den ongelukkigen tot God en Christus had geleid.

Dáár zien wij een tooneel, den mensch en Christen meerder waardig. Men beschouwt den ongelukkigen misdadiger, juist *omdat* hij zoo diep is gevallen, met innig, hartelijk, Christelijk medelijden. Hij heeft zich tegen de maatschappij vergrepen, en daardoor zijne vrijheid verbeurd; maar men verzwaart dit gemis niet door onmeedoogende strafbepalingen: reeds het derven der vrijheid is in zichzelve eene zware tuchtiging; en deze tuchtiging ten beste te keeren, is het weldadig doel van den verlichten wetgever. In zijnen kerker wordt de ongelukkige als *mensch* behandeld, en aan orde, tucht en arbeidzaamheid gewend; daar ontsteekt de hartelijkste welwillendheid voor hem het licht der kennis, en poogt men zijn verstand te beschaven, zijnen geest met kundigheden te verrijken, en bovenal zijn hart, door den weldadigen invloed van den Godsdienst, voor de deugd te openen. In plaats van hem den weg naar een bloedig schavot te doen bewandelen, wijst men den ongelukkigen op zijne roeping en bestemming als mensch, als redelijk en onsterfelijk wezen; en, kan hij de veroorzaakte onheilen al niet herstellen, het bedreven kwaad niet uitwisschen, de gestichte rampen nooit vergoeden, hij kan, onder eene doelmatige leiding, zijn volgend leven, voorzeker geheel onschadelijk, zoo al

niet nog eenigzins nuttig, der maatschappije toewijden, en, voor zichzelven, den kwaden weg verlaten hebbende, op het pad der deugd zijne schreden rigten, en de hartelijkheid van zijn berouw, door eene opregte bekeering, voor God en menschen betoonen.

En al ware dit alles, bij een' enkelen verstokten booswicht, zonder eenige uitwerking: wat nood? Hij vindt eenmaal in den Hemel zijn' Regter; wij mogen, ook hem, niet oordeelen. Maar het groot getal van hen, die, langs den weg van Christelijke menschenliefde, te regt *kunnen*, ja *zullen* gebragt worden, zal het hart van den menschenvriend verheugen, en hem aansporen, om in goeddoen niet te vertragen.

Weldadig is het regt, den Vorsten in Christenlanden geschonken, om daar, waar de wet *de doodstraf* uitspraak, het woord *genade* te doen hooren. Koningen! Vorsten der Aarde! zoo dikwijls gij dat woord uitspreekt, juichen Gods Engelen; want dan betoont gij u waardig, den titel van *vertegenwoordigers der Godheid* te dragen. De Godheid spreidt het meest haar vermogen in weldoen ten toon, en elk blijk van hare magt is tevens een kenmerk van de hoogste genade. Tracht naar haar te gelijken, in gunstbetooning omtrent ongelukkige misdadigers, Grooten der Aarde! en gij zult zielen behouden van het verderf. Wat het verjaard vooroordeel moge doemen, volgt gij de inspraak van uw hart, de stem der menschenliefde, de hoofdles van het Evangelie. Elk onderteekend doodvonnis is een doorn op uw pad, elke vrijspraak eene roos des beteren levens; met het eerste is voor den rampzaligen *alles* verloren, met het laatste kan *alles* behouden worden. Bij zulk eene ontzettende kansrekening kan de keuze niet lang weifelen; en, zoo ze wankelen mogt, bedenkt dan, dat uw vorstenzetel gegrond is op de voetbank van dien troon, dien wij, door Jezus Christus, als een troon der genade hebben leeren kennen.

Dan, waartoe alle deze bespiegelingen; de ontwikkeling van alle deze aangelegene waarheden? Wij antwoorden: om er de welligt sluimerende aandacht van velen op te ves-

vestigen, — om anderen, die er belang in stellen, te doen zien, dat er aan ongelukkige misdadigers nog met een warm, Christelijk hart gedacht wordt, — om elk op te wekken, aan dit zoo aangelegen onderwerp ernstig de hand te slaan, en, mogt het zijn, eene gewenschte vereeniging van alle weldenkenden in dezen te bevorderen; opdat, door dit een en ander, ons dierbaar vaderland, gelijk in zoo menig ander goed, edel en loffelijk werk, een voorbeeld voor andere natiën zij, en — hetwelk alles in waarde te boven gaat — opdat de Albarmhartige met welgevallen op ons nederzie!

BERIGTEN OMTRENT DE MINERALE WATEREN VAN EMS.

Door

E. J. THOMASSEN A THUESSINK.

Sedert weinige jaren is men in ons vaderland begonnen meer algemeen gebruik te maken van die geneesmiddelen, welke de natuur, in haren schoot geheel verarbeid, zoo overvloedig aanbiedt; ik bedoel de bronnen en minerale wateren. In *Duitschland*, *Frankrijk*, *Italië*, *Zwitserland*, en over het algemeen in die landen, waarin zich hooge bergen bevinden, worden minerale wateren gevonden, en men heeft te allen tijde reeds als geneesmiddel van dezelve gebruik gemaakt. Thans heeft men dezelve ook tot verzamelplaatsen van uitspanning en verlustiging verkozen; zoodat men aldaar, even als bij ons naar landhuizen en buitenplaatsen, zich derwaarts eenige weken des zomers begeeft, om van zijne gewone bezigheden uit te rusten.

Bij ons is, vooral na den algemeenen vrede, ook de lust tot reizen meer opgewekt, en daardoor heeft men ook natuurlijk die plaatsen van uitspanning, en tevens van bevordering der gezondheid en ter genezing van langdurige ziekten, meer leeren kennen. Ook schijnt daaraan veel te hebben toegebragt de inrigting van het zeebad te

Norderney in ons naburig *Oostvriesland*, de daarop gevolgde daarstelling der zeebaden te *Scheveningen* en bij *den Haag*, en eindelijk ook de onlangs zoo uitnemend wel ingerigte zwavelbaden te *Bentheim*, welke laatste ook allerdrokst, en zoo ik verneme met een gezegend gevolg, door onze *Nederlanders* bezocht worden.

Ik zie intusschen niet zonder leedwezen, dat men, zonder behoorlijk onderscheid, allerhande soort van zieken naar de zeebaden of naar de baden van *Bentheim* verzendt, dezelve als *panaceën* voor alle mogelijke langdurige en hardnekkige ziekten en kwalen beschouwt, en dat zelfs anders kundige geneesheeren niet schijnen te begrijpen, dat het onmogelijk is, dat hetzelfde water, hetwelk uitslag, verstoppingen, jicht enz. geneest, niet het tegengestelde, dat is eene nadeelige uitwerking, in andere ziekten van eenen geheel anderen aard moet voortbrengen.

De natuur, zoo rijk niet alleen in het voortbrengen van planten en dieren tot verkwikking en voeding der menschen, maar ook in het schenken van planten, kruiden en delfstoffen tot wering of herstelling van verschillende ziekten, is niet minder weldadig in het beschikken van eene menigte soorten van heilzame bronnen en wateren, welke zoo zeer in aard en vermogens van elkander verschillen, dat zij geschikt zijn om de meest verschillende ziekten te genezen.

De tegenwoordige vorderingen in de natuur- en scheikunde, vooral de latere ontdekkingen omtrent de luchtsoorten en het *galvanismus*, hebben gemaakt, dat men overal deze bronnen, waar zij gevonden worden, naauwkeurig onderzocht, en dat men, door de vlijt en braafheid van kundige mannen, door menigvuldige proeven ontdekt heeft, welke de bijzondere ziekten zijn, waarin deze wateren al of niet zijn aangewezen. De geneesheeren, die de zieken aan deze bronnen verzorgen, hoort men thans niet meer, als wel voorheen, hunne baden als algemeene geneesmiddelen uitventen, maar derzelver juiste en bepaalde krachten in het genezen van sommige ziekten

aan-

aanwijzen. Niet zelden heb ik de brönnämsen hooren klagen, dat men hun ongeschikte lijders toezond, om zich van hen voor eenigen tijd te ontdoen; terwijl zij dezelve afwezen, en naar voor hen geschiktere baden zonden.

Men kent thans reeds zoo vele bronnen, die door alle landen verspreid zijn, dat het eene bijzondere studie vordert, die alle te leeren kennen. Vele daarvan zijn zoo afgelegen, dat wij *Nederlanders* die bezwaarlijk zouden kunnen bereizen; dan, dit is ook minder noodig, daar wij ons aan alle kanten omringd vinden van verschillende heilzame bronnen, die alles vereenigen, wat men ter genezing van vele langdurige en hardnekkige ziekten zoude kunnen vorderen. Wij hebben bij en in ons land de zeebaden van *Norderney* en *Scheveningen* — kort bij ons, het *Bentheimer* bad — in *Westfalen Nendorf*, *Meinberg*, *Driburg*, *Pyrmont* — voorts bij of in onze zuidelijke provinciën *Aken*, *Chaudfontaine*, *Spa* enz.; maar bijzonder rijk aan bronnen zijn de *Rijn*-provinciën: van *Kleef* tot boven aan den *Rijn* toe heeft men overal heilzame bronnen, welke zoo wel door de inwoners als door vreemdelingen menigvuldig gebezigd worden.

Er is echter mogelijk geen land, hetwelk rijker aan deze uitnemende voortbrengselen der natuur is, dan het kleine Hertogdom *Nassau*. In dit schoone en waarlijk romaneske land, hetwelk uit hooge bergen, door de *Lahn* doorsneden, bestaat, die een' grooten voorraad van allerhande steenen en metalen bevatten, vindt men overal de heerlijkste en in krachten zeer verschillende koude, lauwe, heete, zoute, koolzure, zwavelachtige en ijzerhoudende bronnen. Alle deze (ten minste de voornaamste) zijn door de vaderlijke zorg des Vorsten uitmuntend en met groote kosten ingerigt, bruikbaar gemaakt, van al het noodige voorzien, en bij dezelve beroemde en geschikte geneesheeren aangesteld. Alle deze bronnen liggen op eenen afstand van weinige uren van elkander, zoodat zij des noods op éénen dag kunnen bereisd worden. Elke bron in het beroemde gebergte van den *Taunus* is mineraal, en bezit meer of min geneeskundige krachten. De

voornaamste zijn: *Ems*, *Geilnau*, *Selters* en *Fachingen*, aan de *Lahn* gelegen, en voorts, naar den kant van *Frankfort*, *Schwalbach*, *Schlangenbad* en *Wiesbaden*.

Ik heb dezen zomer alle deze bronnen bezocht en leeren kennen; en, daar ik een' geruimen tijd te *Ems* zelve voor mijne gezondheid de wateren gebruikt heb, zal men het niet ongepast keuren, dat ik hiervan iets zegge; daar dit bad, minder dan het verdiende bekend, de oplettendheid mijner Landgenooten dubbel waardig is.

Dit bad is sedert onheugelijke tijden, zelfs bij de *Romeinen* reeds, bekend geweest (*), maar heeft sedert eenige jaren eerst deszelfs grootsten roem verkregen, nadat de voortreffelijke G. M. THILENIUS, die aan dit bad langen tijd de geneeskunde heeft uitgeoefend, deszelfs uitmuntende krachten door vele genezingen van langdurige ziekten bewezen heeft. Nu heeft hetzelve langzamerhand zulk eenen roem verkregen, dat, door het jaarlijks vermeerderen van dezen toeloop, men met moeite de menigvuldige badgasten kan plaatsen. In de maanden Junij en Julij, toen ik dit bad bezocht heb, waren er meer dan 500 werkelijke zieken, die het water gebruikten; en sedert heb ik vernomen, dat het getal nog aanmerkelijk is toegenomen.

Het bad *Ems* ligt aan den regter over van het riviertje de *Lahn*, 't welk bij *Coblenz* in den *Rijn* valt. Het is van deze stad een paar groote uren verwijderd, en even zoo

(*) Het oudste boek over dit bad is van J. DRYANDER, in het Latijn te *Marburg* in 1535 gedrukt. In het Hoogduitsch zijn dezelve beschreven door M. WEIGEL te *Frankfort* in 1627, J. D. HORST te *Frankfort* 1659, J. H. JUNGKEN 1700, P. WOHLFART te *Cassel* 1716, J. J. GRAMBE 1732, FORELL 1743, C. P. BRUCKMANS 1772, CARTHEUSER 1781, ZÜCKERT *Syst. Beschr. der Gesundbr.* 1776. S. 288, G. M. THILENIUS, *Med. et Ch. Bemerk.* 2 Th. 1814, H. C. THILENIUS, *Ems und seine Heilquellen*, 1816, HUFELAND, *über die vorzüchl. Heilquellen*, 1820, J. A. VOGLER, *die Heilquellen zu Ems*, 1821.

zoo ver aan de andere zijde van *Nassau*. Het is tegen het zuiden gelegen in een smal en diep dal, tusschen hooge en steile rotsbergen, die echter alle door wijnstokken, vruchtboomen en koorn bezet zijn. Aan de noordzijde van de *Lahn* zijn de bergen met bosschen bedekt, die meestal met wandelingen doorsneden zijn. Zij bestaan meestal uit leisteenen (*thonschiefer*), en bevatten vele delfstoffen, vooral ijzer, lood, zilver en koper, waarvan de mijnen ook in den omtrek van *Ems* gevonden worden. Alleen schijnt op de plaats, waar het bad *Ems* gebouwd is, de oorsprong te zijn der warme bronnen, welke zich zelfs tot in het bed der rivier uitstrekken. Deze baden, die oudtijds open waren, zijn thans alle bedekt. Boven dezelve zijn twee paleizen gebouwd, welke reeds meer dan honderd jaren oud zijn, waarvan het eene aan het vorstelijke huis van *Oranje-Nassau*, en het andere, daarnaast gelegen, aan het *Hessische* huis behoorde. Beide zijn sedert 1806 vereenigd, en behooren uitsluitend aan het Hertogdom *Nassau*. Van dien tijd af is *Ems* door de gemaakte verbeteringen en inrigtingen eerst begonnen te bloeijen. In deze gebouwen ontspringen de heete bronnen, welke hier behoorlijk ingevat, door bijzondere pijpen geleid, en tot drinkbronnen en baden gevormd en geschikt zijn. Offchoon alle de bronnen ook tot drinken zoo wel als tot baden geschikt zijn, bezigt men echter alleen tot drinken twee bronnen. De eerste, die onder de kolonnade van het oorspronkelijke *Nassausche Curhaus* gevonden wordt, is de zoogenaamde *Kesselbron*, die zich in een marmeren bekken ontlast, en zulk eene groote hoeveelheid waters opgeeft, dat zij niet alleen voor het dagelijksch gebruik der badgasten voldoende is, maar dat nog het grootste gedeelte daarvan naar de baden wordt afgeleid. Dit water heeft eene temperatuur van 39 graden *Reaum.*, of 120 *Fahrenh.* De tweede drinkbron, het *Kränchen* genoemd, omdat het met eene kleine kraan voorzien is, en waaruit ook de kruiken, die verzonden worden, getapt worden, is in het daarnaast gelegen *Darmstädter* huis.

huis. Deze is minder warm, en heeft eene temperatuur van 31 gr. *Reaum.*, of 102 gr. *Fahrenh.*

Behalve deze, zijn er nog vele bronnen, die men meest tot baden bezigt. Men vindt dezelve alle naauwkeurig aangeteekend en beschreven in eene afteekening van den platten grond dezer baden, die men in het *Curhaus* bekomen kan. Genoeg zij het, hier alleen aan te merken, dat zij zoo rijk aan water zijn, dat sommige alleen 2000 cubiekvoeten waters in 24 uren opleveren; — dat voorts derzelver graad van warmte zoo zeer verschillend is, dat zij meest van 30 tot 44 gr. warmte bezitten, terwijl sommige maar 17 tot 19 gr. *Reaum.* hebben. Deze verscheidenheid van temperatuur maakt, dat men, naar het voorschrift der geneesheeren, op alle tijden baden van verschillende graden van warmte kan toedienen. Sedert korte jaren heeft men de inrigting der baden zeer verbeterd, het water uit verscheidene bronnen in groote bakken verzameld, en naar verkiezing in de baden door buizen geleid.

Men heeft hier in den vleugel van het *Nassausche* huis negentien baden — hiernaast de zoogenaamde rotsbaden (*Felsenbäder*), ook negentien in getal — zeven zoogenaamde nieuwe baden — acht baden van het *Kränchen* — zes baden in het middelste gebouw, waaronder het zoogenaamd *Bubenbad* — dertien baden in het gebouw bij de *Lahn*, waarin een marmeren bad voor vorstelijke personen — zes baden in het Rondeel — ook zijn op de middelste verdieping baden voor menschen, die niet naar beneden kunnen komen — en overal zijn ook inrigtingen voor de spuitbaden of *douches*. De baden zijn van hardsteen, veelal uit de rots gehouwen, hebben eene bekwame diepte, en zijn van twee kranen, om heet en koud water in te laten, voorzien. In sommige baden komt het water uit de wel zelve voort. Elk bad is van het naburige door een muurtje gescheiden, en van de noodidige plaats tot uit- en aankleeden voorzien. Het spreekt van zelf, dat hier de behoorlijke bezorging door den badmeester en de oppassing door de badvrouwen niet ontbreekt.

Be-

Behalve de bovengenoemde, heeft men nog het bad, voor armen bestemd, van 27 gr. Voorts de baden in het logement, het *Steinernhaus* genaamd, naast het *Curhaus* gelegen, die door de bewoners kunnen gebruikt worden. In dit huis zijn vijf baden, welke echter nog verbeterd zullen worden.

Wat nu de eigenschappen van het *Emser*-water betreft, het is, uit alle de bronnen voortkomende, volmaakt helder, zoodat men op den grond der baden de kleine voorwerpen volmaakt kan onderkennen. Het bezit eene aangename warmte, die, verre van te veel te prikkelen, de huid op eene aangename wijze aandoet. De warmtestof is zoo innig verbonden met het water, dat het zijne warmte veel langer dan door kunst gewarmd water behoudt. Het heeft een' vluggen, eenigzins looggzoutigen reuk, die niet onaangenaam is. Ik heb geen *hepatische* lucht bij het drinken, zoo als sommigen denken, daaraan kunnen bemerken; dit heeft de Heer VOGLER ook waargenomen. Het vlug beginsel, hetwelk aan dit water eenen niet onaangenamen zuur- en zoutachtigen smaak geeft, is het koolzure gaz (of zoogenaamde vaste lucht), hetwelk daarmede zoo vast verbonden is, dat het, niet alleen aan de lucht blootgesteld, maar ook in digt geslotene kruiken bewaard, deszelfs kracht zeer lang behoudt. Dit gaz is in de grootste hoeveelheid in het water van het *Kränchen* voorhanden, minder in dat van de *Kesselbron*.

Het is niet zeer rijk aan vaste deelen. Tot nog toe heeft men geene juiste ontleding van dit water. CARTHEUSER heeft wel opgegeven de hoeveelheid zout, die er in gevonden wordt; dan hij maakt geen gewag van de andere bestanddeelen: hij vond daarin, in twee ponden water, van 37 tot 48 grein loogzout in de verschillende bronnen (*). H. C. THILENIUS zegt in het algemeen, dat het veel *natron* of mineraal loogzout, eenige kalkaarde en zeer weinig ijzer bevat (†). VOGLER

(*) G. M. THILENIUS, *Med. und Chir. Bemerk.* II. f. 504.
(†) L. c. f. 31.

LER (*) vond, dat honderd deelen water slechts een half deel vaste stof bevatteden, waarvan het voornaamste was *natron*, veel minder kalkaarde, en nog minder bitter-aarde, de beide laatste tot de eerste als 1 tot 7; ook eene zeer geringe hoeveelheid ijzer, eene onbeduidende hoeveelheid zoutzuur en zwavelzuur, welke, verbonden met het *natrum*, de kalk- en bitteraarde, glauberzout, bitterzout en zwavelzure kalkaarde daarstellen. De specifique zwaarte van de *Kesselbron* tot die van het *Kränchen* is = 430 : 443. Het water uit het *Kränchen* wordt meest verzonden; dan nu bezigt men daartoe ook de *Kesselbron*. Men verzendt ongeveer 80,000 kruiken daarvan jaarlijks. In *Amsterdam* is het altijd versch te bekomen.

Mijn zeer geachte vriend, de Heer M. D. en Apotheker S. STRATINGH EZ., heeft, op mijn verzoek, dit water chemisch onderzocht, en mij het volgend verslag daarvan opgegeven:

„Om de aanwezigheid van de *soda* te bepalen, werden de volgende *reagentia* gebruikt. Het rood lakmoespapier werd vóór de koking (om het kolenzuur) naauwelijks blaauw, na de koking geheel blaauw (om de aanwezige *soda*.) Met de zoutzure kwiköplossing na de koking een wit nederploffel van de *carbonas sodæ*. Met zwavelzure koperöplossing vóór de koking zeegroen, na de koking meer blaauw en overvloedig. Met zwavelzuur verzadigd en uitgedampt, gaf het merkbare kristallen van zwavelzure *soda*.

De kalkaarde bleek alleen uit het zuringzuur, hetwelk eene witte wolk gaf, geen nederploffel. De *magnesia* was naauwelijks merkbaar door de *ammonia* of zuivere potasch.

Het ijzer was in het geheel niet merkbaar door galnoten-aftreksel, en slechts zeer flaauwe bewijzen waren er van merkbaar door de *Prussias potassæ*.

Kolenzuur bevatte het in eene matige hoeveelheid, blijkbaar uit de opbruising met zamengedrongen zwavelzuur, uit

(*) G. M. THILENIUS, *Med. und Chir. Bemerk.* II. S. 41.

uit het wit nederploffel met kalkwater, en uit hetzelfde verfchijnfel met de zeepöplosfing, en roode kleuring van het blaauw lakmoespapier.

Het zoutzuur bleek uit het overvloedig nederploffel met falpeterzuur zilver en azijnzuur lood.

Het zwavelzuur was merkbaar uit de witte wolk met het zoutzure bariet.

Gezwavelde waterftoflucht was daarin niet merkbaar door lood- of zilveröplosfing.

Specifique zwaarte 4005. — *Refultaat.*

Deze proeven komen nagenoeg met de proeven van VOGLER overeen.

VOGLER.	THILENIUS.	STRATINGH.
Overvloedig *foda.*	Idem.	Idem.
Weinig kalk.	Idem.	Idem.
Nog minder bitteraarde.	Niets.	Naauwelijks merkbaar.
Geringe hoeveelheid ijzer.	Idem.	Naauwelijks merkbaar.
Matige hoeveelheid koolenzuur.	Idem.	Idem.
Zoutzuur eenig.	Niets.	Zeer weinig.
Minder zwavelzuur.	Niets.	Zeer weinig.
	Gezwavelde waterftoflucht.	Niet merkbaar.

Het fpreekt van zelf, dat hier de *foda*, kalk-, bitteraarde en ijzer met het zwavelzuur en zoutzuur tot middelzouten vereenigd, en mogelijk ook gedeeltelijk met kolenzuur tot dien ftaat gebragt, of wel dat voornoemde middelzouten in het van koolzure lucht verzadigde water als opgelost zijn."

Wat nu het gebruik van dit water betreft, men bezigt hetzelve óf inwendig als drinkbron, óf uitwendig als bad, óf, eindelijk, als *douche* of fpuitbad.

Men gebruikt inwendig meestal de beide bronnen, de *Kesfelbron* en het *Kränchen*, waarmede ook overeenkomt het *Kränchen* in het *Steinernhaus*, hetwelk mede zeer rijk

aan

aan koolzure lucht is, en eenen aangenaam zuurachtigen smaak heeft. Het eerste is veel warmer, hebbende de warmte van 39° *Reaum.* De *Kesselbron* wordt het meeste gebruikt; het *Kränchen*, hetwelk 23° warmte heeft, veel minder. Men begint gemeenlijk met twee of drie glazen, die 6 of 8 lood water bevatten, en klimt langzaam op, soms tot 7 of 8 en meer glazen. Het wordt onmiddellijk uit de bron gedronken, óf zuiver, óf met koe-, geiten- of ezelinnenmelk gemengd. Gewoonlijk wordt het 's morgens nuchteren gedronken tegen 6 of 7 ure; men drinkt alle tien of vijftien minuten een glas, en neemt tusschenbeiden eene matige beweging in de allee aan de *Lahn* of in de tuinen, of bij ongunstig weder onder de kolonnades, waar het echter door de menigte menschen dikwijls te warm is.

Het water bezwaart, op deze wijze genomen, niet; dan, wanneer men daarvan te veel op eens neemt, of te schielijk daarmede opklimt, bezwaart het wel eens, zoo als ik dit zelf ondervond, als ik boven de vier glazen wilde drinken. Sommigen drinken veel grootere glazen, tot negen of tien toe, zonder daarvan eenig ongemak te bespeuren. In plaats van thee, drinkt men gemeenlijk, ten 5 of 6 ure na den middag, een of twee glazen van het *Kränchen*.

Met betrekking tot de zigtbare uitwerking van dit water— het is niet ongewoon, dat het in het eerst min of meer den eetlust vermindert, en, in plaats van de buiksontlasting te bevorderen, dezelve verstopt. In dit geval is het meestal nuttig, in het eerste glas een drachma *tartarus tartarisatus* of *sal glauberi* op te lossen, hetwelk opening genoeg verwekt. Het *Emser*-water werkt meestal op de *urine* en op de uitwaseming, die hierdoor vermeerderd en aangezet worden.

Bij sommigen, vooral die aan *congestiën* naar het hoofd en naar de borst onderhevig zijn, bepaalt zich het gebruik alleen bij het drinken van het water, hetwelk de *circulatie* niet schijnt aan te zetten, en veelal het getal

der

der polsſlagen aanmerkelijk vermindert, hetgeen ik zelf ondervonden heb.

Bij verre de meeste lijders moet echter het inwendig gebruik door het uitwendig, door baden, ondersteund worden. Gewoonlijk neemt men het bad na het drinken, ſomtijds ook nuchteren, bij enkelen ook 's avonds; doch niet, of ten minste zeer zelden, meer dan eens daags van een' warmtegraad van 24, zelden tot 26° *Reaum.* Eerst blijft men eenige minuten, zelden langer dan een half uur in het bad. Men gevoelt daarin eene aangename en verkwikkelijke warmte, ontſpanning, en neiging tot wateren. Na het bad moet men zich wèl afdroogen, een half uur, luchtig gedekt, te bed liggen, niet ſlapen, en daarna eene kleine beweging maken.

Het is niet mogelijk te bepalen, hoe lang men met drinken en baden moet aanhouden; het ſpreekt van zelve, dat dit van individuéle omſtandigheden, vooral van de natuur en de hardnekkigheid der ziekte, van het gestel des lijders, en de uitwerking op de ziekte moet afhangen, en dat men dit geheelenal aan het oordeel van den bronärts moet overlaten. In ligtere gevallen zijn drie of vier weken, waarin men 20 of 21 baden neemt, genoegzaam — in andere 5 of 6 weken. Niet zelden is het noodig, in het volgende jaar, ter grondige herstelling, de *cuur* eens weder te herhalen.

Behalve tot drinken en baden, wordt het *Emser*-water ook gebruikt tot inſpuiting en klisteren, wanneer de ontlasting ontbreekt, of verſtoppingen daartoe aanwijzing geven.

Het is vooral van nut in den vorm van *douches* of ſpuitbaden, wanneer het water op het aangedane deel onmiddellijk door eene ſpuit wordt aangebragt, en hierdoor eene trillende beweging in het deel wordt voortgebragt.

Men moet niet te vroeg aanſtonds, wanneer men geene verbetering gevoelt, denken, dat het water geene uitwerking zal doen, of nadeelige werkingen zal voortbrengen. Men moet hetzelve altijd als een geneesmiddel be-

 ſchou-

schouwen, hetwelk, door inwerking op de ziekte, soms eenig ongemak, lusteloosheid, vermoeidheid, hoofdpijn, krimpingen, aandoeningen der zenuwen veroorzaakt; welke toevallen altijd bij eene verandering en omstemming van het gestel moeten plaats hebben, en ons veeleer toonen, dat de natuur werkzaam is, en bezig is door *crisen* en scheidingen de ziekte te genezen, en het behoorlijk evenwigt in het ligchaam te herstellen. Wanneer dit plaats heeft, moet men, volgens den raad der geneesheeren, soms het drinken en baden verminderen, of tusschenbeiden daarmede ophouden, ja niet zelden dan de *cuur* hervatten, en eenen langeren tijd daartoe besteden. Intusschen moet men ook opmerken, dat men gewoonlijk eerst naderhand en te huis gekomen zijnde daarvan de heilzame vruchten ondervindt, en na zes of acht weken eerst beterschap bespeurt. Dan, hiervan in het vervolg nader.

(Het vervolg en slot hierna.)

HET LEVEN EN DE WANDELINGEN VAN MEESTER MAARTEN VROEG.

XII.

Uit zijn Leven; verzinsel en waarheid.

Ik heb nu al zoo veel letters op het papier gezet, dat ik, zoo mij voorkomt, een schrijvers uitzigt moet hebben; en, schoon mijne kostelijke hersenvruchten waarschijnlijk wel nooit uit mijn' lessenaar zullen komen, mij dunkt, ik ben reeds een beroemd man. In mijne verbeelding zie ik den tijd, dat een of ander boekverkooper, die op het springen staat, mijne nagelatene papieren, netjes gedrukt, als een noodschot in de wereld zendt; en dan zoude het toch jammer wezen, zoo de nieuwsgierige lezer niet, voor of achter de voortbrengselen mijner pen, of, zoo als menig ander zeggen zou, van mijnen geest, een kort of lang levensberigt te lezen vond. Men weet zoo gaarne, hoe vele voeten lengte de maker van het

boek

boek had; of hij blozend en bol, dan wel bleek en ingevallen was van aangezigt; een' haviksneus droeg, of een' wipneus; of hij zich omkeerde, onder 't ſnuiten van denzelven; hoe hij liep, en hoe hij ſtilſtond; hoe hij ſprak, en hoe hij zijn' mond geſloten hield; voorts, of hij gewoonlijk een' bruinen rok droeg, of een' blaauwen; of hij zijn' ſtok in de regterhand hield, of in de linker, enz. Vooral weet men gaarne, vanwaar hij kwam; of hij van deftigen of van ondeftigen huize was, en of zijn grootvader zijn baarsje met zilveren vork naar den mond bragt, of zich vergastte op een' panharing, in groene lampölie gewenteld, en duim en vinger nalikte.

Ik heb, onder 't ſcheren, van Dominé W., die te *H.* de jongens het Latijn inſloeg, vernomen, dat dit alles in het leven van een beroemd man vermeld dient te worden. Ook herinner ik mij, dat zeker geleerd Profesſor, wien ik als ſcheerjongen meermalen onder 't mes had, nooit anders wilde ingezeept worden, dan van de regterzijde beginnende, zeker omdat het dus in zijne levensgeſchiedenis ſtond. Laat ik dan de mijne beginnen met te verhalen, dat ik nooit mijne huisdeur intreed, zonder driemalen hard te hoesten, en in elken vijzel of mortier den ſtamper eens friſch te roeren. Ik vond dan mijne vrouw ook altijd *mijne* vrouw, en zag nooit, wat mijne buren telkens beweren gezien te hebben, zelfs niet, dat mijne eigene jongens mijne perenboomen leeg eten.

Nu zal misſchien de ongeduldige lezer vragen, waar ik ter wereld kwam. Mijne doopceel heb ik te *Amſterdam* geligt; maar of ik er geboren ben, blijft mij nog altijd twijfelachtig. Ook hoop ik, dat mijne volgende levensbeſchrijvers dit duister punt duister zullen laten. Mijn vader was een ſchaarſlijper, hetwelk ik op zekeren zondag namiddag, tot mijne ſpijt, gewaar werd. Het was in den nazomer; wij waren, na onzen braven Dominé over het vijfde gebod gehoord te hebben, met kerkeraad en gemeente, benevens het groot en klein vee, rondom den put te *G.* vergaderd, en zagen, met boeren-

onverschilligheid, de emmers dalen en rijzen, om het dorstig vee te drenken. Reeds sedert verscheidene jaren was ik daar bij den schoolmeester in den kost geweest, die, in zijn groot ligchaam wat meer rekenen, dan gewoonlijk, wat Fransch en geographie gepakt hebbende, van kleermakers en kappers jongens kreeg, wier ouders, voor klein geld, wilden kunnen zeggen: *Mijn zoon is op de Fransche school.* Wij hadden het daar goed, en leerden ten minste eene andere taal, dan ons Hollandsch; schoon ik niet gaarne zoude verzekeren, dat het Fransch was, wat wij leerden. Doch sedert eenigen tijd begon de meester wat later op te staan; de school was vroeg uit, en 's namiddags was hij verbazend slaperig. Hij had dan ook dikwijls vergeten, de pennen te vermaken, of onze schriften na te zien, en de kleinen spelden aan zijne knie: *d. a. ba, l. a. le*, alsof het zoo hoorde. Ook had ik opgemerkt, dat hij 's morgens zeer beefde, en, als hij dan een *bon* op onze schriften ging trekken, kwamen er krullen voor den dag, waar geen letters in te vinden waren. Daarbij kon ik mij niet weêrhouden van op zijn' neus te kijken, die hoe langer hoe rooder werd, en, wat het wonderlijkst was, naarmate meesters neus in roodheid en puisterigheid toenam, nam het getal der leerlingen af, zoodat de eene jongen voor, de andere na werd weggehaald, en er, behalve mij, nog slechts twee over waren, toen er eene chais voorbij den put kwam, terwijl wij daar stonden. Dit verschijnsel bragt leven in de boerenwereld. Eenigen waren wel in tweestrijd, of zij ook bij den put zouden blijven; maar de groote hoop volgde het rijtuig naar de herberg, begeerig te zien, wat daarvan worden zou, en ik trok meê, niet vermoedende, wat lot mij te wachten stond. Er trad een lang, schraal man af, met een zwart aangezigt, die, toen zijn paard verzorgd was, regt naar het schoolmeesters-huis ging, daar eene geruime poos bleef, en toen er wederom uitkwam, dragende een kistje, hetwelk ik voor het mijne herkende. Ik werd nu door den meester geroepen; zonder veel omslags nam de lange man mij bij

de

de hand, zette mij naast zich in de chais, en eer ik regt wist, hoe of wat, had het digt geboomte de plaats, waar ik zoo vele jaren sleet, voor altijd aan mijn oog onttrokken.

Als ik mij nu dat oogenblik herinner, loopen mij de oogen vol tranen; maar toen werd ik door zeer verschillende aandoeningen geslingerd. Ik had er schik in, zoo in eene chais te zitten, wat mij nog nooit gebeurd was, en ik zag op de boeren, die ons ontmoetten, met een oog vol van een trotsch medelijden neêr. Doch dit gelukkig gevoel werd telkens, als ik naar mijne linkerzijde zag, en den zwarten man ontwaarde, met zijn gezigt zoo strak als een trommelvel, zeer getemperd. Dan werd ik zoo klein als een wezel, en drong mij in den hoek, alsof ik mij wilde wegdringen. Hij sprak geen enkel woord, dan nu en dan met den voerman; doch somwijlen zag hij mij aan met een oog zoo vol zorg en liefde, dat het mijn hart verwarmde; dan kwam er leven in zijn lederen aangezigt, en zijne goedwillige trekken maakten mij de tong los.

Na ruim twee uren rijdens en kruijens door het mulle zand, kwamen wij in eene stad, waarvan ik niets te zeggen weet, dan dat ik, door eene oude poort, een schrikkelijk groot water zag, en een ontzaggelijk gebrul van wind en golven hoorde. Hoe ontstelde ik, toen ik met mijn' geleider (het was onderwijl duister geworden) die poort uit, en op het brullend water af moest! Hier was een gejoel en geschreeuw, dat den vreesselijken wind bijna tot zwijgen bragt. De lange man nam mij op, en zette mij in eene schuit, waarin ik naauwelijks op mijne voeten kon blijven staan. Ik dacht, dat het met mij gedaan was, vooral toen het vaartuig pijlsnel van wal stak, de wijde zee in. Weldra kwamen wij bij een schip, waartegen ik als tegen een berg opzag; en 't was, alsof mijn angst verminderde, en ik mij ligter gevoelde. Wat is des menschen ziel eene rare *machine* (*)! denk ik nu, dit schrijven-

(*) Dit is een zondig woord, zal men zeggen. Ik weet niet, of MAARTEN met den gruwel van het *materialisme* besmet is; maar dit weet ik, dat, wie dagelijks door de me-

vende. Een grooter blok houts maakt hem gerust, als hij op een kleiner in angst zit. Nog weet ik, hoe hartelijk ik toen verlangde: was ik maar op dat groote ſchip! Wie verbeeldt zich dus mijne vreugd, toen ik er op kwam, en alles zich aan mijn oog zoo groot, ruim, hecht en ſterk vertoonde? Het was toch maar een gewoon beurtſchip; en, in vervolg van tijd langs den Buitenkant wandelende, heb ik meermalen gedacht: Hoe waagt zich de mensch op zulk eene peulſchil! Een oorlogsſchip of Oostindievaarder, dat is nog wat anders (*).

Na eene korte vaart, gedurende welke de lange man mij, die doodelijk ziek en benaauwd was, zoo trouw bijſtond, dat ik hem lief kreeg, kwamen wij te *Amſterdam* aan. Hij vatte mij nu terſtond bij de hand, en, mijn koffertje in de andere, leidde of liever trok hij mij langs grachten en ſtraten; zoodat ik, die bijna nooit meer dan twee huizen naast elkander had zien ſtaan, en nooit grooter drukte dan aan den put te *G.*, door de menigte van voorwerpen en het gedrang bijna duizelig en aamechtig werd. Eindelijk kwamen wij in een naauw ſteegje, en hier in een klein huisje, waar het eerſte, wat mijne oogen trof, een ſchaarſlijpers-kruiwagen was, met een verſchrikkelijk groot wiel, zoo als ik er nog nooit zag. Spoedig merkte ik, dat wij hier t' huis waren. Mijn hart werd beklemd. Aan de friſche lucht der hei-

de-

menigte wandelt, zoo lang hij oogen en ooren open houdt, ieder oogenblik in verzoeking moet komen, om tot die gruwelijke zonde te vervallen.

(*) *Voila l'homme en effet!* De indruk van het oogenblik maakt hem groot of klein. En men ergert zich aan *Wonderdoctors*, even alsof 't een wonder ware, dat blinden en kreupelen zich leiden laten door zienden en ſterken, dommen door ſlimmen, kleine zieltjes door groote! Hoe dikwijls lokt een naam alleen, of zelfs een rok zonder naam, ganſche ſcharen, als de man met het fluitje de kinderen in zekere *Duitſche* ſtad, einden ver! Dat alles vindt men natuurlijk; ook, dat een ijdele damp ſchepen als huizen in beweging zet; maar dat de mensch *mensch* is, vindt men een wonder.

develden en de ſchaduw der bosſchen gewoon, was het, alsof ik onder den grond zat, zonder zon of lucht. Maar ik was nog in den leeftijd, dat honger en ſlaap den mensch regeren. Ik at 's middags ſmakelijk van een' ſchotel aardappelen, die ik zelf had helpen ſchillen, en ik ſliep, op mijn' ſtroozak, een gat in den dag.

Toen ik ontwaakte, zag ik mijn' geleider eenige mesſen ſlijpen en ſchoonmaken. Hij wenschte mij, half glimlagchend, een' goeden morgen, wees mij eene kom water om mij te wasſchen, en daarna eene goede boterham. Naauwelijks was die binnen, of hij zag mij ernſtig aan. „Jongen!" zeide hij, „gij hebt mij nu genoeg gekost; draai dat wiel eens!" Het was alsof met deze woorden de overtuiging in mijne ziel kwam, dat de man mijn vader was; ik gehoorzaamde, en drie jaren draaide ik het wiel langs *Amſtels* ſtraten en den omtrek.

VIERTAL BRIEVEN, OVER DE TENTOONSTELLING, TE AMSTERDAM, DER KUNSTWERKEN VAN NOG IN LEVEN ZIJNDE NEDERLANDSCHE MEESTERS, VAN DEN JARE 1822.

Aan den Heer Redacteur der *Vaderlandſche Letteroefeningen.*

Mijn Heer!

Bijgaande Brieven ontving ik van een' mijner Vrienden, tijdens de Tentoonſtelling van Kunstwerken door levende Meesters, te *Amſterdam*, in dit jaar. Zij zijn in geenen deele geſchreven, om aan het Publiek medegedeeld te worden; echter kwamen zij mij zoo belangrijk voor, dat ik den Schrijver daarna, met vele moeite, heb bewogen, mij de uitgave, door middel van uw Maandwerk, toe te ſtaan. Ik twijfel geenszins, of gij zult mij hierdoor erkennen als een' der dienstvaardigſte Lezers van het Letterwerk, door U bijeengezameld.

Rotterdam, Nov. 1822. . . . . .

I. *Amsterdam*, den 30 Sept. 1822.

Gij vraagt mij mijn gevoelen over de onlangs alhier plaats gehad hebbende Tentoonstelling. Nog vol van genoegelijke aandoeningen, bij de beschouwing opgewekt, voldoe ik daaraan gaarne, te meer, daar ik door dit middel u eenige mijner aanmerkingen over den toestand der kunst kan mededeelen, en de genoegelijke herinnering der beschouwde stukken mijzelven niet anders dan aangenaam zijn kan. De stof is te uitgebreid voor éénen brief. Gij kent mijne onpartijdigheid; en zoo mijn oordeel, gelijk ik zelf, meer dan iemand, vooronderstel, niet juist zij, wijt het aan verkeerd inzien of gebrek aan kennis, en geenszins aan eenige andere bedoeling, waarvan ik mij volkomen vrij ken.

Het Lokaal, hetzelfde dat in den jare 1820 voor de toenmalige Tentoonstelling diende, en nu gebezigd wordt voor de loffelijke Akademie van Beeldende Kunsten, is ten uiterste geschikt; en men kan zien, dat, bij den herbouw, aan het nuttig gebruik daarvan voor de Tentoonstellingen naar eisch gedacht is.

De zorg, moeite en onpartijdigheid der Kommissie schijnen mij toe, allen lof te verdienen. Men heeft mij gezegd, dat er vele ingekomene stukken, als niet volkomen voldoende, achterwege zijn gelaten, en dat men deswege eenigzins strenger heeft meenen te moeten handelen, dan wel bij vorige gelegenheden. Wij keuren zulks niet af; maar zijn van meening, dat, gelijk in alle dingen, zoo ook hier, een verstandige en vaste grondslag moet doorstralen. De beginselen, waarnaar men de aanneming of verwerping der stukken kan regelen, zijn deze: Eene ruime aanneming moet ten gevolge hebben, dat de niet verdienstelijke vervaardigers zichzelven, in den eigenlijken of gemeenen zin van het woord, *ten toon stellen*. Bij eene min ruime of meer bekrompene aanneming stelt, als 't ware, de Kommissie zich verantwoordelijk, dat alle stukken eenige wezenlijke kunstwaarde hebben. Bij de overweging van dit laatste, waarnaar ook de Kommissie

haar

haar gedrag schijnt te hebben ingerigt, zou misschien nog al het een of ander hebben kunnen gemist worden.

Deze loffelijke kieschheid der Kommissie is oorzaak geweest, dat, in uitgebreidheid, deze Tentoonstelling de vorige niet overtrof, maar, wat meer zegt, in wezenlijke soliditeit gewonnen heeft; vooral wanneer men nagaat, welke Meesters of door den dood weggerukt zijn sinds den tijd der vorige Tentoonstelling, of zich aan de inzending hunner stukken op deze hebben onttrokken.

Onder de eersten behooren de Heeren A. DE LELIE en J. HULSWIT, beide sieraden dezer stad, als mensch en kunstenaar even beminnelijk. Elk warm voorstander der schoone kunsten bejammert hun verlies; en inderdaad, zulke mannen zijn zeldzaam: hunne gedachtenis moet ons dierbaar zijn, en hun voorbeeld anderen aansporen tot vereeniging van kunst en deugd.

Onder de anderen, dat is hen, die zich (het zij dan ook uit welke oorzaak, die wij liefst niet willen doorgronden) hebben onttrokken, tellen wij eenen VERSTEEGH en VAN STRIJ te *Dordrecht*, MORITZ en DAWAILLE alhier, WONDER en KNOLL te *Utrecht*, alsmede M. J. VAN BREE, PAELINCK, CELS, OMMEGANCK en anderen in de zuidelijke provinciën; ook KNIP, wiens woonplaats, door gedurige verandering, schier onbekend is. Zulke lieden, meest Leden van het Koninklijk Instituut, of der Koninklijke Akademie van Beeldende Kunsten, openbare handhavers en beoefenaars der schilderkunst, wier verdiensten bij het algemeen in goeden dunk zijn, moesten, mijns oordeels, hunne verpligting jegens het Publiek gevoelen, om, als 't ware, in dezen tempel der kunst, in Neêrlands hoofdstad, hunne gaven, of bijdragen, als offeranden te brengen aan het Vaderland. Hoe belangrijk ook, zou deze Tentoonstelling veel gewonnen hebben, wanneer hunne voortreffelijke werken de wanden der zoo wèl ingerigte en rijke zalen hadden mogen versieren.

Gij weet ik houde niet veel van afdeelingen in de kunst, of hare soorten. Dikwijls is de vraag bij mijzelven voorgekomen: wat is toch wel het onderscheid tusschen een historisch stuk en een zoo gezegd *tableau de genre?* Laatst zag ik afgebeeld vier deftige mannen, die met elkander spraken. Ik hield dit voor eene afbeelding van vier vrienden of bloed-

verwanten. De eigenaar berigtte mij, dat het was de afbeelding van de eerste bijeenkomst der afgevaardigden wegens *Holland*, onder WILLEM I. Het stuk bleef en was hetzelfde, of het een Regenten- of Staatsstuk ware. De kennis van den aanschouwer kan het toch niet veranderen. Ik vraag dan in de eerste plaats, *hoe* het is. *Wat* het zij, verschilt mij minder. *Minder*, zeg ik; geenszins *geheel niet*. Immers het edele en grootsche blijft altijd, bij gelijke behandeling, boven het onedele en lage verheven.

Om echter in alles eenige orde te houden, is het noodig, dat men verdeelingen in acht neemt; en het is daarom, dat wij van het *groote* of *historiële vak* het eerst zullen spreken, zonder ons aan grenslijnen te zeer te bepalen.

Onze zuidelijke Broeders zijn, en het is niet onnatuurlijk, ons hierin vooruit. Hunne oude Schilderschool, hun Godsdienst, hunne nabijheid aan *Frankrijk*, wier eerste Schilder, de wijdvermaarde DAVID, als banneling in hun midden woont, ja hunne geheele stemming, alles werkt mede, om hen in dit vak boven ons te doen uitblinken. Niet dat wij hierdoor zouden te kennen geven, dat onze Schilders, zich op hetzelfde vak toeleggende, minder zouden uitblinken; neen, het tegendeel is waar; getuige bovenal het meesterstuk van PIENEMAN: maar zij hebben toch uit de werken van NAVEZ, VAN BRÉE en RICQUIER kunnen zien, dat deze, in behandeling, keuze en uitdrukking, onze Schilders overtreffen. Boven allen, welke deze Tentoonstelling luister hebben bijgezet, munt zeker uit de Heer NAVEZ van *Brussel*. Men moge zijne stukken misschien min eigenaardig onder de historiële rangschikken; zeker is het, dat zij den toon en de houding van dit vak zoo meesterlijk als in zich besluiten, dat het niet dan van den Schilder zelven afhangt, om in dit vak, met de geringste wending, de voortreffelijkste proeven aan den dag te leggen. Wij mogten zijne kunstvoortbrengselen voor de eerste maal op deze onze Tentoonstelling ontmoeten. NAVEZ heeft zich in een zoo behagelijk licht voorgedaan, dat het mij schier ondragelijk is, aanmerkingen te maken op de vier van hem voorgestelde schilderijen; en ik weet niet, wat ik meest prijzen moet, zijne breede en fiksche penseelsbehandeling, of zijne natuurlijke voorstelling, of zijne meesterlijke navolging. Alles doet in hem den man zien, die zijne kunst volkomen meester is, en

wel

wel verdient de hoogste aanmoediging te ontvangen, waartoe ik hem de goede gezindheid van allen, wien de bloei en de welvaart der schoone kunsten ter harte gaan, in ruime mate toewensche. Zijne stukken behoorden ongetwijfeld tot de besten der Tentoonstelling, en hebben niet weinig toegebragt, om den luister derzelve te verhoogen. Zijne schildering, grootsch, natuurlijk en edel, grenst aan den hoogsten stijl van eenen VAN DIJK, of der besten van de *Italiaansche* Meesters. Het zij men zijne *Hagar en Ismaël*, de *Italiaansche Waarzegster*, den *Florentijnschen Mandolinespeler*, of de *weldadige Vrouw van Frascati* verkieze, altijd zal men moeten bewonderen die getrouwe overbrenging van het menschbeeld, alsof het tegen ons spreekt, met ons verkeert, en wij in eene en dezelfde handeling met hetzelve deelen. Ik vergeet nooit de verrukking, waarmede ik deze meesterstukken heb aanschouwd, en vooral het meisje bij de waarzegster, als ter schilderij uitziende. Deze NAVEZ, zoo men mij gezegd heeft een leerling van DAVID, doet, naar hetgeen ik van dezen Meester gezien heb, voor hem niet onder. Het zoude ons grieven, wanneer het gerucht zich bevestigde, dat hij zich op nieuw naar *Italië* zoude begeven. Wij rekenen het van belang voor ons, en ook voor hem, dat hij alhier blijve. Onze *Hollandsche* Schilders missen, over het geheel, het grootsche, breede, volle en sprekende, dat in deze stukken doorstraalt; maar ook hij kan van hen nog leeren: vermijding van dat koude, dat als tegen de lucht afstoot; meerdere beoefening der tusschen- en verbindende tinten en overgangen; met één woord, die waarheid met harmonie, welke de natuur, in duizenderlei kleuren, luchten en gronden, zoo duidelijk, zoo overal aan den dag legt, en hetwelk onze Schilders, te allen tijde, boven allen, even heerlijk hebben gevat, als uitnemend uitgedrukt, naar het groote voorbeeld van de Natuur, schatkamer der Kunst.

Misschien was niet weinig aan NAVEZ te wijten, dat de Heer P. VAN BREE, wiens werk bij vorige gelegenheid zulk een' ontzettenden ophef verwekte, nu, in vergelijking daarvan, dezelfde lofspraak niet volkomen wegdroeg. Hiervan, echter, zondere men uit zijnen BONTEKOE, die tot een treffend bewijs diende, tot welk eene hoogte de verdienstelijke VAN BREE het zoude kunnen brengen, wanneer hij in alle zijne schilderijen die kracht, die uitdrukking der hartstogten, dat treffende eener breede penseelsbehandeling bragt,

wel-

welke in dit ſtuk zoo welgekozen en vol kunst van vinding doorſtralen. Ook zijne overige ſtukken, en bijzonder dat, waar aan LODEWIJK XIV het afbeeldſel van den Admiraal DE RUYTER wordt geſchonken, waren uitnemend van teekening en bevallig van voorſtelling. Deze bevalligheid der kunst mogten anderen wel ten voorbeelde nemen; bijzonder een RICQUIER, die, hoe verdienſtelijk ook in vele opzigten, in dezen voor zijnen Landgenoot moet onderdoen. Wij prijzen het in beide en in andere zuidelijke Schilders, dat zij vaderlandſche tafereelen uitkozen. Jammer, dat, bij de laatſte uitſchrijving der prijsvraag van de vierde Klasſe, deze en andere eerſte vernuften niet hun penſeel beproefd hebben, om de komst van HUIG DE GROOT bij DAETSELAER af te beelden. Wegens vaderlandſchen ijver verdient RICQUIER lof, wiens penſeel breeder en krachtiger is dan dat van VAN BREE; echter wint VAN BREE het van dezen in ſmaak en keurigheid. Bij RICQUIER heerscht zekere bontkleurigheid en eentoonigheid, zoodat b. v. alle hoofden ſchier zijn van ééne grootte. Daarenboven is er iets in zijne penſeelsbehandeling, dat men gewoon is in het gemeen *ſtrooperig* te noemen. Met dat alles, vinding, uitdrukking, plaatſing van ſtanden, kleedij en vele andere verdienſtelijke vereischten, inzonderheid al wat ſtudie betreft, maakt hem met regt tot een' der eerſte Schilders in de zuidelijke gewesten; ja, wij zouden hem, over het geheel, boven den hooggeroemden ODEVAERE gerust durven ſtellen. Hoe verdienſtelijk het ſtuk, alhier van dezen geleverd, als eene proeve van goede en oordeelkundige behandeling, ook moge geweest zijn, uit andere voortbrengſelen van zijn penſeel is ons wel eens toegeſchenen, dat hij boven zijne kunstbroeders niet zoo zeer uitmunt, als door velen elders wel eens geloofd is.

DE CAUWER, van *Gent*, en DOIJER, van *Zwol*, gaven ons een punt ter onderlinge vergelijking, daar beiden tot een onderwerp hadden gekozen den vaderlandſchen held BEYLING, *van zijne vrouw en kind afſcheid nemende*, of wel *in zijne ſtandvastigheid op de proef geſteld*. Bij de vraag, welke der beide ſtukken de voorkeur zoude verdienen, helt ons oordeel over ten voordeele van het ſtuk van DOIJER. De peinzende houding van BEYLING, het vaste in zijn gelaat, het wiegje en verder bijwerk laten iets groots van dezen jeugdigen Schilder hopen; de vrouw en de grootte

van

van het kind waren min gelukkig. Het ſtuk van DE CAUWER was te *theatraal*, de poſitie der vrouw onnatuurlijk; hetzelve had echter ook wezenlijke verdienſten, welke wij niet willen miskennen; vooral was de penſeelsbehandeling loffelijk. Goede proeven van bekwaamheid vonden wij mede van DAVIDSON te *Leyden*, wiens MARIA STUART en JOHANNA GRAY inderdaad boven vorige voortbrengſels van zijn penſeel goedkeuring verdienden. Ook B. L. BARBIERS te *Haarlem*, in zijne ontmoeting van MARIA REYGERSBERGEN bij HUIG DE GROOT, na deszelfs ontkoming, had veel goeds. Wij zouden nog van het ſtuk van MOLL, de *Zaligmaker in Gethſemane*, gewagen, zoo wij niet liever ons over dezen Meester bij eene volgende en betere gelegenheid uitlieten. In de *verlosſing van* PETRUS *uit de gevangenis*, door KRUSEMAN, was, bij al het goede der teekening en den zigtbaar voortreffelijken aanleg van dezen kunſtenaar, iets onbehagelijks, dat door dezen Schilder ligt voor het vervolg zal te vermijden zijn.

Het zal van ons niet gevergd worden, om van anderen, die wij anders gaarne zouden vermelden, te ſpreken. Het historieſchilderen is eene aangename, doch waarlijk hoogstmoeijelijke taak. Het vereischt eene veelomvattende kennis. De geringſte overtreding wordt van belang. Het is eene gevaarlijke klip voor jonge kunſtenaars; en echter, de hoogſte prijs, de hoogſte eer is voor hen in de beoefening van dit vak te behalen. Dit mismoedige hen niet, maar ſpore hen aan, om met alle kracht en inſpanning, met den meesten ijver en vlijt te zien, te vergelijken, te leeren, te lezen, te ſtuderen, te werken, en bij dit alles de raadgevingen van andere meer kundigen in het vak der Geſchiedenis te hooren en naar eisch te volgen, uit het nationale en edele van eenen PIENEMAN, uit het betooverende van eenen NAVEZ, uit het bevallige van eenen VAN BREE, met één woord, uit al het gedeeltelijk of geheel ſchoone en verdienſtelijke van zulke onderſcheidene vernuften en kunſtenaars, zich, met al het nederige, onmisbaar voor een goed kunſtenaar, een hoog *ideaal* te vormen, dat te volgen, en alle vermogens ter volvoering te laten medewerken; opdat eenmaal de meest ſchitterende verdienſten van Zuidelijke en Noordelijke Meesters zich als in één punt van voortreffelijkheid en volkomenheid vereenigen, en alzoo de kunstroem van ons land, nu reeds ſinds lange boven vreemden de kroon in andere vakken wegdragende, ook in

het

het historiële, door de- te dezen opzigte vooral gelukkige vereeniging van de beide deelen des Rijks, op den duur uitblinke, en der onfterfelijkheid gewijd zij!

Indien deze eerfte brief u niet ongevallig is, verwacht dan in volgende de uitvloeifels mijner nadere befchouwing.

II. *Amfterdam*, den 4 Oct. 1822.

Waarlijk, gij hecht te veel prijs aan mijnen vorigen, en dit zoude mij welhaast weêrhouden in de verdere mededeeling van mijn oordeel over de ftukken der Tentoonftelling. Immers ik geef het als mijne bijzondere meening, en niet als het oordeel van anderen, veel min van allen.

Daar ik weet, hoe hoogen prijs gij op de kunst ftelt, zoo zoude mij hoogst aangenaam zijn, dat gij ook anderen raadpleegdet. Eigen kunstgevoel, met vergelijking, zal toch op den duur wel den grondflag en maatftaf van alle goede oordeelvelling uitmaken. En echter is alle vergelijking, gelijk gij zelf dikwerf beweerd hebt, gevaarlijk. Ieder mensch, iedere zaak, ieder kunftenaar heeft iets eigenaardigs, dat eigenlijk op zichzelve moet beoordeeld worden. Indien de vergelijking, gelijk het zijn moest, ons alleen tot opheldering of duidelijkheid ftrekte, zoo zoude zij niet, gelijk menigwerf gefchiedt, als tot verkleining en vernedering gebezigd worden, en eene verkeerde werking erlangen op een juist oordeel, dat nooit voor of tegen ingenomen zijn moet. Maar waar is de man, die niet zijne eigene wijze van zien en beoordeelen met zich brengt? En daarom is het, dat ik niet begeere, dat gij te veel, veel min een overwigtig belang ftelt in hetgeen ik u met losfe en vriendfchappelijke pen mededeel.

Het portretfchilderen is eene der gelukkigfte uitvindingen van den menfchelijken geest. Vrienden en bloedverwanten als 't ware bij ons in aanfchouwing, en, in fpijt van dood en verwijdering, als levend en tegenwoordig te houden; aangevuurd te worden door dien zelfden blik, geftreeld te worden door dien zelfden lach, die ons zoo zeer bij en met hen bekoorden, — welk eene hoogst gelukkige kunst, die zulke wonderen, zulke aangename ftreelingen, zulke troostrijke gewaarwordingen voor het hart voortbrengt! Door deze gelukkige kunst verblijdt zich, nog lang na hun verfcheiden, menig kind in de aanfchouwing der ouderlijke beeldtenisfen, die

die hen tot deugd en zedelijkheid, ook na den dood, schijnen te vermanen; hierdoor... Maar wat dwaal ik af, en vergeet schier, dat ik hier niet de lofspraak op het portretschilderen, maar iets van de Portretschilders zelve moest vermelden!

Welke verdiensten wij ook aan den voortreffelijken en nooit volprezenen PIENEMAN en den geachten VAN DER KOOI in dit vak, wegens kracht en eene breede behandeling van het penseel, toekennen, in bevalligheid en smaak handhaaft zich, met ongekrenkten, ja verhoogden roem, de waarlijk zeer verdienstelijke HODGES. Zijne portretten, te voren nog iets behoudende van dat al te dunne en oppervlakkige, hetwelk hem wel eens ten nadeele gerekend is, erlangen meer en meer kracht en volheid, welke, bij natuurlijke bevalligheid en altijd wijze keuze, hem zoo zeer aanbevelen. Het is ons niet mogelijk, van de overige Portretschilders naar eisch te gewagen. De namen derzelve zult gij in den Catalogus kunnen vinden. Veel ook is mijn geheugen hieromtrent ontgaan, daar ik nimmer met het oogmerk, u zulke uitvoerige brieven te schrijven, onze Tentoonstelling gezien heb. Den Catalogus doorloopende, melde ik u derhalve alleen, dat BEYNINK zijner beeldtenisse eene treffende overeenkomst gaf; dat BIANCHI in verdienstelijkheid toeneemt; dat, in meer dan één opzigt, DE BOER zijnen Leermeester VAN DER KOOI, gelijk DE BRAEKELAER zijnen Meester VAN BREE, eere aandoet; dat de jonge HANSEN, KRUSEMAN, DE LELIE en PORTMAN blijken geven, de gelukkige namen, die zij dragen, waardiglijk te zullen handhaven; en dat eindelijk NETSCHER meer gelijkend dan vriendelijk uwen Lievelingsdichter heeft voorgesteld, in de afbeelding van wiens kind, zoo wij ons niet bedriegen, hij niet min gelukkig was; waarom ook hij aanmoediging verdient.

Na het historie- en portretschilderen komt natuurlijk in aanmerking het *tableau de genre*. Het doet mij leed, hiervoor geen goeden *Hollandschen* naam te weten. Gij moogt hierover bij gelegenheid uwen vriend WEILAND wel eens raadplegen. Intusschen, wat doet de *naam*, als men de *zaak* maar goed magtig is? En ik verzeker u, dat de Tentoonstelling ons geleerd heeft, dat dit vak dan toch maar het nationale en geliefkoosde van ons *Hollanders* is.

Om uit velen de voornaamsten te noemen, brengen wij u in de eerste plaats bij MOLL, NOËL, VAN DER KOOI en

FRAN-

FRANCOIS. Hoezeer wij wel gewenscht hadden, dat MOLL, die het sterfbed van WILLEM I als eene uitnemende proef van zijne bekwaamheid voorheen getoond had, iets in dien trant, iets grootscher, iets edeler geleverd had, dan zijn *binnenhuis met een teekenend jongeling;* zoo moeten wij, der waarheid hulde doende, erkennen, dat, wat men ook aanmerkte op het oneigenaardige van een modern beeldje in eene antieke kamer, op het venster, als te groot ter sluiting in de opening, enz., dit kunststukje, inzonderheid wat de *détails* en de ouderwetsche kast betreft, zoo uitnemend, zoo meesterlijk was, dat men schier niet beter en natuurlijker iets kon verlangen. Mogt deze Schilder door eene welgemeende en hartelijke lofspraak opgewekt worden tot de noodige opbeuring, ijver en blijgeestigheid, om, met ontwikkeling van de groote kracht en verdiensten, die hem inderdaad eigen zijn, in alle nederigheid, naar den onmisbaren eerprijs te dingen, die hem, als een onzer Schilders van den voortreffelijksten aanleg, in het vervolg en op den duur, alsdan, niet kan ontgaan!

Vergelijkt men de twee schilderijen van MOLL bij het belangrijkste van NOËL, zoo verschillen zij nog al wat in aard en houding. Het stille en eenvoudige van den eersten wordt vervangen door eene levendigheid en woeling, ja als 't ware verwarring, bij den laatsten, die door geestigheid, goede teekening, en rijkdom van voorwerpen, in zijn *kluchtig voorval op eene Groenmarkt bij eene Kerk*, regtmatig velen in genoegelijke en opgetogene aanschouwing staande hield. Waarlijk, de Heer NOËL is een man van groote verdiensten. Genie en naauwkeurigheid, met juistheid van omtrek en de gelukkigste penseelsbehandeling, geven hem, als 't ware, zijnen eigen roem in handen. Hij kan worden, wat hij wil. Hij valle slechts niet in het kleine of *minutieuze* eener *Fransche* behandeling! Hij toetse alles aan den goeden smaak, en schildere eens de Westermarkt, niet in eene nis, met eene van elders gehaalde Groenmarkt, maar gelijk zij werkelijk is, b. v. met de gewone Jaar- of Broodmarkt; en dit gezigt, zeker een der schilderachtigste uit onze geheele stad, zal niet minder bevallen. Dit besefte te regt de Heer VAN VEEN, leerling van den Heer WESTENBERG, die ons bij eene voorstelling der Westermarkt, zoo als zij werkelijk is, uitnemend voldeed.

Wat

Wat men ook op de *fruitvrouw* van VAN DER KOOI mogt aanmerken, (en inderdaad boven gegronde aanmerking was dezelve niet verheven) eene getrouwe afbeelding der kleederstoffen en andere voorwerpen der natuur kan men aan dien Meester, wiens breede behandeling altijd roem verdient, niet ontzeggen. Bevallige losheid en meer natuurlijk naakt zou de algemeene lofspraak, door hem zoo wèl verdiend, naar ons oordeel, nog verhoogen.

De overgang van VAN DER KOOI op FRANÇOIS is een heele sprong! De beide schilderijtjes van dezen laatsten Meester waren zeker wat klein en *Fransch*, maar toch inderdaad bijzonder geestig en naauwkeurig; en zoo wel in de *moeder met hare dochter bij den Geneesheer*, als bij den *schoenmaker, bezig de maat te nemen*, was zoo veel naïfs, dat wij naar meer voortbrengselen van dezen Meester op volgende Tentoonstellingen hartelijk verlangen.

De Schilders, die in dit vak proeven hunner bekwaamheden hebben gegeven, zijn te menigvuldig, om, hoezeer zij het ook zouden verdienen, bepaald bij velen stil te staan. B. L. BARBIERS, DE BRAEKELAER, VAN CUYLENBURGH, FONTENAY, GEERNAERT, VAN GEBLEN, HARI, JONXIS, MEULEMANS, DE MEIJER, PORTMAN, DE RUYTER, DE LELIE, VAN SLANGENBURG, SPEECKAERT, Mevr. DE LA TOUR en anderen deden hun best, om, door verscheidenheid van voorwerpen, het blootleggen van ieders kunstvermogen en manier, en door afwisseling, waarvoor dit vak zoo vatbaar is, te behagen, der keuze van de liefhebbers ruimer stof gevende, en alzoo medewerkende tot een meer behagelijk en voldoend geheel.

Ja, wat men ook van andere Scholen en Landen zeggen moge, verscheidenheid, afwisseling, vrije keuze naar ieders smaak zal der onze, hopen wij, altijd bijblijven. Immers, het zoude hoogst te bejammeren zijn, dat wij, door het grootsche en meer kiesche van anderen over te nemen, en, even als zij, gezette oefenscholen te vormen, waar deze of gene Meester aan 't hoofd staat, die vrije en ruime ontwikkeling van Geniën zouden missen, welke de ware, de edelste, de beste spoorslag is, om onze School altijd, en altijd met nieuwe belangstelling, te handhaven. Toen wij, op deze Tentoonstelling, niet alleen historiestukken en portretten, maar ook binnenhuizen met beelden, buitenhuizen, stadsgezigten, kerken, zeegezigten, dood wild, bloem- en fruitstukken, en zoo ve-

vele andere voorwerpen van het ſtille en werkzame leven, beſchouwden, en daarbij dien vollen rijkdom en verſcheidenheid in het landſchap, eener afzonderlijke *expoſitie* waardig, bewonderden, zoo gevoelden wij, dat wij regt te huis en in *Nêêrlands* hoofdſtad ons bevonden. Zoo moet het zijn; zoo moet het blijven. Alle naäperij, allé manier, alle ſlaafſche overneming van vreemden of eigen moet uit onzen kunsttuin uitgeroeid blijven; en, zoo hier of daar, gelijk maar al te zeer het geval is, iets van dat vreemde gewas kiemen wilde, wortel of ſcheut kreeg, het moet gewied en uitgeworpen, opdat ons nationaal karakter niet aan het vreemde of ſlaafſche zich gewenne en verlore ga. Zoo verheffe, zoo veredele zich onze School, vrij en onafhankelijk, met fierheid en met kracht; en wij doen dat, wat onze beste Meesters, onze Voorvaders, gedaan hebben tot ons voorbeeld en voordeel.

Mijn toon is thans te hoog geſtemd, en, ik erken het, ik ben, bij de gedachte aan onze nooit overtroffene Voorvaders, wat te warm en te levendig geworden, om, met de vereischte bedaardheid, den voor mij liggenden Catalogus weder in te zien. Ik breek dus liever af, met de belofte van het vervolg, indien gij mij, even opregt als ik u mijn oordeel melde, ook uwe aanmerkingen op mijn geſchrijf wilt mededeelen; terwijl ik mij noeme, enz.

IETS OVER DE BALLETTEN OP DEN AMSTERDAMSCHEN SCHOUWBURG.

Het was en is mij altijd eene genoegelijke uitſpanning, na volbragten arbeid, onzen Stadsſchouwburg te bezoeken, en daar de belangrijke voortbrengſels, zoo van vroegere en latere Dichters als anderen, ten tooneele te zien voeren. Hoe menigwerf verrukten wij weleer onze BINGLEY en WATTIER; hoe verrukken mij thans nog onze SNOEK en GREVELINK! Neen, ik behoef de Redevoering van eenen BURMAN niet, om mij van het nut der Komedie te overtuigen; integendeel, ik beſchouw haar, mits behoorlijk ingerigt, als geſchikt, om een heilzaam vermaak op te leveren, en de zucht voor het goede en ſchoone op eene aangename wijze te bevorderen.

Met alzoo het Schouwtooneel onder mijne beſcherming te nemen, wil ik evenwel niet geacht worden ook de Balletten te verdedigen, waarmede men, en ſoms uren achtereen, het Amſterdamſche Publiek bezig houdt: dit is er zoo verre van

af,

af, dat ik mij, de enkele malen, dat ik ze zag, verwonderde, hoe het Bestuur, verpligt om zedelijkheid en zedelijke wetten te handhaven, dezelve duldde; nog meer, hoe eerbare mannen en vrouwen, allermeest hoe vaders en moeders, en dat wel omringd door hunne zonen en dochteren, dezelve konden bijwonen; en ik achtte het eindelijk mijzelven en mijner echtgenoote verpligt, ze niet meer te gaan zien, en oordeelde, mijne kinderen, vooral mijne zonen, tegen dezelve ernstig te moeten waarschuwen.

Door dit laatste meen ik aan mijnen vaderlijken pligt beantwoord te hebben. Wie toch geloofT niet, dat de kleeding, waarin onze danseresſen ten tooneele verschijnen, en de verschillende standen, die zij daar aannemen, juist geschikt zijn, om in de borst onzer jongelingen een vuur te ontsteken, dat, eenmaal opgevlamd, niet weder zoo ligt zal te blusschen zijn? Die twijfelt, hij begeve zich slechts, na een geëindigd Ballet, in hunnen kring, beluistere sommiger gesprekken, en make daaruit op, welke schoone vruchten het oplevert! En bleef het nog maar bij gesprekken; maar ach! menig jongeling, door hetgene hij zag in onweêrstaanbare drift ontvonkt, gaat van uit den Schouwburg naar het huis der schande, of, zoo hij het zoo erg niet maakt, kweekt eene onreinheid in zijn binnenste, die, vroeger of later, zijn' geheelen val veroorzaakt, en hem in eene ellende stort, waaraan mogelijk zelfs de toekomst geen einde zal vermogen te maken! Men beschuldige mij toch niet, dat ik overdrijve: ikzelf was een- en andermaal in de gelegenheid, den jongeling te ontmoeten, die zijne eerste neiging tot verboden wellust aan het zien van zulk eene dartele tooneelvertooning toeschreef. Ja, in het oogenblik, dat zoodanig een, ongelukkig en diep vernederd, voor mij stond, dacht ik menigwerf: „ waarom het zielegif zoo aangenaam toebereid, waarom het zoo openlijk verkocht, terwijl men voor dat des ligchaams waarschuwt en deszelfs verkrijging moeijelijk maakt?" — in dat oogenblik wenschte ik den Bestuurder van onzen Schouwburg, wenschte ik menigen vader, menige moeder bij mij, opdat ik het hun zeggen mogt: „ ziet, wat deze door onze Balletten geworden is!"

Meermalen bekroop mij de lust, de vraag in het midden te brengen: „waartoe toch dit tooneelvermaak gegeven wordt?" Indien mij iemand zeide: „ om den ouden wellusteling te streelen; om de ontrouw in het huwelijk te bevorderen; om de driften des jongelings te prikkelen; om de verbeelding der

kinderen eene fchadelijke rigting te geven!" ik zou zulk een' in het aangezigt wederfpreken: doch wat zou ik hem antwoorden, zoo hij mij vroeg: „ of dan, indien men zulk een misdadig oogmerk gehad had, het bereiken daarvan door hetzelve niet uitnemend zou begunftigd zijn?" Indien een ander mij het bederven van den goeden fmaak, het verwoesten van het nut van een vooraf gezien tooneelftuk als doel aangaf, hij zou almede bij mij groote tegenfpraak ontmoeten: doch wat ook zou ik hem te gemoet voeren, wanneer hij beweerde, dat het voor het minst daartoe grootelijks gefchikt is? Indien, eindelijk, de voorftander der Balletten mij kortweg verklaarde, dat men met dezelve alleen het vermaak beoogt, ik zou meenen in deze verzekering te moeten berusten: maar, zoo hij er de vraag bijvoegde: „ of zij het ook inderdaad niet geven?" ik zou weten, wat te antwoorden, en niet aarzelen, hem toe te roepen: „ ja, dit doen zij; maar ten koste van veler onfchuld en rust!"

Ik wil evenwel niet onbillijk zijn, en de bewijzen, die men ten voordeele van het Ballet bijbrengt, laten gelden, wat zij gelden kunnen; hoewel zij bijna geene wederlegging verdienen, wanneer men reeds op goede gronden gelooven mag, dat het der zedelijkheid tot fchade is.

Men wijst mij op andere landen, waar genoegzaam elke groote ftad, zeker elke hoofdftad, hare Balletten heeft, en zegt, „ dat, willen wij de berisping des vreemdelings niet beloopen, zij op onzen Amfterdamfchen Schouwburg niet wel kunnen gemist worden." Maar gevoelt men dan niet, dat, zoo vreemde fteden de voorbeelden moeten zijn, waarnaar wij ons in onze vermaken moeten gedragen, wij binnen kort onze farobanken, ftieren- en hanengevechten, onze boxpartijen, en wat niet al, hebben zullen; gevoelt men niet, dat de meeste onze danfers en danferesfen van naam niet tot onze natie behooren, en alzoo geene bewijzen kunnen zijn, wat zij in de danskunst vermag; gevoelt men niet, dat juist die zucht tot navolging van uitheemfche zeden ons in het oog des vreemdelings zoo belagchelijk maakt, reeds zoo menige verkeerdheid bij ons ingevoerd, en tevens zoo veel onheils berokkend heeft? Moet ons zijn lof zoo dierbaar zijn, dat wij daarom veler heil in de waagfchaal ftellen? Schimpt hij dan, omdat wij *ook* Balletten hebben, in zijne reisverhalen, minder op onze ftijfheid en plompheid? o! Gun hem voor het minst, bij al de leugens, die hij van ons uit-

vent, deze ons vereerende waarheid te voegen: „ de Nederlanders, uit eerbied voor de deugd, dulden op hunne schouwtooneelen de Balletten niet!"

Meer schijn heeft de aanmerking, „ dat zich onze Schouwburg zonder het Ballet moeijelijk zou kunnen staande houden, althans niet zou kunnen wedijveren met onze Fransche en Hoogduitsche Komediën." Te ontkennen valt het wel niet, dat deze vrij drok bezocht worden, door den een' uit onkunde van het schoone onzer taal, door een' ander' uit hunkering naar het vreemde, door een' derden uit modezucht, door de meesten zonder voor de helft te verstaan hetgene zij hooren: maar loochenen kan men aan den anderen kant niet, dat velen ze bijwonen, omdat de zang op ons tooneel te zeer veronachtzaamd wordt, of ook juist uit afkeer van die lang uitgerekte Balletten, die aldaar tot walgens toe herhaald worden. Laat ons evenwel edelmoedig zijn, en toegeven, dat het gemis van het Ballet den loop naar onzen Schouwburg, en bijgevolg zijne inkomsten, verminderen zou. Wat schade? Zal niet het verlies dier opbrengst rijkelijk worden opgewogen door het wegvallen van uitgaven, die, zegt men, door de al te groote traktementen van het *Corps de Ballet*, de pracht van kleeding en tooneeltoestel, enz. tot eene zoo aanzienlijke hoogte zijn opgeklommen? Wat voordeel geeft het, dat alle plaatsen welbezet zijn, zoo een hek alleen, dat uit den grond moet komen, gelijk in het vorige wintersaizoen het geval was, ik weet niet op hoeveel gelds te staan komt; wat voordeel, zoo men aan al de invallen en dwaze grillen van den Balletmeester, met name in de even kinderachtige als zoutelooze zoogenaamde *Arlequinades*, terstond gehoor geeft? Ook geloof ik voor mij nog niet, hoe vast men het ook verzekere, dat het ons tooneel, door het opheffen der Balletten, weldra aan toeschouwers ontbreken zou, te wèl verzekerd, dat velen, met gezond verstand en goeden smaak te rade gaande, het juist daarom te meer zouden bezoeken, vooral zoo onze Dichters en Prozaïsten de hand leenden, om door hunne heerlijke voortbrengselen de zeer vele uitheemsche beuzelingen te verdringen. Neen, zoo zeer is ons Publiek nog niet verbasterd, dat het niet, even als onze Voorvaders, door een goed vaderlandsch of ander Treurspel, of eenig nuttig Tooneelstuk, zou worden aangetrokken, en dat het de verstrooijende kracht van het Ballet zou verlangen, om de goe-

de gevoelens van vaderlandsliefde en deugd, door het een of ander opgewekt, weder te verdrijven.

Ik weet het, „ de groote menigte verlangt, na het zien van eene ernstigere tooneelvertooning, ook iets tot meer eigenlijk gezegde vervrolijking; het wil eens hooren schertsen; het wil lagchen; in één woord, het wil een vrolijk nastukje: en juist nastukjes ontbreken ons." Offchoon ik voor mijnen geest aan een degelijk voorstuk genoeg heb, ik zal het daarom in anderen niet berispen, dat zij nog iets meer verlangen; en, erkennende, dat aan deze begeerte op eene nuttige wijze kan voldaan worden, zie ik het zelfs, als voorstander van welaangebragte boert, niet ongaarne, wanneer hoogmoed, gierigheid, in 't kort de ondeugd, op het tooneel geestig doorgehaald en van hare belagchelijke zijde vertoond wordt. Zoodanig was ook de smaak onzer Vaderen: vandaar zoo vele vertaalde en onvertaalde Klucht- en Blijspelen, die nog konden gegeven worden, met uitzondering alleen van dezulke, waarin gemeene of dubbelzinnige uitdrukkingen beschaafdheid of goede zeden zouden kunnen kwetsen. Bovendien kon men immers nog andere Nastukjes doen vervaardigen, altijd zorgende, dat zij eenige nuttige leering, vooral niets schadelijks behelsden. Ook is het mij ingevallen, of men niet nu en dan, na een grooter voorstuk, in plaats van een nietig zoogenaamd *Divertissement*, een boertig, doch altijd nuttig Vers kon doen opzeggen, hoedanige bereids onze luimige Dichters geleverd hebben en verder konden leveren. Zelfs kon men den vriend van zang genoegen geven, door, ten flotte en bij afwisseling, kortere of langere stukjes met zang te geven; mits in het oog gehouden werd, dat zij niet zoo ledig, ijdel, ja laf kinderachtig waren, als de meeste hedendaagsche Fransche *Vaudevilles*, en vooral dat zij niet, als deze, ongeoorloofde lusten prikkelden.

Mogelijk zal men mij, al verder, tegenwerpen: „ dat, zoo al de Balletten voor sommigen schadelijk zijn, zeer velen ze bijwonen zonder nadeel voor hunne zedelijkheid." Overtuigd, dat er menschen zijn, op wier koeler gestel of kracht van geest de grootste verzoekingen afstuiten, kan ik dit even weinig loochenen, als men mij deze *drie* dingen zal tegenspreken: dat niet allen, die deze tooneelvermaken onschuldig zeggen bij te wonen, inderdaad onschuldig zijn; dat de reinen van harte ze, als volstrekt onnut, zeer wel kun-

kunnen misſen; en, eindelijk, dat men ze hun niet mag verſchaffen, zoo lang het te vermoeden ſtaat, dat ſommiger heil er mede gemoeid is. Wilde mij iemand dit laatſte niet toeſtemmen, ik zou hem vragen, of ik dan wèl zou handelen, wanneer ik, gasten genoodigd hebbende, ter gunſte van ſommigen, die zich met algemeen-nuttige geregten hadden kunnen vergenoegen, de tafel voor de helft met ſpijzen bezette; wier ſchadelijkheid voor anderen ik kende, en waarvan ik vooraf wist, dat deze zich moeijelijk zouden kunnen onthouden? Zag hij zich genoodzaakt mij te veroordeelen, dan veroordeelde hij het immers te gelijk, ten gevalle van dezen en dien gelegenheid tot een vermaak te geven, dat voor menigeen verderfelijk is, en aan welks bijwoning men voorzien kan, dat de verzinnelijkte mensch zich ongaarne zal onttrekken, vooral nadat hij door betaling daartoe het regt verkregen heeft.

Meent men mij evenwel nog te moeten vragen: „ of ik dan zulk een verklaard vijand van het danſen ben?" ik meen hierop een volſtrekt ontkennend antwoord te kunnen geven. Waarom toch zou ik eene kunst verachten, die der goede houding en gezondheid tot voordeel kan zijn? Neen, ik weigerde het mijnen kinderen nimmer, in de kleine kringen hunner ſpeelgenooten aan den zedigen Engelſchen contredans of dergelijke deel te nemen. Wel achtte ik mij verpligt, hun die te ontraden, waarbij onze jongelieden arm in arm, oog in oog, op den klank der muzijk, gedurig in het rond draaijen; en, wanneer ik ze zag, en den dansmeester gedurig hoorde zeggen: „ ziet elkander aan!" gevoelde ik lust, even als Vader DE PERPONCHER weleer, den knaap en het meisje toe te roepen: „ in 's Hemels naam, lieve kinderen, ziet elkander vooral niet aan!" — Dat er voor het overige tusſchen een Ballet en eene huisdanspartij groot onderſcheid is, dat men voor de laatſte zijn kan, zonder voor het eerſte te wezen, zal wel geen nader betoog behoeven.

Ik oordeel met het geſchrevene te kunnen volſtaan. Verre evenwel van mij, dat ik het genoegzaam zou achten, om het Ballet, dat in gewoonte en zinnelijkheid zoo magtigen ſteun heeft, van onzen Schouwburg te verdrijven: neen, ik verwacht veeleer tegenſtand; hoewel ik niet begrijp, hoe mij die zou kunnen geboden worden op gronden, die wijsheid en deugd goedkeuren. Genoeg, zoo ik voor het minst den Beſtuurder van onzen Schouwburg een' wenk gegeven

 heb,

heb, om de Balletten van lieverlede in te korten, derzelver aantal van tijd tot tijd te verminderen, en voor eene, zoo veel dit zijn kan, eerbare kleeding van derzelver uitvoerderessen te zorgen; genoeg, zoo ik de Dienaren van den Godsdienst, zonder onderscheid, opmerkzaam gemaakt heb op de gevaren, die vele hunner Gemeenteleden bedreigen, en hen heb opgewekt, om hunne pogingen te vereenigen ter verbanning eener uitspanning, waarvan zij het schadelijke reeds lang moeten hebben ingezien; genoeg, zoo ik ouders heb aangespoord, om hunnen kinderen tooneelvertooningen te ontzeggen, althans te ontraden, die aanleiding zouden kunnen geven, om de levensrust, zoo van zichzelven, als van hunne lievelingen, onherstelbaar te bederven; genoeg, zoo ik dezen en genen nadenkenden of ook onbedachtzamen jongeling niet geheel vruchteloos heb aangemaand tot het vlieden van een vermaak, dat bereids voor sommige hunner tijdgenooten de noodlottigste gevolgen had; genoeg, ja genoeg, zoo mijne stem niet geheelenal de stem eens roependen in eene woestijn geweest is!

B.

FRAGMENT VAN EEN GESPREK TUSSCHEN EEN' VREDEREGTER EN EEN' ONTEERDEN VADER.

> De mensch, in welken rang het lot hem heeft geplaatst, behoort regtvaardig te zijn jegens zijnen minderen. De verleider van een meisje, al heeft zij geenen anderen bruidschat dan hare deugd, is verpligt haar te huwen.

De Vader. Een schelm, een monster, onder het mom van een eerlijk man, heeft mijne woning onteerd. U vraag ik regt, mijnheer!

De Regter. Bedaar, mijn vriend! Ga zitten. — Verstaat gij rede?

De Vader. Rede? Vraagt ge dit eenen vader, wiens dochter men op eene eerlooze wijze heeft verleid?

De Regter. Nog eens, vriend! bedaard. U zal regt geschieden. Wat voert u hier?

De Vader. De verleiding mijner éénige dochter, mijnheer ROCDALE! En het doet mij goed aan het vaderhart, van u te hooren, dat gij het uw' pligt acht, slechte daden te straffen.

De Regter. Voorzeker! ... Wie zijt gij?

De

De Vader. Een ambachtsman uit dit kanton.

De Regter. Wie is de beleediger?

De Vader. Hij woont in dit kanton.

De Regter. Hij moet uwe dochter huwen.

De Vader. Hij weigert zulks.

De Regter. Op wat grond? ...

De Vader. Dat hij met eene andere huwen gaat.

De Regter. Wel nu! ik zal hem weten te vinden. Binnen vierentwintig uren zal hij uit een' anderen toon zingen. Zijn naam? Zeker uit *uwe* klasse?

De Vader. Neen, mijnheer! Zoo *gij* hem den weg daartoe niet sluit, is hij in de gelegenheid om een groot fortuin te maken.

De Regter. Wat zegt gij!... Een jongman van fatsoen alzoo?

De Vader. Ik heb die vraag reeds beantwoord.

De Regter. Ik verstond u zeker niet...

De Vader. Ik dacht, dat het genoeg ware, u zijne handelwijze te vermelden. Ik noem geen mensch een' jongman van fatsoen, wiens gedrag onfatsoenlijk — wat zeg ik? allerschandelijkst is.

De Regter. Hoor eens, buurman! Indien de jongman rijk is, (en ik ken jonge losbollen, die al heel rijk zijn) dan betale hij eene ronde som, en daarmede is de zaak afgedaan.

De Vader. Eene ronde som!... Bij God! beschimp mij niet, mijnheer ROCDALE!... Durft gij eenen vader geld aanbieden voor den eerroof zijner dochter?

De Regter. Het regt, mijn vriend, is... het regt. Als regter maak ik geen onderscheid tusschen personen en personen... Verleiding is eene hatelijke misdaad, en alwat in mijn vermogen staat...

De Vader. De beleediger is in uwe magt.

De Regter. Nu, nu, maak u niet driftig, mijn vriend!... Ik zal zien... Welaan, geef mij den naam en den *van* op van den verleider. Ik zal zien, wat ik voor u kan doen. Wat naam zal ik schrijven?

De Vader. FRANCIS ROCDALE.

De Regter. Hoe!... wat!...

De Vader. FRANCIS ROCDALE, zeg ik u! Het regt is het regt, mijnheer ROCDALE! Ik ben uw buurman, en een eerlijk man. Verleiding is eene hatelijke misdaad, en...

De Regter. Ik meen, dat uw naam is ....

De Vader. Ik heb nooit voor mijn' naam gebloosd, dan sedert uw zoon mij deed blozen voor den uwen.

De Regter. Dat is een ongelukkig voorval, mijn vriend! en... wij moeten de zaak te zamen vinden.

De Vader. Vinden, mijnheer? En dat zegt een regter tot een' onteerden vader?... Zoo gij en ik, mijnheer, deze zaak te zamen vonden, hoe zouden wij het dáár (*op zijne borst staande*) vinden? Met één woord: zal uw zoon mijne dochter trouwen?

De Regter. Mijn zoon de dochter huwen van een' ambachtsman!...

De Vader. Hij heeft de dochter van een' ambachtsman onteerd.

De Regter. (*Opstaande.*) Niet verder op dien toon, vriend! als het u gelieft, of ik laat u achteraf brengen.

De Vader. Achteraf brengen!... Geef acht, mijnheer ROCDALE! hoe *ik* mijnen pligt ken, dewijl gij den uwen vergeet. Gij verzocht mij straks, te gaan zitten. Ik kende mijnen pligt te wèl, om zulks te doen in de tegenwoordigheid van eenen vrederegter. Maar ik verlies allen eerbied, wanneer mijn meerdere zich, in regtschapenheid, zoo verre beneden mijns gelijken verlaagt. En, naardien de regter zijnen zetel verlaten heeft, zet ik mij op denzelven neder. Hij zal toch niet vergeefs daar staan, vertrouw ik! En, bij God! ik ga niet van dezen stoel, noch uit dit huis, voordat ik regt bekomen heb!

De Regter. Hoe, onbeschaamde vlegel!... De kerel is in staat om mijn' klerk te roepen, en hem mijn vonnis te dicteren... Ellendeling! sta op, zeg ik, of...

De Vader. Ik verlaat den stoel niet. Wilt gij zitten, neem een' anderen. Dit is de zetel van het regt.

TWEE KARAKTERISTIEKE TREKKEN VAN KEIZER ALEXANDER VAN RUSLAND.

Toen de Keizer, zeer onlangs, met verscheidene Generaals zich op de *boulevard* bij de Admiraliteit bevond, ontmoette hem een dronken Zeeöfficier, die van de eene naar de andere zijde zwaaide. „Wat doet *gij* hier?" vroeg hem de Keizer, met een' ernstigen, verwijtenden blik. Met veel tegenwoordigheids van geest, en veelligt door het onverwacht gezigt van

van den Vorst eenigzins ontnuchterd, antwoordde hij: „Uwe Majesteit — ik — laveer!" Dit antwoord dwong den Keizer een' glimlach af; zijn toorn week voor de meestverschoonende goedheid, en hij beval den schuldigen, in stede van hem te doen arresteren, zich spoedig weg te pakken.

De nog zeer jonge Dichter ALEXANDER SFÉRJEYEWITSCH PUSCHKIN besteedde, vóór twee jaren, zijn ontluikend schoon talent, om, in een gedicht, den Grave A., een staatsman van naam, de grootste beleedigingen toe te voegen, en hem niet alleen den lauwerkrans van HERODATUS of den dood van KOTZEBUE toe te wenschen, maar ook den Keizer zelven aan te randen. Hij maakte ook van deze zaak geen geheim, en gaf gereedelijk aan elk, die zulks verlangde, een afschrift van dit zoo wel, als van een dichtstuk op de *Vrijheid*. Zoo verzocht hem dan ook de Generaal, Graaf M., om eene kopij, en — werd zijn aanklager bij den Keizer. Deze las het stuk met oplettendheid; en, zich van de omstandigheden en den ouderdom des Dichters onderrigt hebbende, sprak hij: „Het zou jammer zijn, dat ik dit ontkiemend vernuft verstikte, en PUSCHKIN, gelijk hij verdiende, naar *Siberië* zond. Integendeel wil ik, dat zijn talent zich meer en meer tot eer en nut des vaderlands ontwikkele. De Dichters beminnen eene eeuwige lente, bebloemde oevers, murmelende beken, grazende kudden, zingende vogels; dit alles vindt men slechts in volkomenheid in de zuidelijke gewesten van mijn rijk. Men zende alzoo dien PUSCHKIN naar *Bessarabië*, en geve hem eenen post bij de kanselarij des Generaal-Luitenants NISSOW — dit zij zijne straf!" Zulks geschiedde; en zoo leeft PUSCHKIN sedert 1820 in *Bessarabië* met zijne Muze, die, uit dat oord, thans voor verscheidene *Russische* dagbladen te *Petersburg* werkzaam is.

AAN

MIJNEN VADER,

OP ZIJN' VERJAARDAG.

Als de winter mild zijn vlokken
Op de kale velden strooit,
Waar geen loof meer valt te plokken;

Dat

Dat zijn dunne, grijze lokken
 Met een liefluk kransje tooit;
Als de bronnen en de beken,
 Eertijds vloeijend bergkristal,
 Nu geftremd in loop en val,
Voor zijne almagt zijn bezweken,
 En, zich dekkend voor de vorst
 Met eene ijzerharde korst,
Waar geen togtje door kan breken,
 Dieper duiken onder de aard,
En voor 't hol en loeijend huilen
Van het noorden zich verfchuilen,
 Voor zijn ftrenge roê vervaard;
Als de hemel, dik van dampen,
 Laag op 't aardrijk nederhangt,
Met den zonftraal fchijnt te kampen,
 Die, hoe meer de nevel prangt,
 Naar een' doortogt te eer verlangt,
Maar terugftuit op de misten,
 Die des Daggods ftralend oog,
 Hoe het gloeije van omhoog,
Iedere oopning ftout betwisten,
 En verijdlen wat hij poog':
Dan verkleumen mensch en dieren,
 Beven, bibbrend, van de koû;
 Dan is heel Natuur in rouw;
Nergens ziet men vooglen zwieren
 Door het bladerlooze bosch;
 Nergens breekt de wildzang los;
Nergens is er vreugd te rapen;
 Gloed en vuur zijn uitgebluscht;
Heel de fchepping ligt te flapen,
 En in doffe, doodfche rust.

Wee, wie dan in armoê zuchten,
 Wie het lot geen kluisje liet,
Dat de barre winterluchten
 Buitenfluit en weêrftand biedt!
Diep ellendig dan de luije,
 Die, te loom van lijf en ziel,
Onbedacht op gure buijen,
Bij den zachten gloed van 't zuien,

In

In den tragen sluimer viel;
Die, zijn' stand en pligt vergeten,
En des Scheppers hoog gebod,
Lente en zaaitijd heeft gesleten
In een werkeloos genot;
Wien zijn oogst wat magere aren
Van den schralen akker bood,
Van wier klein getal, bij 't gâren,
Niets voor 's winters overschoot;
Die, van koude half bevroren,
En uit huis en hof verjaagd,
Door den honger uitgeknaagd,
Bij dat lijden nog de sporen
Van een streng geweten duldt,
Dat hem telkens eigen schuld,
Eigen traagheid houdt te voren,
En, in 't prangen van den nood,
Wenschen doet om graf en dood!

Maar dan zalig hij, die 't koren
Vrolijk optastte in zijn schuur,
In de lente nooit een uur
Van zijn' arbeid zag verloren,
Steeds gezweet heeft en gezwoegd,
En zijn' akker diep doorploegd,
En het zaad wierp in de voren,
Die 't vermeêrden honderdvoud,
En 't veranderden in goud;
Die zijn schaapjes heeft geschoren,
En, als 't najaar huivring wekt,
Met de warme vacht zich dekt;
Die geen hout vergat te kweeken,
Dat hem koele schaduw bood
Tegen 't vinnig zonnesteken,
Maar nu, voor de bijl bezweken,
En van loof en schors ontbloot,
Als de haardvlam 't in hare armen
Grijpt, en 't voor haar streeling zwicht,
Weêr zijn' meester mag verwarmen,
En zoo dubblen dienst verrigt;
Die, hoe ook de zomer gloeide,
Vlijt noch moeite heeft gespaard,

Maar

Maar zijn wingers wijsiijk fnoeide,
  En hun fap, die zorg wel waard,
  In zijn' kelder heeft vergaard. —
Laat dan vrij het noorden ftormen;
  Barst' de dolle rukvlaag los;
Laat zijn geefel 't woud misvormen;
  Schende en roov' hij bloei en blos;
't Forsch en fnuivend ademhalen
  Van den wreeden Wintervorst
Blaaz' den ftroom, die door de dalen
  Vliet, tot enkel ijs en korst;
Maal' de rijm getakte boomen
  Op het dunne venfterglas;
Verder kan de kou niet komen:
  Afgefneden is de pas.
Sla de hagel 't al te pletter,
  Wat nog overbleef op 't veld;
Schoon hij op de ramen kletter',
  Binnen wordt het niet geteld.
Buiten zij de winter Koning;
  De ijzel fchittere om zijn kroon:
Binnen, in de luwe woning,
  Zit de zomer op den troon.
Bieden de akkers, hard bevroren,
  Grasfcheut, halm noch vruchten meêr:
Binnen giet, uit vollen horen,
  De Overvloed zijn fchatten neêr.
Wie ook 't fnerpen vreez' der roede
  Van een' winter, lang en ftraf;
Noeste vlijt befpot zijn woede,
  Keert zijn felfte flagen af.
Zij flechts mag dien kampftrijd wagen,
  En blijft altijd ongekrenkt,
En doorworftelt ramp en plagen,
Tot, bij 't vrolijk lentedagen,
  Haar op nieuw weêr de arbeid wenkt. —

O! herkent ge, dierbre Grijze!
  In die trekken niet uw beeld?
Streeft gij niet op de eigen wijze
  't Leefperk door, u toebedeeld?
Vlokken zie 'k uw kruin verfieren,

Als

Als de sneeuw het rustend veld;
Daar ge, met dit hoogtijd-vieren,
Meer dan dertien Lustren telt.
Trager kruipt u 't bloed door de âren.....
Maar, o Hemel! 't zij Uw wil,
Dat het lang nog om moog' varen!
't Sta zoo spoedig nog niet stil! —
Heeft uw zorg, in lentejaren,
't Veld, u toevertrouwd, beploegd,
En den zomer door gezwoegd;
De oogsttijd gaf u vrucht te gâren,
Die uw' winter u verzacht,
Schatten u heeft aangebragt,
Die door mot noch roest bederven,
Noch met hunn' bezitter sterven,
Die geen dief steelt, in den nacht;
Schatten, uit geen diepe kloven,
Nooit van 't zonnelicht bestraald,
Door een' slavenarm gehaald,
Maar, op 't vroom gebed, van boven,
Uit den hemel neêrgedaald;
Schatten, die geen oog verblinden
Door een' uiterlijken glans,
Die niet zwenken met de kans,
Maar aan hun bezit verbinden
D' onverwelkbren gloriekrans.
't Is de *rust* van 't kalm *Geweten*,
Dat, bevredigd met het lot,
En opregt verzoend met God,
Vrij van wroegings felle beten,
Steeds zichzelven zalig voelt,
En geen minder heil bedoelt.
't Is de *Hoop* op 't ander leven,
Hoop, die nooit de wereld gaf,
Die, onschokbaar, zelfs aan 't graf,
Met geen aardsch genot kan sneven,
Maar, bij 't knikkend knieënbeven,
Blijft een onbezweken staf.
't Is een *Liefde*, nooit te malen,
Die, schoon 't baldrend onweêr loeit,
In en om zich 't al ontgloeit
En verwarmt met eigen stralen,
Als de koesterende zon,
Aller licht en leven bron;
Die, wat duiken moge of dalen,
En of tong en taal veroudt,
Immer opblaakt, nooit verkoudt. —
Laat de stramme grijsheid klagen,
Die gedroomd heeft in de jeugd,
Wie geen krommende arbeid heugt,
Die de schoonste zomerdagen

Heeft verbeuzeld en verspild,
Doch des winters last nu tilt,
En, bij gure bui en vlagen,
Van de koude beeft en rilt:
U voegt juichen om Gods zegen!
U lacht, in uw' wintertijd,
Nog de lentebloesem tegen,
Nog de vrucht van zomervlijt.
Zou den landman ooit verdrieten
De avond van een' schoonen dag?....
O! dat, onder blij genieten,
Lang uw avond duren mag!
Zie ons 't bidden; zie ons knielen
Om dien zegen van omhoog;
Zie de diepbewogen zielen
't Smeeken uit het vochtig oog!
Zie ons viertal lieve kleenen,
Meê in 't weeke hart geroerd,
Beurtlings hupplen om u henen,
Beurtlings aan u vastgesnoerd!
Zie hen de armpjes om u strenglen!
Hoor hun toontjes zamenmenglen
Met de klanken van mijn lied!
Hoor! zij bidden 't met mij mede,
En de Godheid smaadt de bede
Van 't onschuldig kindje niet.

Febr. 1822. A. N. v. P.

LICHT, VRIJE PEN, EN VRIJE TONG.

Ja! *Licht!* voor VORST en VOLK; maar geen verkleurde stralen,
Van Frankrijks Ultraas, noch van Frankrijks Liberalen!
Ja, *vrije Pen*; maar schrijvend bij dát Licht,
En tot gehoorzaamheid aan Neêrlands Wet verpligt.
Ja, *vrije Tong*; maar in bescheiden mond,
Niet sijflend als een slang, niet blaffend als een hond.

HET MENSCHELIJK LEVEN.

Eindrijmen.

Helaas! wat is de mensch? wat is het menschlijk *leven*?
Eene ijdle waterbel, die we in de lucht zien *zweven*;
Die voor het starend oog met Iris-kleuren *prijkt*,
Maar, op haar hoogste vlugt, voor luttel winds *bezwijkt*!

Zou dit de beeldtnis zijn van 't menschelijke *leven*?
Ach! zou de mensch dan slechts vernieling tegen-*zweven*?
Hij, die, als heer der aard', met zoo veel luister *prijkt*;
Schoon soms zijn broos gestel voor weinig leeds *bezwijkt*?

Neen! 't is des menschen geest, de ziel van 't menschlijk *leven*,
Die steeds zijn' aanleg voelt, om hooger op te *zweven*.
Gelukkig hij, die reeds met hemelglansen *prijkt*,
Wanneer voor d'adem des doods zijn stoflijk deel *bezwijkt*.

R.

MENGELWERK.

REDEVOERING,

OVER DE

VOLKSVERLICHTING.

Door

S. E. WIELING,

Leeraar der Doopsgezinde Gemeente te Zaandam (oostzijde.) (*)

Zekere onvolkomenheid kenmerkt alle menschelijke zaken. Dat het beter kan en moet worden op aarde, dit beseft en wenscht ieder. Niemand, ondertusschen, begint ligtelijk met zichzelven. De wereld rondom zich wil men eerst hervormen. Smartelijke ondervinding van veel gebrekkigs onder de menschen doet steeds menigeen naar verandering haken en op verbetering hopen. Vandaar in elke eeuw die gedurige onrust en al dat gewoel onder de stervelingen. Stilstaan, in gedurige rust blijven kan en moet het menschdom niet. Dat rusteloos pogen is oefening der krachten — is een streven naar iets beters. Zoo werkt er steeds zekere tijdgeest, die bijzonder uitkomt en zeer veel vermag.

Tot eene vergadering van leden der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* zullende spreken, liet ik mijne gedachten gaan over de allezins belangrijke verschijnselen van onzen leeftijd, en vond zeer veel, dat onze opmerking verdient: velerwegen morrend ongenoegen, hoop op verbetering, verlangen naar verandering, hevige worsteling tus-

(*) Uitgesproken den 30 van Wijnmaand 1822 in het Departement *Zaandam* der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen.*

tusfchen ftrijd'ge begrippen en krachten, fterken ijver voor nieuwigheden, gehechtheid aan oude vormen, zucht tot twijfelen, losheid in beginfelen, lust tot onderzoek, onpartijdige waarheidsliefde, de volksverlichting voorgeftaan en vuriglijk behartigd, hier en daar misfchien overdreven, elders tegengefproken en tegengewerkt, deels wel met eene goede meening, deels ook met onverftand en bitterheid.

Zoo was dan mijne keuze bepaald. Over *verlichting*, over *volksverlichting* wilde ik fpreken. Het onderwerp is niet nieuw of vreemd. Maar het op nieuw befchouwen van het reeds bekende kan welligt ook eenige nuttigheid hebben. Mogt mijn pogen dit doel niet geheel naar wensch bereiken, ik ftreef er althans naar, en verzoek uwe aandacht om verfchooning wegens het gebrekkige, dat in mijne voordragt zijn zal.

De Maatfchappij, van welke wij leden zijn, *tot Nut van 't Algemeen* willende werken, trekt zich bijzonder de talrijke menigte der onkundigen en armen in de geringere ftanden aan, welke veelal te zeer verwaarloosd worden. Aan tijd, middelen en gelegenheid ontbreekt het dezen meestal, om, buiten het dagelijksch bedrijf, iets van belang te leeren. In eene domme werktuigelijkheid flepen dan dezulken hun bijkans dierlijk leven voort, en blijven op een zeer lagen trap van menfchelijkheid ftaan; terwijl, bij den gedurigen arbeid, de gedachten voornamelijk op fpijs en drank en ruste fpelen. Domme onverfchilligheid, woeste ruwheid, vadzige traagheid, zucht tot onmatigheid en zwelgerij worden dan ligtelijk de medgezellinnen der armoede en onwetendheid.

Het was eene zeer moeijelijke taak, de volksmenigte uit dien treurigen toeftand op te beuren. Een edel menfchenvriend (*) zag de behoefte, en waagde het, in nederig vertrouwen, handen aan het werk te flaan; en zijn po-

(*) JAN NIEUWENHUIZEN, ftichter der Maatfchappij *Tot Nut van 't Algemeen.*

pogen vond goedkeuring en ondersteuning en medewerking, veel meer, dan hij zelf had durven verwachten. Door het verspreiden van nutte kundigheden moest het verstand verlicht en het harte veredeld worden. Een doelmatiger schoolonderwijs was derhalve vooral noodig, en ook voor geschikte leesboeken in den volkstoon moest men zorgen.

In deze behoefte is werkelijk reeds voorzien. Er zijn bekwame onderwijzers der jeugd gevormd, en de scholen thans velerwege tamelijk wel ingerigt. Ook de kinderen uit geringere standen hebben gelegenheid, om als redelijke menschen te leeren denken, gevoelen en handelen. Daar openbaart zich dan ook werkelijk hier en daar reeds veel meer goede aanleg, dan bij ongunstige omstandigheden scheen te vermoeden. Leeslust neemt meer en meer toe. Op verscheidene plaatsen zijn boekerijen ten algemeenen gebruike aangelegd, en dezelve blijven niet onbezocht.

Het lijdt geenen twijfel, of de volksverlichting is sinds eenige jaren toegenomen. Het aankomend geslacht, ook in de geringere standen, erlangt thans vele kundigheden, welke in vroeger tijdperk of zeldzaam waren of geheel ontbraken. Maar de uitwerkselen van deze verlichting — zijn dezelve gunstig of ongunstig voor de volkszeden? Het verbeterd schoolonderwijs is naauwelijks in werking, of er beginnen reeds velerlei klagten gehoord te worden. Doch zoude dit oordeel niet te voorbarig zijn? Is het verloop van tijd wel lang genoeg, om zoo stellig af te keuren? Licht en warmte zijn beide noodig in de huishouding der natuur; licht alleen is niet genoegzaam, om wasdom en rijpheid te bevorderen: het licht nogtans gaat voor, en de warmte volgt. Zoo is het elken morgen — zoo ook ieder jaar, in de lente, terwijl de zon, steeds hooger rijzende, meer en meer koesterende warmte met haar weldadig licht verspreidt.

Het niet terstond blijken der bedoelde heilzame uitwerkselen van volksverlichting kan alzoo ook geenszins als bezwaar en bewijs tegen dezelve aangevoerd worden. Verbetering komt gewoonlijk langzaam. Bijaldien echter

de ondervinding stellig het nadeel van al dat leeren en lezen mogt bewijzen, zouden al onze redeneringen over het nut daarvan moeten ophouden. Daar zijn er, die in de verlichting een vervaarlijk monster meenen te zien, en hierom of in stilte waarschuwen en tegenwerken, of openlijk en luide zich daartegen laten hooren. Ligtzinnigheid en ongodsdienstigheid, waanwijsheid en zucht tot schitteren, afwijking van eenvoudige braafheid en eerlijke werkzaamheid, omkeering der zoo noodige orde, en verwarring der standen in de burgerlijke maatschappij, volksbewegingen, oproerigheden, omwentelingen — dit alles en meer onheil nog zoude, naar sommiger meening, het gevolg van volksverlichting zijn.

Indien het inderdaad zoo gelegen ware, moesten wij wel zeer voor verlichting vreezen. Wie konde dan nog dezelve willen bevorderen? En zoude in dit geval onze Maatschappij niet te onregt haren naam van het *Algemeene Nut* ontleenen? Ja, dan deden wij beter, geen licht te helpen verspreiden. Wij moesten liever pogen uit te dooven en te verduisteren. — Maar, wat zeg ik? Kan duisternis ooit wenschelijk zijn? In de ligchamelijke wereld is het licht zoo aangenaam en volstrekt noodig. Zonder hetzelve en zonder een welgesteld oog is en kan de mensch zoo weinig. En zoude dan het licht voor den geest ooit schadelijk kunnen zijn? Is verlichting des verstands niet veeleer dringende behoefte te achten? En is dezelve dit werkelijk voor eenige menschen, waarom dan ook niet voor het volk in het algemeen? waarom ook niet voor de geringere standen? Licht en lucht zijn gemeenschappelijke goederen, waarop ieder regt heeft; zoude dan licht voor den geest, zoude kennis, zoude wijsheid het eigendom van eenige weinigen zijn, gelijk goud en zilver, gelijk huizen en akkers in het bezit van weinigen zijn, welke men gewoonlijk daarom *rijk* noemt?

Zij, die voor, en zij, die tegen de volksverlichting meenen te moeten ijveren, doen het beide met goede oogmerken. Dit althans behooren wij te onderstellen, zoo lange niet het tegendeel blijkt. Dezelfde zaak wordt

ver-

verschillend beoordeeld, naar mate van het oogpunt, waaruit men ziet. Doel en gevolgen en omstandigheden behooren wij echter geenszins onder elkander te verwarren; en dit gebeurt ons evenwel zoo ligt. Daar zijn vele dingen, welke wij niet op eens en niet in het geheel kunnen overzien. Met eene stukswijze beschouwing bij gedeelten moeten wij ons dan vergenoegen. Maar nu hecht ons oog hier of daar op iets, dat behaagt of mishaagt; zoo geraken wij ongevoelig in zekere stemming, die ons doet overhellen om goed te keuren of te verwerpen. Onze verbeelding weet in dit geval behendiglijk te verkleinen of te vergrooten, al naar mate men iets wenscht of niet wenscht. Vandaar dikwijls zoo veel verschil in begrip tusschen menschen, die even zeer de waarheid lief hebben. Het nut of nadeel van verlichting beoordeelen wij ook meestal naar de ondervinding, welke wij in onzen meer of minder beperkten kring hadden. Zijn wij gewoonlijk omringd door eenigzins beschaafde lieden, en komen wij meest in aanraking met verstandigen en weldenkenden, zoo zullen wij geneigd zijn, om volksverlichting van de gunstigste zijde te beschouwen. Maar zijn wij in zoodanige betrekkingen, dat wij gedurig misbruik van verstand — de velerlei kunstgrepen en listige streken der veinzerije en der overdrevene verfijning tot ons verdriet en tot onze schade opmerken, ook bij zulken onder de geringere standen, welke *verlicht* meenen te zijn, opmerken, dan is het geenszins te verwonderen, dat er mistrouwen ontstaat tegen verlichting, welke met zoodanige omstandigheden vergezeld gaat. De onkunde, de eenvoudige opregtheid, de ongekunstelde degelijkheid van den ouden tijd komt dan vergroot aan de verbeelding voor, en schijnt zeer verre wenschelijk te zijn boven het licht, waarop zoo velen thans roemen, wier gedrag nogtans niet lofselijk is.

Ook ieders persoonlijke geaardheid zal steeds veel invloed hebben op zijn oordeel over volksverlichting. Die een hart vol liefde bezit, en het heil zijner medemenschen vuriglijk verlangt, zal ook wenschen, dat die kun-

digheden algemeen mogen worden, welke ſtrekken tot nut en veraangenaming des menſchelijken levens op aarde. Hij wil derhalve ook verlichting bevorderen, in de vaste overtuiging, dat heldere begrippen van pligt en beſtemming, dat kennis en ſmaak een' weldadigen invloed op zedelijkheid en geluk hebben. — Een ander, door fijnen wereldzin en bekrompene eigenliefde gedreven, zal tegen volksverlichting zijn, zoodra hij meent, dat daarbij zijn voordeel of gemak zoude kunnen lijden.

Met de toenemende volksverlichting kunnen ook zekere omſtandigheden gepaard gaan, welke bewijzen tegen dezelve ſchijnen, en het evenwel niet zijn. Zoo is er, in weerwil van uitgebreider kundigheden, een diep bederf in de onderſcheidene ſtanden der maatſchappij, en men ziet het kwaad nog geenszins verminderen. Integendeel, de verkeerdheden zouden, gelijk men wil, ſteeds toenemen met de verlichting, en dus derzelver ſchadelijkheid doen blijken. — Maar de dagelijkſche ondervinding leert ons genoeg, dat er juist zoo veel ſchranderheid en kunde niet noodig is, om te willen ſchitteren, en naar eene gevaarlijke grootheid des levens te ſtreven, waarbij de deugd ligtelijk bezwijkt voor ongewone verzoekingen. Of heerscht dan in zoodanige landen, waar de volksverlichting nog zeer ten achtere is, geene weelde, geene zeer verfijnde en verderfelijke weelde? Woelen daar de partijſchappen en onlusten minder? Neen, de uitbarſtingen van tweedragt, opſtand en burgerkrijg zijn vooral verſchrikkelijk onder een dom en bijgeloovig volk, wanneer het ruwe gemeen, aan alle bedwang onttrokken, in blinde woede voortholt en gruwel op gruwel pleegt. De geſchiedenis onzer dagen levert ons hiervan ontzettende voorbeelden op. Niet de verlichting, maar gebrek aan het *noodige* licht is oorzaak van veel kwaad. Aan den drang der omſtandigheden moet men in dezen ook eene zeer ſterke kracht toeſchrijven. De ſtaatkundige gebeurteniſſen, de veelvuldige omwentelingen, de burgerlijke verdeeldheden, de gedurige krijgstooneelen, en dergelijke dingen meer, kunnen voor en na de menſchen uit hunnen kring rukken,

ken, dezen en genen spoedig verrijken of verarmen, en in het algemeen op de zedelijkheid des volks een' zeer nadeeligen invloed hebben. In dit geval bevinden zich werkelijk thans meer of min de rijken van Europa, en weelde en verfijning en losheid in beginselen zijn, zelfs onder den druk der tijden, met de veldwinnende verlichting toegenomen. — Maar zoo nu evenwel volksverlichting eens het beste of éénige middel ware, om het kwaad eenigermate te stuiten, het gevaar ten deele af te wenden, en alzoo grooter onheil te voorkomen? Of zoo misschien vele verkeerdheden, die wij zien en afkeuren, daaraan moeten toegeschreven worden; dat de verlichting nog niet algemeen en niet volkomen genoeg is; of ook, dat men soms voor *licht* houdt, wat geen licht is? Dan immers zouden alle tegenwerpingen vervallen, en wij behooren de verlichting niet af te keuren, maar mede te werken, opdat het volk waarlijk meer en meer verlicht worde.

Om over de waarde van volksverlichting te oordeelen, behooren wij vooraf te bedenken, wat de mensch eigenlijk is, en welke bestemming hij heeft te bereiken. Is dit vergankelijk leven op aarde het éénige doel? Of moeten wij aan een hooger werken en genieten denken? Hebben alle menschen zekeren aanleg voor ontwikkeling uit de hand van hunnen Schepper ontvangen, en moeten zij alle door zedelijkheid gelukkig worden? Of is de groote menigte enkel daar tot nut en ten behoeve van weinige rijken en aanzienlijken, om hun een gemakkelijk leven op aarde te bezorgen, en hunne grillige lusten te dienen? Zoo kan een Turksch Pacha denken en handelen ten opzigte van zijne onderhoorigen. Uit dergelijk oogpunt beschouwt ook de hebzuchtige en ongevoelige Planter zijnen slaaf, niet als mensch, niet als broeder, niet als kind van denzelfden God en Vader, maar als een eigendom, als een stuk vee, dat alleen dient om hem voordeel en gemak aan te brengen. Alwie nu zoo of zoo omtrent op zijne dienstboden, op zijne werklieden, en in

het algemeen op de menfchen van geringeren ftand nederziet, die moet wel tegen volksverlichting ingenomen zijn, terwijl hij zijne grootheid op de vernedering van anderen wil bouwen. Maar onverfchilligheid, baatzucht of hoogmoed bederft het oordeel, en wij moeten naar een' anderen maatftaf zoeken, wanneer wij van nut of nadeel der verlichting zullen fpreken.

Alle menfchen hebben, als zoodanig, eene gelijke beftemming, om naar zedelijke volkomenheid te ftreven. In toenemende volmaking is het ware geluk te vinden. Geboorte en rang in de maatfchappij maken hier geene uitzondering. Onderfcheidene ftanden zijn echter nuttig, en hebben elkander noodig. Zoo wordt het algemeene welzijn bevorderd. Wanneer ieder dit duidelijk mogt inzien, en dan in zijnen kring met lust werken en zijne pligten getrouw vervullen, terwijl hij van de nuttigheid van zijnen ftand overtuigd is, en de genoegens, daaraan verbonden, met dankbaarheid opmerkt, waarlijk dan is er geene reden, om te vreezen, dat deze verlichting het volksgeluk zal ftoren. Integendeel, het algemeene belang vordert meer licht. Diepe onkunde is oorzaak van velerlei dwaling en verkeerdheid. De werklieden doen zoo veel tot gemak en genoegen van hunne natuurgenooten in de hoogere kringen; deze moeten wederkeerig aan hen eenige nuttige kundigheden gaarne gunnen, opdat dienstbare, handwerksman en daglooner hunnen ftand, hunne betrekking in de maatfchappij, hunne menfchelijke beftemming en de daaruit voortvloeijende verpligtingen wel leeren kennen en behartigen. Zedeloosheid moet door eene heilzame verlichting geweerd worden.

Dwaas zoude het zijn, aan het algemeen datgene te willen mededeelen, wat eeniglijk voor hoogere ftanden behoefte is. Geene eigenlijk gezegde geleerdheid, geene droomerijen van een fpelend vernuft, geene befpiegelingen, die nergens toepasfing of nut vinden, heeft het volk noodig, maar wel heldere begrippen van pligt en beftemming, werkzame levenswijsheid, zin en fmaak voor het fchoone en goede en edele — voor alles, wat tot ze-

de-

delijkheid en menfchenwaarde in eenige betrekking ftaat. Men bevordere dan zoodanige volksverlichting; dezelve is behoefte, dringende behoefte; en het beste middel, om veel dreigend leed af te wenden. Ontijdige zucht tot ftandverwisfeling en verheffing zal daarbij geen voedfel vinden, maar veeleer in onkunde, welke door bedriegelijken fchijn zich laat verbijsteren. Niemand wane toch, dat diepe onkunde den mensch in de geringfte ftanden meer vergenoegd en gelukkiger zoude doen leven. Ach neen! De meesten in dien kring werken uit harde noodzakelijkheid, met zekeren tegenzin, niet met lust en genoegen. Zij befchouwen het als het grootfte geluk op aarde, wanneer men bevrijd van ligchamelijken arbeid mag leven. Zucht tot praal en verheffing vindt ook wel degelijk plaatfe bij vertegaande onkunde, en werkt dan te gevaarlijker, daar ligt onbetamelijke middelen aangegrepen worden, om tot rijkdom en aanzien te geraken. Gelukt dit vroeg of laat door een' zamenloop van omftandigheden, zoo zal de geheel onkundige en zedelijk onbefchaafde mensch in zijne nieuwe betrekkingen zich geenszins naar eisch weten te gedragen en derhalve niet gelukkig zijn, dewijl hij geenen voorfpoed weet te dragen. Met meer kennis zoude hij de dingen beter in het regte licht befchouwen — zoude hij minder driftig verheffing begeeren. En gelukt het den meer kundigen, door vlijt en werkzaamheid eenigzins vooruit te komen in de wereld, deze wil evenwel geene fchitterende rol fpelen, maar tracht in zijnen kring nuttig te zijn, en meer in ftille deugd zijn geluk te vinden.

Men vreeze dus geenszins, dat het, bij toenemende volksverlichting, misfchien eenmaal aan werklieden voor de geringfte bezigheden ontbreken zoude. Er zal wel altijd nog een groot aantal onkundigen en armen blijven, die elken arbeid voor lief moeten nemen. En bovendien, zoo de verlichting volkomen en algemeen mogt worden, zoude het vooroordeel ook ophouden, en geene bezigheid meer gering geacht worden, die voor de maatfchappij nuttig is. Daar is geen gevaar, dat de menfchen

 van

van geringere ſtanden, zichzelven en hunne betrekkingen behoorlijk in het licht beſchouwende, daardoor een' tegenzin in den arbeid zouden krijgen. Hoe! iemand zoude dan niet meer willen werken, wanneer hij duidelijker leert inzien, dat werken pligt en behoefte is? Dit kan ik mij geenszins verbeelden. Neen, ik ken achtingwaardige menſchen, die dagelijks met eigene hand den ploeg drijven, daarbij een welgeoefend verſtand bezitten, en, juist omdat zij verlicht zijn, gaarne in hunnen kring blijven, en daarin trachten te zijn, wat zij kunnen en moeten zijn.

Verlichting is dan eene weldaad voor de werkzame ſtanden en voor de maatſchappij in het algemeen. Onkunde leidt meestal tot verkeerdheid, armoede en velerlei ellende. Die de noodige kundigheden voor zijnen ſtand bezit, zal ligtelijk gelegenheid en middelen vinden, om in de wezenlijke behoeften te voorzien. Hij zal in doen en laten meer overleg gebruiken, en niet zoo werktuigelijk leven en werken, als de geheel onkundige. Verlichting des verſtands maakt hem meer handelbaar, geſchikt en aangenaam in den omgang. Hij wordt een nuttiger lid in de maatſchappij, en zal zich doorgaans beter gedragen. De meerdere kennis houdt hem terug van ſlechte gezelſchappen en bewaart hem voor ongeregelde leefwijs. Het lezen van een goed boek geeft hem meer genoegen, dan het ruwe vermaak van onbeſchaafde menſchen. En is er hier of daar misſchien een enkel voorbeeld, dat er, onder de geringere ſtanden, menſchen zijn, welke, door al te ſterken leeslust, hunne dagelijkſche bezigheden meer of min verwaarloozen, ik reken echter, dat dit kwaad onbeduidend is, in vergelijking van al het goede, dat door toenemende volksverlichting wordt bevorderd. Onkunde en armoede verſtompen de prikkels eener nuttige eerzucht, en verleiden zeer vele menſchen, om enkel bij den dag te leven, en ſlechts aan verlenging van het dierlijk beſtaan te denken. Geheel anders leeft en handelt hij, die zijnen ſtand en zijne betrekkingen in het regte licht beſchouwt, en meer of min duidelijk inziet, dat hij door vlijt en orde en overleg en ſpaarzaamheid in ſtaat zal

zijn,

zijn, om het meeste genoegen te vinden. Let slechts op handwerkslieden en dagglooners; wie verrigten het best hunne werkzaamheden, en wie komen doorgaans het verste? Zijn het de dommen en geheel onkundigen, of zij, die een eenigzins geoefend verstand bezitten, eenige algemeene kundigheden hebben, en dus in hunnen stand *verlicht* genoemd mogen worden?

Het antwoord hierop kan niet wel twijfelachtig zijn. Doch men heeft meermalen aangemerkt, dat verlichting de menschen wel kundiger, en in zekeren zin meer beschaafd, verfijnd, geslepen, afgerigt, maar niet *beter* zoude maken. — Zoo dit mijne overtuiging ware, wilde ik ook tegen het bederf waarschuwen, en geen licht helpen verspreiden; het tegendeel, echter, meen ik duidelijk te zien, en blijf daarom de volksverlichting voorstaan. Het is waar, hij, die een slecht hart heeft, kan met meer kundigheden ook meer kwaad doen, en wel op eene fijnere wijze. Maar zou dan verlichting uit haren aard strekken, om de menschen door verfijning slechter te maken? Misbruik bewijst nog geenszins de nutteloosheid. Om ondeugend te zijn, om bedrog te plegen, om allerlei listen en streken te gebruiken, heeft de mensch ook al heel ligt kunde genoeg. Denkt slechts aan de velerlei vonden der bedelaren! Denkt ook aan de slimheid en kunstgrepen van zoo vele lieden, welke, in grootere steden vooral, met eenig gering bedrijf den soberen kost winnen! Hoe zeer zijn ze afgerigt op eigen voordeel en op velerlei bedriegerijen? En waar vindt men minder eigenlijke verlichting, dan bij het zoo domme en ruwe gemeen in de groote steden? Denkt voorts aan die ongelukkige voorwerpen, welke, voor de algemeene veiligheid der maatschappij, eene onteerende straf moeten ondergaan; wat is de oorzaak van hunne verkeerdheden en ellende? Geenszins de verlichting, maar doorgaans verwaarloozing, diepe onkunde, gebrek aan nadenken over pligt en bestemming. Ware hun eenig onderwijs, doelmatig onderwijs, opvoeding, opleiding tot een werkzaam, geregeld en deugdzaam leven ten deel gevallen, buiten twijfel zouden zij

ge-

geheel andere menfchen zijn geworden. Gebrek aan verftandelijke befchaving gaat zeer dikwijls gepaard met zekere flimheid in het bedenken en uitvoeren van allerlei vonden en bedriegelijke ftreken. Ware verlichting, duidelijker kennnis van pligt en beftemming, een veredeld gevoel, een zuivere, godsdienftige zin moet de geringere ftanden bewaren voor de velerlei verzoekingen tot flechtheden. Worden de meerdere kundigheden foms hier en daar nog niet genoeg ten nutte befteed, het is alleen een bewijs, dat verbetering niet anders dan langzaam kan komen, en men dus aanvankelijk geene te groote verwachting van de volksverlichting moet koesteren.

Verlichting, ware verlichting is nuttig voor de geringere ftanden, doet ieder in zijnen kring meer genoegelijk en gelukkig leven, is weldadig voor de geheele maatfchappij, bevordert rust, vrede en algemeene welvaart. Een volk, dat waarlijk verlicht is, vreest onlusten, opftand en krijg, dewijl het de nadeelen daarvan inziet. Hetzelve is van de onvolkomenheid aller menfchelijke zaken bewust, en erkent derhalve ook, dat men zich nooit moet vleijen met eene denkbeeldige volmaaktheid in het burgerlijk beftuur, die toch geenszins bereikt kan worden. Men weet dan ook, dat de wetgeving niet altijd ieders bijzondere belangen evenzeer kan bevorderen, dewijl het algemeene welzijn het hoofddoel moet blijven, waarop alles uitloopt. Zoo is er tusfchen volk en regering het noodige vertrouwen. Ieder leeft gerust onder de befcherming der wetten, en de ftaat wordt fterk door inwendige kracht. Niet uit vreeze voor ftraf, maar uit befef van pligt, gehoorzamen dan de burgers aan de overheid. Verlichting, ware volksverlichting is derhalve niet gevaarlijk, niet nadeelig; neen, dezelve is nuttig, is noodzakelijk, en bevordert de rust, de nijverheid, den bloei, het geluk der maatfchappijen.

Een Oostersch gebieder, een eigenzinnig en trotsch dwingeland, die in zijne onderdanen alleen eenen hoop verachte flaven ziet en van geene menfchenwaarde wil weten, moge op het denkbeeld van volksverlichting beven,

ven, of in grimmige woede het licht vloeken, dat hier en daar in zijn fomber rijk een' enkelen ftraal begint te fchieten; zoo denkt geenszins de Vorst, die zich aan het hoofd van zijn volk geplaatst acht, om het algemeene welzijn te bevorderen, en die derhalve in den onderdaan den mensch ziet, den natuurgenoot, wiens geluk hem waarlijk ter harte gaat. Hij verlangt geene onderwerping uit domheid en vreeze, maar achting, vertrouwen en liefde; en deze kan hij alleen bij een verlicht volk vinden. Ja, dàn eerst, dunkt mij, moet het zoet zijn te regeren, wanneer het volk inderdaad verlicht en gelukkig is; terwijl het geene reden heeft, om naar verandering en nieuwigheden te haken, en de Koning, vol achting en vertrouwen, zonder eenige andere wacht, dan de algemeene liefde, gerust en veilig, als een ambteloos man, in het midden der burgeren rondwandelt, niet anders bedoelende, dan door bevordering van kennis en deugd het ware welzijn van het algemeen te vestigen, en alzoo aan kroon en troon den fchoonften luister bij te zetten.

Uit dit oogpunt befchouw ik de volksverlichting. Dezelve is nog nergens zuiver en volkomen. Daarom fchijnt foms hare waarde twijfelachtig en haar invloed wel eens nadeelig te zijn. Zoo lang de ftrijd tusfchen licht en duisternis voortduurt, zullen er dergelijke verfchijnfelen plaatfe vinden. Wij moeten ons echter wel wachten, aan toenemende verlichting het kwade toe te fchrijven, dat hier en daar gelijktijdig nevens dezelve zich vertoont. Tegenkanting veroorzaakt ook wel eens overdrijving; en hetgene men als nadeel van verlichting wil doen voorkomen, verraadt meestal gebrek aan het noodige licht, als zijnde nog overblijffel van onkunde en vooroordeel en vroegere verkeerdheden. Het kan nooit kwaad zijn, dat de menfchen zichzelven en hunne betrekkingen tot elkander en tot hunnen God en Vader in het regte licht befchouwen. Het *wel weten* heeft juist niet altijd en noodzakelijk het *wel handelen* ten gevolge; maar het duidelijk inzien, wat pligt is, mag men toch als zeer wenfchelijk befchouwen. Het woord *verlichting* is meermalen misbruikt geworden,

om

om aan losheid in beginfelen en aan onverfchilligheid in den Godsdienst een fchijnfchoon voorkomen te geven. Die zoo iets drijven, zijn ondertusfchen de ergfte vijanden van licht en waarheid. Zij toonen of een flecht hart of een bevooroordeeld verftand te bezitten, en dus nog werkelijk in de duisternis te wandelen, terwijl zij van verlichting fpreken. Aan de goede zaak zelve brengen zij groot nadeel toe, dewijl zij deze bij fommigen verdacht maken, met woorden en daden tegenwerkende. Die alles in het regte licht befchouwt, en heldere begrippen van Godsdienst en zedelijkheid heeft, kan in fpotternij en los gedrag geen behagen hebben, maar zal zich te meer gedrongen gevoelen, om met gemoedelijken ernst alles te behartigen, wat met menfchenveredeling en menfchengeluk in eenig verband ftaat.

De dagen, die wij beleven, zijn vol van hoogst merkwaardige verfchijnfelen en van ontzettende gebeurtenisfen. Volksverlichting is dringende behoefte geworden. De tijdgeest eischt meer licht. Die hier meent te moeten tegenwerken, kent zijne eeuw niet regt, en zal het zichzelven mede te wijten hebben, wanneer de fteeds vernieuwde ftrijd tusfchen licht en duisternis wee en ellende over de volken blijft verfpreiden. De drang der omftandigheden heeft aan de algemeene denkwijze eenen fchok gegeven, waarvan de uitwerkfelen zich zeer verre in het toekomende zullen uitftrekken. De gemoederen zijn als uit eene doffe fluimering gewekt. Velerwegen is onrust, eene hevige worfteling der begrippen, eene vreesfelijke fpanning van krachten, hier en daar zelfs openbare ftrijd, die ons telkens met warme deelneming en angftige vreeze op de toekomst doet ftaren. Bijaldien men de zoo fterk fprekende behoefte der eeuwe nog langer blijft miskennen en tegenwerken, zal men over het zuchtend menschdom nog vele jammeren helpen uitftorten, en evenwel het licht, dat begonnen is te fchijnen, niet geheel kunnen verduisteren.

Zoo lang de groote hoop des volks meer werktuigelijk in domme onnoozelheid fteeds naar oude gewoonte voort-

leef-

leefde, had het algemeen ook minder behoefte aan licht. Men wist toen minder van gevaarlijke nieuwigheden en aanlokſelen ten kwade. Er was meer gemoedelijkheid, meer ernst, meer gehechtheid aan herkomst en gebruiken. Maar die tijd is voorbij, en ſtrekt ten bewijze, dat de menſchen in onkunde niet op den duur bevrediging voor hunne behoeften vonden. Men kan dat oude niet weder terugbrengen; men moet het ook niet willen doen. Den geest van het tegenwoordige tijdperk te kennen en te leiden ten goede, dit vooral is noodig. Verbazende gebeurtenisſen hebben eenige lichtſtralen in de duisternis doen verſpreiden. Het volk heeft die ſtralen opgevangen en zich ten nutte willen maken, maar is wel eens verbijsterd geworden door ongewonen glans, of op dwaalwegen gevoerd bij het ſchijnſel van bedriegelijk flikkerlicht. Vandaar waanwijsheid, betweterij, twijfelzucht, ligtzinnige ſpotternij met Godsdienst en goede zeden: Verlichting ten halve, valſche verlichting is allergevaarlijkst. Veel verkieslijker zoude dan geheele onkunde, zelfs kinderachtige eenvoudigheid zijn. Maar die is niet meer. In de veranderde behoefte moet men op eene andere wijze voorzien. De weelde, de zoo gevaarlijke verfijning, in meerdere of mindere mate tot alle ſtanden doorgedrongen, wordt door onkunde niet langer geweerd — zal bij halve verlichting en bij valſche verlichting ſteeds te verderfelijker uitwerkſelen hebben. Zuivere begrippen van pligt en beſtemming en menſchenwaarde acht ik de beste behoedmiddelen tegen dit reeds te diep ingeworteld kwaad. Verlichting, ware verlichting moet de menſchen tot een matig en werkzaam en vergenoegd leven terugleiden, en dus ook de onrust der gemoederen meer en meer tot bedaren brengen en de zoo vreesſelijke volkswoelingen doen ophouden.

Verblijden wij ons intusſchen, T.! in een land te leven, waar ſinds lange een helderder licht voor velen ſchijnt — waar men eene rust, eene eensgezindheid, eene deelneming, eene vrijheid, eene veiligheid geniet, welke elders niet in die mate vereenigd gevonden worden. Alle reden hebben wij, om, met wijze gematigdheid, volksver-

lich-

lichting voor te ſtaan. Laat ons dit vooral doen met verſtand en voorzigtigheid, opdat geene overdrijving de zaak zelve doe mislukken en miskennen. Alle losheid in beginſelen en zeden tegen te gaan, belangſtelling in Godsdienst te bevorderen, zuiverder begrippen van pligt en beſtemming te verſpreiden, ſmaak voor het zachte genoegen in den ſtillen huisſelijken kring op te wekken — dit zij ſteeds onze zorge. Wij willen dan ook allen ons toeleggen, om in ernst en waarheidsliefde, in matigheid en eenvoudigheid, in braafheid en naauwgezetheid, in beſchaving en kieſche zeden ſteeds een loffelijk voorbeeld te geven aan allen, die ons omringen; zoo zullen wij ware *verlichting* doen toenemen, en, ieder in onzen kring, werken *tot Nut van 't Algemeen*, tot heil van Vorst en Vaderland.

BERIGTEN OMTRENT DE MINERALE WATEREN VAN EMS.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 18.)

Wij komen nu tot het voornaamſte en gewigtigſte punt, namelijk om te bepalen, welke de krachten zijn van het *Emſer* water, en voor welke menſchen en in welke ziekten men van hetzelve kan gebruik maken.

Het *Emſer* water, als wij alleen op de beſtanddeelen zien, die ons eene ſcheikundige ontleding daarvan oplevert, heeft zoo weinig vaste beſtanddeelen, dat men zoude zeggen, dat het wel onſchadelijk, maar tevens geheel onwerkzaam zoude zijn. Weinige greinen loogzout, kalk enz., met vaste lucht en warmteſtof vereenigd, kunnen niet veel uitwerking op ons ligchaam hebben. Ik heb reeds meermalen gezegd, en de groote HUFELAND geeft dit ook te kennen, dat de werking der minerale wateren geheel niet door ons kan begrepen worden, en dat wateren, die bijna dezelfde beſtanddeelen hebben, zeer verſchillende krachten hebben in verſchillende ziekten. Men zoekt dit uit electriſche en galvaniſche werkingen, uit de werking der gazſoorten, uit de naauwe vereeniging der beſtanddeelen onder zich en met de warmteſtof

te

te verklaren. De waarheid is: wij zien het, maar begrijpen het niet. Men kan wel uit de scheikundige ontleding iets omtrent de algemeene werkingen en krachten van voren bepalen; dan, de fijnere wijziging dezer werking kan alleen door herhaalde ondervinding geleerd worden.

Mijne eigene ondervinding is niet toereikende, om beslissend te bepalen, in welke gevallen dit water al of niet gebezigd kan worden. Men zal het mij dan wel ten goede houden, dat ik hier de ervaring van groote en kundige mannen, die eene reeks van jaren dit bad beproefd hebben, gebruike, en uit derzelver schriften datgene aanvulle, hetwelk aan mijne eigene ondervinding te dezen opzigte mogt ontbreken.

In het door mij uitgegeven *Overzigt der Gezondheidsbronnen van Duitschland*, van C. W. HUFELAND, zal men te vergeefs dit bad opzoeken; daar hij, toen hij voor het eerst dit in zijn *Journal* mededeelde, dit bad niet zelf bezocht had. In eene bijzondere en nadere uitgave van 1820 noemt hij het „een voortreffelijk water, hetwelk uit een' volkanischen bodem, in eene hemelsche landstreek, warm opwelt, en op verre na nog niet genoeg bekend, is en naar deszelfs waarde geschat wordt. Met betrekking tot deszelfs uitwendige en chemische hoedanigheid, munt het door zijn loogzout en rijkdom aan koolzure lucht uit. Offchoon een rood bezinksel, even als het *Karlsbad*, verwekkende, heeft men er geene ijzerdeelen in ontdekt. De beste proef, dat het er niet in gevonden wordt, is deze, dat het niet nadeelig op zieke longen werkt, hetwelk het fijnste herkenningsmiddel is, beter dan alle chemische proeven. Offchoon het over 't algemeen tot de zachte loogzoutige baden behoort, geeft deszelfs rijkdom aan koolzuur en een vlug *hepatisch* gaz, (aan de bron zelve) en de bijzonder fijne vermenging, aan hetzelve bijzondere eigenschappen, waardoor het zich van andere dergelijke wateren onderscheidt, en het voor bijzondere ziekten heilzaam is, zoodanig dat het alleen voor dezelve geschikt is, daar zij geene andere wateren kunnen verdragen. B. v. het loogzoutig *Karlsbad* is zeer na-

deelig voor longziekten, en bevordert daarvan den snelleren loop; — het tegendeel heeft hier plaats." De Heer HUFELAND heeft tweederlei soort van uitwerking van dit bad bespeurd:

Vooreerst „ de uitwerking op zieke longen. Het is bekend, dat de meeste minerale wateren voor longziekten schadelijk zijn, en dat men daarom aan zulke soort van zieken de reis moet afraden. Juist het tegendeel heeft hier plaats, en *Ems* en *Selters* staan hier op zichzelve. Menschen, die allen aanleg tot longtering, ja zelfs de beginselen van sluipkoorts hebben, worden hier oogenschijnlijk beter, ja dikwijls grondig genezen."

Ten tweede „ de uitwerking, die het op den *uterus* en deszelfs ziekten uitoefent. Het vermeerdert de vruchtbaarheid (*empfänglïgkeit*) van dit orgaan. Eene honderdjarige ondervinding heeft deze kracht zoodanig bewezen, dat dit bad bij het gemeen het *Knabenbad* genoemd wordt. In oude tijden plagt men den damp plaatselijk aan te brengen, hetwelk te onregt buiten gebruik geraakt is. Het is niet alleen nuttig in witten vloed, verstoppingen en aanbeijen der baarmoeder, maar het schijnt ook eene bijzondere kracht te hebben, niet zoo zeer om dit orgaan te versterken, daar men deze kracht veel sterker vindt in ijzerhoudende baden, maar om te verhoogen of voort te brengen (*hervorrufing*) die bijzondere opwekbaarheid der vruchtbaarmakende kracht van den bodem, welke beide tot eene vruchtbare ontvangenis (*empfängniss*) noodig zijn, en wier gebrek, ook bij voor het overige goede krachten, dikwijls de vruchtbaarheid verhindert." HUFELAND had verscheidene voorbeelden gezien van langdurige onvruchtbaarheid, ja, hetwelk meer zegt, van verongelukte zwangerheid en doode geboorten, waarin de gelukkigste vruchtbaarheid en voldraging van gezonde kinderen de blijde gevolgen van deszelfs gebruik waren.

De Geheimraad en Lijfarts G. M. THILENIUS zegt van dit water, dat het drinken daarvan het zuur in de maag en het darmkanaal door het alcalisch zout en aarde breekt en dempt, en vooral in het eerst, door het mid-

del-

delzout, 't welk het daarmede vormt, een' verligtenden buikloop veroorzaakt; — dat dit loogzout buitendien een krachtig middel is, om de taaije, verdikte, verstopping verwekkende slijm in maag en ingewanden, in de piswegen, in de vaten der baarmoeder, in het bloed (het mag zich ook bevinden waar het wil) op te losfen, en geschikt te maken, om door den stoelgang, het water, de vaten der lijfmoeder en zweet ontlast te worden. Het lost de verdikte gal op, verbindt zich met de vette deelen, maakt die als tot eene zeep, en aldus geschikt, om, met het water vermengd, ontlast te worden. Het veroorzaakt dikwijls eene critische koorts, die de oude verstoppingen oplost. Het alcalisch zout, met fijne elastische en vlugge mineraalzuren als bezwangerde lucht, prikkelt de vaten en zenuwen, zet die tot grootere werkzaamheid aan, en bevordert op verschillende wijzen den vrijen omloop des bloeds en alle afzonderingen. De daarmede verbondene natuurlijke warmte geeft aan dit water het wezenlijk voordeel, dat het de verstijfde spiervezelen en de krampachtig geslotene vaten week maakt, verslapt, opent, en tot het opnemen van hare bestanddeelen in staat stelt. Zij voert de slijm door de urine weg, 't welk men uit het troebel water en bezinksel zien kan. Uitwendig als bad gebruikt, reinigt het voortreffelijk de huid, maakt dezelve zacht en glad, opent de zweetgaten, bevordert de uitwasemìng, reinigt de verstopte huidklieren van slijm, en bevordert de oplossing der inwendige verstoppingen.

Een door de natuur zoodanig zamengesteld middel, hetwelk zoo zacht werkt, te gelijk week maakt, opent, oplost, verdunt, doorspoelt, en tevens eene grootere werkzaamheid in de spiervezelen, zenuwen en vaten verbreidt, kan niet anders dan groote krachten uitoefenen. En dit doet het in langdurige verkoudheid, daaruit voortspruitende hoofdpijn, slijmhoest, aamborstigheid, verstoppingen der longen en daardoor gedreigde tering, in allerlei maagkwalen, zuur, braking, maagkramp, die uit zure slijm voortkomen, in verstoppingen der lever en milt, in alle ziekten, die uit verstoppingen der onderbuiksvaten

voortkomen, als *melancholie*, *conv.lsiën*, dreigende beroerte enz., geelzucht, kolijken, verstopte aanbeijen, maandstonden, witte vloed, slijmgraveel, steentjes in de nieren, *rheumatismen*, jicht, stijfheid der ledematen, Engelsche ziekte, verschillende langdurige uitslagen, oogziekten enz. Het *Emser* water (zegt hij verder) maakt *sterile* vrouwen vruchtbaar; de *Bubenquelle* behoudt daarin nog altijd derzelver ouden roem. Men kan zeker deze kracht niet loochenen, waar ophooping van slijm, verstopping, en te groote droogte der baarmoeder, de grootste hinderpalen zijn.

Offschoon het *Emser* water geene ware versterkende kracht heeft, en daarom nadeelig moet zijn, wanneer er alleen zwakheid plaats heeft, leert toch de ondervinding, dat het uitstekende werkingen uitoefent in die gevallen, waarin eene stoffelijke oorzaak, verstoppingen en scherpten de oorzaak zijn van *hypochondrie*, *hysterie*, enz. en dat zij in alle die gevallen eerst de oorzaak wegnemen, en den grond leggen tot het gebruik van versterkende middelen. In verbinding met de door KÄMPF aangeradene visceraal-klisteren, doen in *Emser* water geweekte kruiden wonderen (*). Hetgeen ik tot dusverre uit den mond van den ouden THILENIUS gezegd hebbe, komt volkomen overeen met hetgeen zijn zoon in het boven aangehaalde werkje daarvan getuigt, en ook met zijne ondervinding bevestigt.

Wat nu de meer bijzondere ziekten betreft, waarin het *Emser* water met vrucht kan gebezigd worden, merk ik het volgende op:

I. Het is een uitnemend middel in die ongemakken der maag, in welke kramp, winden, zuur en slijm, *chronische indigestie*, braking, buikpijnen en oprispingen voortbrengen, daar het eene regelmatige spijsvertering en ontlasting bevordert. Ik heb daarvan meer dan één voorbeeld gezien: menschen, die geheel geen voedsel meer konden verdragen, geweldig van zuur en winden geplaagd wer-

(*) *Med. et Chir. Bemerk.* S. 500.

werden, en door gebrek aan voeding ten uiterste verzwakt en vermagerd waren, heb ik daardoor alleen zien herstellen; het was echter in deze gevallen noodig, na het wegnemen der *materiële* oorzaak, het *Schwalbacher* staalwater te laten gebruiken.

II. Bijzonder schijnt dit water te werken op de ophooping van slijm in de borst, en de oplossing en ontlasting daarvan te bevorderen. Het schijnt dus een' bijzonderen invloed te hebben op de slijmvliezen en klieren, en is daarom zeer geschikt voor oude lieden, die eene slijmaamborstigheid en hardnekkigen slijmhoest hebben. Het is ongeloofelijk, welk eene hoeveelheid slijm dit water uit de borst en luchtpijp losmaakt, en met welk eene duurzame verligting. Ik heb verscheidene oude *Asthmatici* te *Ems* gezien, die zich des zomers een' geruimen tijd te *Ems* baadden en het water dronken, en zich altijd daarna zeer verligt gevoelden. Het *Emser* en *Selter* water zijn de éénige, die in teringachtige ziekten verdragen worden — dit wordt niet alleen van alle Bronärtsen, maar zelfs ook van oude Artsen algemeen (ten minste van het *Selter* water) erkend. Het is zeer zeker heilzaam in die soort van tering, die uit zwakheid der slijmklieren van de long en luchtbuis veroorzaakt wordt, die na langdurige ziekten, na de mazelen, enz. en bij bejaarde lieden wordt waargenomen. De jonge THILENIUS prijst het aan in vele soorten van tering en bloedspuwing, in welk laatste geval ik evenwel daaromtrent huiverig zoude zijn. De oude THILENIUS verhaalt echter een geval, waarin deze ziekte reeds vorderingen gemaakt had, dan waarin de oorzaak vooral in *infariten* der ingewanden bestond. Naar het mij voorkwam, waren echter de Bronärtsen te *Ems* er niet zeer voor, om in reeds gevormde tering de baden te laten gebruiken, daar zij oordeelden, dat zij de *febris hectica* bevorderden.

III. Door deszelfs zeer zacht en echter zeer vermogend oplossende kracht is het zeer nuttig in geelzucht, zoo wel door het oplossen van verharde gal en galsteentjes, als door het wegnemen der kramp in de leverbuizen, die

dikwijls daarmede gepaard gaat. Voorts is het van veel nut in de *hypochondrie*, wanneer die uit verstoppingen in de onderbuiksingewanden voortkomt.

IV. In het bijzonder is dit water geschikt in de ziekten der blaas en piswegen, in slijmgraveel, zand en steengruis, welke daardoor opgelost en ontlast worden.

V. In vele gevallen van jicht en *rheumatismus* doen de baden, en vooral de *douches* van *Emser* water, veel nut, vooral wanneer de ziekte met zwakheid van zenuwen en groote aandoenlijkheid gepaard is.

VI. Alle aanleg tot aanbeijen, en de onregelmatige vloeijing derzelve, die altijd met verstoppingen in de vaten des onderbuiks gepaard gaan, worden hierdoor dikwijls, met alle derzelver toevallen, grondig genezen.

VII. Meer bijzonder schijnt dit water te werken op de ziekten van den *uterus*, de opstopping der *menses*, witten vloed, enz. en bijzonder, zoo als wij gezien hebben, om de oorzaken der onvruchtbaarheid weg te nemen.

VIII. Voorts is het zeer nuttig in schrofels en klierziekten; het lost somtijds hardnekkige verhardingen op, en neemt de *contracturen* en stijfheid der ledematen weg.

IX. Eindelijk zijn deze wateren en baden heilzaam in het genezen van verouderde *chronische* uitslagen, vooral *herpes*, die ook gemeenlijk uit verslijming en verstoppingen der ingewanden voortspruiten. THILENIUS roemt het ook zeer bij kinderen, vooral in de Engelsche ziekte.

Men moet intusschen niet denken, dat het *Emser* bad alléén een onfeilbaar middel in alle deze ziekten is; — ik ben integendeel overtuigd, dat men dit vertrouwen te ver uitstrekt, en niet genoegzaam dit water door geschikte geneesmiddelen ondersteunt en de werking daarvan wijzigt; en dit wordt ook te regt door THILENIUS aangemerkt. Hoe dit ook zij, ik ben verzekerd, dat het een alleruitnemendst middel is voor vele mijner landgenooten, die een zittend leven leiden, en zich daardoor verstoppingen des onderbuiks, *hypochondrie*, aanbeijen enz. verworven hebben. Offchoon in vele gevallen dit bad alleen genoegzaam is om deze ziekten te genezen, zal het

het echter ook, vooral wanneer er zwakheid van het geſtel en der ingewanden mede gepaard gaat, zeer noodig zijn, om tevens of daarna *Schwalbacher* of *Pyrmonts*-water te drinken, of zich naar deze plaatſen of *Driburg* voor eenigen tijd te begeven, hetwelk dan ook door den Bronärts bepaald wordt.

Het *Emſer* water behoort tot de milde en zacht werkende wateren; en het is hierom ook niet altijd voldoende, om langdurige en hardnekkige *rheumatieke* ziekten, verſtoppingen enz. te genezen; het kan hier dikwijls tot eene voorbereidingscuur zeer nuttig zijn, om met des te meer vrucht naderhand de ſterkere oplosſende wateren van *Wiesbaden* enz. te gebruiken.

Eindelijk moet ik hier opmerken, dat er ook vele gevallen zijn, waarin het water van *Ems* niet alleen niet kan helpen, maar zelfs ſchadelijk is, wanneer de ziekten alleen uit *torpide* zwakheid voortſpruiten. In koortsziekten, ontſtekingen, en vooral in borstziekten, met verettering en uitterende koorts verzeld, kan het bad en het drinken van het water de ziekte zeer verergeren en den dood verhaasten.

Wanneer men het bad gebruikt heeft, moet men zich niet aanſtonds langs den kortſten weg weder huiswaarts begeven, of zich weder aan het werk zetten, om met dubbele vlijt den verloren' tijd weder in te halen. Men doet beter, dat men, zonder zich te veel te vermoeijen, zijne reis verder langs den *Rijn* voortzette, en door matige beweging des ligchaams en aangename verſtrooijing van den geest zich opbeure en verſterke. Men zal eerst dàn beterſchap gewaar worden. Te huis gekomen, zal het meestal nuttig zijn, de cuur nog eenige weken voort te zetten, en 's morgens nog een paar glazen *Emſer* water, onder behoorlijke beweging, te drinken. Dikwijls zal eerst dàn de regte ſcheiding der ziekte, door zweet, vermeerderde buiksontlasting, of een' ligten huiduitſlag, volgen.

Men moet zich niet verbeelden, dat het genoeg is, water te drinken en te baden, en voor het overige alles

te doen, wat men mogt goedvinden. Even als met andere geneesmiddelen, komt het er zeer op aan, dat men, hetgeen men met de eene hand opbouwt, niet wederom met de andere hand afbreke; dat men zich niet in alle buitenſporigheden toegeve, en zich voor niets in acht neme. Het is integendeel altijd raadzaam, dat men omtrent zijnen leefregel met den Bronärts, wien men zijn vertrouwen ſchenkt, raadplege. Over het algemeen dient men op het volgende te letten:

Men neemt, ten minſte een half uur na het drinken van het laatſte glas water, voor zijn ontbijt, koffij, chocolade, of een' drank, met gedroogde rijst, in melk gekookt, bereid, die men *content* noemt. Thee wordt door alle Bronärtſen overal zeer nadeelig gehouden, THILENIUS zegt om hare zweetdrijvende eigenſchap. Ik zie echter daarvoor geene reden, dan dat men aan dezen verkwikkenden drank daar niet gewoon is. Om niet tegen het algemeen gevoelen te zondigen, heb ik ook koffij gedronken, hoewel mij die ſteeds bezwaarde. Het is eveneens gelegen met brood en boter, 't welk men ook verbiedt; men wil, dat men het droog brood alleen in de koffij weke; men kan zich hier ook mede vergenoegen, daar het brood hier zeer fijn en voortreffelijk is.

Ik heb mij altijd verwonderd, dat, zoo wel hier als op andere badplaatſen, de tafel meer voor de gezonden dan voor de zieken was ingerigt, en dat men hier overal ook verbodene ſpijzen aantrof. Men behoorde zich meer naar de badgasten dan naar de gezonden te ſchikken. Men verbiedt hier, over het algemeen, alle vette meelſpijzen, gebakken, vette *ragouts* en ſcherpe ſauſen, pasteijen, ham, worst, koeken, alle zuren, ſalade, vruchten, vette visſchen, zalm, aal enz. Het valt hier zeer hard, de ſchoonſte en volmaakt rijpe vruchten van allerhande ſoort, als kerſen, aardbeziën, meloenen, abrikozen, aalbesſen, frambozen enz. voor zich te zien en niet te mogen eten. Men oordeelt, dat het zuur dezer vruchten de uitwerking van het water wegneemt. Men wil echter geſtoofde vruchten (alsof die geen zuur inhadden) daarvan uitzonderen.

THI-

THILENIUS wilde aan sommigen kersen, frambozen, kruisbeziën, pruimen en peren, maar geene aalbeziën toestaan. VOGLER verbiedt de vruchten niet zoo zeer om het zuur, als omdat men in den heeten badtijd daardoor de maag te veel verkoelt, en, in te groote hoeveelheid genomen, *indigestie* veroorzaakt. Hoe het daar ook mede zij, ik heb eene enkele keer beproefd na den eten vruchten zeer matig te eten, maar mij altijd verbeeld, dat ik dezelve niet konde verdragen, en ze mij opzetting van winden veroorzaakten. Alle zware en heete wijnen worden hier verboden; men zondert evenwel een' ligten Rijn- of Moezelwijn uit: ik voor mij geloof echter niet, dat een matig glas goede Rijn- of Fransche wijn schadelijk zoude kunnen zijn. De oude THILENIUS is van een ander gevoelen. „Eer ik *Ems* verlate," zegt hij, „moet ik nog iets, zoo ik meene met regt, laken. Men vindt daar tegenwoordig geen' anderen dan Rijn- en Moezelwijn. Deze wijnen, die over het algemeen met te veel zuur beladen zijn, komen met het loogzoutig water niet overeen. Zij veranderen baarblijkelijk het water te zeer; en overal, waar de ziekte uit zuur ontstaat, zal men door zure wijnen zeker zijn oogmerk verijdelen." Hij zegt verder, „dat, offschoon des middags het water reeds verteerd is, de werking van het loogzout overblijft, die door het zuur weder wordt tegengewerkt. De Fransche, Elzasser, Tokay, Madera, Canariesec, Portwijn moet men hier in de meeste gevallen verkiezen. Wanneer alles in de maag zuur wordt, moet men alle wijn verbannen, en Engelsch bier drinken."

Na den middag wordt gewoonlijk koffij zonder melk gedronken; terwijl het best is zich van avondeten te onthouden, of alleen een stuk brood met vleesch en een glas wijn te gebruiken.

Wat de beweging betreft, het spreekt van zelf, dat men zoo veel mogelijk beweging neme, en zich door wandelen en rijden niet alleen den tijd zoeke te korten, maar ook het water vertere. Men moet zich hierin toch voor al te groote vermoeijing wachten; en, daar men hier

 aan

aan een' fnellen ftroom tusfchen enge bergketens verkeert, zal men den trap van warmte zeer veranderlijk vinden, en hierom zorge men 's morgens niet te vroeg en 's avonds niet te laat te wandelen.

Men behoort zich om deze reden ook warm te kleeden; en, daar het water de huid opent en gevoelig maakt, is het raadzaam, hier altijd wollen koufen en een flanellen hemd op het bloote lijf te dragen. Vrouwen behooren vooral te zorgen zich niet te dun te kleeden, en, 's avonds uitgaande, zich wel te dekken. Even als bij alle andere baden, heeft men hier ook fpeeltafels ingerigt, die echter bij mijn' tijd niet zeer drok bezocht werden, en dus aan de zieken ook geen nadeel deden.

Voor de genen, die van de toonkunst houden, ontbreekt het ook niet aan muzikanten, die, zoo wel op de wandeling als aan de tafels, de badgasten zoeken te vervrolijken.

Ik zal hier, ten flotte, nog bijvoegen eenige aanmerkingen, welke voor de genen, die dit bad willen bezoeken, van nut zullen kunnen zijn.

Dewijl dit bad zeer fterk bezocht wordt, is het vooral noodig, dat men bij tijds, eer men derwaarts ga, eene of meer kamers beftelle, en den juisten tijd bepale, wanneer men derwaarts wil gaan. Het best is, dit te bepalen op het midden van Mei of het begin van Junij; vroeger is het te *Ems* te koud, later is het daar te heet. Naar mijn oordeel is het gemakkelijkfte, om in het *Curhaus* zelve kamers te nemen, dewijl men dan, na het gebruik van het bad, niet behoeft in de opene lucht te gaan. De prijs der kamers is daar van *f* 1-10 tot 14 gl. per week; men kan er goede hebben voor 6 of 7 gl. 's weeks; men betaalt dan ook niet voor de baden. Men kan voorts in het *Steinernhaus*, in het *Darmftadter Hof* tot voor 3 gl. 's daags, in het huis van THILENIUS en bij verfcheidene particulieren gefchikte kamers hebben; dan fommige zijn verre van de baden, en men loopt dus gevaar koude te vatten.

Er zijn hier verfcheidene openbare tafels; eene voortref-

treffelijke in de groote zaal van het *Curhaus* voor 1 gl. en 21 kreutzer (1—11) een halve kroondaalder, bij HERDENHAUS'S voor 1 gl., als ook in het *Darmstadter Hof*; men heeft ook mindere tafels van 15 tot 10 st.; ook kan men het eten op zijne kamer laten brengen; 's avonds kan men mede in voornoemde huizen alles bekomen.

Natuurlijk zoekt men in den badtijd uitspanning, en hiervoor is de omtrek van *Ems* zeer wel berekend. Langs de rivier de *Lahn* loopt eene zeer schoone *chaussée* twee uren lang door het plaatsje *Däsenau* naar *Nassau*, hetwelk uitmemend fraaije gezigten oplevert. Tegen dit plaatsje ligt het oude *Stein*, eene ruïne van het oude stamhuis van *Nassau*, daar men langs terrassen gemakkelijk naar toe wandelt en de schoonste uitzigten heeft. Verder de *Lahn* op gaat men naar *Limburg*, *Geilnau*, *Selters*, *Fachingen* en *Dietz* — aan de andere zijde van *Ems* kan men de zilvermijn en de ijzermijn bezoeken — met eene schuit de *Lahn* over *Lahnstein* tot den *Rijn* afzakken. Men kan hier voorts de hoogste bergen op ezels beklimmen, die, daarop afgerigt, vooral voor vrouwen zeer geschikt zijn. Ook ontbreekt het hier niet aan concerten, bals, enz. voor de genen, welke dezelve beminnen.

Hetgeen van alle baden waar is, geldt ook van dit bad, dat het van ons afgelegen, en de reis derwaarts eenigzins kostbaar is. Die vermogend is, doet best, een gemakkelijk rijtuig en postpaarden te nemen; maar men doe deze reis niet te haastig, en bezigtige eerst de uitmuntend schoon gelegene *Rijn*-oorden: de verwisseling van voorwerpen, de zachtere lucht en beweging zijn de beste voorbereidingen voor de cuur. Men overlade zich niet met goederen, neme geene nieuwe kleederen en geslotene brieven of aan accijns onderhevige goederen mede, om alle onaangename ontmoetingen met de tolbedienden te vermijden.

Men kan de reis langs verschillende wegen doen; uit de Provincie *Groningen* over *Bentheim* en *Munster* door het *Bergsche* naar *Dusseldorf*, — uit *Overijssel* en *Gelderland* langs *Zutphen*, *Emmerik* en *Wezel*, of over *Nij-*

me-

megen, *Kleef*, *Goch*, *Crefeld*, *Nuisſ* en *Keulen*, of over *Xanten*, *Bon*, *Andernach*, *Coblenz*, *Ehrenbreitſtein*, naar *Ems*. – Van plaats tot plaats kan men afgehuurde rijtuigen nemen, of met *diligences* tot *Coblenz*, of ook te water van *Keulen* tot *Coblenz* toe met geringe kosten varen. De terugreis is echter altijd verkieslijker met een jagt of ſchuit den *Rijn* af te doen.

TREFFEND VERHAAL VAN DE LAATSTVOORGAANDE UITBARSTING VAN DEN VESUVIUS, IN HET BEGIN DES VERSTREKEN JAARS, DOOR EEN' OOGGETUIGE.

Na eene rust van verſcheidene maanden, ſlechts nu en dan door het uitwerpen van rook uit den grooten krater afgebroken, kondigde eindelijk, op den 17 en 18 Februarij des jaars 1822, het opſtijgen van groote wolken eens zwarten rooks, van een onderaardsch gedruisch vergezeld, eene op handen zijnde nieuwe uitbarſting van den *Veſuvius* aan. Deze aankondigingen, hoezeer dan ook op zichzelve ſchrikbarend, waren evenwel van dien kant gewenscht, in zoo verre de ondervinding den *Napolitanen* reeds lang geleerd had, dat eene langdurige rust van den vuurberg gevaarlijke aardbevingen moest doen vreezen, en de overvloed van water in de nabijheid des bergs ſlechts eene matige uitbarſting deed vermoeden, daar anders gemeenlijk acht of tien dagen vóór dezelve reeds alle bronnen in den omtrek uitgedroogd zijn. Het onderaardsch gedruisch werd echter van dag tot dag ſterker; de uitbarſting volgde, werd ſteeds heftiger, en ſcheen op den 24 Februarij hare grootſte hoogte bereikt te hebben.

Ik had het beſluit genomen, om dien zelfden nacht den berg te beklimmen, ten einde het verſchrikkelijk ſchoone ſchouwſpel van nabij en zoo naauwkeurig mogelijk gade te ſlaan. Ik verliet dus des avonds ten vier ure *Napels*, in het gezelſchap van eenen enkelen vriend.

Men rijdt, gedurig in het gezigt van den berg, langs de kust der *Middellandſche zee* aanhoudend tusſchen geurige tuinen en prachtige landhuizen heen, tot aan *Portici*, hetwelk voor een gedeelte op de puinhoopen van het oude, in het jaar 79 bedolven, *Herculanum* gebouwd is, en thans eene ſchoone voorſtad van *Napels* uitmaakt. Tusſchen *Porti-*

ti-

tici en den voet des bergs ligt *Refina*, waar wij omstreeks vijf ure aankwamen.

Wij hadden den gewonen gids, SALVATORE, die voorzeker aan alle reizigers, welke dezen berg bezoeken, zal bekend zijn, reeds vooruitgezonden. Onze overige leidslieden waren eigenlijk flechts lastdragers, zonder dat zij eenigzins met den weg bekend waren. Wij zetteden ons niettemin welgemoed op een paar muilezels, die waarschijnlijk gedurende dien dag dezelfde reis reeds meermalen gedaan hadden, en beftegen dus den berg.

De zon was reeds onder, en een nacht, bekoorlijk door het fchoonfte ftergeflonker, begon zich te vertoonen. De nieuwe maan ftond hoog in het westen, en verfpreidde een zacht licht over de heerlijke golf van *Napels*; welker verzilverde baren eene menigte van kleine fchepen en vaartuigen al fchommelend droegen, en het vurige beeld van den volkaan al bevende terugkaatften. Meer dan honderd kleine karavanen trokken, met fakkels voorzien, langs het anders zoo eenzame bergpad op en af, en verlevendigden hetzelve daardoor zeer. Reeds in de verte riepen de gidfen elkander toe, en de reizigers wenschten elkander in allerlei talen veel geluks op reis. Twee *Engelfchen* en twee *Duitfchers* hadden zich op weg bij ons gevoegd, en aldus bereikten wij gemeenfchappelijk de *hermitage*.

De menigte van menfchen, in dit eng verblijf opeengepakt, was verbazend. Heeren en knechts, menfchen en muilezels, alles was hier verward ondereen gemengd. Ieder meende aanfpraak te hebben op een rustplaatsje, en velen hunner veroorloofden zich zelfs, den goedhartigen kluizenaar, die buitendien reeds alles, wat hij had, ten beste had gegeven, hetzelve af te dwingen. Het grootfte deel der reizigers beftond uit *Duitfchers* en *Engelfchen*; ook waren er vele *Franfchen* onder, maar zeer weinige *Italianen*.

De nabijheid van het fchouwtooneel van groote gebeurtenisfen, maar nog meer het aanfchouwen dier gebeurtenisfen zelve, fchijnt iedere kleingeestige zucht tot tweedragt, onvriendelijkheid, volkshaat en perfoonlijke wraak uit te dooven, en allen reiken elkander alsdan de hand toe. De gemeenzaamheid van hetzelfde lot fchijnt alle verfchil van denkwijze weg te nemen; en menfchen, die voormaals aan den leiband van politieke vijandfchap opgevoed zijn, ftaan dan arm in arm het groote fchouwfpel aan te ftaren, en roepen ge-

gemeenschappelijk al het groote, wat zij zagen, weder in hun geheugen terug. Deze waarneming bevestigde zich thans op nieuw in de woning des kluizenaars. Al het onderscheid van stand en denkwijze was verdwenen, en schier alle aanwezigen schenen slechts tot één volk, ja tot één huisgezin te behooren.

Eenigen uit het gezelschap hadden dien zelfden dag den krater reeds bezocht, en hunne verhalen prikkelden al te zeer de weetgierigheid, dan dat wij, in weerwil der waarschuwingen, die ons van verschillende kanten gedaan werden, zouden hebben kunnen nalaten het uiterste in dezen te beproeven.

Na eenige ververschingen genomen te hebben, begaven wij ons, ten half negen ure, met verscheidene leidslieden en fakkels, weder op weg. De geheele bovenste kegel van den berg was nu met eenen roodgloeijenden stroom bedekt, die langzaam over de oude lava heen naar het dal nedervloeide, en *Resina* bedreigde. Werwaarts zich ook het oog mogt wenden, overal ontmoette hetzelve verwoesting en schrik. Hoe hooger wij stegen, hoe heviger de wind woedde, en hoe geweldiger de slagen van den losbarstenden vuurmond waren. Ginds en herwaarts zag men, op uitstekende rotspunten der oude lava, in vuurglans, enkele groepen van reizigers, die of nog in het aanschouwen van dit ontzettend natuurverschijnsel verdiept waren, of zich reeds weder op den terugweg bevonden, dewijl zij het onmogelijk achtten verder door te dringen.

Eindelijk kwamen wij ter plaatse, waar de berg in den verleden jare een' nieuwen krater gevormd heeft, en waarin een *Franschman*, hetzij dan opzettelijk, hetzij bij ongeluk, den afgrijsselijksten dood vond. Vanhier moesten wij, ter hoogte van bijna duizend voeten, over asch en lavabrokken, tegen eene steile klip opklauteren. De gloeijende lavastroomen vloeiden reeds eenige honderd voeten beneden onze standplaats heen. De grond dreunde van de inwendige donderslagen. De uitgeworpene steenen schoten pijlsnel langs de steile helling naar beneden, en de oostewind streed met de vlammen om den voorrang. Tot hiertoe hadden alle onze gidsen en leidslieden ons vergezeld. Doch de schroomvalligheid der laatsten; de hevigheid van den storm, die niet gedoogde, dat op deze hoogte eene enkele fakkel bleef branden; het hun onbekende van dat gedeelte des bergs, op het-

werk

welk wij ons thans bevonden, en de van tijd tot tijd naar ons toe geslingerde gloeijende steenen, maakten hen eindelijk geheel versaagd. De eene na den anderen bleef terug. Toen nu onze beide laatste gidsen niet verder durfden gaan, en ons met tranen in de oogen op de rotsbrokken wezen, die de lavastroom losscheurde, en die, als eene *lawine* van vuur, met ontzettende snelheid in de bijna loodregte diepte nederstortten, — toen ontzonk ook onzen laatsten medgezel, dien wij uit *Napels* hadden medegenomen, de moed. Hij riep ons het vaarwel toe, verwijderde zich, en beloofde, ons bij den zoo even genoemden krater te zullen wachten.

Thans drong ik geheel alleen, zonder gids of vriend, in het tastbaar duister van den nacht, en eeniglijk van mijnen krachtigen bergstok ondersteund, zoo schielijk en behoedzaam als de omstandigheden toelieten, oostwaarts op; dewijl de gewone weg, langs het noordwesten van den berg, van wege den vuurregen, niet bruikbaar was. Nu ter helfte van den kegel doorgedrongen, en half moedeloos uitziende naar de vlammen, die nog op eenen afstand van verscheidene honderd voeten boven mijn hoofd ruischten, ontdekte ik twee menschen, die desgelijks ondernamen den krater te beklimmen. Dit gaf mij nieuwen moed. Ik haastte mij hen te bereiken, doch verloor hen weldra weder uit het gezigt. Ik verhief dus mijne stem, en hoorde mijn geroep van boven af beantwoord. Het afrollen van steenen en asch kondigde mij het afkomen van eenen mensch aan. Hij maakte zich ook weldra aan mij als een *Franschman* bekend, en waarschuwde mij voor den nieuwen lavastroom, die zich, naar zijne meening, weldra vormen moest, en die mij den weg zou kunnen afsnijden.

Wat zou ik doen? Ik was het gevaar voor meer dan de helft te boven gekomen, en had verreweg het moeijelijkste achter den rug. Ik kon dus thans onmogelijk ter halverwege terugkeeren. Op eenige nadere berigten, die hij mij, op eene den *Franschen* zoo eigene beleefde wijze, mededeelde, vervolgde ik dan mijne reis.

Na verloop van een half uur besloot ik uit het vaster worden van den grond, en uit het meerder daveren van denzelven, dat ik niet ver meer van den top des bergs kon zijn. Eindelijk werd het al lichter en lichter; de grond werd gedurig heeter, en de lucht steeds warmer. Nog weinige schreden, en ik zag in den gloeijenden vuurpoel, in den afgrond,

die

die verwoesting braakte! Hoog naar den hemel vlogen de gloeijende steenen, en vielen, in duizenderlei kronkelingen, als gloeijende slangen, weder in den grooten, bruisenden ketel neder, om op nieuw in allerlei rigtingen uitgeworpen te worden. Wit gloeijend vloeide de taaije lava uit den vuurpoel, en schoof, met zwarte flakken vermengd, door eene aan den krater uitgeholde kom, wel langzaam, maar onweerstaanbaar en onophoudelijk voort.

Geene pen is in staat, dat magteloos verzinken in het diepste gevoel te beschrijven, hetwelk nu, bij afwisseling, in de uitersten van ontzetting en bewondering, van moed en versaagdheid overging. Voor mij de alles overweldigende woede van het ontstoken geduchte element, en tot mijn' voetsteun den slechts drie voet breeden rand, wiens binnenwand de zijde van de vreesselijke kom des kraters uitmaakte, terwijl de buitenzijde in den eindeloozen afgrond van den nacht nederdaalde. Op anderhalf duizend voeten onder mij het bed van den gloeijenden lavastroom, die de lucht met zijnen rook verduisterde. Er was geen levend wezen in mijne nabijheid, en ook geen ander geluid te vernemen, dan het krakend bulderen van den openbarstenden krater, of het sissen der vurige slangen, die elkander in de lucht doorkruisten, of het geklater der schuddende donderslagen, die onder mijne voeten zich in het binnenste van den berg deden hooren. Een sprakeloos staren op dit toonbeeld van ontzetting en afgrijzen was het éénige, wat mijn overmeesterd gemoed vermogt, hetwelk te vergeefs poogde zich tegen de hevigheid van zulk eenen indruk te wapenen. Onder mijne voeten waggelde de grond; rondom mij gloeide de lucht, rookte de aarde, brulde zonder ophouden de donder, kraakten de losbrekende, alles verwoestende vlammen. Het vermoeijend klimmen en het heftig schudden van den berg hadden mijne krachten zoo zeer uitgeput, dat mijne knieën begonnen te wankelen, en ik half bewusteloos aan den rand van den krater nederzonk.

Dank zij der algoede Voorzienigheid! Toen ik, na verloop van omtrent vijf minuten, mij een weinig hersteld had, ontdekte ik met afgrijzen, dat de lava, nabij de plaats, waar ik lag, dezen rand dreigde te doorboren. Naauwelijks had ik denzelven verlaten, of hij bezweek, en werd in den vuurstroom weggesleept! Eenige minuten vroeger, en ik ware, zonder eenige hoop van redding, verloren geweest.

Ik

Ik bereikte ten laatste gelukkig de westelijkste kruin des bergs, en stond nu met den mond des kraters op eene gelijke hoogte. Hier kon ik de losbarstingen des volkaans met meer veiligheids waarnemen. Het was middernacht, en juist het tijdstip der hevigste uitwerping. Ik ontdekte nu zeer duidelijk, dat er zich, ten noorden van den ouden krater, eene nieuwe opening gevormd, en deze met de vorige zich tot ééne enkele vereenigd had; en ik had gelegenheid van op te merken, uit de verschillende rigtingen van den bij elke uitwerping te voorschijn komenden vuurstraal, die verscheidene honderd voeten hoog was, dat de krater bij iedere nieuwe losbarsting zoo wel in diepte als omvang toeneemt, en dat de inwendige kegelvormige wand zich, door het stollen van de bij het afnemen der uitbarsting terugvloeijende lava, tot op eene kleine opening sluit. En hierdoor werd ik bevestigd in mijne gedachte, dat deze berg, te midden der schoonste vlakten zich verheffende (*), niets anders is dan eene groote uitgebrande slak, door duizendjarige opeenhooping van verkoelende lava geboren, wier onderaardsche kanalen met die van den *Etna* in verband staan, en die te zamen als 't ware de riolen zijn, door welke de volkanische stoffen onzes aardbols uitvloeijen. Dit vermoeden verkrijgt daardoor nog eene meerdere mate van waarschijnlijkheid, dat de *Solfatara*, die achttien mijlen van den *Vesuvius* verwijderd is, nogtans op dat tijdstip ook zeer sterk rookte, en door zijne lichtende dampen over den geheelen omtrek een schemerlicht verspreidde, hetwelk ik van den *Vesuvius* af duidelijk kon onderscheiden. Ook de *Stromboli*, een volkaan op eene der *Eolische* eilanden, wierp ten zelfden tijde lava uit, en zelfs de *Etna* was in eene meerdere beweging.

Men heeft verder opgemerkt, dat zelfs de *Eyafialla Joekel* (*Ofields Jökel*) op *IJsland*, ten zuidwesten van den *Hekla* gelegen, na eene rust van verscheidene eeuwen, kort vóór de uitbarsting van den *Vesuvius* weder begonnen is vuur te spuwen, en dat hij terstond weder heeft opgehouden, toen de laatste in werking kwam.

Nadat ik dezen verwoestenden kampstrijd een' tijdlang had aanschouwd, wilde ik de terugreize weder aannemen; maar de voorzegging van den *Franschman* was intusschen vervuld: een

(*) Immers, volgens DIODORUS *van Sicilië*, zouden deze vlakten de schoone *Campi Phlegraei* zijn.

een nieuwe lavaſtroom, in zeven takken verdeeld, had eene zeer groote uitgeſtrektheid gronds ingenomen, en zijnen loop naar dien weg genomen, langs welken ik moest terugkeeren.

Niemand had het, na mij, meer gewaagd, den krater te beklimmen. De eene fakkel na de andere, die ik een uur geleden nog aan den voet des kegels gezien had, was verdwenen. Mijne oogen waren daarenboven door het vuur verblind, en de onophoudelijk zich losſcheurende ſteenklompen, dikwerf 6 tot 8 vierkante voeten groot, die als een pijl uit eenen boog werden weggeſlingerd, waren voor mij nog gevaarlijker, dan de gloeijende ſteenregen zelf. Ik moest mij dikwerf aan uitſtekende lavabrokken vasthouden, wilde ik niet geheel in de asch verzinken. Deze braken dan eensklaps af, en dreigden mij mede in den afgrond ter neder te ſtorten. De ſteeds aangroeijende lavaſtroom had nu den weg geheel afgeſneden. Ik ſpoedde mij dus naar de noordoostzijde des kegels op de lavaklippen, ten einde de ſtreek te bereiken, werwaarts mijn vriend waarſchijnlijk voor den nederſtortenden ſtroom geweken was. Na een uur lang op den moeijelijkſten en gevaarlijkſten omweg te hebben doorgebragt, vernam ik eindelijk zijne ſtem, en viel weldra geheel afgemat in zijne armen. Met het aanbreken van den dag kwamen wij weder in *Napels* terug.

Des volgenden daags verſpreidde zich het gerucht, dat men in de nabijheid van den krater eenen dooden gevonden had, wiens kleederen geheel verbrand waren. Het lijk werd naauwkeurig onderzocht en vervolgens ten toon geſteld; doch er kwam niemand op, die eenige aanwijzing van denzelven konde geven.

Op den 25ſten ſcheen de uitbarſting te verminderen; maar zij verhief zich, in den morgen van den 26ſten, weder op nieuw met zoo veel woede, dat de lava bijna anderhalve mijl voortdrong. Dit waren echter de laatſte uitbarſtingen. Gedurende de volgende dagen verminderde de woede des bergs klaarblijkelijk, tot dat op den 28 Februarij eene allerhevigſte uitwerping van asch deszelfs laatſte ſtuiptrekkingen aankondigde.

Op dien dag beklom ik met vijf *Engelſchen*, die ik aan den voet des bergs inhaalde, voor de vijfde keer den krater, zoo wel om mijne vroegere waarnemingen te bevestigen, alsmede om mij van de waarſchijnlijk voorgevallene veranderingen op den berg te overtuigen. De ſteeds aanhoudende

oos-

oostewind was ons echter niet gunstig; want hij overdekte ons met zand en asch. De geheele omtrek, in eene streek van vier of vijf uren gaans, was in eenen ondoordringbaren sluijer van asch gehuld. De rijtuigen, die zich naar *Portici* begeven hadden, keerden met asch en zand bedekt weder naar *Napels* terug. In *Napels* zelve was de zon, gedurende den geheelen dag, verduisterd geweest, en vertoonde zich als eene bloedroode schijf. De lava was nu wel reeds hard geworden, maar nog gloeijend heet, en de weg, die weleer van den kluizenaar tot den in het verleden jaar geopenden krater leidde, was geheel overstroomd.

Een half uur na het ondergaan der zon bereikten wij de kruin van den hoogsten krater, die bij de tegenwoordige uitbarsting eene geheele verandering van gedaante had ondergaan. Ingevolge de waarneming, door mij op den 24sten gedaan, vond ik dan nu ook inderdaad den noordelijken wand van den ouden krater geheel ingestort, en den krater zelv' naar dien kant door een' nieuwen de helft vergroot; zoodat deze beide te zamen thans eenen omvang van acht- of negenhonderd schreden had. De gestolde lava verdween daar in een' trechtervormigen afgrond, welke dan, even als een stervend gedrogt, nog met een rogchelend geluid, asch en rook uitwierp. Brokken van honderden ponden zwaarte, van den buitensten rand des kraters losgescheurd, rolden onophoudelijk in de diepte voort. Rondom den krater troffen wij vele plaatsen aan, dikwerf ter lengte van twintig of dertig schreden, waar de lava nog in eenen roodgloeijenden staat was. Nu en dan hoorden wij nog den donder met een dof geluid in de onafmetelijke diepte brullen, die dan zelfs de hoogste kruin van den berg deed beven.

Zoo zeer anders het verheven gezigt der in de zee ondergaande zon, en de fraaije verlichting der uitgestrekte stad in het midden der bekoorlijkste vlakte, mij op den top dezes bergs verrukten, zoo verwekte haar bloedrood en onzagbarend wegzinken mij thans de zwaarmoedigste gewaarwordingen. Ik verbeeldde mij, bij het donkere van den nacht, al de verschrikkelijkheden van den jongsten dag voor mij te zien, en het was alsof de tegenwoordige natuur niet meer de vorige was. Mijne mijmeringen werden echter spoedig afgebroken, daar de nog gloeijend heete grond, op welken wij stonden, ons verpligtte, de hoogte te verlaten. Intusschen was de nacht ingevallen, en na verloop van een

naar waren wij weder bij den kluizenaar, vanwaar wij even na middernacht te *Napels* terugkwamen.

REISJE VAN AMSTERDAM NAAR LEEUWARDEN.

Hoe vaar je? — *Vaar wèl!* — *Er is veel welvaart* (elders bomelijk). Deze zijn uitdrukkingen, welke wij in ons land, dat van de *zeevaart* meestal plagt te bestaan, uit oude gewoonte, nog dagelijks hooren. Ja, TOLLENS moge, om oorspronkelijk en nieuw te zijn, zoo mooi van 's Levens Voerman gedicht hebben als hij wil, en er moge zulk eene menigte *diligences* en geregelde of ongeregelde postwagens ontstaan zijn, dat de schuiten vliegen moeten, en zelfs de Policie te hulp roepen, om niet ledig te blijven liggen, — men zal toch nooit beletten, dat wij, als echte *Hollanders*, het leven liefst bij eene reis te water vergelijken. Hier heeft men verscheidenheid, even als in de wereld. De een laat er zich, op zijn gemak, door slepen; de ander moet roeijen (met de riemen, die hij heeft); deze vaart voor wind en stroom; die heeft ze van voren, of tegen; nu stormt het, dan is het mooi weêr, en honderd andere zaken meer, die op een' bulderwagen of in eene gebombeerde koets maar geene plaats kunnen hebben. Zoo herinner ik mij, zelf eene reis gedaan te hebben van, niet verder dan, *Amsterdam* naar *Leeuwarden*, in eenen tijd van omstreeks vier-en-veertig uren, (ja, Professor! vier- en veertig uren. Is 't niet waar, in dien tijd kon men met eene stoomboot gemakkelijk naar de andere wereld reizen?) die inderdaad alles opleverde, wat menigeen op zijn' ganschen togt door het leven wedervaart.

Om met het ei te beginnen, gelijk de vertellers anders wel gewoon zijn, zoodat zij daarop zelfs uren lang zitten te broeden, zonder dat men nog weet, wat er voor den dag zal komen, dit acht ik thans niet noodzakelijk; want, wat ook, ik weet niet welke wijsneus, mag zeggen van de meerdere vlugheid der *Franschen*, *qui se portent bien*, terwijl wij op ons gemak in het schuitje zitten, en, het zij met *Frankrijk* of *Engeland*, (in de mode zoo wel als in de staatkunde) maar medevaren, dit woord duidt het zoo wel eene zekere werkzaamheid aan, als dat der ketellappers en landloopers, die zeker meestal niet veel meer te dragen of te voeren hebben dan zichzelven — of het moest eens anders goed zijn.

Neen,

Neen, als het scheepje afgeloopen is, vaart het nog zoo terstond niet. Er moet eerst al vrij wat aan bedisseld, getuigd en gekalfaat worden. En mooi is het, als moeder van den schoolknaap, met een gelaat, van genoegen gloeijende, kan zeggen, dat de jongen ter dege vaart neemt, ja zelfs kogelsvaart gaat.

Hier begint dan ook mijne reis; schoon mijne vaart juist nog niet. Ik begaf mij wel met alle blijdschap naar het *IJ*, even als het knaapje naar het voorportaal der Muzen. Maar de beginsels zijn veelal moeijelijk. De *Harlinger* veerman, op welken ik mij begeven wilde, zat vast. Of de schipper te driftig was geweest, dan of er niet regt gestuurd was, ik weet het niet, maar men zat in het gedrang, tusschen andere vrienden, misschien wel grootere bazen, beklemd; en kon niet bepalen, wanneer het eindelijk weer vooruit zou gaan. (Aardig, dat dat schip juist *De Handel van Amsterdam* heette!) Wij besloten gezamenlijk — dat is te zeggen: zoo velen wij in de vootschuit waren, die zeer gepast bij den schooltijd te vergelijken is, waarna de een naar de Akademie, de ander naar het kantoor of den winkel gaat, om eindelijk den kansel of de balie, den Mammon of het lieve dagelijksch brood te bezeilen — wij besloten allen, tot een ander schip, dat is dan een ander vak, over te gaan. „Naar den *Lemmersman*!" Wij voeren naar den *Lemmersman*. Maar nu ging het hier, zoo als het meer gaat, wanneer, bij den stilstand van eenen ander, een andere met liefhebbers overladen wordt. Wij konden nog wel op het dek, maar er niet onder komen. *In dan hoek* der effektenkoopers, hier op de beurs, is het niet drukker, dan daar op dien dr[illegible] venden houtklomp, welke mede, zoo zoo, aan al de nukken van zee en wind zou overgegeven worden. Doch gelukkig voor arme zwervers, als wij, dat er toch altijd menschen zijn, die niet weten op de eijeren te zitten; maar de kostelijke waar, die hun hun goede geld gekost heeft, aan de nijvere oppassendheid ten beste geven! Die de kajuit voor zich had afgehuurd, kwam niet opdagen. Als roofzieke soldaten in eene overrompelde stad, of als hongerige erfgenamen in eenen vetten boedel, zoo stortte onze geheele bende in dit heiligdom der ruste neer. En welhaast ging het er ook even vrolijk toe. De beker ging, op *onze goede reis!* zonder ophouden rond. En toen de Kapitein zeide, dat de *wijn* goed was, maar juist niet sterk, verstonden wij dit allen van den *wijn*, in plaats van van den *wind*,

en liepen niet na, met volkomene gerustheid, een schepje meer, dan gewoonlijk, te gebruiken. — Dit gedeelte van de reis is, dunkt mij, zeer gepast te vergelijken bij de wittebroodsdagen in het huwelijk, of eenige andere waardigheid en werkzame betrekking des burgerlijken levens, als de jonge krijgsman voor het eerst met zijne epaulettes pronkt, en elke soldaat het geweer voor hem aanslaat, of als de geestelijke (ten tijde onzer vaderen) zijn hoofdje in de groote krulpruik stak, en zich van achter met een' zwarten, van voren met een' witten lap deftig onderscheidde. Doch het blijft natuurlijk niet altijd zoo mooi, noch kan of moet zoo blijven. Wij zouden met ons schip dan weinig of niet gevorderd hebben, en Dominé zou geene geestelijke, mijnheer de Luitenant geene ligchamelijke vijanden te bestrijden gevonden hebben, wier nederlaag nogtans de triumfboog (op sommige plaatsen hetzelfde als triumfbrug) voor beiden moet uitmaken. In 't kort, de tijd was voorbij, om slechts voor het anker der hopp te dobberen. Wij geraakten al spoedig het *IJ* uit. De *wiin* was intusschen zoo wel buiten als binnen losgeraakt. En, daar wij hier in ons land ongewoon zijn aan aardbevingen, konden de meesten onzer ook de schudding en beweging, welke het schip onderging, niet wel verdragen. Het gansche gezelschap geleek al spoedig eene schilderij van OSTADE, met dit voorregt bovendien, dat de verbeelding niet voor de ooren behoefde in de plaats te komen; schoon tevens met dit kleine ongemak, dat ook de andere zintuigen hunne eigene zaken waarnamen. Hier zuchtte er een, daar lachte hem een ander uit; deze was bang en bad welligt, die rigtte zijne woorden en gedachten naar de tegenovergestelde zijde, en de meesten waren het op dit pas met zekeren *Franschman* eens, dat de geheele zee, en derzelver opperheerschappij, daar de *Brit* ligchaam en ziel om verliest, geen enkel snuifje waard was. Doch met stilzitten komt men er niet, en beter door het kwaad geloopen dan gekropen; wij waren bij tijds in de haven.

Hier moet ik, als op eene gepaste pleisterplaats, weêr een oogenblik met mijne gedachten stilstaan. Wij waren nu als rijke *Oostindiëvaars*; het lijden was geleden, de schat (der gelukkige overkomst) binnen, en het hart zoo ligt als eene pluim. Thans in stilte het goede genoten, dacht ik; dat ongestadige element niet meer vertrouwd, maar den zekersten, al ware het dan ook niet den kortsten of voordee-

lig-

ligften, weg gekozen! Komt, zeide ik aan twee, drie mijner reismakkers, laat ons fpoedig een' wagen huren, en verder naar de hoofdftad der provincie rijden. Doch, helaas! reeds was het leed weêr vergeten, en de drift en winzucht op nieuw in top. Waarom zouden wij dit doen? Het binnenfchip zal er nog eerder zijn, dan een wagen. Dezelfde heerlijke voordenwind en ftevige koelte, die ons hier zoo fpoedig gebragt heeft, ftaat ons ook verder ten dienst. Men fprak noch van ongemakken, noch van gevaren meer. In allen gevalle beftonden die immers ook niet bij eene binnenlandfche reis. Deze laatfte aanmerking kwam mijzelven tamelijk overtuigend voor; fchoon ik mij toch meer met den ftroom liet medeflepen, dan dat ik het van harte deed. Och, lieve lezer! laat u toch nooit wegflepen, door de mooije woorden zoo min, als de duizenden voorbeelden! Wat verkeerd is, dat blijft verkeerd, en wat wisfelvallig is, dat blijft wisfelvallig, al fchijnt het ook nog zoo onfchadelijk, en al ftaat de kans nog zoo mooi, Zegt uw hart, of uw gezond verftand, *neen*, (al hoort gij het ook ter naauwernood als een ftil gefluister, ja al is het maar een flootje aan den arm) doe het niet! houd den vasten grond onder de voeten, en werk nooit *in den wind!*

Wij zaten welhaast op nieuw in het fchuitje..... nu waarlijk een fchuitje, althans een roefje, dat voor ons talrijk gezelfchap niet veel meer was, dan de ton voor den haring. Doch wij gingen gelukkig voort; en wie wil er niet eens voor een' tijd krom liggen, om fpoedig armen en beenen des te vrijer te kunnen roeren en uitftrekken? Al fpoedig waren wij *Sloten* door; en een geleerd man, die met ons reisde, vond hierin een gelukkig voorteeken. Als de dieven zoo ver zijn — zeide hij — of de koeijen in het land, en zelfs de vijanden voor eene ftad, dan zijn ze klaar; en ik liet niet na, beleefdelijk mijn hoedje te ligten voor deze even vleijende als heilfpellende vergelijkingen. Maar ach! hoe brak ons deze geestigheid op! Even of 's mans herinnering juist tot een kwaad teeken had moeten verftrekken, of dat de Genius van *Sloten* vertoornd was geweest over de lage zinfpeling, althans welhaast riep dezelfde geleerde man uit: *nomen et omen habet*; hetgeen ik niet zoo kort of zoo mooi vertalen kan, maar zeggen wil, dat *Sloten* zoo wel de daad als den naam had: want, toen wij aan het meer kwamen, en den neus van het fchip er eens even in hielden, begrepen

de schippers, dat het wat al te hard zou gaan, en zij bragten ons naar het even genoemde stadje terug.

Daar zaten wij nu, om af te wachten, wanneer het den goeden Goden zou behagen, eens wat minder voorspoed, wat minder weelde te geven, waartegen onze zwakke beenen mogten bestand zijn. Wij hadden intusschen onze naauwe woning verlaten, en liepen de herberg zoo wat in en uit, over het verledene en de toekomst menig ernstig woord wisselende. Het werd nu zeer duidelijk ingezien, dat wij er mede gescheept waren, en dat rijden veel beter en veiliger was geweest. Wel, laat het ons nog doen! zeide er een. Maar bij onderzoek bleek, dat zich thans zoo vele zwarigheden tegen die zaak verzetteden, dat het dan nog maar beter was, op den ingeslagen weg vol te houden. Onze magen begonnen middelerwijl te werken, en (zoo lang zou het toch nog wel duren) er werd een eenvoudig middagmaaltje besteld. Wij aten aardappelen met snoek. Het was of alles ons aan het water en .... aan de graten herinneren moest. Wij pluisden en gebruikten ons deel zoo geduldig als wij konden, en troostten ons intusschen maar met het woord des kasteleins, die ons, als een echte *Vries*, toevoerde, dat er toch altijd een geluk bij een ongeluk kwam, daar het immers veel beter was, dat wij de visschen aten, dan de visschen ons! Hij lachte hierbij regt hartelijk, en *hij* althans had reden om te lagchen.

Met den avond scheen het weêr een weinig te bedaren. Althans wij hervatteden de reis, en kwamen ten negen ure (wij hadden gerekend om vier ure op de plaatse onzer bestemming te zullen zijn) te *Sneek* aan. Vandaar tot *Leeuwarden* was nog een goede afstand (de schuit vaart er vier of vijf uren over, zoo ik meen), en twee mijner medgezellen verkozen even zoo min, als ik, nu verder den nacht in het ellendig verblijf door te brengen. Wij stapten aan land, bragten den avond te zamen niet ongenoegelijk door, en maakten de afspraak, om 's anderen morgens met de tweede schuit, dus weêr ten negen ure, te vertrekken. Met dat oogmerk begaven wij ons, ten behoorlijken tijde, ook dadelijk op reis; maar, alsof de overvloed ons overal moest hinderen, de trekschuit was zoo vol geladen met boter, (waarvan, gelijk men weet, *Sneek* eene voorname stapelplaats is) dat er voor ons, arme menschen en vreemdelingen, geene plaats overschoot. Het kan, trouwens, wel geweest zijn, dat

dat wij wat hoofdig waren, en ons, nog gedachtig aan het leed van gisteren, in geen al te bekrompen hok lieten stoppen. Want wij waren, zoo als op het oogenblik nader zal blijken, al vrij belangrijke lieden. De een, bij voorbeeld, was een Statenbode, die zich op wie weet welke belangrijke zending naar 's lands hoofdplaats bevond. Deze beval met den meesten nadruk, dat men ruimte maken, of anders eene nieuwe schuit zou doen aanleggen. Toen dit niet hielp, stelde hij ons echter gerust met de verzekering, dat het laatste zeker gebeuren zou. Wij begaven ons dus, vol goed vertrouwen, weêr naar het logement, intusschen dat de wakkere staatsdienaar de edele achtbare regering der stad op- en aanspoorde, om ons behoorlijk regt te doen. Zie daar komt hij, in het zweet zijns aanschijns, reeds terug. De zaak is in orde. Binnen een half uur moeten de lomperds gereed zijn om te varen, of . . . . . . ! Wie gevoelt de klem van dit of niet? O, Had NEPTUNUS het, even als eertijds zijn *quos ego!* voor ons gelieven te spreken, zee en meer hadden ons zoo bitter niet opgehouden en hier op deze gladde boterbaan gevoerd! Wij verschijnen dan andermaal aan de plaatse der inscheping. De schuit ligt er inderdaad, en ruim genoeg, om, benevens ons, nog een aantal vaten, ter eere of ter oneere, te bevatten. Maar het blijkt echter duidelijk, dat niet alles in orde is. De lieden, welverre van barsch en grimmig te zien, omdat wij hen zoo deerlijk beet hadden, zijn veeleer vol angstige verlegenheid. Er is maar één schipper, geen behoorlijk gedresseerde jager, en slechts een paard te huis, dat, onlangs aangekocht, in het nieuwe vak nog te eenemaal onbedreven, en tot hiertoe waarschijnlijk de *Bucephalus* van een' of anderen krijgsman was.

Dan, wij begrepen, dat waren zaken buiten ons. Wie pas uit zee komt, heeft voor zulke geringe zwarigheden niet. Er had zich intusschen ook nog een reisgenoot opgedaan, en welhaast was onze kleine maatschappij georganiseerd. Misschien meesmuilt iemand om deze verhevene uitdrukkingen. Doch zij zijn niet vergeefs gesproken. Men mogt inderdaad uit dit klein begrip der bevolking van eene bijna ledige schuit den geheelen toestand van eenen welgeregelden burgerstaat spellen, gelijk PLATO — zoo ik meen — dien reeds ten naastenbij heeft afgeschetst. Immers, ik zeide, dat wij drie tamelijk belangrijke personen waren, te weten de eerste een man van staat, de ander een krijgsman, ik

meên Overste onder de Huzaren, en ik ...., een student, een man van letteren en aanstaand leeraar of geestelijke. Daarbij had zich nu eindelijk nog een boer gevoegd, de gewigtigste misschien van allen. Ik bid u, derhalve, wat zou ons hebben kunnen ontbreken — bestuur, verdediging, onderwijs, of onderhoud? indien wij ons slechts niet weêr op dat onvaste element hadden bevonden, waar *wèl varen* de éénige ziel en grond van behoud is; terwijl het tessens eene eeuwige en door ons eigen noodlot onomstootelijk bewezene waarheid is: *zonder fortuin vaart niemand wèl.* Armzalige fortuin, die, hoog of laag geschoeid, weinig of veel vertrouwd, in de gedaante van wind en stroom of van een eenvoudig trekpaard, altijd grillig blijft, terugloopt als wij wenschen dat zij vooruit zal snellen, en naar stuurman noch jager luistert!

Wij bevonden ons spoedig buiten de poort. De lijn werd aangeslagen, en de edele klepper in een' draf gezet. Voortreffelijk ging dit. Men zag, het beest was gewoon zijn' man te dragen, en in een oogenblik te voeren, waar hij wilde. Doch — eene kleine zwarigheid! hij was niet gewoon te trekken. Zoo ras hij bemerkte, dat er iets was, hetgeen hem tegenhield, beschouwde hij zulks als een wenk om stil te staan, en hij stond als een *Rus.* Toen de jager hem echter met slaan en schreeuwen beduidde, dat er een misverstand plaats had, koos hij eene andere partij, en snelde terug. Misschien begreep onze *Ronzinant* wel, dat hij, die hem daar achter beet had, de vijand was (en niet geheel te onregt); en gelijk hij het beneden zich achtte om voor denzelven te vlugten, zoo was hij veeleer, op eenige aansporing, terstond gereed, hem moedig tegen te gaan. Dit kon evenwel, blijkbaar, zoo niet gaan. Het weêromkeeren was ons den vorigen dag zoo slecht bevallen, dat er niet aan te denken viel. De Officier begrijpt derhalve, dat de beurt, om werkzaam te zijn, thans aan hem gekomen was. Paarden regeren, dat kon hij. Even aan wal gestuurd, de stok van den boer genomen, er uit gesprongen, het beest na! Dan, dit wachtte hem naauwelijks af. Uit bloot respect voor de, zoo het scheen, bekende montering, maakte het terstond regtsomkeert, en liep, in weerwil van den achterlast, als een kievit den waren weg op. Jammer slechts, dat het dier, even als oude menschen, wel geheugenis had van hetgeen vroeger gebeurd was, maar niet zoo goed kon onthouden,

wat thans gebeurde! Zoodra mijnheer de Kolonel weêr in de schuit was, zette de ander ook weêr spat naar *Sneek*; en van den armen hals, die er op zat, mogt gezegd worden, dat, wie een ander jaagt, zelf niet stilstaat. Al worstelende kwamen wij echter op halfweg, even vóór den tijd, dat de volgende schuit, van twaalf ure, daar gewacht werd. Wij lieten dus onzen man wederom benen varen, en toefden op de volgende gelegenheid, met welke wij eindelijk, diep in den namiddag, behouden ter bestemde plaatse aanlandden. Zoo was dan het gezag van den staatsman en dat van den krijger al even nutteloos verspild; en eene menigte van spreekwoorden zweefde mij gedurig voor den geest, van welke dit ten minste klaar bewaarheid werd, dat een ongeluk zelden alleen komt.

Maar, welk een treffend beeld des levens mogt deze reis in verscheidene opzigten heeten! Het is waar, de schilderij is een weinig donker; het was dan ten minste bitter sukkelen. Doch ik zal niet zeggen, hoe het op de groote reis al met dit sukkelen staat; en zoo zwart is immers het tafereel met al zijne vlekken ook niet, of men kan er hartelijk bij lagchen. Ja, van al mijne toertjes is mij niet één zoo levendig in het geheugen gebleven als deze wonderlijke reis. Meermalen heb ik ze verhaald, en er mijzelven en anderen, in een ledig oogenblik van beter gesprek, mede vermaakt; hetgeen ik, door dit opstel, nu nog verder poog te doen. En is het met onze aardsche pelgrimaadje ook niet zoo omtrent gesteld? Groeit er niet veel *bitterzoet* aan onzen weg? Behoort dit zelfs niet tot den gezondsten kost voor de ziel? Althans, wie zich met mijn verhaal niet weet te troosten, die trekke er leering uit! Loopt het u in den aanvang eener ingeslagene loopbaan tegen, kies niet te snel eene andere. Vindt gij alle plaatsen reeds bezet, denk, er kan opening komen. Gaat het voor den wind, til de flesch of span de snaren niet te hoog. Zijt gij ééns uit den nood, steek er u niet te ligt weêr in. Is het eenmaal wèl afgeloopen, verwacht niet, dat het altijd zoo gaan zal. Gaat het niet naar uwen zin, heb een weinig geduld, en poog geen ijzer met handen te breken. Het is bij slot toch altijd te vergeefs gefluit, als het paard niet...... wil. En, langzaam gaat zeker.

Vaart dan *wèl*, mijne lezers! Dit hebben wij nu toch eenmaal noodig, om op ons gemak te zijn. En de *Engelschman* moge, in plaats van: *hoe vaat jé?* gewoonlijk zeggen: *hoe doe*

doe je? (waarop ik het antwoord en de verklaring liefst maar schuldig wil blijven) hij roept toch, als een waar zeeman, mede zijnen vrienden bij het afscheid toe: *vaart wèl!*

S.

IETS VOOR OUDHEIDMINNAARS.

Aan den Redacteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen*,

Mijnheer!

Indien ik mij moge vleijen, dat het onderstaande berigt den Oudheidminnaar niet onwelkom zijn zal, zal het mij aangenaam wezen, hetzelve een plaatsje in uw geacht Maandwerk te zien ingeruimd; waarmede UEd. zult verpligten, die de eer heeft zich te noemen

UEd^{s}. dienstv. Dienaar
W. K. MANDEMAKER.

's Gravenhage,
12 Jan. 1823.

Omtrent het einde van Wintermaand ll. heeft, te *Parijs*, eene verkooping plaats gehad, minder gewigtig door hare uitgebreidheid, als bestaande slechts uit vijfentachtig nommers, dan wel belangrijk door de voorwerpen, welke zij bevattede; zijnde geheel uitsluitend *Egyptische* Oudheden. Zij waren verzameld geworden door den Heer THEDENAT DUVINT, Zoon van den *Franschen* Consul te *Alexandrië*, gedurende eene reis door *Opper-Egypte*, op welke hij *Abydus*, *Denderah*, *Theben*, *Esné*, *Ombos*, *Syené*, mitsgaders het eiland *Philé* bezocht; en, na eene onderhandeling met het *Fransch* bestuur, tot gezamenlijken verkoop dezer vandaar medegevoerde zeldzaamheden, (naar men zegt, tot eene som van 160,000 franken) afgebroken te zien, besloot hij, dezelve openlijk te doen veilen, volgens eenen beredeneerden en wetingerigten Catalogus, door den Heer L. J. J. DUBOIS opgesteld. Bijzonder onderscheidden zich in deze verzameling eenige Handschriften in *hieroglyphisch* of *hieratisch* schrift, op *papyrus*, uit de bouwvallen en de grafplaatsen der Mumiën, te *Theben*, door dien reiziger medegebragt. Twee van deze werden voor het Kabinet des Konings van *Frankrijk*, ieder tot de aanmerkelijke som van ruim 1300 franken, ge-

gekocht, en vijf, zullen, naar men verneemt, eerlang de reeds zoo aanzienlijke boekerij en oudheidverzameling van den Baron VAN WESTREENEN VAN TIELLANDT, te 's *Gravenhage*, verrijken.

Uit het reisverhaal van DENON weet men, welk een' indruk de ontdekking van het eerstbekende van zoodanige Handschriften, tijdens het verblijf der *Franschen* in *Egypte*, op dien Geleerde maakte, en hoe veel gewigts hij daaraan hechtte: het is dus eene belangrijke aanwinst voor ons Vaderland, soortgelijke hoogstzeldzame stukken, die, zoo veel ons bewust is, tot dusverre binnen hetzelve nog niet gevonden werden, te zullen bezitten.

NACHTELIJK NATUURTOONEEL AAN DE SINNAMARI, IN GUAYANA.

(*Mémoires de* MALOUET.)

De volle maan prijkte in reinen glans, het weder was heerlijk; mijne *Indianen* waren treffelijke roeijers — ik durfde het alzoo wagen, in den nacht mijne vaart, de *Sinnamari* op, te vervolgen. Het stroomen van den vloed, de slag des waters tegen de voortspoedende *piroge*, de regelmatige roeislagen, het ruischen des wouds, door den adem des winds bewogen, vormden, door derzelver eentoonigheid, eene tot zwaarmoedigheid stemmende muzijk. Op ééns werd die eenzelvigheid afgebroken door het geluid eener menschelijke stemme, van den oever komende, zacht en smeekende, en door de echo even zacht en smeekende herhaald. Wij haasten ons, deze stem te zoeken. Het was die van een' jongen *Indiaan* met zijne vrouw. Zij wilden te land naar het dorp hunner inwoning, vier of vijf dagreizen verre. Zij waren in een moeras verdwaald geraakt, en wisten zich niet te helpen. In de verte vernamen zij den roeislag onzes vaartuigs, en riepen ons thans ter hulpe. Wij namen hen met hunne gansche kleine bagaadje op, eene hangmat, een boog, en eene kalebas met maizmeel. Om middernacht bereikten wij een *Indiaansch* dorp. Hadde geen waakzame haan ons zulks verkondigd, wij waren hetzelve voorbijgeroeid. Twee honden verwelkomden ons, bij de landing, met gebiaf; maar geen bewoner was te vinden, en zij de éénige; want de menschelijke bewoners waren (gelijk wij naderhand vernamen) afwezig, om zich, in een ander dorp, meisjes te halen,

daar

daar in hun eigen huwbare ontbraken. Onze opgenomen reisgezel was een jong man van ongemeene lengte, een model van schoonen ligchaamsbouw, maar somber en neerslagtig. Zijn jong wijfje, slechts zestien of zeventien jaar oud, was zeer aardig en niet min vrolijk. Wij traden gezamenlijk in de groote *karbet*, welke wij met aangestokene takkebossen verlichtten. Mijn volk verspreidde zich weldra, om hout te verzamelen; de jonge man, echter, nam geen deel aan dezen arbeid. Hij zat daar tegen mij over tusschen zijne geringe have en zijne jonge vrouw, die met den eenen arm op zijnen schouder leunde, en hem met teederheid aanzag. Ach! nog had zij de zwaarte van het echtjuk niet ondervonden, nog den pligt der vrouw, om lasten te dragen, niet gevoeld, nog de stemme des bevels van haren Heer niet gehoord; zij kende nog alleen de weelde van een' pas gesloten echt: het veilig verblijf onder het dak der hut, de stilte van den schoonen nacht schenen dit kind der natuur derzelver herhaling te beloven, en zij gevoelde zich gelukkig; niet, echter, haar man: op mij waren zijne blikken gevestigd; ik had met zijne jonge vrouw gesproken, haar van tijd tot tijd aangestaard — ik scheen hem alzoo gevaarlijk, en hij bespiedde alle mijne bewegingen. Ik bemerkte zulks, en sloeg hem voor, liever naar eene andere hut zich te begeven, waar ik hem spijs zou laten brengen; maar hij hernam, dat hij hier verkoos te blijven, en hij bleef ook onbewegelijk op dezelfde plaats, zich in het algemeene verblijf veiliger achtende. Ik verwijderde mij thans te eerder, daar ik een gedruisch hoorde, dat mijne nieuwsgierigheid wekte. Het geraas der landing van twintig menschen midden in den nacht, het omverhakken van jonge boomen tot brandhout, de terugkaatsing der bijlslagen, het knappen van het vuur had een' geweldigen schrik onder een ontelbaar volk van apen verbreid, dat het woud bewoonde, en bij onze komst reeds lang gerust in de boomen sliep. De eerst ontwaakten verhieven een' alarmkreet, — op ééns werd zulks herhaald, door duizend en duizend kelen, in eindeloos verschillende toonen, die zich in verscheidene koren schenen te verdeelen; nu was het één algemeene, geweldig schetterende psalmodie, dan een door enkele kelen uitgestooten scherp angstgeschreeuw, van wege het dreigende gevaar. Thans vertoonden zich, hoog boven ons, de voorste wachtposten, en sprongen van tak op tak, die schenen genaderd te zijn om den vijand op te nemen; en vervolgens

met

met een akelig gekerm zich ijlings verwijderden. Op den achtergrond vertoefden intusschen de verstrooide scharen, die het gevaar niet konden zien; deze schenen over de oorzaak van al dat oproer met elkander te praten en te schertsen. Den ganschen nacht door duurde het tumult. Snaphaanschoten, welverre van hetzelve te stillen, maakten het nog grooter. Het avondeten was inmiddels toebereid, en wij aten. Thans hing men de hangmatten op. Den jongen *Indiaan* scheen mijne openhartige houding ten laatste eenigzins gerust te stellen; ook hij spande zijne *hamac*, en, eer ik nog in de mijne was, sprong hij met zijn jong wijfje in de hunne. Terstond floegen de zijden over de minnenden zamen, en alkove en gordijnen waren van zelve gevormd. — De dag verscheen. Ik ging in het bosch. Daar vond ik mijne *Indianen* reeds bezig met den apen slag te leveren, wier vleesch zij voor eene lekkernij houden. Er waren reeds dooden gevallen, en de gekwetsten verhieven zulk een akelig jammergeschrei, dat ik aan deze jagt terstond een einde maakte. Aan hunne staarten zich vastklemmende, hingen de gewonden aan de takken der boomen, en wieschen zich hunne wonden met hunne urin. Moeders, hare kinderen in hare armen rondslepende, waren in vertwijfeling. Gelukkig ontkomenen keerden tot hunne stervende medgezellen terug. Zij zagen ons aan, prevelden met groote heftigheid ons toe, wierpen ons takken en bladeren in het gezigt, en gaven door geschreeuw en gebaren ons hunnen regtmatigen toorn te kennen. Ik verstond, wel is waar, hunne taal niet; maar mijn geweten verstond dezelve des te beter, en zeide mij, dat zij ons voor moordenaars hielden. Alleen op tegenweer en behoefte is de regtmatigheid onzer heerschappij over de dierenwereld gegrond, niet op baldadige willekeur. Intusschen haastten zich mijne *Indianen*, hunnen buit te naasten, welken zij uit de toppen der boomen moesten halen, waar de dooden zoo wel, als de stervenden, aan hunne staarten vasthingen. Inmiddels hield zich het jonge *Indianen*-paar met de vischjagt onledig. Hij spande den boog. Ik meende, dat dit een watervogel gold; maar in een oogenblik was een schoone visch gedood. Terstond vloog zijn wijfje heen, om visch en pijl te halen; maar een andere *Indiaan* was haar voor. — Na het middagmaal liet ik in de gastvrije hut eenige geschenken voor de afwezige eigenaars achter; ook aan het jonge paar gaf ik eenige kleinigheden. Dankend scheidden zij thans van mij, en ik ging scheep, om langs de *Sinnamari* weder terug te roeijen.

DE TURKSCHE WREEDAARD.

(Uit de *Reizen* van den Eerw. T. S. HUGHES.)

De *Turk* matigt zich, ten aanzien van zijn huiswezen, eene soort van aartsvaderlijk gezag aan, dat bij hem te dikwijls in de onzettendste wreedheid ontaardt.

De gehuwde dochter eens ouden *Turks*, te *Athene*, een man, zeer gezien bij zijne geloofsgenooten, gedroeg zich, als vrouw, niet overeenkomstig de gebruiken van haren landaard, zoodat zulks, ondanks de herhaalde vertoogen van vrienden en bloedverwanten, tot uitersten overfloeg. De vader, na vruchteloos zachtere middelen beproefd te hebben, besloot, deze vlek op de eer zijner familie uit te wisschen. Verzeld van zijnen zoon, begaf hij zich, bij nacht, naar de slaapkamer der ongelukkige. Haar in een' gerusten slaap gedompeld ziende, deinsde de zoon, door medelijden bewogen, terug; en de vader had al zijn gezag noodig, om hem te doen wederkeeren. Gedurende deze korte woordenwisseling ontwaakt het bestemde slagtoffer. Zij leest haar vonnis op het vergramd gelaat haars vaders. Sidderend omvat zij zijne knieën, en smeekt om ontferming, terwijl zij de schim harer moeder aanroept. De onverbiddelijke grijsaard, zonder een enkel woord van medelijden of van verwijt te uiten, werpt haar op den divan neder, en verstikt haar onder het bedde. Deze ijsselijke strafoefening bleef niet verholen; maar de overheid nam er geene kennis van. Toegejuicht door het volk, en voldaan over het wreken zijner geschondene eere, scheen de onmenschelijke vader geenerlei wroeging te gevoelen wegens den gepleegden kindermoord.

DE KEIZER VAN CHINA OP HET CONGRES TE AKEN.

Toen Keizer ALEXANDER van *Rusland* zich, tijdens het Congres, te *Aken* bevond, ontmoette hem, op zekeren dag, dat hij met den Koning van *Pruissen*, alleen en zonder gevolg, wandelde, een Officier van het leger, die niet slechts daardoor, dat hij zich op een' ongewonen tijd in *Duitschland* bevond, maar ook door zijn treurig voorkomen, 's Vorsten opmerking tot zich trok. De Keizer sprak hem aan, en vroeg

vroeg hem naar de oorzaak van zijnen kommer; waarop de Officier met hartstogtelijk gevoel antwoordde: „ Wel, Mijnheer, heb ik reden tot smart! Niet lang geleden keerde ik van het Gezantschap naar *China*, hetgeen ik derwaarts had verzeld, terug, en werd door mijnen Vorst met deze orde (terwijl hij op het kruis van *Wladimir* aan zijne borst wees) beloond. Nog kende ik den Keizer niet in persoon: Ik wilde mij de gelegenheid ten nutte maken, om hem voor de verleende eere te danken, toen ik tot mijn leedwezen vernam, dat hij niet in de Residentie, maar in *Duitschland*, en wel te *Aken*, was. Ik nam verlof, en deed de reis van *Petersburg* herwaarts op de snelstmogelijke wijze, om mij hier van het gevoel mijns harte te kwijten, en — thans verneem ik, dat de Keizer reeds vertrokken is!" — De Monarch, getroffen door dit sterksprekend blijk van een dankbaar gemoed, zeide met ongemeene vriendelijkheid: „ Gij vergist u, mijn jonge vriend! De Keizer is nog hier, en, kort gezegd, ik ben het zelf." — „ Mijnheer," hernam de Officier, zonder eenige aanmatiging, „ met dat gezag, waarmede gij u Keizer van *Rusland* noemt, kan ik mij Keizer van *China* heeten. Waartoe die scherts? Doch, wees gij zoo goed," en, dit zeggende, wendde hij zich tot den meer ernsthaftigen Koning van *Pruissen*, „ mij te zeggen, of de Keizer werkelijk reeds vertrokken is." — „ Inderdaad niet," antwoordde de Koning; „ hij is nog hier, en staat voor u; dit verzeker ik u, als Koning van *Pruissen!*" — „ Spotvogels, Mijnheeren, moogt gij zijn!" hernam nu de Officier verstoord; „ en het verraadt weinig kiesch gevoel, een' reeds zoo zeer teleurgestelden man zoo te bespotten. Vaartwel!" — Ter naauwernood had de Keizer nog den tijd, hem naar zijn adres te vragen, hetgeen hij met zekeren onwil opgaf, terwijl hij zich schielijk omkeerde, en de beide Monarchen, die hem lagchend naagen, zonder groeten staan liet. — Des anderen daags gingen beide, met hun gevolg, hem opzoeken. Thans bleef den ongeloovigen geen twijfel meer over; hij viel den Keizer te voet, en vroeg hem om vergeving. Op de minzaamste wijze hief deze hem schielijk op, hem noodigende met hen te gaan; en hij genoot de eer ten maaltijd gevraagd te worden, waar hij, onder den titel van Keizer van *China*, tusschen de beide Monarchen moest plaats nemen, die hem, ten loon van zijn erkentelijk hart, meer dan één bewijs van toegenegenheid schonken.

HET EERSTE EN GROOTSTE LEVENSGEVAAR VAN FREDERIK DEN GROOTEN.

(Volgens HILDEBRANDT.)

Zoo als bekend is, rukte FREDERIK, in het eerste jaar zijner regering, December 1740, in *Silezië*, om, met de wapenen in de hand, zijne aanspraken op de *Silezische* Vorstendommen *Liegnitz*, *Brieg*, *Wohlau* en *Jägerndorf* te doen gelden. Schier in den eersten aanloop werden de steden van *Silezië* genomen, door het gedeelte des *Pruissischen* legers, dat FREDERIK zelf aanvoerde; en bijna het geheele land was in de magt des ondernemenden, jeugdigen Monarchs, eer de *Oostenrijkers* maatregelen namen, om zijne voortgangen te stuiten. In Februarij 1741 volgden eerst, tot versterking van de vooruitgedrongene *Pruissische* armee, de *Westfaalsche*, *Maagdenburgsche*, *Pommersche* en *Pruissische* regementen, om bij hunne, op de baan des overwinning reeds zoo ver voortgerukte, broeders niet achter te blijven. FREDERIK zelf, die in het begin der, voor korten tijd betrokkene, winterkwartieren naar *Berlijn* was gegaan, trof deze versterkingen bij *Frankfort* aan; hij voerde ze zelf *Silezië* in, en plaatste ze aan de oostelijke zijde van het, door de *Oostenrijkers* bezette, Graafschap *Glatz*, van *Schweidnitz* tot *Ottmachau*. Doch nu hadden ook de *Oostenrijkers*, onder bevel van den, uit de vesting *Brunn* ontslagenen, Generaal NEUPERG, alle middelen getroffen, om den Koning van *Pruissen* het verder indringen in *Boheme* en *Moravië* onmogelijk te maken. Alle de toegangen tot het Graafschap *Glatz* waren bezet; dagelijks vielen er gevechten voor, van welke de over zijne ruiterij ontevredene FREDERIK zelf zegt, dat ze alle tot nadeel der *Pruissische* kavallerij en ten voordeele der meer geoefende infanterij uitvielen.

Om zich eene naauwkeurige kennis van het bergachtige terrein te verschaffen, en in het algemeen het onbekende grensoord te leeren kennen, verliet de Koning *Schweidnitz* eenige dagen na zijne aankomst, en ging, begeleid door eenen Adjudant, den Kapitein VON GLASENAPP, over *Peterswoldau*, *Silberberg* en *Wartha*, naar *Frankenstein*. In deze streek stond de Generaal VON DERSCHAU, die in *Silberberg* en *Wartha* twee vooruitspringende posten had. Op de-

deze beide posten kwam zeer veel aan. FREDERIK had die zelf als belangrijk aanbevolen, doordien zij de sleutels waren van de ingangen in het graafschap *Glatz*. Het is natuurlijk, dat FREDERIK, volgens zijne omzigtigheid, zichzelven van de opvolging dezes bevels wilde overtuigen; maar even zoo natuurlijk is het, dat de stoutheid des Konings, om, enkel onder geleide van eenen Adjudant, deze posten te bezoeken, den vijand, die thans ook waakzamer was geworden, niet onbekend bleef. Naauwelijks had FREDERIK *Frankenstein* verlaten, om de genoemde plaatsen in oogenschouw te nemen, of reeds vervoegde zich een verrader bij den, in den omtrek van *Glatz* staanden, *Oostenrijkschen* Generaal VON LENTELUS, met het berigt, dat men den Koning van *Pruissen*, die zoo even, slechts door éénen Officier begeleid, was weggereden, gemakkelijk kon gevangen nemen.

Spoediger nogtans, dan de vijanden konden vermoeden, had FREDERIK de beide posten opgenomen. Hij wilde nu juist naar *Frankenstein* terugrijden, toen hem het schoone klooster der *Cistercienfers*, *Camenz*, in het oog viel. De fraaije aanleg van het gebouw, en inzonderheid de toren, van welken de Koning zich een ruim uitzigt in het gebergte en over het land beloofde, spoorden hem aan, om dit klooster te bezoeken. Met den grootsten eerbied werd de Monarch door den Abt TOBIAS STUSCHE ontvangen; FREDERIK vertoefde langer dan hij wel had voorgenomen, en — het was zijn geluk; ja, zijn behoud, zijne vrijheid, zijn leven veelligt hing er van af, dat hij langer bleef.

Genoemde *Oostenrijksche* Bevelhebber kon onmogelijk eene zoo schoone gelegenheid, om zich door de gevangenneming des Konings beroemd te maken, ongebezigd laten voorbijgaan. Oogenblikkelijk zond hij een sterk kommando ruiterij naar dat oord, tusschen de posten rond. Deze vijanden ontdekten eene afdeeling *Pruissische* Dragonders, die ter aflossing van den eenen post bestemd waren. De onbehulpzame *Pruissische* kavalleristen werden door de veel behendiger *Hongaarsche* ligte ruiterij spoedig overhoop geworpen, en met verlies van veertig man en paarden teruggejaagd. De *Hongaren* vochten te feller, omdat het oogmerk van dezen aanval, de gevangenneming des Konings, geen geheim was. Men had dit kommando voor een geleide van Hem gehouden, van den naasten post medegenomen. Verstoord den Vorst bij hetzelve

niet te vinden, reden zij nu naar het klooster *Camenz*, waar FREDERIK was.

Het is zeer waarschijnlijk, dat de Abt, door uitgezette wachten, vroeger berigt van het aanrukken der vijanden kreeg, dan deze de muren van het klooster zelve binnentraden. Ware dit het geval niet geweest, dan zoude hem de tegenwoordigheid van geest, waarmede hij het eenig mogelijke middel tot redding van den Monarch uitvond en te werk stelde, nog meer tot eer verstrekken, dan hem zijne slimheid buitendien doet.

De kloosterbroeder, wiens werk dit was, (de *Meszner*) moest terstond alle geestelijken, tot de *metten* en het *complet*, op het hooge koor in de kerk bijeenroepen. Gestrengelijk was hem verboden, zich met iemand der verzamelden in gesprek in te laten. Op het eigen oogenblik luidde reeds de tot de *metten* roepende klok. Zeker moest de geheel ongewone tijd de overige geestelijken bevreemden — zeker zullen zij met al hun nadenken en gissen geen' grond voor deze buitengewone godsdienstoefening hebben kunnen vinden; doch de kloosterlijke gehoorzaamheid was hier de eerste pligt, en dus lieten zij zich allen, in ordesgewaad, op het hooge koor vinden.

Thans verscheen onverwacht, in feestelijke pracht, de Abt TOBIAS STUSCHE, en met hem een vreemde, door geen' der geestelijken ooit geziene Abt, beide in het koorkleed voor eenen bijzonderen feestdag; zij knielden te zamen, op hunne plaatsen, voor het altaar neder. Het schoone gezang, begeleid door de plegtige toonen van het prachtig orgel, was geëindigd; het gebed begon, toen een buitengewoon alarm ontstond, en de *Oostenrijksche* ligte ruiters zich niet slechts in de kerk vertoonden, maar ook het geheele klooster doorzochten. Zelfs gedurende den godsdienst kon men duidelijk hooren, dat zij zich uitlieten, zeker te weten, dat de Koning van *Pruissen* in het klooster was.

De Abt liet de *metten* langer duren dan gewoonlijk, en besloot ze eerst een uur later, dan de *Oostenrijkers*, die 's Konings Adjudant gevonden en als gevangen medegenomen hadden, zich verwijderden. Er is geene verdere verklaring noodig, wie de onbekende Abt was, — FREDERIK namelijk, die slechts op deze wijze te redden was.

Wat hing er niet van dit gewigtig oogenblik af! Wat ware er geworden van 's mans gansche geschiedenis, indien zij-

ne

ne vlugt, reeds in den beginne van zijn werkzaam leven, door deze gevangenneming ware verlamd geworden? — Hij vergat dit gevaar ook minder dan eenig later; en bleef den Abt en het klooster altijd zeer dankbaar.

HET NIEUWJAARSWENSCHEN.

Lieve menschen!
Wat al wenschen
Uit gij niet op dezen dag,
Die de naaste dag vergeten,
Ja (gij zult het zelf best weten)
De eigen stond verdwijnen zag!

Maar, wat scheelt het?
Want wat baat het,
Of gij wenschen uit, of niet?
Schijnt het niet, of al die wenschen
Niet de wensch zijn van de menschen,
Ja hun strekken tot verdriet?

Wenscht, met rondheid,
Dien *gezondheid*;
Maar hij wil niet, wat gij wenscht.
Immers leeft hij overdadig,
En verkwist dien schat gestadig.
Neen, hij wenscht niet, wat gij wenscht!

Wenscht gij *schatten*;
Acht! ze omvatten
Dezen met een gulden boei,
Die hij niet vermag te slaken:
Geld kan nooit gelukkig maken,
Waar geen deel voor de armen vloei'.

Dien is weelde,
Hoe zij streelde,
Bron, die ziel en ligchaam vlekt:
Want hij spilt, in spoorloosheden,
Wat den minsten, op hun beden,
Tot een' waren zegen strekt.

Wenscht gij *welvaart*;
'tIs een helvaart
Voor zoo velen, als, helaas!
Door een' ingebeelden handel,
Schande brengen op hunn' wandel,
Meer nog eereloos dan dwaas.

'k Wil niet noemen,
Maar verbloemen
Al dien handel, snood en zot,
Die, door wind alleen gedreven,
Steeds voor tegen-wind doet beven,
En oud-Hollands trouw bespot.

Wenscht hun *vrouwen*,
Die het trouwen
Schuwen, als een lastig pak;
Och! wat dank zult gij behalen
Bij die op den echtvriend smalen,
Die in 't juk zijn schouders stak?

Wenscht gehuwden,
Die 't niet schuwden,
Kinders, als het hoogste goed;
Maar hoe velen, die 't verwierven,
Ware 't beter, dat zij stierven,
Dan verwaarloosd opgevoed!....

Wenscht dien *wijsheid*;
Maar zijn grijsheid,
Die het graf reeds tegenbuigt,
Toont, hoe weinig aan dien zegen,
Levenslang, hem scheen gelegen,
Daar zij slechts van dwaasheid tuigt.

Wilt gij wenschen,
Wenscht den menschen,
Dat zij wenschen, wat GOD wil!
Ach! wat zoudt gij wenschen mogen?
Wenscht, dat Hij, met hen bewogen,
Al hun ijdel wenschen still'!

1 Janij. 1823.

J. W. IJNTEMA.

HET

HET TROUWKLOKJE;

OF:

ER LOOPT WAT VAN SINT ANNA ONDER.

(*Eene Legende.*)

Er was een zekre kleine stad,
(Heel klein toch kon zij ook niet wezen,
Dewijl wij van twee klokken lezen)
Die een curieus gebruik bezat.

Wanneer een bruigom, met zijn bruid
Voor 't altaar tredende, in het vrijen
Geen enkel stapje deed bezijden,
Dan werd Sint Barbara geluid.

Daartegen was voor 't jonge paar,
Dat vóór den echt.... hoe moet het heeten?
Geproefd had, eer het nog mogt eten,
Sint Anna's kleppend klokje daar.

Men zegt, de vromen klaagden luid,
De Duivel had er in gehengeld;
Want Sint Annaatje werd gebengeld,
Als gold het de Buikslooter schuit.

Eens kwam, met pijnlijk voorgevoel,
Hans Migchel met zijn zoete Klaartje,
Een jong, verliefd en aardig paartje,
Tot den gewijden priesterstoel.

Berouwde hen hun keus misschien?
Was 't huivering bij 't plegtig heden;
Bewustheid ligt van 't overtreden
Van 't proefgebod voor jonge liên?

't Verhaal zegt hier geen neen of ja.
Maar 't was geen ding om meê te gekken. —
„ Wat bengel zal men voor u trekken;
„ Sint Anna, of Sint Barbara?"

Die vraag drong hart en nieren door!
Hij stokt; zij kleurt, gelijk een roosje;
Doch moedig zegt hij, na een poosje:
„ Sint Barbara, mijnheer pastoor!"

De

De vrome priester scheen verstoord,
Alsof hij iets aan 't bruidje merkte,
Dat hier de min magnetisch werkte,
En nam, op ernsten toon, het woord:

„ Bedenkt het wel, hoe veel ge waagt!
„ Vloek blijft den logenaar verzellen,
„ En in den echt u rampen spellen,
„ Waarvoor het stugste hart versaagt.

„ U wachten armoê, ziekte en pijn;
„ Gij beide zult ontijdig sterven,
„ Uw kinders alle toevlugt derven;
„ In 't kort, gij zult ellendig zijn."

Hans zwijgt verbluft, en Klaartje schreit,
Maar schijnt het eerst zich te herhalen;
En smeekend zegt zij, zonder dralen,
Met kinderlijke onnoozelheid:

„ Och, lieve pater Boudewijn!
„ 'k Blijf op Sint Barbara nog hopen;
„ Doch laat er, kan 't niet anders zijn,
„ Wat van Sint Anna onder loopen."

Het *Hoogduitsch* vrij gevolgd. J. W. IJNTEMA.

SCHITTEREND WOORD.

Een Generaal, na eene duurgekochte overwinning, nam eenige zwaar gekwetste vijandelijke Granadiers in oogenschouw, en zeide, in het voorbijgaan, tot een' hunner: „ Ik verlang hen te leeren kennen, die uw Regement zoo duchtig gehavend hebben." — „ Die moeite kunt gij sparen, Generaal!" hernam de wakkere knevelbaard: „ zij zijn dood!"

RIDDERORDES.

Zeker Vorst schonk, gelijktijdig, zijnen Kamerdienaar en zijnen Hofbankier de orde van zijn Stamhuis. Men verwonderde zich daarover. Een spotvogel sprak: „ De reden ligt voor de hand: de eerste heeft dezelve bekomen, wijl hij hem aankleedt; de ander, wijl hij hem uitkleedt!"

MENGELWERK.

BEDENKINGEN, NAAR AANLEIDING EENER OPGEGEVENE PRIJSVRAAG VAN DE HOLLANDSCHE MAATSCHAPPIJ DER WETENSCHAPPEN (*).

Men is het federt lang éëns, dat het regt der volken, wèl begrepen, niets anders is dan het regt der natuur, toegepast op de onderfcheidene ftaten, invoege dat de volken met elkander in dezelfde betrekking ftaan, als in elke maatfchappij de bijzondere perfonen. En hieruit fchijnt al aanftonds te volgen, dat de voorfchriften der zedekundigen, of der zedekunde, in het eene en andere geval van gelijke toepasfing en evenzeer geldende zijn.

Daar echter de zaak van veel belang, en een opzettelijk onderzoek wel waardig is, zal het noodig zijn, alvorens tot een beslisfend antwoord op de voorgeftelde vraag te komen, het ftuk wat hooger op te halen, en in de eerfte plaats na te fporen, hoe het denkbeeld van zedekunde bij den mensch ontftaat, en welke beweegredenen hem aan derzelver voorfchriften verbinden.

De eigenlijke ftudie van den mensch, zegt een groot vernuft (†), is de mensch zelf. Een ander, niet minder groot vernuft (§) had dit reeds vroeger met dezelfde woorden gezegd. De oudheid was hiervan niet onkundig (§§); en de zaak lijdt geene bedenking. Nergens, echter, is dit zoo zeer het geval, als met betrekking tot de zede-

kun-

(*) „ Gelden de voorfchriften der zedekundigen, welke „ tusfchen bijzondere perfonen gelden, ook tusfchen volken „ onderling, zoodat ook het inachtnemen daarvan tot den „ pligt van den regent behoore; en waar liggen de grenzen, „ indien deze vraag noch geheel toeftemmend noch geheel „ ontkennend moet beantwoord worden?"

(†) POPE. (§) CHARRON. (§§) *Nosce te ipsum.*

kunde, waarin wij, meer dan ergens elders, met de menschelijke natuur moeten raadplegen.

Een ieder dan, die den mensch met oplettendheid gadeslaat, zal weldra in hem gewaarworden eene algemeene en bestendig voortdurende begeerte om gelukkig te zijn: daartoe loopen alle zijne bedoelingen zamen; daarin vereenigen zich alle zijne wenschen; dit doeleinde kan hij nimmer uit het oog verliezen. En ware de mensch enkel aan zijne dierlijke natuur overgelaten, zou elk het geluk voor zichzelven najagen, zonder zich over dat van iemand anders te bekommeren; en wanneer een ander hem daarin verhinderen wilde, zou hij dezen met de hem eigene wapenen te keer gaan, gelijk wij zulks bij de dieren gewaarworden.

Maar de mensch, met verstand en rede begaafd, bemerkt al spoedig, dat elk, met die zelfde neiging tot geluk geschapen, hem hier gedurig in den weg staat; en dat, ieder slechts zijn eigen gevoel raadplegende, en zich des noods ten koste van elken anderen willende gelukkig maken, er eigenlijk in het geheel geen geluk, immers met eenige bestendigheid, zoude kunnen genoten worden. Dit spoort hem aan, om met zijne natuurgenooten in eene soort van verdrag te komen, en te bepalen, wat ieder zal vermogen te doen en behooren na te laten, ten einde het verlangde geluk, schoon niet zoo onbepaald als ieder voor zich wel mogt gewenscht hebben, ten minste in zekere maat en ongestoord te mogen genieten.

Bezat de mensch nu enkel het vermogen om te bevatten en te redeneren, zou ieder, buiten twijfel, door de liefde tot zichzelven aangevuurd, steeds bedacht zijn om de gemaakte bepalingen te overschrijden; en eene grootere maat van natuurlijke schranderheid zoude altijd eene schijnbare reden weten bij te brengen; of meerdere ligchaamssterkte zou alle reden overtollig maken; gelijk zulks zeer eigenaardig in de fabel van den wolf en het lam, en in die van den leeuw met eenige andere dieren op de jagt (*) wordt afgeschetst. Maar wij bespeuren in den mensch, behalve de genoemde begaafdheden, nog een

(*) PHÆDRI *Fab.* L. I. Fab. 1 et 5.

een bijzonder vermogen, dat hem, niet minder dan de rede, van de dieren onderfcheidt, en hem hier uitnemend te ftade komt. Gelijk ieder mensch, hoe ongeoefend in de meetkunde, het denkbeeld heeft van eene regte lijn, en dezelve van de kromme of gebogene weet te onderfcheiden, zoo zal de ongeoefendfte mensch, in eene zaak van gefchil, wanneer dezelve onder het bereik van zijn verftand gebragt wordt, doorgaans zeer wel weten te zeggen, aan welke zijde zich het regt bevindt, zonder dat men hem behoeft te leeren, wat regt of billijkheid is; hiervan heeft hij uit de natuur een begrip; en had hij dit niet, men zou het hem nimmer kunnen geven, even gelijk wij bevinden, dat het met de dieren gefteld is. Ingevolge van dit begrip oordeelt hij, wat al en wat niet behoort te gefchieden; want het is onder deze gedaante, dat het regt zich het eerst aan de ziel opdoet: te weten, regtvaardig handelen geeft genoegen en goedkeuring, onregtvaardig handelen ongenoegen en afkeuring, omdat men gevoelt, dat het eene met onze natuur overeenkomt; het andere daarmede ftrijdt.

Verder: door de onderlinge verkeering ontwikkelt zich in den mensch zeker beginfel, waarvan de dieren zelfs niet geheel verftoken zijn; te weten, de neiging tot gezelligheid, welke uit haren aard tot vriendfchap noodigt, en, even als het gevoel van regt en billijkheid, den mensch vatbaar maakt voor geheel andere en zachtere indrukfels en gevoelens, dan die, welke de enkele liefde tot zichzelven in hem zoude hebben kunnen verwekken.

Het is wel zoo, dat dit gevoel en deze neiging zich eerst duidelijk beginnen te vertoonen, wanneer de mensch tot zekeren trap van befchaving gekomen is; maar men zou dwalen, wanneer men dacht, dat dezelve daardoor in hem ontftaan: nimmer zouden zij in hem gevonden worden, indien hij dezelve niet uit de natuur bezat. Men ftelt dikwijls den natuurmensch tegen den befchaafden mensch; en dit heeft zijne nuttigheid. Maar een zeer beroemd fchrijver (*) is te ver gegaan, met te beweren, dat

(*) ROUSSEAU.

dat de natuurmensch eigenlijk de ware mensch zoude zijn, en alle beschaving eene soort van verbastering. De beschaafde mensch is niets anders, dan de mensch, wiens natuurlijke hoedanigheden ontwikkeld zijn; en even gelijk een boom niet minder een natuurlijke boom is, wanneer hij door enting, snoeijing enz. in een' staat gebragt is om meerder en smakelijker vruchten te kunnen voortbrengen, even zoo is de mensch, wiens natuurlijke beginselen door ontwikkeling (en de beschaving is naauwelijks iets anders) tot voortreffelijker einden zijn geschikt gemaakt, niet minder de natuurlijke, de eigenlijke en ware mensch. En zoodanig juist is de mensch, dat hij alleen door ontwikkeling of beschaving datgene kan worden, waartoe hij niet dan de vatbaarheid en den aanleg met zich ter wereld bragt.

De menschen worden derhalve in zekere vriendschapsbetrekking met elkander geboren. Zij, die het tegendeel beweerd hebben, en het denkbeeld, om zich tot onderlingen bijstand te vereenigen, alleen uit het gevoel van onderdrukking willen verklaren (*), erkennen ten minste, dat de natuurmensch gevoelt, dat de onderdrukking ongeoorloofd is, en dat wij onderling elkander hulp en bijstand verschuldigd zijn, om een gemeen kwaad af te weren. En wanneer men dit alleen uit het koude beginsel van zelfbelang of eigenbaat zoude willen verklaren, en het natuurlijk beginsel van menschlievendheid geheel ontkennen, dan wordt zoodanige redenering regtstreeks wedersproken door de ondervinding, welke overtuigend leert, dat de mensch niet alleen uit den aard een medegevoel van eens anders lijden heeft, maar ook eene natuurlijke aandrift om dit gevoel door dadelijke hulpbetooning aan den dag te leggen.

Om hiervan overtuigd te worden, stelle men, dat zich schielijk eenig ongeluk opdoe, bij voorbeeld dat ergens brand ontsta, dat iemand in het water valle, of door eenig ander toeval zich in levensgevaar bevinde, en gij

zult

(*) HOBBES.

zult niet flechts de menfchen van rondom zien toefnellen, maar met den grootften ijver, en menigmaal met gevaar van hun eigen leven, zich bevlijtigen om den ongelukkigen te redden; zoo zelfs, dat iemand, die zich bij zulk eene gelegenheid blijkbaar onttrekt of nalatig toont, door de menigte veracht en den naam van mensch bijna onwaardig gekeurd wordt: waarbij men nog zal opmerken, dat onder de genen, die zich in deze hulpbetooning het meest onderfcheiden, zich doorgaans lieden uit de geringfte volksklasfe bevinden, en dus de zoodanigen, die het minst veinzen of geheime oogmerken in hunne daden hebben. Trouwens, indien de mensch zich ooit in zijne ware gedaante vertoont, het is in deze foort van bedrijven, die geenszins de uitwerkfels van overleg en redenering zijn, maar alle overleg en redenering vooruitloopen, en ontftaan uit zeker inwendig gevoel, dat, op den eerften aanblik van het gevaar, de ziel, of zoo gij liever wilt het hart, in beweging brengt, en niet oneigen den naam draagt van *zedelijk gevoel*, als waarin doorgaans de eerfte opwekking en aanleiding gevonden wordt tot hetgeen wij gewoon zijn *zedelijk goed* en *deugd* te noemen.

Wij hebben dan in den mensch gevonden een gevoel van regt en onregt, eene neiging tot gezelligheid en vriendfchap, en eene onweêrftaanbare aandrift tot hulp en bijftand. Ziet daar karaktertrekken, die, onbeftuurd, niet dan onregelmatige werkingen voortbrengen, en, kwalijk beftuurd, zoo wel tot kwade als tot goede daden leiden. Dan, de rede, die alles gadeflaat en overweegt, en altijd genegen is om alles tot zeker doel te doen medewerken, vindt in dezelve juist het middel, om den mensch tot zijne ware beftemming, dat is op den regten weg tot zijn geluk, te brengen. Wil de mensch, zegt zij, gelukkig zijn, moet hij zich zorgvuldig wachten van ftrijdig met zichzelven te handelen; hij moet derhalve, den goeden aanleg zijner natuur volgende, jegens anderen regtvaardig, vriendfchappelijk en behulpzaam zijn; hierdoor zal hij, in de eerfte plaats, het genoegen hebben van de infpraak van zijn eigen hart te volgen, en, ten andere,

 vol-

volgens de wetten der zedelijke orde, die wel in bijzondere gevallen in hare werking gestoord, maar nimmer uit het menschelijk hart verdreven kunnen worden, eene dergelijke behandeling van anderen mogen verwachten. Aldus zal de regte kennis van het persoonlijk belang aanleiding geven tot bevordering van het algemeen belang; elk zal in allen een waarborg vinden voor het gerust genot van hetgeen de natuur tot gebruik van allen aanbiedt; en de groote hinderpaal, dien wij op den weg des geluks al aanstonds ontmoeteden, zal weggenomen worden.

De bijzondere regelen nu, welke de rede wil, dat wij, ter bereiking van dit groote doel, in alle gevallen en omstandigheden des levens, in acht zullen nemen, en in welker toepassing opregtheid en voorzigtigheid ons steeds verzellen moeten, deze zijn het, welke de voorschriften der zedekundigen, of der zedekunde, genoemd worden; gelijk wij gewoon zijn de wetenschap der menschelijke pligten zedekunde te noemen. Deze voorschriften hebben uit hunnen aard een groot gezag; en de wetten, zullen dezelve dien naam verdienen, moeten naar dezelve zijn ingerigt. Dan, de wetten, als staatkundige bevelen, onaangeroerd latende, maak ik, met opzigt tot mijn onderwerp, alleen nog de volgende aanmerking.

Alle de voorschriften der zedekundigen steunen op en stellen vooruit de menschelijke natuur en de orde der dingen, waarmede hij in betrekking staat. Hij, derhalve, die der natuur het bestaan gegeven, het menschelijk hart gevormd, en de orde der dingen daargesteld heeft, moet voorondersteld worden zich daarmede zoodanige doeleinden te hebben voorgesteld, als de rede daarin vindt te liggen opgesloten. Diensvolgens moeten alle uitspraken der rede, en alle daarop gegronde voorschriften der zedekundigen, gehouden worden voor zoo vele stellige geboden van eenen oorspronkelijken Wetgever. En hierin ligt, volgens hen, die de uitspraken der rede, als zoodanig, voor enkele raadgevingen houden, de eigenlijke drangreden, welke den menschelijken wil met gezag onderwerpt.

Zoo

Zoo veel ſcheen mij noodig om het gezag der zedekundige voorſchriften te ſtaven, ten einde met meerder naauwkeurigheid te kunnen onderzoeken, of dezelve, even als tusſchen bijzondere perſonen, zoo ook tusſchen de volken onderling geldende zijn.

De volken verkeeren met elkander, of *als bijzondere perſonen*, gelijk wanneer twee of meer inwoners van onderſcheidene landen eenige zaken met elkander te verrigten hebben, of *als volken*.

In het eerſte geval is deze verkeering niet wezenlijk onderſcheiden van die der bijzondere leden eener zelfde maatſchappij; de zedelijke gevolgen der daden zijn in beide gevallen dezelfde, en alzoo ook even geldende de voorſchriften, die dezelve bepalen.

Wat het tweede geval betreft, wanneer namelijk de volken met elkander verkeeren *als volken*, en in welke betrekking dezelve klaarblijkelijk in de vraag beſchouwd worden: daar de volken in geene andere betrekking tot elkander kunnen begrepen worden te ſtaan, dan als de bijzondere ingezetenen eener zelfde maatſchappij, zoo volgt, dat dezelfde beweegredenen, welke bijzondere perſonen tot het nakomen der zedelijke voorſchriften verpligten, even geldende zijn tusſchen de volken onderling. Doch de volken verkeeren als zoodanig onderling niet dan door hunne vertegenwoordigers, of regenten; en tot dezen rigten zich dan ook regtſtreeks de pligten, die de volken onderling aan elkander verſchuldigd zijn. Hetgeen ik derhalve in het vervolg nog te zeggen heb, zal zich bepalen tot de drangredenen, welke den regent tot de betrachting der zedekundige voorſchriften verbinden, en waartoe het voorheen gezegde mij den weg zal banen.

Wij hebben gezien, dat elke goede daad verzeld gaat van het ſtreelend genoegen van iets goeds, iets edels verrigt te hebben. En dit is geene dweeperij: ik durf aan elk mensch, hoe bedorven van hart hij anders moge zijn, vragen, of hij bij het verrigten eener weldaad, afgeſcheiden van de goede gevolgen, niet iets anders gevoelde, dan bij eene daad, welke hij wist voor anderen nadeelig

te zijn; en of hij, de gevolgen van beide daargelaten, zich de eerste niet met meerder genoegen en goedkeuring herinnerde, dan de tweede; mij verzekerd houdende, dat een ieder hierop gereedelijk ja zal antwoorden. En nu is de vraag, of dit genoegen minder zal gesmaakt worden door hem, die iets nuttigs aan velen, dan door hem, die het aan weinigen of aan eenen enkelen veroorzaakt? Of, om de zaak met haren naam te noemen, zal de regent, die te gelijk ook mensch is, niet hetzelfde genoegen smaken, wanneer hij, in zijnen meer uitgebreiden kring, ook een uitgebreider nut kan stichten? Zal hij, die een volk, in nood, eene krachtdadige hulp geboden, en daardoor van een groot kwaad gered heeft, — hij, die eene toegebragte beleediging, wanneer zulks behoudens de eer en veiligheid van den staat geschieden kon, aan een volk op eene grootmoedige wijze vergeven, of eenen bewezen' dienst op eene edelmoedige wijze vergolden heeft, niet hetzelfde genoegen, en zelfs naar evenredigheid in grootere maat ondervinden, dan hij, die slechts eenen enkelen persoon zoodanige diensten heeft kunnen bewijzen? Ik geloof, dat het niet noodig zal zijn, een bevestigend antwoord hierop af te vorderen.

Eene andere beweegreden tot het betrachten der zedekundige voorschriften is ontleend van het nut, dat zulks ook den dader zelven aanbrengt. Er is geen één zedepligt, of hij bedoelt behoudenis en welvaart, en zijne verwaarloozing onheil en verwoesting; hij heeft derhalve uit zijnen aard eene strekking tot geluk. Nu is het in de wereld dus gelegen, dat niemand alléén kan gelukkig zijn, maar dat het geluk van den eenen invloed heeft op dat van den anderen, en dat alle door elkander moeten bestaan en welvaren. Vandaar dat de regte eigenliefde en de gezonde rede ons leeren, al ware het om geene andere reden, dáárom het geluk van anderen in vele gevallen te bevorderen, omdat wij daardoor tot ons eigen geluk werkzaam zijn.

Dit heeft niet alleen plaats ten aanzien van bijzondere personen, maar ook met betrekking tot volken. De natuur-

tuurlijke voortbrengsels, zoo wel als die van kunst en vlijt, van het eene land zijn menigmaal onmisbaar voor het andere. De ligging, de luchtsgesteldheid, de stroomen, havens, markten, baden enz. maken het eene land nuttig voor het andere. Maar vooral wordt het onderlinge geluk der volken bevorderd door de hulp, welke zij elkander toebrengen. Hoe dikwijls was eene geheele landstreek, door natuurlijke rampen, niet reddeloos bedorven, zonder de tijdige hulp harer naburen? Hoe menigmaal niet door eenen vijand verwoest, of door inwendige beroerten uitgeteerd, indien eene welaangebragte hulp zulks niet had voorgekomen? Hoe dikwijls is dezelve niet het middel geweest tot herkrijging dier vrijheid, waartoe wij de zucht mede ter wereld brengen, en welke tot het geluk der volken zoo krachtig medewerkt? En wat is meer geschikt om dezen geest van behulpzaamheid in de volken te verwekken en levendig te houden, dan dezelve door dienst- en hulpvaardigheid aan onze belangen te verbinden? Het is wel waar, dat kleine en zwakke volken het meest deze hulp behoeven; maar men zou zich bedriegen, wanneer men dacht, dat het deze alleen waren. Alle volken zijn op zekere tijden klein en zwak; en geene kunnen in sommige gevallen, zonder hun merkelijk nadeel, alle hulp ontberen. Ik breng geene voorbeelden bij, omdat de oude en latere geschiedenis, die van onzen leeftijd niet uitgezonderd, dezelve in overvloed opleveren. En ik durf hier weder vragen, daar de regent te dezen aanzien in geene andere betrekking tot de volken staat dan elk burger tot zijne medeburgers, of het minder zijn pligt, als regent, is, het belang van geheele volken te behartigen, dan, als burger, dat zijner medeburgers te bevorderen; en of de regte rede hier minder hare eischen wil doen gelden, de welbegrepene eigenliefde hier minder om voldoening vraagt?

Maar er is nog eene krachtige reden, welke den regent zelfs nog meer dan den burger aan de voorschriften der zedekunde verbindt. In alle maatschappijen heeft men wetten, om den afwijker van die voorschriften te beteu-

 ge-

gelen en de orde te handhaven. Maar er is geene wet, welke haar gezag over de onderſcheidene volken uitoefent, of waaraan zich de gezamenlijke ſtaten onderworpen hebben. En waar wilde het met het geluk des menschdoms heen, wanneer de onbeſchrevene wet van regtvaardigheid en billijkheid door de regenten ten eenemale verwaarloosd wierd, en dus meerdere ſterkte en behendigheid de éénige handhavers van het regt der volken waren? De behandeling der Negers kan doen zien, tot welke gruwelen deze ſtaatkunde den weg baant.

Behalve het tot hiertoe aangevoerde, hebben wij eene algemeene drangreden, ter betrachting van hetgeen eene gezonde zedekunde ons voorſchrijft, gevonden in de erkentenis van eene hoogere Magt, die tot het verſtand ſpreekt, haren wil het menſchelijk hart als heeft ingedrukt, en met gezag gehoorzaamheid gebiedt. Ik vraag hier weder: zou het weêrſtreven van dien hoogſten wil in een bijzonder perſoon misdaad, en in den regent geoorloofd of verſchoonbaar zijn? Zou het eene ſtrafbare daad moeten gerekend worden, wanneer zulks geſchiedde ten koste van het geluk van éénen of weinige perſonen, en niet, wanneer geheele volken daarvan de ſlagtoffers waren? De rede zal hierop antwoorden, dat, wel verre van daar, de regent in dit geval te minder verſchoonbaar en te meer verantwoordelijk moet gerekend worden, naarmate hij met eene grootere magt bekleed was, om het menſchelijk geluk in een' meer uitgebreiden kring te bevorderen.

Ik beſluit derhalve, dat de voorſchriften der zedekundigen evenzeer geldende zijn tusſchen de volken onderling als tusſchen bijzondere perſonen, en het in acht nemen daarvan wel degelijk tot den pligt van den regent behoort.

Maar nu ontſtaat er eene gewigtige vraag: Veroorlooft de ſtaatkunde den regent, te allen tijde dien pligt uit te oefenen?

Men zou deze vraag met eene wedervraag kunnen beantwoorden: Veroorloven de omſtandigheden elken bij-

zon-

zonderen perſoon, te allen tijde de zedekundige voorſchriften volkomen uit te oefenen? Ongetwijfeld zal een ieder, die geen vreemdeling in de wereld is, hierop antwoorden, dat zulks, in den toeſtand der dingen, waarin wij verkeeren, ſomtijds met geene mogelijkheid volkomen geſchieden kan. Niet dat er in de zedekunde eenige verwarring zoude plaats hebben; maar omdat er gevallen kunnen voorkomen, waarin ſommige harer voorſchriften van geene toepasſing kunnen gemaakt worden; hetwelk plaats heeft, zoo dikwijls zich onderſcheidene pligten ter betrachting voordoen, welke elkander onderling uitſluiten, waarvan ieder ligt eenige voorbeelden in gedachten zullen komen.

En wat zegt nu de rede, dat in zoodanig geval behoort gedaan te worden? Zij zegt, dat wij wèl moeten onderzoeken en voorzigtiglijk onderſcheiden, welke pligt hier de meest dringende is, en dat wij alsdan genoodzaakt zijn eenen minderen pligt aan eenen meerderen op te offeren, ten einde juist daardoor op de bestmogelijke wijze aan de voorſchriften der zedekunde te beantwoorden: even gelijk een geneesheer, wanneer de lijder met onderſcheidene kwalen bezocht is, welke eene ſtrijdige behandeling vorderen, ſomtijds genoodzaakt is de mindere voor eenen tijd te verwaarloozen, of zelfs te verergeren, ten einde op de voorname te kunnen werken, zonder dat hij in dat geval kan gezegd worden zijnen pligt als geneesheer verwaarloosd te hebben.

De regent zal in ſoortgelijke gevallen op geene andere wijze kunnen handelen, daar in beide gevallen uit gelijke betrekkingen gelijke pligten voortvloeijen. Maar men zal hier, als een' algemeenen regel, in het oog dienen te houden, dat nimmer eene afwijking van de voorſchriften der zedekunde geoorloofd is, dan alleen wanneer en voor zoo ver dezelve dient om eene grootere afwijking voor te komen, wanneer een van beide onvermijdelijk is. Deze regel is niet meerder geldende voor den burger dan voor den regent, die in ſommige gevallen boven de wetten van zijn land moge verheven zijn, maar niet minder

on-

onderdaan van de wet der natuur is dan de minfte zijner ingezetenen, en overzulks geene meerdere vrijheid dan deze heeft, om in het minfte van die wet af te wijken.

Indien men hiertegen mogt inbrengen, dat de regent fomtijds genoodzaakt is, maatregelen te nemen, die van eenen aard zijn, dat iets dergelijks in een' bijzonder' perfoon een hatelijk wantrouwen, dat de zedewet verbiedt, zoo niet erger, zou te kennen geven, dan antwoord ik, dat, wanneer zoodanige maatregel kan in het werk gefteld worden zonder iemand eenig nadeel toe te brengen of in gevaar te ftellen, dezelve enkel eene daad van voorzigtigheid is, welke den regent en den burger even vrij ftaat; maar dat, wanneer zoodanige maatregel een werkelijk nadeel aan iemand toebrengen, of hem in gevaar zoude ftellen, dezelve in den regent even, en nog meer dan in den burger, onverfchoonbaar zoude zijn, daar dezelve voor meerdere perfonen kon noodlottig worden. De burger zal door een ongegrond wantrouwen tot eene daad komen, die voor éénen of weinigen nadeelig wordt; maar wie berekent de gevolgen van eenen onvoorzigtigen pennetrek van den regent, die fomtijds geheele ftaten in beweging, en duizenden van burgers op de flagtbank brengt?

De verlichte regent zal in de neteligfte gevallen weten te onderfcheiden, wat ftaatsbelang en zedekunde van hem vorderen; en, wanneer hij zich in gemoede genoodzaakt vindt een' of anderen zedepligt aan het gemeene belang op te offeren, zal hij zulks, even als de burger, met een gerust geweten kunnen doen, indien hij, namelijk, buiten zijne fchuld, in het geval, van zulk eene hagchelijke keuze te moeten doen, gebragt is. Want, even gelijk een bijzonder perfoon verantwoordelijk gefteld wordt voor een pligtverzuim, wanneer hij zichzelven daartoe in de noodzakelijkheid gebragt heeft, even zeer zou de regent verantwoordelijk zijn voor alle afwijking van dezen aard, waartoe hij door eigen toedoen zoude zijn genoodzaakt geworden. Wanneer men dan vraagt, of de ftaatkunde den regent eene wettige verfchooning aan de hand geeft, om in eenig bijzonder geval van de ftrenge voor-

fchrif-

ſchriften der zedekunde af te wijken, dan is de voorname vraag, of de ſtaatkunde, welke hem in het geval daartoe gebragt had, wettig en onvermijdelijk was? Het is duidelijk, dat het woord *ſtaatkunde* hier beteekent een zamenſtel van menſchelijke inſtellingen, uitgedacht om de volken te beſturen. Maar deze inſtellingen zijn niet willekeurig; zij moeten gegrond zijn op en overeenſtemmen met de natuurlijke betrekkingen der dingen, en mogen in allen gevalle met dezelve nimmer ſtrijden, daar deze betrekkingen ouder zijn en een grooter gezag hebben dan alle menſchelijke inſtellingen. Alle zoodanige ſtaatsinrigtingen, derhalve, als ſtrijdig met de natuurlijke betrekkingen en de daarvan afgeleide zedelijke voorſchriften bevonden worden, kunnen den regent, ingeval van afwijking, nimmer tot verſchooning ſtrekken.

En welke klippen zijn hier niet te vermijden! Laat ik er ééne aanwijzen. Ieder regent is in de eerſte plaats aan de belangen van zijnen eigen' ſtaat verbonden; het welzijn van deszelfs ingezetenen te bevorderen, is zijn eerſte pligt; maar dit mag hem niet onregtvaardig doen worden ten aanzien van andere ſtaten. En hoe menigmaal was dit echter niet het geval! Om zijnen ſtaat te vergrooten, wil hij alle andere verkleinen; om den zijnen te verrijken, alle andere verarmen; koophandel, fabrijken enz. moeten alleen in zijne ſtaten bloeijen, alle bronnen van welvaart alleen door zijne landen ſtroomen. De oorlogen, hier om gevoerd, hebben geen beter regt, dan of iemand een' ander' wilde verminken of om hals brengen, om zich meester van zijn goed te maken.

Te meermalen ſpeelde hier het eigenbelang de voornaamſte rol, ſchoon het vindingrijk vernuft daaraan een voorkomen van ſtaatsbelang wist te geven. Dan was het niet zoo zeer de onvermijdelijke noodzakelijkheid, of de zeer wettige pligt van zelfverdediging, welke tot den oorlog en deszelfs heilllooze gevolgen aanleiding gaf, als wel eene overdrevene eerzucht, gierigheid, of wraaklust. Dan werden de misdadigſte ontwerpen ten uitvoer gebragt, alleen om eenen enkelen perſoon, of aan de eiſchen

eens

eens onbetamelijken hartstogts, te voldoen. Niet zelden was meer de veiligheid der troonen, dan het geluk der volken, het doel van ondernemingen, welke het menschdom in onheilen ſtorteden.

Doch het was niet altijd door het voeren van oorlog, dat deze verderfelijke ſtaatkunde zich kenbaar maakte; ook de diepſte ſtilte kan aan hetzelfde einde dienstbaar zijn. Men liet twee volken zich tegen elkander verzwakken, om ten laatſte zich beide te onderwerpen. Men ontzeide eenen nabuur zijne hulp, om hem tot afſtand van land of voorregten te noodzaken. Men liet een lijdend volk ter prooije van eenen geweldenaar, uit een aangenomen ſtelſel van onzijdigheid, dat op enkel eigenbelang gegrond was. En wie ſtond ook borg voor het nakomen van verbindtenisſen en beloften, vooral van magtigere aan zwakkere ſtaten? enz.

Het is ſlechts met een woord dat ik hiervan ſpreek, en dit alleen om te doen opmerken, van hoeveel belangs het voor den regent is, dat hij zich beſtendig de voorſchriften der zedekunde, als het rigtſnoer zijner daden, voor oogen ſtelle, ten einde de gedurige herinnering daarvan hem waarſchuwe zich te wachten voor die valſche en verderfelijke ſtaatkunde, welke afwijkt van haar éénig waar en onveranderlijk beginſel, de zedekunde, waarvan zij nimmer kan afgeſcheiden worden. „De ſtaatkunde en het ſtaatsregt," zegt een beroemd ſchrijver (*), „zijn alleen bijzondere takken der zedekunde; en alle burgerlijke regering is onderworpen aan wetten, die door geenen mensch gemaakt zijn."

En waartoe dienden nu, op zijn best genomen, menigmaal alle die afwijkingen van de voorſchriften der zedekunde? Om eenen ſtaat te vergrooten, te verrijken, magt en luister bij te zetten; hetwelk, gelijk reeds is aangemerkt, tot zekeren trap, en door betamelijke middelen, geoorloofd, maar in het tegengeſtelde geval nimmer goed te keuren is; te meer, daar het eene valſche ſtel-

(*) PERRENOT.

ſtelling is, dat een volk altijd gelukkiger zoude worden, wanneer het in rijkdom toeneemt en zijne grenzen uitbreidt; daar kleine en weinig van rijkdom bedeelde volken, even gelijk bijzondere perſonen uit den middelſtand, menigmaal eenen meer beſtendigen vrede en voorſpoed genieten, en waarlijk gelukkiger zijn, dan ſommige groote ſtaten, en veel minder blootgeſteld aan die hevige ſchokken, welke de ingezetenen der laatſten op allerlei wijzen ontrusten.

Zij, die in het verheven bewind geſteld zijn om de volken gelukkig te maken, moeten eerst en vooral bedenken, waarin het geluk der volken beſtaat, en nimmer uit het oog te verliezen, dat, van welken aard het ook zijn moge, hetzelve nimmer moet bejaagd worden door middelen, welke der menſchelijke natuur en zijner hooge beſtemming onwaardig zijn.

Om mijne gedachten kortelijk zamen te trekken: De voorſchriften der zedekundigen gelden tusſchen de volken onderling, even als tusſchen bijzondere perſonen; de regent is, even als deze, verpligt, dezelve in acht te nemen, en moet ook, op gelijke wijze, in geval van afwijking, waartoe de omſtandigheden in bijzondere gevallen hem kunnen noodzaken, zoo nabij doenlijk aan dezelve blijven. Alle afwijking buiten noodzaak, of door eigen toedoen, is misdaad; en in den regent zoo veel te grooter, omdat bij zijne betrekking als mensch nog komt die van beſchermer der volken.

Ik kan de pen niet nederleggen, zonder nog de volgende aanmerking te maken. Het geeft geen gering genoegen, in eenen tijd te leven, waarin eene prijsvraag als de tegenwoordige niet ongepast kan gerekend worden. Een geleerde van het midden der naastvoorgaande eeuw (*) behandelde deze ſtof niet dan met zeer weinig woorden, om de geringe vrucht, welke hij zich daarvan durfde beloven. De uitgeſchrevene prijsvraag valt juist in den geest des tijds. De verlichting gaat met vaste ſchreden voort, en

(*) D'ALEMBERT.

en de gezonde wijsgeerte is doorgedrongen tot de paleizen der vorsten. Moge dezelve zich eenmaal in vollen luister vertoonen! Iets, dat de doorziende durft hopen, en de menschenvriend reikhalzend te gemoet ziet.

Delft. M. ROELOFSWAERT.

HET MAGNETISMUS ZEDEKUNDIG EN GODSDIENSTIG BESCHOUWD. Door den Hoogleeraar C. W. HUFELAND, te *Berlijn*.

(Vertaald door F. S. ALEXANDER, *Med. Dr.* te *Delft.*)

De ondoelmatige en veeltijds zeer verkeerde uitoefening van het Magnetismus, die sedert eenigen tijd ook in ons land, in navolging van elders, plaats heeft, had mij al voorlang bepaald, iets over deze zaak te zeggen. Dit voornemen is bij mij meer opgewekt geworden, naarmate het kwaad zich verder heeft verspreid. Toen eindelijk deze stad als een brandpunt van zoo vele ongerijmdheid is geworden, en, onder den schijn van Magnetismus, de grootste verkeerdheden werden gepleegd, is het mij van belang voorgekomen, om der goede zaak wille, ten uitvoer te brengen, hetgeen vroeger was voorgenomen. De eerste gelegenheid, welke daartoe voegelijk zich aanbood, werd waargenomen, om, ware het mogelijk, die genen, welke voor redelijke overtuiging zouden vatbaar zijn, het *bedriegelijke* en *valsche* aan te toonen, hetwelk in zulk eene uitoefening van het Magnetismus is gelegen, als dat is van VAN DER LEE, en die met hem werkzaam zijn. Dewijl echter de mistastingen in het Magnetismus vanhier al verder en verder zijn uitgegaan, en met deze het verderfelijke en schadelijke meer en meer veld wint, dacht ik, dat het niet geheel onnut zoude zijn, eene alhier uitgesprokene rede uitgebreider strekking te geven. Bezig zijnde dit ter uitvoering te brengen, kwam mij het *Journal der practischen Heilkunde*, 1822, 6de Stuk, van HUFELAND in handen. Eene vlugge inzage deed mij al aanstonds wei-

weifelen, en de geheele lezing spoedig van voornemen veranderen. Ik vond daar toch, voor een groot gedeelte, hetgeen ik wenschte te zeggen, en ook reeds geschreven had; maar dit, door den niet genoeg te prijzen HUFELAND gezegd, moest der goede zaak die klem bijzetten, welke haar onder mijne behandeling zoude hebben blijven ontbreken. Ik besloot alzoo mijnen arbeid ter zijde te leggen, en zette mij dadelijk ter vertaling van dit stuk, vooral om met de getuigenis van HUFELAND dezulken te beschamen, die onbeschaamd genoeg zijn op *hem* zich te beroepen ter verdediging van *hunne* verkeerde stellingen, die hunne drogredenen daardoor een' glimp van waarheid trachten te geven, waarmede zij enkelen mogen verblinden, maar voor de balie der gezuiverde natuurkunde, op welke zij dwaasselijk zich beroepen, eindelijk hunne veroordeeling zullen vinden.

Wat toch moet er van het Magnetismus worden, indien men droomen, voorgevoelens, spokerijen, het instinkt der dieren, zelfs het ééns zoo veel geruchts gemaakt hebbende zesde zintuig der vledermuizen, als magnetische verschijnsels voorstelt?

Het is er verre van af, dat ik overal met den schrijver eenstemmig denke; dat ik *alle* aantijgingen, welke tegen het Magnetismus ingebragt worden, toestemme: het blijft voor mij, hoe veel onkruids er ook onder deze tarwe groeit, eene belangrijke en eerbiedwekkende zijde behouden. Belangrijk en eerbiedwekkend: te vele zijn toch de getuigenissen, door waarheidlievende en onbevooroordeelde mannen, ook in ons land, afgelegd, — genoeg de uitkomsten, om van hetzelve iets goeds, iets weldadigs te verwachten, wanneer het behoorlijk wordt uitgeoefend. Doch ook zoo veel te gevaarlijker wordt het misbruik. Het getuigt mede, door zijne verschijnsels, van krachten, die van hoogeren aanleg zijn, — van eene kiem in den mensch ter aanstaande ontwikkeling, van welke wij het grootste mogen verwachten, daar Gods hand, die ons tegenwoordig en toekomstig lot bestuurt, haar in den

mensch heeft weggelegd. En deze tast de roekeloosheid aan; ontziet niet, wat zij niet kent!

Maar genoeg, opdat men verneme hetgeen HUFELAND ons wil mededeelen. Dat zijne woorden velen ter overtuiging, eenigen vooral ter verbetering mogen zijn! Dwalen is menſchelijk; maar in de dwaling te volharden, is het werk der dwazen, of het gevolg der boosheid.

* * *

Verhoogt of vernedert het Magnetismus de menſchelijke natuur? of, het Somnambulismus zedekundig en godsdienſtig beſchouwd.

Men heeft zoo veel en zoo dikwijls van de verheffing en verfijning der menſchelijke natuur door het Magnetismus geſproken, en dit is zoo dikwijls door geneeskundigen en anderen zonder verder onderzoek herhaald, dat de gedane vraag wel bevreemdende moet zijn. Maar het is om deze reden, dat het mij voorkomt van belang te zijn, dit onderwerp ook van eene andere zijde te beſchouwen; te meer, daar alles, wat tot het Magnetismus betrekking heeft, nog een voorwerp van onderzoek en naſporing is. Ook betreft dit punt het hoogſte en heiligſte in den mensch; en geen vriend der menschheid kan het onverſchillig zijn, of hij daardoor als mensch *verhoogd* of *vernederd* worde.

Reeds in het jaar 1817 heb ik de aandacht daarbij bepaald, in mijne verklaringen over het Magnetismus (*). De daadzaak, waarin alle waarnemers overeenkomen, is deze: *de magnetiſche behandeling heeft, tot den hoogſten trap gebragt, het Somnambulismus ten gevolge; een geheel verlies van den wil, vernietiging van vrijheid en perſoonlijkheid, onbepaalde afhankelijkheid van een ander voorwerp, zoodat het ſchijnt, alsof dit zich in bezit geſteld hebbe van het gemagnetiſeerde voorwerp, en in hetzelve leve. Ten zelfden tijde worden er verſchijnſels waargenomen, die buiten de gewone grenzen der menſchelijke ſpheer liggen.*

Hier-

(*) *Erläuterungen über den Magnetismus.*

Hieruit nu kunnen de volgende ſtellingen afgeleid worden:

1) Het hoogſte, dat de mensch bezit, en waardoor hij van het dier onderſcheiden wordt, is zijne *redelijke vrijheid*. Die hem deze ontneemt, hem tot eene onbepaalde afhankelijkheid van een ander wezen brengt, berooft hem van zijne hoogſte waardigheid als mensch, en vernedert hem derhalve.

2) Door de beperking, in de menſchelijke bewerktuiging gelegd, wordt de mensch juist een individu, wordt hij wereld en doel van zijn beſtaan voor zich, en afgeſcheiden van een groot gedeelte van het geheelal; maar hij wordt daardoor ook beveiligd voor een aantal ſchadelijke invloeden, zoo wel van de natuurlijke als geesten-wereld, die met zijn tegenwoordig beſtaan niet zijn overeen te brengen. Door het Magnetismus worden deze beperkingen weggenomen; de mensch verliest zijne zelfſtandigheid; hij wordt een gedeelte der algemeene natuur, een zuiver natuurlijk voorwerp. Hij is overgegeven aan den invloed van heilzame en ſchadelijke dingen, van goede en kwade magten. Wat zal hem nu beveiligen?

3) Het dier, 't welk rede en vrije zelfſtandigheid mist, is een dusdanig natuurlijk voorwerp, blootgeſteld aan de zuivere natuurdrift, en deze opvolgende. Wij noemen dit *inſtinkt*. Is nu, wat hier het Magnetismus geeft, wel iets anders, dan ſoortgelijk een *inſtinkt*, *ſlechts van hoogeren aard?* Zou dus zulk een Somnambule, met al zijne voorgevoelens en helderziendheid, wel iets anders zijn dan *een hooger opgewekt dier?* Het dier is geheel verbonden aan dit inſtinkt, hetwelk zijne goddelijke wet is, en wordt door hetzelve altijd juist geleid. Niet alzoo de mensch: hij zal vrij zijn, en hem werd de rede, als wachter, gegeven, om het inſtinkt te leiden. Ontdoet hij zich van deze, zoo is hij, vooral in den gemengden ſtaat van het Somnambulismus, geheel der verwarringe overgegeven, en ongelukkiger dan het dier.

4) Hartstogten, zinnelijkheid, dronkenſchap, ziekten wekken dergelijke verſchijnſels; ja zelfs hebben zij dik-

wijls zonderlinge vervoeringen en daden voortgebragt. Maar niemand heeft dit ooit eene verhooging der menschelijke natuur genoemd.

5) Volgens het algemeen gevoelen, dat zeer waarschijnlijk is, mag men het stelsel der zenuwvlechten van den onderbuik voor den zetel en het werktuig van het magnetische Somnambulismus houden. Dit stelsel verkrijgt door het magnetiseren het overwigt boven dat der hersenen. Maar men kan niet ontkennen, dat het eerstgenoemde stelsel datgene is, in hetwelk de verrigtingen zonder ons weten geschieden, te weten diegene, welke dienen ter onderhouding van het werktuigelijke leven, ter spijsvertering, voeding, herstelling, natuurdrift en instinkt der dierlijkheid in den mensch; zoodat met regt kan gezegd worden: „ ontdoe den mensch van zijnen buik, en hij zal een engel zijn." — Het stelsel der hersenen, daarentegen, behoort meer tot de hoogere en geestverrigtingen. Nu is het eigenaardige der magnetische verrigtingen, dat zij het stelsel der zenuwvlechten hooger stemmen en boven dat der hersenen verheffen kunnen. Maar wat is dit anders, dan het dierlijke, ten koste van het menschelijke, te verheffen, hetzelve de heerschappij over de rede te geven? Is dit den mensch verhoogen?!

6) Indien wij nog niet tot de dwaling zijn gekomen, de Natuur voor God te houden, (hetgeen wij voor afgoderij houden, dewijl men aldus het gewrocht in plaats van den Maker aanbidt) zoo behooren wij haar voor het werk van God te houden. De mensch is het hoogste schepsel in de natuur, die door een' straal van het Goddelijke licht bestraald werd, om die natuur en zijne eigene, met alles, wat in hem natuurdrift is, te beheerschen en zich daarboven te verheffen. Kan zulk eene geheele overgeving in de natuur en haar rijk beter geacht worden, dan eene aflegging van hoogere Goddelijke waardigheid en redelijk gezag, — afvalligheid van God? Dit alles, en nog meer, is met krachtige woorden uitgedrukt en hoogst wijsgeerig ontwikkeld in een nieuwuitgekomen werk, welks lezing wij bij dezen elk aanprijzen.

zen (*). Wij willen eenige trekken uit hetzelve overnemen, om de aandacht van het publiek op het geheel te vestigen. — „ Zonder het te zeggen, ontdekt iedereen, dat wij hier (Paragr. 367) van de werkingen van het zoogenaamd dierlijk Magnetismus gesproken hebben. Dewijl wij nu door den zamenhang van ons stelsel gedrongen worden daarvan te spreken, zullen wij, hoewel met tegenzin, daarbij nog een weinig vertoeven, opdat onze eigene overtuiging van deze zoo gewigtige zaak zich duidelijker voordoe, en dezelve bij onbevooroordeelden tot betere overtuiging strekke. De zaak is toch voor het grootste gedeelte door partijen, die geheel tegen elkander over stonden, behandeld. Geen van hen, zoo het ons voorkomt, schijnt de waarheid gevat te hebben. Het diep indringend en veel omvattend kritisch talent van STIEGLITZ heeft slechts de wrakke leerstellingen doen schudden, den hoogmoed vernederd, de valsche daadzaken ontbloot, en overal, bij de bezadigden, voorzigtige twijfeling opgewekt. Maar de zaak zelve bleef onaangeroerd, en eene poging ter opheldering, welker ironie miskend werd, is mogelijk der waarheid nadeelig geweest. De eigenlijke twist tusschen partijen schijnt tot heden deze geweest te zijn; of de zoo dikwijls, sedert den tijd van MESMER, opgegevene verschijnsels van het dierlijk Magnetismus *leugen* of *waarheid* zijn. De tegenstanders riepen luide van bedrog, ligtgeloovigheid en dweeperij, velen zelfs zonder tot eenig onderzoek gekomen te zijn, sommigen zonder dit doorgezet te hebben, anderen met verkeerde middelen en op eenen verkeerden en nog verder afleidenden weg, eenigen met een oogenblikkelijk antagonismus. De verdedigers van het Magnetismus stemden toe, dat er dikwijls, wetens en onwetens, misleidingen konden ingeslopen zijn; zij drongen er op aan, dat de daadzaken nader onderzocht en gezift zouden worden; zij verzekerden zelfs eindelijk hier-

(*) SACH's *Grundlinien zu einem neuen dynamischen System der Medizin*, 1 Th. *Berlin*, 1821.

hierin geslaagd te zijn, en geene verdere daadzaken te behoeven, om de zaak met glans ten einde te brengen. Zij betreurden de misvormingen, die, ook bij ongeluk, hadden plaats gehad, en merkten met regt op, dat dit van vroege tijden af het heiligste en verhevenste, en juist dit wel het meeste, was te beurt gevallen. Zij drongen er op aan, dat de waarheid mogt erkend worden. Zij klaagden, dat de tegenpartij, om overtuigd te worden, bewijzen vorderde, welke in geen geval kunnen gegeven worden, en derhalve ook niet te vergen waren; want men heeft dikwijls niets minder gevorderd, dan dat de inwendige gesteldheid zoude vertoond worden, terwijl het naar buiten werkende verschijnsel verworpen werd met eene twijfelzucht, die alle onderzoek moest tegenwerken. *Hoe* echter deze toestemmende partij heeft onderzocht, ligt voor ons bloot. Met geringe uitzonderingen, is dit onderzoek met een vooringenomen en voorbarig oordeel begonnen en voortgezet, in weerwil der stelligste tegenverklaringen. Er zijn getuigenissen bijgehaald, die bij het eerste onderzoek onzeker, verdacht of verwerpelijk bevonden werden. De profeten waren niet te goed, de toovenaars niet te slecht, om als getuigen te dienen tot een of ander oogmerk. Hetgeen de dichters verzonnen, de oude besjes gedroomd, de physici gebeuzeld, en sluwe en domme bedriegsters waarzeggende verkondigd hadden, — dit alles moest niet alleen als daadzaak gelden, maar ook ter opheldering dienen. Alles is echter niet van dezen stempel. Er zijn ook daadzaken bijgebragt, van welker waarheid de onbevooroordeelde kon overtuigd worden, terwijl zij niet minder verwonderingwaardig zijn. Er zijn genezingen, welbewezene genezingen, en wel in geen gering getal, door het Magnetismus geschied, die op den gewonen weg langen tijd en te vergeefs door de Artsen beproefd waren. Er zijn voorzeggingen, door helderzienden gedaan, naauwkeurig uitgekomen, en wel zulke, die vooraf berekend noch ontdekt hadden kunnen worden. Men lette echter op, dat alle uitgekomene voorzeggingen van eenig belang zich

zich tot misdaden of ongelukken bepaalden, of met dezelve in verband ftonden. Het is echter onwaarheid; ten eenemale onwaarheid, dat ooit een zoogenoemde helderziende ook maar één' vlugtigen, herkennenden blik in het wezen der dingen geworpen hebbe; dat ooit eene waarheid, die in eenige betrekking tot de ligchamelijke of tot de geesten-wereld, of tot beide gelijktijdig, ftond, door zulk een voorwerp ingezien of medegedeeld werd. De geneesmiddelen, welke zulke menfchen, in deze extafe, zich of anderen, die met hen in rapport ftonden, voorfchreven, waren of gevormd naar het ftelfel van den Magnetifeur, of uit zijne gewone geneeswijze geput, of algemeen bekende volksmiddelen. De ophelderingen over de oorzaak hunner ziekten waren altijd overeenkomftig de gevoelens van den Magnetifeur en duister voorgefteld; de befchrijving van het maakfel en de verrigtingen der inwendige deelen altijd valsch, of voortgevloeid uit eenige verborgen gehoudene kennis. Ons is een geval bekend, dat eene helderziende de beruchte zonnevlecht zeer gebrekkig, maar met groote verrukking over derzelver fchoonheid, befchreef; ook over de fpijsvertering werd veel, dat verkeerd, en flechts iets, dat waar was, verhaald: zij had kort te voren eenige onderrigting gezocht, die zij niet verftond, en had daarenboven het beste vergeten. Wat de helderzienden over de gewigtigfte aangelegenheden van den inwendigen mensch, over de ziel en hare betrekking tot het ligchaam, over de betrekking van den mensch tot de wereld, tot zijne medemenfchen en tot God gezegd hebben, is, uitgezonderd algemeene uitdrukkingen, die hier dikwijls voor het geheel genomen worden, niets anders geweest dan eene *orgie* en het uitvloeifel van *bacchantifche dithyramben*; terwijl nog dikwijls huichelarij en vuig bedrog deze heiligfte voorwerpen van het laatfte menfchelijk onderzoek ontwijdden. Welke grievende, gevoelige teleurftellingen moesten hieruit geboren worden! hoe gemakkelijk is het, dat verhevene woorden, van welke ook de verworpenfte zich weet te bedienen, geacht worden voortgekomen te zijn uit eenen

door heilige verrukking ontſtokenen geest, om die te gelooven! ja, hoe zoude het mogelijk zijn, dat men zich aan deze teleurſtelling zou kunnen onttrekken, zonder eene grondige kennis van het booze, tot in den wortel toe? En zoo zijn velen misleid geworden; maar deze zullen ook voor de waarheid vatbaar zijn, en door dezelve vrijgemaakt worden.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

VIERTAL BRIEVEN, OVER DE TENTOONSTELLING, TE AMSTERDAM, DER KUNSTWERKEN VAN NOG IN LEVEN ZIJNDE NEDERLANDSCHE MEESTERS, VAN DEN JARE 1822.

III. *Amſterdam*, den 14 Oct. 1822.

Gij prijst mij te zeer, en hadt mij meerder dienst gedaan met deze of gene gegronde aanmerking. Ik zelf voel beter, dan iemand, het geheel onvolkomene en gebrekkige mijner opgaaf; en hoe zou het anders kunnen, daar alles afhangt van eene, hoewel herhaalde, toch uit haren aard vlugtige en korte beſchouwing? Ook ben ik met mijn geheugen, om de waarheid te zeggen, niet zeer gelukkig. Ik zal dus veel overſlaan; velen te kort doen. Maar zeker is het, dat zulks geenszins met opzet of eenig oogmerk ten kwade zal geſchieden.

In de natuur, en de voorwerpen, die onder het bereik onzer zintuigen vallen, is gemeenlijk iets, dat ons behaagt of tegenſtaat, en in de kunst mag het eene voorwerp, wegens verkiezing, meer dan het andere ons bevallen; maar in de kunst mishaagt eigenlijk als kunst niets; zij heerscht in alles, zelfs in het onbehagelijkſte en verachtelijkſte van het gemeene leven. De leer van hen is verkeerd, die in de kunst bloote natuur zoeken. Het is eene betere opmerking, dat de platte navolging der natuur (om zoo te ſpreken) de ware aard der kunst niet is; maar dat integendeel de overtuiging, dat het de voorwerpen zelve niet zijn, dat het kunſtige bedriegerij en begoocheling is, ons gevoel, onze bewondering gaande maakt. Op eene kleine, platte vlakte van hout of doek, in eene enge lijst geſloten, bekende voorwerpen wèl gegrond, gediept, gehoogd, ver of nabij te aanſchouwen,

welk

welk een wonder! welk eene kunst! Het besef van waarheid en bedrog, van wezen en schijn, overeenstemming en verschil, natuur en kunst geven ons dat verrasfende, hetwelk zich bij de beschouwing noch beschrijven noch leeren laat, maar dat men moet gevoelen en door vergelijking louteren en verhoogen. Om dit laatste bovenal, om den smaak, namelijk, te vormen, het oordeel vaster te maken, zijn dergelijke Tentoonstellingen belangrijk. De verscheidenheid van zoo vele voorwerpen doet ons, als op ééns, in eene kleine, eigenaardige en door den mensch geschapene wereld verkeeren; en wij gevoelen in ons een' verhoogden zin, eene meer dan gewone opwekking, zoodat het eigenlijke, natuurlijke en, als 't ware, *physieke* bij ons wegvalt, en wij in eene meer geestelijke en hemelsche stemming geraken. Zij, die van jongs af geleerd hebben, kunst te beoefenen, kunst te beschouwen, hebben daarom een groot voorregt, dewijl het gemoed voor zachtere indrukken beter gestemd, aan zedelijke en verhevene aandoeningen meer gewend wordt. Het zoude dus onbegrijpelijk zijn, dat vele kunstenaars niet altijd meest geschikte menschen en beste burgers waren, zoo men ook hier, gelijk in andere opzigten, niet besefte, dat overspanning het goede beginsel, waaruit het meestal gesproten is, verwoesten kan. Maar waartoe, zult gij zeggen, alle deze redeneringen, die zoo weinig ter zake afdoen? Het is omdat ik u niet alleen beloofd heb de voorwerpen der Tentoonstelling te doen kennen, maar ook mijne losse gedachten over den aard en toestand der kunst mede te deelen.

Indien, hetgene ons in de natuur niet bijzonder treft, vóór de kunst, als 't ware, verloren was, hoe zoude men de zoogezegde *Stillevens* behagelijk kunnen vinden? En, echter, hoe bekoorden op deze Tentoonstelling de werken van velen! DE HOOP, KIEFT, NEPVEU, SERRURIER, STEFFELAAR, MAY, NICOLAY, OSMAN, ANDRINGA en SINGENDONCK wedijverden in deze soort. Bovenal behaagde het doode wild van den braven SINGENDONCK, die, onder zoo veel pijn en smart, de kunst met bijzonderen smaak en geluk handhaaft. Zijn *hangende Patrijs met liggend Jagtgereedschap* is in den trant van den onnavolgbaren J. WENIX. Dit eerste proefstuk van zijn schilderwerk deed ons een bijzonder genoegen, en denken aan zijnen Stadgenoot KNOLL, die, bij vorige gelegenheid, een zoo uitnemend Stilleven geleverd heeft, en nu niets heeft ingezonden. Hoe

welbewerkt het ſtukje van DE HOOP was, iets grooters, iets edelers, iets ſtouters hadden wij van hem, als eene proeve zijner vorderingen, verwacht. Ook behaagde ons inzonderheid het werk van den Heer MAY, die in drie onderſcheidene ſtukken zijn uitnemend penſeel in dit vak getoond heeft.

Aan het Stilleven grenst eenigzins het vak van *Bloemen en Vruchten.* De Heer G. J. J. VAN OS, wiens verblijf buitenslands velen zijner vrienden en landgenooten niet weinig bedroeft, toonde, in zijn uitnemend *Fruitſtukje*, voor welk eene kracht, voor welk eene getrouwe afbeelding der natuur ook dergelijke voorwerpen vatbaar zijn; ja, wij gelooven, dat er niet ſtouter en tevens natuurlijker kan geſchilderd worden; en echter vreezen wij, dat hij op de grenzen ſtaat der overſpanning, door zich in te veel kracht, boven bevalligheid en harmonie, toe te geven; waarom wij openhartig erkennen, dat zijn nagekomen *Bloemſtuk* die teederheid, die zachtheid, dat ſtille en waſemachtige miste, hetwelk in zijn vorig meesterlijk werk van dien aard zoo zeer uitblonk. De *Bloemſtukken* van den beroemden VAN LEEUWEN te *Arnhem*, van Mevr. MORITS, die ook in den *dooden Haas* en *Jongeling met Vruchten* uitmuntte, en van BLOEMERS, die uitnemende vorderingen gemaakt heeft, voldeden ons, in dit opzigt, beter; terwijl wij de pogingen van Mejufvrouwen VAN OS en VAN WOENZEL, alsmede van den doofſtommen, maar door zijne kunst luid tot ons ſprekenden BELKAMA, gaarne gelukkig geſlaagd noemen.

Vóór wij tot de Landſchappen overgaan, moet ik nog iets zeggen van de *Stad- en Kerkgezigten.* De Zuidelijke en Noordelijke kunſtenaars wedijverden in dit vak. DE NOTER, VERVLOET, en REGENMORTER, met VERHEIJEN, WESTENBERG, SCHOENMAKER, JELGERHUIS, VAN HERCKEREN, HANSEN en anderen. Het *Gezigt* van VERVLOET *op eene Kerk* overtrof verre dat *in die van de Sablons te Bruſſel.* De werken van DE NOTER verwierven te regt bijzondere onderſcheiding. Hij heeft niet dat gemaakte, dat ſlaafſche, dat kleurige en al te ſchitterende, hetwelk, in dergelijke voorwerpen, de harmonie der gebouwen met lucht, water en ſtoffaadje zoo ligt verbreekt. Zijn *Gezigt in de Stad Brugge* en de *Beestenmarkt te Gent* vonden wij zijne meesterſtukken. Het laatſte was zeer rijk, misſchien al te rijk, geſtoffeerd door den bekwamen E. VER-

BOEK-

BOEKHOVEN, een jong kunstenaar van *Gent*, met uitstekenden aanleg als Teekenaar en Schilder, die, indien hij de meesterstukken van POTTER, KAREL DU JARDIN en anderen naar waarde acht, en zulke groote modellen volgt; één der meest beroemde Beestenschilders en Teekenaars van ons Vaderland kan worden. De onvermoeide JELGERHUIS gaf ditmaal weder veel goeds. Hij vermijde echter dat gele en kleurige, hetwelk in het *Gezigtje op de plaats van het Leprozenhuis* al te zeer schitterde. Het *Gezigt uit het portaal van de kleine kerkhofsdeur, te Delft, op het Graf van Prins Willem I*, deed zijn' smaak, vinding en penseelsbehandeling eer aan. VERHEIJEN, van *Utrecht*, vordert meer en meer. De uitvoerigheid en waarlijk groote verdiensten van het *Stadgezigt te Dordrecht*, door SCHOENMAKER, trof ons, daar wij ons niet herinnerden, immer iets van hem gezien te hebben; waarlijk, het was wel waardig, om door een' Schilder als SCHOTEL bezield, dat is zoo uitnemend gestoffeerd te worden. Behalve het kapitale *Dorpfeest* van COENE, en het *Gezigt uit de Begijnhofspoort nabij de Kazerne te Utrecht*, door den geachten Baron VAN HEECKEREN, vonden wij iets bijzonder behagelijks in het *besneeuwd Stadgezigt* van LAMBERTS, te *Amsterdam*. Het mistige van eenen Winter was er uitnemend in uitgedrukt. De Heer LAMBERTS, als Teekenaar met roem bekend, maakt ook als Schilder meer en meer vordering. Hij moge eens de hoogte bereiken van zijnen Stadgenoot WESTENBERG, wiens *Wintergezigt te Haarlem* wij onder de Stadgezigten den eersten prijs zouden toekennen.

Vóór ik u iets mededeele omtrent het *Landschap*, hetwelk wij, om deszelfs belangrijkheid en uitgestrektheid, liever tot eene volgende gelegenheid uitstellen, wil ik deze opgave besluiten met nog iets te zeggen over de *Zee- en Watergezigten.* In dit vak is voorzeker de *Dordsche* Schilder J. C. SCHOTEL de meester. Het *sterk woelend Water met eene hevige bui, zijnde een Gezigt op de Zeeuwsche Stroomen*, evenaart, overtreft misschien, alles, wat ik van nieuwe meesters in dit waarlijk moeijelijk vak sinds lang gezien heb. De natuurlijkheid, de werking, de kracht, het dunne en doorschijnende in lucht en water, de uitnemende penseelsbehandeling, de goede teekening en juistheid der schepen, doen dezen Schilder meer en meer naderen tot den éénigen en nog niet overtroffenen BAKHUIZEN. Ook het *stille Water*, door sommigen, naar mijn

mijn oordeel ten onregte, nog boven het woelende gesteld, had wel iets van dat doorschijnende, natuurlijke en zilverachtige, hetwelk ons aan eenen WILLEM VAN DE VELDE denken doet. Zijn waardige Stadgenoot M. SCHOUMAN toonde, in zijn *Gezigt op de Reede van Batavia*, en zijne *stormende* en *woelende Waters*, dat een mededinger als SCHOTEL zijnen ijver niet doet verslappen, maar aanwakkert, om, ter eere der stad, waaraan zij beide tot sieraden verstrekken, in een en hetzelfde en wel zeer moeijelijke vak, te strijden den edelsten, den besten strijd, dien namelijk der kunst. Het werk van KOEKOEK en DE KONING voldeed misschien daarom minder, omdat het met dat van mannen als SCHOTEL en SCHOUMAN vergeleken werd. In beider schilderijen was echter veel goeds, hoewel de opstaande golven van DE KONING alles behalve behagelijk waren.

Ziedaar dan mijnen derden brief. Om te sluiten, waarmede ik begon: Gij merktet aan in uwen laatsten, dat het Historiële en het Landschap toch wel de verhevenste vakken in de Schilderkunst mogen genoemd worden. Geloof mij, in de kunst is eigenlijk niets verheven noch laag. De toepassing, de betrekking alleen wijzigt ook hier, gelijk in zoo vele menschelijke zaken, het voorwerp. Vinden wij slechts overeenstemming, bevrediging van ons gevoel, van onze verbeelding, van ons geheugen; blijkt ons, met één woord, slechts de goddelijke kunst, dan is alles groot, alles verheven; en even min als het, bij de beschouwing van zedelijke grootheid, er op aankome, hoe de mensch, die haar de zuiverste, de beste offers toebrengt, genoemd of gekleed zij, schier even weinig doet het gekozen voorwerp in de kunst, in het afgetrokkene beschouwd, eigenlijk af. De volmaaktheid is het toppunt der kunst, of liever de gereäliseerde kunst zelve; en elke poging, om daartoe te naderen, is prijzenswaardig, het zij men een' aap of een' mensch, een' boer of een' held, eene vlieg of een' olifant afbeelde.... Dat hedendaagsch gevoel voor al wat stout, sterk en schitterend ons voorkomt, maakt ons in vele opzigten, en ook ons oordeel over kunstvoortbrengsels, partijdig; en dit woord haat ik, omdat het tot overweldiging en onderdrukking het gemakkelijkste en niettemin een diep verfoeijelijk voertuig is. Misschien hierover nog een' enkelen trek in mijnen volgenden, die ten besluite dienen zal. — *Vale!*

IV.

IV. *Amsterdam*, den 20 Oct. 1822.

Gij geeft mij, in antwoord op uwen laatsten, naauwelijks toe, dat het oordeel van velen tegenwoordig hard en streng is, en niets heeft van dat zachte, dat onpartijdige, dat, om een woord der oudheid te gebruiken, de ware *humaniteit* genoemd wordt; iets, dat in kunst en letteren altijd moest doorstralen. Maar wat zult gij dan nu zeggen, wanneer ik u verzeker, dat ik iets van dat harde, van dat partijdige, van dat sterke, van dat schreeuwende, van dat duistere, hetgeen de dagen, die wij beleefd hebben en nog beleven, zoo zeer eigen is, ook, ik zeg niet in het oordeel over, maar in de behandeling van, het *Landschap*, meen te herkennen? Gelijk in vorige dagen onze letterwerken, en vooral onze dichtstukken, te eentoonig, te min krachtig en sprekend waren, te weinig denken en voelen overlieten, zoo heerschte er in de behandeling van het Landschap, ten zelfden tijde, iets oppervlakkigs, eentoonigs en eenkleurigs, dat door den geest des tijds zoo wel, als door het behangselschilderen, gevoed werd. Nu, daarentegen, begint (ik zwijg liefst van de Letterkunde) in de Schilderkunst eenigzins veld te winnen het al te sterke, krachtige en duistere, dat verbonden is met eene zoo geweldige werking van licht en donker, met eene zoo stoute tegenstelling van verschillende partijen, als het penseel en den moed van eenen REMBRAND en zijne School in den hoogsten graad weleer kenmerkten. REMBRAND heeft dit met de edelste Vernuften gemeen: hij is te groot, te stout, om nagevolgd te worden. Men vermijde dan ook hier alle uitersten, en verkieze niet de kracht, met opoffering van bevalligheid en harmonie. Ja, kracht, stoutheid, tegenstelling, en tegenwerking van licht en donker, verheffen en verhoogen, in beelden, gebouwen, boomen, gronden en vruchten, den toon, de uitdrukking, de houding van een goed schilderstuk: maar men vervalt zoo ligt tot het overdrevene, en verliest de overeenstemming. Men late iets aan den Tijd over, die toch medeschildert. De schilderijen erlangen als van zelve door den tijd zekeren wasem van gelijkmatigen donkeren toon, die, wanneer men zijne stukken al te donker aanlegt, binnen kort dezelve als zwart doet worden; gelijk de ondervinding omtrent vele nieuwere Landschapschilders, die zich hierin te veel toegeven, leert.

Naar

Naar ons oordeel had de verdienstelijke HULSWIT de ware grenzen hieromtrent uitnemend gevat, en zijne stukken zullen den jeugdigen kunstenaar het regte standpunt, om zoo te spreken, van licht en bruin, van meer- of mindere kracht kunnen aanwijzen. Hij had in zijne jeugd al het zwakke en flaauwe van zijne meesters en toenmalige tijdgenooten gekend; maar kende ook het al te sterke, al te stoute, al te donkere, al te krachtige, als 't ware, van sommigen zijner leerlingen, die schier ieder wilden zijn, wat voor het minst PHILIP KONING en dergelijken uit de School van REMBRAND geweest waren. Hij verkoos daarom door beide klippen als heen te zeilen, en erlangde, vooral tegen het laatst van zijn leven, die heerlijke mengeling van licht en bruin, die overeenstemming, die warmte en verbinding, die eenen man van een zoo fijn gevoel en zoo juisten smaak, als HULSWIT geweest is, wiens gelijken zeldzaam zal gevonden worden, deden kennen.

In den krachtigsten stijl van het Landschap hebben inzonderheid uitgemunt BRONDGEEST, WESTENBERG en TÖPFER, wier werken den hoogsten lof verdienen. Juiste teekening, stoute voorstelling, breede en fraaije penseelsbehandeling kenmerken het kapitale *boomrijke Landschap, met Herten gestoffeerd*, het *besneeuwde Wintergezigt*, en het *Gezigt in het Graafschap Bentheim*, van den vernuftigen en gevoeligen BRONDGEEST; het *besneeuwd Wintergezigt in het Haagsche Bosch*, het *Geldersch Landschap* en andere stukken van den stoutmoedigen WESTENBERG; het *Landschap met hoogopgaand Geboomte*, en vooral den uitmuntenden *Watermolen in Bentheim*, door J. A. TÖPFER JR., wiens snelle vorderingen, onder zoo groot een' wegwijzer als BRONDGEEST, te regt ieder bewonderde.

Bevallig en natuurlijk mag men het werk keuren van VAN ASSCHE, te *Brussel*, in zijn *Landschap in de omstreken van Dinant*, en de *vier stonden van den dag*; van VAN DER SANDE BAKHUYZEN, van *'s Gravenhage*, die in korten tijd belangrijke schreden voorwaarts gedaan heeft; van DUCORRON, te *Ath*, wiens *bergachtig Landschap met een' Watermolen, in den omtrek van la Roche (Ardennes), bij het ondergaan der zon*, den keurigsten kunstkenner staande hield; van MICHAËLIS en SCHELFHOUT, die, de Natuur als leidsvrouw volgende, en geene manier kennende noch zoekende, zoo zeer verschillen met zichzelven, en echter altijd de

de ſtreelendſte gewaarwordingen van bevalligheid en natuurlijke voorſtelling doen geboren worden; van P. G. VAN OS en zijnen treffelijken leerling VAN RAVENSWAAY, waardig om onder de eerſte en beste Landſchapſchilders geteld en genoemd te worden. VAN OS handhaaft zijnen roem met ongekreukten luister; en in het gemeen gaf onze School nimmer zulk een ſchitterend, openlijk en alles afdoend blijk van hare meerderheid in het Landſchap, dan op deze Tentoonſtelling. Altijd natuur, altijd waarheid, en toch altijd verſcheiden, boeide ſchier ieder landſchap ons aan zich, en wij konden niet ophouden als uit te roepen: „ Hoe groot, hoe edel, hoe „ rijk is de kunst en de landaard, die dit alles hier vermag! „ Gelukkig Vaderland! vlied toch vreemde beſmetting, voor„ al in het Landſchap, waar bij anderen ſchier alles riekt „ naar het penſeel en de verf des meesters, waar ſchoolſche, „ ſlaafſche en onderdanige kunst zich buigt en vernedert on„ der het juk van eene gezagvoerende School en Meester. In „ *Nederland* is men nog, gelijk weleer, vrij, edel, groot, „ oorſpronkelijk, en bij alles blinkt nog door, gevoel van „ aanleg, nationaliteit en eigene waarde. Gelukkig Volk! „ ken uwen heilſtaat, en maak dien u waardig. Dat de „ geest van orde, vrijheid en harmonie u en uwe kunst „ ſteeds blijve bezielen, en dat ware verlichting en beſcha„ ving ons, zoo al niet in aanzien en magt, ten minſte in „ kunst en in zeden, tot voorbeelden maken voor vreemden!"

Niet alleen de zoo even gemelde kunſtenaars, maar ook eene menigte anderen, waarvan wij alleen eenen BAKKER, BERRÉ, DE GOEJE, SMAK GREGOOR, VAN DER POORTEN, REGENMORTER, VAN DER STOK en DE ROY zullen noemen, handhaafden den nationalen roem. Niet breng ik dezen bij, omdat er onder de overigen geene verdienſtelijke Landſchapſchilders zijn; maar omdat gij van mij niet kunt vergen, van genoegzaam alle vervaardigers van meer dan tachtig Landſchappen, gelijk wij geteld hebben, te ſpreken, en ik dus van enkelen maar melding maken kan.

Het verheft niet weinig de belangſtelling en den roem der kunst, dat hooggeachte Liefhebbers, bij voorbeeld BRONDGEEST, ENGELBERTS, MULLER, PRAETORIUS, TÖPFER en anderen, de gave van hun kunstvermogen hier ten toon ſpreidden. Om deze en andere redenen zagen wij ook met genoegen het werk van den jeugdigen SPLITGERBER; ſchoon zijn werk, naar gelange zijner krachten, ons

al

al te groot en te kapitaal voorkwam. De jongelingſchap van vermogende ouders, die, over het geheel genomen, tegenwoordig, helaas! zoo weinig aan kunstverzameling en kunstbeoefening zich laten gelegen liggen, leere van hem; dat de algemeene achting en openbare goedkeuring niet misſen kan, dergelijke pogingen ten beste der kunst goed te keuren.

Het is algemeen aangenomen, dat de kunst van *Miniaturen* met die van ſchilderen in olieverf niet in verdienſte gelijk geſteld wordt. Maar waartoe toch dergelijke vergelijkingen, die de kunst, gelijk wij bij vorige gelegenheid aanmerkten, ſlechts benadeelen? Een ieder volge ſlechts zijne roeping, zijnen aanleg, en ontwikkele, vermeerdere de poging ten beste van het vak, door hem gekozen. Ieder ſtrijde met zijne kunstgenooten, en werke alzoo mede, om, in 't algemeen, der gewijde kunst belangrijke offers van zijne hand toe te brengen. Zoo wedijverden in deze ſoort een AUTISSIER en DE LA TOUR, die als de eerſte meesters in dit vak mogen genoemd worden. Wij vonden hier ook niet onverdienſtelijk werk van DE MEIJER, HOPMAN, PLUCKX, WATRIN en anderen; maar misten dat van onzen DE HAEN, van wien het ons verwondert, dat hij niet, als anderen, bijdragen geleverd heeft ter beſchouwing en vergelijking; bijdragen, die niet anders dan zijn' goeden en gevestigden naam in dit vak zouden hebben kunnen verhoogen.

Wij zullen van de tentoongeſtelde *Teekeningen* dit alleen melden, dat geene zulke kapitale meesterſtukken, als wij eens één van den te vroeg overledenen BRANDT gehad hebben, hier gevonden werden. Men moest of in het geheel geene Teekeningen, of ſlechts enkele dergelijke proefſtukken van uitnemende Teekenkunst aannemen. Ik zou de reden van dit mijn gevoelen u kunnen ontwikkelen; maar gij zult ze zelf wel bevroeden.

De *Beeldhouwkunst* was in *Nederland* ſteeds in aanzien. De onſterfelijke werken van QUELLINUS en anderen kunnen het getuigen. Sinds jaren mogten wij zulke uitnemende proeven dezer kunst niet aanſchouwen, als wij in korten tijd alhier gezien hebben van den werkzamen en verdienſtelijken GABRIËL. Stout mag zijne onderneming genoemd worden, onzen geliefden *Koning te paard* af te beelden. Grootsch en edel, ja dusverre welgelukt, komt ons deze onderneming voor; en wij wenſchen van harte, dat deze vaderlandlievende trek naar waarde moge geſchat en erkend worden, op-

dat

dat de kunstenaar eens in staat gesteld worde, om datgene, hetwelk nu slechts onvolkomen en in pleister is bewerkt, eenmaal in marmer op eene geschikte plaats te doen prijken. Dezelfde vaderlandsliefde blonk ook uit in het borstbeeld van GIJSBERT JAPIKS, reeds in marmer vervaardigd, en in dat van *Neêrlands* Eerste en meestberoemde Actrice, hetwelk, niet ten onregte, door velen, boven al hetgeen de Heer GABRIËL ons in korten tijd zoo uitnemend heeft geleverd, gesteld werd. De jeugdige ROIJER toonde, in onderscheidene proeven, de schitterendste blijken van een uitmuntenden aanleg. Het *Madonnahoofd* in marmer, de CLAUDIUS CIVILIS in pleister, de DAVID, MAGDALENA, en andere kleinere werken in aarde of klei, doen ons wenschen, dat de aandacht van het hooge bestuur des Lands, hetwelk GABRIËL voor ons behouden heeft, ook den zeldzamen aanleg van den Heer ROIJER voor ons beware, opdat hij zich bij ons ontwikkele in eene kunst, die zoo algemeen geacht en zoo zeldzaam beoefend wordt.

Het *drijven in zilver*, waarin de Heer LANTING reeds meermalen, en ook nu weder, getoond heeft lofwaardige proeven te geven, moedigde ook den Heer DE ROEVER aan, om zijne krachten hierin te beproeven. Beider werk verdient opbeuring en ondersteuning, indien men het ten minste wenschelijk oordeele, dat deze kunst, genoegzaam verloren, en nu weder zich opheffende, niet van nieuws tot kwijning en ontbinding gerake.

Met genoegen vernemen wij, dat het den Heer BRAEMT, van *Gent*, die, als *Medaljeur*, alhier drie loffelijke proeven van zijne kunst gaf, aan aanmoediging, en ondersteuning van 's Rijks wege, niet ontbreekt. Men houde hem bij zijn werk, dat wij noodig hebben; het is verdienstelijk, en, onzes oordeels, te stellen boven dat van den Heer SIMON, te *Brussel*; schoons diens laatste werk, hier niet vroeger tentoongesteld, en inzonderheid de afbeelding van den Hertog VAN ARENBERG, ons boven die van RUBENS, REMBRAND en VESALIUS verkieslijk in bewerking voorkomen. Hij vermijde dat scherpe, hetwelk niet alleen bij hem, maar ook bij BRAEMT nog eenigzins doorstraalt, en bega toch geene verdere grove fouten in om- of bijschriften.

Wij zouden gaarne iets van de ontwikkeling der *Graveerkunst* melden; dan moeten opregt bekennen, dezelve nog

zeer gering te hebben bevonden. Hoe is het mogelijk, dachten wij bij onszelven, dat een volk, hetwelk een BOLSWAERT, SUYDERHOEF, VISSCHER en zoo vele andere groote mannen in dit vak heeft opgeleverd, deze nationale kunst zoo te eenemaal verwaarloost? Wij gelooven, dat het pligt is van het Gouvernement, om uit *Frankrijk* of *Engeland* eenen meester met zijne kweekelingen herwaarts ter vestiging te lokken. Wat men ook anderzins beproeve, dit komt ons voor, het éénige, ware en beslissende middel te zullen zijn, om, wij zeggen niet onzen ouden roem te handhaven, maar onze regtmatige schande te bedekken, en alles tot beterschap te stemmen.

En zie daar dan mijne belofte jegens u volbragt. Nog ééne aanmerking, en ik zal u met mijn al te lang gerekt geschrijf niet meer lastig vallen.

Men heeft mij gezegd, en ik geloof het gaarne, dat niet zoó veel van deze Tentoonstelling verkocht is als van vroegere, schoon het edelste en voornaamste ras zijnen kooper vond. De reden ligt inzonderheid in de meestal te hooge prijzen, door sommige kunstenaars gevorderd. Men zegt, en men heeft regt, dat schilderijen, zal de kunst, gelijk bij onze Voorouders, op den duur bloei en stand houden, weder als vaste meubelstukken moeten worden ingevoerd; maar dan dienen de prijzen ook zoo schikkelijk gesteld, dat ieder eenigzins welgezeten burger zich deze in gemoede mag en kan aanschaffen. Wij ontkennen niet, er zijn eigenlijk weinig gegoede lieden, die iets van belang voor de kunst over hebben; men ziet, men prijst gaarne, maar koopt zeer ongaarne. Kunstwerken, echter, wel gekozen, brengen op den duur ook hunne renten in het redelijke op, niet alleen van smaak en verfijnd gevoel, maar ook van duurzaam en blijvend voordeel, boven vreemd, aan mode en bederf verbonden, fabrijkwerk. Niettemin weten wij ook dit, dat de kunstenaar, die gedurig oefening, vordering, en aftrek van zijn werk voor zich begeert, de prijzen zoó moet stellen, dat hij zelf niet de grootste, ja schier de éénige verzamelaar wordt van zijn eigen werk, waardoor zijn lust zal vergaan. In alles heersche de zoo veilige middelweg. Al te sterke lof, al te hooge prijs bederft in *Engeland* den meester; en hier te lande ontbreekt het ook niet aan ongelukkige voorbeelden daarvan; maar gebrek aan genoegzame algemeene belangstelling, en aan gedurige toeëigening voor redelijken prijs, moet

moet de zoo uitnemend welgestemde raderen der edelste kunstmachine, bij hen, wier kostwinning de kunst is, verlammen. Om dit te voorkomen, moet die machine wèl gesmeerd en wèl onderhouden worden, opdat alles goed rond- en losloope. Hapert er iets, dan dient het Gouvernement bij te springen. Zoo deed het op vorige Tentoonstelling, wanneer het, nadat het publiek zijnen lust gevolgd, zijne keus bepaald en zijn geld ten offer gebragt had, vroeg: of er, ter aanmoediging vooral van jeugdige kunstenaars, ook eenige bijdragen uit de algemeene kas noodig waren? Wat men *nu* doen zal, weet ik natuurlijk niet. Velen twijfelen, of men thans voor de kunst wel zeer gunstig gestemd is. Hoe het zijn moge; belangstelling, opwekking, medewerking, aanmoediging van hooger hand moeten niet verflaauwen, maar leven en vuur onderhouden, opdat de vereischte stoom niet ontbreke, en ons kunstscheepje, met vlaggen en wimpels langs effene baan varende, binnens- en buitenslands worde geëerd, begroet en ingehaald met dien eerbied, dien wij, als kunstmogendheid en gebiedster op deze wateren, van alle volken, die hunne vlaggen voor ons moeten strijken, met reden eischen. — Vaarwel!

NIEUW ALPHABET VAN EN VOOR DEN OPMERKER.

K.

Kompas. Alle hemelstreken wijzen zich van zelve, als men het ware noordpunt weet. Zoo valt het ook niet moeijelijk, de levenszee in alle rigtingen te bevaren, als men steeds het punt van pligt in 't oog houdt.

Koning. Noeme men geen *Stedehouder van de Godheid op Aarde*, uit eerbied, zoo voor de Godheid, omdat deze, aan alle plaatsen van hare heerschappij, zich door Zichzelve wil vertegenwoordigen, als voor den Koning, omdat elk sterveling, die beweert een' lastbrief van den Hemel te hebben, dien hij niet vertoonen kan, geen geloof verdient.

Kracht. Veel gerucht kondigt geen kracht aan. De hemelligchamen rollen in stilte voort; de poëzij moet geene andere sferen, dan die van het innig gevoel.

Kronijken. In elkander gevallene geraamten, door welke men nog niet eens regt te weten kan komen, hoe veel voeten en duimen de ligchamen in lengte halen mogten.

Kunst.

Wie naar het kunstkoor rigt. zijn flappen,
'T Gevoel ontsteek' zijn ontervuur.
Baant gij het spoor, o wetenschappen!
Vooral wees leidsvrouw, gij Natuur! —
Zij kunst nooit van natuur gescheiden,
Veel min met haar in strijd gesteld.
Een zelfde doel vereent hen beiden.
Zij zijn uit ééne bron gemeld.

Kwaad. Iemand zeide: „Het kwaad is de specerij en de faus van het goed." Nu, het ontbreekt ons dan niet aan bekwame koks, keukenmeiden en pasteibakkers, in alle rangen en standen der maatschappij!

L.

Latijn. Het ware weten zit zoo onfeilbaar in het Latijn, als de zuivere godsvrucht in eene monnikskap.

Laurieren. Men late slechts de laurieren aan den dichter; voor 't overige mag de krijgsman zich bekroonen met al wat hij zelf te plukken verkiest.

Leer. Die leer is de éénige zuivere en ware, welke van den Hemel komt; en deze is daaraan kenbaar, dat het hart haar wel beamen moet, al legt het verstand niet dadelijk den vinger op den mond.

Legitimiteit. Behalve de *legitimiteit* der Vorsten, bestaat er ook eene *legitimiteit* der VOLKEN; en deze zal zich wel altijd weten te handhaven tegen de Roomsche TARQUINIUSSEN, de Spaansche PHILIPSEN DE TWEEDE, en de Ottomannische MAHMOUDS.

Leven. Het leven moet in de aarde geworteld zijn, om zich te kunnen ontwikkelen; maar boven de aarde moet het ontelbare scheuten voortbrengen, om zich in de vrije lucht met het licht des hemels te voeden.

Liberaal. Een behendige kunstgreep van het rijk der duisternis is, datgene voor nieuwe vinding te doen doorgaan, wat werkelijk oud en beproefd is, en de gevoelens van alle regtschapene harten en verlichte hoofden met nieuwmodische scheldnamen te bestempelen. Vele onkundigen beginnen dan ook voor het *Liberalisme*, als ware het eene latere uitvinding des Duivels, terug te beven, onwetend dat reeds de leer van het Evangelie het zuiverste *Liberalisme* is; het bevel: *geef den Keizer, dat des Keizers is*, wel degelijk daaronder begrepen!

Licht.

Licht. Het ware licht is daar, waar het hart niet koud blijft.

Liefde.

Liefde is 't leven van het leven.
Liefde zaligt aller lot.
Vreugd heeft zij door ſmart geweven.
Zij verbindt en mensch en engel, en het ſchepſel met zijn' God.

Lier. De dichter hebbe altijd de lier voor den geest, en vergete nimmer, dat zijne kunst muzijk bij uitnemendheid is.

Luim. Luimen ſpelen in de zedelijke wereld grooter rol, dan grondſtellingen of berekeningen; en daarom valt het zoo moeijelijk, de geſchiedenis *pragmatisch* te behandelen.

M.

Mengelingen. Zijn aangename geſchenken, als maar niet elk beſtanddeel zelf mengeling, dat is, mengel-*moes* is.

Middeleeuwsch. Het thans nog behouden van Middeleeuwſche inſtellingen is zoo veel als het dragen van bonte pelzen bij zomerdag, en het loopen met brandende fakkelen op den middagſtond. De eerſten lacht men uit, en de tweeden doen geen *effect* meer.

Misbruiken. Men denke weinig om (*positief*) goed te ſtichten, zoo lang er (*negatief*) misbruiken te ontwortelen zijn. Die dit anders begrijpt, zaait zijn koren uit op een' akker, die *bloeit* van onkruid.

Misverſtand. Duidelijkheid en naauwkeurigheid kunnen zeker oneindig veel te weeg brengen, om misverſtand voor te komen; doch de oorzaak van misverſtand is doorgaans meer voorwerpelijk (*objectief*) dan onderwerpelijk (*ſubjectief*), en zulks in weerwil van de klaarſte voorſtelling en de meest geleidelijke ontwikkeling.

Modezucht. Is zeker belagchelijk, doch ligt meer of min in den grond onzer ziel, welke niet zoo zeer verandering dan wel afwisſeling bemint, al loopt dezelve dan ook in een' cirkel rond.

Muzelmannen. Zijn voorbeeldige lieden, zoo lang zij maar geene liberale Conſtitutie willen; maar dan ook wordt er langs den Donau een Chineſche muur opgetrokken, om deze pest (ja meer dan pest) af te keeren! Of de Muzelmannen nog eenmaal leden van het Heilig Verbond zullen worden, zal de tijd leeren.

Muzijk. Is nog meer voor het hart, dan wiskundig betoog voor het verſtand.

N.

Nar. Zeker Schrijver beweert, dat de Vorsten zijn uitgescheiden er narren op na te houden, sedert dat burgerlijke kooplieden zich met adelbrieven hebben laten begiftigen.

Natuur. De beteekenis van dat woord, in al deszelfs opvattingen, juist te bepalen: geschikt onderwerp misschien voor eene prijsvraag.

Nederduitsch. Taal, die men niet langer zuiver spreken of schrijven moet, als men door het publiek algemeen verstaan wil worden. Men vrage liefst naar geene bewijzen voor deze stelling.

O.

Omwentelingen. (*Staats-*) Het getuigt van eene oppervlakkige onkunde, derzelver oorzaken aan geheime kuiperijen (*machinatiën*) toe te schrijven, omdat alleen *zaken* en geene *personen* ooit omwentelingen te weeg brengen. Men geve dus den steen de schuld niet, maar zie, wie hem geworpen heeft.

Onderwijs. Kan men niet te veel bevorderen, als men zich maar overtuigt, dat hetzelve niet enkel gelegen is in het *ingieten* van kundigheden, of liever kunstbenamingen, welke de beerekkelijk nog zoo zwakke maag meestal niet verduwen kan.

Orde. Zucht tot orde: eene zeer wezenlijke, ja edele deugd, welke men genoeg betrachten noch schatten kan.

Overgang. Menig' wandelaar ziet men, met voorbeeldeloos vasten tred, zijn pad bewandelen, maar duizelig worden en waggelen, als hij langs een vondel over eene beek moet. Dit is ook het geval met menig redenaar en dichter. Het maken van gepaste en geleidelijke overgangen of wendingen, die op eene ongedwongene manier de deelen tot een geheel moeten verbinden, is maar weinigen gegeven.

EENE BIJDRAGE TOT DE KARAKTERKENNIS VAN DEN GENERAAL MOREAU.

De Generaal MOREAU had een landgoed gekocht, dat eenen uitgewekene toebehoorde. Tot deszelfs verfraaijing besteedde hij meer dan 120,000 livres.

De uitgewekene werd naderhand van de lijst der verbannenen geschrapt, en keerde naar *Frankrijk* terug. Het verlangen,

gen, om de woonstede zijner voorouderen en het verblijf zijner zorgelooze kinderjaren nog eenmaal te zien, dreef hem naar dit goed.

Verkleed wendde hij zich tot den opzigter van hetzelve, en vond in hem nog denzelfden, die dezen post eertijds waarnam. Beiden waren verheugd over deze onverwachte ontmoeting. De Emigrant ontdekte nu aan zijnen ouden dienaar openhartig zijnen wensch; maar verzocht hem, het zóó te schikken, dat de Generaal zulks niet te weten, en hem zelfs niet te zien kwame.

De opzigter beloofde zulks; maar, als door eene ingeving ter gunste van zijnen ouden meester gedreven, verbrak hij zijne belofte.

MOREAU beval daarop, den Emigrant te zeggen, dat de tegenwoordige bezitter den volgenden dag op reis ging, hem vervolgens het landgoed te laten bezigtigen, en hem daarna, tegen den avond, in zeker paveljoen te brengen.

Dit geschiedde. De Emigrant was zeer aangedaan, en kon van tijd tot tijd de tranen, die hem in de oogen welden, niet verbergen. Eindelijk werd hij in het paveljoen geleid, en — vond daar den Generaal. Verbaasd, verlegen en bewogen, wilde hij zich terstond verwijderen; maar MOREAU trad hem minzaam te gemoet, vatte hem bij de hand, en verzocht hem te gaan zitten. „Wees toch niet zoo vreemd op uw eigen goed!" sprak hij tot den verbaasden. „Van het oogenblik af, dat ik vernam, dat gij van de lijst der Emigranten waart uitgeschrapt, beschouwde ik mij als eene soort van bestuurder van uw vermogen. Hoe konde ik omtrent een' zoo achtingwaardig' man anders handelen? Ik heb dit goed voor 100,000 livres gekocht; maar het is algemeen bekend, dat het, onder broeders, 300,000 livres waard is. Ik laat u alzoo de keus, u, als den regtmatigen bezitter, deze 200,000 livres bij te betalen, of u het goed tegen den inkoopsprijs terug te geven. Wat *ik* daaraan besteed hebbe, mag ik niet in rekening brengen; want daarvoor heb ik het zoo lang gebruikt. Ik weet," voer hij voort, „dat gij u thans, na zoo veel tegenspoeds, veelligt niet in staat zult bevinden, de koopsom in ééns af te doen; gij kunt daarom zelf de termijnen van betaling naar uw goedvinden regelen."

De Emigrant kon geene woorden vinden, zoo zeer had hem de grootmoedigheid des Generaals verrast! Hij kende de waardij van zijn landgoed volkomen; had met verbazing ge-

zien, hoe vele wezenlijke verbeteringen en verfraaijingen het had ontvangen, en gevoelde alzoo levendig, dat hij geene dezer aanbiedingen, zonder misbruik te maken van eene zoo zeldzame edelmoedigheid, konde aanvaarden.

Er ontstond gevolgelijk tusschen hun beiden een wedstrijd van grootmoedigheid. In 't einde hield MOREAU den Emigrant voor, dat hij niet mogt vergeten, wat hij zijner echtgenoote en kinderen schuldig was; en deze moest ten laatste besluiten, den hem aangeboden' afkoop van 200,000 livres aan te nemen.

WRAAKZUCHT.

De Maarschalk van *Saksen* was de minnaar der schoone en vermaarde Actrice LECOUVREUR. Zijn hartstogt, echter, verkoelde, zoodra hij van hare ontrouw onwederspreekelijk overtuigd was, en hij maakte nu der Hertoginne VAN B. zijn hof. Hoe weinig reden de eerste had, om over haar verlies zich te beklagen, zoo vatte zij evenwel een' doodelijken haat op tegen hare opvolgster, en gaf aan denzelven eens, op het tooneel, op de tergendste wijze, lucht. In de rol van *Fedra*, in het Treurspel van dien naam, rigtte zij, namelijk, de woorden, die zij tot hare vertrouwde, *Enone*, spreken moest, tot de Hertogin, die, vlak tegenover het tooneel, in eene loge zat; en, terwijl zij haar met een' blik van verachting aanstaarde, sprak zij, met eenen nadruk, misschien nooit geëvenaard, deze regels uit:

Je sais mes perfidies,
Oenone, et ne suis point de ces femmes hardies,
Qui, goûtant dans le crime une tranquille paix,
Ont su se faire un front, qui ne rougit jamais. (*)

Een groot deel des publieks verstond deze toespeling volkomen, en gaf zulks door een onstuimig handgeklap te kennen. De Hertogin was buiten zichzelve van woede. De Actrice stierf kort daarop plotselijk (20 Maart 1730), en het ge-

(*) Volgens de vertaling van den Heer UYLENBROEK:

Enone, ik ben geenszins van die ontaarde vrouwen,
Wier hart, daar lang 't gelaat het blozen is ontwend,
In de armen van het kwaad noch vrees noch wroeging kent.

gerucht liep algemeen, dat zij, uit wraakzucht, vergiftigd was geworden. Men zegt, namelijk, dat, ten gevolge van het ontwerp der Hertogin, een Abbé haar eenige konfituren aanbood, na wier gebruik zij eensklaps ziek werd en stierf.

VRAGEN EN ANTWOORDEN.

Wat is de Wijsgeerte? — Het leven der ziele, het licht des verstands, de wetenschap des harte, de wellust der rede.

Wat is de Geregtigheid? — Het hoffelijkste masker van het bal der hartstogten.

Wat is de Eerzucht? — De dochter der buitensporigheid, de zuster des hoogmoeds, de moeder der wreedheid.

Wat is de Min? — De tarentula des harte, de schorpioen der ziele.

Wat is de Haat? — De spinnekop der hartstogten.

Wat is de Oorlog? — De pest des menschelijken geslachts, de schande der menschheid.

Wat is de Geschiedenis? — Het geheugen van het voorledene, het denkbeeld van het tegenwoordige, het oordeel der toekomst.

Wat is de Huishoudelijkheid? — De schijnheiligheid der gierigaards.

Wat is de Jaloezij? — De ondragelijkste marteling, de gevaarlijkste krankzinnigheid.

Wat is de Onwetendheid? — Eene ziel zonder voedsel, een grond zonder zaad, een hemel zonder starren, een boom zonder vruchten, een verlamd ligchaamsdeel.

Wat is de Dankbaarheid? — De feniks der aandoeningen.

Wat is de Hoveling? — De aap van zijn' meester.

Wat is het Sterven? — De kortere of langere, de min of meer moeijelijke weg, die ons overbrengt van de vernieting tot het eeuwige leven.

ONGEMEENE VRUGTBAARHEID VAN ÉÉNE PRINSESSENBOON.

In de maand Mei dezes jaars verplantte ik, bij vergissing, op een rabat met stamboontjes, ééne prinsessenboon (groote soort). Daar deze boon zoo weelderig opwies en vele ranken uitzette, plaatste ik er een' staak bij. Het ge-

volg was, dat ik er 340 boonen van heb afgeplukt, welke, uitgepeld zijnde, meer dan 1700 boonen hebben opgebragt.

G. W. KOSS,

Brielle, Dec. 1822. *Magazijnmeester der Artillerij.*

DE NEDERLAAG VAN QUINCTILIUS VARUS.

Wèl hem, die in de vrije borst
De goddelijke vonk, die hem bezielt, voelt gloeijen,
Die nooit door gunst van volk of vorst
Zijn waarde als mensch vergeet, en 't vrij gemoed laat boeijen!
Hij heft het hoofd met fierheid naar omhoog;
Geen razernij van 't volk, geen dwingland doet hem beven;
Geen rampspoed drukt hem neêr, van slaafschen dwang ontheven,
Die nimmer onder 't juk de vrije schouders boog.

De mensch is vrij, al doemt het lot
Hem, reeds als zuigeling, een slavenboei te dragen;
Hij knielt voor niemand, dan voor God;
Geen sterfelijke magt kan zijn natuur verlagen.
Die 't godlijk merk aan 't fiere voorhoofd torscht,
Is niet ten speelbal van de willekeur geboren.
De vorsten zijn weleer tot heil van 't volk verkoren, —
Het vrije volk is niet geschapen om den vorst.

't Draagt lang het juk, hem opgelegd,
Laat lang zijn' dierbren schat zich door 't geweld ontrooven,
Zijn vrijheid schenden en zijn regt;
Maar geen geweld vermag den vrijheidsgeest te dooven.
Het volk verbreekt weldra den ijzren staf;
De dwinglandij stort neêr; de vrijheid is herboren;
De mensch gevoelt de vonk der Godheid in zich gloren,
Herneemt zijn regt, en schudt de slavenketen af.

Dit ondervondt gij, toen uw magt,
o Rome! door den moed van Herman werd verslagen,
Toen hij uw benden heeft geslagt,
Onwillig langer nog uw ketenen te dragen.
't Germaansche volk, verwonnen, niet verheerd,
Voelt in de vrije borst den ouden moed ontwaken;
Alom slaat 't smeulend vuur der vrijheid aan het blaken,
En 't wisselend geluk des oorlogs is gekeerd.

Hoe

Hoe zult gij, Varus! aan den ſtroom,
Die u bedreigt, met uw Romeinen weêrſtand bieden?
Hoe zult gij, daar het volk den toom
En breidel afrukt, nu zijn felle wraak ontvlieden?
Vergeefs op moed en krijgsbeleid betrouwd!
Velleda rijdt in 't rond op Wodan's oorlogswagen. —
Gezien en aangeſpoord door gade, en kroost, en magen,
Strijdt elk met leeuwenmoed voor eigen lijfsbehoud.

Geen krijgskunst baat. Uw heldenſchaar
Tracht moedig, maar vergeefs, den vijand af te weren.
Reeds wijkt uw leger. Het gevaar
Groeit aan. Geen moed vermag het volksgeweld te keeren.
God zelf ſchijnt de onderdrukten bij te ſtaan.
De ſtorm barst los, verzeld van gure regenvlagen;
De boogpees hangt verſlapt; het ſtaal verſtompt; verſlagen
En weerloos, valt hun heir uw legioenen aan.

De nacht breekt aan; de ſtorm woedt voort,
En velt in 't duister woud de heilige eiken neder;
De wanhoop ſtijgt ten top; men hoort
Alom gekerm, geklag; de moed herleeft niet weder.
De veldheer ſtort zich in zijn zwaard; de moord
Holt onbelemmerd rond. Gelukkig nog, die ſneven!
Wie 't ſtaal ontkomt, ſleept jammerlijk zijn leven,
In harde ſlavernij, als beeſtenhoeder, voort.

Die maar klonk vreeslijk in het rond,
En deed het Kapitool op zijne grondveſt beven.
Lang voelde Rome nog de wond.
Maar juichend dankte, van het ſlavenjuk ontheven,
't Germaanſche volk der Goden oppermagt,
Dat, in het midden van zijne ongenaakbre wouden,
De vrijheid, als weleer, haar zetel had behouden,
En 't kroost van Mavors werd tot Wodan's eer geſlagt.

Haarlem. D. J. VEEGENS.

DE

DE VRIEND DER VROLIJKHEID.

Den vriend der gulle vreugde wijd
— Ik hartlijk graag mijn lied:
De nevel der naargeestigheid
Is ook mijn dampkring niet.
Die walm, die 's levens gloed verdooft,
En 't harte lust en rust ontrooft,
Wel hem, die dien ontvliedt!

De vrolijkheid schenkt hem het licht,
Dat haar de deugd ontstak;
Zij leidt hem langs den weg van pligt,
Maar maakt dien ruim en vlak;
Zij maakt haar' vriend verruimd en blij,
Niet slechts op andrer feestgetij,
Ook onder eigen dak.

Hij is niet slechts de lust van 't feest,
Door vriend of maag bereid,
Waar hij de vreemde vrouwen 't meest
Met laffe lofspraak vleit;
Maar eigen vrouw en eigen haard
Getuigen, als het meest hem waard,
Het meest zijn vrolijkheid.

Te meer vangt elk op 't vriendenfeest
De woorden van zijn' mond;
Zijn altijd opgeruimde geest
Spreidt altijd vreugde in 't rond;
De scherts, die steeds zijn rede tooit,
Verwekt den blos der onschuld nooit,
Noch slaat den vriend een wond.

Drinkt men op 't heil van vorst of land,
Van gastheer of gezin,
Dan schenkt ook hij met blijde hand
Den vreugdebeker in;
Dan heft hij meê het dischlied aan,
Of doet zijn eigen speeltuig slaan,
Met opgeruimden zin.

En

En als men zoete ſpeelçjes ſpeelt,
De kring zich naauwer ſluit,
Dan ſluit hij, wien geen boert verveelt,
Zich nimmer daarvan uit;
Hij zet ze geeſt en leven bij,
Of boeit het oor der blijde rij
Aan kunſtig maatgeluid.

Maar altijd blijft hij matig, kuisch,
En aan de deugd verpand:
Noch wijn, noch zang, noch feestgedruisch
Bedwelmt ooit zijn verſtand;
En hoe hij boertte of ſpeelde of zong,
Geen zoet vergif gleed van zijn tong,
Zijn blikken of zijn hand.

Hij zweeft door 's levens bloemengaard,
En zaamt diens zoetigheên;
Maar bloem en knop wordt rein bewaard,
Geene enkle woest vertreên;
En volgt hij, als een bij, zijn' lust,
Die uit de bloemen honig kust,
't Is niet voor zich alleen.

Neen! elk, wiens harte, rein en goed,
Voor zuivre vreugde ook blaakt,
Dien deelt hij meê van 's levens zoet,
Dat hem zoo ſtreelend ſmaakt;
Daar hij in 't heil, dat andren ſtreelt,
Als waar' 't zijne eigen vreugde, deelt,
Dat heil hem zalig maakt.

Maar, ſchoon hem vrolijkheid bekoort,
Haar wellust hem behaagt,
De ſtem van 't hart wordt niet geſmoord,
Waar droefheid weent en klaagt;
Daar vaak zijn hulp de zorg verbant,
Zijn toeſpraak troost, zijn vriendenhand
Den traan uit de oogen vaagt.

Het

Het is geene echte vrolijkheid,
Die, ziet ze ellende, vliedt;
Maar ligtzin, die geen heil verspreidt:
'k Wijd haar mijne offers niet.
De reine bron der echte vreugd
Is trouw aan menschlijkheid, aan deugd,
Die allen bijstand biedt.

Zij voert den edlen vreugde in 't hart,
Wien 'k schetste in mijn gezang;
Die vreugde beurt hem op in smart,
Wat eigen smart hem prang',
En voert hem ver den dwaas voorbij,
Die mort, hoe groot zijn goed ook zij,
Hoe hoog zijn naam en rang.

Die vrolijkheid, die blijde zin
Maakt hem, in wien zij leeft,
Ten wellust van zijn hu sgezin,
Van elk, die hem omgeeft:
Zij schudt zijn laatste rustbed zacht;
Terwijl hij, op hare englenschacht,
Den Hemel binnenzweeft.

G. v. R.

DE INVOERING DER CENTEN.

Wat ongewoon en vreemd rumoer
Vervult op ééns de straten?
Half Amsterdam in rep en roer!
'k Zie schutters; 'k zie soldaten....
Ontstond waarergens felle brand?
Of geldt het Vorst en vaderland?

Neen! 't onheil schuilt in onzen zak,
En bragt dien aan het muiten,
Waar men een valsche munt in stak,
Verwenschte kleine duiten,
Geslagen — ja! wie zegt mij, waar?...
Geslagen zijn ze, dat is klaar.

Hoe haakt men naar het nieuwe geld;
  Maar kijkend, bij 't betalen,
Als een, die naar d' ap'theker snelt,
  Om Engelsch zout te halen.
't Is ook een purgans inderdaad,
Die vrij wat duitpijn achterlaat.

Wat druk en drang, zoo digt als bont,
  Zien wij de straten vullen!
Zoo perst de stoom den ketel rond,
  Die vader Smit doet smullen,
En, met een koninklijk patent,
Den turfboer naar den drommel zendt.

Wie streeft hem in vernuft voorbij?
  Voor lijkdoorns, ratten, vlooijen
Weet hij de onfeilbaarste artsenij
  Sentimenteel te tooijen,
En dient ze ons (wis voor de appetijt)
Regt smaaklijk toe, bij elk ontbijt.

Hij weet ook, met Inlandsche Vlijt,
  Het zoet aan 't zuur te paren.
Want, waarlijk, 't was geen zoetigheid
  Voor kleine handelaren.
Daarom ook stond hij fluks gereed,
En heeft, van suiker, cents gekneed.

Als nu de vrouw de meid beknort,
  En 't haar wil doen betalen,
Komt zij een halve cent te kort,
  Bij 't oordjes mosterd-halen, —
Een suiker-centjen in den mond,
En 'k wed die drift bedaart terstond.

Maar toch wij zijn er meê gebruid.
  De centen zijn veel grover.
't Is jammer van dien kleinen duit:
  Zij gleed zoo zachtjes over;
Zij was zoo maklijk, in de kerk
En bij de straat, voor 't liefdewerk.

Wij

Wij waren er zoo aan gewend;
  Men kan er haast niet buiten:
Nu doen wij vaak een halve cent
  Prezent op twee, drie duiten.
En dan daarbij dat nieuw gewigt!
Het kost ons menig bang gezigt. —

Maar nu een woord uit vrije borst:
  Het wederstreven baat niet;
Doch smaalt daarom niet op den Vorst:
  Hij meent het toch zoo kwaad niet.
Veel gaat er vast niet naar zijn' wensch;
Maar — alvermogend is geen mensch.

En maat en munt en nieuw gewigt
  Heeft, boven 't oude, voordeel,
Sluit men zijne oogen niet voor 't licht,
  En voert men 't in met oordeel.
Zoo houdt dan, centen! vrij uw' gang;
Slechts voor *opcenten* zijn wij bang.

1 Oct. 1822.

PARIJSCHE ZEDEN.

Op eene groote avondpartij bij den Hertog VAN ***, te *Parijs*, zocht onlangs een Heer, in den morgen ten twee ure, bij het heengaan, te vergeefs in de *antichambre* naar zijnen hoed. Op zijne aanduiding, dat het een geheel nieuwe was, hernam de knecht: „Een nieuwe, mijnheer? Sedert elf ure zijn er reeds geen nieuwe hoeden meer geweest!"

BEDIENDEN.

FONTENELLE ontving eens een bezoek van eenen vriend. Deze vond den doorgaans opgeruimden grijsaard in eene knorrige luim. Op de vraag, wat hem schortte, kreeg hij tot bescheid: „De zachtzinnigste moet wel eindelijk zijn geduld verliezen, wanneer het hem gaat als mij. Ik heb maar éénen bediende, en word evenwel zoo slecht bediend alsof ik er twintig had!"

MENGELWERK.

VOORLEZING, OVER DE HANDELSTAD MASSILIA, EN DERZELVER INVLOED OP DE BESCHAVING VAN GALLIË (*).

Door

D. J. VEEGENS,

Eersten Praeceptor te Haarlem. (†)

Zoo dikwijls ik mij herinner, hoeveel het menschelijk geslacht in het algemeen en ons vaderland in het bijzonder aan den koophandel verpligt is, bevangt mij een heilige eerbied voor deze bron van maatschappelijk geluk, en eene onbegrensde achting voor den stand, aan welken hij zijn bestaan te danken heeft. Immers getuigen de geschiedboeken der oudheid, dat het de koophandel is, die de menschen heeft beschaafd en veredeld; dat het de koophandel is, die alom de fakkel van verlichting en we-

ten-

(*) De voornaamste bronnen voor de geschiedenis van *Massilia* zijn, behalve eenige plaatsen bij LIVIUS, VELLEJUS, TACITUS, FLORUS en anderen, inzonderheid HERODOTUS, I. 164—167, JUSTINUS, XLIII. c. 3—5, CAESAR, *de B. C.* I. 34 sqq. II. 1 sqq., LUCANUS, *Pharsal.* III. 301; voor de kennis van de plaatselijke ligging en den koophandel der stad, STRABO, l. IV. init., POMP. MELA, II. 5, 3. Over de wetten en instellingen is VALERIUS MAX. II. 6, 7. het uitvoerigst. CAESAR en TACITUS, op onderscheidene plaatsen, geven de beste berigten omtrent den toestand der *Galliërs*, en den invloed van *Massilia* op hunne beschaving. Het doet mij leed, niet in staat te zijn geweest, om de werken van HENR. VALESIUS en HENDREICHS over *Massilia* te raadplegen.

(†) Uitgesproken in de Afdeeling *Koophandel* der Maatschappij *Felix Meritis*.

tenfchap ontftoken, den nacht van barbaarschheid en bijgeloof verdreven, en de uiterfte grenzen der aarde met elkander verbonden heeft. Wat toch zouden de menfchen, wat zou ons vaderland zonder zijnen allesbezielenden invloed geweest zijn? Hij herfchiep in welige akkers het land, dat te voren een fpel was der golven van den Noorder Oceaan; hij deed fteden en dorpen ontftaan, waar te voren naauwelijks eenige hutten de hoogten bedekten; hij, eindelijk, deed deze prachtige ftad, den zetel van befchaafdheid en verlichting, uit grondelooze moerasfen oprijzen, en bouwde paleizen, waar te voren de visfcher kommerlijk zijn beftaan vond.

Maar nooit, M. M. H. H., had ik een zoo diep gevoel van hetgene wij aan den koophandel verfchuldigd zijn, als toen ik dit gebouw, aan de fchoone kunften gewijd, voor de eerfte maal binnentrad. Voorheen, als ik op het *IJ* de vlaggen van alle natiën zag wapperen, als ik in uwe magazijnen de fchatten van Oost en West zag opgeflagen, als ik in uwe ftraten, in uwe huizen het gewoel en de algemeene nijverheid aanfchouwde, bewonderde ik dien tak van beftaan, welke *Amfterdam* tot de ftapelplaats der volken heeft gemaakt, waaraan het zijne grootheid en zijne fchatten te danken heeft. Maar, toen ik deze ftichting bezocht, toen ik nevens de kunftstukken der oudheid de uitvindingen, waarop onze eeuw roem draagt, geplaatst zag, toen ik de zucht voor alles, wat edel, en fchoon, en goed is, befpeurde, — toen zegende ik dien zelfden koophandel, waaraan dit heiligdom der wetenfchappen zijn beftaan verfchuldigd is, en ik zegende de edelen, die hunne fchatten befteedden, om op deze wijze kennis en verlichting te bevorderen.

Deze gedachten kwamen mij op nieuw levendig voor den geest, toen ik op mij nam, deze fpreekbeurt in het *Departement* KOOPHANDEL te vervullen. Ik oordeelde daarom eene ftof te moeten kiezen, die aan deszelfs benaming niet geheel vreemd was, en befloot tot u te fpreken *over de oude handelftad Masfilia*, (het tegenwoordige *Marfeille*) *en derzelver invloed op de befchaving van Gallië.*

lië. Uwe algemeen erkende goedwilligheid gaf mij moed, om voor u op te treden; en durf ik met des te meer vrijmoedigheid uwe toegevendheid inroepen bij het behandelen eener stof, welke voor elk' *Amsterdammer* niet onverschillig kan zijn. Gij zult bij de beschouwing van *de lotgevallen*, van *den koophandel*, *de wetten en instellingen*, en *de wetenschappelijke verdiensten* van *Massilia* eene in het oog loopende overeenkomst opmerken met ons vaderland, en inzonderheid met uw *Amsterdam*. Gij zult een volk leeren kennen, dat niet ligt in moed, wijsheid en ingetogenheid deszelfs wedergade vinden zoude; een volk, dat zijne geheele grootheid aan den handel verschuldigd was, en te gelijk een sprekend bewijs oplevert, dat deze de voeder der kunsten en de oorzaak der beschaving is. Verleent mij dan uwe goedgunstige aandacht!

Nadat CYRUS (*) den koning van *Babylon* met alle hem cijnsbare vorsten overwonnen, en op de puinhoopen van het groote *Babylonische* rijk zijnen troon gevestigd had, zond hij een gedeelte van zijn overwinnend leger naar de kusten van *Azië*, om de rijke *Grieksche* volkplantingen aan zijne heerschappij te onderwerpen. Onder dezen bloeide vooral de stad *Phocaea* door rijkdom en welverdienden roem, de vruchten van zeevaart en koophandel. Hier, in de weligste streken van *Azië*, ontwikkelden de *Grieksche* beschaafdheid en de vruchtbaarheid van den grond de edelste krachten van ziel en ligchaam. De vloten van *Phocaea* bezochten de afgelegenste zeeën, en zelfs buiten de kolommen van HERCULES waagden zich hare zeelieden. Op deze stad rukte de *Perzische* veldheer HARPAGUS het eerst aan, en sloeg, daar hij alles in den besten staat van verdediging vond, het beleg voor dezelve; want de *Phocaeërs* hadden het onweder, dat hen bedreigde, voorzien, en waren door hunne uitgestrekte handelsverbindtenissen in staat gesteld, om hunne stad te versterken. Niet lang, echter, waren hunne muren tegen het geweld der vijanden bestand; de hongersnood, gepaard

(*) Vóór C. G. 540.

paard met alle de plagen eener langdurige belegering, vermeerderde de rampen, en de ſtad was op het punt, om voor de herhaalde aanvallen te bezwijken. Nog beloofde HARPAGUS de ſtad te zullen ſparen, zoo de *Phocaeërs* ſlechts de *Perziſche* opperheerſchappij erkenden. Maar zij aarzelden geen oogenblik. Dierbaar was hun de voorouderlijke grond, dierbaar de graven der voorvaderen, maar dierbaarder nog de vrijheid. Daarvoor waren zij bereid, goed en bloed op te offeren, alle hunne betrekkingen af te ſnijden, en het paradijs van *Azië* te verlaten. Met vrouwen en kinderen, met de beelden hunner Goden, en alles, wat zij konden aanvoeren, beklommen zij de ſchepen, hunne laatſte toevlugt, om in onbekende oorden vrij en onafhankelijk te kunnen leven. Zoo beſloten eenmaal onze voorvaderen, toen zij, van alle zijden door de *Spanjaarden* benaauwd, aan het behoud van het lieve vaderland wanhoopten, en zelfs VADER WILLEM den moed opgaf, om het land aan de golven ter prooije te geven, en onder eene andere luchtſtreek eene ſchuilplaats te zoeken. „Vele vrije mannen," zegt de geſchiedſchrijver en ſtaatsman JOHAN VON MÜLLER (*), „zullen hun voorbeeld volgen, als de vorſten van *Europa* het geduld der natiën vermoeijen, en de oude vrijheid noch op bergen, noch in moerasſen eene ſchuilplaats behoudt."

De *Phocaeërs* verzochten nu de inwoners van *Chios*, (het thans maar al te bekende *Scio*, dat in onze dagen door woeste barbaren ſtraffeloos uitgemoord en in een' puinhoop veranderd is) hun eenige eilanden te verkoopen, om zich daarop neder te zetten. Toen hun dit geweigerd werd, beſloten zij naar *Corſica* te ſtevenen, een eiland, waarmede zij reeds ſinds onheugelijke jaren koophandel dreven. Vooraf, echter, wendden zij den ſteven naar *Phocaea*, om wraak te nemen over het verlies van alles, wat hen aan het vaderland had verbonden; en, nadat zij de *Perziſche* bezetting hadden overvallen en

(*) *Schweizer. Geſch.* Th. I.

en omgebragt, nadat zij zich met de heiligfte eeden verbonden hadden om elkander nooit te verlaten, nadat zij eindelijk een gloeijend ijzer in de zee hadden doen zinken, en de Goden tot getuigen aangeroepen, dat zij niet eer naar hun vaderland wilden terugkeeren, voordat dit ijzer zou bovenkomen, begaven zij zich getroost op weg, om een nieuw vaderland op te zoeken. Doch bij velen vermogt de aangeboren trek naar den grond hunner geboorte meer, dan duur gezworene eeden; de helft der *Phocaeërs* keerde naar *Azië* terug, terwijl de overigen ftandvastig hunnen weg vervolgden. Ontelbare moeijelijkheden bleven hun nog te beftrijden over, voordat zij eindelijk de gewenschte rustplaats bereikten.

Vijf jaren lang hadden zij zich op *Corfica* ftaande gehouden. De handel en de zeerooverij (want deze werd in die dagen noch als misdadig, noch als onteerend befchouwd) hadden hen bekend en geducht gemaakt; de nieuwgebouwde ftad *Alalia* begon zich weldra te verheffen, en het fcheen, dat de *Phocaeërs* het doel van hun zwerven hadden bereikt. Met wangunftige oogen befchouwden de *Carthagers* en *Hetruriërs*, twee volken, die zich weleer de heerfchappij over de Middellandfche Zee aanmatigden, den opkomenden handelftaat; en, offchoon anders in geftadigen twist, vereenigden zij, nu door gemeenfchappelijk belang gedreven, hunne krachten, om denzelven reeds in zijne opkomst te vernietigen. Met groote overmagt van fchepen overvielen zij de vloot der *Phocaeërs*, en behaalden eene volkomene zegepraal; want van zestig fchepen behielden dezen er naauwelijks twintig, waarmede zij, in de grootfte verwarring, vrouwen, en kinderen, en wat zij van hunne have bergen konden, opnamen, en in overhaaste vlugt naar de zuidelijke kusten van *Gallië* ftevenden. Op dezen togt fchijnt het, dat zij de ftad *Rhegium*, in het zuiden van *Italië*, aangedaan, en aldaar een gedeelte van hunne lotgenooten achtergelaten hebben; dat zij, vervolgens den *Tiber* opgevaren, een verbond van vriendfchap met de *Romeinen* floten, hetwelk zij door alle tijden heen ongefchonden

hebben bewaard, zoodat CICERO (*) getuigt, dat de *Romeinsche* veldheeren nooit zonder de hulp van *Massilia* over de volken van *Gallië* en *Germanië* hebben gezegepraald. Eindelijk bereikten zij de woeste kusten van *Gallië*, waar de rivier de *Rhône* zich langs onbebouwde velden door verscheidene monden in zee uitstortte, en stichtten hier de stad *Massilia* (†), te midden van ruwe volksstammen en onmetelijke bosschen, doch zóó gelegen, dat de natuur zelve haar tot eene koopstad scheen bestemd te hebben.

Hier is het de plaats, M. M. H. H., om bij de beschrijving der stad zelve, voor zoo verre wij die uit oude schrijvers kennen, eenige oogenblikken stil te staan. Bij uitstek gelukkig gekozen was de ligging van *Massilia*, op eene plaats, waar de wind, de zeebanken en de gesteldheid der geheele kust den schepeling uitnoodigen, eene veilige schuilplaats te zoeken (§). Een diep landwaarts in loopende zeeboezem, amphitheaterswijze door rotsen omgeven, vormde eene diepe, veilige haven te midden eener stormachtige zee. De omliggende landstreek was steenachtig en onvruchtbaar, rijk in olijven en wijn, doch ongeschikt tot het bouwen van graan en veldvruchten. Aan den zeekant was alles ten behoeve van den handel en de zeevaart ingerigt: in ruime scheepsdokken lagen de oorlogsschepen van den staat, gereed om zijne vlag in geval van nood te doen eerbiedigen; welvoorziene magazijnen van scheepsbehoeften, tuighuizen, met wapenen en belegeringswerktuigen vervuld; werven, van alles, wat tot den scheepsbouw noodzakelijk was, voorzien, bevorderden den handel, en gaven den staat alle middelen aan de hand, om zich tegen zijne vijanden te verdedigen. Verder landwaarts in verhief zich, naar de toenmalige wijze van bouwen, op het hoogste gedeelte der stad, een versterkt kasteel, binnen welks muren de tempels, aan den *Delphischen* APOLLO en de *Ephesi-*

(*) *Off.* II. 8. (†) Vóór C. G. 534.
(§) MONTESQUIEU, *Esprit des Loix*, l. 20. ch. 4.

fische DIANA gewijd, pronkten. Aan deszelfs voet en langs de haven lag de stad zelve uitgebreid; STRABO beschrijft ons dezelve als prachtig en regelmatig gebouwd en vrij groot van omvang. Het was een ongewoon verschijnsel, te midden van volken, die nog geene vaste woonplaatsen kenden, eene stad te zien ontstaan, verfraaid door de *Grieksche* bouwkunst en verlevendigd door den handel.

De nieuwe stad was weldra een voorwerp van vrees en wangunst voor de omliggende stammen der *Galliërs*, die voorzagen, dat het aan menschen, door de natuur en de beschaving met zoodanige vermogens uitgerust, weinig moeite zou kosten, om eenmaal de meesters hunner gewesten te worden: en waarlijk, indien de *Massiliërs* minder gematigd waren geweest, zou hun dit niet moeijelijk gevallen zijn. Door list en geweld, derhalve, poogden de *Galliërs* den aanwas der stad tegen te werken, beproefden herhaalde malen, openlijk of in het geheim, eenen aanval op dezelve, doch werden altijd door dapperheid of beleid in hunne ondernemingen gestuit. Niet minder stak de toenemende bloei der nieuwe hoofdstad den *Carthagers* in de oogen, die in haar eene gevaarlijke mededingster zagen. Het nemen van visschersschepen dwong de *Massiliërs* tot den oorlog; herhaalde malen sloegen zij de vloten hunner vijanden, en noodzaakten hen eindelijk tot den vrede. Nog ten tijde van STRABO zag men de openbare gebouwen met de snebben en vlaggen van schepen, welke zij op de *Carthagers* hadden veroverd, versierd.

Het was een geluk voor de inwoners van *Massilia*, dat het van deszelfs eerste opkomst af met ontelbare moeijelijkheden had te worstelen; want gelijk de menschelijke geest door gevaren wordt opgescherpt en veredeld, zoo worden daardoor ook de innerlijke krachten der volken ontwikkeld, en alle raderen van het staatsgebouw in beweging gebragt. De oorlogen, met de Barbaarsche volken van *Gallië* gevoerd, de zeeslagen, tegen de wangunstige *Carthagers* geleverd, de onvruchtbaarheid van

 den

den grond, waarop de nieuwe ſtad gebouwd was, dienden alleen om de inwendige ſterkte en den roem van *Masſilia* te vermeerderen. Door voorzigtigheid en regtvaardigheid temd[illegible] de barbaarschheid der *Galliërs*, door moed en [illegible] overwon het de magt der *Carthagers*, en zegepraalde over de natuur zelve door vlijt en ſtandvastigheid.

Te midden van deze oorlogen nam de ſtad gedurig in luister en aanzien toe, en zij had het toppunt van hare grootheid bereikt, toen de noodlottige burgeroorlog tusſchen CAESAR en POMPEJUS uitbrak. *Masſilia* poogde lang vergeefs de onzijdigheid te bewaren; het koos eindelijk de zijde van POMPEJUS, aan wien het oudere verpligtingen had, en ſloot de poorten voor den overwinnaar. Evenwel was het in zulk eenen goeden ſtaat van verdediging, zijne muren waren zoo ſterk, en de moed der burgers zoo groot, dat het niet dan na een langdurig beleg door CAESAR's onderbevelhebbers BRUTUS en TREBONIUS tot de overgaaf kon gedwongen worden. Het overleg, waarmede de belegerden al het noodige binnen de ſtad in gereedheid hadden gebragt, de moed, waarmede zij de aanvallen van drie der beste *Romeinſche* keurbenden afweerden, het beleid, dat alle hunne daden kenmerkte, worden door CAESAR zelven geprezen. Wij zouden ons beſtek te buiten gaan, zoo wij deze belegering in alle hare bijzonderheden wilden nagaan: het verhaal, ons daarvan door CAESAR geleverd, doet ons de worſteling kennen van eenen ſtaat, die liever alles wilde opofferen, dan zijne vrijheid verliezen. Te vergeefs hadden zij de werken der vijanden in brand geſtoken; — tweemaal in een zeegevecht overwonnen, in herhaalde uitvallen geſlagen, door hongersnood en pest tot het uiterſte gebragt, gaven zij zich eindelijk aan den vijand over, die hun alles ontnam, behalve, wat hun het dierbaarst was, de vrijheid (*).

Aldus viel de grootheid van *Masſilia*. — CAESAR, ge-

(*) Vóór C. G. 49.

gedachtig aan de standvastige trouw en de diensten, die het aan *Rome* had bewezen, liet het wel zijne onafhankelijkheid behouden, zoodat het niet aan den landvoogd van *Gallië* onderworpen was, maar naar eigene wetten geregeerd werd, — doch het verhief zich niet weder tot zijnen vorigen luister; want zijn handel was geknakt, zijne schepen weggevoerd, zijne magazijnen geledigd en zijn oude moed uitgedoofd. Het bleef echter met een gelukkig gevolg de wetenschappen beoefenen, en werd zelfs onder AUGUSTUS de zetel der wijsbegeerte en letteren. Het deelde eindelijk in de rampen des oorlogs, toen het *Romeinsche* rijk, door de Barbaren van het Noorden overstroomd, andere volken in zijnen val medesleepte; eerst door de *Gothen* en vervolgens door de *Franken* veroverd, verloor het zijne vrijheid en zijn volksbestaan.

Massilia was zijne geheele grootheid aan den koophandel verschuldigd. Elk burger leefde van den handel; want de natuur had hen daartoe bestemd en de noodzakelijkheid gedwongen. Toen de *Phocaeërs* zich op de kusten van *Gallië* nederzetten, bragten zij, te gelijk met hunne zucht tot den koophandel, ook den natuurlijken aanleg en de noodige kundigheden tot het drijven van denzelven mede; want daaraan had *Phocaea* zijnen bloei te danken. De ligging der nieuwgebouwde stad was daartoe bij uitnemendheid geschikt, en als 't ware voorbedachtelijk gekozen. Te gelijk was haar grondgebied zoo klein en onvruchtbaar, dat het onmogelijk zijne bewoners kon voeden. Alles liep derhalve te zamen, om de inwoners van *Massilia* tot den koophandel te bepalen. Zij hadden, wel is waar, geduchte mededingers in hunne natuurlijke vijanden, de *Carthagers*, wier staatkunde en belang het medebragt, alle handeldrijvende volken te verdelgen, om alleen over de zeëen te heerschen; deze overtroffen hen wel verre in magt, en waren reeds in het bezit van den geheelen zuidelijken en westelijken handel; maar door ijver en standvastigheid openden zich de *Massiliërs* nieuwe wegen, en dreven hunnen handel meer naar het noorden, op onbevarene kusten, en in het bin-

tenland. Geheel *Gallië* en *Germanië* voorzagen zij van koopwaren, en bragten uit deze landen schatten terug. Eene wijze staatkunde deed hun reeds vroeg het verbond met de *Romeinen* sluiten; dit maakte hen geacht en gevreesd onder de stammen der *Galliërs*, en gaf hun een belangrijk tegenwigt tegen de overmagt der *Carthagers*. Van de vriendschap der *Romeinen* hadden zij alles te hopen en niets te vreezen; want, zoo als CICERO te regt zegt, *het volk, dat de beheerscher der aarde was, kon niet te gelijk de makelaar van dezelve zijn.* De *Romeinen* begunstigden hunnen staat dan ook verre boven andere volken; want *Massilia* bleef onafhankelijk, betaalde geene schatting, en deszelfs afgezanten hadden in den schouwburg onder de raadsheeren zitting; maar tevens bewezen de *Massiliërs* gewigtige diensten aan den *Romeinschen* staat, dien zij dikwijls met geld en schepen ondersteunden, en in welks welzijn zij zoo veel belang stelden, dat, toen BRENNUS de stad *Rome* had veroverd en de *Romeinen* den vrede voor geld moesten koopen, zij niet alleen den rouw aannamen, alsof hen zelve eenig ongeluk getroffen had, maar ook terstond geld bijeenbragten, om hunne verslagene bondgenooten bij te staan. De oorlog, door dezen tegen de *Carthagers* in *Spanje* gevoerd, was voor *Massilia* eene onuitputtelijke bron van rijkdom; en de val van *Carthago* en *Corinthe* deed het in die zelfde mate in magt en schatten toenemen, als het zich van den handel dezer steden bijna geheel alleen meester maakte. Behalve dit zoo voordeelig verbond met de *Romeinen*, sloot het reeds vroeg handelsverbindtenissen met verscheidene *Spaansche* volken, waardoor zijn koophandel ook aan deze zijde werd beveiligd; terwijl de talrijke volkplantingen, waarmede het den zeeboezem van *Gallië* als met eenen krans omringde, den nieuwen staat meer vastheid gaven, en de belangen van den handel grootelijks bevorderden.

Voor hem, die in de geschiedenis niet slechts een bloot verhaal van gebeurde zaken verlangt, maar haar tevens voor de beste leermeesteresse erkent, door wier voorbeelden

den hij geleerd en gewaarschuwd kan worden, is het veelal belangrijker, de wetten en instellingen, dan de lotgevallen van een volk te leeren kennen; want, gelijk men kan zeggen, dat de natuurlijke inborst en de opvoeding van elk mensch over zijn toekomstig lot en geluk beslissen, even zoo kan men van eenen staat beweren, dat deszelfs ligging en instellingen de noodzakelijke oorzaken zijn van deszelfs voorspoed of onheil. Immers, wat het karakter voor den mensch is, is de staatkundige ligging voor den staat, en hetgeen de opvoeding toebrengt, om dat karakter te vormen, brengen de wetten van eenen staat toe, om deszelfs natuurlijken toestand te wijzigen. Wij gaan dan nu over tot de beschouwing der wetten van *Massilia*.

Het is opmerkelijk, dat die volken, welke het meest door den koophandel hebben gebloeid, en voornamelijk diegenen, welke, door weinig en zelfs minder dan eenig ander volk te winnen, denzelven het meest hebben uitgebreid, naar eenen republikeinschen, en wel naar eenen aristocratischen regeringsvorm bestuurd zijn geworden. Ik behoef slechts de gemeenebesten van *Carthago*, *Massilia*, *Venetië*, *Genua* en ons vaderland op te noemen, welke allen op deze wijze werden geregeerd. Het zou echter verkeerd zijn, zoo men hieruit wilde besluiten, dat deze regeringsvorm uitsluitend geschikt is voor een handeldrijvend volk. Overal, waar de koophandel genoegzame vrijheid heeft, kan hij bloeijen, en in elken staat, alleen niet onder het despotismus, vindt hij daartoe gelegenheid. Eene gematigde monarchij is misschien zelfs beter geschikt voor ondernemingen van eenen uitgebreideren aard, dan een gemeenebest; want zoodanig is de staat der menschelijke zaken, dat eene republiek van grooteren omvang met de natuurlijke orde der dingen, die wij overal opmerken, onbestaanbaar is, en zoodra zij ontstaat reeds als vernietigd kan beschouwd worden. Mijn oogmerk veroorlooft mij niet, hierover breeder uit te weiden; wij keeren derhalve tot ons onderwerp terug.

De stad *Massilia* werd door de aanzienlijken, wier magt door

door de wetten beperkt was, bestuurd. Bij eenen raad van zeshonderd leden, welke voor hun leven gekozen werden en te gelijk gehuwd zijn, kinderen hebben en in drie geslachten van burgers afstammen moesten, berustte de klem van het bewind. De uitvoerende magt was aan vijftien leden van dezen raad opgedragen, en drie derzelven waren aan het hoofd van den staat geplaatst. Dezen regeringsvorm voerden de *Massiliërs* in alle hunne volkplantingen en overal, waar zij k[illegible]den, in.

Over het algemeen hebben bijna alle schrijvers dit in de inwoners van *Massilia* bewonderd, dat zij op eenen vreemden grond, te midden van woeste, krijgshaftige volken, echter de zeden en gewoonten van hunne moederstad onverbasterd hebben bewaard. Allen roemen de uitstekende wetten en instellingen, waarvan zij zich bedienden, en de naauwgezetheid, waarmede zij de voorvaderlijke gebruiken in acht namen. Zij bleven nog altijd zeer gehecht aan hun voormalig vaderland, en bewerkten door hunnen invloed bij de *Romeinen*, dat dezen hetzelve spaarden, offchoon de Senaat reeds bevel had gegeven het tot den grond toe te slechten, omdat het de partij der vijanden van *Rome* gekozen had. Zoo bleven dan ook de *Iönische* wetten de grondslag van den staat, en dezen lagen openlijk ten toon, opdat elk burger zijne verpligtingen zou kennen.

Wij vinden van deze gehechtheid aan het oude verscheidene opmerkelijke voorbeelden. Zoo werd er sedert de stichting der stad een zwaard bewaard, waarmede de misdadigers gestraft werden, wel bijna geheel door den roest verteerd en naauwelijks toereikend tot deszelfs bestemming, maar toch een bewijs van hunne zucht, om zelfs niet in de geringste zaken van oude gebruiken af te gaan. Om die zelfde reden was het aan niemand geoorloofd, gewapend binnen de stad te komen; elk moest zijne wapenen aan de poorten overgeven, en ontving dezelve terug bij het verlaten der stad. Op feestdagen werd de waakzaamheid verdubbeld, en in vollen vrede alle dezelfde voorzorgen als in oorlogstijd genomen. De oorsprong

fprong van deze zorgvuldigheid was, zoo als oude fchrijvers ons verhalen, daarin te zoeken, dat de ftad op eenen feestdag eens bijna door de *Galliërs* overrompeld en het verraad nog ter naauwernood door eene vrouw ontdekt was. Zoo zochten de *Masfiliërs* niet het gevaar af te weren, wanneer het hen bedreigde, maar het gevaar voor te komen, eer het aanwezig was; want zij begrepen te regt, dat niets met den handel onbeftaanbaarder is, dan oorlog; dat eene koopftad, de vergaderplaats van alle volken, te gelijk eene plaats van algemeene veiligheid behoort te zijn, en dat deze aan elk' bijzonder' perfoon, hij zij burger of vreemdeling, moet gewaarborgd worden.

De wetgevers van *Masfilia* hadden de noodzakelijkheid ingezien, om de weelde der burgers door wijze wetten te beperken. Eenvoudigheid van zeden is in alle ftaten de éénige grondflag van het geluk des volks, maar vooral in eene koopftad, wier handel des te zekerder en veiliger zal wezen, naarmate de winften minder groot zijn. Want, waar de weelde de inwendige krachten van eenen ftaat ondermijnt, is het onvermijdelijk, dat, te gelijk met de zedelijke deugden des volks, ook de ftaat zelf te gronde gaat: gelijk eene vernielende pestziekte hare befmetting wijd en zijd verfpreidt, de edelfte krachten des ligchaams vergiftigt, flagtoffers op flagtoffers ftapelt, geheele fteden ontvolkt, en den bloei van landen en volken vernietigt.

De wetten van *Masfilia* bepaalden de grootte des bruidfchats, en de fom, die men tot kleeding en fieraad mogt befteden. Zij verboden de overdadige pracht, die fommige volken aan de begrafenisfen te koste legden. Voor elke poort waren twee kisten geplaatst: in de eene werden de lijken van vrijgeborenen, in de andere die van flaven op een' wagen naar de begraafplaats gevoerd; geene prachtige offers, geen plegtige optogt, geen weegeklag vergezelden den geftorvenen naar de plaats der rust; armen en rijken genoten dezelfde eer, en een eenvoudige maaltijd befloot de plegtigheid. De wetten waakten te gelijk, zoo veel mogelijk, tegen het zedebederf: de vertooning van zulke tooneelfpelen, waarvan de ontuchtige in-
houd

houd aan *Grieken* en *Romeinen* van dien tijd behaagde, was verboden, opdat de jeugd door het aanschouwen niet tot navolging mogt worden aangespoord; en de poorten waren voor allen gesloten, die, onder den schijn van godsdienst, voedsel voor hunne traagheid zochten, en zich ten koste der ligtgeloovigheid van anderen poogden te verrijken.

Zonderling, vooral naar onze zeden, was een gebruik, dat van *Griekschen* oorsprong schijnt te zijn. Er werd, namelijk, te *Massilia* van staatswege een giftbeker bewaard, ten gebruike van diegenen, welke zich van het leven wilden berooven, en wier beweegredenen daartoe te voren door den raad der zeshonderd onderzocht en goedgekeurd waren. De zelfmoord werd bij de ouden door geene godsdienstige beginselen tegengegaan: knellende rampen, zoo wel als bijzondere voorspoed en de vrees voor nakend onheil, deden hen maar al te ligt tot dien gewigtigen stap besluiten; en het was dus eene zeer wijze en menschlievende instelling, dat de burgerlijke wetten denzelven eenigzins beteugelden, en dat de overheden met vaderlijke zorg waakten, dat de burgers daartoe niet onbedachtzaam overgingen.

De *Massiliërs* bleven getrouw aan den voorvaderlijken godsdienst; zij aanbaden dezelfde Goden, en vierden dezelfde godsdienstige feesten, als de *Grieken*. Bovenal vereerden zij de *Ephesische* DIANA, wier eerdienst zij in alle hunne volkplantingen verspreidden, en den *Delphischen* APOLLO, wiens orakel zij bij verschillende gelegenheden raadpleegden en met kostbare gaven beschonken. PAUSANIAS (*) zag nog te *Delphi* een groot bronzen standbeeld, hetwelk door de *Massiliërs* ter gedachtenis van hunne overwinning op de *Carthagers* aldaar geplaatst was.

De wetenschappen werden te *Massilia* vlijtig beoefend, en verschaften het weldra niet minderen roem, dan het zich door zijne wijze wetten verworven had. Het deelde met

(*) L. X. c. 9.

met *Rhodus* en *Athene* de eer, dat de letterkunde en wijsbegeerte daar openlijk onderwezen werden; en bovenal glansrijk was voor hetzelve het tijdperk der regering van AUGUSTUS, toen de meeste *Romeinen*, die te voren hunne kinderen naar *Athene* zonden, om hen daar, door de schitterendste vernuften, in alles, wat tot eene beschaafde en geletterde opvoeding behoort, te doen onderwijzen, nu aan *Massilia* de voorkeur gaven. En waarlijk niet zonder reden: de aangename ligging, de ingetogenheid der zeden, de wijsheid der wetten, alles maakte *Massilia* bijzonder geschikt tot eene plaats van studie, zoodat PLINIUS het de *leermeesteresse der wetenschappen* noemt, en JUSTINUS getuigt, dat het niet scheen, alsof *Griekenland* naar *Gallië* verhuisd, maar alsof *Gallië* in *Griekenland* veranderd was. TACITUS (*) beschrijft het als eene plaats, waar de *Grieksche* beschaafdheid met de ingetogenheid van *Gallië* gemengd en getemperd was, en prijst het geluk van AGRICOLA, wien het te beurt viel, aldaar van zijne vroegste jeugd af opgevoed en onderwezen te worden. Het regt en de wijsbegeerte, maar vooral de aardrijks- en starrekunde werden daar met veel lof beoefend; vele geleerden en schrijvers werden binnen deszelfs muren geboren of gevormd. Het zou mijn bestek te buiten gaan, zoo ik alle de beroemde mannen wilde optellen, die *Massilia* heeft voortgebragt: het zal genoeg zijn de namen te noemen van eenen PYTHEAS, wiens ontdekkingen in het vak der aardrijkskunde nog heden van belang zijn; van eenen PETRONIUS, die, te gelijk een scherpzinnig wijsgeer, een welsprekend redenaar en een bevallig dichter, de bedorvenheid zijner eeuw en de weelde van CLAUDIUS en NERO zoo geestig heeft afgeschilderd en gehekeld. *Zoo* bewees *Massilia* door zijn voorbeeld, dat de koophandel de wetenschappen en kunsten voedt, en hoe de zucht voor het schoone en goede zich met onvermoeide nijverheid kan paren.

Wen-

(*) *Agric.* c. 4.

Wenden wij nu, in de laatste plaats, onze oogen naar den kant van *Gallië*, en beschouwen wij de nieuwe orde van zaken, die de stichting van *Massilia* deed ontstaan.

Het lag in het oogmerk der Voorzienigheid, dat de *Grieksche* beschaving zich over de geheele bekende aarde zou uitbreiden, dat zij de woeste zeden der volken verzachten en de menschen hunne bestemming nader brengen zou. De overwinning, op *Griekenland* behaald, baande haar den weg in het werelddwingend *Rome*; de *Romeinen* bragten haar te gelijk met hunne wapenen naar de overwonnene landen; en de handel van *Massilia* deelde haar aan de ruwe volken van *Gallië* en *Germanië* mede. Zoo zou zij eenmaal, uit de muren van *Konstantinopel* verbannen, *Europa* uit den nacht van barbaarschheid en onkunde verlossen, en schitterender dan ooit haren zetel in de westelijke landen vestigen! Uit gering schijnende oorzaken ontstaan dikwijls groote veranderingen, en de val van *Phocaea* is eene belangrijke schakel in de groote keten der menschelijke lotgevallen; die keten, waarvan de uiteinden, volgens het heerlijke beeld van HOMERUS, vastgeklonken zijn aan den troon van den Regeerder der wereld; want de ondergang dier stad moest het middel zijn, waardoor de woeste volksstammen van *Gallië* vereenigd, beschaafd en veredeld werden.

Wanneer wij het oog vestigen op den toestand, waarin dit gewest zich bevond, toen de *Phocaeërs* aldaar aanlandden, vinden wij overal de zeden van geheel onbeschaafde menschen, die, zonder band van wetten of instellingen, in wilde bosschen een kommerlijk leven leidden, onbekend met de voordeelen en gemakken eener geregelde burgerlijke maatschappij. Woest gelijk hunne wouden, leefden de eerste inwoners van *Gallië* in gedurigen twist en oorlog; geen landbouw bepaalde hen tot geregelde werkzaamheid; geen arbeid temde de wilde driften van den natuurmensch. Er bestond geen eigendom, dan hetgeen zich elk door het regt van den sterksten verwierf; de jagt alleen voorzag slechts ter naauwernood in hun onderhoud. Woeste instellingen en onmenschelijke ge-

gebruiken waren de noodzakelijke gevolgen van dit zwervend leven: de barbaarſche wijze van oorlogen, de moord of ſlavernij der gevangenen, het ſlagten van menſchenoffers ter eere der Goden, zijn zoo vele bewijzen van den jammerlijken toeſtand, waarin zich dit volk bevond. Waarlijk, zij, die het voordeel der beſchaving beſtreden, en den mensch in den zoo ten onregte geprezenen natuurſtaat teruggewenscht hebben, behoeven ſlechts de geſchiedenis der natiën te raadplegen, om zich te overtuigen, dat er zonder maatſchappelijke orde geen geluk beſtaat, en dat de natuurmensch, aan zijne driften overgelaten, zich in eenen toeſtand bevindt, duizendmaal erger dan de hardſte ſlavernij.

In dezen toeſtand dan bevonden zich de *Galliërs*, toen *Masſilia* op hunne kusten geſticht werd. Het ongewone verſchijnſel van eenen geregelden en naar vaste wetten beſtuurden ſtaat, welverre van hun in den beginne te behagen, moest natuurlijk vrees en bezorgdheid wekken bij menſchen, die geen' anderen breidel kenden dan hunne willekeur, en zij vereenigden zich om eene ſtad te verdelgen, die zij voor hunne vrijheid zoo gevaarlijk achtten. Wij hebben gezien, hoe de moed der *Masſiliërs* deze aanvallen wederſtond; het beleid zegepraalde door dat natuurlijk overwigt, hetwelk de vermogens van den geest altijd boven ruwe ligchaamskrachten bezitten. Onvermoeide werkzaamheid baande weldra den koophandel eenen weg te midden der woeste volksſtammen; de *Galliërs* betaalden de waren, welke door de *Masſiliërs* werden ingevoerd, met de voortbrengſelen van hunnen grond, en op algemeene kosten leiden verſcheidene *Galliſche* en *Spaanſche* volken eenen ſtraatweg aan, langs welken de koopman zijne waren veilig kon vervoeren, daar de inwoners des lands het geroofde vergoedden. Hierdoor werden de volken elkander nader gebragt en de gemakken des levens vermeerderd. De omgang met vreemde kooplieden gaf den *Galliers* gelegenheid, om de voordeelen der beſchaving te leeren kennen. De werkzaamheid, aan den koophandel eigen, en de zucht om zich de gemak-

ken des levens te verschaffen, ontwikkelden vele krachten in die menschen, welke te voren hun leven in dierlijke onkunde doorbragten. Zij, die te voren van rooven en jagen leefden, leerden nu van de *Massiliërs* den landbouw en deszelfs voordeelen kennen. Toen werd de olijfboom in *Gallië* geplant, de wijnstok uit *Azië* overgebragt, en de kunst van zaaijen en enten geleerd. De landbouw gaf weldra eigendom, en het eigendom maakte wetten noodzakelijk, daar de landbouw zonder eene geregelde zamenleving niet kan bestaan. Aldus hechtte zich elk meer bijzonder aan eene vaste woonplaats. De vruchtbaarheid van deze of gene landstreek, de openbare veiligheid en het algemeen belang vereenigden weldra vele menschen tot eene geregelde zamenwoning: in geheel *Gallië* verhieven zich vele groote steden, welke, naar het voorbeeld van *Massilia*, volgens goede wetten door de voornaamste burgers bestuurd werden. Van toen af werden de ruwe zeden meer en meer beschaafd, de rooverijen en onophoudelijke oorlogen beteugeld, en de menschenöffers afgeschaft. De leer van de onsterfelijkheid der ziel, door de *Massiliërs* verspreid, had eenen weldadigen invloed op de zeden; hierdoor werden de gemoederen getemd, en te gelijk tot onverschrokkene dapperheid aangespoord. De *Galliërs*, namelijk, schijnen het denkbeeld te hebben aangekleefd, dat de ziel na den dood in een ander menschelijk ligchaam overging; en zij waren hiervan zoo zeker overtuigd, dat zij zelfs geld ter leen gaven, om hun na den dood wedergegeven te worden. Daar de koophandel verdragen noodzakelijk maakte, namen zij van de *Massiliërs* de *Grieksche* letters en velen ook de *Grieksche* taal over; zoo was zelfs het register van het leger der afgelegene *Helvetiërs*, welke door CAESAR (*) geslagen werden, met *Grieksche* letters geschreven. Hieraan moet het toegeschreven worden, dat de *Fransche* taal zoo veel overeenkomst met de *Grieksche* behouden heeft, terwijl hare gelijkheid met het *La-*

(*) *De B. G.* l. I. init.

Latijn ook grootendeels aan den omgang met de *Massiliërs* moet geweten worden, die, toen hunne ſtad meer en meer door de *Romeinen* werd bezocht en bevoordeeld, ook allengskens hunne taal aannamen. Zoo veel vermogt het voorbeeld en de wijsheid van ééne ſtad, dat de ruwe *Galliërs* de wijsbegeerte leerden hoogſchatten, de letterkunde beoefenden, en zoo wel bijzondere perſonen, als geheele ſtaten, wijsgeeren en artſen ontboden en door groote voorregten overhaalden, om zich onder hen neder te zetten. Ook waren de beste ſchrijvers der zoogenaamde koperen eeuw in *Gallië* geboren, en de wetenſchappen bloeiden nog daar, toen *Italië* reeds eene prooi was van barbaarschheid en onkunde.

Dit zal genoeg zijn, M. M. H. H., om u de verdienſten en den invloed van *Masſilia* op de beſchaving van *Gallië* te doen kennen; eene ſtad, die, even als ons vaderland, uit kleine beginſelen ontſtaan, zich door den alles bezielenden geest van nijverheid en koophandel tot eene hoogte verhief, welke weinige groote volken hebben kunnen bereiken; eene ſtad, waarvan de vader der *Romeinſche* welſprekendheid (*) dit loffelijk getuigenis heeft gegeven: „Ook u, *Masſilia!* vergeet ik niet, „wiens regeringsvorm en wijsheid ik niet alleen boven „die van *Griekenland*, maar zelfs boven die van alle „volken durf ſtellen; dat, zoo verre van alle *Griekſche* „gewesten, taal en zeden verwijderd, offchoon aan „het einde der aarde gelegen, en door de volksſtammen „der *Galliërs* omringd, echter door het beleid der aanzienlijken zóó beſtuurd wordt, dat het ligter valt uwe „inſtellingen te prijzen dan na te volgen."

(*) Cic. *pro Flacco*, c. 26.

HET MAGNETISMUS ZEDEKUNDIG EN GODSDIENSTIG BESCHOUWD.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 128.)

„De partijen, die het dierlijk Magnetismus behandelden, waren tot hiertoe *of* voorſtanders *of* tegenſtrevers, en beide gingen hierin te verre, of deden te weinig in het grondig aannemen of ontkennen der zaak. Men kan in 't bijzonder hun, die ontkennen, verwijten, dat zij altijd bevestigende daadzaken verlangden. Er werd gezegd: *factum infectum fieri nequit*. Dit was echter hier het juiste oordeel niet. Voordat men daadzaken vorderde, zoude men eerst hebben moeten onderzoeken, of zij mogelijk waren: want ſlechts het mogelijke kan wezenlijk worden. Men zegge niet: in de daadzaak is het *factiſche* bewijs voor derzelver mogelijkheid; dit mag zoo zijn, wanneer zij zoodanig is; dat zij dit en geene begoocheling is, kan alleen betoogd worden door het vorafgaande onderzoek van derzelver mogelijkheid. Wij zien een' goochelaar, die, niet vele herhaalde en vermenigvuldigde daadzaken, tegen alle natuurwetten werkt: het doet ons niet aan, hoezeer hij zijne kunſten ook vermenigvuldige; wij worden geen oogenblik in onze wetenſchappelijke overtuiging geſtoord; wij voelen ons zelfs niet opgewekt tot een nader onderzoek: want wij weten, dat deze kunstgrepen niet zijn, wat zij ſchijnen, dat zij niet bewijzen, hetgeen zij trachten te bewijzen, omdat zij onmogelijk, hoewel ſchijnbaar waar, zijn. Indien men aldus, en met zekere welwillendheid, met de aanhangers van het dierlijk Magnetismus hadde omgegaan, zouden zij waarſchijnlijk wel ſpoedig tot betere inzage gekomen zijn. Want de voorſtanders zouden gezien hebben, hoe zij zichzelve tegenſpreken en met hunne ſtellingen in ſtrijd zijn, doordien zij *niet weten* tot eene *wetenſchap*, ja tot de wetenſchap der wetenſchappen verheffen, en den ſlaap tot eenen wetgever voor den wakenden toeſtand ſtellen. Zoo zoude het

het *Mesmersche Galimatias* nooit ontstaan, ten minste zeker niet weder verrezen zijn. Men zoude tot eene heldere inzage gekomen zijn, dat een groot getal zoogenoemde daadzaken niet waar kan zijn, omdat zij zichzelve vernietigen, onmogelijk zijn, en, hetgeen waar *is*, een gruwel. En dit is onze ware overtuiging, die wij zullen trachten te bevestigen. Plegtig verzekeren wij vooraf, dat wij door reine waarheidsliefde tot en bij ons onderzoek geleid zijn. Wij verklaren, zonder dit te willen bewimpelen, volslagene tegenstanders van het Magnetismus te zijn, waartoe wij ons ten sterkste gedrongen gevoelen; maar wij koesteren geenen haat tegen de voorstanders van hetzelve; integendeel, wij tellen vrienden onder hen, en gevoelen ons van achting doordrongen jegens sommigen hunner; wij noemen onder de overledenen WEINHOLT, achtbaar als mensch en geleerde, en den onsterfelijken REIL; onder de nog levenden tellen wij den voortreffelijken J. R. TREVIRANUS, KIESER en NASSE. — STIEGLITZ heeft de eerste graden scherp afgescheiden van de latere of zoogenoemde hoogere, omdat het slaapwandelen, de helderziendheid, de verrukking, ook zonder magnetische opwekking, geheel zelfstandig, als verschijnsels van zamengestelde of eenvoudige zenuwziekten, worden waargenomen. Deze scheiding is zelfs door vele voorstanders met toejuiching aangenomen. Wij kunnen ze niet toestemmen; want alle deze verschijnsels volgen elkander onmiddellijk, van het nietsbeduidende begin tot de verwardste hoogte. Enkele gedeelten kunnen, omdat de opvolging innerlijk bepaald is, zich vertoonen, maar altijd volgens de wetten der opvolging, hetwelk ook duidelijk gezegd is. De wet dezer opvolging is: trapswijze en methodische overweldiging van het vrije en geestelijke door het slaafsche en dierlijke. Wanneer men de geheele reeks van dierlijk magnetische verschijnsels gadeslaat, ziet men bij het begin opwelling van het bloed, terwijl de vrije zelfstandige wil verzwakt en de werking der hersenen verminderd wordt; het andere uiterste vertoont ons den mensch als niet meer

vrij, als in dierlijke behagelijkheid ontbonden, naauwelijks meer dan een automaat te noemen. Men heeft met eene naauwgezetheid getuigd, alsof het eene ſtaatszaak geweest ware, hoe zeker voorwerp in een gemengd gezelſchap is gekomen, ter openlijke verheerlijking van het dierlijk Magnetismus, (*) en hoe zij gedoogd heeft afgrijzen wekkende kunſten te ondergaan. Nadat zij door den Magnetiſeur in eenen kataleptiſchen ſtaat was gebragt, zag zij zich genoodzaakt, zonder haren wil te kunnen gebruiken, hem te volgen als het ijzer den magneet; zij hing aan de toppen zijner vingeren, volgde alle zijne bewegingen, liet zich nederleggen en wederom oprigten. Zij ſtrekte tot een bewijs van eigene vernietiging, en volkomene overgeving aan den wil van een ander, dien zij niet kende, niet beproefd had, en die zelf hier het ſchandelijkſte misbruik uitoefende. En het was iemand van de vrouwelijke ſekſe, welke zich tot dit ſpel liet gebruiken, en wier eerbaarheid men nog durft roemen!... Dit alles had plaats in een groot gezelſchap, in tegenwoordigheid van vele menſchen, die haar te voren nooit hadden gekend! Dit en alle dergelijke tooneelen nu, welke als de zegepraal van het dierlijk Magnetismus worden voorgeſteld, en dit, helaas! ook zijn, zelfs de geſteldheid in de drie zoogenoemde hoogere graden, kunnen over het geheel niet worden vergeleken met den ſtaat van ſomnambulismus en extaſe, die ſomwijlen wordt waargenomen als het gevolg van zenuwziekten of overdrevene inſpanning van den geest. Dit zijn alsdan bewijzen van eene ziekelijke tegenwerking tusſchen het herſenſtelſel en dat der zenuwknoopen, voor het oogenblik; het laatſte zegeviert een oogenblik in den overgegeven ſlaap, of in de ziekte zelve, welke niet natuurlijk is. Hier heeft geen bedrog plaats. De arts weet, dat hij moet helpen, en de lijder verzoekt geholpen te worden. De ſomnabule, wakker zijnde, ſpreekt niet dan met weêrzin van zijne ge-

(*) Men zoude zeggen, dat de Schrijver ten tijde van VAN DER LEE te *Delft* geweest ware!

gesteldheid, en altijd met zekere angstvalligheid van hetgene hem bij nacht wedervaart. Alles gebeurt hier ter goeder trouw. De natuurlijke orde is gestoord; de zedelijke blijft ongekrenkt. Het gemeen spreekt er met zekeren schroom van, en noemt het verwarring van zinnen; het meent niet zelden den eenen of anderen dæmonischen invloed in deze verstoorde werking der natuur te zien, en beschouwt ze als eene straf voor geheime misdrijven. Geheel anders is het bij het dierlijk Magnetismus gesteld. Zonder vrees, onbeschaamd en roekeloos vertoont zich deze ongewone gesteldheid; zij wil eene plaats bekleeden in de rij der dingen; zij wil zelfs voor eene hoogere gesteldheid doorgaan. Dit is geen trapswijs of subjectief onderscheid, maar een wezenlijk, hetwelk wij hier met even veel regt als elders mogen vaststellen, wanneer een voorbijgaand, toevallig ziekelijk verschijnsel tot eene duurzame, vaste gesteldheid overgaat, het zij dit geestelijk of ligchamelijk gebeure. Hiertegen kan niet worden ingebragt, dat de uitwerksels van het dierlijk Magnetismus niet aanhoudend zijn, en dat zij door eene gewone natuurlijke gesteldheid vervangen worden: want, zal de terugkeering tot de natuurlijke gesteldheid plaats hebben, zoo moet er iets geschieden, waardoor het Magnetismus wordt afgebroken, ten bewijze, dat geheel het hooger zelfstandig bestaan vernietigd is; dit *moet* geschieden, wil men het behandelde voorwerp aan geen groot en hevig lijden blootstellen. Ten andere, hetgeen eene belangrijke daadzaak voor de beoordeeling is, het voorwerp geeft zich met voorkennis over, om dus behandeld te worden. Deze overgave moge aanvankelijk uit onbedachtzaamheid geschieden, of een stap van vertwijfeling zijn, dien men beklagen, maar nimmer verontschuldigen mag; maar wanneer deze daad met genoegen hervat, en met eene zekere afkeer wekkende vertoonmaking verrigt wordt, zoo is deze overgeving een duidelijk bewijs, dat het geheele bestaan is veranderd, dat het vernietiging is van een zelfstandig bestaan, toestemming tot eene onbepaalde onderwerping aan een dikwijls geheel onbekend voorwerp, een

 mis-

misdadige overgang uit den ſtaat der vrijheid tot dien der ſlavernij. En houdt ook buiten dien tijd de afhankelijkheid van het gemagnetiſeerde voorwerp van den Magnetiſeur geheel op? Roemen de Magnetiſeurs niet, dat zij, wanneer zij ſlechts *willen*, op uren afſtands, door het *fixeren* van hunnen wil, gelijk zij dit uitdrukken, het afhankelijk voorwerp den vrijen wil ontnemen en het tot den ſlaap dwingen, kunnen? Welk eene diepte der verkeerdheid, indien dit waarheid zij! en, in het tegenovergeſtelde geval, welk eene vreesſelijke leugen, welk eene vereeniging en verſpreiding van bedrog! en, zoo dit ſlechts toevallig zij, welk eene overijlde en onbezonnene aanmatiging! (*)

Hetgeen wij door herhaalde naauwkeurige waarneming desaangaande als daadzaken kunnen verhalen, bepaalt zich tot het volgende: dat menſchen van hooger en geestelijker vorming, die ooit onder den invloed van het dierlijk Magnetismus geweest zijn, zich, eenen geruimen tijd nadat hetzelve niet meer werd gebezigd, nog niet konden vrijmaken van eene zekere af- en aanhankelijkheid, welke hunzelven weldra lastig begon te worden. Deze lijders waren nog niet tot de overtuiging gekomen van de roekeloosheid en ſlechtheid der zake. Deze overtuiging ſlechts kan hen wederom tot de vrijheid terugbrengen, gelijk zij alleen het gevolg van eene herkrijging derzelve kan zijn.

Het zal nu duidelijk zijn, dat de werking van het dierlijk Magnetismus binnen eenen bepaalden kring beperkt wordt, zoodat geen verſchijnſel, hoezeer ook in de form overeenkomſtig, met een ander mag worden verwisſeld. De ſcheiding, door STIEGLITZ voorgeſteld, behoort men derhalve vaarwel te zeggen. Wij zullen daarvoor nog meer redenen vinden bij het vervolgen van dit onderzoek, welke zich van zelve zullen aanbieden, naarmate de ware aard van het Magnetismus meer openbaar zal worden.

Wij

(*) Het heeft hier nimmer aan het eene noch aan het andere ontbroken.

Wij willen den voorstanderen van het Magnetismus toestemmen, dat de werking van het hersengestel door hetzelve onderdrukt, terwijl dat der zenuwknoopen tot een geheel nieuw en zeer uitgebreid leven gewekt wordt. Maar wij vragen op onze beurt, of zulk eene omkeering niet een gruwel, en of het geoorloofd zij, deze, met welk oogmerk ook, opzettelijk op te wekken? Het antwoord kan niet twijfelachtig zijn voor de vrienden van *waarheid* en *regt*. Niets kan er te berde gebragt worden, hetwelk ter verontschuldiging zal strekken, hoe ijverig men daarnaar streven moge. Het éénige, wat ter verschooning kan worden ingebragt, de schijnbaar geestelijke ontwikkeling der helderzienden, bewijst juist het verkeerde der zaak; en dwingt ons met afschuw daarvan af te zien. Willen en moeten wij *elken* geest, slechts omdat hij *geest* is, onze hulde brengen? Men overwege, welk een geest dit is! Wij willen hier niet verder ophalen, hoe dikwijls reeds, onder den invloed van *dezen* geest, de tooneelen der helderziendheid met zonde en schande zijn geëindigd. Men leere hem uit andere vruchten kennen. De eerste werking van het Magnetismus is, verzwakking van den wil, het bewustzijn en de vrijheid; de laatste, de geheele vernietiging van dezelven. Moet zoo iets wezens overkomen, die tot vrijheid geschapen, gesteld en geroepen zijn? Men zegge niet, dat juist *dit* de hoogste en reinste wil, het schoonste bewustzijn, de heerlijkste en volmaaktste vrijheid is, het eigen *ik* geheel te verloochenen, en zonder wederhouding zich geheel over te geven. Dit moge zoo zijn: maar aan wien zal en mag men aldus zich overgeven, dan alleen aan GOD, den Vader der Lichten, de eeuwige, reine, alwijze Liefde? En vordert God deze overgeving van onzen wil aan Hem anders, dan met ons weten, en met volkomene toestemming van onze vrijheid? En zoo Hij *dit* wil, dan overwege men het gruwelijke van een tooneel, waar een *mensch*, een Magnetiseur, voor een wezen, hem gelijk, zich stelt, deszelfs overgeving aanneemt, en hetzelve aan alle verbinding met zijne medeschepselen, ook die hem het liefste en dierbaarste moeten zijn, ontrukt; opdat het zich, zonder te willen of te weten, geheel in *zijnen* wil verlieze, hoe die ook zijn moge! Terwijl hij zelf zich met iets bezig houdt, hetwelk hij niet kent, van hetwelk hij slechts weet, of zoude kunnen weten, dat hij de door God zelv' ingestelde orde gaat verbreken door eene kracht, welke hij niet kent,

en die voor hem verborgen is! — Wie kan zijn oog op zulk een schouwspel vestigen, zonder den diepsten afkeer te gevoelen?

Deze roekeloosheid der bewerkers wordt niet verzacht door de bedenking, of door het voorgeven, dat men ziekten wil genezen, en wel zulke ziekten, die de gewone middelen der artsen wederstaan. Het is toch geen onvoorwaardelijke pligt der artsen, alle ziekten te genezen; maar het is pligt, nooit iets, hetwelk slecht is, te ondernemen. Ook geneest gij, Magnetiseurs! er op verre na niet altijd mede: gij kent het middel niet; gij weet niet, hoe het moet of zal werken, noch hoe de zaak zal afloopen.

Eindelijk: zal men ooit, op zijn geweten, uit overtuiging kunnen beweren, dat men, langs eenen geoorloofden weg, met volkomen voorweten, alle of alleen die ziekten genezen heeft, welke door eene geneeskundige behandeling niet konden worden weggenomen, en dus bij voorkeur voorwerpen der dierlijk magnetische behandeling zijn geweest?"

Dit zij genoeg; en wij noodigen alle scherpzinnige en redelijke verdedigers van het dierlijk Magnetismus uit, om hetzelve van de ingebragte zware beschuldigingen, zoo mogelijk, te zuiveren, en aan het gezegde hun oplettend en grondig onderzoek toe te wijden.

VERHAAL VAN EEN TOGTJE IN SURINAME. (*)

Paramaribo, den 28sten October 1822.

Gij beklaagt u weder, dat ik u zoo weinig van dit land, of van de bijzondere gebruiken en zeden der kolonie, mededeele; ik wil daarom de eerste scheepsgelegenheid mij ten nutte maken, om u het een en ander te verhalen van een klein toertje, hetwelk wij vóór eenige weken gedaan hebben, en ons nieuw en belangrijk geweest is; zoodat ik mij vleijen durf, u met eene geregelde mededeeling geenen ondienst te zullen doen.

Nu,

(*) De Redacteur, met de mededeeling van dezen Brief, door eene Vrouw geschreven, vereerd, voedt geenen twijfel, of dezelve zal zijnen Lezeren even welkom zijn, als die hemzelven was: terwijl hij zijn Tijdschrift voor het, aan het slot dezes aangekondigd, voorgenomen reisje der bevallige verhaalster minzaam aanbeveelt.

Nu, luister dan, mijne lieve! en vergezel ons (zaturdag den 14 September, des morgens omtrent elf ure) naar de *platte brug* (eene landingsplaats aan de rivier *Suriname*.) Wij hadden de beide lieve jongens bij ons, benevens hunne trouwe VICTORIA, mijne FLORA, en den *voete-boy* CHARLES. — Ik had niet weinig drukte gehad, eer wij zoo ver waren; want er valt voor een plantaadje-reisje van een dag of acht vrij wat te bezorgen, daar ieder persoon zijne slaapstede en alwat daartoe behoort moet medenemen. Nu is het waar, dat de gewone *Surinaamsche*, althans plantaadje-slaapsteden niet moeijelijk te transporteren zijn, dewijl men zijne hangmat met één kussen en een neteldoeksch of gazen muskietenkleed gemakkelijk in eene *pagaal* kan pakken. Wij vonden onze vrienden L. reeds op ons wachtende, en scheepten ons te zamen in de groote boot, terwijl eene kleinere voor het gevolg en de bagaadje bestemd was. — Met jong vloed voeren wij de *Suriname* op. Het weder was heerlijk, en wij allen vrolijk gestemd door de aangename verwachting, eenige geruste dagen bij eenen vriend door te brengen, en ons geheel aan het genot der schoone natuur toe te wijden. Na een kwartieruurs geroeid te hebben, en op de hoogte van de plantaadjen *Beekhuizen* en *Livorno* komende, heeft men een zeer fraai gezigt op de stad, vooral op de rij van nieuwe huizen, welke langs den waterkant sedert den brand herbouwd zijn. Met genoegen zagen wij ook vandaar onze aanstaande woning, welke zich zeer aangenaam voordoet. Dit is juist dat gedeelte van *Paramaribo*, hetwelk, volgens algemeene getuigenis, merkelijk verfraaid werd, sedert de zoo noodlottige verwoesting van Januarij 1821. — Wat verder komende, werd alles voor ons geheel nieuw, omdat wij de boven-*Suriname* nog niet bezocht hadden. De rivier wordt nu allengskens smaller; maar daardoor op verschillende punten niet minder fraai en schilderachtig. Wij stapten omstreeks één uur op eene plantaadje uit, namen eenige ververschingen, en, toen onze reis vervolgende, kwamen wij om drie ure op de plaats onzer bestemming, alwaar wij door onzen vriendelijken gastheer hartelijk ontvangen werden. De Directeur der plantaadje, een *Maltheezer*, (want alle natiën en tongen vindt men in de kolonie vereenigd) was een beschaafd en geschikt mensch, die het genoegen van onzen kleinen kring wel bevorderen kon. Na ons met een glas wijn verkwikt, beschikkingen omtrent de verdeeling der kamers gemaakt, en de noo-

noodige hangmatten en andere *sannies* (dit woord staat gelijk met het *Fransche*, *choses*) ontpakt te hebben, gingen wij eenigen tijd buiten zitten, ons, onder de schaduw van eenige tamarinde- en mamia-boomen, verlustigende in het schoone gezigt over de rivier en op de tegenoverliggende plantaadje, tot dat wij aan het middagmaal genoodigd werden, dat allen zeer welkom was.

Den volgenden morgen ontbeten wij onder de galerij. Er was des nachts een sterke regen gevallen, zoodat de grond te nat was geworden om eene verre wandeling te doen: wij moesten dus in de nabijheid van het woonhuis blijven; maar ook daar was het regt lief. Om half elf of elf ure wordt er op de plantaadjen *gebreakfast*; of, zoo als men in onze groote wereld zoude zeggen, een *dejeuner à la fourchette* gebruikt; daarna begeeft ieder zich naar zijne kamer, de meesten om een slaapje te doen; dan baadt en kleedt men zich, en komt vervolgens weder bijeen. Nu wordt er thee voorgediend, en, daar het te warm is om veel beweging te maken, houdt men zich meest met eenig zittend werk of spel bezig. — Toen het een weinig koel werd, roeiden wij naar de tegenoverliggende plantaadje. Dezelve onderscheidt zich vooral door het antieke en originele woonhuis. Men vindt in *Suriname* geen gebouw, naar dit huis gelijkende. Het is geheel van steen; en men zou bijna moeten denken, dat het eenmaal of een klooster of een regthuis geweest ware; beide zijn echter even vreemd in dit oord. De geheele streek had, van hier gezien, een allerbekoorlijkst voorkomen. De boomen en gebouwen, thans in de gouden stralen der dalende zon schitterende, vertoonden zich met nieuwen luister.

Maandagmorgen gingen wij vroeg uit, om eene wandeling te doen in een naburig bosch. De optogt was zonderling; vooral toen wij, in het bosch komende, geen gebaand pad meer vonden, en dus achter elkander moesten gaan, al in de hoogte klauterende over boomstammen en takken; terwijl een paar Negers met houwers vooruitgingen, om ons eenen doortogt te banen, waar de struiken al te digt ineengegroeid waren, en eenige anderen ons volgden, die eene kruik met water, eene flesch wijn, enz. en tusschenbeiden de lieve jongens eens droegen, wanneer de togt hun te moeijelijk werd. Men kan zich intusschen het schoone en grootsche van deze geheel ruwe natuur niet voorstellen! Allerlei boomen, planten en bloemen zijn, als door het alvermogen der Godheid,

won-

wonderbaar ineengeweven, en alles levert een geheel, dat door de nieuwheid ons nog meer betooverde. — Het hoofddoel onzer wandeling was eene foort van rots, door de natuur midden in dit bosch gevormd. Met eenige moeite beftegen wij dezelve, en zouden er gaarne eenigen tijd hebben gerust, indien de menigte muskieten, welke op deze hoogte zich verzameld hadden, ons niet hadden genoodzaakt den terugtogt zoo fpoedig mogelijk weder aan te nemen, hoewel langs eenen anderen, minder moeijelijken weg. Zeer voldaan keerden wij huiswaarts, fchoon eenigen van het gezelfchap niet weinig vermoeid waren. Ik voelde geene vermoeidheid, waarfchijnlijk omdat ik (gij kent mijne geaardheid) door het nieuwe en fchoone, dat ik gezien en opgemerkt had, te zeer was opgewonden. Evenwel het *breakfast* was allen dubbel welkom, en een goed flaapje werd daarna ook niet verfmaad.

Wij deden dien zelfden dag nog een toertje naar eene andere nabijgelegene plantaadje. Dit kleine togtje was bijzonder aangenaam. De landingsplaats meer landwaarts in liggende, moesten wij door eene fchoone, met heerlijk geboomte omzoomde kreek varen, welke op fommige plaatfen zoo fmal was, dat wij niet konden roeijen, maar de boot door middel van pagaaijen of parelen in beweging moesten brengen. De plantaadje bekoorde ons allen door de romaneske ligging, en de geheele aanleg had veel meer overeenkomst met eene *Gelderfche* buitenplaats, dan eenige andere, welke wij gezien hebben. — De Directeur werd ons bekend als de zoon eens vaderlandfchen Treurfpeldichters; ook hij fcheen iets van het hooggeftemd gevoel eens dichterlijken vernufts te hebben overgeërfd; het maakte echter een zonderling contrast met het overig gedeelte van zijn' perfoon, vooral daar de man zoo verfchrikkelijk ftamelde, dat hij geene drie woorden geregeld konde uitbrengen. Met groote verwondering hoorde ik hem naderhand eenige ftukken reciteren uit den *Gaston en Bayard* en uit de *Maria van Lalain*, niet alleen zonder haperen, maar ook wezenlijk goed. Hoewel dit verfchijnfel niet vreemd is, zoo komt het mij toch altijd zonderling voor; want waarom kan iemand zijne eigene denkbeelden niet behoorlijk uiten, wanneer de fpraakdeelen zoo wel georganifeerd zijn, dat men die van anderen volkomen duidelijk en geregeld kan overbrengen?

Dingsdag bragten wij zeer aangenaam huisfelijk door, waardoor wij te beter in ftaat waren, om woensdagmorgen, terftond

ſtond na het ontbijt, eene uitgeſtrekte wandeling in de gronden te doen, welke hier bijzonder aangenaam geſitueerd zijn. Door *gronden* verſtaat men dat gedeelte eener plantaadje, waar koffij, ſuiker of katoen geplant is. De plaats, waar de bananen, okruin enz. tot voedſel der ſlaven groeijen, noemt men den *kostgrond*. Gewoonlijk zijn deze velden doorſneden met ſmallere of breedere *trenzen* of ſlooten: hier en daar geniet men de ſchaduw van opgaand geboomte; terwijl het gezigt gewoonlijk beperkt wordt door zware boſſchen, welke de oevers der rivier omzoomen. Wij verlustigden ons zeer gedurende deze wandeling, welke op onderſcheidene plaatſen zeer ſchilderachtige gezigten opleverde. Om ons niet te zeer te vermoeijen, voeren wij met eene *korjaal* (*kano* zegt men in andere koloniën) weder terug, hetwelk eene aardige verſcheidenheid gaf. Ik had op dit toertje een aantal ſchoone planten en bloemen gevonden, welke ik nog niet gezien had; en de jonge Heer L..., die ſteeds van een kapellen-netje, doos enz. is voorzien, maakte ook bij deze gelegenheid eenigen buit. Ik zal u wel niet behoeven te zeggen, dat hier eene verzameling van inſekten, vooral van kapellen, voor éénen beoefenaar der natuurlijke historie bijzonder belangrijk is, om de verſcheidenheid en ſchoonheid derzelve onder deze hemelſtreken.

Donderdagmorgen om vijf ure was alles reeds in rep en roer, daar wij om zes ure moesten vertrekken, ten einde ons met een gunſtig getij naar de *Joden-Savanna* te begeven. Wij voeren nu de *Suriname* hooger op, en ſtapten tusſchenbeiden op eenige plantaadjen uit. Op eene derzelven bezagen wij eene nieuwe ſtoommachine, welke men gebruikt tot uitperſing van het ſuikerriet. De gewone ſuikermolens worden of door het water gedreven, gelijk onze watermolens, of door muilezels gedraaid, zoo als in ons vaderland in de zoogenaamde rosmolens door middel van paarden plaats vindt. De machine was juist op dien tijd niet in werking; maar door de beſchrijvingen, welke ik er vroeger van geleżen heb, konde ik mij een vrij juist denkbeeld van het geheele zamenſtel vormen; en, inderdaad, men moet het menſchelijk vernuft bewonderen, dat zulk een werktuig konde uitvinden! Het grootſte nut van eene ſtoommachine (behalve dat de bewerking veel zindelijker en voor de werklieden minder gevaarlijk is) beſtaat gewisſelijk daarin, dat men, altijd kunnende malen, wanneer men goed riet voorhanden heeft,

de

de Negers behoorlijke rust kan geven; terwijl men bij een waterwerk, den geschikten tijd moetende waarnemen, hen dikwijls vele nachten achtereen moet laten waken; iets, hetwelk, vooral in deze luchtstreek, de nadeeligste gevolgen voor gezondheid en leven moet hebben.

Naarmate men de rivier hooger opvaart, begint ook het land zich allengskens te verheffen, zoodat het bij de *Joden-Savanna* wezenlijk bergachtig wordt. De *Suriname* wordt nu ook gestadig weder breeder. Voor de *Savanna* ligt, midden in dezelve, een vrij groot, met digt geboomte begroeid eiland, hetwelk eene bekoorlijke vertooning maakt; met weinig moeite zoude men hetzelve in een aangenaam verblijf, of althans in eene lommerrijke wandelplaats, kunnen herscheppen. — Het vlek, de *Joden-Savanna* geheeten, is allerschilderachtigst gelegen, gedeeltelijk aan de helling eens bergs, ten deele op de hoogte. Het is oorspronkelijk een etablisfement der *Portugesche Joden*, die, vóór anderhalve eeuw, de vervolging in *Portugal* en *Spanje* bij tijds ontvloden, zich in grooten getale in deze kolonie gevestigd hebben, en toenmaals veel bijdroegen tot derzelver bloei en welvaart; waarom zij ook nog steeds groote en ongewone voorregten genieten. Zoo hebben zij, b. v., thans nog een privilegie, hun door ANNA, Koningin van *Engeland*, verleend, waardoor zij gedurende hunne hooge feesten van alle geregtelijke vervolgingen hunner schuldeischers bevrijd zijn, zoodat niemand hen gedurende die weken om eenige schuld mag aanspreken. Deze plaats wordt als hun bijzonder eigendom beschouwd, en geen Christen noch *Hoogduitsche Jood* zoude zich in het vlek mogen nederzetten zonder hunne toestemming. Sedert de laatste jaren is het zeer in verval geraakt, omdat de Israëlitische familiën, wie het nu niet zoo zeer te doen is om rust en veiligheid te vinden, dan wel om geld te winnen, zich liever in *Paramaribo* gevestigd hebben, alwaar zij vrijen handel enz. drijven. Tegenwoordig wonen er niet meer dan acht huisgezinnen op de *Savanna*; maar vele andere houden deze plaats voor eene *retraite*, en brengen er vooral de hooge feesten door.

Het was omstreeks drie ure, toen wij aan wal stapten. Twee der Heeren, die in eene andere boot ons vooruitgeroeid waren, zeiden ons dadelijk, dat wij zeer welkom waren, en in allen opzigte goed zouden ontvangen worden aan het

het huis van den Heer P.... Onze karavane trok dan ook spoedig derwaarts. Terwijl wij de hoogte opwandelden, was ik dadelijk verrukt over de heerlijke gezigten, en inzonderheid over de treffende overeenkomst derzelven met verscheidene *Geldersche* plaatsen, vooral in de nabijheid van *Arnhem* over den *Rijn*, op de hoogte van *Rederoord* over den *IJssel* en meer andere. — Toen wij het huis van onzen gastheer binnentraden, was ik eensklaps, vooral daar vele beschrijvingen uit *Helon's Wallfahrt* mij nog levendig voor den geest zweefden, als in *Palestina* verplaatst! Verbeeld u den man des huizes, vergezeld door verscheidene andere Israëlitische Heeren, op de stoep ons te gemoet komende, en ons met veel deftigheids verwelkomende; terwijl de vrouw, op eene sopha gezeten, in eene zeer vreemde kleeding, in het midden van twee aardige kleine meisjes, de komplimenten der aangekomene gasten afwachtte. Naauwelijks waren wij binnengetreden, of wij zagen ons omringd door eene menigte slaven en slavinnen, allen op het fraaiste uitgedost en blinkende van gouden feestsieraden, die ons thee, gebak en eene menigte konfituren aanboden. Kortom, alles had een volkomen Oostersch aanzien. Er ontbrak slechts een voetbad aan: maar wij droegen ook geene sandalen! Evenwel, daar wij, hoe Westersch ook, nogtans zeer naar eene soortgelijke wassching en andere kleederen verlangden, werden wij spoedig in een ander nabijgelegen huis gebragt, alwaar wij eenige kamers tot onze beschikking vonden. — Men had ons reeds dadelijk genoodigd tot de bezigtiging der Synagoge; zoodat wij, bij onzen gastheer teruggekeerd, ons gezamenlijk derwaarts begaven. De kerk is vrij groot, en scheen ons toe, nog van de welvaart der eerste stichters te getuigen. In eene staatsiebank gezeten, hoorden wij het avondgebed, hetwelk door de tegenwoordig zijnde *Joden* in de *Portugesche* taal werd aangeheven, onder geleide van eenen voorzanger, die meer het voorkomen eens protestantschen leeraars, dan van eenen *Joodschen* priester had. — Een der hooge ambtenaren, die zich in ons gezelschap bevond, werd in den gebede met name gedacht, en wij, als zijn gevolg, kregen ook een' kleinen zegen mede. Over het algemeen hadden wij aan deszelfs tegenwoordigheid onze bijzonder goede receptie voornamelijk te danken. Het gezang had iets welluidends en statigs, en het geheel vervulde mij met zeker eerbiedig gevoel. Men ziet op zoodanig eene plaats zoo in alles de overblijfselen van

van die plegtige instellingen, waardoor de Godheid het belangrijk en eerwaardig volk wilde vormen en leiden tot de verhevene en heilige waarheden, welke hier op eene zinnelijke wijze voorgesteld en afgeschaduwd zijn, en die ons, als Christenen, die in alles eenheid erkennen, niet dan hoogstbelangrijk zijn kunnen. — Het gedeelte der kerk, dat voor de vrouwen bestemd is, wordt tevens voor eene school gebruikt. Nevens de kerk is eene regtkamer, alwaar voormaals het geregt zitting had, en waar de Regenten der gemeente nog viermalen des jaars bijeenkomen, om hunne onderlinge twisten over geldzaken te beslissen: evenwel gaat dit slechts tot eene bepaalde som; wat daar boven komt, moet voor het Hof van Civiele Justitie gebragt worden.

Den schoonen avond nog willende genieten, deden wij eene wandeling. Aan het einde van het vlek zagen wij het kerkhof; hetzelve is door een eenvoudig hekwerk ingesloten, en onderscheidt zich alleen door eenige groote en schoone marmeren zerken. De hoogte, welke wij nu bereikten, was zeer zandig, en dit zand zoo wit, dat de lieve kinderen meenden, *nu had het toch in* Suriname *ook eens gesneeuwd!* Wij daalden vervolgens nederwaarts naar eene grot, waar de natuur eene fontein of waterleiding gevormd had, zoodat er bestendig zeer koel water uitvloeit; het is een plaatsje, zoo als men op *Beekhuizen* en elders door kunst daargesteld ziet. — Nu begaven wij ons naar de zijde der rivier. Overal trof mij de schoonheid der natuur dermate, dat ik in zekere geestvervoering tot een' onzer vrienden zeide: *hoe hebt gij toch zoo weinig van dit heerlijk plekje kunnen zeggen?* Hij erkende, het te voren ook bij lange na zoo schoon niet gevonden te hebben als nu. Zoo veel hangt er dikwijls van de wijze van zien af. Thans werkte alles mede, om er genot van te hebben; de helderste hemel, een heerlijk maanlicht, en daarbij een voor dit genoegen eenparig gestemd gezelschap: dit toch is wel eene eerste vereischte, om zoo iets rein en naar waarde te genieten. Wat dit plekje nog te aangenamer maakt, is vooreerst de frischheid en gezondheid der lucht, en ten andere, dat men er geheel bevrijd is van muskieten en soortgelijke insekten, welke elders, vooral tegen het vallen van den avond, wel eens zeer lastig vallen.

Teruggekeerd van dit uitstapje, vonden wij een' goeden maaltijd, waarop al de voornaamste inwoners genoodigd waren. Er was zulk een overvloed van spijzen en zoo vele lek-

lekkernijen, dat drie magen zeker ontoereikend geweest waren, indien men van alles had willen nuttigen. Men volgde ook hier het in de kolonie van de *Engelschen* algemeen overgenomen gebruik, om elkander onder den maaltijd tot het gezamenlijk drinken van een glas wijn uit te noodigen: in een klein gezelschap is dit wel aardig; maar, wanneer eene bijeenkomst talrijk is, wordt het somwijlen zeer lastig, vooral voor de personen, wie men onderscheiding of eer betoonen wil.

Den volgenden morgen werd ik om vier ure gewekt door het gezang van den voorzanger, die aan alle huizen rondging, om de bewoners tot het morgengebed op te wekken. Hoe ongaarne anders in den zoeten slaap gestoord, gaf mij dit gezang toch eene zeer aangename gewaarwording; er was iets zoo plegtigs in, dat ik onwillekeurig terstond aan de bazuinen en aan de lofliederen bij den optogt naar *Jeruzalem* moest denken! — Vroeg opgestaan zijnde, vonden wij een goed ontbijt gereed. Wij haasteden ons, iets daarvan te gebruiken, om, vóór dat de zon te hoog steeg, eene groote wandeling in het naburig bosch te doen, en een der *Bokkendorpen* te bezien. Deze wandeling was buitengemeen schoon, en dubbel belangrijk om de menigte vreemde gewassen, planten en bloemen, welke wij in dit bosch zagen. Op eene wilde ananasplant, die in menigte tusschen het geboomte groeiden, vonden wij verscheidene sprinkhanen van eene geheel vreemde soort. Wij namen eenige derzelven mede, welke door onzen Naturalist werden opgezet. De gewone sprinkhanen zijn groen en geelachtig; deze, daarentegen, zwart, met schitterend roode ringen afgezet. Ik maakte eene fraaije verzameling bloemen, waarmede de milde natuur dit oord zoo rijk had gestoffeerd, dat mijn bouquet welhaast zoo groot werd, dat ik het met beide handen niet meer konde omvatten. Het was regt jammer, dat de warmte deze schitterend gekleurde bloemen zoo spoedig deed verwelken; weinige konde ik tot den volgenden dag bewaren. — De *Bokken*, of *Indianen*, hadden zich verwijderd, en waarschijnlijk naar een meer afgelegen oord begeven; dus was in dit opzigt onze togt vruchteloos. Dan, het was geene teleurstelling. Zulk een *Bokken*-huishouden zoude, naar mijn gevoel, al te zeer hebben gecontrasteerd met het liefelijk harmonische der natuur, hetwelk mijne geheele ziel had ingenomen, dan dat het geenen onaangenamen indruk op ons gemoed zoude gemaakt

maakt hebben. — Wij ontdekten een klein paadje, dat naar de zijde der rivier nederdaalde. Hetzelve zoo ver mogelijk volgende, kwamen wij in een klein dal. In het midden van dit eenzame, romaneske plaatsje stond een hooge pindaboom, welke de kleine opening overschaduwde, en eene zeer schoone vertooning maakte. — Terugkeerende, gingen wij den militairen post voorbij. Het schijnt, dat ook anderen vóór ons hier overeenkomst met *Gelderland* gevonden hebben; want deze alhier gevestigde post draagt dien naam.

Wel eenigzins vermoeid, maar ten hoogste voldaan, kwamen wij bij onzen gastheer terug. Een der Heeren, bemerkt hebbende, dat de lieve kleinen veel van vogels hielden, bragt hun een zeer mooi parkietje; een diertje, dat de grootte heeft van onze kanaries, maar tot het geslacht der papegaaijen behoort. Het beestje was zoo tam, dat het vertrouwelijk op de hand of den arm ging zitten, en at hetgene men het aanbood. De vreugde der kleinen was onbeschrijfelijk; doch werd, helaas! door eene boosaardige kat weldra verstoord, die zich van het mooije diertje spoedig meester maakte. Hunne tranen werden door het geschenk van een tweede gedroogd; maar ook dit onderging, eenige dagen daarna, hetzelfde treurige lot. De parkietjes zijn zeer teêr, en men kan ze in eene kooi niet dan met moeite eenigen tijd levend houden. — Het goede *breakfast*, dat wij gereed vonden, moesten wij nu in haast gebruiken, omdat de ebbe, welke ons terug moest brengen, ons noodzaakte spoedig te vertrekken. De stroom is, namelijk, in de *Suriname*, *Kommewijne* en andere rivieren, zoo sterk, dat het niet mogelijk is, tegen denzelven op te roeijen. Wij hadden op een vroeger toertje eenmaal eene proef daarvan; want, door één uur te laat af te varen, bragten wij elf uren door, om eenen afstand te bereiken van niet meer dan vier uren. Gij begrijpt wel, dat wij op een gedeelte van dien afstand ebbe, en vervolgens vloed moesten hebben; anders had het onmogelijk zoo veel kunnen verschelen. Nu wij dit behoorlijk hadden in acht genomen, was onze terugreis even voorspoedig als aangenaam; en wij waren allen zoo tevreden over dit uitstapje, dat wij ons vastelijk voornamen, indien God ons leven en gezondheid blijft schenken, het volgend jaar dit toertje te hervatten, en hetzelve dan verder uit te strekken, om den *Blaauwberg* en de *Watervallen* te bezigtigen.

Den volgenden morgen waren wij ook nog zeer vrolijk bij-

bijeen. Maar dat alles op aarde onbestendig is en wisselvalligheid predikt, dit ondervonden wij ook hier, daar ons genoegen eensklaps werd afgebroken door de tijding, dat onze huisgenoot, eenige dagen na ons vertrek, door eene vrij hevige ziekte was aangetast. Gij begrijpt, dat wij nu van de eerste gelegenheid gebruik maakten, om naar huis terug te keeren. Gelukkig vonden wij den zieke reeds wat beter en buiten gevaar. Wij werden daarenboven schadeloos gesteld door eene menigte brieven uit het geliefde moederland, juist dien dag met een *Hollandsch* vaartuig aangekomen; onder dezelve was ook de uwe van den 16den Junij. —

DE SPECTATOR.

I.

Stulta est clementia, cum tot ubique
Vatibus occurras, perituræ parcere chartæ.

JUVENALIS.

Wie zou 't papier ontzien, dat ééns toch moet beklad?
Ontelbre dichters! en vier regels op een blad!

Wie geene eigene huishouding meer bekostigen kan, die moet naar kamers omzien. Dit is, inzonderheid in onze dagen van groote vordering in het finantiële stelsel, eene zaak van belang. Wij twijfelen ook niet, of onze medeburgers maken daarvan hier en elders veel gebruik. Komt men immers te Amsterdam in de buitenbuurten, de *Jordaan* en aangrenzende streken, zoo vindt men daar eene menigte huisjes afgebroken; terwijl de grootere en fraaijere gebouwen op Heeren- en Keizersgracht druk gezocht worden en hooge huren doen. Natuurlijk: de lieden kruipen bij elkander; zij nemen kamers, en blijven, op die wijze, in allen deele nog hun fatsoen ophouden, schoon de winningen klein zijn. Hoe ware het anders te begrijpen of te verklaren, dat er nog zoo veel pracht en weelde heerscht? Van niets komt toch niets. En als de boom, dat is hier de *handel*, kwijnt, dan kan het met al de bloemen en vruchten, onder welke ik den kok en pasteibakker zoo wel, als den schilder en zelfs poëet versta, niet veel te beduiden hebben. In den Franschen tijd (hij was met een' harden winter gekomen, en bleef ook altijd winterachtig) zag men dit

dui-

duidelijk. Er mogt hier en daar nog eens een vruchtje opgezet of een bloempje aangeboden worden, meestal bleven ze opgesloten; niet zoo zeer, geloof ik, toch, omdat men bang was voor dieven, of uit vaderlandsliefde, om den geheelen Hollandschen tuin niet nog verder omgewroet te zien, als wel uit zuinigheid en lusteloosheid. De poëtische bloemen tierden nog wel, maar als naakte mannetjes: want wie kocht er in dien tijd papier, kartonnen banden en geplaatdrukte titels? Zoodat ik maar zeggen wil, het moet nu toch een betere tijd zijn, of — hetgeen ik, om des algemeenen gevoelens wil, liever geloove — onze medeburgers zijn wijzer en te gelijk lustiger geworden; ja zelfs zouden zij zich schamen, niet te doen zien, dat het weêr op zijn oud-Hollandsch gaat — zij wonen op kamers. Onder *faveur* van zulk eene bezuiniging, kan de vorige staatsie volgehouden worden: de kostbare shawl, de kostbare uitgang, de kostbare opvoeding, ja, wie weet, misschien zelfs de kales en het optrekje bij Soestdijk of Haarlem — het is alles, om zoo te spreken, op de kamer te bergen.

Doch, mij dunkt, hier zie ik mannelijke en vrouwelijke lezers te vergeefs hun hoofd breken met de gissing: „Wie is er dan op kamers gaan wonen, en op wien ziet dit alles?" Ik weet het inderdaad even zoo min als gij, lieve vrienden! Het was, zoo als gij zult kunnen zien, eene bloote vooronderstelling, om de tegenstrijdigheid, die sommigen meenen op te merken tusschen de algemeene klagten en de vrij algemeene groote verteringen, zoo mogelijk, op te helderen. En de aanleiding tot alle deze gedachten is, dat *wij* op kamers gaan wonen. „Wij! wie is wij?" Ja, dat is zoo gemakkelijk niet te zeggen. Het komt eigenlijk op de *firma* aan, want de personen doen er niets toe, en die firma is zoo velerlei en al zoo dikwijls veranderd, dat ik waarlijk niet weet, wat te noemen. Wij zullen dan maar zeggen, dat het zoogenaamd *Spectatoriale* ons vak is; een ruim en breed vak, eene regte soort van kom-en-eisch-winkel, waar ligte en digte, zware en rare, en doorgaans ook vette en magere waar te vinden is.

Het is trouwens algemeen bekend, (schoon de meesten er niets van weten) dat ons land ook te dezen opzigte immer zeer ruim gezegend is geweest. En, toen onlangs alles weêr ontlook, schoten ook dergelijke heesters en kruiden welig op; misschien wel wat al te weelderig, zoodat er niet veel

N 3 goeds

goeds van kwam. Doch dat is tot daar aan toe: al doende leert men. Maar, wat erger was, en alle hoop op beter spoedig afsneed, het ging er mede als in den beginne met den handel, en inderdaad met vele zaken, die zoo eensklaps losschieten: er kwam te veel toevoer, er ontstond overkropping, de een brak den ander den hals, en de verstopte stroom vloeide niet meer. Nu heeft al die liefhebberij geheel opgehouden. De deelnemers zitten hier en daar. Gelukkig, zoo zij niet alles verspeeld hebben, en het openbaar bankeroet, wie weet waar, in stilte beweenen! Daar er echter bij zijn, die hun fonds nog bezitten, maar er tegen opzien, om zich op nieuw, als een afzonderlijk huis, te vestigen, zoo heeft de Heer Redacteur dezer *Letteroefeningen* hun wel eene kamer, of eigen klein plaatsje, willen inruimen, waar zij nu voortaan maandelijks hunne waar hopen uit te stallen.

Wat de koopers op deze markt te wachten hebben, zou, vóór die gemelde bui van vlugschriften, geene opzettelijke melding behoeven. VAN EFFEN, VAN ENGELEN, en wie al meer, hebben dit, na den Engelschen ADDISON, genoegzaam verklaard. En JOUY, hen op luchtiger', Franschen trant volgende, heeft de wereld daaromtrent toch ook niet in het onzekere gelaten. *Inspicere tanquam in speculum, in mores hominum;* dat is, de menschen als letters beschouwen en de wereld als een katechismus, waaruit allerlei te leeren valt: ziedaar de zaak in het groot! Men verwarre dit slechts niet met de handelwijze van andere, hooge en beroemde personen, die de menschen als cijfers en de wereld als eene groote lei beschouwden, waar telkens honderdduizenden te velde gebragt, en straks met eene groote bloedige spons weêr uitgeveegd werden. Men doet dat hier thans niet meer, maar laat slechts den Turk zoo veel moorden als hij kan, ja heeft den vrede zoo lief, dat men zelfs de vrijheid hier onderdrukken en dáár zou laten omkomen, eer men toeliet, dat er verdeeldheid in eenig rijk heerschte, of de menschen zich niet meer, als pions en damschijven, lieten zetten, waar de speler wil. Het is immers eene eeuwige waarheid: waar één baas is, is zelden ruzie.

Nu dan, van dit alles bedoelen wij niets. Wij denken noch iemand uit te wrijven van de groote lei, noch hem op ons kleine leitje over te krabben. Ieder mensch is maar ééne letter, en er zullen niet dan woorden in ons boekje voorkomen. Dus, elk zij gerust: al bemerkt hij somtijds zijn beeld

beeld in onzen spiegel, hetzelve is met honderd anderen zoo vermengd en ineengewerkt, dat niemand zeggen kan: *Hic est!* Kip, ik heb u! — Zeker gebeuren er wel eens zaken, die eene openbare tentoonstelling verdienen. In dat geval, echter, zullen wij zoo onbewimpeld spreken, als maar veilig geschieden kan; en men moet het aanmerken als eene krul aan de letter, die er volstrekt niet behoorde, en die de overigen te na komt, bederft en onleesbaar maakt.

Mijn kleine jongen ziet mij daar over den schouder, en zegt, dat ik de Latijnsche spreuk niet goed vertaald heb. Men weet, de kleine jongens bezitten thans de wijsheid. Welhaast zullen zij in de wieg *dissertaties*, in den tafelstoel prijsverhandelingen, en, nog met de morsjurk aan, nieuwe theoriën over de Staatkunde en het Natuurregt gaan schrijven. Gelukkig inderdaad, dat zij al zoo vroeg vatbaar zijn, nu er nog eenige steunpilaren van den ouden, gouden tijd zijn overgebleven, die hun daartoe de behulpzame hand bieden, en dus ons, ongelukkige verleiden door revolutiën en neologiën, als 't ware bij de erfmaking voorbij kunnen gaan! — De knaap wil dan, dat *speculum* een' spiegel beteekent. Ik geloof het ook wel; schoon mij daarbij altijd duister blijft, wat men dan van het woord *speculatie* moet maken: want noch de commerciéle speculatie, noch de speculative filozofie komt mij voor, iets met spiegelen te doen te hebben; of het moesten zulke holle brandspiegels zijn, als het gewenschte beeld in de lucht doen hangen, — iets, waarbij eenvoudigen ligt bang voor spoken worden. Dan, goed! het zij een spiegel. Ik heb toch reeds op dergelijk iets toegespeeld. In dat geval moet ik nu nog een woord van de lijst zeggen.

Dezelve zal niet geheel eenvondig, bij voorbeeld een zwart of bruin vierkant, zonder eenige krul of sieraad, zijn. Een stuk huisraad, dat, hoe nuttig ook, toch wel het meest tot vermaak en uit zekere weelde gebruikt wordt, behoort er niet als eene doodkist of kerkboek uit te zien, aan welke men dan toch nog wel koperen hengsels en gouden sloten maakt. Maar wij zullen pogen te zorgen, dat de krullen niet al te wild, en vooral met geene onkuische of lasterlijke beeldjes bezet zijn. Van zuiver goud zal deze lijst ook zeker niet zijn, maar, zoo wij hopen, tamelijk zwaar verguld; ook liefst geen witwerkersgoed, dat oppervlakkig wat schijnt, maar spoedig afvalt en op de proef bezwijkt. Of wij op die wijze naar den smaak zullen zijn, dat moet de tijd leeren.

ren. Onze eeuw is somtijds zoo wonderlijk, dat men haar honderdmaal den pols kan voelen, zonder nog te weten, of zij aan eene beroerte of aan de tering zal sterven. In plaats van het Fransche, dat altijd mode plagt te zijn, hebben wij beurtelings Engelsch, Egyptisch, Chineesch, en in sommige stukken zelfs SUWAROW en BOLIVAR uit het verste noorden en zuiden, bij onze schoone wereld aan de orde gezien; en het zou mij in het geheel niet bevreemden, dat wij haast eene *pendule* in de Kalverstraat zagen staan, verbeeldende den *Capudji Bachi*, met het hoofd van den ouden Griekschen Bisschop, als wijzerplaat, in de hand; zoo anders deze gebeurtenis niet reeds te oud en lang vergeten is. In het kort, onze lijst zal zoo fraai zijn, als wij haar, behoudens het overige, maar maken kunnen; niet te breed, zoodat zij alleen al de ruimte wegneemt, en er in het geheel niet te spiegelen valt; niet te lomp of te zwaarmoedig, zoodat men schrikt van het akelige ding; maar ook niet te smal, want naakt en kaal zijn slechte aanbevelingen; noch inzonderheid te teêr, zoodat het geheele stuk ligt van boven neêr valle, en den burgerlijken dood der eigenaars onfeilbaar voorspelle.

Wat er nu nog meer van eene lijst te zeggen valt, mogen de Dames weten. Mijne herinneringskracht reikt geen duimbreed verder. Over het geheel hoop ik het duidelijk genoeg te hebben gemaakt, wat er gebeuren zal. Zoo althans beelden, vergelijkingen, voorbeelden en aankondigingen, wat eene zaak *niet* zal wezen, tot dit oogmerk geschikt zijn, dan vleit zich — de onzigtbare, namelooze Societeit, en uit derzelver naam haar tegenwoordige *Scriba*, dat er licht is. Voor die enkele vlugge geesten, welke een boek of blad slechts doorloopen, en liefst van achteren op beginnen, sta hier nog maar alleen met drie woorden, dat men voortaan, tot wederopzeggens of althans uitscheidens toe, in dit Mengelwerk steeds een *Spectatoriaal Vertoogje* zal vinden, zoo wat van dezelfde lengte, denken wij, als dit allegaartje, hetwelk men als den zelfkant van het geheele werk gelieve te beschouwen. Bij alle dingen heeft men toch een begin noodig, en wel eer men een stap verder gaat. Met genoegen maak ik intusschen een einde van dit begin, in stilte biddende, dat het het begin van het einde niet moge wezen!

EEN

EEN REIS-AVONTUUR. (*)

(Naar het *Engelsch.*)

Het was een regenachtige zondag in de treurige Novembermaand. Eene ernstige ongesteldheid, van welke ik nu eenigzins begon te bekomen, had mij op eene reis opgehouden; ik gevoelde nog koortshuivering, en moest vanhier den ganschen dag in mijne woning, eene herberg in het landstadje *Derby*, blijven. Een regenachtige zondag in eene herberg op het land! Wie het geluk gesmaakt heeft, zulk een' dag te beleven, kan alleen mijnen toestand beoordeelen. De regen sloeg tegen de vensters; de klok riep, met somber gelui, kerkwaarts. Ik trad aan het venster, om waarergens eenig onderhoud voor het oog te zoeken; maar het scheen, alsof men mij opzettelijk van het uitzigt op alles had beroofd, wat het minste onderhoud konde verschaffen. De vensters van mijn slaapvertrekje hadden het uitzigt op leijen daken en schoorsteenen, en die van mijne woonkamer de vrije kijk op de plaats vóór den stal. Mij is niets bekend, dat een' mensch het leven meer vervelend kan maken, dan zulk eene plaats bij regenachtig weder. Dezelve was bedekt met, door reizigers en staljongens, vertreden nat stroo. In een' hoek was de mestvaalt, door een eiland van slijk omgeven; een toom druipnatte hoenders had zich onder eene kar bijeengedrongen, waarbij zich een arme, treurige haan bevond, wiens levensgeesten de aanhoudende regen geheel scheen te hebben uitgebluscht, en over wiens als tot eene enkele veder zamengekleefden staart het water langs den rug afstroomde. Nevens de kar stond eene half slapende, herkaauwende koe, die het geduldig op hare huid liet neêrregenen, van welke de damp in wolken omhoog steeg. Eene blinde merrie, wie de een-

(*) Dit stukje, gelooven wij, zal zeer verschillend beoordeeld worden. Liefhebbers van het avontuurlijke, wier verbeelding door het opschrift zelve reeds werd gaande gemaakt, zullen zich voorzeker teleurgesteld, en het verhaal zelfs beuzelachtig vinden. Zij, echter, (waaronder wij ons rangschikken) die het talent der *Engelschen* in het beschrijvende (*descriptive*) verhaal op prijs stellen, zullen ons, zoo wij vertrouwen, voor de mededeeling van hetzelve danken. De smaken zijn verschillend; wij betwisten niemand, die slechts geen' wansmaak voorstaat, den zijnen; en voor voldoening van den verschillenden smaak onzer Lezeren, zoo veel in ons is, bestendig te zorgen, is onze taak. — *Redact.*

eenzaamheid in den ſtal verveelde, ſtak haren doodmageren kop door een luik onder het afdak, vanwaar het water op denzelven nedervloot. Een ſchraaljammerige hond, daar digt bij vastgeketend liggende, ſtiet van tijd tot tijd eenen toon, die het midden hield tusſchen blaffen en huilen, uit. Eene havelooze keukenmeid kloste, op holsblokken, de plaats op en af, en zag er even bedrukt uit, als het weêr zelve. Kortom, alles was treurig en ellendig, behalve een koppel drinkende eenden, die zich, gelijk een gezelſchap van zuipebroêrs, rondom eenen plas geſchaard hadden, en een geweldig leven over hunne ſlobberpartij maakten.

Ik gevoelde mij zoo eenzaam en verlaten, dat mij mijne kamer welhaast ondragelijk werd, en begaf mij dus naar den gemeenen haard, voor reizende kantoorbedienden enz. beſtemd, die, het ganſche jaar door, het koningrijk per kales, te paard of in postwagens doortrekken. Deze zijn, zoo veel mij bekend is, ten huidigen dage de éénige opvolgers der dolende ridders van vroegeren tijd. Zij leiden dezelfde zwervende, avontuurlijke leefwijs, behalve dat zij de lans met de zweep, het ſchild met de ſtaalkaart, en het harnas met den breiklos verwisſeld hebben. In ſtede van voor het aanlokkelijke eener onvergetelijke ſchoonheid te vechten, reizen zij rond, en verbreiden den roem en de ſoliditeit van dezen of genen koopman of fabrikant, ſteeds bereid in deszelfs naam een' koop te ſluiten, daar het thans de mode is met elkander te *handelen*, in plaats van te *vechten*. En gelijk, in de goede oude vechttijden, de gemeene haard der herbergen des nachts met de wapenrustingen der vermoeide ridders plagt omhangen te zijn, zoo is dezelve thans met dikke jasſen, zweepen van allerlei ſoort, ſporen, ſlopkouſen en met wasdoek overtrokkene hoeden uitgemonſterd.

Mijne hoop, een dezer goede lieden aan te treffen, om met hem te keuvelen, werd teleurgeſteld. Er bevonden zich, wel is waar, twee of drie in het vertrek; maar er was met hen niets aan te vangen. De een had juist zijn ontbijt gekregen, bromde over zijn oudbakken boterbrood, en voer uit tegen den kelderknecht; een ander breidde een paar ſlopkouſen aan, al vloekende tegen den ſchoenpoetſer, die hem zijne ſchoenen niet behoorlijk had ſchoongemaakt; een derde zat, met de vingers trommelende, aan eene tafel, en keek naar den regen, die langs de glazen neêrliep; allen ſchenen onder

den

den invloed des weders te ſtaan, en de een verdween na den ander, zonder eenige redewisſeling.

Ik ging naar het venſter, en zag de menſchen, met ter halver kuit opgetrokkene kleederen en druppelende regenſchermen, zich kerkwaarts ſpoeden. De klok hield op met luiden, en de ſtraten werden ledig. Nu hield ik mij bezig met het beſpieden der dochters eens aan de overzijde wonenden winkeliers, die, uit vrees van haren zondagsdos te bederven, moesten thuisblijven, en thans, zoo het ſcheen, hare bekoorlijkheden aan de ramen, voor de toevallige bewoners der herberg, trachtten te doen gelden. Weldra, echter, werden zij door eene waakzame, vergramde moeder vandaar weggeroepen; en mij bleef alzoo niets meer over, dat mij eenig onderhoud konde verſchaffen.

Wat zoude ik nu doen, om den lieven, mij zoo lang vallenden dag kwijt te raken? Ik was met mijzelven verlegen; en alles, in eene eenzame herberg, draagt bij, om een' droevigen dag nog tienmaal droeviger te maken. Oude, naar bier en tabak riekende kranten, die ik reeds zesmaal had gelezen; nietswaardige boeken, nog ſlechter dan het weder.... Een oud ſtuk van het *Lady's Magazine* had ik tot walgens toe doorbladerd. Ik las en herlas al de onbeduidende namen, die eergierige reizigers op de venſterglazen hadden gekrabbeld, en ontcijferde verſcheidene ſtalen van ellendige herbergspoëzij, die ik ſchier in alle deelen der wereld had aangetroffen.

De dag bleef zoel en donker; de trage, verdeelde, nevelachtige wolken trokken zwaarmoedig voorbij; niet eens eenige verſcheidenheid in den regen; een onophoudelijk, eentoonig ſch — ſch — ſch! nu en dan ſlechts afgebroken door het kletteren der druppels op een voorbijgaand regenſcherm.

Regt welkom was mij dus het onverwachte hoorngeblaas, een' postwagen aankondigende, met bovenop zittende pasſagiers bedekt, die, onder linnen regenſchermen, zaten te zweeten en te praten. Het geluid van den hoorn bragt een' troep bedelaarsjongens en honden, en den roodkoppigen ſtalknecht, en den ſchoenpoetſer, en al het overige volkje, dat zich in en bij herbergen ophoudt, in beweging; maar het alarm duurde niet lang; de wagen reed voorbij; al het gepeupel kroop weêr in zijne ſchuilhoeken terug; de ſtraat werd op nieuw ſtil, en — het regende voort. En inderdaad, ook niet de geringſte hoop deed zich op, dat het zoude opklaren: de baro-

rometer ftond op regen; de kat der waardin zat bij het vuur haren neus te wasfchen; en, toen ik den almanak raadpleegde, vond ik eene fchrikbarende voorfpelling, zich over het gansche blaadje en door de geheele maand uitftrekkende: „Verwacht — veel — regen — om — dezen — tijd!".

Ik werd buitengewoon naargeestig. Het was, alsof de uren, die mij anders zoo fnel voorbijvlogen, kropen als eene flak. Zelfs het tikken der hangklok werd mij ondragelijk; wanneer eindelijk de ftilte binnenshuis door eene fchel werd afgebroken. Kort daarop hoorde ik de ftem eens kelderknechts: „De dikke heer in No. 13 wil zijn ontbijt hebben: thee en boterbrood, met kluifjes en eijeren; de eijeren niet te hard."— In eenen toeftand, als de mijne, wordt elk voorval belangrijk. Hier vertoonde zich voor mij een voorwerp van nadenken, dat mijne gansche verbeelding in werking bragt. Ik heb eene neiging om mij beelden voor te ftellen, en vond thans bouwftoffen in overvloed, om dier neiginge bot te vieren. Hadde men van dien gast enkel gefproken als „de heer in No. 13," zoo ware hij mij onverfchillig gebleven; maar „de dikke heer!" Zelfs de naam bragt iets fchilderachtigs met zich. Hij maalde mij een beeld; hij verligchamelijkte den perfoon voor het oog mijner ziele, en mijne verbeelding deed het overige. Hij was dik, en dus, naar alle waarfchijnlijkheid, bejaard. Naardien hij zoo laat en op zijne kamer ontbeet, moest hij een man zijn, die zich deed gelden, en niet noodig had vroeg op te ftaan; ongetwijfeld een rond, blozend, oud heer. — Er werd andermaal en driftig gebeld; de dikke heer werd onverduldig om te ontbijten. Het was blijkbaar een perfoon van gewigt, wien het in de wereld naar wensch ging, aan vlugge bediening gewoon, van fterken eetlust, en, wanneer hij honger had, een weinig knorrig; „veelligt," dacht ik, „een *Londensch* Alderman, misfchien zelfs wel een lid van het Parlement?"

Het ontbijt werd boven gebragt, en het bleef, voor eene korte poos, ftil; ongetwijfeld zette hij zijne thee. Nu volgde aanftonds weêr een heftig bellen, en, eer nog iemand konde boven zijn, een nog heftiger. „Hemel! welk een boos oud heer!" De kelderknecht kwam met een vuurrood aangezigt beneden. De boter was fterk, de eijeren te hard, de kluifjes te zout;—de dikke heer was blijkbaar delikaat in zijn eten; een van dezulken, die eten en brommen, den kelderknecht beftendig op de been houden, en met de dienstboden

in

in gedurigen strijd leven. — De waardin werd warm. Zij was een vrolijk, wellustig wijfje, eenigzins kijfachtig, een weinig luchtig, en tamelijk mooi; zij had een' ezel van een' man, zoo als kijfachtige huisvrouwen gemeenlijk hebben. Zij streek haar volkje duchtig door, dat het een zoo slecht ontbijt had gereed gemaakt, maar sprak geen woord tot den dikken heer; waaruit mij ten klaarste bleek, dat hij een man van gewigt moest zijn, die geweld maken en de dienstboden in eene landstad-herberg van zijne wenken mogt doen vliegen. Andere eijeren, kluifjes, brood en boter werden boven gebragt. Dit scheen met meer welbehagen aangenomen te zijn; ik vernam althans geene verdere klagten. Ik had evenwel niet lang het vertrek op en neêr gekuijerd, of er werd op nieuw gebeld. Terstond daarop ontstond er beweging in huis — de dikke heer verlangde den *Times* of het *Morning-Chronicle*. Thans verklaarde ik hem voor een' *Whig*; of liever, daar hij zich zoo heerschzuchtig toonde, waar hij slechts gelegenheid vond, vermoedde ik, dat hij tot de *Radicalen* behoorde. HUNT, had ik gehoord, was een sterk man; „wie weet!" dacht ik; „welligt is het HUNT zelf?"

Mijne nieuwsgierigheid werd gaande, en ik vroeg den kelderknecht, wie de dikke heer was, die zoo veel gewelds maakte; maar niemand scheen zijnen naam te weten. De kasteleins van drukbezochte herbergen bekommeren zich zelden over den naam of het bedrijf hunner gasten. De kleur eens roks, de houding of lengte eens persoons is toereikend, om hem een' reisnaam te geven. Zoo spreekt men of van den langen heer, of den korten heer, of den heer in 't zwart, of den heer in 't bruin, of, gelijk in het onderhavige geval, den dikken heer. Eene op deze wijzeééns bepaalde benaming voldoet aan elke noodwendigheid, en maakt alle verdere vragen overbodig.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

KINDERPLIGT.

Wat wil die tuimelgeest, die Neêrlands achtbre vaadren
Durft steken naar de kroon, en scheldt voor landverraadren?
Wat wil hij? Moet de rust, thans erfdeel van dit oord,
Verjaarde wrok ten zoen, verdelgd zijn en verstoord?
Moet weêr de Tweedragt hier haar duistre woning zoeken,
En 't kroost van Bato weêr het kroost van Bato vloeken?

Moet

Moet dáár, waar Nassau's naam met eeuwgen luister praalt,
De aloude twist hernieuwd? de wond weêr opgehaald?

Vanhier, die ooit bestond, bestaan durft, of zou pogen,
De schand' van vroegere eeuw te spieglen voor onze oogen!
Die tijden zijn geweest — hun duister trok voorbij.
Dat slechts der vaadren lot het kroost tot leering zij!
De zoon, wien 't ligtst vergrijp eens vaders smart kan wekken,
Zal, aan zijn' pligt getrouw, die feil met liefde dekken;
Hij duldt niet, dat een naam, hem altijd lief en waard,
Ten doel staat aan den hoon, die zelfs de deugd niet spaart;
Ja, mogt een wereld zelfs 't bedrijf zijns vaders doemen,
Hij blijft dien dierbren steeds, zoo lang hij ademt, roemen.
Zoo handelt de edle zoon. De ontaarde telg alleen
Stemt in den lasterkreet van 't lasterziek gemeen;
Hij bauwt hun vloeken na, en weet van geen verschoonen,
En durft zijns vaders asch, zelfs in zijn grafsteê, honen.
Waar schijnglans hem verblindt, gebedelde eer hem wenkt,
De tuimelgeest des tijds hem ijdlen schandroem schenkt,
Vergeet hij, naar wiens naam hij eenmaal werd geheeten,
En trapt de deugd op 't hart, en schandvlekt zijn geweten.

Neen, dierbre vaadren! neen, dit beeld is 't onze niet.
Wij voelen 't, dat uw bloed ook door onze aadren vliet.
Hoe duur zijn we u verpligt! Gij hebt ons meer dan 't leven,
Gij hebt uw deugd en roem ook ons ten erf gegeven;
En waar uw stof ook rust, en waar uw tombe rijst,
Weêrklinkt ons lofgezang, schoon 't nooit uw' lof volprijst!

Die lofzang zal uw' roem verheffen,
Oranje! waar uw arm de magt van Spanje dwingt;
Gij, die, wat dreigen mogt of treffen,
De liefde draagt eens volks, dat uw triomfen zingt.
U, Marnix! Douza's! van de Werven!
De Rijken! Bloissen! en Boizot!
U kroont de glorie na uw sterven;
Gij streedt voor Nederland, en voor u Neêrlands God.

U, Maurits! zal de lofzang klinken!
Op u draagt Neêrland roem, als op zijn' grootsten held:
Maar, zien we u, op uw ros, in Mavors rusting blinken,
Ons hart gloeit voor de deugd van grijzen Barneveld!
Waar Fredrik Hendrik's naam weêrklinkt in onze zangen,
Als 't edelst voorwerp van 's volks lof en liefde en hoop,
Daar worde ook voor de Groot eene eerkroon opgehangen;
Hij, 't wonder van zijne eeuw en 't sieraad van Euroop!

Waar

Waar Brit noch Gauler ooit Oranje's moed deed zwichten,
En hij der vaadren erf behoed heeft voor den val,
Zal 't hart voor hem eene eerzuil ſtichten,
Bij wapenklank en krijgsgeſchal.
Maar, Witten! aan uw' roem zal zich een juichtoon wijden,
Die van uw grootheid tuigt aan 't kroost van latere eeuw. —
Hij zonk in 't niet, de nacht der tijden,
Met al zijn wraak- en moordgeſchreeuw!

De Ruiter! wie 't beſta, uw grootheid aan te randen,
Op 't roemrijk ſpoor der eer, dat u de glorie koos,
Hij ſla zijn' duistren blik op Franſche en Britſche ſtranden,
Gevoel' zijn *niet*, verſtomme en blooz'!
Ja, hij verſtomme en blooz', die 't lijkgeſteent' kan naadren
Van hem, die 't vaderland en naam en luister gaf,
En daar, als droeg hij 't ijs der pool, voor bloed, in de aadren,
Geen' traan plengt op dat heldengraf!

o Vaadren! eeuwig zal mijn mond uw grootheid noemen,
Uw wijsheid, uw beleid, uw' onverwonnen moed;
Met eerbied blijf ik u verheffen, prijzen, roemen:
Want in mijne aadren ſtroomt uw bloed.
'k Was nimmer bastaardtelg, die afdoolt van de paden,
Waar zich de deugd met uwen luister tooit;
En, wie u lastren moge of ſmaden,
'k Onteer mijn dierbre vaadren nooit!

Ik vloek hem niet, de telg, die, van uw bloed verbasterd,
Uw lauwerkroon vertrapt in 't ſtof:
Uw gloriezon taant niet, o vaadren! waar hij lastert;
Zij praalt niet ſchooner, bij zijn' lof.
De nachtuil, ſchuw voor 't licht, moge, uit een' duistren toren,
Zijn knappen 't nachtgebroed doen hooren;
De vogel van Jupijn ſtijgt op, met hooger vaart;
Zijn ſlagwiek voert hem hemelwaart!

W. H. WARNSINCK, BZ.

De ſteller der volgende uit het hart gevloeide dichtſtukjes, beide door toevallige omſtandigheden op den *omſlag* van dit Tijdſchrift geplaatst, vermeent aan het verlangen van dezen en genen, maar inzonderheid aan zijne achting voor hem, tot wien dezelve gerigt zijn, verſchuldigd, zich den ſchijn van eigene ingenomenheid te moeten getroosten, door beide ſtukjes, als weinig plaats beſlaande, thans vereenigd in hetzelve op te nemen.

NA HET BIJWONEN DER TWEEDE VERTOONING VAN DEN MONTIGNI VAN H. H. KLIJN.

'k Zag Montigni, niets meer; 'k moest beurtlings juichen, weenen;
Ik was aan Spanjes hof; ik beefde voor zijn lot;
En dichtſtuk, en tooneel was uit mijn ziel verdwenen;
Ik leed met Montigni, ja bad voor hem tot God! —

In

In 't eind, begoochling week; maar bleef mij 't fier beseffen,
Dat Nederland een' Held, als Montigni, bezat;
Zich op een' Kunstenaar, een' Dichter mag verheffen,
Gelijk niet iedere eeuw, niet ieder volk die had.
o Wondre eenstemmigheid, die beider kunst mogt schoren!
Ge hebt, in Amstels koor, eene eerkroon hun bereid:
Gij, eedle MONTIGNI! gij werdt door KLIJN herboren,
En SNOEK schonk andermaal aan u de onsterflijkheid!

Dec. 1822.

NA HET HOOREN VOORDRAGEN VAN HET DICHTSTUK VAN H. H. KLIJN OP MICHIEL ADRIAANSZ. DE RUITER.

Geen vleijerij, te laf met lofspraak in de weer,
En straks teruggekaatst, als de echo, keer op keer,
Maar de inspraak van een hart, dat, vrij en onbedwongen,
Zijne eigen sprake spreekt, door rein gevoel gedrongen,
Brengt andermaal, o Klijn! daar gij De Ruiter zongt,
En, met diens Eedlen roem, uw' eigen' roem voldongt,
U zijne hulde toe. Hoe hebt ge elks ziel bewogen!
Wij zagen, ja! den Held verrijzen voor onze oogen!
Wij volgden hem op 't spoor, dat hem ter zege riep,
En, door zijn dappre daân, ons Vaderland herschiep!
Getuigen waren wij, hoe hij den Brit deed wijken,
Dien schrik des vrije zee de vlag voor de onze strijken!
Wij zagen 't scheepsgewoel; wij hoorden 't gonzend lood,
Dat ons de zege bragt, den vijand schande en dood!
Wij beefden voor zijn hoofd.... Wij zagen hem verwinnen,
En traden, meer gerust, zijn stille woonplaats binnen;
Aanschouwden daar, verrukt, den grijzen Christenheld,
Zoo zeeder in zijn huis, als stout op 't waterveld;
Verzelden andermaal hem op de zilte baren,
Hoe hij, in God gerust te midden der gevaren,
Den dood trotseerde; en ach!.. neen, wend u af, mijn oog!
Wij voelden 't, toen het lood door 't veege ligchaam vloog!...
Hoe gloeide (nadat gij 's mans uitvaart hadt geschilderd)
De borst van gramschap, dat één enkel brein, verwilderd,
Een grootheid lastren durft, die, zonder blaam of smet,
Elk' Nederlander nog in vuur en vlammen zet! —
Heb dank, o eedle Klijn! ('k ben u dien dank verschuldigd)
Dat gij mijn Vaderland in Ruiter hebt gehuldigd!
Wie Ruiter waardig zingt, hem zulk een' eerkrans vlecht,
Heeft op de burgerkroon een onbetwistbaar regt.

Febr. 1823. J. W. IJNTEMA.

MENGELWERK.

PROEVE VAN ONDERZOEK NAAR EENE ALGEMEEN GELDENDE OORZAAK, WAAROM DE MEESTERSTUKKEN DER OUDHEID, IN HET GEBIED VAN WETENSCHAPPEN EN KUNSTEN, IN VOLGENDE TIJDPERKEN ZELDZAAM ZIJN GEËVENAARD EN SCHIER NIMMER OVERTROFFEN.

Men behoeft geene partijdige vooringenomenheid omtrent de oude volken, die zich in het gebied der wetenschappen en kunsten eenen onverwelkbaren roem verworven hebben, te koesteren, om, met verrukking en eerbied, te staren op dat alles, hetwelk, der verwoestende hand des tijds ontkomen, en voor de nakomelingschap bewaard gebleven, onze hoogschatting zoo wel als onze bewondering en lofspraak overwaardig is.

Vergelijken wij toch al die eerwaardige overblijfselen der oudheid, in de onderscheidene vakken van geleerdheid, smaak en kunst, bij de voortbrengselen van latere tijden, en bij alles, wat het thans levend menschengeslacht ons aanbiedt, dan valt het ons als van zelve in het oog, dat de hooge voortreffelijkheid, die de gedenkstukken der oudheid eigenaardig kenschetst, in den loop der eeuwen, en bij al de pogingen der volgende geslachten, schaars geëvenaard en nog nimmer overtroffen is geworden.

Deze belangrijke opmerking, door de ervaring nooit gelogenstraft, doet den lof aan wijsgeeren en kunstenaars, die de vroegste tijden verheerlijkt hebben, voordeelig uitsteken boven den anders welverdienden roem der volgende geslachten, die, gelijk zij den rijken schat der ondervinding van zoo vele eeuwen ten erfdeel ontvingen, nog daarenboven de krachtigste hulpmiddelen aanwezig zagen, in de zich steeds vermenigvuldigende nieuwere ontdekkingen in genoegzaam al de vakken, waarin het menschelijk ken- en gevoelvermogen rusteloos werkzaam is.

Zou men niet, met allen grond, van voren beschouwd, heb-

hebben mogen verwachten, dat de veelvermogende invloed van al die hulpmiddelen zich zou geopenbaard hebben in de hoogere voortreffelijkheid van alles, wat de laatste tijden, in vergelijking gebragt met de meest geroemde gedenkstukken der oudheid, hebben opgeleverd? En echter wederspreekt de ervaring eene zoo schijnbaar wettige gevolgtrekking; en, in stede dat de krans der eere de tegenwoordige eeuw, de dus genoemde eeuw der verlichting, als bij uitsluiting, zou sieren, wordt haar luister geëvenaard, zoo al niet overtroffen, door den onverwelkbaren glans van de kroone des roems, die om den schedel der eerwaardige oudheid schittert.

Wij willen, in deze onze vlugtige beschouwing, geenszins gewagen van de meer bijzondere oorzaken, welke, in de vroegere tijdperken der wereld, onder beschaafde volken, den voortgang der wetenschappen en kunsten, uitsluitenderwijze, hebben bevorderd; daar een zoodanig betoog, naar eisch ontwikkeld en gestaafd, eene opzettelijke verhandeling zou behoeven. Ons oogmerk bepaalde zich enkel tot het opsporen en aanwijzen eener algemeene oorzaak van dien hoogen en eigendommelijken luister van wetenschap en kunst, welke de vroegere tijdperken, als 't ware bij uitsluiting, schijnt begiftigd te hebben.

Het is geheel vreemd aan onze bedoeling, de oudheid te willen berooven van den lof, haar door volgende eeuwen, zoo welverdiend, geschonken: dan even min kunnen wij eene partijdige en eenzijdige verheffing der vroegere eeuwen, ten koste van onzen leeftijd, gedoogen: geene vooringenomenheid, maar het zoeken der waarheid alleen, zal hierbij ons onderzoek wijzigen en bepalen.

Zoo zeker het is, dat de meesterstukken der vroegere tijden, in het gebied van het *ware* en *schoone*, door lateren arbeid nooit zijn overtroffen; zoo zeker is het ook, dat hiervoor eene algemeen geldende oorzaak moet te vinden zijn, ten ware men aan den voortgang van den menschelijken geest wilde twijfelen; eene twijfeling, door den aard der zaak zoo wel, als door de ervaring van alle tijden, krachtig en beslissend wedersproken.

Wij

Wij vermeten ons niet, alle zwarigheden, welke te dezen in het midden kunnen worden gebragt, geheel en volkomen te kunnen oplosſen. Wij willen echter, in de beſtaande donkerheid, eenig licht trachten te ontſteken; opdat eene blinde vooringenomenheid voor het oude hetzelve niet, ten koste van het nieuwere, poge te verheffen.

De mensch was, te allen tijde, een *denkend* en *gevoelend* wezen; en, als zoodanig, bragt hij de ſlotſom, de reſultaten, van zijn *denk-* en *gevoelvermogen*, in het gebied van het *ware* en *ſchoone*, of, met andere woorden, in het rijk van *wetenſchap* en *kunst*, aan het licht. *Waarheid* en *ſchoonheid* waren hierbij de onfeilbare toetsſteenen zijner onderzoekingen en voorſtellingen; en alles, wat daarvan afweek, droeg, de tijden door, het kenmerk van *dwaling* of *verkeerd gewijzigd gevoel*. Alles, wat *wanſmaak* en *verkeerd begrip* genoemd werd in de negentiende eeuw na CHRISTUS geboorte, was zulks evenzeer negentien eeuwen vroeger; want de wetten van het *ware* en *ſchoone* zijn onveranderlijk en eeuwig één.

Viel het nu eenmaal aan het menſchelijk geſlacht te beurt, de onveranderlijke wetten en regelmaat van het *ware* en *ſchoone* op te merken, te gevoelen, en derzelver uitſpraken in de gewrochten van *verſtand* en *gevoel* te doen opmerken en erkennen, dan volgde hieruit, natuurlijkerwijze en als van zelve, dat die gewrochten het onmiskenbaar blijk van *waarheid* en *ſchoonheid* moesten dragen; terwijl zij, juist hierdoor, eenen glans en eigendommelijken luister moesten verkrijgen, welke door geenen anderen of hoogeren roem immer konden worden overtroffen.

Alles toch, wat de oudheid ons aangaande de meesterſtukken van *wetenſchap* en *kunst* aanbiedt, draagt dat onmiskenbaar blijk van *waarheid* en *ſchoonheid*. De werken van HOMERUS, van SCOPAS, van PRAXITELES, van PLATO en ARISTOTELES zijn niet daarom onovertreffelijk, omdat het tegenwoordig menſchengeſlacht geen HOMERUS, geen SCOPAS, geen PRAXITELES, geen PLATO, geen ARISTOTELES meer kan

aanwijzen, maar omdat, hetgeen eenmaal tot *waarheid* en *ſchoonheid* betrekking had, de eeuwen door, altijd als zoodanig is *erkend* en *gevoeld* geworden.

De redelijke natuur van den mensch bleef, gedurende de verloopene eeuwkringen, evenzeer dezelfde, als de onveranderlijke wetten, welke immer ten maatſtaf van het *ware* en *ſchoone* hebben verſtrekt en immer daarvoor verſtrekken zullen. Droeg, derhalve, eenmaal eenig gewrocht van menſchelijk *verſtand* of *gevoel* derzelver onbedriegelijk zegel en kenmerk, dan ſprak het van zelve, dat eene hoogere verheffing enkel tot het gebied der *idealen* behoorde gebragt te worden. Want, gelijk wij aanmerkten, de wetten van *waarheid* en *ſchoonheid* zijn eeuwig en onveranderlijk één.

Kent men, dienſvolgens, aan de *wijzen* en *kunſtenaars* der oudheid eenigen voorrang toe boven de *wijzen* en *kunſtenaars* onzer dagen, wij moeten ons dan wel wachten, aan de eerſten dien voorrang toe te kennen, ter oorzake eener meerdere, hoogere en eigendommelijke voortreffelijkheid boven de laatstgenoemden. De ontwikkeling van de vermogens en krachten, den menſchelijken geest bijzonder eigen, moest zich, bij toenemende *verlichting* en *beſchaving*, uitbreiden, zonder evenwel de grenzen te kunnen overſchrijden, in het gebied van het *ware* en *ſchoone*, onveranderlijk, daargeſteld.

De *geestvermogens* en het *gevoel* van eenig' ſterveling, derhalve, in eenig vak van *wetenſchap* en *kunst*, eenmaal getoond hebbende, wat de redelijke mensch, in betrekking van zijnen aanleg, vermogens en krachten, *als mensch* vermogt, was het niet mogelijk, voor volgende geſlachten, eenen hoogeren graad van volkomenheid te bereiken, ten ware men de eeuwige orde der dingen wilde omkeeren.

Deze opmerkingen ſtrekken geenszins om den eens gevestigden roem der aloudheid te verkleinen: zij ſtrekken, integendeel, alle *wijzen* en *kunſtenaars* ter lofſpraak, als welker *geest* en *gevoel* de eeuwige en onveranderlijke wetten van het *ware* en *ſchoone* wisten te kennen, te be-

oc-

oefenen, en toe te pasfen op die meesterftukken van menfchelijke *wijsheid* en *kunst*, als ons door de oude volken, met name de *Grieken*, zijn nagelaten.

Aan de andere zijde handhaaft deze befchouwing het tegenwoordig levend geflacht bij al deszelfs regten. Het zamenftel der meetkunde van EUCLIDES is niet daarom zoo voortreffelijk, dewijl het het zegel der oudheid draagt, maar omdat de geest van EUCLIDES waarheden ontleedde en vastftelde, die door geen' fterveling, met grond van tegenbewijs, kunnen weêrfproken worden; — de meesterftukken van PHIDIAS zijn niet daarom zoo hoog geroemd, omdat zij zoo vele eeuwen zagen verdwijnen, maar omdat de vormen van het *fchoone* hem evenzeer ten maatftaf verftrekten als den tegenwoordig levenden beroemden beitelkunftenaar.

Men verheft HOMERUS; men noemt hem onnavolgelijk, en te regt. Maar waarom? Is het omdat TASSO, MILTON en KLOPSTOCK wezens waren van eene andere natuur en begaafdheden dan de zanger van *Ilium?* Verkeerde de *Griekfche* zanger dan, met uitfluiting van al zijne beroemde navolgers, alleen in den raad der Goden, op den top van den Olimp? — Dan, waartoe die vragen? waartoe alle vergelijkingen? De zangen van HOMERUS dragen het kenmerk van eenvoudigheid en waarheid, die echte fieraden van het echte fchoon; en daarom, daarom alleen zijn zij nimmer overtroffen. Wat toch kan den luister der zonne verhoogen? wat de rozen der lente aanlokkender maken?

De grijze aloudheid laat ons, over het geheel, onbekend omtrent alles, wat als voorbereiding gediend hebbe, om zulke uitftekende vernuften en kunftenaars te vormen, als de gefchiedenis ons kennen doet. Zeker is het intusfchen, en gegrond op den gewonen gang van den menfchelijken geest, dat eene trapswijze ontwikkeling ook hier hebbe plaats gegrepen. Gelijk te allen tijde, zoo ook hier, ging de nacht de morgenfchemering vóór, en deze werd gevonden, eer de volle dag, in het gebied van het *ware* en *fchoone*, kon aanbreken; maar, waar het

nu eenmaal volle dag was geworden, daar kon niets dien luister meer verhoogen of verheffen.

Men stelle dus alles, wat ons de *wijzen* en *kunstenaars* van vroegere eeuwen aanboden, op hoogen prijs, zonder evenwel den *wijsgeer* en *kunstbeoefenaar* onzer tijden, ten koste van hunnen welverdienden roem, te vernederen. Eere zij hun, die den nog ongebaanden weg van het *ware* en *schoone*, het eerst, met vasten tred, bewandelden! Maar op dien weg voort te gaan, en zich nimmer ter zijde te laten aftrekken door *dwaling* en *wansmaak*, is niet minder groot, niet minder lofwaardig. De eer der menschheid en de adel zijner natuur vorderen deze billijke hoogschatting zijner verdiensten. Daar, waar geene nieuwe paden te vinden zijn, is het geen gebrek aan verdienste, dezelve niet op te sporen. Het gebied van *wetenschap* en *kunst* heeft, in dit leven, zijne grenzen; eene hoogere volmaking zal het erfdeel zijn eener toekomende huishouding, waarin zich al de vermogens en krachten onzer voortreffelijke natuur, onder de leiding eener vaderlijke Voorzienigheid, heerlijker zullen ontwikkelen.

W. H. WARNSINCK, BZ.

ZELDZAAM VOORBEELD VAN ZELFMOORD DOOR VRIJWILLIGE UITHONGERING.

(*London medical and physical Journal*, *March* 1822. — *Archiv für medizinische Erfahrung von Dr.* HORN, *Mai*, *Juni* 1822.)

ANTONIO VITERBI werd als medepligtig aan eenen moord, dien hij echter tot zijne laatste oogenblikken standvastig ontkende, door het geregt, welks leden zijne persoonlijke vijanden waren, ter dood veroordeeld. Nadat hij te vergeefs geappelleerd had, vattede hij het voornemen op, in de gevangenis een einde aan zijn leven te maken. Om zijn doel te bereiken, onthield hij zich drie dagen lang van alle voedsel, en sloeg toen eene groote hoeveel-

veelheid van hetzelve naar binnen, in de hoop, dat het bovenmatig gebruik daarvan, na zoo lang vasten, den dood ten gevolge zoude hebben. De natuur vervulde echter zijnen wensch niet. Daarna gaf hij zich vrijwillig aan den hongerdood over, en wankelde niet in zijn voornemen, offchoon hij tweemaal gevaarlijk ziek werd, en eerst op den een-en-twintigften dag den geest gaf.

Gedurende de eerfte drie dagen gevoelde VITERBI de fteeds toenemende hongerpijn; doch hij verdroeg dezelve met moed, gelijk de eerfte keer. De Minister, dien men hiervan onderrigtte, gaf bevel, hem dagelijks water, brood, wijn en foep voor te zetten. VITERBI verried geen teeken van zwakte, en fchreef, met de hem eigene gemakkelijkheid, in zijn dagboek. Op den vijfden dag voegde zich bij den honger een lastige dorst, welke den zesden zulk eene hoogte bereikte, dat hij zijne lippen van tijd tot tijd bevochtigde, en de keel met water gorgelde, om de brandende pijn aldaar te verminderen. Den zesden waren de krachten een weinig afgenomen; intusfchen bleef zijne ftem helder, de pols regelmatig, en eene natuurlijke warmte over zijn geheele ligchaam verfpreid. Eenige uren flaap in den nacht verkwikten hem.

Tot den tienden fteeg de dorst, niettegenftaande het gorgelen, fteeds hooger en hooger; en op dezen dag overmeesterde hem de pijn zoo zeer, dat hij eene kruik met water aangreep, en daaruit bovenmatig dronk. De zwakte was in de laatfte drie dagen aanmerkelijk toegenomen; ftem en pols waren zeer zwak, en de ledematen koud.

Den volgenden dag dikteerde hij zijn dagboek, hetwelk hij tot hiertoe zelf had aangehouden, en onderteekende het gefchrevene. In den nacht van den twaalfden klom de zwakte tot den hoogften trap; de pols zonk; het geheele ligchaam werd koud, en de dorst veroorzaakte ondragelijke pijn. Op den dertienden greep de ongelukkige, den dood nabij wanende, op nieuw naar de waterkruik, en dronk tweemalen. Hij verheugde zich over zijn naderend einde, legde zich te bed, en zeide, met eene foort van zelfvoldoening, tot de foldaten, die hem bewaakten:

„ Ziet hier, hoe ſterk ik mijzelv' beheerscht heb!" Na een vierde uur eischte hij wat brandewijn; dan, daar de oppasſer denzelven niet in voorraad had, gaf hij hem omtrent vier theelepels vol van den aanwezigen wijn, waarop hij langer dan vier uren ſluimerde. Bij het ontwaken des morgens van den veertienden werd hij woedend over het toenemen zijner krachten, verweet de oppasſers, dat zij hem bedrogen hadden, ſtiet zijn hoofd tegen den muur, en zoude alzoo een einde aan zijn leven hebben gemaakt, hadden zij hem daarin niet verhinderd.

Gedurende de beide volgende dagen weêrſtond hij zijne neiging tot drinken, en ſpoelde nu en dan den mond met water. Des nachts gevoelde hij zich uitermate verzwakt, doch des morgens wederom verſterkt, en ſchreef toen eenige regels.

Den zeventienden dag (des morgens ten vijf ure) waren zijne krachten bijna geheel verdwenen, de pols naauwelijks te voelen, de ſpraak onverſtaanbaar, en het ligchaam ſtijf; zoodat men geloofde, dat hij het volgende oogenblik den laatſten adem zoude uitblazen. Om tien ure bevond hij zich iets beter; de pols, de ſtem en de warmte verhieven zich weder.

Van den zeventienden tot den twintigſten werd hij nog onverzettelijker in zijn voornemen om te ſterven. Op den negentienden dag overweldigde hem het gevoel van honger en dorst zoodanig, dat hij in het begin eenige tranen ſtortte; maar zijn onverzettelijke wil trotſeerde terſtond dit offer aan de menſchelijke natuur. Voor een oogenblik ſcheen hij wederom in het bezit zijner volle krachten te zijn, en zeide, in tegenwoordigheid van den cipier en zijne wachten: „ Uithouden wil ik het, wat „ ook de gevolgen er van zijn mogen; de geest zal ſter- „ ker zijn dan het ligchaam; de kracht der ziel zal niet „ wankelen, offchoon ook die van het ligchaam dagelijks „ meer en meer afneemt." Terſtond na deze krachtige taal overvielen hem eene huivering en ſterke koude, voornamelijk langs de lenden en beenen. Gedurende dezen dag gevoelde hij van tijd tot tijd eene pijnlijke gewaarwording in het hart en ruiſchen in de ooren. Des namiddags werd

hem

hem het hoofd zwaar; doch zijne geestvermogens bleven ongeſtoord, en hij gaf zijne gewaarwordingen, naar gewoonte, door teekens met de hand te kennen.

Den twintigſten verklaarde VITERBI aan den arts en den cipier, dat hij zijne lippen niet wederom wilde bevochtigen, en zeide, terwijl hij zijn einde voelde naderen: „Ik ben gereed deze wereld te verlaten.” De dood vervulde dan ook eindelijk den wensch eens mans, die deszelfs komst mogelijk onder alle menſchen het meest verlangd, en welken hij zoo langen tijd deze gunst in zijnen rampzaligen toeſtand geweigerd had. — De uitreiking van het dagboek, hetwelk VITERBI tot zijne laatſte oogenblikken had vervolgd, werd aan de naastbeſtaanden van den overledenen geweigerd.

HET LEVEN EN DE WANDELINGEN VAN MEESTER MAARTEN VROEG.

XIII.

Aanſtalten tot eene Voorlezing.

Het onnoemelijk getal dwaasheden, welke mijn leven tot dusverre hebben helpen uitmaken, is dezer dagen door eene nieuwe vermeerderd geworden, die onder hare zusters uitſteekt, als een roode dag in den almanak. Ik heb mij laten verleiden, om in het Departement *tot Nut*, waarvan ik lid ben, eene leesbeurt op mij te nemen. Ik gevoel nu al het gewigt der redenen, welke onze Dominé bij de oprigting van dat Departement bijbragt, en waardoor hij ons voor de beſmetting der *voorleesziekte* wilde bewaren. Zijn plan was, dat, in elke bijeenkomst, uit eenig nuttig boek, en vooral uit de werkjes der Maatſchappij, zoude voorgelezen, en, waar het noodig mogt zijn, door hem en anderen verklaard worden. Maar de ſchoolmeester van een naburig dorp begreep het anders. Deze man had zoo veel geleerdheids opgedaan, dat hij met al zijne wetenſchap in zijne ſchool geen weg wist, en zich nu zoo bezwaard gevoelde als iemand, die volbloe-

dig is. En, even als deze alleen lucht verwacht van eene aderlating, verwachtte onze man lucht van elke gelegenheid, dat hij zijne gedachten in woorden en redenen kon ontlasten, en greep dus dezelve gretig aan. Daar wij, even als in elke vergadering, met de meerderheid besluiten, kreeg hij zijn' zin: want het is eene zeldzaamheid, dat de meerderheid zich verklaart voor hetgene het gezond verstand aanraadt. Intusschen, de man ging met een goed voorbeeld voor, en sprak twee uren lang over de binnenlanden van Afrika. Er kwamen zoo vele vreemde woorden in voor, dat ik er slechts weinig van onthield. De meeste medeleden gingen nog minder beladen naar huis dan ik, zoo als ik, onder anderen, aan een' dikken kleiboer merkte, die mij vroeg, of die binnenlanden ook ingedijkte polders waren.

Eindelijk, hoezeer ik het van mij zocht af te weren, kwam de beurt ook aan mij. Zoodra dit zeker was, viel op eens het gewigt mijner dwaasheid mij, als lood, op het hart. Te voren, wanneer ik den redenaar daar zoo deftig op het gestoelte zag staan, alle oogen op hem gevestigd, hunkerde ik naar den dag, dat ik ook eens zoo zalig zijn zou! Het kwam mij dan altijd voor, dat ik gelukkiger zoude zijn in de keuze van een onderwerp, dan hij, dien ik hoorde; of de behandeling beviel mij niet, en dacht ik het beter te zullen maken. Doch nu, onder het naar huis gaan, kwamen mij ten minste tien onderwerpen voor den geest, waarover ik spreken wilde; en het kwam mij dan altijd voor, alsof ik er al vrij wat over te zeggen had, zoodat ik wel oogenblikkelijk in de vergadering had willen staan, om al het moois, dat ik in mijn hoofd had, aan den man te brengen. Maar naauwelijks wilde ik mij t'huis met ernst aan het neêrschrijven mijner gedachten begeven, of het was, alsof eene bron, die kort te voren nog rijkelijk opwelde, op eens verdroogd was. Ik mogt al een blaadje papier netjes vouwen, en daar boven schrijven: *verhandeling over de waarde der gezondheid*, ik kon geen enkel woord vinden om te beginnen, en zoo ging het 't eene blad voor,

het

het andere na, zoodat mijne vrouw reeds zuinig begon te kijken, en op hare vingers te tellen, op hoeveel die verhandeling haar te ſtaan zou komen, en hoe veel lood koffij zij voor het kostelijk geld zoude kunnen krijgen. Ik durfde dus naauwelijks mijn papier voor den dag halen; en, wanneer er al eens, met moeite, eene vruchtbare gedachte of aardige wending in mij opkwam, werd dit weldra verſtikt, zoodra ik de oogen opſloeg, en de bedenkelijke tronie mijner dierbare wederhelft gewaar werd.

Onder zulke bezwarende omſtandigheden was het bijna onmogelijk, mijne ſchrale en met moeite verzamelde denkbeelden door al de deelen en onderdeelen, waaruit zulk een geleerd ſtuk beſtaan moet, aaneen te ſchakelen. Dit overtuigde mij van de onbillijkheid, om van ſchrijvers en redenaars louter meesterſtukken te vorderen. Hoe menig boek kan niet mislukt zijn, omdat de arme ſchrijver, bij elke bladzijde, dergelijke liefderijke vermaningen en bedenkingen als een bromtol om zijne ooren hoorde ſnorren: „dat hij zich nog dood zou denken; dat hij in tien dagen geen woord ſpreekt; of dat hij ſcheef zit, of te veel voorover gebogen, of al zijne nagels wegbijt!" Hoe menige preek wordt door een paar ſchreeuwende kinderen bedorven, dewijl zij den ſtroom van vaders gedachten ſtuitten, juist op het oogenblik, dat hij in een' heerlijken waterval losbarstte! Zoodanige bedenkingen hielden mij meermalen bezig, terwijl ik van mijn ſtuk zwanger ging, of liever niet zwanger kon worden. Van achteren beſchouwd, geloof ik echter, dat de tegenſpoed, dien ik ondervond, een geluk voor mijne hoorders, en misſchien ook voor mijzelven, was. Dit komt mij ten minſte nu zoo voor, als ik de ſchets mijner geprojecteerde verhandeling nalees; en of ik hierin gelijk had, geve ik elk uit het volgend ſtaaltje te oordeelen.

Ik wilde dan ſpreken over de waarde der gezondheid, en had begrepen, dat mijne verhandeling uit eene inleiding en drie deelen beſtaan, en dat ieder deel wederom drie onderdeelen hebben moest. De reden, waarom ik deze verdeeling verkoos, is mij nooit regt duidelijk geweest; dit wist ik, dat er dee-

deelen en onderdeelen zijn moesten, en het kan wel wezen, dat ik juist dit getal van deelen verkoos, omdat mijn vriend, de schoolmeester, altijd zulk eene verdeeling voordroeg, en ik daarin iets regelmatigs vond; zoo zelfs, dat lang eene preek met twee of met vier deelen mij voorkwam als een man met een been te weinig, of een kalf met vijf pooten. Hoe dit zij, zie hier de schets mijner verhandeling, die, in den eigenlijken zin, nooit het licht zag, maar als een ongeboren vruchtje beschouwd moet worden, waarin men slechts de beginselen van den aanstaanden mensch ziet:

INLEIDING. Over het leven der menschen vóór den zondvloed, en der Aartsvaders, van THOMAS PARR en eenige anderen; waaruit ik opmaak, dat de menschen allen te jong sterven, hetwelk ik toeschrijf aan hunne gedurige ziekten, waarbij het ligchaam even min bestaan kan als een land, waarin onophoudelijk een te kort is. Door de ziekte kwam ik dan op de gezondheid, waarvan ik de waarde wilde aantoonen, en daartoe spreken zou, 1°. *over de gezondheid*, 2°. *over de waarde*, 3°. *over de waarde van de gezondheid*.

EERSTE DEEL. *Over de gezondheid*. In deze afdeeling moest ik, 1°. betoogen, dat niemand regt weet, wat eigenlijk gezondheid is; 2°. dat de gezondheid van het geheele ligchaam, hetwelk ik bij den staat wilde vergelijken, gelegen is in de gezondheid van al deszelfs deelen; 3°. dat die gezondheid voorts daarin bestaat, dat geen deel den baas speelt over de overige. — In een nader onderzoek van de gezondheid kon ik niet treden, dewijl ik reeds drie deelen had.

TWEEDE DEEL. *Over de waarde*. Hier betoogde ik, 1°. dat men, om over de waarde der gezondheid te kunnen redeneren, in 't algemeen moet weten, wat *waarde* zij; 2°. betoogde ik, dat er tweederlei soort van waarde is, — eene *schijnwaarde*, die alleen uiterlijk is, en eene *ware*, *innerlijke* waarde; 3°. dat hier alleen de innerlijke waarde bedoeld werd. — Ik heb wel eens gedacht, of

dit

dit geheele deel niet weg kon; doch dan had mijn ſtuk ſlechts twee deelen, en dat kon toch ook niet.

DERDE DEEL. *Over de waarde van de gezondheid.* 1°. De gezondheid bezit innerlijke waarde; vooral daaruit opgemaakt, dat de gezondheid ons bewaart voor ziekten. 2°. *Waarin beſtaat die waarde?* In het genot van het leven; dat men geen Dokter noodig heeft, geene geneesmiddelen behoeft, noch zich aan een' angſtigen leefregel te binden. 3°. *Waaruit kent men die waarde?* Uit al de voorregten, die een gezond mensch heeft boven een ziek mensch. — Ik moet echter bekennen, dat het mij moeite gekost heeft, om in dit derde deel drie onderdeelen te vinden; en ik weet niet, hoe de ſchoolmeester dit altijd zoo gedaan krijgt.

Ik laat nu ieder, wie dit lezen mogt, over, te oordeelen, of de geleerde wereld er aan gewonnen of verloren hebbe, dat ik deze verhandeling niet heb uitgewerkt, of, laat ik liever zeggen, niet kon uitwerken. Het ſtuk was mij te magtig. Ik mogt al *De kunst om vrolijk en vergenoegd te leven, naar de grondbeginſelen van* FRIDERICUS HOFFMAN *en* HERMANNUS BOERHAAVE, *door Dr.* HEYMAN, van voren tot achteren lezen en herlezen, en telkens geheele halve bladzijden vinden, die in mijne kraam te pas kwamen, ik kon ze er niet in gepast krijgen. Had ik al hier en daar eene en andere ſchoone aanmerking overgeſchreven, ik kon, wat moeite ik deed, maar geene woorden vinden, om de eene ſchoone aanmerking aan de andere te hechten. Dominé heeft mij wel eens verteld, dat, in oude handſchriften, dikwijls, tot groot verdriet der geleerden, ganſche brokken weg zijn, door de ſchimmel of de muizen opgevreten, hetwelk dan geheele gapingen maakt, welke niemand weet aan te vullen, en ieder doet wenſchen, de geesten dier beroemde mannen te kunnen oproepen, om zoo de heerlijke gedachten en fierlijke en krachtige uitdrukkingen meester te worden, welke wij nu moeten misſen. Zoo zal men ook mijn handſchrift, zoo 't tot de nakomelingen komt, vol gapingen vinden, maar om welke aan te

vul-

vullen men den armen autheur te vergeefs uit zijn graf zoude roepen.

Met elken dag klom nu mijne verlegenheid, zoodat dezelve weldra op mijn gelaat te lezen ſtond, en ieder het opmerkte. Vertrouwde vrienden vroegen mij, of ik ongemak in de beurs had. Bij mijne zieken dachten de omſtanders, dat ik den patiënt gevaarlijk vond; en, daar, in eene ziekenkamer, elk zich doorgaans naar den Dokter, als naar een' vleugelman, rigt, zag ik eene menigte bedenkelijke gezigten rondom mij heen: de buren fluisterden met elkander, waar zij mij een huis zagen in- of uitgaan; en de koster, die tevens aanſpreker en doodgraver is, kwam mij, op zekeren avond, vragen, of hij wel een paar dagen van het dorp zou kunnen gemist worden. Dit alles maakte mijn hoofd nog erger op hol; zoodat ik, op een' goeden morgen, den zoon van onzen Schout, die ſtudent is, moetende ſcheren, in plaats van hem in te zeepen, het hemd opſtroopte, een' laatband aanlegde, en gereed ſtond, hem, voor den baard, eene portie bloed af te trekken.

Dit redde mij. De ſtudent vroeg lagchend, wat ik toch wilde aanvangen? en naderhand meer ernſtig, hoe ik thans zoo wonderlijk was? Na eenig ſtammelen, verhaalde ik hem mijne geſchiedenis; en, die gehoord hebbende, zeide hij: „ Als gij wilt, weet ik goed middel u te helpen.” Dit wekte mijne aandacht op; en, om kort te gaan, hij ſloeg mij voor, eene verhandeling van hem, welke hij onlangs zamengeſteld en in een beſloten gezelſchap voorgelezen had, over te ſchrijven, en op mijne leesbeurt voor te dragen. In 't eerst ſtiet het mij tegen de borst, met eens anders vederen te pronken; doch deze zwarigheid vond hij gering; en, daar ik bij hem meer ondervinding in dergelijke zaken ſtelde, wist hij mij ligt te overreden. Hij beduidde mij, dat, door het over te ſchrijven, het als 't ware mijn werk werd, vooral zoo ik hier en daar een woord veranderde of omzette. Het kwam mij ook voor, dat het beter ware, dat ik mijne toehoorders iets goeds voorlas, al was het dan niet van mij, dan dat

ik

ik met mijne eigene prullen hen verveelde en hun den kostelijken tijd ontstal.

Hoe dit ook zij, ik liet mij, als gezegd is, overhalen, en kreeg nu eene voorlezing, welke ik, zonder verder onderzoek, terstond ging overschrijven. Dit doende, veranderde ik zoo vele woorden als ik slechts eenigzins kon, liet ook wel geheele halve regels uit, en voegde er hier en daar een enkel woord bij; zoodat ik, toen het af was, mij naauwelijks kon overreden, dat ik niet zelf de opsteller van het stuk was; ja, toen ik het nog een paar malen had overgelezen, gevoelde ik mij daarvan genoegzaam overtuigd, en zag nu den dag, daar ik zoo zeer voor gevreesd had, met gerustheid, ja zelfs met verlangen, te gemoet.

DE SPECTATOR.

II.

Door vragen, hooren, suffen, schrijven, lezen
Zoekt men te kennen en gekend te wezen.
Helaas! wat is 't, als 't leven zoo vast heenschiet,
Schoon ook op ons elkeen ziet?

KAMPHUIZEN.

„Ei, wat mag dat daar wel voor een belangrijk gesprek zijn? Zulk eene menigte heeren digt op elkander gedrongen, nu luisterende, en dan weêr hunne goed- of afkeuring zigtbaar te kennen gevende!" Dus vroeg ik onlangs, op mijne Societeit zittende, (er was juist den vorigen dag eene zinking op mijn beste oor gevallen, en ik dacht, dat anderen het praten ligt wel zouden kunnen hooren) aan drie, vier nog jonge lieden, die digt bij mij stonden. „Ik weet het niet," zeide een; „denkelijk wel over de Grieken." „Of over Spanje," hernam een ander. „Mij dunkt," zeide een derde, „dat ik daar zóó den naam van Bilderdijk hoorde noemen." „Neen," verzekerde de laatste; „maar zij spreken over de nieuwe belastingen, deu-

deuren- en venſtergelden enz." Ha, ha! dacht ik, dat is daar in éénen berigt, niet alleen van hetgeen er verhandeld wordt, maar ook van hetgeen, naar alle waarſchijnlijkheid, wel zou kunnen verhandeld worden; niet alleen van hetgeen daar nu juist uit de volheid des harte voortſtroomt, maar ook wat er zoo doorgaans al in hetzelve ſchuilt. — Maar, mijn beste vriend, zoo redeneerde ik al verder met mijzelven voort, terwijl ik ondertusſchen druk in mijne courant keek, hoe zult gij het dan maken, om mede hier of daar een oor of een oog open en een plaatsje ruim te vinden, waar gij uwe waren ſlijt? Nieuwspapieren, Recenſiën, Weegſchalen, en wat al meer, hebben zich van die genoemde onderwerpen zoo geheel meester gemaakt, ja er ten deele al zoo lang en zoo veel van geſproken, dat het mij maar verwondert, dat Sultan Mahmoud, Koning Ferdinand, de oude Teisterbander en .... de Minister van Finantiën niet reeds, naar het leven geteekend, in nette gravures, bij alle prentenkoopers ten toon hangen. Bovendien zijn het zoo verbazend hooge en moeijelijke onderwerpen, tot welke inzonderheid de drie eerſten aanleiding geven, (zoo als, bij voorbeeld, het mogelijke en gepaste van vrijheid in den mensch en in den ſtaat) dat een gewoon burger, al betaalt hij ook voor binnen- zoo wel als buitendeuren en venſters, toch tot deze geheimen bijna naderen, noch er naar kijken durft. — Ja, vriend, (ik ſpreek nog altijd tot mijzelven) dat beeld is wel juist: wij hebben onlangs, het is waar, eene *Reis uit het hart in het hart* gehad; maar wel mag men het zijne als eene binnenplaats of eene lantaren beſchouwen, vanwaar wij zoo wel als van buiten, door de oogen des verſtands en der ervarenis, het noodige licht moeten ontvangen; en men moge, bij zulk eene vergelijkende beſchouwing, als die reis zeker zal bedoelen, al vrij klaar ontdekken, hoe laat het is, of waarop de algemeene wijzer van ons menſchelijk willen en ſtreven ſtaat gerigt, van de eigenlijke zamenſtelling — of het eene inwendige veer of een uitwendig gewigt is, waardoor alles gedreven wordt, en wat wel het verkieslijkſte zoo

wel

wel als het natuurlijkste of waarschijnlijkste zij — daarover kan men, ten deele althans, ligt praten tot den jongsten dag, en het veiligste is misschien, beiden partijen gelijk te geven.

Terwijl ik zoo al bij mijzelven zat te denken, ontstond er een vrij hevig gerucht, dat mij, in weerwil van mijne zinkingen, eensklaps als ontwaken en de oogen met nieuwsgierigheid doed opslaan. De voormelde klub van zamensprekers week ijlings uit elkander, en een der hoofdkampvechters, uit den kring te voorschijn komende, gloeide blijkbaar van verontwaardiging en toorn, terwijl hem zelfs eenige onhebbelijke scheldwoorden ontvielen, die zijne vrienden moeite genoeg hadden te smoren; schoon de man tevens verzekerde, dat hij geheel bedaard was, en dat zijn tegenspreker hem zelfs geen antwoord waardig scheen. Ik dacht: hoe kan men men zich nu over een deur of een venster twee, drie zoo boos maken? te meer, daar ons begrip van de zaak er toch wel niets toe of af zal doen, en wij, na verloop van korten tijd, van zelve wel zullen te weten komen, hoe de boeken zitten. Elk wachte zich maar voor schade, en zorge, dat hij, door op zijn stuk te stevig door te draven, niet bij slot boete heeft te betalen. — Ik moet dit wat luide hebben gedacht; want, zoo als die laatste woorden er uit waren, kwam straks genoemde vertoornde man, die digt bij mij in een' hoek was gaan zitten, ijlings op mij toe, roepende: „ Juist, mijnheer, juist! dat is het, waar men niet aan denkt — men volgt slechts zijn hoofd — redeneert lang en breed, hoe het kan en moet wezen, en verzuimt intusschen het woord van den wetgever in te zien, om zich daarnaar te rigten. Dat is, in korte woorden, de geheele neologie, liberalismus, vrijheidsleer, of hoe men die hersenspoken van onzen tijd mag noemen. Er is geene vrijheid — zij kan er niet zijn; vrijheid is losbandigheid. Zoo min als er meer dan één middelpunt in een' cirkel kan zijn, even zoo min is meer dan één wil in een' welgeregelden staat, of ook in het heelal, denkbaar. Vrij te willen zijn, is oproer. En

God of zijnen Koning de wet te ſtellen — noem het Conſtitutie, of rede, of hoe gij wilt, dat is razernij en lastering."

Zoo ging de ijverige man al voort, zich meer en meer opblazende tot eene woede, die misſchien eindelijk tot daden van geweld zou zijn overgegaan, indien zijne partij niet heengegaan en elk even druk in de weer geweest ware, om hem, door het toevoegen der grofſte vleijerijen, neêr te zetten. Wat mij betrof, ik meende tot hetzelfde einde eenen anderen weg te moeten inſlaan. „Mijnheer — zeide ik — hoe kunt gij u toch zoo vertoornen tegen dien man? — hij is immers niet vrij in hetgeen hij doet. Driften, wanbegrippen, omſtandigheden, in één woord zijn rampzalig lot en deel, voeren hem tot deze buitenſporigheid. Voor hetgeen men niet zelf doet, is men toch ook niet verantwoordelijk. En wat roeping hebben wij in het geheel, om over onze verpligting, over goed of kwaad in het algemeen, hetzij dan met betrekking tot ons aardſche of ons hemelſche vaderland, te redetwisten? Wat de Sultan gebiedt, dat is de wet, en het goede is alleen dáárom goed, omdat de Hoogſte wetgever het gewild heeft. Ik zou mij aan de ſtaatkunde der oude Venetianen houden — waarmede de Inkwiſitie in het oude, goede Spanje de meeste overeenkomst had — over de zaken van het bewind geheel niet te ſpreken of te denken."

Op deze taal grijnsde onze man zoo wonderlijk, dat ik waarlijk niet wist, of het voor een goedkeurend lagchen, dan voor het blazen van den tijger was te houden, die zich zoo dadelijk op zijne prooi zal werpen. Misſchien, echter, was het geen van beide, maar zocht zijn oog, onder deze weifeling tusſchen vrede en oorlog, (geen ongelijkend beeld van het tegenwoordig Europa) uit te vorſchen, of ik het meende of niet. Dan, daar ik *deuren en venſters* zoo digt mogelijk geſloten hield, bleef het hierbij, en onze man dreef af als eene zware onweêrsbui, die nog ſlechts voor een klein deel heeft uitgewoed.

De-

Deze laatste gedachte aan donder en bliksem, mij zoo eigenaardig ingevallen, hielp mij vervolgens aan het peinzen, of in dezen welligt ook op hetzelfde heilzame gevolg te hopen ware, welk die grootsche verschijnsels in de natuur, voortgebragt door koesterende hitte en veelzins vruchtbare dampen, volgens eene zekere ervaring, hebben. Immers, zij zuiveren de lucht, schokken het aardrijk op eene weldadige wijze, verkoelen den al te heeten dampkring, en brengen vruchtbaren regen aan. De Hemel weet het! Hij, die de kruistogten, de Fransche revolutie en zoo vele andere verwoestingen beschikte, of ten minste ongehinderd liet uitwoeden, en er zeker veel goeds uit deed voortkomen, schiep ook die groote geesten, welke, zigtbaar of onzigtbaar, over deze aarde zwevende, dezelve met natuurlijk of zedelijk kwaad schijnen te bezaaijen; en zeker zal ook hier, na duisternis, storm, hagelslag en verschrikking, ten laatste te schooner, verkwikkender licht opdagen. Ondertusschen verzorge elk, zoo goed hij kan, zijn jong plantsoen. Wat het tierigst en rankst is opgeschoten, zoo wel als het edelste en beste, staat ligt meest aan het geweld van zulk eene bui, of ook aan de opvolgende, dikwijls vrij scherpe koude, bloot. Tusschen overgeloof, zoo als de Duitschers zeggen, tusschen geestdrijverij of dweeperij en ongeloof of onverschilligheid, bestaat inderdaad een zeer gemakkelijke overgang.

Arme menschen, die wij zijn, hoe tobben wij toch op deze bedroefde aarde rond! Ik spreek niet van den geloovigen Hindo, die zich, sedert duizenden jaren, op dezelfde wijze, in den Ganges werpt, of door den wagen van Jaggernaut laat verpletten — niet van die schoone middeleeuwen, en die enkele, althans vóór korten nog gezegende oorden, waarin maar één onveranderlijk geloof het menschelijk verstand onder zijne heerschappij gevangen nam — niet van het doorluchtige Turksche rijk, waar de Koran alleen wijsheid en de opvolger van Mahomed alleen gezag bezit, onmiddellijk van den Hemel ontleend — neen, van ons spreek ik, die, roekeloos van

 den

den boom der kennisse gegeten hebbende, uit het paradijs dier zalige rust, voor altijd, verbannen zijn, en in het zweet onzes aanschijns een mager brood der gebrekkige wetenschap eten. Ach! hoe sukkelen wij om, nu naar deze, dan naar gene zijde, als van eene oeverlooze zee! Wanneer, na veel zoekens en sloovens, eindelijk een licht schijnt opgegaan; wanneer de een voor, de ander na tot dat licht nadert, en zich in deszelfs glans verheugt; wanneer rust en eensgezindheid het gevolg dezer veldwinnende overtuiging wordt, en men waant reeds de zoetste vruchten daarvan te genieten, die zich al meer en meer moeten ontwikkelen — helaas! dan verschijnt er een Enakskind, met een' vreesselijken domper gewapend, of een andere Lucifer en duizendkunstenaar, ontsteekt eene eigene gloeijende toorts, om de menigte te verbijsteren, en, met behulp van zijn veelkleurig damplicht, allerlei onheilen aan te wijzen, die door de algemeene verlichting zouden zijn ontstaan; en al wat naar nieuwigheden haakt, wat wijzer wil schijnen dan anderen, wat van het vorige niets goed en grondig kende, loopt den helder omschenen lantarendrager al juichende en joelende na. Nu is het weêr eb; zoo even was het vloed. En de menigte is als de boer bij het geregtshof, die altijd den laatsten spreker gelijk gaf.

Doch, goede menigte! talrijk en magtig volk, dat alle landen, rangen en kringen vervult! ontrust u niet te zeer over deze onbestendigheid uwer voorgangers of voorzwemmers, die zelve dikwijls niet weten, wat zij doen, en, terwijl ze alle vinnen bewegen, zoo goed als gij door den blooten stroom worden medegevoerd. Datgene, waarover zij twisten, raakt u, voor een groot gedeelte, niets; niemand verandert er zijn gedrag een stroobreed om, of hij er dus of zoo over denkt — ook is er veel bij, waarvan zij, de een zoo min als de ander, het regte, of zelfs iets, weten — en eindelijk zijn zij het dikwijls inderdaad eens; maar zij weten het niet, of zij willen het niet; zij twisten over woorden en bepalingen, die de een ligt zoo min als de ander voor de bedoelde

zaak

zaak passen; deze worden echter vlaggen en veldteekens, waarbij men zweert, onder welke men zich schaart, en om welke de een aan deze en de ander aan gene zijde zijn bloed met vreugde doet vloeijen. — Laat hun den kamp gerustelijk over, lieve, vreedzame burger! Het is toch niet eens uitgemaakt, of wij denzelven voor ernst, dan wel voor een spiegelgevecht hebben te houden. En hoe de krijgslieden van dit heer ook plunderen, rooven en zelfs verkrachten mogen, het zijn uwe voorraadschuren, uwe velden of vrouwen en dochters niet, op welke zij het in dezen hebben gemunt. Oude boeken zijn het, oude spreuken en waarheden; schoon zij deze laatsten aan zichzelven en anderen als jeugdige schoonheden opdringen, wie de maagdelijke kleur nog op het aangezigt bloost.

Daar komt mij de knecht zeggen, dat het reeds half vijf ure is. Het is woest en ledig in de geheele kamer, en ik spoed mij met verhaaste schreden van eene plaats, waar ik, even als wij groote stadbewoners veelal doen, te midden van eene menigte menschen, met mijzelven bijna alleen omgang had. *C'est là un des prerogatifs des grandes villes*; zou ik denken. Doch, alle dingen hebben twee handvatsels, zegt een oud spreekwoord; en dit gevoel ik hierbij ook al weêr. Helaas! wat schilderden wij daar zoo even, ja in dit geheele stuk, anders, dan een gestadig trekken en plukken aan die handvatsels? Wel bekome het, hope ik, den ijveraren, al is het dan ook maar tot oefening en ontwikkeling van krachten, die hier of hier namaals ligt nog wel eens te pas komen!

Vernunft kan, wie der Mond, ein Trost der dunklen Zeiten,
Uns durch die braune Nacht mit halbem Schimmer leiten;
Sie führt uns bis zu Gott; mehr ist ein Ueberflusz,
—— —— —— —— —— viel forschen nur Verdrusz.

VON HALLER.

Verstand kan, als de maan, een troost in donkre tijden,
Ons door den zwarten nacht met schemerlicht geleiden;
Het voert ons op tot God, en meer behoeft men niet;
—— —— —— —— —— veel vorschen baart verdriet.

NIEUW ALPHABET VAN EN VOOR DEN OPMERKER.

P.

Paauwen. De paauwen hebben daarom pooten, welke niet aan hunne vederpracht beantwoorden, omdat zij bestemd zijn, niet, zoo als men oudtijds beweerde, om door den modder te loopen, maar om zich nooit anders dan *en calèche* of *en carricle* te vertoonen.

Paus. Men hoort weinig van hem, sedert voorname *diplomaten* er op uit zijn, om hunne staatkundige begrippen in de artikelen des geloofs te brengen.

Pekelnat. Zeer ondichterlijke benaming der zee, alleen bij sommige dichters in gebruik.

Pest. De ligchamelijke pest wordt door stoffelijke middelen te keer gegaan; zoo ook de zielspest (het *liberalisme*). Men trekke tegen dezelve met bajonetten op, en zende op dezelve dragonders af, even als voorheen in zeker land op de Hugenoten!

Phebus. Laat zijn' zetel wel eens door *Midas* bezetten, om zich te vermaken, zoo wel met den kunstregter, als met hem, die deszelfs beslissing voor Godspraak houdt.

Piramide. Wijdluftige aanleg, die op niets uitloopt. Als elke despoten-dwaasheid zulk een gedenkteeken achterliet, dan zou het nergens op aarde aan punten voor de *trigonometrie* (driehoeksmeting) ontbreken.

Poëzij. Proza is de dagelijksche waterdronk; poëzij is de hoogtijd-wijn. Zonder haar zou men bij het gewone dagwerk insluimeren, en nimmer in de gewesten van een hooger en beter leven op vrije wieken omdrijven.

Polen. Uit den weg geruimd, om elkander vriendbroederlijk en gebuurlijk meer nabij te komen.

Prediken. Veler prediken kan men met het alleen klanken gevende orgelspel vergelijken; al wat wèl luidt, het hart roert en de ziel verheft, er af gedacht.

Pruissen. Land in barensnood, om eene liberale *Constitutie* voort te brengen, en waar, bijaldien de vroedmeester ontbreken mogt, de natuur zichzelve redden zal.

R.

Rede. Wordt, met hare gezusters *Vrijheid* en *Verlichting*, thans wederom in vele procesfen gewikkeld; doch aan hare te-

tegenpartij zal wel altijd verstek te beurt vallen, met veroordeeling in de kosten.

Regt. Struikelt vaak, niet omdat het zoo slecht ter been is, maar omdat men het overal steenen voor de voeten werpt.

Regtzinnig. De proefsteen der regtzinnigheid behoeft men niet te *Rome* of *Geneve*, te *Trente* of te *Dord* te gaan zoeken: wien het wezenlijk om waarheid te doen is, zal haar vinden, wanneer hij maar van zijn eigen verstand en hart uitgaat; en wat *hij* alzoo niet vinden kan, daaraan is *voor hem* ook niet gelegen.

Ridderschap. Voorheen een wezen, dat enkel uit handen en voeten bestond; thans een ligchaam, aan hetwelk beide ontbreken.

Rusland. Land, dat zich *bekneld* gevoelt tusschen Duitschland en China, tusschen Armenië en Noordoostelijk Amerika. Zie *Evenwigt.*

EEN REIS-AVONTUUR.

(*Vervolg en slot van bl.* 197.)

Regen — regen — regen! onbarmhartige, eindelooze regen! Men kan geen voet buiten deur zetten, en binnenshuis noch bezigheid noch onderhoud. — Na eenig tijdsverloop hoorde ik, boven mij, iemand gaan. Het was in de kamer des dikken heers. Gewisselijk was hij een sterk man, naar het forsche van zijnen tred; en een oud man, naar het kraken zijner zolen. „ Ongetwijfeld," dacht ik, „ is het de eene of andere oude, breedschouderige knaap, die nu, na het ontbijt, zijne regelmatige ligchaamsbeweging neemt."

Thans doorliep ik al de aankondigingen van postwagens en herbergen, die boven den schoorsteen hingen. Het *Lady's Magazine* was mij een walg geworden; en, daar ik alzoo volstrekt niets te doen wist, ging ik weder naar mijne kamer. Niet lang was ik daar geweest, toen ik uit een nabürig vertrek een' schreeuw vernam. Eene deur opende zich, en werd heftig toegeslagen. Een kamermeisje, welks blozend, aardig wezen mij te voren reeds was in het oog gevallen, stoof met groote drift den trap af. De dikke heer had zich vrijheden omtrent haar veroorloofd. — Dit sloeg een groot deel van de volgreeks mijner vorige opmerkingen op éêns den bodem in. De onbekende kon geen oud heer

 zijn;

zijn; immers oude heeren zijn niet gewoon, de kamermeisjes zoo indringend te bejegenen. Een jong heer kon hij ook niet zijn; want jonge heeren verwekken gemeenlijk bij kamermeisjes zulk eene gramschap niet. Het moest een man van middelbare jaren en daarbij ontzettend leelijk zijn; anders zou het meisje zijne vrijheden zoo hoog niet hebben opgenomen. Ik moest bekennen, dat ik mij de zaak niet wist te verklaren.

Met een paar minuten hoorde ik de stem der waardin. Ik zag haar, met gloeijend aangezigt, vliegende muts en vlugge tong, al kijvende den trap opstuiven. „Zij zou zulk een schandaal in haar huis niet dulden, daar stond zij borg voor! Wanneer heeren veel gelds verteerden, hadden zij *daartoe* toch geen regt. Zij wilde geene harer dienstboden in haar werk zoo laten behandelen; neen, zeker niet!" — Gekijf hatende, inzonderheid met vrouwen, en bovenal met mooije vrouwen, sloop ik weder naar mijne kamer, en liet de deur aan staan; doch mijne nieuwsgierigheid was te zeer opgewekt, dan dat ik mij des luisterens konde onthouden. De waardin trok stoutelijk op tegen de vijandelijke citadel, die zij met storm innam; zij sloot de deur achter zich toe, en, gedurende eenige oogenblikken, liet zich hare stem luide en heftig hooren; vervolgens werd zij allengs stiller; daarna volgde een gelach, en nu hoorde ik niets meer. Na eene poos tijds kwam zij, met een' zonderlingen glimlach op het gelaat, uit het vertrek, en bragt hare muts in orde, die eenigzins verschoven was. Bij het afkomen vroeg haar man, wat er toch te doen was. „Niets," antwoordde zij; „de meid is eene zottin." — Nu wist ik in 't geheel niet, wat ik van dezen onbegrijpelijken man moest maken, die in staat was, een goedhartig kamermeisje in woede, en eene kijfachtige waardin tot bedaren te brengen, ja met een lagchend wezen van zich te doen gaan! Hij kon dan toch niet zóó oud, zoo knorrig of zoo leelijk zijn. Ik was dus verpligt, zijn beeld op nieuw te bearbeiden, en hetzelve geheel verschillend af te malen. Thans beschouwde ik hem als een dier dikke heeren, die men voor de deur der landherbergen ziet omzwerven. Dorstige, lustige broêrs met veelkleurige halsdoeken, tot wier dikte het bier het zijne had bijgedragen. Mannen, die de wereld hebben gezien, aan het herbergsleven gewoon zijn, al de schelmenstreken der kasteleins kennen, en met de zondige wegen der tappers bekend zijn.

Ver-

Verkwisters in het klein, die zich met minder dan eén guinje kunnen vrolijk maken, die al de knechts bij hunnen naam noemen, de meiden plagen, met de waardin achter den toonbank gekfcheren, en, na het eten, onder een roemer wijn, of een glas wijn en water, het woord voeren en braaf opfnijden.

Onder deze en dergelijke gisfingen verliep de morgen. Zoodra ik mij, omtrent den onbekenden, een ftelfel van geloof gevormd had, wierp terftond het een of ander, dat er met hem voorviel, hetzelve weêr in duigen, en bragt mijne denkbeelden op nieuw in verwarring. Dit was het gevolg eener koortsachtige gefteldheid in de eenzaamheid. Mijne zenuwen waren, gelijk ik zeide, zeer zwak; het aanhoudend nadenken over de aangelegenheden des onzigtbaren mans begon te werken, en ik geraakte in de grootfte onrust.

De tijd des middagmalens was eindelijk daar. Ik hoopte, dat de dikke heer beneden zou komen eten, en ik hem alzoo ten laatfte te zien krijgen; maar neen — hij liet zich het eten op zijne kamer brengen. Wat kon toch dit eenzame en heimelijke beteekenen? Een *Radicaal* kon hij niet zijn; er lag iets, te zeer aristokratisch, in zijne afzondering van de menfchen, en zijn alleen blijven dien ganfchen onvriendelijken dag. Ook maakte hij, voor een' ontevredenen ftaatsman, te goede fier. Er werden voor hem niet weinig fchotels opgedragen, en hij hield zich, als een echte vriend van welleven, aan den wijn. Ook maakte hij aan mijne weifeling deswege weldra een einde; want zijne eerfte flesch kon nog niet geleegd zijn, toen ik hem een lied hoorde neuriën, en, luisterende, was het: *God fave the King*. Hij was alzoo ftellig geen *Radicaal*, maar een getrouw onderdaan; een, die onder zijne flesch *loyaal* werd, en bereid was, bij zijnen Koning en de ftaatsregeling te ftaan, wanneer hij niet meer in ftaat was bij iets anders ftaande te blijven! Maar, *wie* was hij toch? Mijne gisfingen liepen als in een doolhof rond. Was hij niet de eene of andere man van aanzien, die *incognito* reisde? „ God weet," zeide ik gansch verbluft, „ welligt is het zelfs wel een van de Koninklijke familie; men kan niet weten; dat zijn immers allen dikke heeren?"

Het regende nog bestendig. De geheimvolle onbekende bleef in zijne kamer, en, zoo veel ik konde merken, op zijnen ftoel; want ik vernam geene beweging. Intusfchen werd de gemeene haard, toen het later werd, levendiger. Eenigen, pas aankomende, kwamen, in hunne jasfen gedoken,

binnen; anderen, die uit geweest waren, kwamen terug. Eenigen namen een middagëten; anderen dronken thee. Ware ik in eene andere gemoedsſtemming geweest, waarſchijnlijk hadde ik in het opnemen en beſtuderen der verſchillende klasſen van menſchen onderhoud gevonden. Met name waren er twee, die de grappenmakers onder deze reizigers ſchenen, en met alle op reis gewone grollen bekend waren. Der kasteleinesſe, die zij nu eens LOUIZE, dan weder ETHELINDE, en nog met een dozijn andere fraaije namen noemden, wisten zij eene menigte dubbelzinnigheden te zeggen, en lachten luidkeels over hunne eigene ſcherts. Ik was echter te zeer met den dikken heer bezig; den ganſchen dag had ik hem met mijne verbeeldingskracht vervolgd, en kon de jagt volſtrekt niet opgeven.

Ook de avond ging allengskens voorbij. De reizigers lazen de krant tot twee- en driemaal door. Eenigen verzamelden zich om het vuur, en vertelden lange historiën van hunne paarden, hunne avonturen en ongelukken op reis. Zij vermeldden den lof van onderſcheidene kooplieden en herbergen; terwijl de grappenmakers niet weinig uitſtalden van aardige kamermeisjes en gerijfelijke hospita's. Dit alles viel voor onder het opzetten van hunne *ſlaapmutſen*; dat heet, glazen vol ſterken brandewijn, of een mengſel van andere geestige dranken met water en ſuiker; waarop de een na den ander om den ſchoenpoetſer en het kamermeisje ſchelde, en in oude, ſoms zonderlinge, kwalijkpasſende pantoffels van afgelegde ſchoenen te bedde ging.

Er bleef thans nog één man over; een kortbeënige, langlijvige, volbloedige vent, met een' zeer dikken gelen kop. Hij zat bij een glas portwijn en water met een' lepel te ſlurpen en te roeren, nadenkende en ſlurpende tot dat er niets meer in het glas overbleef dan de lepel. Van lieverlede ſliep hij vervolgens in, zoo regt en ſtijf als eene kaars op zijn' ſtoel blijvende zitten, met het lege glas voor zich. Ook de lichten ſchenen in te ſluimeren; de pit werd lang, dik en breed, en verdonkerde het weinige licht, dat in het vertrek was overgebleven. De heerſchende duisternis werd aanſtekend. Rondom aan de wanden hingen de ruige en ſpookachtige jasſen der reizigers, die reeds lang in ſlaap begraven lagen. Ik vernam geen geluid meer, dan alleen het tikken van het uurwerk, den zwaren ademtogt des ſlapenden drinkers, en het druppelen des regens van de dakpannen; de

kerk-

kerkklok luidde middernacht. Op ééns begon de dikke heer boven mij zich te bewegen, en ging langzaam op en neder. In dit alles lag iets ongemeen akeligs en ontzettends voor een zenuwzwakken in mijnen gespannen toestand. Die hangende, geestengelijke kleederstukken, dat snorken, die krakende stappen van het geheimvolle wezen! Zijne schreden werden zwakker en zwakker, en lieten zich ten laatste in 't geheel niet meer vernemen. Ik voelde mij tot den wanhopigen moed eens romanhelds opgewonden. „Hij zij, wie hij zij," riep ik in mijzelven, „ik moet hem zien!" Ik greep eene kaars, en vloog naar boven. Daar stond ik voor No. 13. De deur stond aan. Ik huiverde — ik trad binnen. De kamer was ledig. Een groote leuningstoel, breed van zitting, stond bij de tafel, waarop een groot, leeg glas en een blad van den *Times*. Het vertrek rook sterk naar — kaas.

De geheimzinnige vreemdeling had zich zoo even eerst verwijderd. Vol verdriets begaf ik mij naar de kamer, die mij in het voorste gedeelte van het huis was ingeruimd. Den gang doorgaande, ontdekte ik een paar groote laarzen, met morsige, gewaste kappen, voor de deur eens slaapvertreks. Ongetwijfeld behoorden zij aan den vreemden; maar een zoo verschrikkelijk wezen in zijn hol te volgen, was te gevaarlijk; hij kon mij eene pistool of nog iets ergers naar den kop zenden. Ik ging dus naar bed, en bleef, den halven nacht door, in de grootste onrust wakker liggen; en, zelfs toen ik eindelijk insluimerde, vervolgde mij de gedachte aan den dikken heer en zijne groote laarzen.

Vermoeid, ja afgemat, had ik mij des anderen morgens eenigzins verslapen, en werd nu door een buitengewoon loopen en draven in het huis gewekt. Een postwagen hield stil voor de deur. Op ééns riep men: „Mijnheer heeft zijne paraplui vergeten; loop eens naar No. 13!" Een oogenblik daarna hoorde ik een kamermeisje door den gang draven, dat met eene schelle stem in het loopen riep: „Hier is zij; hier is mijnheers paraplui!" De geheimvolle vreemdeling stond alzoo op het punt van te vertrekken. Dit was het éénig oogenblik, dat ik hem nog konde zien. Ik sprong uit het bed, vloog aan het venster, rukte het glasgordijn weg, en — zag nog slechts even het achterdeel eens mans in het portier! De panden eens bruinen roks stonden zijwaarts ver vaneen, en verleenden mij de vrije kijk op de breede pijpen van een groenen broek. Het portier sloeg toe — „alles in orde!"

(*all right!*) was het woord — de wagen rolde voort; en dit is alles, wat ik ooit of immer van den dikken heer vernomen heb!

OORLOG.

„Zal het Oorlog, of zal het geen Oorlog zijn?" Deze is de belangrijke vraag, door de booze Geesten, in *het verloren Paradijs* van MILTON, behandeld.

De Engelen zijn gevallen. Het komt er op aan, om den roem en de magt te heroveren, die hun trots hun had doen verliezen. „Het geldt," spreekt SATAN tot zijne Pairs, „de herneming onzer aloude regten en van ons oud erfdeel. Welaan, mijne vrienden, brengt uw gevoelen uit! Stemt vrijelijk! Zullen wij door list of door geweld ons doel bereiken? Zullen wij den Oorlog verklaren, of ons bepalen tot geheime *intrigues?* Spreekt!" — „Oorlog, verklaarde Oorlog!" zegt MOLOCH; „ziedaar mijn *advis*. Men moet alles braveren, overwinnen of sterven, zijn hetgene wij voormaals waren, of vernietigd worden. Indien wij niet weder ten Hemel kunnen stijgen, dat wij er dan voor 't minst den Vrede verstoren! Wat zijn wij thans? Wat is er geworden van onze *privilegiën*, onze wellusten, onze vermaken? Neen! aldus bestaan, 't is honderdmaal erger dan niet bestaan. Hoe? verbannen uit den Hemel, ter neder geworpen in de plaats der schande, zullen wij nog langer zuchten, terwijl sommigen uwer ijdele ontwerpen smeden? Neen! onze legioenen zijn onder de wapenen; zij verbeiden ons besluit; dat wij hunne krijgsdrift, door een lafhartig uitstel, niet doen verkoelen! Te wapen! Dat onze strijders het hatelijk licht, dat den Koning der Hemelen omstraalt, verduisteren! Oorlog! slagting! wraak!" — Hij spreekt, en zijne wenkbraauw fronst zich, en de verschrikkelijke gramschap zijner wanhoop braveert en bedreigt den Eeuwigen. Nevens hem verheft zich BELIAL; zijn huichelend gelaat draagt den valschen afdruk van majesteit en zachtheid; hij is geheel list, geheel trouweloosheid; zijne redenen zijn zoet, gelijk het manna des hemels; zijne gedachten zijn boos; zijne bekwaamheid is alleen op het kwade afgeregt; hij weet te vleijen, te bederven en te verleiden: deze zijn de redenen van zijnen welluidenden en wegslependen mond: „o, Mijne Pairs! ook ik

zou

zou u tot Oorlog manen, bijaldien de rede van den dappersten onder ons mij niet met schrik vervuld hadde. Gij zelve hebt gehoord, dat zijn dringendste *motief* de wanhoop is. De wanhoop! Welk een akelig voorteeken werpt dit woord niet op onze onderneming! En wat kunnen wij hopen? Ons te wreken? Maar die legioenen van Engelen, maar die ontzettende donderslagen, maar dat eeuwig licht eindelijk, dat wij nimmer kunnen uitblusschen, en dat ten laatste ons zal verslinden? Ach! dat wij den verschrikkelijken vijand niet tergen! Herinnert u, o edele Pairs! den tijd, dat wij, van alle kanten vervolgd, uit de hemelsche gewesten verbannen, in den afgrond geworpen werden, ter prooije aan alle folteringen! De Eeuwige ziet ons; Zijne legioenen lagchen met onze pogingen. En ook ik, ik lach met die dapperen, die niet weten eenige verliezen te dragen, en zich aan alles bloot-stellen, om eener ijdele woede voldoening te verschaffen. Geen Oorlog! Onze minderheid is al te blijkbaar. Wachten wij! dit is de raad der wijsheid. En hetgene wij niet vermogen door geweld en kracht, beproeven wij zulks door geduld en list." — Hij spreekt. Andere *advizen* volgen; en, ten besluite dezer gedenkwaardige beraadslaging, wordt bepaald, dat SATAN zelf het Koningrijk zal gaan bespieden, dat men wilde veroveren. — Aldus eindigde deze groote zitting, en — er werd noch tot Oorlog, noch tot Vrede besloten.

[Te *Parijs* wordt, naar wij vernemen, aan eene nieuwe uitgave van den *Milton* gearbeid, aan welker opluistering de bekwaamste kunstenaars van *Parijs*, *Madrid* en *Londen* hun talent zullen te koste leggen.]

TORDENSKIOLD EN KONING FREDERIK DE IV VAN DENEMARKEN.

Eene ware Geheurtenis.

KAREL DE XII, Koning van *Zweden*, bevond zich, in weerwil zijner persoonlijke dapperheid en onbetwistbare geestkracht, door zijne onverwinnelijke begeerte, om als eenen *Noordschen* ALEXANDER in de jaarboeken der Geschiedenis te prijken, niet zelden in eenen hoogstgevaarlijken toestand, en viel, als een offer zijner stijfhoofdigheid, tot een waarschuwend voorbeeld voor alle eerzuchtige veroveraars.

In den krijg tegen *Denemarken* had de *Deensche* vloot, onder het bevel van den dapperen Viceädmiraal TORDEN-

SKIOLD

SKIOLD (*), steeds de overwinning over de *Zweedsche* behaald. Het berigt daarvan was natuurlijk voor Koning FREDERIK DEN IV, van *Denemarken*, eene zeer aangename boodschap.

Op zekeren tijd, dat de Koning, door het berigt eener zoodanige overwinning, in eene ongemeen goede luim was, liet hij zich over tafel, in tegenwoordigheid van TORDENSKIOLD, de betuiging ontvallen: „ Ik kan niet ontveinzen, „ dat ik gaarne zou weten, hoedanig bij zulke nederlagen de „ stemming der gemoederen in *Zweden* zij; en dat niet slechts „ bij den Soldatenstand, maar bijzonder bij den Geestelijke „ en den Landman." TORDENSKIOLD hervatte hierop: „ Voorzeker niet de beste; en het is zaak, dezelve op te „ sporen." De Koning was evenwel van oordeel, dat de zaak te moeijelijk ware, en men dezelve alleen als eene invallende gedachte had op te nemen.

De Admiraal zweeg hierop. Toen echter de tafel was afgenomen, nam ook TORDENSKIOLD afscheid van den Koning, begaf zich in allerijl in eene chaloep, en zeilde, verzeld van een gering aantal vertrouwde en moedige matrozen, over de *Zond* naar de *Zweedsche* kust.

Men landde niet slechts gelukkig, maar geheel onopgemerkt. TORDENSKIOLD begaf zich met tien zijner vertrouwdste en dapperste manschappen, allen met sabels en pistolen welgewapend, aan land. Aan derzelver hoofd zich plaatsende, sloeg hij den weg in naar het naaste dorp, van hetwelk zij de huizen in het verschiet zagen. Toen zij nog omtrent honderd schreden van hetzelve verwijderd waren, ontmoette hun een klein meisje, van omstreeks acht jaren. Verschrikt door het gezigt dier gewapende mannen, wilde hetzelve vlugten; maar TORDENSKIOLD belette haar zulks. En, hoe bevreesd zij ook op het eerste gezigt mogt geweest zijn, zoo verdreef de minzaamheid van den Admiraal, die haar liefkozend op de blozende wangen tikte, weldra haren schroom. Nadat de eerste vrees geweken was, beantwoordde het kind, niets kwaads vermoedende, met trouwhartige onbeschroomdheid, alle vragen, haar door dezen vreemdeling gedaan. In den loop des gesprekes vertelde het, terwijl het

(*) De eigenlijke naam van dezen beroemden zeeheld was WESSEL. Hij was de zoon van eenen Raadsheer van *Drontheim*, met name PETER WESSEL, en werd aldaar in 1691 geboren. Den naam van TORDENSKIOLD (*Schild des Donders*) verkreeg hij eerst naderhand, wegens zijne uitstekende dapperheid.

het de mand, die het aan den arm droeg, opendekte: „ Ik „ kom ginds van dat dorp," met het handje derwaarts wijzende, „ waar ik, bij gelegenheid van de bruiloft mijner nicht, „ lekkers gehaald heb. Het ging daar regt prettig toe. Ik „ zou ook gaarne nog wat gebleven zijn. Mijne nicht en de „ bruidegom wilden mij ook nog houden; maar mijne moe„ der had mij zoo streng bevolen, toch schielijk weder thuis „ te komen. De weg is nog ver; en als ik ongehoorzaam „ werd, zou het er slecht met mij uitzien." Deze laatste betuiging deed het kind verzeld gaan van zulke kennelijke gebaren, dat het duidelijk bleek, zij wilde hierdoor eene kastijding aanwijzen. „ Nu," antwoordde TORDENSKIOLD, „ zoo wil ik u ook niet langer ophouden, en haast u dan „ wat, opdat gij niet te laat moogt komen. Zoo dit even„ wel het geval mogt zijn, zeg dan tegen uwe moeder, dat „ een vreemd man u onderweg heeft opgehouden, en geef „ haar dit; dan zal zij voorzeker niet boos worden." Hij drukte hierbij het meisje een goudstuk in de hand, dat, hierover hoogelijk verblijd, uitriep: „ Ik dank u hartelijk!" — „ Nog ééne vraag, lief kind!" zeide TORDENSKIOLD: „ In welk huis wordt de bruiloft gevierd?" — „ Daarin kunt „ gij niet mistasten," was het antwoord: „ Gij behoeft „ slechts op de muzijk af te gaan, en gij zult daar het „ bruidspaar met al de gasten vinden." Met deze woorden, reeds in het weggaan gesproken, ijlde het kind heen, vol van begeerte, om toch spoedig de lekkernijen, maar ook vooral den onverwacht verkregen' schat, aan hare moeder te vertoonen.

TORDENSKIOLD vond dan ook weldra het huis; want de muzijk deed zich reeds in de verte hooren, en de huisdeur was met kransen en bloemen versierd. Bij zijne nadering zweeg echter op eenmaal het geluid der landelijke speeltuigen, en het werd plotselijk geheel stil. Hij begon reeds te denken, dat zijne komst ontdekt was; toen hij, tot zijne vreugde, door het venster ontwaarde, dat het stilzwijgen veroorzaakt werd, doordien de Predikant juist op dat tijdstip zich gereed maakte om de trouwplegtigheid te volbrengen.

Pas was de eerwaardige man met zijne aanspraak begonnen, toen TORDENSKIOLD de deur opende, en, als een ongenoode en onverwachte gast, de plegtige handeling deed ophouden. Alle aanwezigen vestigden hunne verwonderde bogen op deze vreemde verschijning. De Leeraar bleef in zijne aan-

aanfpraak fteken; maar het gelaat van bruidegom en bruid drukte boven alle anderen verbazing en vrees uit. TORDENSKIOLD trad tusfchen hen beiden, en nam, zonder één woord te fpreken, den bruidegom bij de eene, den Leeraar bij de andere hand, en trok ze met zich naar buiten. Intusfchen verfchenen ook zijne gewapende matrozen; en nu was het voor niemand een raadfel meer, wat er gaande was; maar zij werden overtuigd, dat hun vrolijk feest door een' inval der *Denen* zoo fmartelijk werd geftoord. Onder de gasten bevond zich ook een *Zweedsch* Officier, die zich op het dorp met eenige manfchappen, ter bewaking van het ftrand, onthield. Van dezen maakten zich de matrozen het eerst meester, en zochten daarop de verfchrikte boeren gerust te ftellen door de verzekering, dat den gevangenen geen leed zou gefchieden.

Onder weenen en handenwringen fmeekte de bruid om de bevrijding van haren bruidegom en den Predikant. TORDENSKIOLD bleef echter doof voor hare beden en klagten; doch verzekerde, te harer gerustftelling: „Wees onbe„zorgd; hun zal geen het minfte leed gefchieden; en ik „geef er u mijn woord van eer op, dat gij uwen bruide„gom zult terug erlangen."

Men was genoodzaakt voor het geweld te bukken; en hoezeer een paar jonge waaghalzen de vertooning maakten, alsof zij geweld met geweld wilden keeren, zoo verhinderde toch de koelere bedachtzaamheid der meer bezadigde boeren, die voor hunzelven en hun gezin zoo wel, als voor hun have en goed, bij zulk een' ongelijken ftrijd, beducht waren, allen noodeloozen tegenftand.

TORDENSKIOLD leide bij dit geheele tooneel eene kalmte van geest aan den dag, die aan ieder der aanwezenden eerbied inboezemde, en fprak daarop tot zijne matrozen: „Dat niemand uwer zich onderfta, zelfs het minfte te ont„vreemden! Doch gij zult alsdan rijkelijk door mij fchade„loos gefteld worden." En hierop wendde hij zich tot een' onder hen, en zeide: „Iets moet ik toch als een aanden„ken van dezen dag medenemen. NIELS! neem de zilve„ren kan, die daar ftaat, met den beker daarnaast, en de „klok, die daar hangt, en breng alles in de chaloep." Toen dit gefchied was, verliet TORDENSKIOLD, terwijl hij den bruidegom en den Predikant nog altijd bij de hand hield, de woning, waarin zijne onverwachte komst de gewaarwordin-

dingen van vreugde en hoop zoo op eenmaal in die van droefheid en vrees had veranderd.

Door zijne manschap omgeven, geleidde hij de gevangenen naar het strand, en deed hun zijn vaartuig nevens hem beklimmen. Al weeklagend volgde de bruid den roover na, hem met tranen en zuchten bezwerende, zijn wreedaardig voornemen toch op te geven; doch alles te vergeefs! Terwijl het vaartuig zich van het strand verwijderde, verdoofde het vreugdegejuich der zeelieden de jammerklagten van den bruidegom en zijner van hem gescheidene bruid. De laatste keerde eindelijk, geheel wanhopig, naar de eenzame, verlatene woning terug; terwijl het vaartuig, door de snelle riemslagen der forsche matrozen, alvast weder naar de vaderlandsche kust spoedde. Weldra kwam dan ook TORDENSKIOLD met zijnen buit gelukkig *Koppenhagen* binnen.

Daar hij gewoon was tegen het vallen van den avond naar den Koning te gaan, wanneer hij zich in deszelfs nabijheid onthield, zoo had de Koning hem ook heden verwacht. Het was echter reeds de tijd van het avondeten geworden, eer de Admiraal zich tot denzelven kon begeven.

„ Waar hebt gij u zoo lang opgehouden?" vroeg hem dus de Koning, bij het binnenkomen. — „ In *Zweden*." — „ In *Zweden?* En wat hebt gij daar gedaan?" — „ Ik ben „ derwaarts heengestevend, om uwer Majesteits wensch te „ vervullen, en heb een' *Zweedschen* Boer, een' Geestelijke „ en een' Officier daar van daan gehaald. Gij kunt dus thans „ uit hunnen eigen' mond vernemen, welke de gevoelens zijn, „ die men in *Zweden* koestert."

De Koning twijfelde nu wel niet aan hetgeen TORDENSKIOLD hem verzekerde, maar was nogtans door dit stoute feit zoodanig getroffen, dat hij, als onwillekeurig, uitriep: „ Het is niet mogelijk!" De Admiraal hernam hierop met ernst: „ Het zou voorzeker eene zeer onbetamelijke scherts „ zijn, iets tegen uwe Majesteit als stellig te beweren, wat „ niet in den volsten zin waarheid zou zijn. Het hangt dus „ enkel van uwer Majesteits bevelen af, mijne beide gevan„ genen u te doen voorstellen."

De Koning bestrafte zijnen Admiraal op eene minzame wijze daarover, dat hij zich aan zoo veel gevaars had blootgesteld, enkel om aan een' losfen inval van zijnen gebieder te voldoen. Hij moest daarop zijne plaats naast den Koning aan de tafel nemen, en alle, ook de kleinste bijzonderheden

van zijn waagstuk verhalen, dat zoo buitengemeen gelukkig was afgeloopen. „ Morgenöchtend wil ik de gevangenen „ zien en spreken," zeide Koning FREDERIK, „ opdat „ zij vooraf een weinig van hunnen schrik bekomen."

Den volgenden morgen werden zij dan ook door TORDENSKIOLD aan den Koning voorgesteld. FREDERIK sprak bij die gelegenheid met alle drie; en de minzame goedheid, welke hij jegens elk hunner liet blijken, maakte hen weldra openhartig en vrijmoedig.

„ U beklaag ik het meest," zeide de Koning tegen den *Zweedschen* Officier: „ gij kondt onmogelijk denken, dat gij „ aldaar op uwen post door mijnen Zeevoogd zoo plotselijk „ en op zulk eene onaangename wijze zoudt verrast worden. „ Ik vrees echter, dat men in *Zweden* uwe achteloosheid „ niet met zoo veel verschooning zal aanzien, als waarmede „ ik die beoordeel. Er is echter één middel, om alle kwa„de gevolgen voor te komen. Ga in mijnen dienst over. „ Ik bied u hier, in mijn leger, eenen gelijken rang aan, als „ waarop uw verloopen dienstijd aanspraak heeft; zoodat gij „ hierdoor niets verliest." Met eene edele fierheid wees de krijgsman echter deze aanbieding van de hand; maar, gevoelig voor 's Konings betoonde welwillendheid, besloot hij zijne weigering met deze woorden: „ Uwe Majesteit schijnt „ een gunstig gevoelen omtrent mij te voeden. Hoe meer „ ik deze eervolle onderscheiding levendig gevoele, des te „ minder kan ik besluiten, iets te doen, wat mij in deze „ goede gedachten zou kunnen doen dalen. Ik verkies dus „ mijne achteloosheid niet door eene misdaad te vermeerde„ren. Voor geenen prijs ter wereld zal ik, wat dan ook „ mijn lot worden moge, den eed verbreken, dien ik den „ Koning en mijn Vaderland gezworen heb." Hoezeer deze weigering den Koning zeer onverwacht voorkwam, vervulde zij hem nogtans met eene des te grootere hoogachting voor de edele denkwijs van zijnen gevangene. Hij sprak vervolgens geen enkel woord meer van zijne aanbieding, maar ontsloeg hem onder de vereerendste betuiging omtrent zijne grootmoedigheid, en verschafte hem gelegenheid, om onverlet weder naar zijn vaderland te kunnen terugkeeren.

De Geestelijke, een eerwaardig grijsaard, betuigde, in de tegenwoordigheid van TORDENSKIOLD, onverbloemd aan den Koning: dat de daad, om eenige opene en verdedigloozę boerenwoningen te overvallen, en den vreedzamen dienaar van

het

het Evangelie, benevens den weerloozen Landman, gevangen te nemen, juist geene daad zij, waarop een held, die zijnen naam door luisterrijke overwinningen had beroemd gemaakt, kon roem dragen. De Koning glimlachte, en TORDENSKIOLD zeide, terwijl hij den Predikant vriendelijk op den schouder klopte: „Gij hebt gelijk, oude Heer! maar gij „zoudt, mij ongetwijfeld minder streng beoordeelen, zoo gij „de ware reden mijner handelwijs kendet." — „Dit is volkomen waar," voegde de Koning daarbij; „en daarom „moet ik u, eerwaarde Heer! verzoeken, het aan TORDENSKIOLD te willen vergeven, dat hij u zoo veel „angst heeft veroorzaakt. Gij leert immers bovendien, dat „men zijne vijanden moet beminnen, en hen zegenen, die „ons haten. En ik kan u op mijn koninklijk woord verzekeren, dat mijn Vlootvoogd u niet haat." TORDENSKIOLD bood hierop den Leeraar zijne regterhand; en deze, diep getroffen, stond geen oogenblik in beraad, die aan te nemen; zoodat deze ontmoeting in eene wederkeerige omhelzing eindigde. De Koning liet het nu aan den Leeraar over, te bepalen, wanneer hij weder naar zijne gemeente wilde teruggebragt worden. Thans geheel gerustgesteld en met zijn lot verzoend, verzocht deze verlof, om nog eenige dagen te mogen vertoeven, ten einde het merkwaardige van *Koppenhagen* te bezien; daar het lot hem dan nu toch op eene zoo zeldzame wijze in die groote stad gevoerd had."

De Boer, echter, dien men thans ook aansprak, trok bij de vorige betuiging van zijnen zielzorger een zeer pijnlijk gezigt, ja was reeds van zins hem aan zijn' rok te trekken, gelijk de krampachtige zamentrekking zijner hand duidelijk aanwees, maar werd door de tegenwoordigheid des Konings, en van den Zeevoogd, die naast hem stond, daarin verhinderd. De eerste sprak hem aldus aan: „Ik zie aan uw gelaat, dat gij weinig begeerte voedt om *Koppenhagen* te „bezien. Misschien zoudt gij wel verlangen, u hoe eerder hoe liever bij uwe bruid teruggebragt te zien?" — „Dat hebt gij juist geraden, Mijnheer de Koning!" antwoordde hij op een' huilenden toon. „Wees dan gerust," viel hem de Koning in het woord: „zoo gij niet uit eigene „beweging zoo lang als uw Predikant wilt vertoeven, zal „ik u terstond laten terugbrengen." — „Ach! zoo gij dat „doen wildet! De Hemel moge het u duizendwerf vergelden!" — „Maar de bruiloft," voegde de Koning op een'

vrolijken trant daarbij, „ moet toch zoo lang uitgesteld blij-„ ven, tot dat de Predikant terugkomt; want deze moet u „ immers trouwen?" — „ Dat is wel waar," zei de Boer; „ maar ik ben dan toch weêr op eigen' grond, bij mijne „ bruid, en onder vrienden en bekenden. Het is mij hier „ alles zoo vreemd, dat, als ik hier nog lang moest blij-„ ven, ik zeker nog een ongeluk begaan zou." — „ Daarvoor „ beware u de Hemel!" hernam Koning FREDERIK; „ en, „ daar ik de schuld hiervan niet op mij laden wil, kunt gij „ oogenblikkelijk weder met een vaartuig vertrekken." Deze toezegging bragt den Boer geheel buiten zichzelven van blijdschap, en deed hem zich uitputten in welmeenende dankbetuigingen. Nadat echter de eerste bedwelming der vreugde, over deze onverwachte gunstige wending van zijn lot, eenigzins bedaard was, kon hij toch niet nalaten, over het verlies van zijne zilveren kan, zijnen beker en zijne klok te klagen, en over de vergeefsche kosten te jammeren, die hij bij gelegenheid der gestoorde bruiloft gemaakt had. Want al dat kostbare eten, meende hij, zou nu zekerlijk bedorven zijn, en het drinken insgelijks. „ De kan, den beker en de klok," zeide TORDENSKIOLD, „ kan ik u, „ wel is waar, niet weder teruggeven, want ik wil dezel-„ ve tot eene eeuwigdurende gedachtenis bewaren; maar gij „ zult daarvoor eene grootere kan, eenen beteren beker en „ eene veel fraaijere klok hebben. Zijt gij daarmede tevre-„ den?" — „ Ik voor mij, ja!" antwoordde de Boer, „ zoo ik dan nu maar spoedig wegkome." — „ Doch het zal „ dan ook wel mijn pligt zijn," hernam Koning FREDERIK hierop, „ u voor de vruchteloos gedane onkosten schade-„ loos te stellen; waarbij gij, vertrouw ik, geene schade „ zult lijden." Na aldus van den Koning rijkelijk begiftigd, en voor den geroofden buit door TORDENSKIOLD met andere goederen van meerdere waarde schadeloos gesteld te zijn, werd de bruidegom, nog dien zelfden dag, naar zijne hem angstig verbeidende bruid teruggezonden.

Men had hem echter nog niet weder terug verwacht, maar veeleer op een' langdurigen staat van gevangenschap gerekend; en juist waren de oudsten der gemeente vergaderd, om te overwegen, wat er te doen ware, om hunnen Leeraar en weggevoerden medeburger weder in vrijheid te stellen. Men wilde een paar hunner afzenden, om KAREL DEN XII van deze gebeurtenis kennis te geven, en zijne poging en me-

medehulp tot uitlevering van dezelven in te roepen, toen de Boer terugkwam, die hen, door het verhaal van zijn wedervaren, ook omtrent het lot van hunnen getrouwen Leeraar gerustftelde, verzekerende, dat hij uit vrije keuze was achtergebleven, en voorzeker binnen weinige dagen mede terug zou komen.

Zijne aankondiging werd ook volkomen vervuld. De Predikant werd den volgenden dag aan de tafel des Konings genoodigd, waar hij, op diens voorgang, door de grooten des rijks met uitstekende heuschheid behandeld werd. Nadat hij nu zijne nieuwsgierigheid bevredigd had, en rijkelijk met geschenken was begiftigd geworden, bragt men hem met een vaartuig weder naar de vaderlandsche kust. Hij werd door het geheele dorp met een vrolijk gejuich ontvangen; en men schreef het aan zijne vroomheid en christelijke overgave aan den wil van God, waarvan hij bij wederwaardigheden en tegenspoeden meermalen treffende bewijzen gegeven had, toe, dat hij en zijne medegevangenen met zoo veel minzaamheids behandeld en zoo spoedig ontslagen waren geworden; welken lof hij echter bescheiden van de hand wees.

Eenige dagen na de terugkomst van den Predikant werd nu het gestoorde bruiloftsfeest hernieuwd, en zonder eenig verder beletsel ten einde gebragt; bij welke gelegenheid de nieuwe beker van TORDENSKIOLD vlijtig werd geleegd. Ja, men vergat, bij de vrolijke stemming, hierdoor veroorzaakt, alle leed, van den vijandelijken held ondervonden, en dronk wakker op zijne gezondheid; hetwelk een jeugdig student uit *Upsal*, en bloedverwant van den Leeraar, meende, dat de regte wijze was, om vurige kolen op het hoofd des vijands te vergaderen.

De *Zweedsche* Officier maakte intusschen desgelijks gebruik van de hem verleende vrijheid, om weder naar zijn vaderland terug te keeren. Koning FREDERIK liet hem echter niet vertrekken, zonder hem een geschenk, als blijk van achting, te hebben gegeven, en stelde hem tevens een getuigschrift ter hand, waarin diens edelmoedig aanbod, maar ook op het loffelijkst zijne eigene standvastige weigering vermeld stond. Hij had evenwel ter naauwernood den *Zweedschen* grond betreden, of hij werd wegens zijne onachtzaamheid gevangen genomen, en zijn proces opgemaakt. Men vermeldde daarbij, wel is waar, alles, wat hij te zijner verontschuldiginge bijbragt; men liet ook niet na, de aanbieding des Konings van *Denemarken*, benevens zijn weigerend antwoord,

 aan

aan te voeren, en, ter bekrachtiging der waarheid, de eenvolle getuigenis van FREDERIK DEN IV aan zijne regters voor te leggen; maar deze laatste omstandigheid werd, bij de toenmaals in *Zweden* heerschende vijandige gevoelens omtrent *Denemarken*, misschien een beweeggrond te meer, om met de uiterste strengheid ten aanzien van den gevangene te werk te gaan. Hij moest althans zijne onoplettendheid met den dood boeten.

Het berigt dezer onmenschelijkheid, onder den dekmantel eener regtspleging uitgeoefend, verbitterde TORDENSKIOLD steeds de herinnering aan dit zijn even stout ondernomen als gelukkig uitgevoerd waagstuk. De zilveren kan, de beker en de klok, die voormaals bij hem in zijne kamer ten toon stonden, werden van dien tijd af weggenomen, en kregen hunne plaats in de kast van een afgelegen vertrek. Het gezigt dier voorwerpen herinnerde hem te pijnlijk aan den man, die, als het offer van verbitterden volkshaat, onschuldig gevallen was. En deze wreedheid werkte niet weinig mede, om in de harten der *Denen* de verbittering tegen KAREL DEN XII en de naburige *Zweden* ten top te voeren. Naderhand werd de dood van dezen onschuldigen wel veelvuldig, in opvolgende gevechten, bloedig aan de *Zweden* gewroken; maar, helaas! meestal aan zulken, die niet slechts aan dezen dood geheel onschuldig waren, maar denzelven in hun hart ten sterkste afgekeurd en betreurd hadden.

ONFEILBAAR MIDDEL, OM HEIMELIJKE JODEN TE ONTDEKKEN.

Zeker *Portugeesch* Edelman vernam, dat men zijnen Geneesheer, dien hij zeer hoog schatte, in de gevangenis der *Heilige Inquisitie* (!), onder het voorwendsel van een heimelijke *Jood* te zijn, geworpen had. Hij zond aan een' der *Inquisiteurs* een schriftelijk verzoek, om toch den Arts vrij te laten, die een *Christen* was, even goed als hij zelf. De Geneesheer werd, niettegenstaande deze voorspraak, op de pijnbank gebragt, en bekende, door pijn overmand, alles, wat men begeerde. Hij werd dus ook, op grond dier bekentenisse, ter dood verwezen. De Edelman was hierover ten hoogste verbitterd, en bedacht, ter bevrijding van zijnen vriend, de volgende list. Hij veinsde in eene doodelijke krankheid vervallen te zijn, en liet den *Inquisiteur* verzoeken, hem allen troost, welken hij volgens zijn ambt in staat mogt zijn te ver-

verleenen, in zijne laatste oogenblikken te willen toedienen. De *Dominikaan* verscheen. De Edelman, in tegenwoordigheid van eenige bedienden, op wier trouw hij zich konde verlaten, eischte van hem, dat hij belijden zou een *Jood* te zijn, en zoodanige bekentenis des geloofs op te stellen en te onderteekenen. Toen de *Inquisiteur* betuigde, zulk eene bekentenis niet te kunnen afleggen, gaf de Edelman bevel aan zijne bedienden, om denzelven een' gloeijenden helm, die te dien einde aldaar in een groot vuur werd gereed gehouden, op het hoofd te zetten. Op de bloote, naar elsch aangedrongene, bedreiging toonde de Monnik zich bereid, om de gevorderde bekentenis af te leggen, schreef en onderteekende het begeerde stuk, en stelde het den Edelman ter hand. „ Erken nu," riep hierop deze, van edele verontwaardiging gloeijende, hem toe, „ welk een monster van gruwzame onregtvaardigheid uwe gansche zoogenaamde regtspleging is! Mijn ongelukkige Geneesheer heeft, zoo wel als gij, beleden *Jood* te zijn, maar eerst nadat het gevoel der hevigste folteringen hem deze bekentenis afperste; gij kwaamt er daarentegen reeds toe, door de bloote vertooning dier pijnigingen verschrikt." — Welk gevolg dit even gewaagde als stoute middel gehad hebbe voor den Edelman en den Geneesheer beide, meldt de Geschiedenis niet.

IETS OVER MANUËL, LID VAN DE KAMER DER GEDEPUTEERDEN VAN FRANKRIJK.

Mijne bedoeling met dit *Iets* is niet zoo zeer, om het gedrag, dat men dezer dagen aangaande den zoo veel geruchts gemaakt hebbenden *Franschen* Vertegenwoordiger MANUËL gehouden heeft, te prijzen of te laken. Om dit naar eisch te kunnen beoordeelen, zoude men eerst de questie moeten oplossen, of en in hoe verre de Kamer het regt heeft, om een van deszelfs leden, uit hoofde zijner publieke opinie, en de wijze, op welke hij die op de tribune aan den dag legt, uit deszelfs midden te verbannen. Men zoude eerst moeten bepalen, of de Vertegenwoordigers der Natie, welke door haar zelve worden gekozen, (immers, volgens het Charter, behoorden gekozen te worden) niet als onschendbaar moeten worden beschouwd, zoo lang ten minste als zij leden van de Kamer zijn, en of zij wel door iemand anders, dan door hunne Committen-

ten, dat is, door de Natie, immers door de Kiescollegiën, van den post, waarop zij geplaatst zijn, kunnen worden afgeroepen. De Kamer, of liever eene dolzinnige factie in dezelve, heeft zich nu eenmaal dit regt toegekend, en den Heer MANUËL onwaardig verklaard, daarin langer zitting te nemen. Desniettegenstaande, toen hij ééns in de zaal was teruggekeerd, komt het mij voor, dat hij in het heiligdom der wetten onschendbaar moest geweest zijn, en geen Nationale Garde, veelmin Gendarmes, het regt hadden, hem aldaar, onder het uitroepen van: *empoignez moi ce Député!* met geweld uit te drijven. Dit, echter, geschied zijnde, is het wel der moeite waardig, dien stouten Representant wat nader te leeren kennen, en zijn gehouden gedrag te ontwikkelen.

De Heer MANUËL is geboortig van *Aix*, in *Provence*, (Departement der monden van de *Rhône*) en vertegenwoordigt het, door zijne Koningsgezindheid zoo zeer bekende, Departement der *Vendée*. Hij is 45 jaren oud. Aanvankelijk koos hij de Militaire loopbaan tot zijne bestemming, en had reeds den graad van Ridmeester bereikt, toen hij, uit hoofde van een onregt, dat hem, zoo hij meende, was aangedaan, den dienst verliet. Hij wijdde zich vervolgens toe aan de regtsgeleerde studiën, en verwierf, door zijne bekwaamheid en werkzaamheid, den naam van den eersten Advocaat van *Provence* te zijn.

Ten jare 1815 in de Kamer der Gedeputeerden geroepen, behandelde hij met zeer veel bekwaamheids de kiesche questie van de abdicatie van NAPOLEON en van de verkiezing zijns Zoons, den Koning van *Rome*. Hij was het, die in 1815, toen de vreemde legerbenden in *Frankrijk* waren getrokken, als 't ware in derzelver tegenwoordigheid, in de Kamer, deze merkwaardige verklaring deed: „ De Kamer „ vermeent van haren pligt en waardigheid te zijn, te verklaren, dat zij nimmer, als wettig Opperhoofd van den „ Staat, iemand zal erkennen, die, den troon beklimmende, „ weigeren zou, een' vertegenwoordigenden (*constitutionelen*) „ regeringsvorm aan te nemen en te bezweren; en, zoo de „ kracht der wapenen ons een Opperhoofd opdringen mogt, „ en de bestemming en het lot eener groote Natie aan de be„ langen eener Familie moet worden opgeofferd, verklaren „ wij, dat de nationale vertegenwoordiging voor het tegen„ woordig en toekomend geslacht protesteert van geweld,

„ tot

„ tot zoo lang zij hare billijke regten, die harer nationale „ onafhankelijkheid, zal hebben terug bekomen."

In 1816 hernam de Heer MANUËL te *Parijs* zijn beroep van Advocaat, en was zaakgelastigde van de Maarschalken, Hertogen van *Dalmatië* en Prins van *Esling* (SOULT en MASSENA.) Zich tot den Procureur-generaal BELLIART vervoegd hebbende, om op de lijst der Advocaten te worden geplaatst, nam die Magistraatspersoon het advis in van de Advocaten van *Aix*, die voor Ultra-Koningsgezinden bekend stonden, doch welke, weigerende partijhaat ten dienste te staan, een schitterend regt lieten wedervaren aan de bekwaamheid van MANUËL. De Raad van Discipline te *Parijs* durfde hem dan ook niet weigeren; doch zijn verzoek werd onbepaald verschoven (*ajourné.*) Intusschen is hij sedert dien tijd door verschillende Departementen als Volksvertegenwoordiger verkozen.

De Heer MANUËL is, als spreker, begaafd met de kunst, om zich gemakkelijk te kunnen uitdrukken; en zijne welsprekendheid is minder te bewonderen uit hoofde van den gloed en de hevigheid zijner uitdrukkingen, dan wel uit hoofde van den geest van orde en de gaaf, om elke questie van het ware standpunt te beschouwen. Hij bezit de eigenschap van declamatie, met een' hoogen graad van redeneerkunst; datgene, wat men bezadigd dichtvuur zou kunnen noemen. De denkbeelden, welke hij voortbrengt, zijn veeleer de uitvloeisels van zijn gevoel, dan het gevolg van vooraf overwogene aanspraken. Zijn stijl is eenigzins ruw en verwaarloosd; maar denzelven kenmerkt kennis, karakter, en veel fermiteit en vastheid van geest. Hetgene hem bij zijne tegenstrevers gehaat maakt, is, dat hij te allen tijde gereed is, om in het strijdperk te treden. Hij bezit eene uitgestrekte kennis van het gemeene regt en van de geschiedenis, eene verbeeldingskracht, geschikt om dadelijk alle zijden eener questie gelijktijdig te vatten, en daarbij eene bewonderenswaardige koelbloedigheid, welke hem te allen tijde in staat stelt om bedaard aan te hooren en te overleggen.

De Heer MANUËL heeft andere eigenschappen, welke hem nimmer door de leden van de regterzijde en hunnen aanhang zullen vergeven worden; hij heeft, zegt men, met oneerbiedigheid het Goddelijk regt en de wettigheid (*legitimité*) aangerand. Hij heeft het ongelijk gehad, om ieder opgedrongen Gouvernement te laken en als 't ware onwettig te

beschouwen, en integendeel die Gouvernementen voor te staan, welke door den wil en de begeerte des volks regeren. De discussie over de verbannenen, welke ontaard is in een partijdig geschil, terwijl zij slechts eene regterlijke questie behoorde te wezen, heeft hem harde waarheden doen zeggen, die hij met geen' geheimzinnigen sluijer heeft overdekt, en daardoor de daden des *Franschen* Gouvernements openlijk ten toon gesteld. Bij eene andere gelegenheid heeft hij zich eenige woorden laten ontvallen, welke hem een' onverzoenlijken haat hebben op den hals gehaald; hij heeft gezegd, dat de Natie de BOURBONS met weerzin heeft teruggezien, en dat, zoo NAPOLEON minder heerschzuchtig geweest ware en gehoor hadde gegeven aan de voorslagen der Verbondene Mogendheden, weinig tijds vóór zijne eerste abdicatie, hij zeer zeker nog in *Frankrijk* zou regeren. Deze woorden waren zeker onbetamelijk in de ooren van zijne vijanden, niettegenstaande de Geschiedenis daarop haar zegel heeft gedrukt.

Men ziet uit een en ander, dat zijne laatstgehoudene redevoering veeleer een voorwendsel dan eene beweegreden was tot zijne verwijdering uit de Kamer. De uitdrukkingen, welke het welberekend geschreeuw en geraas hebben verwekt, zijn door deskundigen, ja door leden van de Akademie van *Frankrijk*, als geheel onschuldig erkend. Toen heeft men, als 't ware uit publieke schaamte, de strekking der redevoering aangevallen, vervolgens zijne vroeger geuite gevoelens, en nu ziet men uit het *Journal des Débats*, dat men hem niet meer beschuldigt van den Koningsmoord te hebben *goedgekeurd*, maar dien te hebben *verschoond*. Het is intusschen bewezen, dat hij deze verderfelijke leer noch goedgekeurd, noch verschoond heeft; maar dat hij alleen de oorzaken heeft willen aanwijzen, welke in *Engeland* en in *Frankrijk* den dood van KAREL DEN I en van LODEWIJK DEN XVI hebben veroorzaakt.

Antwerpen. J. C. D. P.

APROPO'S, TER ZAKE VAN MANUËL.

Men verhaalt, dat de Keizer van *Marocco*, die van een *Engelsch* Officier het piketspel wilde leeren, tot zijne partij zeide: „ Speel harten, of ik snijd u den hals af!"

De

De Kanselier D'AGUESSEAU zeide: „ dat, bijaldien men hem beschuldigde, de torens van *Notre-Dame* te hebben gestolen, hij zich haasten zou, *Parijs* te verlaten." — „ Waarom?" antwoordde men hem; „ de beschuldiging ware immers al te bespottelijk." — „ Juist daarom zou ik mij verwijderen; want het leed alsdan geen twijfel, of men wilde zich van mij ontdoen; en, wanneer men zoo iets besloten heeft, is er geene beschuldiging, hoe ongerijmd ook, die geen voorwendsel daartoe kan opleveren."

RECETTE POUR SE BIEN PORTER. — *Boire du* LAFITTE, *s'habiller de* CASIMIR, *lire son* MANUEL, *y ajouter* FOI, *et être* CONSTANT.

HET ONWEDER.

O Gij, die hier op 't goud en marmer
Van een paleis vertrouwt,
En waant uws broeders hutjen armer,
Van riet en klei gebouwd; —
Steun niet op ingebeelde waarde,
Wat grootheid u hier vleit:
Het merk van al het goed der aarde
Blijft steeds vergankelijkheid!

Wat stilte, omhuld van 't achtbaar duister,
Zweeft zwijgend om mij heen!
Een donkre wolk bedekt den luister
Der zon, die mij omscheen.
Ik zie het sombre landschap over:
Het meer ligt spiegelglad;
Geen vinkje tjilpt er in het loover;
Geen windje kreukt het blad;
Geen gonzend mugje laat zich hooren;
Het vee zwijgt in 't verschiet;
Zelfs 't nedrig halmpje in 't goudgeel koren
Wiegt op zijn' stengel niet; —
Alleen de mensch, naar d' adem hijgend,
Vermoeid en magtloos, zucht,
Geheel natuur, beangst, ziet zwijgend
De ontstelde en nare lucht.
Daar treedt de zwarte nacht in 't zuiën,
Waar straks de dag verdween;

Hij tast in 't rond, en pakt de buijen
Vervaarlijk om zich heen.
De zwangre hemel zakt naar onder;
Het laatste daglicht vliedt,
En grommend rolt de schorre donder
En rommelt in 't verschiet....
Wat schrikbre stormwind rolt daar brullend
Van gindschen heuveltop!
Een stofwolk, 't ritslend blad omhullend,
Vliegt in een dwarling op;
De fel geschudde toppen ruischen
In 't grijze dennenwoud.
Ik hoor op 't meer de golven bruisen,
Als 't loeijend noorder-zout;
Het lis zinkt aan den oever neder,
En beeft op 't bange strand.
't Woud buigt en zucht; de trotsche ceder
Ploft krakend neêr in 't zand,
En kermt door 't huilend bosch. 't Is duister....
Daar vallen droppen neêr
Op 't siddrend loof. Een doodsche luister
Licht, flikkert over 't meer.
Zie, hoe de blikfem vlamt en kronkelt
En schittert over de aard';
Hoe grootsch de naam der Almagt fonkelt
Op 't zwarte wolkgevaart'!
Hoe ratelt, kraakt en knalt de donder
Met slag op slag in 't rond,
En rommelt, grommend, als van onder
Den donkren, hollen grond!...
Zie, zie die vlam door 't lommer glimmen,
En kronklend, daar omhoog,
Een rookwolk boven 't pijnbosch klimmen,
Als een gewelfde boog!
Ach God! de alarmklok klept in 't ronde;
't Raakt alles op de been;
Men loopt, — och of men redden konde! —
Verschrikt, verward, dooreen.
Helaas! de felle vlam omkronkelt
Het grafelijke slot;
Daar bruist ze, en bijt in 't rond, en fonkelt,
En viert haar woede bot;

Een

Een heer van vonken vliegt door 't loover,
En ſchittert in de lucht....
Daar ratelt er de donder over,
En 't bevend landvolk zucht.
Hoe is uw heerlijkheid vervlogen,
Gelijk een ſter verſchiet,
o Rijke! die, met ſchreijende oogen,
Haar' glans verteren ziet!
Uw roem ligt onder 't puin verſmeten.
Haast zal, op d' eigen grond,
De landman zelfs de plaats vergeten,
Waar eens uw lusthuis ſtond.

Maar ſtil, daar ruischt een malſche regen
In vruchtbre droppen neêr;
Gebloemte en kruid gevoelt dien zegen,
En 't woud herademt weêr.
Hoor, hoor dien regen nederplasſen
En klettren in de beek!
Zie, hoe zich ſtruik en bladren waſchen!
Hoe heerlijk groent de ſtreek!
Een friſcher wind ruischt door het loover,
En jaagt het zwerk uiteen.
Ginds trekt het onweêr, ſtatig, over
Het ſteil gebergte heen.
Soms gromt, van verre nog, de donder,
Maar rolt al flaauwer voort,
Tot dat men hem, ſteeds doffer, onder
't Gebergte naauwlijks hoort.

H. AB. ZOON DOIJER.

HET LEVENSBOEK.

't Kind treedt naauw de wereld in,
Of men maakt reeds een begin
Met zijn boek te ſchrijven;
Ieder, van wat rang of ſtaat,
Moet, tot dat hij de aard' verlaat,
Daarmeê bezig blijven.

Ee-

Eenerlei luidt elks begin;
't Is: „ Hij trad de wereld in,
„ Hulpbehoevend, teeder."
Eenerlei ook elks besluit;
't Zegt: „ Hij blies den adem uit;
„ Zonk in de aarde neder."

De ovrige inhoud, niettemin,
Heeft zoo veel verscheidens in,
Dat men, bij die boeken,
Schoon oneindig in getal,
Geen gelijke vinden zal,
Waar men ook moog' zoeken.

Niemand kan vooraf zelfs raên,
Wat op 't volgend blad zal staan,
Noch zulks meester blijven:
Want fortuin, met losse gril,
Stuurt zijn pen vaak naar haar' wil,
En beheerscht zijn schrijven.

Ziet dien man van hoogen staat!
Waar men 't boek ook openslaat,
Wijzen al de bladen
Staag gevleide grootheid aan;
Rangen, titels, schatten staan
Hier, voor grootsche daden.

Ginds, verschoven in een' hoek,
Ligt des nijvren werkmans boek,
Zonder praal geschreven;
't Meldt slechts, hoe hij slaaft en zwoegt;
Maar, het woordje *vergenoegd*
Staat zoo schoon daar neven.

't Boek van jonker *du bon ton*
Spreekt slechts van *parfums*, *bonbon*,
Modes, *politesses*,
Schouwburg, *carrousel* en *bal*,
En vermeldt een eindloos tal
Van *jolies maîtresses*.

't Boek van gindschen jongeling,
Vlijtig werkzaam in zijn' kring,
Doet zijn' ijver lezen,
En verzekert elk, dat hij
Aan het nut der maatschappij
Eens zal dienstbaar wezen.

Zelfmin, trots en ijdle waan
Schrijven in de boeken aan
Van een rij *coquettes*;

Hoe

Hoe veel ſlaven zijn geboeid;
Hoe haar laakbre hoogmoed groeit,
  Door hunne *amourettes.*

't Boekje van de lieve maagd,
Die den blos der onſchuld draagt,
  Zediglijk geſchreven,
Meldt, hoe ſchuldelooze vreugd,
Fijn gevoel en reine deugd
  In haar' boezem leven.

Elk, die ginds het huis bewoont,
Waar de tweedragt immer troont,
  Is altijd te onvreden;
In zijn boek is ieder blad
Met de ſchetſen vol geklad
  Dier oneenigheden.

't Boek van dezen echtgenoot
Maalt hem zalig, in den ſchoot
  Van zijne uitverkoren.
Moederliefde, huwlijksmin
Komt, in 't boek der echtvriendin,
  Op elk blad te voren.

't Boek des gierigaards vermeldt,
Hoe hij immer ſlaaft, om geld
  Bij elkaêr te ſchrapen,
Angſtig elk genot ontbeert,
En, door zorgen overheerd,
  Nooit geruſt kan ſlapen.

't Boek des menſchenvriends berigt,
Hoe hij zich eene eerzuil ſticht
  Door weldadigheden;
En hij ſtaart op ieder blad,
Dat zoo ſchoon een' trek bevat,
  Dankbaar en tevreden.

Dan, genoeg reeds: dit verſchil
Zij zoo veel, zoo groot het wil;
  Schoon het op te noemen,
Voor elk' mensch, onmooglijk blijv',
Niemand mag op een geſchrijf,
  Vrij van fouten, roemen.

Wie, zoo hij die magt bezat,
Zou niet gaarne van elk blad
  Menig feiltje wiſſchen?
Wie niet gaarne uit ieder deel,
Ter verfraaijing van 't geheel,
  Menig blaadje miſſen?

Maar,

Maar, hetgeen men eenmaal schrijft,
Hoe 't ons ook mishage, blijft
Daar altijd geschreven.
Vrienden! geeft toch daarop acht:
Schrijft toch nimmer onbedacht
In het boek van 't leven!

Wel u, zoo ge een enkel blad
Slechts ontsierd hebt door een klad,
Toezaagt op uw schrijven!
Weinig feilen u bewust,
Denkt gij, vrolijk en gerust:
„ 't Werk zal alzoo blijven."

Hebt ge, als gij dit lezen zult,
Weêr een deel van 't werk gevuld,
Weêr een aangevangen;
'k Doe u, daar op de eerste blaên
Veeltijds enkel wenschen staan,
Ook mijn' wensch erlangen;

'k Wensch dan, dat ge uw pen bewaakt,
Dat zij weinig fouten maakt,
En vooral moogt letten,
Dat gij 't kladden steeds vermijdt;
Opdat ge eenmaal waardig zijt,
't Werk dáár voort te zetten,
Waar men nimmer fouten schrijft,
En geen klad meer zigtbaar blijft!

CORNELIS LOOIJEN.

OP DE BEELDTENIS VAN J. F. HELMERS.

Zie hier het beeld des mans, die, op bezielde toonen,
Der vad'ren deugd verhief, hunn' moed, hun heldenkracht;
In d'afgrond van het wee het hart van Bato's zonen
Ontgloeide bij den roem van 't edelst voorgeslacht!
Hij zong — en uit ons oog verdween het schriklijk heden;
Het neêrgebukte hart werd door zijn' zang bezield.
Hij zong — wij leefden weêr in 't glorierijk verleden,
En zagen volk bij volk voor Neêrlands leeuw geknield. —
O gij! zoo HELMERS ooit u roerde door zijn snaren,
Beminnaar van de deugd, van God en 't vaderland,
O, blijf vol eerbied steeds op 't beeld des ed'len staren,
En wijd zijne asch een' traan in 't Muiderberger-zand!
Maar gij, die, in den nacht dier wrange en bange tijden,
Der vad'ren roem tot schand', en van hun deugd ontaard,
Uw vuige, slaafsche lier der dwing'landij dorst wijden,
Aanschouw dit beeld, en bloos, dat ge immer dichter waart!

Groningen, A. W. ENGELEN.
1 Aug. 1822.

MENGELWERK.

LIJKPLIGT

BIJ

HET GRAF

VAN

JAN HENDRIK VAN SWINDEN,

DEN DERTIENDEN MAART

1823.

Het was voor *Amstels* burgerij eene behoefte, de vereering van haren VAN SWINDEN, bij het ter aarde bestellen van zijn lijk.

Zijne ambtgenooten en leerlingen allereerst, en al wie hem hoogachtte, en liefhad, en zich aan hem verpligt gevoelde, ieder wenschte zoodanige vereering.

'S Mans zedigheid had zich over die soort van eerbewijs wel eens zoodanig uitgelaten, dat zijne weduwe met de nagebleven betrekkingen eene statelijke uitvaart moesten beschouwen als strijdig met des overledenens begeerte. Doch, op den herhaalden aandrang van de H. H. Studenten der Doorluchtige School, ondersteund en vermeerderd door dien van anderen, gaf men van wege het sterfhuis toegang tot de Oude Kerk, waarin het lijk zou begraven worden.

Om dezen toegang te regelen, en het gebruik daarvan te doen strekken tot het bedoelde einde, moesten er eenige voorloopige schikkingen gemaakt worden. Dingsdag avond laat werd de toegang verleend; tegen Donderdag 's morgens ten negen ure was de begrafenis bepaald. Nu

namen de H. H. Mr. M. C. VAN HALL en J. TEISSEDRE L'ANGE de zorg op zich; gebruikten den korten tijd, die hun overbleef, om kennis te geven van het verkregen verlof aan den Heer voorzittenden Burgemeester, en door zijn Ed. Achtb. aan de Kamer van H. H. Burgemeesteren, den Achtbaren Raad, en Curatoren van het Athenaeum; voorts aan de Regterlijke Magt en verdere hooge Ambtenaren, aan H. H. Professoren en Studenten van het Athenaeum en van het Lutersch Seminarium, aan al de Protestantsche Kerkeraden, geleerde Maatschappijen, Stichtingen van Kunst en Weldadigheid, en andere standen en personen, aan welke het berigt geoordeeld werd te behooren; met zulk gewenscht gevolg, dat zich verscheidene Leden van den Achtbaren Raad, vele hooge Ambtenaren, Professoren en Studenten, ook van de Lutersche, Doopsgezinde en Remonstrantsche Seminaria, vele Leeraars van den Godsdienst, Leden van Kerkeraden, van het Instituut, de Maatschappij *Felix Meritis*, en andere Stichtingen van Letteren, Kunst en Weldadigheid, inzonderheid de hier ter stede wonende Directeuren van de Kweekschool voor de Zeevaart, tegen het plegtig uur afzonderlijk naar de Oude Kerk begaven, aldaar door den Heer Mr. M. C. VAN HALL werden opgewacht, en, nadat het lijk in de kerk was gebragt, zich achter hetzelve schaarden, zonder anderen rang in acht te nemen, dan dien, welken elk beschaafd man nooit verwart. De Heeren Studenten stonden in het koor, voegden zich in den langen trein, en deze werd door eenige uitgelezene Kweekelingen van de Kweekschool voor de Zeevaart, welke de waardige Grijsaard steeds eene vaderlijke liefde toedroeg, gesloten.

Na den omgang schaarde men, in diepe stilte, zich van zelve om de groeve, waarbij reeds de bloedverwanten zich geplaatst hadden; en, nadat het lijk in het graf was nedergelaten en met de rouwbaar gedekt, werd door den Heer J. TEISSEDRE L'ANGE gesproken als volgt:

GE-

GEËERDE STADGENOOTEN!

Vergunt mij in dit plegtig oogenblik de tolk te zijn van uw gevoel.

Ik stond als Leeraar van den Godsdienst bij VAN SWINDEN's sterfbed. Laat mij zijne gedachtenis vereeren bij zijn graf!

Dat graf besluit alleen zijn stoffelijk overschot; zijn naam behoort aan geheel de beschaafde wereld.

Onuitwischbaar staat zijne beeldtenis geprent in ons geheugen, en in ons hart leeft tot den laatsten ademtogt het gevoel van eerbied, dankbaarheid en liefde, de hulde eener gansche burgerij.

Sla ik mijn oog op dezen ruimen en achtbaren kring, door hetzelfde gevoel herwaarts geleid, wie is er, aan wien VAN SWINDEN niet was verwant door wetenschap en kunst, door ijver en getrouwheid, door liefde tot het vaderland en zucht voor deze stad, door deugd en godsdienst, door vriendschap, door dienstvaardigheid, door weldaden? Wie mist hem niet overal en altijd? De Koning in zijnen raad; het vaderland in zijne belangen; de wetenschappen in hare toepassing; de openbare stichtingen van letteren en kunst, van zeevaart en koophandel, van ware verlichting en weldadigheid, in haren ruimen werkkring; de weduwe in haren druk; de wees in zijnen nood; de radelooze in de angstige bekommeringen van zijn hart? Wie verwierf grooteren roem, en was bescheiden, zedig, minzaam, kiesch en gevoelig, meer dan VAN SWINDEN? Wie was echtgenoot en vader, bloedverwant en vriend, meer dan hij? Wie zuiniger op zijnen tijd en guller met dienstbetoon, hulpvaardiger in elke betrekking? Wie deelde ruimer, aangenamer, vollediger, uit den overrijken schat van kennis en de diepte van een vast en onuitputbaar geheugen, mede, al wat hij had, ten beste van zijne leerlingen, zijne vrienden, en elk, die hem aanliep om verlichting, leiding en raad? Wiens arbeidzaamheid omvatte meer, hield krachtiger aan, en volhardde beter tot den einde toe? Wie hield

meer aan orde en betamelijkheid? Wie was zoo deftig en minzaam tevens; zoo ernſtig en opgeruimd; zoo vast in zijn karakter; zoo ſtevig in zijne beginſelen; zoo wars van ijdel eerbejag; zoo belangeloos voor zichzelven; zoo getrouw voor het openbaar belang?

Maar, wat roem en prijs ik VAN SWINDEN bij zijn graf? Hij leeft, door zijne ſchriften, door den veelvuldigen dienst aan het vaderland bewezen, door zijnen geest, en door zijne talrijke leerlingen, van geſlacht tot geſlacht. Zij verſpreiden zijnen roem door geheel het vaderland, door de geleerde wereld, over land en over zee; waar vaart en handel reiken; in alle deelen van den aardbol.

Een kerkgewelf verheft zijne bogen over VAN SWINDEN's graf; hij was eene zuil der Christen-kerk door geheel zijn leven; hij ſchraagt haar nog door zijn voorbeeld; in naam en daad een Christen-wijsgeer, zonder kleingeestigheid, eenvoudig en opregt, zonder uiterlijke praal, maar verlicht door diepe kennis, onwrikbaar in zijn geloof, ijverig in zijne deugd, ruim en edel in zijne liefde.

Vandaar dat nuttig leven, vandaar dat kalm en rustig ſterven. Dankbaarheid aan God en vertrouwen op God waren op zijne lippen; teederheid bezielde zijnen handdruk; zijn laatſte blik rustte op zijne eerbiedwaardige gade; de laatſte uitdrukking van zijn gevoel was vaderliefde.

Zijne jeugdige grijsheid, edele zielskracht, tegenwoordigheid van geest, en ſtille rustigheid bij het ſterven, waren de vruchten en het loon van een matig, kuisch, wijs en werkzaam leven.

Ziet daar, Stadgenooten van allen rang en ſtaat! het voorbeeld, dat hij ons naliet. o, Dat het ons beziele, ſterke, onderſchrage, en ijverig doe zijn in onbezwekene pligtsbetrachting!

VAN SWINDEN's woord zij diep geprent in ons geheugen: „Ik werk, alsof ik nog jaren te leven had." Bij zulk een beſtaan was de gedachte aan den dood zoo heb-

hebbelijk en vruchtbaar, dat zij het beste bewijs oplevert voor de vaste hoop der onsterfelijkheid.

Ons oog vestige zich dan niet langer op dit graf; het keere zich naar omhoog; bij zulk eenen lijkdienst verbindt zich het zigtbare en het onzienlijke aaneen; het hooge en heilige verheft zich in ons gemoed boven het stof en het slijk van dit aardsche leven.

Edele Jongelingen! gij neemt hier het vast besluit, om braaf en goed, werkzaam en getrouw te leven voor al wat waar en lofwaardig is; te leven voor het vaderland, als burgers van het Godsrijk. . . . .

Achtbare Mannen! gij vondt hier kracht en moed tot belangeloozen ijver, tot onbezwekene trouw; als burgers van den staat, als vaders uwer huisgezinnen, als stadgenooten onderling, tot bevordering van één belang, van éénen naam, van éénen roem, dien van *Amsterdam*, van *Nederland!*

Beminde Kleinzoon en Naamgenoot van den goeden en grooten VAN SWINDEN! deze naam zij u heilig, heilig bovenal!

Waardige Aanverwanten, zoo eerbiedig, zoo mannelijk teeder, zoo wijs en vroom, zoo standvastig in uwe liefde! uw loon ligt in uw hart; ontvangt met welgevallen deze ongezochte hulde aan uwen dierbaren overledenen, en brengt die over in het ouderlijk huis, aan de geëerbiedigde weduwe, waardig zulk eenen man, aan de lievelingen van zijn hart, waardig zulk eenen vader! brengt ze over; deze statelijke hulde, als het offer der dankbaarheid, der hoogachting, en der liefde van de gansche burgerij!

Armen en Verlatenen, die hier niet staat aan dit graf, omdat gij niet zijt zoo als wij, maar die weent in stille eenzaamheid om uwen raadsman en helper in den nood! daar boven is magtiger hulp; gij zijt niet alleen, want „de Vader is met u;" geloof, hope en liefde blijven, en de liefde blijft tot in eeuwigheid.

HULDE

AAN DE NAGEDACHTENIS

VAN DEN HOOGBEROEMDEN HEERE

JAN HENDRIK VAN SWINDEN,

Staatsraad in buitengewonen Dienst, Hoogleeraar in de Wis-, Natuur- en Sterrekunde aan de Doorluchtige Schole der Stad Amsterdam. (*)

Van swinden is niet meer! Ik staar zijn beeldtnis aan,
En bevend zal mijn hand de doffe citer slaan.
Van swinden is niet meer! Die kreet aan de *Amstel*-zoomen
Dreunt over veld en duin, en klinkt langs onze stroomen.
Van swinden is niet meer! De rouwvlag aan het *IJ*
Verbreidt van pool tot pool deez' slag voor zeevaardij.
Zijn loop is afgelegd. Wij zien de zon verdwijnen,
Die meer dan half eene eeuw voor *Nederland* mogt schijnen.
Haar glans bestraalde 't *Vriesche Athene* van omhoog,
Wanneer haar opgang 't eerst der *Seine* blonk in 't oog.
Haar middagluister gloorde in 't koor der *Amstelaren*,
Dat, gretig om een' schat van kennis op te garen,
Zich koesterde in den gloed van haar weldadig licht,
En blind zag aan den roem, dien zich van swinden sticht.
Nu werpt de dood hem neêr, den stervling, groot van waarde.
De stroom des tijds voert heen, wat immer praalt op aarde.
Hoe hoog de wiskunst stijge, en mete 's hemels baan;
Hoe veel men land en Vorst dienstvaardig bij moog' staan;
Schoon half een wereldrond der kunsten lievling huldig', —
Hij valt, en blijft natuur den laatsten tol niet schuldig.
Ja, 't onverbidlijk lot, dat treft op Gods bevel,
Verbiedt vaak 't dankbaar hart een allerjongst vaarwel!
Dat hart, nogtans, bestaat zijn wee u na te galmen:
Want u, wien nieuwland kroont, ontmoet met zegepalmen;

U,

(*) De Redacteur, wien de mededeeling van elke bijdrage ter nagedachtenisse des waardigen mans tot een hartelijk, schoon treurig genoegen verstrekt, ontving, terwijl bovenstaande Aanspraak ter perse ging, deze Hulde, welke hij niet aarzelde, onmiddellijk op dezelve te laten volgen.

U, die en gade en kroost hier treurende achterliet, —
Mishaagt ook 't lijkgezang eens oudsten leerlings niet.
VAN SWINDEN! ach! het beeld, van u ons bijgebleven;
De naam, die eeuwen lang op 's naneefs tong zal zweven;
De schriften, tuigend' van uw' welverdienden lof,
Zijn voedsel voor mijn' rouw; 't geeft all' tot klagen stof.
In 't eind, de tranenvloed, die welt en af komt leken,
Verruimt mij de enge borst, en leert den weemoed spreken.
Hoe ras vervloog mijn jeugd, die luistrend voor u stond,
En, deelende in uw gunst, elk woord ving uit uw' mond!
Hoe snel verdween de glans, die heerlijk op kwam lichten,
Toen zich *Europa* door uw' arbeid zag verpligten,
Toen *Frankrijk Neêrlands* roem erkende in 't eerbewijs,
Aan uw verdienste en vlijt geheiligd door *Parijs!*
Maar eeuwig straalt de deugd, die kampt met tegenheden.
VAN SWINDEN! 't vaderhart, door zieleleed bestreden,
Blijft kalm, en manlijk, en gelaten in zijn lot;
Het stijgt in waren moed, die nederbuigt voor God.
Wie ooit den eernaam droeg van wijsgeer en van Christen,
Geen laster zal in 't graf deez' titel u betwisten:
Uw vroomheid, en 't gevoel, dat in uw borst mogt slaan,
Kon klatergoud, en praal, en ridderband versmaên,
En, vast gelijk een rots, ook 't woest geweld trotseren,
Dat eens van 't roer des staats vermetel u dorst weren.
Uw lust was lager kring; bij 't leerschool der natuur,
Volijvrig in uw' pligt, te toeven 't doodlijk uur.
Dat uur, schoon spade, heeft, te vroeg vóór ons, geslagen;
En 't past den droeven niet, uw' geest terug te vragen.
Uw voorbeeld leev' bij ons, wier treurend ooge schreit.
De Schepper riep u op tot hooger zaligheid.
Deez' wereld was te kleen voor uw bespiegelingen:
Gij steegt naar 't maatloos ruim van hooger zonnekringen;
Daar juicht de vlugge ziel tot 's Allerhoogsten lof,
En voor 't verheerlijkt oog daagt onuitputbre stof.

Leeuwarden, JAN BROUWER.
den 20 Maart, 1823.

HET LEVEN EN DE WANDELINGEN VAN MEESTER MAARTEN VROEG.

XIV.

De Voorlezing. (*)

Toen de gevreesde dag gekomen was, ſtapte ik met een ineengetrokken gelaat, een kloppend hart, en eene beſchrevene rol papier in mijn' zak, ter huisdeure uit. De hartklopping bedaarde door het gaan, en mijn gelaat helderde op, toen ik, buiten het dorp gekomen, den ſchoolmeester, den ſmit, met den kerkmeester, en, een weinig verder, JAN, den kleermaker, met een paar boeren, ſtadwaarts voor mij uit zag gaan. Het ſtreelde mij, dat *ik* zoo vele menſchen in beweging zette; hoewel deze ſtreeling aanmerkelijk verminderde, als ik om mijne rol papier dacht, en hoe ik daáraan kwam. Wat zullen de menſchen van zeggen? Zullen zij mij ten einde toe hooren? Dergelijke ontmoedigende vragen meer beſtormden mijn gemoed, en maakten mij zoo klein als een leerling, die zijn examen moet doen, en zich wel bewust is, niets te weten. Maar het lot was geworpen; ik wapende mij dus met een ſtalen voorhoofd; en, ter plaatſe mijner beſtemming gekomen, begon ik met luider ſtemme, ſchoon het hart mij in de keel ſloeg, de volgende

Voorlezing, over de middelen, om het Geweten te ſtillen.

Het is geen gering kruis voor de zonen van Eskulaap, in hunne dagelijkſche ommegangen, dat alle lijders genezen willen zijn, en dat er zoo weinig kwalen genezen kunnen worden. Hadde men voor elke ziekte ſlechts één middeltje, dat *probatum* was, hoe gelukkig zouden wij wezen! daar wij ons nu genoodzaakt zien, bij elken zie-
ke,

(*) Uit hoofde van de lengte en de overeenkomst dezer Voorlezing met een Spectatoriaal Vertoog, laten wij dit laatſte, verſcheidenheidshalve, voor ditmaal achterwege. — *Redact.*

ke, dien wij den pols voelen, ons dierbaar hoofd te vermoeijen met het ontwerpen van een geregeld geneesplan, naar de bijzondere omstandigheden van den lijder ingerigt. Intusschen wil en moet de man toch geholpen zijn, en, wat nog meer zegt, de eer der kunst, de naam van den Doctor moet gered worden. Waarlijk, de Doctoren (*) waren den naam van zeer geleerde Heeren niet waardig; indien zij geen huismiddeltje in dien algemeenen doctoralen nood hadden weten uit te vinden. Sedert lang zijn wij dan ook reeds in het bezit van eene *methode* (†), welke alle mogelijke voordeelen vereenigt, en waardoor de lijder, even als alle zijne medicinale bijtrawanten, even heerlijk geholpen wordt. Zij bestaat in de juiste aanwending der *palliativa*, welke de ongeleerde menigte doorgaans *verzachtende*, *bedarende*, *pijn-* en *krampstillende* middelen noemt. Wordt nu een Eskulaap bij een' lijder ontboden, die deerlijk hoest en over pijn op de borst klaagt, en heeft de diepzinnige doodbanner niet uitgeslapen, of hoofdpijn, of moet hij t' huis zijne boeken eens nazien, of ziet hij geene kans, de oorzaken en den aard der kwaal na te vorschen, dan schrijft hij den patiënt een zacht likkepotje voor; dat streelt de borst, en helpt onzen Doctor van het denken af. Wordt de zieke door pijnen gefolterd, en gekweld door slapelooze nachten; waartoe de vraag: vanwaar die pijnen? — een pilletje *opium*, en de zieke slaapt kostelijk.

Gaarne zult gij gelooven, dat, zonder deze heerlijke *palliativa*, alleen BOERHAAVE's in staat zouden zijn, het Doctorschap uit te oefenen. Het is slechts jammer, dat zij, over het algemeen, den Doctor meer helpen, dan den

(*) Eigenlijk staat er *wij*; doch, daar ik geen *Doctor* ben, heb ik deze verandering noodzakelijk gekeurd; een bewijs, dat ik met oordeel afschreef.

(†) Lang wist ik niet, of ik dit vreemde woord zoude overnemen; ik vreesde, mij te verraden: dan, de chirurgikale zucht, om *latijnsche* woorden te gebruiken, behield de overhand.

den patiënt. Dat kleine ongemak is intusschen niet te verhelpen. Eene diepzittende kwaal eerst regt te leeren kennen, en vervolgens met wortel en tak uit te roeijen, eischt te veel kennis, doorzigt, beleid en geduld, dan dat iemand de vereeniging van zoo vele hoedanigheden, met eenig regt, in zijnen Geneesheer vorderen kan.

Te minder is dit van hem te vorderen, omdat het geheel niet in den aard des menschen ligt, om ergens moeite en zorg aan te besteden, wanneer men er met een gemakkelijk hulpmiddeltje af kan. En, inderdaad, met wat regt verwachten onze lijders, dat wij ons aan de uitroeijing hunner ligchaamskwalen ernstig zullen laten gelegen liggen, daar zij-zelve, in de behandeling hunner zielskwalen, die toch van oneindig meer belang zijn, zich niet meer moeite geven? Welverre van die in den grond te genezen, tracht ieder, door verzachtende middelen, zichzelven de smart te benemen, welke hij er soms van gevoelt. Die smart bestaat in de onlijdelijke knagingen van het geweten; en de groote kunst is, om daarvoor een verzachtend likkepotje of een bedwelmend slaapmiddel te vinden. Over die *palliativa* voor het geweten, en derzelver onderscheidene wijze van bereiding en toediening, wenschte ik u nu te onderhouden, en zal daartoe eerst eenige der mij bekende middelen voordragen, en derzelver groote kracht, uit de ondervinding, aantoonen, en vervolgens eenige aanmerkingen mededeelen over derzelver aard en gevolgen, om daardoor hunne innerlijke waarde beter te kunnen beoordeelen.

I. Niet elk heeft eene even groote dosis *opium* noodig, om zachtkens in te sluimeren; en men moet daarom de gift naar elks gestel en temperament afmeten. Zoo is ook het geweten van sommige menschen zoo aandoenlijk en zoo ligt ontrust, dat het door de minste scheeve plooi in gedachten of daden in hevige beweging komt. In dat geval komt mijn eerste bereidsel te pas, hetwelk een watertje is, gestookt uit de *eigenliefde*. Bestrijkt gij daarmede uwe oogen, en verwijt u het geweten een gebrek, zoo ziet gij terstond op de tegenovergestelde on-

deugd

deugd met al derzelver heillooze gevolgen, en spoedig zal het in uw binnenste stil zijn. Daarom let de hoogzuinige GRIFFIOEN, die zijne kinderen met holle magen en gescheurde kleederen loopen laat, met arendsoogen op de gevolgen van overdaad en verkwisting. Bij elk nieuw slagtoffer dier ondeugden, hetwelk genoodzaakt is eene regtsgeleerde *operatie* te ondergaan, wrijft onze GRIFFIOEN in zijne dorre handen: „Dat komt er van," zegt hij, „als men zijne tering niet naar zijne nering zet!" Hij ziet nu in zijn gedrag geene gierigheid, maar nog overdaad, en besluit, het geld, voor winterbrand bestemd, op *zekere* renten uit te zetten. — Zoo krijgt de opgeblazen pedant een dubbel gevoel van zijne waarde, wanneer hij ziet, hoe belagchelijk onkunde en domheid den mensch maken kunnen; en het morlig wijf zet hare stem een octaaf hooger, wanneer men de overdrevene netheid harer kraakzindelijke buurvrouw over den hekel haalt.

Somtijds, echter, is de gewetensonrust door dit eenvoudig middel niet te bedaren. Alsdan moet men zijne toevlugt nemen tot eene sterkere tinctuur, bestaande uit *geest van eigenliefde*. Weinige droppels daarvan hebben de tooverkracht, om blind te maken voor de fouten, die wij in anderen verachten, schoon wij er zelve erger aan lijden. Menige vrome riekt aan dit fleschje, of snuift er van op, als Dominé aan zijne toepassing komt. Deze vooringenomenheid met zichzelven geeft ons het stokpaard, waarop wij allen draven; en ieder zit er zoo fier op, alsof hij den schoonsten klepper tusschen zijne beenen had. Wij zien alleen, welk eene misselijke figuur anderen op het hunne maken. Niets is onverdragelijker, dan de trotschheid van een' Amsterdamschen CRESUS, die, tot verbazing van allen, de tafel van multiplicatie wist in praktijk te brengen. Wat maakt, zou men zeggen, den gek verdragelijk voor zichzelven? Hoort hem! Niets vindt hij dwazer en hatelijker, dan trotschheid, het zij op geboorte, het zij op schoonheid, het zij op ligchaamskracht, het zij op gaven van het verstand, het zij op eene eleh-

di-

-dige ton, (en dit woord zorgt hij, dat bijzonder uitkome) die men van zijne ouders geërfd heeft; maar zoo hij telkens spreekt van zijne schatten, door *eigene vlijt* en den zegen des Heeren verkregen, dan is dat geene trotschheid; het is vergenoegdheid, dankbaarheid tot den Oorsprong van alles, de vreugd van een overvloeijend harte.

In het bijzonder toont zich dit middel werkzaam bij hen, die door meer dan ééne drift beheerscht worden; terwijl zij dan aan de eene voldoen, achten zij vrij te zijn van alle andere. Niemand zal GLORIOSUS overtuigen, dat hij hebzuchtig is. Hij geeft immers een' afgeleefden knecht het genadebrood; hij helpt immers telkens zijne boeren en dagblooners met voorschotten; en er geschiedt geene collecte of inschrijving voor een afgebrand dorp, of voor ondergeloopene landen, of voor buitengewone uitdeelingen in strenge koude, of GLORIOSUS naam prijkt op de lijst met eene aanzienlijke som, en de rondgaande schaal, van zijn huis terugkomende, met goud. Maar niemand hoort, hoe GLORIOSUS vloekt en tiert, ja, bijna huilt van kwaadaardigheid, als hij dat goud uit zijne geldkist krijgt; niemand weet de loopjes, waarvan hij zich bedient, om te zorgen, dat de gansche stad wete, wat hij geeft; niet ieder hoort het zoo, hoe zijne boeren zuchten onder zijne voorschotten, noch ziet, dat het genadebrood bij hem zeer mager en beschimmeld is. Intusschen stelt de lof der geheele stad zijn geweten gerust; hij is in allen, hij is in zijn eigen oog een liefderijk en weldadig man.

Jammer, dat ook dit middel somtijds zijnen dienst ontzegt, en dat het beangst geweten, in weerwil der zacht streelende eigenliefde, tot schrikkelijker folteringen ontwaakt, even als een arme zieke, na een opiumslaapje, met schrik en heviger pijnen wakker wordt. Wat dan gedaan? Hetzelfde, wat de Apotheker doet, wanneer hij een' slappen geest sterker wil maken; hij haalt hem over hetzelfde kruid nog eens over, en noemt dit *cohoberen.* Zulk een *gecohobeerde geest van eigenliefde* verandert weldra onze zwakheden en gebreken in louter deugden. Komt

VA-

VANISCA op een vrouwenbezoek, zoo ſlaat zij, zonder het hoofdje te draaijen, hare oogen naar boven en beneden en naar alle zijden heen; geen vlekje op de tafel, geen pluisje op het tapijt, geen ſtoel, die een weinig ſcheef ſtaat, ontſnapt haar; zij meet de dienende meid of knecht, met een' opſlag des oogs, even als een ſerjant eenen pas aangekomen' loteling, en beſpeurt terſtond, dat de meid een ſnuifneus is en de knecht de paarden oppast. Welhaast begint het geſprek; en nu laat zij niet na, op te merken, dat bij haar geen meid mag ſnuiven; dat zij eene afzonderlijke werkſter heeft, die, met kracht van armen, hare gladhouten meubelen wrijft; dat zij op het borſtelen van het tapijt zich zeer goed verſtaat, en hierin elke nieuwe meid, die zij krijgt, zelve onderrigt; in één woord, zij doet opmerken, dat het bij haar vrij wat netter is. Is deze vrouw hoogmoedig? Neen! zij is op zindelijkheid en orde geſteld; en zijn dat geene heerlijke deugden?

Is de vrouw hoogmoedig, die, bij elke gelegenheid, met ophef vertelt, dat zij alles beter en goedkooper heeft; dat boter, en zout, en zeep, en turf, en wat niet al, bij haar de helft langer duren, dan bij een ander; dat er geen ſpeld verloren gaat, zij dagelijks alle hoeken en gaten doorſnuffelt, en zelve naar de markt gaat, om het noodige te koopen? Is zulk eene vrouw hoogmoedig? Neen! zij is huishoudelijk; en verdient dat geenen lof?

Hoe menigeen, die zijne vrienden onthaalt, berekent vooraf het brood, dat zij eten zullen, en zorgt, dat alle overvloed van zijne tafel geweerd zij! Dit is geene karigheid; maar hij is een vijand van weelde en overdaad. Ziet zelfs het bruiloftsfeest zijner éénige dochter! Niet meer dan de gewone kost op tafel. Het is geene karigheid; maar hij houdt van geen omſlag; hij is een ouderwetsch eenvoudig man; en, om te toonen, hoe na hij aan de vaderlijke zeden blijft, laat hij niet na, op het ſchraal desſert te verhalen, hoe oudtijds de afgevaardigden ter ſtatenvergadering, met een ſtuk brood en kaas in den zak, daarhenen reisden.

Hoe menigeen, die in zijnen koophandel zich van allerlei bijwegen bedient, nu eens 's lands regten ontduikt, dan weder van het gebrek gebruik maakt, hetwelk hij zelf heeft weten te doen ontstaan! Noemt hem geen smokkelaar, geen woekeraar, die de armen uitzuigt! Hij is een schrander man, die zich op het speculeren verstaat, en voor vrouw en kinderen zorgt.

Heeft LIGTHOOFD een ontzaggelijk vermogen binnen korte jaren zoek gemaakt, het was geene verregaande verkwisting; neen! het was edelmoedigheid en gulheid, die hem bedorven heeft.

Dag en nacht zwoegt CLIMAX in 's lands dienst. Onbekommerd, wie er aan het roer staat, of waarhenen het schip van staat gestuurd wordt, werkt hij met ijver en verstand, en klimt ongemerkt tot de hoogste eerposten. Ieder prijst zijne verdiensten, zijne vaderlandsliefde; noemt hem een' man, die niet gemist kan worden. Waarom zou de stem van het volk zijn geweten niet stillen, wanneer dit hem toeroept, dat eerzucht en eigenbaat alleen de drijfveren zijn van zijne daden?

Hoe vele ouders weten, in hunne oogen, en in die van anderen, hunne dwaze toegevendheid omtrent hunne kinderen te verschoonen! Is het kind koppig en kwaadaardig; het is immers nog niet oud genoeg, om rede te verstaan; wat zoude men het dan kastijden? Verwildert de opwassende jongen, zonder iets te leeren; stilzitten en blokken is nadeelig voor de gezondheid, en de ligchaamskrachten moeten ook ontwikkeld worden. Voert een slimme gaauwdief allerlei guitenstukken uit; hem tegengaan, ware een genie verdooven, dat voor 't minst een' VONDEL of een' HUIG DE GROOT belooft! Zoo krijgt dan de verwaarloozing van der kinderen opvoeding, dien eersten pligt der ouderen, den naam van teedere zorg; en welk geweten zoude dan niet gerust zijn?

Er zullen weinige zieleziekten wezen, bij welke, op de snedige aanwending dezer middelen, de pijnlijke angel der conscientie niet veel verstompt wordt. Het is waar, veel hangt hier, even als bij alle medicijnen, van het juist

te pas brengen af; doch daarin fchieten weinigen te kort. Een zeker inftinkt fchijnt ons hier te leiden, oneindig beter dan bij de kwalen des ligchaams. Ligchaamsfmarten verraden zich terftond, zelfs aan het oog van den onkundigen; terwijl het de grootfte kunst wordt geacht, de menfchen op de gebreken hunner ziel opmerkzaam te maken. Vanwaar dat onderfcheid? Vanwaar anders, dan dat zij de laatften niet gevoelen; daar zij, door het inftinkt gedreven, de minfte onaangename gewaarwording, uit de ongefteldheid des gemoeds geboren, aanftonds weten te verdooven.

Maar nu, dunkt mij, zie ik ftemmige gezigten meesmuilen, derzulken namelijk, die in onze gewijde bladen den eernaam van *gewitte wanden* dragen. Wanende, dat ik verder geen middel weet ter ftilling van het beangst geweten, achten zij het *arcanum* veilig, waarmede zij, als met een' tooverflag, de hevigfte gemoedsfolteringen doen bedaren. Wanneer die Christelijke Farizeërs, wier wandel angftig is afgemeten naar de formulieren van eenigheid, iets in hun gemoed ontdekken, dat niet ftrookt met de Hellenbroekfche voorfchriften, zoo bedienen zij zich van de *zwakheid des vleefches*, als van eenen balfem, die alle gewetenspijn onfeilbaar wegneemt. Zij zien, dat ik hun geheim weet; maar ik kan hun tevens verzekeren, dat ik het op prijs weet te ftellen, ja het gelijkfchat met den fteen der wijzen. Wie weet niet, dat het vleesch zwak is? En wat nemen wij het die ftrenge ijveraars dan kwalijk, zoo men uit alle buurten kinderen ziet opftaan, wier fprekende gelaatstrekken hen *vader* noemen, in fpijt van alle doopboeken en registers van den burgerftand? Wat nemen wij het hun kwalijk, zoo zij, in jaren gevorderd, en den duivel der vleefchelijke lusten gedood hebbende, de huizen der weduwen gaan opeten, waar zij, in vroeger dagen, zoo menig zalig uurtje zagen voorbijvliegen? Ieder weet, dat de zwakheid des vleefches geheel anders werkt bij den volfappigen man en bij den uitgemergelden grijsaard. Kiest de eerfte, „ in eene fchamele woning, FANNY's boezem tot eene rustplaats,"

plaats," de oude grijnsaard vindt voor zijn' kalen kop een zak harde drieguldens het zachtste oorkussen.

Waant echter niet, dat alleen de struikelende tempelgangers in bezit zijn van dezen heerlijken balsem! Hij is evenzeer in de handen hunner tegenvoeters; maar de wereldling noemt *temperament*, wat de anderen zwakheid des vleesches heeten. Ik kan niet nalaten, hier te doen opmerken, dat men deze nieuwe, smaakvolle benaming aan mijne kunstbroeders verschuldigd is, die daardoor een middel, dat, wegens zijnen ouderwetschen naam, alle krediet begon te verliezen, voor de vergetelheid bewaard hebben. Zij toch zijn van ouds gewoon, door nieuwe namen, verouderde middelen nieuwe krachten bij te zetten. Hier hebben zij het met het beste gevolg gedaan, daar jong en oud hunne uitspattingen en driften, met onbeschaamde gerustheid, als de natuurlijke gevolgen van hun temperament aanmerken.

Doch alle deze geesten en balsems moeten wijken voor eene soort van *vlugge olie*, welke de Jezuiten, door destillatie, uit de eigenliefde hebben weten te stoken, en waarmede de grooten der aarde inzonderheid veel ophebben. Wie daarvan 's morgens nuchteren eenige droppels neemt, krijgt een geheel ander inzien in alle zaken, en wordt volkomen overtuigd van den gulden stelregel, dat alles geoorloofd is, mits het met een goed oogmerk geschiede. Daarom staat er op het lak, waarmede de fleschjes verzegeld zijn: *finis sanctificat media.* Zeker hebben deze schrandere geneesmeesters van reddelooze zielen dit middel geleerd van de Irokezen, die hunne ouders braden en opeten, om ze van den last des ouderdoms te bevrijden. Geen middel heeft zulk eene uitgebreide en zekere werking als dit; en men zal slechts weinig bladzijden van de geschiedenis kunnen opslaan, die niet de doorslaandste blijken van deszelfs gebruik toonen. Bij elke vervolging om godsdienstige of staatkundige gevoelens, bij menigen veldslag, bij menig traktaat van bondgenootschap, verdeeling of ruiling, bij menig hoogdravend manifest of leugenachtig bulletin, hebben Vorsten en Ministers er ver-

verfchrikkelijke *doses* van moeten nemen, wilden zij niet door helfche pijnen vaneengereten worden. Bij elk Congres hoopten de verflagene volken, dat het eindelijk eens in onbruik geraken en verboden zou worden. In hoe verre daar thans hoop op is, durve ik niet beslisfen; maar het is opmerkelijk, dat de ftokers van dit krachtig *panacée* hunne ftookhuizen en winkels in alle hoeken van Europa wederom opflaan en openzetten; waaruit men zou moeten opmaken, dat zij een goed debiet verwachten.

In den tijd, toen dit middel aan de hoven buiten zwang was, gebruikte men daar, ter fusfing van de gegalonneerde confcientiën, veelal een ander, hetwelk eigenlijk voor rooverbenden en valfche munters is uitgevonden. Men zegt, dat het bereid wordt uit hetgene na het ftoken der ftraks gemelde olie overblijft. Men wordt, hetzelve gebruikende, overtuigd van de waarheid des ftelregels: *nood breekt wet*, en leert denzelven op eene bijzondere manier toepasfen. Men wil ook, dat dit middel, eens behoorlijk gebruikt, de confcientie zoo geheel wegvreet, dat er geen fpoor van overblijft, even als het wild vleesch door een bijtmiddel wordt weggevreten. Niet, dat zulke menfchen, die dit extract, het zij met amandelpars tot pilletjes gedraaid, of in *eau sucré* opgelost, geflikt hebben, daardoor ophielden brave menfchen te zijn; zij zijn alleen glad vergeten, wie zij waren en wat zij deden. Het is dan ook, in onze woelzieke tijden, menigeen uitmuntend te pas gekomen. Door hetzelve zijn in Parijs *ci-devant Sansculottes* thans gegalonneerde *Ducs et Pairs*; Bonapartiaanfche Kamerheeren, of Prefecten, Gedeputeerden aan de regterzijde; zonder dat dit hun eenigzins fchijnt te hinderen. Ja, men ziet er zelfs, die plaatfen, welke zij te voren met affchrik vervulden, nu gerust betreden, en over de belangen van een volk raadplegen, hetwelk zij, eenige jaren te voren, uitgeplunderd en tot het bloed gegeefeld hebben.

Denkt echter niet, dat deze laatfte middelen alleen voor hen gefchikt zijn, die op troonen zitten, of daar om heen ftaan! De wereld is thans te verlicht, dan dat niet dui-

zenden derzelver krachten zouden kennen. Wie zou het durven wraken de waarheid te verdraaijen, mits men er een goed oogmerk mede bereike, b. v. voor vrouw en kinderen zorge? Voor een' dwingeland te kruipen, wordt vaderlandsliefde, als men er eene zware belasting, vooral zulk eene, waardoor men zelf veel lijdt, door afweert. Moorden wordt menschlievendheid, als men daardoor zijn eigen leven en dat van een paar goede vrienden redt.

Bedriegt MENDAX zijne arme schuldeischers door een' schandelijk bankroet, *nood breekt wet*; hij moet toch blijven leven; dat wil zeggen, hij moet, dertig uren verder, eene kleine landstad door zijne pracht verblinden. — Verzaakt POLITES met elke staatsverwisseling zijne vorige grondbeginselen, *nood breekt wet*; hij heeft een zwaar huishouden; en 't is ook zoo: hij heeft t' huis wel zeven dienstboden, om zijne vrouw en éénige dochter te bedienen.

Gij zult bekennen, T., dat het verdoovend *opium* niet meer waarde heeft voor den door pijnen gefolterden lijder, dan voor deze menschen de slaapmiddelen der conscientie, waarvan ik gesproken heb, welke wij allen hebben leeren kennen als zoo vele kunstige *praeparaten* der eigenliefde, waaraan wij waarlijk niet minder verschillende gedaanten kunnen geven, dan de Apotheker aan zijne droogerijen. Maar, gelijk een kundig Geneesheer nu eens dit, dan een ander *praeparaat* verkiest, naar mate hij van hetzelfde middel, op deze of op gene wijze, meer hulp verwacht, zoo moet men ook hier met de omstandigheden raadplegen, en daarnaar zijne keuze inrigten.

II. En hiermede zie ik mij tot het tweede gedeelte mijner voorlezing gevorderd, waarin ik u eenige aanmerkingen over den aard en de gevolgen dezer verzachtende middelen moet mededeelen. Daarover nadenkende, moet ik bijna vreezen, dat zulk een nader onderzoek welligt zoude uitloopen, om u al het vertrouwen, hetwelk ik u op mijne goddelijke *arcanums* hebbe ingeboezemd, wederom te ontnemen. Gelukkig behoor ik tot het gild der Geneesheeren, die van overoude tijden gewoon zijn,

den aard en de bijzondere eigenſchappen der dingen, en vooral der medicamenten, zoo wat te plooijen, naar dat het in hunne kraam te pas komt. Sterk door deze heerlijke gave, ga ik tot mijn onderwerp over.

Ik heb u reeds doen opmerken, dat alle mijne ſlaapmiddelen kunſtige *praeparaten* of bereidſels zijn van de eigenliefde, waardoor wij onszelven altijd van de ſchoonſte zijde beſchouwen. Daar nu de eigenliefde den mensch zoo eigen is als long en lever, kan zij ook voor hem even min nadeelig wezen, als dit het vergift voor de ſlang zelve is. Mogelijk zegt gij, dat zij ontſtaan uit eene bedorvene eigenliefde, en dat deze even zoo verderfelijk voor de ziel moet wezen, als bedorvene gal voor het ligchaam. Gij beweert, dat die bedorvene hoedanigheid aanſtonds blijkt, zoodra men mijne middelen ſlechts een weinig in het helder licht der waarheid ſtelt. Doch hierop zij het mij vergund aan te merken, dat er in de Apotheek eene menigte geneesmiddelen zijn, welke het licht niet verdragen kunnen, en die men daarom, in potjes met zand; of fleschjes met zwart papier beplakt, zoo duister mogelijk houdt. Dit is ook het geval van mijne *praeparaten*; die zelfs het minſte licht niet verdragen kunnen, of zij ondergaan eene ſoort van gisting, en worden bijtend en ſtinkend. De ſtokers en bereiders van dezelve onttrekken ze daarom doorgaans zorgvuldig aan het licht; en ik ſchrijf inzonderheid de ſterke kracht van den balſem en de olie, welke ik u heb doen kennen, daaraan toe, dat de Jezuiten en de fijnen die voorzorge zeer naauwkeurig in acht nemen.

Maar, wat behoeve ik ook veel woorden over den aard mijner *palliativen* te ſpillen? De ondervinding moet hier beſliſſen, zoo als zij in de Geneeskunst over de kracht en het nut der kruiden beſlist. Hiervan is ieder zoo zeer overtuigd, dat men met vol vertrouwen oliën en balſems van oliekoopen en wonderdoctoren neemt, wanneer men ſlechts een paar gevallen van den goeden uitſlag van dergelijke middelen heeft hooren verhalen. En ſtillen dan niet mijne middelen de gewetenspijn? Beantwoorden zij

dus niet aan het oogmerk, waartoe zij worden voorgeschreven? En wat wil men meer van eenig geneesmiddel, het zij voor de ziel, het zij voor het ligchaam?

Het is eene andere vraag, of dit gevolg mijner *praeparaten*, de verdooving der conſcientieſmarten, heilzaam is voor eene kranke ziel. Wie zich wil verbeteren, wie wezenlijk van zijne zielekwalen genezen wil, moet ze niet gebruiken; hij moet door een ſtreng zielsdiëet zijn ganſche beſtaan veranderen, om zóó de kwaal met wortel en tak uit te roeijen. Maar de minſten hebben daartoe den moed; en dan zit er niets op, dan het onrustig geweten zachtjes in ſlaap te wiegen. Dit is blijkbaar de keuze der meesten; gelijk de meeste podagristen liever een' aanval met geduld of eene partij vloeken uitſtaan, en met een fleschje ſlaapgoed de ergſte vlagen verdooven, dan door een ſtreng diëet en moeijelijke geneeswijze de kwaal in den grond wegnemen.

Hoe zeer ik dan ook met mijne *praeparaten* ben ingenomen, moet ik echter voor de nadeelige gevolgen waarſchuwen, welke zij kunnen veroorzaken. Zij hebben dit met alle verdoovende en verzachtende middelen gemeen, dat zij de oorzaak der kwaal niet wegnemen. Men is dus telkens genoodzaakt tot dezelve terug te keeren, en ze in grootere *doſis* of een ſterker bereidſel te gebruiken. Die eerst nog gerust inſliep met eenige weinige droppeltjes van den geest, heeft eindelijk de olie der Jezuiten of het Jakobijnſche extract noodig. Ja, men wordt er zoo aan verſlaafd, als de Javanen en Maleijers aan het verderfelijke amfioen. Ondertusſchen groeit de ongeſteldheid der ziele zoo ſterk aan, dat wij eindelijk met ſchrik en in de hevigſte benaauwdheid ontwaken. Zij, die zelfs de beide ſterkſte *praeparaten* dagelijks in ongeloofelijke hoeveelheid gebruikten, en de plaats, waar hunne conſcientie zit, zoo min voelden, als een hannekemaaijer zijne herſenen; zij, die dachten, dat er geen vezeltje van het geweten bij hen was overgebleven, gevoelden bij gewigtige omſtandigheden, b. v. bij omwentelingen, of bij het overgeven der ministeriële portefeuille, vooral bij den nakenden

den dood, zulke gevoelige nepen, dat de podagra daarbij eene zachte ſtreeling is.

Ik beken, dat deze bedenkingen aan de voorgeſtelde middelen veel van hunne waarde ontnemen. De ondervinding leert echter, dat zij, die dezelve het meest behoeven, en die dus hier de beste regters zijn, het anders begrijpen. Zij gebruiken ze onophoudelijk. En hieruit kan men juist zien, welk eene tooverkracht zij bezitten, zoo lang hunne werking duurt. Zij verwekken, even als het goddelijk heulſap bij de Turken, zulk eene aangename bedwelming, dat de lijders, te midden der hevigſte wroegingen, zich in het Paradijs van MAHOMED wanen overgebragt, en zich geheel anders droomen, dan zij zijn. In zulk eene overſpannene begoocheling waant een VOLTAIRE zich een priester van waarheid en deugd, en bezingt hij, in onſterfelijke zangen, den lof van het Christendom. Door dien bedwelmenden zwijmeldrank bevangen, ſchaarden Septembriſeerder en Koningsmoorder zich ééns in gegalonneerde rokken rondom den troon van NAPOLEON. In zulk eenen roes preken onze overburen de afſchaffing van den ſlavenhandel op de puinhoopen van Parga, en trekken afgeleefde lichtmisſen, uitgeraasde filozofen en halflamme Generaals de pij van Misſionarisſen aan, en zien er allen zoo glansrijk en vergenoegd uit, alsof zij in Abrahams ſchoot waren.

Zoo verre gaat de verblinding der eigenliefde. En behoeven wij ons dan langer te verwonderen, dat de kinderen van Adam zoo tevreden zijn met zichzelven; dat hun niets zoo vreemd en zoo ongerijmd voorkomt, als zich door anderen gebreken te hooren verwijten, waarvan zij nooit eén ſpoor in hun hart gewaar werden? o! Hij is wel onnoozel, die zich voorneemt, de gebreken der ſtervelingen te verbeteren; tienmaal dwazer, dan de dwaas, die hunne ligchaamskwalen wil heelen! Even als de zwakke lijder het weldadig mes van den Heelmeester, ſchuwt een ieder het onderzoek van zijn hart, den ernſtigen raad van zijnen vriend, de ſtrenge vermaning eens Leeraars. Doch zelden is de geeſel onzer zedemeesteren zoo ſcherp,

gekden tast hij zoo diep in het vleesch, dat het geweten ontwaakt. Zij weten de ondeugden, gebreken en zwakheden hunner Medechristenen zoo affchuwelijk af te teekenen, dat de Duivel er zich niet in herkennen zoude. Hunne tafereelen zijn historieftukken, waarin het op de gelijkenis der perfonen zoo zeer niet aankomt, als zij maar treffend gefchilderd zijn. Ik kan ook niet ontveinzen, dat ik hunne manier ten hoogfte goedkeure. Zij, zoo wel als de Geneesmeesters, moeten zich fchikken naar het karakter hunner patiënten. Gelijk nu lijders aan ligchaamskwalen niets vuriger wenfchen dan genezen te worden, wenscht daarentegen bijna niemand van de gebreken zijner ziel ontflagen te zijn. Onze zedeleeraars zijn dus den regten weg ingeflagen, om dien algemeenen wensch te bevredigen; en ook ik hoop daartoe, dezen avond, het mijne te hebben bijgedragen: want was er ooit een middel, om ons onverbeterlijk te houden, dan is het de kunst, om het geweten te ftillen.

BEDENKINGEN, OVER DE MISKENNING ONZER LETTERKUNDE DOOR DE DUITSCHERS. (*)

Waarde Vriend!

Welk eenigzins regtfchapen *Nederlander* deelde niet in uwe fpijt, bij het lezen van het ongunftig oordeel, in een *Duitsch* Tijdfchrift uitgebragt, en vóór weinig tijds door het *Letterkundig Magazijn* (Mengelw. 1822, No. 15) medegedeeld, volgens hetwelk „ de *Hollanders* in onze dagen geene zelfftandige Litteratuur zouden bezitten, en hunne Geleerden „ uit alle faculteiten zich uit *Duitfche* werken zouden vormen." Mij althans, wien de letterkundige roem mijns Vaderlands fteeds ter harte gaat, trof het, bij de eerfte lezing, zoo zeer, dat ik bij mij den wensch niet kon onderdrukken, men mogt deze beflisfende uitfpraak gelaten hebben voor hetgene zij was, en zich onthouden hebben, haar, in onze taal,

(*) Met genoegen plaatfen wij dit veelzins belangrijke ftuk; behoudens echter eenige aanmerkingen, aan den voet geplaatst. — *Redact.*

taal, ons Publiek aan te bieden. Nu zij evenwel ook onder ons bekend gemaakt is, en gij mijne gedachten over dezelve verlangt te weten, nu dringt mij mijn vaderlandsch gevoel tot het opvatten der pen; waartoe ik te eerder besluit, niet, waarlijk, omdat ik alles, wat de *Duitsche* trots gelieft neder te schrijven, als eene Godspraak eerbiedig, maar omdat ik den min gunstigen dunk omtrent onze Geleerden, door genoemde oordeelvelling, blijkens uwen jongsten, eenigermate bij u verwekt, zoo mogelijk, geheel wilde wegnemen.

Verre van mij, waarde Vriend! dat ik de *Duitsche* Litteratuur zou verachten; ik weet haar, even zeer als gij, regt te laten wedervaren, en vind mij gedrongen, den *Duitschen* Geleerde te huldigen, als die, door zijne ijverige nasporingen en groote ondernemingen, veel, zeer veel, mogelijk meer dan eenig in andere landen, tot beschaving van kunsten en wetenschappen, en alzoo ter verlichting des menschdoms, heeft bijgedragen. Waarom ook zou ik de verdiensten van eenen ERNESTI, MORUS, NOESSELT, SEILER in de Bijbelsche Uitlegkunde, die van eenen KANT en FICHTE in de Wijsbegeerte, van ADELUNG in de Taal, van HEEREN en MULLER in de Geschiedenis, van zoo vele anderen in andere vakken van geleerdheid, in de schaduw stellen? waarom niet erkennen, dat, zonder hunne bemoeijingen, vele dwalingen welligt nog zouden bestaan, tot wier opheffing scherp oordeel, ijzeren vlijt en moed om door te tasten gevorderd worden? Neen, ik heb niet voorgenomen, mij over menigen smaad, mijnen Landgenooten aangedaan, door het geringschatten der letterkundige waarde des *Duitschers*, en dus op eene laaghartige wijze, te wreken; ik wil er zelfs toe komen, om hem, die weleer in mijn Vaderland ter school moest gaan, den lof te geven van zich zoo wèl gekweten te hebben, dat hij het nakroost zijner voormalige Meesters, op zijne beurt, tot wezenlijk nut geweest is; ik ben bereid te gelooven, dat vele steile begrippen hier te lande vermoedelijk nog in omloop zouden zijn, zoo het licht, in latere jaren in *Duitschland* opgegaan, zich ook niet over ons verbreid had. En deze edelmoedige verklaring is niet alleen de mijne, maar die van vele onzer achtingwaardige Geleerden, en onder hen die des Heeren VAN KAMPEN, op wien ons Vaderland zich te regt verheft, en wiens oordeel over den invloed der *Duitsche* Letterkunde op de onze, in het IIde Deel zijner *Geschiedenis der Nederlandsche Letteren*

en Wetenschappen, bl. 370—2, uitgebragt, ik zie met het mijne volkomen te strooken. Maar is nu door deze erkentenis alle aanspraak op tegenwoordige eigene Letterkunde tevens opgegeven? is daardoor toegestaan, dat onze hedendaagsche geleerdheid haar bestaan en wasdom alleen aan *Duitschland* verschuldigd is? Waarlijk, ik zou u een slecht redekunstige durven noemen, indien gij bestondt, zulk eene gevolgtrekking te maken; maar gij komt hiertoe zeker zoo weinig als ik, te wèl overtuigd, dat ons, in evenredigheid van *Duitschland*, zoo kleine Vaderland, vooral in onzen tijd, overvloeit van Geleerdén, die uit eigene oogen zien, en geen' *Duitschen* bril behoeven, om waarheid van dwaling te onderscheiden. Hoe! zou men het Vaderland van Godgeleerden, als VAN VOORST, MUNTINGHE, HERINGA, KOOPMANS; VAN HENGEL; van Regtsgeleerden, als TIJDEMAN, KEMPER, MEIJER; van Wiskundigen, als VAN SWINDEN, EKAMA, DE GELDER; beoefenaars der *Oostersche*, als VAN DER PALM, WILLMET, PAREAU, H. F. TIJDEMAN, HAMAKER; der *Grieksche* en *Latijnsche*, als WASSENBERGH, VAN HEUSDE, PEERLKAMP, MAHNE, BAKE; der *Hollandsche* Taal, als BILDERDIJK, SIEGENBEEK, WEILAND, CLIGNETT (om uit velen slechts eenigen te noemen); zou men zulk een land met goed regt mogen afmalen, als beroofd van letterkundige zelfstandigheid en kracht, en als gedoemd, om de wet uit *Duitschland* te ontvangen? Wie zal dit, bij eenig nadenken, beweren? vooral zoo hij zich herinnert, dat men juist op *onzen* bodem het wansmakelijke of schadelijke van menige *Duitsche* lettervrucht bemerkt, en menige hooggeroemde ontdekking als onzeker of onwaar beschouwd heeft, lang vóór dat men haar als zoodanig op haren geboortegrond had leeren kennen. Men moge al niet zoo spoedig geneigd zijn, om alle nieuwe denkbeelden te omhelzen en ten hemel toe te verheffen, men is dan ook niet genoodzaakt, om morgen te belagchen, wat men heden hoogelijk toejuicht; men moge wat langer en naauwkeuriger proeven dan vele onzer *Duitsche* naburen, men loopt dan ook geen gevaar, om als gezond te erkennen, wat, bij tijdsverloop, voor waarheid en deugd hoogstschadelijk blijkt te zijn. Ik zie bijster scheef, of even dit bestendig en zorgvuldig wikken en wegen van hetgene ons van elders wordt aangevoerd moest ons in het oog des buitenlanders regt eerwaardig maken, en hem overtui-

tuigen, dat de *Hollander* te veel geest van nadenken, te veel oorspronkelijks heeft, om, in het gebied der letteren, voor elk vak van geleerdheid uitsluitend vreemde voorlichting te behoeven. — Doch, wat behoef ik nog woorden, daar zoo menig werk, onder ons verschenen, en buitenslands niet onbekend gebleven, luide getuigt, dat het geslacht der geleerde de zelfdenkers onder ons niet is uitgestorven!

Ik voorzie uwe bedenking: „ Hoe komt men er dan toch toe, om in het bedoelde *Duitsche* geschrift zoo laag op ons neder te zien?" Maar ik wil u dan ook hare, in mijn oog voldoende, oplossing niet schuldig blijven.

Gij leest te veel, om u nog te moeten herinneren, dat niet alle *Duitschers* zoo ongunstig over ons denken: mannen van de schitterendste bekwaamheden (b. v. de beroemde NIEMEIJER, die ons land bezocht) weten ons, met opzigt tot geleerdheid en smaak, regt te doen; en gij zaagt het uit de *Duitsche* Recensiën, zoo door den *Algemeenen Konst- en Letterbode* van tijd tot tijd, als door den *Recensent o. d. R.* nog onlangs medegedeeld, hoe ver velen er af zijn, met de bedoogde beleedigende uitspraak in te stemmen. Het opschrift dus, waaronder zij in het *Magazijn* vermeld wordt: *hoe denken de* Duitschers *over ons?* is ver van naauwkeurig en bepaald genoeg te wezen. Ik weet wel, in andere *Duitsche* schriften zien wij, niet zelden, onzen letterkundigen roem insgelijks schandelijk bezwalkt; maar hebben wij dit niet gemeen met andere Volken? zoekt niet de *Duitsche* eigenwaan zeer dikwijls ook hunne Schrijvers, vooral zoo zij weigeren hem eenige schatting te betalen, gedurig te vernederen, ten einde *Duitschlands* Letterkunde te voordeeliger te doen uitkomen? Dat ik te veel wereldburger ben, om, hetgene dat land voortreffelijks oplevert, niet als zoodanig te willen erkennen, hebt gij bereids vernomen; evenwel, ik ontveins het niet, mij mishaagt niet zelden dat meesterachtige gezwets, waaraan men zich aldaar overgeeft; een gezwets, naar het schijnt, niet alleen aan Schrijvers van boeken, maar ook aan de meeste bewoners, en zelfs, tot in het belagchelijke toe, aan den dommen *Duitscher* eigen, die hier brood en fortuin komt zoeken. Of nu elk *Duitsch* Geleerde regt heeft, om zoo hoogen toon aan te slaan, zult gij immers niet vragen, die zelf mij meer dan eens opmerkzaam maaktet, hoe menigeen op ik weet niet welke ongehoorde ontdekkingen in het rijk der letteren pochte, terwijl hij inderdaad niets an-

ders deed, dan onder eene andere gedaante, soms zelfs woordelijk, te schenken, wat, reeds jaar en dag geleden, door dezen en dien onzer, door hem zorgvuldig verzwegene, letterhelden geleverd was. — In het kort, *Duitschlands* vooringenomenheid met eigene verdiensten meen ik als eene *eerste* reden te mogen aanvoeren van den geringen dunk, dien men dáár van ons koestert.

Mag ik niet als eene *andere* in het midden brengen de onkunde der meeste *Duitschers* in onze taal, waardoor vele onzer voortreffelijke voortbrengsels bij hen onbekend, ik moest gezegd hebben, voor hen verloren zijn. Waren zij in staat, de verhevene of zacht-aandoenlijke gezangen onzer vele hedendaagsche beroemde Dichters te lezen, hoe verbaasd zouden zij staan over de kracht, buigzaamheid en rijkdom onzer taal; over den schat van nieuwe en bevallige denkbeelden, daarin alom verspreid! hoe gereed zijn, te belijden, dat hun Vaderland, hoe uitgebreid ook, tegenwoordig althans, in dichterlijk gevoel en smaak, voor het onze, en zoo veel kleinere, moet onderdoen, en dat wij belde zelve te overvloedig hebben, om ze in hunne scholen te moeten gaan aanleeren! Waren zij bevoegd, om over onzen hedendaagschen kanselarbeid te oordeelen, hoe zouden zij zich verrukt gevoelen door onze kerkelijke welsprekendheid, die in geen tijdvak onzer letterkundige geschiedenis zoo heerlijk schitterde! hoe zouden zij zich gedrongen zien, om hunne tegenwoordige en toekomstige Kanselredenaars, vooral in dezen tijd, dat de *Duitsche* Leerredenen zoo koud en schraal zijn, op denzelven, als op een navolgenswaardig voorbeeld, heen te wijzen! Hadden zij zichzelven, door hunne vooroordeelen, den toegang tot de schriften onzer groote Taalkenners niet grootendeels gesloten, hoe zouden zij zich over derzelver diepe en geleerde navorschingen verwonderen; erkennende, dat zij ook hier bij ons achterstaan! In één woord, kenden zij onze groote mannen uit derzelver oorspronkelijke, en niet slechts uit deze en gene, en dan nog dikwijls gebrekkig, overgezette werken, zij zouden, willens of onwillens, tot de belijdenis moeten komen, dat de *Nederlandsche* grond te vruchtbaar is in eigene voortbrengsels van smaak en geleerdheid, dan dat hij bestendig uitheemsch voedsel zou noodig hebben. — Nu het echter in *Duitschland*, met kleine, evenwel dikwijls zeer vereerende, uitzondering, *mode* geworden is, de *Nederlandsche* taal, voor den *Duitscher* zoo gemakkelijk aan

te

te leeren, niet te beoefenen, kan het wel niet anders, of het oordeel over onze Letterkunde moet hoogst gebrekkig zijn, en, in vele opzigten, aan dat des blinden gelijk wezen, die het waagt, over de kleuren te beslissen. Ik zeg: „in vele opzigten;" want, voor zoo verre onder ons in de taal der Geleerden geschreven wordt, kon men ook in *Duitschland* den wasdom, welken althans sommige takken van geleerdheid bij ons bereikt hebben, te weten komen, hoewel dan nog maar zeer onvolledig, daar het ook hier te lande, even als elders, tot groot nadeel der letteren, min gewoon geworden is, als onze Vaderen, zich daarin te doen hooren, en in allen gevalle vele werken alleen in de landstaal kunnen vervaardigd worden. Vraagt gij nu: „waarom dan onze *Latijnsche* geschriften de oogen van elken *Duitscher* niet eenigermate geopend hebben?" het antwoord ligt voor de hand: omdat het nu eenmaal in zwang gekomen is, de *Nederlandsche* produkten niet op te merken; (*) en omdat een zeer onwereldburgerlijke en bespottelijke naijver velen doet gelooven, dat niets eenige waarde heeft, wat niet het *Duitsche* merk aan zich draagt.

„Maar heeft dan de *Duitscher* geene reden, om te vermoeden, dat wij geene Litteratuur hebben, en zijne voorlichting ons onmisbaar is, wanneer hij bemerkt, dat zoo tallooze werken gedurig in onze taal worden overgezet?" Deze uwe bedenking is juist, en ik neem haar als eene *derde* reden op van de min gunstige gedachten, die men in *Duitschland* van onze Letterkunde voedt. Neen, waarde Vriend! te loochenen valt het niet, de vertaalwoede is onder ons tot eene verbazende hoogte opgeklommen; en billijk wordt zij door mannen, als NIEMEIJER onder de *Duitschers* en VAN KAMPEN onder ons, gegispt. Naauwelijks toch is er eenig werk, ik zeg niet van dezen of genen Schrijver van naam, maar hoe nietswaardig het ook zij (mag het slechts door zekeren zonderlingen titel opmerking wekken), in de wereld verschenen, of de Boekverkooper, meestal zonder iets van den inhoud te weten, spoedt zich met groote drift naar het Bestuur zijner plaats ter bekoming van het vertalingsregt, bezorgd,

(*) Ja, dikwijls kwam de gedachte bij ons op: Hoe komt het toch, dat uit onze, vooral vroegere, geleerde werken, zoo wel als onze kunst, die overal verstaan, beoordeeld en toegejuicht zijn geworden, geen gunstiger besluit tot al het overige is opgemaakt?

zorgd, dat een ander hem hierin de loef mogt afsteken. Vertalers heeft hij altijd in groote menigte bij de hand, niet in hen alleen, wier brein te ledig is om eigen' arbeid te leveren, maar ook in dezulken, van wie men iets oorspronkelijks mogt verwachten. Verre intusschen van mij, dat ik het overzetten van hoogstbelangrijke werken zou veroordeelen; verre, dat ik de nuttigheid niet zou erkennen, van gewigtige reisverhalen en klassieke voortbrengselen van groote en edele vreemdelingen het Publiek in onze taal ter lezing aan te bieden; maar verre ook, dat ik het niet met menigen weldenkenden Landgenoot zou betreenen, dat zoo vele beuzelachtige en zelfs dwaze stukken de eer wordt aangedaan van in *Nederlandsch* gewaad te mogen verschijnen. Ja, ik zeg het met u, wij geven zelve aanleiding tot het vellen van een ongunstig oordeel over onze Letterkunde; wij, of laat ik liever zeggen, gelijk het is, de vuige Boekverkoopers speculatiegeest, en de lage zucht van zeer vele, ook onbekwame, vertalers, om een gemakkelijk broodje te verdienen, is oorzaak, dat menige *Duitscher* ons als armen van geest beschouwt en uitroept: „ Die arme *Hollander* moet toch ook alles, ook dit, dat stichtelijk, ja, maar weinigbeteekenend huisboekje, van ons of anderen hebben!" Maar, wat mogelijk nog erger is dan uwe gemaakte bedenking, en de *Duitsche* ijdelheid nog meer versterken moet, is dit, dat onze geleerde werken zeer dikwijls overvloeijen van aanhalingen van *Duitsche* Schrijvers, ook van dezulke, die waarlijk weinig om het lijf hebben. Zien wij niet dikwerf, om er slechts één' te noemen, onzen nooit volprezen' GROTIUS door onze Schriftuitleggers en beoefenaars van het Regt ongenoemd gelaten, en zijne zoo wèl verdiende plaats door een' of ander' onberoemden *Duitscher* ingenomen, offchoon gene reeds lang gezegd heeft, wat deze nu als iets nieuws uitvent? Werken alzoo onze Geleerden zelve niet mede, om onzen luister te verdonkeren, en den *Duitschen* hoogmoed te prikkelen? — Doch dit slechts in het voorbijgaan! Liever bepaal ik mij nog bij de vraag, die ik in uwen brief ontmoet: „ Zou er geen middel zijn uit te denken, om der zucht tot vertalen eenigermate perk te stellen?" eene vraag, zeer moeijelijk te beantwoorden, maar, ik erken het, gewigtig genoeg, om haar te doen, daar het, gelijk gij te regt opmerkt, te vermoeden staat, dat het minder overzetten den *Duitscher* zal doen zien, dat de vruchten van zijnen geest voor ons niet

niet volſtrekt onmisbaar zijn, en het mogelijk ook onzen Geletterden meer lust en gelegenheid zal geven, om ons oorſpronkelijke werken te leveren. Wat zal ik zeggen? Het daarſtellen eener Commisſie, aan welke het zou moeten verblijven, of een boek al of niet vertaald behoorde te worden, is, hoe onpartijdig en verſtandig zij ook te werk ging, uit hoofde van de noodige en dierbare vrijheid der drukpers, onuitvoerlijk, en riekt mogelijk al te zeer naar eene zoo lastige als hatelijke boekcenſuur, dan dat ik haar zou durven verlangen. (*) Zich tot onze Boekhandelaars te wenden, en hen bij onzen letterroem te bezweren, dat zij zich met het doen vertalen en het uitgeven van zoo vele prulſchriften niet inlaten, en zich vooral op het drukken van inlandſche voortreffelijke werken toeleggen, zou zeker op den vaderlandlievenden, kundigen en regtſchapenen onder hen iets vermogen; maar wat zou het uitregten op die ongevoelige en baatzuchtige zielen, die niet alleen in het doen vertalen, om het even wat, hun onderhoud zoeken, maar zelfs zich niet ontzien, om, door wijde drukken van, en het toevoegen van wel te misſen vignetjes en plaatjes aan, het vertaalde, te vinniger jagt op de beurs van het Publiek te maken? Neen, Vriendlief! wij behoeven andere en zekerder middelen; en deze te vinden, dit is niet het werk van een oogenblik. Wat mij betreft, ik betuig in alle nederigheid, dat ik er ſlechts twee gevonden heb, die mij eenigzins voldoen, en die ik, hoe lang deze reeds is, aan uw meer verlicht oordeel gaarne overlaat.

De Tijdſchriften kunnen hier, mijns bedunkens, veel, zeer veel uitregten. Konden zich eenige vaderlandſche Geleerden, in de buitenlandſche Litteratuur wel ervaren, vereenigen tot het zamenſtellen van zoodanig een, waarin zij ons van tijd tot tijd een beoordeelend verſlag van de beste uitheemſche werken in verſchillende vakken mededeelden, en tevens aankondigden, welke de eer der overzetting, en onder welke voorwaarden zij die verdienden, het zou voor het minst menige berispelijke Boekverkoopers ſpeculatie in hare vaart kun-nen

(*) Misſchien ware het geen geheel ongepaste middelweg, zoo het Bewind zekere belasting op het vertalen leide, van welke belangrijke werken, op verzoekſchrift, konden ontſlagen worden. Aan het aanmoedigen van oorſpronkelijke werken, door premiën aan den verdienſtelijkſten Uitgever (Boekhandelaar) in dit opzigt, is door bijzondere perſonen werkelijk wel eens gedacht.

ten ſtremmen of wijzigen. Ligt vorder ik, in uw oog, wat veel; maar deed ik het ook dàn nog, wanneer ik van onze Recenſenten verlangde, dat zij zich beijverden, om, na de openlijke aankondiging eener voorgenomene vertaling van buitenlandſche prullaria, of bij de dadelijke verſchijning derzelven, zoo ſpoedig eenigzins doenlijk, het Publiek daartegen te waarſchuwen, opdat het vertier daarvan tijdig en krachtig mogt onderdrukt worden? Breede Recenſiën vorder ik van zoodanige beuzelingen niet; het zou genoeg zijn, indien men dezelve met weinige woorden, ter bevestiging van het uitgebragte oordeel, onder éénen titel bragt, die zijn kon: *prullaria*, of dergelijke. Mij dunkt, de vrees des Boekhandelaars, om zijne vertaalde werken al ſpoedig veroordeeld te zien, zou hem een weinig behoedzamer maken dan thans, nu er ſoms jaar en dag verloopt, eer er eene beoordeeling van in de wereld verſchijnt, die dan dikwijls nog al te verſchoonende is. Wat nu de beſchouwing van voortreffelijke werken betrof, men diende daarin wel met alle onpartijdigheid, maar ook met alle naauwkeurigheid te werk te gaan, en niet, zoo als, vóór eenigen tijd, met dat reisverhaal, dat, ofſchoon zoogenaamd uit het *Engelsch* vertaald, door de menigte van *Germanismen* voor ons dikwijls onverſtaanbaar was, en evenwel nog door zekere Boekbeoordeelaars als wèl vertaald werd aangekondigd! Het ſcherp nagaan der overzettingen zou menigen onkundigen broodvertaler de handen binden, en alzoo oorzaak zijn, dat derzelver aantal aanmerkelijk verminderde. — Wat dunkt u van mijn' voorſlag? Behaagt hij u? Zoo niet, bevalt het u dan beter, dat onze Recenſenten nimmer een vertaald werk aankondigden, dan dat aanbeveling verdiende; alle dezulke onvermeld latende, die de aandacht des Publieks onwaardig waren? Zeg mij, welk van die twee voorſtellen u ter bereiking van mijnen wensch het vruchtbaarst ſchijnt. (*)

„ Maar, in 's hemels naam! wat moet er dan toch eindelijk van onze Boekhandelaars worden? Hoe velen hunner leven van bloot vertalen of doen vertalen; en, daar onze Letterkundigen hun geen genoegzaam werk verſchaffen, zullen zij immers het noodige beſtaan niet kunnen vinden." Nu ja, de-

(*) De laatſte is althans verreweg de uitvoerlijkſte, en zou inderdaad, bij de beſparing van vele moeite en ruimte voor de andere werken, op hetzelfde *ad patibulum* neêrkomen.

deze uwe zwarigheid voorzag ik, wetende, hoe gaarne gij aan elk een eerlijk ſtuk broods gunt. Hare wegneming, ik erken het, is niet zoo gemakkelijk; maar veel verliest zij toch van haar gewigt door de opmerking, dat ik alle vertalingen, ook van klasſieke en nuttige werken, niet wil doen ophouden. Evenwel, ter vervanging van hetgene onvertaald bleef, (*) en alzoo tot ſchadeloosſtelling des Boekhandelaars, moesten onze mannen van letteren de handen ijverig aan het werk ſlaan, en hem en tevens den buitenlander bewijzen, dat men onze drukperſen wel aan den gang kan houden, al neemt men zijne toevlugt tot het uitheemſche niet. „ Maar zullen zij dit nu behoorlijk doen?" Ziedaar eene vraag, die ik, zoo weinig als gij, gaafweg toeſtemmend durf beantwoorden. Werden zij alle door dien ijverigen, vurigen geest bezield, als waardoor weleer onze VAN HAMELSVELD, BORGER, en thans nog onze MUNTINGHE, IJPEIJ, VAN DER PALM, STUART, SCHELTEMA, VAN KAMPEN en anderen worden aangeblazen, dan voorzeker was er geen twijfel aan, of de meeste uitgevers van boeken zouden zoo veel te doen hebben, dat zij aan het vertalen of doen vertalen minder denken zouden; maar hoe vele mannen van groote geleerdheid en ſmaak zijn als in een' doodſlaap gezonken, geven of nimmer iets in het licht, of zoo ſpaarzaam, dat wel eens de vraag bij ons opkwam: „ wat of toch deze Heeren, van welke er ſommigen zoo groote tijdruimte hebben, (neem eens de Hoogleeraren in hunne groote en andere vacantiën, en na vele jaren voorlezingen gehouden te hebben) wat of zij toch wel uitvoeren?" — En hier is het dan ook eene voegzame plaats, waarde Vriend! om de vraag, die gij in uwen brief voorſtelt, in nadere overweging te nemen: „ hoe het, namelijk, toekome, dat zoo vele onzer Geleerden de pen niet ijveriger voeren, en ons niet meer vergasten op de aangename en verſterkende vruchten, die men zich van hunnen helderen geest mag beloven?" Gij moogt zelf beſliſſen, of de oorzaak dier vertraging ook in het volgende te vinden zij.

Ik zoek haar, *vooreerst*, in het aandeel, dat ſommige onzer Geleerden zelve in het vertalen hebben, waardoor hunne pen

(*) Maar, is dit wel zoo noodig? Moet het *veel* ſchrijven aangemoedigd worden? Bestaan er niet reeds zoo vele voortreffelijke boeken, die nooit gelezen worden? Of moet het enkel om de Boekhandelaars geſchieden?

pen voor het zamenſtellen van oorſpronkelijke werken rusten, blijft, zoo niet, door de verbastering van hunnen ſtijl, geheel ongeſchikt wordt. Deze aanmerking, hoe noode ik haar ter neder ſchrijve, moet ik evenwel in het midden brengen, daar eene dagelijkſche ervaring haar bevestigt. „ Waarom," denk ik dikwijls, wanneer ik een' man van naam en bekwaamheden zich tot beſtendig bloot vertalen zie vernederen, „ waarom dit niet aan dezen en dien van mindere kundigheid, maar voor het overbrengen in onze taal bekwaam genoeg, overgelaten, en tijd en vlijt aan iets waardigers beſteed?" Ik erken het, ſommige werken van hoogen rang, van wijsgeerigen of anders moeijelijken inhoud, vereiſchen een' vertaler, boven het peil der meeste verheven, vooral zoo zij omgearbeid moeten worden, of vele en gewigtige ophelderingen vereiſchen: in zulk een geval, maar ook in zulk een geval alleen, mogt de Geleerde zijn' tijd aan het overzetten wijden; anders behoorde die aan het zamenſtellen van eigene ſchriften voornamelijk geheiligd te zijn.

Zou ook niet het onbekrompen of liever ruim beſtaan van vele onzer Geletterden over het geheel oorzaak zijn, dat zij niet die vruchten voortbrengen, die men van hunnen rijken geest mogt verwachten? (*) Gij kent, mijn Vriend! den anders waarlijk kundigen P.; hoe veel beloofde hij reeds als jongeling, en hoe weinig nogtans heeft hij ,zijns waardigs geleverd! Wat mag de reden hiervan zijn? Wat anders, dan dat hij een rijk huwelijk gedaan heeft, zijn gemak te veel zoekt, zich te veel met geldzaken bemoeit, zich met het ſpeculeren in ſtaatspapieren inlaat, en dingen op zich neemt, door wier waarneming hij zich waarlijk niet verheerlijkt. In *Duitschland* is het, over het geheel, met de tijdelijke inkomſten der Geleerden min gunſtig geſteld; en daarom dienen zij de pen geſtadig in de hand te hebben, zullen zij het vereischte onderhoud vinden. Het is waar, deze noodzakelijkheid van ſchrijven levert al heel dikwijls veel ellendigs en oppervlakkigs op; maar zij deed ook werken geboren worden, die niet zelden eene gunſtige on-

(*) Hier kunnen wij ons, over het geheel, minst van allen met den Schrijver vereenigen. Dat onze Geleerden, b. v. de Predikanten, het te vet zouden hebben, om ons van Broodſchrijvers te voorzien, *absit!* Integendeel, juist de nood doet vertalen, in plaats van ſchrijven; want het laatste, langzaam en moeijelijk gaande, geeft, even daarom, doorgaans weinig voordeel in ons beperkt land.

onderscheiding verdienden. Het *zalige moeten*, dat voor menig jongeling van zoo veel belang geacht wordt, is wel eens ook voor den man niet ondienstig. — „ Wilt gij dan, dat onze rijkere Geleerden zich in eene vrijwillige armoede zullen storten?" Neen; ik wenschte slechts, dat zij om hunne schatten hunne hoofdbestemming niet vergaten, en vooral zich niet mengden in zaken, die der geleerdheid vreemd behooren te zijn.

Er bestaat nog eene *derde* reden, waarom niet weinige onzer Letterkundigen voor de wetenschappen verloren zijn; ik bedoel, dat zij niet genoeg voor hun eigenlijk gezegd vak leven, en zich in te veelsoortige bezigheden verliezen. Zie mij onzen kundigen en smaakvollen Z.; hoe dikwijls is hij voor zijne studeerkamer en de geleerdheid verloren! Dat hij zulke aanzienlijke familiebetrekkingen heeft, is buiten zijne schuld; maar dat hij, reeds zoo veel tijds missende door het geven en ontvangen van bezoeken, nog bovendien den post heeft aangenomen, door een' min beroemden landgenoot ligtelijk te vervullen, dit heeft hij zichzelven te wijten. En onze K., hoe zou hij onzen letterroem kunnen verhoogen, zoo hij, in stede van zijne kostelijke avonden in zijne Societeiten door te brengen, of nu eens in dit, dan weder in dat Genootschap eene spreekbeurt te vervullen, voor de drukpers wilde arbeiden! Ook onze L., die, ja, nu en dan iets in het licht zendt, zwerft eeuwig buiten zijnen kring, en, in plaats van zich aan zijne hoofdstudie te houden, wil hij te veel de man van smaak zijn, en vervaardigt werken, wier bearbeiding hij gerust aan anderen kon overlaten. Meen nu evenwel niet, dat ik van onze Geleerden ik weet niet welke stroeve en onhandelbare menschen wil maken. Dat zij vrij aan de Gratiën offeren, maar zich van hoofdbezigheden niet te zeer laten aftrekken! Geloof mij, het is maar weinigen menschen gegeven, vele zaken te gelijk te kunnen bevatten of behandelen (de GROTIUSSEN, de BORGERS worden niet dagelijks geboren): *het leven is kort en de kunst lang*; men doet dus, dunkt mij, best, de weinige dagen, die men hier op aarde is, in de beoefening van een bepaald vak, en dat met de ons toebetrouwde taak in eenig verband staat, te besteden, en, mag ik mij zoo eens uitdrukken, aan de mindere Goden over te laten, wat door dezen zeer wel kan verrigt worden.

Uwe eigene bescheidenheid, waardoor gij al te bezorgd zijt,

zijt, om eenige mij bekende heerlijke vruchten van uwen geest algemeen verkrijgbaar te maken, geeft mij eene *vierde* reden aan de hand, waarom ik oordeel, dat sommige Geleerden met het uitgeven hunner werken wat al te achterlijk zijn. Zij volgen, namelijk, uw voorbeeld; en hunne te ver gedrevene nederigheid, bij de beoordeeling en waardering van hetgene zij vervaardigden, onthoudt ons maar al te veel, wat, eenmaal in het licht verschenen, der *Nederlandsche* Letterkunde tot geen' geringen luister zou verstrekken. Gij weet, ik ben niet voor dat spoedig en onberaden ter drukpers overgeven, waarvan *Duitschland* ons dagelijks te vele, en voor de ware geleerdheid verderfelijke, proeven oplevert; het *nonum prematur in annum* van HORATIUS heeft, onder zekere bepalingen, mij altijd zeer behaagd: maar dit belet mij niet, te gelooven, dat eenige onzer voortreffelijke mannen de kieschheid te ver drijven, en daaraan onzen roem te zeer opofferen. Hoe vele belangrijke stukken schuilen er niet in de lessenaars of laden onzer groote mannen, die, konden zij tot derzelver gemeenmaking besluiten, vrij wat helderder glansen zouden verspreiden, dan de meeste vertaalde werken! Wat had men, b. v., niet te verwachten van de VAN LENNEP's, de VAN HEUSDE's en zoo vele anderen, wilden zij het stilzwijgen afbreken, en de schatten van hunnen rijken geest der wereld aanbieden? En kon ik u, mijn waarde Vriend! bewegen tot de uitgave dier belangrijke bijdragen voor de letteren, die gij mij onlangs deedt zien, maar, uit zekeren schroom, voor het oog des Publieks verborgen houdt, ik voorzie, gij zoudt uwen eigen' roem en dien uws Vaderlands niet weinig verhoogen. Al te groote bezorgdheid, om niets te geven, dan hetgene boven alle berisping verheven is, kan schadelijk zijn; en bestuurde zij elk te allen tijde, dan mogt er, ja, veel middelmatigs wegblijven, maar bleef er ook niet tevens veel uitmuntends achter? Kon ik u, kon ik menigen God- en Regtsgeleerde, menigen Genees- en Taalkundige met hunnen arbeid ter drukpers heengeleiden, zij zouden mij eenmaal danken, en (ik zeg zulks met vertrouwen) de achting voor onze Letterkunde bij den buitenlander zou er veel, zeer veel bij winnen.

De bedenking, door u wel eens geopperd, „ of, bij de veelvuldige vertalingen, die hier dagelijks in het licht komen, onze schriften wel dat vertier zouden vinden, waarop Schrijver en Uitgever billijk mogten rekenen?" beantwoord ik

ik nog altijd met de vraag: „ waarom toch niet?” Het overbrengen van zekere werken in onze taal, als reisverhalen enz., zal zeker altijd noodig zijn; maar de zoo hevige vertaalzucht zou in dezelfde evenredigheid afnemen, als de poging, om ons Publiek op eigen werk te vergasten, toenam. Zien wij het niet aan onze bundels van Gedichten? Houden zij den lust, om uitheemsche Dichtwerken onder ons algemeen te maken, niet in een vast bedwang? En vinden zij niet zoo vele lezers, dat er herhaalde oplagen van moeten geschieden, en men zelfs tot goedkoopere uitgaven, met den besten uitslag, is kunnen komen? (*) Neen, de echte *Nederlanders* zullen niet geheel in gebreke blijven, om den ijver hunner Geletterden te onderscheiden; zij zullen, ziende, wat deze vermogen, allengs den trek naar het vreemde vaarwel zeggen, en dien overlaten aan die verblinde en verbasterde landgenooten, (wier aantal, helaas! al te groot geworden is) die oppervlakkigheid en ligtzinnigheid, vooral zoo zij van elders tot ons komen, boven oud-*Nederlandsche* degelijkheid en waardigheid de voorkeur geven. De edelen onder onze Boekhandelaars zullen, gelijk wij vertrouwen mogen, steeds gereed staan, om de bemoeijingen van achtbare vaderlandsche Schrijvers te ondersteunen, en krachtig medewerken, om die hunner medebroederen te keer te gaan, wien niets dierbaar is, dan de beurs hunner landgenooten.

Deze brief, waarde Vriend! is wat lang geworden, ik erken het; maar is hij wel te uitgebreid voor den wijden omvang van het behandelde onderwerp? Hoe veel en hoe veel beters kon er aan het gezegde worden toegevoegd! Ik mogt slechts eenige wenken geven. Konden zij nu maar dienen, om u, zoo niet geheel, dan ten minste grootendeels, met den staat onzer Letterkunde te verzoenen, en u te overtuigen, dat wij ons aan de smaadredenen van dezen en dien verwaten' vreemdeling niet behoeven te bekreunen! Wat zij, intusschen, bij u al of niet mogen uitwerken, dat zij u *dit* althans op nieuw bewijzen, dat de zucht, om de eer des Va-

(*) Het een en ander lost de bedenking toch niet genoegzaam op. Verzen laten zich zoo gemakkelijk niet vertalen, en iedereen verstaat of leest ze niet in het oorspronkelijke. Maar prozaïsche, populaire, stichtelijke of amusante lektuur is even welkom, of zij elders of op eigen' grond gewassen is. En daarom schijnt ons een tegenwigt noodig, om in dit opzigt tegen den vreemdeling te markten.

Vaderlands, en van al hetgene hetzelve betreft, te handhaven, woont en werkt in het hart van

Uwen toegenegen' Vriend

B.

NAPOLEON VÓÓR DEN SLAG BIJ BAUTZEN.

(Door een *Poolsch* Officier.)

Het bij *Bautzen* verzamelde *Russische* leger stootte met den regter vleugel aan de bergen, met den linker aan de laagten. De *Fransche* armee had de stelling aan het einde van het dal, achter de dorpen *Aurez*, *Nadewiz* en *Burg*, langs bosschen en hoogten, in bezit. In den nacht van 20 op 21 Mei 1813 kreeg de *Fransche* armee bevel, zich slagvaardig te maken. Met ongeduld verwachtten de soldaten den dag, die hun lot zoude beslissen; want men geloofde algemeen, dat, na de zege, de *Oostenrijkers* zich met de *Franschen* vereenigen, en de vrede het loon der overwinnaars zijn zoude.

Met dertig Ulanen stond ik op den voorpost achter een' kleinen heuvel, een pistoolschot ver van een *Kozakken*-piket. Ten drie ure in den ochtend bragt mij de Adjudant des Generaals LABRUYERE deze order: „NAPOLEON zal den post bezigtigen; de soldaten mogen, zelfs niet door de geringste beweging, de tegenwoordigheid des Keizers verraden, hem in het geheel niet schijnen te bemerken, en zich alleen met hunne zaken bemoeijen." Ten half vier hielden twee eskadrons Ulanen van de Garde eene halve werst van mijnen post stand, en vier ruiters naderden mij stapsvoets. De tegenover ons staande *Kozakken* bemerkten, naar het scheen, deze bewegingen niet, en voerden gerust hunne paarden uit de hand, dezelve op het koornveld ginds en herwaarts leidende. Weldra kwam NAPOLEON naar mijnen heuvel, gekleed in een' grijzen jas en kleinen punthoed, zonder eenige militaire onderscheiding; hij reed op een bleekgeel paard. Hem verzelden de Maarschalken BERTHIER en NEY, alsmede onze Divisiegeneraal LABRUYERE, neef van eerstgemelden. Achter den heuvel stegen zij af; en, daar zij noch bedienden, noch Ordonnans bij zich hadden, moest mijn Onderofficier de paarden vasthouden. Ingevolge des bevels, hiel-

hielden zich de foldaten, alsof zij de bezoekers volftrekt niet opmerkten. De helft was bij de paarden; anderen zaten bij het vuur, braadden vleesch, en dronken bedaard hunnen wijn. Ik ging met mijne pijp den heuvel op en neder, groette den Keizer naar krijgsgebruik, en ging voort met kuijeren. Mijne vier gasten plaatften zich achter groote fteenen op den grond. BERTHIER ontrolde eene kaart, en gaf NAPOLEON eenen verrekijker. Nadat zij eene korte poos met elkander gefproken en de kaart befchouwd hadden, boog Generaal LABRUYERE de eene knie; NAPOLEON plaatfte den verrekijker op deszelfs regter fchouder, en befpiedde, ongeveer een kwartier uurs lang, in gebogene houding, de ftelling der *Rusfen*, de vlak tegenover den heuvel liggende ftad *Bautzen*, en de met *Rusfisch* gefchut en infanterij bezette hoogten. Daarna zetteden zich allen op de fteenen neder; NAPOLEON riep mij tot zich, en vroeg mij: „Sedert hoe lang dient gij?" — „Het is mijn beroep, uwe Majesteit; reeds op mijn zestiende jaar heb ik met kanonskogels kennis gemaakt." — „Wat denkt gij van de *Kozakken?*" — „Zij zijn dappere foldaten, die evenwel van meer nut zijn in den legerdienst, dan in een' openlijken veldflag." — „Waar! Hebt gij ooit tegen de *Rusfifche* infanterij gevochten?" — „Ja, uwe Majesteit! zij is voortreffelijk, en eene waardige mededingfter van de infanterij uwer Majesteit." — „Hij heeft gelijk," zeide NAPOLEON, zich tot NEY wendende. „Gij, *Polen*, fpreekt ongeveer dezelfde taal als de *Rusfen?*" voer hij voort. — „Ja, uwe Majesteit! wij verftaan elkander even gemakkelijk, als de *Zweed* den *Deen*, en de *Duitfcher* den *Hollander*." — „Apropos, fpreekt gij *Duitsch?*" — „Ja, uwe Majesteit!" — „Nu, zoo zet u te paard, en breng mij uit het honderd fchreden vanhier gelegene dorpje den een' of anderen boer; ik zal in uw afzijn den post kommanderen."

Mijn paard was getoomd; ik fprong in den zadel, en joeg in vollen galop naar het dorpje. Bij mijne komst zag ik aan het eene einde *Rusfifche* jagers hunne gort koken, en aan het andere *Franfche* fcherpfchutters gerust uit het eene huis in het andere gaan. Tot mijn geluk trad een halfgekleede *Duitfcher* uit zijne woning. „Goede vriend! wilt gij geld bij onzen Generaal verdienen?" vroeg ik hem. — „Geld? goed!" antwoordde hij; „maar waarvoor?" — „Spreek flechts eenige oogenblikken met hem." — „Hij wil mij misfchien tot

gids gebruiken?" — „Vrees niets; ik verzeker u op mijn woord van eer, dat hij alleen met u fpreken wil, en u terftond weder naar huis zal laten gaan. Voor het overige volgt gij goedfchiks, of ik jaag u een' kogel door den kop." (Ik wilde hem flechts vrees aanjagen, en trok de pistool uit den gordel.) — „Van harte gaarne! Ik ben bereid u te volgen," zeide de van angst fidderende boer. — „Nu, zoo zet u achter mij op het paard." Ik hield aan de heg; de *Duitfcher* klom op het paard, en ik vloog met hem als een pijl naar mijnen post.

„Bravo, Heer Officier!" riep NAPOLEON mij toe; „ik dank u." De boer groette, en wachtte bevend zijn lot. NAPOLEON keerde hem den rug toe, en deed hem, door NEY, de volgende vragen: „Is de door de laagte regts (op de linker flank der *Rusfen*) vloeijende beek diep?" — „Slechts tot aan de knie." — „Rijdt gij er met uwe karren door?" — „Altijd, behalve in de lente en den herfst, wanneer het water wast." — „Kan men ze overal doorwaden?" — „Neen: op eenige plaatfen liggen op den bodem eene partij fteenen; maar, van het bruggetje regts, is, tot op een vierde van eene mijl, zuivere grond." — NAPOLEON was met de antwoorden zeer in zijn' fchik, en fcheen bijzonder opgeruimd. Hij vroeg geld van BERTHIER, nam eene geheele hand vol Napoleonsd'or, en gaf die aan den boer, met de woorden: „Daar! drink op de gezondheid van den *Franfchen* Keizer!" De boer wilde hem te voet vallen. „Halt!" fprak NAPOLEON: „kent gij den Keizer?" — „Neen; maar ik zou hem wel eens willen zien." — „Nu, zie dan!" zeide hij, op den Maarfchalk NEY wijzende, die op dat pas zijn' jas had losgeknoopt, zoodat de met goud geftikte uniform zigtbaar was. De boer wierp zich voor hem neder. NEY lachte: „Deze Heer fopt u. Dat is de Keizer," voegde hij er nevens, op BERTHIER wijzende. De boer wierp zich weder op den grond. „Vermoei u niet vergeefs," zeide BERTHIER in zeer flecht *Duitsch*. „Dat is de Keizer," en wees op LABRUYERE. De boer wilde zich voor dezen nederwerpen. „Ik ben te jong om Keizer te zijn; buig u voor hem, die u het geld gegeven heeft." — „Dat is billijk," fprak de *Duitfcher*, NAPOLEON's hand grijpende, en dezelve kusfende, terwijl hij zeide: „Dat is een gouden handje!" Allen lachten luidkeels, lieten den boer naar huis keeren, en klommen den heuvel af. NAPOLEON beval BERTHIER, elk' mijner foldaten een Louisd'or te ge-

geven; hetgeen op ſtaanden voet geſchiedde. „BERTHIER, ſchrijf den naam des Officiers op!" ſprak NAPOLEON. Hierop wendde hij zich tot mij, nadat hij reeds te paard was geſtegen, en zeide: „Ik heb met uwe onderhoorigen van u geſproken, en ben over u voldaan. Wanneer u iets ontbreekt, zoo wend u regtſtreeks tot mij, en herinner mij dan ſlechts aan onze kennismaking bij *Bautzen*. Vaarwel! Ik wensch, dat gij ſpoedig Kapitein zult zijn!" Ik boog mij, en zij reden ſtapsvoets naar de eskadrons der Ulanen van de Garde terug, welke al dien tijd opgezeten waren gebleven. Na verloop van een uur werd ik door jager-ruiterij afgelost. Ik kwam bij het regement; en het eerſte woord, waarmede mij mijn Kolonel ontving, was: „Welkom, Heer Kapitein!" Bij het regement was de dagorder wegens mijne bevordering reeds voorgelezen. Van blijdſchap leegde ik met mijne vrienden eenige fleſſchen ouden wijn; en, na verloop van een uur, gingen wij de kogels te gemoet, die, zoo als men weet, niet gewoon zijn eenig onderſcheid te maken tusſchen Kapitein en Luitenant.

KATAKOMBEN IN RUSLAND.

(*Leipz. Litt. Zeitung*, 1822. S. 172.)

In de nabijheid van het klooster van *Petſchersky* zijn de merkwaardige en door geheel *Rusland* beroemde *Katakomben*, of onderaardſche holen en gewelven, (*Petſchera* beteekent, in het *Rusſisch*, *een hol*) een doolhof van ruime gangen diep onder de aarde, in welke aan de zijden kamers of kapellen, waarin ontelbare *reliquien* en vele kisten met niet vergane lijken van Heiligen, ook aanzienlijke kerkſchatten, gevonden worden. Men telt er zeven kapellen, die in naaste en verſte verdeeld worden. In de *Katakombe* van den H. ANTONIUS, of de naaste, zijn vier kapellen en drieënzeventig heilige lijken; in de *Katakombe* van den H. THEODOSIUS, of de verſte, ſtaan drie kapellen en vijfenveertig lijken. Deze lijken of *mumiën* zijn in nog gave zijden ſtoffen gewikkeld, en op hooge feestdagen trekt men dezelve kostbare, door Keizerin KATHARINA II geſchonkene, kleederen aan. Nevens elke kist hangt een klein houten bord, waarop de naam van den Heilig ſtaat, b. v. *de hoogwaardige* NESTOR, *de eerwaardige* JO-

JOHANNES, enz. De kisten zijn van hout, deels met een parkementachtig leder, deels met eene wollen ſtof, deels met zijde overtrokken, en ſtaan open. De huid der lijken is geheel bruin, en door lengte van tijd uitgedroogd en rimpelig zamengetrokken. In de groote vaste worden aangezigt, handen en voeten ontbloot. Behalve deze nog gave lijken, ſtaan in de gangen verſcheidene afzonderlijke hoofden, en in kleine gewelven ook vele kisten met reeds vergane ligchamen. Dezelve geven geheel geen reuk van zich, zoodat nergens lucht van dooden te bemerken is; integendeel vindt men in de *Katakombe* van den H. ANTONIUS, zelfs in de heetſte zomerdagen, eene vrij drooge en zuivere lucht. Deze holen, ſedert eeuwen de begraafplaatſen der monniken van *Kiew*, zijn in het gebergte uitgehouwen, dat uit een vast, ijzerachtig, met eenige kleideelen vermengd zand beſtaat. Boven zijn ze gewelfd en, gelijk ook de bodem en wanden, met kalk beſtreken.

Door de hooge ligging en ſoort van grond wordt het verklaarbaar, dat magere, in de lente of in den herfst geſtorvene, ligchamen, die hier bijgezet werden, niet verrot, maar uitgedroogd zijn. Pelgrims, bedevaartgangers en nieuwsgierigen bezoeken dezelve veelvuldig; uit geheel *Rusland* komen herwaarts vele menſchen, in gunſtige zomers wel eens tegen de 50,000. Elken morgen, na het eindigen der godsdienstoefening, kan men, zich bij eenen monnik in de kerk nabij den ingang aangemeld hebbende, de gewelven bezoeken; en er is niet veel meer dan een uur tijds noodig, om in al de gangen rond te wandelen, en ieder dezer Martelaren en Heiligen van de *Griekſche* kerk te bezoeken. Velen hebben beweerd, dat deze grotten in vroegere eeuwen de verblijven van afgezonderd wonende monniken zouden geweest zijn. Dit, echter, is, naar alle omſtandigheden en naar de boven bijgebragte aanmerkingen, zeer onwaarſchijnlijk.

GRONDREGELS VAN WARE STAATKUNDE.

Dat alle Vorſten zich van de waarheid doordrongen gevoelden, dat zij beginnen hunne troonen te verliezen, van het oogenblik af, dat zij de wetten verkrachten!

Om het gezag te behouden, in eenen Staat, langs den weg des gewelds, moet de magt, die verdrukt, evenredig zijn aan

aan die, welke verdrukt wordt. De magt des gewelds kan zich staande houden, zoo lang deze evenredigheid bestaat. Maar elken dag mag men derzelver omverrewerping verwachten, zoodra de verdrukte meer werkelijke magt verkrijgt dan de verdrukker.

Niet de magt, die herstelt, maar de magt, die vernielt, is te veroordeelen.

Er zijn twee wijzen van vechten; de eene met de wetten, de andere met het geweld. De eerste is eigen aan den mensch, de tweede ons gemeen met het dier.

Er is, voor eenen Vorst, geene sterkere fortres, dan de liefde zijns volks.

Het is gemakkelijker, zich te doen beminnen door de goeden, dan door de boozen, en te gehoorzamen aan de wetten, dan die voor te schrijven.

Om de Politiek te leeren kennen, ga men naar *Konstantinopel!*

Het is niet moeijelijk te ontdekken, vanwaar de geestdrift der volken voor de vrijheid ontsta. De ondervinding bewijst, dat de natiën nimmer tot rijkdom en aanzien geraken, dan onder een vrij en liberaal Gouvernement.

DE DONKERE ZIJDE VAN DEN SOLDATENSTAND.

Het is eene aangenomene en treurige gewoonte, dat de soldaat, onderworpen aan eene lijdelijke gehoorzaamheid, zich niet hebbe te bekreunen, of de oorlog, in welken men hem gebruikt, regtvaardig zij, dan niet. „Val aan!" is het woord, en hij valt aan. „Verniel!" en hij vernielt. Wat verscheelt het, of men zijnen arm gewapend hebbe tegen eene naburige natie, die hem niet beleedigd heeft, tegen zijnen medeburger, ja tegen zijnen broeder? Hij moet gehoorzamen. Hij is een doodend werktuig! — Wanneer gij in de koloniën uwen Neger gebiedt te gaan vermoorden of bestelen dat gezin of dien man, heeft hij het regt u zijne diensten te weigeren, en gij hebt geen regt van hem eene misdaad te vorderen. De wet beschermt zijnen wederstand. De slavernij van den soldaat, is zij dan verschrikkelijker en harder, dan de slavernij van den Neger?!

Een arme Neger werkt, in het zweet zijns aanschijns, een' ganschen heeten dag. De Blanke doet den Zwarte, het

 paard,

paard, den os arbeiden, den eersten zelfs vaak zwaarder dan de laatsten. Alleen het zwijn niet. Het zwijn eet, drinkt, kuijert, slaapt wanneer hij wil, en leeft als — een Edelman!

EEN WOORD OVER VRIJHEID EN VREDE.

Men kan de Vrijheid schenden, maar niet vernietigen. Zij verwijdert zich somwijlen, maar keert weder; haar vuur, terwijl men het gebluscht waant, is alleen bedekt. Wanneer zij in de gemoederen verstikt schijnt, ademt zij in het diepst des harte. Verdedigd door eeuwige beginselen, kan men haar niets anders tegenstellen dan de broze wapenen der vooroordeelen; en, in het oogenblik dat men meent haar verplet te hebben, herinnert hare zegepraal den onzinnigen, die haar bestrijden, dat zij onsterfelijk is.

De Vrede is de staat van gezondheid der volken; de Oorlog is voor hen een staat van ziekte. — Het leger is de kracht van den staat; men kan het niet te zeer vereeren, wanneer het gebruikt wordt om denzelven te verdedigen, noch te zeer vreezen, wanneer het zich met het inwendige wil moeijen. Wanneer het zwaard zich in de plaats stelt van den schepter, vervangt vrees de toegenegenheid; de luimen der willekeurige magt vervangen de wetten; de vruchtbare vrijheid draagt geene vruchten meer; de handel kwijnt; de kunsten verdwijnen; de landbouw zelfs is vernietigd.

VOORSCHRIFT VAN EENEN KONING ZOO ALS HIJ BEHOORT TE ZIJN.

(Uit JOHN DAVY's Reizen. *Londen*, 1821.)

De Koning (van *Candia*, op *Ceilon*) bezit een volstrekt gezag; en dit Gouvernement, naar luid der Geschiedschrijvers des lands, heeft ten minste tweeduizend jaren aldaar stand gehouden. Hij heeft drie Ministers, negentien gewestelijke Opperhoofden, twee Tempelhoofden, en drieënvijftig Officieren van het Paleis. De troon is erfelijk. De Geschiedenis van *Ceilon* levert intusschen eenige uitzonderingen, van wege buitengewone verdiensten. De Koning is grondeigenaar van het gansche eiland. Alle magt gaat van hem uit; hij bepaalt

paalt de belastingen, en den dienst des volks; hij verleent eere en waardigheden, en neemt die naar welbehagen terug. In weerwil, echter, der uitgestrektheid van dusdanige magt, legt hij, bij zijne troonbeklimming, gelofte af van te regeren volgens zekere gebruiken en regelen, door de overlevering bewaard. Ziehier de voornaamste derzelven, het voorschrift opleverende van eenen Koning zoo als hij behoort te zijn, overgenomen uit de *Pali*, waar ze in verzen staan uitgedrukt:

Eerste Hoofdstuk.

1. Wees liefderijk jegens hen, die zulks verdienen.
2. Wees zacht in uwe taal.
3. Dat uwe daden steeds ten doel hebben het geluk des volks.
4. Bemin uw volk als uzelven.

Tweede Hoofdstuk.

1. Begunstig niemand, door een' ander' ongelijk aan te doen.
2. Doe geen ongelijk aan iemand, door een' ander' te begunstigen.
3. Dat geene vrees u immer belette regtvaardig te zijn.
4. Wees op uwe hoede van geen kwaad te doen door onkunde en bij gebrek van genoegzame kennisneming.

Derde Hoofdstuk.

1. Wees *liberaal*.
2. Volg striktelijk de regels van uwen godsdienst.
3. Beloon hen, die zulks verdienen.
4. Dat uw gedrag geregeld worde door regtschapenheid.
5. Dat uw gedrag geregeld orde door zachtheid.
6. Wees geduldig.
7. Houd u vrij van kwaadwilligheid.
8. Gedoog geene pijnbank.
9. Weet te vergeven.
10. Luister naar goeden raad.

Wanneer een Koning tegenstrijdig handelt met bovenstaande regelen, wanneer hij de gebruiken des lands en het voorbeeld der goede Vorsten versmaadt, staat het gansche volk op, en zet hem af: voorbeelden van zulk eene omwenteling zijn niet zeldzaam in de Geschiedenis van *Ceilon*.

DE VERZOEKING.

Door Mevrouw ELISE RÄCHLER, geb. EHRHARDT.

Eene ware Gebeurtenis.

Uit den rijken schat der aanteekeningen van wijlen mijnen vader lust het mij, de volgende waarschuwende gebeurtenis mede te deelen, welker toedragt hem, van wege zijne betrekking tot den persoon, wien dezelve is bejegend, beter, dan welligt iemand anders, konde bekend zijn.

De Bankier V. B. hield zich dikwijls des morgens in zijne kamer met het wegen en schiften van goudgeld bezig; onder welke verrigting hem doorgaans zijn barbier aantrof. Zonder nadenken schoof hij gewoonlijk zijnen stoel slechts een weinig terug van de tafel, op welke de goudstapels verspreid lagen; waarop dan de barbier naderde en zijn werk verrigtte. Op zekeren morgen bemerkte de Heer V. B., dat des jongelings hand beefde, en, zich daardoor met het mes geraakt voelende, zeide hij, een weinig onthutst: „Pas beter op „uwe zaken. Hebt gij misschien wat hard geloopen, rust „liever eerst een paar minuten uit." De barbier deed zulks, te kennen gevende, dat hij zich niet wel bevond. Weldra, echter, herstelde hij zich, en volbragt nu zijne taak met vastere hand. De volgende keer dezelfde verschijning; nog sterker beefde hij, en de Heer V. B. gevoelde eene pijnlijke snede. Huiverend opstaande, verweet hij het jonge mensch nadrukkelijk zijne onhandigheid, terwijl hij zich met den doek het afdruipende bloed van het aangezigt wischte. De barbier leunde, doodbleek, op de goudtafel. Eensklaps wierp hij het mes weg, viel den Heer V. B. te voet, en smeekte, zijne knie omvattende, om vergiffenis en genade. De menschlievende man meende, dat een of ander jeugdig vergrijp den jongeling in geldverlegenheid had gebragt, verklaarde op deze wijze zijn sidderen en verbleeken, en vroeg medelijdend: „Is het veel, mijn vriend, wat gij noodig hebt?" Maar de barbier antwoordde hem slechts met zuchten, hoofdschudden, en wijzen op de geldstapels. Lang duurde het, eer de Heer V. B. begreep, wat zulks beduidde. Eindelijk borst hij in deze woorden uit: „Om Jezus wille, laat mij niet we„der in deze kamer, bij deze tafel komen! De Satan blikt „mij uit dat goud tegen — reeds tweemaal heb ik met hem „gestreden, en heden op dood en leven. Ik ben, wel is

„waar,

„ waar, een verworpeling, dat de Booze zulk een vermogen
„ op mij heeft; maar toch moet ik het u bekennen — doe
„ met mij, wat gij wilt — het was mij, wanneer ik dit
„ goud zag, alsof eene helfche magt het mes in mijne hand
„ beftuurde: — als wilde en moest ik u...." Hier verftomde de jongeling. Bleek van ontzetting deinsde de Heer v. B. eenige fchreden terug voor hem, die zoo even op het punt ftond zijn moordenaar te worden. Reeds had hij de koord der fchel in de hand, om zijne bedienden te hulp te roepen, toen hij nog eens het oog floeg op den ongelukkigen jongeling, die zich, na de verfchrikkelijke bekentenis, zigtbaar herfteld had, en, met eene foort van blijmoedige onderwerping, zijn lot fcheen te verbeiden. Een zoo zacht, zoo edel gelaat, tot dusverre nog door geenen enkelen trek der ondeugd ontfierd — de éénige zoon van minnende ouders.... dit trof den Heer v. B.; langzaam ontgleed de fchelkoord zijne vingeren; hij trad naar den jongeling, vatte hem liefderijk bij de hand, en fprak in plegtigen ernst:
„ Vriend! laat ons, op ftaanden voet, God danken, en zijne
„ barmhartigheid loven." Beiden knielden. Het gebed des harte, 't welk de Heer v. B. daarop luid uitfprak, en waarin hij zichzelven als medefchuldig erkende aan deze, alleen door Goddelijken bijftand afgewende, misdaad, naardien hij den ongelukkigen jongeling door het blinken van zijn goud boven zijne krachten had verzocht — dit gebed om volkomene redding des verdoolden heeft, buiten dezen, God alleen gehoord, en — ook verhoord. Immers, toen daarop de Heer v. B. den jongeling wel in zijn bedrijf te zijnen huize gefchorst, maar daarom niet verftooten had, is hij der deugd beftendig getrouw gebleven, een voorbeeldig burger en huisvader geworden, en heeft, in gevorderden ouderdom, dikwijls verklaard, geen vuriger wensch te voeden, dan den Heere v. B. zijne dankbaarheid te kunnen doen blijken. Bij diens overlijden verzelde hij het lijk, riep onwillekeurig bij het graf uit: „ Bij God, in de eeuwigheid, zal ik hem danken!" zocht en vond daarna gelegenheid, der familie, voor welke de edeldenkende man het gansche voorval had geheim gehouden, hetzelve perfoonlijk te verhalen, en zich alzoo, naar 't fcheen, van eene behoefte zijns harte te kwijten.

Het moge dan nu ook ons ter waarfchuwing verftrekken, om niemand, met name geene dienstboden, door te verre gaande zorgeloosheid, of zelfs door onvoorzigtige vertooning van geld en kostbaarheden, tot het kwade te verzoeken.

VERSCHIJNING VAN DEN DUIVEL, TER VERHINDERING VAN KERKROOF.

Dat de vertellingen, die als fabeltjes onder het volk rondloopen, meestal op eene ware gebeurtenis berusten, die slechts naar den staat van beschaving des volks, onder welk zij ontstaan zijn, verschillend gewijzigd, en in lateren tijd met vreemde bijvoegsels versierd zijn, kan het volgend verhaal bevestigen.

In de eerste jaren der nu verloopene achttiende eeuw had zich op de meeste dorpen van het *Brunswijksche*, *Maagdenburgsche* en de omliggende streken het gerucht verspreid, dat de Duivel eene bende dieven, die in de kerk te *Neindorff*, in het *Asseburgsche*, ingebroken waren, verjaagd had, zonder dat zij hunnen voorgenomen kerkroof hadden kunnen volvoeren.

Dit verhaal (hoe strijdig ook met al hetgeen de Booze gewoon is uit te regten!) ging onder het volk van mond tot mond, en men vertelde het elkander als eene uitgemaakte zaak. De dieven, zeide men, hadden den Duivel bij helderen maneschijn zeer duidelijk gezien. Hij had een geheel ruig aangezigt, groote vurige oogen, en een paar ontzettende horens op het hoofd gehad. Zijn rok was ter halverwege bruin geweest, en hij droeg een' vuurrooden halskraag. Hij had klaauwen, in plaats van handen. Omtrent zijne voeten wist men niets bepaalds te zeggen, omdat hij achter de leuning van het zangkoor voor het orgel had gestaan, en van daar op de dieven steeds het oog had gevestigd. Hij had voorts zulk een verbazend leven gemaakt, dat het scheen of hij op de dieven wilde afkomen; dan weder maakte hij een geluid, alsof al de armenzakjes in de kerk in beweging waren. Deze verschijning nu had den dieven zulk een' schrik aangejaagd, dat zij, met achterlating van al de reeds bijeengebragte kerkgereedschappen, de vlugt hadden genomen, en gezworen, nooit weder eene kerk te bestelen; want dat er toch met den Duivel vooral geen spotten zij.

Hoezeer ook reeds destijds het vermelde verhaal hier en daar werd in twijfel getrokken, vond hetzelve echter bij den grooten hoop gereeden ingang, en werd, met nieuwe bijvoegselen versierd, als eene onomstootelijke waarheid erkend, sedert eene bende dieven voor het geregt te *Jerxheim*, in het

Bruns-

Brunswijksche, in 1711, onder andere huisbraken, almede bekende, dat zij, bij eenen voorgenomen kerkroof te *Neindorff*, door den Duivel verjaagd waren, 't welk alle gevangenen gelijkelijk verklaarden, en waarbij zij dan ook in het vergelijkend verhoor tegen elkander bleven volharden, bewerende, dat zij, op de beschrevene wijze, den Duivel met hunne eigene oogen gezien hadden.

Ware deze bekentenis in eenen vroegeren tijd gedaan, het volksverhaal zou zich zonder ophouden van geslacht tot geslacht hebben voortgeplant; thans, echter, deed een nader onderzoek de ware toedragt der zake kennen, en de gebeurtenis werd daardoor voor altijd van haar wonderbaarlijk kleed ontdaan.

Het bleek dan nu, dat deze gewaande verschijning des Duivels zeer natuurlijk geschied was. De toenmalige Heer van het dorp was een groot liefhebber der jagt, en hield op zijne plaats een achtjarig hert tot zijn vermaak. Deze gesneden en tamme hertenbok liep zoo wel bij nacht als dag overal door het dorp rond, en was, daar hij van jong en oud gevoêrd werd, met alle huizen bekend, voor welke hij als een bedelaar bleef staan, om iets te ontvangen. Opdat hij evenwel niet zou verloren raken, was hij met een' roodleêren halsband voorzien, aan welken eene schel hing. Dit hert was zoo zeer aan de menschen gewoon, dat het alle plaatsen bezocht, waar het slechts bemerkte, dat menschen waren, zelfs de kerk, uit welke men het reeds meermalen had moeten wegbrengen, als het onder de godsdienstoefening daarin liep. In den nacht, dat de dieven inbraken, was deze bok door de deur naar den toren, die men verzuimd had te sluiten, binnengekomen, over het orgel naar het koor der zangers gegaan, en had, toen hij menschen hoorde, alle moeite gedaan om bij hen te komen, en zich dus, op de achterpooten, zoo digt aan de balie begeven, dat kop en pooten over dezelve heenstaken.

Deze onverwachte verschijning bij het schemerend maanlicht, en de doffe klank zijner voetstappen in de holle gewelven, wekten den angst der op het dorp niet bekende dieven, door hun geweten gejaagd, zoo zeer op, dat zij niets anders wisten te doen, dan op het spoedigst deze plaats te verlaten; en hunne verschrikte verbeelding prentte hun dit zoo levendig in, dat zij, ook voor het geregt, hierbij bleven volharden. En zoo verrigtte dan hier de Geest des Kwaads, voor de eerste maal, zijns ondanks, eene goede daad!

STOMME, MAAR LUID- EN WÈL-SPREKENDE TAAL.

Wanneer de eersten der arme *Grieksche* vlugtelingen door *B.*...... in *Saksen* trokken, staarde de kleine, lieve jongen van den waard de vreemdelingen nieuwsgierig aan. Een van hen, een kloek, welgevormd man, met een' raafzwarten baard, zag lang en in diepen weemoed op het kind neder. Eindelijk wendde hij zich tot een' zijner lotgenooten, wees met aandoening op den knaap, en wischte een' traan uit zijne oogen. Dit verstond elk. Hij bragt, met het innigst vaderlijk gevoel, een smartelijk offer der herinneringe aan zijnen vermoorden lieveling!

VOORSLAG TOT EENE NIEUWE BELASTING.

In een gezelschap bij den Minister van Finantiën *** viel het gesprek op het rijke onderwerp der onderscheidene belastingen. De Minister verklaarde, dat de grootste zwarigheid bij het heffen in deze twee hinderpalen gelegen was; te weten, om te voorkomen, dat dezelve niet door list ontdoken werden, en dat het volk niet morde; er bijvoegende, dat hem zulks nog nooit had willen gelukken. „Ik ben, wel is waar," hernam zeker Heer, „geen Financier; maar ik vlei mij toch, zulk eene belasting te kunnen aan de hand geven." — En die is?" vroeg de Minister gretig. — „Eene op elken doode. Den dood toch kan niemand ontduiken; want wij moeten allen, vroeger of later, sterven; en hem, die dezelve moet betalen, is de mond voor altijd gesloten!"

Aanteekening, behoorende tot de *Hulde aan* VAN SWINDEN, bij de woorden: *der* Seine *blonk in 't oog.*

In den jare 1767 was VAN SWINDEN te *Franeker* als Hoogleeraar in de Wijsbegeerte geplaatst geworden; in 1770 behaalde hij den Eereprijs bij de Akademie der Wetenschappen te *Parijs*, en mag gerekend worden hierdoor zich in *Frankrijk* het eerst met lof te hebben leeren kennen.

MENGELWERK.

REDEVOERING,

OVER

JOHN HOWARD,

DOOR

W. H. SURINGAR. (*)

Wanneer wij de oudere en nieuwere geschiedenis doorbladeren, dan ontwaren wij met innige vreugde, dat er te allen tijde menschen bestaan hebben, die zich van den grooten hoop luisterrijk onderscheidden, de gaven en krachten van ligchaam en geest, de voordeelen van stand en vermogen voor het welzijn hunner natuurgenooten gewilliglijk opofferden, en zich alzoo te regt den naam verwierven van *weldoeners der menschheid*. Wanneer wij ons vervolgens begeven tot eene onpartijdige vergelijking van de weldoeners des menschelijken geslachts onder de oudere en nieuwere geschiedenis, dan ontdekken wij met geen minder vreugdegevoel, (dank zij den weldadigen invloed van den Christelijken Godsdienst!) dat in lateren tijd het getal dier weldoeners niet alleen aanmerkelijk grooter is, maar dat ook, over het algemeen, de laatsten de eersten overtreffen in helderheid van begrippen en zuiverheid van beginselen, in verhevenheid van doel, en in uitgebreidheid van werkkring. Inzonderheid is dit onderscheid opmerkelijk bij die weldoeners des menschdoms, welke, door menschlievende bedrijven en instellingen, niet alleen hunnen tijdgenooten, maar zelfs het nageslacht ten zegen waren. Het is waar, met welgevallen beschouwen wij, onder

(*) Uitgesproken, den 21 Februarij 1821, in eene vergadering van het Departement *Leeuwarden* der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen.*

der de vroegeren, eenen TITUS, TRAJANUS, de ANTONIJNEN, en ALEXANDER SEVERUS; want zij waren Keizers, die bijna de gansche toenmalige beschaafde wereld door weldadèn aan zich verpligtten. Doch rijst onze eerbiedige bewondering niet veel hooger, als wij menschen, door purper noch titels versierd, en zonder eenige roeping, dan alleen die hunner menschenliefde, zien aansnellen tot hulp, tot redding hunner ongelukkige, miskende natuurgenooten? Letten wij, onder zoo vele lateren, slechts op eenen LAS CASAS, die zich, met zijne medebroeders, de gevaarlijkste reizen getroost, ter redding van onschuldige *Indianen* uit den gierenklaauw der *Spanjaarden*, — op eenen FRANKLIN, éénig in zijne soort, en van wien HERDER getuigt: „ Gave God, dat wij in geheel *Europa* één volk hadden, 't welk hem las, zijne grondstellingen aannam, en naar dezelfde liefde handelde!" — op eenen DAVID BARCLAY, die, met opoffering van tienduizend pond sterl., zijnen Negers op *Jamaika* de vrijheid schenkt, om eene proeve te nemen, of en in hoe verre deze mishandelde en diep vernederde slagtoffers, onder behoorlijke leiding, vatbaar zijn voor beschaving en verlichting, — op eenen JOHN HOWARD eindelijk, die geheel *Europa* doorkruist, alle gevangenhuizen bezoekt, en de zaak der ongelukkige gevangenen, de zaak der menschelijkheid, aan alle hoven bepleit. (*)

Het is ons niet ongepast voorgekomen, M. H., u in dit uur het beeld van eenen weldoener des menschelijken geslachts van lateren tijd te teekenen. Onze keuze bepaalt zich tot den laatstgenoemden, tot JOHN HOWARD; deels, omdat hij zich van alle anderen onderscheidde door den aard zijner weldaden, en door de wijze, op welke hij dezelve bewees; deels, omdat de meesten uwer, zoo wij vertrouwen, dien man bij name dikwijls hebben hooren noe-

(*) Vergel. de uitmuntende Prijsverhandeling van N. G. VAN KAMPEN, *over de deugd en het geluk der oude en hedendaagsche Volken*, bekroond door TEYLER's *Godgeleerd Genootschap*.

noemen, maar van zijne levensbijzonderheden en verrigtingen weinig of niet weten, alzoo er in onze moedertaal, voor zoo verre ons bekend is, geene levensgeschiedenis voorhanden, en al hetgene *wij* dienaangaande in vreemde talen hebben kunnen raadplegen beknopt en onvolledig is. (*) Ontvangt deze proeve met welwillendheid!

JOHN HOWARD, van wien men met regt zeggen kan, dat hij, naar het voorbeeld van den besten der menschen, *het land doorging goeddoende*, was de zoon van eenen rijken tapijtwever, en ontving het levenslicht te *Hackney*, in *Engeland*, in het jaar 1726. Zijn vader stierf vroeg, en liet hem achter onder de zorg van voogden. De voogden, niet voornemens om van den jongeling een' geleerde te maken, bestemden hem tot den koopmansstand, en gaven hem eene zeer dagelijksche opvoeding. Hij behoefde daarom evenwel niet onder te doen voor anderen, welken eene meer beschaafde opvoeding ten deele viel; want door eigene geestkracht stuwde hij zich voort, en, bezield met eenen rusteloozen ijver, schoot hij in niets te kort. Aan standvastigheid en volharding paarde hij reeds vroeg menschlievendheid. Liefde was alzoo de grondtrek zijner ziel; en, waar deze wèl ontwikkeld wordt, laat zich met regt iets edels, iets groots verwachten. De voogden, intusschen, sloegen op den voortreffelijken aanleg des jongelings minder acht. Zoodra

(*) Door onverwacht opgekomene ongesteldheid van een' der sprekers eene leesbeurt moetende vervullen, ontbrak mij tijd en gelegenheid, om eenige boeken, mij naderhand ter hand gekomen, magtig te worden. Ik heb, bij het vervaardigen dezer rede, den meesten dienst gehad van een *Engelsch* werkje, betiteld: *The British Nepos, or Mirror of Youth*; en, ten aanzien van HOWARD's *laatste* levensdagen, van een uittreksel uit CLARKE's *Travels*, geplaatst in de *Letteroefeningen* voor 1818. No. XIV. Voorts heb ik geraadpleegd het *Conservations-Lexicon*, 4ter Band, en de aanteekening No. 11. op *Het Mededoogen* van DELILLE, door IMMERZEEL vertaald.

dra hij, huns oordeels, genoeg wist, om als koopman door de wereld te komen, bestelden zij hem, als leerjongen, in een' grooten kruidenierswinkel te *Londen*. Maar de jongeling was, naar ligchaam en geest, tot dat werk volkomen ongeschikt. Bovendien had zijn vader hem en zijner éénige zuster, een aanzienlijk vermogen nagelaten, waardoor hij onafhankelijk kon leven. Hij kocht zich derhalve van de overige leerjaren vrij, en deed daarop eene reis door *Frankrijk* en *Italië*, ter herstelling zijner geschokte gezondheid.

Bij zijne terugkomst ging hij wonen op het slot *Newington*, ten huize van Mistr. LARDEAU, eene bejaarde weduwe. HOWARD, die bestendig zwak en ziekelijk bleef, vond in deze brave vrouw eene deelnemende vriendin, eene teedere voedstermoeder. Hare uitmuntende hoedanigheden troffen eindelijk zijn hart, en hij besloot om hare hand te vragen. Zij traden in den echt in het jaar 1752; terwijl HOWARD het vermogen zijner vrouwe edelmoediglijk aan hare zuster afstond; een bewijs althans, dat geldzucht hem tot deze verbindtenis niet gedrongen had. Zeer gelukkig was dit huwelijk, maar van korten duur.

HOWARD'S voortreffelijke aanleg begon zich meer en meer te ontwikkelen. De vonk van menschenmin, die reeds zoo vroeg in hem gloorde, werd allengs een sterke gloed. Hij besteedde zijnen tijd aan zelfvolmaking en aan het heil van anderen. Door eene goede lektuur poogde hij meer en meer zijn hart te veredelen, zijne kennis uit te breiden. Door eigen nadenken en onderzoek verzamelde hij eenen belangrijken schat van kundigheden, in den godsdienst, in de zedekunde en onderscheidene wetenschappen, en wel bijzonder in de proefondervindelijke natuurkunde en geneeskunde; zóó zelfs, dat men in 1755 hem vereerde met het lidmaatschap der Koninklijke Maatschappij te *Londen*. Maar hoe rijk in kennis hij is, M. H., hoe uitstekend hij deswege geacht wordt, dit is geenszins het hoogste doel van zijn streven. Het zijn slechts de middelen en werktuigen tot een veel verhevener oog-

oogmerk. Het is alleen *menschenmin*, welke bij HOWARD alle ontwikkeling van den geest aanvuurt, leidt en bestuurt. *Menschenmin* alleen is bij hem het brandpunt, waarin zich alle de schitterende bekwaamheden zijns vernufts vereenigen. Wèl te doen is hem behoefte, evenzeer als het ademhalen. Dienen, geven, helpen, verblijden, beschutten, redden zijn voor hem geene pligten; zij zijn zuivere uitgietingen zijner natuur. Hij doet alles voor de menschen, — niet wijl hij *moet*, maar wijl hij *wil*, en niet anders kan, dan hetzelve willen; en geen dag kan hij laten voorbijgaan, of hij moet insluimeren met de zoete gedachte: „Ik heb heden iets goeds verrigt." — Voor zulk een liefhebbend hart moest het verlies zijner echtgenoote, na eene verbindtenis van slechts drie jaren, diepbedroevend wezen. Maar HOWARD onderdrukte het gevoel van eigene smart door de gedachte aan het leed, dat zijnen natuurgenooten bejegende. Immers kort na den dood zijner vrouwe, trof eene verschrikkelijke aardbeving geheel *Lissabon*, herschiep het in puinhoopen, en maakte tallooze ongelukkige slagtoffers. En nu kan HOWARD het in *Engeland* niet langer uithouden. Hij wil derwaarts; hij wil helpen en troosten: want duizenden hebben behoefte aan hulp en troost, en zwerven op de puinen rond, terwijl zij het verlies van have en goed en bloed met heete tranen beweenen. Zijne vrienden ontraden hem die reize. Zij stellen hem het gevaar voor oogen, van door de *Franschen*, met welken *Engeland* toen in oorlog was, gevangen te worden genomen. Vruchtelooze raadgevingen! HOWARD scheept zich in op het fregat *Hanover*, in 1756. En — weldra is de voorspelling zijner vrienden bewaarheid; het schip wordt door eenen vijandelijken kaper genomen, en men voert onzen menschlievenden reiziger in eene gevangenis te *Brest*. Zoo mislukken dan zijne menschlievende bedoelingen; en, in stede van *anderen* te helpen, heeft hij *zelf* behoefte aan hulp. Dan, hoe wonderbaar en heerlijk is de bestelling der Voorzienigheid! HOWARD *moet* in den kerker zuchten, opdat hij *bij eigene ondervinding* de ellenden van den kerker

leere kennen, opdat de vonk van menschenmin in hem tot een' vuurgloed ontbrande, en heinde en ver duizenden spranken in anderer harte storte! Hier immers is het, gelijk HOWARD zelf naderhand in zijne schriften erkent, dat de verborgenste en fijnste raderen zijner ziele in beweging worden gebragt. Hier is het, dat het eerste, offchoon duistere, denkbeeld in hem oprijst van dat grootsch ontwerp, hetwelk hij in latere jaren volvoerde, en hetwelk der menschheid ten zegen en hem ten eeuwigen roem heeft verstrekt.

Na eenen geruimen tijd in den kerker versmacht te hebben, werd hij op zijn woord van eer ontslagen. Diep bewogen met het ongelukkig lot zijner achterblijvende lotgenooten, keerde hij over *Italië* naar *Engeland* terug, kocht een afgelegen, doch vermakelijk landgoed te *Brokenhurst*, en huwde andermaal, in 1758, met Miss HARRIOT, éénige dochter van EDWARD LEEDS. Hier mogt hij eenige jaren de genoegens van het land en die des huisselijken levens smaken. Maar ook deze vreugde werd afgebroken. In 1765 ontviel hem zijne teêrbeminde gade. De geboorte van eenen zoon kostte haar het leven. Smartelijk is voor HOWARD deze nieuwe wonde; maar hij blijft getroost, ja zelfs dankbaar, dat hij in dit éénigst huwelijkspand, hoe veel het hem ook doet derven, eenige vergoeding voor het geleden verlies mag vinden; dat hij zich, in de vervulling zijner vaderpligten, eene nieuwe bron van de edelste genoegens geopend ziet. Doch, helaas! de opvoeding van dién zoon, op wien HOWARD zijne hope stelde, dien hij tot den waardigen erfgenaam zijner deugden wenschte te vormen, mislukt volkomen, door gebrek aan verstandelijke vermogens. En, in plaats van zijn éénig kind in zijne eigene voetstappen te kunnen doen treden, moet hij, in latere jaren, de grievendste smart ondervinden van het tot krankzinnigheid te zien vervallen.

Zoo moet HOWARD dan in zijne teedere vaderzorg worden te leur gesteld. Zoo moeten, daarentegen, zijne wederwaardigheden hem allengs nader brengen tot het groo-

groote doel, waartoe hij bestemd is. Ja, de Voorzienigheid wil hem, zoo het schijnt, ontslaan van alle banden van bloedverwantschap, van alle pligten als echtgenoot en vader, opdat hij, door geene beletselen meer teruggehouden, der geheele menschheid ten zegen zij!

Na het verlies zijner tweede echtgenoote was het hem onmogelijk, te *Brokenhurst* te blijven wonen. Hij betrok nog in 1765 een vaderlijk landgoed te *Cardington* bij *Bedford*. De behoeftigen van *Brokenhurst* namen zegenend van hem afscheid, en die van *Cardington* haalden hem als in triumf in; want de faam reisde hem vóóruit, en dáár, waar HOWARD was en werkte, daar vlood armoede en ellende!

Meer dan ooit te voren was hij hier de liefderijke weldoener van armen en ongelukkigen. Hij ontwierp belangrijke verbeteringen in zijne landgoederen, niet om zichzelven bevoordeelen, maar om den armen werk te verschaffen. Niemand kwam hem vruchteloos om hulpe smeeken. Den naakten kleedt hij, den hongerigen spijst hij, en voor eene menigte noodlijdenden laat hij woningen bouwen. Elke dag, M. H., wordt gekenmerkt door de schitterendste proeven van zuivere en wijze menschenmin. Ja, van *wijze* menschenmin; want HOWARD, hoe medelijdend, hoe gevoelvol, is geenszins de zwakke, toegeeflijke man, die altijd geeft, wanneer gevraagd wordt, die bedelarij voedt en luiheid kweekt. Hij onderzoekt integendeel altijd, of iemand werkelijk hulp noodig hebbe, en hoe hij op de beste wijze te helpen zij. Zóó is hij, *in vollen nadruk*, de weldoener der menschen. En met dat al, M. H., HOWARD mishaagt zichzelven. Zijne menschenmin vindt geene stoffe genoeg ter bearbeidizg. Zijne ziel is te groot voor dien kleinen kring. Zijne liefde omvat geheel de menschheid. Hij gevoelt het, hij wil en kan *meer* zijn, hij moet hooger en hooger streven.

In het jaar 1773 draagt men HOWARD het ambt van *Sheriff* in het landschap *Bedford* op; en deze omstandigheid, hoe schijnbaar onbeduidend, voltooit het groote plan der Voorzienigheid, en maakt HOWARD rijp voor zij-

zijne bestemming. In zijne betrekking is hij dagelijks getuige van de ellende der gevangenen. De herinnering aan zijne eigene gevangenschap vertegenwoordigt zich met sterke kleuren, en ziet! het duistere denkbeeld, dat zich in den kerker aan zijnen geest had vertoond, verheldert zich allengs, en staat eindelijk met onbenevelden glans voor zijnen geest. Hij omvat het met zijne geheele ziel; en zijn besluit is genomen, om zich het rampzaligste deel des menschdoms aan te trekken, om het lot der gevangenen te verbeteren.

HOWARD bekomt verlof, om alle gevangen- en verbeterhuizen in *Engeland* te bezoeken; en hij brengt deze moeijelijke onderneming, waarin nooit te voren iemand hem was voorgegaan, ten uitvoer op eene wijze, hem volkomen waardig, en tevens met het heerlijkste gevolg! Op verzoek van het Lagerhuis levert hij een schriftelijk verslag in van den staat der gevangenhuizen. Hij ontvangt deswege niet alleen de vleijendste dankbetuigingen, maar het Gouvernement neemt met allen ijver deze zaak ter harte, en weldra worden er twee *bills* uitgevaardigd. De eene betreft eene betere zorg voor de gezondheid der gevangenen, — de andere de loslating en ondersteuning derzulken, welke, schoon vrijgesproken, eigendunkelijk in kerkers bleven zuchten. Aangemoedigd door zulk eene krachtdadige ondersteuning, herhaalt HOWARD menigvuldige malen zijne reizen, en geene verblijfplaats van misdaad, armoede en ellende in *Grootbrittanje* en *Ierland* blijft onbezocht. Het Gouvernement blijft hem bestendig bijstand verleenen, en HOWARD's redelijke wenschen omtrent de verbetering van het lot der gevangenen in zijn vaderland zijn eindelijk vervuld. Zal hij nu rusten op zijne lauweren? Neen! zijne menschenliefde kent geene grenzen, en de weldaden, den vaderlande bewezen, moeten ook andere verafgelegene volken te beurte vallen. De goddelijke stralen van HOWARD's menschenliefde moeten schitteren over geheel den aardbol, van *Nova Zembla* tot aan het brandende zuiden. Komt, M. H.! staren wij op derzelver luister. Vergezelt met mij den edelen held

held op zijne togten, en bewondert zijne alles overtreffende menschenmin, zijne ware grootheid van ziel!

HOWARD vangt zijne buitenlandsche reizen aan in 1775 en eindigt dezelve in 1787. Twaalf achtereenvolgende jaren houdt hij zich met niets anders bezig, dan met het bezoeken van alle verblijfplaatsen van ellende in gansch *Europa*, en met het opteekenen van den uitslag zijner onderzoekingen. En nooit te voren was zulk een aanmerkelijk deel van het leven van éénen mensch tot weldadiger en loffelijker einde besteed. Immers in dit tijdvak van twaalf jaren reist HOWARD driemaal door *Frankrijk*, viermaal door *Duitschland*, vijfmaal door *Holland*, tweemaal door *Italië*, eenmaal door *Spanje* en *Portugal*, en vervolgens door *Denemarken*, *Zweden*, *Rusland*, *Polen* en een gedeelte van *Turkije*; terwijl hij, na het volbrengen van alle deze schier ongeloofelijke togten, in 1789 eene reize naar *Azië* onderneemt.

Gij staat verbaasd, M. H., bij de bloote opnoeming van dit alles; maar uwe verbazing zal toenemen, wanneer wij u op het regte standpunt van beschouwing plaatsen, en u eenige nadere bijzonderheden mededeelen.

Om dan het regte standpunt te bereiken, moeten wij ons niet alleen nagenoeg eene halve eeuw terugdenken, maar ons daarenboven zorgvuldig wachten, om den toestand van zaken in de meeste andere landen af te meten naar dien in ons gezegend vaderland. Gij weet, M. H., verlichting en beschaving hebben in de laatste jaren, meer en meer, alomme hare weldadige stralen verspreid, en zachtere zeden en menschelijkheid de plaats vervangen van ruwheid en barbaarschheid. Een deel des menschdoms, waaraan voorheen zelden of nooit gedacht werd, is nu een voorwerp geworden der teederste zorge van Vorsten en onderdanen, en meer en meer heeft men leeren inzien: behoeftigen, slaven, misdadigers zijn *ook* menschen! Maar in HOWARD's tijd was het gansch anders gesteld. Behalve in ons vaderland, hetwelk zich doorgaans voordeelig onderscheidde, heerschten in vele andere landen willekeur in plaats van regt, misbruik en on-

onmeêdoogendheid in plaats van orde en liefde. De minste verdenking was genoeg, om den braafsten man in boeijen te sluiten; en, offchoon kort daarop zijne onschuld in het licht werd gesteld, hield men hem willekeurig in den kerker gesloten. Het vonnis van den ter dood veroordeelden werd eigendunkelijk jaren achtereen uitgesteld, en de schuldige onderging duizend dooden. De gevangenhuizen waren, b. v. in *Denemarken*, *Zweden* en *Rusland*, bij uitstek onrein. In de staatsgevangenis van *Koppenhagen* zag men de kluisters nog aan de muren in de kamer, waarin de Graven BRANDT en STRUENSÉ zijn opgesloten geweest. De lucht van dezen kerker was zoo walgelijk, dat, toen STRUENSÉ, na eene gevangenis van drie maanden, uit denzelven gehaald werd, om eenen verschrikkelijken dood te gemoet te treden, hij uitriep: „O! welk een zegen is het, eene zuivere lucht „in te ademen!" — In *Spanje* was het bestuur over de kerkers zeer streng. Sommige derzelven konden den naam van ordelijke verblijfplaatsen voor menschen, hoe misdadig, niet dragen. Het waren vochtige holen, waarin de rampzaligen geketend werden opeengepakt. Geen lichtstraal drong er immer door. Geen woord van troost werd er gehoord. De echo herhaalde in de holle gewelven elken voetstap des wreeden cipiers. Kluisters en akelige weeklagten klonken in die holen des jammers. De dood was velen een vriendelijke bode, en de verderver des menschdoms scheen zich hier dikwijls over de lijdenden te ontfermen en de menschheid te beschamen. Maar eene onbarmhartige overheid achtte het der moeite niet waard om de lijken op te ruimen, en de overblijvenden traden weldra op het vermolmd gebeente hunner vooruitgereisde broederen, wier lot zij reden hadden te benijden.

T.! zoo stond het geschapen. En rijst HOWARD nu niet in uwe schatting? Ons overvalt reeds eene kille huivering, wanneer wij uit nieuwsgierigheid, in gezelschap onzer vrienden, eene enkele keer, onze nabijgelegene welingerigte gevangenhuizen bezoeken, en de gedachte jaagt ons een' schrik door het harte: „Ik bevinde „mij

„ mij te midden zoo veler booswichten, zoo veler rampzaligen!" En HOWARD, M. H., onderneemt *geheel alleen* de moeijelijkste togten. Hij trekt door brandende zandwoestijnen, over hooge sneeuwbergen en onmetelijke zeeën, om de ellende op te zoeken. Hij besteedt twaalf jaren achtereen, in van den morgen tot den avond alle kerkers in alle landen te bezigtigen. En *wat is daarbij zijn doel? — Is hij voor dat doel berekend? — Hoe tracht hij hetzelve te bereiken? — Heeft hij het werkelijk bereikt?* Het is de ontwikkeling dezer vier bijzonderheden, welke ons tafereel zal voltooijen.

Wat is zijn doel? — Het is zijn oogmerk, om, door het bezoeken der gevangenhuizen, de boeijen veler gevangenen te slaken, en het lot van anderen te verzachten. Niet, dat hij den arm der geregtigheid zou willen verkorten, en den waarlijk schuldigen van eenen welverdienden dood bevrijden. Neen! dan zou hij voor de maatschappij gevaarlijk zijn geworden, in stede van een weldoener der menschheid te wezen. Dezelfde wijsheid en regtvaardigheid, welke hij bij zijne menschlievende bedrijven, tijdens zijn verblijf op *Cardington*, ten toon spreidde, besturen ook hier zijne gangen. Voor den schuldigen booswicht verlangt hij eene spoedige uitvoering van het vonnis des doods; voor den onschuldigen, slaking van boeijen; voor hen, die regtmatig nog vele jaren in den kerker moeten zuchten, verzachting van hun lot, door hun beter en gezonder verblijf en menschlievender behandeling te bezorgen, door hen te genezen van, of, zoo veel mogelijk, te behoeden tegen ziekten en ongemakken, inzonderheid tegen de gevangeniskoorts, welke vreesselijk woedt en duizenden ten grave sleept. Maar het is onzen menschenvriend niet alleen te doen, om het *dierlijk* leven van zijnen natuurgenoot te behouden; hij wil ook, ware het mogelijk, de vonken van *zedelijkheid* en *deugd*, welke in dezen en genen gloren, zorgvuldig opsporen, krachtig aanblazen, en alzoo den mensch in den mensch herstellen.

Veelomvattend, heerlijk doel! *Is* HOWARD *daarvoor be-*

berekend? — Toegerust is hij met voortreffelijke bekwaamheden, vooral in het vak der geneeskunde, gepaard aan diepe kennis van het menschelijk hart, aan beleid en voorzigtigheid. Hij is beschikker over een aanzienlijk vermogen, door den dood zijner éénige, ongehuwde zuster nog aanmerkelijk vermeerderd; en van dat vermogen beschouwt hij zich slechts als *rentmeester*, de lijdende menschheid als *eigenaresse*. Hij tracht zijn zwakkelijk ligchaam, door eene strenge leefwijze, meer en meer te harden tegen alle ongemakken van koude en hitte, tegen verpestende lucht en besmettelijke ziekten. Hij onthoudt zich van alle wijn, vleesch en visch, en leeft nu eens geheel van aardappelen, dan weder van thee, brood en boter. Hij voorziet zich elken dag van schoon linnen en kleederen, en wikkelt zich gedurende een half uur, elken avond en elken morgen, in grof lijnwaad, nat gemaakt in het koudste water, hetwelk hij kan vinden; daarna gevoelt hij zich, gelijk hij zelf erkent, buitengewoon sterk. Bij dit alles paart hij de uitmuntendste hoedanigheden van hart en eene zeldzame grootheid van ziel. Hij is afkeerig van alle vleijerij en bejag naar menschenlof, en dit maakt hem onwankelbaar getrouw. Geene uitnoodigingen tot gastmalen, hoe vereerend, worden immer door hem aangenomen. Zijn tijd is geheel der lijdende menschheid gewijd. Prins HENDRIK van *Pruissen* vraagt hem, of hij 's avonds nimmer op eene publieke plaats komt, om zich een weinig te verstrooijen; en het antwoord is: „Nimmer! Ik vind in het betrachten van mijnen pligt meer „genoegen, dan alle vermaken der wereld mij kunnen „geven."

In *Engeland* maken zijne voorbeeldelooze diensten zulk eenen verbazenden indruk op den volksgeest, dat men, door vrijwillige inschrijving, een standbeeld te zijner eere wil oprigten; maar naauwelijks komt het HOWARD ter ooren, of hij zegt met aandoening: „Heb ik dan niet „één vriend in *Engeland*, om dit te beletten?" Het wordt dan ook werkelijk gestaakt; maar, op aandrang der inteekenaren zelve, wordt nogtans het geld verzameld, en be-

besteed ter verzachting van het lot van gevangenen. Belangeloos bij alle zijne verrigtingen, oefent hij zijne geneeskundige diensten alleen uit voor behoeftigen. Op dringend verzoek begeeft hij zich tot eenen rijken, ziek liggenden *Turk*, en geneest hem. Tweeduizend sequinen worden hem aangeboden; maar elken morgen eenige versche vruchten is het éénig loon, dat hij verlangt. Zijne persoonlijke veiligheid is in *Frankrijk* in gevaar; maar, hij siddert voor menschen niet. Groot van ziel, vreest hij slechts één eenigen — zijnen God! Hij wordt, tijdens zijn verblijf te *Weenen*, geroepen voor Keizer JOSEPH DEN II. Op eene beleefde wijze ontwijkt hij den gebruikelijken knieval. HOWARD knielt slechts voor één eenigen — voor zijnen God! De Keizer neemt genoegen in zijne verontschuldiging, en onderhoudt zich met hem verscheidene uren. HOWARD verwittigt den Keizer, dat de hospitalen in *Weenen* zeer slecht zijn ingerigt, en dat de torens van sommige gevangenhuizen dier stad verdienen gesloopt te worden. „Hoe!" zegt de Keizer, „gij be- „klaagt u over mijne torens, en in *Engeland* hangt gij „uwe misdadigers bij dozijnen op?" — „Sire!" herneemt HOWARD met edele fierheid, „ik wil liever in *Enge-* „*land* gehangen worden, dan in uwe torens leven." Het onderhoud wordt afgebroken, en glimlagchende zegt de Keizer: „Die kleine *Engelschman* is waarlijk geen „vleijer!" — Zes weken na HOWARD's vertrek wordt, bij keizerlijk edikt, het doen van den knieval voor altijd afgeschaft.

Het zou weinig moeite kosten, dergelijke proeven te vermenigvuldigen. Genoeg, M. H., om u te overtuigen, dat HOWARD, naar ligchaam en ziel, ten volle berekend is voor zijn veelomvattend doel. *Hoe tracht hij hetzelve te bereiken?* Door zijne onderzoekingen, aalmoezen, voorstellingen en schriften. — Geen kerkerhol blijft onbezocht. Niet tevreden met eene oppervlakkige kennis, herhaalt hij zijne bezoeken, tot hij van alles grondig is onderrigt. Hij ontziet kosten noch gevaar. In *Valladolid* verzoekt hij vrijheid, om zelf eene maand

in

in den kerker te worden opgesloten. Hij treedt, als een goede engel, met woorden van troost den rampzaligen te gemoet, en opent zijne milde handen. Hij deelt kleederen en levensmiddelen uit, in de onbekrompenste mate. Dáár, waar bespoediging, vermindering, verzachting of vrijstelling van straf noodzakelijk is en zijne krachten ontoereikend zijn, treedt hij met voorbeeldelooze kordaatheid voor regters en overheden. Dáár spreekt hij met kracht en nadruk tot het gevoel van bijkans gevoelloozen, — dáár maakt hij de menschelijkheid wakker in het hart van ontmenschten. En als redenen te kort schieten, dan dwingt hij, met onweêrstaanbaren aandrang, die strenge regters, om hem te vergezellen naar de kerkers, die begraafplaatsen van levenden, om daar, met eigene oogen, tooneelen te aanschouwen, wier aanblik het hart doet ineenkrimpen, en het bijkans uitgedoofd gevoel van menschelijkheid, door de luide aanklagt des gewetens, doet ontwaken. — T.! kunt gij u voorstellen, dat dit alles vruchteloos zou zijn? Kunt gij er aan twijfelen, *of* HOWARD *zijn doel werkelijk bereikt hebbe?*

Voor *zichzelven?* voor de verantwoording van zijn eigen geweten? Dit, M. H., stond immers genoegzaam in zijne magt. Hij wilde de lijdende menschheid, zoo hij die niet redden kon, voor het minst troost en lafenis bezorgen. Hij wilde en kon daartoe alle de middelen in het werk stellen, welke de goede Voorzienigheid hem, in zoo ruime mate, geschonken had. Maar, bij den besten wil en de uitgebreidste krachten, is het toch nog mogelijk, dat andere menschen hem dwarsboomen en tegenstand bieden. Doch neen! hoe diep de misbruiken zich hebben geworteld, geene wet is zoo barbaarsch, geen Vorst zoo ontmenscht, dat zij hem den toegang tot de kerkers ontzeggen. Zoo juicht hij reeds, bij zijnen eersten tred in de holen des ongeluks, in zijne zegepraal; want hij had het doel, om door zijne tegenwoordigheid troost en verkwikking toe te dienen, en dat doel gelukt hem volkomen. Overal vindt hij gelegenheid, om krachtdadig werkzaam te zijn aan de redding veler ellendigen. Onverschrokken treedt

treedt hij dan ook verder. Zijne menschlievendheid baant hem alomme het spoor. Bij allen is zijne eenvoudige opregtheid eene aanbeveling en een waarborg voor de deugdelijkheid der zaak, die hij bepleit. HOWARD rekent op Gods bijstand, en hij vindt zich nergens te leur gesteld. Ja! hij heeft hierin zijn doel volkomen bereikt. Getuigen zijn daarvan de tranen der dankbaarheid, door zoo vele ouders, kinderen, echtgenooten en vrienden om elkanders redding geschreid. Getuige zij de ommekeer, door zijne verschijning in het lot van duizenden slagtoffers te weeg gebragt! Getuige zij de hulde, zoo in zijn vaderland als elders, aan zijne edelmoedige menschenmin bewezen!

En evenwel is hij, die zich met regt op het welgelukken van zoo vele heilzame pogingen beroemen kan, nog niet voldaan. Hij wil, door doeltreffende middelen, daarvoor zorgen, dat, wat hij gezien heeft, overal bekend zij. Hij wil der beschaafde maatschappije de oogen ontsluiten, en haar doen weten, wat zij, voor het lot van ongelukkigen, tot nu toe gedaan heeft, en wat zij in het vervolg nog doen kan en moet.

Het is dan niet alleen door zijne *bedrijven*, maar ook vooral door zijne *schriften*, dat HOWARD zijn doel zoekt te bereiken en ook werkelijk bereikt. Hij geeft tot dat einde den bestuurderen veler gevangenhuizen de middelen aan de hand ter betere verzorging der ongelukkigen. Hij levert plannen in over derzelver bouworde, huishoudelijke inrigting en wat dies meer zij. Alle verstandige en menschlievende opzieners maken gebruik van zijne belangrijke teregtwijzingen. Maar HOWARD moet nog voor ruimeren kring arbeiden. Hij moet geheel *Europa* voorlichten. Hij moet de schanddaden openbaren, en der wereld een tafereel ophangen, waarvoor zij terugbeeft, opdat Vorsten en onderdanen de gruwelen en jammeren mogen kennen, waaronder duizenden hunner natuurgenooten zuchten, en menschelijker leeren handelen! HOWARD had de standvastige gewoonte, dagelijks de slotsom zijner onderzoekingen op te teekenen. In 1777 zag

zag zijn eerste werk het licht, ten titel voerende: *Staat der Gevangenhuizen in* Engeland *en* Walles *en verdere landen;* en van tijd tot tijd is dit werk met bijvoegsels vermeerderd, behelzende eene beschrijving dier gevangenhuizen, welke hij achtervolgens bezocht. Zelden heeft ooit eenig boek zulke zegenrijke gevolgen gehad. Immers het heeft oneindig veel toegebragt tot redding veler duizenden, welke troosteloos in diepe kerkers smachtten, met vreesselijke ziekten kampten, en naar ligchaam en ziel verteerden. Het heeft in de beschaafde staten van *Europa* de opmerkzaamheid der Gouvernementen op deze gewigtige zaak gevestigd, en onbegrijpelijk veel bijgedragen tot eene doelmatiger inrigting der tucht- en gevangenhuizen, tot eene menschlievender behandeling der gevangenen, inzonderheid in *Engeland*, *Frankrijk* en *Duitschland*. Mogt HOWARD niet op ééns alle zijne wenschen bekroond zien, hetgeen ook uit den aard der zaak onmogelijk was, hij is en blijft de grondlegger van dat weldadig gebouw, dat allengs hooger en hooger is en wordt opgetrokken, en dat eenmaal, zoo God geve! in alle staten en rijken zal pronken met het heerlijk opschrift: HOWARD, *de redder der lijdende menschheid.* Wilden wij, M. H., dit in bijzonderheden ontwikkelen, wij zouden u dan met den inhoud van 's mans schriften nader moeten bekend maken. Dan, dit zou een afzonderlijk onderzoek vereischen.

Dat wij ons, als *Nederlanders*, verheugen over het gunstig oordeel, dat HOWARD, reeds vóór veertig jaren, over onze gevangenissen velde. „De gevangenissen in *Holland*," zegt hij, „zijn zoo stil en zindelijk, dat hij, die dezelve bezoekt, moeite heeft, te „gelooven, dat ze waarlijk gevangenissen zijn. Dezelve „worden jaarlijks, en dikwijls tweemalen in een jaar, „met kalkwater gewit. Ieder derzelven heeft haren bijzonderen arts en heelmeester. De ziekten zijn er, in „het algemeen, zeer zeldzaam. In het meerendeel der „gene, die voor misdadigen bestemd zijn, vindt men „voor iederen gevangene een vertrek, in hetwelk hij „be-

„ bestendig blijft opgesloten; elk heeft eene bedstede, „ een' stroozak en eene deken. In geen land van *Europa* „ worden minder misdaden bedreven, dan in *Holland*; „ en zelden wordt er de geregtigheid genoodzaakt, alle „ hare gestrengheid aan te wenden."

Dat wij ons verheugen, als inwoners van *Leeuwarden*, dat de doorluchtige reiziger ook deze stad met een bezoek vereerde. Het verheugt den spreker althans, door eene toevallige omstandigheid, in de gelegenheid te zijn, u deze bijzonderheid als waarachtig op te geven. In 1781, gelijk men zich wel meent te herinneren, heeft HOWARD hier ter stede de gevangen- en gasthuizen bezigtigd. Wijlen de Heer TJAARD NICOLAAS SURINGAR, mijn grootvader, is met HOWARD van *Amsterdam*, met den *Harlinger* beurtman, herwaarts gekomen, en heeft vele aangename uren met hem gesleten. Op deze reize ontdekten eenige aan boord zijnde matrozen, die op de *Engelschen* zeer verbitterd waren, dat HOWARD een *Engelschman* was, en smeedden daarop het plan, hem overboord te werpen. De gelukkige verijdeling van dit misdadig voornemen spaarde der menschheid haren weldoener; want — God waakte voor beiden.

Ook in *onze* stad staan dan HOWARD's menschlievende voetstappen gedrukt. Ook *onze* gevangenhuizen heeft de menschenvriend bezocht. En hoedanig was daarover zijn oordeel? Hoogstvereerend, M. H. Immers aan wijlen den Heer HERBELL, President van de Regtbank te *Sneek*, heeft HOWARD in persoon verklaard, „ dat hij „ het gevangenhuis te *Leeuwarden* hield voor een der „ beste, welke hij op zijne gansche reize had aangetroffen."

Eere dan ons vaderland, omtrent welks gevangenhuizen HOWARD zulk eene heerlijke getuigenis aflegt! Eere den Vorst, die derzelver krachtdadige verbetering, zelfs in dit tijdstip, ernstig ter harte neemt! Eere dezer stad, welker gevangenhuis onder de beste in ons vaderland eene der eerste plaatsen bekleedt! Eere haren achtingwaardigen Regenten, die, door onvermoeide pogin-

 gen,

gen, hetzelve tot zulk eenen trap van volkomenheid hebben opgevoerd!

Dan, keeren wij nog eenige oogenblikken tot HOWARD terug, om hem zijne roemrijke loopbaan te zien voleindigen.

HOWARD begaf zich in 1787 terug naar *Engeland*, en besteedde ijverig zijnen tijd aan eene nieuwe en verbeterde uitgave van zijn werk: de *staat der Gevangenhuizen van Europa*. Behalve andere nuttige geschriften, gaf hij in 1789 een hoogstbelangrijk werk in het licht, getiteld: *Geschiedenis der Hospitalen, Gast- en Pesthuizen in* Europa, *benevens eenige opmerkingen over de Pestziekte*; want ook daarmede had HOWARD zich bekend gemaakt, inzonderheid in de beide laatste jaren van zijnen twaalfjarigen togt, toen hij, in hoedanigheid van *Engelschen* Arts, alle pesthuizen in *Italië* en *Turkije* bezocht, en zich daarbij dikwijls aan het uiterste gevaar blootstelde.

Zal nu HOWARD (wij vragen het andermaal) rusten op zijne lauweren? Wie zou hem, na zulk eenen arbeid, de rust misgunnen? — HOWARD, M. H., kent geene eerdere ruste, dan die van het graf. Hij wil voor zijne lijdende broeders werken, zoo lang hij kan ademhalen. Aan het slot van het zoo even genoemde werk kondigt hij zijn voornemen aan tot het doen eener grootere reize, dan hij immer te voren ondernam, tot eene reize door geheel *Azië*, ten einde de aldaar heerschende pestziekte te leeren kennen, en, door de aan hem bekende middelen, derzelver verwoestenden loop te stuiten, althans te matigen. Maar, hoort den edelen man zelv' spreken, en bewondert zijne treffende taal! „Ik ben niet onverschillig omtrent de gevaren, welke mij op zulk eene reize wachten. Maar ik blijf steeds vertrouwen op die weldadige Voorzienigheid, welke mij tot hiertoe heeft geleid en beschermd. Gerust en blijmoedig onderneem ik dezen gevaarvollen togt. Behaagt het Gode, mijnen levensdraad af te snijden, dat toch niemand mij immer beschuldige van onbezonnenheid of geestdrijverij; maar dat men mijn gedrag toeschrijve aan eene bezadigde en

„ern-

„ ernstige overtuiging, om alzoo den weg van pligt te „ bewandelen, en aan ééne opregte begeerte, om een „ werktuig te wezen in de hand der Voorzienigheid ten „ nutte mijner ongelukkige natuurgenooten, in eene veel „ grootere mate, dan men had mogen verwachten, dat „ binnen de enge grenzen van mijn afgelegd leven had „ kunnen gebeuren."

HOWARD verliet nog in hetzelfde jaar 1789 zijn vaderland, om hetzelve nimmer weder te aanschouwen. Op zijne reize komt hij te *Cherson*, eene nieuwe *Russische* volkplanting. Hier heerscht eene besmettelijke ziekte, die reeds het leven van duizenden heeft afgesneden en nog dagelijks voortwoedt. Hier moet HOWARD vertoeven; hier moet hij werken; hier moet hij troosten en redden — hier moet hij sterven! Ongunstig is het jaargetijde, ongezond de landstreek, en aan alle kanten stijgt de ellende ten top. Dag en nacht is HOWARD in de weer, om stervenden bij te staan, om stervenden aan het leven terug te geven. Eene jonge dame, vier uren van *Cherson* wonende, worstelt met den dood. Men roept HOWARD te hulp. Hij, die nimmer aarzelde, aarzelt ook nu niet. Midden in den nacht begeeft hij zich derwaarts. Het weder is stormachtig, en de regen valt bij stroomen neder. HOWARD komt bij de stervende — redt haar — maar wordt, dadelijk na zijne terugkomst, door kwaadaardige koortsen aangetast, en weldra het offer zijner menschenmin.

Prins POTEMKIN zendt hem zijnen lijfarts — maar te vergeefs! De dagen zijns levens zijn afgeteld. De mate van zijnen arbeid is vol. De twaalfde dag zijner ziekte breekt aan. Het is de 20 Januarij 1790. HOWARD, bij het volle gebruik zijner verstandelijke vermogens, is groot van ziel, ook in het uur van sterven. Zacht rust hij op zijn sterfbedde; want hij rust op de peluw zijner goede daden. Hij bestemt het grootste deel zijner goederen ter verbetering van gevangen- en krankzinnigenhuizen. Hij verlangt, met de hoogstmogelijke bedaardheid, een graf in eenen tuin in de nabuurschap. De Generaal PRIESTMAN staat zijnen stervenden vriend ge-

 trou-

trouwelijk bij. „PRIESTMAN!" zegt HOWARD, „dringend bidde ik u, wanneer uw oude vriend u nog „dierbaar is, laat niet toe, dat bij mijne begrafenis de „minste pracht plaats hebbe, of dat mij een gedenktee„ken opgerigt worde, of eenig opschrift de plaats ver„rade, waar ik lig. Leg mij stil en gerust in de aarde; „plaats een' zonnewijzer op mijn graf, en laat mij ver„geten worden." En een weinig daarna: „Gij zoekt „mij te verstrooijen, PRIESTMAN! en van de ge„dachte des doods te verwijderen; maar gij hebt onge„lijk: de dood heeft voor mij niets schrikkelijks. Ik „weet zeker, dat ik nog maar weinige uren te leven „heb. Maar ik heb den dood altijd welgemoed, hoewel „niet met vermaak, tegengezien; en thans, nu ik voel, „dat hij mij nadert, ben ik geheel op zijne komst voor„bereid." HOWARD's krachten nemen af; maar de Hemelsche Liefde ziet met welgevallen op den stervenden menschenvriend neder, en wil hem nog eenmaal verblijden, opdat hij daarna zachtkens insluimere. Weinige oogenblikken vóór zijnen dood komt er een brief uit *Engeland*, met berigt, dat het met de gezondheid zijns zoons veel beter gaat, en men gegronde hope heeft op een spoedig en volkomen herstel. Zijn bediende leest hem den brief overluid voor, en een glans van innige zielevreugde verheldert het gelaat des stervenden. Nog eenmaal heft hij zijn hoofd op, en zegt: „Is dat niet een „genoegen voor een' stervenden vader?" Weinige minuten daarna, en HOWARD buigt het hoofd en blaast den laatsten adem uit.

Zóó sterft dan de deugdzaamste menschenvriend! In een woest oord, te midden van onbeschaafde *Russen*, sterft hij. Toehoorders! zijn graf blijft daarom van tranen niet onbesproeid.

Tegen zijnen wil, was de lijkstaatsie zoo prachtig mogelijk. Een gedenkteeken van gebakken steen werd op zijn graf geplaatst. Maar het is niet bestand tegen de vernielende tanden des tijds. Nog weinige jaren, en men zal de plaats niet meer kunnen aanwijzen, waar de edelste

men-

menschenvriend begraven ligt. Maar HOWARD zelf heeft dit gewenscht, en slechts in de harten der nakomelingschap zal hij een blijvend gedenkteeken vinden.

Geheel *Engeland* was in rouwe op de mare van zijn overlijden. Hoogere en lagere standen verklaarden zich, als met ééne stem, bereid, om 's mans gedachtenis in eere te houden; en het Monument, in de Hoofdkerk van *St. Paul*, te *Londen*, gesticht, is eene schitterende proeve van nationaal vernuft en van nationale dankbaarheid. Het opschrift meldt ons naar waarheid: HIJ BEWANDELDE EEN OPEN, DOCH ONBETREDEN PAD TER ONSTERFELIJKHEID, IN DE VOLIJVERIGE EN BELANGELOOZE BEOEFENING VAN CHRISTELIJKE LIEFDE. MOGT DEZE HULDE AAN ZIJNE VERDIENSTEN TEN SPOORSLAG STREKKEN, OM ZIJN HEERLIJK VOORBEELD TE VOLGEN!

Toehoorders! Mogten ook *wij* zijn voorbeeld volgen! Mogt de hulde, welke wij in dit uur aan zijne verdiensten hebben toegebragt, daartoe ten spoorslag strekken! — *Weldoener der menschen!* Is het niet de verhevenste eertitel, die immer eenig' sterveling ten deel kan vallen? Komt, streven wij naar deszelfs bezit! Het middel daartoe is in ons aller hand, ja in ons aller hart; want het is door den Schepper zelven in het harte geplant. *Menschenmin*, M. H., zij dan de drijfveer, die de krachten van ligchaam en geest in beweging brengt, — *menschenmin* het zegel, op alle onze daden gedrukt! Al arbeiden wij niet in zulk eenen uitgebreiden kring als HOWARD, (en dit valt slechts zeldzaam iemand te beurt) wij allen hebben in onzen eigen' kleineren kring gronds genoeg ter bearbeiding. Wanneer ieder in dien kring weldadig werkt, dan is hij een weldoener des menschelijken geslachts; want het groot geheel is zaamgesteld uit ontelbare deelen, en die alle staan tot elkander in het naauwste verband. Zoo is dan die verhevene betrekking onafhankelijk van stand, rang en vermogen.

Dat ook HOWARD ons leere, wèl te doen met *wijsheid*. Onze liefde sluite niemand buiten, zelfs niet de allerslechtsten; want zijn ze niet de allerongelukkigsten?

Maar een oordeel des onderfcheids vergezelle ons bij onze weldadigheid, en wijsheid zij onze leidsvrouw, opdat onze deugd niet in zwakheid ontaarde en voor de maatfchappij gevaarlijk worde.

Zóó het voetfpoor van HOWARD drukkende, zullen ook onze nakomelingen onze verdienften huldigen, gelijk wij de zijne. Is het niet in zulk eene ruime mate, is het niet door praalgevaarten van marmer en arduin, — kinderen en kindskinderen, bloedverwanten en betrekkingen, weduwen en weezen, menige door ons beweldadigde ongelukkige, houden onze gedachtenis in zegening, en rigten de fchoonfte eerzuil voor ons op in hunne harten.

Toehoorders! Zoo moge men eenmaal van ons allen getuigen, hetgeen wij van HOWARD zeiden: „Het graf „van dezen menfchenvriend werd met tranen befproeid"!

IETS, OVER HIPPOCRATES.

VOORGELEZEN IN EENEN VRIENDENKRING,

DOOR

C. PRUYS VAN DER HOEVEN,

Med. Doctor te Rotterdam.

De vertrouwelijke omgang met een groot man heeft iets, dat onze ziel roert en treft, roerender en treffender, naarmate wij ons door gelijkheid van werkkring, ftand of lot naauwer met hem vereenigd kunnen achten. En al zijn die groote mannen ons alleen door hunne fchriften bekend, al zijn wij van hen door eeuwen en zeeën gefcheiden, toch gevoelt onze ziel zich met hen verbonden, toch leven en gevoelen en denken wij met hen, en fchijnen, als door eene ongekende betoovering, een fprankje van hunne grootheid te deelen.

Zulk een omgang, M. V., was en is mij fteeds die met den waarlijk grooten, eenigen HIPPOCRATES. Met hem in

in eenen werkkring geplaatst, in moeijelijkheid onder de grootsten, in aanmoediging onder de minsten te tellen, zocht en vond ik zoo menigmaal bij hem raad en hulp en troost; terwijl ik nimmer dan beter hem verliet, en met nieuwe geestdrift voor eene kunst bezield, wier leuze volkomene zelfopoffering heeten mag.

Van hem te spreken, is mij behoefte; en gij zult het mij dan ook gaarne toestaan, dat ik, thans geroepen, om u eenige oogenblikken te onderhouden, u iets van hem verhaal en mededeel, met wien ik zoo gaarne omga, en aan wien ik mij zoo veel verschuldigd reken. Als ik van HIPPOCRATES spreek, dan spreek ik niet van den stichter van een geneeskundig stelsel, zoo als onkundigen zich hem plegen voor te stellen, noch van een zoogenoemd practicus, die, met zijne specifica uitgerust, zijnen gewonen slentergang volgt, en geene andere aanbeveling heeft, dan het wankelend gezag eener dubbelzinnige ondervinding; maar dan spreek ik van een man van genie, wiens geest, grooter dan alle stelsels en wijzer dan alle practici, het gebied zijner kunst durfde meten en den weg harer volmaking afbakenen.

HIPPOCRATES schriften zijn de duurzame gedenkteekenen van HIPPOCRATES genie. Het was mijn oogmerk, u over een derzelven te spreken, hetwelk niet slechts voor den geneeskundigen, maar voor elken beoefenaar der letteren van het hoogste gewigt is; ik bedoel zijn geschrift over het verschil van lucht, water en landstreken, dat men de eerste proeve zou kunnen heeten over den invloed van het klimaat op landen en volken. Ik noemde het eene proeve, en meer toch zal men van de onvolledige, gebrekkige kennis van dien tijd niet verwachten; maar zulk eene proeve toch, waarin men de hand des meesters ontdekt, en de grondtrekken vindt van een tafereel, eerst door later eeuwen te volmaken.

In alle schriften van HIPPOCRATES, die niet, gelijk zijne *Aphorismen*, uit korte, afzonderlijke spreuken bestaan, bespeurt men een' vasten gang van redenering, wier kracht minder in sluitredenen, dan in eene boven alle beschrijving juiste en gelukkige schikking van afzonderlijke waarnemingen gelegen is, zoo geplaatst, dat de eene de andere ophelderr, het algemeene met het bijzondere en het bijzondere met het algemeene overeenstemt, en alles in één schoon geheel zamensmelt. Aldus werden HIPPOCRATES schriften zoo vele onschatbare commentariën op de leere der natuur, waarin

hij, naar de beginselen eener gezonde analogie, natuurwetten en verschijnselen uit natuurwetten en verschijnselen verklarende, den eenigen weg aanwees, die tot grondige kennis in zijne wetenschap leiden kan.

In het *Prognosticum*, waarin hij de kunst leert, om leven en dood en de uitkomst der ziekten te voorspellen, vangt hij aan met eene treffende schildering van het gelaat eens stervenden, en maalt vervolgens de bijzondere teekenen van goed en kwaad in verschillende ziekten.

In zijne *Epidemiën* geeft hij afzonderlijke tafereelen der door hem waargenomene jaarsgesteldheden en heerschende ziekten, en heldert zijne algemeene schilderij op door bijzondere ziektegeschiedenissen en het dagverhaal van sommigen zijner lijders. In dit geschrift beschrijft hij eerst den invloed der plaatselijke ligging van steden op de gezondheid en ziekten der inwoners, vervolgens dien van water en jaargetijde en weêrsgesteldheid, het vermogen van hemelstreek en werelddeel op het gestel, den geest en de zeden van menschen en volken, en eindigt met eene korte aanwijzing van de overeenkomst der geaardheid des lands en het volkskarakter.

Zietdaar, M. V., een kort overzigt van dit werk, waaruit gij over deszelfs aard en strekking eenigermate zult kunnen oordeelen.

Ik zoude, ten einde u nader met hetzelve bekend te maken, HIPPOCRATES beschrijving der westelijk gelegene steden, die eener koude, vochtige weêrsgesteldheid, of eindelijk die van den invloed van het stilstaand water der poelen en moerassen kunnen overnemen, om u in *onze* landen en in *onze* ziekten de juistheid van HIPPOCRATES waarnemingen te doen opmerken; maar liever wil ik, uit het laatste en schoonste gedeelte van zijn geschrift, de schilderachtige voorstelling ontleenen der volken van *Azië* en *Europa*.

Ik wil, dus vangt hij dit gedeelte aan, ik wil van *Azië* en *Europa* aantoonen, hoezeer beide onderling in alles verschillen, hoe geheel anders de gedaante van beider bewoners is, en hoe zij in niets op elkander gelijken.

Azië verschilt zeer veel van *Europa* in aard van gewassen, die uit de aarde voortspruiten, en van menschen. Want in *Azië* wordt alles veel grooter en schooner, en het gewest is zachter dan het onze, en ook de menschen zijn er zachter en beschaafder van zeden, omdat er eene gematigde lucht en jaargetijde heerscht, daar het, tegenover het Oosten gelegen,

gen, verst van de koude verwijderd is, en groei en wasdom door de gelijkmatige tempering der saizoenen bevorderd wordt.

Doch niet overal in *Azië* is het aldus gesteld; maar dat gedeelte, hetwelk midden tusschen de hitte en koude inligt, is het rijkst aan vruchten en bosschen, het zachtst van lucht, en meest van water besproeid, zoo wel van den hemel, als van de aarde. Want het wordt noch door hitte verzengd, noch door droogte verdord, noch verwoest door koude; maar, door zachte winden en regenvlagen verkwikt, groeit alles op zijnen tijd, het gezaaide en geplante en derzelver vruchten, die de menschen door bebouwing zich tot voedsel bereiden. Ook het vee is er weldoorvoed, vruchtbaar en schoon. En de menschen zijn er gezond, en overtreffen allen in grootte en schoonheid. Maar mannelijke kracht en moed kan in zulk eene natuur, onder zulk eene hemelstreek niet aarden. De volken, die verder wonen, zijn onderling veel meer onderscheiden, zoo wel om de veranderingen der saizoenen, als om den aard van den grond; want er bestaat eene overeenkomst tusschen landstreek en bewoners, zoodat sommige geaardheden aan bergachtige, bosch- en waterrijke streken gelijk zijn, andere aan dorre, schrale gewesten; deze aan moerassen, gene aan effene, naakte vlakten.

Op deze algemeene inleiding volgen afzonderlijke tafereelen van landen en volken. Twee der belangrijkste, die der inwoners van *Phasis* en die der *Nomadische Scythen*, bepalen hier mijne keuze, die als tegenhangers van elkander kunnen beschouwd worden. Wij beginnen met de beschrijving der eerstgenoemden.

Het land der *Phasis* is moerassig, warm, waterrijk en digt begroeid, en te allen tijde overstroomd van zware regenvlagen. De inwoners leven in moerassen; hunne huizen zijn van hout en riet in het water gebouwd; zelden gaan zij naar de stad, of ter markt; maar zij varen in hunne schuiten gedurig heen en weder, (want er zijn vele vaarten en stroomen) en zij drinken het stilstaand regenwater. De *Phasis* zelve is van alle stroomen de traagste en langzaamste in zijnen loop. De vruchten, die er groeijen, zijn krachteloos, onvolkomen van wege de menigte van water, en komen daardoor ook niet tot rijpheid. Een dikke mist, uit het water opgestegen, bedekt de gansche landstreek. Om deze redenen verschillen de *Phasianen* in gedaante en voorkomen van de

 ove-

overige menfchen. Zij zijn groot en zwaar, en hunne leden en aderen zijn in vet bedolven. Zij zijn vaalbleek of geel van kleur, gelijk zij, die de geelzucht hebben. En door de dikke, nevelachtige lucht van hun land is hunne ftem dof en zwaar. Ook zijn zij traag en lui in ligchaamsarbeid, en de jaargetijden verfchillen niet veel van elkander in hitte noch koude.

Tegenover deze waarlijk fchilderachtige voorftelling van eene warme, vochtige en moerasfige landftreek, wier bewoners, op hunne ftroomen op en neder varende, als 't ware te midden van het water hunne vlotten en vaartuigen bewonen, verdient de treffende fchildering van het niet minder vochtig, maar koud gewest der *Nomadifche Scythen* eene plaats, die, met hunne kudden de onafzienbare vlakten doorkruifende, op wagens leven.

De zoogenaamde woestijn van *Scythië* is eene groote, uitgeftrekte vlakte van weiden, open, en genoegzaam door water befproeid. Want er zijn groote ftroomen, wier wateren de vlakte doorfnijden. Daar leven die volksftammen der *Scythen*, welke *Nomaden* heten, omdat zij niet in huizen, maar in wagens wonen. Deze wagens hebben vier of zes wielen; zij zijn met fchapenvachten overtogen, in eene of meer afdeelingen, even als huizen, verdeeld, en tegen regen, fneeuw en windvlagen befchut; zij worden door een twee- of driefpan osfen getrokken, welke door de koude geene horens hebben. In dezelve leven de vrouwen. De mannen volgen haar te paard, met hunne talrijke kudden. En zoo lang zij voor dezen voedfel genoeg hebben, blijven zij op dezelfde plaats; maar als dit ontbreekt, trekken zij elders henen. Zijzelve voeden zich met gekookt vleesch en paardenmelk en hippacum (eene foort van kaas, uit dezelve bereid). Het land zelf is arm aan menfchen en dieren; want het ligt tegen het Noorden, en wordt flechts voor een' korten tijd door de zon verwarmd. Zeldzaam komen daar warme winden, en zij zijn er zonder kracht; maar altijd waaijen er koude winden uit het Noorden, met fneeuw en ijs en regenvlagen, en verlaten het gebergte niet, zoodat het land naauwelijks bewoonbaar is, een dikke mist den ganfchen dag de vlakte bedekt, en de bewoners in eene koude, vochtige lucht leven. Er heerscht een bijna altijddurende winter. De zomer is gering en kortftondig, flechts van weinige dagen. Het verfchil van faizoenen is klein en gering, en eenvormig als deze zijn de

de menschen. Hun voedsel en kleeding zijn 's winters en zomers dezelfde. Zij ademen eene dikke, nevelachtige lucht in, drinken water van sneeuw en ijs, en zijn naar ligchaam noch geest voor sterke oefening of werkzaamheid geschikt, omdat zij aan geene sterke veranderingen of afwisselingen zijn blootgesteld. Om deze redenen zijn zij dik en vleezig van gedaante, slap van leden, en van een vochtig, waterachtig gestel, naar de geaardheid van land en luchtstreek.

De overige *Europeërs* zijn, wegens het groot verschil van klimaat, zeer onderscheiden. Want hitte en koude en regen en droogte wisselen elkander af, doen velerlei veranderingen en saizoenen ontstaan, en veroorzaken eene groote verscheidenheid in de gedaante, het gestel en de zeden der menschen. Groote en gedurige schokken geven ruwe kracht en moed aan de ziel, en verdrijven zachtheid en beschaafdheid uit dezelve. Daarom schijnen mij ook de *Europeërs* moediger te zijn dan de *Aziaten*. Want in het klimaat van *Azië* heerscht die afwisseling van hitte en koude niet, maar eene gelijkmatige luchtsgesteldheid, door welke noch die sterke indrukken en schokken des gemoeds, noch die hevige veranderingen van den toestand des ligchaams ontstaan, die de inwendige kracht ontwikkelen, en den menschelijken geest niet toelaten in trage rust voort te sluimeren; want het eeuwig eenerlei maakt traag en werkeloos, maar afwisseling wekt en oefent de krachten van lichaam en ziel. Door traagheid en rust wordt vrees en lafhartigheid, door oefening en arbeid dapperheid en moed geboren. Hierbij komt de regeringsvorm, dewijl het grootste deel van *Azië* door vrijmagtige Alleenheerschers bestuurd wordt. Zij toch, die niet vrij zijn, noch onafhankelijk, maar door eenen Despoot beheerscht worden, schuwen en vlieden den krijg. Want de kansen staan niet gelijk. Zij worden gedwongen voor hunne Heeren ten strijd te gaan, ongemakken en gevaren te verduren, ja zelfs te sterven, van vrouw en kinderen en vrienden verwijderd. Wat *zij* groots en dappers verrigten, daardoor groeijen en bloeijen hunne Heeren; terwijl hun geene andere vruchten te plukken zijn, dan gevaren en dood. Hoe meer kracht en grootheid de menschelijke geest bezit, des te afkeeriger is hij van dwang en willekeur. Een groot bewijs daarvan zijn die *Grieken* en Barbaren in *Azië*, die, onder geen despotismus gebukt, de krijgshaftigste en beste strijders van allen zijn. Want voor zichzelven alleen wagen

zij

zij de kans en verduren het gevaar, hun is de prijs en het loon huns heldenmoeds, hun treft de straf en schande hunner lafhartigheid.

Reeds vroeger gewaagde HIPPOCRATES in 't algemeen van de overeenkomst, die er tusschen elk bijzonder gewest en deszelfs bewoners bestaat; thans zal hij zijn werk met eene meer uitvoerige ontvouwing van deze zijne uitspraak besluiten.

Die een bergachtig, hoog, ruw en waterrijk land bewonen, dus gaat hij voort, zijn hoog van gestalte, vol kracht en moed, en niet weinig ruw van aard. De bewoners van lage, warme dalen, waar meer warme dan koude winden waaijen, en die warm water drinken, kunnen noch groot, noch rijzig zijn. Zij zijn breed en dik, zwart van kleur en haar, van natuur minder tot arbeid geschikt, ten zij door wetten en regeringsvorm deze natuurlijke aanleg verbeterd worde. En zoo die landstreek door stroomen verfrischt wordt, is zij gezond; doch zoo zij moerassig is, zijn de inwoners zwak en ziekelijk. Die in eene hooge, opene landstreek leven, zijn lang en rijzig, en zacht van zeden; maar zij, wier landstreek dor, schraal en vlak is en aan gure saizoenen blootgesteld, zijn dor en schraal, sterk, meer blond dan bruin, trotsch en eigenzinnig van aard. Ook de hoedanigheid van grond en water heeft invloed op de gedaante en zeden der bewoners. Waar de grond vettig, zacht en vochtig is, daar zijn de menschen zwaar en log, tot traagheid geneigd, stomp in geestvermogens, in kunsten onbedreven. Waar het gewest open en onbeschut en kaal en ruw is, en zoo wel door winterkoude geteisterd, als door zomerhitte verschroeid wordt, daar zijn de menschen dor, beenig, sterk en digt met haar bewassen; en in zulk eene geaardheid woont een rusteloos werkzame geest. Van zeden zijn zij trotsch en onbuigzaam. Meer woest, dan zacht van aard. Schrander en vindingrijk in kunsten, en dapper in den krijg. En alles, wat uit dien grond voortkomt, stemt met deszelfs bijzondere gesteldheid overeen. Even zoo is het ook met de tegenovergestelde geaardheden en vormen gelegen, zoodat men uit het verhandelde veilig tot het overige besluiten kan.

Het zij mij vergund, dit verslag van een der belangrijkste geschriften der Oudheid met eenige korte aanmerkingen te eindigen.

Ik begon mijne rede met u HIPPOCRATES als een man van

van genie voor te stellen, en dacht deze mijne uitspraak niet beter te kunnen staven, dan door u met een zijner beste schriften wat nader bekend te maken. Om u echter nog meer daarvan te overtuigen, wil ik eindigen, van waar ik begonnen ben, en nog kortelijk uit het onderwerp, den aard en de strekking van zijn geschrift de gronden voor mijn gevoelen ontleenen.

Het is eene bekende geschiedkundige daadzaak, dat HIPPOCRATES, na onder de Priesteren van *Cos* in de heilige kunst der *Asclepiaden* onderwezen te zijn, verscheidene reizen, niet slechts door *Griekenland*, maar ook door vreemde landen ondernomen heeft; schoon het aan zekere berigten ontbreekt, waarheen en hoeverre zich die reizen hebben uitgestrekt.

In de vele landen en steden, die hij bezocht, troffen overal nieuwe voorwerpen, eene andere natuur, andere menschen, andere ziekten het opmerkzaam oog des grooten waarnemers. Met elke nieuwe waarneming werden die drie denkbeelden, natuur, menschen, ziekten, naauwer in zijnen geest verbonden. In die rijke verscheidenheid van gedurig nieuwe voorwerpen ontglipte hem de overeenkomst niet, die er tusschen de natuur van elke landstreek, hare bewoners en derzelver ziekten bestond. Hij zag, hoe elk gewest, gelijk het zijne gewassen en planten voortbrengt, zoo ook zijne menschen en zijne ziekten heeft; hoe, met de gedaante der natuur, ook de gedaante van menschen en ziekten afwisselt; hoe het physiek karakter van elke landstreek in de zeden en het volkskarakter harer bewoners doorstraalt. Zijn genie schiep dat alles tot één geheel, en zijn onsterfelijk werk was geboren.

Terwijl gewone geesten alleen de verwantschap dier voorwerpen plegen te erkennen, welke door uiterlijke gelijkvormigheid verbonden schijnen, en, in het bekrompen zamenstel hunner wetenschap, aan elk hunner begrippen en denkbeelden de plaats aanwijzen, die het nimmer verlaten zal, ligt het groot verband der dingen en de harmonie aller wezens bloot voor het oog van het genie, dat, afkeerig van alle willekeurige stelsels, die groote waarheid besefte, dat de natuur, grooter dan alle stelsels, zich binnen de enge grenzen van den menschelijken geest niet bepalen laat. HIPPOCRATES besefte die waarheid. De eenvoudige waarneming van den invloed der jaargetijden op de menschelijke natuur, in zijne *Epidemiën* zoo meesterlijk beschreven, gaf hem de

ver-

verklaring van het treffend verfchil van volken en wereld-deelen; en, terwijl de gelijkmatigheid en eenvoudigheid zijner leer de uitdrukking was van de gelijkmatigheid en eenvoudigheid der natuur, op wier kennis zij rustte, leide zijn onfterfelijk werk de eerfte grondflagen eener wijsgeerige gefchiedenis, op welke een MONTESQUIEU, HERDER, HEEREN, en de grootfte gefchiedkundigen van lateren tijd, hebben voortgebouwd, aan wier arbeid de pragmatifche historiekennis hare jongfte vorderingen verfchuldigd is. Wij misgunnen die groote mannen den lof niet, hun door tijdgenoot of nageflacht toegekend; maar, wij mogen het niet verzwijgen, aan HIPPOCRATES alleen behoort de eere der ontdekking eener waarheid, wier bevestiging en ontwikkeling hun dien lof deed verwerven; en, terwijl ook wij hunner grootheid hulde doen, willen wij toch bovenal aan hem met bewondering gedenken, die, toen nog de *Homerifche* Bardenzang en het eenvoudig gefchiedverhaal van HERODOTUS de voornaamfte historifche oorkonden der *Grieken* waren, het ftout ontwerp eener vereeniging van gefchiedenis en wijsbegeerte gevormd en volvoerd heeft.

Die wijsgeerige aard van HIPPOCRATES gefchrift is voor ons een tweede bewijs der grootheid van zijn genie.

Twee hoofdftellingen zijn het, aan wier betoog en ontvouwing dit gansche werk door HIPPOCRATES fchijnt te zijn toegewijd.

Vooreerst: het klimaat heeft den meestvermogenden invloed op de menfchelijke natuur, op de gefteldheid van ligchaam en ziel, op het karakter en de zeden van menfchen en volken.

Ten tweede: eene gedurige afwisfeling van klimaat is meest bevorderlijk aan de ontwikkeling van ziels- en ligchaamskracht.

Het gansche werk is eene uitbreiding en ontwikkeling der eerfte ftelling. De tweede wordt niet flechts door het voorbeeld dier volken, wier vaderland aan afwisfelende faizoenen is blootgefteld, maar ook, bij tegenftelling, door de trage phlegmatifche bewoners der *Phafis* en de niet minder trage phlegmatifche *Scythen* bevestigd, beiden onder een gelijkmatig, fchoon verfchillend klimaat levende. Want zoo wel de *Phafianen*, als de *Nomadifche Scythen*, zonder energie; zonder kracht van ziel noch ligchaam, zijn, in logge, eenvormige zeden en leefwijze, het treffend evenbeeld dier zware, altijddurende nevels, die hunne landftreek bedekken; wer-

werkeloos, als de onveranderde natuur, die hen omgeeft. Beide stellingen berusten op het begrip van het oorzakelijk verband, dat er bestaat tusschen klimaat en volkskarakter; een verband, alleen door een' wijsgeerigen geest te ontdekken, die in verscheidenheid eenheid, in de overeenkomst van afzonderlijke waarnemingen algemeene natuurwetten weet op te merken.

Als wij uit den wijsgeerigen aard van HIPPOCRATES geschrift het bewijs voor de grootheid van zijn genie ontleenen, denken wij daarbij geenszins aan een onafscheidelijk verband tusschen genie en wijsbegeerte, wetende, dat vele geniën geene wijsgeeren, en vele wijsgeeren geene geniën zijn; maar wij gronden dit ons gevoelen op de eeuw, waarin HIPPOCRATES leefde.

De *Grieksche* wijsbegeerte was nog in hare kindschheid. Uit de *Grieksche* dichtkunst gesproten, was zij niet veel meer, dan eene schoone verdichting van de wording der dingen uit hersenschimmige elementen, in dichterlijke beeldspraak gehuld. IJdele bespiegelingen over den oorsprong, de gedaante en het zamenstel der wereld, over de wereldziel, den strijd en vrede der grondstoffen, zietdaar de wijsbegeerte van eenen tijd, waarin nog de verbeelding het menschelijk verstand beheerschte. In zulk eenen tijd verheft zich HIPPOCRATES boven den geest zijner eeuw; zijn verstand baant zich eenen weg door de nevelen der verbeelding; hij leert natuurlijke verschijnselen uit natuurlijke oorzaken verklaren, en roept, als een andere SOCRATES, de wijsbegeerte van den hemel op aarde.

Men heeft beweerd, dat HIPPOCRATES DEMOCRITUS en HERACLITUS tot leermeesters in de wijsbegeerte gehad hebbe. Het is hier de plaats niet, de gronden te toetsen, op welke dit gevoelen berust; het zij tot mijn tegenwoordig oogmerk genoeg, te hebben aangemerkt, dat beiden zijne laatste en meest beroemde voorgangers in de wijsbegeerte der natuur geweest zijn. En — welk een afstand tusschen den wijsgeerigen verdichter van de leer der atomen, en den wijsgeerigen waarnemer van *Cos!* Welk een verschil tusschen de duistere fragmenten van het raadselachtig boek over de natuur, en het helder, weldoordacht geschrift over den invloed van het klimaat op menschen en volken! Het zijn geene ijdele, nuttelooze bespiegelingen over het vermogen en de heerschappij van verdichte elementen op de mensche-

fchelijke natuur, op welke de leer van den invloed van het klimaat gebouwd is, en op welke elk ander wijsgeer van dien tijd dezelve zeker zoude gebouwd hebben. Het zijn waarnemingen, van welke de eene de verklaring is der andere, en in wier wijsgeerige fchikking eene duidelijke opklimming van het geringere tot het grootere befpeurd wordt. De ligging eener ftad, derzelver water, de jaargetijden, de invloed van dat alles op de menfchelijke natuur zijn de beginfelen, waaruit het verfchil van werelddeelen en natiën wordt afgeleid. Jaargetijden worden bij hemelftreken, menfchen bij volken vergeleken, en zoo, uit eenvoudige daadzaken, de bouwftoffen der ervaring, het hecht gebouw eener leer opgetrokken, die de eeuwen verduren zal.

Eindelijk, ook de ftrekking van dit gefchrift levert een bewijs op van de grootheid des fchrijvers. Er beftaat eene duurzame verwantfchap tusfchen alle takken van menfchelijke kennis en wetenfchap, wier onwankelbare grond in de eenheid van den menfchelijken geest te vinden is; ééne onafzienbare fchakel van kennis en waarheid, te meten noch te peilen, oneindig als onze onfterfelijke geest. De ware wijsbegeerte hecht die fchakel aaneen; en zonder wijsbegeerte is alle menfchelijke kennis een' zandhoop gelijk, zonder orde of zamenhang. Zonder haar is ook de geneeskunst niets meer, dan de verachtelijkfte kwakzalverij, die haar gevaarlijk fpel drijft met de gezondheid en het leven des menfchen. Levendig van die waarheid overtuigd, beftreed HIPPOCRATES de verftandelooze empirie der *Cnidifche* fchool, en verhief hij overal de voorregten en waarde eener redelijke kunst, gebouwd op de wetten der natuur, en doelende op de navolging harer weldadige pogingen tot levensbehoud en genezing. Nergens, echter, betoont zich HIPPOCRATES meer wijsgeerig arts te zijn, dan in dit gefchrift. „Die de geneeskunst grondig wil leeren kennen," dus vangt hij hetzelve aan, „moet met de jaargetijden en derzelver vermogen bekend zijn; hij moet de bijzondere ligging der fteden, de zeden en leefwijze der bewoners onderzoeken; en zoo zal hij, in eene vreemde plaats komende, niet ligtelijk in zijne kunst dwalen."

Had LENTILIUS deze plaats van HIPPOCRATES gekend en begrepen, hij zou aanftaande artfen den raad niet gegeven hebben, om in de keuze eener leerfchool zich alleen tot die te bepalen, welke het digtst bij hunne toekomftige

woon-

woonplaats gelegen was. Maar HIPPOCRATES wilde wijsgeerige artsen, LENTILIUS gewone practici vormen.

De echt wijsgeerige arts is wereldburger. Bekend met den invloed van lucht en voedsel en levenswijze op de menschelijke natuur, vindt hij overal, waar hij woont, zijn vaderland. Zijne kunst is aan stad noch landstreek verbonden; zij behoort overal te huis. Zulk een arts was HIPPOCRATES. In de vele steden van *Griekenland*, waar hij zijne kunst oefende, verspreidde hij zegen en levensgenot, aan die weldadige Godheid gelijk, aan wier dienst hij zich had toegeheiligd. De wijsbegeerte van HIPPOCRATES was geene bespiegelende wijsbegeerte, die, welke nuttigheid zij ook voor den sterveling hebben moge, voor den arts, bij de beoefening zijner kunst, volstrekt nutteloos geacht mag worden. Zij was de praktische wijsbegeerte van het gezond menschenverstand. Alleen deze wijsbegeerte is het, die den geneesheer, volgens die oude spreuk, eener Godheid gelijk doet zijn, die zijne kunst tot eene weldoenster des menschdoms maakt, en hem, die haar bezitten mag, al ware ook niet dan miskenning en ondankbaarheid zijn loon op aarde, toch eene kunst beminnen doet, die hem leert weldoen en zegenen, en leven voor eene betere wereld.

DE SPECTATOR.

III.

Tobias op zijn' praatstoel.

Helaas! *Europa* stort in 't graf der Middeleeuwen.

HELMERS.

„Wat of TOBIAS ons toch wel te vertellen hebbe?" hoor ik reeds dezen en genen lezer van dit maandwerk uitroepen. „Och! oude kost, weinig bijzonders," voegt er mogelijk een jong heertje bij, dat toch gaarne zijne mooije doekspeld zoude willen geven, indien het slechts twee regels op het papier konde brengen; „de goede man zal ook eens „willen medepraten."

Top, vrienden! medepraten wil ik gaarne, maar toch niet druk: want, om er zoo maar ruiterlijk voor uit te komen, moet men wat in den mars hebben; en er is tegenwoordig zoo veel te zien, zoo veel te hooren, zoo veel op te mer-

ken, dat men genoeg te doen heeft, om niet in alles vijftig jaar ten achtere te blijven. En, hetgeen de zaak nog moeijelijker maakt, is, dat, wanneer men een' engel bij zijn hoofd meent te hebben, men den duivel bij zijn' ſtaart heeft gepakt; — wat van daag wit is, of (om mij hier, met KANT, zeer juist uit te drukken) *wit ſchijnt te zijn*, is morgen zwart; ſysthema's en grondbeginſelen zijn uit de woordenboeken onzer eeuw gevaagd, en men ſpringt er mede om, gelijk een componist met zijn thema, waarop hij variatiën maakt.

Ik benijde den tijd nog, toen ik alleen de *Amſterdamſche Courant*, en wel enkel om de advertentiën en doodberigten, las. Was er een braaf man geſtorven, dan wischte ik mij een' traan uit het oog, en zeide: „Broeder, ſlaap zacht!" — Waren er verſche oesters aangekomen, zoo begon ik te watertanden, en telde mijn geld eens na, of er niet een half honderdje op konde overſchieten. Met het ſtaatkundig nieuws wilde ik niets te doen hebben. Ik voelde mij gelukkig op den vrijen, vaderlandſchen bodem, onder de beſcherming der wetten; en wat er buitenslands omging, „hiervoor — meende „ik — moeten die groote Heeren zorgen; dat komt eens op „hunne rekening."

Maar — dat moet ik toch bekennen — wanneer ik van de *Grieken* hoorde ſpreken, en van hunne heldendaden, dan ſloop er zoo iets verheffends in mijn gevoel; een onbekend iets, dat mij echter nooit bedriegt, boeide mij onwederſtaanbaar aan hunne zaak; en, wanneer ik des avonds bad, durfde ik zoo vrijmoedig zeggen: „Goede God, help hen!" Van de *Spanjaarden*, echter, wilde ik niets weten. Daar waren monniken en Inkwiſitie; dat was het land geweest van Koning FLIPS, dien ik een weinigje uit de vaderlandſche historie kende, en zoo razend in den *Montigny* (*) had gezien; alle menſchen hadden daar, in mijne verbeelding, zulke gele gezigten en fonkelende oogen, en — ik weet het niet — op dergelijken heb ik het nooit erg gehad.

Maar, wat wil het ongeluk! Daar brengt mij, op zekeren dag, oom GERRIT (een mijner weinige bloedverwanten, die *Fransch* verſtaan en in het koffijhuis komen) een paar *Franſche* Couranten mede, en leest mij daar, op een' zegepralen-

(*) Men beſchouwe dit niet als eene ſatyre op het Treurſpel van dien naam. Daartoe loopt TOBIAS er te hoog mede, en koestert te veel achting voor de Muze en de perſoonlijke hoedanigheden des Heeren H. H. KLIJN.

lenden toon, voor, hoe de Constitutie in *Madrid* is geproclameerd en de kerkers der Inkwisitie geopend zijn geworden; verder, dat ook in *Napels* en in *Portugal* de menschen begonnen te voelen, dat zij als redelijke schepselen, en niet als dieren, behoorden geregeerd te worden; terwijl hij eindigde met het voorlezen van eene overwinning der *Grieken* op de *Turken*. Met eene fiere houding, als ware hij de Hertog VAN ANGOULÊME, die honderdduizend *Franschen* is aanvoerende, liep oom GERRIT de kamer op en neder, en hoorde niet eens naar nicht DEBORA, die, rillende van angst, op een' benepen toon uitriep: „ Ach God! als al „ dat vreemde volk maar niet hier komt; ik ben zoo bang „ als de dood voor inkwartiering!" — De geestdrift van oom GERRIT had intusschen ook mij aangestoken; van ganscher harte deelde ik in zijne vervoering, en rustte niet, vóór dat hij mij, door het verhaal van het vroeger gebeurde, op het standpunt van dien tijd geplaatst had. Ik schaamde mij, dat ik, uit onkunde en vooroordeel, de menschen, om hunne gele gezigten en fonkelende oogen, had gehaat, en ging nog dien zelfden dag mij voor de *Staatscourant* en een paar *Fransche* papieren *abonneren*.

Nu zit ik elken dag een' hoop nieuwsbladen te doorsnuffelen, en, ach God! ik ben er niets wijzer door geworden. Ik weet, op een haar af, alles, wat er voorvalt; maar de menschen worden mij hoe langer hoe raadselachtiger. Ik zie zoo menig groot man, welken ik te voren zoo trouwhartig, met de menigte, mijne hulde bragt, nu de heiligste regten der menschheid vertrappen, met beloften beuzelen, en het despotismus met bajonetten verdedigen. Innig verheugde ik mij altijd, wanneer ik, door geleerdere menschen, stout weg, hoorde verzekeren, dat wij, met elken dag, nieuwe vorderingen op de baan der beschaving en veredeling maakten, en dankte den Hemel, dat ik mij, in het eigen gevoel, als den minsten der broederen moest beschouwen; maar oom GERRIT heeft mij onzacht uit dien zoeten droom gewekt, of ik moet geen geloof meer slaan aan dat heimelijk gevoel, aan dat innerlijk licht, dat ik uit den Hemel afkomstig waande, en dat mij tot heden toe, gelijk ik reeds te voren zeide, nog nooit bedrogen heeft.

Maar, hoe het ook zij, wij zijn dan toch zoo ver gekomen, dat zelfs de zoogenoemde *Antiliberalen* de zaak der *Grieken* als wettig schijnen te beschouwen, offchoon zij te voren den

Grooten Heer, wanneer het op het stuk der *legitimiteit* aankwam, in éénen rang met de Vorsten van *Europa* plaatsten, — eene schoone eer voorwaar, die ik mij, als een eenvoudig Christen-burgermensch, zoude geschaamd hebben. Maar, hoe wonderlijk heeft men dan toch wel met die arme *Grieken* rondgesprongen! In den beginne heette het: „De *Russische* bevelhebber zit al in zijn' reiswagen naar *Konstantinopel*, en hij zal er zijne soldaten, om er spoedig te zijn, „ per ballons doen heentransporteren." Dit dachten wij, eenvoudige sukkels, die het groote denkbeeld niet kunnen vatten, eenige duizend menschen aan het belang van sommigen op te offeren; maar, volgens de regelen der staatkunde, die veel overeenkomst met de slingerpaden van ons Doolhof, op de Prinsengracht, hebben, moest er eerst zoo lang gewikt en gewogen worden, tot dat de rust op *Scio* en *Zante* hersteld was; dat wil zeggen: tot dat *Scio* en *Zante* uitgemoord en uitgeplunderd waren. Toen begon men te vloeken en te dreigen; de Ambassadeurs moesten *Konstantinopel* verlaten; de Groote Heer zeide, droogjes weg: „ Goede reis, mijne Heeren!" — en deze schijnen enkel heengegaan te zijn, om hunne vrienden, met het verhaal der gepleegde gruwelen, de lange avonden, vooral in *Rusland*, wat op te korten. Ik voor mij (indien ik dan toch ook eens mijn gevoelen moge zeggen) ben er hartelijk blijde om, dat men de *Grieken*, gelijk men spreekt, slechts in hun eigen vet late smoren. Tranen, wel is waar, druppelen mij dikwerf langs de wangen, wanneer ik lees, hoe barbaarsch men onze Medechristenen behandelt; maar, goede, brave *Grieken!* denkt: „ Wij doen het voor hen, die na ons komen," — en, kreegt gij hulp van vreemden, lieve hemel! gij zoudt eene rekening van onkosten krijgen, waarvan het slot zoude zijn: *Griekenland per saldo ons competerende.*

Ik sprak daar straks van *Napels*, — dat is dan eens heerlijk ingepakt geworden! Die goede menschen begrepen, dat zij het regt hadden, hunne soep te koken, zoo als zij die lustten; maar dat was mis, broertjes! gij moest die eten, zoo als men u die door vijftigduizend soldaten liet voorzetten. Deze en gene had te voren wel *menage* met u gemaakt; maar te *Laybach* waren de tafels beter gedekt; men trok zijne inlage terug, en ging met de groote Heeren eten.

Nu is dan ook in *Italië* de rust hersteld, en de onderdanen genieten het voorregt, dat de Vorst, uitsluitend, alleen, en

en dus ook voor hen, denkt; maar door welke middelen heeft men die zoogenoemde wanorden gestuit? — door militaire geregtshoven, door proscriptiën, door Jezuiten! o! Ik huiver er nog van, wanneer ik denk aan dat verbod, op hooge straf, om met een' eenigen balling, of aangeklaagden, in middellijke of onmiddellijke betrekking of briefwisseling te treden. De zoon mogt dus aan zijnen vader, die mogelijk, op vreemden bodem, honger en gebrek leed, geene bete broods, — wat zeg ik — geen enkel woord van liefde en troost doen toekomen; de vriend moest zijnen vriend in den kerker zien versmachten, en zelfs, duchten, dat de traan, dien hij op den drempel des kerkerhols stortte, eenige oogenblikken daarna, als bloedige getuige tegen hem zoude optreden! — Maar, wat weert gij u dan toch zoo, TOBIAS! het gold immers de rust van *Europa*, — en wordt deze wel te duur tot elken prijs gekocht?

Met *Spanje* zal dat inpakken dan toch wel zoo spoedig niet gaan. Ik weet nog wel, dat, toen NAPOLEON, zaliger gedachtenis, den beest in *Weenen*, *Berlijn* en *Moskow* speelde, éene enkele stad in *Spanje* een leger van zestigduizend man het hoofd bood. Kijk! dat heet ik kolven! En had de ex-Keizer tien jaar vroeger den krijg met *Spanje* begonnen, zoo ware hij ook tien jaar vroeger in zijn, toenmaals zoo zeer gevestigd, krediet gedaald. En waarom verklaart men den oorlog aan *Spanje*? Heeft dat land één enkelen zijner naburen beleedigd? Is het regt der volken geschonden of één eenig verdrag verkracht geworden? Niets van dit alles. „Koning FERDINAND" — zegt men — „is niet vrij;" en of deze al uit al zijne magt roept: „Ik ben vrij, ik ben „waarachtig vrij!" dit helpt niet; men antwoordt: „Dat „weten wij beter dan gij; wij moeten ook voor u denken."

Lieve lezer! gij neemt het mij immers niet kwalijk, dat ik maar zoo een weinigje voortbeuzel? — ik heb u immers gezegd, dat ik op mijn' praatstoel zit; — maar hebt gij wel eens de Aanspraak, van den President der Vereenigde Staten, bij de laatste opening van het Congres, gelezen? Zie! dat is der moeite waardig. Van *Griekenland* sprekende, zegt de edele MONROË: „Het afgrijsselijk despotismus, onder welk „zulk een land zoo langen tijd gezucht heeft, en welk het, „om zoo te zeggen, voor geheel de wereld heeft verbor„gen, is oorzaak geweest van de diepe en bestendige leed„betuigingen der edelmoedige zielen van de verledene eeu-

„ wen. Het was derhalve natuurlijk, dat de opstand van „ zulk een volk, in zijne oorspronkelijke geaardheid, voor „ zijne vrijheid strijdende, die groote beweging van overeen„ stemmend gevoel, welke in de gansche uitgestrektheid der „ Vereenigde Staten ontstaan is, heeft te weeg gebragt." Verder vervolgt hij: „ In *Spanje* en *Portugal* zijn groote „ pogingen gedaan ter verbetering van den staat des volks; „ en het moet voor alle welgezinde gemoederen vertroostend „ zijn, de buitengewone gematigdheid te zien, met welke „ die pogingen zijn gepaard gegaan." Terwijl hij eindigt met te zeggen: „ Welke, voor het overige, de gevoelens zijn „ mogen, die elk individu, onder ons Gouvernement, vrije„ lijk mag uiten, zoo is het een nationale, zoo voor onze „ regering, als voor onze ingezetenen, geheiligde stelregel, „ dat het lot van eene onafhankelijke, met zoodanige verbe„ teringen zich bezig houdende, natie, met volle regt, eenig „ en alleen in hare eigene handen moet blijven." Vergelijk bij deze ronde taal eens de Memoriën der Gevolmagtigden te *Verona* aan de verschillende Ambassadeurs te *Madrid*, waarin onder anderen voorkomt: „ dat men in *Spanje* niet heeft ge„ aarzeld, de oudste en heiligste regten (het despotismus?) „ af te schaffen, de wettigste eigendommen (de tienden en „ leenregten?) te schenden, en de Kerk van hare waardig„ heid (Inkwisitie?), voorregten en bezittingen (de kloos„ ters en prebenden?) te berooven," — en gij zult met mij toestemmen, dat men in *Amerika* denkt en spreekt, zoo als wij, in ons verlicht *Europa*, behoorden te denken en te spreken.

Maar, ik moet hier toch alweêr mijne domheid bekennen. Toen ik in den beginne de genoemde Memoriën las, was ik er wat mede opgehemeld. Men schreef daarin de wanorden, welke onderscheidene staten van *Europa* beroerd hadden en nog beroeren, aan den algemeenen geest toe, welke thans, in de verlichtste gedeelten van ons werelddeel, zoo algemeen schijnt te heerschen; en men begreep, dat eene tusschenkomst in de zaken van *Spanje* een einde zoude maken aan alles, wat woeling, wanorde en revolutie heet. „ Zie," zeide ik tot oom GERRIT, (offchoon ik het toch bij mijzelven niet konde klaren, met welk regt men zich in de huishoudelijke zaken van zijnen buurman kan inlaten) „ gij „ moogt zeggen, wat gij wilt; maar dat is toch waar, dat „ het in *Europa* niet toegaat, zoo als zulks bij Christen„ men-

„ menschen behoort plaats te hebben. Men hoort, in verscheidene staten, niet dan van opstand en zamenzweringen; men leest zoo maar in de Couranten: *conspiration du* 25, *troubles du* 26, *sedition du* 27, alsof dit familiare zaken zijn; en, neem het mij dan toch niet kwalijk, oompje! indien deze zoo hoogst misdadige en, door den godsdienst en het zedelijk gevoel, strengelijk afgekeurde handelingen haren oorsprong vinden in den thans heerschenden geest, en deze geest, door het voorbeeld van *Spanje*, zich noodwendig over geheel *Europa* moet verbreiden, (gelijk de Heeren Ministers ons verzekeren) zie, dan koop ik mij heden nog een geweer en *chakot*, en ga tegen de *Spanjaarden* vechten." Maar naauwelijks was er dit uit, of gij hadt oom GERRIT eens moeten zien! „ Wat!" antwoordde hij mij, in eene drift, dat ik vreesde, dat de goede man zich eene beroerte op het lijf zoude halen; „ wat! gij schrijft de wanorden in *Europa* aan den thans heerschenden geest toe? Gij, en de Ministers, en wie ook zoo praten mogen, gijlieden slaat allen den bal mis. Neen! wil ik u de oorzaak dier woelingen, dier zamenzweringen eens openleggen? Zij vinden haren oorsprong daarin, dat men de instellingen der onderscheidene staten niet naar haren geest en hare natuur laat werken. Elke regeringsvorm heeft zijn grondbeginsel; verkracht men dit, zoo gaat de staat ten onder. Indien onder het despotismus de slaaf mag denken, houdt de staat op te bestaan; — indien onder een constitutioneel Gouvernement het vrije denken en handelen, (*) op eene regtstreeksche of slinksche wijze, wordt tegengegaan, dan komen er eerst zamenzweringen en schavotten, die zich vervolgens in eene bloedige omwenteling oplossen."

Zoo driftig, en tevens zoo geleerd, had ik oom GERRIT nog nooit gezien. Ik voelde echter de waarheid zijner stelling, en ging die bij mijzelven eens uitwerken. Ja! — dacht ik — dat is toch niet tegen te spreken: toen de *Grieken* begrepen, dat *zij*, en niet de *Turken*, op vaderlandschen bodem, de baas behoorden te zijn, was het spoedig met

(*) „ In eenen staat" — zegt MONTESQUIEU, en zulks mag, in onzen tijd, wel dikwerf worden herhaald — „ dat is te zeggen, in eene maatschappij, „ die wetten heeft, kan de vrijheid enkel bestaan in te kunnen doen, wat „ men behoort te doen, en niet gedwongen te worden tot datgeen, wat men „ niet mag doen." — *Noot van Oom* GERRIT.

met den grooten *Sinjeur* gedaan. En — ging ik zoo bij mijzelven voort — het is toch aardig, dat men van geene beduidende wanorden hoort in die landen, waar, zoo als b. v. in *Engeland*, de Vereenigde Staten, *Zwitserland* en ons lieve vaderland, de meeste vrijheid wordt genoten. Zoude dit ook daar van daan komen, dat men in die landen, meer dan in eenig ander, het grondbeginsel van den staat (zoo als oom GERRIT dit noemt) naar zijne natuur laat werken, en de burger en ambtenaar er niet in hunne hantering en bediening worden belemmerd of geschorst, als zij gebruik maken van die voorregten, welke de grondwetten van den staat hun toekennen; dat er de scholen en akademiën niet worden gesloten, omdat de onderwijzers zich den geest des tijds ten nutte maken, — maar de staat integendeel er zijn' steun in meent te vinden, wanneer de harten der jonge burgers voor vrijheid en vaderland gloeijen, en dus den bodem lief krijgen, waar zij zoo vele voorregten genieten? Zoude daarom *onze* Vorst ook geene lijfwacht behoeven, en zoo gerust tusschen zijne onderdanen, als in het midden zijner kinderen, rondwandelen, omdat zijn geweten hem zegt, dat hij steeds losbandigheid en wanorde — nooit vrijheid en verlichting — heeft tegengegaan? En zouden daarom alle goede *Nederlanders* hunnen Vorst ook zoo beminnen, omdat zij hem hunne hulde als vrije menschen mogen, en niet als slaven moeten bieden?

Onder deze overpeinzingen, lieve lezer! was ik ongemerkt van mijn' praatstoel opgestaan en de poort uitgestapt. Mijn geest had eene zachte, opgeruimde stemming aangenomen. Het tooneel van *Europa's* beroeringen was geheel uit mijne ziel geweken, en had plaats gemaakt voor den kleineren kring van ons vaderland. Ik zag overal rust en vrede, orde en nog velerlei welvaart. De landman was bezig het zaad op den akker te werpen, en behoefde niet te vreezen, dat woeste, stroopende benden de vruchten van zijnen noesten arbeid zouden vernielen, of luije, maar heerschzuchtige geestelijken, die den domper zetten op alwat verlichting dreigt, denzelven verteren. Hier en daar hoorde ik wel uit hut en paleis een' enkelen klaagtoon opgaan; maar — dacht ik bij mijzelven — hoe dikwerf is deze onregtvaardig, of vindt zijnen oorsprong in omstandigheden, tot welker opheffing Vorst noch onderdaan iets kunnen toebrengen! Mij althans — en dit erken ik zoo gaarne — hadden de vlugtige overwegingen van *Europa's* toestand opgewekt tot dankbaar-

heid

heid jegens God, dat Hij mij op *Nederlands* bodem had doen geboren worden, tot eerbied voor onzen Vorst, tot gehoorzaamheid aan de wetten, tot liefde voor mijn vaderland.

En dergelijke gevoelens wenscht TOBIAS al zijnen lezeren en landgenooten toe.

HET TWEEGEVECHT OM EEN SNUIFJE.

Te regt worden thans de tweegevechten, volgens de burgerlijke wetgeving, voor opzettelijke moorden aangezien, en verdienen ook met deze op eene gelijke wijze te worden gestraft, ten ware het zeldzaam geval eener gedwongene zelfverdediging daarbij mogt hebben plaats gevonden. Omtrent deze zaak, echter, zijn er, zelfs nu nog, in de zamenleving, zeldzame denkbeelden van *eer* in zwang, die als een rampzalig erfgoed der Middeleeuwen tot ons gekomen, en door verloop des tijds zoo zeer verjaard en als ingekankerd zijn, dat de beste wetten tot hiertoe deze dolzinnige barbaarschheid niet hebben kunnen stuiten, hoezeer ook wijsbegeerte, zedekunde, Godsdienst en staatsbestuur over hare ongeoorloofdheid reeds sedert lang eenparige uitspraak hebben gedaan.

Het volgend verhaal van een tweegevecht enkel om een snuifje, dat, helaas! de treurigste gevolgen voortbragt, is misschien in staat, het rampzalige dier gewoonte op nieuw in een helder daglicht te plaatsen; het werd mij door eenen ouden vriend, die veel gereisd had, op de volgende wijze medegedeeld:

Vóór bijna tien jaren kwam ik, wegens noodzakelijke bezigheden, in eene kleine landstad van het zuidelijke *Duitschland*, welke omstreeks vierduizend inwoners bevatte, en bovendien nog een Regement soldaten in garnizoen had. Maandelijks gaf men dan daar ook *Casino-Bals*, aan welke alleen zulke inwoners, die leden van dat gezelschap waren, konden deelnemen; echter was de toegang tot dezelve ook vergund aan fatsoenlijke vreemdelingen, die gezegde stad bezochten. Ik liet mij dus op zoodanigen avond, bij gebrek van ander gezelschap, bewegen, mede derwaarts te gaan.

Ik vond hier, gelijk wel te wachten was, een zeer gemengd gezelschap. Er waren vele jeugdige schoonen, maar ook, en wel in een veel grooter aantal, bejaarde moeders,

tantes, oudtantes enz., die altegader de middagzon des levens reeds lang hadden zien voorbijgaan. Echter wilden de meesten van haar die zon nog in derzelver vollen glans ten toon spreiden. Daar zulks nu door de diep indringende stralen eener natuurlijke bekoorlijkheid niet wel mogelijk was, poogden zij zulks door de teruggekaatste flikkeringen van eenen overdreven opschik te doen. En, dewijl de bejaarde moeders, tantes en oudtantes zoo zeer in opschik met elkander wedijverden, kan men ligtelijk begrijpen, dat de veel jeugdiger dochters en nichtjes hierin niet achterlijk bleven. Bij haar was echter alles in eenen beteren smaak, en meer overeenkomstig met haren bekoorlijken leeftijd. De *corsets* (vergun mij, Lezer! dit bastaardwoord, aan hetwelk het ouderwetsche *rijglijf*, naar het tegenwoordig verwrongen modefatsoen, niet meer beantwoordt: misschien noemde men het wel het beste een pantsier van walvischbaarden) waren echter ook bij haar, ten koste der maagdelijke eerbaarheid, zoo wel van voren als van achteren, zeer diep cirkelvormig uitgesneden. Hoezeer nu hier wel niet, gelijk bij de bejaarde Dames, aanleiding gegeven werd tot beenkundige (*osteologische*) waarnemingen, zoo was, bij eene ranke gestalte, de gelegenheid des te overvloediger aanwezig, om de verwonderlijke beweging van het spiergestel gedurende den dans waar te nemen. Was de rug vet, dan ontstond daaruit, bij de teruggetrokkene schouderbladen, de gedaante van een deel des menschelijken ligchaams, welks naam, in een fatsoenlijk gezelschap, de welvoegelijkheid verbiedt uit te spreken, maar hetgeen aan de rondomstaande Heeren, door de zeer natuurlijke gelijkenis, eene onuitputtelijke stof van gelach verschafte.

Naast ons, den Heer namelijk, die mij had ingeleid, en mij, stond een achtbaar man, eenigzins gezet en van middelbare jaren, die een bedaard aanschouwer was van dit dansvermaak. Zijn gelaat stond een weinig ernstig. Hij liet een heimelijken zucht hooren, haalde vervolgens eene kleine palmhouten doos te voorschijn, en presenteerde ons, met eene beleefde buiging, een snuifje van de beste fijne *Spaansche* rapé, met de verzekering: „ Zij is goed." Wij vonden haar ook inderdaad uitmuntend, en bedankten hem daarvoor. Daarop nam hij eene zeer groote prise van dezelve op zijnen vlakken duim; maar, op het oogenblik, dat hij die aan zijnen neus wilde brengen, kwam de rug van een jong meisje, door

door haren danser geplaagd, met dien duim, in toevallige aanraking, en het geval wilde, dat het gele stof van dit kostelijke snuifje juist in de kloof tusschen de beide ontbloote schouders bleef hangen; hetwelk inderdaad eene hoogst belagchelijke vertooning maakte, en onwillekeurig het denkbeeld geheel verzinnelijkte, hetwelk ik thans nog veel minder dan zoo even waag uit te spreken! Nu ontstond er door de geheele zaal, onder allen, aan welke dit bespottelijke zigtbaar werd, een onmatig gelach. Eene vriendin hield haar eindelijk staande, en wischte de hatelijke vlek van tusschen hare schouderen af. Het meisje viel uit verdriet en schaamte op een' stoel neder, en begon te weenen. Weldra was er een geheel heer van nichten en tantes rondom haar, om haar te troosten. Deze begonnen dapper te schimpen op hem, die de spotternij mogt veroorzaakt hebben. De Heer, met welken het meisje gedanst had, was een levendig, jong Officier, en over dit geval woedend van toorn. Toevallig had hij bemerkt, waar het ongeluk gebeurd was; hij vroeg dus aan den snuivenden Heer, die de doos nog in de hand hield, of hij die snuif niet op den rug van het meisje gedrukt had. Deze antwoordde hem met bescheidenheid, doch onbeschroomd: „Helaas! ja, doch geheel zonder opzet; want „zij liep juist tegen mij aan, toen ik den duim met snuif aan „den neus wilde brengen." — „Waar woont gij?" — „In „*den Arend.*" — „Goed; morgen ochtend om tien ure „zal ik u daar komen spreken." En hiermede verwijderde hij zich.

„Dat schijnt een kregelkop te zijn," zeide een Geneesheer, die bij ons stond: „Sta mij toe, dat ik morgen op „denzelfden tijd bij u kome, om, door het afleggen van „eene onpartijdige getuigenis, u misschien eenige onaangenaamheid te sparen." — „Ik zal u met vermaak verwachten," antwoordde de vreemdeling zeer bedaard.

De Geneesheer was des anderen daags reeds vroeg bij denzelven, en sprak met hem over de bijzonderheden van het vreemde geval des vorigen avonds. Met den klokslag van tien ure trad nu ook de jonge Officier ter kamer in, boog ter naauwernood het hoofd jegens de beide Heeren, smeet zijnen hoed op de tafel, en zeide: „Welnu! welke satisfactie wilt gij geven aan het meisje, waarmede ik gisteren „danste, toen gij haar zoo bespottelijk hebt gemaakt?" — „Geene," hernam de vreemdeling ernstig, doch op een' be-

beschaafden toon: „ Voor een bloot toeval kan ik toch wel „ niet verantwoordelijk zijn."

Hierop vatte nu de Geneesheer het woord op, en verhaalde, als een volkomen onpartijdige getuige, het geheele beloop der zaak. Dit alles baatte echter niets; want de onbezonnen jongeling bleef op zijnen eisch staan, dat de vreemdeling met hem nog dien zelfden avond naar een bepaald huis zou gaan, en, voor het aldaar vergaderd gezelschap, aan dat meisje openlijk verschooning vragen. — „ Dat zal nooit „ gebeuren," zei deze daarop. — „ Dan moet gij morgen met „ mij duelleren met de sabel." — „ Vechten met de sabel, en „ dat om een snuifje!" zeide de vreemdeling zeer bedaard, doch lagchende: „ Iets dergelijks is zeker wel nooit ge„ beurd! En ware mijn regter arm nog in den stand, als vóór „ twaalf jaren, dan zou ik u bij deze gelegenheid eene bloedi„ ge les in het houwen geven. Want gij moet weten, jonge „ Heer! dat ik tien jaren lang als Officier gediend heb bij een „ *Oostenrijksch* Regement, gedurende welken tijd ik steeds mij„ nen pligt voor Keizer en vaderland gedaan heb. Ik heb ech„ ter den dienst verlaten, omdat ik aan den arm, met welken „ ik de sabel moest besturen, door een schot zoodanig ben ver„ minkt geworden, dat ik hem niet verder dan tot aan het voor„ hoofd opheffen kan." (Dit zeggende, stroopte hij zijne roksmouw op, en toonde op het midden van den bovenarm het likteeken van eene wonde, in welke men ten minste wel twee vingers kon leggen.) „ Van tijd tot tijd komen er nog „ enkele beensplinters te voorschijn. Houwen kan ik dus niet; „ met de pistool kan ik echter nog omgaan, en dat, gelijk ik „ mij durf beroemen, zeer goed, zoodat ik het vooraf be„ paalde punt zeker tref. Hiermede kan ik u dus dienen." De jonge Officier scheen hiervan eenigzins verzet, herstelde zich echter terstond, en antwoordde: „ Ik neem uwen voorslag „ zonder bedenken aan. De keus van het wapen staat buitendien „ aan u. Morgen middag om vier ure wacht ik u op de *Bruh*„ *ler*-weide." Hierop zette hij zijnen hoed weder op, en verliet, zeer onbeleefd, de kamer, even gelijk hij gekomen was.

„ Nu, Doctor! deze toont duidelijk een groote gek te „ zijn," zeide de vreemdeling; „ en ik twijfel, of gij met al „ uwe kunst hem wel ooit daarvan zoudt kunnen genezen. Hoe „ weinig moeite zou het mij niet kosten, hem zijn ledig her„ senvat te doorboren, zoo het mij ernst ware!" De Geneesheer, evenwel, dacht eene poos ernstig na, en zeide: „ Gij

hebt

„ hebt inderdaad, Mijnheer! met een' dolkop te doen. Zoo „ gij dus in ernst de uitdaging hebt aangenomen, raad ik u, „ naar eenen bekwamen Secondant om te zien. Indien u zulks, „ daar gij hier vreemd zijt, misschien bezwaarlijk mogt zijn, „ wil ik wel voor u naar zulk eenen uitzien. Met dezen kom „ ik dan morgen tegen vier ure hier op uwe kamer, verzel u „ naar de bepaalde plaats, en zal zorgen, dat ik in staat ben, „ om, in allen gevalle, den een' of den ander', die het mogt „ noodig hebben, bijstand te verleenen." — „ Gij zult mij „ daardoor een' grooten dienst bewijzen," betuigde de vreemdeling.

Des volgenden daags kwamen de vriendelijke Arts en de Secondant ten bepaalden tijde bij den uitgedaagde, en vergezelden hem naar eene plaats buiten de stad, waar eene allee met hoogopgaande beukenboomen de bedoelde plek was. Zij troffen partij ook reeds, van eenige personen vergezeld, daar aan. En hier beproefden de Secondanten nog eens, voor het laatst, of zij het tweegevecht niet konden voorkomen, en de partijen onderling bevredigen. De jeugdige Officier bleef echter hardnekkiglijk aanhouden op eene openlijke schuldbekentenis, welke de ander volstandig bleef weigeren, daar hij zulks voor eene onvoegzame en onverdiende vernedering aanzag. Er werd nog veel van wederzijden gesproken, maar alles zonder vrucht. De pistolen werden dus geladen, aan de beide partijen uitgereikt, en de afstand, waarop geschoten zou worden, op vijftig schreden bepaald.

„ Nu, schiet gij het eerst!" zei de uitgedaagde. — „ Neen, „ dit komt u toe." — „ Ik sta u dit regt af. Ik weet zeer „ wel, als voormalig Officier, wat te dezen aanzien stijl „ is. Doch gij zijt een jongman van goeden huize, de „ hoop uwer ouderen. Aan mij, daarentegen, ligt minder „ gelegen. Ik heb noch ouders, noch bloedverwanten. „ Daarom neem ik het gevaar op mij. Ik handel, wel is „ waar, tegen de wetten, dat ik deze uitdaging aanneme; „ maar de vooroordeelen van mijnen vorigen stand hechten „ nog op mij. Ik mag mij niet laten onteeren. Schiet gij „ dus het eerst, maar regt op den man af; want ik verze„ ker u nogmaals, dat ik van mijn schot zeker ben."

Daar geen van beiden te bewegen was om het eerst te schieten, zoo kwam men overeen, zulks door het lot te beslissen; en hierdoor verkreeg de jonge Officier het eerste schot. Hij mikte niet lang, maar schoot toe, en wondde

met

met een schampschot de nederhangende linkerhand zijner partij aan de beide achterste vingers. Het bloed vloeide hierbij ruim uit de wonde. Hij schudde de hand, beschouwde die een oogenblik, en zeide toen: „ Het heeft weinig te beduiden. Ik zou nog verscheidene zulke gaten in mijn ligchaam „ kunnen aanwijzen." Hij bood hierop nogmaals den vrede aan, en wilde de overgehaalde pistool reeds nederleggen; maar partij zoo min als Secondant wilden zulks gedoogen. „ Nu, als er dan volstrekt moet geschoten worden, zoo let „ eens op, of ik het goed kan. Die witte vlek op den beu„ kenboom!"

De overige Heeren begrepen niet, wat hij daarmede bedoelde. Hij rigtte zijne pistool blijkbaar op zijne partij, en legde scherp op hem aan, die wegens het nabij zijnde gevaar op ééns verbleekte. Eensklaps wendde hij de tromp zijwaarts af, brandde los, en men zag de aangewezene vlek van den beukenboom oogenblikkelijk verdwijnen. Dit heette toch wel vast en zeker zijn van zijn schot! De aanwezigen stonden verbaasd; het was blijkbaar, dat hij zijne partij opzettelijk had willen sparen. Deze stond echter als versteend, scheen hevig geschokt, en was doodbleek. Na eene korte poos viel hij met een' luiden zucht voorover op den grond. Men kon niet begrijpen, wat er met hem gebeurd was, en kwam reeds op de gedachte, dat de levendige voorstelling van het doodsgevaar, waarin hij verkeerd had, zoo sterk op zijne verbeelding mogt hebben gewerkt, dat hij daardoor was nedergevallen. Doch het was geheel iets anders.

Vol van minachting wegens zoodanige lafhartigheid, schoot men toe, om hem weder op de been te helpen. Doch, wat ontdekte men! Een stroom bloeds vloeide uit zijnen rug. Dit scheen allen onbegrijpelijk. Men trok dus den in onmagt liggenden den jas uit; de Geneesheer sneed het hemd open, en nu bleek het, dat een kogel, tusschen de schouderbladen ingedrongen, een der ruggewervelen had verbrijzeld, en tot in het ruggemerg was doorgedrongen. „ Het is gedaan „ met hem!" riep de Geneesheer, diep getroffen, uit: „ De „ beleediging van het ruggemerg heeft onvermijdelijk den dood „ ten gevolge." Weldra verviel ook de gewonde in hevige stuiptrekkingen, en binnen weinige minuten was hij een lijk.

Nu ontstond onder de aanwezigen de vraag, hoe deze wond door dat schot konde veroorzaakt zijn, daar het toch zoo geheel in zijdelingsche rigting afgeschoten was. Een oud

Of-

Officier betuigde echter, dat zulks zeer wel was op te losſen; want dat de kogel, van den boom teruggekaatst, hem van achteren getroffen had. „Ik zelf," zeide hij, „kan u „nog het likteeken laten zien van zoodanig teruggekaatst ſchot, „dat mij eens op de jagt in den linkerarm getroffen heeft." Men mat thans den afſtand van den gewonde tót den boom, waaruit de ſplinters geſchoten waren, en bevond dien drie ſchreden achterwaarts.

Thans borst de onſchuldige bewerker van dit ongeluk, nog altijd bloedende aan zijne linkerhand, in hevige verwenſchingen tegen zichzelven uit, ſtortte bittere tranen, en wierp zich, met alle teekenen van wanhoop, op den grond. Men poogde hem gerust te ſtellen door de herinnering, dat hij in allen opzigte als een grootmoedig man had gehandeld; dat hij geen het minſte oogmerk had gehad, om zijnen vijand te dooden; en dat hij dus zichzelven geen verwijt kon doen over een ongeluk, dat onder duizend gevallen naauwelijks ééne enkele maal gebeurt. Dit alles baatte echter niets. Men verzocht nu den Geneesheer, den edelmoedigen man, onbemerkt, langs eenen anderen weg, ſtadwaarts te geleiden. Thuiskomende, wierp hij zich op zijn bed neder, en brak in vernieuwde klagten over zijn noodlot uit.

Thans was men bedacht, hem nog dien zelfden nacht over de grenzen te brengen, waartoe terſtond, door den Arts, de noodige toebereidſelen gemaakt werden. Na verloop van anderhalf uur waren al zijne goederen gepakt. Hij werd in een wagen geplaatst, en door den Arts eene mijl ver tot aan het naaste dorp vergezeld. Hier ſtapte men af; en de ongelukkige, door geenerlei toeſpraak tot rust te brengen, drukte zijnen geleider vol gevoel de hand, en kon niets meer zeggen, dan: „Ik dank u, brave man! voor uwe deelneming „in mijn lot." Hierop vertrok hij in allerijl; terwijl de Arts een paard huurde, en daarmede laat in den nacht in de ſtad terugkeerde; waarop hij terſtond bij mij kwam, om mij den treurigen afloop van dit ongelukkig geval te melden.

Naardien ſlechts weinige perſonen bij dit ongeluk waren tegenwoordig geweest, deed men alle moeite, om de zaak geheim te houden. Men kwam dus overeen, het gerucht te verſpreiden, dat de jonge Officier, bij het ſpringen met zijn paard over eene gracht, gevallen was, en den nek gebroken had. Dit voorwendſel was zelfs niet geheel onwaarſchijnlijk, omdat men den Officier had zien naar buiten rijden,

den, die als een' ſtouten rijder en waaghals bekend ſtond. Op die wijze werd het ook aan den Overſte van zijn Regement aangediend. De ſtrenge, maar edeldenkende man oordeelde het, bij nadenken, beter, geen verder onderzoek naar deze zaak te doen; hoezeer hij wel vermoedde, dat er een zoogenaamd gevecht van eer had plaats gevonden. Eenige maanden daarna vernam hij de geheele toedragt der zake, gaf daarop zijne billijke verontwaardiging aan de Secondanten te kennen, en bedreigde hen, onder vier oogen, met al de geſtrengheid der wet, zoo zij ooit wederom zoodanig tweegevecht bijwoonden.

Ik ben ook in ſtaat, voegde de verhaler daarbij, te melden, hoedanig het met den zoo vredelievenden en onſchuldigen moordenaar is geloopen. Die daad weegt hem zwaar op het geweten. Nadat hij in zijne vaderſtad was teruggekeerd, zonderde hij zich van de menſchelijke zamenleving bijna geheel af, bragt zijne bijzondere zaken in orde, en nam daarop een' ouden, uitgedienden Onderofficier, die onder hem verſcheidene veldtogten had bijgewoond, in zijnen dienst. Met dezen begaf hij zich naar een dorp in eene afgelegene provincie, en huurde aldaar een klein huis met eenen tuin. De oude JOHAN neemt de huishouding waar op zijne gewone wijze; zelfs de keuken werd naar de regels eener militaire kookkunst ingerigt, en in den tuin vindt JOHAN den geheelen dag bezigheid. Daar hij echter in den laatſten veldtogt eene gevaarlijke wonde heeft ontvangen, waardoor hij bijna ſtokdoof geworden is, zoo is het voor zijnen Heer ten uiterſte bezwaarlijk, hem van zijne bezigheden tot zich te roepen. Deze bedient zich daartoe van eene pistool, en ſchiet dezelve uit het venſter naar den tuin af, als een krijgsmansteeken. Dit hoort dan de oude knevelbaard, ziet op, en komt bij zijnen Heer. Deze, geheel onder zijn leed gebukt, heeft, buiten den ouden, eerwaardigen Leeraar der gemeente, nagenoeg geene aanraking meer met de wereld, opdat hij toch nooit weder in het geval zou kunnen komen, om beleedigingen te ontvangen, en dus genoodzaakt te zijn, zich, ter verdediging zijner eer, naar het, den krijgsmansſtand wel inzonderheid drukkend, aloud volksvooroordeel, tegen zijnen medebroeder te wapenen. Niet van goederen ontbloot zijnde, ſtelt hij den Predikant niet zelden eenig geld ter hand, om dit onder de armen van het dorp uit te deelen; en, zoo dikwerf hij de pistool uit het venſter lost, herinnert hij zich

aan

aan zijn vergrijp met blijkbare wroeging des gewetens; verwenschende tevens op het diepst de onbetamelijke bloote ruggen der meisjes en vrouwen, die onophoudelijk in de wereld zoo bespottelijk rondzwieren.

AAN DE PUINHOOPEN VAN HET HEIDENSCHE GRIEKENLAND.

(Eene navolging van de derde *Messénienne* van M. CASIMIR DE LA VIGNE.)

O Kruinen van Taygete! o Peneus vruchtbre boorden!
O Bloemrijke vallei van Tempe, bloeijend, schoon!
Athene, Griekenland, o diep rampzalige oorden!
Waar zijn, ter uwer hulp, uw helden en uw Goôn?

Bekoorlijk land, waar vaak mijn Muse hopend zweefde;
Waar 't oog steeds weiden mogt in 't schoone der natuur;
Waar 'k, van uw gastvrij strand, naar 't hoog gebergte streefde,
En mij verlusten kon in 't uitgestrekt azuur;
Maar waar ik, 't hoofd vervuld met diepen rouw en kommer,
Ter neêr zit, onder 't groen van 't frisch' laurieregeboomt';
Terwijl 'k een grijze aanschouw, die, mijmrend onder 't lommer,
Van 't schoon Thessalië en van zijne dreven droomt:
„ Spelt mij, o grijze! uw komst," zoo sprak ik, „ heil en zegen,
„ Meld mij de wondren dan der Goden van dit woud.
„ Lacht menig boschnimf u nog uit dees stroomen tegen?
„ o! Zeg mij, wat Godin thans hier haar' zetel houdt.
„ Schenkt nog de Wijngod aan uw heuvlen vrucht en leven?
„ Die graszoô ginds, gekleurd door 't bloed van 't offervee,
„ Is dit een altaar, voor uw Veldgoôn opgeheven?
„ Of 't graf der schoone Euridicé?"
De grijze zweeg, maar gilde 't uit in bange kreten;
Zijn vaderhart scheen door al 't leed vaneengereten:
Die graszoô dekt het stof zijns kinds, zijns eengen, thans;
Hier schreit, om dierbaar kroost, een duizendtal van moeders;
Dat bloed, dat ginds nog rookt, is 't dierbaar bloed zijns broeders,
Geveld door 't zwaard des Muzelmans.

O Kruinen van Taygete! o Peneus vruchtbre boorden!
O Bloemrijke vallei van Tempe, bloeijend, schoon!
Athene, Griekenland, o diep rampzalige oorden!
Waar zijn, ter uwer hulp, uw helden en uw Goôn?

„ Wat stad verhief weleer haar spitsen op die kruinen?" —
„ 't Was Sparta," sprak mijn gids... Hoe! welk een zee van puinen!
't Zijn graven, 't is slechts gruis en steen, waar 't oog op staart...
Zie daar dat Sparta dan, weleer de roem der aard!
Een woeste krijgsknecht ronkt op de omgestorte zuilen,
Waar achter zich 's volks roem en grootheid nog verschuilen,
En hoont Leonidas, en vloekt Miltiades;
Hij voelt geen eerbied voor hun schimmen,
Neen! hij verguist, terwijl zijn woede en moordlust klimmen,
Het kroost van Herkulès.
Maar, welk een klaagtoon klinkt en rijst uit gindsche graven?
Hoe! zijn 't de geesten van 't beroemd driehonderdtal?...
Eurotas, vruchtbre stroom, die allen mild kon laven,
Waartoe die rozen thans aan uwen waterval?
Hier heerscht de dood; — waartoe die schoone lauwerbladen?
Beschimpen zij het juk, waarmeê gij zijt beladen?
Uw gloriedag vlood heen. Gij ziet geen jeugdig held
Meer naar uw' oever heengesneld,
Om in uw zilvren plassen
't Vijandlijk rookend bloed van 't krijgszwaard af te wasschen.
Geen moedig strijder niet meer aan uw' heldren vloed
't Olimpisch stof van den gescboeiden voet,
Als hem de lauwerkrans werd om het hoofd geslagen,
En hij , bij 't handgeklap, de zege weg mogt dragen.
o Neen! die gulden tijd, die dagen zijn voorbij,
Waarin de fiere zwaan, trotsch op haar pluimlivrij —
Terwijl uw stroomgeruisch de zoetste toonen kweelde —
Den blanken maagdenvoet, bij 't baden, donzig streelde.
Of Leda koestren mogt, als ze aan uw' bloemenzoom
Verkleumd en bibbrend zat, na 't waden in uw' stroom;
Terwijl 't verwarmend dons haar' boezem zoo ontgloeide,
Dat sneller weêr het bloed door borst en aders vloeide,
Die dagen zijn voorbij; de zwaan ontvlugtte een oord,
Waar men het schoone wist te boeien,
En vlood met de edle vrijheid voort,
Bevreesd voor 't moordend zwaard van woedende Ottomannen.

o Kruinen van Taygete! o Peneus' vruchtbre boorden!
o Bloemrijke vallei van Tempe, bloeijend, schoon!
Athene, Griekenland, o dien rampzalige oorden!
Waar zijn, ter uwer hulp, uw helden en uw Goôn?

Nog leven ze op uw puin! Te wapen! 't heiluur nadert!
Uw kluisters schenken haast die heerlijke eeuw u weêr.

Komt!

Komt! bij de krijgsbanier der vrijheid u vergaderd,
En vel den dwingland neêr!
Snel aan van Sunium, snelt uit Cytheres bosschen,
o Volk! Neptunus kroost! en nageslacht van Mars!
Grijp weêr naar helm en lans, bestijg uw fiere rossen,
Ontrol de zegevaan, van boei en kluisters wars!
o, Offert uw gebeên, uw wenschen, eedle vrouwen!
Op 't puin der tempels en gebouwen:
Daar ginds was toch weleer Fortunaas heiligdom.
Schaart u om deze rots, o eedle grijzen, braven!
Dat trotsche dwinglandij verstomm'!
Wilt daar den eed der vrijheid staven;
Hare opgerigte zuil spreekt van uw helden toch,
En 't staren op den voet ontvlamt uw geestdrift nog.
o Volken! aarzelt niet, uw leven 't land te wijden!
't Is, of Demosthenes u nog ontvonkt tot strijden....
Zweert onverzoenbren krijg aan uwen dwingeland;
Doorklieft de baren, sloopt zijn vloten, zet ze in brand!
Van uit zijn graf zal u Themistocles bezielen.
Nog tuigt uw strand het ons, wat ware krijgsroem is;
Nog meldt u 't golfgeklots, dat opstuift voor uw kielen,
Den heilgen naam van Salamis.
Op, op! de krijgsklaroen hoort gij op nieuw weêr klinken;
Zij daagt u weêr ten strijd op ouden heldentrant;
Haar toon deed eens den moed der trotsche Perzen zinken.
Zweert onverzoenbren krijg! — reeds ziet ge uw zege blinken.
Op! snelt door gindsche poort, en velt uw' dwingeland!
Eens toog haar Cimon uit met dappre legerheren,
Om als verwinnaar weêr te keeren.
Ja, ziet! de beeldtenis zijns vaders lacht u aan,
En wenkt, zoo 't schijnt, u toe, dat voetspoor in te slaan.
Te wapen! dappren, voort! vliegt heen naar de oorlogsvelden!
Allengskens rijst uw gloriezon.
Slaat, slaat dat voetspoor in, als onverschrokken helden;
't Leidt u naar 't veld van Marathon!

o Kruinen van Taygete! ó Peneus vruchtbre boorden!
o Sparta! hoort gij niet den blijden zegetoon?
't Volk heeft zijn wrekers weêr; gevrijwaard zijn uwe oorden,
En Griekenland hervindt zijn helden en zijn Goôn!

Rotterdam, J. VAN HARDERWIJK, RZN.
6 Febr. 1823.

DE SCHRANDERE ARTS.

PHIL. HECQUET, een beroemd *Fransch* Geneeskundige, een beminnaar van grondig onderzoek, gelijk zijne schriften nog bewijzen, was gewoon te zeggen: „Een Arts, die in haast veel *kranken* ziet, ziet weinig *krankheden*." — Zoo vaak hij een' rijken patiënt bezocht, en den kok te zien kreeg, omhelsde hij denzelven, uitroepende: „o! Mijn vriend, welk een dank ben ik u verschuldigd voor de goede diensten, welke gij ons, Artsen, bewijst! Waart *gij* er niet met *uwe* kunst, de gansche medische Faculteit mogt weldra aanzoek doen, om in een of ander Armengesticht te worden opgenomen!".

IN VINO VERITAS.

Men moet toch bekennen, zeide een wijnkooper, die voor geestig wilde doorgaan, dat de Waarheid, gelijk men oudtijds beweerde, thans niet meer in een' put haar verblijf houdt. — Dat erken ik gaarne, hernam een ander, hem in de rede vallende: gij hebt haar, bij gedeeken daaruit geligt, en haar op flesschen gezet! En vanhier het spreekwoord, waaraan alreeds de kroeghouders van *Falerno* en *Tibur* de geboorte gaven: *In vino veritas.*

DE NIET NEEMBARE VESTING.

De groote CONDÉ werd genoodzaakt, het beleg van *Lerida*, in *Katalonië*, eensklaps op te breken. Te *Parijs* teruggekomen, verscheen hij in den schouwburg; dit veroorzaakte eenige opschudding. De Prins, een bijzonder persoon bemerkende, die de belhamel scheen, stond op in zijne loge, en, hem met den vinger aanduidende, zeide tot de Officiers van de Garde: „Neemt dien man gevangen!" Deze, op eene bank geklommen, riep: „Ik ben LERIDA; men neemt mij niet!" Dit zeggende, was hij verdwenen.

DE GEMOEDELIJKE VERKWISTER.

Te *Keulen* leefde een Schilder, die zeer verkwistend was, en vele CHRISTUS-beelden aan de herberghouders verpandde. Gevraagd zijnde, waarom hij dezelve niet verkocht, antwoordde hij snel: „Wildet gij dan liever, dat ik een *Jood* was, dan dat ik een *Christen* ben?"

No. III. Meng. bl. 140. reg. 9. staat: *gemeld*, lees: *geweld*.

MENGELWERK.

DE JODEN. (*)

Men vindt een talrijk volk langs heel het vlak der aarde,
Voor 't leerzaam, vroom gemoed van onbesefbre waarde;
Het volgt zijne eigen wet, en tongval en gezigt
Toont u den vreemdeling bij iedre natie ligt.
Op handel meest gesteld, knoopt het door zijne banden
De volken aan elkaar in vergelegen landen;
En, troostend zich den druk van wreeden Sarraceen,
Als voormaals 't dol geweld van 't Christelijk gemeen,
Baadt het wel nu en dan zich in den stroom der weelde,
Dien menigmaal 't geluk den koopman toebedeelde,
Maar ziet veel vaker 't lot, dat d' armen zwerver beidt,
Van vaderland beroofd, zijn' kindren toebereid,
En draagt met vreugd dien last, schoon 't blijft maar rijkdom haken,
Als wilde in lijden 't zich en in genot volmaken,
Daar 't zoo min schaamte kent, waar 't naauw zijn naaktheid dekt,
Als maat van zwier en pracht, door voorspoed opgewekt.

Doch ver van ons de blaam en 't hekelend misprijzen!
Vormt vaak des werelds loop den dwazen en den wijzen,
Wat wonder dan, zoo 't volk, dat lang als balling zwierf,
Die fierheid van gemoed, die vastheid niet verwierf,
Die, hoe fortuin ook lagche, of tegenspoed moog' dreigen,
Het hoofd noch trotsch verheft, noch laag en slaafs zal neigen?
Neen, wat de Jood moog' zijn, hoe in 't gemoed bestaan,
God' zij hij 't en zijn hart, geen ander gaat dit aan.
Maar wat hij is voor ons, wat hij vermag te wezen,
Dit zij de stof en 't doel, als wij 't geschiedboek lezen;

Als

(*) Een groot liefhebber zijnde van de poëzij, kan ik niet wel nalaten, zelf de lier somtijds aan te vatten; en doe dit ook te minder, daar eigene oefening ons, even als bij de muzijk, het werk van anderen beter leert genieten, zoo wel als op prijs stellen. Nu en dan heb ik eene kleinigheid van de vruchten dezer uitspanning medegedeeld. Ik doe dat bij dezen op nieuw, wel overtuigd, dat ik, in de kunst van verzenmaken, voor onze tegenwoordige Dichters in het gemeen, en in alle opzigten voor verscheidenen van hen, moet onderdoen; doch hopende, dat de stof en wending van mijn stuk dit genoegzaam zullen vergoeden, en misschien aanleiding tot iets beters geven.

Als ons zijn tooverstaf zoo veel te aanschouwen biedt,
En maakt het lang verleên ten spiegel van 't verschiet;
Als ze ons teruggevoert in wijdverloopen tijden,
En weet ons in 't geheim der volken in te wijden;
Ja heeft de waarheid ons zoo duidlijk afgeprent,
Of 't eigen oog ze aanschouwde, op eigen lot geënt.
Welaan! „ Wie is 't, die ons de rolle geeft in handen
Van 's wereld morgenstond en heete morgenlanden?"
Hoe! wie? 't Is Mozes zelf, de stichter van de wet,
Door hem, op haren grond, voor Joden ingezet.
Ja, worde 't vrij verguisd door trotsche Egyptenaren,
Zoo prat op wetenschap, in iedre kunst ervaren,
Door Griek en Romer zelfs om wijsheid vaak bezocht,
Dit volk heeft, spijt hun waan, dat edelst werk volwrocht.
Heil u, o Isrels kroost! heil ons, dat gij verrijzen,
En vast besluiten mogt, om d'eengen God te prijzen!
Lof Hem, die u bewaarde, u zelf zoo hoog verhief,
En had, om Abraham, zijn' vriend, u allen lief;
U scheidende van 't volk, dat knielt voor vreemde Goden;
U voerende aan zijn hand, bij alle ramp en nooden;
Omstralende u met licht! Dat vader zoon vertell',
Wat Jova heeft gedaan, het wee niet min, dan 't wel,
Van zijne hand gesmaakt, van dat Hij de aard' deed worden,
Het scheppend magtwoord sprak, en 't al verscheen in orden!

Ja, dankbaar is mijn hart voor dit volheerlijk licht,
Voor 't oudst historieblad, bij 't alleroudst gedicht:
Het doet, waar 'k anders niet dan duisterlijk zou gisfen,
Mij, op 't gebaande spoor, geen' enklen tred zelfs misfen;
't Leert mij, van waar ik ben, en hoe dit alles wierd,
Niet langer in den kring al duizlend rondgegierd
Door 't ijdele vernuft, dat gister stelsels vormde,
En heden 't los gebouw, voor andre, nederstormde.
Ja, dankbaar is mijn hart; 'k sta hier op eigen grond,
Grond der ervarenis, en zie er moedig rond:
Want zoo als Mozes 't doen van God en menschen teekent,
Zoo moet het zijn geweest (naar 't kloek verstand berekent)
In 't alleroudste land en d'allervroegsten tijd;
Zoo vindt de reiziger 't nog heden wijd en zijd.

Maar, is het toch geen reeks van fraai verzonnen droomen,
Uit 's menschen kunstrijk brein misleidend voortgekomen,

Ge-

Gelijk de dichter vaak zijn tafereelen maalt,
En in de waarheid flechts, niet in haar schijnsel faalt?
Wie is die Mozes dan, wiens hemelsche bedrijven
Een snoô bedrieger ligt aanvaardde te beschrijven,
Een schaduw van het waar', misschien een ijdel kleed? —
Neen! neen! hij heeft bestaan, als Gods gewijd profeet.
Zie vrij de schriften in, doorsnuffel de oude wetten,
Ja sla zijn daden ga, en blijf op alles letten,
Wat hij van 't oude meldt, wat daadlijk 't volk ontmoet,
En 't feest, daarop gebouwd; terwijl men voorwaarts spoedt,
Om in 't beloofde land een eigen rijk te stichten,
Waarover Jova's gunst in heldren glans zal lichten.
Is nooit dit volk geweest? heeft nooit die wet bestaan?
Is 't feest niet meer bekend? tot op den naam vergaan?
Wat vragen! Zie den Jood, in welken hoek der aarde;
Hij houdt die zelfde wet nog in dezelfde waarde;
Hij viert nog 't eigen feest, en zingt het godlijk lied,
Dat, bij het roode meer, aan Mozes borst ontschiet,
Of klinkt op Kanaäns grens, toen hij het land aanschouwde,
En 't ongehoorzaam volk zijn' laatsten wensch ontvouwde.
o Waarheid al te klaar, die niet misleiden kan!
o Overecht bescheid, dat, als van man tot man,
Veel duizend jaren door, en wisslende geslachten,
Ter nederdaalde op hen, die nog naar de uitkomst wachten!

Ja, lees, herlees aldaar, en merk van woord tot woord,
Wat heel een volk aanschouwde en heeft van God gehoord;
Wat hun te beurte viel in opgevolgde tijden,
Als 's hemels wraak hen trof, diens heil hen mogt verblijden:
Is 't niet één keten slechts, in alles tastbaar waar?
Een onverdoofbaar licht op onzen kandelaar?
God is het, die regeert, die 't menschdom staag beminde,
Het zijne wetten gaf, en middelen verzinde,
Om 't kinderlijk gemoed, door vreugd zoo wel als smart,
Te lokken tot zijn' dienst, te boeijen aan zijn hart.

o Heer! wie dankt u niet, dat gij hebt uitverkoren
Een kind, een hulploos wicht, voordat het was geboren,
(Al suft het menschlijk brein en staat er van versteld)
Gelijk aan Abraham reeds lange was voorspeld,
Dat in zijn zaad al de aarde eens zou gezegend wezen?
Wie roemt die liefde niet, en wijsheid, nooit volprezen?

 Wie

Wie juicht niet om 't verbond, in 't heilblad weggelegd,
En 't zegel op dat woord, ja 't onmiskenbaar regt,
Het onverwrikt bewijs van Isrels vruchtbre loten?
o Milde hemelbron, van Sions top gevloten,
Zoo rijk in lafenis voor 't dorstende gemoed
Naar waarheid en naar troost! o Kostbre schittergloed
Van meer dan menschlijk schoon, dat in dien stroom zich spiegelt,
Gelijk het helder licht in 't kabblend beekje wiegelt,
Gelijk de zon, door 't nat des Staubachs wederkaatst,
Of als de regenboog, in 't dikke zwerk geplaatst!

Ja, Isrel, 'k zing uw' lof, uw grootheid, u ter eere!
o, Dat der vadren God den vloek haast van u were!....
Hoe! vloek? Ja,'t voege ons niet, dat doemwoord iemand treff',
God sprak het vonnis uit.... Ach, dat het klaar besef
Van schuld, van diepe schuld, de vaderlijke slagen
In middelen herschiep, om 't misdrijf weg te vagen!....
Doch, zelfs het strafgerigt is zegen van den Heer:
Hij leidt en stuurt ook 't kwaad, en geeft het zulken keer,
Dat uit het duister licht, en heil uit rampspoed rijzen,
Ja alles zamenstemt om zijnen naam te prijzen.

Reeds in dien vroegen tijd, toen 't volk, door muiterij
Aan Davids huis ontscheurd, en tot de bastaardij
Des dwazen kalvrendienst, voor 't grootste deel, vervallen,
Die smet op Juda bragt, en spoedig geen van allen,
Die d' ouden schepter voert op den verdeelden troon,
Getrouw aan Jova blijft, en weert de vreemde Goôn;
Toen, haast door twist verzwakt, van moord en gruwel dronken,
't Tienstammige gebied, heel Isrel wordt geklonken
In 's vijands ijzren boei, en, door het land verspreid,
Waar Tiger en Euphraat zijn bogtige oevers leidt, —
Reeds toen werd Isrels ramp de bron van dierbren zegen,
Van zachte lafenis en steun op 's hemels wegen,
Daar 't oude heilgeloof, gezuiverd in den nood,
Welhaast een' hemelglans naar alle kanten schoot,
Die tachtig jaren scheen; om heller nog te prijken,
Toen Gods verzoende liefde uit Babels koningrijken
Hen juichend wederbragt in 't heilig vaderland,
Maar liet veel duizenden, aan huis en erf verpand,
In 't vreemd gebied terug, met last om alle jaren
Naar Salems tempelhof en dienst te bedevaren.

o Blij-

o Blijde zamenkomst, waar 't noord het zuiden groet!
o Heerlijk feestgebaar van d' onafzienbren stoet!
o Meir van Godes volk, welks blanke en breede takken
Naar ieder deel der aarde al golvend henenzakken!
Gij voert het kostbaarst, wat Jehova's wet bezit,
Het vuur der geestdrift voor het vast bestemde wit,
Messias heilgeloof, in 't dankbaar harte mede,
En baant dus 't effen spoor voor Silo, d'eeuwgen vrede.
Ja, wat dit alles wrocht; hoe 't zuurdeeg, zoo gering,
Dat eenmaal Abraham, als 't zuiver vat, ontving,
En mogt van stam van stam bij 't nageslacht bewaren,
Tot Mozes, door Gods geest veel hooger opgevaren,
't Sloot in de heilge tent, waar heel een volk voor knielt;
Hoe deze levensvonk eens alles heeft bezield,
Toen, zigtbaar zelfs voor 't oog, heel 't Oosten raakte aan 't glisten
En beidde op d' ommekeer, ja vele wijzen wisten
Te spreken van de star, die eens voor Isrel scheen,
Herkennend haren glans, en trekkend ijlings heen,
Om wierook en om goud aan 't Wonderkind te brengen,
Dat eindlijk 't bijgeloof de breede vlugt moest zengen; —
Wie is hij, die 't bepaal'? Straalt niet in 't wereldrijk,
In 't wonderbaar beloop der zaken, blijk op blijk
Van hooger weten door, dat nimmer doel zal missen,
Schoon 's menschen razend woên elk spoor schijnt uit te wisschen?
En zegt ons de uitkomst niet zoo vaak, na duizend jaar:
Nu trekt de nevel op; nu wordt mij alles klaar? —
Ja, ramp op ramp gehoopt, schier niet om te beklimmen,
Ontdekt een' zonnegloed van heil aan de oosterkimmen.

Rijs hooger nog, mijn zang! Vermeld ons van dien dag,
Toen 't langgerekt geduld dat heillicht rijzen zag;
Toen de englen juichten, daar Maria dankend baarde,
En zuivre hemelglans den stal en 't veld verklaarde;
Toen 't jeugdig rijsje wies, een wellust voor elks oog,
En spreidde takken uit, en hief de kruin omhoog,
Waaronder eenmaal al wat leefde zou vergaren;
Toen de Jordaan het volk van Isrel bedevaren
Zag naar haar' oeverkant, om, door het heilig nat
Van 's Doopers vingeren, tot zuivering, bespat,
Zich tot het godlijk rijk eerbiediglijk te wijden,
Dat in zijn' onderdaan geen smetten meer zou lijden;

Toen Jezus zelf verscheen, het onbevlekte lam,
Dat aller zonden delgt; toen zuivre hemelvlam
Schoot op zijn' schedel neêr, en zich Gods stem deed hooren:
„ Deze is mijn Zoon, mijn lust, mijn eenige uitverkoren!"
Toen elk getuigde van zijn wonderbare magt,
En wat op 't ziekbed kwijnt, vertrouwlijk tot hem bragt,
Zijn leer het land vervulde, en, door zijn deugd volkomen,
De scharen zonder tal deed naar hem henen stroomen.....
Maar, hemel! Wend, mijn blik, u van dit schouwspel af!
Die vriend van God, die kroon van 't menschdom, wordt ter straf,
Ter schrikbre martling aan 't gevloekte hout, verwezen,
Verzegeld in het graf, ja, schoon daaruit verrezen,
En heerschende op den dood, gesneld ten hemel in,
Nogtans versmaad, veracht door d' onbekeerbren zin,
't Hardnekkig bijgeloof en 't huichlen van de snooden,
Verblinde leidsliên van verzinnelijkte Joden.
Ja, nu ontstak de wraak van Jove in vollen gloed,
En 't volk heeft tot deez' dag voor zulken hoon geboet:
Wie zijnen Zoon verwierp, hen heeft ook God verworpen;
Haast moest de onteerde grond het bloed bij stroomen slorpen,
En zwierf de banneling veel verder nog langs de aard',
Door Christenen zoo min als Heidenen gespaard,
Door elk gejaagd, vervolgd tot in de verste streken,
En 't dreigend doodsgevaar slechts hier en ginds ontweken.
Ach, al te dikwijls heeft toen 't schuldloos bloed gestroomd!
Het woedend bijgeloof, door rede nooit betoomd,
Joeg, in des Dulders naam, het slagzwaard door hun leden,
Voor wie hij zelf aan 't kruis den Vader had gebeden,
En zette 't duur betaald, wat eens hun woeste wrok
Der jonge kerke brouwde. En, zoo in 't eind de stok
Des drijvers nederligt, zij vreedzaam bij ons wonen,
Misgunn' 't ons hart hun niet, noch wil 't met daden toonen,
Dat onverzoenbre wrok, die 't waar geloof bevlekt,
Zich tot het schuldloos kroost der blinde vadren strekt!
Maar danken we echter God, die 's wereld's heil volmaakte,
Terwijl Hij openlijk de gruweldaden wraakte,
Bij Isrels volk begaan, in 't moorden van zijn' Zoon,
Die 't hoogste goed ons wrocht, en deed de doornekroon,
Om 't bloedig hoofd geprangd, met eenen luister schijnen,
Waarvoor de luister taant van gloeijende robijnen,
En wat eens konings magt en rijkdom staatlijks heeft.
Want, schoon de zon besterft en de aarde krimpend beeft,

Het

Het heilig voorhang fcheurt en graf bij graf zich opent,
Deze eigen fchok en flag, den muur des fcheidfels floopend,
Die 't heidendom dusver Gods vadergunst benam,
Getuigt de kracht des bloeds van 't goddelijke lam,
En fpreekt op d' eigen ftond, om harten op te beuren:
„ Niet meer zult ge op de zerk als zonder hope treuren!"
Gelijk het onweêr doet, dat huis en toren treft,
Maar ruimen zegen werkt en aller heil verheft.
Ziedaar der Joden lot: hun ramp werd ons ten zegen;
Hun ftraf ons waar geluk, in Gods aanbidbre wegen,
Zijn hoog en grootsch beftel, dat, immer onverklaard,
Het zoet uit bitterheid, de deugd uit ondeugd gaart.

Doch keer, mijn geest! terug, om met één' blik te fchouwen,
Hoe alles zamenwerkt tot ongezwenkt vertrouwen;
Hoe alles nog getuigt van 't oude heilverbond,
Vóór eeuwen opgerigt, en tot op dezen ftond
Gevierd in feest bij feest, verzegeld in de wetten,
Waarop we in ieder land nog even ijvrig letten
En immer ftellen zien den ongelijkbren prijs,
Door 't talrijk nageflacht, dat als het groot bewijs
Van Gods genâ beftaat. Hoe hevig 't twistvuur woedde,
Hoe dikwijls Jood bij Jood door Christenzwaarden bloedde,
Hoezeer hem menigeen als medemensch verzaakt,
En fchimpt op zijnen dienst, ja zelfs zijn leere wraakt,
Uit Isrel is ons heil. Wilt ge uw geloof verweren,
't Voegt u, 't profetendom als Godsgezanten te eeren.
Zoo ftaat het fondament onwrikbaar als een rots,
En 't grootsch gefticht verrijst, de tempel onzes Gods.
Zoo waar er Joden zijn, zoo zeker als hun zeden,
Hun taal, hun kerkgebaar beftaan tot op dit heden,
Zoo vast gaat ook 't verhaal, dat ge in den Bijbel vindt,
Zóo waar was Abraham eenmaal Jehova's vrind,
Zoo wis gevoelde Egypte en bukte voor zijn flagen,
Zoo zeer floeg 't muitend volk in de woestijn aan 't klagen,
En fpijsde God het met de kwakkels en het man,
Zoo waar verfcheen de Heer in blikfemgloed, en van
Des hoogen Sions top kwam zijne ftemme dondren,
Dat heel het volk het hoorde, en bevend zag van ondren.
Zoo vast gaf Hij de wet aan Mozes; en zijn wil,
Zijn woord, waar 't al op draait, als op eene ijzren fpil,
Is ons bekend, is ons verzekerd, ons gefchonken,
In onvergankl ijk fchrift voor de eeuwigheid geklonken.

Ziedaar mijn stof en lied; waarom ik 't zegen acht,
Dat immer Israël nog op zijn' redder wacht,
En, allen leed getroost, aan 't eigne zich verpandde,
Een volk, een natie blijft en vreemdling in den lande,
Tot dat het God behaag', (o blijde dag, verschijn!)
Dat alle twijfeling voor 't vast geloof verdwijn',
't Bewijzen nutloos word', het hart zichzelven lichte,
Der Christnen deugd, hun vrede en welvaart allen stichte,
En willig henenvoer' tot d' één' en eengen Heer.
Dan keert ook Israël, dan keert het juichend weêr
Tot God, wien het miskende en door zijn schuld bedroefde,
Tot God, die 't tuchtigde, en zelfs eeuwen lang beproefde.

Maar gij intusschen, o mijn broeders! wien de glans
Van 't zaligste geloof verrees aan d' oostertrans,
En, door de nevlen heen, met middaggloed blijft stralen,
Die 't weet en blijde erkent, wat u mijn pen zou malen,
En dankt voor 't heilgeschenk, ja bouwt op zijnen grond, —
o, Staav' 't u ieder woord, gesproken door Gods mond,
Als Hij met straffe dreigt, zoo heilig als regtvaardig,
Schoon teffens liefderijk en alle aanbidding waardig,
Daar wel zijn bliksem straalt en treft 't verstokt gemoed,
Maar d' eigen oogenblik het land met zegen voedt!

Ja, zoo, zoo werkt de Heer, wiens liefde geene perken
Dan 't mogelijke kent, tot eigen heil bewerken
Ons schiep, ons hoog verhief en nam als kindren aan:
Dat wij, aan zijne hand, het pad der deugden gaan
En met Hem mogten zijn! — Doch die zijn' raad verachten,
Zijn hand verstooten en zijn wetten niet betrachten,
Maar slepen andren mede, of rukken ze van 't spoor,
Hun gaapt een afgrond aan, hun gaat al 't heil te loor.
Daarom is tucht behoefte, en 't fel en zigtbaar blaken
Van Gods geregte wraak moet 's werelds heil volmaken.
o Wijsheid zonder peil! o rijkdom zonder maat!
Wen uit dit duister zelfs het helderst licht ontstaat,
Het kwade wordt tot goed; daar ons, in hooger kringen,
't Volmaaktst verband eens blijkt der vreemdste wisselingen.

N. SWART.

HET LEVEN EN DE WANDELINGEN VAN MEESTER MAARTEN VROEG.

XV.

De Gevolgen der Voorlezing.

Naauwelijks was het laatfte woord van mijne lippen en ik het fpreekgeftoelte af, of mijn vriend, de Schoolmeester, die toen den post van Prefident der vergadering bekleedde, bedankte mij, in eene deftige aanfpraak, voor het even aangenaam als nuttig onderhoud, dat ik het Departement, dien avond, verfchaft had. Hij fprak van echten fmaak, die in mijne voorlezing doorftraalde, en van Attisch zout, waarmede dezelve befprengd was; zoodat ik waarlijk dacht, dat onze meester wat diep in het glaasje had gekeken: want ik kon mij niet begrijpen, wat de fmaak met eene voorlezing te doen had; ook wist ik zeer wel, dat ik, bij het overfchrijven, gewonen inkt gebruikt had, en niets, wat naar zout geleek. Toen de Prefident had uitgefproken, kreeg ik eene menigte handen, zoodat mijne vingers, van wege het knijpen, ftijf waren; en daarbij werd dan de betuiging gevoegd, dat het fchoon, zeer fchoon, zeer belangrijk, — door een enkelen, dat het aardig geweest was.

In weerwil van die betuigingen, was ik in eene onaangename ftemming. Ik gevoelde mij beklemd, en wist niet, waaraan ik het toe moest fchrijven. Nog een nieuweling, dacht ik eerst, dat het een gevolg van het fpreken was. Ik ontgaf mij dit echter weêr, dewijl ik anderen daarover nimmer hoorde klagen; en het kwam mij nu voor, dat de bedenkelijke gezigten, die ik om mij zag, daaraan fchuld waren. Ik had terftond reeds opgemerkt, dat het gelaat van den Schoolmeester niet overeenftemde met zijne mooije woorden; ik zag fommigen ook meesmuilen, en begon nu waarlijk te vreezen, dat men er achter geraakt was, hoe ik aan mijne verhandeling was gekomen. In 't vervolg bemerkte ik echter, dat dit het geval geenszins

was, maar dat men integendeel het ſtuk wel degelijk aan mijzelven toeſchreef, en zulks tot mijn groot verdriet en nadeel. Reeds den volgenden dag werd ik dit gewaar. Thuiskomende, om te eten, zag ik mijne lieve TOONTJE met een gelaat zitten, zoo ſtrak geſpannen als het vel van een trommel. Ik dacht, dat onze groote porſeleinen ſchotel gebroken was, of zoo iets; en, beducht voor eene onweêrsbui, zette ik mij zoo zacht mogelijk neêr, en ſprak geen woord. Het ging nu alles zoo ſtootend en ſtroef, dat ik eindelijk, met nog erger hartklopping, dan toen ik op den ſpreekſtoel ſtond, waagde te vragen: wat er haperde? Naauwelijks was het woord er uit, of een vloed van tranen ontſprong hare oogen. Zij vroeg mij: waarmede zij het verdiend had, dat ik haar zoo openlijk ten toon ſtelde? Of ik dan liever zag, dat mijn huis een varkenskot geleek? Dat ik mij maar niet zoo verwonderd moest houden: want, dat zij zeer wel wist, dat ik op hare netheid geſchimpt had. Dat de vrouw van den Kerkmeester het haar had verteld. Dat die goede vrouw, die zoo veel werks van mij maakte, die ons alle jaar kippen en eijeren gaf, nu vreesſelijk boos op mij was, omdat ik haar voor een ſnuifneus had uitgemaakt. — Zoo ging het in éénen adem voort. Ik mogt nu zeggen, wat ik wilde, ik kon mijn wijf niet beduiden, dat noch zij, noch de vrouw van den Kerkmeester gemeend waren; zij bleef er op ſtaan, en zeide mij in 't eind, dat zij zich niet kon begrijpen, waartoe ik mij met zulke malligheid ophield.

Dit oordeel mijner vrouw over het belangrijkst werk onzer vergaderingen viel mij zeer hard, daar ik mij had voorgeſteld, dat ik, als iemand, die voor het volk geſproken, en zelfs den Schout en den Dominé onder zijn gehoor had gehad, met meer eerbied en ontzag, dan tot dusverre, door haar zou worden aangezien. Zelfs vleide ik mij, dat de lof, dien ik mij verbeeldde te zullen inoogſten, hare ooren aangenaam ſtreelen zou. De mij bekende zamenſtemming tusſchen het gehoor en gelaat gaf mij zelfs hoop, dat zij nu weêr zoo vriendelijk zoude

kij-

kijken, als toen zij mij, bij het verband van onzen Heer, hielp, en de windfels oprolde. Maar, in plaats van dat, werd, met elken dag haar gelaat ftrakker en hare tong fcherper. Vooral ging het erg, toen zij, na eenige dagen, bemerkte, dat de vrouw van den Kerkmeester, bij haar open been, waarvan wij jaarlijks wel een paar kinderen konden kleeden, den Chirurgijn van een naburig dorp gehaald had. „Dat hebt gij voor uwe fnuifneuzen!" Met deze woorden begon een ftorm, die weldra tot een' orkaan aanwies; zoodat ik op het punt ftond, in de kroeg, bij eene flesch brandewijn, op ftrand geworpen te worden.

Daarvoor behoedde mij de Hemel; maar nu wist ik, hoe een mensch aan den drank komt. Ondertusfchen, bleef ik voor ftranden bewaard, ik werd in eene zee van verdriet gedompeld, waaruit ik geen redden zag. Waar ik ging, of kwam, zag men mij met eene verlegenheid aan, dat ik er zelf verlegen van werd. Het was, alsof de menfchen elkander met de oogen, met de vingers, met de voeten, met alle deelen des ligchaams zeiden: *wacht u voor den geteekende!* want, wat niemand tot dusverre had opgemerkt, was, dat mijn linkerfchouder wat hooger dan de regter was, een gevolg van het menigvuldige fcheren, en dat de nagel aan mijn regterpink altijd zwart zag. Ieder zag mij met den nek aan: want ik had het met ieder verbruid. De fchoenmaker, wiens pfalmen de buurt doorklonken, fcheen mij te verwijten, dat ik hem bedoeld had, omdat hij gewoonlijk oefening hield bij GEURTJE, in den komenijswinkel; en deze, om zich te wreken, vertapte aan elk, wie in haren winkel kwam, kannen met koffij, om gelegenheid te hebben, de geheime histories mijner vrouw te vertellen, toen zij nog ANTOINETTE heette. „Ja!" zeide zij, „men behoeft niet te vragen, hoe hij hier Meester is geworden. De eene dienst is den anderen waard. Onze goede Heer is lang dood, en van de dooden moet men geen kwaad fpreken. Maar die ijzegrim; hij kreeg de plaats, omdat hij TOONTJE nam, en hij zal niet zeggen, wat hij er al

bij

bij ten huwelijk kreeg." Ik behoef niet te zeggen, dat deze praatjes mijne vrouw ter oore kwamen; doch zij hadden eene gansch andere uitwerking, dan ik gedacht had. Overtuigd van hare onschuld, toonde zij zich grooter, dan menig man, wanneer hij belasterd wordt, en liet het dorp praten. Hierbij zag ik echter bevestigd, wat Dominé mij dikwijls zeide; dat, namelijk, zuivère deugd op aarde schaarsch is: want mijne vrouw kon niet laten, GEURTJE de klandisie te ontnemen. „ Onze TOON," zeide zij, „ is groot genoeg, om boodschappen naar de stad te loopen; ik zal daar bij den kruidenier op de markt halen, wat wij noodig hebben; 't is bovendien in de stad ligt een duit goedkooper."

Zij was intusschen bij dien kruidenier maar half welkom. Deze man had eerst op eene achtergracht te *Amsterdam* gewoond, en daar een schandelijk bankroet gemaakt. Dit was evenwel bij ons slechts weinig bekend. Maar nu had hij zich in 't hoofd gezet, dat ik met den bankbreukigen koopman, die eene kleine landstad door zijne pracht gaat verbazen, hem gemeend had. Op de beurs zal zijn bankroet niet vele hoofden bij elkander gestoken, noch vele gezigten uitgerekt hebben. En wat de pracht betrof, waarop hij het oog had, die bestond misschien in een oud, versleten Smirnaasch tapijt, dat bij het verkoopen van zijn' boedel niets had kunnen gelden, en waarmede hij nu zijn salet had opgeschikt. In eene plaats, waar zelfs de Burgemeesters op de planken huisden, was zoo iets zeker buitengemeen.

Ik betuig plegtig, dat ik aan den man, toen ik de verhandeling overschreef, niet gedacht heb. Ook had ik in 't geheel niet gedacht, dat ik van die zijde last zoude lijden. Zoo menigmalen toch, als ik den schoenmaker over de preken van onzen Predikant had hooren spreken, had ik hem altijd woorden, die op hem pasten als het deksel op een pillendoosje, op anderen hooren thuisbrengen. Lang wist ik niet, hoe ik dat verklaren zoude. Doch mijn vriend WAKKER overtuigde mij spoedig, dat eene ernstige bestraffing niemand zeer doet, dan die nog

zeer

zeer gevoelig is; terwijl men van steen moet wezen, om het niet uit te schreeuwen, als men over den hekel gehaald wordt.

Had ik dat kunnen denken! Ik had nu zoo veel berouw, als haren op het hoofd, dat ik niet liever mijne verhandeling over de waarde der gezondheid verder uitgewerkt had. Te meer speet het mij, omdat ik van achteren inzag, dat ik zeker beter geslaagd zoude zijn, indien ik mijn onderwerp van eene andere zijde had aangevat. Ik had eerst van de *waarde* moeten spreken, en daarna van de *gezondheid*. Maar het berouw kwam te laat; ik had mij den halven omtrek tot vijand gemaakt. De Schout was boos, omdat ik van Vorsten en Ministers gesproken had. Hij beweerde, dat de Jezuitsche stelregel hem gold, dewijl hij met het beste oogmerk van de wereld, om, namelijk, den weg korter en beter te hebben, dien van zijn land op dat van twee arme boeren verlegd had. Hij meende, dat, wie ook gehekeld werden, voorname standspersonen als heilig moesten beschouwd houden. Ja, men verzekerde mij, dat hij op het punt was geweest, mij aan den Hoofdschout als een gevaarlijk mensch aan te geven; maar dat de Dominé hem daarvan nog had teruggehouden. — Had ik het, in den persoon van den Schout, met de grooten der aarde verbruid, de Schoolmeester vond zich beleedigd, dat ik bijna geen woord van geleerden gesproken had, waarvan toch zoo veel te zeggen viel; maar hij kon zich niet begrijpen, hoe ik een man van letteren, wien het dom gemeen een walg is, een *pedant* had kunnen noemen. Wat echter, gedurende zijne aanspraak, zijn gelaat zoo strak gemaakt had, was mijne aanmerking over de opvoeding der kinderen: want het was bekend, dat er geen ondeugender jongens, dan de zijne, in het gansche dorp waren. Inzonderheid roofden zij alle eetbare waren, die zij slechts grijpen en vangen konden; en deed men dan bij den vader zijn beklag, zoo kwam hij altijd met *Sparta* en de wetten van LYCURGUS aan, en daarmede liet hij de boeren loopen.

Wat mij nog het meeste griefde, was, dat mijne onge-

gelukkige voorlezing mij bij mijne vrienden, Dr. WAKKER en den Predikant, zeer had doen dalen. De laatste was zeer tegen het doen van verhandelingen in ons Departement geweest, omdat hij wel voorzag, dat er geen verschot aan Redenaars zijn zoude. Ook begreep hij, dat menschen van een bekrompen verstand niets aan die aperijen hebben. Hun hoofd wordt er opgevuld met woorden, welke zij niet verstaan, en waarvan zij dus wonderlijke dingen maken. Hebben zij dikwijls moeite, het eenvoudig voorstel van een' Predikant, over onderwerpen, waarvan zij elken zondag alweêr hooren, en die hun in hunne kindschheid met veel moeite zijn bijgebragt, behoorlijk te volgen, wat zullen zij er dan toch van maken, wanneer men hen van dingen spreekt, die hun geheel vreemd zijn? „Het is er nu zoo verre mede gekomen," zeide hij, „dat men, voor de boeren, van PYTHAGORAS gaat spréken, en eene vergadering kruideniers, timmerlieden en metselaars de theorie van het schoone en het verhevene voordraagt. Ik beken, een timmerman of een metselaar is een mensch, zoo goed als ik of Dr. WAKKER; zij hebben welligt meerder aanleg, dan een van ons allen. Maar in den stand, waarin zij door de Voorzienigheid geplaatst zijn, is die aanleg van weinig waarde, wanneer hij op eene andere wijze ontwikkeld wordt, dan om de menschen voor hun beroep bekwamer, en als huisvaders, burgers en Christenen beter te maken. Maar wij zijn even als stoute kinderen; niemand blijft op zijne plaats; de boer wil een professor, de geleerde een staatsman zijn, en Meester MAARTEN VROEG een Redenaar."

Zoo, of zoo omtrent, sprak Dominé, en Dr. WAKKER viel mij niet minder hard. „Wat," vroeg hij, „heeft u toch bewogen, zulk een onderwerp te kiezen? Er is voor een' Geneesheer geen erger kruis, dan de gebreken der menschen op te merken; en hij kan geene grootere dwaasheid begaan, dan hun op die gebreken opmerkzaam te maken. Hebt gij dat, na zoo vele jaren praktijks, nog niet geleerd? Zelfs een boer, immers, wil het naauwelijks

lijks weten, dat hij, door te veel te eten of te drinken, of zich te verhitten, zich zijne ongesteldheid op den hals heeft gehaald. Het is altijd het weêr, of een schrik, of iets dergelijks, waar niemand voor kan, waarin de oorzaken der ziekten gelegen zijn; en zorgvuldig verbergen onze patiënten voor ons, wat zij-zelve tot hunne kwalen hebben mogen toebrengen. Laten zij zich, voor het overige, voor ons zien, omtrent zoo als zij zijn, het is omdat zij denken, dat hunne driften en kwade manieren onopgemerkt onze oogen voorbijgaan, en wij alleen letten op hetgene hunne ligchamen betreft. Het is ook, als ik de waarheid zal zeggen, beter, daarop niet te letten: want welk man, die eenig gevoel en verstand heeft, zoude het anders kunnen uithouden, Arts te zijn? Maar gaat gij nu toonen, dat gij meer ziet dan de tong, zoo zijt gij verloren. Niemand zal u meer zijn' pols toevertrouwen: de lieve Freule zal vreezen, dat gij hare nachtwandelingen zult ontdekken, waarvan niemand kennis draagt, dan de tuinmansjongen; en Mama ziet reeds uwe oogen op de ledige vakken in haar huishoudboekje gevestigd, waarmede zij hare speelschulden betaalt. Daarvan hebt gij nu op het dorp niet veel nood; maar meent gij, dat uw buurmeisje AALTJE 't gaarne zag, dat alle boerenjongens wisten, dat zij zoo vinnig en kwaadaardig is, als gij haar gezien hebt; of dat de zoon van den tuinman op het slot u met genoegen zoude hooren vertellen, hoe hij, sinds maanden, geld te weinig van de groenten thuisbrengt, om een meisje in de stad een zilveren beugel te koopen? Ik vrees dus, mijn vriend! dat, zoo doende, al uwe praktijk zal verloopen."

De voorspelling van Dr. WAKKER zoude voorzeker vervuld zijn geworden, zoo niet gelukkig Burgemeesteren van eene naburige stad, in hunne wijsheid, hadden goedgevonden, mij tot Heel- en Vroedmeester te beroepen. Ik was slim genoeg, om mij te houden, alsof ik zulk eene aanzienlijke bevordering niet konde afslaan. Dit werkte. Men was aan mij sinds jaren zoo gewoon, dat men mij ongaarne gaan zag, en mij dit op alle mogelijke

ma-

maniëren te kennen gaf. De boeren, wetende, hoe veel de maag in een mensch te zeggen heeft, vulden mijn kelder en keuken dapper. Ik besloot dus te blijven. Kreeg ik nu al geene hangklok van Dominé, ik kreeg de beenen van de vrouw des Kerkmeesters terug; en dat was nog veel beter.

VOETREIS OVER DEN SIMPLON IN 1813.

Den 20 November 1817, des morgens omstreeks 8 ure, verliet ik met mijnen reisgezel het stadje *Bryg* in het *Oberwalliserland*, ieder beladen met een ransel, voorzien met de noodzakelijkste kleederen, waarmede wij ons moesten behelpen tot aan *Milaan*, vermits wij, ten einde min belemmerd onze voetreis derwaarts te kunnen volbrengen, onze koffers te *Vivis*, (*Vevay*), in *Waadland*, aan een expeditie-kantoor hadden afgegeven, om dezelve naar *Milaan* te verzenden.

De *Simplon*-weg, zoo als die onder NAPOLEON gebouwd is geworden, begint eigenlijk te *Glys*, een dorpje omtrent ¾ uurs lager, en waar wij daags te voren waren doorgekomen; doch, daar *Bryg* een veel aanzienlijker plaatsje is, waar men beter logement vindt, en daar het slechts zeer weinig verwijderd ligt van den grooten weg, verkiezen de meeste reizigers aldaar te overnachten, en wij hadden dan ook hierin de gewoonte gevolgd.

Bryg is een vrij net vlek, gelegen omtrent 10 minuten van de *Rhone*, in eene der vruchtbaarste streken van het *Walliserland*, niet ver van de plaats, waar dit kanton, dat slechts uit ééne groote vallei bestaat, op eens, naar het Oosten toe, veel naauwer wordt. Hoewel men zich hier nog onder aan den voet van den *Simplon* bevindt, is men er echter reeds 1026 voet boven de oppervlakte der zee verheven. Onder de aanzienlijkste gebouwen van *Bryg* behooren de woning van den Baron STOCKALPER (een der voornaamste Edelen van het *Oberwalliserland*, wiens voorouders met grooten roem

in

in *Spanje* gediend hebben), een vrouwenklooster, en vooral een Jezuitenklooster, 't welk een groot gedeelte van het plaatsje beslaat, en waarin zich nu weder een veertigtal geestelijken bevinden. Zeer opmerkelijk is, 't geen J. G. EBEL, in zijn *Manuel du Voyageur en Suisse*, (het beste werk over *Zwitserland*, dat, voor zoo verre ik weet, tot hiertoe bekend is) zegt; te weten, dat de aardbeving, die den 1 November 1755 *Lisfabon* verwoest heeft, ook te *Bryg* groote schade heeft veroorzaakt, en dat men aldaar de schokken eene maand lang gevoeld heeft.

Na over eene zeer goede chaussée een klein kwartier uurs gegaan te hebben, kwamen wij aan den *Simplon*-weg, juist aan de overdekte brug der *Saltine*, een stroom, welke van den *Simplon* komt, en onder *Bryg* in de *Rhone* valt; deze brug is 84 voet lang, en men heeft, om dezelve te onderfteunen, pilaren moeten bouwen, die 100 voet diep in den afgrond nederdalen.

De geleerden schijnen het niet eens over den oorsprong van den naam *Simplon* of *Cimplom*, *Sempione* in 't *Italiaansch*, *Mons Sempronius* of *Scipionis Mons* in 't *Latijn*. Sommigen willen denzelven afleiden van den Consul C. SERVILIUS CÆPIO, die over dezen berg tegen de *Cimbren* zoude opgetrokken zijn, en wiens naam men daarna met dien van SCIPIO zoude verward hebben. Anderen beweren, dat SEMPRONIUS de eerste *Romeinsche* veldheer was, die den *Simplon* is overgetrokken, en denzelven zijnen naam heeft gegeven. Wederom anderen zeggen, dat men den naam van de *Cimbren* zelve moet afleiden. Wat daarvan zij, is moeijelijk te beslissen; doch dit weet ik, dat het mij bij het overtrekken van dien berg toescheen, dat geene van de meest beroemde ondernemingen der groote *Romeinen* kunnen overtreffen, hetgeen de Eerste *Fransche* Consul hier ten uitvoer heeft gebragt. Zoo ik ooit een oogenblik de gruwelen zijner latere heerschappij heb kunnen vergeten, en het grootsche, het kolossale van zijn genie heb moeten hul-

digen, dan voorzeker was het bij de eerste stappen, die ik op klassischen bodem deed.

Eerste Consul in *Frankrijk*, en President der *Cisalpijnsche* Republiek, wilde hij eene onmiddellijke en groote gemeenschap tusschen de hoofdsteden dezer twee staten daarstellen. *Geneve* en *Savoije* waren reeds met *Frankrijk* vereenigd. *Wallisserland*, geheel met *Fransche* troepen bezet, konde geene ongerustheid baren. Ook werd het in 1803 van *Zwitserland* afgescheurd, en in 1810 met *Frankrijk* vereenigd. Men konde dus uit *Frankrijk*, langs het meer van *Geneve*, door *Savoije* en *Walliserland*, veilig en onbelemmerd tot aan den *Simplon* komen. Had men nu eenen gebaanden weg over dezen berg, dan was men op eenmaal in *Milaan*, in de hoofdstad der *Cisalpijnsche* Republiek. Dus beval BUONAPARTE in 1801, dat men dit ongehoorde werk zoude beginnen, en in 1805 was het volbragt.

Deze weg nu, langs welken men van *Bryg* af nog eene hoogte van omtrent 3860 voet stijgt, en van genoemde plaats tot *Domo d'ossola*, dat aan den voet des bergs aan den zuidkant ligt, 14 uren (*lieues*) doorloopt, heeft overal, zelfs door de in de rots gehouwene galerijen (*),

25

(*) Ten einde duidelijk te maken, wat men eigenlijk hier door het woord *galerij* moet verstaan, is het misschien niet onnoodig op te merken, dat de stroom, welke van den berg afkomt, natuurlijk eene diepe slingerende groef in deszelfs helling gemaakt heeft, en daardoor als 't ware aangetoond, waar men het gemakkelijkst de noodige glooijing voor den weg zoude kunnen vinden; welke aanwijzing men dan ook gevolgd heeft. Nu zijn de boorden des afgronds, waarin de stroom vliet, dan eens meerder, dan weder minder steil; doch op sommige plaatsen steken de rotsen zoodanig over den weg uit, dat zij bijna loodregt in den afgrond nederdalen. Men moest dus óf rondom de rots de breedte van den weg weghakken, óf wel de rots zelve geheel doorboren, en eene zoogenaamde galerij door dezelve breken. Aan dit laatste middel nu heeft men de voorkeur gegeven; vooreerst omdat zulks, als de kortste weg, minder werk vereischte, en ten andere om-

25 voet breedte, en nergens meer dan 2½ duim helling op de *toise*, zoodat de paarden van beide kanten den berg gemakkelijk kunnen afdraven, zonder dat men het rijtuig ergens behoeft te remmen. De grond is van klein gebrokene ſtukken rots zamengeſtooten, en meest overal, ten minſte op alle eenigzins bedenkelijke plaatſen, zijn er paaltjes (*bornes*) aan den kant van den afgrond, om ongelukken voor te komen. Van *Ghys* af tot aan de plaats genaamd *Algaby*, één eindwegs voorbij het dorp *Simpeln*, is de weg door *Franſche* Ingenieurs gebouwd; het overige en moeijelijkſte gedeelte door *Italiaanſche*; en men zegt, dat er tot 3000 man daags aan gewerkt hebben. De voormalige weg beſtaat nog tot boven op den *Simplon*; doch kan ſlechts, even als die over den *St. Bernards*-berg en de meeste andere wegen over de *Alpen*, voor voetgangers of lastdieren dienen. Daar dezelve echter twee uren korter is, wordt er nog dikwijls door de bewoners dezer ſtreken gebruik van gemaakt.

Van de *Saltine*-brug ſtijgt men nog een' geruimen tijd, in de rigting van het *Walliſerland*, oostwaarts op, tot aan het gehucht *Ried*. Naar mate men hooger komt, krijgt men een ſchooner en ruimer uitzigt over de vallei. *Bryg* heeft men nu geheel onder zich. Een weinig verder ziet men de *Rhone*, in het Oosten onſtuimig, doch lager in het dal hoe langer hoe rustiger, naar het meer van *Geneve* ſtroomen; en eindelijk wordt in het Noorden het gezigt geſtuit door de vreesſelijke bergketen, die het *Ober-Bernerland* van het *Walliſerland* afſcheidt, en waarvan de eeuwig met ſneeuw bedekte, bijna 13,000 voet hooge *Jungfrau*, met de van haar zuidwaarts afdalende *Aletsch Gletſcher*, het oog het meest tot zich trekt.

Na dit overſchoone uitzigt eenige oogenblikken genoten

omdat men voor dezen overdekten weg niets van afſtortingen des bergs te vreezen heeft; terwijl een weg, gebroken aan den voet van de ſteile rots, jaarlijks aan de vreesſelijkſte *lavines* en afſtortingen van allerlei aard blootgeſteld zoude zijn geweest.

ten te hebben, volgden wij den weg door een dennen-bosch zuidwaarts op, en raakten nu hoe langer hoe meer tusschen de hooge bergen in, terwijl wij in een' vreesselijken afgrond, regts van den weg, de *Saltine* ons te gemoet zagen bruisen. Aan den overkant van dezen stroom zagen wij een' hoogen, met dik dennenhout bewassen berg zoo steil in den afgrond nederdalen, dat het ons toescheen, dat deze bosschen geheel ongenaakbaar, en de schat van hout alzoo voor den mensch verloren moet zijn. Voortgaande, kwamen wij weldra aan een klein, aan den weg gebouwd huisje, hetwelk de *Refuge* of schuilplaats No. 2 was. (Het eerste waren wij, omtrent een uur te voren, reeds voorbijgegaan; doch hetzelve was onbewoond en zeer bouwvallig.) Daar er juist over dit huisje, uit eene bergengte, een geweldig koude en vermoeijende wind woei, waren wij zeer verblijd, hier eenige oogenblikken te kunnen uitrusten, te meer daar wij er vrij goed brood en redelijken wijn vonden.

Dergelijke *Refuges* zijn van plaats tot plaats en op de moeijelijkste punten langs den geheelen weg gebouwd; wij hebben er zeven tot aan het dorp *Simpeln* geteld. De herbergier, die hier het geheele jaar door met zijne vrouw woont, zeide ons, dat hij jaarlijks van de regering eene som van 400 franken ontving, en daarvoor verpligt was, de reizigers, die zich in nood mogten bevinden, bij te springen, te herbergen, en, indien zij bij slecht weder, of in den nacht, verder wilden, te begeleiden; voorts voor het gewoon onderhoud van den weg te zorgen, enz. enz.

Niet ver van deze tweede *Refuge* vond men voordezen de eerste galerij, of doorgang door de rots; doch daar men, wegens de broosheid van den steen, vreesde, dat dezelve zoude instorten, heeft men haar geheel weggebroken.

Vermits de geheele noordzijde des bergs meest uit lei zamengesteld is, heeft het breken der galerijen aan dezen kant veel minder moeite gekost dan aan de zuidzijde, waar men steeds door graniet en de hardste steensoorten heeft moe-

moeten werken, 't geen dan ook meestal door mijnen en kracht van buskruid moest geschieden; doch daarentegen heeft men dan ook aan de noordzijde van tijd tot tijd instortingen te vreezen, terwijl de galerijen aan de *Italiaansche* zijde de eeuwen zullen kunnen trotseren.

Nu bragt eene zeer schoone brug ons over den *Ganter*-stroom, die zich een weinig lager met de *Saltine* vereenigt; en, na nog een half uur, langs verscheidene krommingen van den weg, opgeklommen te zijn, kwamen wij aan het kleine gehucht, genaamd *Persal*, waar zich het posthuis bevindt, dat tevens tot eene *Refuge* dient. Steeds hooger en hooger stijgende, kwamen wij weldra in streken, waar de grond reeds met sneeuw bedekt was; 't geen, vereenigd met een' krachtigen wind, die ons hier weder tegenwoei, onze voetreis zeer moeijelijk maakte. Nu gingen wij nog over een paar groote bruggen, welke op dezelfde stevige wijze gemaakt zijn, (te weten, van groote blokken steen zijn pilaren uit den afgrond opgebouwd, waarop een sterke platte houten vloer rust, met zware hooge houten baliën aan beide zijden voorzien) en kwamen vervolgens aan de eerste thans nog bestaande galerij, welke 30 passen lang is, en, even als alle de andere, ten minste 25 voet breed, en zoo hoog, dat de zwaarst geladene wagens er onbelemmerd door kunnen. In en rondom deze galerij was alles ijs; en het water, dat door de rotsen heen gedropen was, had zich allengs tot ijspijpen gevormd, die overal als dreigende kristallen dolken aan het gewelf hingen, en door hare menigte en doorschijnendheid een allerzonderlingst gezigt opleverden. Langs onzen weg bewonderden wij overal de volharding en kunst, waarmede men de verschillende hinderpalen uit den weg had weten te ruimen. Eene menigte waterleidingen had men moeten bouwen, ten einde de verschillende watervallen en stroomen, welke, vooral in het voorjaar, bij het ontdooijen der sneeuw op de hoogere bergen, eene onwederstaanbare kracht hebben, den vrijen doortogt onder den weg te verschaffen. Nu had men moeten graven of hakken, ten einde de noodige

breedte voor den weg te vinden, of wel de vreesselijke diepten vullen, waarover dezelve moest worden gelegd; dan wederom muren metselen, óf aan de zijde des afgronds, om den weg te ondersteunen, óf aan de zijde des bergs, om zoo veel mogelijk voor te komen, dat geene afstorting van aarde, steenen of sneeuw denzelven overdekte; en desniettemin gaat er geen jaar om, waarin niet eene dergelijke storting (*lavine* of *avalanche*) een gedeelte van den weg verwoest; en EBEL beweert, dat, indien men jaarlijks niet eene som van 50 à 80,000 livres aan onderhoud en herstel besteedt, deze overheerlijke weg binnen korte jaren onbruikbaar zal zijn; doch in deze behoefte wordt voorzien door middel van een vrij zwaar passagegeld, dat voor rijtuigen, beesten en goederen betaald wordt: zoo ik mij niet bedriege, betalen de voetgangers niets.

Na weder een eindwegs afgelegd te hebben, en nog eene *Refuge* voorbijgegaan te zijn, begon de nijpende koude ons hoe langer hoe hinderlijker te worden. Ook was de grond hier nu overal met vrij dikke sneeuw bedekt, waartegen de kale zwarte rotsen, die ons omringden, zeldzaam afstaken.

Nu kwamen wij aan de tweede galerij, die 50 passen lang is. Hier vonden wij hetzelfde verschijnsel der ijspijpen als in de eerste galerij, doch nog veel aanmerkelijker, daar er zelfs aan de wanden eene menigte derzelven zich zoodanig vereenigd hadden, dat zij geheele muren van ijs uitmaakten. Maar, 't geen vooral onze bewondering opwekte, was een vrij aanzienlijke waterval, welke aan den ingang der galerij bijna geheel bevrozen was, zoodat het weinige nog vallende water er niet dan met moeite door heen konde; terwijl de gansche helling, als met kristal overdekt, de schoonste en verscheidenste gedaanten vertoonde. Aan den anderen kant der galerij vonden wij den ingang nog gedeeltelijk gestopt door eene menigte sneeuw, overblijfsel van eene *lavine* of sneeuwklomp, die reeds van de bergen was komen rollen, en die men dadelijk genoegzaam uit den weg had geruimd,

zoo-

zoodat er weder rijtuigen door konden. Niet ver van daar kwamen wij eindelijk aan de *Refuge*, die zich op het hoogste punt van den weg bevindt, en ons zeer te stade kwam, om ons van de vermoeijenis der wandeling en van de geledene koude te herstellen. Dezelve staat aan het begin van eene vrij uitgestrekte vlakte, die 6040, of, volgens eene andere berekening, 6174, voet boven de oppervlakte der zee verheven is. Gezegde vlakte is bijna cirkelvormig, en ingesloten door akelige rotsen, waarop men bijna geene sporen van groei ontdekt. Een eindwegs verder dan de *Refuge* zagen wij, links aan den weg, het klooster, dat men onder de regering van NAPOLEON, en op zijn bevel, begonnen heeft aldaar te bouwen, om, even als dat op den *St. Bernards*-berg, tot een *Hospice* te dienen. Vijftien kanoniken, van dezelfde orde als die de gastvrijheid op gemelden berg uitoefenen, (de orde van den H. AUGUSTINUS) zouden hier tot hetzelfde einde hun verblijf houden; en het schijnt, dat het klooster ook volgens een dergelijk plan als dat van dien berg, doch grooter, zoude gebouwd zijn geworden. Sedert den val van NAPOLEON was er, uit gebrek aan de noodige fondsen, niet meer aan gewerkt, en wij zagen het dan ook niet verder dan tot aan de eerste verdieping opgetrokken; echter zeide men ons, dat de geestelijken van den *St. Bernard* voorgeslagen hadden, om het op hunne eigene kosten te voltooijen.

Een weinig verder, en reeds op de helling aan de *Italiaansche* zijde, zagen wij, op eenigen afstand, regts van den weg, het oude *Hospice*, dat, zoo men ons zeide, zeer klein en armoedig ingerigt is, en ook slechts door twee kanoniken van meergemelde orde bewoond wordt. De oude weg leidde langs dit *Hospice*.

Nu konden wij ons verblijden met de gedachte, dat wij regtstreeks naar het klassische land afdaalden; doch deze gedachte stak zoo sterk af tegen hetgeen wij in deze bevrozene streken gevoelden en rondom ons zagen, dat ik er aan twijfel, of wij het toen wel zouden geloofd hebben, indien iemand ons voorspeld had, dat wij twee da-

dagen daarna, op *Isola bella* en *Isola madre*, in de lommer der laurieren, en onder zwaar met vruchten beladene oranje- en citroenboomen, in de open lucht, zouden wandelen,

Wij kwamen, na nog een klein uurtje gaans, over de brug van de *Senkelbach*, aan het dorp *Simpeln*, dat nog 4560 voet boven de zee ligt. Niettegenstaande deszelfs hooge ligging, zegt men, dat de omstreken in den zomer hier vrij vruchtbaar en aangenaam zijn. Het dorp is in 1597 door een' bergval overdekt geweest. De inwoners zijn thans, door de menigte reizigers en transporten van goederen, die hier doorkomen, vrij welvarende. Ebel zegt, dat er des winters omtrent 200 paarden wekelijks doorkomen. Wij hadden er echter op weg zeer weinige ontmoet; 't geen men misschien daaraan moet toeschrijven, dat men op meerdere sneeuw wachtte, om de goederen gemakkelijker met sleden te kunnen vervoeren.

De vermoeijenis van 8 uren bergstijgens met den ransel op den rug, en de koude, die wij uitgestaan hadden, deden ons dadelijk naar een nachtkwartier zoeken, 't welk wij in het posthuis allezins naar ons genoegen vonden.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

BEDENKINGEN, OVER DE GEESELSTRAF.

Zeer onlangs hebben wij in onze hoofdstad weder een voor de menschelijkheid hoogst bedroevend schouwspel gehad: aan een buitengewoon aanzienlijk getal misdadigers werden de vonnissen, om het schenden der maatschappelijke orde tegen hen geveld, in het openbaar ten uitvoer gebragt. Ofschoon nu hare gestrenge handhaving elk' regtschapen ingezetenen te regt verblijden moet, kan men het evenwel den eenigzins nadenkenden niet euvel duiden, dat hij over de soort der toegepaste straffen zijne gedachten laat gaan, en de vraag oppert, of deze wel, in haar geheel, kan worden goedgekeurd. Bij mij althans, die zoo ongaarne eigen oordeel het zwijgen opleg, ontstond zij, toen ik de jongste regtspleging vernam, op nieuw; en, gelijk zoo vele jaren reeds, vroeg

ik

ik mijzelven thans weder: zijn de tepronkstelling, het brandmerken en de geeseling, als straffen, te billijken? Het antwoord, dat ik, na eene gezette overweging, ontving, was gelijk aan de vorige: ik meende haar, gelijk bevorens, te moeten verwerpen, als in meer dan één opzigt onkiesch, onmenschelijk, ondoelmatig en onteerend; den wensch nogmaals vernieuwende, dat men eindelijk eens tot hare geheele afschaffing besluiten mogt. Ik bepaal mij, voor tegenwoordig, tot de laatste der dus genoemde schavotstraffen.

Bekend is het, dat de geeselstraf sedert onheugelijke tijden in ons vaderland gebruikelijk was, en zelfs onder koning LODEWIJK, niettegenstaande zijn wetboek van straffen een' zachten geest ademde, was blijven bestaan, toen zij ten laatste, bij onze vereeniging met het Fransche rijk, werd opgeheven. Gaarne erken ik, zulks altijd onder de zeer weinige goede vruchten onzer' inlijving geteld te hebben; maar tevens ontveins ik niet, hoe zeer het mij griefde, genoegzaam gelijktijdig met de herstelling onzer vrijheid, den geeselpaal, te regt neêrgeworpen, weder te hebben zien optrekken. Het diepst gezonken gemeen mogt al, in zijne waanzinnigheid, deze noodlottige oprigting als een bewijs aanmerken der zucht, om oude Hollandsche inzettingen te herstellen; de beschaafde man had daarvoor liever deze en die heilzame, zijn vaderland vereerende, gebruiken weder zien ingevoerd, voor het minst gewenscht, dat men uit de Fransche wetten, zoo deze dan toch, met het vele hatelijke, dat zij voor het overige hebben, in werking moesten blijven, niet geligt had, wat haar tot waar sieraad strekt; de verbeterde wijze, namelijk, van het misdrijf te straffen.

Wat toch wel, tot blijvende schande van het korte tijdvak tusschen onze verlossing en vereeniging met de zuidelijke provinciën, het gouvernement tot het weder doen uitoefenen der bedoelde straf mag bewogen hebben? Zou hare oudheid het hiertoe hebben aangezet? Maar alzoo zou men hare bevallige zuster, de pijnbank, met even goed regt op nieuw onder ons hebben kunnen inleiden! Of zou gebrek aan gelegenheid, om de zoogenaamde galeistraf hier uit te oefenen, het tot hare wederinvoering hebben doen besluiten? Maar, men heeft haar toch niet opgeheven, toen de vereeniging onzer noordelijke met de zuidelijke gewesten, en de daarop gevolgde verpligting, om zoo vele en zoo uitgebreide vestingwerken aan te leggen, zulks zeer wel veroorloofden. —

Dan, wat ook aanleiding gegeven hebbe tot dezen terugtred, vast gaat het, dat fijn gevoel en wijsgeerte denzelven niet hebben aangeraden, en dat, tot op dezen dag, het grootste en verlichtste gedeelte onzer regters, moede van nog dagelijks de bedoelde straf te moeten toepassen, het oogenblik met verlangen te gemoet ziet, dat zij voor altijd zal ophouden te bestaan.

Overtuigd, dat luide klagten het verkeerde al heel dikwijls meer bevestigen dan verzwakken, zou ik ligt de pen hebben laten rusten, hadde mij niet tot het opvatten daarvan aangespoord de in mij opkomende gedachte: de natie ziet een nieuw lijfstraffelijk wetboek te gemoet, en wenscht er een te ontvangen, harer vrijheid en verlichting waardig. Nu begon ik het van mijn' pligt te oordeelen, ter verwezenlijking van dit zoo billijk verlangen ook het mijne bij te dragen, en meer bijzonder aan te toonen hetgene ik boven reeds zeide; dat de geeselstraf is *onkiesch*, *onmenschelijk*, *ondoelmatig* en *onteerend*. Men neme dan ook mijn geschrijf voor hetgene het is, en vergete niet, het lofwaardige mijner bedoeling bestendig onder het oog te houden.

De geeselstraf noem ik, allereerst, *onkiesch*, omdat zij ook aan vrouwen wordt uitgeoefend. De gevallen, waarin dit plaats heeft, zijn, ik erken het, veel zeldzamer dan in vroegere jaren, toen ook de geringste diefstal zulks veroorzaken kon; evenwel er bestaan nog deze en gene, (getuige onze jongste regtspleging!) die den regter, zal hij der wet getrouw blijven, dikwijls in weerwil van zichzelven, noodzaken, ook de vrouw tot den geeselpaal te veroordeelen. Ter voldoening nu aan dit vonnis wordt de ongelukkige, gelijk men weet, te halver lijf van hare kleederen ontdaan; en moet zij het zich laten welgevallen, dat zulks in tegenwoordigheid van geregtsdienaren, medemisdadigers en andere personen geschiede, en wel door een' *man*, — een' man, van wien zij een' natuurlijken afkeer moet gevoelen; den scherpregter, of zelfs wel zijnen handlanger! Gelukkig nog voor haar, zoo deze ontkleeding op eene afzonderlijke plaats gedaan wordt, en niet in het openbaar, gelijk weleer in 's Gravenhage en te Utrecht, wanneer namelijk de straf voor de hoven werd uitgeoefend, de ligging van wier geregtsplaatsen, die aan geene gebouwen paalden, zulks onvermijdelijk maakte. Na alzoo ontbloot, en door het vernederende, daar-

aan

aan verbonden, boven hare mannelijke lotgenooten bereids gestraft te zijn, wordt zij genoodzaakt, voor aller oogen op te treden in eenen toestand, die, is alle gevoel van kieschheid niet geheel bij haar verstorven, haar geweldig grieven moet. Ik weet wel, men ziet doorgaans in dit een en ander niets beleedigends, omdat men gewoon geworden is, de tot geeseling veroordeelde personen te beschouwen, als van alle denkbeelden van welvoegelijkheid geheel verstoken, en zoo diep gezonken, dat zij voor de kracht der slagen meer, dan voor hetgene dezelve voorafgaat, gevoelig zijn. Maar zou men zich in dezen niet kunnen bedriegen? Is het dan volstrekt onmogelijk, dat eene vrouw tot het vervalschen der munten, brandstichting, of andere misdrijven, op welke meergenoemde straf thans nog staat, zou kunnen besluiten, en evenwel, in het stuk der eerbaarheid, uitmunten boven vele van haar geslacht, die van hare daden voor het overige den grootsten afkeer koesteren? Is het onmogelijk, dat een meisje der kuischheid getrouw kan gebleven zijn, terwijl zij zich niet ontzag, haren meester of meesteres bij herhaling ontrouw te worden? Niemand zal dit beweren. Maar moet men dan ook niet erkennen, dat, in zulk een geval, hetgene nog goed en lofwaardig in zulk eene ongelukkige is, door de bedoelde ontkleeding en tentoonstelling, op de ruwste wijze wordt aangetast, tot schande zeker der wet, die zulks vooral niet onderdrukken, maar veeleer aanwakkeren en versterken moet? — Men meene toch niet, dat ik, om aan hetgene ik betoogen wil te meerder klem te geven, de zaak overdrijve, aan de bedoelde zondaresſen eene mate van kieschheid toekennende, die zij nimmer bezaten. Het kan zijn, dat de meeste harer, te midden der vernederendste behandeling, eene onbeschaamdheid openbaren, weinig geschikt, om ons grooten dunk van hare eerbaarheid te geven; dit was evenwel het geval van de jeugdige misdadige niet, bij wier teregtstelling een mijner geloofwaardige vrienden tegenwoordig was, en die zich aan de gevorderde ontkleeding eerst door tranen, vervolgens door gebeden, en eindelijk door geweld poogde te onttrekken, tot dat zij, alle tegenkanting verijdeld ziende, in eene woede geraakte, die aan waanzinnigheid grensde. „Ach!" dacht hij, terwijl hij haar aldus zag worstelen, „waarom haar tot eene straf gedoemd, waarbij hare schaamte zoo diep gekrenkt wordt?" En, voegen wij er bij, waarom aan zulk eene straf, als iets onmisbaars, jaar in

jaar

jaar uit de hand gehouden; waarom haar op nieuw ingevoerd, toen zij reeds in onbruik gekomen was? Waarlijk, de wetgever is gehouden, het eergevoel ook des ergsten misdadigers, zoo veel zulks immer kan, te sparen; en wee hem, zoo hij, onbezonnen en omdat dit de kortste weg is, zijne stem geeft tot eene tuchtiging, waardoor de verbetering des zondaars eer belemmerd dan bevorderd wordt!

Maar behoorde men bovendien niet het publiek vertooningen te onthouden, die tot kwetsing der welvoegelijkheid ligt aanleiding geven? Men behoeft zich slechts onder de menigte, die ze doorgaans bijwoont, te mengen, om deze mijne vraag te verstaan, en haar vervolgens te regtvaardigen. Deze aanschouwers zijn zelden van de edelste en gevoeligste soort, maar juist hierdoor te eer gereed, om zich (laat het ons zeggen, zoo als het is!) aanmerkingen te laten ontglippen, waarover de eerbaarheid blozen moet. Is het goed te keuren, dat de straf zelve voedsel oplevert voor onzedelijkheid, en dat de gestrafte, reeds diep genoeg vernederd, ook nog tot middel moet dienen, om den grofsten wellust gaande te maken? Het is waar, het aantal, dat zoo laag zinkt, om het ongeluk niet te eerbiedigen, is klein, in vergelijking met dat dergenen, die de regtsplegingen, zoo niet met deelneming, dan ten minste met zuiverder gezindheden gadeslaan; maar behoorde dan toch de wetgever niet te zorgen, dat de natuurlijke schaamachtigheid van sommige der laatsten, vooral van deze en die jongelingen onder hen, door de uitvoering der geslagene vonnissen zelve, geene schade leed? Ik zou zulks meenen, en velen met mij, die door opmerking weten, hoe zelfs treurtooneelen tot schadelijke en misdadige denkbeelden heenleiden kunnen.

Doch de geeselstraf is niet alleen onkiesch, zij is ook *onmenschelijk.* Waarneming en geschiedenis bewezen meer dan eens, dat, hoe wreeder de straffen bij een volk zijn, het veelal ook des te ongunstiger met zijne wezenlijke beschaving gesteld is. Vanhier, dat de eeuwen, die ons de verschrikkelijkste voorbeelden van gefolterde misdadigers opleveren, ons ook de treurigste tafereelen der menschelijke verbastering aanbieden; vanhier, dat, nog heden ten dage, de schending van zekere maatschappelijke inrigtingen nergens feller en bloediger gewroken wordt, dan onder de meest woeste natiën. Maar zouden wij nog woorden noodig hebben, om te bewijzen, dat de verstandsverlichting, vooral zoo als die door het

het ware christendom geheiligd wordt, op de keuze der straffen den schoonsten en weldadigsten invloed heeft uitgeoefend, en dat hare wreedheid in evenredigheid verdwenen is, als de geest der volken meer verhelderd werd? Ziet slechts rondom u, niet alleen op hetgene uw eigen vaderland, maar wat Europa's overige beschaafde landen u te beschouwen geven; en bevindt gij niet, dat vele foltertuigen, ik weet niet door welke onmenschen uitgedacht, om den misdadiger het leven te benemen, of hem te tuchtigen, verbrijzeld zijn, en dat de grondregel: „ Straft, maar gematigd en zoo als het menschen voegt!" die van genoegzaam allen geworden is. — Ach! waarom moet ik er nog eenige bepaling bijvoegen; waarom kan ik niet gaaf weg verzekeren, dat deze stelling door *allen* gebillijkt wordt! Dan, vermag ik zulks, zoo lang er nog zoo velen gevonden worden, die, alsof zij zelve geene voor smart gevoelige ligchamen omdragen, of nimmer tot eenig kwaad zouden kunnen vervallen, stijf en sterk beweren, dat het misdrijf, mag zulks slechts tot afschrik van anderen dienen, niet te ijsselijk kan gestraft worden? Deze lieden zijn dezelfde, die, in hunnen, zoo niet onmeêdoogenden, dan toch redeloozen ijver, en in spijt van menschelijkheid en christendom, te lang de hand hielden aan de afschuwelijke pijnbank, hare herstelling zoo gaarne zien zouden, en, in één woord, elke verzachting van straf aanmerken als eene ondermijning van zedelijkheid en goede orde. Waar of zij het toch gezien hebben, deze onmenschen, dat, naar gelange de wraak der wet ontzettender is, hare overtreding minder wordt? In Engeland zeker niet, waar, niettegenstaande de lijfstraffelijke wetten grootere ruwheid en wreedheid verraden dan bij de meeste Europesche volken, het misdrijf althans niet zeldzamer is. Doch dit daargelaten, zeker is het, dat ook in ons vaderland, waar anders menschelijkheid haren hoofdzetel gevestigd heeft, nog velen gevonden worden, die in denzelfden geest denken, en hunne goedkeuring hoogelijk te kennen gaven, toen de geeseling, door de Fransche wet niet geduld, weder onder onze straffen kon geteld worden. Hoe groote vermindering van misdaden beloofden zij zich mogelijk wel! en wat leerde de uitkomst?..... Maar laat het ons, tot roem onzes vaderlands, zeggen: de meest doordenkenden en menschlievenden, zoo onder den regterlijken als andere standen, zagen met leede oogen eene straf hersteld, die zij als te wreed beschouwden. En wie ook, die

die hare uitoefening immer bijwoonde, noemt haar niet alzoo, wanneer hij voor zijnen geest herroept de pijnlijke uitrekking des ongelukkigen, de ſtriemen en builen, hun door de knellende roede toegebragt; wanneer hij zich vertegenwoordigt het akelig, maar vruchteloos gekerm en gegil van verre de meesten, en bedenkt, hoe moeijelijk dikwijls de genezing der geſlagene wonden is, die, bij ſommige perſonen althans, bederf veroorzaakt, en daardoor de ſmartelijkſte heelkundige bewerkingen noodzakelijk maakt? Wie, wie doemt niet eene ſtraf, die voorbeelden oplevert van de ergſte verminkingen; voorbeelden, dat de gezondheid der arme lijders, en bij gevolg hunne geſchiktheid tot den arbeid onherſtelbaar gekrenkt werden, — wat zeg ik! dat hun leven in het oogenblikkelijkst gevaar kwam? „Weg, weg met haar!" roept de ſtem der menſchelijkheid; „zij moge dezen en genen wreedaard een aangenaam ſchouwſpel, of het ruwſte gemeen een feest opleveren; verbannen, voor altijd verbannen moet zij uit eene maatſchappij, die der ongevoeligheid geen voedſel wil geven, en het menſchelijke ligchaam des boosdoeners hooger ſchat, dan het goud en zilver, waarnaar hij zijne hand te onbedachtzaam uitſtrekte. — Straf het kwade," voegt deze ſtem hiertoe, „ſtraf het voorbeeldig; maar ſchend het heerlijkst pronkſtuk der ſchepping niet, dat ter woonplaats van een' onſterfelijken geest geſteld is!" Te vergeefs tracht gij haar tot zwijgen te brengen, door aan te merken, dat de Godheid, ter behoudenis der ziel, aan het ſchenden harer wetten, in vele gevallen, grievende ligchaamsſmarten verbonden heeft. Zij, zulks erkennende, laat het aan uwe eigene beſlisſing over, of de beſtredene *ſtellige* ſtraf met deze *natuurlijke* gevolgen der daden wel in allen deele te vergelijken is.

Wil men, ter beſtrijding van het geſtelde, mij de vraag voorhouden, of niet de dwangarbeid aan vestingen, havens, wegen enz., doorgaans met den naam van *galeiſtraf* benoemd, en waarvoor de geefeling is in de plaats gekomen, deze niet in onmenſchelijkheid te boven gaat? dan zal ik haar alleen in zoo verre toeſtemmend beantwoorden, als laatstgenoemde ſtraf met eene zachtere hand geſchiedt, of de eerſte, door toevoeging van noodelooze wreedheden, ſmartelijker gemaakt wordt. Maar nu vraag ik dan ook op mijne beurt: zou deze door de menſchelijkheid niet zoo bepaald en gewijzigd kunnen worden, dat de misdadiger zich over geene te harde behan-

handeling kon te beklagen hebben; is zij zelfs voor zulk eene matiging niet vatbaarder dan die, welke haar thans vervangt? De zware arbeid, dien zij oplegt, mits de krachten des veroordeelden niet te boven gaande, zal, in ſtede van ſchadelijk te zijn, nuttig voor hem wezen; en, onder het torſchen zijner lasten, zal hij nog altijd bemerken, dat zij hem door menſchelijkheid werden opgelegd. — Om kort te gaan, hij, die immer in de gelegenheid was, om, in of buiten ons vaderland, de plaatſen te bezoeken, waar een welingerigte dwangarbeid wordt uitgeoefend, zal daarbij zeker zijne menſchelijke aandoeningen niet zoo onaangenaam opgewekt gevoeld hebben, als toen hij den misdadiger op een ſchavot met roeden geteisterd zag.

Maar, behalve dat deze ſtraf onkiesch en wreed is, zij is ook *ondoelmatig*, als *in hare toepasſing te zeer van toevallige omſtandigheden afhangende*, en *niet uitwerkende hetgene men beoogt.*

De ſtraffen, ter handhaving der maatſchappelijke orde vastgeſteld, zijn willekeurig, en juist hierom, hoe zeer de wetgever dit ook poge, zoo moeijelijk aan den invloed van zekere toevallige omſtandigheden geheel te onttrekken. Hoe minder zij evenwel hiervan afhangen, des te meer naderen zij der volmaaktheid, en des te gelukkiger bereiken zij het doel, dat men zich heeft voorgeſteld. Wat nu moet men over eene ſtraf oordeelen, welker zwaarte en *door de willekeur des ſcherpregters*, en *door de ligchamelijke geſteldheid des veroordeelden* meerendeels bepaald wordt, en waarbij dus omſtandigheden in aanmerking komen, die den naam van *toevallig* te regt verdienen? Zal men mij zijnen bijval weigeren, wanneer ik haar volſtrekt ondoelmatig noem?

De wet, eene ſtraf bepalende, heeft zeker niet ten oogmerk, haar van de luimen des uitvoerders grootendeels afhankelijk te maken; en wat evenwel doet zij anders, wanneer zij de tuchtroede den ſcherpregter in handen geeft? Stelt zij het alsdan niet in zijne magt, daarmede zwaarder of ligter te treffen, naar gelange zijne ligchaamskracht meerder of minder, zijn gemoed harder of buigzamer, zijne ſtemming zwaarmoediger of opgeruimder, de teug des dranks, die hij neemt, ruimer of geringer is? Stelt zij hem niet in de gelegenheid, om, bij eene grootere hardvochtigheid des veroordeelden, zijn' wrevel, of, hoe zullen wij het noemen? zijne zucht om zijne bekwaamheden te toonen, te zeer bot te vieren?

Wat

Wat zeg ik! brengt zij hem niet in verzoeking, om, onder schijn van hare regten te handhaven, en alzoo onder hare bescherming, aan een' persoonlijken haat te voldoen, dien hij tegen den misdadiger mag hebben opgevat? En dat deze laatste vraag niet overdreven is, zulks moge het volgende voorbeeld bewijzen, mij medegedeeld door een' mijner vrienden, die voor de echtheid van hetgene hij verhaalde kon instaan. Zeker scherpregter, zich met schaatsenrijden vermakende, had het ongeluk, door iemand ontmoet en herkend te worden, die weleer de kracht van zijnen arm ondervonden had. Deze, der ontvangene slagen indachtig, weet genen, gelijk men het noemt, met zijne schaats te haken, en zoo ter aarde te doen storten. Over deze wraakneming zal men zich zeker even weinig verwonderen, als over de bedreiging des scherpregters, die, bemerkende, wie zijn' val veroorzaakt, en waarom hij dit gedaan had, hem eene ruime vergelding toezegt, zoo eenige misdaad hem weder in zijne magt mogt stellen. Wat gebeurt? Maar al te spoedig was voor den beleedigde het oogenblik geboren, dat hij zijn woord gestand kon doen, daar zijn beleediger, om herhaling van diefstal, tot eene strengere geeseling veroordeeld werd. Deze, door de hand der wraak moetende volvoerd worden, was dan ook, gelijk te denken is, allervreesselijkst, den schuldigen zoo zeer verwondende en teisterende; dat hij, na lang deerlijk geleden te hebben, eindelijk onder het gewigt zijner smarten bezweek!.... En wie, durf ik, na dit een en ander in overweging gegeven te hebben, vrijmoedig vragen, wie zal mij nu nog willen tegenspreken, wanneer ik de geeselstraf, waarbij aan de willekeur zoo veel wordt overgelaten, met den naam van *ondoelmatig* bestempel? — Alle misbruik, het is waar, is, in het stuk der straffen, niet geheel te weren; en men zou tegen mijn betoog kunnen inleggen, dat, zoo deze in dwangarbeid bestaan, de wet onmogelijk kan voorkomen, dat deze, tegen haar oogmerk, te drukkende gemaakt wordt. Evenwel men zal, vertrouw ik, het mij wel willen gewonnen geven, dat de zoodanige de voorkeur verdienen, die boven de willekeur des uitvoerders het verst verheven zijn; iets, dat van haar, tegen welke wij ons kanten, wel niet gezegd kan worden.

Nog eens: de wet, eene straf vaststellende, bedoelt even min, hare zwaarte voornamelijk van de ligchaamssterkte des misdadigers afhankelijk te maken; en nogtans doet zij dit, wan-

wanneer zij de geeseling daartoe verkiest. Bekend is het, dat sommige boosdoeners voor de snerpendste geeselslagen genoegzaam ongevoelig zijn, en, terwijl zij hun worden toegebragt, eene hardvochtigheid aan den dag leggen, waarover en aanschouwers en scherpregter zich even zeer verbazen. Wat beteekent het voor dezen, alzoo getuchtigd te worden; voor hen, die, na geëindigde straf, nog dartelen en lagchen, en niet schromen te verklaren, dat zij voor een' bitteren borrel haar nogmaals zouden willen ondergaan? Hoe veel meer, integendeel, lijdt hij, die, min gespierd en gehard, de kracht der roede zoo veel te eer en te dieper gevoelt, en onder zijne wonden zucht, wanneer zijn ruwere lotgenoot de geheele regtspleging reeds lang vergeten heeft! De geeselstraf dus, voor zoo verre zij smarten veroorzaken moet, mist bij den eenen het oogmerk, dat zij bij den anderen soms maar al te zeker bereikt; en nogtans de wet wilde genen zoo wel als dezen treffen; zij is alzoo in dezen het doel niet genaderd, dat zij zich had voorgesteld, hierin door de ondoelmatigheid der straf zelve verhinderd. Het is waar, bij het straffen altijd de naauwkeurigste evenredigheid in het oog te houden, zal wel zoo lang ondoenlijk zijn, als de gestellen en ook het eergevoel der schuldigen zullen blijven verschillen: evenwel men zal mij toestaan, dat zij bij den dwangarbeid, als meer gelegenheid opleverende, om de krachten des gestraften te wegen, beter kan in het oog gehouden worden dan bij de geeseling, die in een kort tijdsbestek afloopt, en te welker behoorlijke toepassing de regter, in zijn oordeel over de onderscheidene gesteldheid der misdadigers, nimmer behoorde te kunnen falen.

Ik erken het, al het aangevoerde verliest veel van zijne kracht, is het eenmaal gebleken, dat de meergenoemde straf uitgewerkt heeft, wat men daarmede beoogde. Dan, tot mijne spijt, moet ik juist het tegendeel ten bewijze harer ondoelmatigheid aanvoeren, daar het, mijns inziens, bij de uitkomst gebleken is, dat hare wederinvoering, tegen het oogmerk aan, den loop des misdrijfs niet gestuit heeft. Wat zeg ik! „gestuit heeft?" Schijnt het niet integendeel, dat zij dien grootelijks heeft bevorderd? Tot zulk een besluit toch wordt men als van zelf geleid, wanneer men de lijsten der veroordeelden, tijdens onze vereeniging met het Fransche rijk, vergelijkt met die, welke na onze herstelling, en dus nadat de geeseling weder in zwang gekomen is, zijn bekend

gemaakt. Wie weet niet, hoe veel breeder deze laatste geworden zijn; wie weet niet, dat zij, genoegzaam bij elke regtspleging, aangroeijen, en gedurig vermelden, dat het misbruik is herhaald geworden? Geen wonder voorzeker, dat een burger van Parijs, bij het zien van derzelver uitgebreidheid, mij zijne verwondering te kennen gaf; en de verzekering bijvoegende, dat hij ze in evengenoemde zijne woonplaats, in evenredigheid, nimmer zoo groot bevonden had. Wat zou hij wel gezegd hebben, indien hij de jongste regtspleging alhier hadde bijgewoond, die, naar men mij berigt heeft, een bewijs zoo sterk als immer opleverde, hoe weinig de boosdoener voor de strengheid der roede vreest? Neen, deze boezemt hem geen ontzag in. Naauwelijks van voor den geeselpaal gekomen, naauwelijks uit zijnen kerker geslaakt, of hij hervat het noodlottige handwerk, dat hem, na korter of langer, weder in de magt des scherpregters stelt.

„ Maar, moet dan het misdrijf niet beteugeld worden?" Ongetwijfeld! doch dit geschiedt niet door eene straf, waarvan de uitwerking tot heden toe zoo ongunstig geweest is. „ Wat dan?" Het antwoord ligt voor de hand: „ Werp de roede weg, waarmede niets, althans weinig, wordt uitgeregt; en, erkennende, dat gij, met haar weder op te vatten, gedwaald hebt, keer tot eene straf terug, die gij te voorbarig verworpen hebt, en waarvoor, gelijk u de ervaring leerde, de boosheid meer bevreesd is, dan voor alle slagen, — ik bedoel den dwangarbeid aan vestingen, wegen enz., tot welken de Fransche wet haar verwees." Waarlijk, ik heb geene reden hoegenaamd, om deze wet in allen deele goed te keuren; maar dit belet mij niet, te zien en te erkennen, dat zij veel doelmatiger te werk gaat, wanneer zij den schuldigen tot openbare werken veroordeelt, dan wanneer zij hem, gelijk thans onder ons gebruikelijk is, tot geeseling en opsluiting in eenen engen kerker gedoemd had. Juist vrees voor harden arbeid was het, die, tijdens haar onveranderd bestaan, menig boosdoener, door luiheid tot diefstal geprikkeld, van de misdaad terughield; vrees voor den arbeid zal ook nog hetzelfde uitregten; en, kan ook deze hem niet wederhouden, dan zal toch wel bestendige bezigheid een der hoofdmiddelen zijn, om hem aan zichzelven, de zijnen en de maatschappij terug te geven. Kon men dus besluiten, om het geeselen af te schaffen, en daarvoor de zoogenaamde

ge-

geeselstraf weder in te voeren, ik geloof, men zou tegen het misdrijf een' sterkeren dam gelegd hebben.

Herinnert men mij, dat er, naar veler oordeel, openbare strafoefeningen dienen plaats te hebben, om alzoo anderen van het kwade af te schrikken, zoo wil ik deze meening niet betwisten. Evenwel, wanneer men mij tracht op te dringen, dat de geeseling ter bereiking van het genoemde einde grootelijks dienstig is, dan acht ik mij geregtigd, mij, ten bewijze van het tegendeel, op de ervaring te beroepen, die reeds zoo dikwerf deed zien en nog gedurig leert, dat men, zich bevindende te midden van hen, die hare uitvoering bijwonen, zich niet minder voor schade moet wachten, dan wanneer de straffen min bloedig zijn. Ik geef toe, dat verreweg de meeste aanschouwers met andere en betere oogen zien; maar meen nogtans in ernstige overweging te mogen geven, of niet de geeselstraf van dien aard is, dat zij hun medelijden wat al te zeer opwekt, alzoo zelve aanleiding gevende, dat aan het leelijke en strafbare der misdaad minder gedacht wordt. Wie zich van het gewigt dezer bedenking wenscht te overtuigen, begeve zich slechts, gedurende of na hare uitoefening, onder de menigte. Wat zal hij bij de minst ruwen vernemen? Hetzelfde, vertrouw ik, als ik: aanmerkingen, min over het verlagende dan over het pijnlijke der toegebragte slagen, over de jongheid des eenen, het zwakkere voorkomen des anderen, het gekerm der meesten; geen woord genoegzaam over de oorzaken, die zoo veel ellende stichtten. Dit gevoel en betoon des medelijdens, nu, strekke al der menschheid tot eer, en het zij al schadelijk, na het eenmaal in beweging gebragt te hebben, zijne werking plotselijk te willen stremmen; ik voor mij zal het altijd blijven afkeuren, wanneer men aan deze gewaarwording het doel der straf, afschuw van het kwade, meerendeels opoffert; met andere woorden, ik zal de geeseling ondoelmatig blijven noemen, zoo lang bij hare beschouwing het denkbeeld van pligt door dat van smart, indien niet geheel, dan toch grootendeels, verdrongen wordt.

Na de onkieschheid, onmenschelijkheid en ondoelmatigheid dezer straf, mijns inziens, in het licht gesteld te hebben, blijft mij, ten slotte, nog over, haar van hare *onteerende* zijde te beschouwen. Naar mijn oordeel toch drukt zij niet alleen den misdadiger, dieper dan noodig is, ter neêr, maar

is zij ook honend voor hen, die ze bijwonen, gelijk voor het land, waar zij geschiedt.

De geeselstraf, vooreerst, vernedert den schuldigen al te zeer. Bekend is het, dat zij bij de Romeinen alleen den slaven werd aangedaan, en dat het, naar de Porcische en Sempronische wetten, verboden was, een Romeinsch burger te geeselen. CICERO noemt zulks ergens *een schelmstuk* (*facinus est, vinciri civem Romanum*, SCELUS VERBERARI), en brengt het als eene beschuldiging tegen VERRES in, dat hij dit te Messina in het openbaar had laten doen. (*In* VERREM, l. V. c. 62 sq.) Geen wonder! Wat toch is verachtelijker, dan zich, in het aanzien zijner medemenschen, half naakt aan een' paal te laten binden, en door een' man, in de openlijke meening algemeen veracht, met roeden te laten teisteren? Eens anders gevoel kan ik niet beoordeelen; maar mij dunkt, ik koos den smartelijksten dood ver boven zulk eene schandelijke straf; ten minste, hadde ik haar eenmaal moeten verduren, ik zou voor elken anderen smaad geheel ongevoelig, en voor ieder eerbewijs, dat men mij vervolgens mogt willen aandoen, geheel verloren zijn. Meent men al op goede gronden te kunnen verzekeren, dat de veroordeelden zulk een kiesch gevoel van eer niet bezitten; wat bewijst zulks meer, dan dat de toegebragte slagen eensdeels, als hen niet verlagende, nutteloos voor hen zijn, anderdeels een al te groot en niet beoogd kwaad veroorzaken, door hen voor het denkbeeld van menschelijke voortreffelijkheid nog onvatbaarder te maken? Dan, dit daargelaten, ik meen gelukkig op betere gronden te mogen verzekeren, dat niet alle schuldigen het besef van eigene waarde derven; integendeel onder hen bevinden zich, naar de verzekering van vele regters zelve, de zoodanige, van wier eergevoel, door gebrek aan behoorlijke leiding niet ontwikkeld, op den duur de beste partij te trekken is. Dat zulks niet kan geschieden, wanneer men het door de kracht der roede geheel vernietigt, spreekt zoo luide, dat alle verdere aanwijzing overbodig is. Waarom dan zulks gedaan? waarom het nog glimmende vonkje van eer uitgedoofd, en het niet veeleer voorzigtig aangeblazen? waarom den nog gevoeligen misdadiger door zulke sprekende daden bewezen, dat hij geene achting meer voor zichzelven kan hebben? waarom hem naar een' paal gesleept, welken hij niet verlaten zal, dan beroofd van moed en kracht, om immer naar de achting zijner mede-

demenfchen te ftaan, welke hij weet, door de foort zijner ftraf, voor altijd verloren te hebben? Hoe! heeft dan ook niet de boosdoener zijne regten? mag, bovendien, eene wet hem tot iets verwijzen, gefchikt om den prikkel der eerzucht, door God den mensch gegeven, te verftompen en te vernietigen? moet zij niet integendeel het bruikbare nog bruikbaarder trachten te maken? moet zij zich niet vooral zorgvuldig wachten, den redelijken, den voor alle verbetering niet geheel verloren mensch toe te roepen: „ gij zijt een redeloos dier; wordt geslagen; weg met u; gij deugt tot niets meer!" — Regters, edele regters, die door wijsgeerte en godsdienst geleid wordt, ontfermt u over zoo menigen fchuldigen, die, voor uwen regterftoel verfchenen, meerder of minder duidelijke bewijzen geeft, dat hij voor zichzelven en de menschheid kan behouden worden! bepaalt zijn vonnis niet dan met angftigen fchroom, en tracht hem, zoo lang mogelijk, aan de allervernederendfte ftraf te onttrekken!

Doch niet alleen is de beftredene ftraf hoogst vernederend voor den fchuldigen; zij is dit mede, ik zeg niet voor hem, die ze uitvoert (hieromtrent is flechts ééne ftem), maar ook voor hen, die hare uitoefening bijwonen. Dat zich onder dezen zeldzaam menfchen van ware befchaafdheid en kiesch gevoel bevinden, maar dat zij doorgaans uit de heffe des volks en het onedelfte der hoogere en lagere burgerklasfe zijn zamengefteld, mag ten bewijze dienen voor de waarheid mijner verzekering. Deze, deze alleen, en geene anderen, zijn berekend voor den aanblik van een fchouwfpel, waarbij de regten der menschheid met de ruwfte vingeren worden aangegrepen en gefchonden. Onmogelijk, ja, onmogelijk is het voor den man van eer, zulks koelbloedig te befchouwen, en niet te fidderen; niet te fidderen, wanneer een zijner medemenfchen, een ligchaam omdragende van gelijke beweging als het zijne, een ligchaam, door aanleg altijd voortreffelijk, naar een' paal gefleurd, daaraan gebonden, en, als ware hij een hond, met roeden gezweept en geteisterd wordt! Onmogelijk ook moet het onzen waardigen regteren wezen, iemand hiertoe te verwijzen, zonder te gevoelen, dat zij door dit vonnis hunne menfchelijke waarde fchenden, en door de eigene wet, die zij moeten handhaven, zelve beleedigd worden! Mij aangaande, de enkele maal, dat ik de geefeling aan een' misdadiger van de ergfte foort zag voltrekken, rigtte ik mijn oog al fpoedig ter aarde, niet zoo zeer om zijne mis-

handeling niet te aanfchouwen (want door zijne onbefchaamdheid en hardvochtigheid wekte hij naauwelijks medelijden), als wel omdat elke flag mij, als mensch, meer dan hem doorwondde, en het denkbeeld, van in hem al de aanwezigen, en zelfs de geheele menschheid, gehoond te zien, mij zoo ondragelijk was. Ja, nog herinner ik mij, en fteeds zal ik mij blijven herinneren, hoe befchaamd, verlegen, diep neêrgebogen ik de geregtsplaats verliet, onder de gedachten: „ Wanneer zal de menfchelijke woestheid eens geheel wijken; wanneer zal men eens befeffen, dat elke wreedheid, tegen het menfchelijke ligchaam gepleegd, eene fchending is van den menfchelijken adel; wanneer zal eens de wet ophouden met het laagfte gemeen tooneelen te leveren, waarin het, helaas! maar al te zeer vermaak vindt, en waardoor het voor zijnen wreeden aard een maar al te verfterkend voedfel bekomt; wanneer zal men, als bij de uitvoering der doodvonnisfen, begrijpen en erkennen, dat onmenfchelijkheid de heilzame uitwerking der ftraffen geenszins bevordert?" Deze ontboezeming mijner gewaarwordingen moge thans de plaats van een koel betoog vervangen, zoo moeijelijk te voeren in een ftuk, waarbij het gevoel voornamelijk werken moet, en de gevoelige alleen den gevoeligen verftaan en volgen kan!

Eindelijk, (want het wordt tijd, dat ik ten einde fpoede), zoo de herftelde ftraf onze noordelijke gewesten al niet onteert, zij worden voor het minst daardoor in een onaangenaam licht gefteld. Ik verberg het niet, de zorg bekruipt mij, dat de vreemdeling in hare wederinvoering aanleiding zal vinden, om de Hollanders van ongefchiktheid tot het opvangen en verdragen der vermeerderde lichtftralen onzer tijden, en van rugwaartfchen gang in wetgevende befchaving, te befchuldigen; terwijl zij evenwel zoo wèl, en, uit hoofde van langduriger genot van vrijheid, beter dan eenig volk op aarde, berekend zijn, om zich in het toenemende licht te verheugen en daarin te wandelen: de zorg bekruipt mij, dat hij zich almede zal vermeten, om onze geringere volksklasfe, als ik weet niet door welken vuigen en flaaffchen geest bezield, voor te ftellen, en als alleen door koord en paal en roede te bedwingen; terwijl zij inderdaad, blijkens de ervaring en gefchiedenis, althans niet dieper gezonken is dan die van andere natiën, en even zoo min dusdanige onmenfchelijke ftraf te harer beteugeling behoeft: de zorg, eindelijk, bekruipt mij, dat hij onze Noordnederlandfche wetgevers als

on-

onwijsgeerige, bekrompene zielen zal afmalen, die, het goede in de Fransche wetgeving versmadende, naar het verwerpelijke gehunkerd hebben, alleen omdat het van den ouden smaak was; terwijl de waarheid is, dat eenigen, de hemel weet hoe weinigen! ten spijt van alle wettelijke verbeteringen, de oogenblikken van vrijheid, onze vereeniging met de zuidelijke provinciën voorafgaande, zorgvuldig hebben te baat genomen, om eene straf aan te prijzen, die, naar hunne ons weinig vereerende verzekering, beter voor onzen landaard voegde. — Dezen smaad evenwel des buitenlanders zou ik nog kunnen verduren, dien als het uitvloeisel zijner onkunde van onze ware gesteldheid beschouwende; maar dulden kan ik het bezwaarlijk, dat mogelijk vele onzer zuidelijke landgenooten, door de bedoelde invoering, tot een gelijk oordeel geleid worden, en tot eene zegevierende vergelijking tusschen hunne en onze verlichting, hunne en onze volkszeden. En hebben zij tot dit laatste, men zegge wat men wil, geene zeer schijnbare redenen? Want, terwijl, in onze streken, de straf der slaven weder werd in trein gebragt, zien zij die, welke de Fransche wet bedreigt, in de hunne bestendig voortduren; terwijl, bij onze vereeniging met hen, gelijkheid van wetten en regten ten grondslag gelegd werd, zagen zij evenwel daarom de schandstraf voor ons niet ingetrokken, noch ook over hunne oorden gebragt; terwijl zij zich hierdoor mogelijk geregtigd achten, om hunne mindere volksklasse in een gunstiger licht te beschouwen, laten zij welligt er zich veel op voorstaan, dat de onze daarbij zoo ver 't en achteren staat. Het zij al zoo, dat deze wijze van waarnemen en gevolgtrekken onredelijk, en die van het kleinste deel onzer broederen is; valt het toch niet eenigermate te onzen nadeele in het oog, dat leden van een en hetzelfde huisgezin, burgers van een en hetzelfde land, onderscheidene straffen hebben, en dat ons, Noordnederlanders, juist die te beurt valt, welke zich, door onwelvoegelijkheid, onmenschelijkheid, ondoelmatigheid en onteering, zoo ongunstig onderscheidt?

Ziet daar mijne bedenkingen, gevloeid uit eenen geest, die verlichting, menschelijkheid, billijkheid, in één woord, al wat redelijk en goed is, vereert en bemint. Waarom ik dezelve ter neder schreef, heb ik reeds vroeger gezegd: wij zien een nieuw lijfstraffelijk wetboek te gemoet, dat, naar

mijnen vurigen wensch, door alle deugden, bij name door kieschheid van straffen, voordeelig zal uitkomen, en waarin ik zoo ongaarne die weder zag optreden, welke ik thans bestreden heb. „ Heb hiervoor geene zorg," denkt mogelijk deze en die; „ zij zou voor onze zuidelijke gewesten niet voegen, en aldaar kwalijk kunnen worden ingevoerd." Dit laatste gevoelde ik zelf; en echter kon ik niet nalaten, mijne aanmerkingen mijnen noordelijken broederen mede te deelen, gedrongen door . . . . . dat ik mij rondborstig verklare! door de vrees, die bij mij ontstond, men mogt, alweder onder den schijn, dat de geeselstraf voor ons volksgedeelte beter voegde, in dit te verwachten wetboek bepalen, dat zij voor onze gewesten zou blijven bestaan, terwijl in de zuidelijke de thans plaats hebbende aan de hand zou gehouden worden. „ IJdele vrees!" hoor ik mij van vele kanten toeroepen; „ voor iets anders en beters waarborgen u uwe noordelijke vertegenwoordigers, die uwe volksvernedering niet zullen gehengen, en staan u zelfs, des noods, de zuidelijke in, wier bedoeling en wensch het onmogelijk zijn kan, uwe provinciën beneden de hunne verlaagd te zien." Deze verzekering worde in allen deele waar bevonden! Ik ben geneigd haar te gelooven; en mogelijk heb ik dus verschooning noodig, wegens te groote voorbarigheid en te angstige bezorgdheid voor de eer mijns lands. In allen geval, ik leg de pen neder, in de overtuiging, dat het geschrevene niet geheel verwerpelijk zal bevonden worden; in de hoop althans, dat het, door tegen een noodeloos drukken van het eergevoel des misdadigers te waarschuwen, bij vervolg mede zal bijdragen ter bereiking van het, dezer dagen bekend gemaakte, edele voornemen, om den staat der gevangenen te verbeteren, waarin men zeker te eerder en beter slagen zal, hoe minder de aangedane openbare straf hunne vatbaarheid voor wezenlijke veredeling zal gekrenkt hebben.

Maart, 1823. B.

DE SPECTATOR.

IV.

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.

Het is maar waar, en ik erken het gereedelijk, dat onze lieve meis-

meisjes zich gaarne en op allerlei wijze vermaken, en dat men hoe langer hoe meer op hare vermaken bedacht is. Daar is nu mijn naaste buurmeisje: gisteravond zag ik haar in den schouwburg, heden morgen op de wandeling, voorts in den modewinkel; straks zal mijn zoon haar naar het Concert geleiden, morgen naar het Bal, overmorgen geven hare ouders eene speelpartij, enz. en zoo gaat het week aan week, dag aan dag. Dat hindert mijnen overbuurman, die ik geloof, dat in zijn hart een ridder van den domper is; hij ergert zich vreesselijk, en houdt, meen ik, zoo wat boek van de vermaken van het meisje. *Mij* hindert dat niet; en, offchoon ik, zoo als men zegt, aan den ernstigen kant, en al vrij wat op mijne jaren ben, geeft het mij een wezenlijk genoegen, als ik zie, dat onze lieve meisjes zich zoo aanhoudend en onschuldig vermaken. Het gaat mij als den ouden Professor WASSENBERGH, als ik de meisjes zoo vrolijk zie; maar als ik dan, met hem, zeg:

„ Was ik zoo als vóór jaar en dag,
„ Ik bood aan elk een zoen!
„ Dat mag ik nu niet doen."

voeg ik er altijd een welgemeend *helaas!* bij. Het is maar waar, de meisjes — *die lieve levende poppetjes voor de mannen*, zoo als de hupsche GLEIM haar noemt — zijn geboren voor het vermaak, en zij geven vermaak; en daarom verzet ik mij gaarne tegen iederen ouden of jongen knorrepot, wien het hindert, dat het meisje zich van dag tot dag en van uur tot uur al meer vermaken wil.

Dat de lieve meisjes vrolijk dartelen van bloem tot bloem, van vermaak tot vermaak, tot dat het groote vermaak voor haar aankomt; het van alle gewenschte gelukkige huwelijk! Lieve vrolijke Maagd! ga vrolijk dat vermakelijk uurtje te gemoet, hetwelk ook voor u weldra komen zal, en waar men u het oude vaderlandsche deuntje mag toezingen: „ *Bruid! Bruid! uwe vrolijke dagen hebben uit!*" — Dat uurtje komt gewis, ten zij men u onverhoopt zitten liet, dat toch ook voor u niet zeer vermakelijk zou zijn. Neem uwen tijd nu nog waar, lief Meisje! want, ik wil het u in het oor luisteren, in vroegere dagen zat de speelman een week of zes op het dak bij de pas gehuwden; nu trekt hij dikwijls spoediger op met pak en zak; — manlief heeft

heeft al spoedig zijne zaken, zijne Societeit, of Collegie; en, als gij, na ettelijke maanden, bij geval eens kiespijn krijgt, en nu of dan wat serieus wordt, vermeerderen zijne uitgangen en drukten; en komen er kleine springers en schreeuwers, dan is het al vroeg, en na de schrandere opmerking, zoo het niet erger loopt, dat het huishouden schrikkelijk veel kost en uw geld zoo spoedig op is: „Nu, tot weêrziens, kindlief!" — Ja, lieve Meisjes! dit is nu eenmaal uw deel; gij beleeft al spoedig den dag, dat het: „*Zuja, zuja, kindje!*" uw eenig liedje en uw grootst vermaak is.

Zoodat ik maar zeggen wil, Vriend! dat het ongehuwde meisje zich regt goed, en zoo veel zij kan, vermaken moet. Want het vermaak is voor haar uit, als zij huwt. Ik spreek van meisjes naar uwe keuze, jonge Heer! en meisjes uit den deftigen, maar niet zeer bemiddelden middelstand, welker ouders meer met kinderen dan juist met geld beladen zijn, en die dan zulke Heertjes als gij, jonge Heer! ten deel vallen, die ook juist geene tonnen schats medebrengen ten huwelijk.

„Maar, dwaas is toch het meisje, hetwelk in het deftig huwelijk voor hare vroegere vermaken leven wil; zij heeft dan zekere *pligten*, en die moeten *dan* haar vermaak zijn." — Dat is goed gezegd, waarde Heer! Gij wilt, dat het lieve schepseltje iets degelijks, al is 't dan ook op de meest vermakelijke wijze, leert. Daarom gaan uwe dochters zoo ijverig en gaarne bij Madame D.; daar leeren zij handwerkjes, enz. doch dit is het minst, maar Fransch, Hoogduitsch, Engelsch, Italiaansch, en vooral *zuiver* Hollandsch, spreken en schrijven; voorts Romeinsche, Grieksche, Turksche, en ik weet niet welke, behalve evenwel Vaderlandsche Geschiedenis; Mathematica, Physica, en wat niet al! Geometrie, Anatomie, Astronomie, Chemie, Vilipendie, en alle mogelijke ...*ie*; Mythologie vooral niet te vergeten, waarbij men echter den armen PRIAPUS *tot nog toe* met stilzwijgen voorbijgaat. (Het is de Tuingod, Mejufvrouw!) Men heeft zoo vele voortreffelijke Instituten, waar men dat alles, in een' korten tijd, en tot groote volkomenheid, leeren kan. „Arme schepseltjes! hoe moet u het lieve hoofdje niet draaijen!" dachten wij weleer; maar wij bedrogen ons, daar men dit alles op de vermakelijkste wijze leert, en er niets vermakelijker wezen kan, dan de lieve huwbare meisjes over dit alles te hooren snappen in haren gezelligen kring, of bij een gemengd verkeer. Inderdaad, ook op deze wijze geldt het: het

meis-

meisje heeft en geeft vermaak. En waarlijk, ik had onlangs een zeldzaam, maar zeer groot vermaak, toen ik een goed gebonden en druk gebruikt exemplaar van de *Zedekundige Schoonheden van* BLAIR, in zeker burgerhuis, op zekere plaats vond; opdat de jonge Jufvrouw van den huize, werwaarts zij zich ook begaf, geen enkel oogenblik zonder onderrigt, en opleiding tot het wezenlijk schoone en goede, wezen mogt. Nu, mij is 't hetzelfde, wat de jonge meisjes doen, als zij maar vergenoegd en vrolijk zijn. Vermaak is vermaak; het meisje moge zich naar haren zin, wat mij betreft, vrijelijk vermaken, en tevens zich, op deze of op gene wijze, tot eene goede echtgenoote en moeder volmaken. Maar ook ten dezen zal het oude deuntje, des twijfel ik niet, als het tijd is, wel gelden: „ *Bruid! Bruid! uwe vrolijke dagen hebben uit!*" Ik beklaag inderdaad het vrouwtje, hetwelk zoo alles, waarin zij vroeger vermaak vond, bij het huwelijk opofferen moet; en rade ieder meisje aan, haren tijd toch waar te nemen, en nu nog, vóór haar uurtje komt, op eene geleerde of ongeleerde wijze zich te vermaken, en te genieten zoo veel zij maar kan.

Deze raad werd mij onlangs zeer kwalijk genomen door een gehuwd Heer, wiens vrouwtje zich juist niet beroemen kan, dat zij bij hem veel vermaak heeft. Ik gaf dien aan eene jonge Jufvrouw, in hare tegenwoordigheid. „ Ik wenschte wel," zeide hij, „ dat men de meisjes, die toch vrouwen en moeders worden moeten, niet zoo zeer tot vermaak opwekte, en zoo geheelenal voor het vermaak opvoedde." — „ Maar, hoe dan?" was mijne vraag. En nu had *hij* dan een heel kostelijk plan van vrouwelijke opvoeding, waarop hij echter, naar het *mij* voorkwam, niet zeer diep had nagedacht, maar dat hij daar nu misschien zoo maar uit de lucht greep; en, ten slotte van zijne lange redenering, zeide hij: men moest de meisjes geene andere vermaken leeren kennen, dan die even nuttig als vermakelijk waren; dan zou het gelukkiger gaan met de huwelijken. Eindelijk trok hij dan magtig tegen de ouder- en vooral nieuwerwetsche vermaken van onze jonge meisjes los. — „ Geen ander dan *nuttig vermaak?* Zijt *gij* zoo opgevoed, Mijnheer! en waren de zoodanige, en zijn die *nog*, uwe vermaken? Eillieve! geef hier het voorbeeld aan uw vrouwtje, en ik wed dat zij het volgen zal. En sticht gij zoodanig eene Jongensschool, ik wed een Instituut voor jonge Dames zal spoedig voor het

uwe

uwe niet onderdoen. Madame A, B of C zal spoedig, al was het alleen maar tot haar vermaak, zoo iets oprigten." — „Tot haar vermaak?" — „Ja, Mijnheer! het zal regt vermakelijk zijn, tot verwondering en verbaasdheid." — „Maar dan zal het wederom toch niet zijn, wat het wezen moet, om het meisje regt goed te vormen, opdat zij eeniglijk in hare pligten als moeder en huisvrouw haar vermaak vinde." — „Wat zegt dat, Mijnheer! en wat zijn hare pligten? *Haren wettigen man liefhebben, eeren en vreezen*, niet waar? Zoo zegt het oude huwelijksformulier. Het voegt er bij: *Den man gehoorzamen in alle dingen, die regt en billijk zijn. Geene heerschappij over hem gebruiken, maar hem in alle goede en opregte dingen behulpzaam zijn. Op hare huishouding goede acht hebben, en in alle tucht en eerbaarheid leven.* Maar, ik bid u, waar is de school, daar deze dingen onze jonge meisjes geleerd worden? en waar is de jonge Heer, die zich een meisje kiezen zou, dat *eeniglijk* opgeleid was, om deze dingen te *kennen* en te *beoefenen?* Ik wed, dat menige jonge vrouw nooit van deze dingen gehoord of gelezen heeft, immers indien haar huwelijk dan ook niet kerkelijk en naar de oude vaderlandsche zeden is ingezegend, als wanneer het haar toch *eenmaal* voorgelezen werd; schoon het waarlijk van de Bruid, die geheel andere dingen dan te bedenken heeft, wel niet te vergen is, dat zij er zeer aandachtig naar luistere. Maar dat kerkelijk inzegenen van het huwelijk is ook maar eene overtolligheid, die uit de mode is, en waarvan althans de Bruidegom zijne geliefde gaarne ontslaat. Waarlijk, de school, waar deze pligten als vermakelijk en nuttig geleerd worden, zal wel spoedig behoefte zijn: want het nuttige moet vermakelijk zijn, of men leert het niet; en ik wenschte, dat er onderwijzeressen gevonden werden, die de beoefening dezer pligten onze aanstaande jonge vrouwtjes regt prettig leerden vinden; want anders meen ik, en dat zou toch jammer zijn, dat vele opregt zullen moeten bekennen, dat zij van dezelve noch vóór noch bij het huwelijk iets hebben vernomen, en ook weinig smaak vinden, om, door het gegrom en geknor van den, gelukkig, doorgaans uithuizigen echtgenoot, zich nu te laten opwekken, om deze pligten te onderzoeken en te beoefenen. — Maar, scherts ter zijde: hoor eens hier, Mijnheer! de mensch is nu eenmaal zoo, man of vrouw, jong of oud, dat hij zich vermaken wil. Zoo was het van de schepping der wereld

af

af aan; en zoo zal het wel blijven ten einde toe. Het groote vraagstuk, hoe men op den duur en in ieder geval het nuttige en vermakelijke vereenigen zal, is tot heden toe nog niet opgelost; en tot zoo lang mag, dunkt mij, ook bij het onderwijs en de verdere opvoeding, nut en vermaak zich onderling afwisselen. Wij behouden dan wel een raar wereldje; maar het zal er, zoo als tot dusverre, nog al te houden zijn. Vermake zich jong en oud, jongeling en meisje! Zelfs den ouden Heer smake nog een zoentje! Inmiddels studere men vlijtig op de eindelijke combinatie van vermaak en nut, en nadere steeds, ook ten dezen, in iedere opvoedingsschool, de gewenschte volkomenheid. Maar, tot dat deze bereikt en het genoemde moeijelijke vraagstuk opgelost is, zal ik blijven beweren, dat nut geen vermaak en vermaak geen nut is, maar dat het een het ander niet zelden dooden zal. Ik houd nog al van een grapje, maar niet van het *ludere in re seria*, zoo als men thans in vele scholen of boeken over de opvoeding doet, en ook al, gelijk ik verneem, op sommige plaatsen, bij het onderwijs in den Godsdienst; en ik blijf er bij: *variatio delectat.* (Dat is Latijn, Mevrouw! en het zegt, *dat alles zijn' tijd heeft.*) Hansworst en de Zedemeester, *chaqu'un son tour.*"

Er is nog overig, dat ik mededeele, wat mij aanleiding gaf tot dit mijn, alhoewel niet geheel doelloos, echter weinigbeteekenend geschrijf. Bij het strenge winterweder werd ik opgehouden, op eene reize, in eene van onze Zuidhollandsche binnensteden. Daar weinig bekend, stelde ik mij een onaangenamen avond voor. De kastelein van het Logement, daar ik mij ophield, zeide mij intusschen, merkende dat ik mij verveelde, dat men onlangs aldaar een Burgemeesterlijk gebouw: *Tot Nut en Vermaak*, aangekocht en vertimmerd had; men speelde er van tijd tot tijd Concert en Comedie in; maar dezen avond zou het Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, voor het eerst daarin, juist geene Comedie, maar, zoo als de man zich uitdrukte, kerkje spelen. Waar zal ik dan al beter gaan, dacht ik; en van die Maatschappij ben ik ook nog lid. Ik geraakte nu wel binnen, en ik zat er ruim genoeg; maar ik kwam wat laat, zoodat eene, naar ik merken kon, nog al ernstige Lezing nagenoeg reeds geëindigd was. Ik had daarvan groote spijt; maar ik zag, dat de Dames bleven zitten, en dat men den Heeren een pijpje gaf. *Die wèl is, die wèl blijft*, dacht ik; en,

en, zeide ik zoo bij mijzelven, misschien komt er dan nog wat. Ik bedroog mij daarin ook niet; want, na verloop van een half kwartier, stond een schraal, al wat oudachtig mannetje op, hetwelk men mij zeide, dat daar nu zoo wat te zeggen of te presideren had. Hij sloeg met een' hamer, dat het door de ruime zaal klonk, en vroeg met eene luide stem, of ook iemand der Heeren eene Bijdrage had? Niemand sprak. Toen zeide het mannetje, dat ik zeker voor eenen *laudator temporis acti* en *ridder van den domper* zou gehouden hebben, ware zijne pruik maar wat meer in den smaak geweest van de dagen van ouds: „Nu, dan heb *ik* wel wat." En heel permantig en deftig trad hij naar den spreekstoel; en, na de kaarsen gesnoten en een- en andermaal gehemd te hebben, sprak hij de volgende woorden, die mij nog al diep in het geheugen moeten zijn ingedrukt, daar ik dezelve in mijnen droom dien nacht herhaalde en herkaauwde, en nu nog, zoo als ik vertrouw, genoegzaam woordelijk kan mededeelen.

(*Deze Bijdrage in het volgende No.*)

VOLKSOVERLEVERING, WEGENS DE KAPEL MARIAHULP, AAN HET VIERWALDSTÄTTER MEER.

Een speelman kwam eens met zijn zevenjarig dochtertje in eene herberg, aan gene zijde van het meer gelegen, en waar nog heden de schippers, bij ongunstigen wind, gewoon zijn te landen. Hij had den ganschen nacht voor de dansers gespeeld, en zijn kind laten hongeren, tot dat het van afmatting was ingesluimerd. Op den weg huiswaarts smeekte het hem om eene bete broods. „Gij zult het hebben," sprak de beschonken vader, „zoo ge mij drie vragen beantwoordt. Vooreerst: wat is zachter dan dons?" Het kind antwoordde: „De moederschoot." — „Wat is zoeter dan honig?" — „De moedermelk." — „Wat is harder dan steen?" — „Het vaderhart." Toen greep de vergramde vader het dochtertje bij de beenen, en slingerde het met het hoofd tegen de rotsen. Hij huiverde na de volbragte gruweldaad, ging naar *Schwyz*, nam dienst, en kwam met een *Zwitsersch* regement in *Spanje*. Het bloedige soldatenbedrijf verdoofde zijn geweten. Na verloop van eenige jaren zat hij eens, met lustige kameraden, onder een glas wijn, en het gesprek viel

viel op moordgeschiedenisfen. Een zijner makkers beweerde, dat elke booze daad vroeg of laat werd ontdekt en haar verdiend loon ontving. „Dat is niet waar!" riep de moordenaar, verhaalde, door den wijn verhit, tot bewijs, zijne eigene geschiedenis, en verried alzoo zichzelven. Men floeg hem in ketenen, en zond hem terug naar *Schwyz*, waar hij, ten getuige der waarheid, dat de booswicht, reeds hier, doorgaans loon naar werken ontvangt, zijne gruweldaad op het schavot met zijn leven boette.

VORSTENTROTS.

Wanneer KAREL DE GROOTE zijne bevelen onderteekende, deed hij zulks met den knop van zijn zwaard, waarin zijne handteekening gegraveerd was, en zeide daarbij dikwijls: „Hier zijn mijne bevelen; en daar," op zijn zwaard wijzende, „hetgeen ze doet eerbiedigen." — Beklagenswaardig Vorst, die dus regeert; en nog beklagenswaardiger Volk, dat dus geregeerd wordt!

HET CARROUSEL.

Ja, Hamburg! wij zwichten, en ftrijken de vlag,
En noemen uw' naam met eerbiedig ontzag:
Zeg vrij, Amfterdam, zeg uw glorie vaarwel!
Wat haalt er, o Hamburg! bij uw Carroufel?

Wat haalt er in luister bij 't geen gij ons boodt?
Wij leggen de handen gedwee in den fchoot:
Want Fêtes champêtres bezaten wij wel,
En Bals en Concerten, maar geen Carroufel!

Wie fchimpt er, wie fmaalt er op 't nobelst bedrijf?
Wie zijt gij, bediller! zoo koud en zoo ftijf?
Wat praat gij van kindren en kinderlijk fpel?
Denk Fransch, en — de Malmolen wordt Carroufel!

Dat draaijen en zwaaijen bij 't fchitterendst licht,
Al wordt het nu groen en dan geel voor 't gezigt;
Dat zwirlen en zwarlen, het doet ons zoo wél:
Lang leve dan, Hamburg, leve uw Carroufel!

Wij

Wij rijden en strijden. . . . Beschouw me dien held;
Hoe vinnig houdt hij er zijn lansje geveld!
Hoe staart hij, hoe mikt hij, als gold het zijn vel!
Daar steekt hij, daar treft hij . . . . lang leev' 't Carrousel!

Ei. zie eens dien tweeden, zoo dun en zoo lang;
Wat houdt er diens Don Quichot's moed in bedwang?
Ook hem schijnt de molen een reus, forsch en fel,
En tenten kasteelen . . . . lang leev' 't Carrousel!

En achter hem, of men Cervantes zelv' leest,
Daar waggelt zijn Sanche, op dat grijsgraauwe beest;
Ja, tot zijn Dulcinea (heb ik het wèl)
Verzelt hem per chaisje . . . , lang leev' 't Carrousel!

Ja waarlijk, de Riddereeuw komt weêr in fleur;
Een kweekschool van helden staat ons voor de deur;
En had men de Franschjes bestookt met dit spel,
Men had ze verdreven *en plein Carrousel!*

Men had ze verdreven; en, 't mooist van de klucht,
Wij hadden zoo lang er niet onder gezucht;
Geen bloed was gestort bij het ridderlijk spel;
Wij dankten de vrijheid aan. . . . aan 't Carrousel!

Ja, Dalitsch (*)! wij zwichten, en strijken de vlag;
Geen schooner spectakel de wereld ooit zag;
Gij oogsttet de vrucht van uw schitterend spel;
Geen paard stond er ledig in uw Carrousel.

Hoe draaide de goudstroom bij kleintjes u toe!
Gij werdt het ontvangen, wij 't geven niet moê.
Wie leegde ooit den buidel zoo prettig en snel?
Wij zeiden met smart u vaarwel, Carrousel!

En komt gij — ligt eerder (†) — te kermis weêr hier,
Wij kroonen uw tent dan met klaatrend laurier,
En hangen daartusschen een rinklende bel,
En ijlen met drift naar 'T GEKROOND CARROUSEL!

Sept. 1822. J. W. IJNTEMA.

(*) De onsterfelijke naam des vertooners op de jongste kermis.

(†) Een profetische geest (den Dichteren zoo eigen!) schijnt hier den vervaardiger bezield te hebben; daar de liefhebber, reeds dit voorjaar, in *Land- en IJzigt*, zijnen lust mag boeten.

No. VII. Meng. bl. 322. reg. 20. staat *haten*, lees *heeten*.

MENGELWERK.

PROEVE EENER BESCHOUWING DER VOORTREFFELIJKHEID VAN HET MENSCHELIJK GEHOOR BOVEN DE OVERIGE ZINTUIGEN.

Door

J. ROBBERS,

Organist der Groote Kerk, enz. te Rotterdam. (*)

De lezing van het schoone stuk des Heeren C. MULDER, *Med. Doctor* te *Makkum*, *Proeve eener beschouwing van het menschelijk Ligchaam, als geschikt ter inwoning van de Ziel*, in No. XVI van het Mengelwerk des jaars 1821 geplaatst, bragt mij op de gedachte, deze tegenwoordige *Proeve*, *over de voortreffelijkheid van des menschen Gehoor*, der geachte Redactie ter plaatsing aan te bieden; mij vleijende, dat, hoewel de voortreffelijkheid onzer zintuigen, in het eerstgemelde stuk, zoo uitmuntend behandeld is, mijne geringe proeve, over de voortreffelijkheid van het zintuig des Gehoors, schoon de onderwerpen elkander niet geheel vreemd zijn, moge strekken, om, ook in dezen, *verscheidenheid bij overeenstemming* te bevorderen.

Zeg eens, JAN! wat waart gij liever, *doof* of *blind*? — (Dit vroeg mij onlangs een vriend, die mij vriendschappelijk JAN noemt.)

Ik. Dit is eene belangrijke vraag; en zoudt gij nu willen, dat ik die zoo maar op één's en voor de vuist beantwoordde?

Mijn Vriend. Wel ja; en dit kunt gij zeker doen, want gij zegt vast: ik was liever blind dan doof.

Ik. Zacht! zacht! Zoo los moet men op eene vraag van

(*) Voorgelezen in de *Rotterdamsche* Letterkundige Maatschappij: VERSCHEIDENHEID EN OVEREENSTEMMING.

van dat belang niet antwoorden. Omdat het gehoor mij, in mijne zaak, van zeer veel waarde is, wijl de muzijk niet zonder gehoor, maar wel zonder gezigt, kan uitgeoefend worden, hierom beslist gij, naar mijn oppervlakkig oordeel, in verband met mijne kunst; maar dit doet niets af. Ik verzeker u, indien ik, op den spreekstoel staande, mijn auditorium raadpleegde, en hetzelve de vraag deed: wat zij liever waren, *doof* of *blind?* dat de meesten roepen zouden: *doof! doof! doof!* terwijl de uitroep: *blind! blind! blind!* door weinigen zoude aangeheven worden.

Maar, zacht! ook dit antwoord doet niets af, en ik wil niemand noodzaken, de voorkeur aan blindheid te geven; ik heb het veeleer der moeite waardig gekeurd, dit stuk eens ernstig te onderzoeken, en de vraag van mijnen vriend in dezervoege voor te stellen: „Welk zin„tuig is het voortreffelijkste, het Gehoor of het Ge„zigt? en welk van deze beide zoude het minst kunnen „gemist worden?" Ziet daar, M. H.! het onderwerp mijner tegenwoordige lezing, waarbij ik uwe gewone toegeeflijkheid minzaam verzoek.

In het onderzoek, dat wij thans zullen aanvangen, dienen wij met alle omzigtigheid te werk te gaan. Wij moeten ons niet tot eene zekere algemeenheid bepalen; deze zoude zeer te onpas komen. Men kan, b. v., zeggen: „Indien de wereld blind ware, welk eene verwarring „zoude dit veroorzaken!" Maar dan zeg ik, op mijne beurt: „Welk eene verwarring zoude niet eene doove „wereld te weeg brengen!" In dezer voege moet men dit onderwerp niet behandelen; maar wij moeten het, mijns bedunkens, op deze wijze beschouwen: „De mensch „is, door zijnen Schepper, op deze wereld geplaatst, „met zintuigen voorzien; dan, nu is de vraag: welk „zintuig, het Gehoor of het Gezigt, is voor den mensch „het voortreffelijkste, welk dezer beiden het minst mis„baar?"

Wanneer ik de zaak uit dit oogpunt beschouw, dan, behoudens elks vrijheid, helt bij mij de schaal over, om het

het Gehoor als het voortreffelijkste zintuig te beschouwen. Dit zal ik eenigzins nader trachten te betoogen, 1. uit het werktuig van het gehoor zelf; 2. uit de gewigtige diensten, welke dit zintuig aan het menschdom bewezen heeft en nog bewijst; en, wanneer ik hierop, 3, overga, om u het onderling verband der zintuigen, vooral dat tusschen het Gehoor en het Gezigt, te doen opmerken, zal ik aantoonen, dat, bij gemis van het gezigt, andere zintuigen ruimer de behulpzame hand bieden, dan zij doen bij gemis van het gehoor. In waarheid, er is, mijns inziens, geen zintuig, dat ons meer tot mensch, meer aan het beeld van God gelijk maakt, dan het gehoor, aan hetwelk geen der overige zintuigen iets kan toebrengen. Treden wij dan nu ter zake.

Wanneer wij, met aandacht, onze zintuigen beschouwen, dan kunnen wij ons niet onthouden van opgetogen te zijn in verwondering over de, voor ons ondoorgrondelijke, wijsheid des almagtigen Scheppers; ja, zelfs wanneer wij ons slechts bij één zintuig bepalen, staat ons verstand, bij al de wonderen, die wij er in ontdekken, dikwerf als versuft; terwijl groote en geleerde Ontleedkundigen moeten bekennen, alles nog niet doorgrond te hebben, en alle daarin voorkomende werktuigen nog niet genoegzaam in derzelver werkingen te kunnen bevatten.

Als zoodanig mogen wij vooral het werktuig van het gehoor beschouwen. Ja, vele Geleerden zeggen ons, dat onder al de werktuigen, welke door een' wijzen Maker onder ons bewind gesteld zijn, die van onze uiterlijke zintuigen het minst bekend zijn; terwijl echter geen van die alle met meerdere duisterheid omgeven is, dan het werktuig van het gehoor.

Daar men, in het algemeen, het gezigt als het uitmuntendste en verhevenste onzer zintuigen beschouwt, zou men zich toch eenigzins moeten verwonderen, waarom de ondoorgrondelijke wijsheid van den almagtigen Schepper aan het zintuig van het gehoor, zelfs boven het gezigt, eene meerdere bekwaamheid, een' grooteren toestel gegeven heeft, ware het niet, dat de ondervinding ons overtui-

geid bevestigde in het gevoelen, dat de opperste Wijsheid zich, met het gehoor, eene meerdere, eene hoogere bedoeling heeft voorgesteld, dan met één der andere zintuigen. Doch hierover zullen wij straks nader spreken, na, alvorens, uit het werktuigelijke van het oor, eenigermate, de uitnemendheid van het gehoor aangetoond te hebben.

Het is mijn oogmerk niet, en kan het ook geenszins zijn, M. H., u eene volledige ontleedkundige beschrijving te geven van het werktuig des gehoors; dit is niet volstrekt noodzakelijk, en ligt ook buiten mijn bestek. Met dat al zal eene natuurkundige beschouwing onzer gehoortuigen, zoo als wij die in de schriften der vermaardste Natuurkundigen ontmoeten, thans voor mijne stelling niet ongepast zijn.

De Ontleedkundigen verdeelen het werktuig van het gehoor, gewoonlijk, in een uit- en een inwendig gedeelte. Het uitwendig gedeelte bevat hetgene men den rand van hetzelve noemt, benevens de rondachtige holligheid, die daarin gezien wordt, en den naam van *schelp* draagt, welke ook van buiten zigtbaar is. Sommigen brengen het trommelvlies ook tot het uitwendige van het oor, betrekkende dus de gehoorpijp mede onder de uitwendige deelen, willende, dat dáár de scheiding van het uit- en inwendige plaats heeft; hetgene mijne zaak niet is te beslissen. Dit uitwendig deel van het oor, meestal uit kraakbeen bestaande, waarin verscheidene diepten en holligheden gevonden worden, vormt de gedaante van eene schelp of treehter, welke geschikt is, om het geluid of de bewogene buitenlucht, anders, zoo gij wilt, de gehoorstralen, op te vangen en bijeen te verzamelen; en het is buiten allen twijfel, dat de gehoorpijpen haren oorsprong hieraan verschuldigd zijn. Sommigen willen, zoo alles HALLER, dat het buitenste gedeelte van het oor, b. v. de rand, bestemd is, om de van verre aankomende geluiden te bevatten, terwijl de klanken, welke nader aan de hersenen ontstaan, dit niet noodig hebben. Het veerachtige van het uiterlijke oor, hetwelk in dit

ge-

geval trillingen zoude moeten veroorzaken, daar het gedeeltelijk uit kraakbeen bestaat, schijnt tot dit gevoelen aanleiding gegeven te hebben. Anderen, wederom, zijn van gevoelen, dat de wijze Schepper het kraakbeenige, het veerachtige, niet zoo zeer voor het gehoor, maar veelmeer tot gemak van den mensch dusdanig gevormd heeft, omdat, wanneer dit uitwendige van het oor uit hard been bestond, hetzelve ons, in het liggen, zeer hinderlijk zoude zijn, daar het zich nu gemakkelijk schikt, en door deszelfs veerkracht zich aanstonds weder in zijnen natuurlijken stand herstelt.

Nu komen wij tot het inwendige, tot het binnenste gedeelte van het oor. De gehoorpijp, of gehoorgang, is het begin of het voorste gedeelte van het inwendige oor. Achter, aan het einde van deze gehoorpijp, is de zoogenoemde trommel, door de Ontleedkundigen *tympanum* geheeten, welke een dun vlies heeft, het trommelvlies genoemd. In de holligheid van deze trommel worden verscheidene wonderen opgemerkt. Aldaar bevinden zich drie, met elkander vereenigde, gehoorbeentjes, welke, volgens de gedaante, die zij vertoonen, de hamer, het aanbeeld en de stijgbeugel genoemd worden; tusschen het aanbeeld en den stijgbeugel bevindt zich nog een klein beentje, het kringswijze beentje geheeten; terwijl, eindelijk, tusschen twee dezer genoemde gehoorbeentjes het kleine zenuwtakje loopt, hetwelk den naam van trommelsnaar draagt. Vervolgens bevinden zich binnen de gehoortrommel nog verscheidene andere holligheden, als daar is het doolhof, hetwelk, om zijne verwonderlijke gedaante, deze benaming verkregen heeft. Dit doolhof wordt, door de Ontleders, gewoonlijk in drie deelen onderscheiden; te weten: in drie half cirkelronde gangen, in het portaal (*vestibulum*), of den ingang, en in den slakkenhoorn, zijnde het portaal de middelste holligheid des doolhofs. In hetzelve heeft de stijgbeugel zijne plaats, en stopt aldaar eene zekere opening, welke men het ovale of eironde venster noemt. De drie half cirkelronde gangen hebben, door vijf onderscheidene holligheden,

gemeenschap met het portaal, of de middelste holligheid des doolhofs; terwijl, laatstelijk, naar het slakkenhuis, 't welk twee en een' halven gang rond loopt, ook eene opening gaat, die met een vlies, gelijk het trommelvlies, gesloten of overspannen is, en het ronde venster genoemd wordt. Het verdient opmerking, dat deze inwendige holligheden altijd vol lucht zijn; doch hiervan nader. Achter de gehoortrommel is eene pijp geplaatst, de bazuin of trompet van EUSTACHIUS geheeten, welke met derzelver opening in de trommelholligheid aanvangt, en in het achterste van het gehemelte des monds eindigt, zoo dat de lucht, door deze pijp, uit den mond gaan en ook in de trommelholligheid komen kan. Deze pijp is, volgens de gedachte van sommige vermaarde mannen, de doorgang van het geluid bij volstrekt doove menschen, welke men echter door den mond ziet hooren; ja, wanneer men een stokje, welks eind op het een of ander speeltuig, b. v. op den zangbodem van eene fortepiano, rust, tusschen de tanden neemt, zullen de trillingen daaraan zoo medegedeeld worden, dat doove menschen, bij welke deze pijp open is, daardoor zullen hooren, wat er gespeeld wordt. — Dit zij genoeg, ter beschouwing van het menschelijk gehoortuig; laten wij nu kortelijk zien, hoe wij, door middel van deze gehoortuigen, hooren kunnen.

Wanneer een geluidgevend ligchaam zoodanig bewogen wordt, dat het de lucht tot trillen brengt, dan wordt deze trillende of geluidgevende lucht door het buitenste van het oor opgevangen, en, in de schelp vergaderd zijnde, naar de gehoorpijp of den gehoorgang gevoerd, en gaat daar langs henen, tot dat zij tegen het trommelvlies aanloopt en hetzelve beweegt, hetwelk dan weder deze beweging mededeelt aan den hamer, wiens steel aan het trommelvlies gehecht is; terwijl deze hamer vervolgens het aanbeeld in beweging brengt, door welk aanbeeld het kringswijze beentje en de stijgbeugel beide in beweging moeten gebragt worden, terwijl het zenuwsnaartje, wanneer de hamer en het aanbeeld aangedaan worden, eindelijk mede bewogen en in eenen staat van trilling ge-

bragt

bragt wordt. Nu hebben wij zoo even aangemerkt, dat de inwendige holligheden van het oor altijd met lucht gevuld zijn; welke lucht, indien wij hooren zullen, door middel van de vier gehoorbeentjes, in beweging moet gebragt worden, en welke beweging dan indruk maakt op de fijne takjes van de gehoorzenuw, die, door middel van verscheidene openingen, in het doolhof ingeplant wordt. Door de gemeenschap nu, welke deze gehoorzenuw met de hersenen heeft, wordt onze ziel alle de trillingen der buitenlucht gewaar, en kan, bijgevolg, alle de onderscheidene geluiden, die er door overgebragt worden, duidelijk hooren en begrijpen.

Zietdaar hetgene wij wegens de menschelijke gehoortuigen hadden aan te merken. Hoe ver zou ik hier nog kunnen uitweiden! Hoe vele vragen doen zich hier niet op, die door de Geleerden zelve slechts met zekere mate van waarschijnlijkheid kunnen beantwoord worden! Hoe hooren wij zachte, doffe, heimelijke klanken? Waarom is het gehoor stomper, wanneer men blaast, geeuwt, of hard zingt? Hoe komt het, dat wij slechts één geluid hooren, schoon het onze beide ooren aandoet? Hoe hoort de ziel muzikale harmonie, dat is, meer dan éénen toon te gelijk, zonder de minste verwarring, offchoon het geluid, in de gehoorpijp, even als in eene trompet, oneindige malen heen en weder geslingerd wordt? Vanwaar de naauwe gemeenschap tusschen de spraak en het gehoor? Hoe onverklaarbaar is deze bekwaamheid, deze vatbaarheid van het oor! Deze vragen zal ik thans niet beantwoorden; maar, misschien, zoo gelegenheid en lust mij zulks toelaten, over het gehoor, *als een vermogen*, en over het hooren, *als eene dadelijkheid der ziel*, eene nadere lezing doen, bij welke sommige der opgenoemde vragen dan van zelve in aanmerking zullen moeten komen.

Laten wij, alvorens van dit onderwerp af te stappen, nog het volgende opmerken; te weten: dat onze gehoortuigen alle van dezelfde grootte en op dezelfde wijze ingerigt zijn. Het einde, door den wijzen Schepper hiermede bedoeld, is zeker, dat wij allen dezelfde indrukselen

len ontvangen zouden, hetwelk, volgens de Geleerden, niet mogelijk wáre, bijaldien onze gehoortuigen niet alle op dezelfde wijze waren zamengesteld; en, indien wij geene eenerhande indrukselen ontvingen, zou de eene mensch de meening des anderen, hoezeer door woorden te kennen gegeven, nimmer kunnen bevatten. Ja, voorname Ontleedkundigen verzekeren ons, dat zelfs, tot dit einde, de voornaamste gehoorbeentjes, hoewel meest alle andere beenen met het ligchaam aanwassen, bij eerstgeboren kinderen reeds van dezelfde grootte en op dezelfde wijze ingerigt zijn als bij volwassenen, en dat, op plaatsen, waar eenige verandering, tot welzijn dezer teedere schepselen, noodzakelijk vereischt wordt, de natuur dezelve daar ook, door tusschenkomende zaken en omstandigheden, bevordert en daarstelt. Dan, dewijl het noch onze zaak noch ons oogmerk is, dit nader te onderzoeken, veel min te bevestigen, sluiten wij, verwonderd en opgetogen over de werken des almagtigen, wijzen en grooten Scheppers, hier ons eerste deel.

O Wijze Schepper aller dingen!
'T Heelal roemt uwe gunst;
En mag het scherpziende oog in uw geheimen dringen,
Of kan 't, door hulp der kunst,
De grootste wonderheên, in 't kleinste deel, bemerken,
Dan voelt de broze mensch, door uwe magt vervoerd,
Door uwe zorg verrukt, door uwe liefde ontroerd,
De dankerkentenis, bij zijn verwond'ring, werken;
Dan wordt de tong ontboeid; hij roemt zijn heerlijk lot,
En zegt: „ hoe goed, hoe groot, hoe wijs is onze God!"

(*Het vervolg en slot hierna.*)

IETS, AANGAANDE DE KOEPOKINENTING.

(Medegedeeld door J. DE BRAUW, *Med. Doct.* te *Woerden.*)

Offschoon de zoo nuttige Koepokinenting ook in ons Vaderland vrij algemeen in gebruik is, zal men echter moe-

moeten bekennen, dat, niettegenstaande de spoedige invoering van dezelve, na de eerste openbaarmaking door den onsterfelijken JENNER, derzelver algemeene verbreiding, ook nu nog, vele hinderpalen ontmoet. Men zal mogelijk zeggen, dat, ja, dit onder de minder beschaafde volksklasse het geval is; doch indien ik, uit hetgene ik in mijnen kring ondervind, *analogisch* mag oordeelen, dan geloof ik, dat ook bij den meer verlichten en beschaafden stand nog vele vooroordeelen tegen dezelve gevonden worden. Tot het wegnemen, of ten minste doen verminderen, van deze komt mij vooral gepast voor, het aanvoeren van zulke daadzaken, die de nuttigheid van bovengemelde kunstbewerking in een helder daglicht plaatsen. Zoo vond ik dan onlangs in het *Journal* van HUFELAND, Junij 1822, onder de rubriek *Vaccinatie*, het volgende, welks plaatsing in dit veel gelezen wordend Tijdschrift mij tot bovengemeld einde zeer gepast voorkwam:

Viering van het Feest ter eere van JENNER *te* Berlijn, *en overzigt van de Koepokinenting in het Koningrijk* Pruissen, *gedurende het jaar* 1820.

Zoo als reeds sedert tien jaren heeft plaats gehad, werd ook nu wederom de veertiende Mei, zijnde de dag, waarop JENNER de eerste koepokinenting in het werk stelde, op aanzoek van het Geneeskundig Gezelschap, (welks stichtingsfeest alsdan tevens plaats heeft) door de *Berlijnsche* Geneesheeren, met een vrolijk gastmaal in de Diergaarde gevierd, tot een dankbaar aandenken aan den onsterfelijken uitvinder, en aan de weldaad, die de Hemel, door hem, aan het menschelijk geslacht geschonken heeft. Deze dag immers is en blijft een feestdag voor de geheele menschheid; want het is nu reeds langer dan twintig jaren, dat de waarde van deze belangrijke ontdekking zich meer en meer bevestigd heeft. De vreesselijke Kinderziekte is door dezelve eene zeldzaamheid geworden, en gaat derzelver geheele uitroeijing te gemoet; terwijl zij tevens oorzaak is, dat het menschelijk geslacht on-

eindig in aantal, gezondheid en ſchoonheid heeft gewonnen.

Hoogst aangenaam waren de berigten, welke de Staatsraad HUFELAND, bij deze gelegenheid, omtrent de gedurende het jaar 1820 in de *Pruisſiſche* Monarchij verrigte inentingen, mededeelde. Derzelver reſultaat was, dat in dit jaar, in de ganſche Monarchij, 346,582 kinderen waren ingeënt. Indien men hier nu nog de lijsten van zes distrikten, welker opgave nog ontbrak, bij rekent, dan kan men buiten twijfel ſtellen, dat een getal van 400,000 voorwerpen, door de Koepokinenting, tegen de Kinderziekte is behoed geworden.

Het is verder belangrijk, te zien, hoe zich, in ditzelfde jaar 1820, het getal der geborenen verhoudt. Dit bedraagt, namelijk, een aantal van 484,523 kinderen. Hiervan werden in de zeven groote ſteden van den eerſten rang geboren, te *Berlijn* 6924, te *Breslau* 2789, te *Koningsbergen* 2312, te *Keulen* 2005, te *Dantzig* 1794, te *Maagdenburg* 1302, en te *Aken* 1245.

Wanneer wij nu eene vergelijking maken, dan zien wij, dat van 484,500 jonggeboren kinderen 400,000 zijn ingeënt geworden: er blijft dus een getal van 84,500 oningeënten over. Indien wij echter in aanmerking nemen, dat, zoo als men weet, bijkans een vijfde gedeelte van alle jonggeborenen ſterft, alvorens den ouderdom van een half jaar bereikt te hebben, en dat de meeste inentingen bij kinderen van meer gevorderden leeftijd worden in het werk geſteld, dan wordt het zoo even gemelde overſchot van niet ingeënten voor een groot gedeelte te niet gedaan, en men kan dus met zekerheid aannemen, dat ſlechts een klein gedeelte van hen, die niet zijn ingeënt, in het leven blijft.

In dit jaar werden, door het geheele Rijk, ſlechts 1190 menſchen door de Kinderziekte weggeraapt; ja zelfs te *Berlijn*, alwaar anders jaarlijks nog een aanmerkelijk aantal kinderen het ſlagtoffer van deze ziekte werd, ſtierven in dit jaar ſlechts *acht* aan dezelve, en dus zeven minder, dan in het vorige jaar.

Ook

Ook in dit jaar werd de Pokziekte uit andere Landen, door aansteking, naar verscheidene streken van het Rijk overgebragt, zoo als te *Dobberschen* en *Siegendorf* in *Silezië*, *Neu-Ruppin* in *Brandenburg*, *Paderborn*, *Burssen*, *Herford* en *Bielefeld* in *Westfalen*, *Emmerik* aan den *Rijn*, *Elbingen*, enz.; doch werd ook overal, door eene spoedig in het werk gestelde algemeene inenting, en de onvermoeide pogingen van hen, aan wie de algemeene zorg voor de gezondheid is toebetrouwd, ras onderdrukt.

Het overzigt van alle de in dit jaar in het *Pruissische* Rijk overledenen, zoo wel als in het bijzonder van de aan de Kinderpokken gestorvenen, strekt ten nader betoog van de waarde der Koepokinenting. Welk een verschil met vorige tijden, toen men kon rekenen, dat er jaarlijks, op eene bevolking als de boven gemelde, 20 à 30,000 menschen aan de Kinderpokken stierven, de honderdduizenden niet medegerekend, welker gezondheid en schoonheid door dezelve verloren ging! Men zal uit dit overzigt ook zien, dat het grootste getal van overledenen aan de Kinderziekte in de provinciën *Koningsbergen*, *Gumbinnen*, *Posen* en *Oppeln* gevonden wordt, alwaar gebrek aan beschaving bij de landbewoners zoo wel, als de plaatselijke gesteldheid, der weldadige Koepokinentinge hinderpalen in den weg stelden, ter wegneming echter van welke in de toekomst, door de krachtdadige medewerking der Regering, genoegzame maatregelen in 't werk gesteld zullen worden.

Nu volgt een overzigt van de gestorvenen in het algemeen, en de aan de Kinderziekte overledenen in het bijzonder, in elke provincie van het Koningrijk *Pruissen*. Daar dit echter voor den *Nederlander* minder belangrijk is, ga ik zulks stilzwijgend voorbij, tevens wenschende, dat het hier boven medegedeelde aan de verdere uitbreiding der zoo nuttige Koepokinenting, ook in ons Vaderland, dienstbaar zijn moge.

VOET-

VOETREIS OVER DEN SIMPLON IN 1813.

(Vervolg en slot van bl. 372.)

Toen wij den 21 November onze reis wilden voortzetten, baarde de vrij aanmerkelijke hoeveelheid sneeuw, die in den nacht gevallen was, ons eenige ongerustheid; doch, daar men ons verzekerde, dat de sneeuw nog lang niet dik genoeg was om *lavines* te kunnen veroorzaken, en wij dus niets te vreezen hadden, begaven wij ons, omtrent 9½ ure, met nieuwen moed en krachten op weg.

Van *Bryg* af hadden wij steeds de boorden der *Saltine* gevolgd, welke van de hoogte des *Simplons* noordwaarts vliet, zich met de *Rhone* vereenigt, en, na met deze rivier het meer van *Geneve* en een gedeelte van *Frankrijk* doorstroomd te hebben, zich eindelijk tusschen *Marseille* en *Montpellier* in de *Middellandsche Zee* ontlast. Nu leidde onze weg ons langs de *Veriola*, anders ook *Vedro* of *Diverio* genaamd, welke van denzelfden berg zuidwaarts naar *Italië* stroomt, zich niet ver van *Crevola* met de *Toccia* of *Tosa* vereenigt, vervolgens, te zamen met dezen stroom, hare wateren, in het *Lago Maggiore*, met die van den *Ticino* of *Tesin* vermengt, voorts bij *Pavia* in de *Po* valt, en geheel *Lombardijen* doorstroomt, om eindelijk, niet ver beneden *Ferrara*, in de *Adriatische Zee* uit te loopen.

Van het dorp *Simpeln* daalt men vrij snel af tot in eene diepte, waar de weg, over eene groote brug, naar den linkeroever der *Veriola* leidt. Aan den anderen kant van den stroom staat een vrij net kapelletje, en eenige schreden van daar komt men in de eerste galerij aan de *Italiaansche* zijde, genaamd de galerij van *Algaby*. Dezelve is 80 passen lang, en kan aan beide zijden met houten deuren gesloten worden.

Van hier komt men in het akeligste gedeelte van den geheelen weg, bekend bij den naam van *Vallei van Gondo*; en deze ruwe streek duurt, met afwisseling, voort tot omtrent de grenzen van het *Sardinische* Koningrijk. Het is bijna niet mogelijk, met woorden een denkbeeld te ge-

ven.

ven van al het sombere en schrikverwekkende, maar tevens grootsche en schilderachtige, 't welk de natuur hier heeft vereenigd; en ik moet bekennen, dat, hoezeer de rede mij zeide, dat wij niets te vreezen hadden, het geheel eenen zoodanigen indruk op mij maakte, dat ik mij soms niet van eene zekere huivering konde onthouden. Het dal wordt hier hoe langer hoe enger; zoodat dikwijls de weg, met den in den afgrond woedenden stroom, de geheele breedte inneemt tusschen de kale zwarte rotsen, die aan beide zijden duizende voeten hoog loodregt ten hemel stijgen; ja op sommige plaatsen heeft men zelfs aan den voet der rotsen de noodige breedte voor den weg moeten weghakken, en op andere ziet men de toppen der bergen van beide zijden zoodanig tot elkander overhellen, dat zij en weg en stroom grootendeels overdekken, en de reiziger niet, dan met siddering en onwillekeurigen angst voor eene instorting dezer ontzettende gevaarten, het oog derwaarts durft slaan. Ook de onophoudelijke krommingen van den weg brengen veel toe, om dien akeligen indruk te vermeerderen. Overal is men van even hooge rotsen omringd; en men ontdekt even weinig, van waar men gekomen is, als waar men de uitkomst uit deze verlatene streken zal vinden; en, om zijne vrees ten top te voeren, ziet de reiziger overal op zijnen weg eene menigte rotsklompen, welke jaarlijks door de *lavines* van boven van de rotsen in haren val worden medegesleept, en soms in den afgrond den stroom sluiten, of dwingen, door telkens veranderde watervallen, zijnen weg naar de lagere streken te vinden. Het éénige, waardoor in deze woeste streek de reiziger schijnt gerust gesteld te kunnen worden, is, door zijne oogen en gedachten te vestigen op hetgeen hier door menschenhanden daargesteld is; op de granietrotsen, die hem nu eenen vrijen doorgang laten; op de bruggen, die reeds sedert eene menigte jaren de kracht der stroomen trotseren; op den weg, die hem (behalve misschien in 't voorjaar) eenen even zekeren en gemakkelijken overtogt verschaft, als de straten der grootste en volkrijkste steden. De vinding-

dingrijke en volhardende menschelijke kunst, in strijd met de krachtige en ruwe natuur, die de reiziger hier aantreft, moet noodzakelijk eenen diepen en ernstigen indruk op hem maken. Maar een nog grooter contrast zal het hem toeschijnen, en mogelijk zal hij zelfs nog tot lagchen overslaan, wanneer hij (zoo als dikwijls het geval is) eene net beschilderde, met pakken en doozen beladene reiskoets, met lakkeijen, kamerdienaars en kamermeisjes voor en achter op het rijtuig, en fijn opgevoede heeren met vertroetelde dames in hetzelve, hier in de vallei van *Gondo* ontmoet.

Hoedanig het weder ook moge zijn, dat men in hooge bergstreken aantreft, 't zij zonneschijn of regen, kalmte of storm; men vindt er bijna altijd eene bijzondere uitwerking van licht, of eenig ander merkwaardig verschijnsel, dat men met een ander weder niet zoude gezien hebben. Toen wij den *Simplon* afdaalden, was de lucht donker, en er viel een' geruimen tijd vrij zware sneeuw, 't geen wij in de maand November ook wel niet veel anders hadden kunnen verwachten. Hoewel nu deze reis in den zomer en bij helder weder menig eene aangenaamheid moet opleveren, die wij moesten missen, waren wij echter zeer tevreden, deze sombere streek juist in al hare ijsselijkheid te doorkruisen. Daardoor hadden wij het voordeel, dat de temperatuur der lucht, die wij gevoelden, geheel in overeenstemming was met hetgeen wij zagen; iets, dat, wel is waar, op zichzelve een ongemak was; maar een kortstondig ongemak, dat wij gaarne wilden lijden, om eenen dieperen indruk van deze reis te behouden. Nog was het sterk afsteken der vallende sneeuw tegen de zwarte rotsen iets zeer schilderachtigs; doch 't geen wij vooral aan het duistere weder te danken hadden, was, dat de wolken zoo laag hingen, dat wij op vele plaatsen de toppen der bergen of rotsen niet konden zien, als zijnde dezelve geheel in de wolken gehuld, zoodat wij daardoor volkomen als in een vertrek waren opgesloten, waarvan de rotsen de wanden en de wolken de zoldering uitmaakten; iets, dat mij meermalen in *Zwitserland*

land heeft mogen gebeuren, en mij telkens op nieuw een verbazend ſchouwſpel heeft toegeſchenen. Waarſchijnlijk is de ſterke indruk, welke door dit verſchijnſel veroorzaakt wordt, daaraan toe te ſchrijven, dat, men in dat geval de toppen der rotſen niet meer kunnende zien, de verbeelding derzelver hoogte tot in het oneindige kan voortzetten.

Na in deze woeste vallei, door middel van ſtout gebouwde bruggen, nu eens den regter-, dan weder den linkeroever der *Veriola* gevolgd te hebben, vonden wij eindelijk de grootſte galerij voor ons; doch, voordat wij dezelve intraden, trok de *Veriola* onze aandacht, door eenen bijzonder ſchoonen waterval, dien zij aldaar, regts van den weg, in de diepte vormt. Deze galerij heeft meer dan 200 pasſen lengte, en men is verpligt geweest op twee plaatſen zijdelingſche openingen te maken, ten einde inwendig genoegzaam licht te verſchaffen. Het doorbreken van deze galerij, welke die van *Gondo* genoemd wordt, is ontegenſprekelijk de zwaarſte arbeid van den geheelen weg geweest, te meer, daar men hier door louter graniet heeft moeten werken. Zoodra men uit dezelve komt, treedt men op de brug, die men heeft moeten bouwen, om eenen doorgang te laten aan de wateren van de *Fracinone* of *Alpirnbach*, die men met eenen zeer ſchilderachtigen val van den berg ziet komen, om onder door de brug eenen tweeden val te doen, en zich vervolgens met de *Veriola* te vereenigen. Dezelfde wilde natuur houdt nog eenigen tijd aan, tot dat men komt aan *Gondo*, of *Gunt*, een klein gehucht, in 't welk een groot gebouw, waarvan de vreemde bouworde geheel met de ruwheid der ſtreek overeenſtemt, de voornaamſte plaats inneemt. Dit gebouw is zeven verdiepingen hoog; en, hoewel men het, op eenen afſtand gezien, eerder voor het verblijf van booze geesten zoude houden, is het echter met een weldadig oogmerk door de familie STOCKALPER van *Bryg* opgerigt, ten einde tot eene ſoort van herberg of *Hospice* te dienen. Nadat men dit gehucht verlaten heeft, wordt de vallei iets breeder, en

de

de natuur een weinig minder verschrikkelijk. Ook konden wij nu bespeuren, dat wij reeds aanmerkelijk gedaald waren, vermits de sneeuw, die te voren op den bodem geheel hard en bevrozen was, nu allengs vochtiger werd, en kort vóór het dorp *Isella* geheel ophield. In dit dorp of gehucht, dat reeds een eindwegs over de *Zwitsersche* grenzen gelegen is, vonden wij *Sardinische* douaniers, die ons afvroegen, of wij geen *contrabande* bij ons hadden; doch op ons ontkennend antwoord, en na onze paspoorten ingezien te hebben, ons zonder verder oponthoud doorlieten. Over het geheel zijn de douaniers en policiebeämbten in *Italië* niet van de moeijelijkste, en men kan met een goed drinkgeld al zeer veel van hen gedaan krijgen, uitgenomen bij de meeste beämbten van het *Oostenrijksch* Gouvernement, welke eene bijzondere gaaf bezitten, om den vreemden, hoe zeer zij ook voor alles gezorgd hebben, het reizen uiterst moeijelijk te maken.

Een weinig verder gingen wij door de derde galerij, welke veeleer een over den weg uitstekend stuk rots schijnt te zijn, waar men onder door gaat, en 't welk, aan den kant van den stroom, slechts op éénen pilaar rust. Nu ziet men nog wel vreesselijke rotsen en hooge bergen; maar, in vergelijking met de streek, die men een uur te voren is doorgekomen, zoude men zich reeds in eene geheel andere wereld wanen; ook vindt men weder sporen van vruchtbaarheid; hier en daar ziet men gras en zelfs boomen; en, wanneer men daarna in de aangename vallei van *Dovedro* komt, waar men het gehucht en verschillende op zichzelve staande huisjes op eene zachte helling voor zich ziet, meent men weldra het einde der reis bereikt te zullen hebben; echter vindt men, na nog een groot eind wegs gegaan te hebben, wederom eene galerij; doch deze, die 80 passen lengte heeft, is dan ook de laatste. Nu is men niet ver meer van de vallei van *Oscella*, die men reeds over den stroom door eenen naauwen bergpas ontdekt.

Hieromstreeks zagen wij eene buitengewoon groote wit marmeren zuil liggen, welke, met meer andere fragmenten,

ten, die wij naderhand hier en daar aan den weg vonden, bestemd was voor eenen triomfboog, welken NAPOLEON bevolen had, dat aan het einde des wegs te *Milaan* zoude opgerigt worden, om aldaar tevens tot stadspoort te dienen. Het ligchaam van dezen boog was vóór NAPOLEON's val reeds gebouwd, en bijna alle de versierselen van de beste *Italiaansche* beeldhouwkunstenaars waren ook reeds gereed, zoo als ik dezelve te *Milaan* gezien heb; doch sedert de omwenteling is er niet meer aan gewerkt. Ware de boog geheel voltooid geweest, dan zoude men dien hoogstwaarschijnlijk onaangeroerd gelaten hebben; even zoo als in het keizerlijk paleis, dat door den Onderkoning bewoond wordt, in eene der schoonste zalen, *de Apotheose van* NAPOLEON, een meesterstuk van den grooten *a fresco*-schilder APPIANI, ongeschonden bewaard is gebleven; doch, nu de triomfboog nog niet geheel voltooid was, bestond er tot het voortzetten van dit werk, buiten de zwarigheid, dat men de noodige gelden daartoe niet wilde geven, ook nog vooral deze, dat de meeste *basreliefs*, die denzelven moesten versieren, verscheidene overwinningen van NAPOLEON voorstellen, en onder deze ook eenige, welke hij op de *Oostenrijkers* behaald heeft; en het is dus niet onnatuurlijk, dat de tegenwoordige *Oostenrijksche* regering eenigzins met deze zaak verlegen is. Intusschen is het te bejammeren, dat het werk maar niet tijdig genoeg voltooid is geweest, daar de wit marmeren boog eene overheerlijke uitwerking bij het inkomen van *Milaan* zoude gedaan hebben, en de daartoe behoorende versierselen inderdaad als meesterstukken der nieuwere kunst moeten beschouwd worden.

Nadat wij nog een klein eindwegs verder dan gemelde zuil, door eene kromming, tot digt bij *Crevola* gekomen waren, keerde de weg op eens regts af; wij verlieten het *val di Vedro*, en bevonden ons nu aan den voet van den *Simplon*, in de vlakte van de vallei *Oscella*, of *Ossola*. Het genoegen, dat men gevoelt, wanneer men, na twee dagen in die allerwoestste streken doorgebragt te

hebben, zich weder bevindt in een vrolijk, bewoond dal, dat reeds eenigzins in het zachte klimaat van *Italië* deelt, kan men zich ligtelijk voorstellen; en het dal *d'Oscella* levert, buiten alle deze voordeelen, bij *Crevola* ook nog een zeer schilderachtig gezigt op, door de menigte dorpen, kerkjes, kapelletjes, kasteeltjes en huizen, die, alle geheel wit aangestreken, 't zij in het dal, 't zij op de helling der bergen, die hetzelve insluiten, het landschap verlevendigen.

Naauwelijks waren wij in de vlakte, of wij gingen over de uitmuntend schoon gebouwde brug van *Crevola*, die 60 passen lang is, en aan de *Veriola* eenen doortogt verschaft naar de *Toccia* of *Tosa*, die het dal in deszelfs geheele lengte doorloopt. Nu hadden wij nog eenen lijnregten weg van een uur lang tot *Domo d'ossola*, doch die ons veraangenaamd werd door de menigte boeren en boerinnen in verschillende kleederdragten, welke van de markt van *Domo* kwamen, en die door het *Italiaansch*, hetwelk zij spraken, (hoewel een ellendig *patois*) en aan hetwelk onze ooren nog ongewoon waren, onze opmerkzaamheid geheel tot zich trokken.

Na zes uren gaans van het dorp *Simpeln* kwamen wij in den namiddag te *Domo d'ossola*, waar wij onzen intrek namen in het *Hotel d'Espagne*, en dadelijk begonnen te accorderen voor al 't geen wij noodig hadden, zoo als zulks de algemeene gewoonte is voor de reizigers in *Italië*, die er eenigzins op gesteld zijn, om niet twee- en driemaal de waarde te betalen van 't geen zij genoten hebben.

Domo d'ossola wordt verlevendigd en is welvarende, doordien het juist aan den voet van den *Simplon* ligt. Hetzelve is nog 942 voet boven de zee verheven. Bij STRABO en in het *Itinerarium Antonini* vindt men gewag gemaakt van een plaatsje, *Oscella* genaamd, dat zeer mogelijk het tegenwoordige *Domo d'ossola* geweest is. Deze laatste naam moet men waarschijnlijk daarvan afleiden, dat daar ter plaatse de eerste of grootste kerk van de geheele vallei van *Oscella* of *Ossola* geweest is,

ver-

vermits in het Noorden van *Italië* overal de voornaamste of kathedrale kerk *il duomo* of *il domo* genoemd wordt.

Van *Domo d'ossola* loopt de groote *Simplon*-weg door het geheele lagere gedeelte van het *val d'Oscella*. Te *Fariolo* komt men aan het *Lago Maggiere*, welks boorden men volgt tot aan *Sesto Calende*, gelegen aan het zuidelijkste uiteinde van dat meer, en van daar loopt de weg bijna in eene regte lijn tot *Milaan*. Van *Domo d'ossola* tot *Milaan* heeft men nog 10½ posten; terwijl de weg van *Bryg* tot *Domo d'ossola* op 9 posten berekend is.

BIJDRAGE TOT HET VROEGTIJDIG BESTAAN EENER NEDERLANDSCHE HERVORMDE GEMEENTE TE NORWITH, IN ENGELAND.

(Medegedeeld door den Baron VAN WESTREENEN VAN TIELLANDT, te *'s Gravenhage*.)

De steller der beoordeeling van de Nederduitsche vertaling des 2den deels van AIKIN's *Leven van Koningin* ELIZABETH, in het 6de No. van dit tijdschrift voorkomende, beschouwde, te regt, als „ merkwaardig, in de „ toenmaals aanzienlijke fabrijkstad *Norwith*, reeds in „ 1578, eene Nederlandsche Hervormde gemeente te ont„ moeten, die den Godsdienst in hare moedertaal waar„ nam;" en ik vertrouw derhalve, dat het niet geheel onbelangrijk geacht zal worden, twee kerkelijke typographische gedenkstukken, als eene bijdrage tot het vroegtijdig bestaan dezer gemeente, reeds 10 jaren eerder dan het vermelde tijdstip, te doen kennen; te meer, daar zij, (voor zoo verre mij bewust is) door hunne zeldzaamheid, aan de nasporingen der letterkundigen, zelfs van den naauwkeurigen IS. LE LONG, (in zijne *Boekzaal der Nederduitsche Bijbels*) zijn ontsnapt, en tevens staven het berigt der kundige Schrijvers van de laatstuitgekomene *Geschiedenis der Hervormde Kerk in Nederland* (bl. 159, 160 van het 1ste deel dezes werks) wegens den bloeijenden staat dier gemeente om-

trent dien tijd, en haar bezit van eene eigene boekdrukkerij. Beide berusten in mijne bibliotheek, en zijn in klein 8vo formaat, in Gothische letters, binnen voornoemde stad *Norwith*, bij zekeren ANTONIUS DE SOLEMNE, gedrukt. Het eene voert ten titel: „Die CL „Psalmen Davids, wt den franchoyschen dichte in Ne„derlantschen ouergheselt door Petrum Dathenum, mits„gaders de Christelicken Catechismo, ceremonien ende „gebeden. Tot Noorwitz gheprint bij Anthonium de So„lemne. Anno MDLXVIII." Aan het hoofd der Psalmen, van welke de eerste verzen met muzijknoten zijn voorzien, staat eene *Introductie tot de musica*, om behoorlijk te leeren zingen; en dezelve worden gevolgd van den Catechismus, bekend onder den naam van Heidelbergschen, van het formulier des dopps, de onderzoeking bij het aannemen van ledematen, de formulieren bij de bediening van 't nachtmaal en de plegtigheid van 't huwelijk, alsmede van eenige gebeden; terwijl eindelijk alles besloten wordt door een register en dit onderschrift: „Ghedruckt in 't Jaer ons Heeren 1568." — Het tweede stuk is betiteld: „Belydenisse ende eenvoudige wt„legghinge des waerachtighen gheloofs, en der algemey„nen articulen van de suyvere Christelicke religie. Ge„maeckt van de dienaers der kercken Jesu Christi die „daer in Switserland zyn. Item die belydenisse des ghe„loofs der gemeynten van Francryck. Anno 1568. Ghe„print tot Nordwitz by Antonium de Solemne." Het bevat dus de vertaling der Zwitsersche en Fransche geloofsbelijdenissen; en, daar bij het voornoemde Psalmboek de Heidelbergsche Catechismus is gevoegd, schijnt het, wel is waar, dat bij deze gemeente, (die, vóór hare uitdrijving onder Koningin MARIA, het leerboekje van A LASCO bezigde) na hare terugkeering onder Koningin ELIZABETH, dit opstel was ingevoerd; doch dat echter eenige harer leden van andere geloofsbelijdenissen niet vreemd waren, en dat zij derhalve zoo wel uit Zwingliaansche als Calvinistische hervormden bestond, die aanvankelijk, toen men aan schoolsche spitsvindigheden minder dacht, niet zoo stellig onderscheiden werden.

VERDER BERIGT OMTRENT DE BADEN TE BENTHEIM.

Door M. W. PLAGGE, *Med. Doct. en Badärts.*

(Medegedeeld door *Prof.* THUESSINK.)

Het getal der badgasten was in het voorleden jaar 1822 aanzienlijker dan in het voorgaande; het was 350; er werden in het geheel 2504 baden gebruikt.

Ik zal eenige der merkwaardigste gevallen van genezing door dit bad opgeven, ten einde zoo wel de Geneesheeren als de lijders in staat te stellen om de gevallen te beoordeelen, waarin men genezing door hetzelve kan verwachten.

Zes gevallen van *huidziekten* waren merkwaardig. Drie derzelve hadden *pustuleuze dartres* (*herpes pustulosus faciei*). Offchoon de uiterlijke vorm dezer ziekte bij allen genoegzaam overeenkwam, waren echter bij den eenen meer puistjes met etter gevuld, terwijl bij de anderen eene slijmachtige stof zich meer uit de oppervlakte der huid ontlastede. Allen werden door het gebruik der baden en door het drinken van het water, zonder eenig ander middel, binnen vier tot acht weken in zoo verre hersteld, dat men met grond kan vooronderstellen, dat de ziekte door het herhaald gebruik der baden volkomen zal weggenomen worden. De *dartre* van het aangezigt is echter altijd moeijelijker door de baden te genezen, dan die, welke op de door de kleederen bedekte plaatsen aanwezig is, daar de baden niet zoo plaatselijk op de ziekte kunnen werken, en licht en lucht ook nadeelig op dezelve werken.

Drie andere lijders hadden dezen uitslag meer over het geheele ligchaam verspreid (*herpes universalis*). Een dezer lijders had reeds tien jaren aan verschillende plaatsen des ligchaams, voornamelijk aan de armen, een natte *dartre* (*herpes humidus*) gehad, die een lijmerig vocht ontlastede, 't welk den lijder veel ongemak veroorzaakte. Aanvankelijk verergerde de ziekte, na het gebruik der ba-

baden, op eene vreesselijke wijze; dan niet lang daarna begon de uitslag te genezen, zoodat de lijder binnen drie weken door het baden en het drinken van de bron van zijn akelig en lastig ongemak geheelenal bevrijd was. De andere lijder, een Heer van omtrent 60 jaren, leed sedert een jaar aan een' meelachtigen uitslag (*herpes farinosus*); deze werd ook binnen drie weken door de baden en het drinken van de bron volkomen genezen. De derde patiënt, die van jongs af, door eene erfelijke dispositie, aan een *herpes* (*herpes lichenoides*) over het geheele ligchaam, uitgenomen het aangezigt, leed, werd wel eenigzins, maar niet volkomen genezen; schoon ik vertrouwe, dat door herhaald baden de ziekte voor genezing vatbaar is.

Wat verder de lijders betreft, die aan jicht en rheumatieke pijnen onderhevig waren — deze hadden over het geheel reden, over den uitslag der baden tevreden te zijn; offchoon sommigen ook het bad verlaten hebben, zonder daarvan een onmiddellijk nut te ondervinden. Men neme echter hierbij in aanmerking, dat men niet altijd onmiddellijk daarvan de uitwerking bespeurt, maar somwijlen eerst naderhand de gelukkige gevolgen ondervindt.

Ik had het genoegen, een zeer merkwaardig voorbeeld van gelukkige genezing door middel onzer baden waar te nemen bij een' Heer van omtrent 30 jaren, die door zijn langdurig oponthoud in het warme en vochtige klimaat van het eiland *Java* eene hevige rheumatieke ziekte had gekregen, en daardoor zoodanig aan armen en beenen verlamd was, dat hij bijna niet gaan konde, noch zijne armen gebruiken; bovendien waren de onderste ledematen gezwollen, en het geheele ligchaam verzwakt en vermagerd. Na het gebruik van 39 baden, waaronder 15 *douches*, was hij genoegzaam geheel hersteld, zoodat hij uren konde wandelen zonder zich te vermoeijen, en zijn ligchaam had deszelfs vorige gezondheid bij het verlaten van het bad bijna bereikt.

Zeer belangrijk was ook de genezing van een geval van de zoo vreesselijke zenuwachtige pijn des aangezigts (*do-*

lor

lor faciei of *prosopalgia*); eene ziekte, welke zelden door eenige middelen volkomen genezen wordt. Eene vrouw van omtrent 43 jaren had reeds sedert twee jaren op eene verschrikkelijke wijze aan dit ongemak geleden, en niets had haar daarvan kunnen bevrijden: koude omslagen om het hoofd, en bloedzuigers, aan de beenen gezet, waren de eenigste middelen geweest, die telkens eenige leniging der vreesselijke pijnen hadden toegebragt. Hier aangekomen zijnde, gebruikte zij gedurende drie weken het zwavelbad, werd binnen dezen korten tijd geheel van haar ongemak genezen, en bleef daarvan ook naderhand bevrijd.

De heupjicht (*ischias nervosa*) is een van de algemeenste vormen der rheumaticke ziekten. Zeer vele gevallen van deze ziekte komen ieder jaar bij deze baden voor. Deze ziekte niet lang geduurd hebbende, wordt dezelve meestal door de zwavelbaden genezen: verouderd en ingeworteld zijnde, zoodat de pijnen door het gaan zeer verergeren, en de zieke reeds hinkt, met vermagering van het been, is de genezing moeijelijk; intusschen blijven dan nog de zwavelbaden en *douches* de meest gefchikte middelen ter genezing of ter leniging dezer pijnlijke ziekte.

Wanneer de jicht of rheumatieke stof de zitplaats in het beenvlies heeft genomen, kan men verzekerd zijn met eene zware en hardnekkige ziekte te doen te hebben, vooral wanneer het been reeds gezwollen is. Bij drie dergelijke zieken heeft bij éénen het bad veel nut gedaan; bij de beide anderen zag men niet veel vordering: ik moet hier echter opmerken, dat een der lijders, door eene voorafgaande operatie, zoo zeer verzwakt was, dat hij slechts eenige weinige baden konde gebruiken, en van de verdere aanwending daarvan moest afzien.

DE SPECTATOR.

V.

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.

Wij wenschen, zeer geachte Medeleden (*)! dat meer, dan tot nu toe het geval was, onze bijeenkomsten zullen veraangenaamd worden door goede Bijdragen, opdat, na het aanhooren eener meer uitvoerige Redevoering, het gezelschap niet zoo aanstonds behoeve uiteen te gaan, om den gebrokenen avond elders te eindigen, maar men nog een weinig hier toeven kan, in het uitzigt, dat men nog iets, waartoe men juist geene zeer groote inspanning behoeft, zal hooren, en waarbij men, op zijn gemak, het pijpje rooken kan. Meermalen hoorde ik elders bijdragen, zeer goede bijdragen, van dezen en genen der leden, — ook van de zoodanigen, die zich voor uitvoeriger arbeid dan minder vonden berekend, — de langere redevoering vervangen, en was getuige van de groote toejuiching, waarmede men dezelve ontving. Het geven van *bijdragen* is bij ons nog eene zeldzaamheid. Wij wenschen dit anders; en in dit Lokaal — gij weet het — gaat dit ook doorgaans anders. Na het ernstige hooge Treurspel valt wel de gordijn, maar daarom is het dan nog niet afgedaan; men verwacht en ontvangt het meer amusante *Naspel*. Ik las het nog onlangs in het *Nieuws- en Advertentieblad:* na den *Gijsbrecht van Aemstel* volgt altijd *de Bruiloft van Kloris en Roosje*; en, in spijt van den *Betweter* in dat nieuwspapier, vernam ik, dat dit nog onlangs hier in dit Lokaal mede *alzoo* is geschied; waaruit ik met genoegen heb opgemerkt, en wij mogen ons te zamen daarover verblijden, dat de zucht tot het nieuwe het alhier nieuw opgerigt Tooneel niet heeft besmet, en dat men geene oude palen verzetten, of oude vaderlandsche zeden en gewoonten te na treden wil.

Ik hoop echter niet, Mijne Heeren! dat gij dit zóó zult opvatten, alsof ik onze *voorlezingen* dor en droog, en alzoo geheel onvermakelijk, gesteld en voorgedragen, zou verlangen; terwijl dan, na dezelve, een van ons — als Arlequin — met eene *bijdrage* zou optreden, om ons de verveling wat weg te spotten; of dat, na een hoog ernstig en nuttig stuk, juist een *Hansworst* al den blijvenden goeden indruk moet komen vernietigen. Neen, waarlijk! zoo rigt men het ook bij

(*) Zie *Spectator*, No. IV.

bij eenen goeden Schouwburg niet in, althans niet hier in deze ſtad; en de zinſpreuk, *Nut en Vermaak*, van dit ſchoon Lokaal, waarin wij thans voor de eerſte maal zamen zijn, bedoelt geenszins, dat het *vermaak* het *nut* verwoesten moet.

In *Nut en Vermaak* iets over *Nut en Vermaak* te zeggen, zal, denk ik, juist nu eene niet geheel ongepaste *bijdrage* zijn.

„ Eigenlijk moet *Vermaak Nut*, en *Nut* moet *Vermaak* zijn," zoo zeide en ſchreef eens zeker wijshoofd; ter wederlegging van welke magtſpreuk ik niets anders te zeggen heb, dan het voorſtel, om de zinſpreuk van onze Maatſchappij „ *Tot* NUT *van 't Algemeen*" in die van „ *Tot* VERMAAK *van 't Algemeen*" te veranderen; waarover zich, buiten twijfel, de zalige ſchim van vader NIEUWENHUIZEN, zoo deze bewustheid draagt van hetgeen bij zijne Inrigting nu nog plaats heeft, verontwaardigd gevoelen zou, en waardoor ik geloof, dat deze Maatſchappij misſchien wel in *aantal*, maar geenszins in *ſoort* van leden zou aanwinnen. *Nut* en *Vermaak* houd ik voor zeer onderſcheiden, en men moet het een met het ander niet verwisſelen.

Ik ben natuurlijk dezen winter getuige geweest van menig *ijsvermaak*, en wil daaraan nu wel iedere ſoort van nuttigheid niet ontzeggen; maar, als men u tot het nemen van vermaak op het ijs uitgenoodigd had, en u, Mevrouw of Mijnheer! dan met den dag uit het bed ſchelde, en u de bijl in de hand gaf, ten einde de bijten open te hakken, zoudt gij toch waarlijk wonderlijk opzien, offchoon gij toeſtemmen zult, dat het openhakken der bijten van groote nuttigheid is. En — om andere voorbeelden te nemen — dat de Justitie gehandhaafd wordt, en alzoo een dief zijne competente portie krijgt, heeft zeker *nuttigheid*; maar ik beklaag echter het meisje, hetwelk naar zoodanig ſchouwſpel verlangt, om zich — te vermaken. De verandering der belastingen voor het Nederlandsch Rijk heeft zeker eene groote *nuttigheid*, want anders hadden noch Koning noch Minister dezelve begeerd, en ook de *Tweede Kamer* dezelve nimmer toegeſtaan; maar wat nu het *vermakelijke* daarvan betreft, zoo mogen daarvan de *Schiedamſche Branders* getuigen, die thans, met hunne koeijen en zwijnen, om *ſpoeling* roepen!

Ziet daar eenige *nuttige* dingen genoemd, welke echter niet bijzonder *vermakelijk* zijn; en welk een aantal *vermaken* kon ik aanvoeren, waarin volſtrekt geene *nuttigheid* is!

Dan, het zij ik mij tot enkel *geoorloofde* of ook tot enkel *ongeoorloofde* vermaken bepaalde, vrees ik echter, dat ik welligt den smaak en het genoegen van dezen of genen onder ons te na sprak. Maar waartoe zou deze opnoeming ook noodig zijn? Wie uwer ontkent het toch, dat men zich grootelijks vergissen zou, wanneer men zich door het luidruchtig gedruisch van het vermaak liet uitlokken, in vertrouwen dat men *Nut* en *Vermaak* juist altijd bijeen vindt?

„Alzoo — *Nut* en *Vermaak* willen wij zorgvuldig onderscheiden. *Nut* is geen *Vermaak*, en *Vermaak* is geen *Nut*." — Neen! ook voor deze magtspreuk moeten wij ons wachten; zij is geenszins van algemeene toepassing. Sommige vermaken hebben zekerlijk hunne nuttigheid; niet alleen maar, of ook niet zoo zeer, omdat de arme handwerksman en kunstenaar daardoor aan den kost komt, (want op die wijze kon men ook het meest ongeoorloofde en iedere schole der ondeugd voorstaan) maar al was het ook alleen maar daarom, dat de *nutstichter* uitspanning en vermaak behoeft, opdat zijne veerkracht om nut te stichten niet verlamme. De mensch is veel te zinnelijk en te zwak, dan dat men hem, zonder schade, het vermaak benemen kan.

Het nuttige is dikwijls zeer vermakelijk, ja! — voor enkele menschen; maar onze Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* zal nog wel eenige jaren moeten werkzaam zijn, eer ieder mensch *alleen* in hetgeen nut sticht zijn vermaak zal vinden. Men zegt ook, dat *het Nut de moeder van het Vermaak is.* Het kan zijn; maar vooralsnog is het niet altijd nog alzoo op onze wereld; misschien in hoogeren kring en bij hoogere wezens. En dat het *Vermaak*, zoo als wij hier dat nemen en zoeken, niet dan bij toeval eens *de moeder van het Nut* wordt, stel ik buiten twijfel.

Liever willen wij *Nut en Vermaak* zusters noemen, die wel eens, ja al dikwijls, met elkander overhoop liggen, maar zich ook nu en dan zusterlijk de hand bieden, een eindwegs zamengaan, doch zich, helaas! nog telkens dan weêr vaneenscheiden. Dit gebouw, te harer vereeniginge en hulde gesticht, moge haar duurzaam aaneenstrengelen, zonder wezenlijke schade voor eene van beiden! Voorwaar, dan is er binnen onze muren een wonder gesticht.

Dat zich de zusters onderling verstaan en vereenigen, is goed. Zij kunnen het; er zijn onderscheidene en veelvuldige punten van aanraking en toenadering. Maar het dartele zusje

VERMAAK moet een weinig, ja wat veel zelfs, toegeven; want zuster NUT is uit haren aard wat ernstig, en heeft karakter. Zuster VERMAAK moet zich niet te allen tijde en overal willen indringen; en waar zij is, moet zij echter zuster NUT nimmer afwijzen. Toegeven kan zuster NUT in het geheel maar niet.

Eene proeve: Ik vond beide zusters niet lang geleden bijeen; het was bij — eene Begrafenis. Eerst bragt men het lijk uit den weg. Zuster NUT had de directie, en alles ging deftig, bedaard en ernstig toe, zoodat alles hier groote nuttigheid had, en zij ieder tot ernst stemde. Maar zuster VERMAAK kwam er bij, en zeide, dat het nu verder hare zaak was. Zij had de zaal met smaak ingerigt en verlicht; zij had de tafel gedekt en wel voorzien; ook had zij den wijn niet vergeten; — en spoedig kon nu zuster NUT in het geheel niet meer aan het woord komen; dat een Lijkfeest wezen zou, werd een Bagchusfeest. De dartele deerne had alles bedorven, en zuster NUT vertrok, want hier zou zij het hebben moeten besterven.

Op eene Bruiloft zit het VERMAAK voor; maar daar is het, even als in het Huwelijk, zeer ongelukkig, zoo voor het NUT ook niet een stoel wordt gezet. Na menige bruiloft beklaagde men zich, van wege de gevolgen, (gelijk men zich bij menig huwelijk beklagen moet) dat Jufvrouw VERMAAK hare zuster NUT daar niet mede genoodigd had, of, al deed zij dit, door hare dartelheid, die waardige zuster van de tafel en uit geheel de woning verjoeg.

Moeijelijk, zeer moeijelijk, kunnen, op den duur, de zusters zich bijeenhouden en verdragen. Echter heeft men haar zoo gaarne bijeen. Het VERMAAK is dan alleen en volstrekt gevaarlijk, wanneer het met zuster NUT in onmin is; en het NUT vindt den besten toegang, waar het door zuster VERMAAK wordt ingeleid.

Ons *nuttig vermaken*, dat is het ware; maar *vermakelijk nuttig zijn*, klinkt wat vreemd. Vanwaar komt dit toch? Ik zal het u zeggen. De oudste zuster heet NUT, en aan haar komt de rang toe, haar in de zinspreuk voor dit Lokaal daarom ook toegekend. Zij moet alzoo de jongere zuster, VERMAAK, zoo wat raden en leiden. Keeren wij dit nimmer om, en vreezen wij geenszins, dat de oudere wijzere zuster de jongere kwalijk bejegenen zal. De jongere is een dartel kind, en behoeft de *curatele* der oudere; zonder deze wordt zij — he-

helaas! de ondervinding leerde het reeds duizendmalen — de verstoorster van iedere nuttigheid.

Nut en Vermaak! zeer juist is de zinspreuk van dit schoon gebouw; en, offschoon wij, als Departement van de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, ons het *nut* vooral ten doel stellen, zijn wij daarom het *vermaak* van het Algemeen geenszins vijandig, maar willen er in iedere onzer bijeenkomsten gaarne toe medewerken, dat de beide zusters zich vriendelijk en overal de hand bieden, en zuster VERMAAK, door zuster NUT gezuiverd, geleid en veredeld, hoe langer hoe meer tot eer en vreugde zij van beider verhevenen Oorsprong, die het Algemeen het uitnemendste goed en de overvloedigste vreugde gunt.

NIEUW ALPHABET VAN EN VOOR DEN OPMERKER.

R.

Roman. Nadat de gewone Romanwereld in alle rigtingen doorkruist is en geen nieuws meer kan opleveren, dient men wel, met ARMIDA, de kar te bestijgen, en met eene verwilderde verbeelding door de wolken te vliegen, zonder te weten waarheen, en of men wel ooit weder te regt zal komen.

Rome. Voorheen een paleis, naderhand een klooster, thans een oudemannenhuis.

S.

Schoon.

Zoo lang waarachtig schoon den stervling kan bekoren,
Vergeet hij zijn waardij en zijn bestemming niet.
Het reinst genot is hem, die 't schoon gevoelt, beschoren.
Hij offert aan de deugd, die 't schoon zijn hulde biedt.

Schouwtooneel. Als kweekschool der kunsten, Museum der geschiedenis, tempel van deugd en veredeling, al te zeer miskend en verwaarloosd, en te vaak in een Marionettenspel of Ronzebons herschapen. Mogt men eenmaal regt bevroeden, welke partij er van te trekken valt!

Schrijfstijl. Om een' goeden schrijfstijl zich eigen te maken, moet men leeren uitgaan van denkbeelden, en niet van woorden.

Schrijvers. Vele geleerde Schrijvers zijn alleen daarin van de Kopijisten onderscheiden, dat zij alles, wat zij na- en uitschrijven, verminken.

Smaak.

Smaak. De smaak is minder verschillend dan men wel eens meent, en heeft wel degelijk zijne wetten. Hij is alleen maar meer of minder fijn, scherp en geoefend; ook soms verstompt, overprikkeld, of door bij- of nasmaak vervalscht. De meeste menschen, echter, zwelgen maar in; en keuren goed of kwaad enkel op gezag van een' voorproever.

Soldaten. Vorsten hebben soldaten; kinderen mede: met dit onderscheid, dat die der laatsten van hout of lood en onschadelijk zijn.

Spanje. Die ongenoodigd derwaarts henen trekt, keere terug met een' *Don Quichot* in den zak, een' deftigen bril stijf op den neus geknipt, en eene snuif in zijne doos, die niezen doet, dat de tranen er van overloopen!

Speeltuig. Als menig lierdichter tusschenbeiden niet eens zijn speeltuig aansprak, men zou vergeten, dat hij lierdichter was, en in verzoeking komen, om den *logischen* gang zijner denkbeelden te volgen.

Staatkunde. Leere men, ook tegenwoordig, uit MACHIAVEL; en het zal begrijpelijk worden, hoe men soms alles, zelfs de grondstellingen van het Evangelie, met de Staatkunde in overeenstemming weet te brengen.

Statistiek. In de Statistiek wordt alles opgenomen, behalve juist datgene, waar het vooral op aankomt: het zedelijk karakter van de bewoners namelijk.... Doch dit laat zich onder geene cijfers brengen, of met den maatstok afmeten.

Stelsels. Het bestrijden of verdedigen van stelsels staat gelijk met schaakpartijen: die het spel verliest, kan op nieuw de stukken opzetten en zijn geluk beproeven.

Stok. Besturend werktuig, meer waard dan al de *Charters* der wereld. MONTESQUIEU vergat denzelven in zijn *Esprit des Lois.* Intusschen weifelen de *Ultra's*, van meer dan één land, in hunne keuze, tusschen den stok en de roede.

Stoom. In haren vrijen staat enkel damp, die niets vermag; maar verzameld en in bepaalde rigting voortgedreven, onberekenbaar in kracht. Zoo is het ook gelegen met de meening en den wil van een volk.

Stopwoorden. Dienen om de gelederen aan te sluiten in de maat, in het rijm, en in de denkbeelden.

Straatslijpen. Men berispe geene straatslijpers: zij mogten tot inkeer komen, en schrijvers of vertalers worden; dat, in hun geval, voor de maatschappij nog grooter kruis zou zijn.

T.

T.

Tijd. Men beeldt hem af met eene zeisfen gewapend; alsof hij niets doet dan nedervellen; en men vergeet, dat die zelfde Tijd de eeuwen, die nog zijn zullen, en zoo vele levens., als nog worden moeten, te voorfchijn roept!

Toonen. De muzijktoonen brengen veel te weeg, doch de fpreektoonen nog oneindig meer.

Troon. De troon, die in het volk geen' fteun vindt, ftaat op den top van een' glijberg.

Twijfelen. Het is geoorloofd den grond te onderzoeken, vóór men aan 't funderen gaat: zoo mede het twijfelen hem, wien het om waarheid te doen is.

U.

Uil. De vinding, van dezen vogel bij MINERVA te plaatfen, niet gelukkig. Wat baat het, dat men alleen bij nacht, en niet bij dag ziet? De waarheid is niet gewoon in de duisternis te fpoken: om haar te zien, moet men zijn oog aan het licht gewennen, en zoo min mogelijk *uil* zijn.

Ultra. Behoort tot die foort van menfchen, van welke JEAN PAUL zegt: dat zij de geheele wereld in eenen konzeniljemolen zouden willen fijnmalen, alleen om hun gezigt of kamizool rood te verwen.

Utopia. Het zou dwaasheid zijn nog langer *Utopia's* te fchrijven, nu het in *Europa* op zulk een' goeden voet ftaat om *Utopia* te verwezenlijken!

V.

Vaderlandsliefde. Niets anders dan huisfelijke deugd, maar op het groote tooneel voor het publiek optredende.

Verbond. Onder de vele foorten van verbonden hoort men ook van een *heilig* verbond. Doch, daar men ook van eene heilige Inquifitie fpreekt, zij men wel verdacht, dat dit *heilig* hier niet dezelfde beteekenis kan hebben; want het heilig verbond is eene *ftaatkundige*, de heilige Inquifitie, daarentegen, eene *kerkelijke* inftelling.

Verdienfte. Het is de eigenfchap van verdienfte, dat, als men op aarde haar licht tracht uit te dooven, zij zich hemelwaarts verheft, om als vaste fter te blinken.

Verdraagzaamheid. Is zoo onmiskenbaar pligt, dat het ongerijmd moet fchijnen, haar verdienfte toe te kennen, of tot den rang van deugd te verheffen.

Verheveling. Meer dan één groot man zag men, in onzen leeftijd, als eene vaste fter opgaan, die naderhand bleek

flechts

ſlechts eene verheveling te zijn, om weldra te verdwijnen, en niets dan eenen zwavelſtank achter te laten.

Verheven. Over het verhevene is reeds zoo veel gezegd, dat niet bevredigt .... maar daarin ligt de aard van het verhevene, dat het niet bereikt kan worden.

Verſtand. Zie *Geld.*

Vertalen. Het menigvuldig ſlecht vertalen komt vandaar, dat men wel *Dictionnaires* heeft van woorden en van ſpreekwijzen, maar niet van — denkbeelden.

Vertegenwoordiging. Kan door duizend, door honderd, door tien, ja door een enkel perſoon worden uitgeoefend; en dit laatſte is het geval in *Turkije*, wáar de Sultan de *Muzelmannen* vertegenwoordigt. Zelfs dáár is alzoo een repreſentatieve regeringsvorm. Men ziet derhalve, hoe dwaas het is, naar iets te verlangen, wat men reeds bezit! Alles blijve dus zoo als het is.

Voorvaderlijk. Er is nu reeds zoo veel geſproken en gezongen van de verdienſten der Voorvaderen, dat men van lieverlede kan beginnen te denken, of het raadzaam en uitvoerlijk zij, hunne deugden, vroeger of later, eens meer algemeen in praktijk te brengen, met of zonder prijsvragen.

Voorwerk. Hoe vele met ſloten, grendels en boomen rijkelijk voorziene deuren moeten ſoms, na het eindeloos beproeven van ſleutel voor ſleutel, wel geopend worden, eer men aan de lezing van het eigenlijke boek beginnen kan: en wat vindt men dan nog? In plaats van eene Sacristie, eene ellendige pottenkas!

Vredelievend. Is de wolf, wanneer de herder waakzaam is, en de vos, wanneer hij de druiven niet bereiken kan. De een ontveinst zijn' honger en loert; de ander houdt zich vies en gluipt.

Vrijgeest. Benaming, welke (taalkundig) geene ongunſtige beteekenis moest hebben, en, voor hetgeen men er door aanduiden wil, ongepast.

Vrijheer. Zie *Vrij-burger.*

Vrouwen.

De wereld is voorwaar een droeve rampwoestijn:
Maar aan der vrouwen zij' weet men haar door te ſtreven.
Haar hand biedt bloemen aàn; haar oog ſpreidt zonneſchijn:
In 't kort, zij zijn de troost, de vreugde van ons leven.
Een Eden, zonder haar ... wat zou dat Eden zijn?
Een aaklig oord, waar 't hart zichzelve zou begeven,
En zonder artſenij voor leed of boezempijn.

UITTREKSELS UIT HET ZEDELIJK DAGBOEK VAN EENEN ZEEREIZIGER. (*)

Het Schip de V. C. 5 graden N. B. 324 L. 22 Augustus 1821.

Het is een vrij algemeen vooroordeel, om de uitoefening der dapperheid bij uitsluiting tot de bedrijven des oorlogs te bepalen. Het is waar, dat de krijg eene ruime aanleiding tot derzelver ontwikkeling geeft; maar het is eene grove dwaling, dat het menschelijk leven geene andere tooneelen zou aanbieden, waarop deze deugd door ons zou kunnen worden ten toon gespreid. Immers, indien *dapperheid* kan genoemd worden die hoedanigheid onzes gemoeds, waarmede wij gevaren en moeijelijkheden onverschrokken tegentreden, en dezelve van ons zoeken te verwijderen door zoodanige redelijke middelen, als daartoe in onze handen gesteld zijn, dan zullen alle openbare en bijzondere kringen der maatschappij, dan zullen verreweg de meeste betrekkingen ons telkens in de gelegenheid stellen, om deze deugd te beoefenen. Er bestaat toch geene verbindtenis, waarvan wij deelgenooten zouden kunnen zijn, die niet hare onaangenaamheden met zich voert, die ons niet dikwerf op groote teleurstellingen en miskenningen te staan komt, die niet zelden ons ellende en jammer berokkent. Geene menschelijke onderneming, hoe uitlokkend en veelbelovend dezelve ons ook in de toekomst moge toeschijnen, hoe welberekend ook derzelver voordeelige uitkomsten zijn mogen, is van moeijelijkheden en ontberingen bevrijd, waarvan wij sommige, ja, wel hebben vooruitgezien, maar waarvan ook zeer vele ongedacht zijn. Soms kunnen deze rampen op eene ongewone wijze zich voor ons ophoopen en vermenigvuldigen. Dit ondervindt de echtgenoote, die onophoudelijk heeft te kampen met de grillige luimen en het booze hart van haren man, wiens lust en genoegen het is, of schijnt te zijn, de dagen van zijne huisvrouw, door alle middelen, die hij onder zijn bereik heeft, te verbitteren. Dit ondervindt de zeereiziger, die dag aan dag zich ziet te leur gesteld in de gewenschte toenadering tot de haven

(*) Hoezeer dusdanige algemeene zedekundige bespiegelingen met eene zeereis weinig gemeens hebben, en even goed op het land als op zee te maken zijn, wilden wij ze, vóór ditmaal, de kleine plaats, voor dezelve verlangd, niet ontzeggen. — *Redact.*

ven zijner bestemming, het zij hem stormen en onweders met eenen waarschijnlijken ondergang dreigen, het zij tegenwind, langdurige stilte of afdrijvende stroomen den gunstigen voortgang van het vaartuig belemmeren of vertragen. Dit is de ervaring van den gezaghebber, den ambtenaar, den Vorst zelven, die, schoon hunne eerzucht en uitzigten de ruimste voldoening hebben verkregen, echter te dikwerf, door de aanvallen, welke de nijd, de afgunst, de boosheid op hen wagen, of ook door de zorgen en bekommeringen, welke de goede waarneming hunner pligten van hen afeischt, herinnerd worden aan de onvolmaaktheid der aardsche dingen, van welke SALOMO, bij, die schatten, en eere, en gezag, en wijsheid in de ruimste mate bezat, en wien wij uit dien hoofde een juist oordeel aangaande derzelver waarde niet kunnen ontzeggen, getuigde, *dat zij alle ijdel waren*. In deze of dergelijke betrekkingen geplaatst, zullen wij het voor ons van belang houden, om ons door de rampen, gevaren of moeijelijkheden, die daarbij voor ons ontstaan, niet te laten nederdrukken; maar zoo veel mogelijk ons te wapenen tegen de indruksels van moedeloosheid, mistroostigheid, onvergenoegdheid, droefheid en gemelijkheid, welke zoo ligt, bij de tegenheden des aardschen levens, bij ons post vatten; en die ons van lievetlede onbekwaam maken, niet alleen tot eene ernstige en gezette pligtsbetrachting, maar ook het leed, dat oorzaak tot deze onaangename indruksels gaf, verzwaren en vermeerderen. Deze taak vordert intusschen onze geheele ingespannenheid. Te ontkennen toch is het niet, dat aan dezelve velerlei en groote bezwaren verknocht zijn, vooral wanneer ons zoogenaamd temperament ons tot het tegendeel in eene meerdere of mindere mate aandrijft. Wie, die eenige ervaring heeft, of die niet geheel ontbloot is van eene juiste zelfkennis, zal het durven loochenen, dat er strijd noodig is, om deze zwakheden der menschelijke natuur te onderdrukken, en om ons te behoeden, dat wij onder dezelve niet bezwijken; dat is, dat *wij* door dezelve niet *overwonnen* worden, maar dat wij zelve in den strijd den palm der overwinning wegdragen? Maar, waar was ooit strijd denkbaar, zonder ontwikkeling van kracht? waar ooit overwinning, zonder dapperheid? Het is derhalve ontwijfelbaar zeker, dat deze voortreffelijke eigenschap onzer natuur, die den mensch op eene bijzondere wijze vereert, verheft en veredelt, geenszins bij uitsluiting het bloedig

dig slagveld behoeft, om zich in luister te vertoonen; maar dat ook het stille huisselijke leven daartoe eene ruime gelegenheid aanbiedt; ja, bij nadere overweging, zullen wij zelfs moeten bekennen, dat de dapperheid, die wij aldaar moeten ontwikkelen, dikwerf te edeler en voortreffelijker mag heeten, naarmate eigenlijke zelfverdediging ons hier niet onwillekeurig tot handelen aandrijft, naarmate geene verdoovende uitbarstingen van verwoestende wapenen gedurende die handeling ons gevoel verstompen, en naarmate geen roem of openbare eereteekenen ons na dezelve wachten.

---

24 *Augustus* 1821.

Er zijn hulpmiddelen uit te denken, om onzen voortgang in zedelijke beschaving te bevorderen. Onze voorvaderen waren gewoon, zich zekere leerrijke en zinrijke spreuk te kiezen, welke, als het ware, het randschrift was, dat hun geslachtwapen omgaf, en die hun telkens óf den geheelen omvang hunner pligten, óf wel deze of gene deugd, bij welker betrachting de beoefenaar een meer bijzonder belang had, herinnerde. Zoo kennen wij het *ruit hora* van onzen grooten HUIG DE GROOT. Zoo lezen wij van ANNA en MARIA TESSELSCHADE, dochters van ROEMER VISSCHER, dat zij zich ten wapenspreuk hadden gekozen: *genoegh is meer*, en *elck zijn waerom*. Deze gewoonte verdient onze navolging. In den storm der driften kan het de enkele voorstelling van zoodanigen zetregel zijn, die, zonder verdere redenering, (waartoe wij trouwens alsdan ook onbekwaam zijn) derzelver woede doet bedaren. Nedergedrukt door het leed, dat God of menschen ons doen wedervaren, en met trage handen en slappe knieën daarheen zittende, onverschillig schier, of hetzelve zal verminderen, dan wel met vernieuwde woede op ons hoofd losbarsten, worden wij, door de herinnering aan onze zedespreuk, tot nieuwe werkzaamheid en kloeken moed opgewekt. In het uur der verleiding wordt zij voor den bruisenden jongeling, of voor de wankelende echtgenoote, het wapentuig, met hetwelk zij den reeds ver gevorderden aanval op hunne eer en deugd weten af te weren, en hetwelk hen aan hunzelve teruggeeft en hen in derzelver zedel ke waarde herstelt. Van eenen veelomvattenden en hoogstkrachtdadigen inhoud is mij steeds in dit licht voorgekomen de regel van *Joseph Ligtknecht* in den Huzaar *Zwartman-*

mantel van den onvergelijkelijken SALZMANN: *wat God doet, dat is wèl gedaan.* Rijk is vooral de Heilige Schrift, dat boek van ware levensverbeterende en veredelende wijsbegeerte, aan zoodanige regelen. Het *Spreukenboek* en de *Prediker*, *Jezus Syrach* en het *Boek der Wijsheid* geven daarvan een aantal voorbeelden aan de hand. Maar inzonderheid is het de Heiland der wereld, die ons hier te stade komt, en van wien wij, in de meeste voorvallen des aardschen levens, ons een puntig gezegde, eene fraaije leenspreuk, een ophelderend, moedgevend of vertroostend voorschrift, tot ons toepasselijk gebruik, zullen kunnen te binnen brengen. Men denke slechts aan het: *gij weet niet, wat gij begeert; ieder dag heeft genoeg aan zijn zelfs kwaad; wie zichzelven verhoogt, zal vernederd worden; vele eerste zullen de laatste zijn, en vele laatste de eerste*, enz. enz. De vertraging, welke wij thans ten aanzien der gewenschte toenadering tot de plaats onzer bestemming ondervinden, is voor ons een kwellend leed, hetwelk, in zwakke oogenblikken, ons welligt tot gemelijkheid en mistroostigheid zou kunnen doen vervallen, en soms dezen schadelijken invloed reeds met kracht op dezen of genen onzer uitoefent. Voor ons is het derhalve ook van belang, eenen zetregel te hebben, van welken wij ons, bij de vrees voor eenen dergelijken aanval op onze gemoedsrust, of bij de werkelijke ondervinding van denzelven, kunnen bedienen, om deze vrees te verwijderen, of den reeds post gevat hebbenden vijand te verdrijven. Uit de boven aangevoerde is het: *gij weet niet, wat gij begeert*, bijzonder geschikt, om ons hijgend verlangen naar het begeerde land te matigen, en alzoo ons in de belemmeringen, welke wij sedert zoo vele weken te dezen aanzien ondervinden, te doen berusten. Het: *wat God doet, dat is wèl gedaan*, zal niet minder strekken, om ons in eenen enkelen blik te doen zien en gevoelen, dat onze klagten niet alleen *nutteloos*, maar ook dat zij *misdadig* zijn, als weinig strookende met den eerbied, verschuldigd aan het hooge Wezen, hetwelk over zeeën en winden gebiedt, en met het vertrouwen, hetwelk wij omtrent hetzelve, als alles steeds ten beste van zijne schepselen bedoelende, behooren te koesteren.

OVER DEN VOORGENOMEN MOORD VAN STANISLAUS AUGUSTUS, DEN LAATSTEN KONING VAN POLEN.

(Uit een Handschrift.)

Zeker onbekend Schrijver, in de ſtad *Neurenberg*, had de gewoonte, om alles, wat hem, in dagbladen, nieuwstijdingen of andere kleine geſchriften, belangrijks, omtrent enkele gevallen, voorwerpen of gebeurtenisſen, voorkwam, op te teekenen, ten einde hetzelve voor den ondergang in den alles verſlindenden ſtroom des tijds te bewaren. Hij ſchreef zulks in zijn gedenkboek, hetwelk hij *Varia historica*, 1779, had genoemd, op. Uit deze verzameling is het berigt ontleend, wegens den aanſlag op het leven van den laatſten Koning van *Polen*, dat wij thans onzen lezeren voorleggen. Voorzeker kon de Schrijver niet voorzien, wat ééns, in 1794, met *Polen* en dezen Koning zou gebeuren. Het hier vermelde geval behoort evenwel nog altijd onder de opmerkelijke gebeurtenisſen; en het verhaal is te belangrijker, omdat het zelfs in de *Histoire de Pologne* van MÉHÉE, *Parijs* 1792, niet is aan te treffen.

* * *

Zeker *Poolsch* Edelman, PULASKI, Generaal bij het leger der Geconfedereerden, vormde het afſchuwelijk ontwerp, om den goeden STANISLAUS AUGUSTUS, Koning van *Polen*, den laatſten, die den wankelenden troon van dit veranderlijke volk bezeten heeft, te vermoorden (*). Hij had tot dat einde veertig zaamgezworenen, onder drie aanvoerders, LUKAWSKI, STRAWENSKI en KOSINSKI, aan zich verbonden, die hem in de ſtad *Czenstochow* onder eede hadden beloofd, den Koning, het zij levend of dood, in handen te zullen leveren, of, zoo dit niet mogelijk ware, dan althans denzelven van het leven te berooven. Heimelijk en

(*) Deze ongelukkige Koning ſtamde uit het Grafelijke huis van PONIATOWSKI af, werd den 17 Januarij 1732 geboren, en op den 7 September 1764, door medewerking van *Rusland* en *Pruisſen*, tot Koning verkoren. Hij werd echter in 1795, bij de laatſte verdeeling van *Polen*, gedwongen, van troon en rijk afſtand te doen, vertrok in 1797 met *penſioen* naar *Petersburg*, en ſtierf aldaar, den 12 Februarij 1798.

en vermond begaven dezen zich met hunne eedgenooten naar *Warschau*. De Koning had, op den 3 November 1771, bij zijnen oom, den Grootkanselier van *Lithauwen*, den Vorst ZARTORINSKI, een bezoek afgelegd, en reed nu, tusschen 9 en 10 ure des avonds, naar zijn paleis terug. Hij zat met zijnen Adjudant alleen in de koets, en werd van 15 of 16 personen van zijn gevolg omringd. Op 200 schreden afstands van het paleis werd de Koning aangevallen; verscheidene schoten troffen de koets, en een derzelve den *Heiduk*, die den Koning, zijnen meester, wilde verdedigen, in het lijf; terwijl het overige gevolg des Konings, het zij dan uit schrik, of als deelgenooten der zamenzwering, de vlugt nam. De Adjudant sprong uit de koets, verliet den Koning, en zorgde slechts voor eigen lijfsbehoud. De *Heiduk*, die den Koning tot het uiterste verdedigde, stierf des volgenden daags aan zijne bekomene wonden. Hij was een Protestant, en de Koning verzorgde naderhand zijne weduwe en kinderen door een vast inkomen.

Intusschen zocht de Koning, onder begunstiging van den nacht, door het andere portier te ontvlugten; doch naauwelijks was hij uitgestegen, of hij voelde zich terstond bij de haren aangegrepen, en hoorde zijne moorders, onder de verschrikkelijkste vloeken, betuigen: „Wij hebben hem, en zijn laatste „uur is gekomen." Een hunner schoot ook werkelijk op hem, en een ander hieuw hem met de sabel dwars over het hoofd, zoodat de wond tot op het voorhoofdsbeen doordrong. Hierop grepen zij hem bij den halsdoek, en sleepten hem, ten minste 500 schreden ver, in vollen galop tusschen hunne paarden voort, midden door de straten van *Warschau*, zonder ergens eenig oponthoud te vinden. De Koning leefde nog, hoezeer verscheidene schoten hem getroffen hadden, die echter door den pels waren afgeweerd, en het ligchaam niet hadden gekwetst; maar, aan het hoofd gewond en door de straten der stad gesleept, was hij deerlijk mishandeld. Het gevlugte gevolg des Konings bragt het paleis in beweging. De lijfwacht haastte zich naar de plaats van den aanval, maar vond daar niets dan den hoed des Konings, met bloed bevlekt. De stad geraakte almede in beweging. De moordenaars zetteden intusschen den Koning op een paard, en joegen met hem steeds verder voort. Bij het overspringen der gracht, die rondom de stad loopt, brak het paard, waarop de Koning gezeten was, een been. Men zette hem dadelijk op

 een

een ander, en ging verder. Toen de moordenaars allen over de gracht waren, begonnen zij den Koning te plunderen. Zij scheurden hem het diamanten kruis van de borst; en LUKAWSKI nam het ordesteeken van den *Pruisfischen* zwarten Adelaar, ten bewijze, dat de Koning werkelijk in de magt der zaamgezworenen was. Deze verzocht, dat men hem zijn' zakdoek zou laten, hetwelk ook geschiedde; en zelfs des Konings zakboekje ontging hunnen roofgierigen oogen. Na deze plundering verdeelde zich de bende; doch zeven bleven bij den Koning, over welke KOSINSKI het bevel voerde. De nacht was ongemeen donker, en de paarden waren zeer vermoeid; men steeg dus af, en dwong den Koning, te voet te volgen, en wel op één' schoen, daar hij den tweeden in het slijk verloren had. Op deze wijze kwamen zij op den weg, die naar het dorp *Burakow* leidt. De Koning zelf waarschuwde hen, dit dorp te mijden, dewijl de *Russen* aldaar geposteerd waren. Dit maakte hen een weinig toegeeflijker, en gaf den Koning meer zekerheid voor zijn leven, hetwelk buiten twijfel groot gevaar zou hebben geloopen, zoo de *Russen* pogingen hadden willen aanwenden om hem te bevrijden. Zij gaven dus den Koning eene laars en eene muts, en kwamen eindelijk in het bosch van *Bielany*, drie kwartier uurs van *Warschau* gelegen. Nu vroegen de overigen herhaalde malen aan KOSINSKI, of het nog geen tijd was, den Koning af te maken.

Intusschen was de verwarring in *Warschau* zelve ten top geklommen. Verscheidene Edelen hadden zich te paard gezet, zochten overal, vonden ook weldra de plaats, waar de moordenaars over de stadsgracht gesprongen waren, en volgden dit spoor.

De moordenaars, die den Koning vergezelden, werden niet weinig verschrikt bij het vernemen van eene *Russische* patrouille. Vier hunner ontvlugtten in het digtste van het bosch; en de drie overigen dwongen den Koning, al verder te gaan. Naauwelijks een kwartier uurs daarna werden zij op nieuw door eene *Russische* schildwacht aangeroepen, waarop wederom twee ontweken. KOSINSKI bleef nu alleen bij den Koning, en beiden waren te voet. Deze verzocht, hem toch eenige rust te vergunnen; doch KOSINSKI bedreigde hem met de bloote sabel. In dien toestand kwamen zij in de nabijheid van het klooster *Bielany*. KOSINSKI was zeer beangst, geheel radeloos, en zonder eenige kennis

van

van den weg. De Koning bood hem aan, dat hij zelf geheel alleen in het klooster wilde gaan, en KOSINSKI dan voor zijne eigene veiligheid konde zorgen. „ Neen!" zei deze; „ want ik heb gezworen." Zij gingen dus verder tot aan een klein kasteel, *Mariemont*, hetwelk tot *Sakſen* behoort. Bij het aanſchouwen hiervan vergunde hij den Koning eenige rust. Zij gingen beiden op den grond zitten. De Koning gebruikte dit oogenblik, om zijnen geleider te bewegen, dat hij hem zou laten ontvlugten. Hij ſtelde hem te dien einde zijn misdrijf op het levendigst voor oogen, vermaande hem, dat hij toch eens zijn geweten zou raadplegen, en beſpeurde inderdaad merkelijke ſporen van gewetensangst. „ Doch," zeide hij, „ zoo ik u ook naar *Warſchau* terug„ bragt, wat zou het geval zijn? Men zou mij gevangen „ nemen, en door beulshanden doen ſterven." Hierop antwoordde de Koning: „ Ik geef u mijn woord daarop, dat u „ geen leed zal geſchieden; of, wantrouwt gij dit," voegde hij er bij, „ zoo gebruik het tegenwoordig oogenblik, en „ vlugt, werwaarts gij wilt. Thans is de gelegenheid nog „ gunſtig." Nu kon zich KOSINSKI niet langer bedwingen; hij viel voor 's Konings voeten neder, ſmeekte, dat Z. M. hem zijne misdaad wilde vergeven, beloofde, dat hij hem tegen iederen vijand zou verdedigen, en gaf zich geheel aan de grootmoedigheid des Konings over. Zij gingen nu te zamen naar eenen molen, waar de molenaar hen echter niet dan na langdurigen wederſtand innam, dewijl hij hen voor roovers hield. Naauwelijks was de Koning in de kamer, of hij ſchreef aan den Generaal COCCEI, Kolonel van de Gardes te voet, deze weinige woorden: „ Ik ben, als door „ eene ſoort van wonderwerk, uit de handen mijner moorde„ naren gered. Ik bevind mij op den kleinen molen van „ *Mariemont*. Kom ten ſpoedigſte mij van hier afhalen. Ik „ ben gewond; maar niet zwaar." Het had zeer veel moeite in, om den knecht van den molenaar te bewegen, dat hij dit briefje naar *Warſchau* bragt, dewijl men geloofde in de handen der roovers te zullen vallen, daar men thans den Koning aanzag voor eenen reiziger, wien dit lot was overgekomen. KOSINSKI bood den Koning eerbiedig alles aan, wat hij denzelven ontroofd had; doch deze nam niets terug, dan alleen het blaauwe lint van de orde des witten Adelaars.

Toen de bode met het briefje van den Koning in *Warſchau* aankwam, was de vreugde in de hoofdſtad onbeſchrijfelijk groot.

groot. COCCEI spoedde zich oogenblikkelijk naar den molen heen; eene afdeeling der Garde volgde hem onmiddellijk. Buiten voor de deur van den molen hield KOSINSKI, met de bloote sabel, de wacht; maar liet den Kolonel, zoodra hij hem herkende, binnen. De Koning was van vermoeidheid ingesluimerd, en lag, slechts met den mantel des molenaars bedekt, op den grond. COCCEI wierp zich voor hem neder, kuste zijne hand, en noemde hem zijnen Koning. Men kan zich ligtelijk voorstellen, welke verbazing dit bij den molenaar en zijn huisgezin moest te weeg brengen! Allen bogen zich voor hem op de knie. De Koning deed hen opstaan, en vergold naderhand den dienst van dezen man, door voor hem, in stede van dit hutje, eenen molen aan den *Weissel* te laten bouwen, en hem bovendien een jaargeld toe te leggen. De Koning reed vervolgens in eenen wagen naar *Warschau*, waar hij door het volk en den adel met verbazing werd aangestaard; allen juichten over zijne behoudenis, die door allen als een wonder werd aangezien.

KOSINSKI, aan wien de Koning zijn behoud te danken had, was in de nabijheid van *Krakau* van geringe ouders geboren, en heette eigenlijk JOHAN KUTSNIA. Den adellijken naam van KOSINSKI had hij slechts aangenomen, om onder denzelven invloed te bekomen, en werd ook daardoor Officier bij het leger der Geconfedereerden.

Van de overige zaamgezworenen werden LUKAWSKI en STRAWENSKI weldra gevangen genomen en binnen *Warschau* gebragt. Op des Konings voorspraak, werd de doodstraf tegen de eedgenooten van minderen rang veranderd in eenen altijddurenden dwangarbeid aan de vesting van *Kamieniek*; ook aan de voornaamsten werden de folteringen en wreede doodstraffen, die volgens de *Poolsche* wetten tegen Koningsmoordenaars bepaald waren, om die zelfde reden kwijtgescholden; doch werden de beide genoemden, zonder verdere formaliteiten, onthoofd. KOSINSKI werd in verzekerde bewaring genomen, en moest tegen zijne medegenooten getuigen. LUKAWSKI mogt hem echter niet zien, en zelfs geene vergiffenis schenken; maar ging den dood wèl voorbereid te gemoet. STRAWENSKI, daarentegen, betoonde zich zeer verhard. PULASKI was voortvlugtig; hij ging naar *Amerika*, en kwam bij de belegering van *Savanna*, in 1779, om. Eene maand na deze teregtstelling zond de Koning

ging KOSINSKI naar *Italië*, en zorgde voor zijn onderhoud aldaar.

Hoogst merkwaardig was hierbij, dat, naar de getuigenis der eedgenooten, de Pauselijke *Nuntius* in *Polen* de wapenen der eedgenooten had gewijd, en den Koningsmoord met zijne goedkeuring had bekrachtigd.

Op hetzelfde tijdstip, dat geheel *Warschau* als dronken was van vreugde over het behoud des Konings, gedacht deze aan zijnen getrouwen *Heiduk*. Bij het vernemen van deszelfs dood, was hij op het levendigst aangedaan, en betuigde: „ Ach! hij heeft door zijn eigen leven het mijne gered." De Koning beloonde en verzorgde het huisgezin van dezen man ook rijkelijk, liet hem met veel prachts begraven, en rigtte voor hem een gedenkteeken op, waarin hij zijne dankbaarheid ongeveinsd uitdrukte. Het was eene puntzuil, die op eene doodkist stond, en in het *Latijn* en *Poolsch* het volgende opschrift droeg: „ Hier ligt GEORG HENDRIK BUTZAU, „ die verhinderde, dat zijn Koning, STANISLAUS AUGUSTUS, onder de snoodè aanvallen van moordenaren „ niet is gesneuveld, daar hij, op den 3 November 1771, „ denzelven zijne eigene borst tot schild verleende, en onder de herhaalde slagen roemrijk bezweken is. De Koning, „ den dood van dezen getrouwen onderdaan beweenende, „ heeft dit gedenkteeken te zijner eere en ten voorbeelde „ van anderen opgerigt."

LIST TEGEN LIST.

Eene ware Anecdote.

Omstreeks vijftig jaren geleden leefde in *Engeland* de beroemde Prediker GEORGE WHITEFIELD, die de gewoonte had van jaarlijks naar *Londen* te reizen, en aldaar, door zijne predikatiën in den volkstoon, vele menschen rondom zich te verzamelen; vooral mogten de vrouwen hem gaarne hooren. Hij maakte bij die gelegenheid er bijzonder zijn werk van, om de christelijke milddadigheid zijnen toehoorderen aan te prijzen, en als de voornaamste der deugden voor te stellen; trachtende hen hierdoor tot eene rijkelijke ondersteuning van een door hem te *Georgia*, in *Carolina*, gesticht Seminarium te bewegen. Onder zijne vlijtigste toehoorderessen was ook zekere *Mistr.* HILL, wier man eene brouwerij

rij had. Zijne fabrijk bragt nu wel zoo veel op, dat hij zijn huisgezin daarvan kon onderhouden; dan, daar hij van zichzelven geen vermogen bezat, had hij somtijds, bij het aankoopen van granen, geldgebrek, en moest dus, wat hij ontving, wèl te rade houden. — Wel verre dat hij eene gelijke hoogachting, als zijne vrouw, voor den geestelijken redenaar zou hebben gevoed, keurde hij het hoogelijk af, dat zij dien overal zoo zeer naliep; en, wanneer zij hem nu en dan om eene milde bijdrage ten behoeve van het Seminarium verzocht, wilde hij van niets hooren. Hieruit ontstond dan tusschen de beide echtgenooten niet zelden eene eenigzins hevige woordenwisseling. De vrouw prees daarbij haren zielzorger boven alle mate, en beschouwde hem als een' Heilig; de man, daarentegen, kon niet nalaten hem voor een' bedrieger te houden, die der ligtgeloovige vrouwen, onder allerlei schoone voorwendsels, het geld aftroggelde, haar tot onderhoud van het huisgezin gegeven; en, wanneer zijne kas juist op dat tijdstip wat schraal was, nam hij het ook met zijne eertitels zoo naauw niet, en noemde den geestelijke bij herhaling een' schelm. De ligtgeraakte vrouw, hoe zeer het haar voor het overige geenszins aan verstand ontbrak, ontbrandde hierover in den hevigsten toorn; en, daar zij geloofde, dat haar man alleen uit eene onchristelijke liefde tot het geld zoo smadelijk oordeelde, besloot zij haren trek naar weldadigheid op eenige andere wijze heimelijk te voldoen, en het geld te *nemen*, dat men haar niet wilde *geven*.

Op zekeren morgen, dat de brouwer voor zijnen geopenden lesfenaar stond, werd hij haastiglijk geroepen, en, daar hij meende in een oogenblik weder terug te zullen zijn, liet hij denzelven open. De vrouw meende thans de kans schoon te zien, om hare dweepzuchtige begeerte naar weldadigheid op eene ongeoorloofde wijze te bevredigen. Zij opent de geldlade, waarin de man vijfentwintig guinjes tot den aankoop van garst bijeenverzameld had, nam daar tien van af, en verwijderde zich zoo behendig, dat de spoedig terugkeerende man niets bemerkte.

Mistr. HILL ging thans niets meer ter harte, dan het zoo gelukkig ontvreemde geld terstond den geestelijke te doen toekomen. Zij kleedde zich dus, zoo spoedig mogelijk, met oplettendheid, nam de goudstukken, in een papier gewikkeld, in de hand, en wilde heengaan. Den spiegel voorbijkomende, ziet zij echter, dat er nog iets aan hare opschik

schik ontbrak, leide dus het geld op de tafel onder den spiegel, en bragt het ontbrekende te regt. Intusschen valt haar in, dat zij nog iets in de keuken te bestellen heeft; zij gaat derwaarts, zonder het geld mede te nemen. Op dat tijdstip komt haar man in de kamer, en, vindende een pakje op de tafel liggen, onderzoekt hij, wat het zij. Bij het zien van dit goudgeld vermoedt hij terstond, wat er gaande is, neemt het goud heimelijk daaruit, doet even zoo vele stukken kopergelds op gelijke wijze daarin, legt het pakje weder neder, en gaat heen. De vrouw, terugkomende, spoedde zich nu, met het pakje, naar haren geliefden WHITEFIELD.

Gelukkig vond zij den man te huis; en, nadat zij hem met veel welbespraaktheids had betuigd, hoezeer zijne godvruchtige vermaningen haar hart getroffen hadden, gaf zij haar leedwezen te kennen, dat zij voor zijne Stichting niet zoo veel kon bijdragen, als zij wel wenschte; zij hoopte nogtans, dat hij haar *penningsken* goedgunstig zou aannemen. Met deze woorden reikte zij hem het pakje over, dankte hem nogmaals voor de vele stichting, die zij uit zijne met de regte zalving gekruide leerredenen getrokken had, en nam eerbiedig afscheid. WHITEFIELD, die het pakje ongeopend in zijn' zak had gestoken, betuigde haar wederkeerig zijnen dank voor hare milde gift, en geleidde haar tot aan den trap.

Naauwelijks was zij weg, of hij opende het, om te zien, hoe groot het geschenk wel ware. Maar, toen hij de koperen munt ontdekte, en daarmede het gewaad en uiterlijk voorkomen der vrouw vergeleek, kwam hij op de gedachte, dat zij met hem den spot had willen drijven. Haastig rukte hij de deur open, en riep de Dame, die intusschen tot aan de huisdeur genaderd was, weder terug. Zij kwam terstond weder boven; en nu vroeg WHITEFIELD haar, wat toch dat armhartig geschenk (terwijl hij haar het kopergeld voorhield) te beduiden had, wat hij daarmede zou uitvoeren, en of zij het hem misschien gebragt had, om hem daardoor een weinig voor den gek te houden. *Mistr.* HILL, die zich volkomen bewust was, echte stukken goudgeld in het papier gedaan te hebben, herinnerde zich thans, ter goeder ure inderdaad, de woorden haars mans, bij welke hij hem eenen bedrieger en schelm had genoemd, en besloot nu, dat WHITEFIELD in dien tusschentijd het goudgeld voor koper had ver-

verruild, om daardoor eene tweede gift van haar te erlangen. Zij viel hem nu fcherp en luidruchtig aan, en betuigde, dat zij hem dikwerf eenen fchelm en beurzenfnijder had hooren noemen, maar zulks nooit had kunnen gelooven; doch dat zij daarvan thans ten volle verzekerd was geworden; want dat zij zeer wel wist, met eigene handen, tien wigtige guinjes in datzelfde papier gewikkeld, en deze hem overhandigd te hebben; terwijl hij nu voorgaf, flechts tien ftukken koperen munt ontvangen te hebben. Nadat zij op deze wijze van haren geliefden Prediker, die haar niets fchuldig bleef, had affcheid genomen, keerde zij, nu eerst waarachtig bekeerd, naar huis terug, van dat tijdftip af de hoogfte gedachten van het juiste oordeel en de fcherpzinnige kloekheid haars mans voedende, die zich, van zijnen kant, zorgvuldig wachtte, haar ooit inlichting omtrent dit misverftand mede te deelen, zich met het uitwerkfel tevreden houdende, van hierdoor eene zuinige, gehoorzame en huisfelijke vrouw te hebben verkregen, die, tot eene redelijke godsvrucht en eene meer gepaste weldadigheid teruggekeerd, het belang van haar gezin voortaan getrouwelijk behartigde.

DREYSSIG, DE GROOTSTE VIOLIERKWEEKER.

Krannichfeld, 8 Maart 1823.

Menigeen heeft eene liefhebberij, een ftokpaard, eene lievelingsbezigheid, waaraan hij groote fommen opoffert; en de gevallen der zoodanigen zijn niet zeldzaam, die door zulke liefhebberijen tot den bedelftaf vervallen zijn. Hoe gelukkig moet de mensch zijn, die zijn ganfche leven mag toewijden aan eene lievelingsbezigheid, die hem tevens eene rijke bron van gewin oplevert! Zulke gelukkigen zijn zeldzaam. Éénen heb ik echter gekend, dien ik zou kunnen benijden, ware hij niet onlangs op eene noodlottige wijze omgekomen. Het was de Heer F. A. DREYSSIG, te *Tonndorf*, bij *Weimar*. Weleer koopman te *Erfurt*, begaf hij zich, vóór ongeveer 30 jaren, naar *Tonndorf*, waar hij eene fpeelkaartenfabrijk oprigtte. Zijn ftokpaard, dat hij daarbij nahield, was een tuintje achter zijn huis, waarin hij zich met geestdrift onledig hield, jaarlijks een fchoon violierbed te kweeken. Hij begon met zelf het zaad te winnen; en nadenken, ftudie, proeven, veelligt ook het blinde geval, geleidden hem van tijd tot

tot tijd tot menige kostelijke ontdekking omtrent de kweeking en verzorging der violier. Hij schiep geheel nieuwe kleuren, en wist, door mestproeven, den stengel tot eene hoogte en schoonheid op te voeren, dat zijn violierbed in den omtrek opzien wekte. Aanvragen om zaden bragten hem op het denkbeeld, eenen *handel* van zijne liefhebberij te maken, en zich aan denzelven uitsluitend toe te wijden. Nu leide hij zich inzonderheid toe op het winnen van het zaad; en het gelukte hem, achter het geheim te komen, zaden te trekken, die schier onmisbaar gevulde bloemen voortbragten. Thans steeg de roep van jaar tot jaar; en er is misschien geene stad in *Duitschland*, ja men mag wel zeggen in *Europa*, waar de violierzaden van DREYSSIG niet bekend en beroemd geworden zijn. Zelfs in andere werelddeelen verlangde men die in de laatste jaren, in welke hij een assortiment van 12 kleuren, in 1200 korrels — *naauwkeurig afgeteld* — bestaande, voor een' (*Duitschen*) daalder verkocht; terwijl hij elk jaar buiten staat was, aan alle ingekomene commissiën te voldoen. — Prachtig, inderdaad, was het, des zomers, zijnen violiertuin te zien, wanneer dezelve in vollen bloeï stond. Er was geen einde aan den toeloop uit alle oorden, die zich aan die reusachtige stengels vol keurige bloemen, aan die menigte van kleurmengeling, aan die kruidige geuren niet kon verzadigen. Heuschelijk gaf hij iedereen toegang, en verblijdde zich innig, wanneer men hem zeide, dat zulk een violierbed wel nergens ter wereld zoo fraai te vinden was.

In dit zijn violierrijk leefde, zweefde en arbeidde de minzame DREYSSIG zeker 25 jaren achtereen. Elke plant, die enkelvoudig voorkwam, werd behendig uit den grond genomen, in een' pot gezet, van de overige afgezonderd, en naar derzelver kleur gerangschikt. Zoo stonden derwijze duizende potten op alle ledige plekken van zijn huis en plaats, aan welke hij, tot dat hij er zaad van gewonnen had, zijne bijzondere oplettendheid besteedde, zich in de zaadpeultjes verheugende, die, geel of zilvergrijs, tot goud of zilver rijpten, waarin zij jaarlijks verwisselden.

Om nieuwe kleuren te telen, of verschillende kleuren te vermengen, bevruchtte hij, met behulp van eene veder, door de meeldraadjes van vreemde bloemen, een aantal zijner zaadviolieren; en zijne nieuwsgierigheid kon naauwelijks het volgende jaar verbeiden, dat de planten hare nieuwe kleuren vertoonden. Alsdan vond hij zich dikwijls door geheel nieuwe

eranderingen aangenaam verrast, welke hem dan altijd we- tot nieuwe proeven of navorschingen aanleiding gaven. DREYSSIG was zeer aangenaam in de verkeering, gaarne nemende aan elk onderhoud; maar, wanneer men, langs wegen, achter zijn geheim, om, door gevulde violierbloe-, gevulde buidels te trekken, trachtte te komen, zweeg gemeenlijk stil.

het laatst van November des verstreken jaars vond men n gelukkigen zoon der aarde, door eene noodlottige toe- gheid, verdronken in zijnen vijver. Met hem zijn on- vijfeld vele zijner geheimen ten grave gedaald, het inderdaad bejammerenswaardig is. Een klein geschrift, *Levcojengärtner* (*de Violierkweeker*) getiteld, over de eking en verzorging dezer plant, is het éénige, wat men hem heeft. Of zijne achtergelatene weduwe, welke den ierhandel aanhoudt, de belangrijkste geheimen haars mans, moet de tijd leeren.

RDEEL VAN EEN' PARIJZENAAR OMTRENT ZIJNE LAND- EN STADGENOOTEN.

(*Courrier des Spectacles.*)

ruchteloos zou men buiten *Frankrijk* den oorspronkelijken uk (*le type*) der Egoïsten zoeken. Bij ons, en inzon- heid te *Parijs*, heeft men gelegenheid, den man gade te n, voor wien het algemeene heil niets, en eigene geluk- gheid alles is. Het Egoïsme is uit den schoot der ver- de beschaving ontsproten. Sla het oog op *Monsieur* EGO, n ouden knaap, die zijn hoofdkwartier heeft opgeslagen het middelpunt van een' *restaurateur*, eene leesbiblio- ek, een koffijhuis en eenen schouwburg. Zoo als gij hem en ziet, ziet gij hem morgen; zijne gewoonten, zijne nieren, zijne kleeding zijn onveranderlijk als de uren; hij et, hoe vele malen daags hij moet lagchen; hij heeft zij- genietingen gepeild en zijne gewaarwordingen berekend, niets ter wereld is in staat, de geringste verandering in ne gelaatstrekken te veroorzaken. Zonder bloedverwanten, nder zorgen, zonder vrienden, heeft hij al zijne genegen- len in zichzelven, als in een brandpunt, zamengetrok- n; hij bemint zichzelven als zijn vader, vereert zichzel-

ven

ven als zijne voorouders, aanbidt zichzelven als zijn zoon. De genen, die hem groeten, tot hem spreken, naar zijne gezondheid vernemen, beschouwt hij als dienaars zijner vermaken en zijner ledige uren; hij vervoegt zich tot u zonder toegenegenheid, en verlaat u zonder leedwezen; de menschen zijn voor hem eene grove geldspecie, die hij niet wil bewaren, en de plaats grijpende gebeurtenisfen vertooningen te zijnen voordeele (*à son bénéfice*), waarbij hij zich voorbehoudt te *siffleren* of toe te juichen naar zijn welbehagen. De Voorzienigheid schijnt hem de herhaalde moorden der *Turken* van de *Grieken* in den *Peloponnesus* te gedoogen, om — zijne spijsvertering te bevorderen. Voor hem is 't, dat men aldaar vecht; voor hem ook, dat een ongelukkige verbrijzeld wordt onder het wiel van eene kabriolet, of dat men schipbreuk lijdt op de kusten van de *Kaap de Goede Hoop.* Hem hoorende praten, is hij een groot voorstander der verlichting, des algemeenen vredes, en der volksvrijheid; maar stel hem voor, iets te geven ter bevordering van de voortplanting van het eene, of van de zegepraal van het andere, — alsdan, even als de slak, die buiten haar huisje eene dreigende houding vertoont, wanneer zij alleen is, en zich bij de minste aanraking in zichzelve terugtrekt, trekt ook hij zich even snel terug, en bepaalt zich tot onvruchtbare wenschen en afgesletene zegswijzen. Zonder vaderland, zonder liefde, zonder verbindtenisfen, kent en erkent *Monsieur* EGO in het gansche heelal slechts één vermogen, één wezen, één God; dat is: ZICHZELVEN.

DE NIEUWE CENDRILLON.

In *Frankrijk* had onlangs, bij gelegenheid der vertooning van de bekende *Cendrillon*, een kluchtig tooneel plaats. De Actrice, die deze rol vervulde, had haren kleinen hond, een aardig leerzaam beestje, medegenomen. In het tooneel, waar *Cendrillon* zingt en danst, zich met de tambourin accompagnerende, vernam het hondje niet zoo dra dit wegslepend air, op welks maat men deszelfs gelukkige begaafdheden voor den dans had ontwikkeld, of, aangespoord bovendien door het voorbeeld zijner meesteresse, vloog hij op het tooneel, zonder op het bevel van zijn *debut* te wachten, en begon terstond achter *Cendrillon* te huppelen. Men verbeelde zich de

de bravo's, het handgeklap, het geroep van bis! bis! enz. van het parterre! De Actrice, onbewust van de oorzaak dier buitengewone geestdrift, herhaalde zang en dans; tot dat zij eindelijk hare Mignon, die haar voor het publiek kopieerde, of liever parodieerde, gewaar werd, en zelve in lagchen uitborst. Zij heeft het echter vooralsnog niet gewaagd, wederom in dat ſtuk op te treden, uit vreeze dat men andermaal dien *pas de deux* mogt verlangen! (*)

(*) Iets dergelijks herinnert zich *Redacteur* van onzen grooten Tooneelkunſtenaar SNOEK, wiens fikshond hem, bij eene alleenſpraak, in de rol van *Nero*, (in den *Brittannicus*) eensklaps met veel levendigheids kwam begroeten, en daardoor de *illuſie* niet weinig verſtoorde.

MOTIEF VAN EEN' WAAGHALS.

Een zwemmer kondigde onlangs zijn voornemen aan, een der armen van de *Seine* over te zwemmen. De een beweerde, dat hij zulks niet konde doen; een ander deed hem opmerken, dat het dolzinnigheid zijn zoude, en herinnerde hem, dat hij eene vrouw had. „Wel drommels! gij hebt gelijk, en dit bepaalt mijn beſluit." Hij ontkleedt zich, werpt zich in den ſtroom, en wordt door denzelven weggeſleept. Men vliegt te zijner hulpe, en ziedaar hem gered! Tot zijnent teruggekeerd, verwijt men hem de ligtvaardigheid, waarmede hij zijn onzinnig ontwerp ten uitvoer had gelegd. „Maar, wat duivel!" antwoordt hij, „waarom mij ook herinnerd, dat ik eene vrouw had? Denkt gij, dat ik mij anders zou blootgeſteld hebben aan het gevaar van verdrinken?"

NAVOLGENSWAARDIG VOLKSGEBRUIK.

De boeren in *Piemont*, wanneer hun eene dochter geboren wordt, planten, aan de oevers van de *Po*, duizend ſtuks populierrijsjes. Wordt het meisje groot en trouwt het, zoo velt de vader de populieren, en de daarvan komende gelden zijn tot eene huwelijksgift beſtemd. Sterft het, dan vervallen de boomen aan elke gemeente, op welker grond dezelve zijn geplant. — Ziedaar eene lofwaardige en voordeel aanbrengende gewoonte, die ook elders verdiende nagevolgd te worden.

MENGELWERK.

PROEVE EENER BESCHOUWING DER VOORTREFFELIJKHEID VAN HET MENSCHELIJK GEHOOR BOVEN DE OVERIGE ZINTUIGEN.

(*Vervolg en slot van bl.* 404.)

Daar ik nu het werktuig van het gehoor, in deszelfs uitmuntend zamenstel, genoegzaam ontwikkeld heb, ga ik over tot mijn tweede en voornaamste stuk, waarin ik nader spreken zal over de gewigtige diensten, welke het zintuig van het gehoor, zelfs boven dat van het gezigt, aan het menschdom bewezen heeft en nog bewijst.

Gelijk niets verwonderlijker is, dan de naauwkeurigheid, waarmede het vermogen der stem ons, wederkeerig, de verschillende gevoelens onzer ziel mededeelt en te kennen geeft, zoo is ook niets uitmuntender, dan die wijze voorziening, welke gewild heeft, dat de uitdrukkingen van goede en deugdzame gevoelens aangenaam, maar die van ontrustende, ondeugdzame en verwarrende onaangenaam tot ons gehoor zouden komen; — hierdoor stellen wij belang in elkanders geluk of ongeluk, en voelen ons dus gedrongen, elkander ter hulpe te snellen. Het is de eeuwige Wijsheid, die gewild heeft, dat dit door middel van het spraakvermogen, 't welk het geluid voortbrengt, en door het werktuig van het oor, 't welk het geluid ontvangt, geschieden zoude. — Het gehoor is dus, als 't ware, een onstoffelijk zintuig, hetwelk als *agent* of bemiddelaar van het verstand optreedt; een werktuig, hetwelk alleen in staat is, geheimen te doorgronden, welke het gezigt niet kan ontdekken. Hierom zeide SOCRATES eens tegen iemand: „Spreek, „ zoo gij wilt, dat ik u zie;" dat is: zoo gij wilt, dat ik u zal kennen. Men moge hiertegen aanmerken, dat de mond der wijsheid de oogen *de kaarsen des ligchaams*

noemt. Dit is zoo — dit is natuurkundig waar — de ziel ziet door middel van de oogen; en ik wil gaarne toestemmen, dat de oogen ons, dikwerf, iemands schranderheid, inborst en geäardheid kunnen doen gissen; ja, wat meer is, heerschende driften spreken menigmalen uit en door het gezigt; maar nimmer kan het oog ons de innerlijke gesteldheid der ziel ontdekken; want een zot, die zwijgt, en daardoor zichzelven niet verraadt, wordt dikwerf voor een verstandig man aangezien.

De spraak is, bij uitsluiting, boven alle andere schepselen, alleen aan den mensch, als een uitmuntend en noodzakelijk geschenk, gegeven. Zij is de tolk en tevens het beeld der ziel. Geleerdheid, waarheid en deugd hebben tot de ziel geenen anderen toegang, dan alleen door middel van de spraak en van het gehoor. Deze twee vermogens, gehoor en spraak, staan in zeer naauw verband, beantwoorden volmaakt aan, en stemmen overeen met elkander; het eene is niets, wat zeg ik? *bestaat niet*, zonder het andere; en wanneer deze twee deuren der ziele gesloten zijn, zoo als bij doofstommen, dan blijft de geest eenzaam, ellendig en onnoozel. Door het gehoor ontvangen wij alle denkbeelden buiten ons, en door het spraakvermogen deelen wij die aan anderen mede. Intusschen is dit zeker, dat het gehoor het eerst in aanmerking komt; want zonder gehoor zouden wij spraakeloos zijn. Dit zien wij in doofstommen, die niet spreken, omdat zij doof geboren zijn; want de werktuigen der spraak zijn bij hen even volkomen als bij ons, en in zoodanigen staat, dat, wanneer zij konden hooren, zij ook zouden kunnen spreken. Mogen wij dan niet met regt zeggen, dat het gehoor het uitmuntendste aller zintuigen is, en dat wij dit zintuig als eene bijzondere weldaad der Voorzienigheid mogen beschouwen en erkennen; ja, zoo als ik gezegd heb, het brengt ons nader aan het beeld van God.

Het is schoon, het is eene weldaad, die wij dankbaar moeten bewonderen, dat er, ook in ons vaderland, een Instituut bestaat, waarin doofstommen, door middel van schrift,

schrift, aan het gezellige leven, aan hunne betrekkingen, ja aan zichzelven wedergegeven worden; maar dit toch blijft zeker, geen onvermoeid werkzame en hoogstverdienstelijke GUYOT kan ooit het spraakvermogen aan hen mededeelen; dit is en zal altijd boven het bereik der stervelingen blijven. En, wat is de sprakelooze mensch!

Beschouwt nu den mensch bij zijne eerste wording. Kent hem zoo veel bekwaamheden toe, als gij wilt, wat ware hij dan nog, zonder het vermogen van het gehoor? Moesten zijne afstammelingen niet door middel van het gehoor, even gelijk wij, leeren spreken, waardoor zij alleen voor elkander konden nuttig zijn? Moesten hunne vermogens hierdoor niet aangekweekt worden, ter verkrijging van de noodzakelijke kundigheden?

Ik heb te voren aangemerkt, dat de ondoorgrondelijke wijsheid van den almagtigen Schepper aan het zintuig van het gehoor, boven het gezigt, eene meerdere bekwaamheid, eenen grooteren toestel gegeven heeft, omdat zij met het gehoor zich eene hoogere bedoeling, dan met een der andere zintuigen, voorstelde. Treden wij daaromtrent in een nader betoog.

Niemand heeft ooit God gezien. „Geen mensch," zoo zegt dit voor ons onbegrijpelijk Wezen tot MOZES; „geen mensch zal mij zien en leven!" Wat zoude dan het gezigt, zonder het gehoor, voor den mensch geweest zijn? wat zoude het hem baten, indien het voor hem doodelijk had kunnen worden? Had dan de mensch wel ooit zijnen Maker kunnen leeren kennen? immer tot kennis kunnen komen van hetgene zijn waarachtig geluk zoude uitmaken? — Ziet daar weder eene uitnemendheid van het gehoor boven het gezigt.

Nimmer heeft God gezegd: „Geen mensch zal mij hooren en leven." Neen! alleen door het gehoor, bij uitsluiting van alle andere zintuigen, leerde het redelijk schepsel zijnen Maker kennen. God, in zijne nederbuigende goedheid, sprak tot onzen eersten stamvader, zegende hem, en gaf hem zijne bevelen, die hij, helaas! maar

al te spoedig overtrad. God sprak met NOACH, met ABRAHAM, verscheidene malen, en rigtte met hen een verbond op; zoo ook, met MOZES, als van aangezigt tot aangezigt, en zij stierven niet; Hij deelde hem zijne wetten mede, het volk van *Israël* ten rigtsnoer, bij hunne komst en woning in het beloofde land.

Nu zult gij, met mij, reeds gevoelen, waarom de Almagtige aan het werktuig van het gehoor eene grootere en meerdere uitgestrektheid gegeven heeft, dan aan dat van het gezigt, en tevens de bedoeling, welke de Alwijze zich daarmede heeft voorgesteld; t. w. de vorming en opleiding van zijn schepsel tot eene maatschappelijke en gemakkelijke zamenleving; de voortplanting van het geloof onder het menschdom; en vooral, opdat de mensch daardoor zijne ware bestemming zoude bereiken, en voorbereid worden tot de eeuwigheid.

Verbeeldt u nu den gevallen, en daarbij zoo dooven als sprakeloozen mensch. Hoe ongelukkig zoude hij niet geweest zijn, zonder spraak en zonder gehoor? Hoe zouden de zoo even genoemde oogmerken met en door hem bereikt geworden zijn, daar alles door gehoor en spraak moest voortgeplant worden? Geene kunsten, geene wetenschappen, ter bevordering van zijn maatschappelijk, geene Goddelijke waarheden, ter daarstelling van zijn eeuwig geluk, konden van de vaderen tot de kinderen voortgeplant worden. Trouwens, hoe had zulks kunnen geschieden, zoo lang er geen schrift, geene teekenen ter uitdrukking bekend waren, en alles door mondelinge overleveringen moest worden overgebragt? Immers, hoe vele jaren waren niet verloopen, eer de schrijfkunst werd uitgevonden! — Laat ik hier nog mogen aanmerken, dat, volgens het algemeen gevoelen, de *Egyptenaars* de eerste uitvinders der schrijfkunst waren; maar, reeds lang vóór zij eenig teeken of schrift kenden, om hunne denkbeelden uit te drukken, hadden zij Koningen, regering en wetten; zij beoefenden kunsten en wetenschappen. Zij bedienden zich dus van het *hieroglyphische* of beeldsprakige, waarvan echter de verstaanbaarheid noch

ge-

gemakkelijk, noch algemeen genoeg was, om hetzelve te behouden; zij namen derhalve de toevlugt tot betere, tot duidelijker middelen, en, zoo men wil, zoude zekere THOUT of THOT, geheimschrijver van eenen der *Egyptische* Koningen, de eerste uitvinder van het letterschrift zijn. Hij verliet het *hieroglyphische*, de afbeelding van zinnelijke voorwerpen, en bepaalde zich tot een schrift, hetwelk de klanken der sprekende stem voorstelde. Wanneer wij nu den verloopen' tijd, sedert de wereldschepping en de uitvinding van het letterschrift, in aanmerking nemen, hoe lang zoude dan de mensch in eene diepe onkunde gedompeld zijn geweest, daar wij MOZES, die omtrent 2000 jaren na de schepping leefde, als den eersten historieschrijver kennen, welke de schrijfkunst bij de *Egyptenaren* zal geleerd hebben! Hoe had de kennis van den éénen waren God, bij zoo vele afgodische volken, kunnen bewaard gebleven zijn, naardien dezelve alleen door hoorbare uitdrukkingen moest in stand gehouden worden, terwijl er nog geen beschreven woord aanwezig was?

Wanneer wij nu verder letten op de belangrijke uitdrukkingen, door het Opperwezen, met betrekking tot het gehoor, gebezigd, dan zullen wij ons bevestigd vinden in het gevoelen, dat het gehoor niet alleen het voornaamste zintuig van den mensch is, maar ook, dat het door den Schepper meer aandoenlijk, meer geschikt ter opwekking van gemoedsbewegingen, dan andere zintuigen, gevormd is. Hooren wij JEHOVA zijne oordeelen, zoo over den priester ELI, als over *Jeruzalem*, uitspreken; Hij zegt: „Ik zal een kwaad over *Jeruzalem* uitbrengen, dat ieder, die het hoort, *zijne beide* „*ooren klinken zullen.*" De Almagtige wil met deze woorden den schrik uitdrukken, welken het gerucht zijner oordeelen zoude te weeg brengen op de harten van allen, die hetzelve zouden hooren; en wanneer wij acht geven op die dagen, van welke Hij, die de zon ten licht des daags, de ordening der maan en der sterren des nachts geeft, gezegd heeft: „zij zullen mij alle kennen, van

„ den' grootsten tot den kleinsten ," dan zullen wij zien, dat dit door middel van het gehoor is of zoude worden voortgebragt, offchoon het uitdrukken der gedachten, door middel van het schrift, in die dagen reeds gebruikelijk was.

Om deze reden is het ook opmerkelijk, dat, bij de majestueuze verheerlijking van Hem, door wiens leer deze dagen moesten geboren worden, — ik meen de verheerlijking van onzen Heiland op den statigen *Thabor*, — de eeuwige Vader, toen, bij de plegtige verklaring: „ deze is mijn geliefde Zoon," niet gezegd heeft: *ziet*, maar „ HOORT *Hem!*" Inderdaad, het gehoor wordt hier voorgetrokken boven het luisterrijkst en meest eerbiedwekkend gezigt. Even zoo als, bij de aankondiging van dezen Leeraar der geregtigheid, aan het *Israëlitische* volk gezegd werd: „ ik zal u een' Profeet verwekken, *dien zult gij hooren*," even zoo werd hier gezegd: „ *hoort Hem!*"

Hierbij moeten wij niet vergeten op te merken, dat de Zaligmaker der wereld zijne leer niet door middel van het gezigt, maar door de tusfchenkomst van het gehoor heeft voortgeplant. Hij vergenoegde zich, zijne leer met luide stem te prediken; hetzelfde beval Hij aan zijne leerlingen; en de groote, de geleerde, de verlichte PAULUS zegt: „ Hoe zullen zij in Hem gelooven, van wien „ zij niet gehoord hebben? Zoo is dan het geloof uit „ het gehoor."

Ziet daar, zoo kort mogelijk, u de gewigtige diensten voorgesteld, welke het gehoor, door alle tijden, aan het menschdom bewezen heeft. Geen wonder, dat de Algoedheid aan het zintuig van het gehoor zoo veel toestel, zoo vele bekwaamheden gegeven heeft, ter bereiking van zijne wijze oogmerken. Maar dat, bovendien, de Schepper aan het gehoor, boven alle andere zintuigen, eene gefchiktheid gegeven heeft tot verwekking van gemoedsaandoeningen, blijkt uit de plaatsing van hetzelve in de nabijheid der hersenen, en de gemeenschap met het vijfde en achtste zenuwpaar; makende zulks, naar

het

het oordeel der geleerden, dit zintuig vooral bekwaam ter opwekking van aandoeningen en hartstogten. En, inderdaad, het gehoor wekt, meer dan alle andere zintuigen, de grootste aandoeningen en bewegingen in onze ziel. Noch het gezigt, noch de smaak, noch eenig ander zintuig, verwekt immer zulke verrukkingen, ontsteltenis, onlust of schrik in de ziel, als het gehoor, omdat derzelver toegang met geen het minste gerucht, klank of stem vergezeld is.

De spraak, de stem, het geluid dringt, door middel van het gehoor, tot plaatsen, waar het scherpst gezigt niet kan indringen; ongetwijfeld, omdat de stem of het geluid, zonder verandering van hoedanigheid, tot in de kronkelende poriën der ligchamen, kan doordringen. Bovendien, de stem verspreidt zich aan alle zijden, omdat de geluiden zichzelve voortbrengen en vermenigvuldigen. Trouwens, zoodra een eerste geluid zich hooren laat, ontstaan er, door middel der lucht, onmiddellijk, ontelbare luchtgolvingen van dezelfde soort, waardoor de stem de geheele ruimte vervult, waar zij zich hooren laat, terwijl de toon tot in de verborgenste schuilhoeken overal en rondom henen klinkt. Geheel anders is het met de zigtbare voorwerpen, dat is met het oog; dit volgt altijd regte lijnen, wanneer het zich van het eene voorwerp op het andere vestigt; om deze reden kunnen wij niet op ons hoofd zien, terwijl wij, integendeel, het geluid van alle kanten gewaarworden en vatten kunnen.

Na al hetgene ik tot hiertoe van het gehoor gezegd heb, dunkt mij echter, meer dan eenen mijner hoorders bij zichzelven te hooren zeggen: „Ja, dit moge nu al„les waar zijn; maar toch ware ik liever doof dan „blind." Hierdoor ben ik in de noodzaak, een' stap nader tot onszelven te komen.

Wij moeten de zaak niet in het afgetrokkene, niet ieder voor onszelven en in onze beroepsbezigheden beschouwen; want, vraagt dan eenen schilder: „wat waart „gij liever, doof of blind?" hij zal u spoedig antwoorden: „doof!" en geen wonder: blind zijnde, ware hij

buiten ſtaat, de afbeelding van eenig voorwerp te vervaardigen, naardien hij zich dit door middel van het gezigt moet vertegenwoordigen. Vraagt dit echter eens aan mij of iemand mijner kunstbroeders, en wij zullen u, zoo luid mogelijk, toeroepen: „ liever blind! dan blijven „ wij nog in ſtaat tot de uitoefening onzer kunst." Gij gevoelt dus, dat men de zaak uit dit oogpunt niet moet beſchouwen; men moet den mensch, afgeſcheiden van zijne beroepsbezigheden, in de zamenleving, als een gezellig ſchepſel, gadeſlaan, en dan blijft de vraag: „ wie „ is voor zijnen medemensch, wie is voor zichzelven on„ gelukkiger, de doove of de blinde?"

Beſchouwen wij die beiden in het gezellige leven. Verbeeldt u eenen dooven in uw gezelſchap. Hoe lastig wordt hij u, daar gij geene redewisſeling met hem houden kunt! Gij laat hem, ſtilzwijgend, aan zichzelven over. Evenwel, de welvoegelijkheid eiſcht, hem ook eens toe te ſpreken. Nu ſchreeuwt gij uwe keel bijna te berſten met de vraag: „ hebt gij ook van dat droevig ongeluk ge„ hoord?" en bekomt misſchien ten antwoord: „ wat „ belieft u?" Gij herhaalt, uwen mond aan zijn oor ſluitende, uwe vraag, en gij ontvangt een: „ ja, het weêr „ ziet er droevig uit; ik vrees voor regen." o, Hoe ongelukkig! Gij kunt met dat mensch niet praten, en de ongelukkige doove is al ſpoedig tot verveling, zoo niet dikwerf tot een voorwerp van beſpotting; terwijl hij, bedroevend voor zichzelven, zich, hoewel in gezelſchap, als een verlatene, in een' eenzamen en ſomberen kerker, beſchouwt; hij hoort niet, wat er geſproken wordt; denkt ſpoedig, het voorwerp van een beſpottend geſprek te zijn; wordt achterdochtig en gemelijk, waartoe een onſchuldige lach ſomtijds aanleiding of voedſel verſchaft; en ziet daar, zoo voor hem als voor anderen, alle gezelſchappelijke genoegens, indien niet geheel verbannen, ten minſte grootendeels verſtoord en verbitterd. Maar beſchouwt hem nu verder in zijnen afgetrokkenen toeſtand. Omringd door eene droevige en eeuwige ſtilte, wordt zijne ziel als verſtompt; zij verliest haar vermogen van op-

mer-

merking, en op het eertijds vlugge en schrandere gelaat vertoont zich nu eene merkbare simpelheid, die, op het eerste gezigt, het gemis van het edel gehoorvermogen aan den dag legt. Mogelijk zegt gij, en wij willen het vooronderstellen: *hij leest.* Dan, het is niet minder zeker, dat de hoorbare overbrenging, door middel van de stem, veel vooruit heeft boven de sombere lezing des dooven; hetgene ook door de ondervinding ten volle bevestigd wordt.

Kan ik hiervan afstappen, zonder aan te merken, van hoeveel gemis de Goddelijke muzijk is voor den dooven mensch? — Wanneer ik dit met ernst overweeg, dan is het gemis dezer kunst, die men niet genoeg acht, niet genoeg als een weldadig geschenk der Goddelijke goedheid erkent, waardoor het Opperwezen van ons wil verheerlijkt worden, — die kunst, welke zoo dikwerf, in eene sombere gemoedsgesteldheid, opbeuring en verademing te weeg brengt, treurige oogenblikken vervrolijkt, en in onstuimige, voor den Godsdienst ongeschikte gemoederen, kalmte, stille gelatenheid en vertrouwende opwekking doet geboren worden, — dan, zeg ik, is het gemis dier kunst voor den doofgeborenen zeer groot.

Dan, welligt ontstaat hier, bij den een' of ander' mijner hoorders, deze bedenking: „Naardien vele menschen „ten eenemaal van muzikaal gehoor misdeeld zijn, staat „de geheel doove mensch met de zoodanigen niet meer „dan gelijk." Laat ik hierop mogen zeggen: schoon men weinig menschen vindt, *geheel* van muzikaal gehoor ontbloot, zijn er echter, die niets voor deze kunst gevoelen, ja mogelijk dezelve wel haten. Wel nu, dan staan deze, in dit opzigt, bijna gelijk; en zij, die gevoelen, wat muzijk is, kunnen niet nalaten ook deze te beklagen.

Beschouwen wij nu den blindgeboren', of, in zijne vroege jeugd, door toeval, van zijn gezigt beroofden mensch. — Eene eeuwige donkerheid omringt hem, die ons, bij het eerste indenken van zijnen toestand, met siddering doet uitroepen: „liever doof dan blind!" Maar beschouwt

nu zijne zielsvermogens: zij zijn, even de onze, door onderwijs, in kennis toegenomen; hij is dikwerf zeer schrander, en in het gezellige leven hindert zijne blindheid niets, daar hij, in gezelschap zijnde, een onderhoudend gesprek met levendigheid volhoudt, uwe vragen met vlugheid beantwoordt. Zijne bijzondere oplettendheid, door middel van het gehoor, vergoedt u bijna het gemis van zijn gezigt. — Ja, maar, hoe ongelukkig! hij, die zijn gezigt mist, moet altijd iemand tot zijnen leidsman hebben; want welke gevaren omringen hem niet, die hij niet zien kan, en daarom niet kan ontwijken! — Dat is zoo; maar zoudt gij dan denken, dat de Schepper aan den mensch het gehoor mede niet verleend heeft, om zich ook daardoor voor gevaren te beveiligen? De blinde kan, door middel van het gehoor, van verre aankomende gevaren dikwerf beter ontdekken dan de doove; want niet zelden doen zich aan het gezigt hinderpalen op, die voor hetzelve ondoordringbaar zijn. Het moge waar zijn, dat zulks eenigermate van den aard der gevaren zelve afhangt; maar, zelfs dit gesteld zijnde, staan mogelijk bejden gelijk. In mijne laatste afdeeling zal ik hieromtrent nog iets aanvoeren.

Natuurlijk volgt nu de vraag: „ Wat is vlugger of „ sneller, wat meer aan dwaling onderworpen, het ge- „ hoor of het gezigt?" Hierover slechts nog een enkel woord.

Het is zeker, dat het gezigt veel sneller is dan het gehoor. Lichtstralen loopen oneindig sneller voort dan gehoorstralen; want, zoo ras wij onze oogen op een zeker punt bepalen, zien wij het ook. Natuurkundigen verzekeren ons, dat het licht der zon in den tijd van 7 of 8 minuten tot onzen aardbol afdaalt; terwijl de ongelijk grootere snelheid van het licht, boven die van het gehoor, proefondervindelijk bevestigd wordt bij het losbranden van een stuk geschut, wanneer het vuur veel eerder gezien dan de slag gehoord wordt. Intusschen behoeven de gehoorstralen ook dien graad van snelheid niet te bezitten, welke aan de lichtstralen eigen is, naardien de

af-

afſtand, binnen welken wij, door middel van de ſpraak, onze gevoelens aan elkander mededeelen, niet zeer groot zijn kan.

De ſnelheid van het geluid wordt, door voorname natuuronderzoekers, als MERSENNUS, DERHAM en anderen, dus bepaald: dat een geluid, in den tijd van ééne ſeconde, 1108 Rijnlandſche voeten doorloopt; hetwelk oneindig minder ſnel is dan het gezigt. Wanneer men alzoo van een in werking zijnde klokkenſpel 1108 Rijnlandſche voeten verwijderd was, zou de ſpeler ten minſte ⅛ verder zijn dan men hem hoort. De reden dezer mindere ſnelheid van het gehoor is hierin gelegen, dat een ligchaam, hetwelk een ander in beweging brengt, tusſchentijd noodig heeft, om zijne beweging aan hetzelve mede te deelen; zoodat de klank, welke, in het voortgaan, de aangrenzende luchtſtroom bewegen moet, meer tijds behoeft, om op eenen afſtand gehoord te worden, dan het gezigt, om de voorwerpen te herkennen. Maar het is eene bijzonderheid, door de ondervinding bevestigd, dat ſterke en zwakke geluiden even ſpoedig tot het gehoor komen, daar wij, bij het ſpelen van klokken, de zware van 5000 ponden gelijktijdig en niet ſpoediger hooren dan de ligte van 25 ponden.

Het tweede gedeelte der vraag: „welk zintuig, het gezigt of het gehoor, wel het meest aan dwaling zoude onderhevig zijn," is moeijelijk te beantwoorden. Beide deze zintuigen zijn aan ziekten onderhevig; op beide heeft het zenuwgeſtel eenen merkelijken invloed; beide hebben hunne misleidingen. Het gehoor is dus niet minder vrij van toevallen dan andere zintuigen, waardoor het ons kan misleiden, zoo als b. v. de geluiden, welke, ſchoon niet beſtaande, ons in de ooren ſchijnen te klinken, hetgene wij gewoonlijk het ruiſchen der ooren noemen, waarbij wij hooge toonen, als van een klein fluitje, of lage, als van een *bourdon*, ſchijnen te hooren. Maar niet minder worden wij, in zigtbare voorwerpen, door het gezigt misleid, hetwelk ons dezelve nu eens grooter, dan kleiner, nu eens gebroken of omgekeerd, dan

dan weder groen, geel of blaauw, en, eindelijk, ook wel eens verdubbeld vertoont, naarmate van de voorwerpen, welke de lichtstralen uitschieten of terugkaatsen. Echter, wil men, dat het gehoor minder aan misleiding zoude onderhevig zijn dan het gezigt, naardien de gebreken van het laatste menigvuldiger zijn: want, wanneer, in de waterachtige vochtigheid van het oog, zich eene stof, in de gedaante van een vlies, voor den oogappel zet, noemt men dit *de graauwe staar*; ingevalle het kristallijne vocht ondoorschijnend wordt, heet het *de zeegroene staar*; en wanneer de gezigtzenuwen hare gewaarwordingen verliezen, is het *de zwarte staar*. Bijziende te zijn, dubbel te zien, enz. zijn alle misleidende gebreken des gezigts, welke het zeer waarschijnlijk maken, dat het gehoor minder aan misleidingen onderworpen is, dan het gezigt.

Mijn tweede stuk hiermede genoegzaam voldongen achtende, ga ik nu over tot het laatste, waarin ik nog iets zeggen zal van het verband tusschen onze zintuigen, en over den dienst, dien zij elkander, bij gemis van een derzelven, wederzijds bewijzen.

Het is zeker, dat de wijze Schepper een onderling verband tusschen onze zintuigen verordend heeft, opdat het eene het gebrek des anderen eenigermate zoude kunnen vergoeden. Dan, het schijnt, dat het gehoor, met betrekking tot onze overige zintuigen, gelijk staat met den mensch, in betrekking tot de dieren, ontbloot van eenige hulp der overige zintuigen. Trouwens, geen ander zintuig kan de plaats van het gehoor noch van de spraak bekleeden, omdat zij beide onstoffelijke vermogens zijn. Hoe groot is dus de waarde van het gehoor, daar het volstrekt geene hulp van de overige zintuigen ontvangt! Het schijnt mij toe, dat de reden, waarom het gehoor verstoken is van die middelen, welke de overige zintuigen te stade komen of bijstand bieden, daarin te vinden is, dat het gehoor eene bijzondere bestemming heeft, tot uitdrukking en overbrenging van die gevoelens, welke alleen door de spraak openbaar en kennelijk worden kunnen;

nen; het moest, door eene gestadige oefening, een fijner gevoel verkrijgen, om alle stembuigingen te kunnen vatten, en dezelve getrouwelijk aan de ziel over te brengen: om welke reden het gehoor, bij de ouden, *het geleerde zintuig* genoemd wordt. Inderdaad, er bestaat een bijzonder verband tusschen het gezigt en het gehoor; beide zijn nabij de hersenen geplaatst; men mag dezelve als boven de drie andere uitmuntende beschouwen. Het missen van het gezigt moge allerongelukkigst zijn; maar in dit geval heeft de Schepper gezorgd, dat andere zintuigen aan hetzelve de behulpzame hand kunnen bieden; en, om dit verlies eenigermate te herstellen, in gevallen van geheele blindheid, wordt het gezigt niet alleen door het gevoel geholpen (*), maar het gehoor vergoedt bovenal het gemis van het gezigt, omdat de indrukken, die het door de buitenlucht, welke het geluid overbrengt, ontvangt, overeenkomen met de werking der lucht, welke ons bezielt, waardoor dezelve levendig aan onze verbeelding, ja aan ons geheele aanzijn, medegedeeld en ingeplant worden; terwijl deze indrukken zich langer staande houden, dan die, welke wij op eene andere wijze ontvangen. Ten gevolge hiervan vindt men blindgeborenen, welke aan zienden bijna niets toegeven, en zonder leidsman hunnen weg vinden. Het gehoor zegt hun, of zij zich in groote of kleine ruimten bevinden; door het gehoor weten zij, hoe groot de gene is, met wien zij spreken; en welke kunstenaars vindt men dikwerf onder blinde menschen, die in de muzijk uitmunten, en, door het gemis van het gezigt oplettender geworden, in deze kunst onbedenkelijke vorderingen maken, zoodat zij zienden verre overtreffen! Nimmer vindt men, zoo bij doofgebore-

re-

(*) Het gevoel kan echter het gehoor in niets te stade komen. Door het zintuig des gevoels, hoe noodzakelijk ook voor den mensch, zoude hij nimmer hoogere begrippen hebben kunnen verkrijgen; schoon RICHERAND zulks beweert. Wij kunnen dit aan niets anders dan aan het gehoor toeschrijven.

tenen als bij toeval dooven, die schranderheid, die opmerkzaamheid, welke men bij blinden aantreft.

Na al het gezegde zult gij, vertrouw ik, mij toestemmen, dat de blindgeborene minder ongelukkig is dan de doofgeborene. — Wat nu de toevallige blind- of doofheid betreft, deze hangt veelal af van de betrekking, waarin wij verkeeren, zoo wel als van den stand, waarin wij geplaatst zijn.

Ziet daar, M. H., de taak volbragt, die ik mij had voorgeschreven. Ten slotte wensch ik, dat niemand uwer zijn gezigt moge verliezen, naardien het altijd aangenaam is, elkander te kunnen aanschouwen; maar evenzeer wensch ik u allen het behoud van het gehoor, opdat wij nog lang, door *verscheidenheid*, doch steeds in *overeenstemming*, nuttige kundigheden mogen opzamelen!

HET ANIMALISCH MAGNETISME IN FRANKRIJK:

DOOR

G. BAKKER,

Professor te Groningen.

In de beoefening der Natuurkunde zoo wel, als in die der Physiologie des levens, der Geneeskunst, ja bijna in alle vakken van menschelijke wetenschap, nemen wij zekere tijdperken waar, gedurende welke men zich op het eene of andere deel van deze studiën meer bijzonder toelegt, om hetzelve, na verloop van eenigen tijd, wederom te laten varen, of voor het minst niet als hoofdonderwerp te blijven aanhouden. Men weet, dat dit het geval was met de werktuigelijke, en daarna met de scheikundige, beschouwing van lucht en water; met de Elektrisiteit, zoo wel die door glaswrijving als door het later uitgevonden werktuig van *Volta* wordt opgewekt: eenmaal aan alle kanten onderzocht zijnde, moesten zij eindelijk ophouden eene zoo levendige belangstelling voort te brengen. De elektrische werking was mede een' tijdlang hooggeschat wegens haar heilzaam vermogen in ziekten,

maar

maar vermogt haren roem niet beter ſtaande te houden, dan een aantal andere geneesmiddelen, welke door volgende verdrongen werden, of alleen door het tijdsverloop den prikkel der nieuwheid verloren. Onaangename gebeurtenisſen, ongeluksverhalen, het zij dan waar of verdicht of vergroot, werken als zoo vele oorzaken mede, om den val van hooggeprezene ontdekkingen te beſpoedigen, en de meest belovende ondernemingen, ſomwijlen in de geboorte, te verſtikken, gelijk zulks plaats had bij de overgieting van het bloed in menſchen en dieren; ja zelfs heeft één leeftijd den boosaardigſten vijand van leven en gezondheid, door de heilrijke *vaccine* ten ondergebragt, en, door de trage onverſchilligheid jegens dit eenvoudigſte aller hulpmiddelen, het hoofd met nieuwen moed weder zien verheffen.

In eenige van deze omſtandigheden ligt reeds het antwoord op de veelmalen herhaalde vraag: waarom ook de praktijk van het Magnetisme, na eenige jaren met kracht te zijn doorgezet, daarna zoo zeer verſlapt is, dat ſlechts weinigen zich thans daarmede bezig houden? Te regtmatiger is dit antwoord, in zoo verre de oorzaken der verflaauwing bij het Magnetisme nog menigvuldiger en krachtiger zijn, dan bij eenige andere natuurwerking. Dit zal wel niemand in twijfel trekken, die bekend is met het aanmerkelijk tijdverlies, met de daartoe vereischte inſpanning en opgeruimdheid, met het onaangename en vervelende der bewerking, bijzonder wanneer de treffende verſchijnſelen van het ſomnambulisme, door de gewoonte van eenige jaren, opgehouden hebben den geest te verlevendigen. Ook voor anderen verliezen de waarnemingen langzamerhand haar gewigt, met dat gevolg, dat de oude, vermoeide magnetizeurs bezwaarlijk door nieuwe vervangen worden. Eindelijk geraakt bij het algemeen de geheele zaak in vergetelheid: want hoe ware het anders mogelijk, dat, om ſlechts één voorbeeld te noemen, men volſtrekt niets meer verneemt van het *magnetizeren van dieren*, hetwelk echter zoo weinig bezwaren, en te gelijk het voordeel heeft van onder elks bereik te liggen?

Maar

Maar het Magnetisme heeft, in vergelijking met andere natuurkrachten, nog dit bijzondere, dat de denkwijze (beter misschien de gemoedsaard) van sommige menschen voor hetzelve minder ontvangbaar is: hoe meer wij, namelijk, geneigd zijn, om de verklaring der hoogere werking van het leven te doen naderen aan de werktuigkundige en chemische natuurkrachten, hoe scherper afzonderingslijn wij trekken tusschen het vermogen van ligchaam en geest, en hoe minder de ineensmelting der physiologische en psychologische leer wordt toegelaten, des te vreemder en onbegrijpelijker moet ons het Magnetisme toeschijnen; zoodanig zelfs, dat het gevoel voor deszelfs waarheid, door menigvuldige en luidsprekende waarnemingen verkregen, ligt weder aan het wankelen gebragt wordt, het zij door geleerde aanmerkingen van sommigen, hoewel zij blijken geven van de zaak zelve bij ervaring niet genoeg te kennen (STIEGLITS), of door gemoedelijke bezwaren van anderen (HUFELAND), welke, offchoon in zichzelve eerbiedwaardig en ook in alles niet ongegrond, nogtans grootendeels individueel zijn, en in geen geval altoos de wezenlijkheid en het bestaan dezer werking kunnen aantasten. Om niet te spreken van walgelijke vertoonmaking en schadelijke misbruiken, die de waarheid en het belang der zaak toch eigenlijk niet verminderen, en alleen daardoor kunnen beteugeld worden, dat de praktijk van het Magnetisme in handen blijve van daartoe geschikte beoefenaars.

Uit het boven gezegde omtrent den gemoedsaard der menschen is dan ook blijkbaar, dat niet alle tijden en alle natiën voor het Magnetisme even vatbaar kunnen zijn; gelijk mede de ondervinding leert, dat, waar en wanneer men de Natuur meer uit een dynamisch en zelfs eenigzins mystisch oogpunt beschouwt, de verschijnselen van dit vermogen op den weg der waarheid eenen hoogeren rang bekleeden: welk verschil gemakkelijk in het oog valt, bij eene vergelijking van den tegenwoordigen staat van het grootste gedeelte van *Duitschland* met dien van *Frankrijk*. Bij de *Duitschers* vestigde zich de aandacht

op

op het Magnetisme, te gelijk met het gemelde tijdvak der wijsbegeerte, en hield zich bij voortduring staande; de *Franschen*, daarentegen, grepen hetzelve, als eene nieuwe zaak, reeds vroeger en met de grootste geestdrift aan; met dat gevolg, dat het getal der in dien korten tijd daarover geschrevene boeken dat van alle andere volken, tot zelfs op heden toe, misschien te boven gaat. Maar deze *kolos op leemen voeten*, gelijk dezelve in een destijds uitgekomen boekje genoemd wordt, begon spoedig ineen te zinken, en werd eindelijk door een' magtigen slag geheel omvergeworpen; zoodanig, dat een openbaar voorstander of beoefenaar van het Magnetisme, na de beslissende uitspraak van het alvermogend wetenschappelijk gezag, in het oog der menigte niet alleen eene bijzondere zwakheid van verstand zoude verraden; maar zich daarenboven aan eene dadelijke vervolging blootstellen van hen, die de magt daartoe in handen hadden.

Zoodra echter het licht van gedachten- en gewetensvrijheid in *Frankrijk* was opgegaan, en de stormen, welke dit hoogst belangrijk tijdperk hadden aangevoerd, begonnen te bedaren, kwamen ook de mannen van den eersten tijd, die, na met heldere oogen en op de regte wijze gezien te hebben, aan de waarheid van het Magnetisme nooit getwijfeld hadden, weder in het openbaar te voorschijn. Onder deze maakten de ijverige DE PUYSEGUR en de bezadigde DELEUZE van het vertrouwen, hetwelk beider jaren en ondervinding inboezemden, gebruik, om hunnen landgenooten den blinddoek te ontrukken. Vele anderen, reeds opgewekt door de gemeenschap met vreemde landen, welke het krijgsgeluk den *Franschen* geopend had, vereenigden zich met hen, ter oprigting van eene *Société du Magnétisme* te *Parijs*, welker handelingen, benevens eene geschiedenis van het voorgaande tijdvak, met die der alleroudste en eerste sporen dezer natuurwerking, men verzameld vindt in het door haar uitgegeven *Archif*, vervolgens *Bibliothèque, du Magnetisme animal*. Nu ook begon het Magnetisme, van het oude schuim gezuiverd, zich in een helderder licht te

vertoonen; te gelijk vernam men niet meer van de aanstootelijke openbare behandelingen; hoewel een zekere Abbé FARIA, in de hoofdstad, zijne somnambulen als in een schouwspel, en, indien de getuigenis van den Heer JOUY in dezen genoegzaam is, met veel winderigheid en kwakzalverij ten toon stelde (*).

Aanmerkelijk was nu ook het getal der openbare bestrijders verminderd, en scheen zich geheel te versmelten in de *Dictionnaire des sciences médicales*, alwaar het Magnetisme, in de inleiding met een enkel woord alvorens afgevaardigd, als een goochelspel, waaromtrent het twijfelachtig is, of in een algemeen geneeskundig boek

wel

(*) Volgens dezen geestigen en verstandigen schrijver, behelst de inleidende redevoering en de geheele magnetische bewerking van den Heer FARIA, niettegenstaande zijn Professoraat in de Filozofie, niets dan vergrooting en onzin; ja zelfs zoude hij zich tot bedriegerij verlagen. Dit gewigtig oordeel moet zich vestigen op eenige aangehaalde perioden, met bijvoeging van eene en andere vergissing in de uitspraken der somnambulen. Verder gewaagt de waarnemer van de *gelaatskleur* van den Abbé, *verdonkerd door het brandend zonnevuur van Goa*, en noemt hem *den Wijsgeer van de kust van Malabar*, zonder nogtans op te geven, welke betrekking deze kleur en landaard hebben mogen tot de zaak, door hem behandeld. — Naar het mij toeschijnt, heeft de Professor grootelijks ongelijk in zijne behandeling open te stellen voor het publiek, en bijzonder voor dat van *Parijs*, waar zelfs ernstige wetenschappen onder het gebied der Mode staan. Maar daarentegen handelt de Heer JOUY gewisselijk niet wijsgeerig, wanneer hij, na alvorens gesproken te hebben, aangaande hetgene hij noemt *le jonglerie du Mesmerisme*, over hetgene bij deze openbare behandeling voorgevallen is, zich op volgende wijze uitdrukt: „Ik zal niet zeggen hetgene ik gezien heb; het is genoeg daarmede den spot te drijven, beter dan berigt daarvan te geven." Er is toch wel geene zaak zoo gewigtig, geen onderwerp zoo heilig, waarover iets dergelijks niet door iedereen gezegd kan worden, en door velen niet meermalen gezegd is.

wel behoort gesproken te worden (*), daarna echter, bij het woord zelve, eene zeer uitvoerige beschrijving waardig schijnt geoordeeld te zijn, welke vervolgens door den Heer DELEUZE opzettelijk wederlegd is. De lezer, die in de zaak belang stelt, moge hier, gelijk bij alle andere voor- en tegenschriften, voor zichzelven oordeelen, aan welke zijde de eenvoudige waarheid der ondervinding, aan welke de kunstige drogreden te vinden zij; en of het, gelijk men ons nog heden blijft voorstellen, bij een onderwerp van dezen aard, voor eene juiste redenering kan gehouden worden: „dat de *mogelijkheid* der zaak *alvorens* moet aangewezen zijn, *omdat* alleen het mogelijke wezenlijk kan worden." (†)

Eindelijk bragt eene en andere zware ziekte, door dit geneesmiddel ten spoedigste hersteld, op nieuw een aantal Geneeskundigen bijeen, welke, hetzij onkundig van of niet overtuigd door de duizende waarnemingen van dezen aard en van de verschijnselen van het somnambulisme, nu besloten, om, door eigen onderzoek, zichzelven van allen twijfel te ontheffen. Den uitslag van deze pogingen vindt men in het volgende boekje: *Exposé des expériences sur le Magnétisme animal, faites à l'Hôtel Dieu à Paris, pendant le mois Oct., Nov. et Dec. 1820,*

(*) „Zullen wij spreken (deze zijn de woorden dier inleiding) van het Mesmerisme, eene soort van vernieuwde goochelkunst (*jonglerie*) van PARACELSUS, hetwelk, in het midden van eene der verlichtste eeuwen, nogtans eene menigte van dweepzieke aanhangers vond? Indien het dezer uitvinding van het charlatanisme somwijlen gelukt is eenige kwalen te verzachten, heeft men dien goeden uitslag alleen te danken aan de kracht eener verbeelding, welke, het zij door onkunde of door eene blinde ligtgeloovigheid, voorbereid was tot het gemakkelijk aannemen van alle indrukken, welke men aan dezelve heeft willen geven." *Introduction, pag. CXVI.*

(†) HUFELAND, het laatste gedeelte zijner *Medicina magica*, en *Journal der praktischen Heilkunde*, 1823, 6de Stuk, bladz. 12; vertaald in de *Vaderl. Letteroef.* 1823, No. 4.

1820, *par* J. DUPOTET, *étudiant en Médecine de la Faculté de Paris, etc. à Paris*, 1821, 80 *pag.* 8*vo*. Van deszelfs aankondiging, in de *Revue encyclopédique*, 12de Stuk, Dec. 1821, bladz. 602, vindt de lezer hier de vertaling, met bijvoeging alleen van een paar tusschen ( ) gestelde woorden, ter opheldering.

„Indien de proeven van den Heer DUPOTET naauwkeurig zijn; indien de Heer HUSSON, Geneesheer bij het *Hôtel Dieu*, inderdaad getuige geweest is van de omstandigheden, van welke hij in zijn procesverbaal berigt geeft; indien de dertig Geneeskundigen, die dit procesverbaal onderteekend hebben, niet bij voortduring door schijn bedrogen zijn geworden; indien men, eindelijk, geloof mag hechten aan authentieke verzekeringen, — dan is de groote twijfeling aangaande het bestaan en de kracht van het Magnetisme opgelost; de Heeren Commissarissen des Konings (welke in 1786 bij den Heer DESLON de zaak onderzochten, en als eene werking alleen der verbeelding verklaarden) hebben zich dan bedrogen, en behoort MESMER gerangschikt te worden onder de mannen van genie, welke door hunne tijdgenooten miskend en vervolgd zijn.

„Den 20 October 1820 had de Heer ROSEN, Med. Dr., gedurende het bezoek der zieken in het *Hôtel Dieu*, gelegenheid, om met den Heer HUSSON te spreken over eene magnetische genezing, van welke de beroemde Geneeskundige, de Heer DESPREZ, een bijzonder berigt had ingezonden van het Genootschap der praktische Geneeskunde te *Parijs*. De laatstgenoemde had aan zijne ambtgenooten kennis gegeven, dat het Magnetisme, aangewend tegen eene zenuw-heupjicht, welke tot hiertoe alle gewone geneesmiddelen hardnekkig wederstaan had, in een' zeer korten tijd de genezing dezer ziekte bewerkt had (*). Eenige Doctoren en Studenten in de Geneeskun-

(*) De Heer DESPREZ heeft aan hetzelfde Genootschap de waarneming medegedeeld van eene slepende bort-ziekte (*cholera chronique*), langs denzelfden weg genezen, wanneer drie

kunde verzochten daarop den Heere HUSSON, dat hij mogt veroorloven, van dit hun onbekende middel, bij eenige ongeneeslijke zieken, de proef te nemen. Deze ſtemde daarin toe, onder voorwaarde nogtans, dat en de zieken en zij, welke bij de behandeling zouden tegenwoordig zijn, door hemzelven werden uitgekozen, en dat de magnetizeur geene vragen zoude doen, dan die hem zouden worden opgegeven. Dit aangenomen zijnde, gaf men aan den Heer DUPOTET een jong meisje ter behandeling over, lijdende aan hysteriſche zenuwtoevallen benevens eene krampachtige braking, welke door niets hadden kunnen geſtuit worden; zij was reeds opgegeven, en haar dood beſchouwd als onvermijdelijk. Van den eerſten dag af, dat zij gemagnetizeerd geworden is, hielden de brakingen op; na eenige behandelingen is de zieke in het ſomnambulisme overgegaan, en hebben de meest afgewisſelde, de ſchranderſte en naauwkeurigſte proeven de Geneeskundigen overtuigd, dat de magnetiſche werking *waarlijk beſtaat*, dat dezelve *geneeskracht bezit*, en dat zij *geheel onafhankelijk is van de verbeelding*.

„ Onder de waarnemingen, welke de algemeene verbazing hebben voortgebragt, zullen de Geleerden ongetwijfeld den ſtaat van afgeſcheidenheid (van de buitenwereld, *iſolement*) en de ongevoeligheid opmerken, waarin gedurende den ſlaap, welken men magnetisch noemt, de jonge dochter SAMSON, benevens nog twee andere, gedompeld waren. De Heer RECAMIER mogt de eerſte in de ooren ſchreeuwen, haar ſchudden, drukken, knijpen, vijfmalen achtereen, uit al zijne magt; hij heeft geen het minſte teeken van gevoel kunnen voortbrengen. Verbaasd door zulk een verſchijnſel, beſloot hij, de proeven tot het uiterſte te drijven; dien ten gevolge heeft hij, bij de behandeling op den 6den en 8ſten Januarij 1821, eene *moxa* doen branden op het bovenſte van de regter dije van den ſomnambule STARIN, en op den hart-

drie Geneeskundigen, de Heeren MOREAU, FOUQUIER en DESPREZ, aan de herſtelling wanhoopten.

hartkuil van eene andere, genoemd LISE LE ROY. De eerstgenoemde kreeg eene brandkorst, zeventien lijnen lang en elf lijnen breed; die der andere was slechts vijftien en negen lijnen. Geen dezer zieken heeft, het zij door *schreeuwen*, het zij door *bewegingen*, of door *verandering in den pols*, het geringste bewijs van gevoel getoond. De lezer zij verwittigd, dat dit een letterlijk afschrift is van het procesverbaal dezer twee dagen. Onder het getal der getuigen zijn de Dames SAINTE MONIQUE, SAINT SAUVEUR en SAINT ELOY (*waarschijnlijk barmhartige zusters van het Hôtel Dieu*); verder de Heeren ROBOUAM, GIBERT, LAPÈVRE, BERGERET, CARQUET, CREQUI, TRUCHET, allen Geneeskundigen.

„Tot besluit moet ik bekennen, dat het mij onmogelijk is, te begrijpen, hoe de Heer HUSSON, die niet geschroomd heeft, deze verschijnselen acht dagen lang, bij zijn onderwijs aan het ziekbed, in tegenwoordigheid van honderd-en-vijftig Geneeskundigen, te verhalen, tot hiertoe geweigerd heeft, een berigt daarvan in te zenden aan de Akademie der Wetenschappen. Het moet hem toch, naar mij dunkt, niet onbekend zijn, dat, wanneer men zoodanige waarnemingen alleen doet voor zichzelven, er nog wel eenige eeuwen kunnen verloopen, alvorens eindelijk het algemeen gevoelen omtrent dit belangrijk onderwerp zal gevestigd zijn." — B.

Tot het oogmerk boven genoemd zal deze aankondiging alleen, zonder bijvoeging van de meer uitvoerige beschrijving der omstandigheden, in het boekje zelve vermeld, genoegzaam zijn. Voor hen, die het Magnetisme slechts eenigzins kennen, moet dit berigt wel een vreemd en zonderling aanzien hebben. Zij zullen daarin opmerken het besluit van den Redacteur tot het bestaan dezer werking, met al deszelfs gevolgen op den verleden' tijd, onder de bepaalde voorwaarde nogtans, dat de getuigenissen van al deze Geneeskundigen niet alleen naauwkeurig, maar ook niet verdicht zijn; de verklaring verder van Doctoren en Studenten, van geheel onbekend te we-

zen

zen met deze werking der menschelijke natuur, welke derhalve nog niet belangrijk genoeg geacht wordt, om op hunne scholen geleerd te worden; een aantal proeven, *nog heden* genomen, om te bewijzen, dat deze kracht in waarheid en op zichzelve bestaat; de verbazing over de verschijnselen van het somnambulisme; de pijniging met het brandmiddel, als jammerlijk gevolg van de onwetendheid dezer Geneeskundigen, waardoor de ongelukkige lijders, bij al hunne oorspronkelijke ellende, nog werden overgegeven aan, vele dagen lang aanhoudende, pijnen, en aan het niet minder smartelijk gevoel van beleediging, wanneer, het zij in een' volgenden staat van somnambulisme, of langs een' anderen weg, deze proef en derzelver oogmerk te hunner kennis gebragt wordt. En al mogt het dan ook nog in dezen tijd voor noodzakelijk gehouden worden, om van de opregtheid van somnambulen en magnetizeurs zich door proeven te overtuigen; zoo is het echter volstrekt nutteloos, dezelve met wreedheid te doen gepaard gaan: bij mij ten minste lijdt het geheel geen' twijfel, of eene eenvoudige, onvoorziens aangebragte, kitteling met eene pennevedor in den neus moet aan dit oogmerk gelijkelijk voldoen; zoodat hij, die dezen prikkel zonder eenige gelaatstrekking kan doorstaan, of geheel zonder zinnelijke bewustheid is, of mede wel ongevoelig zijn zal voor *moxa* en brandijzers en gesmolten zegellak, en voor alle overige proefmiddelen, welke de *Franschen*, met hunnen krijgsdwang, hebben ingevoerd, om geveinsde ongevoeligheid van ware te onderscheiden.

Eindelijk vinden wij in dit berigt de dwaling en het daarop gevolgd ongelukkig besluit der Commissarissen uit de Koninklijke Akademie der Wetenschappen; desniettemin geeft, in hetzelfde kort bestek, de Redacteur zijne verwondering te kennen, dat de Heer HUSSON de bij zichzelven gekende waarheid niet aan hetzelfde oordeel heeft willen onderwerpen, welks nadeelige gevolgen de Heer DESLON, met het geheele Magnetismus in *Frankrijk*, en een' tijdlang elders, ondervonden, en de Heer

MESMER vooruitgezien en ontweken had; gelijk wij mede, uit de spreekmanier van *het verloopen van vele eeuwen*, kunnen leeren: dat ook die waarnemingen, welke door de menigvuldigste en meest eenstemmige getuigenissen uit bijna alle oorden van *Europa* gestaafd zijn, in *Frankrijk* geene waarde hebben, ten zij dezelve, door eene Commissie uit het veertigtal uitgelezenen, op nieuw beproefd en met het zegel der waarheid gestempeld zijn. Ter bevestiging van het een en ander strekke hetgene ik mij herinner in een *Fransch* Journaal gelezen te hebben, aangaande de waarneming van een *Duitschen* militairen Arts, die het afgehouwen stuk van een oor, door middel van een geschikt verband op hetzelfde oogenblik gehecht, volkomen weder had zien aangroeijen; welke soort van gevallen, voor iemand, die de geschiedenis der Chirurgie in haren geheelen omvang kent, niet vreemd zijn kan. Desniettemin verklaart de *Fransche* berigter zich in dezervoege: „ Al had deze Geneeskundige zijn geheel regement als ooggetuige daarbij aangevoerd, zoude ik voor mij het echter nog voor onmogelijk houden;" met bijvoeging der spreuk: *credat Judaeus apella.* Even als ware een volslagen ongeloof aan de goede trouw en het gezond verstand van anderen het bewijs bij uitnemendheid, van alles, wat in de Natuur gebeurt, zelve gezien, of wel, zonder ervaring, volkomen begrepen te hebben; hetwelk weinig minder zegt, dan boven alle tijdgenooten in kennis verheven te zijn. Niet ten onregte berigtte mij derhalve, vóór eenigen tijd, de achtingwaardige schrijver der *Histoire critique du Magnétisme animal*; dat het in *Frankrijk*, en ook in de hoofdstad, geheel niet ontbreekt aan magnetizeurs; dat deze echter, uit vrees voor het algemeen gevoelen, zich niet durven bekend maken; en dat, om deze en andere redenen, de ware kennis dier natuurwerking en van haar heilzaam vermogen buiten *Frankrijk* verkregen en bevestigd moet worden.

SCHEI-

SCHEIKUNDIG ONDERZOEK VAN DEN METSELKALK DER KERK TE RINSMAGEEST, IN VRIESLAND.

DOOR

JAN CONSTANTIJN DRIESSEN,

Phil. et Med. Doct.

§ I. Onder de menigvuldige voorwerpen, welke voor de Maatschappij van veel belang zijn, behoort vooral de Metfelkalk gerekend te worden, van wiens duurzaamheid het behoud onzer gebouwen en andere werken grootendeels afhangt. De kunst, van den Metfelkalk te bereiden, bepaalde zich, tot vóór eenige jaren, flechts tot eenige kunstgrepen, die door de ondervinding waren geleerd; en tot heden toe is de theorie daarvan nog niet geheelenal ontwikkeld en op vaste gronden gevestigd, gelijk ook de middelen nog niet volkomen bekend en aangewezen zijn, om eenen Metfelkalk daar te ftellen van die vastheid en duurzaamheid, waardoor wij fommige oude gebouwen zien uitmunten; hoewel ik geenszins wil ontkennen, dat in de laatfte jaren, door de onvermoeide vlijt van velen, aanmerkelijke vorderingen te dezen opzigte gemaakt zijn. Dikwijls heb ik gedacht, dat een natuur- en fcheikundig onderzoek van den Metfelkalk van zulke oude gebouwen, die door den ouderdom en de vastheid van het Metfelwerk onze aandacht tot zich trekken, mogelijk eenig licht zou kunnen geven, en eindelijk, door vergelijking van vele zulke onderzoekingen, den weg banen, om even zulken duurzamen Metfelkalk zamen te ftellen. Om deze reden was ik, toen mijn Neef, de Hoogleeraar DRIESSEN, eenige ftukken van den Metfelkalk van de Kerk te *Rinsmageest*, een dorp in de provincie *Vriesland*, in het vorig jaar mij ten onderzoek aanbood, zeer gereed, om denzelven fcheikundig te onderzoeken.

Deze ftukken Metfelkalk van de Kerk te *Rinsmageest*,

 wel

welke ten minste zes eeuwen oud is (*), waren door gemelden Hoogleeraar genomen uit de voegen van de buitenzijde van den kerkmuur, alwaar, door den invloed des tijds, de Tufsteen, waaruit die muren vervaardigd zijn, zoo aanmerkelijk weggevreten is, dat de Metselkalk, waardoor de Tufsteenen met elkander vereenigd zijn, als verhevene ribben uitsteekt, hetgeen duidelijk toont, dat de vernielende tand des tijds eene oneindig mindere uitwerking op dezen Metselkalk dan op den Tufsteen heeft gehad.

Ik kan niet nalaten vooraf op te merken, dat deze Metselkalk onderscheidene stukken van strandschelpen, ja zelfs geheele schelpen bevattede, welke eene blaauw-zwarte kleur hadden.

Een gedeelte van dezen Metselkalk werd tot poeder gebragt, in eene glazen stopflesch bewaard, en aan de volgende proeven onderworpen.

§ II. Onder de oorzaken der verharding van den Metselkalk behoort ook de overgang van den gebranden kalk tot koolzure kalkaarde door toetreding van dit koolzuur. Hierom begreep ik de hoeveelheid van dit koolzuur te moeten onderzoeken, en zulks in de eerste plaats, wegens den aard der overige proefnemingen.

1. Tot dit einde werd, op eene naauwkeurige weegschaal, een hoog cilindervormig glas in evenwigt gebragt, daarin 100 grein van den tot poeder gebragten Metselkalk afgewogen, en deze met 100 grein gezuiverd water vermengd. Terwijl alles zich in evenwigt bevond, werd vervolgens uit een, vooraf naauwkeurig gewogen, fleschje met zuiver salpeterzuur voorzigtig en langzaam dit zuur ingedruppeld en zoo lang bijgevoegd, tot dat er geene op-

(*) Het Klooster *Klaarkamp*, te *Rinsmageest*, werd in den jare 1165 gesticht door zekere rijke Weduwe KLARA, (zie *Hedend. Hist. van alle Volkeren*, D. XXIV, van *Vriesland* D. II. bl. 246.) welke in deze Kerk begraven is; wordende gemelde Kerk voor veel ouder dan dit Klooster *Klaarkamp* gehouden.

opbruising (welke lang bleef aanhouden en zeer aanmerkelijk was) meer plaats had, deze niet weder, door het glas te schudden, konde opgewekt worden, en het vocht zelve eene overmaat van zuur teekende. Door het gemelde fleschje op nieuw te wegen, bleek het nu, dat 159 grein van dit zuur waren gebezigd, terwijl slechts 138 grein in de tegenschaal behoefden gelegd te worden, om het cilinderglas met het mengsel weder volkomen in evenwigt te brengen, ten bewijze, dat door de opbruising 21 grein waren verloren gegaan.

2. Daar nu de hoogte van het cilinderglas alle verspreiding van vochtdeelen, en de zoo langzame bijvoeging van het zuur de mogelijkheid van verdamping eeniger vochtdeelen of verlies van stoffen bij de opbruising wegnam, moet dit verlies van 21 grein in gewigt alleen aan de ontwikkelde koolzure lucht toegeschreven worden.

Om mij hiervan nog meer te verzekeren, herhaalde ik deze proef, in een veel hooger cilinderglas, en voegde het salpeterzuur nog veel langzamer en voorzigtiger daarbij, terwijl de temperatuur van den dampkring weinig boven het vriespunt was. Ik erlangde echter volkomen dezelfde uitkomst, zonder het geringste verschil van de vorige proef te kunnen bespeuren.

Hoewel ik door deze laatste proef overtuigd was, dat behalve het koolzuur niets anders konde verloren zijn, en dus het verlies in gewigt de hoeveelheid van het uitgedreven koolzuur naauwkeurig aantoonde, had ik echter nog eenigen twijfel, of wel al het koolzuur was uitgedreven, niettegenstaande het vocht zeer duidelijke teekens van overmaat van zuur gaf. Om deze reden plaatste ik het cilinderglas van de laatste proef, met het daarin bevatte, in kokend water, maar kon op deze wijze, zelfs onder gedurig omroeren van het op den bodem liggende, geene verdere opbruising te weeg brengen, hoewel ik, op het laatst, nog eenige druppen salpeterzuur daarbij voegde. Slechts nu en dan kwamen eenige weinige luchtbelletjes aan de oppervlakte, welke ontstonden van de lucht, in het bij den Metselkalk gevoegde water voorhanden

den en nu door de aangewende warmte uitgedreven, daar een ander glas, met hetzelfde gezuiverd water gevuld en mede in kokend water geplaatst, even zoo veel zulke luchtbelletjes opleverde.

Ik meen derhalve met allen grond te mogen stellen, dat in 100 deelen van dezen Metselkalk 21 deelen koolzuur bevat zijn.

§ III. De hoeveelheid van het koolzuur alzoo bepaald zijnde, konde ik overgaan tot het onderzoek van de hoeveelheid der bevatte waterdeelen, en van de wijze, waarop dit water zich in dezen Metselkalk vereenigd bevond; welk onderzoek mij toescheen mede van eenig gewigt te zijn, daar en de hoeveelheid van het bevatte water, en de staat, waarin het zich bevindt, zonder twijfel tot de meerdere of mindere vastheid en duurzaamheid van den Metselkalk zal bijdragen.

3. 100 grein van den tot poeder gebragten Metselkalk werden in een kroesje van platina, hetwelk toegedekt was, om het invallen van asch of andere vreemde stoffen voor te komen, gedurende 4 minuten gegloeid, waardoor zij eene vermindering in gewigt van $9\frac{1}{2}$ grein hadden ondergaan. Deze gegloeide Metselkalk scheen door bijvoeging van salpeterzuur even sterk, als in art. 1, op te bruisen.

4. Daar echter bij mij de twijfel ontstond, of ook, gedurende deze korte gloeijing, een gedeelte van het koolzuur mogt uitgedreven zijn, en het verlies in gewigt, door de gloeijing veroorzaakt, gedeeltelijk hieraan moest worden toegeschreven, heb ik andermaal 100 grein van dezen Metselkalk afgewogen en gedurende 2 minuten in het platinakroesje als voren laten doorgloeijen, waardoor zij, even als in de vorige proef, een verlies van $9\frac{1}{2}$ grein aantoonden, wegende slechts $90\frac{1}{2}$ grein.

Om nu te onderzoeken, of er eenig koolzuur, en hoe veel alsdan, door de gloeijing mogt ontsnapt zijn, heb ik dezen gegloeiden Metselkalk, met een gelijk gewigt van gezuiverd water vermengd, even als in art. 1, op de weegschaal in evenwigt gebragt, en, door het indruppelen van zuiver salpeterzuur, voorzigtig al het koolzuur af-

afgescheiden, wanneer het bleek, dat wederom, even als in art. 1, 21 grein door de opbruising waren verloren gegaan. Hieruit volgt derhalve, dat door de voorafgegane gloeijing geen het minste koolzuur was uitgedreven, en dat alzoo het verlies van 9½ grein in gewigt, door de gloeijing veroorzaakt, alleen aan het verlies van waterdeelen moet worden toegeschreven.

5. Ten einde mij te overtuigen, dat door de gloeijing in de beide voorgaande proeven (art. 3 en 4) *al* het water was uitgedreven, werden op nieuw 100 grein van den Metselkalk op dezelfde wijze, maar gedurende 6 minuten en eenigzins sterker, gegloeid, waarna deze slechts 89½ grein wogen, en alzoo een verlies van 10½ grein (dus 1 grein meer dan in de beide vorige proeven) hadden ondergaan. De vraag was nu, of in de vorige proeven nog 1 grein water onuitgedreven was gebleven, dan of in deze proef, wegens de langere en sterkere gloeijing, 1 grein koolzuur ontsnapt was. Om dit te bepalen, werd op dezelfde wijze, als in art. 1, het koolzuur voorzigtig door salpeterzuur afgescheiden, wanneer door de opbruising slechts 20 grein bleken te zijn verloren gegaan, en dus 1 grein minder dan in art. 1 en 2. Weshalve door deze gloeijing 1 grein koolzuur is uitgedreven, hetwelk, van de verlorene 10½ grein afgetrokken, een gewigt van 9½ grein voor het verloren water overlaat, hetgeen juist overeenkomt met het gewigt in art. 3 en 4 gevonden.

Het gewigt van de bevatte waterdeelen alzoo bepaald zijnde, bleef het onderzoek over, hoedanig dit water zich in den Metselkalk bevond; namelijk, of dit slechts los aanhangend water, dan of het werkelijk met de bestanddeelen van den Metselkalk in verbinding was.

6. Om dit te onderzoeken, werden wederom 100 grein van den Metselkalk op een penduleglas, onder gestadig omroeren met eene kleine glazen stang, gedurende 2 uren in een daartoe geschikt glazen toestel, onder eene warmte van 212° Fahr., gedroogd, waardoor dezelve een gewigt van 94 grein bekwamen, en alzoo eene vermindering van

6

6 grein hadden ondergaan. — Na verloop van 24 uren, gedurende welke dit poeder van den Metſelkalk op het penduleglas en op de ſchaal was blijven liggen, waren er weder $4\frac{1}{4}$ grein vocht uit de lucht, hoewel de dampkring op dien tijd niet vochtig was, aangenomen, en, na verloop van nog eenmaal 24 uren, op nieuw $1\frac{1}{2}$ grein, wegende nu $99\frac{3}{4}$ grein; zoodat bijkans al het water, hetgeen door de gemelde drooging was uitgedreven, wederom uit de lucht aangetrokken was. — Andermaal werd dit poeder als voren gedroogd, maar nu gedurende 4 uren, waardoor wel het aangetrokken vocht weder verdampt werd, maar niets meer, wegende hetzelve hierna wederom 94 grein, ten bewijze, dat door eene warmte van 212° Fahr. niet meer dan 6 grein waterdeelen konden uitgedreven worden.

7. Deze aldus gedroogde Metſelkalk werd vervolgens in een platinakroesje, gedurende 6 minuten, gegloeid, waarna het gewigt ſlechts $89\frac{1}{2}$ grein bedroeg, zijnde alzoo het geheel verlies in gewigt $10\frac{1}{2}$ grein, hetwelk volmaakt overeenſtemt met dat in art. 5. De hoeveelheid van koolzuur op de beſchrevene wijze onderzocht wordende, werden ſlechts 20 grein door de opbruiſing verloren; waaruit blijkt, dat door deze gloeijing, even als in art. 5, 1 grein koolzuur was verdwenen, hetwelk, van de verlorene $10\frac{1}{2}$ grein afgetrokken, een gewigt van $9\frac{1}{2}$ grein, even als voren, voor de uitgedrevene waterdeelen overlaat. Van deze $9\frac{1}{2}$ grein voorts de 6 grein, welke door de drooging in eene warmte van 212° Fahr. waren vervlogen, afgetrokken wordende, blijft een gewigt van $3\frac{1}{2}$ grein over voor het water, hetwelk door de gloeijing vervolgens is verdwenen.

8. Uit deze proeven blijkt derhalve:

a. Dat van de 21 deelen koolzuur, welke in 100 deelen van dezen Metſelkalk gevonden worden, door eene korte gloeijing, gedurende 2 minuten, volſtrekt niets verloren gaat (art. 4);

b. dat echter door eene eenigzins ſterkere gloeijing, gedurende 6 minuten, 1 deel daarvan wordt uitgedreven (art. 5 en 7);

c.

c. dat in 100 deelen van dezen Metfelkalk $9\frac{1}{2}$ deelen water bevat zijn (art. 3, 4, 5 en 7);

d. dat van deze $9\frac{1}{2}$ deelen water flechts 6 deelen door eene warmte van 212° Fahr. kunnen worden uitgedreven (art. 6),

e. terwijl de overige $3\frac{1}{2}$ deelen water eenen veel hoogeren warmtegraad vorderen, om afgefcheiden te worden (art. 7).

§ IV. 9. Om voorts de hoeveelheid van de kalkaarde te bepalen, werd de oplosfing van art. 1 door een, vooraf gewogen, filtrum afgefcheiden van het onopgeloste, hetgeen door opgieting van eenig gezuiverd water werd uitgeloogd en vervolgens op het filtrum volkomen gedroogd, hebbende hierna een gewigt van $48\frac{1}{4}$ grein, en dus, na aftrekking van 7 grein (zijnde het gewigt van het filtrum), flechts van $41\frac{1}{4}$ grein, welke tot nader onderzoek ter zijde werden gezet.

10. Het doorgeloopen vocht, hetgeen al de in falpeterzuur oplosbare deelen bevatte, werd op een glazen uitdampfchaaltje tot droogwordens toe uitgedampt, wanneer het, toen het droog begon te worden, eene hooggele roodachtige kleur aannam. Geheel droog geworden zijnde, werd dit overblijffel in gezuiverd water (waarbij eene hoogst geringe hoeveelheid van falpeterzuur gevoegd was, zoodat het flaauwe fporen van zuur aan den dag legde) geweekt en opgelost, latende een geel oranjekleurig bezinkfel op den bodem en eene gele flijmachtige ftof aan de oppervlakte. Dit alles werd vervolgens op een fterk uitgedroogd filtrum, wegende $6\frac{1}{2}$ grein, gebragt. Het op het filtrum terugblijvende, na op hetzelve met eenig gezuiverd water uitgeloogd en daarna fterk gedroogd te zijn, had met het filtrum een gewigt van $8\frac{1}{2}$ grein.

11. Al het vocht, dat door het filtrum geloopen en volkomen helder was, werd door indruppeling van zuiver zwavelzuur ontleed, waardoor een zeer overvloedig wit nederploffel van zwavelzure kalkaarde geboren werd. Nadat door de bijvoeging van dit zuur geene verdere nederploffing plaats vond, werd het bezinkfel door een filtrum van 9 grein afgefcheiden en met gezuiverd water over-

overgoten, welk doorloopend water alzoo bij het overige vocht kwam. Dit vocht werd vervolgens uitgedampt en ter bekoeling weggezet, om de nog opgeloste zwavelzure kalkaarde af te ſcheiden; waarna alles wederom op hetzelfde filtrum gebragt en op nieuw met een weinig gezuiverd water uitgeloogd werd. — Het nu doorgeloopen vocht werd tot nader onderzoek ter zijde gezet, en de, op het filtrum verzamelde, zwavelzure kalkaarde gedroogd, (12) van het filtrum afgezonderd en in het platinakroesje, gedurende $\frac{1}{4}$ uur, ſterk uitgegloeid, waarna dezelve een gewigt van $60\frac{1}{4}$ grein had, en, onderzocht zijnde, bleek niets anders te zijn dan zuivere zwavelzure kalkaarde. Het filtrum, na behoorlijk gedroogd te zijn, had, wegens de nog aanhangende zwavelzure kalkaarde, de zwaarte van $12\frac{1}{2}$ grein, zoodat deze aanhangende zwavelzure kalkaarde $3\frac{1}{2}$ grein woog, welke (gerekend naar het verlies, hetwelk bovengemelde $60\frac{1}{4}$ grein door het uitgloeijen hadden geleden) uitgegloeid iets boven $2\frac{3}{4}$ grein zoude gewogen hebben. Dit gewigt, nu, bij gemelde $60\frac{1}{4}$ grein gevoegd zijnde, maakt een gewigt van 63 grein uitgegloeide zwavelzure kalkaarde.

Daar nu, volgens PFAFF (*), 100 deelen uitgegloeide zwavelzure kalkaarde bevatten $41\frac{53}{100}$ deelen kalkaarde, zoo hebben de verkregene 63 grein bevat 26.1639 grein kalkaarde, welke dus in 100 deelen van dezen Metſelkalk gevonden worden.

(*) *Handbuch der analytiſchen Chemie*, Ir B. S. 337. — Even zoo wordt het bepaald door J. J. BERZELIUS (*Esſai ſur la Théorie des proportions chimiques, etc. Paris* 1819. *Tables alphabét.* pag. 89.) — Volgens de proeven van J. F. JOHN (*Handwörterbuch der allgem. Chemie*, Bd. IV. 1819. S. 186.) bevatten 100 deelen uitgegloeide zwavelzure kalkaarde 42 tot 43 deelen kalkaarde.

(*Het vervolg hierna.*)

DE SPECTATOR.

VI.

Tempus est utendum, cito pede labitur aetas.

Men moet maar met den tijd weten om te springen, dan loopt de oude trage knol wel.

Waarmede zullen wij van avond den tijd passeren? — Dit is zoo doorgaans, in de gezelschappen, de eerste vraag, als het theegoed heeft uitgediend; en die vraag vind ik voor mij wel zeer gepast en verstandig; want vier, vijf uren door te brengen, zonder dat men zich doodelijk verveelt, dit is nog al geen bagatel; en vier, vijf uren zóó door te brengen, dat men zich regt goed amuseert, dit noem ik eene groote kunst.

Die zelfde vraag, die men meestal in de gezelschappen hoort, en *daar* als zeer noodig en verstandig kan gerekend worden, doet men zelden in het dagelijksche leven. Duizende menschen, die verlegen zijn, waarmede zij den langen dag zullen zoek maken; die, zoo als zij het zeer naïf uitdrukken, met hunnen ledigen tijd geen raad weten! Ook ik wist waarlijk niet, lezers! waarmede thans den tijd te passeren, die mij tot het schrijven van een vertoogje wordt gegeven; en, terwijl ik al zat te bedenken, over wat onderwerp ik heden, ten minste eenige oogenblikken, praten zou, viel mij eensklaps in, u eens *eenige middeltjes* voor te schrijven, *geschikt om den tijd te slijten of door te brengen.* En dien inval vond ik, al zeg ik het zelf, nog al zoo onverstandig niet; want, al leer ik u thans niets nieuws, al vindt gij mijn gesnap ellendig en beuzelachtig, al weet gij, 't geen gij hooren zult, tienmaal beter dan ik, evenwel het zal tijdpassering wezen.

Als een eerste middel schrijf ik hier voor, *het spel.* En welk een ruim veld zie ik mij hier niet geopend! hoe velerlei soorten van allerlei aard zou ik hier kunnen opnoemen, vleide ik mij niet, dat zulk eene opsomming minder noodzakelijk zij; ik vertrouw almede, dat niemand mij de geschiktheid van dit middel betwisten zal, dat ik de eer heb u in de eerste plaats voor te stellen; en ik meen weinig woorden noodig te hebben, om u te overtuigen, dat het spel eenen hoogen rang onder de bekende tijdverdrijven verdient.

Hoe veel tijds fchuift men toch reeds weg, eer men onderling eens is, welk fpel thans aan de orde van den avond zal wezen! De een verkiest het vorftelijk fchaken, de ander het diepzinnig kienen, een derde wil dammen, een vierde loterijen, een vijfde kometten, een zesde houdt het bij quadrille, terwijl een zevende, achtfte en negende, van whisk, domino of pandoeren fpreekt; lang duren de discusfiën; hevig loopen zelfs fomtijds de debatten; eindelijk verkiest iemand zichzelven tot prefident, neemt de ftemmen op, en de meerderheid bepaalt, terwijl de minderheid zich pruilende onderwerpt, evenwel met de welmeenende betuiging: „Nu, het is mij ook volftrekt onverfchillig." Thans zet men zich eindelijk neder; de noodige inftrumenten komen te voorfchijn, en het fpel begint. Slechts één oogenblik heerscht eene diepe ftilte; doch eensklaps wordt dezelve afgebroken; van alle kanten hoort men het welluidend geroep: *troef! basta! kien! mariage!* of welke verhevene woorden, die van 's menfchen vernuft en vindingrijken geest getuigen, het fpel mag vorderen. Dit kunstmatig, (ik weet waarlijk geen gepaster woord) dit kunstmatig discours wordt nu en dan wel eens afgebroken door gekibbel en gekakel; maar ook dit amufeert en geeft variatie; fpoedig reclameert men de orde, en men zet zijne werkzaamheid voort, met die infpanning, met dat overleg, alsof men geheele koningrijken had te winnen of te verliezen! — Eindelijk flaat het uur van fcheiden, en nu komt het laatfte tooneel; men maakt de balans, rekent en telt, betaalt en ontvangt, en — men heeft volkomen zijn but bereikt, het zij met winst, het zij met fchade, het zij met genoegen, het zij met verveling; want — men heeft weder den tijd gepasfeerd.

Ik ga over, om een tweede middel ter tijdpasfering op te geven; *het bezoeken*, het gezet bezoeken, *van de plaatfen der openbare vermaken*, zoo als die in de groote fteden (waar men ook doorgaans met zijnen ledigen tijd 't meest verlegen is) in menigte gevonden worden, als bals, asfemblées, danspartijen, komediën, concerten, en wat ik hier meer zou kunnen opnoemen. Die het onwaardeerbaar voorregt heeft, om in eene onzer aanzienlijke fteden te wonen, heeft, zoo maar ('t geen ook al niet zelden het geval is) de beurs zich niet in eenen uitgeputten ftaat bevindt, de overvloedigfte gelegenheid, om, op eene fatfoenlijke wijze, zijnen tijd, maar ook (zie daar een dubbel profijt!) zijne kontan-

tanten kwijt te raken. Al noemt men het bal gemeen, al amuseert men zich op de assemblée miserabel, al zingt de eerste chanteuse affreus, al danst mejufvrouw A: zonder bevalligheid, al zijn de decoratiën pover, al is het tooneel slecht verlicht, het orchest ellendig bezet, al kent niemand der acteurs zijne rol, al is het stuk, dat men geeft, niets interessant, al geeuwt men het oogenblik te gemoet, dat men naar huis kan rijden of wandelen, — evenwel men bereikt het doel van alle wereldsche vermaken en zinnelijke genoegens; want — men verdrijft den tijd.

Maar, *non cuivis contingit adire Corinthum*, zeggen de geleerden; dat beteekent, toegepast op ons tegenwoordig onderwerp: niet ieder mag het gebeuren, in Amsterdam of Brussel te wonen. Ik wil u dus een ander middel van meer algemeene nuttigheid voorschrijven; ik bedoel *het nieuws van den dag*. En welk een' onuitputtelijken rijkdom levert niet dit onderwerp op! hoe overvloedig is hier de gelegenheid, om een groot gedeelte van den naren langen dag door te brengen! Men begint met de nieuwspapieren te doorsnuffelen, keuvelt over Spanje en de Porte, over de Insurgenten en de Liberalen, twist of de Franschen Spanje, of Spanje de Franschen heeft ingepakt, informeert naar vrede en oorlog, naar de rijzing of daling der effekten; naar de oogmerken van het H. Verbond; naar de debatten der Tweede Kamer; men spreekt over de sterfgevallen, die, of tot blijdschap der erfgenamen, of tot droefheid der nabestaanden, hebben plaats gehad; over de gelieven, die zich, of uit liefde, of om eene andere reden, in het huwelijk begeven; over publieke of onderhandsche, vrijwillige en gedwongene verkoopingen, en wat zoo al doorgaans in de nieuwspapieren verder gevonden wordt. Is dit nu afgehandeld, dan gaat men over tot de particularia, dat is tot hetgeen men zoo niet in de nieuwspapieren vindt, en toch wel degelijk tot het nieuws van den dag behoort; men verneemt, namelijk, naar alles, wat er zoo al omgaat bij zijne vrienden en bekenden, vijanden en geburen; men informeert, met de grootste naauwkeurigheid, ten blijke van ware belangstelling, naar ieders zaken; naar elks toestand en belangen, naar ieders daden en omstandigheden; en men passeert alzoo niet slechts den tijd op eene aangename wijze, maar men verrijkt ook zijne kennis met eene aanmerkelijke bijdrage, welke alweder ruime stof oplevert, om naderhand, wanneer het opgezamelde aan an-

deren wordt medegedeeld, den ledigen tijd, even vermakelijk en even nuttig, te verdrijven.

Mij komt, ongezocht, een vierde middel in gedachte, 't welk ik de vrijheid zal nemen u aan te prijzen; het is: *zich te bemoeijen met de zaken van anderen.* Die het zoo ver in de wereld heeft gebragt, dat hij rentenieren mag, hetzij dan uit verkiezing, hetzij uit nood (enfin! rentenieren is rentenieren, en een werkje, dat zich, zoo als ik geloof, nog al gemakkelijk laat aanleeren); die dan ééns tot den rang van rentenier is opgeklommen of afgedaald, al naar dat de omstandigheden zijn, heeft nu wel het meest van allen ledigen tijd in overvloed; want rentenieren en ledigloopen zijn dikwijls woorden van gelijke beteekenis. En waarmede zal nu een renteuier, die volstrekt geene bezigheid heeft, hem door stand of betrekking opgelegd, en die evenwel eenen werkzamen geest heeft en zoo gaarne een werkzaam leven leidt, waarmede zal deze zich toch onledig houden? Ik weet voor dezen niets beter, dan zich in te laten met de zaken van anderen, als een heerlijk middel, ook voor ieder, die, na de verrigting zijner eigene werkzaamheden, nog tijd over heeft, en zoo dikwijls met dien overigen en ledigen tijd verlegen is. Waarlijk, de ondervinding heeft dit middel reeds sedert jaren als probatum doen kennen!

Ik zal, om u met dit middel wat nader bekend te maken, en u tevens de geschiktheid van hetzelve, ter bereiking van het bedoelde einde, aan te toonen, u den werkzamen mensch teekenen, die op zoodanig eene edele en nuttige wijze den tijd verdrijft.

Anselmus heeft reeds voorlang zijn beroep laten varen, en voor zichzelven volstrekt niets te doen, dan te eten, te drinken, zich te kleeden, en te slapen; en evenwel, hoe verbazend druk heeft hij het den ganschen dag! Gij ziet hem loopen en draven van den morgen tot den avond; hij heeft geen' tijd, om gerust te eten; het is hem niet mogelijk, zijn geliefkoosd middagslaapje te genieten. Wij beklagen den man: maar, wat is er dan toch voor hem te verrigten? Wel, *niets te doen* is hem niet mogelijk. Weet hij hij voor zichzelven niets te verrigten, hij wil nuttig zijn voor anderen. In zijne hooge wijsheid overdenkt en beoordeelt hij de daden zijner vrienden en bekenden, en behartigt hunne belangen. Verneemt hij iets van hunne bijzondere omstandigheden, dadelijk biedt hij zijne hulp aan, die niemand be-

behoeft, en nog veel minder iemand verlangt, geeft welmeenend en dringend zijnen raad, neemt op zich, om alles te besturen, alles te schikken, alles te vereffenen; en, hoe zeer men hem bedankt voor zijnen ijver, hem verzoekt, ja smeekt, zich alle moeite te besparen, hem verzekert, dat hij niet helpen kan, hoe zeer hij zelf gelooft, dat zijne pogingen nutteloos wezen zullen, de man heeft alles voor anderen over; niets is hem te veel, zoo hij slechts anderen helpen kan; hij vangt dadelijk aan, het plan, dat hij terstond ontwierp, te gaan volvoeren, en wacht zich wel, den kortsten weg daartoe te verkiezen.

ANSELMUS hoort, er is verwijdering en twist ontstaan tusschen twee vrienden, wier namen hij naauwelijks kent; die breuk moet hersteld, de twist weggenomen; hij zal verbroederen en verzoenen; dadelijk spoedt hij zich naar de twistenden, en biedt zich tot scheidsman aan; men heeft hem slechts de oorzaak der vijandschap te verklaren, en terstond zal hij zeggen, aan wiens zijde het regt, en bij wien de schuld gevonden wordt; als men naar hem maar hoort, dan is in een oogenblik alles vergeven en vergeten, en op een' meesterachtigen toon gebiedt hij de twistenden, zich met elkander te verzoenen.

Alles is, bij vrienden en bekenden, geschikt en geregeld; in den kring zijner betrekkingen weet de werkzame man niets meer te besturen, te verhelpen, te verbeteren, te veranderen; maar nu, daar hij toch niets anders weet te doen, zal hij zijne talenten besteden tot nut van 't algemeen; niemand moet hem storen in de uren, die hij aan den arbeid heeft toegewijd; bij hem is de geheimzinnigste stilzwijgendheid; gelaat, oog, houding, enkele korte, afgebrokene woorden toonen middagklaar, dat ANSELMUS groote en verhevene plannen vormt, en dat er eerlang daden zullen vernomen worden, die heel het vaderland zullen doen juichen en gansch *Europa* zullen verbazen. Hij begint met eene lijst te formeren van alle de gebreken, die er in de publieke administratiën worden gevonden, en den voorspoed van het vaderland blijven verhinderen; hij neemt alle de openbare ambtenaren in oogenschouw, van den kleinsten tot den grootsten, van den minister tot den veldwachter toe; beoordeelt decreten, belastingen, traktaten; stelt gedetailleerde memoriën en beredeneerde adresfen op; toont wiskunstig de bronnen aan, waaruit al het gebrekkige ontstaat; schrijft de middelen voor, om

voortaan de lasten te verminderen, den vrede te verzekeren, de effekten te doen rijzen, koophandel en landbouw te doen floreren, met één woord, geheel het land, met al deszelfs ingezetenen, ten hoogsten trap van welvaart en rijkdom op te voeren. Jammer maar, dat gegronde kennis van zaken, gezond verstand en uitvoerbaarheid van al die fraaije ontwerpen te eenemaal vreemd zijn!

Ziet daar de wijze, waarop ANSELMUS zijnen tijd besteedt! Al leidt hij een ambteloos leven, al heeft hij voor zichzelven niets te doen, hij verstaat de kunst, om den tijd, dien hij zoo overvloedig heeft, nuttig door te brengen. Ontmoet gij dus ooit iemand, die u verlegen vraagt, waarmede hij toch zijnen ledigen tijd zal slijten, geeft hem ten antwoord: „bemoei u met de zaken van anderen; dan hebt gij zeker tijdsgebrek."

Ik weet nog één middel om den tijd te verdrijven, hetwelk ik voor het laatst bespaard heb, omdat ik het voor het beste houde ter bereiking van het bedoelde einde, omdat het in het dagelijksch leven wel den meesten bijval vinden zal, en omdat het zonder de minste kosten geappliceerd kan worden; ik bedoel — *het kwaadspreken*. Waarlijk, dit middel, als tijdverdrijf beschouwd, doet niet zelden wonderen!

Men is vriendschappelijk nedergezeten, en men hoopt den avond aangenaam door te brengen. Maar, waarmede zal men dan nu den tijd pasferen? Tot spelen heeft men geen lust; men wil wat praten. Maar, waarover zal men dan toch in vredes naam spreken? Wel, over de menschen, over zijne vrienden, geburen en bekenden; dit is eene stof, zeer geschikt voor een algemeen discours; daarin kan ieder deelen. Goed! het gesprek begint; en daar het kwade, dat geschiedt, altijd meer geruchts maakt dan het goede, zoo is het immers zeer natuurlijk, dat men ongevoelig overgaat, om, in plaats van over de deugden en goede hoedanigheden zijner medemenschen, te spreken over hunne dwaasheden en gebreken. Als met een' tooverslag worden nu alle monden ontsloten; de een wil vóór den anderen spreken; B. heeft geen geduld, tot dat C. heeft geëindigd; mevrouw D. valt hare beste vriendin in de rede; de heer E. overstemt, met zijne zware basstem, alle de dames; elk heeft wat nieuws gehoord; ieder weet iets belangrijks te vertellen; de een heeft gehoord, dat zeker iemand, te wèl bekend om hem te noemen, zeer in onmin leeft met zijne vrouw; een tweede verze-

zekert, dat er al spoedig eene echtscheiding te verwachten is; een derde weet, zoo zeker als hij leeft, dat de boedel van den winkelier N. N. zeer wrak begint te staan, en dat de man, zoo hij geene betere wijs op zijne zaken stelt, spoedig zal springen; eene vierde verhaalt (doch onder stipte geheimhouding) aan het geheele gezelschap, (dat slechts uit twaalf personen bestaat!) dat zekere jufvrouw, die ieder kent, eene zeer verdachte conversatie heeft, en wel eens met heeren, die den besten naam niet hebben, bij avond en ontijd wandelt; eene vijfde weet iets van zeer groot aanbelang, maar durft waarlijk niet verhalen, wat zij weet; van alle kanten dringt men aan, om het geheim te ontdekken; met moeite is zij tot spreken te bewegen; eindelijk verhaalt zij, 't geen zij niet zwijgen kan: „ dat het, den vorigen avond, zeer vrolijk is toegegaan bij den heer M.; dat deze en die, die en deze daar al heel vrolijk zijn geweest, en dat — nu ja, het overige zal men maar zwijgen; dat kan ieder wel begrijpen!" In 't kort, nu men aan dit discours eens bezig is, weet men van geen scheiden; men wordt vermoeid noch uitgeput; met weêrzin sluiten zich de monden, en staakt men dit allernuttigst onderwerp, om het bij de volgende bijeenkomst op nieuw te hervatten, en men heeft zijnen avond kostelijk doorgebragt; men heeft toch vorderingen in menschenkennis gemaakt; men heeft zich bijzonder gediverteerd, elkander proeven van ware menschlievendheid gegeven, en zonder de minste kosten zijnen tijd gepasseerd, zoodat men elkander verwonderd vraagt: „ Wel heden! waar is toch van avond de tijd gebleven?"

Ik zou nog wel verder op dezen toon kunnen voortgaan; maar ik vrees, dat men zeggen zou, dat ik zelf mooi met de voorgeschrevene middeltjes — kwaadspreken, bemoeijen met eens anders zaken, en zoo al meer — bezig ben. Het strekke ons dan maar alleen tot eene troostrijke nabetrachting, dat er zoo veel gelegenheid is, om dat verschrikkelijk lange leven door te brengen op eene wijze, die ons aan de ernstige, treurige, spookachtige denkbeelden van pligt, bestemming, eeuwigheid, en zoo al meer, volstrekt niet herinnert. Het is immers inderdaad der moeite niet waardig, aan dingen te beginnen, waar men zoo slecht mede te regt kan, en waar men het zelden ter halver wege in brengt.

NAPOLEON'S DENKBEELDEN VAN DEN GODSDIENST.

(Uit LAS CASES, *Dagboek van St. Helena.*)

„Des avonds na den eten kwam het gesprek op den Godsdienst. De Keizer stond hierbij lang stil. Ik laat dan het voornaamste daarvan, als zeer karakteristiek, hier volgen. Immers, wie zou naar dit stuk niet nieuwsgierig zijn?

„Na eene levendige beweging, zeide hij met warmte: „„Alles verkondigt het aanzijn eener Godheid; dit valt niet te betwijfelen; maar onze Godsdiensten zijn blijkbaar kinderen van de menschen. Waarom zijn er zoo vele? Waarom was de onze er niet altijd? Waarom wil hij alle andere uitsluiten? Wat zal van de deugdzame menschen worden, die vóór denzelven geleefd hebben? Waarom wederspreekt de eene Godsdienst den anderen? Waarom bestrijden zij elkander? Waarom zoeken zij de een den anderen te verdelgen? Waarom had dit te allen tijde, in alle landen plaats? Daarom, dat de menschen altijd menschen zijn, en de priesters immer het bedrog en de leugen zochten in te stampen. Met dat al, zoo ras ik het in mijne magt had, beijverde ik mij, om den Godsdienst weder te herstellen. Ik bediende mij van denzelven, als grondslag en wortel der maatschappij. Hij was in mijn oog de steun der echte *moraal*, der goede zeden en der ware grondbeginsels. En daarenboven, des menschen onrust is van dien aard, dat hij het onbepaalde, wonderbare, dat de Godsdienst hem voorhoudt, niet kan missen. Het is dus beter, dat hij het hier, dan bij CAGLIOSTRO en Mejufvrouw LENORMANT, zoeke, of bij de waarzegsters en beurzensnijders.""

„Een van ons veroorloofde zich de aanmerking, dat hij (NAPOLEON) ten laatste nog vroom (*dévot*) zou kunnen worden; waarop de Keizer, met het voorkomen van overtuiging, antwoordde: hij *vreesde*, dat dit het geval *niet* zou zijn, en betuigde hierover zijne smart, want er lag daarin gewis een oneindige troost; doch zijn ongeloof ontsproot niet uit verkeerdheid of buitensporigheid in denkwijze, maar eeniglijk uit de sterkte zijner rede. Hij voegde er bij: „„Evenwel moet de mensch op niets zweren, inzonderheid wat zijne laatste ure betreft. Buiten twijfel geloof ik op dit oogenblik, zonder biechtvader te kunnen sterven; niet-

niettemin is hier iemand (hij wees op een van ons), wien ik welligt biechten zal. Ik ben er verre van af om atheïst te zijn, gewis! Doch ik kan niet alles gelooven, wat men mij, mijner reële ten spijt, wil leeren, zoo ik anders niet valsch en een huichelaar wil zijn. — Ten tijde mijner regering, en vooral na mijn huwelijk met MARIA LOUIZE, stelde men alles in het werk, om er mij toe te brengen, dat ik, naar de wijze onzer Koningen, in de kerk *Notre Dame*, plegtig ten avondmaal zou gaan; doch ik sloeg dit glad af. Ik geloofde niet genoeg, zeide ik, om het mij van nut te kunnen doen zijn; en ik geloofde te veel, om mij stoutelijk aan eene Godslastering schuldig te maken."

„Men herinnerde hier aan een bekend man, die zich eenigermate beroemd had, dat hij nog nooit ten avondmaal was gegaan. „„Daaraan doet hij zeer verkeerd,"" hernam de Keizer; „„hij heeft zich tegen zijne opvoeding vergrepen, of hij heeft geene opvoeding gehad."" Vervolgens ging hij op deze wijze voort: „„Het gaat boven mijne krachten, te zeggen, vanwaar ik kom, wat ik ben, waar ik henen ga; en toch heeft dit alles werkelijk plaats. Ik ben een uurwerk, dat bestaat, en zichzelf niet kent. Intusschen is het godsdienstig gevoel zoo troostrijk, dat men deszelfs bezit voor een geschenk des Hemels moet aanzien. Hoe weldadig zou het *hier* voor ons zijn! Welke magt konden zaken of menschen verder over mij hebben, wanneer ik mijn ongeluk en mijn lijden uit een godsdienstig standpunt beschouwen, en de toekomende gelukzaligheid als loon verwachten kon! Hoe veel had ik niet het regt te hopen! Ik, die eene zoo buitengewone, zoo stormachtige loopbaan heb afgelegd, zonder eene enkele misdaad te hebben begaan! En ik had zoo vele *kunnen* begaan! Ik kan voor den regterstoel van God treden, ik kan zonder vrees zijn oordeel afwachten. De gedachte aan moord of vergiftiging, aan onwettigen, vooruit berekenden doodslag, die in omstandigheden als de mijne zoo gewoon is, is nooit mijn binnenste ingeslopen. (*) Ik heb niets anders bedoeld, dan den roem, de magt en den luister van *Frankrijk*. Daaraan waren alle mijne krachten, alle mij-ne

(*) Is dit zelfmisleiding, in een oogenblik van geestdrift? Is het huichelende snorkerij? of de verhardheid en verblinding van den onbekeerlijken zondaar? Wij sidderen van zulk eene taal, in zulk eenen mond. God zal oordeelen! — *Vert.*

ne inspanningen, alle oogenblikken mijns levens gewijd. Dit kan geene misdaad zijn; ik heb daarin slechts deugden gezien. Hoe groot zou mijn geluk dan hier zijn, zoo zich het aanlokſel eens toekomenden levens voor mij vertoonde, om het einde van het tegenwoordige te kroonen!""

„Later zeide hij: „„Doch, hoe zou men door de jammerlijke redevoeringen en de ondeugende handelingen der meeste predikers overtuigd worden? Ik ben door priesters omringd, die onophoudelijk herhalen, dat hun rijk niet van deze wereld is; en evenwel alwat zij kunnen naar zich slepen. De Paus is het hoofd van dezen Godsdienst des Hemels, en hij houdt zich slechts met de aarde bezig. Wat bood mij de tegenwoordige Paus, die zeker een goed en vroom man is, niet al aan, zoo ik hem *Rome* wilde teruggeven! De kerkelijke tucht, de aanstelling der Bisschoppen beduidden niets bij hem, zoo hij tot dezen prijs wederom wereldlijk Vorst kon worden. Nog tegenwoordig is hij de vriend aller Protestanten, die hem alles toestaan, dewijl zij hem niet vreezen. Hij is slechts de vijand van het katholijke *Oostenrijk*, dat zijn gebied van alle zijden drukt. — Voor het overige lijdt het geen twijfel, dat mijne soort van ongeloof, in mijnen toestand, als Keizer, eene weldaad voor de volken werd. Hoe had ik anders eene wezenlijke verdraagzaamheid kunnen oefenen? Hoe had ik zoo tegengestelde aanhangen met gelijke bescherming kunnen begunstigen, ware ik door een' eenigen beheerscht geweest? Hoe had ik de onafhankelijkheid mijner gedachten en schreden onder den invloed eens biechtvaders bewaard, die mij door de vrees voor de hel had geregeerd? Welke heerschappij kan een schurk, zelfs de domste mensch, onder dezen titel, op de Vorsten niet uitoefenen! Dan is hij de lichtöntsteker, die achter de *coulisses* den Herkules der Opera naar verkiezing laat marcheren. Wie twijfelt er aan, dat de laatste jaren van LODEWIJK XIV geheel anders uitgevallen zouden zijn, had hij een' anderen biechtvader gehad? Ik was van deze waarheden zoo vast overtuigd, dat ik besloten had, zoo veel van mij afhing, mijnen zoon in dezelfde godsdienstige rigting, die ik volgde, op te voeden.""

De Keizer besloot dit gesprek daarmede, dat hij mijnen zoon beval, het Evangelie te halen; hij begon van het begin af aan te lezen, en hield eerst na de bergrede op. Hij was gesticht, zeide hij, verrukt door de reinheid, de verhevenheid

en

en schoonheid eener zoodanige zedekunde, — en wij allen waren het evenzeer." (*)

(*) Een mengelmoes van wijsheid en dwaasheid, vooral het oppervlakkige zijner kennis en redenering, bij de gewone stoutheid, kenmerken, onzes achtens, den man hier duidelijk. — *Vert.*

JULIAAN'S WINTERVERBLIJF TE PARIJS.

(Uit het *Hoogduitsch.*)

De *Romeinsche* Keizer JULIANUS gewaagt, in zijn *Misopogon*, van eenen, omstreeks zijn dertigste jaar, door hem te *Parijs* doorgebragten winter, op volgende, in onderscheidene opzigten merkwaardige, wijze:

„Ik bleef den winter over in mijn geliefd *Lutetia:* met dezen naam wordt door de *Galliërs* het stadje der *Parijzenaars* genoemd. Het is een eiland van niet grooten omvang, midden in de rivier. Houten bruggen voeren van beide zijden tot hetzelve. Slechts zelden rijst of daalt het water aanmerkelijk, maar blijft des zomers en des winters omtrent op gelijke hoogte. Dit water is zuiver, ziet er aangenaam uit, en levert den inwoneren een' geschikten drank, moetende zij zich, binnen hun eiland bepaald, met hetzelve noodwendig tevreden houden. De winter is hier te lande sacht, wegens de warmte des oceaans, zeggen ze: want, niet verder verwijderd zijnde dan negenhonderd stadiën, is, volgens hunne meening, de invloed van de wateren der zee bij hen bemerkbaar; en het schijnt, dat het zeewater warmer is, dan het zoete water. Het zij nu, dat de zaak uit deze of uit eene andere, mij onbekende, oorzaak moet verklaard worden, zoo veel is zeker, dat de bewoners van het stadje zachte winters genieten. Daardoor hebben zij ook goede wijnstokken; en zij beginnen rijpe vijgen te trekken, door de boomen gedurende den winter als in een' stroomantel te kleeden, en met allerlei dingen, ter beschutting tegen de koude, toe te dekken. Ondertusschen heerschte dit jaar een buitengewoon strenge winter, en de rivier scheen marmeren platen te vormen. Gij kent ongetwijfeld het *Phrygische* marmer; niets kan hetzelve gelijker zijn, dan deze aaneengeschakelde blokken wit ijs; het scheelde niet veel, of zij hadden de beide oevers vereenigd, en als 't ware eene brug over den stroom ge-

gemaakt. Gedurende deze buitengewone koude liet ik mijne slaapkamer niet bestoken, schoon het hier gebruikelijk is, de kamers door kagchels te verwarmen, en ik in de mijne daartoe alles gereed vond. Dit was, geloof ik, nog een gevolg der ruw- en hardheid, welke billijkerwijze aan mijzelven het eerst beproefd moest worden. Ik wilde mij aan de koude lucht gewennen, waartoe zekerlijk inspanning noodig was. Doch, toen de koude nog hooger steeg, veroorloofde ik mijnen slaaf, wel niet de kamer op de gebruikelijke wijze te bestoken, uit zorg dat dit de vochtigheid uit de muren mogt aantrekken, maar om een bekken met kolen te gebruiken. Hoe matig echter deze hitte was, haalde zij echter uit de muren dikke dampen voor den dag, die mij het hoofd bezwaarden en mij deden insluimeren. Ik was in gevaar van te stikken; (*) men droeg mij naar buiten; de artsen lieten mij braken, en welhaast gevoelde ik verligting; de nacht was gerust, en ik kon des anderen daags weêr mijne zaken waarnemen. Dus heb ik, gelijk de zichzelven straffende grijsaard bij MENANDER, onder de *Galliërs* een moeijelijk en hard leven geleid."

(*) Waarschijnlijk enkel door den kolendamp. — *Vert.*

VERSLAG DER OPENLIJKE AANNEMING VAN EEN TWINTIGTAL MILITAIRE GEVANGENEN TOT LEDEN DER HERVORMDE GEMEENTE, OP DEN 24 JUNIJ 1823, IN HET HUIS VAN CORRECTIE TE AMSTERDAM.

(Medegedeeld door een' Ooggetuige.)

De Militairen, in het zoo even genoemd gesticht, wegens de misdaad van desertie, voor drie tot acht en meerdere jaren, geconfineerd, bevonden zich, tot vóór het jaar 1818, in eenen allerbeklagelijksten toestand. Tot ledigheid gedoemd, en van een bepaald zedelijk godsdienstig onderrigt verstoken, was de gesteldheid dier ongelukkigen diep rampzalig, en hun lot voor de toekomst met een akelig duister bedekt, tot op het oogenblik, dat wijlen de Heer HUGENHOLTZ, Directeur der gezegde gevangenis, aan de bevoegde authoriteiten de middelen voorsloeg, om het lot dier beklagenswaardige menschen, zoo mogelijk, te verzachten, en men, dien ten gevolge, reeds in de maand Februarij 1818, een' aanvang begon te maken met het geven van godsdienstig onderwijs

en

en het beschikken van zoodanigen arbeid, waardoor de gevangenen, van lediggang teruggehouden, zoo wel eenig middel van bestaan voor de toekomst, als ter veraangenaming van hun tegenwoordig lot, konden vinden.

Den Katholijken werd een geestelijke van hun kerkgenootschap toegevoegd; terwijl de Eerw. J. NEDERHOUW, Emeritus Predikant, ingevolge daartoe aan hem gedaan verzoek, het onderwijs der Protestanten wel op zich heeft gelieven te nemen. Laatstgenoemde, offchoon reeds den ouderdom van 67 jaren bereikt hebbende, was, in de betrekking van onderwijzer der gevangenen en het bezoeken der zieken, tot hiertoe, onafgebroken werkzaam in de vervulling zijner zoo hoogstmoeijelijke taak; en de zegenrijke gevolgen mogten den waardigen Leeraar de aangenaamste voldoening opleveren. En werd ook de Heer HUGENHOLTZ aan meergenoemd gesticht door den dood ontrukt, zoo verschafte die aan zijnen waardigen Zoon en opvolger in zijnen post de meest gepaste gelegenheid, om het eigen voetspoor, op de loffelijkste wijze, te drukken.

Gedurende de jaren 1820 tot 1822 werd, ten overstaan van de Eerw. Heeren MEYBOOM, TER HOEVEN en KORTENHOEF SMITH, een aantal van 95 gevangenen tot Leden der Hervormde Gemeente aangenomen en bevestigd. Eene soortgelijke plegtigheid had ook nu weder, op den 24 Junij j. l., plaats.

De vergaderkamer van H. H. Regenten was tot een en ander in gereedheid gebragt, en een huisorgel in dezelve geplaatst. Op het bepaalde tijdstip werden de gevangenen, allen zeer zindelijk gekleed, binnengeleid, naar de voor hen bestemde zitbanken. In alle stilte plaats genomen hebbende, werd door hen een toepasselijk gezang aangeheven; wordende het orgel te dezer gelegenheid bespeeld door den Heer BOURSSE, Organist der Oude Kerk alhier.

Gedurende dit gezang nam een aantal toehoorders, tot de bijwoning dezer plegtigheid door den Heer Directeur genoodigd, hunne plaatsen ter zijde en achter de gevangenen; en nu verscheen de Eerw. Heer KORTENHOEF SMITH, vergezeld van een' der Heeren Ouderlingen der Hervormde Gemeente en den Emeritus Predikant NEDERHOUW, onderwijzer der gevangenen.

Het gezang inmiddels geëindigd zijnde, deed de Eerw. SMITH eene korte aanspraak tot de gevangenen, en ging ver-

vervolgens over tot een toepasselijk gebed, geheel ingerigt naar het gewigtige en plegtige van deze belangrijke oogenblikken.

Een doelmatig gekozen gezang, waaraan, benevens de gevangenen, alle aanwezigen deelnamen, ging nu het onderzoek vooraf, hetwelk bij monde van den Heer NEDERHOUW geschiedde, en, ter helfte genaderd zijnde, ter verpoozing van den Eerw. spreker, wederom door een voegzaam gezang werd afgewisseld.

Het onderzoek hervat en ten einde gebragt zijnde, betuigde de Eerw. Heer SMITH zijne tevredenheid en genoegen over het gehoorde, en verklaarde, geene de minste zwarigheid te maken, om alle deze gevangenen, op grond hunner afgelegde belijdenis, tot Leden der Gemeente aan te nemen.

Deze betuiging en verklaring kon niet anders dan de uitspraak van alle aanwezigen zijn. Immers had niet slechts elk dier gevangenen op alle de aan hem gedane vragen voldoende antwoorden gegeven; maar daarenboven waren alle die antwoorden zoo geheel gegrond op eene verlichte godsdienstige kennis en de praktijk der godzaligheid, dat er voor het verstand en hart van den Christelijken toehoorder niets te wenschen overig bleef, en hij, met een getroffen gemoed, gaarne deze gevangenen met den naam van Broeders in CHRISTUS begroette.

Het was dan ook met dezen naam, dat de Eerw. SMITH hen aansprak, en voorts, op de bij de Hervormden gebruikelijke wijze, als Lidmaten der Kerk bevestigde; na welke plegtigheid door zijn Eerw. aan elk der gevangenen een tweetal Nommers, door het *Traktaatgenootschap* uitgegeven, werden ter hand gesteld.

Thans verzocht de Eerw. NEDERHOUW het woord. In gepaste bewoordingen bedankte de edele onderwijzer den Heer Directeur HUGENHOLTZ voor alle zijne welwillende zorgen, ook ten aanzien van het zedelijk welzijn der gevangenen, op het voetspoor van zijnen waardigen Vader, bestendig betoond; en ging vervolgens over, uit naam van gen. Heer Directeur, aan elken gevangenen een zindelijk ingebonden exemplaar der *Evangelische Gezangen* aan te bieden.

Eene plegtstatige dankzegging aan God en toepasselijk gezang besloten eindelijk deze belangrijke verrigting.

Dan, nu wachtte den aanschouwer een geheel eigenaardig en roerend tooneel. Na gevraagd verlof, betuigde een der

ge-

gevangenen, uit aller naam, in eenvoudige, maar hartelijke bewoordingen, aller dankbaarheid aan hunnen waardigen Leermeester; zijn Eerw. bij die gelegenheid eene plaat, in vergulden lijst gevat, een Monument voor den Christelijken Godsdienst voorstellende, ten geschenke aanbiedende. Zich vervolgens tot den Eerw. SMITH, in erkentelijke bewoordingen, wendende, werd, door den spreker, aan dien Heer een fraai bewerkte porseleinen bouillonkop aangeboden, ten aandenken aan dit plegtstatig oogenblik. Welke geschenken, door de gevangenen zelve bekostigd, met gevoel van dankbaar genoegen werden aangenomen.

Zoo eindigde dan eene plegtigheid, even eerwaardig door derzelver bedoeling, als roerend voor het Christelijk hart; door de wijze, waarop dezelve werd volvoerd, daar zij een sprekend bewijs opleverde van de gelukkige uitwerkselen, welke, door een doelmatig verstandelijk godsdienstig onderrigt, ook bij gevangenen, kunnen worden tot stand gebragt.

Diep beklagenswaardig was het lot dier ongelukkigen vóór nog weinige jaren; onkunde hield hen vervreemd van God en zijnen dienst; zedeloosheid kluisterde hen aan al het vernederende, waarvoor de menschelijke natuur slechts vatbaar is; en de kerker was voor hen niets anders dan een verblijf van jammer, de plaats van verderen teruggang tot elke soort van verkeerdheid.

Maar, dank zij de pogingen van eenige weinige edele menschenvrienden! ook in weinige jaren is alles van gedaante veranderd. Het weldadig licht van het Evangelie schoot deszelfs zachte en vertroostende stralen in de verblijfplaatsen van zonde en ellende. Aan de armen van geest, aan diep onkundigen werd dat Evangelie, op eene bevattelijke en menschkundige wijze, verkondigd; heldere begrippen en godsdienstige kennis vervingen de dwalingen der onkunde, een ingetogen en bescheiden gedrag de vroegere zedeloosheid; en zij, die wij te voren, met het hartelijkst medelijden, als diep gevallenen beschouwden, noemen wij nu, van ganscher harte, onze Broeders in CHRISTUS, onzen Heer en Zaligmaker.

Dit is de zegepraal van den Godsdienst. Hij verlicht het verstand en verwarmt het hart. In alle standen, in alle betrekkingen doet hij den mensch het beeld der Godheid naderen; en waar zijn glans de kerkers verlicht, daar zwijgt de vloekkreet der wanhoop, en het stil gebed des harten, door den boeteling geslaakt, rijst op tot voor den zetel des Albarmhartigen.

IETS, BETREKKELIJK DEN SPAANSCHEN GENERAAL, DON FRANCISCO THOMAS MORALES.

Deze, zoo wel wegens zijne gebreken als deugden, waardige opvolger van MORILLO heeft ook met dezen dit gemeen, dat hij in weinige jaren van soldaat tot Generaal en chef is opgeklommen, en zijne verheffing aan dapperheid en werkzaamheid te danken heeft.

Als knecht van den Generaal CAGIGAL in de *Westindiën* gekomen, is hij daarna eenigen tijd winkelier in *Caraccas* geweest. Bij het oprigten der Militie werd hij, wegens zijne bekende geschiktheid voor den militairen dienst, Kapitein, en heeft zich sedert berucht gemaakt door zijne onmenschelijke wreedheid en ongevoeligheid; zoodat de herinnering zijner daden, even gelijk die des Generaals BOVES, steeds een middel in de hand der Independentsche Opperhoofden blijft, om de inwoners der vaste kust van *Amerika* tegen de Koningsgezinde partij op te zetten. Als ondergeschikt krijgsbevelhebber heeft hij zich echter altijd doen kennen, als bezield met een' ondernemenden geest, vol moed, beleid en persoonlijke dapperheid; en, zoo hij, volgens de meening van deskundigen uit beide partijen, in plaats van den Generaal LA TORRE, aan wien hij ondergeschikt was, en met wien hij niet in de beste verstandhouding stond, vóór den slag van *Carababo* het opperbevelhebberschap gevoerd had, zou deze veldslag, waarvan het lot van *Venuzuela* grootendeels afhing, voor de Koningsgezinden niet verloren geweest zijn.

Terstond na het vertrek van den Generaal LA TORRE naar *Portorico*, in het begin van dit jaar (1822), toen hem het opperbevelhebberschap over de vaste kust was opgedragen, leide hij zijnen in ondernemingen volhardenden geest aan den dag. Geen sterveling dacht er aan, dat het mogelijk ware, dat iemand, in zulke omstandigheden, als waarin de Generaal MORALES verkeerde, daar alles tegen hem was, de geheele kust zich van de *Spaansche* regering onafhankelijk gemaakt had, uitgezonderd de vesting *Portocabello*, waarin hij zich met een handvol volks bevond en die ten naauwste ingesloten was, en hij een volslagen gebrek aan geld, kleeding en ammunitie had, nog lust en moed kon hebben, om eenige onderneming te wagen.

Wei-

Weinige dagen bleef hij in *Portocabello*. Hij riep den Kommandant dier vesting tot zich, en vroeg hem, of hij met 400 kanonniers de plaats verdedigen kon; en, toen deze hem een ontkennend antwoord gaf, ontfloeg hij hem terftond uit den dienst, ftelde den Kapitein van de Genie als Kommandant van *Portocabello* aan, en vertrok met 2 à 300 foldaten naar *Curaçao*. Ook had hij, vóór zijn vertrek uit *Portocabello*, aan 74 Officieren van onderfcheidenen rang hun ontflag gegeven, die allen op *Curaçao* aangekomen, en vandaar naar de *Havannah* of naar *Europa* vertrokken zijn Toen men hier (op *Curaçao*) MORALES naar de oorzaak dezer handelwijze vroeg, zeide hij, dat hij geene Officieren in zijnen dienst kon gebruiken, die voor kogels uit den weg gingen. De Officieren, die hij hier bij zich had, en die, in evenredigheid van het klein getal foldaten, nog vele waren, prees hij, als menfchen, die hij kende, en waarmede hij in elke onderneming veel kon verrigten; inzonderheid was de Kolonel LOPEZ, zijn Adjudant, zijn vriend en vertrouweling. De wijze, waarop deze in zijn vertrouwen en vriendfchap gekomen is, is te éénig in zijne foort, om zulks niet kortelijk te vermelden. LOPEZ was een der 800 Independentfche krijgsgevangenen, welke door den Generaal MORALES te *Valencia*, op dezen éénen na, gefufilleerd zijn.! Toen LOPEZ werd voorgebragt, om doodgefchoten te worden, gaf MORALES bevel, dezen éénen in het leven te fparen. Hij nam er echter geen genoegen in, voer in woede tegen MORALES uit, en begeerde hetzelfde lot als zijn vader, die zich mede onder deze 800 bevond, te ondergaan. Na in de gevangenis tot bedaren gekomen te zijn, ontwaakte in zijn jeugdig hart de zucht tot het leven; en, toen hij, na verloop van eenige dagen, voor den Generaal gebragt, door dezen met onderfcheiding behandeld werd, en hij vrijheid verkreeg om te vertrekken, verzocht hij in dienst van MORALES te blijven, die hem, na eenige weigering, als Kapitein plaatfte, en zich daarna in hem niet bedrogen vond, maar vele dienften van hem genoot, hem tot zijn' Adjudant aanftelde, en, na vele blijken van kunde en dapperheid, tot Kolonel verhief.

Toen MORALES hier van eenige Koningsgezinde Emigranten geld ontvangen had, kocht hij daarvoor de noodige provifie en ammunitie, en vertrok naar *Coro*, hetwelk hij, als ook *Cumerebo*, zonder veel tegenftand te ontmoeten, in bezit nam. Hij wist hier vele *Indianen* tot zijne partij over

te halen, en een armeekorps van 1200 man te formeren, waarmede hij den Kolonel PINANGO, een *Mulat*, die bekend staat als een der dapperste Officieren, en die door de Independenten afgezonden werd om MORALES van *Coro* te verjagen, volkomen sloeg, en hemzelven gevangen nam. Van het wreedaardig plan, om alle gevangenen dood te schieten, was MORALES reeds vroeger afgegaan, en ook na dit gevecht behandelde hij de gevangenen zeer menschelijk; beroemende hij zich in deze haven op zijne edelmoedige handelwijze jegens PINANGO, bij wien hij, zoo als hij zeide, papieren gevonden heeft, den last inhoudende, om elken Chef van de Koningsgezinden om te brengen.

Volgens de getuigenis der Officieren van MORALES, had deze, na dit gevecht, vier *Engelsche* Officieren, die hij, onder de Independenten dienende, gevangen gemaakt had, laten doodschieten; welke handelwijze zijn standvastig voornemen blijft omtrent alle vreemdelingen, die bij de Independenten dienen en in zijne handen vallen. De harde inborst van MORALES bleek ook, na dit gevecht, (waarin hij erkende, dat zwaarder gevochten was, dan te *Carababo*) wederom uit het volgende staaltje: Onder de gevangenen, die hij voor zich liet passeren, herkende hij een' Officier, die te voren in 's Konings dienst Onderofficier geweest was, deed hem eenige vragen betrekkelijk zijnen tegenwoordigen staat, en liet hem voorbijgaan; doch deze verzocht, dat men geene omwegen met hem zoude maken, maar hem liever dadelijk ter dood brengen. MORALES antwoordde koeltjes, dat aan dit verzoek terstond konde voldaan worden, wenkte vier soldaten, en liet hem op staanden voet fusilleren.

Gedurende zijn verblijf te *Coro* verkeerde hij in den jammerlijksten staat, en leed verscheidene weken, wegens de groote droogte, die in de provincie *Coro* heerschte, gebrek aan het noodige levensonderhoud, zoodat ettelijke zijner soldaten van honger gestorven zijn; wordende de vaartuigen met proviand, door zijne vrienden op *Curaçao* naar hem afgezonden, meestal door de Independentsche kapers genomen. Eindelijk verscheen het *Spaansch* eskader voor *Coro*; hij scheepte zich in, en kwam met zijne uitgehongerde soldaten op *Curaçao* aan, waar deze op de schillen der vruchten, die op straat lagen, gretig aanvielen, het laatste, dat hun was overgeschoten, hunne rosaria's en zakmessen, voor brood verruilden,

ſten, en van de aanzienlijke inwoners giften ontvingen, om brood te koopen.

Na een kort oponthoud vertrok MORALES weder naar *Portocabello*, waar hij niet lang in rust bleef, maar ſpoedig deze plaats, welke langen tijd door de *Columbiaanſche* troepen belegerd, doch welk beleg thans door hen opgeheven was, weder verliet, om zich meester van *Valencia* te maken. In de nabijheid dier ſtad viel een gevecht voor tusſchen den *Columbiaanſchen* Generaal PAEZ en MORALES, waarin de laatſte genoodzaakt was terug te trekken, omdat de Kolonel CECILIA, dien hij met 700 man van *Coro* over land gezonden had, om zich bij zijn leger te voegen, zijne orders niet opgevolgd, maar zich binnen *Portocabello* begeven had. Toen MORALES weder in deze ſtad was teruggekeerd, veroordeelde hij den Kolonel CECILIA, om, wegens disobedientie, gefuſilleerd te worden, liet het garnizoen onder de wapenen komen, en het vonnis tegen CECILIA voorlezen; doch, op het oogenblik der voltrekking, maakte hij van zijne magt als Generaal en chef gebruik, en ſchonk CECILIA vergiffenis, omdat deze altijd zich als een braaf *Kastiliaan* gedragen had, en bekend ſtond als een dapper Officier; echter ontſloeg hij hem uit *Spaanſchen* dienst, en zond hem uit *Portocabello*.

Lang kon de werkzame geest van MORALES niet binnen deze vesting blijven; ſpoedig beraamde hij het plan, om zich of van *Caraccas* of van *Maracaibo* meester te maken, en kwam te *Curaçao*, om zich, met behulp zijner *Spaanſche* vrienden, tot eenen aanval op laatstgenoemde ſtad toe te rusten. Ieder, die den toeſtand dier ſtad kende, als hebbende eene vrij ſterke bezetting, genoegzaam om MORALES te kunnen wederſtaan, een kasteel, *San Carlos* genaamd, dat door deszelfs ſterkte beroemd is, en in het meer een oorlogseskader van verſcheidene brikken en goeletten, geloofde, dat hij met een' bebloeden kop van deze onderneming zoude afkomen. De Generaal had echter zoo ſtellig beſloten, zich meester van deze ſtad te maken, dat hij het tot eene leus in zijne proclamatie maakte: „de dood, of de inneming van *Maracaibo*."

Bij zijne landing deed hij eene aanſpraak aan zijne ſoldaten, waarin hij hen tot moed en dapperheid in deze onderneming aanſpoorde, hun beloofde meer voor hen dan voor zichzelven te zorgen, en hun tot voorbeeld te ſtrek-

ken, door bij de grootste gevaren hun voorganger te wezen. Deze aanspraak, welke hij stiptelijk is nagekomen, deed hij in zeer ongunstige omstandigheden, als hebbende niet meer levensonderhoud voor elken soldaat, dan een beschuit en een handvol mais, en, volgens zijn eigen berigt, was de geheele togt naar *Maracaibo* eene aaneenschakeling van allerlei ellenden.

Digt bij de stad gekomen zijnde, trok de Generaal CLEMENTI hem te gemoet met een korps troepen, gelijk staande aan het zijne, en begon een levendig vuur op hem te maken; maar MORALES liet de bajonet vellen, en trok met zulk eene onverschrokkenheid regt op den vijand aan, dat deze hunne geweren nederwierpen, zich overgaven, of met de vlugt zich reddeden. MORALES verloor in dit korte gevecht verscheidene goede Officieren, die, aan het hoofd hunner troepen, tegen het vijandelijk vuur inmarcherende, sneuvelden; inzonderheid beklaagde hij zeer het verlies van den Kolonel GARCIA, die hem in rang opvolgde. De inneming van *Maracaibo*, welke spoedig op dit gevecht volgde, was eene wezenlijke aanwinst voor MORALES, wegens de vele goederen, geld, kleeding en ammunitie, welke hij hier vond; ook viel hem het geheele eskader in handen, en de Kommandant van het kasteel *San Carlos* gaf zich insgelijks over, onder zekere kapitulatie, waarin hij meer zijn eigen voordeel dan dat zijns vaderlands beoogde, en zich deed kennen, als behoorende tot het getal dier Opperhoofden van de nieuwe Republiek van *Columbia*, bij welke (BOLIVAR echter uitgezonderd) veel eigenbelang, maar weinig deugd gevonden wordt.

Ten opzigte van *Curaçao* heeft MORALES zich getrouw aan zijn woord, ja zelfs edelmoedig gedragen, en zich de beleedigingen niet aangetrokken, welke hij aldaar van het zwarte en gele gemeen heeft moeten ondergaan, dat eens, bij eenen oploop, toen hij nog geen Generaal en chef was en zich voor een' tijd op *Curaçao* bevond, onder schelden en bedreigingen, op zijn huis met steenen aanviel.

Meermalen had hij beloofd, zoo hij Generaal en chef werd, dat hij de beleedigingen en schade, welke de *Nederlandsche* vlag onder zijnen voorganger LA TORRE ondergaan heeft, zou voorkomen, gelijk zulks ook geschied is; want er is gedurende zijn kommandement niet één enkel *Nederlandsch* vaartuig genomen, hoewel er door *Spaansche* oorlogsvaartui-

gen

gen verscheidene in *Columbiaansche* havens gevonden werden; en, toen hij zich het laatst van *Maracaibo* meester maakte, stelde hij niet alleen alle *Nederlandsche* vaartuigen in vrijheid, maar schonk zelfs aan twee personen van hier, wier vaartuigen in het vorige jaar door *Spaansche* kapers genomen en te *Portocabello* verbeurd verklaard zijn, twee andere vaartuigen terug; zijnde prijzen, welke hij te *Maracaibo* gemaakt had.

Het *Columbiaansch* Gouvernement te *Caraccas* was over het verlies van *Maracaibo* zeer ontsteld, voornamelijk van wege de groote versterking, welke MORALES daar verkregen had; doch het vertroostte zich, dewijl, gelijk hetzelve zich uitdrukte, de onoverwinnelijke Generaal MONTILLA, met de beste troepen der Republiek, allen Veteranen, hem te gemoet trekken en uit *Maracaibo* verjagen ging; en deze MONTILLA, waarlijk een kundig en moedig Officier, het sieraad der *Columbiaansche* armee, onderging hetzelfde lot als PINANGO en CLEMENTI. MORALES versloeg hem niet zoo zeer, maar maakte zich van deszelfs geheele legerkorps meester, zoodat MONTILLA ter naauwernood met 60 ruiters ontkwam.

MORALES vermeldt in zijne berigten, die hij naar *Curaçao* zond, weinig bijzonderheden aangaande dit gevecht; alleenlijk schrijft hij, dat hij, aan het vijandelijk vuur zich niet bekreunende, tot op veertig passen den vijand naderde, en toen de bajonet vellen liet, hetwelk zulk een' schrik onder den vijand bragt, dat hij zijne wapenen nederwierp en zich overgaf.

Men wil echter, volgens particuliere tijdingen, dat MORALES door eene krijgslist deze overwinning behaald hebbe: hij zou, namelijk, den vijand door zijne eerste linie hebben laten heenbreken, welke linie zich daarna omkeerde en den vijand met de bajonet in den rug aanviel.

Hij beklaagt zich intusschen weder, dat hij in dit gevecht zulk een groot aantal zijner beste Officieren verloren heeft; waaruit dan ook het buitengewone, van hetgene hij in zijne omstandigheden verrigt heeft, zich laat verklaren. Hij schijnt, namelijk, bij zijne persoonlijke dapperheid, waardoor hij zich in elk gevecht aan de grootste gevaren blootstelt (*), nog

(*) Gelijk in dit gevecht nog uit zijn eigen verhaal blijkt, waarin hij zegt, dat hij twee kogels door zijne kleederen gehad heeft, welke twee soldaten, reeds

nog dit talent te voegen, dat hij zijne Officieren met eene gelijke dapperheid weet te bezielen, hen steeds in beweging houdt, en voor militairen roem hun alles doet opofferen. Zijne soldaten zijn daarenboven meestal *Indianen* en lieden van de kleur, die wel een sterk ligchaamsgestel hebben, maar voor het overige dom zijn, en, door goede Officieren in het vuur gebragt, dapper strijden, zonder eigenlijk te weten, waarvoor zij vechten.

Eindelijk, terwijl ik dit berigt schrijf, ontvangen wij, over *Maracaibo* en *Coro*, de tijding, welke door vlugtelingen en Officieren, die gevangen gemaakt werden, maar daarna de vrijheid verkregen om naar *Columbia* terug te keeren, bevestigd wordt, dat MORALES slechts met 800 man de eerstgenoemde plaats verliet, om zich meester van de provincie *Coro* te maken, hoewel er in de stad van dien naam 1000 man *Columbianen* lagen; hetgeen hem ook zonder veel moeite gelukt is, omdat de Independenten de lafheid en dwaasheid hadden, tot militairen Kommandant en chef van de troepen in die provincie aan te stellen Pater TORELLES, die nimmer eenig ander kommandement gehad heeft, dan over de monniken in het Dominikaner klooster te *Caraccas*, en wien dit postje uit dankbaarheid gegeven was, omdat hij van een' ultra-Koningsgezinden in een' ijverigen Independent veranderd was (en dit enkel omdat hij aan geene constitutionele Monarchij den eed van getrouwheid doen wilde, zoo als hij zelf in de *Caraccasche* Courant heeft gepubliceerd.) Het korps troepen onder den Priester TORELLES is ook geheel door MORALES vernield, de stad *Coro* door dezen zonder eenigen wederstand genomen, en binnen weinige dagen de gansche provincie *Coro* onder het gebied van *Spanje* teruggebragt. Bij deze laatste aktie, welke te *Savana Rodondas* voorviel, heeft weder de onverschrokkenheid en persoonlijke moed van MORALES uitgeblonken; hebbende hij zelf in persoon met zes man eene batterij van den vijand tot overgave genoodzaakt. Daarna is hij, eenige troepen tot bezetting der provincie achterlatende, weder naar *Maracaibo* gegaan, om zijne overwinningen aan dien kant voort te zetten.

Het is moeijelijk, den uitslag dezer worstelingen te bepalen; het waarschijnlijkste is, dat MORALES, zoo hij geene on-

reeds gevangen zijnde, op hem afschoten, en dat hij, de regtvaardigheid ter zijde stellende, deze soldaten niet gestraft, maar, als andere gevangenen, menschelijk behandeld heeft.

onderfteuning ontvangt, na nog eenige bewijzen zijner dapperheid gegeven, en te hebben doen zien, wat men met een dapper en geregeld legerkorps tegen deze nieuwe, krachteloozе Republiek zou kunnen verrigten, eindelijk zijne goede Officieren langzamerhand verliezen en voor de overmagt der vijanden bezwijken zal.

Als men, hetgeen MORALES in den laatften tijd verrigt heeft, in deszelfs bijzonderheden overziet, komt het des te belangrijker voor. Het is, alsof men aan den duisteren hemel eene enkele heldere ftar ziet verfchijnen, die de oogen van allen, die zich op de plaats bevinden, waar zij zigtbaar is, tot zich trekt. Zelden zag men zoo veel krachteloosheid en lafhartigheid, zoo veel eigenbelang en fnorkerij, als zich bij de beide ftrijdende partijen in *Zuid-Amerika* vertoonden. Zelden was er eene nieuwe Republiek, die zoo vele hulpbronnen had als *Columbia*, daar zij niet alleen den algemeenen geest, den geest des tijds, voor zich had, maar krachtdadig onderfteund werd door *Engelfche*, *Ierfche*, *Hannoveraanfche* en *Duitfche* legioenen, en door eene zeemagt, alleen beftaande uit *Noord-Amerikanen* en andere vreemdelingen, en daarenboven flechts te doen had met het zwakke, onrustige *Spanje*, dat moeite had om zichzelve ftaande te houden. Wanneer men dit alles overweegt, is het opmerkenswaardig, dat men iemand ziet optreden gelijk MORALES, die zoo veel veerkracht, werkzaamheid, moed en zelfopoffering aan den dag legt; en het verdient de hulde van elk, die op deze deugden eenigen prijs ftelt.

(Oorfpronkelijke mededeeling.)

OP HET VIERDE EEUWGETIJDE VAN DE UITVINDING DER BOEKDRUKKUNST DOOR LOURENS JANSZOON KOSTER TE HAARLEM, GEVIERD DEN 10 EN 11 JULIJ 1823.

'T Was nacht! Europa lag gehuld in aklig duister;
De menfchelijke geest, geboeid in de ijzren kluister
Van domheid en van dweeperij,
Scheen voor altoos gedoemd tot de ergfte flavernij,
Alle uitzigt op herftel ten eenemaal verloren —
Neen! de Almagt had deze aarde een beter lot befchoren:
Een lichtftraal, nooit gezien te voren,
Ontvonkte Koster's edlen geest;

 Hij

Hij voelde een godlijk vuur in zijnen boezem gloren;
Hij dacht — hij schiep — de Drukkunst was geboren;
Verlichting rees.

Zij rees, en 't menschdom, hoe gezonken,
Zag van dat vuur naauw de eerste vonken,
Of 't brijzelde de boei, door heerschzucht haar gesmeed;
Zij rees, en schoot haar heldre stralen,
En deed Europa ademhalen,
Verstand en rede zegepralen; —
Thans laat ze, als hemeldauw, haar' invloed nederdalen
Op 't blijdste feest.

Ja, blijdste feest, dat immer stervelingen
Op aard' verrukken kon!
Wie schetst uw' invloed? Wie zal uwer waardig zingen?
Verlichtingsbron!
Wie? — Dat welsprekendheid den kansel zelv' betrede!
Dat van der Palm dit uur ons boeije aan zijne rede!
(Dat elk verlichtingsvriend zich in deez' tempel schaar'!)
Dat Tollens, u ter eer', zijn gouden lier besnaar'! —
Ja, 't feest der Drukkunst, dat wij heden juichend vieren,
De heilige offerdienst, waarvoor wij 't outer sieren,
Waarop gansch Nederland, waarop Europa staart,
Is zulken priestren waard!

Mijn zangster! volg met mij de reijen,
Daar ze ons naar Haarlems Hout geleiën,
Waar reeds een talloos tal aan d'Achthoek ons verbeidt;
Kom! gaan we ook daar het feest der menschheid vieren,
Kom! zien wij de eerezuil aldaar versieren,
Aan Koster's roem gewijd.

Gij, zaalge geest, die, boven 't stof verheven,
U in den reinen ether baadt,
En bij den oorsprong aller leven
Uw hemeltoonen slaat;
o Koster! zoo gij hoort, hoe dankbre stervelingen
Hier pogen uwen lof naar waarde te bezingen,
o! Zie in gunste dan op onze hulde neêr:
Wij wijden u den roem! — wij loven d'Opperheer!

Ja,

Ja, wij danken! blijde klanken
Wijden wij den Opperheer!
Wie gevoelt niet die verpligting?
Iedre ſtichting ter verlichting
Leidt ons op voor hooger ſpheer.

Ja, wij danken! blijde klanken
Wijden wij aan Koster's lof!
Zulk een roem blijft onvergank̃lijk,
Niet van tijd of lot afhanklijk,
Eeuwig onuitputbre ſtof.

Ja, wij danken! blijde klanken
Wijden wij aan Koning's lof!
Wat de vreemdling ons betwistte,
Hij, die eervol 't pleit beſliste,
Schonk ons thans die juichensſtof.

Juich, Haarlem! Spaarne, juich! het pleit is thans voldongen;
De bron der kennis is in uwen kreits ontſprongen;
Eerst klein, onaangezien, maar ſneller ſteeds in vaart,
Voert zij haar watren thans met kracht naar 't eind der aard';
Geen magt beperkt haar' loop; geen ringmuur houdt haar tegen;
Eens ſtroomt zij de aarde vol, al 't menschdom tot een' zegen.
Gelijk, na 't ſcheemren van een' vroegen morgenſtond,
't Weldadig zonnelicht zijn ſtralen ſpreidt in 't rond,
Het nevlenheer verdrijft en ſtuwt naar 't ſomber duister,
Elk voorwerp overſchijnt in zijnen middagluister;
Zoo, Drukkunst, praalt gij thans in 't vrije Nederland!
Verlichting gingt gij vóór — thans biedt zij u de hand,
En, zusterlijk vereend om 't menschdom te veredelen,
Behoeft gij nimmer gunst eens rijksmonarchs te bedelen;
Wordt ſoms uw glans verdoofd, in ſtormen van den tijd,
Eens ſchijnt uw volle dag voor ons in de eeuwigheid!

G. H. REINHART.

RAAD VAN EENEN VADER AAN ZIJNEN ZOON.

Mijn zoon! het lagchend veld der kindschheid doorgevlogen,
Zeilt ge op der wereld zee;
Ik, die haar ſtormen ken, ik volg u met mijne oogen,
En 't vaderhart zeilt meê.

'k Wil

'k Wil u het blinde rif, de scherpe klippen wijzen,
Waar eigen hulkje op stiet:
Leen, Karel! leen me uw oor; vergeet den raad des grijzen,
Des trouwen stuurmans niet.'

Het leven is die zee: meêr dan de waterbanen
Dekt zij een peilloos graf;
En van het roer alleen hangt, bulderen de orkanen,
Behoud of schipbreuk af.
Niet minder zal u hier de schoonste tuin bedriegen,
Dan kalmte op 't effen meer:
Blijft ge, als op 't bloemtapijt de dartle lustjes wiegen,
Niet uwer zinnen heer.

Mistrouw het jeugdig bloed: het gonst door zwellende aâren,
En zet de borst in vuur;
De niet bestuurde drift der heete jonglingsjaren
Vergrijpt zich aan natuur.
Ras wordt de bron geleêgd, wier altijd matig vloeijen
Ons voor 't genieten stemt;
En zwakheid houdt welhaast den schender in haar boeijen,
Der dwazen straf, geklemd.

De nutte werkzaamheid geve aan die driften teugels;
Groot is des ijvers loon:
Hij weeft voor d' eedlen geest gestadig nieuwe vleugels,
En schenkt de rijkste kroon.
Geen onkruid wortelt daar, waar elke plant, vol sappen,
In 't rond haar blaadren spreidt;
En schooner vruchten nog, dan kunst of wetenschappen,
Biedt ons de zeedlijkheid.

Verleiding loert alom, en, bij het lokaas strooijen,
Is strik of net gereed;
De hel heeft haar geleerd, bevallig zich te tooijen,
Zelfs in der onschulds kleed:
Ontvlied haar, o mijn zoon! die, vlugger dan de hinden,
Ons, met één' sprong, verrast:
Laat, als zij lokt en vleit, u als Ulysses binden;
Houd aan de deugd u vast.

Der

Der zorgende oudren huis, mijn Karel! zij uw haven,
Bij 't naadren van den nood.
Hoe menig dwaas ligt niet in 't peilloos diep begraven,
Die roekloos haar ontvlood!
Geef hier den boezem lucht: al dronkt ge 's levens alsem,
Hier wijkt de bittre smart;
Hoe diep de wond ook zij, hier druipt de zoetste balsem
Uit beider gloeijend hart.

Maar zoek vooral dien steun, die nimmer u begeven,
Noch hulploos laten zal:
Den arm, die veilig leidt door 't wisselvallig leven:
Den Vader van 't heelal.
Vereer Hem, als de Bron van onuitputbre Liefde,
Ondenkbaar groot en goed;
Die ook het bitterst zuur, dat ooit den braven griefde,
Herschiep in streelend zoet.

Vindt gij een frissche maagd, met ongeplukte rozen
En smetloos leliewit,
Wier lagchende onschuld spreekt in 't ongekunsteld blozen,
Die rein gevoel bezit;
Gloort in het zedig oog haar minnend hart u tegen,
Zweer haar dan liefde en trouw:
Van al den aardschen schat, is 's Hemels beste zegen
De teedre en eerbre vrouw.

Droom van 't volmaakte niet; het schoonste omlaag heeft vlekken;
Niet rein is aardsche glans;
Maar, die voor 't loerend oog met liefdes kleed te dekken,
De roem des eedlen mans.
Haar vijl is sterk en zacht; en, hoe die vlek moog' kleven,
Verwonnen wordt ze in 't end:
o! Wat vermag hij niet, die, door haar' geest gedreven,
En zwak en plooijen kent!

Geen trots wone in uw hart, als waart gij heer der aarde,
De trouwe gâ slavin:
Dan, als 't geloof ontbreekt aan hooge vrouwenwaarde,
Stort liefdes tempel in.

Geen

Geen felle windvlaag huil', waar 't schoonste bloempje, teeder,
Zoo ligt zijn' luister derft,
En, buigt het woest geweld den zwakken stengel neder,
Welhaast van kwijning sterft.

Moogt gij eene eedler vrucht, aan geuren rijker, plukken,
Dan 't gloeijend zuiden geeft,
Aan 't warme vaderhart het blozend wichtje drukken,
Dat door u beiden leeft:
o! Kweek het voor de deugd, reeds in zijn' lentemorgen;
Zaai in den vruchtbren grond:
En 't onwaardeerbaar loon van wieden, leiden, zorgen
Oogst ge in uw' avondstond.

Zijt sterk in bangen nood: het moge uw dierbren gelden,
Of 't heil van 't vaderland:
Een nooit verwonnen moed is de eer der Christenhelden,
En aan hun deugd verwant.
Laat nimmer u het regt, des Hemels gaaf, ontrooven;
Buk voor geene aardsche magt:
Hef fier het hoofd omhoog, en smeek van God hier boven
Dier helden leeuwenkracht.

Geen broeder zij u vreemd, hij moog' dan aan de polen,
In Barcaas zandwoestijn,
Of 't Indisch lustprieel, bij neevlen, ommedolen,
En blanke of Neger zijn:
Hij deele in 't heerlijk licht, door Jezus u geschonken,
Der deugden reine Bron;
Strooi uit, met milde hand, die goddelijke vonken,
En wijs hem op uw zon.

Zijt Christen, o mijn zoon! Wat u dan ook bejegen',
Verheven boven 't lot,
Is de adel van het hart voor u de beste zegen
En onvervalscht genot.
De grootheid is slechts schijn, moet zij haar waarde ontleenen
Van kroon of lauwerkrans:
Slechts dan, als deugden in het brandpunt zich vereenen,
Verrukt ons de echte glans.

H. VAN LOGHEM.

MENGELWERK.

VLUGTIGE BESCHOUWING VAN HET MENSCHELIJK LIGCHAAM, ALS EEN BEWIJS DES BESTAANS VAN EEN ALWIJS OPPERWEZEN.

Door

N. SWART. (*)

Indien ik mij niet bedriege, dan ontleent de zigtbare natuur, op het tooneel, dat zich aan onze beschouwing biedt, hare voornaamste schoonheid en aangenaamheid van de gedurige beweging en afwisseling, welke in dezelve heerschen. De wenteling van onzen aardbol om zijne as doet nacht en dag, avond en morgen worden; deszelfs voortsnellende loop rondom de zon doet winter en zomer ontstaan; deszelfs nabijheid aan de maan schept ebbe en vloed; terwijl door vele bijkomende oorzaken warmte en koude afwisselen, en hier de lucht uitzetten of inkrimpen, daar het water in damp en gas veranderen, om wind en regen, sneeuw en ijs, wolken en mist, onweer en bliksemvuur door kalmte en helderheid te vervangen. Doch niets brengt inzonderheid meer toe, om leven en gestadige nieuwheid op dit verblijf van ons kortstondig bestaan te doen plaats grijpen, dan de toestand en geaardheid dier schepselen, welke tot het groeijende en dierlijke rijk worden gerekend. Hier, immers, merken wij gestadige omwentelingen en nieuwe gedaanten op, bij de geslachten, die elkander voortbrengen, door de jaren, die kindschheid, jeugd en ouderdom doen ontstaan, door de saizoenen, die tak en blad en bloem en vrucht geregeld laten volgen, door elken dag en ieder oogenblik, die vaak

wat

(*) Voorgelezen in de Maatschappij FELIX MERITIS, 1822.

wat nieuws aan het navorſchend oog vertoonen. Maar, waarop berust deze algemeene afwisſeling? Zij berust, M. T., op eene wet, die ligtelijk als eene gebrekkige bekrompenheid van al het aardſche zal worden beſchouwd, en zulks ook, in vergelijking met eene hoogere, geestelijke wereld, welligt is, doch die aan de beſtaande orde der dingen niet kan ontnomen worden, zonder dat deze geheele natuur in eenen dooden klomp, zonder nut of geest, worde herſchapen. Het is, dat al de genoemde voorwerpen niet ſlechts langzaam ontſtaan, en na korten tijd door andere worden vervangen, maar dat zij ook, gedurende hun kortſtondig aanwezen, in eenen aanhoudenden ſtaat van behoefte, van ſlijting en verlies verkeeren, die door geſtadig onderhoud en vernieuwing moeten herſteld worden. Neemt de vervolging van de eene dierenſoort door de andere, neemt de wording van het nieuwe geſlacht uit het oude, neemt bovenal den honger en dorst uit het midden der gevoelige wereld weg, en wat blijft u over? waarin zult gij u op deze aarde nog verlustigen? welke merkwaardigheid in de immer ſluimerende natuur verder waarnemen? Dan, deze wet, de bron van meest al het treffende en belangrijke op dit tooneel — waar de mensch, *en* als aanſchouwer *en* als voorname ſpeler, van het eerſte belang is — vorderde vooral inrigtingen bij de onderſcheidene voorwerpen, welke onze hoogſte opmerkzaamheid verdienen te trekken. Namelijk: Hoe komt de natuur die gedurige behoefte te hulp? Hoe wordt het verlorene en afgeſletene telkens herſteld? Welke zijn de middelen, de werktuigen, de aanwijzingen, waardoor plant en dier aan het noodige voedſel geraken?

Het is nu vier jaren geleden, (*) dat ik u een beknopt tafereel ophing van de blijken van hooge wijsheid en zorge, welke overal op aarde beſtaan, om geen ſchepſel ontbloot te laten van die wapenen, welke zijn bijzondere toe-

(*) Ook dit ſtuk is te vinden in ons *Mengelwerk* voor 1818. No. VIII.

toestand vordert. Niet dan oppervlakkig kon dit overzigt van alles zijn; waarbij ons echter deze waarheid in het oog liep: zulk eene schepping kan het werk van toeval of blinde noodwendigheid niet wezen; een oneindig en aanbiddelijk God moet dit alles alzoo hebben gewrocht. Sedert ondervonden hebbende, dat deze beschouwing aan velen niet onaangenaam was geweest, heb ik thans besloten, bij een enkel voornaam deel wat nader stil te staan, en u den mensch zelven, in eenige weinige opzigten, als het hoogste kunstwerk te doen beschouwen, door een denkend en redelijk Wezen, ja door een' alwetenden en alwijzen Schepper, maar alleen te ontwerpen. Leent mij uwe toegevende aandacht hiertoe, M. H., en verschoont het gebrekkige, uit mijne bepaalde kunde en bekwaamheid, of uit de onmogelijkheid voortvloeijende, om u alles op het voorwerp zelve aan te wijzen. Ja, uwe eigene kennis, uwe herinnering en oplettendheid kome mij hier te hulp! En bevestigt u ook daarna in de medegedeelde overtuiging door eigen onderzoek! Ik ga, zonder verdere voorafspraak, tot mijne taak over.

Wanneer wij ons den mensch, even gelijk elk ander dier, als een behoeftig wezen voorstellen, dat, boven en vóór alle andere dingen, eene gestadige voeding noodig heeft, om te bestaan, dan loopen ons drie zaken, als onmiddellijke vereischten, in het oog: 1°. Dat het voedsel ontdekt, 2°. dat het aanvankelijk toebereid, en 3°. dat het aldaar aangebragt worde, waar het noodig is. Wij zullen deze hoofdstukken in eene omgekeerde orde behandelen.

Het is eene algemeene eigenschap van ons menschelijk onderzoek en kennis, dat wij, op zekere hoogte gekomen, onvermijdelijk blijven stilstaan, hetzij de eerste gronden van allen bestaan, die wij nimmer ontdekken, hier eenen aanvang nemen, hetzij de voorwerpen onzer nasporing al vroeger eene fijnheid en geestaardigheid aannemen, welke door het zintuig op geene wijze zijn te bereiken. Alzoo kennen wij de werktuigelijke krachten

alleen van nabij, de scheikundige slechts door hare uitwerksels, en die, welke het levend ligchaam uitsluitend eigen zijn, nog minder volkomen. Om dit door een voorbeeld op te helderen: wij zien, dat een takje, op eenen vreemden stam geënt, zulke bladen en vruchten voortbrengt, als de natuur van het eerste belooft; en wij besluiten daaruit, dat de toebereiding en vorming der algemeene sappen, tot appel, peer of dergelijke, in de uiterste deelen plaats heeft; maar of zulks eenigermate werktuigelijk, door den vorm der vaatjes, natuur- en scheikundig, door de zamenstelling van hout en omkleedsel, of geheel eigenaardig, door de gesteldheid van het levensbeginsel, plaats hebbe, is niet te beslissen. Even zoo min kunnen wij reden geven, hoe en waarom het purperen vocht, dat door 's menschen ligchaam stroomt en hetzelve voedt, in de nagels en het hoofdhaar, in het gebeente en de pezen, tot eene harde, ongevoelige zelfstandigheid wordt, en daarentegen in het vleesch en andere deelen tot zoodanig iets, als daar wordt vereischt. Maar dit weten wij, dat een gewond deel, schoon dan onregelmatig, wordt hersteld, dat een kind in allen opzigte toeneemt en grooter wordt, dat de volwassene zonder voedsel vermagert en uitteert, dat, in één woord, gedurige slijting en wederaanvulling, door middel van spijs en drank, voor het dierlijk ligchaam noodzakelijk is. En daar het gansche werktuig menigmalen aandachtig beschouwd, ontleed en in zijne werking is nagegaan, zoo zijn wij ook volkomen in staat, het zamenstel en de middelen ter bereiking van dit einde met eenige naauwkeurigheid aan de hand te geven.

Wij vinden, namelijk, den mond, die zich opent en sluit; de tanden, die verdeelen, en de kiezen, die vermalen; de zamenwerking van tong en andere zachte, beweegbare deelen, om hiertoe behulpzaam te zijn; de onzigtbare vaatjes, die een vereischt vocht (het speeksel) afgeven; en eindelijk de kunstige zamenstelling der keel, om alles met gemak naar binnen te voeren. Vervolgens in de groote verzamelplaats (de maag) aangekomen, vindt

vindt de spijs wederom een bijzonder sap afgescheiden tot verdere geschiktmaking; eene bewegelijke buis (het darmkanaal) daaraan vastgehecht, in welke het als van zelve wordt voortgestuwd; kleine openingen, of opslorpende vaatjes, daarin, om het bruikbare van tijd tot tijd tot zich te nemen. En, terwijl de natuur daarna het overige uitwerpt, wordt dit achtergeblevene wederom verzameld, met dierlijke stoffen meer en meer vermengd, en eindelijk uitgestort in de zelfstandigheid, die wij gewoon zijn bloed te noemen.

Dan, thans doet zich een nieuw zamenstel en inrigting aan ons voor. Als bloed in het hart gekomen, jaagt dit verwonderlijk ligchaam hetzelve met eene ontzettende kracht de slagaderen in, die, in duizend takken en takjes verdeeld en door het gansche ligchaam verspreid, overal de noodige bouwstof aanbrengen, welke, hier en elders opgeslorpt, tot vleesch of been, tot huid of oog worden. Het overschot behoudt daarentegen nog krachts genoeg, om in de bloedaderen eene omgekeerde rigting te nemen, en op nieuw in het hart aan te landen.

En nu zien wij een derde toestel der natuur, die niet min verdient bewonderd te worden. Voor alwat leeft, de plant zoo wel als het dier, is dat fijne ligchaam, hetwelk wij lucht noemen, dat ons van allen kant omringt, en dat op de meeste voorwerpen eene zigtbare uitwerking heeft, van het hoogste belang. Men is er thans toe geraakt, om dit ligchaam te kunnen ontleden; en het blijkt inzonderheid één bestanddeel, of ééne soort van gas, te zijn, welke het leven onderhoudt. Hiermede, derhalve, behoort het bloed te zijn vermengd, en dit wordt door hetzelve, gedurende zijnen loop, inzonderheid afgegeven; zoodat het zulks ook wederom moet terug ontvangen, om nieuwen dienst te kunnen bewijzen. En ziet daar, er bevindt zich in onze borst een vliesachtig ligchaam (de long), dat, bij de uitzetting der omkleedende buitendeelen, van zelve met lucht wordt vervuld, langs welke het bedorven bloed, door een eigenaardig maaksel, in vele dunne buizen stroomt, door welke heen

de ſcheikundige aantrekking het vereischte beſtanddeel met hetzelve vereenigt, en het alzoo herſtelt; terwijl de achtergelatene lucht, door de zamenperſing van de borst op nieuw naar buiten gejaagd, in den algemeenen dampkring wordt opgenomen, en daar nieuwe middelen, om zich te reinigen, vindt.

Ziet daar, M. H., met weinige trekken, de vertering, den bloedloop en de ademhaling, als de voornaamſte bronnen van duurzaam leven en beſtaan, voor u ontwikkeld! Niet mogelijk, voorzeker, is het, de oneindige kunst hier open te leggen, welke tot deze allen gevorderd werd. Zelfs de wonderbare eenvoudigheid, en, mogen wij menſchelijk ſpreken, de vernuftige vinding, is alleen door hem te waarderen, die haar van naderbij waarneemt. Maar wie merkt echter niet op, dat alles in verband ſtaat — mond en keel en ingewanden, bloedvat en long — met al die menigvuldige vereischten, in beengeſtel en ſpieren, welke ons vervolgens nog nader zullen blijken? Wie — zeg ik — ontdekt hier geen beleid, geene kunst, geene hoogſte wijsheid, geene opzettelijke ſporen, voor ons verſtand gemakkelijk na te gaan, dat een denkend, ſlechts met onzen geest, maar bij veel hoogere voortreffelijkheid, eenigzins gelijkvormig, Wezen dit alles heeft gewrocht?

Doch, bij het tweede deel — want met het derde vonden wij best te beginnen — bij de middelen ter verwerving en aanvankelijke toebereiding der ſpijs, zullen wij langer, en, zoo ik hoop, met verhoogd genoegen, kunnen ſtilſtaan. De mensch toch onderſcheidt zich hier, en verheft zich merkbaar, boven het gedierte. Ja, wat zich bij dit laatſte tot de bloote vervulling van ligchaamsnood bepaalt, en ſlechts eenen engen kring van werkzaamheid doorloopt, dat wordt bij hem de grond eener ontwikkeling en volkomenheid, welke de verwondering aller eeuwen en de dankbare aanbidding van elken mensch jegens zijnen Hemelvader eischt.

Wij ſpreken van den ſtand en de beweegbaarheid, van de voornaamſte ledematen en krachten des menſchelijken lig-

ligchaams. Immers, de boom, door zijnen wortel in de aarde vastgehecht, en flechts zijne kruin zachtelijk in de lucht bewegende, moge daardoor uit die beide het gevorderde onderhoud trekken, en sommige gedierten, welke als den overgang tusschen beide rijken vormen, de oester in hare schelp of de made op het kreng, mogen flechts weinig meer beweging noodig hebben, de edeler dieren, en vooral de mensch, moet zijne prooi najagen, zijnen kost toebereiden, zijn bestaan door kunst en arbeid verzekeren. Ziet, daar rijst hij voor ons oog, de heerlijke gestalte; niet, als de andere wezens, met het ligchaam langs de aarde gestrekt, en het gezigt derwaarts of even over de oppervlakte gekeerd; neen! vol majesteit verheft hij het hoofd, en steekt vrij de onbelemmerde armen uit, als ware het om den schepter over alles te voeren. En hoe gemakkelijk houdt hij zich in dien stand; met welk eene vlugheid beweegt hij zich, zonder het evenwigt te verliezen; hoe wisselt hij hem af in buigingen en krommingen, terwijl hij intusschen de hoogste kracht betoont! Hoe vaardig is daarbij zijne hand, door elken vinger met onnagaanbare vlugheid bediend! Hoe wonderbaar de snelheid van mond, keel en lippen, die duizend klanken en toonen, zoo véle gevolgen van andere vormen, in een oogenblik doen hooren!

Vanwaar de mogelijkheid en het middel tot dit alles? Ja, M. T., deze zijn voor ons na te gaan; zij zijn voor het grootste gedeelte een zigtbaar gevolg van de inrigting en zamenstelling des ligchaams, en geenszins zoodanige geheime krachten, als men flechts met verwondering zou mogen aanstaren. Gij weet, de grondslag van het gebouw onzes ligchaams is in de beenderen te vinden. Doch deze bestaan uit eene harde, ongevoelige, als doode stof, die al hare nuttigheid van de vorming, plaatsing en verbinding met andere deelen moet ontvangen. En reeds deze aanmerking zou genoegzaam zijn, om u, uit de straks gemelde volkomenheid van het geheel, tot de kunst van den Maker te doen besluiten. Wij willen er echter eenige nadere opgave bijvoegen. De verdeeling des ligchaams,

tot bijna te halver lijf, in twee beenen, de inhechting dezer beide, met eene zeer volkomene geleding, in de heup; de breuk, op nieuw in elk van dezelven te weeg gebragt bij de knie; het dubbele der onderste beenpijpen, de eene boven, de andere beneden vastgehecht, om de wending te bevorderen; de vorm van den voet, uit eene menigte van stukken zaamgesteld, — doen ons reeds een begrip van gemakkelijke buiging en voortsnelling verkrijgen; terwijl de nadere beschouwing van dat alles de uiterste oplettendheid en wijsheid aantoont, om het meestmogelijke nut, bij het minste gevaar, te bewerken.

Vandaar naar boven opklimmende, worden wij in dit zelfde gevoelen bevestigd, daar wij in het zoogenoemde bekken eenen vasten en breeden ring aantreffen, die al de ingewanden, ja het gansche gebouw, ondersteunt; voorts slechts éénen stevigen, doch tevens beweegbaren, stijl (den ruggegraat) aan het achterste gedeelte, opdat de vooroverbuiging niet worde gehinderd; dan op nieuw een beenen borstharnas, ter bewaring der edelste deelen, en ter tegemoetkoming tevens aan de ademhaling, door de vatbaarheid der ribbebeenen, om uit hunnen schuins hangenden stand telkens opgebeurd te worden; eindelijk eene digte en vaste kas, om het teedere werktuig der ziel te bewaren; en deze (het hoofd), door eene toerusting, welke allervernuftigst mag heeten, zoo wel voor eene vooroverwaartsche als zijdelingsche buiging vatbaar gemaakt, ten einde vooral aan het schoonste onzer zintuigen (het gezigt) den uitgebreidsten werkkring te ontsluiten. Voegt bij dit alles de armen, welke inzonderheid die twee bijna strijdige vereischten van beweegbaarheid en vastheid in de hoogste mate moesten bezitten, en door den opzettelijken toestel van schouderblad en sleutelbeen, ook werkelijk verkregen hebben.

Doch dit alles ware nog weinig, indien de beweging zelve nu ook dadelijk plaats had. Maar wanneer wij thans overgaan, om de middelen hiertoe, als 't ware de touwen en ketens, ja ook het gewigt of de veer des werktuigs, in oogenschouw te nemen, dan zullen wij nog meer moeten

ver-

verbaasd ſtaan, hoe zoo geringe ruimte en bekrompene oppervlakten, als het beengeſtel aanbiedt, tevens doorgang aan zoo vele zenuwen en pezen, aanhechting voor zoo vele trekkers en ſpieren, grondſlag voor zoo veel kracht en beweging konden opleveren. En ook hiertoe vinden wij nogtans elk deel volkomen ingerigt. Dezelfde ruggegraat, b. v., die het ganſche ligchaam onderſteunt, zonder deszelfs buiging en wending te beletten, verſtrekt tevens tot eenen doorgaanden koker, in welken zich de herſenen verlengen, om telkens afzonderlijke takken, zenuwen genoemd, daaruit te laten voortgaan; biedende eindelijk nog verſcheidene uitſteekſels aan, waaraan zich de veelvuldige koorden ter beweging naar eiſch mogen vastmaken.

Dan, M. H., ik ſchroom waarlijk uwe aandacht te vermoeijen, vooral daar ik mij ſlechts op uw geheugen, of op uw geloof aan mijne verzekering, kan beroepen, zonder u de hoogstbelangrijke voorwerpen zelve te vertoonen. Vergeeft het mij, indien dit het geval mogt zijn, indien hierdoor eene droogheid der onvolledig behandelde ſtof ontſtond, welke zou moeten vervelen. Ik wil u ſlechts nog opmerkzaam hebben gemaakt op die werktuigen zelve ter beweging, van welke ik daar even ſprak. Algemeen is men bekend met trekkers, welke in de pooten der vogelen zoo wel, als bij onze vingers worden aangetroffen. Maar dit zijn harde, ongevoelige ligchamen; en wie zou het dan zijn, die aan dezelve trekt of ze dadelijk in beweging brengt? Neen, deze zijn ſlechts verlengſels, behulp en plaatsvervangers, waar de ruimte geene meerdere uitgebreidheid toelaat. Hetgeen ons armen en beenen, in- en uitwendige ledematen eigenlijk doet bewegen, dat is het vleesch, die zelfde ſtof, welke ronding en volheid aan ons ganſche geſtel geeft, door welke het bloed vloeit en zich met heerlijke ſchakeringen op gelaat en lippen der bevallige jeugd vertoont, die ons van het dier eene ſmakelijke ſpijs doet toebereiden, en die alle onze zinnen betoovert bij de aanvallige maagd en vrouw. Dat vleesch, namelijk, beſtaat, voor ver het grootſte ge-

deelte, uit hetgeen men ſpieren noemt, zijnde niet anders dan een verſchillend gevormde, grootere of kleinere bondel van vezeldraden, die elk de eigenſchap bezitten van zich, op eene bepaalde aanraking of prikkeling, zaam te trekken en alzoo te verkorten. En ziet daar het ganſche geheim der eigenlijke grondkracht! Alle bewegingen, zwak of ſterk, eenvoudig of zamengeſteld, vloeijen uit deze prikkeling en zamenkrimping voort, door de wijze, op welke die draden onderling verbonden of aan de beenderen zijn vastgemaakt, naar eisch geregeld. Slechts het overleg der kunst en doelmatige bewerking zijn hier van belang; gelijk de menſchelijke kunst van de zwaarte eens gewigts, van de uitzetting van ſtoom of damp, van de kracht van wind en water heeft gebruik gemaakt, om vuurwerken, molens, ſchepen en allerlei werktuigen in beweging te brengen. Op deze enkele kracht der zamentrekking, in de afzonderlijke ſpiervezel maar zeer ſlaauw, doch door verdubbeling ſterker geworden, en, naar de wetten der werktuigkunde, hier tot vlugheid, daar tot kracht aangelegd, berust zoo wel het vermogen van den Herkules, als de wonderbare vaardigheid van den toonkunſtenaar, en, hetgeen alles te boven gaat, van de tong. Deze laatſte is inderdaad een zamenſtel van ſpiertjes, in allerlei rigting elkander kruiſende en wijzigende, welke het fijnſte ontleedmes zelve niet kan nagaan. Doch, in het algemeen, is de wijze, waarop de vasthechting en rigting plaats hebben, om, behoudens de weinige ruimte en alle de andere oogmerken van gepastheid en ſchoonheid, de vereischte beweging voort te brengen, zoo aanbiddelijk, als immer eenig verſchijnſel in de zigtbare natuur.

Maar, vanwaar nu die prikkel, zult gij welligt zeggen, zonder welke eindelijk toch geene beweging zou beſtaan? Ook hierop ontbreekt het aan geen antwoord; ſchoon wij daarmede tot de grenzen naderen, waar alle kennis en inzigt der menſchen ophoudt. Thans, namelijk, hebben wij te denken aan het zenuwgeſtel, dat, als eene plant uit zijnen wortel, zich uit de herſenen en het rug-

ruggemerg afzondert, en met duizend takken en takjes door alle de zachte deelen van ons ligchaam verspreidt. Het is eene weeke zelfstandigheid, van welker eigenschap en wijze van werking wij verder weinig weten. Dit alleen blijkt duidelijk, dat zij de kanalen, als 't ware de boden zijn, door welke ieder bevel van 's menschen wil tot de bepaalde deelen wordt overgebragt, gelijk wederkeerig elke verandering, in eenig deel van het gevoelig ligchaam voorgevallen, door de zenuwen tot kennis der ziele komt. Zij bevatten, derhalve, den prikkel, van welken wij spreken, hetzij in eene trilling, eene aangevoerde vloeistof of iets anders bestaande. Zoodat men 's menschen geest zou kunnen vergelijken, aan de eene zijde, bij eene spin, die, midden in haar web gezeten, aan de minste beweging merkt, waar ergens iets in haar gebied voorvalt, en, aan den anderen kant, (dien, welken wij thans beschouwen) bij eenen vluggen orgelspeler, of dergelijken, die naauwkeurig weet, welken toets hij heeft aan te slaan, om de verlangde werking voort te brengen.

En ziet daar, M. H., ook dit gedeelte onzer verhandeling afgewerkt. Wenken zijn het, en niet meer, door welke ik u poogde te beduiden, dat Gods wijsheid niet in allen deele onnaspoorlijk voor ons is; dat Hij zich niet altijd met wolken en met donkerheid bekleedt, maar Zijn vinger wel degelijk en zigtbaar in het geschapene is op te merken. Daartoe dragen wij Zijn beeld, opdat wij Hem zouden kennen; wij, die alleen, van alle schepselen, aan middel en oorzaak denken, en vele krachten der natuur leiden en dienstbaar maken, om onze bedoelingen te vervullen. Hadden wij in meer bijzonderheden durven gaan, wij zouden u vele soorten van geledingen, als ook hefboomen en katrollen, ja wat niet al, hebben aangewezen, bij de werktuigkundigen als doelmatig bekend. Doch ligtelijk ziet en denkt gij dit alles van zelve verder na. Ik ga over, om nog, met weinige woorden, te spreken van het middel ter ontdekking en opsporing van het noodig onderhoud.

Reeds

Reeds hebben wij deze ſnaar even aangeroerd. Immers wij ſpraken van de zenuwen, als werktuigen van *het gevoel* zoo wel, als van de beweging. En wie heeft niet terſtond die heerlijke weldaad voor oogen, ons in dit zintuig geſchonken? Gevoel, dat ons zoo vele ſtreeling verſchaft, en, als de dichter zegt, zelfs bij pijn ten brandklok verſtrekt, opdat wij overal tegen ſchade waken! Gevoel, dat ons onszelven en de wereld buiten ons bijna naauwkeuriger dan iets anders doet kennen, en dat niet alleen als ten grondſlag verſtrekt van alle de overige zinnen, maar dat ook als twee werelden in ons doet zamenſmelten, bij den indruk, welken zelfs denkbeelden en geestelijke aanſchouwingen op onze gewaarwording maken! Of ſpreken wij niet, en te regt, van gevoel voor het ſchoone, het goede, ja het ware zelfs, en worden opgetogen door de verrukking, welke zintuig en verbeelding in ons hart doen ontſtaan? Ziet daar het gevolg van de verſpreiding der zenuwen door ons ganſche geſtel! God wist die broze ſtof te verdeelen en te leiden tot in de naauwſte en verborgenſte ſchuilhoeken, haar het ruimſte aanbrengende, waar zij het meest wordt vereischt, en voor eene ontwikkeling en volmaking vatbaar ſtellende, die, door gevoel, den blinden het gezigt en den dooven het gehoor eenigzins vergoedt.

Het dier nogtans, dat niets dan gevoel bezat, ware een zeer armoedig wezen. Naauwelijks zullen wij zoodanig een in die ſchepſels ontdekken, welke als de overgang tot het plantenrijk te beſchouwen zijn. Alle de anderen nemen ten minſte vrijwillig het voedſel tot zich, dat de natuur voor hen heeft beſtemd, en geven hierdoor blijk van hetgeen wij gewoon zijn *den ſmaak* te noemen. Dezelve is eene wijziging van het gevoel, door een afzonderlijk paar zenuwen te weeg gebragt, die zich langs de tong en overige binnendeelen van den mond verſpreiden. Wanneer het voedſel daar vermaald, met ſpeekſel toebereid, en in de beſtaande holte eenigen tijd wordt rondgewenteld, ſcheiden zich vele zoutachtige en andere deelen uit hetzelve af, die door den zenuwtepel, met lust

of

of afkeer, op velerlei wijze worden waargenomen. En ziet daar op eens het middel, om nuttig en schadelijk te schiften; den prikkel, om het eerste zorgvuldig op te sporen; en het loon voor arbeid en moeite, aan de instandhouding van eigen ligchaam besteed! Ziet daar het grootste beweegrad in de dierlijke wereld, tot welke ook de mensch behoort! De zucht tot dit genot wekt hem op en houdt hem wakker; en, hoezeer wij ook den ellendeling verachten, die voor zijnen buik en zijne tong alleen leeft, de vereeniging van dit zinnelijk met verhevener geestelijk voedsel, aan den beschaafden vriendendisch, blijft toch immer een der aangenaamste en meest gezochte vermaken.

Maar, hoe dikwijls beet gewis het gretig gedierte zoó wel, als de ongeoefende mensch, in een schadelijk en bedorven voortbrengsel, en kwelde althans zijne tong met eenen afzigtigen smaak, die niet immer zoo ligt weêr te verdrijven is, indien de natuur het hem als aan eenen voorproever had laten ontbreken, die, zelfs op aanmerkelijken afstand, het aangename en goede onderscheidt! Dan, ziet! boven den mond zelven heeft zij dezen wachter geplaatst. Het gewone middel der ademhaling, bij gesloten' mond, is de neus: deze werd dus mede van een eigenaardig paar zenuwen voorzien, langs zijne binnenste oppervlakte verbreid, die alle de uitwasemingen en geuren der nabijzijnde ligchamen nog te beter opmerken, naardien de doorgang der lucht meer dan één opzettelijk beletsel vindt, om niet al te snel en gemakkelijk te geschieden. o, Hoe veel heeft het roofdier, hoe veel hebben ook wij aan *den reuk* te danken, die het smakelijkste geregt daardoor veelal dubbel genieten, en vooral op het vruchtbaar veld, bij de ontluikende lente, een genot inademen, dat niet min dan gezigt en gehoor medewerkt, om onze ziel tot vreugde en aanbidding te stemmen! Hoe vele bloemen wasemen, hoe vele kruiden en vochten golven ons dat genot tegen! En hoe veel verliest derzelver schitterendste kleur of zoetste prikkeling in waarde, wanneer zij zulken geur missen!

Doch

Doch dit alles belette zeker uwe aandacht niet, om vooral bij die twee zintuigen ftil te ftaan, welke ik daar zoo even noemde. *Het gezigt!* Hoe verbreedt dit den kring van wetenfchap en nafporing voor het dier, daarmede gezegend! Hoe verandert het ons geheele aanzijn, en fchenkt ons, nevens de aarde, den hemel als ten eigendom! Wie befchrijft de geneugten, op hetzelve berustende, de inzigten, daarmede verbonden? Ja, door de oogen ftroomt het licht in onze ziel. Zij zijn als het woord van God, dat dien zegen over de fchepping fprak, in den beginne. Doch, M. H., ondoorgrondelijk zij de eigenfchap van dit licht, dat de fchranderfte nafporingen veelal ontwijkt, de weg, langs welken ons, in het gezigt, deel gegeven is aan dezen fchat, is niet geheel onverklaarbaar, Ook hiertoe fcheiden zich twee zenuwen af, die, in vele zeer fijne takjes gedeeld, eene foort van net vormen, dat het achterfte gedeelte van onzen oogbol bedekt. In dien bol bevindt zich voorts een helder vocht, welks ronde gedaante het beeld, van voren ingevallen, regelmatig verkleint; terwijl de ring, die het oog omvat, als in vele ftukken gebroken, en alzoo gefchikt is, om hetzelve te beperken. Zoo ftuit dan de fchaduw op dit gevoelig vlies, en laat zich door hetzelve volkomen waarnemen; waarna de zenuw, als een getrouwe bode, alles overbrengt tot de ziel. Er is te minder onbegrijpelijks in dezen toeftel en verrigting, hoe beter wij die hoedanigheid van het licht kennen, door welke het ook in den fpiegel het beeld der voorwerpen medevoert, die zich daar aanwezig bevinden, en hoe meer wij door eigene zamenftellingen, door teleskopen en mikroskopen, hebben nagebootst en uitgebreid, wat de natuur zelve ons aan de hand gaf.

Maar, het gezigt moge onfchatbaar zijn voor elk levend wezen, dat nu zijne prooi of onder aas op onbegrijpelijken afftand ontdekt, zoo wel als voor den mensch, die daardoor eerst zulk een duizendkunftenaar, ja een redelijk fchepfel, fchijnt geworden: wat baat echter den boschbewoner dit voorregt, wanneer flechts een enkele boom,

boom, of deszelfs looverrijke kruin, hier het voorwerp van zijn verlangen, daar dat van zijne vrees voor het gezigt verbergt? Of hoe zou de mensch door hetzelve tot zoo hooge bekwaamheid kunnen opklimmen, indien de gaaf der mededeeling, door de ſpraak, daarmede niet verbonden ware? En deze kon op niets anders bij lange na zoo goed berusten, als op *het gehoor*. — Elk veerkrachtig ligchaam, met eenig geweld aangeraakt zijnde, ondergaat eene zekere trilling; deze deelt zich vervolgens mede aan de omringende lucht; opzettelijk plaatſte de natuur twee buizen aan ons hoofd, om hare golving op te vangen, en vormde ze van binnen, door kronkel en vlies, benevens kleine beweegbare beentjes, derwijze, dat het zenuwenpaar, ook hier tot dit einde afgezonderd, de kennelijkſte indrukken van het gebeurde ontvangt. Eenvoudige toeſtel; maar zoo rijk, als eenige andere ter wereld, in volſchoone gevolgen! Op hem berust de ſtreeling der toonkunst, het gevoel van leven en vreugde in de geheele ſchepping, de ziel van onze ziel, de ſpraak, die, nog meer dan het gezigt, ons aan den Onzigtbaren bindt.

En hiermede zij ook dit overzigt der zintuigen beſloten. Wij ſtelden dezelve voor, als het middel en den weg, om te kennen en te verwerven, wat tot onderhoud van het dierlijk ligchaam gevorderd wordt. En gewis zal niemand beweren, dat zij hier veel te wenſchen overlaten. Ja, hoewel wij den algemeenen indruk der gewaarwording niet beſchrijven of ontleden kunnen, maar enkel weten, dat wij onderſcheidene indrukken opmerken, die ons nu eens eene aangename ſtreeling verſchaffen, dan weêr leering of waarſchuwing bieden, zoo mogten wij echter de werktuigen en derzelver geſteldheid grootendeels nagaan. En hetzelfde beſluit, dat zij gegrond zijn op den algemeenen aard der dingen, en in deze toepasſing de hoogſte wijsheid ten toon ſpreiden, liet zich ook hier gemakkelijk trekken. Doch de volmaaktheid van zoodanige keus blinkt inzonderheid uit in den mensch, die, te dezen opzigte met geene andere middelen, dan de meest ontwik-

wikkelde dieren, voorzien, daarin eene bron van kennis, van genot, van licht op alle zijne paden vindt, welke hem den naam van evenbeeld en kind der Godheid kan waardig maken.

Welaan! trekken wij dan nu alles bijeen, om in de eenvoudige behoefte van gestadig onderhoud eene gelegenheid voor den Schepper gegeven te zien, om de hoogste wijsheid met weldadigheid te paren, en ons in die wijsheid Zijn bestaan, Zijnen invloed, Zijne oppermagt, in gouden letteren, te doen lezen. — Hoe zamengesteld is het gansche werktuig des menschelijken ligchaams! Hoe veel werd vereischt, opdat, naar het gemaakte bestek, in alle nooden zou worden voorzien! Hoe weinig was de ruimte, in welke alle de deelen moesten besloten worden! Hoe uitmuntend, nogtans, kwam het werkstuk tot stand, daar de mensch niet slechts het noodige, het nuttige, en aangename zelfs, bereikt en vergadert uit den rijkdom der ongedwongene natuur, maar nog veel hoogere vlugt neemt, nieuwe schatten en genietingen schept, en zich als heer over het geschapene doet kennen! Hoe blinkt de allerhoogste kunst inzonderheid bij hem uit, daar dit voortbrengsel van Gods hand, zoo zaamgesteld, zoo veelvermogend, te gelijk het schoonste voorwerp, het verhevenste zoo wel als bevalligste beeld, onder al het bestaande, oplevert! Het oog, zoo rijk in kennis en genot, is tevens de uitmuntendste weerglans van het volmaakte leven, dat slechts in 's menschen borst bestaat. Deszelfs plaatsing, zoo geschikt om eenen ruimen en vrijen kring van werkzaamheid te ontsluiten, is tevens diegene, welke zulks best tot een sieraad van den geheelen mensch verheft. Hoe veilig rust het daar bovendien, als door eene vesting van hard gebeente omringd; terwijl de vensters, die het licht afsluiten, wanneer de rust dit vereischt, en te gelijk de zuivering en bevochtiging tot taak hebben, met den schoonen boog, die de invloeijing van het zweet belet, een allertreffendst geheel daarstellen. Ja, wat meer is, en neus en mond,

de

de rozelip vooral, zoo onontbeerlijk om in de eerste behoeften der dierlijke natuur te voorzien, helpen tevens een gelaat voltooijen, waarboven de kunstrijke en vernuftige Grieken geen ander aan hunnen Jupiter of Juno, Apollo of Venus wisten te geven. Zoo vereenigt zich hier, zoo over 's menschen geheele wezen, het nuttige met het fraaije. Waar is een beeld als het menschbeeld? waar evenredigheden als de zijne? waar golvingen, waar zachte overgangen, waar kleurmengeling, waar majesteit en kracht als hier? Ja, schoon de natuur wilde, dat mensch uit mensch zou geboren worden; eene vordering van nieuwen toestel, eene noodwendigheid vooral, naar welke zich de uiterlijke gedaante aanmerkelijk moest schikken; dit zelfs heeft geenen hinder aan de schoonheid toegebragt. Des te rijker is slechts de schepping, wegens eene verscheidenheid in man en vrouw, bij welke zelfs de kroon aan haar wordt toegewezen, die, als de bloem, nieuwe bloemen en vruchten geeft. o Diepte der wijsheid en der kennis! kennis van alle middelen, alle wijzen, alle wegen, welke zijn in te slaan, om doel te treffen! Neen, dit kunnen wij aan geen Wezen toekennen, dat in vele opzigten voor ons zou moeten wijken. Het hoogste Verstand alleen, over den almagtigen Wil gebiedende, en scheppende door Zijn bevel, kan de bron zijn, uit welke zoo vele volmaaktheid vloeit. Hij, gewis, is de Vader der geesten zoo wel, als de Maker van alles, wat bestaat. En zoo er eenige volkomenheid in ons gevonden wordt, het is een straal van Zijn licht, het is eene schemering van Zijnen dag. Het ware, het schoone, het goede, dat wij duister erkennen en bewonderen, is voor Hem een volle glans van licht en zaligheid, waarin Hij zich beweegt. Wat zou het anders zijn? Vanwaar zou het tot ons afdalen? tot ons, die even min dit gevoel, als het leven en al de kunstrijke deelen van ons ligchaam, aan onszelven te danken hebben? Doch waartoe verder uitgeweid in beschouwingen, die de mannen Gods, door den Heiligen Geest gedreven, duizende jaren vóór ons, reeds zoo krachtig hebben in het licht gesteld? Moge ik dit slechts

bereikt hebben, dat geene verduistering en miskenning van dat licht iemand ongevoelig make voor de groote werken Gods, Zijnen spiegel, Zijn woord en openbaring! Moge ik mij kunnen beroemen, dat zoodanige redenering en hoogsternstige beschouwing u aangenaam heeft bezig gehouden! Dan is ook dit uur een bewijs, dat wij door verdienstelijke werkzaamheden gelukkig kunnen en willen zijn. Dan huldigen wij, die de kunst en de menschelijke wetenschap in dit gesticht onderling zoo vlijtig beoefenen, daardoor zelfs den Oneindigen, van Wien alle kunst en wetenschap is.

SCHEIKUNDIG ONDERZOEK VAN DEN METSELKALK DER KERK TE RINSMAGEEST, IN VRIESLAND.

(*Vervolg van bl.* 476.)

§ V. Nadat op deze wijze de kalkaarde afgescheiden en de hoeveelheid van dezelve bepaald was, moest vervolgens het doorgeloopen vocht onderzocht worden, hetwelk, na de afzondering van de zwavelzure kalkaarde door middel van het filtrum, in art. 11 was overgebleven.

13. In dit vocht (hetwelk (*) geheel vrij van kalkaarde, gelijk mede van ijzer was) werd, ten einde de aarden, die hier nog mogten aanwezig zijn, af te scheiden, eene op-

(*) Alle de voorgaande en volgende proeven stelde ik dubbel, gelijktijdig en op dezelfde wijze, in het werk, ten einde meerdere zekerheid in de uitkomst te erlangen, of het vocht aan andere proeven te kunnen onderwerpen. Zoo had ik mij hier, door een gedeelte van het dubbel van dit vocht te onderzoeken, overtuigd, dat er geene sporen van kalkaarde meer aanwezig waren, daar de bijgevoegde oplossing van *oxal. pot.* geene de minste troebelheid of witheid te weeg bragt; terwijl een ander gedeelte van dit vocht, met de *sol. Pruss. pot.* onderzocht, aantoonde, dat hetzelve geheel vrij van ijzer was.

oplosfing van *fubcarbonas potasfae* ingedruppeld, waardoor eene witte opalescerende troebelheid en bezinkfel ontftond. Nadat de vermeerdering hiervan, door voortgezette indruppeling van deze oplosfing, ophield, en het vocht aan eenige warmte was blootgefteld, werd het bezinkfel door een klein afgewogen filtrum afgefcheiden, en door opgieting van eenig gezuiverd water gereinigd. Het filtrum werd, na volkomene drooging, 1¾ gr. zwaarder bevonden; en, daar het bezinkfel tot harde, los aan het filtrum hangende, brokjes was uitgedroogd, kon hetzelve geheel, zonder het minfte verlies in zwaarte, van het filtrum gemakkelijk afgezonderd worden; waarna deze 1¾ gr. in een kroesje van platina gegloeid en terftond daarna gewogen werden, hebbende toen flechts een gewigt van 1½ gr.

14. Deze 1½ gr. trachtte ik vervolgens in verdund zuiver zwavelzuur met behulp van warmte op te losfen, nadat er een weinig *potasfa pura* was bijgevoegd, zoo echter, dat eene overmaat van zuur aanwezig bleef. Een gedeelte hiervan konde intusfchen niet opgelost worden, hetwelk, na zuivering door water en eene ligte gloeijing, ⅞ = 0.8750 gr. woog (*), in genoegzaam gezuiverd water gekookt niets van het gewigt verloren had, en alzoo geene zwavelzure kalkaarde was, hetgeen ik ook niet vermoeden kon, wijl, zoo als in het begin van art. 13 gezegd is, geene kalkaarde in dat vocht was overgebleven, door zuren niet aangedaan, maar door koking met *potasfa pura* geheel opgelost werd; weshalve deze ⅞ gr. keiaarde was.

15. Wanneer men nu deze ⅞ gr. aftrekt van de 1½ gr., zoo blijkt, dat het zwavelzuur ⅝ gr. had opgelost. Om dit opgeloste te onderzoeken, werd bij de oplosfing zoo veel

(*) Bij het dubbel van deze proef heb ik getracht, door verdund falpeterzuur, met behulp van warmte, de oplosfing te erlangen; maar, offchoon op nieuw, tot viermalen toe, dit zuur werd aangewend, bleef echter een gedeelte onopgelost, hetwelk, behoorlijk gezuiverd en als boven gegloeid, hetzelfde gewigt van ⅞ gr. had.

veel *ammonia liquida* gevoegd, dat er slechts zeer geringe sporen van zuur overbleven, en vervolgens eene oplossing van *phosphas sodae* zoo lang daarin gedruppeld, als er *phosphas magnesiae ammoniacalis* geboren werd. Dit door een filtrum afgescheiden zijnde, werd bij het doorgeloopen vocht, ten einde de aluinaarde, zoo deze aanwezig was, af te scheiden, eene oplossing van *subcarbonas potassae* gevoegd, en het vocht aan warmte blootgesteld. Hierdoor ontstond op nieuw eenige troebelheid, en de alzoo afgescheidene aluinaarde had, na zuivering en ligte gloeijing, een gewigt ⅛ gr. = 0.1250 gr.

Dit ⅛ gr. afgetrokken van de opgeloste ⅝ gr., laat voor de magnesia, welke als *phosphas magnesiae ammoniacalis* was neêrgeploft, een gewigt van ⅘ gr. of 0.5000 gr. over.

16. De gemelde 1½ grein hebben derhalve bestaan uit

⅞ gr. = 0.8750 gr. keiaarde,
⅛ gr. = 0.1250 gr. aluinaarde,
⅘ gr. = 0.5000 gr. magnesia.

§ VI. 17. De gele oranjekleurige stof, in art. 10 verkregen, welke door het droogen eene roodbruine kleur had aangenomen en met het filtrum 8⅛ gr. woog, werd andermaal zeer sterk gedroogd, maar behield het vorig gewigt. Hiervan 6½ gr., zijnde het gewigt van het filtrum, afgetrokken zijnde, blijft het gewigt van deze stof 1⅝ gr.

Doordien deze stof zeer vast aan het filtrum hing, en over hetzelve eenigzins verspreid was, konde ik niet meer dan 1 grein van het filtrum afzonderen, hetwelk, op een naauwkeurig gewogen horologieglas, met eenig zuiver en genoegzaam verdund zoutzuur aan warmte werd blootgesteld, om het ijzer-oxyde op te lossen; een gedeelte bleef echter onopgelost, hetwelk, na zuivering door water en volledige uitdrooging, ⅛ gr. woog, zoodat ⅞ gr. opgelost waren.

18. Deze oplossing werd hierop met eene oplossing van *Prussias potassae* onderzocht, waardoor veel Berlijnsch blaauw werd neêrgeploft. Nadat deze nederploffing ophield, werd het verkregen Berlijnsch blaauw door een afge-

gewogen filtrum afgescheiden, en het doorgeloopen vocht met *potassa pura* onderzocht, waardoor geene aardachtige deelen werden afgescheiden, noch eenige verandering in het vocht voortgebragt. De opgeloste ⅞ gr. moesten derhalve niets anders dan ijzer-oxyde geweest zijn; intusschen had ik slechts, na volkomene drooging, niet meer dan 1 grein Berlijnsch blaauw bekomen, hetwelk slechts 0.52 gr. bruinrood ijzer-oxyde, volgens JOHN (*), bevat.

Uit hoofde van deze te geringe hoeveelheid van Berlijnsch blaauw, had ik eenig vermoeden, dat door het zoutzuur niet alleen het ijzer-oxyde, maar ook eenige keiaarde opgelost was geworden, welke vervolgens, daar ik *potassa pura* had gebezigd, niet geprecipiteerd, maar door behulp van deze opgelost gebleven was. Hierom voegde ik bij het dubbel van deze proef (na afscheiding van al het ijzer-oxyde door *Prussias potassae*, waardoor het vorig gewigt van Berlijnsch blaauw wederom werd voortgebragt), in plaats van *potassa pura*, eene oplossing van *subcarbonas potassae*, zoo lang, tot dat er meerdere troebelheid volgde en het vocht duidelijk eene overmaat van alcali had. De zich afscheidende witte vlokjes vielen langzaam naar den bodem, terwijl een ander gedeelte aan de oppervlakte dreef, hetwelk, na schudding en rust, ook geheel naar den bodem viel. Dit bezinksel werd voorzigtig afgescheiden, met eenig gezuiverd water uitgeloogd en sterk uitgedroogd, wanneer de verkregene witte poederachtige brokjes een gewigt tusschen ¼ en ⅜ gr. hadden, waarvan het midden genomen $\frac{5}{16}$ gr. = 0.3125 gr. oplevert. Dit nu werd door mij voor keiaarde gehouden; maar, door de oplosbaarheid in salpeter- en zwavel-zuur, zonder eenige aanwending van warmte, bleek het zulks niet te zijn, terwijl het onderzoek van de salpeterzure oplossing toonde, dat het geen magnesia was, en de zwavelzure oplossing, welke, na bijvoeging van een weinig *potassa*, tot kristalletjes gebragt werd, onder het Micros-

(*) *Handwörterbuch der allgem. Chemie*, Bd. I. 1817. S. 69.

croscoop den kristalvorm van aluin scheen te hebben, hoewel dit, wegens de zoo geringe hoeveelheid, niet volkomen zeker konde onderscheiden worden. Ik meen dus deze 0.3125 gr. te moeten houden voor aluinaarde.

19. Het $\frac{1}{8}$ grein, hetwelk in art. 17 onopgelost was gebleven, had eene witte, eenigzins naar het geel overhellende kleur, werd door koking in veel gezuiverd water niet opgelost, bleef door zwavel-, salpeter- of zoutzuur (*) onaangedaan, en bleek alzoo keiaarde te zijn, welke vroeger door middel van de kalkaarde in het salpeterzuur oplosbaar schijnt geweest te zijn.

20. Indien wij nu verder de $\frac{5}{8}$ gr., welke in art. 17 aan het filtrum zijn blijven hangen, naar het gewigt der bestanddeelen van het onderzochte 1 grein berekenen, zoo krijgen wij voor de geheele $1\frac{5}{8}$ gr. gele oranjekleurige stof;

IJzer-oxyde	0.8450	gr.
Aluinaarde	0.5078	gr.
Keiaarde	0.2031	gr.

§ VII. 21. Wanneer wij nu de uitkomsten, in de vorige § § IV, V en VI vermeld, nagaan, zoo zien wij, dat, door middel van het salpeterzuur, uit 100 deelen van dezen Metselkalk zijn opgelost geworden

a. IJzer-oxyde	gr. 0.8450	} art. 20.	
Aluinaarde	gr. 0.5078		
Keiaarde	gr. 0.2031		

welke in het salpeterzuur waren opgelost geweest, maar, nadat deze oplossing tot droogwordens toe was uitgedampt, niet weder in water oplosbaar waren en zich alzoo van de overige deelen hadden afgezonderd. Zie art. 10.

b. Kalkaarde. . . . . gr. 26.1639. art. 12.
Na afscheiding van deze kalkaarde waren nog opgelost gebleven (art. 13—16.)

c.

(*) Door het echter met veel zoutzuur aan warmte bloot te stellen, konde hetzelve grootendeels opgelost worden, hetgeen hier, wegens de groote fijnheid der deeltjes van de keiaarde, gemakkelijker dan gewoonlijk plaats kon hebben.

c. Keiaarde	gr. 0.8750	
Aluinaarde	gr. 0.1250	art. 16.
Magnesia	gr. 0.5000	

Of, de hoeveelheden der gelijksoortige bestanddeelen bij elkander getrokken zijnde,

Kalkaarde	gr.	26.1639
Aluinaarde	gr.	0.6328
Keiaarde	gr.	1.0781
Magnesia	gr.	0.5000
IJzer-oxyde	gr.	0.8450

§ VIII. Eindelijk bleef nog over het onderzoek van die deelen van den Metselkalk, welke door het salpeterzuur niet hadden kunnen opgelost worden (art. 9.), en na volkomene drooging een gewigt van 41¼ gr. hadden.

Deze hadden het aanzien van een grijs, zwartachtig zand, en, door het dubbel van deze proef genoegzaam te gloeijen, werd het gewigt tot 39½ gr. verminderd.

22. Op gemelde 41¼ gr. werd eene genoegzame hoeveelheid gezuiverd water gegoten, alles vervolgens met eene glazen stang omgeroerd, en het troebel water in een tweede glas afgegoten. Nadat hierin alles behoorlijk bezonken was, werd het helder bovenstaande water wederom in het eerste glas overgegoten, alles goed omgeroerd, en daarna het troebel water als voren in het tweede glas gebragt. Op deze wijze al voortgaande in het slibben van het overgeblevene met hetzelfde water, erlangde ik eindelijk de grootere zandkorrels zuiver en alleen.

23. *a*. Deze zand- of quartskorrels hadden, na geheele uitdrooging, een gewigt van bijna 28 grein, en leverden een zeer wit, glinsterend zand op. Door het Microscoop beschouwd, waren zij doorschijnender dan gewoonlijk, en vertoonden zich niet als ronde, maar als zeer hoekige korrels.

b. Deze 28 gr. werden hierop met genoegzaam gezuiverd water vermengd, en gedurende één uur, onder gestadig omroeren, aan de warmte van kokend water blootgesteld. Na bezinking werd het bovenstaand, geheel hel-

der gebleven, water met eene oplosfing van *murias barytae* en die van *oxalas potasfae* onderzocht; maar door geene van beide ontftond eenige de minfte troebelheid, tot een teeken, dat aan deze zandkorrels geene de minfte zwavelzure kalkaarde aanhangende was geweest. — De zandkorrels, als voren gedroogd, hadden niets van het gewigt verloren.

c. Ten einde te onderzoeken, of ook eenig ijzer met deze zandkorrels was vereenigd, werden dezelve met zuiver zoutzuur lang aan de hitte van kokend water blootgefteld, en, nadat het zuur daarvan afgegoten was, met eenig gezuiverd water afgefpoeld, wanneer dezelve, na volkomene drooging, een gewigt van bijna 27¾ gr. hadden, zoodat door het zoutzuur ¼ gr. was opgelost. — Dit zuur werd vervolgens met eene oplosfing van zuivere *fubcarbonas potasfae* verzadigd (echter zoodanig, dat er eene ligte overmaat van zuur bleef), en vervolgens een klein gedeelte hiervan met de oplosfing van *Prusfias potasfae* onderzocht, waardoor geen het minfte fpoor van ijzer aangetoond werd. Bij het overige vocht werd nu meer van de oplosfing van *fubcarb. pot.* gevoegd, waardoor het vocht troebel werd en eenige witachtige vlokjes naar den bodem liet vallen. Zoodra de vermeerdering hiervan door verdere bijvoeging van *fubcarb. pot.* ophield, werd het nederploffel afgefcheiden, gezuiverd en fterk gedroogd, wanneer het bijkans ¼ gr. (het verlies, hetwelk de zandkorrels door het zoutzuur geleden hadden) woog, en door de onoplosbaarheid in zuren als anderzins toonde, niets anders dan keiaarde te zijn.

d. Deze 28 greinen zijn derhalve niets anders dan zuivere quartskorrels geweest.

24. Het water, hetwelk tot de flibbing, in art. 22 gemeld, was aangewend, alsmede de, door die flibbing afgezonderde en in het tweede glas verzamelde, fijnere ftof moesten nu onderzocht worden.

Nadat alles lang genoeg ftilgeftaan had, zoodat al het in water onoplosbare op den bodem was verzameld, werd het bovenftaande helder water voorzigtig afgegoten, en

en vervolgens met de *sol. muriatis barytae* en de *sol. oxal. pot.* onderzocht; door welke beide herkenmiddels eene witte troebelheid of wolkje voortgebragt, en alzoo de aanwezigheid van zwavelzure kalkaarde aangetoond werd.

Om nu de hoeveelheid van deze te bepalen, loste ik in gezuiverd water 1 grein zwavelzure kalkaarde op, en verdunde deze oplossing zoo lang met gezuiverd water, tot dat dezelve door de genoemde herkenmiddels eene gelijke witte troebelheid of wolkje daarstelde, wanneer ik, door vergelijking van de beide hoeveelheden water, het gewigt van de zwavelzure kalkaarde in het onderzochte vocht niet hooger dan op ⅛ gr. kon stellen.

Om mij verder te overtuigen, dat al de zwavelzure kalkaarde opgelost en afgezonderd was, liet ik de gemelde, op den bodem van het glas zich bevindende, fijnere stof met eenig gezuiverd water eenigen tijd, onder gedurig omroeren, koken. Toen alles behoorlijk bezonken en het vocht genoegzaam afgekoeld was, beproefde ik het vocht met dezelfde herkenmiddels, maar kon daarin zelfs niet het geringste spoor van zwavelzure kalkaarde vinden.

25. De meergemelde, op den bodem liggende, fijnere stof scheen, wegens de zwarte kleur, behalve de fijnere zandkorrels, nog andere stoffen te bevatten. Om deze reden heb ik, nadat ik deze stof sterk uitgedroogd en daarna van een gewigt van 10¾ grein bevonden had, dezelve met eenig zoutzuur aan de hitte van kokend water blootgesteld, het helder bovendrijvend geelachtig vocht afgegoten, met gezuiverd water verdund, en door eene oplossing van *subcarbonas potassae* zoo verzadigd, dat er eene overmaat van zuur bleef en geene troebelheid werd voortgebragt. Hierop werd er zoo lang de *sol. Prussiat. pot.* ingedruppeld, tot dat er geen Berlijnsch blaauw meer neêrplofte. Het verkregen Berlijnsch blaauw afgescheiden, gezuiverd en sterk uitgedroogd zijnde, had één gewigt tusschen ⅞ en 1 grein, waarvan het midden genomen, een gewigt uitmaakt van $\frac{15}{16}$ gr. Deze hoeveelheid van Berlijnsch blaauw bevat, volgens hetgeen reeds in art. 18 gezegd is, 0.4875 gr. bruinrood ijzer-oxyde.

26. Het overgeblevene vocht, na de affcheiding van het Berlijnsch blaauw, werd nu door *subcarbonas potassae* geheel verzadigd, waardoor hetzelve geheel troebel werd en een wit vlokachtig bezinkfel opleverde, hetwelk, afgefcheiden, gezuiverd en uitgedroogd, een gewigt van ⅜ gr. had, en in alle opzigten toonde, keiaarde te zijn.

27. De meergemelde fijnere ftof, alzoo door de bewerking, in art. 25 opgegeven, van al het ijzer bevrijd, en door deze en vroegere behandeling van al het oplosbare beroofd, had na drooging een veel minder zwartachtig aanzien, en werd van deze kleur door eene zeer langwijlige flibbing gezuiverd, waarna dezelve, gedroogd, zuivere, maar grootendeels zeer fijne, zandkorrels of zandpoeder, ter zwaarte van 8⅝ = 8.6250 gr., opleverde; terwijl, aan den anderen kant, door die flibbing een bezinkfel van eene vuile zwartachtige ftof, ter zwaarte van 1 grein, verkregen werd, die zich in vele opzigten als kool verhield.

28. Wanneer men nu de uitkomften van het in deze § opgegevene nagaat, zoo ziet men, dat de 39½ gr., welke door het falpeterzuur onopgelost waren gebleven, hebben opgeleverd

Grootere hoekige zandkorrels (art. 23.)	gr. 28.0000	gr. 37.0000
Fijnere zandkorrels, grootendeels poeder van zand (art. 27.) .	gr. 8.6250	
Hieruit door zoutzuur opgeloste keiaarde (art. 26.) . . .	gr. 0.3750	
Zwavelzure kalkaarde (art. 24.)		gr. 0.5000
IJzer-oxyde (art. 25.)		gr. 0.4875
Naar kool gelijkende ftof (art. 27.) . . .		gr. 1.0000

§ IX. 29. Uit alle de voorgaande proeven blijkt derhalve, dat 100 deelen van dezen Metfelkalk beftaan uit

A. Zie art. 8.

Water	Door eene warmte van 212° Fahr. afgefcheiden.	6.0000	9.5000
	Door gloeijing uitgedreven .	3.5000	
Koolzuur (art. 2.)			21.0000

B.

B. Door het ſalpeterzuur opgelost. Zie art. 21.

Kalkaarde	26.1639
Aluinaarde	0.6328
Keiaarde	1.0781
Magneſia	0.5000
IJzer-oxyde	0.8450

C. Door het ſalpeterzuur onopgelost gebleven. Zie art. 28.

Quartskorrel of *zand*	37.0000
Zwavelzure kalkaarde	0.5000
IJzer-oxyde	0.4875
Naar kool gelijkende ſtof	1.0000
Verlies bij de proeven	1.2927
	100.0000

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

DE VIERING VAN HET VIERDE EEUWGETIJDE DER UITVINDING VAN DE BOEKDRUKKUNST DOOR LOURENS JANSZOON KOSTER.

Reeds is de feestvierende menigte, uit alle oorden des vaderlands, binnen *Haarlems* wallen, of in derzelver omtrek, verzameld; reeds wapperen van raadhuis en kerktorens de vlaggen, en verkondigt het geſchut den aanvang van een feest, waarop de menschheid, in al haar ſchoon en luister, zich zal verheffen.

Welk een roerend gezigt is het niet, van de toppen der eeuwige duinen, die onze vaderlandſche ſtranden omgeven, de ſtad te aanſchouwen, die, trotsch de bakermat en wieg van KOSTER'S te zijn, in het vol gevoel der zegepraal over de aanmatiging van vreemden, zich voorbereidt, om het grootſte feest te vieren, hetwelk ſchier immer voor denkende ſchepſelen werd toebereid! Hoe verheffend is het niet voor den geest, na de voldinging van het gewigtig pleit voor den regterſtoel van waarheid en gezond verſtand, *Haarlem* te begroeten op den blijden dag van deszelfs zegepraal, op den dag van een feest, hetwelk een vroeger geſlacht niet vergund werd alzoo te vieren, omdat het aan vorige eeuwen niet had mogen gebeuren, den ſluijer op te heffen, die de eer van *Haarlem* en den roem van KOSTER nog altijd bedekte!

Het

Het zij der eerwaardige geschiedenis verbleven, een feest als het tegenwoordige te *beschrijven;* het *gevoel* verheft zich boven de perken, waarbinnen de veder der historie zich bewegen moet, overschrijdt de grenzen van tijd en ruimte, en hecht het voorledene, tegenwoordige en toekomstige met een' band van bloemen aaneen.

Hoe! kon het zegevierend *Haarlem* deszelfs torenspitsen met vlaggen sieren, kon de donder van het geschut langs de oevers van het *Spaarne* weërgalmen, zonder aan *hem* te gedenken, wiens vlijt en kennis, ijver en waarheidsmin de eerste echte parel mogt hechten aan den krans van LOURENS JANSZOON? zonder hem gedachtig te zijn, die elke tegenspraak deed verstommen, der logen het mombuig ontrukte, de regten van *Haarlem* en KOSTER verdedigde, en het pleit besliste, aan welks voldinging een viertal eeuwen wanhoopte? zonder aan KONING te gedenken, wiens ijver en geestkracht hem regt gaven, bij elke losbarsting der edelste volksvreugde, zonder ijdele praal van hoogmoedige zelfverheffing, te mogen zeggen: „*dat is mijn werk!*"

Zonder zijne edele bemoeijingen, de vruchten van jaren onderzoeks, droeg *Haarlem* een' altijd betwistbaren eerkrans: thans, door KONING bij hare regten gehandhaafd, verheft zich de stad der RENAU'S, RIPPERDA'S en HASSELAREN, boven het mededingende *Mentz*, als de stad van KOSTER, den *eersten uitvinder* der edelste kunst, en — de geroofde lauweren trillen op het hoofd eener logenachtige mededingster; want KONING, en hij *alleen*, heeft het pleit beslist; hij doet ons eene eerkroon dragen, zoo als geen voorgeslacht van vroeger eeuwen die dragen kon.

Grootscher en schooner werd wel nergens een feest gevierd. In de kerk, aan ST. BAVO gewijd, neemt het feest der menschheid, het jubel der verlichting een' aanvang. De geschiedenis zal de welsprekendheid van VAN DER PALM, de zangen van TOLLENS voor later eeuw bewaren; maar het levend geslacht zet het zegel op *Haarlems* triomf, op de zegepraal der verlichting, door KOSTER'S kunst voorbereid, en roemt in den zegen, die, door eene vrije openbaring van elks gevoelen, het vaderland en der menschheid is beschoren.

Wat wonder dan ook, dat alles, wat, in *Nederland*, door rang en beschaving, waardij en verdienste, uitmunt, zich vereenigde ter plegtstatige feestviering, en de kerk van ST.

BA-

BAVO de bloem van het vaderland binnen hare muren mogt bevatten? Daar vereenigden zich die edelen, onder de welluidende klanken van zang- en toon- en dichtkunst, en de welsprekendheid van den DEMOSTHENES van *Nederland*.

Maar neen; de vreugde des harte is te groot, dan dat trotsche kerkgewelven haar zouden mogen omvatten; en verheft zij zich daarom, harer waardig, boven gevelspits en torentrans, bij den plegtigen togt naar den Achthoek. Daar toch (zoo verhaalt het de overlevering) werd de eerste letter, in de schors van den beuk, door KOSTER, gesneden; en daar ook zal de toon van dank en erkentenis, in de welluidende zangen van den edel gevoelenden ARNTZENIUS, zich doen verstaan. Nadert hier, feestgenooten! met heiligen eerbied. Van het oogenblik af, dat het opgaand geboomte, hetwelk den Achthoek omgeeft, u onder deszelfs breedgebladerde takken opneemt, staat gij als 't ware op heilig land, en voelt uwe ontvlamde verbeelding, de grenzen van vier eeuwen verzettende, de tegenwoordigheid van den geest van KOSTER. De hemel zelf begunstigt het feest der verlichting; wolkeloos zijn deszelfs tinnen, en van uit deszelfs breede zalen ziet het onsterfelijk oog van den edelen JANSZOON met welgevallen neder op het offer, hem door eene late nakomelingschap, onder betooning van dank en vreugde, eerbiedig toegewijd.

Bleef het gedenkstuk, hier, ter eere van KOSTER, opgerigt, geruimen tijd voor het oog verborgen, eer het tijdstip naderde, waarop elks blik hetzelve mogt aanschouwen; even zoo bleef de roem van KOSTER eeuwen lang verscholen in den nacht der onzekerheid, tot dat de stem van KONING zich deed hooren. Nu viel het voorhangsel weg, en het onbeneveld oog mogt de waarheid in al haren glans aanschouwen.

Ook de vermaken, voor de lagere standen des volks bestemd, hebben iets bijzonder eigenaardigs voor den wijsgeerigen aanschouwer. In het beklauteren van den hoog opgerigten mast, het steken naar den ring, en het oud-vaderlandsch vogelschieten, zoekt en vindt hij eigenaardige toespelingen op het pogen en trachten van den menschelijken geest, om, ondanks velerlei beletselen en zwarigheden, het hooge doel zijner bestemming als mensch nader te komen en te bereiken; hij verdiept zich in deze en soortgelijke bespiegelingen, en het genot, warmede de minbeschaafde in engeren kring zich

ver-

verheugt, opent hem een wijduitgestrekt veld ter zedelijke overpeinzing.

Deftig en grootsch is het vuurwerk aan den avond van den eersten feestdag: het was *Haarlems* eere en KOSTER's eeuwgetijde waardig. Waarom konden de slagen der vuurpijlen, hoog in de lucht losbarstende, zich niet te *Mentz* doen hooren? waarom het licht des tempels, waarin KOSTER's beeldtenis heerlijk praalde, niet schitteren op de muren der stad van GUTTENBERG? Dan, waartoe deze vragen? Wat zegt het, wanneer hij, die willens de oogen sluit voor het licht van den middag, door trotsche grootspraak wil staande houden, dat de halfjarige nacht der noordpool op de lustwaranden van het oosten is neêrgedaald? Neen, schitterende glansen van *Haarlems* vreugdevuur! schiet uwe stralen niet verder, opdat onbeschaamde logensprekers de eer van KOSTER — wat zeg ik? — den luister der waarheid niet lasteren!

Altijd klopt ons het hart hoog in den boezem, wanneer wij de zegeteekenen van *Neêrlands* heldenroem, op vreemd geweld behaald, met geestverheffing beschouwen; maar, hetgeen men dan daarbij, als *Nederlander*, gevoelt, perst ons niet zelden, als *mensch*, een' traan uit de oogen. Of werden die zegeteekenen niet gekocht ten koste van het bloed en leven onzer land- en natuurgenooten? — Een geheel ander, een volkomen rein en onvermengd gevoel doorstroomde ons aanwezen bij het bezigtigen der eerwaardige overblijfselen, uit den geboortetijd der drukkunst, tot op onze dagen, voor het woeden der eeuwen gespaard, om, op het vierde eeuwgetijde van KOSTER's uitvinding, de eerkroon van *Haarlem* te sieren. Tijdgenooten! staart vrij op alle die gedenkstukken; het zijn als zoo vele trofeën der zegepraal, welke *Haarlems* roem en KOSTER's glorie verkondigen: maar het is een roem en glorie, welke door geen' traan verbitterd, door geene smartelijke aandoeningen vergald wordt, en waarbij de menschheid juichen kan. Op die eerwaardige overblijfselen starende, herdenken wij die tijden, toen het nacht was voor geest en hart beide; maar ook, toen de eerste morgenschemering doorbrak, en het weldadig licht der drukkunst, in *Haarlems* wallen door KOSTER ontstoken, tot heil der wereld is opgegaan.

Daarom weêrklonken de gezangen van *Haarlems* schooljeugd zoo roerend en treffend in Gods heiligen tempel; daarom

om ontvonkte de hartelijke taal des leeraars van den godsdienst het jeugdig gemoed tot vurigen dank; daarom begaf zich, in ſtatigen optogt, het opkomend geſlacht, in blijde rijen, naar het marktplein, om het ſtandbeeld van JANSZOON met bloem en krans, den bevalligen tooi van FLORA, te ſieren; daarom was ook bij jeugd en grijsheid de vreugde zoo algemeen, de blijdſchap zoo groot, de verrukking des harte zoo onvergetelijk; daarom mogt het zegevierend *Haarlem* den avond en nacht van den tweeden feestdag, door ſchitterend kunstlicht, in een' helderen dag herſcheppen!

Heerlijk verheft zich de toren van ST. BAVO boven het ſchitterend glanſen der algemeene verlichting, en deszelfs blinkende tranſen ſchenken den aanſchouwer, op uren afſtands, het gezigt eener ſtatige vuurzuil, wier ſpits tot aan de wolken reikt. Op het eeuwgetijde van KOSTER, op het feest aan kennis en verlichting gewijd, mogt geen nachtelijk donker de laatſte feesturen omhullen, geen nacht de feestvreugd doen eindigen.

Vraag niet, vreemdeling! wien het toeval, in deze oogenblikken, binnen *Haarlems* wallen voert, vraag niet, tot wiens eer die duizende lampen flonkeren. Ziet gij daar niet het ſtandbeeld van KOSTER met een' krans van ſtralen omgeven? Ziet gij niet die verlichte drukpers, wier voortbrengſelen, van oogenblik tot oogenblik onder de menigte verſpreid, luide verkondigen, wie KOSTER was, en waarom wij zijnen roem, onder feestmuzijk en zang, dankbaar en vol vreugde verheffen? Spreek ons niet langer, vreemdeling! van reeds opgeloste zwarigheden, uit den weg geruimde bedenkingen, wederlegde tegenſpraak, en tastbaar logenachtige uitvlugten der trotschheid, die met geroofden glans wil ſchitteren! Het pleit is beſlist — de overwinning zeker — de waarheid aan 't licht geſteld: nimmer droeg *Haarlem* den lauwer hooger; nimmer ſierden wij KOSTER's beeldtenis met ſchooner en onverwelkelijker krans, dan op dit vierde jubelfeest!

En dat feest... wie kan het ooit vergeten? Was het niet een punt van vereeniging, voor al wat in *Nederland* uitmunt in kennis en beſchaving, wetenſchap en verlichting? Was het niet een roerend tooneel, binnen *Haarlems* wallen en in de bekoorlijke wandeldreven van den Hout, geleerden, kunſtenaars en vrienden, uit alle oorden des vaderlands, elkander, na jaren van ſcheiding, te zien ontmoeten, elkander te hooren welkom heeten, op het feest der drukkunst, het feest van

ken-

kennis en licht en kunst? Schonk het niet de innigste vreugde aan geest en hart, overal deelneming, overal blijdschap; overal orde en welvoegelijkheid, ook bij de lagere standen der maatschappij, te mogen opmerken? Schonk dit alles afzonderlijk, of bevallig te zamen vereenigd, aan dit eeuwfeest niet een' eigendommelijken luister, waarvan, voorzeker, schaars wedergade gezien werd?

Hier hadt gij moeten tegenwoordig zijn, die, der verlichting vijandig, het heil, door de drukkunst herboren, met lasterkreten begroet, der vrijheid van denken en spreken perken zet, en alleen over slaven wilt heerschen! Hier hadt gij moeten tegenwoordig zijn, die den nacht der middeleeuwen over het beschaafd en verlicht *Europa* durft terugwenschen! Hier hadt gij kunnen leeren, dat een volk, onder het vaderlijk bestuur van eenen geliefden Koning, nimmer de orde van den staat verstoort, waar het vrijheid en verlichting, door plegtige feesten, openlijk huldigt! Hier hadt gij kunnen leeren, dat de geest der echte verlichting en ware vrijheid ook tevens de geest van orde is, en dat alleen daar, waar boei en kluister hoofd en hart, geloof en geweten knellen, die heldenzielen te voorschijn treden, die, met pen en zwaard, het monster der heerschzucht durven bestrijden!

Gezegend het land, waar een vaderlijk Vorst het feest der verlichting, door zijne kinderen gevierd, met koninklijke giften siert en verheerlijkt! waar de kreten van oproer en opstand even vreemd zijn, als de zuchten en het geween der onschuld, die in den kerker versmacht! Driewerf gezegend *Nederland*, geboortegrond van KOSTER, wieg en bakermat der ware vrijheid, zetel der kennis en der verlichting, geliefd verblijf van orde, vrede en rust! blijf gij, tot in lengte van dagen, ten toonbeeld voor de volken, dat gij waardig zijt te deelen in de zegeningen van het licht, door KOSTER's kunst, tot heil der wereld, ontstoken! Zoo verstomme eenmaal de laster, en verspreide zich het geluk, dat gij geniet, tot aan de grenzen der aarde!

W. H. WARNSINCK, BZ.

DE KAUKASUS EN ZIJN VOORHOF.

(*Travels in Georgia*, &c. *By* KER PORTER. *Lond* 1821.)

De voorhof van den *Kaukasus*, (*Chauk* en *As*, d. i. *hoogte*) de *Russische* step, is een vlak oord van verscheidene honderd (*Eng.*) mijlen, meestal onbebouwd, maar toch hier en daar, bij afwisseling, met koornvelden en windmolens en duizenden van grafheuvels (want er waren in vroegere eeuwen gemeene begraafplaatsen voor volken) bezaaid. Geene pen is in staat, de gemoedsbeweging te beschrijven, door den plotselingen aanblik van het hooge *Kaukasische* gebergte verwekt. Ik had alreeds de woeste, reusachtige bergketens van *Portugal* en *Spanje* aanschouwd; maar geene derzelven had bij mij dat gevoel van het ontzaggelijke en verhevene te weeg gebragt, hetwelk mij thans aangreep. Men ziet hier het bolwerk der Natuur, tusschen de volken van *Europa* en *Asië* opgetrokken. De *Elborus*, aan wiens rotsmuren eens PROMETHEUS werd gekeetend, staat daar, bekleed met sneeuw der voorwereld, — zelf eene wereld van bergen, boven alle welke hij zich, hoog opgetorend, verheft, den witten schitterenden top in de wolken verbergende; terwijl de bleeke, tallooze kruinen der ondergeschikte rij, hoog op zichzelve, maar laag en gering bij de verhevenheid van den *Elborus*, den horizon bezoomen, en met de vlokkige wolkgestalten ineensmelten. Uit de vlakte, door welke men den *Elborus* nadert, stijgen ruwe, hooge, zwarte rotshoopen ginds en elders omhoog — want de vlakte is reeds bergachtig; maar in de nabijheid van den geweldigen *Kaukasus* vertoonen zich andere bergen slechts als heuvels, doch dragen echter het hunne bij, om, door het kontrast, den aanblik niet weinig te verfraaijen, naardien derzelver zwarte koppen zeldzaam afsteken tegen de schitterende toppen, boven hen opgestapeld. Nu wendt zich de weg oostelijk. Ter regter zijde bruist de *Terek* in de diepte over klippen en puinhoopen, en bespoelt met zijn golfgeklots — want hij heeft weinig van een' vlietenden stroom — de rotsachtige grondslagen der gebergten, die, in steeds hooger stijgende hoopen, zich van de koele oevers van den *Terek* verheffen. — Omstreeks den middag klaarde de lucht op. De zwarte nevelgordijn, die deze verbazingwekkende hoogten duslange omsluijerd hield,

verdween in duizendvlokkige wolkgedaanten, welke, allengskens nederzakkende, in ether verdampten, of zich langs de koppen der gebergten verdeelden. Nu ſtond de *Kaukaſus* ongeſluijerd voor onze oogen, gelijk een ontzaggelijke zuilentempel, ja gelijk eene wereld van zuilen, ongevormd, met kapiteelen van ſneeuw. In zijne ſtrekking naar het Oosten en Westen ontweek hij het gezigt, en in zijn opwaarts ſtreven drong hij vrij hemelwaarts. Het was een ſchouwſpel, dat de zinnen tot zwijgen bragt, en den ademtogt beklemde. Zoo magtig is de indruk, dien dit ontzettend, overweldigend verhevene op de ziel maakt! — De trotſche kruin van den *Elborus* was nog verre van ons verwijderd; maar hij, de koning dezer reuzen, verhief zich in grijze majesteit boven allen; en zijn zilveren diadeem, de ſneeuw van onberekenbare eeuwen, ſtak heerlijk af tegen de blaauwe, nevelachtige koppen der hem onmiddellijk ondergeſchikte rij van gebergten, welke, op hunne beurt, weder eene verhoogde ſchoonheid, door vergelijking met de ſtoute en zwarte gedaanten der nog lagere en de vlakte nadere bergen en rotſen, die, gelijk een muur met torens, den voorhof dezes tempels inſloten, ontvingen.

Te *Wlady Kaukaſus*, de ſleutel van den vermaarden pas naar *Georgië*, ging het nu, onder een geleide van veertig ſoldaten en eenige *Kozakken*, voorwaarts. Wij kwamen te *Derial*, aan den *Terek*. Dit is een *Rusſiſche* post in eene reusachtige kloof van denzelfden naam, met ontzaggelijke rotshoopen, die dreigend overhangen. Men nadert deze ſchrikwekkende plaats door eenen onderaardſchen gang, in de harde rots uitgehouwen. Hier ziet men eene der hoofdpoorten, door welke, volgens PLINIUS, het Noorden met het Zuiden en Oosten, van de vroegſte tijden af, in verband heeft geſtaan. Deze kloof ſtijgt van den rand des vloeds tot 1000 voet opwaarts. De zwarte, ruwe zijwanden zijn met ſpleten en uitſtekken geborſten, en zoo hoog en naauw en overhangende, dat zelfs op den middag het geheel met ſchaduwen, aan ſchemerlicht grenzende, bedekt is. De naburige gebergten verheffen zich tot 3786 voet, hetgeen de in het algemeen voor de ganſche oost- en westelijk ſtrekkende keten aangenomene hoogte is. Maar de *Elborus* en de *Kaſibeck* maken eene uitzondering op dezen regel. — Wij zagen hier en daar in het donkere gebergte roovèrsbenden loeren. Naardien, echter, het geboomte rondom weggekapt is, en ſoldaten de reizigers ver-

verzellen, kunnen deze roovers niet meer, als voorheen, onverwacht en ongestraft aanvallen.

De ellendige gesteldheid van den weg, die zich thans bij den *Cut Gara* voor ons ontsloot, gaat alle beschrijving te boven. Men kan denzelven alleen met puinen, langs een' loodregten rotswand, waar elke uitglijding of misstap in de vernieliging stort, daarheen geworpen, vergelijken. Het pad zelf is van 10 tot 12 voet breed. Het kronkelt zich om het gebergte, en heeft ontzettende afgronden op zijde. In eene diepte, waarin men niet zonder duizelen kan nederzien, ontdekt men de kruinen van hooge heuvels, verspreide dorpen en bosschen. Uit den schoot dezes groenen afgronds blinkt de *Aragua*, als een zilverdraad. Ik vertrouwde mijzelven niet, dit te gelijk verhevene en beklemmend-schrikkelijke tooneel lang te beschouwen. Ik zwenkte mijn paard, zoo nabij ik maar eenigzins kon, naar die zijde van den weg, waar de *Cut Gara* zich in de wolken opstapelt, en zag angstig naar mijne reisgezellen, die bij de klippige uitstekken opkommen. Wat wij inzonderheid duchtten, was, dat de paarden voor den wagen een' misstap doen of schichtig worden mogten. In beide gevallen was geen menschelijk vermogen in staat, hen voor het nederstorten in den afgrond te behoeden. Maar, hoe groot was mijne verwondering over de volslagene onbevreesdheid bij mijne *Russen*, die, naauwelijks een voetbreed van den rand des ijsselijken afgronds verwijderd, met een' vasten tred nevens den wagen gingen, en deszelfs wielen met hunne krachtige vuisten ondersteunden, opdat de losse steenen, die den weg bedekken, denzelven niet uit het evenwigt bragten! Drie (*Eng.*) mijlen duurde deze schrikkelijkste aller wegen. Toen eerst schepten wij weder vrijen adem. — Maar, hoe gevaarvol dit pad ook zijn mogt, dat alles beteekent niets, bij de gevaren eener winterreize. Alsdan is hier alles in sneeuw begraven, en de smalle weg schijnt met den steilen bergwand ineengesmolten. Des winters kan men hier ook alleen te voet reizen. Soldaten of inboorlingen gaan den reiziger voor, om eerst het pad op te sporen, en een' weg door de dikke, onbetredene sneeuwkorst te banen. Zij klimmen dan de een achter den anderen omhoog. De voorste heeft een touw om den middel gebonden, door de volgenden vastgehouden, opdat, zoo de voorman mogt uitglijden, men hem weder kan optrekken. Met dat al komen elken winter verscheidene soldaten, *Kozakken*, inboorlingen

en reizigers op dezen gevaarlijken weg om. Bij al dit verschrikkelijke komen dan ook nog de *lawinen* (sneeuwvallen). Zoo zag men in de maand November 1817 plotseling den bleeken top van den *Kasibeck*, naar de zijde van het zwarte dal tusschen *Derial* en het dorp van dien naam, in beweging geraken. In het daarop volgende oogenblik reeds was de ijsselijke val gebeurd; en nu kon men, van wege den sneeuwval en de vreesselijke overdekking der nederstortende verwoesting, niets meer zien. Het geraas, dat dezen val verzelde, was ontzettend boven alle beschrijving; een klateren en stormen en rollen, die de verkondiger was des onfeilbaarsten doods! Bij het nederstorten der *lawine* werden van de zijde des bergs geweldige rotsklompen losgerukt en als eene voorhoede vooruitgedreven; de sneeuw en het ijs van eeuwen volgde, in reusachtige, verbrijzelde gedaanten, ten deele als heuvels, en stortte zich, met al de verschrikking eener aardbeving, op dorpen, dalen, menschen, kudden, zoodat zij plotseling voor de oogen der duizelende aanschouwers verdwenen. Welk een gruwzaam oogenblik, toen nu alles weder stil werd! toen het hartverscheurend gejammer van menschen en beesten niet meer gehoord werd, en de ontzettende *lawine* daar lag, ontzaggelijk, zonder beweging, als een wit graf kleed, van rondomme alles bedekkende!

OLIFANTEN OP DE KOORD.

Aan den Heer Redacteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen*.

Mijn Heer en Vriend!

Onlangs van *Delft*, waar het kermis was, met andere reizigers, in de roef der trekschuit, naar *Rotterdam* varende, viel het gesprek op *koorddansers*. Ik merkte, bij die gelegenheid, aan, dat het te verwonderen was, dat, daar men, sedert lang, allerlei vertooningen gezien had van dieren, welken men kunstjes had geleerd, nog niemand op den inval gekomen was, om ons met dieren op de koord te vermaken. Men heeft, zeide ik, *vlooijen* laten zien, die voor wagenspan dienden, — *honden*, die voor paarden niet alleen, maar ook voor koetsiers en lijfknechts, — *vogels*, die voor kanonniers en soldaten speelden, enz. Waarom brengt men ook

niet

niet eens een of ander dier op de koord? Een *olifant*, bij voorbeeld, zou daarop eene niet onaardige vertooning maken. Men lachte hierop eens hartelijk; maar men keek vreemd op, en zag elkander veelbeteekenend aan, toen ik vervolgens zeide, dat zulk eene vertooning echter niet nieuw zou zijn; dat men voorheen dikwijls *olifanten op de koord* gezien had. Men ſtak er den gek mede; en, toen ik in ernst verzekerde, dat oude gedenkpenningen zoo wel, als verhalen van de geloofwaardigſte ſchrijvers, niet toelieten aan de waarheid hiervan te twijfelen, was wel niemand zoo onbeſcheiden van te zeggen, dat hij het niet geloofde, maar houding en gelaat verrieden duidelijk genoeg, wat men dacht. Zoo er onder het gezelſchap, waarvan ik niemand kende, geweest zijn, die uwe *Letteroefeningen* lezen, (en ik heb reden om dat te gelooven, dewijl ſommigen duidelijk bleken niet ontbloot van letterkennis te zijn) dan zullen zij zich kunnen overtuigen, dat ik hun inderdaad geen fabeltje op de mouw heb willen ſpelden, wanneer gij kunt goedvinden, om aan dezen mijnen brief een plaatsje in uw geacht maandwerk in te ruimen. Ik wenschte, dat gij dit doen wildet, en ſtel daarin, te mijner regtvaardiging, eenig belang, omdat ik niet weet, of ik, bij een' of anderen mijner reisgenooten, bekend geweest of geworden moge zijn, dewijl ik, bij het verlaten van de ſchuit, hoorde, dat men, bij den ſchipper, navraag naar mij deed; en ik verzoek u dan ook de plaatſing beleefdelijk, met eenig vertrouwen, dat gij ze te gereeder zult inwilligen, omdat de bijzonderheid op zichzelve merkwaardig genoeg, en zeker niet algemeen bekend is. (*)

De beroemde Latijnſche ſchrijver van de levens der eerſte Romeinſche keizers, SUETONIUS, verhaalt, in het leven van NERO, (cap. XI. n. 5.) dat, in een der openbare ſpelen, door dezen despoot gegeven, een *olifant*, een Romeinsch ridder tot berijder hebbende, langs eene *ſchuins geſpannen* koord naar beneden liep, hetwelk XIPHILINUS (LXI. p. 679. D., volgens aanteekening van PITISCUS) nader dus verklaart, dat de koord van het gewelf des ſchouwburgs tot op het tooneel afliep; dat de olifant hier eerst tegen op was geſtegen, vervolgens den ridder had opgenomen, en toen met hem

(*) Wij betuigen den geëerden zender ons genoegen over zijne mededeeling; de opregtheid van welke betuiging hem, ten overvloede, de ſpoedige plaatſing derzelve moge doen blijken. *Redact.*

hem naar beneden gewandeld was. De *schuinsche* koord schijnt de gewone geweest te zijn, waarvan zich de waaghalzen van dien en veel vroegeren tijd, bij het zoogenoemd *koorddansen*, bedienden, en hun *dansen* zal wel niet meer dan *loopen* geweest zijn; gelijk de Latijnsche naam van *funambulus* ook niets meer zegt dan *koordlooper* of *koordwandelaar*. Het *koord-dansen* en *springen* zal, met de *horizontaal gespannen* koord, eerst later bedacht geworden zijn. Hoe dit zij, de *olifanten* althans zullen gewis niet meer dan geloopen hebben, en de *schuins gespannen* koord, met den zoogenoemden koorddanser er op, kan men zien afgebeeld op eenen zeldzamen Griekschen penning, weleer (misschien nog) voorhanden in het kabinet der Fransche koningen, in het *Journal des Savans du Lundi 29 Nov. 1677*, en aldaar, door den *Abbé* DE CAMPS, beschreven. — Voorts verhaalt SUETONIUS ook, (*vita* GALBAE, cap. VI. n. 1.) dat, in de *Floralia*, (spelen ter eere van FLORA) door dien keizer gegeven, *olifanten op de koord* vertoond werden; en PLINIUS, (*Hist. Nat.* l. VII. c. 2.) SENECA, (*Ep.* 85.) FL. VOPISCUS en anderen gewagen mede van het koorddansen, of loopen, der olifanten. Daar het nu niet begrijpelijk is, dat deze logge en zware dieren op *ééne enkele* koord zouden hebben kunnen loopen, zoo heeft ook een Fransch geleerde (GOMBERVILLE), uit de afbeelding op een' ouden penning, beweerd, dat men zich, bij dit loopen der olifanten, van *twee*, *evenwijdig*, doch altijd *schuins gespannen*, koorden bediende; en ook dan blijft de zaak nog verwonderlijk genoeg. — Voor het overige waren de olifanten, als zij op het tooneel, of in de spelen, vertoond werden, doorgaans met fraaije halssieraden, vergulde ringen om hunne uitstekende tanden, enz. opgeschikt, en bediende men er zich, in deze spelen, niet enkel van, om ze op de koord te laten loopen, maar men hield er ook, met twintig en dertig te gelijk, geordende spiegelgevechten mede, en vertoonde dus den oorlog (waarin men weet, dat zij gebruikt werden) in het klein. Men kaatste ook, of sloeg den bal, staande of zittende op deze dieren, welke men dus heeft moeten leeren zich zeer vlug te bewegen, enz. Nog dienden zij, bij plegtige optogten, tot gespan voor staatsiewagens of triumfkarren, tot fakkeldragers, bij avond of nacht, houdende de fakkels met den snuit, zoo als zij almede op penningen voorkomen, enz. Eindelijk, zoodanig had men deze dieren afgerigt, dat men

ze

ze zelfs, bij openbare gastmalen, als beschaafde medegenoodigden voorstelde, die zich, op eene zeer geregelde en welvoegelijke wijze, van voedsel en drank wisten te bedienen. Men ziet hieruit, hoe ver wij bij de Romeinen achterstaan in de kunst van het tammaken en afrigten van deze en andere dieren. Trouwens, daar hunne grooten ze zich, door hun onmetelijk vermogen, in grooten getale aanschaffen en zonder bezwaar onderhouden konden, was er ook meer gelegenheid, om er zich gemeenzaam mede te maken, en kwam het er weinig op aan, of er eenigen onder de mishandelingen bij het onderwijs bezweken, daar zij er dikwijls ettelijken moedwillig, in de spiegelgevechten en gevechten met wilde dieren, opofferden. Maar dit alles behoort niet tot het koorddansen, waarover ik alleen schrijven wilde. Anders zoude ik er meer van kunnen zeggen, en voegde ik er misschien in het algemeen, wegens de gemelde kunst bij de ouden, iets bij. Nu moet ik u reeds verschooning vragen voor mijne uitgebreidheid, en blijf, met achting,

Uw Ed. zeer dienstwillige

R. 24 Julij 1823. A. S.

KLUCHTIGE, DOCH BELANGRIJKE VERWISSELING.

Eene echte Anekdote.

Koningin MARIA van *Engeland* was, ingevolge hare Religie-denkbeelden, de verklaarde vijandin der Protestanten. Zij vervolgde hen op allerlei wijze; en, naardien de Gereformeerden zich toenmaals in *Ierland* al meer en meer uitbreidden, onderteekende zij eene volmagt tot onderdrukking dezer geloofsgenooten.

Zij droeg Doctor COLE, een ijverig Katholiek, bij de overhandiging dezer volmagt, op, naar *Ierland* te gaan, en alles in het werk te stellen, om dezelve te doen uitvoeren.

Hij ging op reis, en kwam te *Chester*. Terstond liet hij den Burgemeester bij zich komen, deelde hem, met veel omhaals, het doel zijner zending mede, en haalde vervolgens eene doos uit zijn valies te voorschijn; hij klopte op dezelve, en zeide met een' grimlach van welgevallen: „Hierin is eene volmagt van onze genadige Koningin, om de ketters uit *Ierland* te geeselen!"

De nieuwsgierige waardin had, aan de deur, dit gesprek beluisterd. Zij was eene ijverige Protestante, en had bovendien vele bloedverwanten van haar geloof in *Ierland*.

De Burgemeester nam afscheid van den Doctor, die hem tot aan de huisdeur uitgeleide deed. Dit oogenblik maakte zich de waardin ten nutte, sloop in de kamer, nam de volmagt uit de doos, en leide een vuil spel kaarten in derzelver plaats, met klaver-boer boven.

COLE, daarin geen erg hebbende, borg zijn kleinood weder, ging scheep, en kwam, den 4 October 1558, behouden te *Dublin* aan.

Zonder tijdverzuim begaf hij zich naar het kasteel bij den toenmaligen Gedeputeerde, Lord FITZWALTER, ten einde in diens tegenwoordigheid zijne volmagt te openen.

Men riep tot dit oogmerk den Raad der stad *Dublin* bijeen. COLE hield eene zeer stichtelijke rede, om de vergadering tot het doel zijner zending voor te bereiden, en overhandigde vervolgens de doos met de volmagt aan den Secretaris, opdat deze dezelve den aanwezigen zoude voorlezen.

Het eerste, dat den Secretaris bij het openen der doos in handen viel, was het gebruikte spel kaarten, met klaver-boer boven op. Deze aanblik verbaasde den Lord en alle aanwezigen, maar Doctor COLE wel het allermeest. Hij verzekerde hoog en duur, dat hij de doos uit de handen der Koningin zelve had ontvangen, en dat daarin niets anders dan de bewuste volmagt was geweest; betuigende, dat het hem onbegrijpelijk was, wie hem dezen hatelijken trek gespeeld had.

„ Gij zult nu wel weêr dienen terug te reizen," zeide Lord FITZWALTER met een' bitteren lach, „ en eene nieuwe halen; wij zullen intusschen de kaarten méléren."

COLE nam, schoorvoetende en zeer slecht geluimd, de terugreize aan, ten einde eene andere volmagt te erlangen. Dan, terwijl hij nog te *Holyhead* op gunstigen wind wachtte, vernam hij de katastrophe van MARIA's dood, en de troonbeklimming van Koningin ELIZABETH. Thans keerde hij naar *Dublin* terug, daar de zaak eene geheel verschillende wending genomen had.

Voorzigtig had intusschen de waardin hare list verzwegen, zoo lang MARIA nog leefde; doch nu maakte zij daarvan geen geheim meer, en dezelve werd weldra algemeen bekend.

Toen Lord FITZWALTER naar *Engeland* terugkeerde, bezocht hij deze waardin, met name ELIZABETH EDMONDS,

MONDS, en vernam naauwkeurig bij haar naar al de bijzonderheden; waaromtrent zij hem, zonder bedenken, het verlangde narigt gaf. Hij verhaalde zulks aan Koningin ELIZABETH, die dezer waardinne een jaargeld van 40 pond st. schonk.

DE GRONDWETTIGE ALLEENHEERSCHING.

Wat geestdrift doet mijne ader zwellen,
  Onttrukt mij aan het nietig stof,
Doet mij door 't ruim der heemlen snellen,
  Verheven boven aardschen lof?
Gij zijt het, gij, gevoel voor waarheid,
Gelijk aan zuivre zonneklaarheid,
  Die koestert, waar zij stralen schiet,
Die al het duistre doet verdwijnen,
Den blijdsten dag mijn pad beschijnen:
  Voor zulk een waarheid stijgt mijn lied.

Geleideresse van den dichter,
  Verbeelding! zweef mijn' geest op zij',
En voer mij tot den eersten stichter
  Der menschelijke maatschappij!
'k Zie d' eersten vader, de eerste moeder,
Met de eerste zuster, d' eersten broeder,
  Vereenigd in den eersten staat.
De vader heerscht, gelijk een koning,
In zijne nederige woning,
  Beloont het goede en straft het kwaad.

Maar 't moederhart pleit voor haar kindren,
  Beschermt, verweert en redt hun zaak,
Weet 's vaders gramschap te vermindren,
  Verligt zijn moeijelijke taak.
Zij helpt hem alle lasten dragen,
Vervrolijkt zijne sombre dagen;
  Haar heer is dierbaar aan haar hart:
En hij bemint die gezellinne,
Die afgebeden gemalinne,
  Met wie hij alle rampen tart.

Ziedaar het beeld der ware vrijheid,
  En van 't weldadigste gezag!

Hier bloeit de kunst, hier woont de blijheid,
  En gloort de waarheid als de dag.
Hier, hier is aller eerdienst heilig,
De deugd in schaauw der wetten veilig;
  Terwijl de braafsten van het land,
Door liefde tot het volk bewogen,
Diens regten, voor des vorsten oogen,
  Ontvouwen met een vaste hand.

Terug, terug dan, duisterlingen, (*)
  Verblind door middeleeuwschen waan!
Hoe! durft gij logenliedren zingen,
  En zóó naar Phebus lauwren staan?
Hoe! zijn de vorsten stedehouders
Van God? en hebben ze, als onze ouders,
  Hun regten van natuur ontleend? —
Neen, neen! zij rooven schepters, kroonen,
Zoo vaak het menschdom om hun troonen
  Zich niet, uit vrijen wil, vereent.

Verplettrend drukt, met looden zwaarte,
  De last van 't onbepaald gebied:
Of stut één pijler het gevaarte,
  Welks top een wereld overziet? —
Geen liefdrijk, geen verstandig vader,
Der jeugd ten schutsheer en ten rader,
  Vergoedt de moederzorg geheel:
Geen ware vrijheid kan er bloeijen,
Waar wet noch eed den heerscher boeijen,
  Al is de vorst een Marc-Aureel.

Juicht met mij, echte Nederlanders!
  Uw vrijheid staat onwankelbaar.
Omringd door Nassau's zegestanders,
  Prijkt op uw velden haar altaar.
De Oranje-zon laat gloênde stralen
Op 't reukwerk voor de vrijheid dalen;
  't Ontvlamt; de geur vervult de lucht:
En, opgevoerd in wierookwalmen,
Verheffen zich de blijde galmen,
  Verheft zich onze hartezucht:

„ Lang

(*) Men denke hier aan de overdrevene gevoelens der *Bilderdijksche factie*: door haar zou het heelal wel niet *verkikkerd* en *verslibberd*, maar wel deggelijk *verstedehouderd* en *verslaafd* worden.

„ Lang moge de Eerste Willem leven!
„ Dat zijn geslacht den schepter zwaai'!
„ Zoo zal de vrijheid nimmer beven,
„ Wat storm er om ons henen waai'!
„ Geen dwingland slaat ons in zijn keten;
„ Geen woeste hoop zal zich vermeten
„ Te heerschen in ons vaderland.
„ Het is op deze zaalge gronden,
„ Dat wet en vrijheid zich verbonden,
„ Als de onverbreekbre huwlijksband.

„ Zóó zou de zon het land verschroeijen,
„ Indien ze, aan onbewolkten trans,
„ In 't warme jaargetij' bleef gloeijen:
„ Gevaarlijk, doodlijk werd die glans.
„ Maar — moesten wij heur stralen derven,
„ Bosch, beemd, en akker zou versterven,
„ Alschoon de regen stroomde in 't rond;
„ 't Zou alles in die zee verdrinken,
„ En 't anker onzer hoop zou zinken,
„ Doch nimmer zinken op den grond.

„ Wij danken voor den milden regen,
„ Wij danken voor den zonneschijn,
„ Wanneer ze, heel natuur ten zegen,
„ In 't zwoel saizoen vereenigd zijn.
„ Dan heeft de schepping niets te vreezen:
„ Hun band zal voor heel de aarde wezen,
„ Als die der ouders voor hun kroost;
„ Of als 't verbond van vorst en staten
„ Voor Neêrlands nijvere onderzaten,
„ Tot heil en rust, en vreugde en troost."

1823. A. F. SIFFLÉ.

Aan den Redacteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen*.

Mijn Heer!

De verregaande stoutheid, waarmede Mr. WILLEM BILDERDIJK personen, gevoelens en zaken beschimpt, die door de kundigste en achtingwaardigste mannen vereerd worden, heeft mij meermalen een heftig ongenoegen veroorzaakt, hetwelk,

welk, vooral bij het lezen van sommige stukken, in zijne *Krekelzangen* voorkomende, ten top gestegen is. Dit heeft mij op de gedachte gebragt, om, naar mijn gering vermogen, op eenige dier stukken tegenhangers te vervaardigen. Ik neem de vrijheid twee derzelve hierbij te voegen, en U, om in uw Mengelwerk geplaatst te worden, aan te bieden. Ik heb de eer met de meeste hoogachting mij te noemen, enz.

O. den 1 Julij 1823. H. B.

JAN DE WIT.

Een Tegenhanger van het Dichtstuk PRINS MAURITS, *voorkomende in het Iste Deel der Krekelzangen.*

Regtschapen Jan de Wit, die, vreemd van ijdlen waan,
Eenvoudig, moedig, groot, aan 't roer van staat dorst staan,
Die, hoe ook dweepzucht dit doldriftiglijk verlangde,
Nooit duldde, dat een boei het vrij geweten prangde,
Die, pal staande in 't geweld, met vaste en kloeke hand,
Den ondergang voorkwam van 't fel bestreden land;
Die, vrij van eigenbaat en edel in bedoelen,
Geen zucht dan voor het heil van Neêrland kon gevoelen,
Hoe vuige laster ook uw daden hier veracht',
U komt de hulde toe van 't dankbaar nageslacht.
Dat nageslacht heeft nog het gif niet ingezogen,
Hetwelk de laster braakt, in schoon versierde logen:
Het doemt den Dichter, die, van eigen smaadzucht slaaf,
Der Goden taal misbruikt en de allerschoonste gaaf
Onteert; om, als getergde aan 't slijk ontkropen padden,
Uw hoogverheven deugd en daden te bekladden;
Ja, wien zijn taal, zijn geest, zijn dichtvuur ook bekoort,
Wie echte grootheid eert, had gaarn zijn lied versmoord.
Neen, zelfs geen Bilderdijk kan ons zoo ver verblinden,
Dat we in uw wijs bestuur een dwangjuk zouden vinden;
Neen, hoe hij op u schroll', u schimpe en u versmaad',
Verguiz', verfoei', verdoem', den toom viere aan zijn' haat,
Hij heeft gewis den weg niet tot ons hart gevonden:
't Geschiedboek blijft uw deugd aan 't nageslacht verkonden.
De pestwalm, dien hij gaarne had om uw' naam verspreid,
Verdooft uw' luister niet, die gloort in eeuwigheid.
Niet meer door twistzucht blind, maar elken dag verlichter,
Eert Neêrlands dankbaar volk in u zijn' grootheidsstichter;
En wordt uw dierbre naam, met dien van Barneveld,
Door ieder hart vereerd, dat prijs op grootheid stelt.

MINISTERS.

Een Tegenhanger van het versje, onder dezen titel voorkomende in het IIde deel.

Ministers, niet aan't Volk, flechts aan hunn' Vorst, aanfpraaklijk;
Dus — flaven van den Vorst, tirannen van 't Gemeen.
Voorzeker, op die wijze is 't heerfchen regt vermaaklijk!
Wilt gij bewijs? Sla 't oog flechts naar Turkije heen.

DE VRIJHEID.

Kent gij een' ftroom, die feller woedt
Dan de opgezwollen Waal,
Wanneer hij 't ijsdek fcheuren doet,
En, met zijn' pas ontboeiden vloed,
Omverftort, wat zijn vaart ontmoet,
En fchaatrend langs onze akkers fpoedt
In woeste zegepraal?

O ja! ik ken een beekje van kristal,
Dat zachtkens vloeit door 't lieflijkst bloemendal,
En groei verfpreidt en zaligheid en leven:
Maar als een roekelooze hand
Het dempen wil met puin of zand,
Dan, vreeslijk opgeheven,
Zijn' vloed verbreedt door 't gansche land,
En, zweepend voortgedreven,
Vernielt, waar regt en deugd in huist,
De troonen ftort, de tempels gruist,
Paleizen tot een' fteenhoop bruist,
En teugel kent noch toom:
— Dat is de Vrijheidsftroom!

Kent gij een vuur, dat woester blaakt
Dan wat des Etna's kruin
Uit 's aardrijks ingewanden flaakt,
Dat met zijn vlam den hemel raakt,
Het vloeibaar erts met ftroomen braakt,
De velden tot een' aschhoop maakt,
De fteden gloeit tot puin?

O ja! ik ken een reine hemelvonk,
Die God den mensch ten blijk zijns adels fchonk,
En hem verwant aan de Engelen hier boven:
Zij kweekt in 't hart een' zachten gloed,
Die wijsheid, kunst en werkkracht voedt;
Maar, tracht men ze uit te dooven

Door

Door dwang, geweld of euvelmoed;
Dan, woest in vlam gestoven,
Vormt zij heel 't volk ten moordnaarsrot,
Dat Vorsten heensleept naar 't schavot;
Met wet en eed, met God zelfs spot
En met uw stem, Natuur!
— Dat is het Vrijheidsvuur!

Kent gij een' storm, zoo fel en straf
Als aan de Antilles woedt,
Die huizen wegvaagt als het kaf,
De rotsen scheurt van 't voetstuk af,
De kustzee maakt ten pelloos graf,
En 't land, dat woekrend vruchten gaf,
Bestelpt met golf en vloed?

O ja! ik ken een windje, zwoel en frisch,
Dat koeling geeft in Barca's wildernis,
En koestring luwt om 't ijs der Noorderkolken;
Dat, waar het waait, de hei van zand
Herschept in 't heerlijkst zegenland:
Maar, als uit heerschzuchts wolken
Met donderknal en blikfembrand
Een bui stort op de volken,
Dan wordt dat windje ten orkaan,
Die, waar zijn schrikbre vleuglen slaan,
Noch groei, noch leven laat bestaan,
Maar mensch ontzielt en worm:
— Dat is de Vrijheidsstorm!

Laat rustig, o Vorsten! dan vloeijen die beek van kristal!
O, ziet, hoe zij bloempjes slechts toovert in 't Neêrlandsche dal!
O, ziet, hoe zij toomloos, ontsprongen aan dijk en aan sluis,
Hispanjes landouwen ontheistert met dondrend gebruis!

Laat gloren dan, Vorsten! dat vonkje van hemelnatuur!
Ziet Neêrland, hoe 't alles daar leeft en daar zweeft door dat vuur;
Maar ziet ook, hoe dat het, door wilkeur geblazen in gloed,
Heel 't westlijk Europa doet smoren in vlam en in bloed!

Laat suizen dan, Vorsten! dat windje, dien ademtogt Gods!
't Vormt Neêrland ten Eden, spijt heizand en golvengeklots;
Maar 't baldert, door 't onweêr der heerschzucht ten noodstorm gegroeid,
Ach! Hellas ten moordhol, waar graanhalm noch veldbloem meer bloeit.

Bedenkt het—geen legers, geen schatten, geen listen, geen dwang
Ontrooven ooit duurzaam den volken hun regt en hunn' rang.
Wat God heeft gegeven, neemt menschlijke wilkeur niet af,
Of waagt zij 't, zij smeedt zich slechts boeijen en delft zich een graf.

Aug. 1823. A. BOXMAN.

OP DE EEN-EN-VIJFTIGSTE VERJARING VAN ZIJNE MAJESTEIT, DEN KONING DER NEDERLANDEN, DEN 24STEN VAN OOGSTMAAND, 1823.

't Is geen praalzieke eerbetooning,
Die een ſtramme ſtem u biedt;
Maar de zucht, grootmoedig Koning!
Die uit d' open boezem vliet.

BILDERDIJK.

„ 't Is dag!" dus kraait de wakkre haan;
De zon verguldt der bergen top,
En lacht vallei en velden aan,
En rijst van 't donzig rustbed op,
Om weêr, met ſchitterenden glans,
Te pralen aan des Hemels trans.

„ 't Is hoogtijd!" juicht het vooglenkoor,
En zijn verrukkend morgenlied
Klinkt helder 't blaauwe luchtruim door,
En wekt het menschdom in 't verſchiet;
En ſtroomgeruisch en waterval
Paart zich aan 't liefelijk geſchal.

„ 't Is vreugdedag voor Nederland!
„ 't Is feest voor Vorst en onderdaan!"
Dus davert het van wal en ſtrand,
En kondigt ons 't kanonvuur aan.
O ja! er rijst een jubeldag!
Dit toont ons de uitgeſtoken vlag.

„ Heft aan 't *Wilhelmus van Nasſouw'!*
„ Tot eer van Vaderland en Vorst;
„ *Zweert! zweert op nieuw den Koning trouw!*"
Dus galmt het volk uit ruime borst,
En aller kreet ſmelt in de ſtem:
„ *Vorst* WILLEM *leev'! heil, heil zij Hem!*"

't Is, Koning! uw geboorteſtond;
't Is 't jubel van een huisgezin,
Dat, ja, in U een' Vader vond,
Vol teedre liefde en kindermin:
Verſmaad dan, Vader! 't vreugdelied
Van uwe blijde kindren niet!

Maar, neen — het is U wellekom!
Welaan, met U, voor God, den Heer,
Geknield in 't achtbaar heiligdom,
Hem luid gezongen lof en eer!
In dankbre beê voor Hem geſchaard,
Die U het leven heeft geſpaard.

Ge-

Gelukkig 't Rijk, waar liefdes band
En Vorst en Volk te zamen snoert;
Waar 't heil van onderdaan en land
Des Vorsten heil ook hooger voert;
Maar waar ook 't leed van d' eigen' grond
Hem, dieper nog, het harte wondt!

Dit is, o Nederland! uw lot;
Dien Eedlen draagt uw Rijksgestoelt',
Die, onder 't opzien naar zijn' God,
Alleen uw heil en bloei bedoelt:
Vier dan, met opgeruimden geest,
Bevoorregt volk, dit Koningsfeest!

En 't zij onz' aller hartebeê:
o God! behoed het Staatsgebouw;
Schenk 't Vaderland gestaag den vreê;
Aan Neêrlands volk onwrikbre trouw:
De Vorst leev' lang op zijnen troon,
En zacht drukk' Hem de Koningskroon!

Gorinchem. A. J. TEN HAGEN, J. Z.

HET KAN VERKEEREN.

Als Willem van zijn bruidje sprak
En uitweidde in haar' lof,
Dat was voor zijn verliefd gemoed
Eene onuitputbre stof.

In vrome beeldspraak bovenal
Was hij regt vindingrijk;
Hij zwoer, zij was, in zwier en zwaai,
Den Engel juist gelijk, —

Den Engel, die, van beukenhout
Gebeeldhouwd, in de kerk,
Een schuiftrompet in de achtbre hand,
Te blazen stond naar 't zwerk.

Maar, pas een maand of zes getrouwd,
Was al die lof gesmoord,
En werd van Engel noch trompet
Geen jota meer gehoord.

En toen men hem, al spottend, vroeg
Naar 't engelachtig wijf,
Dat beeld van 't hooge kerksieraad,
En thans zijn tijdverdrijf;

Toen fronste 's armen mans gelaat:
„ Ach!" sprak hij, vol verdriet,
„ 'k Hoor dagelijks de schuiftrompet,
„ Maar d' Engel zie ik niet!"

Naar het *Hoogd.* J. W. IJNTEMA.

TOEGIFT.

PROEVE VAN EEN' BERIJMDEN DOMPER-KATECHISMUS, IN VRAGEN EN ANTWOORDEN, TUSSCHEN MEESTER EN LEERLING.

Eén is uw Meester, namelijk CHRISTUS.
MATTH. XXIII: 8.

MEESTER.

Gij, in de Christenkerk en Christenmaatschappij
Zoo liefderijk verpleegd, zoo hartlijk opgenomen;
Dat u geen dankbaarheids gevloekte afgoderij
(Want daarvoor hield ik steeds de erkentlijkheid) doe schromen!
De rust heerscht in dien staat, die u beschermde als Jood,
De vrede in deze kerk, waarin gij pas kwaamt kijken:
Wel! breng er d' ouden twist; verslaaf; verketter; stoot
Die rust, dien vrede neêr: doe u mijn leerling blijken!
Hoe noemt ge thans die kerk en deze maatschappij?

LEERLING.

Broeinesten van de gruwzaamste Ongodisterij. (1)

MEESTER.

Voortreflijk! Juist den toon gevat. Zoo mag ik 't hooren! ...
Hoe kwam de toestand van den *Godsdienst* u te voren?

LEER-

(1) Mr. I. DA COSTA, *Bezwaren tegen den Geest der Eeuw*, 1823. Zie den gang der eerste afdeeling, *Godsdienst* getiteld.

LEERLING.

't Is de eerdienst van de Rede, aanbidding van den trots
En dierelijke drift, geplaatst op 't altaar Gods; (2)
En de onderwetsche leer, gestaafd door Dords Synode,
Is bij het God- en Geestloos dier lang uit de mode. (3)
Och of er tegenstand verrees, die 't oude licht
Weêr opstak met geweld! Want ergren is hier pligt. (4)
De naam van Christendom is thans zelfs onverdraaglijk; (5)
Een Schelling, Fichte, Kant, niet Jezus leer, behaaglijk: (6)
In 't kort, ik schaam mij over de Eeuw, waarin ik leef, (7)
En bid, dat de oude twist ons de oude leer hergeev'! (8)

MEESTER.

't Gaat wel, mijn zoon! gij overtreft zelfs mijn verwachting.
Vervolg! Hoe staat het met de *Zeedlijkheidsbetrachting?*

LEERLING.

Och, meester, dat is erg! Ze is glad en gaaf daarheen.
De drukpers, met geweld als vrij verklaard, (9) moet zweeten
Van Lafontaine's tuig. (10) Men ziet het algemeen,
Totaal verduiveld, zich baldadigheên vermeten
Op 's heeren straat; (11) de kerken schandelijk ontwijd; (12)
En 't volk, geheel verbeest, wedijvren, als om strijd,
Wat stad op 't grootst getal van bastaards wel mag roemen! (13)

MEESTER.

'k Herken mijn' leerling in dit Christelijk verdoemen....
En wat gelooft gij op het stuk van *Menschlijkheid*,
Thans, met *Verdraagzaamheid*, bij ons ten troon geleid?

LEERLING.

Een klank, een tooverwoord, dat heilge deugden huichelt; (14)
Een leus, waarmeê de wolf het weerloos schaap beguichelt! (15)
Ver-

(2) Bl. 2. (3) Bl. 8. (4) Bl. 6, noot. (5) Bl. 10. (6) Bl. 10. (7) Bl. 11. (8) Bl. 6, 7, noot. (9) Bl. 14. (10) Bl. 13. (11) Bl. 15. (12) Bl. 15. (13) Bl. 15. (14) Bl. 18. (15) Bl. 18.

Verdraagzaamheid is van den Boozen; (16) dat is klaar:
Want niemand denkt als wij. De kerk is in gevaar.
't Is fchorremorrie, dat Verdraagzaamheid durft preken, (17)
De taal in 't woord verkracht; dat woord een Duivelsteeken. (18)
En Menschlijkheid? Slechts grootfpraak, ijdelheid, niets meer; (19)
Daar helfche gruwlen, (20) onbefchroomd, in alle rangen,
Zich voordoen aan ons oog. Zie Spanjes Vorst (zoo teêr,
Zoo trouw van aard) gehoond, gemarteld, als gevangen! (21)
En dan die herfenfchim, (22) voor Negers te ijvren — foei!
Men wil hun vrijheid, en — God fchiep hen voor de boei;
Bewerktuigt hen, (23) om zich door ons te laten martlen.
't Is zondig medelij': 't zijn flaven; laat hen fpartlen!
Gij treedt in 's Hemels regt; (24) de Blanke is Negerheer;
Gods orde wilde 't zoo. (25). Bemin hen dan niet *meer*,
Dan Hij-zelf hen bemint. (26) En ook, 't zijn immers kindren
Van d' ouden Cham: gij kunt, gij moogt den vloek niet hindren,
Die op hen rust. (27) Daarbij, zij hebben 't niet zoo kwaad;
Zij zijn zoo *veilig* en *welvarend* (28) in hunn' ftaat,
Dat men 't benijden zou. — Al uw weldadigheden,
Uw ftichtingen, met zoo veel fchats bewaard tot heden,
Zijn kindren van een' trots, die zich vergoden wil. (29)

MEESTER.

Zeer wel! Voor zulk betoog zwijgt elk eerbiedig ftil. —
Wij hebben dan een' blik in 's naasten hart verkregen,
Zijn feilen erg verzwaard, zijn deugden fijn verzwegen;
Welnu! op de eigen wijs onze Eeuw den krans ontrukt,
Die thans de *fchoone Kunst* op haren fchedel drukt!

LEERLING.

Wat fchoone Kunst! daaraan is in 't geheel geen denken.
Het moog' den hoogmoed dezer Eeuwe nog zoo krenken; (30)
Men

(16) Bl. 20. (17) Bl. 23. (18) Bl. 23. (19) Bl. 24.
(20) Bl. 24. (21) Bl. 24. (22) Bl. 27. (23) Bl. 29.
(24) Bl. 28. (25) Bl. 28. (26) Bl. 28. (27) Bl. 28.
(28) Bl. 28. (29) Bl. 26. (30) Bl. 31.

Men stichte er tempels voor, en hemele ze op, (31) geen nood,
De schoone kunsten zijn gelijk een pier zoo dood.
De Geest van God alom verbannen, uitgesloten, (32)
Is alles koud als ijs: in *ons* is hij gevloten;
En, stond aan ons de keur, de kerken bleven staan,
Maar schouwburg, Opera, 't zou all' in puin vergaan!

MEESTER.

Dat 's kort en bondig. Laat uw ijver niet verslappen,
Maar meld mij nu den stand van onze *Wetenschappen.*

LEERLING.

Al één pot nat! Het oude is 't ware toch alleen;
Het nieuwe is oud, schoon nieuw voor 't waanziek algemeen, (33)
Naar ligchaam en naar geest verzwakt en gansch verdorven. (34)
Wat hebben die *Journals des Modes* niet verkorven,
Die Almanakken van Luilekkerland, vereerd
Als meesterstukken (35) door geleerd en ongeleerd! —
Neen, praat er mij niet van! Hoewel nog jong in jaren,
Kan ik, als ware ik grijs en in elk vak ervaren,
U zeggen, dat, sinds vijftig jaren, wij in all',
Wat goeden smaak en zeedlijkheid betreft, verval,
Bederf, verpesting, en schier anders niets, aanschouwen, (36)
En, dierlijker dan 't dier, (37) in 't huwlijk onze vrouwen
Niet eeren zoo 't behoort, (38) Buffon zelfs lezen, (39) en —
In 't kort, *de afvallige Eeuw* (40) is die, waarin ik *ben!*

MEESTER.

'k Herleef in u! Gij zult, (o, laat mij u omarmen!)
Ook na mijn' dood, u mijner kranke leer ontfermen.

(31) Bl. 31. (32) Bl. 33. (33) Bl. 37. (34) Bl. 38.
(35) Bl. 38. (36) Bl. 38. (37) Bl. 38. (38) Bl. 39.
(39) Bl. 39. (40) Bl. 39.

MENGELWERK.

LOFREDE

OP

FREDRIK HENDRIK. (*)

Het is eene opmerking, die den bedachtzamen beoefenaar der Geschiedenis niet ontsnappen kan, dat de beroemdste, de luisterrijkste harer Helden doorgaans niet zoo zeer *grondleggers*, als wel *uitbreiders* en *bevestigers* van Staten waren. Wat is de vermaardheid van SAUL, bij die van DAVID vergeleken? De roem van den schepper der *Atheensche* zeemagt, hoe groot ook, taant in den glans, die het hoofd van den *Olympischen* PERIKLES omstraalt. Het schrander brein en de moedige arm van den *Macedonischen* PHILIPPUS baanden slechts den weg voor ALEXANDER's roem, die van den *Ganges* tot den *Taag*, en zelfs tot aan de boorden der *Hudson's*-Rivier en van den *Delaware* weêrgalmt. De groote JULIUS CESAR, hoe moedig, hoe krijgskundig, hoe zachtmoedig vooral, heeft, noch bij zijn leven, noch na zijnen dood, dien trap van glorie beklommen, welke de gedachtenis van den gelukkigen AUGUSTUS bestraalt, en waarin zelfs de afzigtige vlekken van zijn Driemanschap verdwijnen. Vergeefs beklom PIPYN door oorlogsmoed en behendige vleijerij der Pausen den verwaarloosden zetel der *Merovingers*; KAREL DE GROO-

TE

(*) Deze Lofrede, in 1819 bij de *Hollandsche Maatschappij van Kunsten en Wetenschappen* ingeleverd, werd der bekrooninge onwaardig geacht. De goedkeuring, nogtans, van eenen, thans reeds overledenen, beoordeelaar, wiens kiesche smaak bekend is, doet den Schrijver vertrouwen, dat de mededeeling van dit stuk, althans aan sommigen, niet geheel ongevallig zal wezen.

TE alleen gaf aan zijn ſtamhuis den naam, en ging door voor den ſtichter der Monarchij, waarvan hij ſlechts de uitbreider en beveſtiger was. Schoon FERDINAND I alle de listen der ſtaatkunde uitputte, om zich in het door hem vereenigde *Spanſe* eene duurzame eerzuil te ſtichten, ras werd zijn naam door den ſchranderen KAREL V, zijn' Kleinzoon, verduisterd. Noodeloos zal het zijn, hier meer voorbeelden bij te brengen ter ſtaving eener waarheid, waarvan de oorzaken niet zeer diep liggen. Immers, zoo de grondleggers van Rijken, hetzij om ruwe Volken te belezen, hetzij om de geweldige tegenwerkingen, die tegen hunne geheel nieuwe pogingen aandruiſchen, door een' genoegzamen dam te keeren, meer behendigheid, list en ſtaatkunde behoeven, hunne opvolgers, op dien min uitſtekenden grondſlag voortbouwende, doen, door oorlogsmoed, en door gebruik der middelen, welke hunne voorgangers met moeite bijeengebragt hadden, een trotsch geſticht verrijzen, hetwelk den voorbijganger van heinde en verre in de oogen flikkert. En vanwaar dan, dat deze ſchier beſtendige waarneming zich in de *Nederlandſche* Geſchiedenis ſchijnt te verloochenen? — dat WILLEM I, *Nederlands* ARATUS, door grafgeſticht en door de pen van HOOFT en DE GROOT vereeuwigd is; terwijl men alleen aan de Muſe van VONDEL de taak heeft overgelaten, de weinig minder groote verdienſten zijns tweeden Zoons der onſterfelijkheid toe te wijden? 't Is waar, ook MAURITS, diens oudere Broeder, kon aanſpraak op onſterfelijkheid maken; doch de man, die de Regtspleging van BARNEVELD en DE GROOT beſtuurde, ſtond tevens af van zijn regt, om immer den regtgeaarden *Nederlander* ſtof tot eene Lofrede te geven. Maar zijn' beminnelijken Broeder, groot in het veld gelijk in het kabinet, de Zoon van WILLEM en LOUISE DE COLIGNY, die 's Vaders moed, beleid en haat tegen gewetensdwang met de zachte deugden der Moeder vereenigde, die 's Vaders werk voltooide, en *Spanje* den Vrede voorſchreef, — vanwaar, dat ook hem geen *Batavier*, doorgloeid van eerbied en dank-

baar-

baarheid, eene eerzuil in levende letteren heeft opgerigt? Reeds lang was dit onze vraag; pogen wij thans, den Held van 's *Hertogenbosch* en *Maastricht* — geene eerzuil te stichten, maar eenige bloemen op zijn graf te strooijen.

* * *

FREDRIK HENDRIK, jongste Zoon van WILLEM I en LOUISE DE COLIGNY, zag zich in zijne eerste kindschheid reeds belaagd door die vijanden, wier bestrijding naderhand zijne edele taak was, — buitenlandsch geweld en treken, en binnenlandsche onverdraagzaamheid. 't Is waar, de laatste gaf slechts een' wenk dier bittere gevoelens, van welke 's Prinsen deugdzame Moeder naderhand schier als het slagtoffer gevallen was, — de onbescheidene toon van Priesterlijke bemoeizucht, die destijds in *Schotland* en elders zoo vele rampen brouwde, durfde slechts als ter loops de straf des Hemels over den luister van 's Prinsen doopplegtigheid *bedreigen*; men zag toch in die vermetelheid reeds het voorspook der heerschzucht, die eerlang Kerk en Staat verscheurde. Maar van veel naderbij dreigden de wapenen der vijanden. Niet genoeg, dat PARMA, door moed, en krijgsbeleid, en verleiding, reeds alle zuidelijke gewesten aan den band der Unie ontrukt had; weinig faalde het, of die band ware geheel door hem uiteengereten. Hij, de fiere krijgsman, schaamde zich niet, *Jezuiten* en monniken bij eenen sluikmoord ten dienste te staan, — den sluikmoord van ORANJE! Hij viel, de steun des Vaderlands; en nu knikten alle knieën, zelfs der vroomste Vaderlanders, hingen aller handen slap ter neder. Welk een toestand voor 's Vorsten ongelukkige Weduwe, voor hare teedere spruit! Kon LOUISE wel anders, dan eene nieuwe ballingschap, dan het bittere genadebrood bij een' of anderen *Duitschen* Vorst, of eene onzekere schuilplaats in *Frankrijk* verwachten, tot dat haar Zoon, als een eerlijk Ridder, eenmaal zijn bloed tegen den vijand der Christenheid kon gaan plengen?

Maar de Voorzienigheid waakte. Zij verijdelde alle gemaakte ontwerpen, om den Staat aan het zwakke, ver-

 bas-

basterde geslacht van VALOIS, aan de heerschzuchtige ELISABETH in handen te stellen. Men vertwijfelde schier, toen HENDRIK III de oppermagt weigerde, toen men in de *Engelsche* Koningin den baatzuchtigen, geveinsden Nabuur herkende; en juist deze weigering, deze ontdekking was *Neêrlands* behoudenis. Het brein van BARNEVELD, de arm van MAURITS vormden nu alleen, schier zonder het te willen, een Gemeenebest, dat eerlang onder de magtigste Staten een' rang zou bekleeden. En nu hernam ook LOUISE DE COLIGNY den moed, om haren Zoon voor haar tweede Vaderland op te voeden. Gewis bezielde haar de loffelijke naijver, om, in den strijd voor 's Lands behoud, een' waardigen Broeder, een' mededinger van roem, voor MAURITS te vormen. Bezien wij kortelijk de middelen, die zij ter ontwikkeling des jongelings bezigde.

Bewust, dat een *Held* voor alle dingen *mensch* moet zijn; dat geen stand meer, dan die van krijgsman, aan de zware verzoekingen blootstaat, van hard en ongevoelig te worden; dat geen tegenmiddel dit euvel beter kan keeren, dan die letteren en kunsten, welke, volgens OVIDIUS, *de zeden verzachten en de wreedheid verbannen*,— gaf LOUISE den jongeling reeds zeer vroeg den beminnelijken en schranderen jongen DOUZA tot opleider, en zond hem eerlang naar het pas geopende oefenperk van wetenschappen en beschaving, naar *Leyden's* Hoogeschool. Welk een onmetelijk veld opende zich dáár toen niet voor den weetgierigen! De keur der Geleerden, uit alle landen van *Europa* door *Hollands* mildheid en DOUZA's oordeel gelokt; een SCALIGER, dat wonder van geleerdheid, 't welk Geschiedenis, Tijdrekenkunde, Wijsbegeerte, Godgeleerdheid, alle de schatten der éénige *Grieksche* taal en letterkunde en harer gelukkige *Romeinsche* navolgster, en de forschere, maar wildere voortbrengsels van *Arabië* en *Palestina* vereenigde; een LIPSIUS, reeds de warme voorvechter der mannelijkste Wijsbegeerte, maar nog niet, uit min edele inzigten, de voorspraak van dwingelandij en ketterbrand; MARNIX VAN ST.

AL-

ALDEGONDE, de verlichte Staatsman en Godgeleerde; DODONÆUS, wien de Kruidkunde meer te danken heeft, dan waarop de bescheidene aard der *Nederlanders* gedoogde te stoffen; straks Wiskundigen als de SNÈLLIUSSEN, in de beschouwing waardige tijdgenooten van eenen MAURITS in de beoefening; Oudheidkundigen, Redenaars en Dichters als MEURSIUS, BAUDIUS, HEINSIUS, — deze alle strekten, omstreeks den tijd dat FREDRIK HENDRIK *Leyden's* Hoogeschool bezocht, haar reeds tot sieraad, en baanden toch slechts den weg voor eene nog veel uitstekender Eeuw, voor eene telkens klimmende reeks van Wijzen, Dichters en Geleerden. Gewis, de vatbare geest des jongelings, die reeds vroeg zijne bestemming kende en beminde, werd hier gemeenzaam met de groote Modellen der Ouden; en CESAR werd zeker te *Leyden* reeds zijn handboek, waaruit hij de kunst zou leeren, eene betere zaak dan die van CESAR te verdedigen.

Maar de gevaren des Vaderlands gedoogden van het bloed der NASSAU's geene lange bespiegeling, waar de aandringende *Spanjaard* daden, heldendaden eischte. Pas dertien jaren oud, woonde hij reeds den roemrijken veldtogt van 1597 bij; het was onder de heillooze voorteekenen van den slag bij *Turnhout*, van het verloren *Rijnberk*, *Grol*, *Bredvoort* en *Lingen*, dat *Spanje* tevens eenen jongen wreker zag opdagen, die eenmaal niet minder noodlottig voor deszelfs magt zou zijn, dan zijn Broeder. Het was deze Broeder, toen nog het voorwerp der algemeene bewondering en liefde van *Nederland*, dien FREDRIK HENDRIK tot leeraar en model koos. En kon hij wel geschikter voorbeeld ter navolging vinden? *Europa* zag met verbazing een' Held als FARNESE, geschraagd door *Spanjes* magt en *Amerika's* schatten, doorkneed in de kunst van verdeelen en regeren, die, des noods, ook den dolk des verraders niet ontzag, om zijn wit te bereiken, wiens beleid de *Waalsche* Provinciën, wiens vleijende beloften *Braband* en *Vlaanderen*, wiens krijgskunst en volharding *Antwerpen* hadden doen vallen,

 en

en die jaarlijks het eene bolwerk van den Staat na het andere deed zwichten, — hem zag het op éêns gestuit door eenen jongeling van naauwelijks twintig jaren, die in de gebrekkige school van LEICESTER niet kon volleerd zijn. Maar het Genie verhelpt, door eigene kracht, gebrek aan ondervinding. *Breda*, behendiglijk aan den behendigen PARMA ontrukt, was slechts het voorspel eener reeks van zegepralen. Met de snelheid des jongen Adelaars, wiens zorgvuldige moeder onder het roer des jagers bezweek, en die nu eensklaps, door den nood geperst, kracht in de wieken gevoelt, om zijne prooi te zoeken, schiet MAURITS op *Zutphen*, op *Deventer*, op *Delfzijl*, straks op *Hulst*, nu weder op *Nijmegen* neder, en doet alle die steden zwichten. Thans zouden zulke overwinningen zekerlijk het werk van nog korteren tijd zijn: dan, wie kent ook het onmetelijk onderscheid tusschen de krijgskunst onzer dagen en der dagen van MAURITS niet? In vier jaren is het geheele Noordoostelijke gedeelte van *Nederland*, sinds RENNENBERG een hoofdzetel des vijands, met de Unie hereenigd. *Groningen* zelfs, hoe gebeten op de Ommelanden, moet buigen voor den moed en de krijgskunst des Helds. En kon de Zoon van dien zelfden Vader, wiens moord ook de slagen van MAURITS verdubbelde; — kon de Zoon van LOUISE DE COLIGNY, die Vader en twee Echtgenooten in hare armen had zien vellen door die zelfde *Hydra*, welke thans NASSAU's jeugdige Helden bestreden, — kon hij ongevoelig blijven, wanneer nu de stem van *Europa*, de stem vooral van het door vreugde bedwelmde *Nederland*, de stem zelfs der zachte LOUISE, die nu geene tweede ballingschap te vreezen had, MAURITS den grootsten Held van zijnen tijd, den Redder des benarden Vaderlands en der geprangde Vrijheid, noemden? Neen! onmetelijken naijver moest dit kweeken in de ziel des Jongelings; maar een' naijver, wars van nijd, en dien slechts grootere zielen gevoelen; een' naijver, die altijd tot de edelste deugd omhoog heft, en zonder welken de wereld eindelijk geheel in den poel des lagen eigen-

genbaats zou verzinken. — Dan, een nieuw voorwerp, 't welk hij aanschouwde, moest de ziel des jongelings in verdubbelden gloed doen ontvlammen. Zijne moeder, eene *Fransche* van geboorte, had door haar nieuwe Vaderland haar oude niet vergeten. Eene Familieverbindtenis van eene harer Voordochteren met een' *Franschen* Edelman van groot aanzien deed haar een bezoek aldaar afleggen, en zij werd door haren Zoon, toen dertien jaren oud, verzeld. Bij deze gelegenheid zag de jongeling de eeuwige eer van *Frankrijk* — wat zeg ik? der menschheid; hij zag er den grooten, den goeden HENDRIK IV. Als krijgsman mogt MAURITS hem in moed evenaren, in beleid misschien overtreffen; maar wat zegt hier moed en krijgskunst, wanneer, bij den naam van HENDRIK IV, nog na twee Eeuwen het hart van elken *Europeër* van aandoening klopt, en de geest, op die herinnering, het Ideaal van een' volmaakten Vorst schier verwezenlijkt ziet? Waar vertoont zelfs de Oudheid een' man zoo als HENDRIK, die, van kindsbeen af door monsters omgeven en vervolgd, de menschelijkheid niet leerde haten, — wat zeg ik? die haar, in het Hof van CATHARINA DE MEDICIS, leerde beminnen en wreken; die zijn Rijk slechts veroverde om het gelukkig te maken; die grooter was dan TRAJANUS, omdat hij allen geloofsdwang verfoeide; die eene toen schier onmogelijke taak op zich nam en volvoerde, — de aanhangers der oude en nieuwe leer in ongestoorde eendragt naast elkander te doen leven; die 's Rijks welzijn op den akkerbouw grondde; die een' SULLY beminde; wiens éénig gebrek overmaat van liefde was; en die geen hooger doel zijner wenschen kende, dan iederen boer in zijn Rijk tot een' welgestelden landman te verheffen, en *Europa* tot een groot Gemeenebest te vormen, waaruit alle oorlog voor eeuwig verbannen zou wezen? Dezen Vorst, dit sieraad onzer Natuur, zag FREDRIK HENDRIK. De Held, de vriend en beschermer van *Nederland*, en wien ook NASSAU's geslacht dierbaar was, zag den jongeling, die naar zijnen naam genoemd was, met belangstelling en deelneming.

De eenzijdige Geschiedenis, zoo breedsprakig in de minste bijzonderheden van vervelende Oorlogstogten, en zoo karig in hartetaal, heeft ons hun onderhoud niet geboekt; maar wat moet de jongeling niet gevoeld hebben, toen hij den overwinnaar bij *Coutras* en *Ivry*, van het *Heilige Verbond* (der *Ligue*, die zuster van *Spanjes* geloofsdwang), en tevens den goeden, *naïven* mensch, den wijzen, verdraagzamen Vorst zag en hoorde? toen gewis naderhand zijne Moeder, fier eene *Fransche*, eene landgenoote van HENDRIK te zijn, hem dien Vorst tot model aanwees? Voorzeker! toen besloot de jongeling, in een oogenblik dier heilige geestdrift, welke het erfdeel is der onbedorvene jeugd, een Held, een Redder zijns Vaderlands te zijn als zijn naamgenoot, maar ook goed, en menschelijk, en verdraagzaam als hij.

Uit *Frankrijk* teruggekeerd, trad FREDRIK HENDRIK, in wiens ziel nu het zaad van alle die forschere en zachtere deugden was uitgestrooid, wier mengeling alleen den grooten en goeden man, den beschermer en weldoener zijns Vaderlands kan vormen, met verdubbelden ijver naast zijn' Broeder in de loopbaan der eere. Zijn éénig gebrek was hier overmaat van stoutmoedigheid, die men echter der jeugd zoo gaarne vergeeft, en die alleen in een' besturenden Veldheer zware berisping verdient, hoewel zij ook hier menigmaal, in den Broeder van den kinderloozen MAURITS, den Staat in de gevolgen aan het uiterste gevaar blootstelde. Reeds in 1599 trok hij, met eenige jonge *Franschen*, wier aangeborene eigenschap, schitterende dapperheid, den jongeling medesleepte, tot op een standpunt, waar hem de talrijke vijand bijna omsingeld had; niet dan door wonderen van moed maakte zich die kleine schare ruimbaan, en bereikte met moeite het leger der Staatschen. Zes jaren later, in een ruitergevecht bij *Mulheim* aan de *Ruhr*, liep FREDRIK HENDRIK nogmaals het uiterste gevaar. Met eenige manschap de rivier overgetrokken, wordt hij onvoorziens door *Spaansche* overmagt aangevallen; zijne benden laten hem lafhartiglijk in den steek; maar de jonge Held, ge-

lijk aan den *Homerischen* ULYSSES, drijft de vrees uit zijn groothartig gemoed, en staat pal (*). Doch al meer en meer dringt de menigte op hem aan; het stond geschapen, dat SPINOLA zelf met het grôs des legers zou aanrukken, om dezen kostbaren buit niet te missen; vertwijfeld stond MAURITS aan de overzijde, wenkte, en poogde den lafaards, die zijnen Broeder verzelden, met zijne welbekende stem moed in te boezemen; vergeefs! de jeugdige ORANJE wordt handgemeen met een' *Spaanschen* Ritmeester, en, zonder het toeval, dat de pistool van den *Spanjaard*, reeds in FREDRIK HENDRIK's zijde gezet, weigerde, ware *Nederlands* hoop met MAURITS uitgestorven! Maar, wat spreek ik van toeval? O eeuwige Voorzienigheid! hoe blind is hij, die U, zelfs in schijnbare kleinigheden, niet ontdekken kan! Reeds heeft de vijand nu met eene stevige vuist den jongen Graaf gevat, en hij ware gevangen geweest, had niet zijn Stalmeester den vermetelen aanrander geveld. — Wij gaan vele zijner andere krijgsbedrijven, de verovering van *Brevoort* en *Erkelens*, en de gevangenneming van Graaf HENDRIK VAN DEN BERGE, voorbij. Want niet alleen in zulke minbeslissende gevechten toonde zich FREDRIK HENDRIK bereid, zijn edel bloed voor het Vaderland te plengen; ook in den eeuwig gedenkwaardigen *Nieuwpoortschen* slag, het *Plateën* van *Nederland*, had hij zijn leven voor de goede zaak veil. Te vergeefs raadde MAURITS den zestienjarigen jongeling, zich voor minder gevaarlijke tijden te sparen, en door zijn vertrek naar *Zeeland* te verhoeden, dat niet, wanneer den Prins iets menschelijks overkwam, de Staat zonder verdediger uit NASSAU's heldenstam bleve: de jonge Held, die zelfs den zweem der lafhartigheid vreesde, roept uit: *Ik wil leven en sterven met u, en verwacht geen ander lot van den Hemel dan het uwe.* Hij bleef, streed als held, en de zege bekroonde de standvastigheid der beide Broeders.

Het

(*) *Iliad.* A. v. 403.

Het was door deze ſtandvaſtigheid, de kenſchetſende eigenſchap des *Nederlanders*, dat eindelijk *Spanje* gedwongen werd, zijne aanſpraken op de heerſchappij dezer landen, althans bij voorraad, te laten varen. Het twaalfjarig-Beſtand werd geſloten, en de Helden rustten uit op hunne lauweren. Dan ach! waarom moeten de ſtervelingen, zoo dra zij niet door de zwaarſte moeijelijkheden tot inſpanning gedrongen worden, voor de gewonnen rust zoo duur boeten door ſchade aan eendragt en zedelijkheid? Zie de Christenkerk, het voorbeeld eener eenſtemmige, geordende, deugdzame Maatſchappij, zoo lang zij tegen uitwendige vijanden moet worſtelen; zie haar, is in veiligheid geſteld, ſtraks verſcheurd, tot weelde en heerschzucht overhellen, haar, de vervolgde, in eene vervolgſter herſchapen! Zie *Nederland*, opgeſtaan tegen *Spanje* uit zucht tot vrijheid naar ligchaam en ziel, 't welk liever de halve maan der *Ottomannen* dan het grillig gezag van een opgeworpen Kerkhoofd wil erkennen (*), — zie dat zelfde *Nederland* thans, ter beſlechting van eenige bovennatuurlijke leerſtellingen, luid om de beſlisſende uitſpraak eener Godgeleerde Vergadering roepen!

FREDRIK HENDRIK was gezind noch geſchikt, partijhoofd in deze geſchillen te zijn. Door zijne verſtandige, godsdienſtige Moeder met de echte beginſelen der Christelijke verdraagzaamheid doordrongen, liet hij den twist over beſpiegelende leerſtukken aan de Godgeleerden over, nogtans de meeste genegenheid toonende voor die partij, welke de minſte zucht tot ſcheuring liet blijken. Geene ſtappen deed hij nogtans, om één van beiden de zege te verſchaffen. Toen eindelijk de kreet der onverdraagzaamheid 's Lands grijzen Vader op het ſchavot, den kundigſten en welſprekendſten *Nederlander* in een' eeuwigen kerker gebragt had, en vele der hartigſte liefhebbers des Vaderlands, die hun geweten niet verkrachten wil-

(*) De leus der *Zeeuwen* bij het ontzet van *Leyden: Liever Turksch dan Pausch.*

wilden, als ballingen deed zwerven, toen besefte de Zoon van LOUISE DE COLIGNY, die ook bij velen in den haat tegen de Moeder deelde, dat hij zijne gevoelens in de borst had te smoren, en het voorbeeld zijns grooten Vaders te volgen, wien, in nog erger tijden, de kunst van *zwijgen* eerst tot lijfsbehoud en daarna tot redding der Landen gediend had. Hij ontveinsde dus zijne belangstelling in de ongelukkige vervolgden, zijn' afkeer voor de harde maatregelen der vervolgers, en behield daardoor een' invloed, en het uitzigt op een gezag, waardoor hij te eenigen dage de wonden van *Nederland* kon heelen. Waartoe zou hem ook onvoorzigtige afkeuring of openlijke tegenstand gebaat hebben? Was hij in staat, tegen den stroom op te roeijen, of de omhoog gerezene schaal der zwakkere partij door zijne toetreding te doen zinken?

Intusschen had hij den tijd, zelfs van het Bestand, niet werkeloos gesleten; hij had daarin, met zijn' reeds beproefden arm, de hoofdzuil der Maatschappij, *Orde*, en den dierbaarsten wensch van ieder menschelijk hart, *Vrijheid*, verdedigd. De burgerij van *Utrecht*, die, niet tevreden met veiligheid en waarborg voor personen en eigendommen te bezitten, eenen hoogeren, hersenschimmigen trap van onafhankelijkheid wilde beklimmen, had hij, slechts door de vertooning zijner krijgsbenden, tot rede gebragt; den Hertog van *Brunswijk*, die, ten spijt van bezworene voorregten, de vrijheden der stad van dien naam poogde te krenken, had hij door de nadering zijner benden verschrikt, en zoo hier als dáár het doel zijner zending, herstelling der oude, wettige orde van zaken, bereikt. Nu toefde hem eene hagchelijker taak. *Oostenrijk*, toen met *Spanje* door bloedverwantschap en eenheid van bedoeling ten naauwste verbroederd, vlamde op het gezag over *Duitschland*, en de herstelling van het Pausdom in al deszelfs geestverstikkende gestrengheid. Opgeruid door de *Jezuiten*, jaagde FERDINAND dit doel met eene onwrikbaarheid na, waardig eener betere zake. De uitslag bekroonde zijne standvastigheid. *Bohe-*

men

men bukte voor zijne banieren; FERDINAND's mededinger, FREDRIK van den *Palts*, verloor zijne kroon op den *Witten Berg* bij *Praag*. Straks gaf *Oostenrijk* het sein aan zijnen *Spaanschen* bondgenoot, om ook het erfland des ongelukkigen FREDRIKS, den *Palts*, te overweldigen. Met eene geduchte heirmagt werd de beroemde SPINOLA, mededinger van MAURITS, daarheên gezonden, wien, op den eersten wenk, een *Beijersch* leger onder TILLY ten dienste stond. Dezen vijand moest FREDRIK HENDRIK bestrijden, moest het land van den bondgenoot beschermen. En gewis, hij zou dit gedaan hebben, zou zich nu reeds het vertrouwen der Staten hebben waardig getoond, zoo geene noodlottige verdeeldheden een heir, uit meerdere bondgenooten zamengesteld, en waarin dus eenheid ontbrak, geheel verlamd hadden. De werkzame SPINOLA bereikte zijn doel; eenige steden uitgezonderd, ging de *Palts* voor de zaak der Protestanten verloren. Meer dan tranen kostte deze vruchtelooze togt aan FREDRIK's teêrbeminnende Moeder; zij kweekte de vrees voor een heilloos ontwerp, om haren Zoon, haren éénigen, op de slagtbank te brengen, hem, wiens gematigde denkwijze bij velen reeds zulk een' bitteren haat wekte. — Ach! deze liefderijke Moeder mogt zich van hare dwaling niet overtuigen; zij mogt de ras volgende heerlijkheid van haren Zoon niet aanschouwen. In *Nederland* door dolle kettermakers met verachting overladen, door schuim van 't graauw beschimpt, verliet de Weduwe van den Vader des Vaderlands een ondankbaar gewest, thans bedwelmd door godgeleerden haat, om onder *Frankrijks* milderen hemel te sterven. De laatste bede der godvruchtige Vrouw was voor haren Zoon, en God verhoorde die bede.

Het einde van MAURITS, wiens krachten naar ligchaam en ziel sedert de gebeurtenissen van 1619 aan 't kwijnen waren., naderde sterk. In zijne laatste ziekte betuigde hij den wensch, dat zijn Broeder eene verbindtenis mogt aangaan, die MAURITS zelf altijd vermijd had; dat hij zich met de jonge AMELIA van *Solms*

door

door den echt mogt vereenigen. Men wil, dat FREDRIK hier meer naar de ftem des belangs dan naar die der liefde geluisterd, dat hij dit huwelijk alleen gefloten hebbe ten gevolge der bedreiging zijns Broeders, dat eene weigering dezen tot een tweede huwelijk, en daardoor tot onterving van FREDRIK, zou nopen. Het kan zijn; maar wie is de Vorst, die, huwende, de neiging zijns harten kan volgen? Is ftaatsbelang niet ongelukkiglijk de drijfveer van elken echt aan de Hoven? Bewonderen wij dan veeleer in den nog bloeijenden man in de kracht zijns levens, dat deze echt, onder zulke ongunftige voorteekenen gefloten, nogtans gelukkig was; dat FREDRIK, fchoon hij zich op het voorbeeld zelfs des grooten HENDRIKS had kunnen beroepen, bij geene D'ESTRÉES of VERNEUILS fchadeloosftelling zocht; maar dat hij, de *Hollander*, met echt-*Hollandfche* zeden, der Vrouwe, die hem het belang van zijn Huis had doen huwen, onwankelbaar getrouw bleef; dat AMELIA zich dezen ftap nimmer beklaagde, en dat het *Huis in 't Bosch* nog tot op dezen dag getuigenis draagt van hare liefde en zijne trouwe.

MAURITS bezweek, eenige dagen na het huwelijk zijns Broeders. Zijn uiterfte wil ftelde dezen tot erfgenaam zijner talrijke bezittingen, en de Staten van vijf gewesten vervulden terftond de ontledigde plaats van hunnen verdediger door die van den dapperen, reeds beproefden Broeder. Hagchelijker, dan vóór het Beftand, was thans de ftaat des Oorlogs. SPINOLA, meester geworden van *Breda*, bedreigde *Dordrecht* en *Gelderland*. Als hoofd eens legers had FREDRIK HENDRIK dezen ouden krijgsman uit PARMA's fchool nog nimmer de fpitfe geboden. Een ander, heviger onweder bedreigde *Nederland* uit het Oosten. Al hooger en hooger rezen *Oostenrijks* ontwerpen, naar gelange van deszelfs voorfpoed. FERDINAND's zeeghaftige fcharen, beurtelings door eenen TILLY, die in krijgskunde, moed en wreedheid ALVA evenaarde, door eenen WALLENSTEIN, den ftoutften Gelukzoeker zijner Eeuw, wien zijne benden aan-

aanbaden, en voor wien zij een' wisfen dood belachten, tot aan de uiterfte einden van *Duitschland* geleid, hadden de zwakke, verdeelde Protestantfche Unie zonder moeite ontbonden, *Deenemarken* verflagen en verzwakt, en ftonden nu in de nabijheid der Noord- en Oostzee. Verfchrikkelijk klapwiekte dus de dubbele Adelaar, tuk op roof, in de nabijheid der Vereenigde Gewesten. Verflagen en verftrooid was de vereeniging der Protestanten; hun voormalig Hoofd, FREDRIK van *Bohemen*, was thans als balling in *Holland*, de toevlugt der verdrukten, eene fchuilplaats gaan zoeken. Aan de andere zijde was de Staat genoegzaam zonder Bondgenooten. De goedaardige, maar zwakke JACOBUS van *Grootbrittanje* had reeds vroeger, door *Oostenrijk* en *Spanje* om den tuin geleid, den Keurvorst, zijn' Schoonzoon, verlaten; hij ftierf bijna gelijktijdig met MAURITS; en de ongelukkige KAREL, zijn Zoon, had te veel tegen de ontwakende kracht van zijn Parlement te worftelen, om *Nederland* aanmerkelijk te kunnen bijftaan; en, al had hij zulks vermogt, de pas ontlokene handelsnijd der twee Staten, fchrikbarend aangegroeid door den geregtelijken moord der *Engelfchen* op *Amboina*, moest *Brittanje* weinig aanmoedigen ter onderfteuning van eenen, buitendien reeds ter zee overmagtigen, mededinger. In *Frankrijk* heerschte ook nog de burgertwist, die, finds den dood des grooten en goeden HENDRIKS, telkens met vernieuwde uitbarftingen de pas geheelde wonden had opengefcheurd. 't Is waar, RICHELIEU had nu het roer van ftaat gevat — hij, beftemd om deze fcheuringen met de lijken der Edelften van *Frankrijk* te dempen: dan, nog was dit groote werk naauwelijks begonnen; de Protestanten, weerbarftig tegen 's Kerkvoogds heerschzuchtigen aard, moesten eerst *Rochelle* verliezen; de Broeder zelfs des Konings moest zijn hoofd voor den gemijterden Staatsdienaar buigen, eer deze het kon ondernemen, de trotschheid der *Oostenrijkfche* Huizen te vernederen. Vandaar geen onderftand, noch uit *Frankrijk*, noch uit *Engeland*; *Nederland* ftond,

fe-

federt zijn afzonderlijk beftaan voor 't eerst geheel alleen, tegen het vereenigde *Spanje* en *Oostenrijk*.

En o! ware nog flechts de fpreuk der Vaderen: *Eendragt maakt Magt*, toen door de ondervinding bevestigd geworden! Maar, helaas! tweefpalt in de Kerk had ook den Staat jammerlijk uiteengereten. De beste liefhebbers des Vaderlands waren op het fchavot omgekomen, in kerkers opgefloten geworden, moesten als ballingen zwerven, of waren toch van het kusfen geraakt. Eene partij, die niet geheel te verachten was, omdat zij hare minderheid in getal door kunde en aanzien harer leden vergoedde, was misnoegd op de tegenwoordige orde van zaken. Sommigen hunner, door vervolging verbitterd, hadden fchier, door den moord van MAURITS, den Staat aan de vervaarlijkfte fchokken blootgefteld. De aanhangers zelfs des overledenen Stadhouders fchenen, door hunne karige bijdragen tot de oorlogskosten, blijken te geven van een kwalijk gefmoord misnoegen. Alles had, federt het einde des Beftands, door kwijnenden krijgshandel, van deze inwendige ziekten des Staats de duidelijkfte blijken gedragen.

Het was noodig, 's Lands kommerlijken toeftand op dat pas, de bergen van gevaren, toen tegen denzelven opeengeftapeld, te kennen, ten einde den fchier voorbeeldeloozen gelukftaat, waartoe die Staat eerlang opklom, en de verdienften des mans te waarderen, die hem deze hoogte deed bereiken. Stellen wij ons voor een oogenblik in de plaats van FREDRIK HENDRIK, bij de aanvaarding van zijn Stadhouderfchap. Wat den Krijg aanbelangt, kon het de vraag niet zijn, of hij tot den laatften fnik voor 's Lands vrijheid zou ftrijden; hij was uit NASSAU's heldenftam, was WILLEM's Zoon, Broeder van MAURITS, en Kleinzoon van COLIGNY, den manhaften fteun en edelen martelaar der vrijheid van gewisfe. Maar omtrent de binnenlandfche veeten — wat was dáár zijn pligt? Gelijk RICHELIEU, met het ftaal de wonden te openen, om ze te heelen, of, gelijk de groote HENDRIK, balfem in die wonden te gieten? Hij was LOUISE's Zoon; hij koos het laatfte.

Maar

Maar *hoe* moest hij dit moeijelijk werk, de genezing des kranken Staats, beginnen? Het was voorzeker meer gemakkelijk, met de heerschende partij vereenigd, met den stroom mede te zeilen, en, gelijk MAURITS, bij de menigte den lof der Regtzinnigheid door middel van onderdrukking te verwerven. Meer moeite, gewis, vereischte het, zich openlijk voor de onderdrukten te verklaren, en eensklaps de intrekking van alle Plakkaten te hunnen nadeele te eischen. Maar deze onberedeneerde stap, die niet het minste beleid onderstelde, zou, in de toenmalige stemming der gemoederen, waarschijnlijk voor den Stadhouder en de veroordeelde partij beide even nadeelig geweest zijn. FREDRIK HENDRIK volgde dus den grooten *Franschen* Koning, van wien hij zijn' naam ontleende; doch, gelukkiger dan deze, behoefde hij zijn geweten niet aan de rust en het geluk van den Staat op te offeren. Als een man, die den Godsdienst bemint, zonder de haarkloverijen der Godgeleerden, hield hij zich bij de vastgestelde Kerk, die hij eigenlijk nimmer verlaten had, en wraakte slechts den toen daarin heerschenden geest van onverdraagzaamheid, welken eene gelukkige ondervinding getoond heeft, dat niet tot die Kerk, maar aan die tijden behoorde. Hij bewerkte ondershands, door zijnen invloed ter Staatsvergaderinge, vooral echter te *Amsterdam*, (toen, door steeds aangroeijenden rijkdom, reeds de aanzienlijkste stad van *Holland*) dat men den Remonstranten, eerst oogluikend, en van lieverlede meer openlijk, vrijheid van openbare bijeenkomsten verleende. 't Is waar, hunne zaak werd vertraagd door de onvoorzigtigheid van hunnen ouden, eerwaardigen voorstander UITENBOGAARD; en, zoo de Prins in 1627, na lang aarzelens, schijnbaar zijne toestemming tot de vernieuwing der harde Plakkaten gaf, waaraan anders heeft men dit te wijten, dan aan het wantrouwen des Grijsaards, die, met eene jeugdige drift, de plotselijke herstelling zijner Geloofsgenooten wenschte, en het beleid des Stadhouders de klad der trouweloosheid aanwreef? Kon de Prins, om zich bij verre de meerderheid der Staten, vooral bij de onbesuisde gemeente niet verdacht te maken, wel anders handelen, dan hij deed, toen de

on-

onderschepping van den bedoelden brief zijne verstandhouding met de ballingen aan het licht bragt? Maar ook hier bleef FREDRIK HENDRIK, hoe schijnbaar al te toegevend, groot en beminnelijk. Hij vergaf zijnen ouden vriend deszelfs wantrouwen en onvoorzigtigheid, welke hemzelv' aan zoo veel gevaars hadden blootgesteld; en men mag het gerustelijk aan 's Prinsen stille werkzaamheid toeschrijven, zoo UITENBOGAARD, reeds dat zelfde jaar, ongemoeid uit zijne ballingschap terugkwam, ja zich zelfs in *den Hage*, den hoofdzetel der vorige vervolging, onthield. Doch 's Prinsen ondersteuning der gematigde partij te *Amsterdam*, waar hij — hoe verschillend van MAURITS! — de Waardgelders, door de Regering ter breideling van de regtzinnige dweepers aangenomen, door soldaten van 's Lands wege stijfde; en in eene uitspraak, aan hem door de Staten verbleven, blijkbaren afkeer van de stoutheid der vervolgzieke Predikanten toonde, moest den Remonstranten doen zien, dat slechts wijze voorzigtigheid den Stadhouder, die tegen den vollen stroom van het misleide volksgevoelen moest oplaveren, belette meer te doen. — Maar, hoe kan men 's Prinsen gedrag omtrent DE GROOT verschoonen? Hij, *Hollands* eeuwige eer, mogt niet eens, ongemoeid, de vaderlandsche lucht blijven inademen, en dit zeven jaren na het begin van FREDRIK HENDRIK's bestuur!

De stem van *Europa*, die onder alle groote *Nederlanders* aan DE GROOT den eersten rang toekent, schijnt hier beslissend den Broeder van MAURITS te beschuldigen, dat hij op zijn minst door overmaat van schroomvalligheid, zoo al niet door eene misdadige hulde aan den geest der tijden, zondigde. Moest niet de Stadhouder hier al zijne magt te werk gesteld hebben, om den man, dien hij, door geene staatkundige en godsdienstige vooroordeelen beneveld, waarderen kon, zelfs ten spijt van sommige verdwaasde Staatsleden, in *Nederland* te houden? En deze Prins is het juist, die het niet raadzaam vindt, DE GROOT, zonder eenige voorwaarde, herwaarts te laten wederkeeren. Was dit bedeesdheid, of bekrompenheid van ziel?

Dan, het is noodig, in deze omstandigheid het regte oog-

oogpunt des geschils te vatten. Aan de eene zijde de hevigste verbittering der wel niet meer zóó vervolgzieke, maar toch nog in volle kracht heerschende hoofdpartij, welke hare zaak voor verloren moest achten, zoo een van de hoofden der vervolgden, een man vol geest en kracht, alleen meer dan eene menigte waardig, door straffelooze, vrije terugkeering, de nietigheid van het gevelde vonnis sprekend, zigtbaar aan den dag leide, en ligt, door zijne uitnemende talenten tot de Regering bevorderd, alle die duisterlingen, de teelt van partijgeest, in hun eigen niet deed verdwijnen, gelijk de opgaande zon het nachtgevogelte in zijne holen bant. Reeds hadden zes Steden verklaard, geene zaken van staat te willen behandelen, vóór men, ten nadeele des edelen ballings, een besluit genomen had. Aan de andere zijde die balling zelf, vol gevoel van eigene waarde, die, ten gevalle van eigen voordeel, niet een haarbreed wilde afwijken van den koninklijken weg; wat meer is, die zelfs in geen verzoekschrift, zonder eenige laagheid gesteld, wilde treden, omdat het een *verzoekschrift* was, en hij met SOKRATES gevoelde, dat niet dit, maar eene eereplaats, hem voegde. Jammer voorwaar, dat hier de groote man slechts *eigen voordeel* in de weegschaal leide, die dan gewis rijzen moest; dat hij niet den vurigen wensch aller goedgezinden in *Holland*, het voordeel, de eer en den luister zijns Vaderlands in dezelfde schaal leide, om haar diep te doen zinken! Wat toch kon hij daartegen over leggen? Eene naauwgezetheid, die loffelijk is, zoo lang zij met geene andere, hoogere pligten in tweestrijd komt. Of vreesde hij misschien het lot van CICERO? Zag hij, gelijk men schier uit een' wenk, aan HOOFT gegeven, zou mogen opmaken, in FREDRIK HENDRIK een' nieuwen OCTAVIAAN? (*) Indien dit zoo ware, zou men hier den grooten man van eene dwaling moeten beschuldigen, die wel het uitwerksel zijner verhevene ziel was, maar *Nederland* een al te zwaar gemis veroorzaakte, om dezelve niet diep te betreuren.

Tus-

(*) HOOFT's *Brieven*, No. 325, bl. 261.

Tusschen deze hardnekkigheid der vijanden van DE GROOT aan den eenen, en 's mans eigene onverzettelijke standvastigheid aan den anderen kant, verbeelde men zich den Stadhouder, met zijn edel ontwerp, om de burgergeschillen te smoren, en door zachte middelen allengs uit het aandenken te verbannen. Moest hij hier openlijk partij kiezen? *Tegen* DE GROOT kon hij het niet — dit verbood hem zijn hart; en *voor* DE GROOT — dit begreep hij onbestaanbaar te zijn met de rust van den Staat. Een UITENBOGAARD, een EPISCOPIUS mogten oogluikend wederkeeren; zij waren in het staatkundige geene regtstreeksche tegenstanders der tegenwoordige gezaghebbers geweest; maar de tijden waren nog niet rijp voor de hulde, die men, ook in *Hollands* Raadzaal, aan den openlijken verdediger der verdraagzaamheid zou toebrengen. Welk eene scheuring, zoo de zes Steden hare bedreiging hadden ten uitvoer gebragt, en, door zich aan alle beraadslaging te onttrekken, de zenuw des Oorlogs geknakt, en de achting des Staats naar buiten benadeeld hadden! FREDRIK HENDRIK deed hier, wat hij kon, — hij raadde DE GROOT tot eenige schikking naar de tijden. Dat deze dit voor onbestaanbaar met zijne eer hield, is geen verwijt tegen den Stadhouder; het is eene ongelukkige botsing van strijdige pligten, die de zachte FREDRIK HENDRIK gewis zoo sterk als iemand betreurde. Dat het geene verkoeling omtrent zijne oude vrienden was, welke den Prins belette, meer voor DE GROOT te doen, blijkt uit de bijna volledige herstelling der vrienden en bloedverwanten van BARNEVELD en DE GROOT in hunne eerposten, en de heeling der wonden van den burgertwist, onder zijn bestuur. De *scheuring* weg te nemen, was onmogelijk; dezelve was met te veel bitterheids te werk gesteld; maar den *twist* te doen ophouden, en verdraagzaamheid aan de minderheid te geven, dit was reeds veel, en dit geschiedde. Openlijk stichtten de Remonstranten in 1634 te *Amsterdam* eene kweekschool, en eerlang kerken in de voornaamste steden van *Holland*. REIGERSBERG, Schoonbroeder van DE GROOT,

werd Raadsheer in den Hoogen Raad; HOOGERBEETS uit den kerker ontslagen. Ook de Roomschgezinden verwierven allengs meer vrijheid van Godsdienst.

Dus zagen wij, hoe edel FREDRIK HENDRIK zich van de vreedzame waardigheid van *Stadhouder* kweet; hoe hij juist aan het doel van dat ambt beantwoordde, door verdeeldheden te sussen en de Eendragt te herstellen, — de Eendragt, die de Staatsmagt verdubbelt. Maar, wat baat dit verdubbeld vermogen, wanneer de buitenlandsche vijand, voor wiens krachten zelfs de uiterste inspanning van den Staat schijnt te moeten bezwijken, van alle kanten dreigt? En dit was hier het geval, zoo als wij boven zagen. — Verzellen wij dan kortelijk onzen Held ook op zijne loopbaan als Veldheer van den Staat, en zien wij, hoe hij, reeds het nog nimmer bereikte Model der *Stadhouderen*, ook als Verdediger van *Nederland* lauweren plukte, wel minder luisterrijk in de oogen des menschenvriends, omdat zij met bloed zijn bezoedeld, maar toch onvergankelijk, omdat zij slechts in een' Oorlog voor de heiligste belangen der menschheid behaald werden.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

SCHEIKUNDIG ONDERZOEK VAN DEN METSELKALK DER KERK TE RINSMAGEEST, IN VRIESLAND.

(*Vervolg en slot van bl.* 531.)

§ X. De bestanddeelen en derzelver gewigt, door de voorgaande proeven, bij dezen Metselkalk alzoo bepaald hebbende, wil ik nog eenige aanmerkingen ten slotte hierbij voegen.

30. Meermalen heeft men opgemerkt, dat, bij het afbreken van zeer oude gebouwen, het metselwerk nog eene zeer groote vastheid bezit, en de Metselkalk van eene buitengewone hardheid is; maar hieruit kunnen wij bezwaarlijk besluiten, dat de Ouden de kunst zouden bezeten hebben van zulken vasten en duurzamen Metselkalk regelmatig

tig daar te ſtellen; want onder de zoo menigvuldige metſelwerken konde het immers niet wel misſen, of voormaals moest van tijd tot tijd wel eens toevallig eene zeer gelukkige zamenvoeging van, voor elkander pasſenden, kalk en zand, in de juiste betrekkelijke hoeveelheid vermengd, met den hiertoe geſchikten ſteen plaats hebben, waardoor dan zulke vaste gebouwen ontſtonden, die, wegens de voormaals niet zoo heerſchende zucht tot verandering, tot aan onzen tijd toe in wezen konden blijven; terwijl alle die metſelwerken van denzelfden tijd, welke minder gelukkig uitgevallen waren, door den langen tijd van zelve, wegens de mindere vastheid, vernietigd of om andere redenen afgebroken zijn. Wij hebben dus ſlechts van hunne, gelukkig uitgevallene, metſelwerken eenige voorbeelden overgehouden, terwijl die, welke ſlecht uitgevallen waren, van zelve aan ons oog onttrokken zijn; en op denzelfden grond zouden wij mogen vooronderſtellen, dat van onze gebouwen, zoo de modezucht en geest van verandering thans den zoon niet deed afbreken, hetgeen de vader gebouwd heeft, de ſterkſte, die door gelukkig zamengeſtelden Metſelkalk en voor dezen geſchikten ſteen ontſtaan zijn, na eene lange reeks van jaren ook nog aanwezig zouden zijn; terwijl onze overige gebouwen, aan welke eene minder gelukkige zamenvoeging was te beurt gevallen, reeds lang te voren vervallen of afgebroken waren. Alsdan zoude het verkeerd zijn, om uit de vastheid van het metſelwerk der overgeblevene gebouwen te willen beſluiten, dat in onze tijden ſteeds zulk een duurzaam metſelwerk was gemaakt.

Het is intusſchen zeer wel mogelijk, dat de Ouden, door den grooteren overvloed van geſchikte materialen, en mindere karigheid in het gebruiken en bewerken van dezelve, dikwijls, en meer dan wij, het geluk hadden van vast metſelwerk te erlangen, daar mogelijk in onzen tijd de ſpaarzaamheid wel eens de wijsheid bedriegt.

31. In het begin is reeds aangemerkt, dat in den Metſelkalk der Kerk te *Rinsmageest*, welke ten minſte zes eeuwen oud is, vele ſtukken van ſtrandſchelpen en zelfs ge-

geheele fchelpen gevonden worden, hetgeen men in den Metfelkalk van vele zeer oude gebouwen in ons Vaderland, vooral in *Vriesland*, waarneemt. Deze ftukken van ftrandfchelpen bewijzen genoegzaam, dat men toen reeds, tot den Metfelkalk voor die gebouwen, den kalk uit gebrande ftrandfchelpen heeft gebruikt, en dus veel vroeger dan de Hoogl. JOHN vermoedt, ftellende (*): „ In het einde der zeventiende en bij het begin der achttiende eeuw maakte men uit de oesterfchelpen ook die bereidingen, welke men uit de paarlen, het paarlemoer en andere dergelijke voortbrengfelen dikwijls, met veel moeite en groote kosten, vervaardigde. Daardoor nu leerde men waarfchijnlijk den aard der fchelpen nader kennen; en het is niet onwaarfchijnlijk, dat dit het eerst aanleiding gaf tot het denkbeeld, om van deze voortbrengfelen van den Oceaan, op plaatfen, waar zij in groote menigte gevonden worden, hetzelfde gebruik te maken, dat men van den kalkfteen maakt."

32. Uit de aanwezigheid van deze ftukken van ftrandfchelpen in den Metfelkalk van oude gebouwen blijkt verder, dat men oudtijds niet angstvallig den kalk uit gebrande ftrandfchelpen van die ftukken bevrijd heeft; hetgeen moeite befpaarde, en, in plaats van nadeel aan de vastheid van den Metfelkalk toe te brengen, mogelijk integendeel eenig voordeel voor de duurzaamheid van denzelven opleverde. Uit de proeven immers van den Hoogl. JOHN (†) is gebleken, dat de bijvoeging van tegelfcherven en geftooten glas bij den Metfelkalk, uit fchelpkalk bereid, de hardheid van denzelven aanmerkelijk vermeerdert en eene bewonderingwaardige vastheid geeft.

33.

(*) In de bekroonde Verhandeling ter beantwoording der vrage: „ Welke is de fcheikundige oorzaak, dat de fteenkalk, over het algemeen, een meer vast en duurzaam metfelwerk oplevert, dan de fchelpkalk; en welke zijn de middelen, om, te dezen aanzien, onzen fchelpkalk te verbeteren?" in de *Natuurkundige Verhandelingen van de Hollandfche Maatfchappij der Wetenfchappen te Haarlem*. 1819. D. IX. bl. 189.

(†) Ald. bl. 238. No. 5. — Bl. 240. No. 5. — Bl. 257.

33. Vervolgens schijnen deze stukken van strandschelpen, welke in den Metselkalk der Kerk te *Rinsmageest*, even gelijk in dien van andere oude gebouwen, aangetroffen worden, en bij het blusschen niet tot poeder gevallen zijn, hierdoor, gelijk mede door de blaauw-zwarte kleur en verdere hoedanigheid, eene geringe of ten minste eene ongelijkmatige branding der strandschelpen te bewijzen; en dit verdient, daar het zoo algemeen bij oude gebouwen in ons Vaderland wordt waargenomen, onze aandacht.

Dat eene geringere of ten minste eene ongelijkmatige branding der strandschelpen bij onze voorouders plaats had, voordat men gebruik maakte van kalkovens, volgt bijkans van zelf uit hunne wijze van kalkbranden; want, gelijk bekend is, werden door hen de strandschelpen in eenen hoop op het veld gebrand, waardoor het eene gedeelte der schelpen eene veel sterkere hitte onderging dan het ander. Deze manier van kalkbranden, offschoon dezelve om deze of gene reden minder doelmatig moge zijn, heeft toch ook hare voordeelen, daar bij deze wijze de kalk op die plaatsen, waar men bouwen wilde, gebrand werd, en slechts zoo veel, als men voor het te bouwene noodig had; terwijl de blussching van den kalk eerst bij de aanwending tot Metselkalk en het gebruik gebeurde (*).

Een

(*) Het nut, van de blussching en vermenging niet vroeger, dan op het oogenblik der bereiding en aanwending van den Metselkalk, te doen, was bij dien kalk der Ouden van belang, uit hoofde, dat een gedeelte van denzelven, wegens de ongelijkmatige branding, niet geheel van koolzuur beroofd was; hetgeen bevestigd wordt door de stukken van schelpen, die in denzelven gevonden worden, en, wegens de ontoereikende branding, niet tot poeder hebben kunnen vallen. Dit koolzuur, nu, van het minder gebrande gedeelte zoude aan de overige hoeveelheid van kalk nadeel toebrengen, zoo men den kalkbrij lang vóór de aanwending maakte; want te regt merkt de Hoogl. JOHN (*Verh.* bl. 262.) ten opzigte van onzen schelpkalk aan: „ Hieraan twijfel ik ook geenszins; „ maar ik houde het voor ten hoogste waarschijnlijk, en ben

„ van

Een ander voordeel van deze wijze schijnt mij toe hierin gelegen te zijn, dat de asch van de brandstoffen, welke tot de branding van de strandschelpen moeten gebezigd worden, wegens den vrijen toegang der lucht en togt, grootendeels weggedreven wordt en vervliegt, bij het branden van de schelpen in hoopen op het veld; terwijl integendeel deze asch, door de inrigting van onze kalkovens, bij de gebrande strandschelpen blijft, en dus den daaruit verkregenen kalk verontreinigt en minder deugdzaam maakt. — De oude *Romeinen*, (*Verh.* bl. 243.) van welke nog metselwerken bestaan, die eenen Metselkalk van de grootste hardheid en deugdzaamheid bezitten, hadden dezelfde gewoonte van hunnen kalk te branden.

34. Aan deze minder sterke of ongelijkmatige branding der strandschelpen moet ook ongetwijfeld worden toegeschreven de naar kool gelijkende stof, welke (art. 27.) in den Metselkalk der Kerk te *Rinsmageest* gevonden is; want de Hoogl. JOHN, hoewel hij nimmer kool bij de ontleding van (ongebrande) *Hollandsche* strandschelpen gevonden heeft (*), erkent echter, dat, om de kool van het, door de geheele schelp gevlochten, vlies volkomen weg te maken, eene bijzondere en sterkere branding der schelpen noodzakelijk is (†).

35. Offchoon deze omstandigheden, alsmede de wijze zelve der Ouden van hunnen kalk te branden, eene minder sterke of ongelijkmatige branding der schelpen aanduiden, wil ik hieruit niet afleiden, dat zulk eene branding

„ van gedachten, zulks ook nog nader, door proeven, uit te
„ maken, dat gebrande en vervallen kalk aan den ongebranden koolstofzuur ontneemt; dat men dus de vermenging
„ alleen, op het oogenblik der bereiding en aanwending der
„ metselspecie, doen moet; en dat, in het tegengestelde geval, de gebrande kalk ongeschikt voor het gebruik zoude
„ worden, naardemaal elk kalkdeeltje iets of wat koolstofzuur
„ konde opnemen, waardoor dan de kracht van zamenhang
„ en aankleving verminderd zoude worden."

(*) *Verh.* bl. 200. (†) Bl. 244.

ding voor de vastheid van den Metselkalk voordeelig is. — De Hoogl. JOHN is, integendeel, van gevoelen, dat men de strandschelpen lang en sterk moet gloeijen, en dat deze niet dood gebrand kunnen worden, hetwelk bij aan aarddeelen rijken kalksteen en mergel ligt plaats vindt (*).

§ XI. 36. Indien wij verder de hoeveelheid van kalkaarde en zand vergelijken met die van de overige bestanddeelen van dezen Metselkalk, zoo moeten wij besluiten, dat en de aangewende kalk en het gebruikte zand beide zeer zuiver moeten geweest zijn. Deze opmerking komt mij daarom van eenig gewigt voor, wijl de Heer VOIT zegt, dat, volgens zijne waarnemingen en proeven, de duurzaamheid van den Metselkalk grootendeels, behalve van de juiste verhouding van het zand tot den kalk, ook van de goede hoedanigheid van beide deze stoffen afhangt, en dat het zand, hetwelk van alle vreemde deelen gezuiverd is, het beste is. (†)

37. Zou de, in oude tijden plaats gehad hebbende, gewoonte, van de strandschelpen, voordat zij tot kalk gebrand werden, gedurende eenen langen tijd op het land uitgespreid te laten liggen, wanneer, door de werking van lucht, regen, zon enz., de strandschelpen van vele andere bestanddeelen bevrijd worden, ook bij dezen Metselkalk gevolgd zijn? Dit komt mij niet onwaarschijnlijk voor, daar ik geen het minste spoor van zoutzuur in dezen Metselkalk heb kunnen vinden; terwijl de Hoogl. JOHN (§) de zoutzure soda in de *Hollandsche* strandschelpen heeft ontdekt, en uit deze door enkele trekking in zuiver water afgescheiden. Deze zoutzure soda kan door het branden der schelpen niet verdwijnen; en de afwezigheid van zoutzuur in dezen Metselkalk schijnt dus zulk eene blootstelling op het land te bewijzen, ten minste wanneer men niet vooronderstellen mag, dat de zoutzure soda der schel-

(*) *Verh.* bl. 248 en 244. (†) *Polytechnisches Journal, herausg. von* J. G. DINGLER, *Stuttg.* 1821. *Bd.* IV. *H.* 3. *S.* 294. (§) *Verh.* bl. 199.

ſchelpen in dezen Metſelkalk ontleed, en de daardoor geborene zoutzure kalkaarde, door den hoogen ouderdom der Kerk, langzamerhand, met behulp van vochtige lucht, afgezonderd is.

38. Zou verder deze gewoonte der Ouden wel inderdaad overtollig zijn? Is niet de efflorescentie, welke men aan vele, vooral vochtige, muren waarneemt, haren oorſprong verſchuldigd aan de zoutzure ſoda? en wordt niet door de, hierdoor voortgebragte, zoutzure kalkaarde de droogheid van de muren en de vastheid van den Metſelkalk aanmerkelijk verminderd? De proeven immers van den Hoogl. JOHN (*) hebben geleerd: „dat het keukenzout, „ tegen de wetten van verwantſchap, op den droogen „ weg, gedeeltelijk ontleed, zoutzure kalk geboren en „ ſoda vrijgemaakt wordt. Eene omſtandigheid, welke op „ den Metſelkalk in 't algemeen, en op dien uit ſchelpkalk „ in 't bijzonder, gewis invloed heeft." Een gedeelte alzoo van de in de ſchelpen bevatte zoutzure ſoda wordt reeds bij het branden ontleed, en hierdoor zoutzure kalkaarde geboren; maar deze werking heeft voornamelijk, na de aanwending van zulk eenen kalk, in het metſelwerk plaats, zoo als zulks door de gemelde efflorescentie aan vele muren bevestigd wordt, en verklaarbaar is uit eene waarneming, door den Hoogl. DRIESSEN (†) naar aanleiding van den beroemden SCHEELE gedaan, dat, namelijk, keukenzout, met ongebluschten kalk en zand vermengd, en met eenig water tot kluiten gevormd, langs dezen weg, zonder hulp van eenige warmte, ontleed wordt, de vrijgewordene ſoda langzamerhand aan de oppervlakte van de hardgewordene kluiten zich vertoont onder dezelfde gedaante, waaronder zij aan ſommige muren efflorescеert, en dat, na wegneming van de vorige hoeveelheid van afgeſcheidene ſoda, zulks beſtendig voortgaat.

Hoewel dit nadeel, wegens de geringe hoeveelheid keuken-

(*) *Verh.* bl. 203. 3.) — Bl. 250 en 251. (†) *Natuur- en Scheikundige Waarnemingen.* 1791. 1e St. bl. 182–184 en bl. 214–216.

kenzout, in den kalkſteen voorhanden (*), bij den ſteenkalk niet van belang is, wordt dit meer gewigtig bij den ſchelpkalk, daar de ſtrandſchelpen veel meer keukenzout bevatten. De Hoogl. JOHN (†) meent, dat men deze te groote hoeveelheid keukenzout zoude kunnen wegnemen, door de ſchelpen ſlechts met zoet water uit te loogen. Deze uitlooging gebeurt echter niet bij onze ſtrandſchelpen, en zoude mogelijk, in het groot, ook te omſlagtig zijn; ook twijfel ik bovendien, of zulk eene uitlooging wel even goed, als de voorheen gemelde blootſtelling op het land, aan het oogmerk voldoen, en het keukenzout evenzeer uit het binnenſte der ſchelpen verwijderen zal.

39. Hieruit ziet men het nadeel der gewoonte van ſommige werklieden, die opzettelijk, tegen en in den winter, keukenzout onder den Metſelkalk mengen. Door dit inmengſel moet immers noodzakelijk die efflorescentie aan de muren ſterker en langduriger zijn, en eene grootere hoeveelheid kalk tot zoutzure kalkaarde veranderd worden; welk zout het vocht uit de lucht zeer gretig aantrekt, de muren daardoor vochtig maakt, en, zelf wegvloeijende, een gedeelte kalk van den Metſelkalk doet verdwijnen, zoodat deze poreus wordt, en van zijne vastheid en duurzaamheid merkelijk verliest. Vele werklieden kennen deze werking van het keukenzout op den Metſelkalk, en noemen zulks het verteren van den Metſelkalk door het keukenzout; maar zijn in de meening, dat men dit nadeel kan voorkomen, door meerder kalk, in betrekking tot het zand, tot den Metſelkalk aan te wenden.

Om dezelfde reden kan het aanmengen van den kalk met zout water ook niet dan nadeelig zijn.

40. Wat de zuiverheid van het zand aangaat, zoo is het niet onmogelijk, dat men, naar aanleiding van eigene ondervinding, het voorhanden zijnde zand door eene ligte ſlibbing heeft gezuiverd; want men kan bezwaarlijk vooronderſtellen, dat in de nabijheid van *Rinsmageest* zulk zuiver zand gevonden werd.

41.

(*) *Verh.* bl. 234. noot 22. (†) *L. c.*

41. In art. 23 hebben wij gezien, dat de verkregene grootere quarts- of zandkorrels (*) uit dezen Metſelkalk een zeer wit glinſterend zand opleverden, en, door het Microscoop beſchouwd, doorſchijnender dan gewoonlijk waren, en als hoekige korrels zich vertoonden. Waarſchijnlijk ligt in deze geſteldheid van dit zand ook eene reden van de vastheid van dezen Metſelkalk; immers VOIT (†) zegt, dat het ook veel op de gedaante en grootte van de zandkorrels aankomt, namelijk of dezelve rondgeſlepen of hoekig zijn, wijl de zamenhang van den Metſelkalk des te vaster is, naar mate de zandkorrels meer oppervlakten van aanraking elkander aanbieden, vooronderſteld dat tusſchen alle deze oppervlakten zoo veel kalk zich bevindt, als tot den goeden zamenhang noodwendig is; dat verder rond-geſlepen zandkorrels elkander ſlechts met ſtippen aanraken, en dat, volgens zijne ondervinding, Metſelkalk uit hoekig zand, met de behoorlijke hoeveelheid kalk vermengd, ſneller droogt en zamenverbindt, dan die, welke uit rond-geſlepen zandkorrels beſtaat; terwijl hij (§), eindelijk, door proeven heeft waargenomen, dat gezuiverd zand uit groeven (*Grubenſand*), hetwelk hoekige korrels had, minder tusſchenruimten bezat, dan gezuiverd rivierzand (*Flusſand*) met even groote, doch rond-geſlepen korrels, en (**) aan hoekig zand uit groeven de voorkeur geeft.

§ XII. 42. De groote hoeveelheid kalkaarde, in betrekking tot het zand, zoude bij dezen Metſelkalk zeker verwondering moeten verwekken, zoo men niet tevens in aanmerking nam, dat in dezen Metſelkalk vele ſtukken en geheele ſtrandſchelpen aanwezig waren, die met het overige tot poeder gebragt zijn, en alzoo de hoeveelheid kalkaarde, in betrekking tot het zand, grooter hebben gemaakt.

43.

(*) De 8⅝ gr. zand, in art. 27 verkregen, zullen waarſchijnlijk ook zulke korrels gehad hebben, welke voor het grootſte gedeelte, door het fijn maken van den Metſelkalk (§ I.), poederachtig zijn geworden.

(†) *Polyt. Journ. B.* IV. *S.* 295. (§) Ald. *S.* 296.

(**) Ald. *S.* 300.

43. Wanneer wij de hoeveelheid van het koolzuur met die van de aanwezige kalkaarde vergelijken, zien wij, dat deze kalkaarde (waarschijnlijk doordien de onderzochte Metselkalk uit de voegen van den buitenmuur was genomen, welke dus gedurende alle die eeuwen aan den vrijen toegang der lucht was blootgesteld geweest) bijkans geheel met koolzuur verzadigd is geweest (*). Dit is opmerkelijk, daar de Hoogl. JOHN (†), bij zijn zoo naauwkeurig onderzoek van onderscheiden' zeer ouden Metselkalk, zoo veel minder koolzuur, in betrekking tot den kalk, gevonden heeft.

44. Het gevoelen, dat het hardworden van de metselspecie plaats heeft door het aannemen van koolzuur, wederlegt de Hoogl. JOHN (§) zeer grondig door zijne waarnemingen; en evenwel vinden wij in dezen zoo ouden en harden Metselkalk de kalkaarde bijkans geheel door koolzuur verzadigd. VICAT (**) stelt eene tweede oorzaak van het hardworden van den Metselkalk gelegen te zijn in den overgang van de kalkaarde tot koolzuren kalk, maar beschouwt deze oorzaak, als alleen aan de buitenste laag van den Metselkalk werkende; terwijl JOHN (††) eene tweede soort van Metselkalk stelt, „namelijk zulk een, waar-
„ in de gebrande kalk alleen wederom in hersteldén kalk-
„ steen veranderd wordt, welke, naar de wetten van aan-
„ kleving en zamenhang, met de zandkorreltjes in den
„ Metselkalk en alle muursteenen verhardt. Men moet even-
„ wel

(*) Volgens JOHN bestaan 100 deelen koolzure kalk uit 43 deelen koolzuur en 57 deelen kalkaarde, (zie *Wörterb. Bd. II.* 1818. *S.* 291) waarvan niet veel verschilt BERZELIUS, *Tabl. Alphab. pag.* 20. Een gedeelte van het koolzuur is, in onzen Metselkalk, zonder twijfel vereenigd geweest met de magnesia, enz.

(†) *Verh.* bl. 213—218. — Bl. 219 en 220.

(§) *Verh.* bl. 222. (**) *Annales de Chimie et de Physique, par MM.* GAY-LUSSAC *et* ARAGO, *T. XV.* 1820. *pag.* 373. — *Polytechn. Journal von* J. G. DINGLER, *Bd.* IV. *H.* 3. *S.* 287. (††) *Verh.* bl. 241 en 242.

„ wel aanmerken, dat deze Metſelkalk, offchoon met vlijt „ en zorgvuldigheid bewerkt, onzen gewonen dagelijk- „ ſchen Metſelkalk overtreffende, nimmer den hoogen „ trap van hardheid bereiken kan, dien de te voren ge- „ waagde bereikt; want het is duidelijk, dat dezelve in „ hardheid nooit den marmer- of kalkſteen, waaruit hij „ gebrand wordt, kan overtreffen." Hiertoe ſchijnt dus onze Metſelkalk te moeten gebragt worden, hoewel dezelve, wegens zijne duurzaamheid, eene grootere hardheid ſchijnt bezeten te hebben, welke meerdere hardheid waarſchijnlijk moet worden toegeſchreven aan de, hier aanwezige en met de kalkaarde verbondene, kei- en aluin-aarde en ijzeroxyde.

45. In dezen Metſelkalk zijn, namelijk, keiaarde, aluinaarde en ijzeroxyde gevonden; welke, door middel van de kalkaarde, in het ſalpeterzuur waren opgelost geworden, maar, nadat deze oploſſing tot droogwordens toe was uitgedampt, niet oplosbaar in water bevonden werden (*). Deze verbinding van gemelde ſtoffen noemt de Hoogl. JOHN (†) *het cement in den Metſelkalk*, losſende de kalkbrij een gedeelte van de kiezelaarde en de aluinaarde van het zand op, en gaande daarmede over tot een tafel-ſpaathaardigen ſteenklomp (§); terwijl hij, als theorie van den besten Metſelkalk, opgeeft (**): „ Wanneer nu „ bij dien kalkbrij grof zand vermengd wordt, zuigt de kalk „ langzaam het koolſtofzuur uit den dampkring op, en „ legt zich, volgens de wetten der aanklevingskracht, zeer „ vast tegen de kiezelkorreltjes; het water vervliegt langzamerhand, en de verhardende tafel-ſpaathaardige verbin- „ ding uit kiezelaarde, ijzeroxyde enz., of ook uit aluin- „ aarde met ijzeroxyde, hetwelk ik wel het ware cement, „ in den Metſelkalk, zoude willen noemen, dient den „ hardwordenden klomp tot een middel ter allernaauwſte „ verbinding en zamenvoeging, bijna zoo als het dierlijk „ ſlijm, bij den ruwen kalk, in ſommige ſoorten van blaas-

„ ſtee-

(*) Zie art. 10. art. 17–20. art. 21. (†) *Verh.* bl. 263. — Bl. 229. (§) Ald. bl. 223. (**) Ald. bl. 229 en 230.

„ ſteenen en vele andere zamengroeiſels en bewerktuigde „ zelfſtandigheden. Hoe grooter derhalve de hoeveelheid „ van dat cement is, des te voortreffelijker is ook de „ Metſelkalk, en des te geringer ook de hoeveelheid van „ koolſtofzuren kalk."

46. Wanneer wij acht geven op de hoeveelheid van deze ſtoffen (volgens JOHN het cement van den Metſelkalk daarſtellende), welke in 100 deelen van dezen Metſelkalk gevonden worden, zoo verſchilt deze niet veel van die, welke de Hoogl. JOHN (*) aangetroffen heeft in duizendjarigen Metſelkalk uit een fondament der St. Pieterskerk te *Berlijn* en in twee ſoorten van *Romeinſchen* Metſelkalk (eene eeuw na Chr. geb.).

Het zij thans genoeg, aangetoond te hebben, dat wij in ons Vaderland voorbeelden bezitten van Metſelkalk, uit ſchelpkalk bereid, welke, door zijnen ouderdom, vastheid en aard der beſtanddeelen, mag gelijk geſteld worden met den besten en oudſten Metſelkalk, waartoe ſteenkalk is aangewend. Mogten volgende onderzoekingen de middelen aan de hand geven, om ſteeds zulk eenen goeden kalk uit de ſtrandſchelpen te kunnen erlangen, en daarbij tevens toonen, welk zand gebezigd, en hoedanig de verhouding van den kalk tot het zand voor de verſchillende ſteenſoorten moet zijn!

(*) *Verh.* bl. 219.

STAALTJES VAN DE ZEDEKUNDE DER JEZUITEN.

In een werk, ten jare 1763 te *Parijs* en *Amſterdam* uitgegeven, in drie boekdeelen 12mo, vindt men de gevaarlijke en ſchadelijke ſtellingen van allerlei aard bijeenverzameld, door Commisſarisſen van het toenmalige Parlement van *Parijs*, na een naauwkeurig onderzoek, in de werken der *Jezuiten* gevonden. Wij zullen daarvan hier een paar ſtaaltjes mededeelen, tot eene waarſchuwing voor ons Publiek tegen die Orde, welke thans weder begint te herleven, *ook onder allerlei gedaanten, die niet de hare zijn:* want zij mag zich allerlei vervalſchingen veroorloven, *wanneer ſlechts het doel de mid-*

middelen heiligt. En dit doel is alles, wat iemand oordeelt, dat goed is. „ Doe al wat uw geweten u zegt, dat regt is, „ en u gelast is. Indien gij, door eene onoverwinnelijke dwa- „ ling, *geloofdet*, dat God u bevolen had te liegen en Hem- „ te lasteren, lieg en laster dan God. Doe niets, wat uw „ geweten u zegt, dat volstrekt verboden is. Verzuim zelfs „ de Godsvereering, indien gij *denkt*, dat Hij die verboden „ heeft. Elk, wie doet hetgeen hij verstandiglijk meent ver- „ pligt te zijn, handelt wel, al is ook de zaak door eene „ stellige wet verboden, omdat hij handelt volgens zijn ge- „ weten." — Hoe schromelijk kan dit niet worden misbruikt, *wanneer men het geweten niet verlicht!*

Nu eenige bijzondere gevallen. — Dienstboden van beide sekfen mogen.... Doch wij durven niet voortschrijven, uit vreeze van misbruik. Het is genoeg te zeggen, dat die verfoeijelijke Orde, die zich uiterlijk voordeed als de handhaafster van Godsdienst, deugd, goede zeden en zedelijke opvoeding, aan welke op dit oogenblik Christenöuders in *Italië*, *Zwitserland* en *Frankrijk* weder hunne kinderen vertrouwen, en waarmede sommigen ook *Nederland* bedreigen, — dat deze Orde van menschen, die zich Godslasterlijk naar JEZUS durfde noemen, in hare uitgegevene schriften geleerd heeft, dat het in zekere gevallen geoorloofd is, dat dienstboden hunne meesters, kinderen hunne ouders bestelen, en de vrouw, tegen den wil van haren man, geld in het spel en aan opschik verkwiste; dat een meisje, om hare eer te behouden, hare vrucht afdrijve; dat eene gehuwde vrouw hare onvruchtbaarheid bevordere. Ja, deze *Sophisten* hebben hoererij, zelfs de onnatuurlijke misdaad durven voorspreken! Een Regter mag, volgens hen, eene som gelds, die hij voor een *onregtvaardig* vonnis heeft ontvangen, behouden, doch moet er eene, die hij bekomen heeft vóór het uitwijzen van een *regtvaardig* oordeel, teruggeven; immers hij is verpligt *goed Regt te doen zonder geld.*

Wie *Latijn* verstaat, zie hieronder de bewijzen:

Famuli atque famulae domesticae possunt occulte heris suis subripere ad compensandam operam suam quam majorem judicant salario quod recipiunt. Domestici, si aliquid accipiunt ex praesumptâ voluntate domini, quia sibi rationaliter persuadant dominum non fore injustum, nullum committunt peccatum. Possunt liberi, si parentes saepe rogati et tentati precibus id abnucint, illis subripere, animi relaxandi gratia,

quan-

quantum illis consuetudo et conditio permittit. Mulier, etiam prohibente marito, potest expensas in ludo et recreatione honesta facere et comparando sibi ornatui. Masculus, causa libidinis masculum rapiens, non est ordinariae legis poenae obnoxius.

De andere stellingen zijn te *obsceen*, om ze zelfs in 't *Latijn* mede te deelen. Ziet daar de *Jezuiten!* Is dit niet de gevaarlijkste pest voor de zedelijkheid van het opkomende geslacht, hetwelk dwazen of booswichten hun weder willen toevertrouwen?

EENIGE BIJZONDERHEDEN OMTRENT DEN ST. PIETERSBERG, BIJ MAASTRICHT; MEDEGEDEELD IN EEN' GEMEENZAMEN BRIEF.

Waarde Vriend!

Zoodra wij te *Maastricht* gekomen waren, besloten wij, den *St. Pietersberg*, omtrent een half uur ten noorden van de stad gelegen, te bezoeken. Veel hadden wij van denzelven gehoord; onze nieuwsgierigheid was derhalve opgewekt, onze verbeelding hoog gespannen, en daarom wilden wij *Maastricht* niet verlaten, voordat wij een zoo zeldzaam verschijnsel, als deze steengroeven zijn, met eigene oogen hadden beschouwd. — Kunt gij het gelooven, dat vele *Maastrichtenaren* er niets meer van weten, dan van hooren zeggen? Het is toch zoo. Maar laat u dit niet verwonderen; men acht gewoonlijk weinig hetgeen zich in den cirkel bevindt, waarin wij ons dagelijks bewegen, en vandaar, dat men zich zelden bekend maakt met de bijzonderheden van voorwerpen of verschijnsels, welke ons sedert onze jeugd omringden, hoe zeldzaam die ook wezen mogen. Het vreemde alleen wekt de nieuws- en weetgierigheid op; en ziedaar de reden, waarom reizigers dikwerf meer van eene stad of van een land verhalen, dan de bewoners zelve er van weten. — Deze opmerking kon mij alleen verzoenen met de schijnbare onverschilligheid van verre het grootste gedeelte der *Maastrichtenaren* omtrent een verschijnsel, bijna éénig in zijne soort, en geeft u ook den sleutel ter oplossing mijner stilzwijgendheid omtrent onze woonplaats, het vorstelijk en bevallig *'s Gravenhage*; terwijl ik u reeds zoo veel merkwaardigs heb mede-

gedeeld van hetgeen wij in onze vlugtige reis door eenige zuidelijke provinciën van ons vaderland hebben waargenomen.

Verwacht in dezen brief geene volledige beschrijving van de *St. Pieters* steengroeven; daartoe was ons oponthoud in dezelven te kort. Ik zal mij in dezen derhalve alleen bepalen bij eenige bijzonderheden, welke wij zelve hebben opgemerkt, of die onze leidsman ons heeft medegedeeld.

Wij gingen dan des morgens ten acht ure op weg met eenen geleider, die als zoodanig door het Stadsbestuur is erkend, en geregtigd, om den vreemdelingen, die dit natuurgewrocht wenschen te beschouwen, tot gids te verstrekken. Zonder zoodanig iemand is het niet raadzaam, er in te gaan; want, daar er 100,016 straten of wegen en 11,332 kruiswegen in zijn, zoo begrijpt gij, dat men er ligt in verdoold kan raken, en dan onherstelbaar verloren is; vandaar, dat reeds 36 menschen het slagtoffer hunner onvoorzigtigheid geworden zijn. Dit was, nog zeer kort geleden, ook bijna het lot geweest van eenen Heer, die, welligt uit een beginsel van zuinigheid, er zonder leidsman ingegaan was. Hij had er zich een half uur in opgehouden, toen hij weder langs denzelfden weg wilde terugkeeren; maar hij miste, en raakte verdoold. Te vergeefs werd hij tot des avonds te huis verwacht, en men vermoedde, dat hem een ongeluk mogt overgekomen zijn. Gelukkig bedacht een zijner vrienden, dat hij zich welligt in den berg mogt bevinden, waarvan hij daags te voren gesproken had. Dadelijk werd nu een geleider verzocht, om den, naar alle waarschijnlijkheid, verdoolden op te sporen. Deze begaf zich dan ook in de steengroeven, en zocht een' geruimen tijd naar hem, met het gelukkig gevolg, dat hij hem eindelijk vond. Geheel wezenloos zat hij op eenen steen, zoo zeer had de ontsteltenis en de angst eener alles duchtende verbeelding hem aangegrepen! En hieruit ziet gij, mijn Vriend! hoe gevaarlijk het is, zich zonder leidsman in dezen doolhof te wagen. Veilig kan men zulks, echter, in gezelschap van zoodanig een' persoon doen, dewijl hij volmaakt met alle wegen bekend is. Onze leidsman had reeds 36 jaren den vreemdelingen tot gids verstrekt, terwijl zijn vader hem 50 en zijn grootvader 68 jaren in dit beroep hadden voorgegaan. Op het voetspoor van dezen, maakt hij zijne zonen met de wegen in deze spelonk bekend, opdat zij hem, na zijnen dood, vervangen mogen, en om hun daar-

door

door een bestaan te verschaffen, hetwelk, zoo wij vermoedden, nog al voordeelig moet zijn.

Wij gingen daar heen langs eenen bergachtigen grond, die met koren en allerlei keukengroenten was beplant. De dag was warm, en wij waren bezweet, toen wij voor den ingang des bergs stonden. Dadelijk wilden wij nu den togt aannemen; maar de koude lucht, welke ons te gemoet kwam, deed ons terugdeinzen, en wij namen eene goede teug brandewijn, om er niet door bevangen te worden; ook voorzagen wij ons van dat nat, om er, gedurende ons oponthoud in den berg, nu en dan wat van te gebruiken.

De berg heeft zes meer of min ruime ingangen. De opening, door welke wij gingen, was niet grooter dan eene gewone deur, en van gelijke hoogte en breedte was eene vrij lange galerij, die ons naar binnen voerde. Aan het einde derzelve verheft zich het gewelf tot op de aanzienlijke hoogte van ruim 40 voeten, terwijl het gangpad zich ten minste tot op 20 voeten uitstrekt.

Naauwelijks heeft men den voet in de galerij gezet, of het daglicht wordt door de dikke duisternis, welke in den berg heerscht, als verslonden, en de leidsman ontsteekt zijne toorts, om het gemis daarvan eenigzins te vergoeden, en om den nieuwsgierigen, zoo veel mogelijk, in staat te stellen, de voorwerpen te kunnen beschouwen. Ééne toorts is daartoe toereikende; echter gaat men er, des verkiezende, met meerdere in, voornamelijk wanneer het gezelschap wat groot is. NAPOLEON, die deze spelonk met een gevolg van 50 personen bezocht, werd er met twaalf toortsen in voorgelicht.

Ik ontveins niet, dat mij eene kille huivering overviel, toen ik binnengetreden was; en ik houd mij verzekerd, dat het majestueuze van dit natuurgewrocht, zoo wel als het nietige en doodsche, dat zich alom aan het oog vertoont, bij een ieder, die het voor het eerst beschouwt, eene pijnlijke aandoening moet veroorzaken. Geen grasscheut verheft zich, geen levend wezen laat zich ergens zien of hooren, geen windje speelt langs de bleeke wanden der zich hoog verheffende steenblokken, welke het vale licht der toorts flaauw terugkaatsen; terwijl alleen het branden derzelve, en de zich langzaam verheffende en verbreidende walm, doet bespeuren, dat er ten minste nog lucht aanwezig is. Waarlijk, het scheen mij toe als het verblijf des doods! Voor het overige kan ik u geen beter denkbeeld van de inwendige in-

rigting dezer steengroeven geven, dan dezelve te vergelijken bij eene zeer groote en geheel verwelfde stad zonder huizen, doorsneden van een verbazend getal straten van verschillende lengte en breedte, welke in duizendvoudige rigtingen loopen, en de, zich van den grond tot aan het gewelf verheffende, muren tot grenzen hebben.

Deze berg was oorspronkelijk een vaste steenklomp, die zich vijf uren in de lengte en twee uren in de breedte uitstrekt en 235 voeten diepte heeft, te rekenen van den grond, dien men betreedt, tot aan de kruin des bergs. Zijne tegenwoordige inrigting is hij verschuldigd aan het doorgraven en uithalen der steenen, welke er in uitgehouwen worden. Men heeft hem in zijne gansche lengte en breedte doorgraven, zoodat men er eertijds tot aan *Luik* in gaan kon; thans, echter, kan men het er niet verder dan vier uren in brengen, dewijl er, eenige jaren geleden, op een uur afstands van *Luik*, eene instorting heeft plaats gehad.

De steen, waaruit de berg is zamengesteld, heet mergelsteen; dezelve heeft eene witachtig gele kleur, is week en schilferachtig, zoodat men hem tot gruis wrijven kan. Desniettegenstaande werden er eertijds voorname huizen, kerken en torens van gebouwd, en thans maakt men er nog gebruik van tot het leggen van fondamenten. Hoewel hij zeer brokkelig is, is hij echter duurzaam, wanneer slechts de lucht of het water er niet mede in aanraking komt; maar hij schilfert of brokkelt weg, zoodra hij aan een van beide is blootgesteld. Het gruis, dat van den steen komt, wordt met goed gevolg ter bemesting van het bouwland gebruikt.

De steen wordt ter lengte van $1\frac{1}{2}$ voet en ter breedte van ruim een voet uitgezaagd, vervolgens glad geschaafd, of gepolijst, en weegt 80 à 90 ponden. Het volk, dat in den berg werkt, blijft er telkens, gedurende eene week, nacht en dag in, en wordt er door eenen geleider in- en ook weder uitgebragt.

Het zal, geloof ik, moeijelijk te bepalen zijn, wanneer men met het uitgraven eenen aanvang heeft gemaakt; zooveel is zeker, dat men reeds ten tijde van JULIUS CESAR van den mergelsteen gebruik gemaakt heeft, dewijl het vervallen slot, dat op de kruin des bergs staat, bij zijne komst hier te lande is aangelegd. Even bezwaarlijk zal men kunnen berekenen, hoeveel eeuwen men nog daarmede zal kunnen voortgaan, wanneer men bedenkt, dat het gewelf

thans

thans doorgaans niet meer dan 45 voeten hoogte heeft, en dat er van daar nog 160 voeten hoog mergelfteen is, voordat men aan den zoogenoemden keizelfteen komt; en wie weet, hoe verbazend diep in den grond er nog gegraven zal kunnen worden!

Het fchijnt, dat men van boven naar beneden heeft gewerkt, dewijl men tegen het gewelf nog den walm der lampjes ziet, welke de werklieden tot verlichting hebben gebruikt, en voorts boven aan de kolommen ook de naamteekeningen befpeurt van die genen, welke den berg, reeds verfcheidene eeuwen geleden, hebben bezocht.

Het gewelf wordt onderfchraagd door kolommen, welke 20 à 30 voeten diameter hebben. Dat dezelve zoo dik moeten zijn, zal men ligtelijk begrijpen, wanneer men het verbazende gewigt in aanmerking neemt, dat zij te torfchen hebben; ook moet de reden van het inftorten des gewelfs, in de nabijheid van *Luik*, daarin gezocht worden, dat men de kolommen te veel befnoeid en niet zwaar genoeg gelaten heeft. Langs onzen geheelen weg vonden wij de kolommen, van boven tot beneden, met naamteekeningen voorzien. Onder dezelve waren er van Koningen en Vorften, alsmede van zeer oude dagteekening. Zoo wees onze geleider er ons eene van eenen BREGMATÉE, in het jaar 1030, van eenen BATIBUS, in 1229, en van eenen PETRI NOBBÉ, in 1408 gefchreven. Dat wij bij deze tallooze namen ook de onzen voegden, zult gij ligt begrijpen kunnen. Men fchrijft op deze fteenklompen met houtskool, hetwelk zeer goed gaat.

Wanneer men zich het inwendige dezes bergs als eene fpelonk voorftelt, waarin de buitenlucht weinig fpeling heeft, dan zult gij u welligt verbeelden, dat men hier eene ongezonde lucht moet inademen; dit is echter niet zoo; volgens getuigenis van deskundigen, is zij er zeer zuiver, en onze geleider verklaarde, dat zijne gezondheid nooit beter was, dan wanneer hij er zich lang in ophield.

Het is opmerkelijk, dat doorgaans met den mergelfteen veel vuurfteen vermengd is, op fommige plaatfen in zulk eene hoeveelheid, dat het uitzagen der fteenen daar ten uiterfte moeijelijk en foms ondoenlijk is; maar nog opmerkelijker is het, dat men er op onderfcheidene tijden fchelpen, en zelfs beenderen en geraamten van zee- en landdieren, uit opgedolven heeft, zoo als van krokodillen, fchildpadden, haaijen, zeekatten, het gewei van herten en elanddieren, enz. Zoo

zagen wij, onder anderen, ook de plaats, waaruit in 1770, ter hoogte van 6 voeten, een gedeelte van den kop eens krokodils is gehaald, door den Heer HOFFMAN, Doctor en liefhebber van Naturaliën, te *Maastricht* woonachtig, hetwelk sedert 1795 in het Museum te *Parijs* berust; hetzelve werd, na het innemen der stad door de *Franschen*, op hoog bevel gevorderd, en vervolgens met de meeste zorg naar *Parijs* overgebragt; wordende echter de eigenaar daarvan, destijds de Kanonik GODIN, 20,000 gulden aan assignaten toegelegd, nevens vrijdom van alle oorlogslasten, welke zijnen medebroederen toenmaals werden opgelegd.

Hoe zonderling dit verschijnsel ook moge voorkomen, heeft het echter niets vreemds voor den kenner der gegravene ligchamen, dewijl allerlei schelpsoorten, overblijfsels van geraamten van dieren, boomgewassen, planten, vruchten en wat dies meer zij, in verschillende lagen van bergen, zelfs in die der hoogste, gevonden worden. Maar hoe, en door welke natuurwerking, zij zich dáár bevinden, is eene vraag, waaromtrent de geleerden het op verre na nog niet één zijn, en het veelligt nimmer worden zullen.

Een der onwaarschijnlijkste gevoelens komt mij vóór dit te zijn: dat de plaatsen, waar deze ligchamen zich bevinden, eertijds door zee of rivier zijn bespoeld geworden, en dat die wateren, ten gevolge eener plotselinge verandering, op den aardbodem voorgevallen, zich verplaatst en deze ligchamen achtergelaten hebben. De reden, waarom dit gevoelen mij onwaarschijnlijk voorkomt, is, dat die ligchamen zich niet op de oppervlakte van den grond of der bergen, maar in verschillende lagen, zelfs in blokken hardsteen worden aangetroffen, en wel zoodanige, welke daar ter plaatse niet te huis behooren, waarvan de zoo even genoemde, in den *St. Pietersberg* opgedolven, het bewijs opleveren.

De *Engelsche* Natuurkundige, WOODWARD, oppert hieromtrent een ongemeen gevoelen, hetwelk hoofdzakelijk hierop neêrkomt: 1°. Dat de zeegedrogten, gedurende den Zondvloed, zich overal hebben verspreid, en dat het water, toen het weder binnen deszelfs oevers terugkeerde, hen gedeeltelijk achterliet. 2°. Dat in dien tijd, toen het water de aarde bedekte, de steen, het marmer, de metalen, in één woord al de delfstoffen, welke te voren eenige vastheid hadden, allen ontbonden en zoo van elkander afgezonderd werden, dat vervolgens deze, benevens de ligchamen der die-

ren, hunne gebeenten en tanden, schelpen en allerlei plantgewassen, na aldus uit hun verband gebragt te zijn, zich, door eene krachtige werking, in het water verhieven, zich daarin verspreidden, en gedurende eenigen tijd in dezen toestand bleven. 3o. Dat die ligchamen eindelijk werden neêrgeploft, en elk eene plaats innam, overeenkomstig zijne eigendommelijke zwaarte; zoodat de zwaarste ligchamen het laagst, en de ligtere elk naar zijne evenredige zwaarte nederzonken. — Neemt men nu de mogelijkheid van den staat der ontbinding der verschillende ligchamen op de aarde, gedurende den Zondvloed, aan, en houdt men de verspreiding van derzelver deelen niet voor onwaarschijnlijk, dan verklaart het zich, volgens WOODWARD, hoe geraamten van dieren enz., en andere ligchamen, zich in de verschillende berglagen en in de hardste steenblokken kunnen bevinden. — Gij begrijpt wel, mijn Vriend, dat ik mij niet vermeet in dezen te beslissen; maar dat WOODWARD's gevoelen mij veel waarschijnlijker voorkomt dan het vorige, wil ik niet ontveinzen. Maar ik zou bijna uit het oog verliezen, dat ik u slechts eene vlugtige schets van de *St. Pieters* steengroeven geven wilde. Ik vat den draad van mijn verhaal weder op, en ga voort, om uwe verbeelding op mijne wandeling verder rond te voeren.

Wij kwamen op eene plaats, alwaar in het gewelf een stuk van den stam eens booms gevonden wordt, waaruit onophoudelijk water druppelend nedervalt. Dit water wordt opgevangen aan den voet diens stams, welke door den drop reeds dermate is uitgehoold, dat dezelve bijna een emmer water kan bevatten; de stam is geheel versteend. Het water komt oogenschijnlijk van den top des bergs, en wordt dus op eene aanmerkelijke hoogte gefiltreerd, waardoor het eene zoo volkomene zuiverheid gekregen heeft, dat het zoo helder is als kristal, en, volgens deskundigen, geene insekten bevat. Wij vonden het van eenen goeden smaak, maar zeer koud. Eenige menschen in *Maastricht* drinken het des morgens voor hunne gezondheid, en bevinden er zich zeer wel bij. Wij vulden er ook een fleschje mede, om het als eene zeldzaamheid te bewaren.

Op onzen weg troffen wij een, in het vierkant uitgehouwen, vak aan, waarop een treffend tafereel met zwart krijt geteekend is; het verbeeldt het laatste oordeel. Aan de eene zijde vertoont zich de Hemel, benevens de H. Drieëenheid,

komende op de wolken, om het oordeel uit te spreken over het menschengeslacht, hetwelk in demoedige houding voor deszelfs Regter staat; terwijl aan de tegenovergestelde zijde het onzalig verblijf der verdoemden is afgebeeld. Ieder mensch schijnt de proef van een naauwkeurig onderzoek te moeten ondergaan; daartoe dient eene schaal, waarin hij gewogen wordt, waarna het vonnis van vergiffenis of verdoemenis over hem wordt uitgesproken, naar dat hij zwaar genoeg of te ligt bevonden is. Engelen dalen nu uit den Hemel, om den vrijgesprokenen naar het verblijf der gelukzaligen over te voeren; terwijl de veroordeelde, met de trekken van wanhoop op het gelaat, zich naar zijne rampzalige bestemming begeeft. Aan den ingang van zijne toekomstige woonplaats verbeidt hem LUCIFER, in zijne gewone hatelijke gedaante afgemaald; terwijl de valsche lach, op zijn gezigt verspreid, het inwendig genoegen teekent, dat hij over het bezit eener nieuwe prooi ontwaart. De veroordeelde nadert sidderend, en schijnt hem om eene genadige behandeling te smeeken; maar weldra ondervindt hij, wat hij van hem te wachten heeft: hij wordt onmeêdoogend aangegrepen, en hals over hoofd in den vuurpoel neêrgestort.

Een weinig verder gegaan zijnde, troffen wij een, insgelijks op een ruim vak geteekend, tafereel aan, maar van een geheel anderen aard dan het vorige; het verbeeldde, namelijk, eenen minnehandel tusschen eenen advocaat en een gering meisje. De aanleiding daartoe moet waarschijnlijk ontleend zijn uit eene geschiedenis, welke, of in haren oorsprong, of in hare gevolgen, van eenig belang kan geweest zijn. Het spijt mij, dat ik die niet heb kunnen te weten komen.

Hetgeen wij eindelijk nog opmerkenswaardig op onzen weg ontmoetten, was eene voortreffelijke Echo, waardoor de woorden zeer duidelijk werden nagebaauwd.

Nadat wij nu omtrent derdehalf uur in dezen doolhof, die wel veel van dien van het oude *Creta* mag hebben, behalve dat er zich geen schrikkelijke *Minotaur* in ophoudt, hadden rondgedwaald, kwamen wij aan eenen uitgang, waar wij door eene allerfraaiste vertooning getroffen werden, door het daglicht gevormd, dat op de vooruitstekende steenklompen in onderscheidene rigtingen nederviel. Dit tafereel leverde het gezigt op van den heerlijksten dageraad, welken men ooit heeft aanschouwd. Neen, de Natuur, hoe schoon hare gewrochten ook zijn, schiep nimmer zulk eene schakering van licht

in

in den morgenstond, wanneer de oosterkim met het vuurrood der zon geteekend wordt! Vandaar ook, dat vele kunstschilders zich naar deze plaats begeven, om dit betooverend schoon door het penseel, ware het mogelijk, na te bootsen. Wij verlieten, van bewondering doordrongen, dit stil en eenzaam verblijf, dit zoo grootsch gedenkteeken van het verwonderlijk werkend vermogen der Natuur, en achtten de beschouwing van hetzelve alleen de moeite eener reis waardig.

Wij begaven ons vanhier boven naar den berg, ter bezigtiging van het oud', maar vervallen slot, waarvan het binnenste gedeelte thans door een' boer wordt bewoond. Men heeft hier een allerfraaist gezigt op de *Maas*, en over de onoverzienbare landerijen, aan gene zijde der rivier gelegen. Ook bezochten wij het oude Minnebroeders-klooster, hetwelk omtrent vijftig schreden vandaar ligt, en van *St. Pieters-* of mergelsteen gebouwd is. Sedert 1795 bestaat het niet meer als zoodanig, en het dient thans tot eene herberg. Men liet er ons eenige vertrekken van zien, waaronder de eetzaal, met blaauwen hardsteen bevloerd, ons het meest beviel. Een weinig bezijden dit klooster komt men aan eene overdekte galerij, vanwaar de *Maas* en de landerijen zich weder aan het gezigt vertoonen. Wij vertoefden hier nog een' geruimen tijd, om ons in het heerlijk verschiet te verlustigen; waarop wij, bij uitnemendheid voldaan, weder huiswaarts keerden. — Vaarwel!

Uw Vriend

's Gravenhage,
7 Junij 1823.

J. VAN RENESSE.

NIEUW ALPHABET VAN EN VOOR DEN OPMERKER.

W.

Waarheid. Wie voorgeeft haar in eene flesch of in een doosje te hebben opgesloten, en alzoo in eigendom te bezitten, dwaalt, omdat zij, zoo min als het licht, zich laat inkerkeren.

Wapentuig. Blijft moordtuig, ook dan, wanneer het met wijwater besproeid is.

Weelde. Sterke beenen, die haar dragen kunnen; daarom weet zij hare ossen, ezels en bokken in te spannen, zoodat zij *trekken* moeten.

Weldadigheid. Hare beoefening beginne men met aan elk het zijne te geven. Dit is veel, hoezeer het weinig schijnt.

Welluidendheid. Waar het hart geen' goeden toon aangeeft, daar is de Duivel orkestmeester, en wat zou men daar met welgecomponeerde muzijk en zuiver gestemde speeltuigen, al is men de grootste virtuoos, toch wel kunnen te weeg brengen?

Welsprekendheid. Moet zich aan het verstand rigten, op het oordeel beroepen, en de Rede als wetgeefster eerbiedigen. De Poëzij, daarentegen, handelt, alsof zij het verstand reeds gewonnen, het oordeel vooringenomen, en zich met de Rede vereenzelvigd heeft. Zij begint alzoo, waar de Welsprekendheid eindigen moet.

Wenschen. Loten, die dikwijls met nieten uitkomen, omdat op alle loten geene prijzen kunnen vallen.

Wereld. Komt ons daarom verward voor, omdat wij zelve in 't gedrang zijn en mededoen; daarom moeten de tijdperken genoegzaam afloopen, en wij aan dezelve eenigermate vreemd zijn, om van de geschiedenis te vernemen, en door het kijkglas der wijsbegeerte te bespeuren, dat, even als de natuurlijke, ook de zedelijke wereld, volgens de wetten van orde, tot bepaalde doeleinden, geregeld voortloopt.

Weten. Voorheen moest men, om iets te beteekenen, *kunnen*; naderhand voldeed men met *kennen*, en thans kan men volstaan met enkel maar te *weten*.

Wetenschappen. In de wetenschappen moet men delven onder den grond, — in de kunsten zich verheffen naar het licht.

Wetgevers, (op den zangberg.) Bepalen zich veelal enkel tot de omtrekken, zonder van hoogte en diepte kennis te nemen; en waartoe zullen dan hunne maatstaven dienen?

Wijsbegeerte. Voor de meesten is de wijsbegeerte, wat een uurwerk is voor een aap, eene parel voor het zwijn, eene kraakpit voor de gans, of eene nachtlamp voor de vledermuis: maar zalig hij, voor wien zij eene gezellin door het leven is!

Wijsheid. Men maakt doorgaans van de wijsheid gebruik, even alsof men een' bril opzet, zonder te bedenken, dat men niet wijs is, als men niet doorgaans en altijd wijs is, of wel, als de wijsheid zelve ons oog niet is.

Willekeurig Gezag. Houdt den blaasbalg in beweging, om het vuur van Godsdiensthaat en burgeroorlog aan te blazen, ten einde daarna, met den moker van het geweld, zijn wapentuig te kunnen smeden.

Aan den Heer Redakteur der Vaderlandsche Letteroefeningen.

Mijn Heer!

De overdenking van de geschiedenis des lijdens en stervens van onzen Heiland gaf mij, ten voorleden jare, aanleiding, om nogmaals het voortreffelijke *Drama*, *Christus patiens*, van het sieraad onzer *Nederlandsche* letterkunde en geleerdheid, HUIG DE GROOT, te lezen. Ik deed dit met telkens toenemend genoegen, en de lust beving mij, om van een en ander gedeelte van hetzelve eene vertaling of navolging te beproeven. Mijne keus viel in het bijzonder op deszelfs onderscheidene Reijen. Ik zag wel in, dat men, om deze op eene waardige wijze in onze taal over te brengen, op minder grooten afstand, dan ik, behoorde te staan van den Dichter, aan wien wij, in *Nederlandsche* verzen, des grooten mans *Sophompaneas* te danken hebben; maar ik deed, wat ik kon, en genoot bij deze poging eenige uren der aangenaamste in- en uitspanning. Sommigen mijner vrienden, wier kunde ik hoogschat, wekten mij, bij herhaling, op, om deze mijne eerstelingen aan U, ter plaatsing in uw zoo algemeen gelezen tijdschrift, toe te zenden. Ik voldoe, bij dezen, aan hun vriendschappelijk verlangen, en hoop niet, hiermede iets te vermetels te wagen. Gaarne voegde ik er de aanteekeningen bij, welke ik bij het bestuderen van het oorspronkelijke, en bij het nasporen der bronnen, waaruit de Dichter verscheidene van zijne denkbeelden schepte, voor mijzelven maakte, en waarmede ik, misschien, de vrijheid, welke ik hier en daar in de overzetting, vooral van den eersten Rei, nam, eenigermate zoude kunnen regtvaardigen; maar, behalve dat men ongaarne een dichtstuk met aanteekeningen leest, weêrhield mij hiervan ook de vrees, dat ik buitendien reeds te veel plaats in uw Mengelwerk gevraagd zoude hebben. Dat deze onderscheidene Koren, in zeker opzigt, één geheel uitmaken; dat er in dezelven eene treffende opklimming plaats heeft; maar dat zij ook, in verband met het geheele Treurspel gelezen, veel meer *effect*, dan afzonderlijk, doen, behoef ik naauwelijks te herinneren.

Ik heb de eer, met de meeste hoogachting, te zijn

Mijn Heer!

Uw bereidvaardige Dienaar

Veendam, 15 Julij 1823.

J. SAMMES, *V. D. M.*

PROEVE EENER OVERZETTING VAN DE REIJEN IN HET TREURSPEL, CHRISTUS PATIENS, VAN HUIG DE GROOT.

I.

Rei van Israëlitinnen. (*)

Reeds vliedt de nacht van 's hemels trans;
De nev'len spoên, om voor den glans
Der gulden dagtoorts plaats te maken.
Toch tintelt flaauw nog en van ver
Het heir, dat straks de morgenster
Zal wenken van de azuren daken. —

Nog

(*) In het Voorhof des Tempels.

Nog riep het vrolijk hoorngeluid
De komst niet van den morgen uit;
O, moog' zijn blos ons haast verblijden!
Wij waakten, aan het Heiligdom,
Al biddend', heel den nacht door, om
Het hart voor 't heiligst feest te wijden;
Voor 't feest, het dierbaar vrijheidsfeest,
Dat Memfis bult ons voor den geest,
En haar' gefnuikten trots, zal brengen. —
Daar ftroomt gansch Israël bijeen,
Geen vlek, of 't zendt zijn burg'ren heen,
Om 't lamm'renbloed verheugd te plengen;
Van dáár Jordaan haar zuiv'ren vloed
Met Cinneroth en Merom voedt,
En, telkens in haar kracht gewasfen,
Langs welige oevers kronk'lend fnelt,
Tot daar haar vischrijk vocht verfmelt
Het zout van Sittims doode plasfen.

De balfemftruik, die 't fnoeimes vliedt,
En 't geurig woud der dad'len ziet
De pelgrimfchaar naar Salem fnellen.
Men groet de ftad, wier vest en muur
Der vad'ren kreet, in 't doodlijk uur,
Bij 't krijgsgefchal, ter neêr kon vellen. —
Ginds rijst de bergtop wolken hoog,
Die Isrels grijzen held onttoog,
Wiens grafplaats nimmer werd gevonden.
Het rijk van Cepheus, dat beftond
Reeds eer de vloed deze aard' verflond,
Heeft al zijn burg'ren heen gezonden;
Want Joppe wierp voor beter' Heer
Dercetis beeld en outer neêr. —
Verwonderd mogt wel Asdod ftaren,
En Jamnes zien, hoe blij te moed'
Gansch Filistéa henen fpoedt
Naar Sions voorhof en altaren.
Ook Lydda houdt zijn burg'ren niet,
Noch Caparorfa d'Edomiet.
Damaskus, met haar tiental kroonen,
En, 't geen, ach! aan Judea grenst,
't Onheilige Sebaste, wenscht
Om ftrijd de feestvreugd bij te wonen.

Reeds

Reeds kwam de Fenizer uit Tyr
Of 't moederlijke Sidon hier,
Dien roem weleer van Vorstenweelde.
Men wil, hetgeen zijn faam verhoogt,
Dat hij op de oudste lett'ren boogt,
Wier vinding hij ons mededeelde.
De Syriër, die, onbedeesd,
Niet meer zijn' schubbig' afgod vreest,
Noch 't zwervend duifjen aan wil bidden, —
Men kwam van 's troeb'len Belus mond,
Waar 't waterkleurig glas ontstond, —
Van d'Arnon, die, als grens, te midden
Van schaars bevriende buren vliet,
En 't vocht van Jazers kolken giet
In lijm- en sulfer-zwang're poelen,
Wier pestelijke damp en vocht
Geen leven duldt of ademtogt,
Wier golven nimmer riemslag voelen,
Waarover zelfs geen vogel zweeft,
Waarin geen enkel vischje leeft,
Geen dier, hoe zwaar, zich onderdompelt.
Hier zengt hun gift het ooft en graan,
Of doet het, half gerijpt, vergaan,
Tot loozen bolster ingeschrompeld.
Nooit wischt dit oord de errinn'ring af
Van 's Hemels wraak en felle straf,
Die hier in vuur en zwavel blaakte.
Hier stond de zuil, met zout omkorst,
Der droeve, die nog omzien dorst,
Wijl 't hart naar 't schendig Sodom haakte.
De Esseër kluist nabij dit strand,
Die, aan zijn strenge tucht verpand,
Zijne armoede als zijn schat wil achten,
Den wellust wraakt, geen nakroost teelt,
En, schoon hij 't eenzaam bed beveelt,
Onsterflijk blijft in zijn geslachten. —
Gelukkig hij, die nooit zijn geld
Met gierige oogen heeft geteld,
Zijn schatting slechts wenscht op te brengen;
Wien ons verdriet en schand' niet treft,
En, daar hem zijne deugd verheft,
Zijn lot met aller leed wil mengen!

Hoe

Hoe menig wijdverdoold geslacht
Van Abram zal de jongste nacht
Uit ieder hemelstreek vergaêren!
Wat juichen we, ach! bij 't paaschlam meer?
Der Vad'ren vrijheid keert niet weêr,
Hoe zeer gezocht met doodsgevaren. —
Hoe menig zwerft er zuchtend rond
Op Battus zand en woesten grond,
Daar m' Ammons list zich laat getroosten;
Of in de stad, aan Nilus vloed,
Met 's Macedoners naam begroet,
Diens overwinnaars van het Oosten;
En 't hoog bemuurde Babylon,
Dat eens ons gansch geslacht verwon....
Wie mag nog van dien kerker spreken?
Hoe menig woont als vreemd'ling niet
In Taurus uitgestrekt gebied,
Of trotschen Tibers ommestreken! —
Ach! hij, die nog, bij smaad en leed,
Der Vad'ren ed'len roem vergeet,
En 't heil der vroege voorgeslachten, —
Hem moog', ver van zijn Vaderland,
Bij langen duur, de trouwe hand
Des tijds zijn hartewee verzachten:
Maar hij, hij torscht een erger druk,
Die t' huis gaat onder 't knellend juk
Der vuige dienstbaarheid gedoken!
Wij, ach! verneêrd door 's vreemden hand,
Bewonen steeds Egyptenland,
Van Kanans erfenis verstoken.

II.

Rei van Israëlitinnen. (*)

O, Salems vest en oud gebied!
Dat, door 't verwonnen land, u liet
Eens tol en cijns betalen,
Van daar de Nijl zijn grenzen stelt,
Tot waar de Euphraat langs oevers snelt,
Die Assurs rijk bepalen.

Toen

(*) Te zelfder plaatse.

Toen eens de tanige Arabier
Voor u zich nederboog, en hier
  Uw luister en vermogen
De donkerverwige Vorstin
En 't hart van Scebas hofgezin
  Geheel hield opgetogen;
Hoe zocht men toen uw gunst om ſtrijd;
Hoe was Canope om haar verblijd,
  Egyptes heerſcheresſe!
Chaldea zelv' bood u de hand,
Gebiedſter van het morgenland
  Met Sarras zeevoogdesſe,

En nu, hoe diep ter neêr gedrukt,
Gaat ge, als des vreemden roof, gebukt,
  Die uw geluk benijdde!
Hoe menig, ach! hoe menig heer
Wierp, beurt om beurt, uw' luister neêr,
  Gij ſlechts aan God gewijde!
Sinds 't Volk, in ballingſchap ontſtaan,
Naauw van zijn boei bevrijd, en aan
  Zijn dienstbaarheid ontvloden,
Zijn onheil aan zijn t' huiskomst paart,
En weêr den tempelbouw aanvaardt
  Bij zoo veel onheilsboden.

Der Vad'ren ſchuld, de ſchenddaad van
Epifanes, dien bloedtiran,
  Drukt, drukt, en doet ons weenen.
Wat was er voor dien tijd te ontaard,
Die 't eerst zag van den heil'gen haard
  Het hemelvuur verdwenen,
En die er 't ſchandelijkst geſlagt'
En 't vuigſte bloed ten outer bragt,
  En, God ten hoon, liet branden?

Zoo wierp dan Isrels jeugd zich neêr,
En bood barbaarſche gruw'len eer,
  Met wierook in de handen.....
Maar ach! nog moest het verder gaan,
En broed'ren zich naar 't leven ſtaan,
  De gade een' giftdrank mengen

Voor

Voor d'echtgenoot, daar kindermoord,
En wat naauw immer werd gehoord,
Judea moest gehengen.

Wij werden tweemaal Romes buit,
Dat tweemaal weder werd gestuit,
Daar 't krijgsgeluk zich wendde —
Men wint, en wijkt voor and'ren weêr;
Maar, hoe 't zich bij den vijand keer',
Ons laat het in ellende.

'T Ontbrak nog aan ons ongeluk,
Dat onder een verschillend juk
De broed'ren moesten zuchten.
Deez' wordt door Dumas teelt beheerd;
Die heeft er — dieper nog verneêrd —
Itaaljes roe te duchten.

o Gij, die de een'ge toeverlaat
Nog zijt van den vervallen' staat,
Gij, Abrams Zoon en vreugde!
Wien Jakobs mond, als heilprofeet,
Zijn' Juda nog verwachten deed,
En stervend zich verheugde;
Die waart, in 't heerelijk verschiet,
De roem van 't Vorstlijk harpenlied;
Die eens uw Volk zult wreken,
En, als gij aller hoop vervult,
Uw zegepraal besluiten zult
Met vrede, nooit te breken;
Wanneer Judea, groot en vrij,
Zal aan der dienstb're volken rij
Uw heil'ge wetten geven;
o Gij, zoo vaak beloofd! wanneer
Daalt gij tot uwe broed'ren neêr,
En schenkt hun troost en leven?

Indien de heil'ge Orakeltaal
Zoo min in haar beloften faal'
Als dreigen, hoogst te vreezen;
Als onze hoop ons niet misleidt,
Dan — dan moet gij, zoo lang verbeid,
Niet ver meer van ons wezen.

o! Bij den Naam, dien, hoog geroemd,
Vol eerbied onze tong niet noemt,
Den Vaderen gezworen!
Bij Sions achtbaar Heiligdom
Bezweren we u, kom haastig, kom
Ons smeekgebed verhooren!
Zie uwer broederen ellend'!
Bevrijd hen van hun leed, en wend
Tot hen uw gunstrijke ooren!

(De beide overige hierna.)

BIJBELGENOOTSCHAP EN BIJBELVERSPREIDING.

Wat ooit ons reinen wellust baarde,
Wat ons ten gids verftrekt op aarde,
Wat ons reeds hier ten Hemel leidt,
Wat ons befchaving leert waarderen,
Wat ons de menschheid doet vereeren,
Is in het Bijbelboek verfpreid.

Wat ons de Godheid kan verklaren,
Wat ons de toekomst openbaren,
Wat ons kan voeren boven de aard',
Wat ons op 't pad der deugd doet treden,
Wat troost verfchaft in tegenheden,
Is in het Bijbelboek bewaard.

Wat ons vertroost in rouw of fmarte,
Wat ons een balfem fchenkt voor 't harte,
Wat onzen zielevreê herftelt,
Wat ons de fcheiding doet vergeten,
Wat ons den dood leert welkom heeten,
Is in het Bijbelboek vermeld.

o Boek, dat zoo veel mogt bevatten!
o Boek, naar waarde nooit te fchatten!
o Bijbelboek, zoo Godlijk fchoon!
Wie uwen inhoud leert waarderen,
Uw doel, uw' invloed kan vereeren,
Vindt in zichzelv' het heerlijkst loon.

Welaan dan! waar ook menfchen wonen,
Die zich voor Godsdienst vatbaar toonen,
Dit Godlijk Bijbelboek verfpreid;
Niet als den Afgod, dien wij eeren,
Maar als het boek, waaruit wij leeren
Den weg tot heil en zaligheid.

Vraagt niet: zal 't allen heilig wezen?
Eerst toch moet elk het leeren lezen,
Alvorens men den fchat ontwaart.
Helpt, Christnen, helpt dien fchat verfpreiden,
En heel het menschdom voorbereiden
Tot God en menfchenmin op aard'!

1823. Z.

VADERLANDSCHE WENSCH.

Mogt nooit de onzaalge twist weêr kerk of ſtaat beroeren!
Dien noem ik nimmer groot, die hem zijn krachten wijdt.
Slechts liefde en Christendeugd mag waarheids ſchepter voeren;
Doch nooit zij haar gezag ter prooije aan haat en nijd!
Mogt nooit een vreemde ſtrijd, op vreemden grond begonnen,
Zijn alvernielend vuur op Neêrland overſlaan!
Een afſchuw moog' hij zijn, die, dwaas en onbezonnen,
De hel, die elders brandt, ook hier doet opengaan!
o Vrienden van de deugd, die waarheid ſteeds wilt eeren,
Die vrijheid hoog waardeert, losbandigheid veracht,
o! Helpt met mannenmoed en kracht een onheil weren,
Waarvan eens 't nageſlacht de bittre vruchten wacht!

1823. Z.

DE REZEDA EN DE STOKROOS.

Fabel.

Een groene Rezeda, zoo mild met reuk beſchonken
Als 't gouden paauwgediert' met ſchitterende vonken,
Kroop nedrig in een perk, maar ſpreidde geuren rond,
Die als een wierookdamp opſtegen uit den grond.
Een Stokroos, hoog van ſtam en rijk bevracht met bloemen,
Scheen, fier als een vorstin, op kracht en kleur te roemen;
Terwijl ze een' trotſchen blik op 't nedrig plantje ſloeg,
Dat, ja, wel minder pracht, maar meêrder geuren droeg.
„ Wat doet gij aan mijn zij'?" dus ſprak de reus der rozen;
„ Gij moest, als ik het niet, bijkans van ſchaamte blozen,
„ Dat ge u vermeten durft te kruipen aan mijn' voet,
„ Gelijk de negerſlaaf voor zijnen meester doet." —
„ 't Is waar," zei Rezeda; „ 'k Ben met de zaak verlegen;
„ 'k Val bitter bij u af; gij zijt zoo hoog geſtegen,
„ Dat naauwelijks mijn oog kan meten uwen ſtand:
„ Gelijk een piramide in oud Egypteland
„ Heft gij het hoofd omhoog; gij zult de wolken raken,
„ En met uw kostbre kruin nog eens 't geſtarnte naken:
„ Maar zeg mij eens, Mevrouw! waar is de zuivre lucht,
„ Waarmeê de Bloemgodin mijn rankjes heeft bevrucht?

„ Hebt

„ Hebt gij die mogelijk in uwen ſtam verborgen?” —
„ O!” ſprak de fiere Roos, „die geur baart mij geen zorgen;
„ Ik kan dien misſen, want mijn glans bekoort het all';
„ Ik ben het pronkjuweel van 't talloos bloemental.” —
„ Bedrieg u niet, Mevrouw!” viel Rezeda haar binnen;
„ Het oog bevat niet al de zinnen;
„ Heel 't menschdom heeft niet éėne keus:
„ Gij ſtreelt het oog, en ik den neus.”

Verwaanden op uw leest! wilt uit deez' bloemtwist leeren,
Dat, met verſtand en deugd, men ſchoonheid kan ontberen.
't Is al geen kunstmuzijk, wat ſchel en weeldrig klinkt;
't Is al geen zuiver goud, wat ons in de oogen blinkt.

1823. MICHIEL ADRIAAN.

DE GEMOEDELIJKE KLEERMAKER.

Wie zich laat in de kleeren ſteken,
Die wordt gehouden voor een' dwaas;
Maar gaan wij, dreigt ons kleed te breken,
Niet willig naar een' ſnijdersbaas?
Zoo waar is 't, wat het ſpreekwoord leert:
De man wordt meest naar 't kleed vereerd.

Eens kwam een vreemdling bij een' ſnijêr,
Een groot ſtuk laken in de hand,
En ſprak: „ Ik draag, als oude vrijer,
„ Mijn kleeren ruim, naar d'ouden trant.
„ Ei, maak mij (hebt ge 't niet te drok)
„ Dit laken tot een' wijden rok.”

De ſnijder mat, en mat al weder,
En hield hem duchtig aan den praat;
De zaak was moeijelijk en teeder;
Hij mat met Neêrlandſche ellemaat!
In 't einde ſprak nu meester Lap:
„ 't Is voor een' wijden rok te krap.”

Verbaasd ging onze vreemdling ſtrijken,
Maar zag ter loops naar 't uithangbord;
Daar ſtond een ferme ſchaar te prijken,
En aanſtonds wist hij, waar het ſchort. —

Hij ziet baas Vink in 't voorhuis ſtaan;
Die zei: „Het kan gemaklijk gaan."

Toen nu de vreemdling 't kleed kwam halen,
Dat hoflijk hem werd aangeboôn,
Zag hij, terwijl hij zou betalen,
Een' dikken krulkop, 's ſnijders zoon,
Die, van hetzelfde ſtuk als dat,
Een alleraardigst buisje had.

De vreemdling lachte, en zei: „'k Mag 't lijden,
„ Zoo 't waarheid zijn mogt, wat ik gis;
„ 'k Geef gaarne, wie het moog' beſtrijden,
„ Den ſnijder, wat des ſnijders is.
„ Maar zeg me: uw buurman, meester Lap,
„ Daar ginder, vond het ſtuk te krap;

„ Ei, weet ge dit ook uit te leggen?" —
Trouwhartig nam baas Vink het woord:
„ Och ja, mijnheer! ik zal 't u zeggen.
„ Weet, mijn collega, bij de poort,
„ Heeft (en dat neemt wat, zoo ik meen)
„ Twee groote ſlungels, ik maar één."

Naar het *Hoogd.* J. W. IJNTEMA.

DE LUCHTBALLON.

Wel, Krelis, ga je niet naar ſtad?
Daar is alweêr wat raars te kijken.

Ja, buurman, zoo 'k den tijd maar had,
Of ik dan ook daarheen ging ſtrijken!
Maar breng mij toch eens aan 't verſtand,
Wat is dáár dán wel aan de hand?

Wel, weet je dat niet, (lieve tijd!)
Een wonder, dat elk moet verbazen:
Een bol, *tienduizend voeten* wijd,
En proppens vol met lucht geblazen,
Rijst morgen, zoo de krant niet loog,
Uit Amſtels Park verlicht omhoog.

Maar, buurman, heb je 't wèl verſtaan?
Waar haalt dat volk dien *wind* van daan!

MENGELWERK.

LOFREDE

OP

FREDRIK HENDRIK.

(*Vervolg en slot van bl.* 576.)

FREDRIK HENDRIK, als een bekwaam Veldoverste, die het voorbeeld van MAURITS voor zich had, besloot, den krijg niet verwerender-, maar aanvallenderwijze te voeren. — De eerste toeleg, op *Vlaanderen*, in 1626, mislukte; die op *Grol*, in het volgende jaar, had beteren uitslag. Ten spijt van Graaf HENDRIK VAN DEN BERGE, die vergeefs het ontzet beproefde, ten spijt der wakkere verdediging van den Bevelhebber VAN DULKEN, zag *Grol* zich eindelijk genoodzaakt, voor de standvastigheid en krijgskunde des Prinsen te wijken. Hoe onbeduidend ons, op zulk een' verren afstand, deze verovering schijne, zij moet nogtans aan de tijdgenooten van het grootste belang voor de vrijheid der stroomen en de veiligheid der oostelijke gewesten zijn voorgekomen, daar DE GROOT, hoezeer thans balling, zich verwaardigde, de Geschiedschrijver, en VONDEL, de Bard van dit beleg te zijn.

Twee jaren later besloot FREDRIK HENDRIK, van de algemeene geestdrift, welke de verovering der Zilvervloot in *Nederland* had opgewekt, en van de schaarschheid der middelen, daardoor in *Spanje* veroorzaakt, tot eene gewigtiger onderneming gebruik te maken. De verovering van *'s Hertogenbosch*, eene der sterkste *Brabandsche* steden, die niet voor PARMA's wapenen was bezweken, maar zich uit Godsdienstijver vrijwillig aan den Katholijken Koning had overgegeven, zou thans het proefstuk des nieuwen Veldheers zijn. Dan, zijne kansreke-

ning scheen geheel te zullen mislukken. Het geldgebrek in *Spanje* werd door opbrengsten in de *Spaansche Nederlanden* vergoed; IZABELLA, nog in haren ouderdom de geliefde Vorstin dier landen, vond ontsloten harten en beurzen; — *Oostenrijk*, met *Deenemarken* bevredigd, deed een geducht Leger herwaarts afzakken, ter stijving van *Spanje*, met hetwelk *Frankrijk* zijne geschillen bijleide, zoodat ook van daar geen onderstand te hopen was; — SPINOLA, eindelijk, wiens afwezigheid voor *Spanje* bijna zoo nadeelig scheen als het gemis van een Leger, vond een' waardigen opvolger in den Graaf VAN DEN BERGE, als *Nederlander* zoo geliefd bij de *Waalsche* benden. Nog meer: toen nu MONTECUCULI met veertienduizend *Oostenrijkers* (toenmaals een aanzienlijk Leger) opdaagt, en de *Spaansche* Veldheer, om den Prins van het reeds belegerde *'s Hertogenbosch* af te troonen, tot eene stoute afwending besluit; toen de grond van *Gelderland* en *het Sticht*, jaren lang door geen' vijand ontwijd, den *Spanjaard*, tuk op plundering en brand, in zijn midden ziet; toen *Amersfoord* reeds bezweken is, en *Amsterdam* bedreigd wordt; toen alles den Prinse noopte, eene hagchelijke, onzekere verovering op te geven, en het hart des Vaderlands ter hulpe te snellen, — toen uitte hij die gedenkwaardige taal, des standvastigen mans, des beradenen Veldheers zoo waardig: *Liever wilde ik sterven, dan een beleg verlaten, 't welk reeds zoo veel gekost heeft, en waarvan de eer van den Staat en de mijne afhangt!* Dus bleef FABIUS, gelijk eene dreigende onweêrswolk, op de gebergten hangen; vergeefs poogde HANNIBAL zijn menschelijk hart door de verwoesting van *Italië's* valleijen om te zetten; de *Draler* kende zijn' vijand, en zijne onwrikbaarheid stelde alle diens ontwerpen te leur.

De Veldheer van den Staat zag zijne volharding met den gelukkigsten uitslag bekroond. Vergeefs waren alle aanvallen der *Spanjaarden* tot ontzet; vergeefs het aandringend stroomwater, door den belegeraar zelfs tot zijn voordeel gebruikt; vergeefs de pogingen des dapperen GROBBEN-

BEN-

BENDONKS, en de sterkte der stad; *'s Hertogenbosch* bezweek, en FREDRIK HENDRIK werd nu door de krijgskundigen van zijnen tijd eene plaats naast zijn' Broeder waardig geschat; terwijl zijne schitterende dapperheid zich ook nu zoo weinig verloochend had, dat hij door de Algemeene Staten zelve moest gewaarschuwd worden, zich, en daardoor den Staat, niet te veel aan gevaar bloot te stellen.

Dus moedig, dus gelukkig handhaafde zich *Nederland* onder FREDRIK HENDRIK's beleid, zelfs terwijl het alleen tegen zoo vele vijanden te worstelen had. Doch nu verandert de staat van zaken. Uit het diepste Noorden komt een Held opdagen, door de Voorzienigheid bestemd, om *Oostenrijks* trotschheid te buigen, om de kwijnende *Duitsche* vrijheid op te beuren. GUSTAAF ADOLF landt in *Pommeren*, zegepraalt bij *Leipzig*; viert aldaar, volgens VONDEL's verhevene uitdrukking, waardiglijk het lijkoffer van het uitgemoorde *Maagdeburg*, snelt, met de vlugt des Adelaars, naar den *Rhijn*, naar den *Donau*, en doet den bekrompenen FERDINAND tot in zijne Hoofdstad beven; maar, door WALLENSTEIN's afwending teruggeroepen, ijlt hij met denzelfden spoed naar *Frankenland*, eerlang naar *Sakfen* terug, en duikt bij *Lutzen*, even als een kortstondig, maar schitterend luchtverschijnsel, onder de kimmen; — maar de grond van vrijheid, door hem gelegd, kon niet meer vernietigd worden.

FREDRIK HENDRIK, door zoo veel heldendaden en zoo veel geluk aangeprikkeld, besloot ook met verdubbelde kracht aan zijnen kant den *Spanjaard* te bestoken. Vandaar de schitterende Veldtogt des jaars 1632, de verovering van *Venlo*, *Roermonde* en *Stralen*, en het beleg van *Maastricht*, 't welk FREDRIK HENDRIK, in het gezigt en ten spijt van twee vijandelijke Legers, die tot ontzet waren toegeschoten, veroverde, en waar de *Nederlandsche* Held zijnen persoonlijken moed weder zoo luisterrijk ten toon spreidde. Ziek toch op zijn bed uit-

gestrekt, hoort hij, dat de *Keizerschen*, onder den vreesselijken PAPPENHEIM, een' hoek des Legers bestoken. Hij rijst op, snelt te wapen, vliegt naar de bedreigde plaats, en doet den vijand wijken. Vandaar, eindelijk, de verovering van *Limburg* en al het *Overmaasche*. O! waarom moest de roem, door *Hollands* beschermer in dezen Veldtogt behaald, niet geheel zuiver zijn! Waarom niet den verrader WARFUSÉ met de fierheid van eenen FABRICIUS weggezonden; en waarom van HENDRIK VAN DEN BERGE gevergd, dat hij, nog vóór zijne openlijke wisseling van partij, de ruiterbenden uit de bedreigde plaatsen zou nemen, om den *Nederlander* eene zege en buit zonder zweet of bloed te verschaffen! Ik beken het, hier beschuldigt de zedelijkheid, wier altijd onpartijdige aanklagt ons heilig moet zijn, FREDRIK HENDRIK te luid, om hem vrij te spreken, en een' Held zonder vlekken te willen schetsen, zou eene ongerijmdheid zijn; doch men vergunne mij eene bedenking, die niet alleen, mijns inziens, de schuld van den Prins aanmerkelijk in dit geval verligt, maar ook dienen kan ter beantwoording der anders moeijelijke vraag: Vanwaar, dat, toen in 1635 het Gemeenebest door een Verbond met *Frankrijk* geschraagd, en in krachten meer dan verdubbeld was; toen FREDRIK HENDRIK's pogingen, om *zijn* Vaderland met het Vaderland zijner Moeder door een naauw Verbond te vereenigen, ten volle gelukt waren, — vanwaar, dat alstoen de krijgslust en ijver van FREDRIK HENDRIK schenen te bekoelen, en dat hij in niet éénen Veldtogt meer die wakkerheid ten toon spreidde, welke hem, als veroveraar van *'s Hertogenbosch* en *Maastricht*, eene eeuwige eer in *Europa* verschaft had?

Het is bekend, dat eenheid van gezag en klem van bestuur, reeds van belang in de burgerlijke Regering, volstrekt onmisbare vereischten zijn in den krijgshandel. Wordt een Veldheer in zijne ontwerpen gedwarsboomd, door bevelen van buiten gestremd of belemmerd, zoo staat de bekwaamste aan het lot van den onkundigsten bloot, ontsnappen hem de schoonste gelegenheden, en hij moet, ondanks

danks zichzelven, vaak ontwerpen volvoeren of ſtaken, die hij afkeurt of noodig acht. Wanneer nu vooral zulke lieden, welke, aan de voorzigtige kansberekeningen der Staatkunde gewoon, minder denkbeeld hebben van die oogenblikkelijke gelegenheden, welke de adelaarsblik des Veldheers in een oogenblik overzien en — gebruiken moet; wanneer dezen benevens dien Veldheer aan het hoofd van een Leger geſteld worden, zoo kan het naauwelijks anders, of de Staat, die hen bezigt, zal zich meer door de ſtremming der krijgsverrigtingen belemmerd zien, dan hij uit hunne zending voordeel meende te rapen. Een merkwaardig voorbeeld hiervan heeft de nieuwſte Geſchiedenis ons in de krijgsverrigtingen van dien doorluchtigen *Oostenrijkſchen* Held, den Aartshertog KAREL, opgeleverd, wiens ontwerpen, telkens door den Hofkrijgsraad beſnoeid of gedwarsboomd, hem te meermalen mismoedig het bevel deden neêrleggen. Schier eveneens was het geval met FREDRIK HENDRIK. De Republikeinſche voorzigtigheid, die niet zelden in argwaan ontaardt, gaf hem op bijna alle zijne togten *Afgevaardigden te velde* mede, die op alle 's Veldheers daden het oog moesten houden, en dezelve naar de bedoelingen hunner Meesters, de Staten, geleiden. Zelve geene krijgslieden zijnde, en de Oorlogskunst op zijn hoogst uit eene twijfelachtige *Theorie* kennende, aarzelden zij, bij alle eenigzins ſtoute ondernemingen, met hunne onmisbare toeſtemming. Eenmaal, toen FREDRIK HENDRIK, in 1631, eene onderneming op *Duinkerken* voorhad, duwden zij hem, na eene lange woordenwisſeling, de bitſe taal toe: *Dat hij den Staat geen goed hart toedroeg, en dien, zonder bedenking, aan zijnen roem zou opofferen.* Voorzigtig moge zulk een toezigt zijn, en, hetgeen zeer veel afdoet, het moge menſchenbloed ſparen, maar voor alle ontwikkeling van Veldheers-talenten is het doodelijk, en belet elke onderneming, die de dagelijkſche ſleur, ook maar der toenmalige Oorlogen, te buiten ging. Mogen wij dan aan FREDRIK HENDRIK alleen het goed onthaal van WARFUSÉ, en de lage voorwaarden wijten, die men van den Graaf VAN

DEN BERGE bedingen wilde? Straalt hierin niet duidelijk de koopmansgeest door; die, ten minften prijze en op de veiligfte manier, de meeste *materiële* winst zoekt; en herkennen wij hier niet meer den burger der *Hollandſche* koopſtad, dan den Broeder en kweekeling van MAURITS? Mij ten minſte ſchijnt deze daad meer aan de Afgevaardigden te velde, dan aan den Prins te moeten worden toegeſchreven.

Dezelfde handelgeest belemmerde den Veldheer ook nog op eene andere wijze. Zijne herhaalde aanſlagen op *Antwerpen* mislukten juist altijd; terwijl hij, wien men niet ongepastelijk den naam van *Stedendwinger* zou mogen geven, zoo ſchaars voor andere vestingen het geluk tegen zich had.. De grond hiervan lag bij onszelven. Een *Amſterdamsch* koopman, door hem beſchuldigd, *Antwerpen* met eene verbazende menigte buskruid voorzien te hebben, beleed zulks ſtoutelijk, met bijvoeging der bekende taal: *Zelfs de vaart door de Hel zou ik voor winst niet ontzien, en er mijne zeilen aan wagen!* Dit ruwe antwoord moge de drijfveren van een groot gedeelte der toenmalige *Amſterdamſche* kooplieden kenſchetſen; maar de verlichte Regering dier ſtad werd gewis door verder uitziende beweeggronden, dan die van oogenblikkelijk voordeel, gedreven. Zij beſchouwde de duizelingwekkende hoogte, tot welke hare ſtad, ſedert eene halve Eeuw, door den val van *Antwerpen* was opgerezen; het kon haar niet ontgaan, dat de bemagtiging dier ſtad door den Staat, en dan tevens de heropening der *Schelde*, den pas zoo hoog geklommenen handel der nieuwe Wereldſtad door den vernieuwden bloei der oude mededingſter moest ondermijnen. Vandaar de openlijke of heimelijke tegenkanting van *Amſterdam* tegen alle ontwerpen, welke de verovering van *Antwerpen* konden begunſtigen; vandaar althans de ſtrafſeloosheid, of zelfs begunſtiging, die het zijnen ingezetenen verleendé, die deze verovering, door hulp aan den vijand, konden vertragen.

Eene derde, hiermede misſchien naauw verbondene, bron van 's Prinſen gedwongene werkeloosheid was de ka-

karige onderstand, dien hij tot den Oorlog van den Lande genoot. Het geluk der *Oost-* en *Westindische* Maatschappijen, de onsterfelijke daden onzer Zeehelden bezielden aller gemoederen met geestdrift voor de Zeemagt; de Staten spanden dus alle krachten in, om deze uit te breiden; en vandaar, dat de Landmagt dikwerf verzuimd werd. In 1630 wilde men, na een' gelukkigen Veldtogt, maar te midden des Oorlogs, een gedeelte des Legers afdanken. Vandaar, dat de Prins eenmaal, toen gebrek, of liever geweigerde betaling van penningen, hem, eenen geheelen Veldtogt door, werkeloos had gehouden, in arren moede uitriep, *dat hij het rappier wel zou mogen neêrleggen, indien men hem niet beter ondersteunde.* Hadde FREDRIK HENDRIK de woeste drift van zijnen Zoon, WILLEM II, of de onbuigzaamheid van zijnen Kleinzoon, WILLEM III, bezeten, die ontevredenheid zou in daden zijn uitgebarsten; het geweld en de Burgerkrijg, welke in 1650 den Staat van zoo nabij bedreigden, of de onophoudelijke twisten met *Amsterdam*, die in 1683 en later zoo veel verwijdering baarden, waren nu reeds ontvlamd. Maar de goede Zoon van LOUISE DE COLIGNY gaf zijn ongenoegen slechts door woorden te kennen; hij wist, dat die zelfde kooplieden, zoo achterlijk, als het veroveringen gold, met leeuwenmoed strijden zouden, als het heil of behoud des Lands in de waagschaal lag, en — hij offerde den schitterendsten krijgsroem aan de tranen op, die hij wist, dat de *Nederlander* op zijn graf zou plengen.

Eene laatste oorzaak der langdurige reeks van vruchtelooze togten zoeke men juist in die zelfde oorzaak, welke het tegendeel scheen te moeten voortbrengen, — in de gemeenschappelijke werkzaamheid der Bondgenooten. Men kent, ook in onze tijden, de *Coalitiën*, slechts op oogenblikkelijk belang gegrond, en derzelver nutteloozen uitslag; men heeft, ook in vroeger' tijd, te meermalen gezien, dat verschil van bedoelingen, plans en inzigten de heerlijkste ontwerpen van vereenigde Legers te leur gesteld hebben. De grootste Veldheeren voerden altijd

bevel, of flechts over de troepen huns volks, of althans over legers, die geheelenal van hunne wenken vlogen. Toen dus het *Franfche* leger in 1635 zich met de *Staatfchen* vereenigde, toen een geheel onafhankelijk, magtig Rijk, eershalve, den Prinfe het oppergezag wel wilde toevertrouwen, was toch de klem van dat oppergezag niet genoeg in zijne handen, om dien fchitterenden uitflag te kunnen verwachten, welken zich velen voorfpelden, die den blakenden *Franfchen* moed gepaard zagen met *Hollandfche* volharding en koelbloedigheid en FREDRIK HENDRIK's oorlogstalenten. Het was een verbond *op gelijken voet*, en het had daarvan de natuurlijke gevolgen; waar het op ftrijden aankwam. De Prins was nog niet overleden, toen de vriendfchap der twee Mogendheden reeds aanmerkelijk bekoeld was.

Niet zóó werkeloos waren nogtans ook deze laatfte jaren van 's Prinfen oorlogsbeleid, dat men daarin niet meer dan eens den HERKULES herkende, die de knods hernam. *Rijnberk* (1633), het fterke *Breda*, welks overwinning SPINOLA vereeuwigd had (1637), *Sas van Gent* (1644) en *Hulst* (1645) bukten voor ORANJE, en verzekerden voor den Staat de vaart op den *Rhijn* en de *Schelde* en den vrijen voet in *Brabant*. Niet ééne ftad, die vóór 's Prinfen Stadhouderfchap aan den Staat behoord had, was denzelven bij het einde des Oorlogs ontwrongen; maar eene menigte belangrijke veroveringen, de Meijerij van *'s Bosch*, de Baronij van *Breda*, drie vierden van *Staats-Vlaanderen*, *Maastricht*, het land van *Overmaze*, en een aantal fteden aan den *Nederrhijn*, met den Staat vereenigd of *militair* bezet, verkondigden 's Prinfen moed, beleid en krijgskunde.

Aan dezen moed, deze krijgskunde, die de Prins als *Kapitein-Generaal* ontwikkelde, gelijk aan gindfche gematigdheid en wijze verdraagzaamheid, die hij als *Stadhouder* ten toon fpreidde, danke men dan ook grootendeels den fchitterenden bloei van *Nederland* onder zijn beftuur. Het heeft meer gelukige tijdperken gezien. Toen DE RUITER twee groote Koningrijken, tot driemaal toe,

toe, de trotsche vlag deed strijken; toen onze Helden de *Engelsche* vloot ter reede van *Chatham* verbrandden; toen onze Stadhouder zich met eene *Hollandsche* vloot op den troon van dat zelfde *Engeland* plaatste, en wij *Zweden* en *Deenemarken* de wet voorschreven, — toen was onze rol in *Europa* misschien nog luisterrijker. Toen, na den *Akenschen* Vrede, in dertigjarige ongestoorde rust naar binnen en buiten, onze schatten jaar op jaar zich opeenstapelden, ons krediet, zoo 't scheen, onwankelbaar vestigden, en 's Lands schatkist tot overloopens vulden, toen was gewis onze inwendige welvaart aanzienlijker. Maar de *harmonie* van beiden, eendragt en rust van binnen en hooge achting in *Europa*, door steeds klimmende magt, bezittingen, rijkdommen, en vooral door onkreukbare trouw en hooge zedelijkheid in handel en wandel geboren, deze zag, schier uitsluitend, het tijdperk van FREDRIK HENDRIK. Immers het tijdvak van DE WITT en DE RUITER, 't welk *Nederlands* vloten keer op keer zag zegevieren, moest tevens die binnenlandsche stormen verduren, welke, met buitenlandschen Oorlog vereenigd, den Staat in 1672 op den oever des ondergangs bragten. Toen onze Staat, in de achttiende Eeuw, in vrede en overvloed misschien meer dan immer bloeide, verslapte toch juist daardoor de zenuw van nationale welvaart, — hooge moed, mannenkracht en zelfvertrouwen; zoodat de Natie in het laatst dier Eeuw alle veerkracht verloren had, uitgezonderd tot armhartig, doelloos wroeten in hare eigene ingewanden. Maar beschouwen wij het bestuur van den besten der Stadhouderen; verplaatsen wij ons te dien einde omstreeks het jaar 1640. *Nederland* is thans, door de aanwinst eens geduchten voormuurs langs de *Maze*, ten Oosten, gelijk door *Breda* in het midden, door de *Zeeuwsche* stroomen en Helden ten Westen, genoegzaam beveiligd; men behoeft niet meer om lijfsbehoud te vechten; men kan aan schavergoeding op den gemeenen vijand denken. En welk een onmetelijk veld biedt zich daartoe aan! Het geheele Rijk van den Monarch, in wiens gebied de Zon niet onderging, staat voor *Nederlands*

Zeehelden open. Overal zwicht de kwijnende magt van den verflapten *Kastiliaan*, van den *Portugees*, moedeloos door onderdrukking, voor de driekleurde Staten-vlag. Het pas geftichte, maar jaar op jaar aangroeijende *Batavia* is reeds het middelpunt des handels van *Oostindië*; geheel *Java* gehoorzaamt onzer Maatschappije, die, met den Koning van *Candy* vereenigd, ook op *Ceilon* meer en meer voet wint, door de verovering van *Malacca* tot het oostelijk Schiereiland van *Indië* den toegang verkrijgt, en, door de omwenteling van 1639, de *Portugezen* uit *Japan* verdringt, welks voordeelige handel federt alleen den *Nederlander* openftaat. De bezetting van het eiland *Formofa*, op *China's* Oostkust, opent den weg tot handel met dat Rijk, het meest bevolkte der wereld, en, na *Indostan*, het best voorziene van keurige natuurfchatten. — Maar ook de jongere zuster der *Oostindifche* Maatfchappij, de *Westindifche*, ftreeft hare mededingfter, zoo niet te boven, althans zeer na op zijde. Reeds heeft, twaalf jaren vroeger, de groote Zeeheld PIETER PIETERSZ. HEIN de *Spaanfche* Zilvervloot, zelfs in de havens van *Cuba*, genomen, en kort daarna zijn roemrijk leven, in den fchoot der overwinning, voor den Staat gelaten. Het rijke *Brazilië*, federt de goud- en diamanten-mijn der *Portugezen*, en toen reeds het voornaamfte katoen- en fuikerland, is grootendeels in handen der Maatfchappij; *Olinda* en bijna de geheele kust, tot *St. Salvador*, erkennen haar gezag; *St. George del Mina*, op de kust van *Guinéa*, en de eilanden *Curaçao*, *St. Euftatius* en *Saba*, zijn door hare benden bezet, en tot Volkplantingen aangelegd; gelijk mede, doch zonder bloedftorting, *Nieuw-Nederland* in *Noord-Amerika*, welks hoofdplaats, *Nieuw-Amfterdam*, de moeder wordt van het fcheeprijke *Nieuw-York*, federt door zoo menigen band met *Holland* verbroederd. Meer dan eens hadden *Nederlandfche* fchippers den Aardbol omgezeild, en, door ondernemingen tegen de moordenaars der *Indianen*, de fchim van ATABALIBA verzoend. TASMAN, die vroegere COOK, wiens verdienften *Europa* vergeet, terwijl het zij-

zijnen *Engelschen* navolger vergoodt, — TASMAN opent, door de ontdekking van *Nieuw-Holland*, *Nieuw-Zeeland*, de eilanden *Amsterdam*, *Rotterdam* en *Middelburg*, een geheel nieuw veld voor de Aardrijkskunde. Intusschen deed de telkens aangroeijende Koophandel *Amsterdam* en *Rotterdam*, de bloeijende Fabrijken *Leyden* en *Haarlem* aanmerkelijk in bevolking en grootte toenemen. *Het geheele prachtige gebouw van* Hollands *nijverheid in Fabrijken en Koophandel*, (zegt de grootste Geschiedönderzoeker van onzen tijd, HEEREN (*)) *onder de baniere der Vrijheid in dit tijdperk voltooid*, *vertoonde een zoo schitterend gezigt*, *dat de nijd der naburen weldra daardoor werd opgewekt*. Dan, geene Natie van *Europa* had nog de magt ter zee, dien nijd door daden te toonen; de scheepsbouw zelfs van dat werelddeel ging nog grootendeels door de handen der onzen.

Misschien zullen velen deze opgave hier voor kwalijk geplaatst houden, en den Schrijver verdenken, als riep hij, uit gebrek aan stoffe, de daden van anderen te hulp, om het tafereel van zijnen Held behoorlijk te stofferen. Maar droeg dan de Stadhouderlijke Regering van FREDRIK HENDRIK, door hare voorbeeldige gematigdheid in geloofszaken, niet veel tot aanmoediging des koophandels bij? Wat was het toch, 't welk *Antwerpen*, weleer de grootste koopstad van *Europa*, van die hoogte deed vervallen? Vervolging en geloofsdwang. Waardoor verhief zich *Amsterdam* in de plaats van *Antwerpen*? Door vrijheid van geweten. En zou die zelfde oorzaak niet dezelfde werking voortgebragt hebben? Zou eene voortdurende, en uit den aard der zake steeds verzwaarde, verdrukking, zoo wel van de *Dissenters* onder de Hervormden, als van de Roomschgezinden, die vereeniging van allerlei Volken in de muren van *Amsterdam* niet belemmerd hebben, welke onder FREDRIK HENDRIK's vaderlijk bestuur bij-

(*) *Handbuch der Geschichte des Europäischen Staatensystems und seiner Colonien*, 2 *Ausgabe*, *S.* 191.

bijna den hoogften top bereikte? (*) En wat de heldendaden ter zee betreft: moesten 's Lands verdedigers op den Oceaan niet geprikkeld worden door den roem hunner wapenbroeders te lande, der veroveraars van *Grol*, *'s Bosch*, *Wezel*, *Maastricht* en *Breda*?

Misfchien mag men een ander, voor *Nederland* nog roemrijker, verfchijnfel in deze Eeuw ten deele ook aan 's Prinfen voorbeeld toefchrijven. *Nederlands* grootheid was niet alleen die der wapenen; dit zou het met vele, zelfs barbaarfche, Volken gemeen gehad hebben; het was voornamelijk die der zeden. Hoe eenvoudig waren die van den *Hollander* nog, te midden zijner magt in het Oosten en Westen! Spaarzaamheid, werkzaamheid, een taai geduld, gepaard met een' ondernemenden geest, mannelijke fierheid in gedachten, daden, gefchriften en zelfs in de taal, kuischheid, huwelijkstrouw, matigheid, hartelijke Godsdienftigheid, — zie daar zoo vele deugden, welke dit tijdperk boven alles tot de gouden Eeuw van *Nederland* verheffen. Doch zou dit, in dien graad, het geval geweest zijn, wanneer een dartel Hof, in 't klein zoo wulpsch en verkwistend, als dat van LODEWIJK XIV in het laatst dezer Eeuwe in 't groot was, de zeden des volks had bedorven? *Naar 's Vorften voorbeeld*, zegt de Dichter, *regelt zich elk*; en de ondervinding van *Frankrijk*, in het laatst der zeventiende en het begin der achttiende Eeuw, onder het beruchte Regentfchap, heeft dit ten klaarfte bewezen. Maar, tot geluk van *Nederland*, zag het, in het fchitterendst tijdvak van zijnen bloei, een' man aan 't roer, die, hoezeer zijns ondanks gehuwd, nogtans onwankelbare trouw en liefde aan zijne Echt-

(*) Dat FREDRIK HENDRIK niet flechts omtrent de Remonftranten, maar ook omtrent de Roomschgezinden, verdraagzaamheid behartigde, ziet men uit het verwijt, 't welk hem te *Groningen* door eenige zijner tegenftanders in de keuze van een' Stadhouder gedaan werd, *dat hij niet zuiver was in den Godsdienst, en de Paapfchen te zeer begunftigde.* Volgens het gezegde van een' *Franfchen* Afgezant, was hij hun bij uitftek genegen.

Echtgenoote betoonde, waarvan alle de gedenkstukken dier Eeuw, benevens zijn uiterste wil, getuigenis dragen. Was hij een goed Echtgenoot, niet minder was hij een teeder Vader, in die mate zelfs, dat hij den uitersten wil zijns Broeders ter zijde stelde, om zijne Dochter, de Keurvorstin van *Brandenburg*, te bevoordeelen. Wij prijzen dit niet; schoon het in den Vader misschien te verschoonen zij, dat hij een erfgoed, door zijnen arm verdedigd en vergroot, liever in de handen der zijnen, dan in die eener zijlinie van zijn Huis, wenschte te zien. — Zoo behoefde dan FREDRIK HENDRIK niet te blozen, wanneer hij, in de Staatsvergadering, den eerwaardigen Raadpensionaris CATS ter zijde stond, die nog meer als Mensch dan als Dichter onze bewondering verdient, of liever, wiens eenvoudige, onschuldige, reine ziel zichzelv' en zijne tijdgenooten in de gedichten, die wij van hem bezitten, meer nog dan in zijne beeldtenis heeft afgedrukt.

De naam van CATS herinnert ons de gouden Eeuw onzer Letterkunde, die juist ook in het tijdvak van FREDRIK HENDRIK viel. Hoe uitnemend stemde dezelve met *Nederlands* grootheid in het staatkundige en zedelijke overeen! Verbeelden wij ons, ter meer zinnelijke aanschouwing hiervan, eenen beschaafden *Franschman*, die letterkundige grootheid op prijs weet te schatten, en die, het zij uit staatkundige redenen, of slechts vermaakshalve, zich herwaarts vervoegt. Reeds bij de intrede in het Vaderland, te *Dordrecht*, had CATS, die met kinderlijke eenvoudigheid eene hooge mate van wellevendheid en grondige kennis aan uitheemsche talen, vooral aan de *Fransche*, vereenigde, hem bij ANNA ROEMERS, ANNA MARIA SCHUURMANS en MARGARETHA GODEWIJK kunnen inleiden. Hoe zou de verwondering des vreemdelings niet ten top gerezen zijn, wanneer hij, in een landje, zoo vaak dóór den onkundigen buitenlander voor plomp en ruw versleten, drie juweelen der schoone sekse gevonden had, niet minder uitmuntende door strenge deugd, dan door gaven der ziel en bekwaamheden! In *den Hage* had HUYGENS voor den letterlievenden jonge-

geling den onuitputtelijken rijkdom van zijn welig vernuft kunnen ten toon spreiden, en hem in kennis brengen met de *Amsterdamsche* Dichtschool. Hij had hem, nu reeds met liefde voor de rijke schatten onzer tale vervuld, die geestrijke zittingen van het huis te *Muiden* kunnen doen bijwonen, waar niet, zoo als in de vermaarde zamenkomsten bij NINON, deugd en schaamte met voeten getrapt, maar gehandhaafd werden; waar elke maaltijd, door het vernuft van HOOFT, de zoete stem, het snarenspel en somtijds het kunstvermogen van TESSELSCHADE, de geleerdheid van VAN BAERLE en de oorspronkelijke geestigheid van HUYGENS gekruid, ook in de volgende dagen nog een' aangenamen nasmaak achterliet. Op de terugkomst kon de jonge *Franschman*, in een treffend contrast met dien zetel der Musen, het gewoel van *Amsterdam* beschouwen, de rijzende Wereldstad, waar alle Volken eene vreedzame stapelplaats vonden, en waar *de* Formosaan *verwonderd was den* Irokees *te ontmoeten;* hij kon daar den donder van het geschut de verovering der Zilvervloot, of die van *Brazilië*, of *Malacca*, of de vernieling der *Spaansche* vloot in *Duins* hooren verkondigen. Met HUYGENS naar *den Hage* teruggekeerd, kon hij in den dagelijkschen omgang ten huize van dien Staatsdienaar, zoo wel als bij den Prins, eene waarheid bevestigd zien, die hem reeds te *Dordrecht* en op het huis te *Muiden* moest getroffen hebben, dat de zuivere zeden der Natie de Vrouwen tot eenen trap van pligtsbetrachting, in de schoonste overeenstemming met beschaving, verhieven, die slechts aan weinige Natiën ten deel viel, en tevens, door de natuurlijkste wederwerking, aan de Mannen de hoogste mate van huisselijk geluk bezorgde. SUSANNA VAN BAERLE, CHRISTINA VAN ERP, en later ELEONORA HELLEMANS, waren voor HUYGENS en HOOFT ware gezellinnen des levens; en de zuiverheid van zeden was zoo wèl gevestigd, dat de gemeenzaamste omgang dier twee puikvernuften met TESSELSCHADE, of die van CATS met ANNA ROEMERS, niet de minste smet, of op hen, of op die edele Vrouwen,

kon

kon werpen. o Zalige zelfbewustheid onzer Vaderen! waart gij, te gader met hunne deugd en kracht, ons altijd onverzwakt bijgebleven! — Maar de jonge vreemdeling had nog meer te bewonderen. Hij kon bij de opening van den *Amsterdamschen* Schouwburg tegenwoordig zijn, toen de *Gijsbrecht* het eerst met zijne heerlijke reijen vertoond werd; hij kon den Dichter in persoon leeren kennen, en zijne edele Krijgs- of stoute Lierzangen, zijne snerpende Hekeldichten of sommige zijner verhevene Treurspelen uit zijnen mond hooren voorlezen. Hij kon den somberen, verhevenen REMBRAND, den naauwkeurigen DOUW, den vrolijken STEEN, den natuurlijken POTTER en OSTADE (en hoe vele anderen nog!) in hunne werkplaats bezoeken, en de vertrekken der aanzienlijken met hunne meesterstukken om strijd zien versieren; terwijl hij de bekwame Plaatsnijders en Etsers kon leeren kennen, die het genot dier meesterstukken, hoezeer in eene geringere mate, toch veel meer algemeen deden worden. De stichting van het meesterstuk der Bouwkunst, *Amsterdams* Raadhuis, kon hij door JACOB VAN KAMPEN zien beginnen. Te *Leyden*, die zetel der Musen, kon hij door de GRONOVIUSSEN, de HEINSIUSSEN en VOSSIUSSEN aldaar de Ouden hooren verklaren, wier werken hem de ELZEVIERS in eene gekuischtheid, eene netheid en sierlijkheid aanboden, waarvoor zelfs de kunst zijner landslieden, de STEPHANUSSEN, moest zwichten. De Aardrijkskunde, door *Nederlands* Zeevaarders in de beoefening zoo zeer uitgebreid, kon hij in de prachtige Kaarten van BLAUW ook bespiegelend leeren kennen; en de reis van dezen vreemdeling, hoezeer niet uit *Scythie* naar *Griekenland* verplaatst, kon nog genoegzame stof voor de behandeling van eenen tweeden BARTHELEMY opleveren.

Dit denkbeeld is wel voor het grootste gedeelte, doch niet geheel, eene vinding. Er vertoefde hier sedert den jare 1629 een *Franschman*, die, wel is waar, niet met onze Letterkundigen omging, maar die, in eene diepe eenzaamheid, te midden van *Amsterdam*, de menigte, die

om

om hem heen zweefde, of niet, of met de grootste onverschilligheid aanzag, die het verblijf in deze Wereldstad boven dat van een bekoorlijk buitengoed onder *Frankrijks* milden Hemel verkoos, en die, te midden van het *Amsterdamsch* gewoel, de Wijsbegeerte aan de kluisters ontwrong, die haar sedert duizend jaren bekneld hielden. Deze man was DESCARTES. Hooren wij uit zijnen mond, vrij van Nationale vooringenomenheid, de schoonste lofspraak van *Holland*, onder het bestuur van FREDRIK HENDRIK! „Op welke plaats der Wereld zult gij toch, „ (schreef hij aan BALZAC) gemakkelijker dan hier, „ alles vinden, wat de ijdelheid kan behagen, of den „ smaak streelen? Is er wel een land op Aarde, waar men „ vrijer is, waar men geruster kan slapen, waar men min- „ der gevaren te vreezen heeft, waar de wetten beter te- „ gen de misdaad waken, waar vergiftiging, verraad, „ lastering minder bekend, en waar, in één woord, meer „ sporen van de gelukkige en vreedzame onschuld onzer „ Vaderen overig zijn?"

De man, die dit schreef, die niet dan eene geruste verblijfplaats in *Holland* begeerde, deze man — wij blozen om onze Natie, terwijl wij dit schrijven, — werd in *Holland* vervolgd. De woede van eenen kettermaker, VOETIUS, die uitmuntend tot *Spaanschen Groot-Inquisiteur* zou gevoegd hebben, verontrustte den vreedzamen Wijsgeer sedert 1639. Met eene standvastigheid, eener betere zaak waardig, hield de godgeleerde vervolger niet op, lasteringen, blaauwboekjes, en ook eindelijk den *wereldlijken arm*, tegen den onschadelijksten aller Wijsgeeren te gebruiken, dien hij beurtelings voor *Jezuit*, *Pelagiaan* en *Godverzaker* uitkreet. Reeds was men bereid, het regtsgeding van den Wijsgeer op te maken, toen deze, van zijn dringend gevaar verwittigd, tot den *Franschen* Afgezant zijne toevlugt nam, die zich op zijne beurt tot FREDRIK HENDRIK keerde. De Prins, reeds gewoon tegen de *Hydra* der Onverdraagzaamheid te worstelen, sprak deze keer, nu het een' vreemdeling gold, uit de volheid van

zijn

zijn gezag, en de reeds vergevorderde Regtshandel werd afgebroken (*).

FREDRIK HENDRIK, die dus een' man voor de Wetenschap redde, die haar overdierbaar was, beminde ook de Letteren. CESAR's *Gedenkschriften* waren zijn handboek, waarmede hij zijne talenten als Veldheer volmaakte. Het meesterstuk onzer taal, HOOFT's *Historien*, had hij, reeds vóór de uitgave, gezien, en hij betuigde den voortreffelijken Schrijver in persoon, *dat hij 't bondig vond, nevens andere redenen* (†), die HOOFT's zedigheid hem gebood te verzwijgen, maar die zekerlijk eene lofspraak behelsden, geëvenredigd aan de waardij van dit gedenkstuk ter eere onzer Vaderen en onzer Letterkunde. Dat deze taal van den Vorst geene pligtpleging was, blijkt daaruit, dat hij juist het uitstekend kenmerk van den stijl des Drossaards, *bondigheid*, daarin onderscheidde en op prijs wist te stellen.

Maar, de Prins ondersteunde toch VONDEL niet, wiens verhevene liederen zijne daden vereeuwigden! Hij droeg, door bescherming of aanmoediging, weinig of niet bij tot den bloei dier Letterkunde, welke vooral in zijnen tijd zoo heerlijk prijkte! — Het is waar, VONDEL genoot geene bemoediging van FREDRIK HENDRIK voor de onsterfelijke zangen, die hij hem toewijdde. Maar, hij was ook nog niet de verarmde, door het wangedrag eens zoons in diep verval geraakte man, die zich naderhand met een' schralen post in zijne woonplaats voor stellig gebrek moest behoeden; hij was nog een man uit den burgerstand, die geen' dadelijken onderstand behoefde. Dat het den Prinse zoo min aan gevoel voor de Poëzij als voor den Prozastijl ontbrak, blijkt reeds daaruit, dat hij zich 's Dichters *Palamedes* door VAN DER MYLE in een geheim vertrek

(*) THOMAS, *Eloge de* DESCARTES, *Par.* 1773. (*Oeuvres*, *Tom. IV.* p. 125—129. 152—154.)

(†) HOOFT, *Opdragt der Ned. Historien aan* FREDRIK HENDRIK, (1656) bl. 3.

trek deed voorlezen, en daarin, ſchoon blijkbaar niet tot eer van zijn Huis ſtrekkende, veel genoegen ſchepte (*). Het is waar, FREDRIK HENDRIK droeg weinig bij tot aanmoediging van *Hollands* rijzende Letterkunde. Maar zij, in de ſtormen der omwenteling geboren, door den zonneſchijn des zegevierenden, gelukkigen Staats gekoesterd, gerijpt en veredeld, behoefde die aanmoediging niet, welke ſlechts dàn noodzakelijk is, wanneer geene natuurlijke oorzaken den geest eener Natie verheffen. De *Piſang*, die onder den guren, benevelden *Noordſchen* Hemel eene ſtookkas behoeft, groeit, zonder kweeking, onder den invloed der keerkringszon, in *Indië's* velden van zelve. En aardde dan wel deze mindere aanmoediging der Letterkunde door den Prins ooit in onverſchilligheid uit? Heeft het bijgebragte wegens HOOFT'S *Geſchiedeniſſen*, wegens VONDEL'S *Palamedes* niet reeds getoond, dat FREDRIK HENDRIK, zoo veel hem hoogere bezigheden toelieten, gaarne een uur van uitſpanning aan de fraaije Letteren wijdde, en zeer wel hare *beste* gewrochten wist te onderſcheiden? Voegen wij hierbij, dat HUYGENS, die zelfs aan HOOFT den voorrang in oorſpronkelijkheid en krachtige taal kon betwisten, een van 's Prinſen voornaamſte gunſtelingen, ja dat hij zijn vriend was. Verwonderen wij ons dan niet, dat FREDRIK HENDRIK de mildheid van AUGUSTUS niet bezat; hij behoefde de gekochte gunst der Muſen niet, om een Driemanſchap vol gruwelen uit te wisſchen! De lof, dien zij hem gaven, was edel, was ongedwongen, was eens vrijen Volks waardig; de Dichter, terwijl hij den verdediger des Vaderlands en den beſlechter der inlandſche veeten bezong, was ſlechts de tolk zijner Natie.

Het is dus onbetwistbaar, dat de bloei van *Nederland* onder FREDRIK HENDRIK'S beſtuur niet onafhankelijk was van zijne verdienſten; het is zeker, dat hij, en als gematigd, vredelievend Stadhouder, en als heldhaftig Veldheer des Staats, aan zijne ſchoone zinſpreuk: Pa-

(*) BRANDT, *Leven van* VONDEL, bl. 24.

Patriæque Patrique, (*voor mijn Vaderland en voor de schim mijns Vaders!*) volkomen voldeed. Want, hoezeer door de zachte LOUISE tot goedaardigheid gestemd, hoezeer onder het oog van den grooten HENDRIK tot de edelste Vorstendeugden aangespoord, hoezeer onder MAURITS in de school der Helden volmaakt, was het toch boven alles zijn *Vader*, wien hij zich ter navolging voorstelde, wiens beeld hem onophoudelijk voor den geest zweefde. En wie heeft *dien edelen, eenigen man voor dat eenige tijdsgewricht, die alleen vermogt bijeen te houden hetgeen steeds uiteenspatten wilde, die zoo veel met zoo weinig uitregtte* (*), wie heeft hem meer geëvenaard, dan zijn tweede Zoon? Dezelfde gematigdheid en verdraagzaamheid in het godsdienstige; dezelfde zucht tot bewaring der binnenlandsche eendragt; dezelfde stilzwijgendheid en bedektheid, die vooral ten tijde der vervolging bleek, toen het den edelen man moeite genoeg moest kosten, zijne gevoelens voor de verdrukten, tot hun eigen welzijn, in de borst te smoren tot betere tijden, die ontwikkelen konden; dezelfde bedaardheid en voorzigtigheid in het nemen van een besluit; dezelfde onwrikbare standvastigheid in deszelfs uitvoering; dezelfde zucht, om de grootheid van zijn Huis, alleen langs den veiligsten weg, liefde der ingezetenen, te bevorderen; dezelfde genegenheid voor *Frankrijk* en mindere verkleefdheid aan *Engeland*, eene genegenheid, die den Staat gedurende zijn Stadhouderschap veel grootere voordeelen bezorgde, dan gedurende het bewind van zijn' Vader; eindelijk dezelfde moed, gepaard met beter krijgsgeluk, 't welk ten laatste den fieren *Kastiliaan* tot volledige erkentenis der *Nederlandsche* vrijheid noopte, iets, 't welk MAURITS nooit gelukt was: ziedaar zoo vele trekken van overeenkomst, ontleend uit den vaderlandschen Geschiedschrijver, wiens bedaarde pen zich zoo bij uitstek zelden in lofspraken toegeeft; trekken, welke FREDRIK HENDRIK den eer-

(*) HEEREN, *Handbuch des Europ. Staatensystems*, §. 118.

eerbied en de liefde der ingezetenen verschaften, en hem, ook bij den buitenlander, dezelfde bewondering zouden verschaft hebben, die algemeen het deel zijns Vaders is, zoo niet de veel grootere hinderpalen en zwarigheden, tegen welke deze te worstelen had, de onweders, die over zijn hoofd losbraken, ook het beeld van den Held in een veel grootscher, treffender licht hadden vertoond, dan dat van FREDRIK HENDRIK, die zich gedurende zijn meer dan twintigjarig bestuur doorgaans in de zon van voorspoed mogt verblijden, wiens tegenheden althans, in het reeds *gevestigde* Gemeenebest, niet te vergelijken waren bij die van den *Zwijger*, die den Staat onafhankelijk moest *doen worden*. Doch zouden wij daarom ondankbaar zijn tegen de groote schim van hem, die het gebouw van den Staat, door zijnen Vader opgetrokken, *gedekt, en de voorhoven met metalen muren bevestigd heeft, alles onder 't gedurig rammeijen des vijands op 't onbestorven metselwerk ?* — die (zoo ons zwak penseel het beeld van eenen HOOFT mag vervolgen) den doodelijken twist, tusschen de bewoners van het pas verrezene slot ontstaan, die dreigde de poorten voor den vijand open te zetten, gesust, en allen weder als met éénen geest heeft bezield, tot bewaring en uitbreiding van dat trotsche gebouw, hetwelk nog bij zijn leven, meer dan ooit vroeger of later, den Volken als het meesterstuk van taai geduld, volharding, nijverheid en kunst in de oogen schitterde ? — O neen! maken wij ons niet aan deze ondankbaarheid schuldig; vereeren wij den beminnelijken Zoon van WILLEM DEN EERSTEN en LOUISE DE COLIGNY, en beschouwen wij het als een bewijs zijner hooge waarde, dat zijne éénige vijanden in ons Vaderland tevens de vijanden van verdraagzaamheid, vrijheid, verlichting, menschelijkheid en alle verbetering, — dat het de afzigtige Apostelen der duisternis zijn!

HET

HET LEVEN EN DE WANDELINGEN VAN MEESTER MAARTEN VROEG.

XVI.

Uit zijn Leven; verzinsel en waarheid.

Ik heb wel eens hooren zeggen, dat men in de ſpelen van het kind de ruwe ſchets ziet van het mannelijk leven, gedurende de jongelingsjaren meer en meer uitgewerkt. Maar, hoe ſchoon en krachtig eindelijk het beeld moge worden, wij roepen ons die eerſte ſchets altijd, met het levendigst welgevallen, vóor den geest. Het is mij ook zoo gegaan. De grond van mijnen geheelen levensloop was wandelen. Maar die wandelingen kregen hoe langer hoe hooger beteekenis. Eerst wandelde ik met vader de ſtad rond, geduldig zijn rad draaijende. Vervolgens liep ik, met mijne ſcheermesſen in den zak, de klanten van mijnen meester rond, om hunne baardjen in orde te houden. Ik rekende mij toen zoo verre boven mijnen vorigen ſtand verheven, als het verhevener is, het ſcheermes over de kin van een redelijk wezen, van een' Profesſor of een' Burgemeester te voeren, dan hetzelve op een' ſtommen ſteen te ſlijpen. Evenwel ik hunkerde naar den tijd, dat ik de zalfdoos en het lancet zou beſturen. Die tijd is ook gekomen; en ik wandel nu rond, om de magen en beenen van de boeren in orde te houden. Intusſchen keer ik nog altijd met vermaak tot vorige tijden terug, vooral tot mijne wandelingen met vader, omdat ik altijd met genoegen aan den man denk. Hij wist mij ſteeds aangenaam bezig te houden, vormde mij, zonder dat ik het merkte, tot een braaf en werkzaam man, en zoo ik, tevreden met mijn lot, een gelukkig leven leide, heb ik dit aan hem te danken. Dit was iets, waarop hij telkens terugkwam: tevreden te zijn met zijnen ſtaat, dien van anderen, boven ons verheven, niet te benijden, noch hun kinderachtig te beknibbelen in die onderſcheiding, waarop zij,

met regt, aanfpraak maken. Mij heugt nog, hoe hij eens, ziekelijk en zwak zijnde, en met moeite gaande, op den Binnenämftel, met zijn' zwaren wagen voor een jong Heertje uit den weg ging, dat, in 't voorbijgaan, nog met een ligt ftokje, hetwelk hij in de hand had, tegen ons groot wiel floeg. „Wel, vader!" vroeg ik hem met eene zekere gemelijkheid, „waarom gaat gij voor dien jongen uit den weg?" — „Het is de zoon van Burgemeester * * *," was het antwoord. — „Maar wat doet er dat toe, vader! of hij het zoontje van den Burgemeester is?" — „Dat wij minder zijn dan hij, MAARTEN; en waar meerderman komt, moet minderman wijken." — „Wel, vader! wij zijn immers zoo goed als hij, redelijke menfchen, die eerlijk ons brood winnen: waarin zijn wij dan flechter?" — „Dat heb ik niet gezegd; minder is niet flechter." — „Nu dan, minder zijn wij toch ook niet." — „Wel, jongen! ziet gij dien ouden knol, die daar de zwaargeladene flede de groote fluis optrekt?" — „Ja, vader!" — „Wat paard zoudt gij liever hebben, dien knol, of den fchimmel, waarop ftraks ons die Officier voorbijreed?" — „Is dat eene vraag, vader! wel, den fchimmel, dat is klaar; die is toch fchooner en vlugger, en wel twintigmaal meer waard." — „En toch is die oude, leelijke knol, even goed als de fchimmel, een paard. Is er dan verfchil in de waarde der paarden, naar hunne verfchillende hoedanigheden, zoo zoude ik ook meenen, dat er verfchil moet zijn in de waarde der menfchen." — „Nu, vader, geloof ik, dat gij mij voor den gek houdt. Een mensch is toch geen beest, dat men voor geld koopt." — „Ei, jongen! wilt gij dien ouden knol koopen, of den fchimmel?" — „Geen van beiden." — „Gij ziet dus, dat een ding voor ons grooter of kleiner waarde kan hebben, zonder dat men het juist voor geld behoeft te koopen." — „Ik zoude ze toch *kunnen* koopen, vader!" — „Wat zoudt gij er dan wel voor willen geven, zoo gij 't hadt?" — „Ik gaf voor den knol geen veertig gulden, en wel een' zak guldens voor den fchimmel." — „Zoo: maar als de koopman nu geen geld wilde, maar verlangde, dat gij voor hem

hem schreeft?" — „Ik schreef geen maand voor den knol, en wel langer dan een jaar voor den schimmel, dag en nacht." — „Maar indien hij nu alleen wenschte, dat gij een bepaald getal buigingen voor ieder paard maakte?" — „Wel, als hij zoo zot was, boog ik voor den schimmel, dat ik het spit in mijn' rug kreeg." — Gij ziet dus, vriendje, dat men, om de waarde der dingen te bepalen, ze juist niet met geld behoeft te koopen." — „Ik koop ze dan toch, vader, en ze worden mijn." — „Ook dat, MAARTEN, doet er niets toe, als men de waarde van iets schat. Waarom zijt gij voorleden week, op dien warmen dag, heel naar *Zandvoort* gegaan?" — „Omdat er een walvisch aan strand gespoeld was." — „Zoudt gij er wel heen gaan, als er een kabeljaauw gestrand was?" — „Wel, vader!" — „Wel, MAARTEN! wat was u nu meer waard, het zien van den walvisch, of van een kabeljaauw? Gij ziet dus, jongen, dat men waarde aan dingen kan hechten, zonder dat het koopen te pas komt. Ik kan dus ook den eenen mensch meer waard vinden dan den ander, en dat gevoel te kennen geven, door hem met meer eerbied en onderscheiding te behandelen." — „Maar, vader! alle menschen zijn immers elkander van nature gelijk, en hebben gelijke regten; de een is zoo goed als de ander." — „Wie heeft u dat geleerd?" — Ik antwoordde daarop, dat ik het van den meester geleerd had, bij wien ik toen op de avondschool ging, bij gelegenheid dat wij in de Vaderlandsche Historie de daden van den Admiraal DE RUITER lazen. Vader, zag ik, meesmuilde, en trok een gezigt, alsof hij zeggen wilde: hoe zot! Daarop den wagen neerzettende en daarop gaande zitten, wreef hij zijn voorhoofd, alsof hij zich bedacht, en vroeg mij toen: — „Waarom neemt gij toch altijd zoo diep de muts voor D^s. B. af?" — „Omdat hij zulk een braaf en liefderijk man is, vader!" — „Maar is dan onze overbuurman, de smid, niet een braaf man, die voor zijn broeders weduwe en hare kinderen den kost wint? en dien knikt gij op zijn best toe, als gij hem goeden dag zegt." — „Onze buurman is ook geen Dominé, en zulk

een' man kan men niet bejegenen als ons gelijk, vader!" — „Gij maakt dus onderscheid, jongelief, tusschen menschen van verschillenden stand in de wereld?" — „Wel zeker, vader!" — „In dit opzigt zijn de menschen dus niet gelijk, niet waar?" — „Neen, vader!" — „Maar in welk opzigt zijn zij het dan? Wanneer ik den schatrijken Heer met den armen drommel vergelijk, die daar deszelfs schoenen poetst, kan ik ook niet veel gelijkheids vinden. En hoe, meent gij, zoude de kamenier, die ons gisteren dat fijne schaartje bragt, waarvan zij de punt had afgebroken, het opnemen, indien gij schele MIE met haar gelijk in schoonheid steldet? Zij zoude zeker u zoo vriendelijk niet aankijken, als ik gisteren zag, dat zij deed. Zoudt gij denken, dat ik bij zinnen was, indien ik beweerde zoo sterk te zijn als JAN de zakkedrager, die op ons kamertje woont, of zoo lang als de reus CAJANUS? En zoo is het met alles gelegen, wat aan den mensch is. Wanneer ik dat alles afzonderlijk neem, dan zie ik, dat deze in het een, gene in het ander veel vooruit heeft, zoodat ik niet weet, waarin ik de menschen met elkander gelijk zou stellen, zelfs niet in dingen van meer belang. Ik denk niet, dat uw meester van de avondschool gaarne over één' kam geschoren was met dien gij te G. gehad hebt; en hij zelf zal voor menig, geleerder dan hij is, zijn' hoed moeten afnemen. Ook behoef ik niet in het hart van mijnen evenmensch te zien, om te beseffen, dat onze buurman, de smid, braver is dan zijn broeder, die, door zijn liederlijk gedrag, vrouw en kinderen als bedelaars heeft achtergelaten. Wat ik dan van den mensch zie, ik kan nergens gelijkheid vinden, al zoo min als tusschen een' olifant en eene muis, een' arend en eene vlieg." — „Maar, vader!" — „Maar, MAARTEN! zullen de menschen gelijk, dat is, zullen zij even veel waard zijn, dan moeten zij toch in iets gelijk zijn; en nu hebben wij gezien, dat, hoe veel wij van den mensch opnoemen, zij in alles verschillen; of weet gij nog iets anders?" — „De meester sprak van iets, hetwelk gij nog niet hebt opgenoemd, vader!" — „Wat was dat?" —

„De

„ De meester zeide, dat alle menschen vrij, zedelijk vrij zijn, en dat dit de waarde van den mensch uitmaakt." — „ Wat wil dat zeggen?" — „ Ik weet het niet, vader!" — „ Ik ook niet, MAARTEN! Wat *zedelijk vrij* is, daarvan heb ik nooit gehoord; maar wel weet ik, dat een vogel vrij is, als hij kan vliegen, waar wij wil." — „ Zoo vrij geloof ik niet, vader, dat er één mensch is." — „ Laat ons echter eens denken, dat het zoo ware; gelooft gij, dat alle menschen dan *even* vrij zouden zijn?" — „ Wel ja, vader! waarom niet?" — „ Omdat het met de menschen gaat als met de kinderen, die, wanneer zij vrij zijn en spelen kunnen naar hunnen lust, noch onder elkander, noch met zichzelven ééns kunnen worden, wat zij zullen spelen, zoodat zij niets uitvoeren, zoo er niet een onder den hoop is, die regt weet, wat hij wil, en daardoor de wankelende willen van al zijne makkers naar zijnen zin draait. Zoudt gij nu wel denken, dat veel menschen regt weten, wat zij willen?" — „ Zeer veel niet, vader!" — „ Maar die het dan wel weet, is die niet vrijer dan de overigen?" — „ Ja, vader!" — „ En dus zijn, ook in dit opzigt, alle menschen niet gelijk." — „ Ook niet in de zedelijke vrijheid, waarvan mijn meester sprak?" — „ Zeker niet, indien dit waarlijk vrijheid is. Is het wat anders, waarvan alle menschen even veel hebben, dan moet het bijster gering zijn, dat men er bij groot noch klein duidelijke blijken van ontdekken kan."

BERIGTEN, OMTRENT EENE KOLONIE VAN KRANKZINNIGEN, TE GEEL, BIJ ANTWERPEN.

„ Onder dit opschrift vond ik in de, sedert twee jaren, „ door den beroemden L. F. VON FRORIEP, te *Erfurt*, uitgegeven wordende *Notizen aus dem Gebiete der Natür und Heilkunde*, IIIde D. No. 4. Aug. 1822, bl. 55 env., onder „ de rubriek *Heilkunde*, het volgende, welks mededeeling mij „ voor de *Noordnederlanders* in meer dan één opzigt belangrijk „ toescheen; waarom ik, indien de Redaktie van dit Tijdschrift „ van hetzelfde gevoelen is, de plaatsing verzoek.

„ *Woerden*, Augustus, 1823. J. DE BRAUW."

In de Gemeente *Geel*, in het midden van *België*, bestaat, sedert onheugelijke tijden, eene Krankzinnigen-kolonie, die tot hiertoe slechts zeer oppervlakkig bij het Publiek bekend is. Dit weinig bekende is daarenboven met onwaarheden en verdraaijingen vermengd, omdat de mededeelers dezer berigten het plaatselijke slechts van hoorenzeggen kenden. De Heer ESQUIROL, een *Fransch* Geneesheer, die, hetgene er van de zaak bekend is, onlangs op de plaats zelve onderzocht, geeft ons dienaangaande het volgend berigt.

De oorsprong der gewoonte, om menschen, die van hun verstand beroofd zijn, naar *Geel* te zenden, moet daarin gezocht worden, dat in de kerk van ST. AMAND aldaar het gebeente van de H. NYMPHUA begraven ligt; welk graf, omtrent de zevende Eeuw, toevallig gevonden werd. Deze Heilige deed al spoedig hare wonderkracht blijken, door het uitdrijven van den Duivel uit bezetenen. Het getal van krankzinnigen vermeerderde nu van alle kanten, om genezen te worden, waarbij zich de Geestelijkheid het best bevond. Vanhier, dat, zoo wel in *Holland* als in *België*, de gewoonte bleef voortduren, om krankzinnigen naar *Geel* te zenden.

Het *Kempenland*, zoo als ESQUIROL zegt, waarin het vlek *Geel* ligt, is, zoo als de naam reeds aantoont, een vlak land, door onbebouwd land en heide van vruchtbare streken afgescheiden. Het stadje is nabij *Antwerpen* en *Mechelen* gelegen, en heeft slechts ééne voorname straat. Met het omliggende land telt hetzelve 6 à 7000 inwoners en 4 à 500 krankzinnigen, die over de geheele Gemeente verdeeld zijn.

Bij onze aankomst begaven wij ons dadelijk bij den drieënzeventigjarigen *Rector* van het Kerspel, die verwonderd was, dat wij zoo veel belang in deze oude instelling betoonden. Hij verzekerde ons, op eene wijze, waaruit bleek, dat hij volkomen hiervan overtuigd was, dat hij verscheidene krankzinnigen door toedoen der Heilige had zien herstellen. Hij voegde er echter bij, dat dit hoe langer zoo zeldzamer werd, sedert het Geloof verminderde en de Godsvrucht van de aarde week. Wij waren zeer begeerig te weten, met welke plegtigheden men den bijstand der H. NYMPHUA inriep. Een krankzinnige, die ons reeds naar de woning van den *Rector* gebragt had, leidde ons in de kerk van ST. AMAND. Aldaar verkocht men ons een boekje, in de *Vlaamsche* taal geschreven, hetwelk eene korte beschrijving van het leven der Heilige, en van eenige der voornaamste, door haar verrigte wonder-

wer-

werken, bevatte. Na de aankomst van krankzinnigen, laten derzelver ouders eenen dienst van negen dagen voor hen verrigten, gedurende welken tijd dezelve in een huis bij de kerk, het zij alleen, of met eenige anderen van deze ongelukkigen, worden opgesloten, onder het opzigt van twee oude vrouwen. Elken dag wordt door een' Geestelijke de mis en eenige gebeden gelezen, en de goedaardigsten onder de krankzinnigen doen, gedurende die negen dagen, te zamen met eenige kinderen en vromen uit de Gemeente, driemalen eene *processie* rondom de kerk en ook in dezelve, gedurende welke zij langs het graf der Heilige moeten kruipen. Indien de krankzinnige in eenen staat van razernije is, dan worden de *processiën* in deszelfs plaats door gehuurde personen verrigt. Terwijl de krankzinnige met de drie omgangen bezig is, roepen deszelfs ouders den bijstand der Heilige in. Op den negenden dag leest men de mis voor den lijder, en bezweert hem; somtijds verrigt men den dienst gedurende negen dagen op nieuw, hetwelk echter hoe langer zoo zeldzamer geschiedt. Offschoon, wel is waar, de invloed van de wonderkracht der Heilige dagelijks vermindert, en het getal der hersteldden zeer onbeduidend is, zoo worden echter nog de huizen, die zich in de nabijheid van de kerk van ST. AMAND bevinden, bij voorkeur tot woningen voor de krankzinnigen gekozen.

Wij gaan nu van het wonderbare over tot datgene, hetwelk meer belangrijk is voor den Arts en den Staat.

Van de oudste tijden af heeft men, ten einde den Duivel door de H. NYMPHUA te doen uitdrijven, krankzinnigen naar *Geel* gebragt; zoodat men wederom gelegenheid heeft, om waar te nemen, hoe eene zeer nuttige instelling haren oorsprong aan een volksbijgeloof te danken heeft. Men stelt de krankzinnigen aan de inwoners der Gemeente in handen, met welke de ouders eene soort van kontrakt sluiten. Aan de huizen in de stad wordt, wel is waar, de voorkeur gegeven; maar de lijders worden ook bij de omliggende landlieden bezorgd. Een vader des huisgezins neemt gewoonlijk de zorge voor 2 tot 5 krankzinnigen op zich, nimmer voor meer. In het Gasthuis, hetwelk voor de armen der Gemeente gebouwd is, worden ook acht à tien van deze soort van lijders opgenomen, welke dan door de geestelijke *Zusters*, die den dienst bij de Gemeenteärmen verrigten, worden opgepast.

Zijn deze ongelukkigen woelig of vuil, dan moeten zij op stroo of op een' stroozak slapen, in een afgelegen gedeelte van

het

het huis. Zijn zij daarentegen zindelijk, dan slapen zij op een bed, en eten met het huisgezin mede aan ééne tafel. Die in de stad zijn, hebben 't beter dan die, welke bij de boeren inwonen; echter kan men, over 't algemeen, de woningen en legersteden slecht noemen. De kleeding der krankzinnigen, welke door de stichtingen van weldadigheid der steden *Brussel* en *Mechelen* alhier bezorgd en onderhouden worden, is van wol vervaardigd; doch de anderen behouden de kleeding, die zij in het ouderlijk huis gewoon waren te dragen. De meesten krijgen tot voedsel de gewone boerenspijze, bestaande in melk, boterhammen en aardappelen. De woningen der krankzinnigen in de stad zijn beter, zijnde meestal dezelfde als die van de lieden, bij welke zij besteed zijn.

De krankzinnigen van beiderlei geslacht, zelfs die, welker voeten eenigzins gebonden zijn, mogen vrij in de stad en derzelver omstreken rondgaan, zonder dat zich iemand om hen schijnt te bekommeren. Indien zij pogen te ontkomen, doet men hun ketenen aan. Die razend zijn, worden aan handen en voeten gebonden, en mogen niet uitgaan, ten zij zij in een afgezonderd liggend boerenhuis wonen, alwaar zij dan altijd mogen buiten komen. In alle huizen ziet men aan de schoorsteenen, en ook dikwerf aan de slaapplaatsen, ringen bevestigd, waaraan deze ongelukkigen, bij de eene of andere gelegenheid, door middel hunner kettingen, worden vastgemaakt. Niettegenstaande deze voorzorgen, gebeurt het niet zelden, dat eenige krankzinnigen verdwalen of wegloopen, en door de *Marechaussée* van de omliggende plaatsen worden teruggebragt. — Van de mannelijke krankzinnigen arbeiden omtrent vijftig op het land; zij dienen voor boerenknechts, en zijn in dit opzigt zeer bruikbaar. Bijna alle vrouwelijke voorwerpen worden tot spinnen, kantenmaken of huiswerk gebruikt. Sommigen genieten daarvoor eene geringe belooning in levensmiddelen, die echter bij de boeren niet meer dan eene kruik bier in de week beloopt, welke hun des zondags wordt uitgereikt.

De krankzinnigen mogen alleen in de kerk van ST. AMAND komen, alwaar vijftig of zestig van hen gewoonlijk den Godsdienst bijwonen. Eenigen zingen op het koor; anderen bedrijven wel eens ongeregeldheden, die echter zeldzaam van eenen ernstigen aard zijn. Door eene verordening van de Politie, worden alle diegenen, welke krankzinnigen huisvesten, genoodzaakt, op verbeurte van drie gulden, hen na zonsonder-

dergang op te sluiten, zorge te dragen, dat zij niet in de kerk van het Kerspel komen, en bij aanvallen van woede hen te huis te doen blijven. De godsdienstige gestichten betalen voor iederen krankzinnige, welke door hen hier bezorgd wordt, 200, 250 à 300 franken jaarlijks; de ouders 600, 1000, ja tot 1200 franken toe: voor hen, die in het Gasthuis worden opgenomen, wordt ten minste 800 franken jaarlijks betaald.

De Regenten van de Gasthuizen te *Brussel* hebben te *Geel* eenen Ambtenaar, die den post van Rentmeester waarneemt, en de jaargelden voor de krankzinnigen betaalt. Onder dezen staat een Opziener, die over de behandeling der lijders waakt. Indien hij een misbruik mogt ontdekken, dan moet hij zulks aan den boven hem gestelden Ambtenaar berigten, alsmede aan de twee Artsen, die met eerstgemelden ééne Commissie uitmaken, aan welke het oppertoezigt over de krankzinnigen is opgedragen. Indien deze door hunnen waard slecht verzorgd of mishandeld worden, beslist deze Commissie omtrent de verandering van hunne woonplaats. Als eene krankzinnige zwanger is, wordt zij naar *Brussel* vervoerd. Het bijzonder toezigt over de krankzinnigen, die door de Gasthuizen van *Mechelen* hier onderhouden worden, is aan den Commissaris van Politie te *Geel* opgedragen.

Wij hadden gelegenheid, ons een' geruimen tijd met Doctor BAKKER, die sedert 32 jaren te *Geel* de praktijk uitoefent, te onderhouden, en vernamen van hem het volgende:

De krankzinnigen worden gewoonlijk niet eerder naar *Geel* gebragt, dan nadat men sinds lange aan hun herstel wanhoopt, en zij reeds eene geneeskundige behandeling ondergaan hebben. In vorige tijden voedde men de hoop, dat zij hier als door een wonderwerk zouden hersteld worden; doch thans zoekt men hier slechts een laatste toevlugtsoord voor hen. Geneeskundige hulp wordt alleen dàn ingeroepen, wanneer zij door eene andere ziekte worden aangetast. Echter hebben de Heer BAKKER en zijne Collega's eenige krankzinnigen, op bijzonder verlangen der ouders, behandeld. Volgens de te *Geel* gedane opmerkingen, zijn armoede, bedrogene eerzucht, dweeperij, en ongelukkige liefde, de gewone oorzaken van de zielsziekte dier ellendigen. Ziekelijke oordeelskracht (*démence*) komt hier het meeste voor. Zelfmoorden zijn zeer zeldzaam: dertig jaren geleden, sneed zich een krankzinnige, gedurende den dienst van negen dagen, de keel

keel af. De razenden (*maniaques*) worden veel gemakkelijker hersteld, dan de andere krankzinnigen; meestal gaan zij van dezen graad van krankzinnigheid, door de groote onrust, tot slechts aan ziekelijke oordeelskracht lijdenden over. Die, welke hiermede menschenvrees (*monomaniaques*) paren, genezen zeldzamer; en, waar godsdienstige denkbeelden den grond tot de kwaal gelegd hebben, daar moet men bijkans alle hoop op herstel opgeven. Eene afwisselende ziekelijke oordeelskracht wordt somtijds nog genezen, als men de lijders kan bewegen, om, met kleine tusschenpoozen, veldarbeid te verrigten. Ook worden er, naar evenredigheid, meer krankzinnigen bij de boeren genezen, dan in de stad, offchoon de behandeling bij de eersten, over het algemeen, minder doelmatig is. De met zichzelve bezig zijnde krankzinnigheid bij kraamvrouwen (*monomanie*) is somtijds met goed gevolg door het uitgeperste sap van graswortels, met een neutraal zout verbonden, behandeld geworden. Wijnazijn zoude een goed middel zijn, om de razenden te doen bedaren. — De plegtigheden, die in de kerk van ST. AMAND plaats hebben, verhoogen de verbeeldingskracht der krankzinnigen, en bewerken op die wijze, nu en dan, de herstelling. Op eene plaats, alwaar, zoo als hier, de inwoners godsdienstig zijn, en meest allen aan de kracht der H. NYMPHUA geloof slaan, moet men dit middel niet gering achten. Echter meent de Heer BAKKER, dat de op deze wijze te weeg gebragte genezing meer en meer zeldzaam wordt. Over het geheel genomen, worden twaalf à vijftien krankzinnigen jaarlijks genezen, de lijders aan *periodieke* krankzinnigheid medegerekend. Er zijn voorbeelden, dat de genezing na twee, ja zelfs na drie jaren nog plaats had.

De sterfte onder de krankzinnigen te *Geel* verschilt zeer weinig van die, welke bij de overige inwoners plaats heeft, offchoon zij echter iets meerder is. De vrouwen onder dezelve zijn aan galachtige buikontlastingen onderhevig, die daarna zwart van kleur zijn, en eenen spoedigen dood ten gevolge hebben. Vóór de omwenteling waren te *Geel* 400 krankzinnigen; in het jaar 1803, wanneer het Krankzinnigenhuis van *Brussel* derwaarts verplaatst werd, klom dit getal tot 600. In het jaar 1812 waren er 500, en nu twee jaren geleden slechts 400 krankzinnigen. Van beiderlei sekse zijn genoegzaam evenveel personen aldaar tegenwoordig.

Het

Het verblijf van deze krankzinnigen, en de gedurige omgang met dezelve, is voor de inwoners van geene nadeelige gevolgen. Men moet echter niet denken, dat men bij iederen tred op de straten van *Geel* een' krankzinnige tegenkomt. Slechts zeldzaam treft men hen aan. De vrouwen komen weinig de deur uit, en van de 400 mogen, op zijn meest genomen, slechts 100 vrijelijk uit en in gaan. De inwoners van *Geel*, die zoo gewoon zijn deze ongelukkigen dagelijks te zien, beschouwen hen met onverschilligheid; vanwaar het dan ook komt, dat zij noch de nieuwsgierigheid der volwassenen tot zich trekken, noch aan de plagerijen der kinderen of den spotlust van het gemeen zijn blootgesteld. Indien zij in de kroegen, alwaar men de onvoorzigtigheid heeft hun sterken drank te geven, twist krijgen, wordt deze dadelijk bijgelegd. Als zij daar, waar zij te huis zijn, den baas willen spelen, duurt dit zelden lang; want al de buren ijlen dadelijk ter hulpe, wanneer een van hen het met een' krankzinnige te kwaad krijgt. Daarenboven zijn deze menschen hierin zoo geoefend, dat zelfs de meest razenden hen niet vervaard doen zijn, en zij ook dezen als kinderen kunnen leiden.

Offchoon deze soort van lijders vrij mag rondgaan, ontspruiten hieruit toch geene nadeelige gevolgen van eenig belang voor zwangere vrouwen of kinderen, en de inwoners van *Geel* genieten in hun midden eene volkomene veiligheid. Niettegenstaande dit vrije verkeer der krankzinnigen van beiderlei sekse, zoo wel onder zich als met de inwoners, heeft dit echter geenen nadeeligen invloed op de zeden, en maar zeer zelden wordt eene krankzinnige vrouw zwanger; in tien jaren gebeurde dit slechts vijfmaal. De inwoners van *Geel* bezitten hetzelfde karakter, dezelfde zeden en gebruiken, als de overige ingezetenen van *Kempenland*, en men vindt bij hen, naar evenredigheid der bevolking, niet meer krankzinnigen, dan in de naburige Gemeenten.

Er is geen twijfel aan, of men zoude van deze zonderlinge Kolonie meer nut kunnen trekken. Ook heeft ESQUIROL den *Hollandschen* Minister van Binnenlandsche Zaken, aan wien hij een verslag aangaande deze Krankzinnigen-kolonie moest inzenden, den voorslag gedaan, om die lijders, welke, door hunne woeligheid, kwaadaardigheid of onreinheid, ligtelijk aan eene kwade behandeling van de lieden, bij welke zij besteed zijn,

zijn, zijn blootgesteld, in een expresselijk daartoe ingerigt gebouw, bij elkander te doen wonen, maar de anderen ook in 't vervolg bij bijzondere personen te besteden.

Zoodanig is het berigt omtrent eene plaats, die, in een staatkundig, maar vooral zedelijk en geneeskundig opzigt, van zoo groot gewigt is voor elken *Nederlander*, die eenig belang in het lot van zoo vele zijner diep ellendige, van hunne verstandelijke vermogens beroofde, medeburgers stelt; en dat berigt moeten wij het eerst van Buitenlanders vernemen! want, zoo verre ik weet, is nergens zulk eene omstandige opgave van *Geel*, als Kolonie van Krankzinnigen beschouwd, te vinden. Het zal, dunkt mij, ook iederen waren *Nederlander* (indien men ten minste op de echtheid van dit berigt zich mag verlaten) bedroeven, dat men aan een buitenlandsch Geleerde den gewigtigen post heeft opgedragen, om *Geel*, als verblijfplaats van krankzinnigen, te onderzoeken, en dienaangaande aan het Gouvernement te berigten. Het is waar, hij, die slechts eenigzins met de buitenlandsche geneeskundige Letterkunde bekend is, weet, dat de *Parijsche* Geneesheer ESQUIROL een man is, die, aan het hoofd van een Gasthuis voor Krankzinnigen geplaatst, in de geneeskundige behandeling dier ongelukkigen doorkneed is; maar dit neemt echter niet weg, dat het meer dan waarschijnlijk is, dat men ook in ons land mannen zoude hebben kunnen vinden, aan wie deze taak ten volle was toevertrouwd. Het is intusschen te hopen, dat men, in een land, alwaar men van alle gepaste, met den tegenwoordigen toestand der Geneeskunde overeenkomstige inrigtingen, ter behoorlijke geneeskundige en *diaetetische* behandeling van Krankzinnigen, verstoken is, tot dit einde van eene reeds voorhandene inrigting, die, door middel van eenige belangrijke wijzigingen, tot gemeld doel zoude kunnen gebezigd worden, zal gebruik maken.

PROE-

PROEVE EENER OVERZETTING VAN DE REIJEN IN HET TREURSPEL, CHRISTUS PATIENS, VAN HUIG DE GROOT.

(*Vervolg en slot van bl.* 604.)

III.

Rei van Israëlitinnen. JEZUS. (*)

Treurig voorwerp van ontfermen!
U beschreijen wij, en kermen,
Diep bewogen, om uw leed.
Wie gij, van den dood verrezen,
Uit der Heil'gen rij moogt wezen —
't Zij gij zijt de boetprofeet,
Wien 't gevogelt' spijs vergaêrde,
Die volheerlijk steegt van de aarde;
Nu op nieuw miskend, belaagd —
Of die, in uw treurgezangen,
Hebt het leed van uw gevangen
Volk, en ongeloof, beklaagd —
Of die, toen ge in zuiv're plassen
Onlangs had de schaar gewasschen,
Die boetvaardig tot u kwam,
Moedig 's Vorsten spond genaken
Durfdet, en de schande wraken,
Die er snood haar wijkplaats nam,
Maar wiens heilig hoofd moest sneven,
Als het loon, ten prijs gegeven,
Eenen dans, o schande! waard.

Heil'ge, wie gij ook moogt wezen,
Ter behoudenis herrezen
Van een volk, te diep ontaard!
Altijd hebt gij, waar we u zagen,
Als een' Heilig' u gedragen.
Nimmer zullen nu voortaan
De om u heen gedrongen scharen
Op uw reine zeden staren,
Weêr uw hemelleer verstaan;
Blinden u niet meer aanschouwen,
Daar zij naauw zichzelv' vertrouwen
En 't hun vreemde daglicht zien;

Ziek-

(*) Voor het paleis van PILATUS.

Ziekten, door geen kunst te flaken,
Nu niet meer, bij 't enkel raken
  Uwer zachte handen, vliên;
Op uw' wil geen vijftal brooden,
Uitgedegen, aangeboden,
  Zoo veel duizendtallen voên.
Voorbeeld van volmaakten wandel,
Min in woord nog dan in handel,
  Liefdevol in al uw doen!
Laatst nog zag men u omringen,
Duizenden elkaêr verdringen,
  Strand en heuvels veel te kleen;
Korts nog zag men, zegevierend,
Palmen in de handen zwierend,
  Jongen, ouden om u heen;
Kleed'ren wierp men als tapeten,
Loovers, onder jubelkreten,
  Opgeftapeld voor u neêr.

Ach, hoe is die vreugd verdwenen!
Welk een lot — men ftuwt u henen;
  Heul noch vrienden ziet gij meer!
Ach! die zegenrijke handen,
Troost voor aller leed, in banden,
  Aller hulp, dus vastgefnoerd....
Zie, de ftommen deedt gij fpreken;
U fchijnt tong en mond te ontbreken,
  Daar, in wilde drift vervoerd,
Romes trotfche en woeste benden
Martelend uw ligchaam fchenden;
  Ieder flag verfcheurt uw leên,
Opent diepgereten ftramen;
Alle wonden vloeijen zamen,
  En tot ééne wonde ineen!
Moet gij weerloos dit gedoogen,
Zelf uw eigen leed verhoogen,
  Zelf bevord'ren uwe fmart?
Wien, die in woestijnen dolen,
Wat tiran in rotfenholen
  Streelt zulk leed 't onmenschlijk hart?

't Martelhout, dat u doet zwoegen,
Mogt het u den dood vervroegen,

Ster-

Stervend zinken doen ter aard'!
Dit, ja, zou ons nog verblijden;
Want tot welk een naamloos lijden
Wordt gij langer nog gespaard!
't Kruis, ach, voorwerp van ons klagen,
Dat gij torscht, zal u straks dragen!....

JEZUS.

Weent om mij niet te ongetroost,
Gij, Judea's moederscharen!
Wilt uw tranen liever sparen
Voor uzelve en voor uw kroost!
Spoedig zullen dagen komen,
Dat er wrake wordt genomen
En 't gedreigde wee gestaafd,
Men de onvruchtb'ren zalig noemen,
En den boezem slechts zal roemen,
Die nooit zuig'ling heeft gelaafd.
Dat men zal van rots en bergen
Hopeloos verplett'ring vergen.....

Rei.

Ach, als offer straks geveld,
Sneeft en gaat gij heên vóor immer,
Ziet gij ons niet weêr, en nimmer
Wordt ge in 's levens land hersteld!
U toch slaakt in 't ak'lig duister
't Graf zijn grendel niet en kluister,
Als het Lazarus moest doen,
Toen uw woord verbrak de boeijen
Van zijn' dood en weêr deed vloeijen
Levenskracht in 't harte, toen
't Bloed, hem weêr in de ad'ren rollend,
Beurtlings van ontzetting stollend,
't Reeds vergeten licht hem schonk,
Sadoks dwazen waan verdwijnen
Moest bij 't licht, dat gij deedt schijnen
Uit deez' zwarte grafspelonk.
Maar, wie, in Gods kracht, toch ooit
And'ren riep terug in 't leven, —
't Aan zichzelven weêr te geven,
Dit gebeurde nooit — ach, nooit!

IV.

Rei van Romeinsche Soldaten. (*)

o Gij, die, in het eeuwig ſpoor,
Op 't vlammend wiel, den hemel door
Gevoerd, verdeelt en dag en ſtonden!
Voor wie, als gij in glans verſchijnt,
Het nachtlijk koor verbleekt, verkwijnt,
Hoe zijt ge, o Dagvorſtin, verzwonden!
Vanwaar die akelige nacht,
Op held'ren dag ons aangebragt?
Zij, die van 't ſcheeprijk Gades varen,
Toch, hoorden, wijl ge uw baan verliet,
Nog 't dreunen uwer rad'ren niet
Van over 't vlak der wester baren.
Geen onweêrswolk, met vocht gevuld,
Heeft ook uw ſtralend hoofd omhuld.
De maan, die zusterlijk haar' luister
In tegenſtand van u ontleent,
Ontrooft, daar zij haar' rand hereent,
Uw' aanblik niet door eigen duister.
Bezwachteld' dan, door tooverdicht,
Theſſaalſche kunst uw gloed en licht?
Wat Faëton greep, om te mennen,
Met veege hand, de teugels aan,
En vierde van de dierenbaan
Het paardenſpan, bij 't hollend rennen?
Wat misdrijf heeft deze eeuw volbragt,
Dat zij, vóór 't vallen van den nacht,
Een' dag moet voor haar ſchuld verpanden?
Als toen het heilloos kind, Tantaal,
Den honger ſtilde aan 't gruwzaam maal,
Bereid uit eigene ingewanden;
Of toen de ſtichter van 't gebied,
Dat zich alom gehoorzaamd ziet,
Uit heilige Ilia geſproten,
Verſcheurd, zijn leên ter prooije gaf,
En, met het leven, derfde 't graf?
Of heeft de jongſte dag geſloten

(*) Op *Golgotha.*

Den

Den kring, der wereld toegedacht,
En 't ſtarrenheir den loop volbragt
Tot waar 't dien eenmaal had begonnen?
Waar ſchokt zulk een gevaarte heen?
Wat zal het einde zijn der weeën?
Wat wraak hebt ge u, Natuur, verzonnen!
Een vloed, die land bij land verzwelgt?
Het vuur, dat toomeloos verdelgt?
Wat kan dien jammerſtroom bekampen?
Waar vinden alle doôn hun graf?
Wat voorbode immer onheil gaf,
Deez' duidt wis algemeene rampen!
't Heelal is zelf in bangen ſtrijd,
Of — 't moet zijn Meester zijn, die lijdt!

Doet der Titanen roof ons ſchrikken,
En tergt weêr ſtout des bliksems wraak?
Of is er erger ſlang of draak
Dan Lerne of Python, die zijn blikken
Verwoed ten hoogen hemel ſlaat?
Wie is hij, die, in droeven ſtaat,
Het voorwerp is van 's Hemels zuchten?
Wat Godheid, of wat Zoon van God,
Gefolterd door het bitterst lot,
Doet ons geregte ſtraffen duchten?
Is 't een, die meer in mildheid blonk
Dan hij, die ons den wijnſtok ſchonk?
En meer, dan Herkules kon wezen,
In kracht en ed'le daden was?
Die door zijn magt er meer genas,
Dan ooit Apolló kon genezen....?
Wie ook — deez' nacht knelt *ons* gemoed.
Men zegt, dat een onſchuldig bloed
Hier ſtroomde, en onze hand moest plengen.
Dit was 't, wat de aarde beven deed,
En wat te zien de dag vermeed,
Zich ſchamend 't misdrijf te gehengen!

Maar, Oppervader! door wiens magt
Het hemelheir is voortgebragt;
Die gunstrijk ziet, hoe heilig, neder
Op hem, die zijne ſchuld betreurt;
Schenk toch den dag, offchoon verbeurd,

Aan 't fchuld gevoelend menschdom weder!
  Neem Gij voor aller euveldaên,
  Voor eens, het geldig offer aan,
Dat eeuwig kan ten zoen verftrekken;
  Dat Samos heiligdom niet vond,
  De lier niet zong, die 't woud verftond,
Noch den Tyrrhener kon ontdekken
  Het Godlijk kind, dat op het veld
  Den ploeger 't eerst zich had gemeld!
De onfchuldige, door ons beleedigd,
  Wien onze hand die wonden gaf,
  Wisfch' met zijn bloed ons misdrijf af!
En Gij, wees Gij met ons bevredigd!
  Door Hem, dien Heil'gen, zij geboet,
Voor aller fchuld de ftraf gedragen!
  Hoe kon Uw outer reiner bloed,
Hoe Goddelijker offer vragen?

TWEEDE EN LAATSTE PROEVE VAN EEN' BERIJMDEN DOMPER-KATECHISMUS, IN VRAGEN EN ANTWOORDEN, TUSSCHEN MEESTER EN LEERLING.

Volks-geluk kent geen grooter vijandin, dan Volks-verblinding.
VAN DER PALM.

MEESTER.

Na korten ademtogt, (uw borst, alsnog te zwak
En 't fchelden ongewoon, moet zich allengs bekwamen,
Om ellenlange vloek- en doemfpraak uit te âmen)
Hervatten we onze taak, den Tijdgeest, krak op krak
En fmaad op fmaad gehoopt, den Duivel prijs te geven,
Den *Staatsvorm* bovenal, waarnaar de volken ftreven.

LEERLING.

Gezonde *logica*, men vindt ze nergens, ach!
Maar laat ze hem, die nog in God gelooven (1) mag,
En dat doen wij-alleen. Wat praat men van Verdragen? (2)
Van Conftituties? 'k Moet de onzinnigen beklagen!
Bij hen zijn Koningen flechts menfchen.... welk een waan!
Men zond — o gruwel! — menig dwingland naar de maan.

Maar,

(1) *Bezwaren tegen den Geest der Eeuw*, bl. 45. noot.
(2) Bl. 46.

Maar, dwingeland of niet, zij zijn Gods Stedehouders, (3)
En Vaders (4) van hun volk; wee, die hun magt weêrstaat,
Die onherroeplijk (5) is, het zij dan goed of kwaad,
En onweêrstaanlijk hun bevelen (6)! 't zijn onze ouders,
En kindren past gehoorzaamheid: slechts dàn alleen,
Als zij zich tegen God verzetten (7).... Maar, och neen!
Dat doen zij even min, als de allersnoodste Pausfen;
En 'k zeg dit slechts, om onze leer zoo wat te fausfen:
Want, onder ons, wie deed den Paus ooit in den ban?
't Is maar wat bladgoud, dat de pil vergulden kan:
Want, heeft het volk geen regt, zijn Grondwet te beschermen, (8)
Wie zou zich over 't volk ter wereld toch ontfermen,
Zoo de onbeperkte Vorst eens opstond tegen God?
Hij, die de magt bezit, kan 't misbruik ligt verbloemen. (9)
Maar 'k schuif dit aan een zij', en stel der volken lot
Afhankelijk van zijn *gewisse* alleen. (10) Het noemen
Van dit *ons* tooverwoord volstaat: want in wat land
Nam ooit gewetenloos Monarch het roer ter hand?!

MEESTER.

Hoe fijn is uw vernuft! „ Mijn Vader-ingewanden," (11).
o Overdierbre zoon! voel ik in mij ontbranden!....
Vaar voort! vaar voort!

LEERLING.

Laat ons dan 't *radicaal* gemeen,
Dat zich, helaas! verspreidt door alle standen heen,
Eens dapper vegen! 't Is — ja, meester! 't is gepeupel,
Janhagel, wolven, tuig; en 'k wenschte, dat het kreupel
En lam geslagen werd door wachters, (12) die, als wij,
Slechts weten, wat geboeft' het Grieksche volkje zij,
Dat zich, gedwee, door vrome Turken moest doen plagen,
Maar 't kruis van Jezus allerschandlijkst durft verlagen, (13)
En ook al vrij wil zijn! 't Zijn Jacobijnen; (14) want
De Sultan is Gods Stedehouder in *hun* land.

MEESTER.

„ o Knaapjen vol van Oostergloed!" (15)...

LEER-

(3) Bl. 59. (4) Bl. 47. (5) Bl. 47. (6) Bl. 47.
(7) Bl. 48. (8) Bl. 51. (9) Bl. 52. (10) Bl. 52.
(11) *Krekelzangen*, D. III. bl. 56. (12) Bl. 54.
(13) Bl. 55. noot. (14) Bl. 55. noot. (15) *Krekelz.* D. III. bl. 61.

LEERLING.

Heb dank, mijn vader!
Dat was een buitenſtap. Ik treed het doel weêr nader. —
Wat is die Cortes - Conſtitutie niet een nest!
Een monſter, onding, (16) wat niet al! gelijk de rest,
Door booze harten en gekrenkte herſens uitgevonden, (17)
Waar 't Carbonari-vee de hunne op wilden gronden. (18)
In Duitschland, och! daar ziet het mede al heel Spaansch uit. (19)
Ook de Colonies zijn der godloosheid ten buit. (20)
Want vijandſchap heerscht, van nature, bij de menſchen; (21)
't Is anti - Christendom- en - Godsdienst, wat zij wenſchen. (22)
En nu, geeft acht! nu komt de ſlag eerst op den pijl!
De Vorſten zijn van God, (23) de volken — ſlechts een dwijl.
't Is geen verdrag, o neen! dat ooit hen zaam kan binden. (24)
Den Koning bindt geen Conſtitutie, (25) neen, mijn vrinden!
Geen eed, dien hij, op haar, vrijwillig, eenmaal deed. (26)
Zoodra het hem gelust, verbreek' hij wet en eed! (27)

MEESTER.

„ Mijn Kweekling! gij, mijn levend beeld!
„ Wees, door mijn Vaderzucht herteeld,
„ Wat ik".... (28) Maar 't is genoeg: wil mij nu verder melden,
Wat en *Geboorte* en Aadlijke afkomst bij u gelden.

LEERLING.

Geboorte heeft met Verdienſte in 't minſte niets gemeen: (29)
Waar zou het met onze eer- en leergeſtoelten heen,
Zoovaak door 't laagst gemeen, (30) verdienstlijk ſlechts, beklommen?
Geen' adel van den mensch (31) vermag men op te ſommen.
God ſchiep den Edelman; Hij heeft het onderſcheid
In Adam's kroost, Hij-zelf, ten klaarſte blootgeleid. (32.)
Er zullen (wie zou zich, ook dáár, met ruigt' vereenen?)
Gewis twee Heemlen zijn, — voor Adel en gemeenen! —
Maar thans (God beter' 't!) ſchaamt zich de Edelſte zelfs niet,
Waar wat te pikken valt, tot postjes te geraken, (33)
In ſtede dat men zulks 't gepeupel overliet,
Beſtemd, om, voor hun zweet, ons dik en vet te maken.

MEES-

(16) Bl. 55. (17) Bl. 56. (18) Bl. 56. (19) Bl. 56. (20) Bl. 56 (21) Bl. 56. (22) Bl. 57. (23) Bl. 47. (24) Bl. 58. (25) Bl. 59. (26) Bl. 59. (27) Bl. 59. (28) *Krekelz.* D. III. bl. 55. (29) Bl. 60. (30) Bl. 60. (31) Bl. 62. (32) Bl. 63. (33) Bl. 63. noot.

MEESTER.

Dat 's weêr bewezen, en het sluit gelijk een bos!
Men zegge, wat men wil, gij zijt een looze vos. —
Laat mij nu 't hoofdstuk der *Publieke Opinie* hooren.

LEERLING.

Die werd ten tijde van den Zondvloed reeds geboren:
Toen, en in Sodom, de Woestijn, 's Profeten tijd,
In dien van Jezus zelv' (34) der Helle toegewijd,
Is alle kwaad (35) uit haar, uit haar alleen, gesproten.
Slechts door den trechter van de Magten (36) als gegoten,
Kan zij bestaan. Het volk kan over zijn belang,
Noch mag zulks, zelve oordeelen (37) of beslissen.
Die Drukpers-vrijheid konden wij ook heel wel missen;
Zij brouwt wat kwaad! (38) — Europe! ei, hoor mijn' jammerzang!
Wat wilt gij? Vrij zijn, ja! van God, en Vorst, en wetten! (39) —
Gij, Vorsten! 't is uw pligt, (40) u moedig te verzetten;
God gaf u 't regt, (41) slaat toe! Geen volksgevoelen meer.
Stelt andre leeraars aan, getrouw aan *onze* leer;
't Is heidendom, vrijgeesterij, wat gene leeren,
En Godverzaking. (42) Ook moogt gij het niet vereeren,
Dat *liberale* vee, met ster en ridderkruis; (43)
Maar zendt die liever ons en onzen vrienden thuis.
Stoort u vooral niet aan den naam van dwingelanden, (44)
Maar klemt de teugels vast in uwe onfeilbre handen.
Een hooger Magt (45) (men gis', vanwaar zij d' oorsprong nam!)
Is met ons!

MEESTER.

Ach! wij zijn als vuursteen, staal en zwam:
Gij zijt de steen, ik 't staal, het zwam is 't geen wij preken;
Ik kets, gij vonkt, en tracht, door 't zwam, den brand te ontsteken.
Zóó slaan wij op elkaar; zóó naauw zijn wij vereend! —
Gaan we over tot het *Onderwijs*.

LEERLING.

Ik zie, gij weent;
En waarlijk, 't is een zaak, die stoffe geeft tot tranen!
't Is de eer- en ijverzucht, (46) die prikkels tot de vlijt,
Die men verdooven moet, of 't licht zal steeds, ten spijt
Van

(34) Bl. 68. (35) Bl. 68. (36) Bl. 69. (37) Bl. 70. (38) Bl. 70. (39) Bl. 71. (40) Bl. 71. (41) Bl. 71. (42) Bl. 72. (43) Bl. 72. (44) Bl. 73. (45) Bl. 73. (46) Bl. 75.

Van elken dompervriend, de vale leet doen tanen,
Die vuige botheid eischt. Wat is 't gevolg? Helaas!
Twee Duivels ſpelen in ons teeder kroost den baas; (47)
't Zijn die van hoogmoed en van nijd. (48) o Dierbre roede!
Herneem uwe oude plaats, en zweep den knaap ten goede! (49)
Wat heeft hij toch met zoo veel wetenſchap van doen?
Dat Joſua de zon deed ſtilſtaan, ſtaat geſchreven:
Waarom niet bij die orthodoxe leer gebleven?
Geen leerſtoel (50) zal in 't eind voor menſchen van fatſoen
Meer overblijven, ja geen eerepost (51); en zeker
Genaakt de gouden tijd voor dokter en apteker:
't Maatſchaplijk ligchaam ſtaat voor een beroerte bloot, (52)
En Godsdienst, orde en al, (53) het ſterft geen' andren dood!

MEESTER.

Ons leerboek naakt het ſlot: *Verlichting* nog en *Vrijheid*.

LEERLING.

Ja, wel bekome 't u! 't Is rondom: Vrijheid blijheid!
Verlichting boven! Maar ik zeg, en houd het vast,
Dat men in donkren nacht, gelijk de blinde, tast:
't Is de Eeuw van bijgeloof, onkunde en ſlavernije; (54)
't Is de Eeuw van duisternis en van afgoderije. (55)
Wijsgeerte is dwinglandij, (56) ten zij van *ons* ontleend.
Schavotdood, ſluikmoord is de leus der Liberalen. (57)
Blijve ieder lijdelijk; (58) zoo zullen wij, vereend,
Het werk wel klaren, en men zal geen ſchutters halen,
Als willekeur het volk in zijn' gezant (59) vertrapt,
Maar zorgen, dat van 't feit geen ſnapzieke ekſter klapt! —
Afſchuwlijk bijgeloof is 't, dat de ligchaamskwalen
Poogt uit te roeijen, (60) (moge Joost de koepok halen!)
Een zedelijke ziekte, of wat ook, heelen wil; (61)
Ze zijn noodzaaklijk, en genezen zich van zelve (62).... Stil!
Of 't gekken- en verbeterhuis (63) zal ſtraks u toonen,
Wie zot is, ik of gij! Men moest er hen meê loonen,
Die aan het hoofd van Maatſchappijen durven ſtaan
Tot Nut van 't Algemeen, Weldadigheid en Welzijn, (64)
Wier herſens en wier ziel godsjammerlijk van ſtel zijn. —

Voorts

(47) Bl. 77. (48) Bl. 77. (49) Bl. 77. (50) Bl. 79. (51) Bl. 79. (52) Bl. 80. (53) Bl. 80. (54) Bl. 81. (55) Bl. 81. (56) Bl. 81. (57) Bl. 81. (58) Bl. 82. (59) Bl. 83. (60) Bl. 84. (61) Bl. 84. (62) Bl. 84. (63) Bl. 85. (64) Bl. 85.

Voorts haalt oud - Israël, in Baäls - eigenwaan,
Of in afgoderij, in Molochs-, Mammons - vrinden,
Niet bij ons Nederland, (65) dat, vol van diep verblinden,
Als 't heidendom, bijzondre menschen weêr vergoodt, (66)
En eerdienst pleegt voor Jenner, (67) Koster (68) zelfs, en allen,
Die, dom of wijs, den boozen Tijdgeest slechts bevallen. (69)
Aldus ontheiligt men de kerken, (70) en, ontbloot
Van schaamte, loochent, hoont men Jezus, (71) en.... Maar verder!

MEESTER.

Regt meesterlijk, mijn zoon! — Zoo derft ge eenmaal geen' herder,
o Schapen, mij zoo waard! Ja, gij, *gij* zult het zijn!

LEERLING.

Ei, meester, stoor mij niet! Ik ben geheel begeesterd.....
't Is ...'t is een kenmerk onzer Eeuw, door trots (72) vermeesterd,
Napraten van elkaar, (73) en daarvan ben *ik* rein!
Maar oordeelkunde, maar geleerdheid, onderzoeken,
Maar kennis (74) — ja, dat laat zij over voor ons, kloeken!
Onfeilbaar wil zij zijn; (75) maar wie is dat, dan *wij*?
Men stelt en Duivelen en Englen aan een zij', (76)
En durft het dierbaar Magnetisme zelfs ontkennen, (77)
Laakt Maurits, prijst een' Oldenbarneveld, en scheldt
Op Dords Synode (78) .... (Maar, waartoe hier meer vermeld?
'k Zie niets dan gruwlen; want gij leerdet mij gewennen,
Met één oog slechts te zien; zoo ziet men altijd scheef,
En 't scheefzien is een kunst, waarnaar elk onzer streev'.) —
't Is rondom duister; (79) maar *wij* hebben mollen-oogen,
En wroeten, *clairvoyant*, aan aller oog onttogen.
Een *zijn* of *niet zijn* ligt op 't menschdom uitgespreid; (80)
Wij wandlen in het licht, bij helsche donkerheid. (81)

Nu moet ik, tot *Besluit*, nog zoo wat redeneren;
Als uitverkoorne 't volk vermanen tot bekeeren
En onderdanig zijn; dan mijn regtzinnigheid (82)
Doen blijken, in een vroom sermoen, met fijn beleid;
Profeetje spelen; (83) voorts den Koningen ter degen
Hunn'

(65) Bl. 86. (66) Bl. 86. (67) Bl. 86. (68) Bl. 86.
(69) Bl. 86. (70) Bl. 86. (71) Bl. 86. (72) Bl. 86.
(73) Bl. 87. (74) Bl. 87. (75) Bl. 87. (76) Bl. 87.
(77) Bl. 87. (78) Bl. 88. (79) Bl. 88. (80) Bl. 89.
(81) Bl. 89. (82) Bl. 92. (83) Bl. 90—92.

Hunn' pligt inpeepren, (84) en de volken nog eens vegen; (85)
DenStaats-,(86)denKrijgsman,(87)denProfesfor,(88) en, vooral,
Den Leeraar (89) toonen, wat ook hun, bij 't diep verval
Van kerk en ftaat, te doen ftaat....

MEESTER.

'k Wil 't u fparen.
Gij moogt, zoo 't u gelust, u daaromtrent verklaren
In openbaren druk. Ik ben voldaan, mijn zoon!
In u herleef ik ééns. Mijn liefde zij uw loon!
Ja, 'k fterf getroost. „ Mijn ziel, die me op de lippen zweeft,
„ Zal wen dit leven mij begeeft,
„ Uw fchedel als een damp omwalmen".... (90)

LEERLING.

Ik ben uw fchepfel, ja! U poogde ik na te galmen.

(84) Bl. 94. (85) Bl. 94. (86) Bl. 95. (87) Bl. 95. (88) Bl. 96. (89) Bl. 97. (90) *Krekelz.* D. III. bl. 58.

DE MOORD DER GEBROEDERS JOHAN EN CORNELIS DE WITT.

Ik voel mij 't bloed door de adren jagen,
  Dat bruifend woelt en kookt en brandt.
Het ftarend oog naar de aard' geflagen,
  Herken ik naauw mijn Vaderland.
Ach! overftelpt van bittre tranen,
Zie ik op eens dien luister tanen,
  Waar Spanje voor in 't niet verzonk.
Ach! Neêrlands grootheid is verdwenen;
De gloriezon heeft uitgefchenen,
  Die honderd jaren heerlijk blonk!

Snelt aan, fnelt aan, o ftrijdbre Gallen!
  Alom de zegevaan geplant.
Laat vrij uwe oorlogsdonders knallen
  Langs 't eertijds roemrijk Nederland!
Die roem is thans van hier geweken;
De Vrijheid vlugt uit Neêrlands ftreken,
  Op 't fnood, ondankbaar volk verftoord.
'k Zie Razernij, ten troon verheven,
Aan 't blinde volk haar wetten geven —
  En 't edel Broederpaar vermoord!

Maar

Maar neen, weêrhoudt dien toon, mijn snaren!
  Wijt aan den Belg die gruwlen niet!
't Is een ontzinde troep barbaren,
  Die hier het edelst bloed vergiet.
o Neen, het zijn geene echte Belgen,
Die dus het bloed der burgers zwelgen!
  't Zijn monsters, die, door wraak gespoord,
Door Razernijen aangegrepen,
De Witten naar de slagtbank slepen —
  En Nederland gruwt van dien moord!

Verzink, afschuwlijkste aller jaren,
  Dat zoo veel schrikbre gruwlen draagt,
En 't heilig bloed dier martelaren
  Op Hollands grond vergieten zaagt!
Waarom liet gij, o zon! uw stralen
Op zulk een' gruwel nederdalen,
  Die 't hart met siddering vervult?
Waarom verspreiddet gij uw' luister?
Waarom niet in een aklig duister,
  Dien dag, gansch Nederland gehuld?

Ha! 'k zie die monsters zamenhorten,
  Daar woede en wraak hunn' arm bestiert;
'k Zie hen op de Edlen nederstorten,
  Gelijk het brullend roofgediert',
Wanneer 't zijn wisse prooi ziet naken,
Verwoed, met opgesperde kaken....
  Maar neen, zóó moordt geen woudgebroed!
Geen tijger, schriklijk losgebroken,
In felle razernij ontstoken,
  Lescht zóó zijn' heeten dorst naar bloed!

o! Zie dien vuigen drom, verwilderd,
  Nog juichen bij die gruweldaad!
Wat woede is in hun oog geschilderd,
  Wat helsche wellust op 't gelaat!
Maar neen, wend van die schriktooneelen,
Die ijsselijke moordtafreelen,
  o Zangster, thans uw blikken af!
Tot in het diepst der ziel bewogen,
Kniel ik, met tranen in mijne oogen,
  De Witten, op uw heilig graf!

o Gij,

o Gij, de glorie onzer Vadren,
 o Grootsch en edel Broederpaar,
Hoe woelt en kookt mij 't bloed door de adren,
 Wanneer ik op uw deugden staar!
Ik zie de hel met al haar snoodheid;
Ik zie uw' fieren moed en grootheid,
 Bij 't woeden van 't onmenschlijk rot.
Wat stormen klatren om uw' schedel,
Uw oog blijft kalm, uw hart blijft edel,
 Getrouw aan eer en deugd en God! ....

Geene uitgezochte martelingen,
 Geen folterende ligchaamsſmart
Kon ooit uw' mond een taal ontwringen,
 Die streed met de inspraak van uw hart.
Geen dreigend oog van aardsche Goden,
Schoon alles knielt op hun geboden;
 Geen woest gepeupel, hoe het brult,
Kon ooit uw kalme ziel versagen;
Verheven boven al hun lagen,
 Hebt gij getrouw uw' pligt vervuld.

Van hier dan die ontzinde Belgen,
 Wier vurige ziel uw doel miskent!
Van hier die drom van bastaardtelgen,
 Die snood uwe edle grootheid schendt!
Hij is ontaard van de eêlste Vadren,
Hem vloeit geen Hollandsch bloed door de adren,
 Wie op uw deugd zijn' zwadder schiet!
Hij kan uw grootheid niet beseffen,
Zich nooit tot u omhoog verheffen —
 Maar blijft gekluisterd aan zijn niet!

Wie u dan landverraders noeme,
 Zich blinden laat' door d'ijdlen schijn;
Wie ooit uw nagedachtnis doeme —
 Mij zal uw rustplaats heilig zijn!
Dáár wil ik vaak mijne offers brengen,
Een' vloed van dankbre tranen plengen,
 En nederknielen op uw graf;
Dáár zweer ik haat aan 's lands tirannen —
Dáár dank ik God, die zulke mannen
 Aan ons gezegend Neêrland gaf!

Groningen, Junij 1823. A. W. ENGELEN.

ELSJE IN DE STAD.

O Ja, vriendinnetjes! 't is waar,
  Ik was onlangs in ſtad;
Maar och! ik ben (ronduit gezeid)
  Niet op haar ſpraak gevat:
Ze praten daar zoo wonderlijk,
  En van zoo vreemde zaken;
Ik wist niet, of ze Nederduitsch,
  Dan of ze Arabisch ſpraken.

De een zei, er ſtond een *lenteroos*
  Te bloeijen op mijn wang;
Die zag *twee ſterren* in mijn hoofd:
  'k Werd voor mijzelve bang.
Dees zwoer, 'k had *pijlen* in mijn oog,
  En kwam zijn' nood mij klagen:
Een vierde kermde van de pijn;
  'k Had hem *een wond geſlagen*.

Men gaf mij tanden van *ivoor*,
  En haar van *zij*; (hoe raar!)
Mijn hals was van het ſchoonſte *albast*,
  Waarvoor mij God bewaar'!
'k Had, zeide een oude modegek,
  (Ze zijn in ſtad niet wijzer)
Wijl ik hem uitgelagchen had,
  Een hart van *ſtaal en ijzer*.

Een dikkop kon het aan mij zien,
  (Het deed mij waarlijk pijn)
Vrouw *Venus* was mijn moeders naam,
  Ik moest *Kupido* zijn.
Dat noem ik liegen, dat het kraakt!
  Of zou niet ieder weten,
Dat ik de dochter van Marij,
  En Elsje ben geheeten?

De een greep regt vinnig naar mijn *hand*,
  (Hij kreeg een' friſſchen klap;)
Een ander, in de gniep, (hoe valsch!)
  Gaf me op den *voet* een' trap;

Een

Een derde kneep mij in de *kin*,
Terwijl mij de andren plaagden,
En noemde mij (al schimpend vast)
De *koningin* der maagden.

Men knielde voor mij neêr, en zwoer,
(Wat booze spotternij!)
'k Was ... (zal ik 't zeggen?) een *Godin*;
Aanbidden moest men mij.
Zoo ware ik dan (ik schrikte er van,
Toen ik het regt doorgrondde)
De vrouw van onzen Lievenheer,
(Vergeev' Hij mij de zonde!)

In 't kort, men hoort in stad een taal...
't Is waarlijk zonde en schand'!
Ze zien ook alles anders, dan
Wij menschen op het land.
Maar wat hun zoo verkeerd doet zien,
Dat hoeft men niet te vragen:
Hunne oogen staan zoo raar in 't hoofd;
Het komt van 't *brillendragen*.

Vrij naar het *Hoogd*. J. W. IJNTEMA.

ZEEMANS-WOORD.

„ Mijn vriend! hoe gaat gij zoo te vreê
„ En onbezorgd weêr naar de zee,
„ Waar duizenden op zijn gestorven,
„ En waagt ge uzelv' dus roekeloos?"
Zoo sprak ik tot een' oud' Matroos,
Die lang op zee had rondgezworven;
En daadlijk gaf hij dit bescheid:
„ Wat praat gij toch van roek'loosheid!
„ Waar lieten beide uwe ouders 't leven?" —
„ Wel, op hun bedde".... „ En durft ge u nog te bed begeven?"

G. T.

Meng. No. XII. bl. 589. reg. 4. leze men: *est*, *et non est*, *ordinariae legis poenae obnoxius*.

MENGELWERK.

DE KLEEDING.

EENE VOORLEZING. (*)

DOOR

H. VAN LOGHEM.

Niets van datgene, wat geschikt is, om de gezondheid van het ligchaam te bevorderen en aan hetzelve bevalligheid bij te zetten, moet den mensch onverschillig zijn. De ontwikkeling zijner geestvermogens vereischt wel, in de eerste plaats, deszelfs zorgen; dan ook dat ligchaam is deze mede overwaardig. De mate van den invloed, welken wij op anderen uitoefenen, hangt veelal van hetzelve af; het voorkomen werkt meerder of minder vermogend op hen, naarmate het innemend is of terugstoot; en dikwerf was de waarlijk groote man daaraan niet weinig verschuldigd. Onder datgene, waarop wij dit alles moeten toepassen, verdient ook vooral de kleeding onze aandacht. Zij behoedt of schendt de gezondheid, die teedere bloem, welke aan zoo vele gevaren is blootgesteld; zij zet aan onze gestalte luister bij, of ontsiert dezelve door wansmaak; zij bedekt natuurlijke gebreken, of misvormt het pronkstuk der schepping; zij is soms eene onwraakbare getuige van onze kiesch- of losheid, en niet zelden de maatstaf, naar welken men ons beoordeelt. Is de keuze en inrigting van dezelve nu zoo gewigtig, dan, voorzeker, zult gij, geëerde Hoorders en Hoorderessen! het billijken, dat ik haar tot een onderwerp, ter vervulling dezer leesbeurt, heb gekozen. Verleent mij, te dien einde, goedgunstiglijk uwe aandacht; en

(*) Gehouden in het Departement der Maatschappij TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN te *Deventer*.

en dat uw smaak datgene verbetere, wat gij in mijne voordragt gebrekkig mogt vinden.

Niemand uwer wane, dat ik tegen de vermogendste gebiedster, die immer de wereld beheerschte; de Mode, eenen aanval zal ondernemen. Haar troon, offchoon slechts kwikjés en strikjes den grondslag van denzelven uitmaken, staat vaster dan die, welke op rotsen is gebouwd. Neen: moge ik ook haren schepter niet kussen, de voorzigtigheid gebiedt mij, den slag van denzelven te ontwijken. Maar de gehoorzaamheid heeft toch hare grenzen; en vrije Nederlandsche mannen en vrouwen zullen voorzeker het aanwijzen van dezen niet wraken: en dit zij mij dan, bij de behandeling van dit onderwerp, tevens vergund.

I. *De kleeding moet, in de eerste plaats, der gezondheid bevorderlijk zijn.*

De zefirs van het Zuiden dartelen slechts zelden door onze dreven; en, spelen deze ook soms op ligte wiekjes, dan worden zij weldra door hunnen onverzoenlijken vijand, den guren adem van het Noorden, vervangen. Na eenen schoonen lentedag, die het knopje uit zijne windselen lokte, legt dikwerf de morgen eenen zoom van ijs om de ontlokene blaadjes; en meermalen gevoelen wij eene snerpende koude, na den verschroeijenden hondsdagsgloed. En nogtans zien wij dikwerf onze jeugd gekléed, als bevond zij zich in den tuin der Hesperiden; den jongeling, als streelden hem de zuider luchtjes; het meisje, als had het niets voor hare rozen te duchten; de bedaagden, als leefden zij nog in hunne lente. Het luchtig doek, als ware het door Arachne geweven, het gaas, dat den onvriendelijken Boreas niet kan afweren, worden met den naam van kleeding bestempeld; terwijl men den moederlijken raad der zorgende Natuur in den wind slaat. Zij moge den onbedachten eene kille huivering door de leden jagen, eenen nevel voor de fonkelende oogen hangen, den loop der vochten stremmen, en den lastigen hoest zenden; zij waarschuwt te vergeefs; en niet zelden neigt

reeds

reeds de ſchoone bloem het kwijnend hoofd naar het graf, eer zij nog het aanwezen van den worm in haren kelk vermoedt. Dan weder ſchijnt het, alsof wij eensklaps naar den poolkring zijn verplaatst geworden: alles zoo digt, als ſchuilde het verderf in de zachtkens bewogene lucht; zoo gekoesterd, als moest de hardnekkigſte jicht in een dampbad overwonnen worden; zoo met bont en pelterijen overladen, als had men den onmetelijken voorraad van het Noorden uitgeplonderd. Een onophoudelijke overgang van het eene uiterſte tot het andere, welke niet dan nadeelig op het ligchaam werken kan: nu aan den ſnijdenden wind blootſtelt, wat men, kort te voren, voor den zonneſtraal bedekte; de warmte van het bloed, in weinige oogenblikken, eenige graden doet rijzen of dalen, en alzoo voor de menigvuldige kwalen, welke ons bedreigen, den toegang opent. Neen, mijne Hoorders en Hoorderesſen! zoo moet het niet zijn. De wijsheid roept ons toe: „ Neemt de luchtsgeſteldheid, „ waarin gij leeft, in acht; ſchikt u naar de verſchillende „ jaargetijden; wacht u voor het te losſe, te dunne, te „ onbedekte, voor het knellende en broeijende; zorgt, „ zoo veel mogelijk, dat gij, in elk ſaizoen, ongeſtraft, „ de verſterkende lucht in het vrije veld moogt inade- „ men; dat uwe kleeding der beweging van het ligchaam „ niet hinderlijk en den omloop van het bloed bevorder- „ lijk zij; en vermijdt vooral die plotſelinge veranderin- „ gen, welke, maar al te dikwerf, de kwijning en den „ dood veroorzaken."

II. *De kleeding moet betamelijk zijn.*

Onbetamelijk noem ik het, wanneer de vrouw, door diens kleeding na te apen, den man nadert; deze zijne kunne vergeet, en den tijd aan den opſchik verbeuzelt; wanneer eene afzigtelijke ſlordigheid het oog beleedigt, of wij het gebrek aan kieschheid aan het onbedekte, aan vorm of plooi ontwaren. De edele vrouw walgt van den jongeling, die den ſtempel, door de Natuur op hem gedrukt, heeft uitgewischt, er vermaak in ſchept, voor zijnen ſpiegel, vouwen en ſtrikjes te leggen, de golvende

lokken zorgvuldig te krullen, der vrouwen verſierſelen draagt, en het voorkomen van den man heeft verloren; de man, bij welken vrouwenwaarde op eenen hoogen prijs ſtaat, van het meisje, dat de kroon van het bevallig hoofd voor den mannelijken hoed, het keurig geſneden en als de tooi der zwanen glinſterend kleed voor den overrok verwisſelt, en den teederen voet in de laarzen eens ruiters knelt, als ware zij gereed om het ſnuivend ros te beſtijgen en de wereld door te vliegen. De Natuur heeft wijsſelijk de grenzen voor beiden afgebakend; en het overſchrijden derzelve geeft eenen billijken grond voor het vermoeden, dat men den door haar aangewezen' weg heeft verlaten. Weldra meent men bij het meisje, dat het gewaad der mannen draagt, zijn vurig oog, zijnen ondernemenden geest en het zoo weinig vrouwelijke der Amazonen te ontdekken; en ziet daar het ſchoon geheel, dat ons zoo zeer bekoort, de vermogende indruk van het zachte, zedige, huisſelijke, verloren! De vrouw, zal zij den man hoogſchatten, moet bij hem den mannelijken ernst, de mannelijke deftigheid, zijnen afkeer van beuzelingen; en die krachtvolle vastheid vinden, welke aan het zwakke klijf den ſteun des ſtevigen eiks verzekert; en hij vertoont zich aan haar als een bevend rietje, dat voor elke windvlaag moet buigen! Waarlijk, beide vernederen zich en mis'en hun doel.

Wat de ſlordigheid betreft: zij is eene beleediging voor het gevoel, aan niemand te vergeven, daar, zelfs bij geringe middelen, het nette, het welvoegelijke binnen ieders bereik liggen; de klip, waarop het geluk van zoo menig meisje uit den lageren ſtand ſchipbreuk lijdt; te dikwerf, bij meer gegoeden, aan den verſpillenden zwier verbonden; in den hoogeren niet zelden, bij de verblindende pracht, terugſtootende; de vlek, welke alle de rozen der ſchoonen ontluistert, en, bij den man, aan eene achteloosheid doet denken, die met orde en geregeldheid, hoofdvereischten in zijn karakter, onbeſtaanbaar is.

En het gebrek aan kieschheid in de kleeding? Hier zijn het noch de bedriegelijke togtjes, noch de gure winden, noch

noch de adem van den winter, maar loerende, altijd bezige, altijd gevaarlijke hommels en wespen, waarvoor ik onze bloemen moet waarschuwen. Zij spotten en dartelen met haar; het geloof, de eerbied voor hare waarde gaan bij hen verloren; zij wagen, wat zij anders zich niet zouden durven vermeten; de deugd heeft eenen kamp te strijden, dien voorzigtigheid zoude vermijd hebben, en — neen, de kieschheid gebiedt mij, in eene vergadering als deze, het bij wenken te laten, wier toepasfing zoo gemakkelijk moet vallen.

III. *De kleeding mag het ligchaam niet ontsieren.*

Zouden wij datgene ontluisteren, wat de liefderijke Voorzienigheid ons gaf, om elkander te behagen; het denkbeeld van kracht, dat wij bij het aanschouwen van den welgevormden en onbedorven' man ontvangen, het gevoel van het schoone, bij den aanblik eener bevallige vrouw zoo streelend, uitwisschen? Mannen! met uwe hoeden als suikerbrooden, of het omkleedsel eener noot; met uwen halsdoek, nu eens een naauwelijks merkbaar strookje, dan aan een kropgezwel gelijk; met uwe geheel ontbloote borst, of eene schier toegeknepene keel; met eenen spencer, als kondet gij de panden van den rok niet bekostigen; met een ingerijgd ligchaam, als wildet gij de evenredigheid, door de Natuur zoo meesterlijk daargesteld, wegnemen: zoudt gij behagen kunnen? Zult gij het, sieraden der schepping! wanneer gij der grillige Mode te groote offers brengt; u het bonte, dat schier alle de kleuren van den regenboog in zich vereenigt, laat opdringen; voor ons die heerlijke lokken, dat vriendelijk oog en bijna uwe lagchende rozen verbergt, of haren gloed door schitterende juweelen verdooft; duur betaalt, wat een ellendig vernuft heeft uitgevonden, al ontsiert het uwen vorm en schendt het die bloemen? Benadeelt gij u niet, o bloeijende maagd! door u in het gewaad der matrone te hullen, dat alleen bij hare besneeuwde haren voegt; gij niet, eerwaardige moeder! als gij in den tooi met het meisje wedijvert; gij, eindelijk, niet, oude van dagen! als gij om het ijs der jaren den bloemkrans vlecht?

 Hei-

Heilige Natuur! tot u wijs ik allen terug, die van uw pad zijn afgedwaald; tot u, de voedfter der drie bevalligheden: eenvoud, onfchuld en fmaak.

IV. *De kleeding moet aan het ligchaam bevalligheid bijzetten.*

Waant niet, mijne fchoone Hoorderesfen! dat ik dit uw gebied betrede, om aan de meesteresfen in die lagchende kunst lesfen te geven. Wat zoude ik u leeren kunnen? Wij mannen bewonderen het gewrocht uwer vingeren, zonder hen, vlug als de gedachte, te mogen volgen. U leeren! Hoe zoude dit ons mogelijk zijn, ons, die niet eens de deelen kunnen onderfcheiden, waaruit dit betooverend geheel beftaat? Ligt die bevalligheid in de lok, waarmede het windje fpeelt, en die, kunfteloos, de hoogfte kunst verraadt; in de plooijen van het doek, door u gelegd; in het net en eenvoudig hulfel, waarvan uwe rozen eenen hoogeren luister ontleenen; in het gewaad, bij de meest kiefche betamelijkheid, los en ongedwongen; in uwe houding, gang, vriendelijk en goedwillig oog, vereenigd met den zilvertoon uwer lippen? Wij weten het niet: en zoude ik u dan leeren willen? Neen: verdedigen wilde ik u tegen die ongevoelige en fmakelooze bedillers, die niet kunnen dulden, dat de vrouw, van het vermogen om te bevallen, in haar gelegd, gebruik maakt, en de gaven der Natuur door eenen keurigen tooi verhoogt. Zij redeneren noch in het belang van uwe, noch in dat van onze kunne. U willen zij datgene ontnemen, waardoor zich de fmaakvolle van haar, die minder fijn gevoelt, onderfcheidt; beletten, de Natuur, die toch in alles u het volmaakte niet fchonk, te hulp te komen; u tot dat ongevormde veroordeelen, dat het boerfche en onbefchaafde nadert; ons berooven van het genot, bij het aanfchouwen eener edele geftalte, met den toovergordel, dien zij draagt. Hoe! zoude het u alleen ongeoorloofd zijn, het fchoone dier Natuur te verhoogen? Wij lokken immers, door het flijpen, eenen fonkelenden gloed uit den diamant, en verfraaijen het betooverend landfchap, door het vormen van bekoorlijke

groe-

groepen. — Gij zijt geschikt en bestemd om te behagen: kiest dan vrij den dos, welke daartoe bevorderlijk kan zijn; maar toetst hem vooraf aan de regelen van zedig- en zedelijkheid; zijt niet te kwistig met de voortbrengselen der kunst, opdat zij het schoone der Natuur, het voortreffelijkste van alles, niet in de schaduw mogen plaatsen; vergeet nimmer, dat de beminnelijke eenvoud den hoogsten luister bijzet en op den duur bekoort.

Ook dat eenvoudige zij uw sieraad, o mannen! Een effen kleed, van eene niet schitterende kleur; het nette, zonder tot het gezochte en beuzelachtige te vervallen; het lijnwaad helder als de sneeuw; de vorm deftig en den man voegende. o! Vraagt het der vrouwe, of gij, op deze wijze, hare goedkeuring niet verwerft; en laat het aan de verwijfde pronkertjes over, om zich door hunnen bonten tooi, pomaden en reukwerken belagchelijk te maken.

V. *Hoe ver mag men aan de zucht, om door de kleeding te behagen, voldoening geven, en den heerschenden smaak volgen.*

Er bestaat misschien geen onderwerp, ten aanzien van hetwelk men zoo vele, zoo zeer uiteenloopende gevoelens aantreft. De Mode, deze nu eens bevallige, dan weder afzigtelijke Godin, die meer verschillende vormen aanneemt, dan immer Proteus vermogt, heeft warme vereerders en heete bestrijders: en hier, zoo als dit bijna altijd het geval is, zal de beste weg wel in het midden liggen. Het eentoonige, waar wij het ook aantreffen, verveelt; de verscheidenheid behaagt; de vrouw is wel eene bloem, maar niet gelijk aan die van het veld, wier tooi in elke lente dezelfde blijft; afwisseling is aangenaam, onder deze voorwaarde echter, dat zij het karakter der wispelturigheid niet aanneme; de Mode geeft aan duizenden handen werk, maar ook, slaafs opgevolgd, ledigt zij de beurs van ontelbaren, en verslindt het merg der huisgezinnen. Soms maakt de Mode zich verdienstelijk, door het bevorderen van het bevallige; meermalen ook noodzaakt zij ons, het zedig oog af te wenden, al

 bloost

bloost ook zij niet, welke door haar is uitgedost geworden. Nu eens is het deftige te ſtijf en het ongedwongene te los; dan weder het effene te ſomber en het gekleurde te bont. Naar welke regelen moet men haar dan volgen? Aan de hand van den gekuischten ſmaak en der zedigheid: nu eens meerder, dan eens minder, en ſoms in het geheel niet. Het gezond verſtand en onze betrekkingen in de zamenleving moeten ons evenzeer de zonderlinge, als de volſtrekte modepop, doen veroordeelen. Zich naar het algemeen gebruik niet te willen ſchikken, voor zoo verre het geene offers van dien ſmaak en die zedigheid vordert; zich in het gewaad onzer grootmoeders te willen hullen, wanneer hetzelve nergens meer, behalve in de ſchier vermolmde familieportretten, beſtaat; met eenen ſtatigen ſleep daarheen te treden, terwijl de lustige jeugd in het losſe, doch betamelijke kleed om ons heen huppelt; in onzen bloei den ſtijven voorvaderlijken rok te dragen, waarvan de vorm ſlechts in de geſchiedenis bewaard bleef; als maagd de ſchoone lokken onder eene kornet te begraven; als jongeling het hoofd met eene zoogenoemde burgemeestersspruik te dekken: is dit alles niet zoo zonderling, dat men zich der beſpotting prijs geeft? Maar, aan alle de grillen der Mode te gehoorzamen; de ſchoonſte leest te ontſieren, ja zelfs te misvormen; zich in een harnas van baleinen te laten knellen, en de gezondheid te benadeelen; den verraderlijken wind eenen toegang tot onze borst te openen; den dood uit te lokken, om zijne prooi aan te vallen, en leliën en rozen naar het graf te ſlepen: welk eene dwaasheid!

Maar ook onze ſtand en betrekkingen moeten in aanmerking genomen worden. Dat de vermogende vrouw en het bemiddeld meisje aan de Mode een gedeelte van haren tijd opofferen; met vlugge vingeren, in haren dienst, de naald voeren, en zich voor het borduurraam vermaken; van haren overvloed iets aan ſieraden beſteden en daarin genoegen vinden: welnu, mits maar het meisje het vormen van den geest niet verwaarlooze, het nuttig boek boven het toilet den voorrang geve, en nimmer uit het

oog

oog verlieze, dat de bloemen van dit leven vergankelijk zijn; mits maar de echtgenoote en moeder om het kleed de huiszorg niet late varen en hare kinderen niet vergete, maar deze, naar het voorbeeld der Corneliaas, als hare rijkfte juweelen befchouwe. Maar in eenen lageren ftand den hoogeren in alles te willen naäpen; bij bekrompene omftandigheden met de gegoedften te wedijveren; den tijd geheel aan de Mode te verbeuzelen; zich het eenvoudige en nette kleed der nijvere burgeres te fchâmen; zich aan te fchaffen, wat men naauwelijks betalen kan; van den arbeidzamen man en vader meer te vorderen, dan hij door zijn zweet verdient; den kinderen te onthouden, wat men aan de kleeding verfpilt; aan het huisbeftuur fchaars te denken, en zoo met volle zeilen naar den afgrond te fturen: is dit niet meer dan dwaasheid? Achtingwaardige burgerklasfe! deze is de klip, waarop zoo vele uwer fchoonen maar al te dikwerf ftooten. Vanhier, dat zij ongefchikt worden voor den kring, in welken de Voorzienigheid haar heeft geplaatst; vanhier, dat het huis, waar de weelde niet wonen kan, maar fpaarzaamheid pligt is, haar onverdragelijk wordt; vanhier, dat het meisje, voor hetwelk de huisfelijke genoegens niet langer waarde hebben, die buiten hetzelve zoekt; vanhier, dat zij dikwerf de gade wordt van hem, voor wiens ftand zij niet is opgevoed, met welken zij niet gelukkig kan worden; vanhier, eindelijk, dat welhaast armoede, de rampzalige vrucht van verfpilling, op de lagchende welvaart volgt.

VI. *Men heeft het kostbare niet noodig, om te behagen.*

Neen, zoo ftiefmoederlijk heeft de Natuur hare zonen en dochteren niet bedeeld, dat zij het goud zouden behoeven, om bevallig te zijn. Slechts weinigen kunnen daarover befchikken; en nogtans behagen zij, die fmaak, of den waren zin van het fchoone, bezitten. Niet de ftoffe van het kleed, maar de vorm; niet het overtollige, maar de fchikking; niet het rijke, maar het kiefche bekoren ons. Landmeisje! met uwen eenvoudigen tooi; dienstmaagd! met uw jakje, zonder pracht; burgerdochter! met

 de

de kroon der echt Hollandsche netheid en zindelijkheid, zouden wij het oog met minder genoegen op u, dan op de vrouw, in kostbare zijde gekleed, met paarlen en juweelen uitgedost, vestigen? En gij, die dit goud binnen uw bereik hebt, voor welke de Neger duikt en de mijnslaaf zwoegt, waant niet, dat gij door dien glans alleen zult behagen. Het betooverende ligt niet in die shawls, welke slechts weinigen kunnen verkrijgen; noch in die kant, wier mazen het oog naauwelijks kan onderscheiden; noch in dat fijne doek, dat meer een waas dan eene bedekking is: maar in het hagelwitte, het vlekkeloos reine, het volmaakt zedige, het welgeordende, het passende voor kleur en gestalte, voor betrekkingen en jaren, het wel overeenstemmende van alle de deelen met het geheel; en, zoo uitgedost, behoeft gij de vergelijking met geene vorstin te schromen. Het vereischte voor dien dos, voor ieders stand berekend, bieden de goede Natuur en de nijvere kunst allen aan; en ook de Noordsche Flora is kwistig met hare bloemen voor de bloeijende jeugd.

VII. *Men bedenke, dat de kleeding noch den man, noch de vrouw maakt.*

Nietsbeduidend fatje! met rok en keurslijf, waarbij uw ligchaam zoo veel lijdt, als uw geest door het ellendig vlinderleven reeds geleden heeft: waan niet, al besprengt gij u, van het hoofd tot aan de voeten, met het uitgezochtst reukwater, dat gij den man of der vrouwe behagen zult. Hij, die het mannelijk karakter niet geheel heeft afgelegd, veracht den bastaard, die zich moed, kracht, vuur en zelfstandigheid schaamt, om de vrouw te naderen; terwijl deze, zoo lang het onbedorven gevoel haar leidt, van het schepsel walgt, dat geene mannenwaarde bezit. Voor slechts één tooneel dezer wereld zijt gij geschikt: om eene rol te spelen daar, waar men voor de vertooning poppen noodig heeft, en de edele, fiere geest (om mij van een onduitsch woord te bedienen) contrebande is. En gij ook, lieve meisjes! vergeet nimmer, dat de kleeding even min de vrouw maakt: onschuld, goedhartigheid, minzaamheid, huisselijkheid zijn meerder waar-

waardig, dan alle de juweelen en paarlen, welke de aarde oplevert. Den man, wien het vergund is, u in dien kring te zien; op te merken, hoe gij orde en regel bemint; ook bij het genot van den overvloed u der bezielende werkzaamheid wijdt, en den tooi als van een ondergeſchikt belang beſchouwt, zult gij voorzeker behagen: terwijl hij u, eerwaardige moeders! in den kweekhof van kleine engelen altijd bezig, altijd zorgende, onvermoeid in het weldoen en zegenen, eene opregte hulde bewijst, die niet alleen bewondering van het ſchoone, maar meer nog hoogſchatting van het edele en voortreffelijke is.

VIII. *Maakt, bij voorkeur, voor uwe kleeding, van vaderlandſche ſtoffen gebruik.*

Ik bezit die overdrevene vaderlandsliefde niet, welke, om enkelen te verrijken, al het vreemde wil verbannen, om ons, hoe veel kostbaarder ook, het inlandſche op te dringen; ik verlang niet, dat men, wanneer het eerſte het laatſte overtreft, den ſmaak zal opofferen, en zich het genot van het ſchoone ontzeggen: maar vaderlandſche vlijt aan te moedigen; aan kunstmin voedſel te verſchaffen; handen aan het werk te helpen; de zucht tot volmaking der uitvindingen te prikkelen, en het goud binnen eigene grenzen te houden, is verdienſtelijk. Ik veroordeel dien ellendigen geest, welke, helaas! maar al te zeer in onze Noordelijke gewesten heerscht, en niets van waarde acht, dat niet den vreemden ſtempel draagt; er vermaak in vindt, zich naar de grillen van Londen en Parijs te plooijen; evenzeer het belagchelijke als het fraaije uit derzelver handen ontvangt; terwijl zij ons beſpotten, en de ſchatten, die wij in den ſchoot dier vreemden uitſtorten, gebruiken, om onze welvaart te ondermijnen. En niet ſlechts de ſtoffen, maar ook de kleedingſtukken ontvangt men vandaar, alsof geen Nederlandsch hoofd vernufts, geene Nederlandſche hand bekwaamheids genoeg bezat, om daaraan den vereischten en eenen bevalligen vorm te geven; alsof ſlechts Engelſche en Franſche vingeren berekend waren, om voor den kieſchen ſmaak

te

te scheppen. Stelt die uwer landgenooten te werk, beminnelijke vrouwen! ontleent van den vaderlandschen grond, wat hij u zoo mildelijk zal aanbieden, wanneer gij geleerd zult hebben, zijne voortbrengselen te waarderen; moedigt aan, wat slechts dien prikkel noodig heeft, om te vorderen: — en zoude dan het volk, welks lijnwaad alom wordt gezocht, dat, met eene verwonderenswaardige kunst, kleuren en tinten schept, en den kweekhof van uw lagchend beeld, de bloemen, in zijn midden heeft, aan uwen smaak geene voldoening kunnen verschaffen? De kleeding moet bevallig zijn: en beantwoordt wel altijd dat, wat gij van den vreemden ontvangt, aan dit vereischte? Vindt het opmerkzaam oog daarin niet meermalen het grillige, die vrucht der ongeregelde verbeelding van het Zuiden, welke altijd rondvliegt, zonder een rustpunt te vinden: en zoudt gij uwe Noordsche zedigheid wel voor het losse Nimfengewaad van uwe zusters aldaar willen ruilen?

IX. *Is eene betamelijke, eenvoudige, onkostbare en bevallige kleeding zoo zeer aan te prijzen, dat dan zij, die vermogend op anderen kunnen werken, daarvan het voorbeeld geven.*

Achtingwaardige maagden en vrouwen uit den aanzienlijken stand! gij kunt die van de burgerklasse terugbrengen van den zoo noodlottigen weg, welken zij ingeslagen hebben. Eene verkeerde eerzucht doet haar u naäpen, waar elk hare eigene middelen behoorde te berekenen. Menig huisgezin zucht onder den last der verspilling dier vrouwen, welke u altijd op zijde willen streven, en het offer van den ellendigen hoogmoed worden. o! Geeft haar het voorbeeld eener edele eenvoudigheid, van eenen kieschen, onkostbaren smaak, van eene bevalligheid, welke dezen tot eenen grondslag heeft. Gaat het alzoo te keer, dat wispelturige, waardoor zoo veel verslonden wordt. Wekt hem bij haar weder op, dien geest van spaarzaamheid, welke onze voorouders bezielde; en wordt daardoor de reddende engelen van zoo vele, die u toch volgen willen.

Het

Het belge u niet, mijne Hoorderesſen uit dezen, bij mij zoo geachten, middelſtand! dat ik u opmerkzaam maakte op eene klip, zoo doodelijk voor een aantal uwer zusters. Een nietswaardige is de man, die u vleit, gebreken vergoodt, en bloemen over den afgrond ſtrooit. Hij alleen is uwe vereerende tegenwoordigheid en aandacht waardig, die van dezelve gebruik maakt, om, op den kieſchen toon der beſchaafdheid, u te onderhouden, te waarſchuwen en te leeren. Als hij ſpreekt, ſpreekt zijn hart; als hij raadt, behoeft gij het gift van de loerende adder niet te vreezen; en mogt hij ook ſoms een gevoelig zwak treffen, het is niet om te wonden, maar om uw geluk te bevorderen.

Wilt gij alle, van welken ſtand ook, mij een beeld veroorloven? Ik vergelijk de zamenleving bij eenen tuin, waarin het ſtijve niet kan behagen, maar ook het eindeloos ſlingeren en kronkelen moet vermoeijen; waar wij evenzeer het oog van het perk, met niet dan hooggeſtengelde leliën bezet, als van dat, waarop ſlechts golvende Lathyrisſen ſtaan, afwenden: terwijl, bij den zachten overgang van viooltje en vergeet-mij-niet tot de bevallige roos, elk van deze bloempjes, in den natuurlijken dos, ons bekoort. Bloeit ook zoo, lieve ſchoonen! in uwe verſchillende kringen, en verrukt ons door eene ongezochte verſcheidenheid, waarbij ieder uwer winnen zal. De volgzucht is vooral te veroordeelen, omdat ſlechts weinigen in de kunst om wèl te volgen bedreven zijn; terwijl eigen, onbedorven ſmaak, gewijzigd naar de omſtandigheden, in welke wij verkeeren, voorzeker het beste en betamelijkſte kiest.

WAAR-

WAARNEMING VAN EEN SCROPHULEUS ONTAARD KNIEGEWRICHT, EN DE AFZETTING VAN HETZELVE.

DOOR

H. J. LOGGER,

Med. Chir. Doctor, Obstetricator, Lid van het Amsterdamsch Heelkundig en het Provinciaal Utrechtsch Genootschap, Stads Heelmeester te Leyden.

CORNELIS DE WINTER, oud bijna 16 jaren, van zeer behoeftige ouders geboren, klein van gestalte, arm aan bloed, en van eene zeer scrophuleuze gesteldheid, had reeds meermalen, zonder blijkbare oorzaak, aan eene weeke, ligt pijnlijke zwelling, met gedeeltelijk onvermogen tot beweging, aan het linker kniegewricht gesukkeld; hetgeen men echter, vooral in het stedelijk Zickenhuis, (van den 27 Jan. tot den 5 Mei 1821) door eene doelmatige behandeling, zoo wel genees- als heelkundig, en eene meer geschikte voeding overwonnen, of liever in zoo verre gestuit had, dat de zwelling en pijnlijkheid bijna geheel verdwenen, het lid meer bewegelijk werd, en de arme jongen zijn gering handwerk voortzetten kon.

Wat ons in dit geval, zoo als in andere, uitwendig het meest voldeed, was het bedekken van geheel het gewricht door *gehekeld vlas*, met *colophonium* bestrooid, en daarna rijkelijk met *spiritus vini* bevochtigd. Veel minder nut zagen wij van het *zeewater*, zoo uit- als inwendig, *vesicatoria*, verschillende *cataplasmata*, het *unguentum Neapolitanum*, of de volgende *fotus:*

℞ *Merc. Sublim. corros.*
Virid. Aeris āā gr. x.
Sacchar. Saturn. ℥j.
Aq. pur. ℥xij.
M. D.

in andere gevallen niet te verwerpen, vaak integendeel van een buitengemeen nut.

Spoe-

Spoedig echter (den 18 Maart 1822) moest de lijder andermaal zijne toevlugt tot ons nemen; want de zwelling was weder toegenomen, aanmerkelijker geworden dan dezelve ooit te voren geweest was, en pijnlijker, vooral bij aanraking, des nachts, en bij beweging; het gewricht was veel ſtijver en eenigzins gebogen, en ook de gewrichtshoofden waren in de zwelling deelende, hetgeen ik bij vorige onderzoekingen nimmer nog had kunnen waarnemen. Terwijl bovengenoemde toevallen en verſchijnſelen, namelijk de pijn, zwelling, gebogen ſtand, en onvermogen tot beweging, meer en meer toenamen, werd ook de lijder ſpoedig lusteloos, viel af, begon er bleek uit te zien, verloor den eetlust, regelmatigen ſlaap, en kreeg koorts. Aan het zieke gewricht ontſtond eene eerst twijfelachtige, ſpoedig echter zeer duidelijke vochtgolving; de beenderen werden meer en meer uit derzelver natuurlijk verband gebragt, en lieten eindelijk geenerlei beweging van het gewricht toe. Het ziekelijk afgeſcheiden en tusſchen de gewrichtsdeelen opgehoopte vocht ontlastte zich door 3 à 4 fistuleuze openingen, die wel van tijd tot tijd genazen, maar ook ieder keer door nieuwe vervangen werden, en de ſtof was van een' zoodanig dunnen, weinig etterachtigen, ſcherpen en ſtinkenden aard, dat men gerust beſluiten konde, dat en de harde en de zachte deelen onderling ziekelijk waren aangedaan, in derzelver ſtructuur veranderd, en gedeeltelijk opgelost. Ook de hooger gelegene huid en ſpierdeelen aan de voorzijde der dij waren reeds verhard, en hier en daar met knobbels bezet. Hierbij namen de krachten des lijders trapswijze af, de koorts werd aanhoudend, er ontſtond nachtelijk zweet, diarrhœa enz., zoodat alles ons een, met rasſche ſchreden naderend, treurig einde van dit jeugdig lijden voorſpelde, indien wij niet, na alle overige meest pasſende inwendige geneesmiddelen, (waaronder bijzonder het *Acidum Phosphoricum*) en ook uitwendige, zonder eenig noemenswaardig nut, gebezigd te hebben, tot een groot middel onze toevlugt namen, hetwelk alleen onze reeds zoo laag gezonkene hoop konde

de opbeuren. Ik bedoel de afzetting van het lid; en, schoon men niet dan met schroom, uit hoofde van de groote zwakte en toenemende koorts, tot hetzelve konde overgaan, rekenden wij het echter onze pligt te zijn, niet werkeloos den lijder te zien wegsterven.

Na dus den waardigen Geneesheer C. A. SLEURS, en de overige, deze kleine, maar zeer weldadige stedelijke inrigting, met zoo veel ijver en trouw bedienende Genees- en Heelkundigen, daaromtrent geraadpleegd te hebben, en allen het eenstemmig daarin met mij eens zijnde, zoo verrigtte ik de kunstbewerking, op den 29 Sept. 1822, des namiddags, omtrent 4 duim boven de knie, en wel daar ter plaatse, waar de beginnende ontaarding in de huid scheen op te houden. — Deze operatie en de gevolgen daarvan waren in allen opzigte merkwaardig.

Op de gewone verbeterde manier van afzetten, verrigtte ik hier dezelve door middel van de circulaire snede, eerst door de huid, daarna door de spieren tot op het been toe, en eindelijk de zachte deelen zoo veel mogelijk doende optrekken, ook het been hoog daar tegen aan. Vaten werden er slechts een paar gebonden, en weinig bloed verloren.

De spieren doorsnijdende, kwam een stroom van dunnen, vuilen etter van tusschen dezelven, en wel in het bijzonder van de zijde van het kniewricht af, te voorschijn; de spieren zelve waren reeds in hare structuur veranderd, als 't ware lederachtig geworden, taai bij het doorsnijden; doch ook de veerkracht der spieren en alle overige zachte deelen was daar ter plaatse geheelenal verloren gegaan, zoodat zij in denzelfden stand, waarin zij doorgesneden waren geworden, bleven hangen, hetgeen, wel is waar, groot gemak bij de binding der vaten, deze zich in het geheel niet optrekkende, gaf, maar, aan den anderen kant, het optrekken van huid en spieren buitengemeen moeijelijk maakte, en de oorzaak was, dat noch de spieren naar wensch hoog en schuins genoeg doorgesneden, noch het been hoog genoeg afgezaagd worden konde; hierdoor hingen de bekeedselen, naderhand losgelaten

zijn-

zijnde, ongelijkhoekig neder, ſtekende hier en daar van tusſchen de huid, ſpier- of peeseinden uit. Ik bragt deze laatſte deelen naar binnen, voegde de ſlappe huid met moeite naauwkeurig aaneen, en bevestigde dezelve ſtevig met hechtpleisters; doch de beenſtomp was en bleef niet naar eisch bedekt. Welligt had ik dit een en ander, niet veel goeds voorſpellende, kunnen voorkomen, door de afzetting niet daar ter plaatſe te verrigten; doch wáár had dezelve dan moeten geſchieden? Nog hooger bij het heupgewricht, door de rondgaande ſnede, of in het heupgewricht zelf, *à lambeaux?* Ik geloof, dat beide wijzen van handelen veel tegen zich zouden gehad hebben; de *eerſte* vooral door de weinige ruimte, die men alsdan voor het plaatſen van het tourniquet, het optrekken der huid enz. overhield; de *tweede* door de ziekelijke geſteldheid der zachte deelen, die tot lappen moesten dienen, en den meer geweldig werkenden invloed der operatie op geheel het ligchaamsgeſtel, het grooter gevaar van bloeding, en den in het vervolg meer hulpeloozen toeſtand.

Maar onze pogingen werden gezegend, en alles wendde zich ten beste. Het ſtervende moest ſlechts van het levende afgeſcheiden worden, opdat dit niet meer wederkeerig zoude lijden, en tot een nieuw' leven zoude kunnen opgewekt worden.

Dadelijk ontſtond er, na de kunstbewerking, eene algemeene verandering ten goede; de koorts verminderde trapswijze, en hield ſpoedig geheel op; de ſlaap, eetlust, opgewektheid van geest kwamen weldra terug; het geheele ligchaam nam weder in lijvigheid en in krachten toe, en ook de overgeblevene ſtomp was en werd zoodanig, dat wij niet dan met voldoening, op hetgeen wij den lijder hadden doen ondergaan, konden terugzien. De huid en verdere bekleedſelen plakten zich, binnen weinige dagen, in zoo verre volkomen, dat er alleen weinig meer, dan het been-uiteinde breed was, open bleef, en, niettegenſtaande alle aangewende moeite, vooreerst niet hechten wilde; en ſchoon er ook nog, behalve dit, ter zijde van het been-uiteinde, een' geruimen tijd lang, eene

kwade lymphatieke ſtof bleef uitzijpelen, en er zich naderhand eenige kleine ſchilfertjes van het been affcheidden, zoo werd er echter, noch algemeen, noch plaatſelijk, verder iets kwaad voorſpellends waargenomen; integendeel naderde de lijder zijne volkomene genezing meer en meer, en kon, als zoodanig, met eene ſchoon gevormde ſtomp, (zijnde dik, welgevuld, aan de voorzijde met het been vast vereenigd, en hebbende in het midden alleen een dwars loopend lidteeken, als van eene mesſnede ter lengte van 2 à 3 dwarſche vingeren) op den 22 Maart 1823, ons Ziekenhuis verlaten.

Wat de geneeskundige behandeling na de amputatie betrof, deze was, over het geheel, zacht voedend, opwekkend en verſterkend; hiertoe diende vooral de *Cortex Peruvianus*, met zoodanige bijvoegſels verſchillend gewijzigd, en op zulk eenen voet toegediend, als in het bijzonder de heerſchende toevallen, en teekenen van te veel verhoogde of te geringe werkingskracht, vereischten; buitendien ook door geſchikte keuken- en keldermiddelen, zoo als bouillon, ſoep, rijst, wijn, waarin ons de antipathie des armen jongen lijders tegen de meest pasſende middelen dikwijls niet weinig hinderlijk was. Uitwendig handelden wij mede naar omſtandigheden; meestal verbonden wij droog; was de lekking te ſterk, dan maakten wij afwisſelend gebruik van eene *Infuſio Flor. Chamomill. vulg.*, een *Decoct. Corticis Salicis albi c. Vino albo*, de *Balſam. Peruvian.*; was er te veel *erethismus* in de ſtomp, dan van de *Tinctura Opii S. cet.*

Bij de ontleding van het kranke gewricht bevond ik de uiteinden van de dij- en ſcheenbeenderen vergroot, derzelver bedekkende kraakbeenderen grootendeels vernietigd, de geledingsvlakten gecarieerd, zoo ook de binnenzijde der *Patella*; de omringende zachte gewrichtsdeelen geheel ontaard, van eene vastere taai leder-achtige zelfſtandigheid geworden, en in alle derzelver tusſchenruimten met vuile etterachtige ſtoffen opgevuld. Het gewricht daarna verder aan de maceratie overgegeven hebbende, zoo boden de zachte gewrichtsdeelen daaraan langen tijd wederſtand;

de

de beenderen echter werden zoo zacht, dat men ze buigen kon, en derzelver *Epiphyses* scheidden zich volkomen van de beenderen af.

Veel, dat der opmerkinge waardig is, bevat, naar het mij voorkomt, dit geval; doch in het bijzonder was het mij (en dit zij het ook anderen) tot leering, nimmer zich door onrustbarende verschijnselen, zoo als aanhoudende koorts, zinken der krachten enz., te laten afschrikken, om het eenig mogelijke middel tot redding aan te wenden, wanneer men slechts met eenigen grond besluiten kan, dat de algemeene verschijnselen afhankelijk zijn van den ziektestaat van een bijzonder deel, en afgeleid kunnen worden uit een streven der natuur, uit een vereenigd zamenspannen van alle de krachten der overige bewerktuigde deelen, om het doode of niet-meer bruikbare af te stooten. Schiet de natuur in dezen strijd te kort, of zoude het ligchaam alle deszelfs krachten daarmede verspillen, en uitgeput nederzinken, vóór het doel bereikt te hebben, dat men dan toeschiete, den hinderpaal uit den weg ruime, en het ligchaam zal als 't ware tot een nieuw leven geboren worden. Gelukkig hij, die een zoodanig beslissend oogenblik regt kent, daarvan het juiste gebruik maakt, en zich dus beroemen kan, in de ware beteekenis van het woord, een dienaar der natuur geweest te zijn!

Nota. In de volgende, bijna even wanhopige gevallen, onder de behandeling echter minder belangrijke bijzonderheden opleverende, heeft het mij ook mogen gebeuren, over de waarde van het boven-gestelde te kunnen oordeelen.

In het eerste geval, omtrent zes jaren geleden, bij een bederf (*caries*) in de beenderen van den voorvoet, waaraan P., oud bijna 40 jaren, (een der lijders van mijnen Vader in hetzelfde Gasthuis) zeer lang en veel geleden had, en waarin ik, niettegenstaande de meest gepaste behandeling, vroeger ook door anderen aangewend, de geheele gesteldheid des lijders en die van den voet hoogst bedenkelijk geworden zijnde, de afzetting van het been,

beneden de kuit, met den allergelukkigften uitflag verrigtte. Spoedig en volkomen genas P., en nog in het voorleden jaar zagen wij dien man, te *Alphen*, in eene goede gezondheid, en op eene eerlijke wijze zijn brood verdienende.

Het tweede geval was dit: C. v. D. K., Stalmeester te *Gouda*, was, ten gevolge van eene uitwendige beleediging, veronachtzaamde en ongepaste behandeling, federt eenen geruimen tijd, behebt met een buitengemeen pijnlijk en kwaadaardig Been-fpekgezwel (*Osteofteatoma*) aan den regter voorarm, even boven het gewricht van de voorhand beginnende, en zich over twee derde gedeelten van den onderarm uitbreidende. Dit gezwel, waarvan de grootfte uitpuiling de grootte van een manshoofd evenaarde, vertoonde zich als een opengebroken kanker, fcheidende aanhoudend eene aanzienlijke hoeveelheid ftinkende, rotachtige, niets meer van etter hebbende ftof af. Het ftremde daarenboven de beweging van den arm bijna geheel; en dit was niet te verwonderen, daar de ontaarding zoodanig om de fpierpezen en fpieren zelve was gegroeid, zoo als ons naderhand bij de fectio bleek, dat deze het vreemde ligchaam fchenen doorboord te hebben, en dus aan alle zijden gedrukt en bekneld werden. In de maand Maart 1820 kwam hij naar *Leyden*, en nam zijne toevlugt tot mijnen Vader, die de afzetting van den arm, als het eenige middel te zijner redding, had voorgefteld, zoo als reeds in het vorige jaar door andere Kunstoefenaars gefchied was. Bij zijne komst alhier was de lijder, door de pijn, gebrek aan flaap, aan eetlust en verlies van ftof, zoodanig vermagerd, verzwakt, en het hectisch karakter der koorts was reeds zoo zeer ontwikkeld, dat men hem flechts weinige dagen levens meer konde voorfpellen, en dus ook niet dadelijk tot de kunstbewerking durfde overgaan. Na verloop van ruim acht dagen, echter, bevond hij zich, door het vlijtig gebruik van de *Cortex Peruv.*, en door een zacht voedend en opwekkend dieet, merkelijk beter en fterker; waarom men befloot, de kunstbewerking nu niet langer uit te ftellen. Mijn

Va-

Vader droeg de uitvoering aan mij op. Ik verrigtte dezelve boven den elleboog, in tegenwoordigheid van den Hoogleeraar SANDIFORT, den Geneesheer des lijders, SLEURS, en verscheidene andere Kunstoefenaars. Onder de kunstbewerking en de behandeling ging alles voorspoedig, en de lijder nam dagelijks zoodanig in gezondheid en krachten toe, dat hij, in de maand April, volkomen hersteld, weder naar zijne woonplaats vertrok.

TAFEREEL DER UITBARSTINGE VAN DEN VESUVIUS, OP DEN 22 OCTOBER 1822. DOOR EEN OOGGETUIGE, (DEN HEER C. SCHNITZER.)

De natuur, niet zelden vermaak scheppende in de onbegrijpelijkste tegenstellingen, schijnt opzettelijk naast de bekoorlijkste, zachtheid en stilte ademende voorwerpen de allerverschrikkelijkste te hebben geplaatst. Zij schudt haar afzigtigste vuil over de aanvalligste, met bloemen bezaaide weiden uit, en beveelt den donderenden Vulkaan, rook- en vuurzuilen langs de lagchende velden der Sirenen te slingeren.

Van den 18den tot den 21sten October begon het onderscheiden voorspel eener uitbrake van den *Vesuvius*, welke sedert den jare 1794 door geene andere in hevigheid overtroffen werd, en den ganschen omtrek met schrik en vrees vervulde. Ooggetuige van die op 24 Februarij zijnde geweest, meende ik met vulkanische verschijnselen gemeenzaam bekend te zijn. Hoezeer bedroog ik mij! Wel zag ik destijds den rand des verderfbrakenden afgronds; wel zag ik denzelven slangen van vuur door de lucht slingeren; wel toog, duizend voeten beneden mij, de neêrstortende vuurstroom met alles vernielend geweld daarheen, en verdoofde een ontzettende donder mijne ooren. Maar te vergeefs meet zij zich met dit reusachtig verschijnsel. Eén slag, en de gansche kap des bergs borst vaneen, en stortte zich in den onmetelijken afgrond des vulkaans! De winden zwegen, de wolken

 maak-

maakten plaats, en de morgenſchemering week ſchuw en bevend terug voor de woede der oproerige hoofdſtof. *Napels* oostelijke gezigteinder was één vuurklomp, die, telkens anders gevormd, uit den ontzettenden tooverketel opging, met bliksemvuur en donder geſtookt, als ware het om het laatſte oordeel te verlichten.

De ſtad ontwaakt uit haren ſlaap, ziet met ontzetting op naar de woeste, breidellooze vuurſtroomen, en verwacht al bevende den afloop van eene gebeurtenis, welke voor de omſtreken van den *Veſuvius* het treurig lot van *Herculanum* en *Pompeji*, in den jare 79 na CHRISTUS, doet vreezen.

De morgenzon van 22 October, reeds hoog over het oosten opgegaan, was niet in ſtaat, de alles verduisterende rookwolken te doen verſtuiven. Als uit eene draaikolk, kwamen zij, beurtelings zwart en gloeijend, uit den ontzaggelijken krater te voorſchijn, en omwonden, onder geſtadigen onderaardſchen donder, den berg al digter en dikker. Tegen twee ure des namiddags ſteeg uit den krater eene dampzuil op, op zoodanige wijze als door den jongeren PLINIUS in zijnen brief is beſchreven. De hemel was in de hoogſte ſtreken nog rein en helder. In de gedaante eens vierduizend voet hoogen pijnbooms van tweehonderd voet in doorſnede aan het ondereinde, praalde de reusachtige zuil boven het hoofd des vertoornden TITANS, bijna als een vederbos op den hoed des krijgshelds. Eindeloos boven denzelven opgehoopt, boog zij ten laatſte naar *Napels* over. De zon ſtraalde tegen de treurig door het blaauw der lucht rondgedrevene, onheilſpellende ſtoffen, welke, de lange gevangenis moede, de ganſche wereld, als 't ware, met hare overſtrooming bedreigden. De verlichting van dit rookmonſter was onbeſchrijfelijk, maar verſchrikkelijk-ſchoon, en elk oogenblik anders van gedaante. Dan, welhaast hulde de asch, zich aan hetzelve ontſcheurende, den geheimzinnigen berg in ondoordringelijk duister.

Onder bange verwachting daalde de dag. Eindelijk verdwenen de laatſte ſporen der avondſchemering. De *Veſu-*

suvius scheen, na zijne eerste uitstorting in de morgen-uren, vermoeid; zelfs in de nabijheid van den berg werd geen gerucht meer gehoord. Doch wee, wie, deze rust vertrouwende, tot het oord der verschrikking genaderd was! De electrieke vloeistoffen uit den dampkring hadden zich gedurende dezen stilstand der elementen omtrent de toppen des bergs verzameld. Een ontzettende bliksemstraal verblindde de oogen der menigte, en de krater barstte op nieuw los. Op eene woeste wijze schuimende, stortten de helsche vloeden zich uit de kloven, die onder schrikkelijk gekraak spleten en scheurden. Dwars door de donker gloeijende rookzuilen heen, zag men snelvlietende beken van louter vuur den kokenden krater ontsnappen; de gansche *Vesuvius* was een brullend vlammengebergte, waarop een hemel van zware, met vuurgloed doormengde, dampstoffen rustte. Met wild geruisch sloeg de vlam ten hemel, en duizend bliksemstralen schoten, de dikke duisternis klievende, in de woedende open helle neder, of sisten opwaarts tot het wolkengebergte, als gold het andermaal de bestorming van den *Olimp*. — VULKAAN en JUPITER donderden om strijd!

Sedert zesendertig uren hielden de bewoners der naburige plaatsen, ter neêrgeslagen door de gedachte aan het schrikbaar lot hunner vroege voorvaderen, hunne oogen onafgewend naar de steeds toenemende vlammen gekeerd. Deze tweede, herhaalde uitbarsting gaf het teeken tot de algemeene vlugt. Alles zocht in dezelve eene spoedige redding. Ieder oogenblik kon de voorbode van het laatste zijn. — Vanwaar leen ik de kleuren voor dit beeld van schrik en vertwijfeling, dat, door den ontzettenden brand der Natuur verlicht, den angst en de benaauwdheid eener hopelooze toekomst tot schaduwzijde heeft; vanwaar de stift, om het medelijdend hart des verwijderden menschenvriends deze trekken, dieper dan het geschiedkundig feit zelve der uitbarsting in de jaarboeken der verschijnselen, in te drukken?

Dit was het oogenblik der hevigste uitbarsting, en duurde tot middernacht. Daarna bedaarde de woede van den berg, en

en slechts de, door de ontladingen der uitwendige electriciteit tegen den krater ontstaande, donder rolde nog voort. Den 23sten, tegen vier ure des morgens, verhief zich de vlam op nieuw. Eene vlammenzuil, hoedanige nog nimmer zou gezien zijn, steeg, uit het in rook gehulde vuurgraf, in de dikke schemering van den herfstmorgen op, en bij elke uitwerping werd de lava over den ganschen omtrek des kegels uitgegoten. Aan de oostzijde van den *Vesuvius* was de asch- en steen- (*lapillen*-) regen reeds vier voet hoog neêrgestort. De lava verdeelde zich in vier hoofdstroomen, van welke de eerste, bijna een vierde uurs breed, uit de westzijde van den krater, de Heremitaadje voorbij, naar den kant van *Resina* liep, en, na de verwoesting van verscheidene morgen lands, langs den weg tot den Kluizenaar bleef liggen. De tweede, een half uur breed, ontstroomde der zuidoostzijde van den krater, en rolde, over oude lava, naar *Bosco tre case* heen, zonder verder schade te doen. De derde stroom drong uit een' aan den voet des kegels ontstanen kleinen krater te voorschijn, en nam met den voorgaanden bijna gelijke rigting. De vierde, eindelijk, kwam van uit de oude kruin des vulkaans neêrwentelen, en wel aan de zuidzijde van den berg naar *Torre del Greco*, desgelijks over oude lava heen stroomende. — De vulkaan had zich thans wel tot rust begeven, en de lava was reeds bestorven, d. i. met eene korst van zwarte slakken overtrokken, van onder welke hare roodgloeijende ingewanden dampten; maar het gevaar voor de inwoners was daarom nog niet geweken. De dampkring was dermate door de asch verdonkerd, dat men te *Portici* en *Resina*, op vollen middag, lichten en fakkels moest ontsteken.

Den 24sten hield het uitwerpen van asch en steenen eenigzins op, en enkelen beproefden het, om in hunne verlatene woningen terug te keeren.

Den 25sten, des morgens, wierp de *Vesuvius* wolken van asch en *lapillo* uit; de laatsten vielen in *Ottajano* en *Somma* neêr; de eerste werd naar *Nola*, en vervolgens naar *Salerno* en *Paestum* gedreven, alwaar, schoon 56

mig-

miglien verwijderd, de dampkring op den 22ften, naar het zeggen van reizigers, voor een oogenblik zoo zeer door asch en rook verduisterd was, dat zij den weg niet meer konden vinden.

In den nacht van 25 op 26 regende het geweldig, en eerst den 26ften des morgens had de *Vesuvius* zich uit zijn ondoordringbaar wolkenhulfel losgemaakt. Aan toevallen van lucht noch weder onderworpen, heeft de volkomene herfchepping van het aanzien eens bergtops zoo zelden plaats, dat men den *Vesuvius* in zijne nieuwe, geheel veranderde gedaante niet herkennen, noch zijne oogen in den beginne gelooven kon. Hij had namelijk, bij de hevigheid der uitbarfting, over de dertig *toifen* van zijne eigene hoogte (gelijk dit ook in den jare 1794 het geval was) zelf verflonden, en kon, den vorm betreffende, bij een in het bovenfte middengedeelte afgebroken fuikerbrood vergeleken worden.

Reeds dezen dag, en vooral den 27ften, verbond zich de door de lucht ftuivende asch, gedurende den regen, met het water, en, omtrent twaalf uren gaans ver, had men het zonderlinge fchouwfpel van een volflagen, meer dan vierentwintig uren aanhoudenden, *flijkregen*.

Den 28ften en volgende dagen duurden de aschuitwerpingen nog voort; uitbraken van vuur vonden geene plaats meer.

Den 31 October hadden wij eindelijk eenen zuiveren hemel.

Doch den 2den November verhief zich wederom een dikke walm uit den krater, en verduisterde onzen dampkring opnieuw; dit duurde zelfs tot den 4den voort.

De krater, gelijk ik reeds boven heb aangemerkt, had eene van de vorige geheel verfchillende gedaante aangenomen. Voorheen kon men denzelven in een vierde uurs gemakkelijk omgaan; door de inftorting der geheele bovenfte helft van den kegel was deszelfs buitenfte omtrek ten minfte vijfmaal grooter geworden, daar vijf vierde uren thans naauwelijks toereikend zijn. De *Vefuvius* fchijnt alzoo ook den weg aller vulkanen te zullen bewandelen; en welligt zal fpoedig een meer ons toonen, waar de bekoelde vuurmond begraven ligt.

De tegenwoordige uitbarfting was te hevig, dan dat men den krater tot op twee uren affťands had kunnen naderen. Slechts weinigen waagden het, gedurende dezelve, tot aan den Heremiet, die zijne kluis geen oogenblik verliet, door te dringen. Voor het overige is het opmerkenswaardig, dat de bronnen in den omtrek, en zelfs de wellen in *Torre del Gre-*

Greco — de gevoeligfte Hephestometers (aankondigers van elke verandering in den vuurfpuwenden berg) — geene de minfte verandering in den ftand des waters deden kennen.

De lava was niet zeer dun, en vloeide dus langzaam. De overige vulkanifche ftoffen werden veel menigvuldiger en aanhoudender, dan bij vroegere uitbarftingen, uitgeworpen. De heerenweg tusfchen *Torre del Greco* en *Torre dell' Annunziata*, zoo wel als deze beide plaatfen zelve, desgelijks *Bosco tre cafe*, *Ottajano* en *Somma*, lagen vier, vijf, hier en daar tot acht voet diep in de asch en *lapillo* begraven; zelfs de, federt 1743 jaren bedolvene, nu langzamerhand weder voor den dag gehaalde huizen van *Pompeji* werden op nieuw met eene, een half voet dikke, laag van asch bedekt, welke echter fpoedig weêr weggeruimd werd.

De met de hervinding van *Pompeji* ontftane vraag, over de toedragt van deszelfs verwoesting, in het jaar 79 na CHRISTUS, waarover de Hoogleeraar LIPPI eene zeer lezenswaardige verhandeling (*) gefchreven en den eerften wenk tot de regte befchouwing gegeven heeft, is, mijns achtens, door de tegenwoordige uitbarfting geheel opgelost. De plaatsjes *Somma* en *Ottajano*, bijna in dezelfde rigting van den *Vefuvius* af als *Pompeji* gelegen, ondergingen ditmaal de helft van deszelfs noodlot. Derzelver huizen ftaken acht tot tien voet diep in eene masfa van asch en *lapillo*, die volmaakt gelijkt op de bedekking van *Pompeji*. De regen loste de kalkdeelen op, en verbond dezelve met het zand en de *lapillo* tot eene zoo vaste korst, dat zelfs de volgende geweldige ftortregens er niet konden doordringen. Het lijdt geen twijfel, dat de *Vefuvius*, na een' ftilftand van misfchien duizend en meer jaren, bij de in 79 plaats grijpende hervatte uitbarfting, eene ontzaggelijke menigte zand, asch en *lapillo* uitwierp, welke vlak naar deze, niet ver van den *Vefuvius* gelegene, ftad werd gedreven; de door eene zoo hevige *explofie* bijeengetrokkene wolken ontlastten zich van het *hydrogenium* (waterftofgas), en gaven, door den nedervallenden regen, aan dit vulkanifche mengfel de vastheid, welke heden nog kenbaar is, en die het fchilderwerk in tempels en huizen, even als andere broze voorwerpen, voor het indringen van water en vochtigheid befchutte.

Ge-

(*) *Fu il fuoco o l'acqua, che fotterro Pompeja ed Ercolano? Scoperta geologico-istorica fatta dall' autore il di 14 ed 26 Ottobre 1810. Napoli 1816.*

Gedurende de tegenwoordige uitbarsting werden, alleen in de Prefektuur van *Napels*, den 22 en 23 Oct., bij de vierduizend ongelukkige zwervers opgenomen en gevoed; de overigen vonden in kerken en andere openbare gebouwen der naastgelegene plaatsen eene toevlugt.

DE SPECTATOR.

VII.

Il ne faut point mettre un ridicule où il n'y en a point: c'est se gâter le goût, c'est corrompre son jugement et celui des autres. Mais le ridicule qui est quelque part, il faut l'y voir, l'en tirer avec grace, et d'une manière qui plaise et qui instruise. LA BRUYERE.

Men kan de wereldsche zaken ernstig of boertig behandelen; men kan ze beweenen of belagchen. Met tweederlei wapenen kan men tegen de menschelijke gebreken en verkeerdheden ten strijde trekken: en deze zijn ernst en scherts; doch die zich van deze laatste bedienen wil, moet de zaak van alle kanten wèl opnemen, om de regt bespottelijke zijde te ontdekken; het is daar, dat hij bres kan schieten met een wapentuig, dat overal elders geen vrucht zou doen, maar waar al het nadeel en gevaar van 't zelve op hem terug zou vallen.

Welk geluk, dat er nog een ander middel dan ernst bestaat, om de menschelijke dwaasheden aan te randen! Hij put zijne krachten uit en wordt moedeloos, die een' zwaren last tegen een' steilen berg opwerkt; hoe veel ligter valt het daarentegen, zoodanigen last luchtig met den voet naar beneden te stooten, en in zijne nederkanteling tot in de uiterste diepte na te oogen! Het eerste is het geval, wanneer wij te zwaartillend, te ernstig zijn; het tweede, als wij de dwaasheden te weinig achten, dan dat zij ons hoofd breken of ons hart krenken zouden.

Mevrouw *Scherts* is wel zeer beminnelijk! Zij doet ons vrolijk wandelen langs een pad, waar, zonder haar, verveling, droefgeestigheid en wrevelzucht ons gezelschap zouden zijn; haar onderhoud doet ons over de moeijelijkheden van den levensweg ongemerkt henen stappen; zij weet ons, al koutende, veelal te brengen, waar wij wezen moeten; maar,

wat veel meer zegt: zij is gewoon een luchtig en bevallig kleed te werpen over vele dingen, waarvan het wanstaltige en aanstootelijke ons zoude bedroeven, ergeren, ja tot haat vervoeren; zij weet ons toegeeflijkheid en geduld in te boezemen omtrent menschelijke dwaasheden, omdat zij menschelijke zwakheden zijn, en stemt ons tot vergevensgezindheid. Soms is zij in hare snapzucht wel wat los of al te puntig, maar nimmer kwaadaardig, zelfs niet als zij, hoe zeldzaam ook, zoogenaamd bitter wordt: want men moet haar niet verwarren met *Spotternij*. Deze dame toch tracht de gebreken onzer medemenschen tot *carricaturen* op te hoogen, en overdrijving is nimmer aan te bevelen.

Maar, om tot de zaak terug te komen: men moet de belagchelijke zijde der dingen wèl weten te onderscheiden, wèl weten te beschouwen, en in 't behoorlijke licht te plaatsen, zal men zich met vrucht van scherts bedienen.

Dat zegt nog al zoo iets! Men dient daartoe wel eenigzins wijsgeer te zijn; van menschen en zaken en betrekkingen, vooral van het hart, eene grondige kennis te bezitten; en dan nog behooren een zuivere smaak en een fijn vernuft niet tot de min noodwendige begaafdheden.

Zaken kunnen belagchelijk zijn; maar menschen zijn het, die dwaasheden begaan. Wenschelijk ware het, als men hier altijd zaken van personen konde afscheiden, en zich alleen maar met de eersten bezig houden: maar de zaken zijn hier altijd bedrijven, of gevolgen van bedrijven, en dat van redelijke wezens, van menschen. Dus moet de scherts, al heeft zij zaken ten doel, altijd op personen terugvallen. Dit moet wel de eigenliefde krenken van hem, die er in betrokken is, maar hèeft ten minste het voordeel van belangstelling te verwekken bij elk, die erkent, dat alles, wat het menschelijke betreft, ook hem aangaat, en niets daarvan hem vreemd is.

Maar, wanneer moet men de verkeerdheden met ernst bestrijden, en in welk geval kan men met scherts volstaan?

Voorzeker komt dáár alleen ernst te pas, waar de verkeerdheden eenen wezenlijken invloed hebben op het menschelijk geluk, den vrede en de goede orde in de maatschappij. Aldaar zou scherts verkeerd zijn, en het oogmerk niet bereiken kunnen. Men trekt tegen struikroovers niet op met *badines* of karwatsen, maar laat hen in den mond van welgeladene pistolen kijken. Doch wanneer men de dwaasheden enkel in zichzelve beschouwt, en niet als nadeelig naar buiten

wer-

werkende, dan mag men er met los kruid onder schieten; en zoo zulks al eens niet baat, het schaadt ten minste niet.

Hieruit volgt evenwel niet, dat dwaasheden van zoo weinig belang zijn te achten, dat zij enkel zouden dienen om zich daarmede te vermaken: ô neen! in de zedelijke wereld is niets onverschillig; al wat dwaas is, is tevens verkeerd; wat verkeerd is, strijdt met orde en regelmaat, is werkelijk ondeugd.

Maar wanneer een ligchaamsdeel door eenig gebrek is aangestoken, gaat men niet dadelijk over om het af te zetten; men beproeft allerlei geneesmiddelen, en meestal wordt de verdere loop van het kwaad gestuit of onschadelijk gemaakt.

Het blijspel (om van het puntdicht niet te spreken) is het kunstgewrocht, dat de bedrijven en karakters van de belagchelijke zijde voorstelt. Wat wordt er niet eene kunst vereischt, om die voorstelling natuurlijk, naar waarheid, bevallig, leerzaam en verbeterend te doen zijn!

Doch, vindt men de scherts te weinig *peperachtig* in sommige gevallen, zonder dat men zich nog van ernst bedienen wil; er is nog een derde, uit beiden zamengesteld, en dat is de *hekeling* of *satyre*. — Dit wapentuig bezit een onberekenbaar vermogen; een vermogen, dat de kracht van despotengeweld en van kerkelijken banvloek oneindig te boven gaat. Dit wapentuig is vooral ontzettend in de handen des waren dichters. Te meermalen heeft het, in die handen, over eer of schande, roem of verachting, voor de volgende eeuwen beslist: want de geschiedenis laat niet na, daarvan kennis te nemen, en er voordeel mede te doen.

Maar laat ons van het onderwerp niet afdwalen. Het belagchelijke, waar het te vinden is, wél te onderscheiden, en op eene behagelijke en onderrigtende wijze boertend ten toon te stellen, valt niet zoo ligt, als men zich wel eens verbeeldt. Gezond verstand, juist oordeel, geoefend vernuft, maar vooral een fijn zedelijk gevoel, zijn daarvan de onmisbare vereischten.

Hij, die met dezelve niet bedeeld is, zal al ligt het belagchelijke zoeken, waar het niet bestaat; of zijne voorstelling zal, door gebrek aan waarheid en natuur, geheel mislukken. En geen wonder! Als datgene, wat voor zout op den disch geplaatst wordt, smakeloos is, wie zal er zich dan van willen bedienen? Hij bewijst dan, dat zijn smaak valsch is; en hij voert het oordeel van anderen op het dwaalspoor, dat

hij

hij zelf in zijne onkunde bewandelt. Maar ftelt hij bovendien het heilige en eerwaardige als belagchelijk ten toon, dan mag men daaruit opmaken, dat zijn gevoel verdoofd, en het in zijne ziel zedelijk nacht is.

Nu zou ik wel met eenige voorbeelden trachten te ftaven, waar zich eigenlijk het belagchelijke in bedrijven of karakters voordoet, en daartoe eenige derzelven voor oogen ftellen; doch de keuze maakt mij te zeer verlegen. De dwaasheden toch wemelen door elkander als muggen op een' zomeravond; men kan er geen oog op houden. Waar te beginnen, en waar te eindigen?

Maar, ik meen er wat op gevonden te hebben! Plaatfen wij ons aan het venfter; monfteren wij de voorbijgangers. Laat ons, op het geval af, met flechts zeven, zoo als zij elkander opvolgen, kennis maken; en ik vrees waarlijk, dat zij elkander zoo fchielijk volgen, ja als 't ware op de hielen treden zullen, dat ik naauwelijks tijd zal hebben, om van elk hunner maar zoo veel te zeggen, als volftrekt tot ons oogmerk noodig is.

Maar, welk een klein-fteedfche trek: de voorbijgangers tot voorwerpen van bedilzucht of befpotting te maken!

Stel u gerust, vriend! gij zijt hier vreemd, en kent geen' van die menfchen. Zij zijn dus voor u wezens uit de lucht gegrepen; en, om uw geweten, zoo noodig, nog verder gerust te ftellen, verzeker ik u, dat ik de waarheid niet te kort zal doen.

Zie daar al, om te beginnen, een man, eenmaal met tijdelijke middelen gezegend geweest, en die het met die middelen, naar zijn doen, ver gebragt heeft. Wel waren het voor hem *tijdelijke* middelen! Men kan zijn talent of begraven, of op woeker uitzetten; maar hij verftond er een derde op: de kunst, namelijk, om het vleugelen te geven en te doen vliegen; nu, het is dan ook gevlogen. De ijdelheid gaf hem daartoe het middel aan de hand. Altijd en overal en in alles pracht en praal: het moest al goud zijn, wat er blonk. Maar, om alles met het goud van uiterlijke vertooning te kunnen overtrekken, moesten zijne platen zoo geweldig worden uitgerekt en uitgeklopt, dat er niet dan bladgoud overbleef; dit, weet men, wordt met een luchtig windje al ligtelijk opgenomen, en weg is het!

Het fpijt mij... nog veel had ik op dat kapittel te zeggen, maar zie daar weder een ander! Vanwaar hij afkomftig is,

is, weet niemand; genoeg, hij is er. Veel, zeer veel heeft hij gereisd, en overal, waar hij geweest is, schijnt hij, volgens zijne verhalen, gewoond te hebben. Hij heeft op den top der hoofdpiramide in Egypte, op den porseleinen toren in China, en op de piek van Teneriffe gestaan. Noem eens iemand, dien hij niet kent, niet gesproken, met wien hij niet eenmaal zaken gedaan heeft! Hij kreeg zijn deel in 's werelds tegenspoed: nu eens bankbreuk, dan weder brand, overstrooming, misgewas, oorlog, huisbraak, meikevers, schipbreuk, verlorene procesfen, en wat niet al, bragten hem uit zijne bedrijven; maar telkens kwam hij het weêr te boven. Geen wonder, hij heeft een onbepaald vertrouwen, een onwankelbaar krediet. Kortom, plaats hem op zijn hoofd, hij zal, even als zekere kurken-mannetjes, van zelf weêr op zijne beenen te land komen. Hij vraagt naar de marktprijzen van allerlei producten, den koers van alle mogelijke effecten. Hij heeft belang in alle aankomende schepen en buitenlandsche brievenmalen. Onder ons: er is niets van dat alles waar; hij heeft met niets van dat alles te maken. De man wil enkel aller aandacht trekken, en vindt zich, in de zamenleving, nergens op zijne plaats, dan — op den voorgrond.

Zie daar dien langen, mageren man, met zijn strak gelaat, verwaarloosd in kleeding en in voorkomen. Denk niet, dat hij arm is: hij is schatrijk. Zijn genie is onuitputtelijk, om, van al wat zijne hand vindt, partij te trekken. Zijn meer dan eens gekeerde rok is versteld met de uitgesnedene slippen. Hij draagt slopkousen, om kousen uit te winnen. De hoed, dien hij op het hoofd heeft, draagt, even als de Westertoren, heugenis, zoo wel van rood-wit-en-blaauw, als van Oranje, en zou, als hij denken konde, „o tijden! o zeden!" denken. De steel van zijne ouderwetsche paraplui is vrij kort: hij heeft het handvatsel afgezaagd tot eene greep voor zijne kamerschel. Hij gaat in de schemering wandelen, om bezoek te ontwijken; want dan zou hij licht op moeten steken. Zijne bezigheid bestaat in turven tellen, grutten meten enz., als hem geene geldzaken roepen; maar te allen tijde zit hem de *Mammon* op de hielen. Hij heeft kind noch kraai, zelfs geene kat, enkel eene huishoudster. Hij kan nog tien jaar leven, hoogst twintig; dan zal hij sterven; maar dan zal het wat in hebben, zijne erfgenamen *ab intestato* op te sporen; want tot het maken van een testament kan hij

niet,

niet besluiten, omdat het denkbeeld van vermaken of afstaan hem hatelijker is, dan dat van den dood zelven.

Een oogenblik geduld, tot deze dames voorbij zijn; want van haar *nil nisi bene.* Zie zoo!

Deze heer is een nederig edelman. Hij verwaardigt zich, de algemeene lucht in te ademen, ja zelfs de straten eener burgerlijke stad te betreden; en dit is veel, zeer veel. Ook schijnt hij zich niets op zijnen adel te laten voorstaan; hij durft met burgerlieden verkeeren en in gezelschap zijn, ja liet zelfs, in een' wijsgeerigen roes, zich eenmaal verluiden, dat alle menschen inderdaad elkander gelijk zijn, althans zeker voor God. Ik geloof zelfs, dat men hem, buiten pijn en banden, als het er op aan kwam, wel tot de bekentenis zou kunnen brengen, dat de onderscheiding van geboorte alleen op vooroordeelen berust, en in de middeleeuwen te huis behoort. Maar, wat zal men zeggen! Natuur gaat boven de leer. Daarom gij, burgerlijke *Julia*, neem u in acht voor de betuigingen zijner liefde en der onwankelbaarheid zijner trouw; want, tot welk een punt het ook komen mogt, hij zou eer eene hem toevertrouwde vesting zonder slag of stoot den vijand overgeven, een' vreemden heer in zijn land roepen, een' hem toegeworpen' handschoen vergeten op te rapen, eer hij, door een zedig hnwelijk met eene schoone, rijke, welopgevoede en deugdzame jongedochter uit den burgerstand, zijn' naam bezoedelen, zijn geslacht schandvlekken, en zijne afkomst verbasteren zou. Vraagt men nu, wat hij vermeent, dat het onderscheidend en uitsluitend voorregt zijner *caste* zij? Zeker geene meerdere deugd, geen' edeler moed, geene hoogere verdiensten: neen! enkel het ingebeelde regt, om de vruchten van deugd, moed en verdiensten in te oogsten en te genieten, zonder, zoo als men in den burgerstand gewoon is, dezelve, door eigene geestkracht, vlijt en volharding, zelf opgekweekt te hebben.

Het begint reeds wat te schemeren, en wij zouden wel haast licht behoeven. Als het ons om inwendig licht te doen ware, dan zou ons deze man zeker te stade komen. Gij ziet, hij is van een' geheel anderen stempel dan de edelman. Hij is inderdaad een groot licht; en dat hij zijn licht onder eene korenmaat zou willen verbergen, dit zal hem wel niemand verwijten. Hij laat het niet alleen schijnen, maar loopt er overal mede rond. De grootste wijsgeeren weten alleen, dat zij niets weten: hij overtreft hen, want hij weet alles.

Maar

Maar dit alles weten, wat heeft zulks te beteekenen, als men ook niet van alle dingen het *hoe* en het *waarom* weet; dat wil zeggen, als men niet alleen *weet*, maar ook *kent*? Dit is bij hem het geval. Voor hem is de natuur zeer begrijpelijk, of liever zeer *natuurlijk*. Als zij niet bestond, men zou haar verdichten. De natuur is berekend voor ons begrip, omdat zij zich naar onveranderlijke wetten regelt; en die wetten weet onze man op zijn' duim. Verwondert zich iemand over den geregelden loop der hemelbollen; dit is voor hem zeer eenvoudig, omdat dit, volgens de wet der zwaartekracht, niet wel anders kan. Is men opgetogen over de wording en ontwikkeling van bezielde wezens, hij is dadelijk in de weer met zijne levenskracht; en wie vindt dan ook dit niet zeer natuurlijk? Spreek niet van de geheimen der zielkunde; want als hij *mechanicus* ware, en dit is hij bij ongeluk niet, dan zou hij u de zielen, even als DEBBEL de sterren en planeten, in een' glazen bol te zien geven. Met dat alles bestaat 's mans alweterij alleen in woordenpraal. Hij voert u onophoudelijk in een doolhof van redeneringen rond; maar ge stuit altijd met hem op de woorden: kracht, beginsel, neiging, vermogen, aandrift, wet, eigenschap, hoedanigheid, natuur, enz. Juist deze zou hij ons moeten leeren kennen, om ons iets te leeren; maar zoo is de laatdunkende mensch met zijne alwetenschap: hij klautert onophoudelijk van sport tot sport, en meent het al vrij hoog te brengen; doch merkt niet, dat hij, even als het wezeltje in eene rondloopende traliekooi, in weerwil van alle moeite en ingebeelde vordering, niet van standpunt verandert, en zich al in een' zeer engen kring beweegt.

Maar.... nu komt er zulk eene drift onder de voorbijgangers, dat ik er niet langer het oog op houden kan. Wij kunnen het dus niet tot de zeven brengen, maar moeten ons, voor ditmaal, met vijf vergenoegen. Welaan, mijn vriend! sluiten wij het venster, en ga met mij de *Misanthrope* zien spelen; het is nu juist nog tijd.

DE MISLUKTE EXPEDITIE TEGEN PORTORICO, 20 SEPT. 1822.

(In eenen Brief uit *Curaçao*.)

Het mislukken der in alle opzigten misdadige Expeditie tegen *Portorico*, ondernomen door een' hoop Fortuinzoekers, die

die van den geest van opſtand, waarmede de zwarten en gekleurden in de *Westindiën* thans bezield zijn, wilde gebruik maken, om aldaar eene omwenteling te bewerken, zal voorzeker ten uwent veel geruchts gemaakt hebben. Ik zal u kortelijk mededeelen, wat van deze zaak waarheid is.

Op den 20 Sept. 1822 arriveerde alhier, onder *Nederlandſche* vlag, eene Brik, genaamd *Henri*, aan boord hebbende 68 pasſagiers, en komende, gelijk voorgegeven werd, van *St. Euſtatius.* Dit vaartuig kwam ons echter terſtond zeer verdacht voor, omdat deszelfs pasſagiers uit *Franſche*, *Duitſche* en *Amerikaanſche* Officieren en eenige Kadetten beſtonden; welke laatſten, gelijk men vernam, uit eene Artillerijſchool in *Noord-Amerika* gedeſerteerd waren. Eenigen dezer bende waren gewond, ten gevolge van eenen twist, welke aan boord tusſchen de *Noord-Amerikanen* tegen de *Franſchen* en andere vreemdelingen had plaats gehad, en tot een klein gevecht was overgeſlagen.

De tweedragt onder hen ſcheen in deze haven voort te duren. Men beſchuldigde den Kapitein van het vaartuig, dat hij zonder reden dezelve was binnengeloopen, en dat hij voornemens was, de Brik hier te zijnen voordeele te verkoopen; en men vond het daarom noodig, hem het kommando van dezelve te ontnemen. Intusſchen wist deze den Fiscaal eene Proclamatie in handen te ſpelen, waaruit bleek, dat de pasſagiers van genoemde Brik, welke gezegd werd tot een Eskader van zes vaartuigen te behooren, te zamen aan boord hebbende 600 man, niets minder ten doel hadden, dan zich meester van het *Spaanſche* Eiland *Portorico* te maken, en daar de nieuwe Republiek *Bojica* te ſtichten. Men onderzocht nu naauwkeuriger de papieren van het vaartuig, en bevond, dat dezelve valsch, en de naamteekeningen van den Heer A. DE VEER, Gouverneur van *St. Euſtatius*, en van andere Ambtenaren aldaar nagemaakt waren. De Fiscaal alhier haalde nu terſtond het vaartuig aan, en nam den Chef der Expeditie in verzekerde bewaring.

Het hoofd dezer onderneming, noemende zich in zijne Proclamatiën, die hij eigenhandig onderteekend had, Opperbevelhebber van het Leger en Preſident van de Republiek *Bojica*, was een zekere DUCOUDRAY HOLSTEIN, en op ons Eiland zeer wel bekend, daar hij gedurende ruim twee jaren hier gewoond en lesſen in de muzijk gegeven had. Hij is van *Duitſche* afkomst, maar langen tijd in *Franſchen* dienst ge-

geweest, en heeft, als *Chef d'Escadron*, den oorlog in *Spanje* bijgewoond, waar hij gevangen genomen en naar *Cadix* gevoerd werd. Door de Agenten van *Zuid-Amerika* liet hij zich overhalen, om zich bij den standaard der Onafhankelijken te voegen, en vertrok naar *Mexico*, waar hij slechts korten tijd vertoefde, en zich naar *Noord-Amerika* begaf. Andermaal trad hij in dienst der Independenten, en wel als Generaal-Majoor onder BOLIVAR, in welke hoedanigheid hij Kommandant van *Boca-chica* geweest is; maar, ontevreden over het slecht bestuur en de onkundige handelwijze van den Generaal BOLIVAR, nam hij zijn affcheid uit *Columbiaanschen* dienst, en zette zich, als Muzijkmeester, eerst te *Carthagena*, daarna te *Port-au-Prince*, op *Haïti*, neder. Zijn rustelooze geest bragt hem spoedig op *Curaçao*, waar hij twee jaren geleefd heeft van het geven van lessen op de fortepiano en in de *Spaansche* taal, zich altijd bezig houdende met het maken van plannen in de toekomst, offchoon hij reeds 64 jaren telde, en voegende bij eenige talenten, die hij aan eene beschaafde opvoeding en verkeering te danken had, veel grootspraak en snorkerij. In het begin dezes jaars vertrok hij naar *St. Thomas*, voorgevende het zwerven moede te zijn, en zich naar zijne familie in het *Holsteinsche* te begeven. Ook had hij, gedurende zijn verblijf alhier, een werk geschreven over den tegenwoordigen oorlog in *Zuid-Amerika*, hetwelk, zoo wel wegens taal en stijl als belangrijkheid, naar het oordeel van deskundigen, vele verdiensten had. Hij hoopte dit in *Europa* in druk uit te geven, en er schatten door te verkrijgen. Te *St. Thomas* vereenigde hij zich spoedig met den Heer VOGEL, die als Koopman vele jaren in de *Westindiën* verkeerd had, om naar *Noord-Amerika* te gaan en eene Expeditie tegen *Portorico* uit te rusten, en vond daar, voornamelijk te *Philadelphia* en *Baltimore*, vele medestanders, die hem van alle krijgsnoodwendigheden, als 700 geweren, 2 veldstukken, sabels, pistolen, kruid, enz. (welke uitrusting op 200,000 daalders geschat wordt) tot deze onderneming voorzagen, onder belofte van deze waarde in *Portoricosche* producten terug te zenden. De eerste bestemming dezer Expeditie was naar het bovenwindsch Eiland *St. Bartholomeus*, waar zich alle schavuiten zouden vereenigen, om, zonder eenige wettigheid, zonder eenig gezag, alleen op zichzelve, dit voor de rust der Maatschappijen en

voor de veiligheid der *Westindiën* zoo schadelijk plan te volvoeren.

Van andere vaartuigen, tot dit Expeditie-eskader behoorende, hebben wij niets vernomen. Alleen is er, gelijktijdig met genoemd vaartuig, nog eene andere Brik binnen deze haven gekomen met *Noord-Amerikaansche* vlag en papieren, geladen met ammunitie en wapenen, welke, gevaar bemerkende, een paar dagen daarna weder vertrokken is. Ook zijn er van tijd tot tijd, op andere *Amerikaansche* vaartuigen, verscheidene passagiers, tot deze Expeditie behoorende, alhier aangekomen; maar, het ongelukkig lot, der Brik *Henri* en derzelver passagiers, die de hoofden van den staat en het leger der nieuwe Republiek moesten uitmaken, vernemende, spoedig weder vertrokken. De passagiers van genoemde Brik hebben, na door den Raad van Justitie alhier verhoord te zijn, vrijheid gekregen om te vertrekken; alleen zijn de hoofden dezer onderneming, bestaande, behalve den Heer DUCOUDRAY, uit bovengenoemden Heer VOGEL, bestemd om de waardigheid van Intendant in de Republiek *Bojica* te bekleeden, en den Staatssecretaris ERVIN, een *Noord-Amerikaan*, die zich uit de geregtelijke verhooren als een schrander man heeft doen kennen, en te voren schrijver van een periodiek werk in *Noord-Amerika* geweest is, in verzekerde bewaring gehouden. Wat er van deze drie personen worden zal, is alsnog onbekend. Intusschen is de Brik *Henri*, ook genaamd *de Eendragt*, met derzelver lading, publiek verkocht, en degenen, die op de revenuen daarvan vermeenen regt te hebben, gedagvaard.

Wat nu van deze onderneming zou geworden zijn, indien dezelve hier niet gelukkig verijdeld ware geworden, is moeijelijk te beslissen. Het hoopje volks, dat dit waagstuk ondernam, was wel klein, en daarenboven nog verdeeld; ook had de Gouverneur van *Portorico*, door den *Spaanschen* Ambassadeur in *Noord-Amerika*, reeds kennis van deze onderneming, en alles in gereedheid gebragt tot hunne ontvangst. Doch wie kent *Portorico* niet, als een groot, vruchtbaar en zeer bergachtig Eiland, van waar zulk een hoop onheilstichters, zich ééns genesteld hebbende, moeijelijk te verdrijven zou geweest zijn, en voorzeker uit de groote *Neger*-bevolking van dit Eiland een' magtigen onderstand verkregen hebben. Daarenboven kennen wij nog niet de geheele uitgestrektheid van dit plan, dat met den fraaijen naam van bevrijding van

Por-

Portorico bestempeld wordt; want, hoewel er in de papieren van de hoofden der Expeditie, zoo ver men weet, niets aangaande eene zamenzwering op *Portorico* zelve gevonden is, zoo is het echter eene daadzaak, dat de Gouverneur van dat Eiland, de Generaal LATORRE, dien wij, uit zijn bevelhebberschap op de vaste kust, als een der zachtmoedigste en menschelijkste Generaals kennen, die de *Spanjaarden* in dienst hebben, verscheidene personen heeft doen ter dood brengen, als overtuigd van met de bewuste Expeditie in verbindtenis te staan, waaronder zich zelfs een der aanzienlijkste ingezetenen, genaamd DUBOIS, bevond.

De geest der *Spaansche Creolen* (blanke afstammelingen van *Europeanen*) hebben wij te zeer leeren kennen, zoo wel op de vaste kust, als op het *Spaansch* gedeelte van *St. Domingo*, op welke laatste plaats zij zich, zonder eenigen bijstand van buiten, onafhankelijk maakten, om niet te gelooven, dat velen hunner van de eerste gelegenheid, om zich van *Spanje* onafhankelijk te maken, zouden gebruik gemaakt hebben. En welk eene ondersteuning verkrijgt niet doorgaans zulk eene onderneming, als de eerste beginselen, hoe gering en nietsbeduidend ook, slechts gelukt zijn! Van alle kanten, zoo wel van *Noord-Amerika* als van de omliggende Eilanden, zou het voorzeker naar het schoone, vruchtbare en op de andere *Westindische* Eilanden zoo zeer geprezene *Portorico* toegevloeid zijn. Men weet reeds, en wel op vrij goede gronden, dat, op het Eiland *Haïti*, 800 *Negers* gereed waren, om, op de eerste tijding van de landing der Expeditie, zich bij dezelve te voegen. Doch, wat hiervan ook zij, zoo veel is zeker, dat de beide eerstgenoemde Opperhoofden der Expeditie, die langen tijd op *Haïti* gewoond hebben, niets verzuimd zullen hebben, om hunne bekenden aldaar op te wekken ter bevordering dezer onderneming; gelijk zulks de Heer DUCOUDRAY op ons Eiland gedaan heeft, zoo als gebleken is uit kopijen van brieven, bij hem gevonden, waarin hij verscheidene zijner voormalige kennissen uitnoodigde, om volk van hier derwaarts te zenden, en zelve hem daar te volgen; welke zaak terstond door de Regering alhier onderzocht, doch geenszins van de zijde der ingezetenen strafbaar bevonden is. Ook is het nagenoeg bewezen, dat het Gouvernement dezer *Neger*-kolonie van deze onderneming kennis droeg, en dezelve zou ondersteund hebben; een bewijs te meer van de gegrondheid der vrees,

welke het bestaan dezer *Neger*-kolonie aan de geheele *West-indiën* veroorzaakt, althans nu, daar de President dezer zwarte Republiek, door het in bezit nemen van *Spaansch St. Domingo*, zijne zucht, om veroveringen te maken, aan den dag gelegd heeft.

Om verder te gaan, zoo hadden de ondernemers dezes aanvals op *Portorico* van het Moederland niets te duchten; want dit heeft in zoo vele jaren niet de minste ondersteuning kunnen geven aan de zoo veel belangrijker vaste kust, welke, nog op dit oogenblik, met 2 of 3000 man *Spanjaarden*, met een' goeden geest bezield en welgewapend en onderhouden, weder, voor eenigen tijd, voor het Moederland te herwinnen was; welken schok de in *Europa* veel geruchts makende, doch krachtelooze en slecht geadministreerde Republiek *Columbia* niet zou kunnen wederstaan.

Uit dit alles, geloof ik, blijkt, dat er van deze Expeditie voor het behoud van *Portorico* veel te vreezen was. En nu heb ik nog niet eens gesproken van de krachtdadige hulp, welke deze Expeditie van de *Engelschen* te wachten had, die (uit zulke edele, menschlievende beginselen!!) elk vrijheid en onafhankelijkheid zoekend volk, dat zich van het juk der overheersching zoekt te ontslaan, ondersteunen; gelijk zulks gebleken is uit verscheidene Expeditiën, die openlijk in *Engeland* zijn uitgerust, om de *Spaansche Zuid-Amerikaansche* provinciën onafhankelijk van het Moederland te maken; terwijl die zelfde *Britten*, hoewel zij de *Engelsche*, *Iersche* en *Hanoveraansche* legioenen, die naar *Zuid-Amerika* vertrokken zijn, door gebrek, ziekte en eene ondankbare behandeling, welke zij, met alle andere vreemdelingen, van de woesche *Spaansche Creolen*, die hun bestaan aan dezen te danken hebben, moesten ondergaan, hebben zien wegsmelten, echter nog in hunne onbaatzuchtige oogmerken blijven volharden, de Independenten van *Zuid-Amerika* met alles ondersteunende. Voorzeker! van de *Engelschen* had deze onderneming op *Portorico* alle mogelijke ondersteuning te hopen gehad, en vele duizenden ponden sterling waren, misschien slechts alleen om een gering handelscontract, ter beschikking der *Bojicanen* geweest. Wij wenschen intusschen ons kleine Eiland en alle andere Koloniën in de *Westindiën*, die belang in hare veiligheid en rust stellen, van harte geluk met het mislukken dezer onderneming, en wij hopen in lange van geene Expeditiën te hooren tegen *Spaansche* Koloniën,

die,

die, van wege den zwakken toestand van het Moederland, werks genoeg hebben om zigh staande te houden (*).

(*) Wij achtten dezen Brief der mededeelinge wel waardig, en rekenden het overbodig, er eenige aanmerkingen bij te voegen; Zulks aan den Lezer overlatende, voor zoo verre hem de heilige zaak der Vrijheid en Onafhankelijkheid van andere Volken, afgescheiden van de bejagingen van vreemde Gelukzoekers, ter harte gaat. — *Redact.*

EENE VERGADERING DER METHODISTEN TE JEFFERSON-STAD, IN DEN STAAT VAN INDIANA, IN NOORD-AMERIKA.

(Volgens JAMES FLINT, 1818.)

— Ik kwam te *Jefferson-stad*, en had, gedurende mijn verblijf aldaar, gelegenheid, eene van de groote vergaderingen der *Methodisten* van de sekte van WESLEY te bezoeken, die gehouden worden in de opene lucht. De plaats naderende, waar dezelve stond gehouden te worden, deed mij alreeds de menigte van paarden en rijtuigen, en der tenten in de ommestreken, ontwaren, welk een ontzaggelijke toevloed aldaar zou plaats hebben. In het midden van het plein was een vrij hoog gestoelte opgerigt voor den prediker. Vóór hem was eene ruimte van ongeveer dertig voet in het vierkant, voorzien van boomstammen, in den vorm van banken op rijen geplaatst, door eene afsluiting in twee deelen gescheiden, voor mannen en voor vrouwen. Deze ruimte was in het bijzonder geschikt voor hen, die door de Goddelijke genade getroffen waren, en die dezen staat der genade door gegil en stuiptrekkende bewegingen van allerlei aard openbaarden. Het gerucht, dat zij maakten, was zoo geweldig, dat ik, in weerwil van de ingespannenste aandacht, van de rede des predikers niets kon verstaan, dan eenige uitroepingen, zoo als: *heerlijkheid! heerlijkheid! magt! Jezus Christus!* en dergelijke. — Na verloop van *eenige uren* werd de dienst afgebroken, en de toehoorders verspreidden zich, om te gaan middagmalen. Sommige der bekeerden, uitgeput door hun geschreeuw en trekkingen, werden gedragen naar afgezonderde tenten, en omringd door jongedochters, die zeer harmonieuze gezangen zongen. — Na den middag beklom een andere prediker den stoel, en de ruimte werd op nieuw vervuld door de bekeerden, of door hen, die het wenschten te worden. De redenaar sprak een zeer gemoedelijk gebed uit, hetwelk door de gan-

gansche vergadering in diepe stilte werd aangehoord, behalve dat de bekeerden van tijd tot tijd lange en luide verzuchtingen uitboezemden, verzeld van het woord *amen*. Het gebed werd gevolgd van eene preek. De leeraar kondigde zijnen hoorderen zijn naderend vertrek uit dit werelddeel aan, en dat hij gekomen was, om voor altijd afscheid van hen te nemen. Hij sprak vervolgens de grijsaards aan, hun herinnerende, dat, in het oogenblik dat zij en hij gereedstonden het aardsch verblijf te verlaten, zij niet konden nalaten met bekommering te denken aan hetgene er van de kerk zoude worden, wanneer zij niet meer waren. Alle de bejaarde mannen der vergaderinge beantwoordden zulks door luide zuchten en herhaald gehuil. De redenaar merkte verder aan, dat er onder zijne hoorders vele jonge mannen zich bevonden, en zeide: „Ik hoop, dat velen uwer zich zullen bekeeren, en zoo vele gidsen worden der vrome Christenschaar in het vervolg." Nieuwe kreten verhieven zich op deze vermaning. Eindelijk wendde hij zich tot dat gedeelte der ruimte, door de vrouwen bezet, en sprak: „Wat u betreft, mijne zusters!" .... Oogenblikkelijk werd zijne stem verdoofd door eene losbarsting van uitroepingen en ongeärticuleerd geschreeuw; de beroering was ten top gestegen, en de stuiptrekkende ligchaamsbewegingen en verdraaijingen werden geweldiger dan immer te voren. — Bij de nadering van den nacht keerden de meeste der toehoorders naar hunne tenten terug, en men ontstak groote vuren rondom het kamp. Eene diepe stilte volgde op het geraas van den dag; van tijd tot tijd hoorde men echter lieden schreeuwen, terwijl zij het veld doorliepen: „Ik was een groot zondaar, en stond verdoemd te worden; maar nu ben ik bekeerd, eere en lof zij God!" — Met het aanbreken van den dag begonnen de gezangen van nieuws. Ten zeven ure trad een prediker wederom op het gestoelte, en de tooneelen van den vorigen dag werden vernieuwd. — Deze vergaderingen der *Methodisten* duren gemeenlijk verscheidene dagen; maar zij beginnen echter in miskrediet te geraken, dewijl zij aanleiding geven tot dusdanige wanorden, dat de regering genoodzaakt is geworden, dezelve, door maatregelen van voorzorg, te voorkomen; ook vindt men in den staat *Kentucky* vele *Methodisten*, die dezelve nimmer bijwonen, en ze zelfs openlijk afkeuren.

ZELD.

ZELDZAAM VOORBEELD VAN LANGEN SLAAP.

(Volgens C. F. JOHN. *Wiener Zeitschrift*, Junij 1823.)

Den 13 April 1802 begaf zich ANDREAS HERZEG, een tamelijk welgestelde boer uit het dorp *Uharska*, in het *Neograder Comitaat* in *Hongarije*, met het krieken van den dag op weg naar een ander dorp, om planken in te koopen. Op den terugweg ging hij op den middag bij zijnen broeder te *Bereesno* aan, om hem over zekere aangelegenheid te spreken. Van daar zijnen weg, die over eenen berg ging, huiswaarts voortzettende, overviel hem een dikke mist, verzeld van sneeuwjagt, voor welke hij in eene rotsspleet, waarin voor omtrent drie personen ruimte was, school. Hier beving hem een slaap, die tot den 8 Augustus, en dus volle *zestien weken*, onafgebroken duurde, zonder dat HERZEG in dezen ganschen tijd eenige hoegenaamde spijze had genoten. Bij zijn ontwaken vond hij zich zeer mat en krachteloos, en de kleederen waren aan de zijde, op welke hij gelegen had, verrot. Met moeite sleepte hij zich, als 't ware, naar huis, waar men hem natuurlijk voor verongelukt hield, en, in het eerste oogenblik, niet wilde opnemen. Tot den achtsten dag na zijne wederkomst konde hij, van wege pijnen in de onderkaak, den mond niet openen, en slechts eenig vocht tot voeding gebruiken. Vervolgens sliep hij andermaal drie dagen achtereen, en ontwaakte van zelve, nadat in het hoofd zich eene verzwering had geopend, waarvan de etter uit beide ooren zich in overvloed ontlastte. Thans was zijne krankheid geweken, en de man herhaalde zich zigtbaar, zoodat hij tot vorige krachten kwam. Hij leeft nog, in volkomenen welstand. — De echtheid van dit zeldzaam geval is door geregtelijke bewijsstukken volkomen gestaafd en voor de vergetelheid bewaard.

AAN EEN AFGEVALLEN BLAD.

Met de doodverw overtogen,
Ligt gij, eertijds fleurig blad!
Dan, ontluisterd, voor mijne oogen,
In 't beslijkte wandelpad.

Gij, die me eertijds kondt bekoren
  Door uw lagchend groen gelaat,
Hebt thans al uw fchoon verloren,
  Daar ge eerlang in 't ftof vergaat.

Blaadje, dat, een jaar geleden,
  Een naauw zigtbaar knopje waart,
Gij zijt wis, geen jaar na heden,
  Reeds verrot in 't flijk der aard.
Aan den wind ter prooi gegeven,
  Wordt gij, door zijn woest geweld,
Zonder rustplaats, omgedreven
  Over 't thans ontgraasde veld.

't Vogeltje, dat, buiten kommer,
  Zijn bevallig lentelied
Kweelde in uw behaaglijk lommer,
  Kreunt zich aan uw noodlot niet:
Niemand, wien ge, in zomerdagen,
  Dektet voor den zonnegloed,
Hoort ge uw' onfpoed thans beklagen;
  Men vertreedt u met den voet.

Treurig beeld van 't menschlijk leven!
  Beeld van mijne aanwezigheid!
Ja, ook 't aanzijn, mij gegeven,
  Duurt hier flechts een' korten tijd:
Eens zal ik, als gij, verteren,
  Zal mijn ftof, als dorre blaân,
Ook tot de aarde wederkeeren;
  Eens zal ik, als gij, vergaan.

'k Zal, 't is waar, wel bij mijn fterven,
  Door die lotverwisfeling,
Niet de liefde en achting derven
  Van mijn' aardfchen vriendenkring;
'k Zie hen, ga ik grafwaarts henen,
  Droevig om mijn fponde ftaan;
'k Zie welligt hun bitter weenen
  Nog met brekende oogen aan.

Dan,

Dan, met die van al mijn vrinden,
Zal mijn naam haast grafwaarts gaan,
En naauw spoor meer zijn te vinden
Van mijn ondermaansch bestaan.
Zoo, van iedereen vergeten,
Wordt ligt mijn ontvleescht gebeent,
Ongekend, daarheen gesmeten,
Tot het zich met de aard vereent.

Zoo verlies ik al den luister
Van mijne aardsche aanwezigheid,
In het ondoordringbaar duister,
Over 't doodenrijk verspreid.
Zoo, ten grafkuil ingedragen,
Zinkt mijn ligchaam weg in 't slijk.
Zoo ben ik, na weinig dagen,
Rottend blad! aan u gelijk.

Dan, wat nood? de boom blijft leven,
Schoon het blad in 't stof verdwijnt;
Nieuwe lommer zal hij geven,
Als de lente weêr verschijnt:
Reeds kan 't oog het knopje vinden,
Dat, wen weêr de voortijd daagt
Met zijn zoele zuidewinden,
't Nieuw ontloken blaadje draagt.

Zoo blijft ook mijn geest aanwezig,
Als het lijf in 't graf verslijt,
Blijft hij met ontwikkling bezig
Voor den dag der eeuwigheid.
Ja, de dag zal eenmaal naken,
Dat mijn rustend overschot
Uit den doodslaap zal ontwaken
Tot vernieuwd, verjongd genot.

Werpt dan vrij, o gure vlagen!
't Groen gewaad der boomen af;
Ruk, o dood! met felle slagen,
Vrij mijn ligchaam weg in 't graf, —

'k Weet,

'k Weet, zoo wis de boom zal prijken
Met een nieuw, een jeugdig groen,
Zal de dood eens van mij wijken,
't Graf zich voor mij opendoen.

Dan zie ik mijn vreugde groeijen,
Als het weligste plantsoen;
Dan zal ik veel schooner bloeijen,
Dan de boom in 't schoonst saizoen.
Vaak toch zien wij 't kleed der boomen
Door de winden nederslaan;
Ik, ik zal geen onheil schromen,
Niets mij immer doen vergaan.

'k Leef, in bovenaardsche kringen,
Van vergankelijkheid bevrijd,
Onder eeuwge hemellingen,
Eeuwig, en in zaligheid.
Dáár zie ik in mijn heil volmaken;
Dáár ontrust mij leed noch pijn;
Dáár zal mij geen herfst meer naken;
Dáár zal 't eeuwig lente zijn.

's Hage. C. LODIJEN.

SINT MICHIEL.

Ik? dat ik iets van SINT MICHIEL zou' weten? —
Dat ik, parmantig in een leuningstoel gezeten,
Mijn Gasten zou' vertellen, wie hij was? —
Van al de rommelzoo, die ik halfslapend las,
Heb ik de bladen der Legende minst gesleten.

Laat zien, nochtans! — — MICHIEL en MICHAËL schijnt één? —
Is 't één? wel nu? dan moet hij VAANDRIG wezen!
„ Bij de onzen, Neef?" Neen, oolijk Nichtje; neen!
Zijne akte kreeg hij dan, voor dag- en nachtlichtscheen...
Bij DE ENGLEN! en werd sinds voor braaf soldaat gepresen.

Hij sloeg, toen 't Geestendom *querel* had, daar omhoog,
Den Leelijkerd, die Eva zou' bekoren,
Zijn Vaandel als een vliegenlap aan de ooren,
Dat hij, de wolken uit, kopneer naar onder vloog;
Om, in *Vulcanus pot* (*) vooreerst wat malsch te smoren.

Dit

(*) Bij Vondenaer.

Dit ſtuk deed MICHAËL! Korts heeft hij, zoo men zegt,
Met heel zijn ſchaar verlof gekregen;
Wijl 'T LEGER VAN GELOOF thans „ſtrijdt voor 's HEMELS regt"...
En (daar 't om 't zoet genot der Inquiſitie vecht)
Met een Trappist aan 't hoofd, niet *doodſlaat* dan *tot zegen!*

Doch! zwerft, bij Vrouw of Man — bij Meisje of jongen Borst,
Iets óm door 't hart, dat merkbaar van den Vorst
Des duisters komt? MICHIEL blijft ons zijn bijſtand geven! —
Nog zijn de functies van den HEILIG niet geſchorst;
En, waar zijn Kaarslicht brandt, wordt Kwaå Begeert' verdreven.

29 Sept. 1823. A. C. W. STARING.

AAN EEN' BULHOND ONZES TIJDS.

Rekel, ſtaak uw jankgehuil!
Sluit eens uw' verpesten muil!
Zullen dan, helaas! onze ooren
Uw geſtadig basſen hooren,
Steeds gepijnigd door den klank
Van uw' vuilen Rekelzang?
Zult gij langer achtb're ſchimmen
Knarſetandend nog begrimmen,
Brommend grijnzen, fel verwoed
Tegen al wat groot en goed,
Braaf en edel is te noemen,
Blaffend ſteeds u zelven roemen
En de keffers, die, in 't klein,
Apen van hunn' meester zijn,
Die geſtadig op ſtaan pasſen,
Of zij u ook hooren basſen,
En wier treden zijn gerigt,
Waar ge uw been hebt opgeligt?
Eigen lof klinkt ſchor in de ooren:
Neen! het is niet meer te hooren,
Dat gij ſteeds uw braakſel roemt
En den zang van and'ren doemt.
Waan niet, dat uw vuile woorden
Ooit een kiesch gevoel bekoorden;
Dat, wanneer ge op alles ſcheldt,
Ge ook een zier bij wijzen geldt.

Neen!

Neen! men heeft uw schimpgezangen
Slechts met taai geduld ontvangen,
Omdat ge een, in onzen tijd,
Waarlijk groote Bulhond zijt.

EENE FABEL UIT DE PEN VAN NAPOLEON (*).

(Naar het oorspronkelijk Handschrift, in bezit des Graven DE VEMARS.)

LE CHIEN, LE LAPIN, ET LE CHASSEUR.

César, chien d'arrêt renommé,
Mais trop enflé de son mérite,
Tenait arrêté dans son gite
Un malheureux lapin de peur inanimé.
Rends toi, lui cria-t-il d'une voix de tonnerre,
Qui fit au loin trembler les peuplades des bois;
Je suis César, connu par tant d'exploits,
Et dont le nom remplit toute la terre.
A ce grand nom, Jeannot-Lapin,
Recommandant à Dieu son âme pénitente,
Demanda; d'une voix tremblante:
Très Sérénissime mâtin,
Si je me rends, quel sera mon destin?
Tu mouras! — Je mourrai! dit la bête innocente;
Et si je fuis? — Ton trépas est certain.
Quoi! reprit l'animal, qui se nourrit de thym,
Des deux côtés je dois perdre la vie?
Que votre illustre Seigneurie
Veuille me pardonner, puisqu'il me faut mourir,
Si j'ose tenter de m'enfuir:
Il dit, et fuit en héros de garenne.
Caton l'aurait blâmé, je dis qu'il n'eut pas tort;
Car le chasseur le voit à peine
Qu'il l'ajuste, le tire — et le chien *tombe mort.*
Que dirait de ceci notre bon Lafontaine?
„AIDE-TOI, LE CIEL T'AIDERA."
J'approuve fort cette moral-là.

(*) Hij schreef dezelve op de Kweekschool te *Brienne* in 1783, tusschen de 15 en 16 jaren oud zijnde.

RECEPT, OM EEN ECHT HOVELING TE WORDEN.

R/. 3 ℔ onbeschaamdheid, van de fijnste soort, groeijende op eene rots, het *koperen voorhoofd* genaamd.
2 ℔ huichelarij.
1 ℔ geveinsdheid.
3 ℔ vleikunst.
2 ℔ zelfvertrouwen.

Dit alles gekookt in het nat van bevalligheid, gedurende een dag en nacht, opdat zich deze kruiderijen ten naauwste te zamen vereenigen. Giet vervolgens dit afkooksel door eene zeef van ruime conscientie; en, wanneer het koud geworden is, doe er dan bij zes lepels water van geduld en drie van goede hoop. Gij zult een' overheerlijken drank bekomen, om een volmaakt Hoveling te worden.

HANDEL. DA VINCI. WILHELM BAUER.

Men vroeg HANDEL, welke zijne gewaarwordingen waren, toen hij zijn heerlijk, majestueus *Hallelujah* componeerde? Hij antwoordde: „ De Hemel scheen zich voor mij te ontsluiten, en mij dacht, ik was in de tegenwoordigheid des Almagtigen."

Toen DA VINCI het beroemde Avondmaal in het Dominikaner klooster te *Milaan* zou schilderen, staarde hij, van uit zijn nabijgelegen werkvertrek, zoo lang op den berookten muur, tot dat zijne verbeeldingskracht aan deszelfs vlekken vormen leende, en zij zich voor dezelve, op eene wonderbare wijze, tot aangezigten vormden.

WILHELM BAUER, een treffelijk Schilder van *Straatsburg*, sterk in het landschap en in bouwkundige stukken, welke hij door heerlijke beelden bezielde, had de gewoonte, terwijl hij schilderde, nu *Spaansch*, dan *Italiaansch*, dan weder *Fransch*, en wel zeer luid, te spreken; zich hierdoor in staat stellende, het eigenaardige zijner personen des te levendiger en karakteristieker, naar den verschillenden landaard, uit te drukken.

ZELDZAAM VELDPRODUKT.

LODEWIJK DE XIV hield revue over zijne *Fransche* en *Zwitsersche* gardes op het veld van *Ouille*. Een boer uit dat dorp, die erwten gezaaid had op een hem toebehoorend stuk lands, vond hetzelve dien dag bedekt door een bataljon *Zwit-*

Zwitsers, die zijne erwten vertraden. De boer, wien de nieuwsgierigheid, om den Koning te zien, derwaarts gelokt had, stond verbaasd, toen hij de vernieling zijner gezaaide erwten aanschouwde. Hij verzon eene list, om schavergoeding te erlangen, die hem gelukte. Zoo hard hij maar kon, begon hij te roepen: „Mirakel! mirakel!" — „Wat schort u, goede vriend," vroeg hem een Officier, „met uw mirakel roepen?" De boer, zonder hem te antwoorden, schreeuwde al voort. Dit kwam den Vorst ter ooren, die den boer voor zich deed komen, en zelf hem vroeg, waarom hij aldus mirakel riep. „Wel, Sire," zeide deze, „'t is omdat ik op dit stuk lands (hetzelve den Koning aanwijzende) erwten gezaaid heb, en er zijn *Zwitsers* opgekomen!" — Deze snedige inval behaagde den Vorst dermate, dat hij den boer eene ruime schadeloosstelling verleende.

GEVAT WEDERWOORD.

Een Graaf van *Limburg* bezocht den Hertog CHRISTOFFEL van *Wurtemberg*, terwijl hij, met een groot gezelschap, aan tafel zat. „Ik zit hier bij mijne schapen!" riep de Hertog hem lagchend toe. De Graaf bemerkte, dat allen tamelijk beschonken waren, en antwoordde: „Zoo gij ze niet wèl geweid hebt, gij hebt ze ten minste wèl gedrenkt!"

CATALANI EN DE POEDEL.

Reggio, 20 Mei, 1823.

De wereldvermaarde CATALANI, den 19 van haar landgoed bij *Florence* alhier aangekomen, gaf ons heden een Concert. Kunstkenners verklaren, dat zij, zoo mogelijk, in stem en voordragt nog gewonnen heeft. De geestdrift, door haar verwekt, is onbeschrijfelijk. Ik wil thans echter alleen een voorval vermelden, éénig in zijne soort, waarvan ik ooggetuige was, en hetgeen het onbepaald vermogen der Toonkunst op de treffendste wijze kenbaar maakt. Mevr. CATALANI zong juist: *Se mai turbo il tuo riposo*, wanneer een toevallig achter het tooneel zich bevindende Poedel uit zijne schuilplaats te voorschijn kwam, zich nevens de groote Zangeres op de achterpooten plaatste, haar stijf aankeek, en met welgevallen naar hare toonen scheen te luisteren. Zij voer voort; en het publiek, als betooverd, bewaarde een diep stilzwijgen. Eindelijk scheen haar evenwel deze zonderlinge bewonderaar te vervelen; zij maakte eene beweging van misnoegen met het hoofd, hetgeen den ongebeden gast, na eenige minuten, bewoog, zonder eenig gewag te maken, op dezelfde wijze, als hij gekomen was, het tooneel te verlaten. De Zangeres besloot haar gezang; de hond was vergeten; alles leefde slechts voor haar. — Zij gaat van hier over *Milaan*, naar *Parijs*, niet om daar te zingen, maar om aan zoeter gevoel, hare twee Zonen te bezoeken, bot te vieren.

MENGELWERK.

VOORLEZING, OVER DEN ALOUDEN ROEM DER STAD DEVENTER, ALS KWEEKSCHOOL DER ECHTE GEESTBESCHAVING.

DOOR

J. VERBURG,

Hoogleeraar der Oosterſche Letterkunde. (*)

Het zal wel geene verontſchuldiging behoeven, wanneer de liefde voor mijne moederſtad mij drijft, om, ten aanhooren van hare bewoners, die tot het edele werk eener wijze vorming van *Neêrlands* teedere jeugd en geringere ſtanden zoo gaarne het hunne toebrengen, mij bezig te houden met de vermelding van hetgene deze aloude zetel der wetenſchappen reeds vroeg heeft aangewend ter ontſteking en aanvuring van die geestdrift der wijsheid en menſchenliefde, die thans in de helderſte vlammen alom uitbreekt, en den gezegenden invloed der verlichting zelfs tot in de duistere ſchuilhoeken der armoede verſpreidt.

Het lustte mij, uit oudere en nieuwere beſcheiden bijeen te zamelen, hetgene aan dit mijn oogmerk beantwoorden konde. (†)

Soort-

(*) Bij gelegenheid, dat het oog der *Nederlanders* gevestigd is op de verſpreiding van het licht der beſchaving, door de uitvinding der Drukkunst te *Haarlem*, zal het niet ongepast zijn, door het mededeelen dezer Voorlezing, gehouden in het *Deventerſche* Departement der Maatſchappij TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN in het jaar 1818, de gedachtenis te verlevendigen van het aandeel, 't welk *Deventer* van ouds af gehad heeft in de bevordering en handhaving dier geestbeſchaving, aan welke KOSTER's uitvinding vleugelen gegeven heeft.

(†) De voornaamſte bronnen, waaruit ik geput heb, zijn: THOMAE A KEMPIS *Opera*, LINDEBORNII *Historia* Epis-

Soortgelijke bedoeling had de beroemde WASSENBERGH, toen hij vóór veertig jaren zijn Hoogleeraarsambt aan deze plaats aanvaardde. Doch zijne zeer gezochte Latijnsche Inwijdingsrede, welke ik niet bezit, noch tot hiertoe gelezen heb, is in weinige handen, en slechts leesbaar voor hen, die de taal der Geleerden verstaan. (*) Ook is de zaak wel waardig, om op nieuw herinnerd, en vruchtbaar genoeg, om uit velerlei oogpunten beschouwd te worden.

Ik wenschte u dan aan te toonen, *hoe* Deventer *reeds ten kweekschool van overvloedige geestbeschaving, door heldere wijsheid en uitgebreide wetenschap, verstrekte, toen domme onkunde en woeste zeden nog wijd en zijd in* Europa *de overhand hadden.*

Vergunt mij, dat ik u *vooreerst* op den oorsprong van dit verschijnsel, en *vervolgens* op deszelfs voorname gevolgen, opmerkzaam make.

I. Ziet hier dit verschijnsel in zijnen oorsprong.

Omstreeks het begin der veertiende eeuw, toen de beoefening der wetenschappen langen tijd deerlijk was verwaarloosd, en daardoor in hoogere en lagere standen de menschelijke geest eene afzigtelijke gedaante had gekregen, en de leer der H. Schriften in groote verbastering was geraakt, stond in *Italië* een voortreffelijk Redenaar en Dichter, FRANCISCUS PETRARCHA, op. Deze verwierf zich eenen onsterfelijken naam, wegens de herstelling der beschaafde letteren, die, van zijnen tijd af aan, begonnen te herleven, en kort daarna, door het te voorschijn brengen van in het duister begravene handschrif-

Episcopatus Daventriensis, REVII *Daventria illustrata*, DUMBAR's *Kerkelijk en Wereldlijk Deventer*, ejusdem auctoris *Analecta*.

(*) Deze schoone Redevoering: *De urbe Daventriâ eruditionis in Belgio matre et conservatrice celeberrimâ*, d. i. *Over de stad Deventer, als de wijdvermaarde moeder en behoedster der beschaving in Nederland*, is mij naderhand ter lezing gegeven.

ſchriften van vele oude gedenkſtukken, en door de komst der uit *Konſtantinopel* gevlugte *Grieken* in *Italië*, met nieuwe kracht en luister herrezen.

Kort na den leeftijd van PETRARCHA muntte onder *Deventers* ingezetenen, zoo in geleerdheid als in zelfverloochening en zucht ter navolging van den nederigen en werkzamen Verloſſer der wereld, uit, GEERT GROOTE, of GERHARD DE GROOT, in het jaar 1340 geboren. De heilige ijver van dezen grooten man moge zich boven de dweepzucht zijner eeuw niet geheel hebben kunnen verheffen, te midden van eene noodelooze geſtrengheid omtrent zichzelven ſtraalt in zijne gevoelens en daden, door den geachten THOMAS A KEMPIS beſchreven, zoo veel ware wijsheid, zeldzame bekwaamheid en echt Christelijke gezindheid door, dat hij door den helderdenkenden MOSHEIM, in zijne *Kerkelijke Geſchiedenis*, mijns bedunkens te regt, hoog wordt geroemd.

Deze GEERT GROOTE was alhier de ſtichter van eene broederſchap, die, door haren geleerden arbeid en ijverige kunstvlijt, der Christenheid onberekenbare dienſten bewezen heeft.

Uit aanzienlijke ouders geſproten, met magt en rijkdom overvloedig bedeeld, werd hij van zijnen vader, die alhier Schepen en Burgemeester geweest is, reeds vroeg naar *Parijs* ter Hoogeſchole gezonden. Aldaar, uit eene onbekrompene beurs, in de wetenſchappen en kunſten onderwezen, maakte hij zoodanige vorderingen, dat hij niet alleen op zijn achttiende jaar den graad van Meester verkreeg, maar zich ook den roem verwierf, dat niemand ter wereld hem in eenige toen in zwang gaande vrije kunst of wetenſchap overtrof.

Of hij wezenlijk, door eene te verre gaande roemzucht gedreven, en door ijdele trotschheid en praalzucht aangeſpoord, in verhevene eertitels, winstgevende en hooge geestelijke waardigheden, lof wegens uitſtekende talenten, bij het intreden zijner loopbane, zijn hoogſte geluk gezocht hebbe, wil ik liefst in het midden laten. Want,

ofschoon hij dit zelf getuigt, en zijn levensbeschrijver dit bevestigt, was het misschien slechts aan den invloed eener verkeerde zedeleer te wijten, dat hij zijne eerambten met derzelver voordeelen varen liet, en zichzelven, wegens zijn voormalig streven naar eer en aanzien, gestrengelijk veroordeelde.

Hij meende zich dan van de wereld te moeten losmaken, en zijne bekwaamheden voortaan niet meer ter voeding van eene verderfelijke eerzucht, maar ter overwinning van zichzelven en ter bevordering van het heil zijner medemenschen te moeten besteden. Te dien einde verkoos hij zich, eene wijl tijds, in een Karthuizer klooster, te *Monnikhuizen*, bij *Arnhem*, eene cel ter schuilplaats. In de stilte der eenzaamheid hier voor God en zichzelven te leven, tot dat hij, genoegzaam voorbereid, als een licht, schijnende in de duisternis, de verregaande zedeverbastering zijner eeuwe krachtdadig zoude kunnen te keer gaan, was zijne bedoeling. Van zijne ligchaamskwelling, zijn waken en vasten, zijn hard haren kleed zal ik niet spreken als van bewijzen zijner boetvaardigheid, maar als van kenteekenen eener beklagelijke dwaling zijner eeuw, die in soortgelijke zelfpijniging, zoo niet het wezen der deugd, althans het middel ter zelfverbetering zocht.

Wel verre, echter, dat onze GEERT GROOTE hierbij tevens geene blijken zoude gegeven hebben van ernstigen toeleg op verbetering van zijn hart, sloeg hij hiertoe eenen beteren weg in. Vlijtig lezen en onderzoeken der H. Schriften, en het aanwenden van zulke hulpmiddelen, die eene verlichte rede en eene verstandige zedekunde billijken moeten, ziet daar de oorzaak van zijnen buitengewonen Christelijken ijver, die zich, in vervolg van tijd, in waarlijk edele daden en heilzame ondernemingen openbaarde. Zijn ijver bleef niet binnen de muren van het klooster besloten. Na drie jaren zich aan doelmatigen letterarbeid te hebben toegewijd, verscheen hij weder in het openbaar, om zijne veelvuldige begaafdheid en wetenschap, als prediker van het Christendom, ten

al-

algemeenen nutte aan te wenden. Voor allerlei menschen van verschillende kunne, rangen en standen, aan vele oorden van ons Vaderland, op dorpen en in steden, liet zijne welbespraakte tong zich hooren, met dien uitslag, dat hij veler harten diep bewoog, de goedkeuring van verstandigen verwierf, en aan de bestemming, tot welke hij geordend was, op de uitnemendste wijze voldeed. Doch, gelijk het gaat, de buitengewone wijsheid en geestdrift, met welke hij zich tegen de verbastering van zeden verzette, haalde hem den haat en nijd van sommige zijner tijdgenooten en voorname geestelijken op den hals. Hiervan was het gevolg, dat men zijne leer verdacht wist te maken, en het zoo verre te brengen, dat hem het prediken in het openbaar verboden werd.

Van nu af aan besteedde hij den overigen tijd van zijn leven met het huisselijk onderwijs zijner vrienden en aanhangelingen, die van alle kanten tot hem toestroomden.

Ter verspreiding van het licht der kennis, bezigde hij eenige zijner leerlingen, op eigene kosten, tot het afschrijven van Godgeleerde boeken. Zijne onverzadelijke begeerte naar grondige beoefening der gewijde Schriften ging gepaard met eenen onvermoeiden ijver in het verzamelen van die werken der Geleerden, waaruit zijn geest een' voorraad van heilzaam voedsel scheppen kon. Hij liet zich bewegen om ook zelf nuttige schriften te vervaardigen, en uit de Kerkvaders uitgelezene wijsheidspreuken voort te brengen. De lijst zijner werken, door REVIUS in zijn *verheerlijkt Deventer* gegeven, getuigt van GROOTE's milde schrijfader. Op sommige der door hem behandelde stoffen moge de stempel zijner eeuw gedrukt zijn, andere schijnen belangrijk. En hetgene THOMAS A KEMPIS, uit een van GROOTE's geschriften, ter aanwijzing zijner grondstellingen heeft bijgebragt, levert blijken genoeg op van eene edelaardige denk- en schrijfwijze, van eenen geest, in de school der wijsheid gevormd, ter verachting en bestrijding van vele dwaasheden en ondeugden dier duistere en zedelooze tijden.

Geen wonder, dat onze GERHARD DE GROOT,

 door

door dezen geest gedreven en met dien invloed bij velen voorzien, gretig het oor leende aan FLORENS RADWIJN, Vicaris der *Lebuini*-kerk, van *Utrecht* herwaarts overgekomen, om hem te hooren, toen deze hem voorsloeg, om eene broederschap op te rigten, die, door nuttige werkzaamheid, boven alle andere verre uitsteken zoude. Deze broederschap zoude bestaan uit die leerlingen van DE GROOT, welke hij bekwaam had gekeurd tot het afschrijven van boeken, eene kunst van groot aanbelang vóór de uitvinding der drukpers. Met deze geleerde Schrijvers wilde FLORENS, indien zij verkozen, ééne beurs maken, en alzoo in gemeenschap leven. Daar de grondregels dezer vereeniging vlak zouden aanloopen tegen de luiheid der ledigloopende bedelmonniken, aarzelde Meester GERHARD een weinig, uit vrees voor derzelver tegenkanting. Dan, op herhaalde aansporing van FLORENS, besloot hij moedig, om eerste voorstander en verdediger dezer stichting te worden. Het doel dezer stichting was uitnemend. Zij, die ter zamenwoning besloten, zouden met den arbeid hunner handen den kost moeten winnen, en zich, naar het Apostolisch voorbeeld, gemeenschappelijk toewijden aan de verspreiding van eene gezuiverde Godsdienstkennis. Onder het opzigt van DE GROOT, zouden zij zich, naar de uitspraak der Goddelijke Openbaring, op een voorbeeldig Christelijk leven toeleggen, en aan de uitbreiding van het rijk der waarheid, door vlijtige beoefening dier wetenschappen, welke het licht in de duisternis konden doen opgaan, belangeloos medewerken. Althans sommige hunner werden bij voortduring gebezigd tot het bezorgen van afschriften van belangrijke gedenkstukken. Zij besteedden veel vlijt aan de bearbeiding der beschaafde letteren. En het onderwijs en de zedelijke vorming der jeugd werden de voorwerpen hunner teedere zorge. Een gedeelte der broederen, echter, hield zich met verschillende nuttige handwerken en ambachten bezig. Deze, van de letteroefenaars in verschillende verblijven afgescheiden, hadden nogtans met dezelve alle goederen gemeen, en waren op het eendragtigst ver-

vereenigd; hoewel geen dezer rangen aan eenige godsdienstige gelofte verbonden was. Ook eene edele vrouwenschaar nam deel aan deze stichting, en verdeelde haren tijd tusschen eigene oefening van haren geest, het onderwijs en de opvoeding van jonge dochters, haar aanvertrouwd, en zulke bezigheden, welke aan hare kunne bijzonder voegden.

De broederschap, onder den naam van *Broederen en Klerken* (d. i. Gewijden) *des gemeenen levens*, welken naam zij zichzelven gaven, in vervolg van tijd zeer vermaard geworden, begon hare zamenleving ten huize van dien Heer FLORENS RADWIJN, op aanraden van zijnen Meester GEERT GROOTE, die allereerst het oppertoezigt had, doch, op zijn sterfbed, hetzelve aan FLORENS overdroeg. Vanhier dat deze stichting ook alom is bekend geraakt onder den naam van *Heer Florenshuis*; welke benaming nog in vele oude boeken, uit dit huis oorspronkelijk, en in de boekerij van ons Athenaeum bewaard, vooraan geschreven is.

Het vooruitzigt, dat bij den dood van FLORENS, wiens huis tot de Vicarie behoorde, de broederschap hare woning zoude moeten verlaten, deed dezelve eerst verhuizen naar een naburig gebouw in de Engestraat. Doch dit huis voor de broederschap te klein en niet geschikt zijnde, stond de Vrouw van *Runen*, naderhand Kanonikes in *Diepenveen*, SWEDER genaamd, in het jaar 1391, het hare, hetwelk veel grooter en geschikter was, bij wijze van ruiling, of liever van gifte, af. Dit haar huis stond in de Pontsteeg. FLORENS liet het ten gebruike der broederen, in het jaar 1391, gereed maken, uit het vaderlijk erfgoed van eenen derzelven, LUBBERT TEN BUSSCHE, aan het gesticht overgegeven. Aan dit gebouw, hoe langer hoe meer vergroot, trokken de broeders het Vicariehuis, over de Nieuwstraat staande, alwaar zij de grondslagen van hunne godsdienstige vereeniging gelegd, en hetwelk zij daarom voor groot geld hadden aangekocht. De overvloedige ruimte, welke zij van tijd tot tijd verkregen, gebruikten zij tot het zetten van ge-

geheel nieuwe gebouwen; zoodat in het jaar 1441, eerst het broederhuis zelve, en naderhand, in 1487, de keuken, de eetzaal en het gasthuis, en alzoo het geheele gesticht, met zijne beide poorten, in vollen luister te voorschijn kwam.

Volgens de oorspronkelijke instelling, moest *Heer Florenshuis* bewoond worden *door vier of meer Priesters met acht of meer Klerken en eenige huisgenooten, die, door zekere hinderpalen belet, buiten staat waren om kloosterlingen te worden, of, anders tot het kloosterleven niet genegen, gezind waren, in het gemelde huis, den Allerhoogsten op eene eerbiedige en betamelijke wijze standvastig te dienen; en, Vrouwe* SWEDER *in hunne gebeden gedachtig, in nederigheid, kuischheid en andere deugden te leven, en, elkanders lasten dragende, naar het bevel van Christus en de Kerk, zich dagelijks meer te oefenen in den dienst des Heeren, door het betrachten van allerhande deugden en het doen van goede werken.*

Deze zijn de eigene woorden van het beding, onder hetwelk de overdragt van het huis der Vrouwe van *Runen* aan deze broederschap geschiedde. Hierbij kwam nog een ander beding, hetwelk de bestemming van dit broederhuis nader bepaalde. *De Priesters en geestelijke personen van dit huis zouden gehouden zijn, andere godvruchtige en welgezinde menschen, van hen huisvesting begeerende, zoo lang behoorlijk van bekwame huisvesting te voorzien, als zij Priesters en geestelijke personen zouden oordeelen te kunnen strekken tot meerder heerlijkheid van God en zijn welbehagen.* Inzonderheid moesten zij aankomelingen, die zich aan het kloosterleven te *Windeshem*, of in een onderhoorig klooster, wilden toewijden, tot hunne gemeenschap uitlokken, te hunner behoorlijke voorbereiding.

Nadat de Priesters van deze stichting, welke, bij vergunning van de regering dezer stad, eerst dienst hadden gedaan in de kapel van *St. Gregorius*-Gasthuis buiten de stad, gewettigd waren om den dienst te verrigten binnen den omtrek van hun huis, bouwden de broeders dat kerk-

kerkje, hetwelk thans nog dient ter bewaring der ſtads boekerij. (*)

Dit geeft mij aanleiding, om van den oorſprong dezer boekerij te gewagen, welke aan die van *Heer Florenshuis* haar eerſte aanwezen ſchijnt verſchuldigd te zijn.

De meergemelde eerſte voorſtander en verdediger dier heilzame inrigting, GEERT GROOTE, had zijnen, naar den ſmaak van dien tijd, welingerigten en rijken boekenſchat, ten gebruike der broederſchap, medegedeeld aan FLORENS, haar bestuurder, en JOHAN VAN DEN GRONDE, Priester, onder beding, dat, in vervolg van tijd, altijd drie opzigters ter bewaring der boeken zouden worden aangeſteld, en men niet karig zoude zijn in het toeſtaan der boeken ter lezing aan anderen. Zoo zorgvuldig was Meester GERHARD in het bewaren en verſpreiden van het heldere licht, hetwelk zijne oogen beſcheen. Bij deze boeken voegde ook VAN DEN GRONDE de zijne van geen geringe waarde. Insgelijks bragt FLORENS het klein aantal, 't welk hij bezat, in de gemeenſchap der broederen. Uit deze verzameling van geſchrevene boeken werden voor deze broedergemeente, naar de behoefte dier tijden, veelvuldige en ſomtijds keurige afſchriften bezorgd, hoedanig een, door eene zuster, geſchreven alsof het gedrukt was, hetwelk, door zijne netheid en pracht, het oog verrukt, en, wegens de moeite en het geduld der bearbeiding, verbaast, nog heden in onze boekerij gevonden wordt. Dergelijke afſchriften moesten, bij het uitvinden der drukkunst, dienen, om de boekwerken door den druk nog ſpoediger en algemeener te doen verſpreiden. Ook vindt men nog heden gedrukte boeken van dien oorſprong in onze ſtads boekverzameling, welke ook vele andere van oude dagteekening van deze broederſchap ſchijnt overbehouden te hebben.

De kunst van het afſchrijven der boeken, door deze in gemeenſchap levende broederen geoefend, verdient onze bijzondere aandacht. Hiertoe werd niet weinig geleerdheid

(*) In 1818, doch nu niet meer.

heid en bedrevenheid vereischt. Deze kunst gaf aanleiding tot eene verbazende ontwikkeling der verstandelijke vermogens en geestkrachten van hare beoefenaren. Zij was niet louter werktuigelijk, maar vorderde kennis van zaken, taal en oordeelkunde. De afschrijvers werden door naauwkeurige beschouwing van de gedenkstukken der beroemde wijzen, welke zij door hunne afschriften vereeuwigen wilden, ter navolging van derzelver schrijfstijl en deugden, tot zelfdenken en het mededeelen hunner eigene nasporing krachtig aangedreven. De voorgang en het opzigt van zulke wijdberoemde mannen, als GEERT GROOTE en FLORENS RADWIJN, bestuurden den letterkundigen ijver dier broederen tot het edelste doel. En een groot aantal jongelingen, vooral behoeftigen, welke tot deze stichting, als eene oefenschool der wijsheid, hunne toevlugt namen, werden hier van afschriften der ouden, eenen toen nog zoo zeldzamen boekenschat, rijkelijk voorzien. Rijken en armen onder deze kweekelingen verkregen hier eene, voor dien tijd, uitstekende zedelijke zoo wel als verstandige beschaving, en eene wetenschappelijke vorming, die niet nalaten kon de heerlijkste vruchten voort te brengen.

Zoo kom ik van zelf tot de beschouwing der gevolgen, welke deze wijze stichting voortbragt.

II. Ja, inwoners van *Deventer!* uit dit overoude gesticht uwer voorvaderen kwam eene onafgebrokene reeks der edelaardigste letterhelden te voorschijn, die, aan de voornaamste scholen dezer *Nederlanden*, als heldere zonnen in eenen stikdonkeren nacht van woeste onkunde uitblonken. Eene altijd werkende Voorzienigheid bediende zich van hen, om den dageraad dier beschaving te doen opgaan, in wier vollen glans wij ons thans verheugen. Wat zeg ik? bijna alle die kweekscholen der wetenschappen, waarop *België* en *Westfalen* roemen mogten, die scholen, zoo bloeijende door hare inrigting als door den grooten toeloop van leerlingen, hadden haren oorsprong aan deze *Deventersche* broederschap *des gemeenen levens* te danken. Wanneer men nu hierbij in aanmerking neemt,

neemt, dat deze broederschap, in de vijftiende eeuw, door openbaar gezag der Kerkvergadering van *Constans*, goedgekeurd, zich wijd en zijd, door *Nederland*, *Duitschland*, *Italië*, *Portugal*, *Sicilië* en den *Genueschen* Staat, heeft verspreid; dat, onder haar opzigt, ook verbeterde vrouwengestichten, naar dezelfde grondbeginselen van Christelijke eendragt, algemeen nuttige werkzaamheid, gezuiverden Godsdienst en deugdijver, hoedanig een GEERT GROOTE allereerst te zijnen huize had opgerigt, hier en elders in menigte werden daargesteld, en dat de invloed dezer broederen op de verstandsverlichting en zedeverbetering der kloosterlingen tevens zeer groot was, — hoe overvloedig en heilzaam moeten dan al wijders de vruchten dezer *Deventersche* instelling geweest zijn! Wat zeg ik? deze stichting ontworstelde de barbaarschheid dier tijden. Door hare aanvoerders werd in haar een kostbaar zaad van wijsheid gestrooid, hetwelk, gering in zijne beginselen, door zorgvuldige aankweeking, van onder het onkruid der dwaling en des zedebederfs, hoe langer hoe heerlijker naar buiten te voorschijn kwam, en door volgende eeuwen heen, tot op dezen dag, gedurig rijkeren oogst opleverde, treffender blijken gaf van zijnen hemelschen oorsprong.

Maar laat mij wederkeeren tot de beschouwing der verbetering van het hoogere schoolwezen in deze stad, zoo als dit mede een der eerste en aanzienlijkste gevolgen was der oprigting van ons *Frater-* of *Broederhuis*. Het is toch een onderwerp, der aandacht van geringere zoo wel als hoogere standen, van ongeleerden zoo wel als geleerden ten hoogste waardig, te zien, hoe, te midden der duisternis, eene krachtdadige hervorming in den geest der schranderste en grondigste beoefenaars der wetenschappen ontstond, die een zuiverder licht op de Hoogescholen deed schijnen, hetwelk van daar ook allengskens op de lagere afdalen, en op velerlei wijze het oog van den eenvoudigen beschijnen moest.

In navolging der voor de jeugd en den Godsdienst zoo nuttige scholen, door Keizer KAREL DEN GROOTEN

en

en zijnen zoon, LODEWIJK DEN GODVRUCHTIGEN, gesticht, hadden de *Deventersche* Kanoniken, middelwezens tusschen de wereldlijke geestelijken en monniken, ook hier al zeer vroeg eene school opgerigt. Doch hunne nalatigheid in het bezorgen van bekwame onderwijzers had deze school ook al vroeg in diep verval doen geraken, toen *dat groote* Deventersche *licht*, *welks stralen zich*, gelijk DUMBAR zegt, *uitbreidden door het geheele Christenrijk*, onze GEERT GROOTE, verscheen. Deze vriend van godsvrucht, ware wijsheid en heilzame wetenschap wist, door zijnen onvermoeiden arbeid, ook de school dezer stad uit haren vervallen staat op te rigten, en haar van uitstekende leeraars te doen verzorgen. Het onder zijne bescherming gestichte *Heer Florenshuis* diende, gelijk wij reeds zagen, op de voortreffelijkste wijze, mede ter bereiking van dit doel. De rijke voorraad van de geoefendste mannen, welke de leerlingen van dit huis aan de doorluchtige school dezer stad opleverden, maakte *Deventer* tot *Neêrlands* gemeenen kweekhof der wetenschappen, in welken duizenden van jongelingen, van alle oorden zamengevloeid, eene verstandige en zedelijke vorming zochten, hoedanige zij nergens elders meenden te kunnen bereiken.

Dan, nimmer bloeide die doorluchtige school sterker, dan onder het bestuur van ALEXANDER HEGIUS, haren voormaligen kweekeling. Deze voortreffelijke leeraar, uit *Westfalen* geboortig, had onder anderen tot leermeester gehad den in allerlei talen en wetenschappen zoo bedrevenen RUDOLPHUS AGRICOLA. Had deze zijn leermeester de kennis en beoefening van de oude gedenkstukken der *Grieksche* wijzen uit *Italië* in *Duitschland* met vurigen ijver overgebragt, en daardoor gezorgd, dat deze onwaardeerbare bronnen van diepe wijsheid, velerlei wetenschap, verstandsbeschaving en goeden smaak ook mildelijk stroomden in zijn Vaderland, — HEGIUS, met dien zelfden ijver bezield, leidde de zuivere stroomen uit deze bron, van *Deventer*, al verder af, door geheel *Nederland*. Alle die wetenschappen, welke op de bevordering

ring van menſchelijkheid geacht worden eenen veelvermogenden invloed te hebben, werden door hem zoodanig behandeld, voorgeſtaan, uitgebreid en verſpreid, dat tot dezen wegwijzer eener beſchaafdere letteroefening, als tot eenen éénigen in zijne ſoort, uit verſchillende ſteden en landſchappen een groot aantal jonge lieden gezonden werd, of van zelf de toevlugt nam, ter ontvlieding der woestheid hunner eeuw, ter verkrijging eener ware beſchaving en veredeling van geest.

De zucht, door het broederhuis *des gemeenen levens* opgewekt, tot het afſchrijven der oude gedenkſtukken van wijsheid, was uit deze *Deventerſche* ſtichting overgegaan tot de kweekſchool der wetenſchappen. Deze kunst, welke zich in den beginne voornamelijk bepaalde bij het vermenigvuldigen van de handſchriften der Kerkvaderen, breidde zich, met de toeneming der beſchaafde letteroefeningen, hoe langer hoe meer tot andere voortreffelijke voortbrengſels der oudheid uit. Door deze kunst bragt *Deventers* ſchool, in vervolg van tijd, vooral na de uitvinding der drukpers, dan ook hoe langer hoe meer toe tot herſtel der wetenſchappen, door het te voorſchijn brengen van meesterſtukken van oordeelkunde en vernuft, die, eeuwen lang, in het ſtof der vergetelheid als bedolven waren geweest. HEGIUS moet eenen zeldzamen aanleg ter bevordering van den eens in *Europa* ontvonkten ijver voor de hervorming van den wetenſchappelijken ſmaak, en voor de aanwending van denzelven ter bevordering van goede zeden, gehad hebben. Hij ſtreefde zijnen grooten leermeester op zijde. Dertig jaren heeft hij de boven alle ſoortgelijke, te dien tijde, uitmuntende *Deventerſche* ſchool beſtuurd, omſtreeks het einde der vijftiende en het begin der zestiende eeuw. Den edelen ſmaak der ouden drukte hij, in dichtmaat en ongebonden rede, zoo ſchoon uit, dat men hen zelve ſcheen te hooren. Meer bedacht op het verſpreiden van nut onder zijne tijdgenooten met zijn levend onderwijs en voorbeeld, dan met zijne ſchriften onder de nakomelingſchap, ſchijnt hij aan het vervaardigen van boekwerken geenen zwaren arbeid te hebben beſteed.

Nog-

Nogtans heeft hij zich door een veertiental geschriften, welke hij over verschillende onderwerpen uitgaf, volgens het oordeel der toenmalige beschaafde letterminnaars, eenen onsterfelijken roem verworven.

Met zijne groote bekwaamheden paarde hij eene beminnelijke nederigheid. De bekrompenheid der menschelijke kennis verloor hij niet uit het oog. Toen hij reeds aan het hoofd der wijdberoemde school van *Deventer* stond, ging hij nog als een leerling met AGRICOLA om. En, daar deze groote man even gaarne van hem leerde, ontstond onder deze edelaardige menschen eene, van eerzuchtigen wedijver verre verwijderde, openhartige wisseling van gevoelens en kundigheden, eene mededeeling van geest, die ter bevordering van den ontluikenden bloei der wetenschappen ongetwijfeld zeer veel heeft toegebragt.

Dat wij ons zoo veel mogelijk in den toestand dier tijden verplaatsen, om ons een regt denkbeeld te vormen van de oorzaken, die medewerkten om *Deventers* school hoe langer hoe aanzienlijker te maken.

De verheffing van *Deventer* tot een Bisdom, door PHILIPS DEN II, Koning van *Spanje* en Vorst der *Nederlanden*, in het jaar 1459, gaf aan deze stad geen' geringen luister. Daardoor werd de bespoediging van al hetgene ter opluistering dier heilzame gestichten, welke hier te voren reeds waren opgerigt, en gevolgelijk ook der *Deventersche* school, dienen kon, aanmerkelijk bevorderd. Naar dezen Bisschoppelijken zetel vloeide, uit alle oorden van *Europa*, eene menigte menschen van allerlei rang en stand, met verschillende inzigten, zamen. Dit gaf den broederen *des gemeenen levens* de schoonste gelegenheid, om hun weldadig ontwerp, om ter verlichting en veredeling van den menschelijken geest regt Christelijk werkzaam te zijn, al meer en meer uit te breiden. Zij lokten eene menigte jonge lieden herwaarts ter schole, welke zij voor niets huisvesting gaven. Aan deze milddadigheid van *Heer Florenshuis* nam bijna deze gansche stad deel. Er was schier geen burger, of hij had eenen behoeftigen kweekeling der wetenschappen, aan wien hij bed en tafel ver-

verſchafte, te zijnen huize. Men maakte er Godsdienst van, om geſchikte jongelingen, wien het niet aan vermogens van geest, maar wel aan hulpmiddelen ter verkrijging van eene wetenſchappelijke opvoeding ontbrak, om ſtrijd van het noodige te verzorgen. De verlichte en zedelijke beginſelen der broederſchap zegevierden hier hoe langer hoe meer over het bijgeloof en de verbastering dier tijden, en bragten, door hunnen weldadigen invloed op het hooger onderwijs te dezer plaatſe, bij voortduring eene heilzame hervorming in de letteroefeningen en beſchaving der jeugdige verſtanden te weeg. Dit doorzagen *Deventers* inwoners. Daarom kleefden zij de *Florentijnſche* broederen zoo zeer aan, en ondersteunden op het krachtdadigst hunne pogingen ter uitbreiding van het nut, hetwelk de ſchool der wijsheid hier ſtichten kon. Men vindt gewag gemaakt van ingezetenen, die een aantal leerlingen van het broederhuis, hun toegeſchikt, opnamen. En REMBERT, Deken van de *Lebuini*-kerk, hier gekomen met het grootsch voornemen om drie paarden te houden, veranderde van ontwerp, en nam zes arme ſcholieren geheel voor zijne rekening. Hij huisvestte hen ook in zijne eigene woning, en voorzag hen rijkelijk van de gewijde kleeding der *Deventerſche* ſtichting. Zoo wegſlepend is de kracht der goede voorbeelden.

Onder de beroemde mannen, uit deze ſchool voortgekomen, viel aan THOMAS A KEMPIS een ſoortgelijk lot ten deel. FLORENS nam hem eerst eenigen tijd in zijn huis, gewende hem aan het onderwijs, en verſchafte hem tevens de boeken, welke hij voor hem noodig keurde. Naderhand bezorgde hij hem kosteloos huisvesting bij eene achtingwaardige vrouw, wier weldaden, aan hem en zijne medgezellen bewezen, A KEMPIS dankbaar vermeldt.

Hoe moest bij zulk eene inrigting de *Deventerſche* ſchool bloeijen, vooral onder het langdurig beſtuur van eenen man als HEGIUS!

Zeer beroemd zijn de namen ook van andere beſtuurderen der ſchool, welke eene opvolgende reeks van de helderſte leidſtarren, die den donkeren nacht van barbaarschheid

heid al meer en meer verdreven, hebben uitgemaakt. Dan, onder alle dezen, schijnt het licht van HEGIUS de helderste stralen te hebben verspreid. Althans de roem van zijne eigene begaafdheden en wetenschap, en de vermaardheid der leerlingen, door hem gevormd, gaat alles te boven.

Onder de duizenden, welke de milddadigheid uwer voorzaten, door de broederschap *des gemeenen levens* opgewekt en gerugsteund, naar dezen *Nederlandschen* **kweekhof** der edelste verstanden, ten tijde van HEGIUS bestuur, henenlokte, was een groot aantal kweekelingen, die, van hier op het groot wereldtooneel te voorschijn getreden, door de eerwaardigste deugden en den loffelijksten voorgang in het rijk der wederopluikende wetenschappen, verre boven hunne tijdgenooten uitstaken. Waar zoude ik het einde vinden, indien ik u slechts de voornaamsten wilde opnoemen? Ik bepaal mij liever tot twee treffende voorbeelden, Paus ADRIANUS DEN VI, en den grooten DESIDERIUS ERASMUS.

Ja, M. H., de luister, uit *Deventer* over de lang verduisterde wetenschappen opgegaan, heeft ook den Pauselijken zetel te *Rome* omschenen. Uit de hersenen van HEGIUS heeft ADRIANUS de eerste beginsels dier kundigheden ingezogen, welke hem eenen eersten rang onder de wijsgeeren en Godgeleerden zijner eeuw deden bekleeden. Zijne vroege jeugd, allereerst te *Utrecht*, zijne geboorteplaats, ontwikkeld, kreeg wijders hier te *Deventer* eene uitstekende vorming, die eenen beslissenden invloed moest hebben op zijne verdere letteroefeningen, welke hij te *Leuven*, werwaarts omstreeks het midden der vijftiende eeuw ook reeds een tak der *Florentijnsche* broederschap was uitgebreid, roemrijk volbragt. Na verschillende geestelijke en andere hooge waardigheden, zoo op de laatstgenoemde plaats, als in *Zeeland*, te *Utrecht* en te *Antwerpen*, te hebben bekleed, wedervoer dezen braven zoo wel als doorkundigen en ervarenen man de hooge eer, om zeven jaren de leermeester van KAREL DEN V, naderhand diens Geheimschrijver, en vervolgens, als

Kar-

Kardinaal en Bisschop, tevens Onderregent van *Spanje* te worden. Hierop volgde zijne verheffing tot den Pauselijken stoel, welken hij, door invloed van zijnen Keizerlijken leerling, als het toppunt van eer beklom, maar door het nederig besef zijner feilbaarheid, welke hij beleed, en door zijne gretige zucht, om de van hem erkende droevige verbastering der Kerk te hervormen, met eene zeldzame zedigheid, doch helaas! te kort, versierde. Van zijne schriften, onder welke er een tegen den hoogmoed is ingerigt, zal ik verder niet gewagen, om nog een woord te zeggen van ERASMUS, als zijnen medekweekeling der *Deventersche* school, onder het bestuur van HEGIUS.

Ook ERASMUS, wiens wijsheid en deugdliefde, wiens groote wetenschap en geestkracht, wiens schriften en daden het oog der verbaasde *Nederlanderen* niet slechts, maar ook de aandacht van het beschaafde *Europa*, ja de opmerking der gansche Christenheid hebben naar zich getrokken, die Vorst der wetenschappen, ontving hier de vorming zijner jeugd. — Had zijne kinderlijke stem, onder de koorzangers der *Utrechtsche* hoofdkerk, gediend tot het uitbrengen der zachtste toonen ter bevordering van een welluidend maatgezang, zijn geest kreeg hier verder die liefelijke stemming tot zachtmoedige wijsheid, die hem ook naderhand, te midden van den hoogsten roem, niet begaf, op eene vreedzame wijze deed medearbeiden aan het ten toon stellen der zotheid zijner eeuw, en hem diepe inzigten verschafte in de H. Schriften, welke hij hier geleerd had regt te onderzoeken en verstandig te ontvouwen. Het is wel zoo, dat hij, nog maar veertien jaren oud zijnde, van hier vertrokken is; maar hij had toen reeds, volgens zijne eigene getuigenis, het hooger onderwijs van HEGIUS in deze stad genoten, en het blijkt tevens uit een berigt, voor zijne werken te vinden, dat hij reeds zeer vroeg van *Utrecht* herwaarts gekomen is, om onder het opzigt der edele broederschap van *Heer Florenshuis* zijne opvoeding te erlangen. En welk eenen verhevenen aanleg van geest ERASMUS hier reeds openbaarde, getuigde de voorspelling van SINTHEMIUS, eenen

der geleerde broederen van dat huis: dat hij ten hoogsten toppunt van beschaving zoude opklimmen. Hiermede stemde overeen het gevoelen van den grooten AGRICOLA, die, de school van HEGIUS bezoekende, en, onder vele opstellen der leerlingen, dat van ERASMUS uitstekend bevindende, dien jongeling voor zich liet komen, deszelfs voorhoofd-haar opstreek, zijn gelaat zwijgend beschouwde, en hem toevoegde: *Gij zult groot zijn.* De pogingen dezer maatschappij ter verbetering van het lager schoolwezen hebben doen zien, wat men bij jonge lieden van dien leeftijd, bij eenen tamelijk goeden aanleg, door het eerste onderwijs reeds vermag. En wie zal dan, na al het gezegde, in twijfel trekken, dat een jongeling van dien zeldzamen geest als ERASMUS, van wien reeds zoodanige hoop door bevoegde beoordeelaars werd opgevat, onder het opzigt eener stichting, die voor het lager en hooger onderwijs gelijkelijk zorg droeg, en onder het geleide van HEGIUS, hier, op zijn veertiende jaar, reeds de stevigste grondslagen van zijne toekomstige grootheid heeft gelegd?

Behoef ik meer te zeggen, G. H., om den alouden roem van *Deventer* te handhaven? Door deze en soortgelijke mannen, door zoodanige inrigtingen, door zulk eene school zijn de wetenschappen in ons Vaderland hersteld, de zeden hervormd, de Godsdienst gezuiverd. Gansch *Nederland* erkent dankbaar, hetgeen het te dezen opzigte oorspronkelijk aan deze stad verschuldigd is. Van hier zijn de vonken, die eenen edelen gloed, ter verdrijving der donkere nevelen van woestheid en onkunde, in deze oorden ontstaken, het eerst verspreid. Het vuur van Christelijke werkzaamheid, noesten ijver en ware geestbeschaving, alzoo ontvlamd, is van hier verder door gansch *Europa* heen aan 't branden geraakt. Veranderde tijdsomstandigheden mogen het aanzien der stad en harer doorluchtige schole vrij wat verminderd hebben, *Deventer* blijft, door alle eeuwen heen, de eer behouden, van de moeder der verlichting en beschaving in de *Nederlanden* te zijn.

Deze moederſchool moge hare telgen in andere ſteden, gewesten en landen hebben overgebragt, ook hier is eene ſpruit van haar tot op den dag van heden bewaard gebleven. Toen haar oude luister ſcheen te zullen vervallen, was het de verſtandige ijver van eenen edelmoedigen krijgsman en de teedere zorg van eene wijsheidminnende vrouwe (*), die hier eene nieuwe kweekſchool der wetenſchappen, uit hunne nagelatene goederen, ſtichten wilden. Een verlicht ſtadsbeſtuur was de gereede en naauwkeurige uitvoerder van hunnen uiterſten wil. En zoo verrees die inſtelling, welke onder de Hoogeſcholen van ons Vaderland te allen tijde eenen aanzienlijken rang had, en, ſchoon door den rampſpoed der tijden ſoms hevig geteisterd, door Gods genadige beſcherming onafgebroken ſtaande bleef. Ik bedoel ons Athenaeum (†).

Door geestvruchten van allerlei aard, en eenen rijken oogst van wijze, geleerde en brave mannen, die het in zijnen ſchoot gekoesterd, aan de Kerk, den Staat, de Hoogeſcholen geleverd heeft, voldeed het ten volle aan de bedoeling zijner ſtichters en de verwachting van zijne beſchermers en verzorgers. Niet uitgebreid was de kring, waarin deze nieuwe ſchool zich bewegen kon; maar in nederigheid en ſtilte ſtichtte zij onberekenbaar veel goeds. Aan het tweeledig doel harer ſtichting — vorming van jonge lieden tot de hoogere wetenſchappen, en verſpreiding dier wetenſchappen zelve — werd op velerlei en onder-

(*) ANNA VAN TWICKELO, weduwe van MARTINUS BOEDEKER, en BALTHASAR BOEDEKER, haar éénige zoon.

(†) In den laatſten tijd der *Franſche* overheerſching werd het *Deventerſche* Athenaeum, even als de *Utrechtſche* Akademie, in eenen zonderlingen en bij ons onbekenden vorm van *Ecole ſecondaire* gegoten. Onze tegenwoordige Vorst hergaf aan hetzelve al ſpoedig den ouden rang onder de Hoogeſcholen van ons Vaderland. En ſedert deze herſtelling is het van zijne kwijning, door de *Franſche* Univerſiteitswetten veroorzaakt, zoo zeer bekomen, dat het in het laatstverloopen Akademiejaar *eenendertig* Studenten telde.

derscheidene wijze tot hiertoe beantwoord. Een edelaardig Koning gevoelt haar aanbelang, en laat niets onbeproefd te harer opluistering (*).

En gij, Ingezetenen van *Deventer!* bij de asch uwer voorvaderen, bij uw gevoel voor den heilzamen invloed der wetenschappen, bij uwen ijver voor waarheid, Godsdienst en goede zeden, waardeert dit goede, dat onder u is; moedigt het aan met alle magt, die gij bezit; levert het ongeschonden aan de nakomelingschap over! Wat is kostelijker dan wetenschap, wat belangrijker dan wijsheid, wat roemwaardiger, dan voorstander en handhaver van eene overoude en algemeennuttige leerschool van grondige kennis en verlichte Christelijke deugdbetrachting te zijn?

(*) Een aanzienlijke boekenschat der voormalige *Geldersche* Akademie werd door den Koning aan ons Athenaeum ten gebruike gegeven, waarvoor dan ook een nieuw locaal op het Raadhuis der stad *Deventer* is in gereedheid gebragt, alwaar die nieuwe boekerij geplaatst werd, en werwaarts ook nu onlangs de oude, uit het bovengemelde kerkje van het *Fraterhuis*, werd overgebragt.

OVER DEN GENERAAL SAN-MARTIN, EN DEN TEGENWOORDIGEN TOESTAND VAN PERU.

(Naar het *Fransch.*)

Amerika ontwikkelt zich met reuzenschreden. De Vereenigde Staten, die het heerlijk gezigt eener wijze vrijheid vertoonen, door de wetten en eenen telkens aangroeijenden voorspoed gevestigd, tellen reeds bij de andere Volken van *Amerika* gelukkige navolgers, die zich hun voorbeeld zullen weten ten nutte te maken. Nog eenige jaren, en dit nieuwe vaste land zal inderdaad eene *nieuwe wereld* zijn, vol kracht en leven, tot de hoogste vlugt en de stoutste ondernemingen in staat. Van Kaap *Hoorn* tot *Labrador*, overal waar de mensch zijne woonplaats kan vestigen, zal hij *vrij* zijn, niet onbeteugeld en woest ge-

gelijk de oude bewoners, maar in ſtaat tot ontwikkeling en oefening van alle vermogens der ziele. Reeds heeft het meerendeel der oorſpronkelijke inwoners het zwervende leven verlaten, en ſmaakt de eerſte vruchten der beſchaving. De afſtammelingen der *Spaanſche* veroveraars zullen ook eerlang *burgers* zijn; bezield met het gevoel hunner waardigheid en hunner regten, — geene verdrukkers meer, zoo min als verdrukten. De onafhankelijkheid is bijkans overal reeds bevochten (*): er blijft ſlechts over, om aan de nieuwe Staten de inſtellingen en wetten te geven, die hun voegen. De ſtaatsregelingen, door eenige dier Staten aangenomen, zijn nog ſlechts proefnemingen, en zullen gewigtige veranderingen moeten ondergaan. Reeds is het kortſtondige *Keizerrijk* van *Mexico* verdwenen, om voor een vrij en vertegenwoordigend Gemeenebest plaats te maken. Het Keizerrijk van *Brazilië* ſchijnt op een hechteren grondſlag te rusten; maar, omgeven van Republieken, door ſtrijdige beginſelen geſlingerd, heeft het, *zoo als het thans is*, weinig geruste dagen te wachten. Zoo *Brazilië* zich niet van het Moederland afgeſcheurd had, zou het dit eenmaal zonder moeite en binnenlandſche oneenigheden hebben kunnen doen, misſchien zonder bloedſtorting; maar de overgang van de *Monarchij* tot de *Republiek* is zoo gemakkelijk niet, en heeft tot hiertoe nergens zonder burgertwist plaats gehad.

De oorſprong en de ontwikkeling der ſtaatsregeling van *Peru* levert een zoo zonderling verſchijnſel op, dat alles, wat tot de kennis daarvan kan bijdragen, in *Europa* verdient behartigd te worden. In dezelve was, met de gelijk-

(*) De Republiek van *Columbia* is door den laatſten waterſtrijd van *Maracaïbo* genoegzaam gevestigd. *Peru* alleen ſchijnt, door het oogenblikkelijke verlies van *Lima*, nog in eene onzekere worſteling gewikkeld; maar, rondom van Gemeenebesten omgeven, door den Volksgeest en BOLIVAR bedreigd, zal de *Spaanſche* Onderkoning ook dáár eerlang voor de zaak der vrijheid moeten zwichten.

lijkheid van Regten, tevens de Adel, erfelijke Titels, zelfs eene *Ridderorde* (die der *Zon*) en een uitsluitende Godsdienst van den Staat, met onverdraagzame bepalingen, behouden, alles zeer verschillende van het voorbeeld der Vereenigde Staten van *Noord-Amerika*, wier groote verdediger, WASHINGTON, ook wel, na het einde van den oorlog der onafhankelijkheid, eene orde van CINCINNATUS instelde tot belooning der dappere verdedigers van het Gemeenebest, maar welke niet lang in stand bleef. Zelfs de benaming van *orde der Zon* is vreemd, en herinnert aan de oude dienaars van dat hemellicht in *Peru*; eene benaming, die ('t geen zonderling is) bijna te gelijk door de *Christenen* en *Muzelmannen*, die zich op de puinhoopen van den ouden Zonnedienst in *Peru* en *Perzië* hebben gevestigd, als een vereerend teeken van onderscheiding omhelsd is (*).

De man, aan wien *Peru* tevens zijne vrijheid en die staatsregeling te danken heeft, is *Don* JOSÉ DE SAN-MARTIN, geboren in 1778 te *Tapegu*, een plaatsje in de *Spaansche* Provincie *Paraguay*, waarvan zijn Vader bevelhebber was. Acht jaren oud zijnde, werd hij door zijne bloedverwanten naar *Europa* gebragt, en in het *Collegie der Edelen* te *Madrid* geplaatst. Terstond na volbragte letteroefeningen ging hij onder dienst, woonde de veldtogten der *Spanjaarden* tegen *Frankrijk* gedurende de Omwenteling bij, geraakte in 1808 te *Cadix* bij den moord van den Marquis DE LA SOLANA, bij wien hij Adjudant was en op wien hij zeer geleek, in levensgevaar, diende vervolgens onder den Generaal CASTANJOS, droeg veel bij tot de overwinning op de *Franschen* bij *Baylen*, blijkens den openlijken lof in de openbare berigten, en was achtervolgens Luitenant-Kolonel bij de

le-

(*) FETH-ALI-*Khan*, de tegenwoordige Koning van *Perzië*, heeft, gelijk men weet, ook eene orde der Zon opgerigt. Negenhonderd jaren vóór de omverwerping van den Zonnedienst in *Peru*, werd in *Perzië* de dienst van het Vuur door de *Mohammedanen* verstoord en bijkans vernietigd.

legers van *Andaluzië*, het middelpunt, *Estramadura*, en *Portugal*.

Toen eindelijk de Provinciën van *Rio de la Plata* zich onafhankelijk verklaarden, en alle hare kinderen te harer verdediging opriepen, luisterde SAN-MARTIN naar de ſtem des Vaderlands; hij keerde over *Engeland* terug naar *Buenos-Ayres*, de Hoofdſtad van het nieuwe Gemeenebest, hetwelk zich naar de *Zilver-* (*Plata-*) Rivier had genoemd. Eerlang had hetzelve, door de zorg van SAN-MARTIN, eene bende van Granadiers te paard, wier dapperheid en krijgstucht algemeen bewonderd werden. Met 150 man van dezen troep verſloeg SAN-MARTIN geheelenal 500 man, die de Gouverneur van *Monte-Video* naar *Opper-Parana* zond; en de overwinnaar bekwam daarvoor den rang van Overſte.

Minder gelukkig waren de wapenen van het Gemeenebest in de veldſlagen van *Vilcapujio* en *Agouma*. SAN-MARTIN moest deze nederlagen herſtellen, en den togt des Onderkonings van *Lima* ſtuiten, die niet alleen overwinnaar, maar ook ſterker in getal was. Maar de zorg des nieuwen Veldheers wist het zegevierende leger te keeren. Slechts zijne gezondheid noodzaakte hem, het bevel over dit heir, dat in een zeer ongezond land ſtond, neder te leggen, en te *Cordova* in *Tucuman* eenige rust te genieten. Zoodra hij weder in ſtaat was te dienen, vertrouwde men hem de Provincie *Cuyo* (*), een grensgewest, hetwelk toen het gewigtigſte punt van verdediging was. Niet lang duurde zijn bewind over dit gewest; maar de gevolgen daarvan voor hetzelve waren onvergetelijk. Orde, krijgstucht, onderwijs bij het leger; ge-

(*) *Cuyo* behoorde voorheen ſtaatkundig tot *Chili*, maar is daarvan door het hemelhooge gebergte der *Andes* geſcheiden, en grenst ten Oosten aan de woestijnen of grasvlakten van *Buenos-Ayres*. Het is een uitſtekend vruchtbaar land, maar heeft des winters hevige koude, des zomers zware hette, en lijdt veel van droogte. De inwoners zijn dun gezaaid. De Hoofdſtad is *Mendoza*.

gemak en veiligheid van gemeenschap; een kanaal tot aanvoering der wateren, die thans groote vlakten vruchtbaar maken; eene nieuwe stad, op de boorden van hetzelve gebouwd; de verfraaijing der Hoofdstad *Mendoza*, enz. — alle deze weldaden van een goed bestuur verzekeren SAN-MARTIN van de duurzame erkentenis der bewoners van *Cuyo*.

Ondertusschen werd de vrijheid van *Amerika* van alle kanten bedreigd. FERDINAND VII had de volstrekte magt weder in handen genomen (1814); de Onderkoning APODEÇA bevredigde *Mexico*, meer door beleid dan door wreedheid; MORILLO hernam *Carthagena*, *Nieuw-Granada* en bijna geheel *Venezuela*; OSORIO, en zijn opvolger MARCO, deed *Chili* zwichten; eene *Portugesche* bezetting lag te *Monte-Video*; de *Spanjaarden* waren meester van *Opper-Peru*, en in *Spaansch-Amerika* was *Buenos-Ayres* nog de laatste schuilplaats der onafhankelijkheid.

Twee legers bedreigden te gelijker tijd de Provincie *Cuyo*, — dat van *Peru* en van *Chili*. Het laatste bestond uit 8000 man uitgelezene troepen. SAN-MARTIN wist hetzelve door valsche geruchten te verdeelen. In het begin van 1817 trok hij met 3000 man Noordwaarts op, terwijl men hem in het Zuiden verwachtte. Voor de eerste maal trok een trein grof geschut de besneeuwde *hooge Andes* over. Met onnoemelijk veel moeite kwam men aan de overzijde, en bereikte den 12 Februarij (*) den vijand te *Chaçabuço*. De Republikeinen waren minder in getal, maar hadden het vaste besluit, te overwinnen of te sterven; de zegepraal bekroonde hunne pogingen; dezelve bevrijdde *Chili* van het *Spaansche* juk. De Koningsgezinde Generaal MARQUELI bleef op het slagveld; het overschot van het geslagen leger zocht eene schuilplaats in de ves-

(*) Men herinnere zich, dat Februarij in het zuidelijk halfrond eene der warmste zomermaanden is, en met onze Augustus overeenkomt. In den winter is het overtrekken der *Andes* onmogelijk.

vesting *Talcahuano*. Dus heeft een gevecht, hetwelk men in *Europa* niet meer dan als eene schermutseling der voorhoede zou rekenen, in *Amerika* een' nieuwen Staat gesticht.

In de volheid hunner vreugde en dankbaarheid droegen de *Chilezen* den Veldheer, die hun de vrijheid hergeven had, het hoogste bewind op. Doch SAN-MARTIN weigerde zulks, in weerwil der dringendste aanzoeken, en verklaarde niemand dien hoogen rang waardiger, dan zijnen krijgsmakker O' HIGGINS, wien hij een groot aandeel aan de overwinning toekende. De algemeene toestemming bevestigde deze keuze; en de bevrijder van *Chili* keerde naar *Buenos-Ayres* terug, om aldaar eenen nieuwen krijgstogt tegen *Peru* in gereedheid te brengen. Vóór zijn vertrek boden de Overheden der Hoofdstad *St. Jago* hem een aanzienlijk geschenk aan; hij besteedde zulks oogenblikkelijk aan eene openbare boekerij, waarvan dezelve nog verstoken was. Eenigen tijd te voren had hij de helft zijner bezolding aan het Vaderland afgestaan, en de Echtgenoote des edelen mans tot datzelfde einde hare kleinooden opgeofferd.

Terwijl SAN-MARTIN aldus te *Buenos-Ayres* werkzaam was, verschafte O' HIGGINS zich in *Chili*, door betrekkingen met *Engeland* en *Noord-Amerika*, de middelen, om eene Zeemagt te bekomen, die de ondernemingen ter zee tegen de jonge Republiek zou kunnen verijdelen. Zijne voorzorg was alles behalve overtollig; want, eer hij nog gereed kon zijn, deed de Onderkoning PEZUELA een nieuw leger onder OSORIO, 5000 man sterk, te *Talcahuano* landen, hetwelk, met de bezetting dier plaats vereenigd, den weg naar *Chili* insloeg. Weldra ontmoette men het Republikeinsche leger, 9000 man sterk, onder O' HIGGINS en SAN-MARTIN, die zich toen weder in *Chili* bevond. De Koningstroepen hadden de minderheid in getal; maar een overval des nachts verschafte hun de zege. De overrompelde Republikeinen vloden bijna zonder gevecht. Gelukkiglijk trok de regter vleugel, onder den Generaal LAS HERAS, in orde terug tot onder de muren der Hoofdstad, tachtig uren van het slagveld bij *Cancha-Rayada*.

Tegen deze rampen bleef den *Chilezen* hun moed en SAN-MARTIN over. Binnen veertien dagen had deze bekwame Veldheer het vertrouwen hersteld, het leger herzameld, en bood nu den vijand in de vlakte van *Maipo*, drie uren van de Hoofdstad, den slag aan. Thans was OSORIO de sterkste,

en zijn heir bestond uit uitgelezene manschappen; nogtans was de zegepraal van zijnen tegenstander volledig, en het *Spaansche* leger werd bijna geheellijk vernietigd. De Generaal OSORIO bragt niet meer dan 73 man met zich naar *Talcahuano*; al het overige was gesneuveld of gevangen.

Doch SAN-MARTIN was de man niet, om op zijne lauweren te rusten. Hij begreep, dat *Chili* nooit gerust kon zijn, zoo lang *Peru* in *Spaansche* handen bleef; en hij vormde dus het grootsche ontwerp, om ook dat uitgestrekte land te bevrijden. Tot dat einde reisde hij weder naar *Buenos-Ayres*, om de middelen tot dezen belangrijken togt bijeen te brengen. De slechte wegen en zijne zwakke gezondheid beletteden hem de terugkomst in *Chili*, vóór het einde van October (*).

Intusschen had de nieuwe Republiek eene Zeemagt bekomen. Er was van het konvooi, uit *Spanje* naar *Callao* in *Peru* bestemd, het grootste gedeelte opgeligt. Lord COCHRANE kwam kort daarna uit *Engeland*, en aanvaardde het bevel over het *Chilesche* smaldeel. Hij moest in de baai van *Callao* de *Spaansche* zeemagt aanvallen, die men dacht dat *Chili* bedreigde. Maar tot deze onderneming was nog niet alles gereed, en de geldmiddelen van *Chili* waren uitgeput. De onvermoeide SAN-MARTIN begaf zich dus nog eens op weg naar *Buenos-Ayres*, in Februarij 1819, niet alleen om ondersteuning voor den vereenigden aanval op *Peru* ter zee en te land, maar ook om de binnenlandsche geschillen der nieuwe Republiek te dempen, en zijn Vaderland, door de groote toebereidselen te *Cadix* bedreigd, te hulp te komen.

Doch dezen togt volbragt hij niet. In tijds werd hem berigt, dat zeker struikroover, met name JOSÉ MIGUEL CARRERA, onder weg op hem loerde, met oogmerk om hem te vermoorden. Had de Generaal slechts drie uren verder gereisd, hij ware in handen dier booswichten gevallen. Nu keerde hij naar *Mendoza* weder, om, wanneer de weg zoo onveilig bleef, liever de terugreis naar *St. Jago* aan te nemen. Doch zijne gezondheid had met deze togten veel geleden. Van den voet der *Andes* tot aan den mond des Zilver-

(*) Men bedenke, dat *Buenos-Ayres* 300 uren verre van *Mendoza* af is; de reis loopt door bijkans onbewoonde grasvlakten. Van *Mendoza* naar *St. Jago* moet men dan nog den geheelen slecht gebaanden bergrug der *Andes* over. En dezen weg leide SAN-MARTIN, met zijn ziekelijk ligchaam, herhaalde malen heen en weder af, waar het den dienst des Vaderlands gold.

verstrooms heerschte de grootste wanorde. Daarbij werd hij in zijne besluiten deerlijk geslingerd: aan den eenen kant bood de Regering van *Chili* hem, met belofte der krachtigste ondersteuning, het bevel over *het bevrijdingsleger van Peru* aan, dat nu gereed stond te velde te trekken; aan de andere zijde drong de Regering van *Buenos-Ayres* bij hem aan, om met zijn' legertroep zoo spoedig mogelijk het jammerlijk verscheurde Vaderland te hulp te komen, waar thans partijzucht en regeringloosheid de overhand hadden. De Generaal BELGRANO, die op de grenzen van *Peru* stond, ontving dezelfde bevelen. Hij gehoorzaamde. SAN-MARTIN kon niet besluiten, het groote ontwerp, waaraan hij zijn leven gewijd had, de bevrijding van *Zuid-Amerika*, bepaaldelijk van *Peru*, geheel vaarwel te zeggen. Hij keerde niet terug. Misschien is hij in dit geval niet van ongehoorzaamheid aan eene door hem als wettig erkende Oppermagt vrij te pleiten; maar, zoo hij voor den regterstoel eener gestrenge Zedekunde te kort schiet, hij is althans door den uitslag, en het gebruik, dat hij van zijne behaalde voordeelen wist te trekken, volkomen geregtvaardigd.

Terwijl SAN-MARTIN de *Andes* overtrok, rees in de *Plata*-Republiek de regeringloosheid ten toppunt. Het leger van den Generaal BELGRANO erkende hem niet meer voor Opperhoofd: een ruiterdrom van 1000 man jagers der *Andes*, een der beste troepen des legers, verstrooide zich; en de Generaal ALVARADO kon zijne 2000 man, niet anders behouden, dan door dezelve uit dit brandpunt des oproers te verwijderen en naar *Chili* te voeren. (Zou dit geene regtvaardiging, althans verontschuldiging, voor SAN-MARTIN opleveren?) De partijen ontbonden de Regering van *Buenos-Ayres*. SAN-MARTIN vernam zulks onderweg, en meende nu het gebied over zijne afdeeling te moeten nederleggen, daar het gezag niet meer bestond, hetwelk hem aangesteld had. Hij deed dus stilhouden, zijne Officieren vergaderen, en deelde hun zijn besluit mede. Doch met eenparig geroep benoemde men hem tot *Oppergeneraal*, welken titel hij echter niet aanvaardde, dan onder stellige voorwaarde, dat het leger hem naar *Peru* zou volgen.

Eindelijk waren dan alle zwarigheden tegen dezen togt opgeheven. Den 24 Augustus 1820 begaf *het vereenigde bevrijdingsleger van Peru* zich op weg. SAN-MARTIN, ook door de *Chilesche* Regering tot Opperveldheer verkozen,

(zoo-

(zoodat zelfs de Admiraal COCHRANE met de zeemagt onder hem stond), had, ter gemoetkoming in de kosten der onderneming, een landgoed, hem door die Regering opgedrongen, voor de helft der waarde verkocht.

Dit geheele leger, met zoo veel moeite bijeengebragt, en waarvan zoo veel afhing, bedroeg niet meer dan 3700 man, en moest een land, door meer dan 20,000 krijgshaftige en welgeoefende soldaten verdedigd, gaan innemen. In dezen veldtogt spreidde SAN-MARTIN vooral zijne staat- en krijgskundige bekwaamheden ten toon. Hij trok met omzigtigheid voort, liet niets aan het toeval over, en werd uitnemend door zijne manschappen ondersteund. De Generaal ARENALES, door hem naar het gebergte gezonden, sloeg den *Spaanschen* Veldheer O'REILLY, en nam hem gevangen. Bijna alle gewesten stonden op; de soldaten kwamen zich bij honderden onder de baniëren der vrijheid scharen. De Onderkoning PEZUELA was afgezet, en vervangen door den Generaal LASERNA. De Fregatkapitein, *Don* MANUEL ABRON, kwam, met den titel van Commissaris van den Constitutionelen Koning van *Spanje* in *Chili* en *Peru*, daar te lande aan. Men hield, den 2 Junij 1821 (*), te *Punchauca* een mondgesprek, ter bevordering van de algemeene bevrediging. Zoo de Veldheeren van beide zijden genoegzame magt hadden gehad, zouden gewis de vijandelijkheden geschorst, en de onderhandelingen, op den grondslag der onafhankelijkheid van *Amerika*, begonnen zijn. Maar de mindere hoofden des *Spaanschen* legers wilden van geene bevrediging op dien voet hooren, en de krijg werd hervat. Na zes weken hadden de Koningsgezinden niet meer dan de sterkten van *Callao*, de haven van *Lima*, in bezit, en de Hoofdstad *Lima* opende hare poorten voor de bevrijders.

Zoodra SAN-MARTIN dus meester van *Peru* was, leide hij zich toe, om aan het land een krachtig bestuur te geven. Misschien werkte het nog zoo versche voorbeeld der onlusten in het Republikeinsche *Buenos-Ayres* mede, om hem van al te demokratische regeringsbeginselen afkeerig te maken; althans hij meende zich voor het oogenblik de volle magt, onder den naam van *Protector* of *Beschermheer*, te moe-

(*) In den *Franschen* tekst staat 1820. Dit moet echter eene drukfout zijn, daar zoo even gezegd is, dat SAN-MARTIN eerst in Augustus 1820 de onderneming begon.

moeten toeëigenen. Toen werd ook de boven geschetste Constitutie van *Peru* beraamd, op welke hij eenen onmiskenbaren invloed gehad heeft. Maar kan men eener Natie, die lang aan den leiband geloopen heeft, zoo veel toevertrouwen als aan zulk eene, die reeds vroeg proeven van hare kracht heeft gegeven? Wat zou er van *Peru*, zonder mannen, in staat hetzelve als een' vrijen Staat te regeren, geworden zijn, indien de groote geest van SAN-MARTIN niet vooreerst voor deszelfs *bestaan* had gezorgd? De vijand hield nog de sterkten van *Callao* in; uit het gebergte kon ARENALES hem niet verdrijven; hij was nog magtig in de Provinciën *Arequipe* en *Opper-Peru*. Zij durfden zelfs het gebergte verlaten en *Lima* naderen, in de vaste overtuiging, dat de stad hun de poorten zou openen; maar SAN-MARTIN wachtte hen buiten de stad af, versloeg hen, en nu gaven zich ook de forten van *Callao* over. Toen werd de bovengenoemde Ridderorde der *Zon* ingesteld. Een vriend der onafhankelijkheid van *Peru*, de Marquis DI TORRE-TAGLE, werd met de noodige beschikkingen over het leger, en het beramen van een mondgesprek tusschen BOLIVAR en SAN-MARTIN, belast. Dit gesprek had plaats, den 25 Julij 1822, aan de boorden van den *Guayaquil*. Het zou van belang voor de Geschiedenis zijn, de bijzonderheden van het onderhoud tusschen deze twee buitengewone mannen, bevrijders van *Zuid-Amerika*, te kennen. De gevolgen daarvan zijn bekend. Naauwelijks was SAN-MARTIN te *Lima* terug, of de Generaal ALVARADO verjoeg, met 4500 man keurtroepen, den vijand uit *Arequipe* en *Opper-Peru*; terwijl ARENALES hem, met 6500 man, uit het gebergte verdreef. Thans vergaderde het eerste Congres van *Peru*, in welks handen de Beschermheer de hem toevertrouwde magt nederleide, waarvan hij geen gebruik had gemaakt dan ten nutte des lands. Hij weigerde het bevel over het leger, hem door het Congres aangeboden, en leeft thans in den schoot van zijn gezin te *Valparaiso* in *Chili*. De opvoeding eener dochter, de éénige vrucht van een gelukkig huwelijk, maakt al zijne bezigheid uit.

Gedurende dit bestuur van dertien maanden heeft SAN-MARTIN de letteren en het onderwijs bevorderd, *Lancaster*-scholen opgerigt, en zijne boekerij aan de Hoofdstad *Lima*, *die er geene had*, geschonken. Hij heeft zich, als *Protector*, (en dus met de geheele magt bekleed) vergenoegd met

met een derde der bezolding des Onderkonings. *Amerika* heeft, in eene halve Eeuw, drie mannen van dezen stempel voortgebragt, WASHINGTON, BOLIVAR en SAN-MARTIN, (behalve de staatslieden, die buiten het oorlogsveld hun Vaderland nuttig waren) en dit zou alleen kunnen volstaan, om de lasteringen van PAUW tegen het nieuwe Wereelddeel te logenstraffen.

Volgens de jongste berigten, heeft het Congres van *Peru* een Comité benoemd, gelast om aan hetzelve een ontwerp van Constitutie aan te bieden, verschillende van die van SAN-MARTIN, en rustende op de volgende grondslagen: *Peru* is één vrije Staat; de Natie is Souverein, en onafhankelijk van *Spanje* en elke andere Mogendheid; de *Roomsche* Godsdienst is die van den Staat; het Regt van Verkiezing berust bij het Volk, dat van Wetgeving bij deszelfs Vertegenwoordigers; de vrijheid der drukpers, de veiligheid van personen en eigendommen, de afschaffing der verbeurdverklaring van goederen, van onteerende straffen, van erfelijke waardigheden, van voorregten, en van den Slavenhandel, worden plegtig vastgesteld en gewaarborgd. De wetgevende Magt wordt uitgeoefend door ééne Kamer van Vertegenwoordigers. De uitvoerende Magt mag noch erfelijk, noch levenslang aan iemand worden opgedragen. In lijfstraffelijke zaken doen Gezworenen de uitspraak. Een Senaat waakt voor de uitvoering der Staatsregeling; hij stelt aan de uitvoerende Magt de burgerlijke en geestelijke ambtenaren voor, en roept, in buitengewone gevallen, het Congres bijeen. Eindelijk zijn de Ministers, te zamen en hoofd voor hoofd, verantwoordelijk. Er moet een algemeen lager onderwijs voor alle klassen der Maatschappij plaats hebben. — Er is ook onlangs een aanvallend en verdedigend verbond tusschen den *vrijen Staat van Peru* en de *Republiek van Columbia* gesloten, hetgeen echter niet alleen gemeenschappelijke verdediging der onafhankelijkheid en krijgsverrigtingen, maar ook onderlinge zamenwerking tot het welzijn der burgers van beide Staten bedoelt. *Peruanen* zullen in *Columbia* als ingeborene burgers worden aangemerkt, en omgekeerd de *Columbianen* in *Peru*.

Zoo gaat het licht in *Peru* op, terwijl het in *Spanje* onder de kimmen duikt!

DE

DE SPECTATOR.

VIII.

Non fumum ex fulgore. . . . .

HORATIUS.

De onderstaande brief, onlangs gevonden, heeft de *Spectator* vermeend zijnen lezeren niet te moeten onthouden:

Mijn Heer en Vriend!

Ge moogt zeggen wat ge wilt, de domper is een nuttig werktuig. Zoo lang de kaars die kroon op heeft, blijft zij in wezen en verbrandt niet. Waartoe ook al dat zien? De natuur geeft ons, bij nacht, maan, sterren en glimwormen. Daarmede kan men het wel stellen. Het voegt ons, geen ander licht te gedoogen, dan wat der vleermuizen geen hinder kan toebrengen.

Het doet mij in mijn hart goed, dat onze dorpskerktoren is afgebrand. Deze had, even als de Westertoren te Amsterdam, de figuur van eene lantaren. Nu heeft men een' nieuwen gezet, die, gelijk de Haringpakkerstoren, volkomen de gedaante van eenen domper heeft. Zijne spits toeloopende gestalte eindigt in een' metalen knop, waarboven een weerhaan, die ook kan doorgaan voor een weer-*uil*. Wat schoon zinnebeeld, een domper op eene kerk! Welke aangename herinneringen worden daardoor niet verlevendigd!

Gaarne zie ik ook den domper op een hoofd. Van de Pausselijke *tiaren* spreek ik niet: ik bedoel mijne slaapmuts, die mede naar een' domper gelijkt. Het moeit mij, wanneer ik die voor eenen hoed moet verwisselen, daar de hoed mij reeds genoeg op de oude Hollandsche guldens verveelt.

Onlangs zeide mij iemand: als gij uwe slaapmuts rood laat verwen, gelijkt zij volmaakt eene Jakobijnsche muts. Maar ik zal wel zorgen, dat zij wit blijft, althans niet rood wordt. Alles komt toch alleen maar op de kleur aan.

Maar, om van dompers, slaapmutsen en kerktorens af te stappen, wil ik u iets van mijn voornemen vertellen; en dat is, dat ik voornemens ben, bij alle gelegenheden met mond en pen te verbreiden, dat verlichting, welverre van noodig en nuttig, integendeel overtollig en verderfelijk is.

Dat

Dat er licht moet wezen, kan ik niet tegenspreken; maar dat er licht wezen moet, *opdat* wij zien zouden, wil ik nog niet zoo geheelenal toegeven. De mensch althans behoeft en moet niet meer zien dan volstrekt noodig is. Een paard loopt blind in den rosmolen rond, en het gaat er te beter om. Als men in de schemering wandelt, dan is men wel genoodzaakt voor zich heen naar zijne voeten te zien, om niet te vallen; en dit is toch het beste gebruik, dat men van zijne oogen maken kan; veel meer heeft men ook niet noodig, om zijn pad te bewandelen.

't Is waar, de Godsdienst heeft al een zeer helder licht ontstoken; maar, gaf de Hemel dat licht, het werd aan ons overgelaten, en het is ons volkomen toevertrouwd, om dat licht zoodanig te temperen en te matigen, als noodig is, opdat de menschen niet te veel zouden zien. Daar is dan ook al voorlang wat, ja velerlei op gevonden. Wij plaatsen het b. v. in een' matgeslepen bol, zoodanig gekleurd en bemaald, als met *onzen* smaak overeenkomt; en dan zetten wij het achter een gevernist chassinet, met allerlei hieroglyfen en donkere figuren beschilderd; vervolgens verspreiden wij eenen donkeren nevel er om heen, om een' heiligen eerbied en een huiverend van verre staan te bevorderen; of liever, wij sluiten den geheelen toestel in eene enge kast, en laten, als 't eens heilige dag is, voor geld en goede woorden, daarin gluren door een oogglas, dat we al weder naar welgevallen slijpen en kleuren kunnen; en door al zulke middelen zal men zich zeker aan dat licht niet blind kijken.

Maar wat doen nu onze hedendaagsche filozofen? Zij vermeten zich, dat licht, zoo als het is, op een' eenvoudigen kandelaar te plaatsen, zoodat allen, die in den huize zijn, er bij zien kunnen. En waarom doen zij dat? Zij zeggen, om bruikbare menschen, degelijke burgers, getrouwe huisvaders te vormen. Wees, dus prediken zij, inschikkelijk, gehoorzaam, dienstvaardig, dankbaar, weldadig, vergevend, grootmoedig; bevorder al wat eerlijk, liefelijk en welluidend is. Maar wat is dit alles anders dan hoogmoed en zelfzucht? Zij willen door deugden, welke toch niets anders dan blinkende zonden zijn, zich den weg naar den Hemel banen; want zij weten, op hunne wijze, ook van eenen Hemel te spreken, waar, zoo als zij voorgeven, wel wat anders te doen zal vallen, dan op schuiftrompetten te blazen. Maar ook zijn het wezens, die niets anders aanbidden,

dén, *zoo* zij iets aanbidden, dan den Afgod van hun eigen *Ik*, en al hun dichten en trachten is louter werktuigelijkheid.

Neen, volgens mijne leer, moeten de menschen steeds werkeloos en *onder inwachting* blijven, hunne zedelijke krachten laten insluimeren, en zich om goed te doen volkomen magteloos gelooven. Zij moeten aan den bolster slechts knabbelen, zonder iets van de pit te weten. Zoo blijft ons gilde in stand, en wij varen er wel bij.

Maar, ook uit een staatkundig oogpunt beschouwd, zijn zoodanige lijdelijke wezens regt bruikbaar en zoo als zij wezen moeten. Zij moeten knielen voor een' Opperheer, en in hem de Hemelmagt eerbiedigen, ook dan, ja dan vooral, wanneer hij met zijne onderdanen door den mond van kanonnen spreekt. Zoo doende, weet men Godsdienst en Staatkunde in het huwelijk te vereenigen; zoo doende, hebben wij den geheelen mensch, naar lijf en ziel, met al zijn' aanleg en vermogens, volkomen in bedwang. Op die wijze is er al heel wat mede uit te regten; en wij prediken hem dan voor, als hij aansporing behoeft:

Verheug u, dat gij zijt een vrijgevochten beest:
Is 't naar het ligchaam niet, dan is het naar den geest.

Doch vervalt hij tot misdrijven, waartoe onwetendheid en verwaarloozing al ligtelijk het spoor banen, o! dan staat de galg gereed, en hij moge dan niet ons, maar den Duivel de schuld er van geven. Dat hij dus valle, is toch verkieslijker, dan dat hij staande zou blijven door middelen, welke de tegenwoordige gruweleeuw aan de hand durft geven.

Op zulk eene wijze wordt de volmaakbaarheid, met welke die dwaze eeuw zoo veel op heeft, eens regt bevorderd. Want als de geest van alle zijden en door allerlei middelen terug wordt gedrongen, dan moet hij zich wel op een enkel punt bepalen; en wat zou dat punt toch wel anders kunnen wezen, dan elks bijzondere kostwinning? De schoenmaker, die zich letterlijk bij zijne leest houdt, zal als schoenmaker zich meer en meer volmaken, zoo ook de lijndraaijer, de schoenpoetser, de orgeltrapper, ja de bedelaar niet uitgezonderd; en hoeveel zal de welgeregelde maatschappij daar niet bij winnen! Men zal overal geleerden, ambachtslieden, boeren, soldaten, monniken en hovelingen, maar nergens *menschen*

ontmoeten, die toch in de zamenleving al een zeer lastig gespuis zijn.

Tot dusverre den gevonden' brief. Als dezelve aan den *Spectator* gerigt ware, zou hij dien op deze of soortgelijke wijze beantwoorden:

Geleerde Heer!

Ik ben het volkomen met uwe Geleerdheid eens, dat het licht zeer hinderlijk is, als men de menschen bedriegen en bestelen wil. Tracht daarom alle lichten uit te dooven, die onder uw klein bereik vallen, en laat u een' doofpot achterna dragen, om het vuur, dat door die lichten onder ons ontstoken is, in te rekenen.... Maar neen! de lichten, welke u zoo hinderlijk zijn, staan als vaste sterren aan den hemel te flikkeren, en dit is jammer. Daarom zou ik u raden, uwe rust liever te houden; en daar toch uwe oogen, omdat ze duister zijn, geen licht kunnen verdragen, zou het welligt voor u verkieslijker wezen, in de donkere mijngroeven af te dalen, om uwe leer voor de aldaar arbeidende slaven te prediken. Die leer zal bij hen zeker ingang vinden; want, in de onderaardsche gewelven opgekweekt, hebben zij van het daglicht zelfs geen denkbeeld, en zullen u gereedelijk op uw woord gelooven. Laat dan de bovenwereld zich naar welgevallen in het licht verheugen; is zulks te haren verderve, dit gaat haarzelve aan, en gij moogt u inmiddels met de hoop kittelen, dat het voor haar mede eenmaal nacht zal worden. Maar dit moogt ge wel onder uwe vrome wenschen rangschikken. ——

Dat die malle slaapmutsbrief ons nu ook zoo lang op moest houden! Wij hadden onzen lezeren nog een *Hervormingsplan* mede te deelen, strekkende, om de bezwaren, tegen de negentiende eeuw ingebragt, uit den weg te ruimen. Eenige trekken zullen wij daaruit overnemen, niet om dezelve den lezer ter beoordeeling te geven, maar om hem te beduiden, hoe het wezen moet.

In de kerken moet de oude Regtzinnigheid weder op het altaar gesteld worden, wel te verstaan niet de Regtzinnigheid van het Evangelie, maar van de scholastieke Godgeleerdheid. Zij, die voor dat beeld niet nedervallen en hetzelve niet aanbidden, zijn van alle de voordeelen der burgerlijke maatschappij verstoken, en moeten voor den Geloofsraad te regt staan.

ſtaan. Bovendien moeten zij door een kennelijk teeken onderſcheiden worden en een afzonderlijk kwartier bewonen. Voor het overige ſtaat het aan de wereldlijke magt, om hen ten vure te doen veroordeelen. Daarentegen zij, die voor dat beeld getrouwelijk de knieën buigen, kunnen aflaat bekomen van hunne zedelijke verpligtingen, waar het minder naauw op aankomt, mits de uiterlijke ſchijn maar in acht genomen worde. Er moeten ſlaven, bedelaars en misdadigers zijn. Slaven, om den vloek des Hemels ten uitvoer te brengen; bedelaars, om het onderſcheid der ſtanden in 't oog te doen loopen; misdadigers, opdat het aan geene ſtrafoefeningen ontbreken zou.

De ſchoone kunſten hebben zich voortaan alleen te bepalen tot het bezingen der dwingelanden, zoo lang zij niet gevallen zijn; tot het ſchilderen van bijzitten, als Madonna's; tot het beitelen van ſtandbeelden voor dweep- en vervolgzieke Koningen, en tot het bouwen van Gottiſche kerken en Katakomben.

De beoefening der wetenſchappen moet alleen ſtrekken, om onze kundigheden te doen inkrimpen, en vooral niet uit te breiden. Ook moet men dezelve niet aanwenden tot uitroeijing van menſchelijke kwalen, omdat er volſtrekt kwalen wezen moeten, en men aan het beſtaande getal, hoezeer *legio*, toch waarlijk niet te veel heeft.

In de ſtaatkunde wordt FERDINAND DE VII aan alle Souvereinen als voorbeeld ter navolging aanbevolen. Leve de Koning! leve de Godsdienst! verga de Natie! was de (waarlijk naïve) kreet der Spaanſche Geloofsmannen, toen de tafelen der Grondwet verbroken werden; en deze kreet, waarbij men nog het: leve de Inquiſitie! te voegen hebbe, moge vrij door ieder volk worden nagegalmd, dat mede zulk eene plegtige verrigting mag bijwonen.

Overal toch, waar een Koning zich bij eede aan eene Grondwet verbonden ziet, kan hij zich naar welgevallen van dien eed ontſlaan. „ Als de goede trouw van de aarde werd „ verdreven, dan behoorde zij nog eene ſchuilplaats te vin„ den in het hart der Koningen." Zoo dacht men voorheen; maar, ſedert ook de Protestanten hunne Jezuiten gekregen hebben, begint men er anders over te denken. Men bekreune zich niet aan de zedelijke ſteilooren, die het prediken van meineed een ſchurkenſtreek, en het aanranden eener bezworene Conſtitutie oproerſtoken noemen; want, om het doel te

bereiken, dat wij ons voorstellen, behoeft men niet kiesch te zijn in de middelen.

De Geboorte gaat voor verdienste, en de Adel voor alles. De burgerlijke trots moet zoo diep mogelijk vernederd worden; of liever, men heeft geen burgers meer noodig, maar wel zoodanige duisterlingen, die enkel pligten te vervullen, maar geene regten te vorderen hebben.

Het onderwijs der jeugd worde dienstbaar gemaakt aan de kunst, om de geestvermogens der kinderen te verstikken, zoodat zij regt geschikt zijn, om zich als lastbeesten door het *despotisme* te laten drijven; en daartoe worde dat onderwijs bij uitsluiting aan de monniken toevertrouwd, ook bij hen, die zich Protestanten noemen, die mede van monniken voorzien zullen worden.

Alle weldadige maatschappijen en inrigtingen ten algemeenen nutte dadelijk af te schaffen, omdat weldadigheid en geluksbevordering leerstellingen van eenen Godsdienst zijn, dien wij, ter bevordering van onze oogmerken, wel in den mond voeren, doch dien wij, als de grondoorzaak van het heillooze *Liberalismus*, inderdaad geen goed hart toedragen; waarom wij ons dan ook maar altijd met de schors behelpen, in afwachting dat de leer van Mekka, welke ons meer dienen moet, eenmaal meer algemeen worde. De weerhaan toch is aan geene bepaalde streek gebonden, en de wind wil wel eens uit een' anderen hoek waaijen.

Om alle deze doeleinden te bereiken, moet men beginnen met de *Constitutiën* te weren, waar zij staan ingevoerd te worden, en te ondermijnen, waar zij reeds ingevoerd zijn. Waar geene Constitutie bestaat, daar is de Koning al ligt de speelbal van zijne vleijers, van allerlei soort van dweepers, maar vooral van zijne driften. Juist omdat in eene onbepaalde Monarchij de troon zoo wankel staat, willen wij dien Regeringsvorm. Maar daar, waar de troon zijn steunsel vindt in de liefde en in het belang der volken, o! daar zijn de Janitsaren zoo wel als de monniken overtollig, en in zulk een land, derhalve, geeft het voor ons geen troebel water om in te visschen.

Ziet daar eenige stalen uit den Domper-katechismus in proza! Men zal dus het goede werk aanvangen met den steen der Constitutie omver te halen; maar, waar zulks ook gelukken moge, in Nederland zal dit bezwaarlijk gaan. Onze Koning sprak, toen Hij de Grondwet zoude aannemen, als volgt:

volgt: (*) „*De Eed, dien wij op de Grondwet zullen uitspreken, staat ons sedert lang gegriffeld in het harte. Gezind om zelve de maatschappelijke instellingen te eerbiedigen, welke die treffelijke panden* (de welvaart, de algemeene en bijzondere vrijheid en de regten aller ingezetenen) *waarborgen*, VERWACHTEN EN VORDEREN WIJ DENZELFDEN EERBIED VAN ALLE DE INWONERS DEZER LANDEN; EN HIJ, DIE ZICH VOORTAAN VEROORLOVEN MOGT, DOOR DADEN OF GESCHRIFTEN, DE GEVOELENS VAN ONDERWERPING, VERKLEEFDHEID EN TROUW, DIE ELK BURGER AAN DE GRONDWET VERSCHULDIGD IS, TEGEN TE GAAN OF AAN HET WANKELEN TE BRENGEN, ZAL ZICHZELVEN HET LEED TE WIJTEN HEBBEN, DAT VOOR HEM, UIT DE STRENGE TOEPASSING DER WETTEN, OP ZULKE OVERTREDINGEN GESTELD, VOLGEN ZAL. En wie zal zich dan nog in datzelfde Nederland vermeten, de handen aan dat heilige te slaan? Wie zal dáár de onbeschaamdheid hebben, om den Koninklijken meineed te prediken, en het stellig voornemen aankondigen, om die leer, bij alle gelegenheden, met mond en pen te verbreiden? Zoo iemand, dan toch zeker niet straffeloos!

(*) Zie Publicatie in dato 24 Augustus 1815, No. 1. *Staatsblad*, No. 45.

DE DOOD VAN EDWARD JENNER. Door C. W. HUFELAND.

(*Journal der pract. Heilkunde*, 1823, *drittes Stück.*)

Medegedeeld door F. S. ALEXANDER, *M. D.*

Den 26sten van Louwmaand 1823 stierf, te *Berkeley*, in het Graafschap *Glocester*, in den ouderdom van 74 jaren, EDWARD JENNER, Doctor in de Genees- en Heelkunde. Geruimen tijd heeft hij deze beide uitgeoefend. Als practiserend Geneesheer trok hij de aandacht door zijne verhandeling over de *angina pectoris*. Naderhand heeft hij de praktijk opgegeven, en zich bepaald tot de beoefening der natuurkunde en natuurlijke geschiedenis. Reeds in het jaar 1775 ontdekte hij het beveiligend vermogen der koepokken voor de kinderziekte; maar zoo groot was zijne naauwgezetheid en omzigtigheid, dat hij deze ontdekking eerst tweeëntwintig jaren vervolgde, eer dat hij die, in het jaar 1798, bekend maakte.

Toen deze ontdekking *beproefd* werd bevonden, werd hem

door het Parlement een dankadres gezonden, hetwelk vergezeld ging van eene belooning van 30,000 ponden sterl. De Genees- en Heelmeesters der *Engelsche* Zeemagt lieten te zijner eere een' gouden gedenkpenning in gereedheid brengen; en alle de geleerde Genootschappen, zoo wel in *Engeland* als geheel *Europa*, betuigden hem hunne ongeveinsde erkentenis; van de aanzienlijkste verkreeg hij het lidmaatschap. De stad *Londen* verleende hem, in Wintermaand 1805, het burgerregt, waarvan het bewijs hem in eene gouden, rijk met edelgesteenten versierde doos werd toegezonden. Eene gedenkzuil, welke op algemeene kosten zal worden opgerigt, zal de gevoelens van dankbaarheid der tijdgenooten tot het nageslacht overbrengen.

In de laatste jaren van zijn leven was hij nog altijd onvermoeid bezig met alles, wat tot de volmaking zijner uitvinding betrekkelijk was, en er steeds op uit, om te ontdekken, waardoor de koepokken zouden kunnen ontaarden, en hoe men zich daartegen meer kan verzekeren. Eindelijk bepaalde hij zich nog tot het heelend vermogen der huidziekten, het zij die uit de natuur voorkomen, of door de kunst worden voortgebragt; hij schreef tot dit oogmerk eene verhandeling over het nut der zalf met den braakwijnsteen.

Zijn dood werd door eene plegtige uitvaart gevierd, en besloten, dat voor hem een Monument in de Westminsterkerk zal geplaatst worden. Hij zelf, echter, heeft de schoonste gedenkzuil voor zich gesticht, en deze zal altijd blijven bestaan. Hij zelf staat daar als iemand, op wien de dood geene magt heeft; en kan van iemand gezegd worden, dat hij voor deze wereld onsterfelijk is, het kan van JENNER gelden. Hij is voor ons niet gestorven, en hij zal nimmer sterven; hij leeft door alle tijden en voor alle werelddeelen. Hij zal leven in ieder, dien hij voor de pest der kinderziekte behoed heeft, en in ieder moederhart, hetwelk hem het behoud van haar kroost verschuldigd is. Hij zal worden genoemd tot aan den jongsten der dagen, als de grootste weldoener van het menschelijk geslacht. Zalig hij, wien zulk een lot is te beurt gevallen!

Ja, eerwaardige HUFELAND! nog grooter waarde verkrijgt deze lofrede op JENNER, door *u* uitgesproken. JENNER kon geenen beteren lofredenaar vinden dan in u, die door uwe pogingen u ook zoo verdienstelijk hebt gemaakt in de

de uitbreiding van hetgeen eene ware weldaad voor het menschelijk geslacht mag genoemd worden. Moge ook u eens, maar spade, een dankbaar nageslacht onder de weldoeners der menschheid verheffen! — Maar, hoe diep wij vereeren hetgeen JENNER gewrocht heeft, en hetgeen gij nog zult doen, wij erkennen in deze pogingen de vaderlijke hand eener algoede Voorzienigheid, die ook hier wederom het goede heeft gewerkt, en der menschen kundigheid dienstbaar heeft gemaakt ter bevordering van menschelijk geluk. Op deze vaderlijk zorgende Voorzienigheid blijven wij dan vertrouwen, wat er ook moge te berde gebragt worden, om wantrouwen te zaaijen, en, gerust op de uitspraak eens wijzen, zien wij de verdere toekomst tegen; want elke raad, of elk werk, dat uit menschen is, zal verbroken worden, maar wat uit God is, dat zal blijven bestaan!

OPMERKELIJKE EN WELGESTAAFDE DROOM VAN TWEE PERSONEN, TEN ZELFDEN TIJDE, EN IN DEZELFDE BEWOORDINGEN TER NEDER GESCHREVEN. (*)

's Hage, den 8 November 1823.

Aan den Heer Redacteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen*.

Mijn Heer!

Reeds lang was ik voornemens, UEd. eenen merkwaardigen droom, ter plaatsing in het Mengelwerk van uw geacht maandwerk, mede te deelen; maar de bestendige aarzeling van haar, die denzelven gehad heeft, om, als 't ware, voor het publiek te verschijnen, hield mij, mijns ondanks, hiervan terug. Dan, onlangs vond ik in den *Recensent ook der Recensenten*, No. IX, Mengelwerk, bl. 383, eenen droom verhaald, die zeker veel opmerkelijks inhoudt. Daar dit verhaal mij echter bekend was, (ik herinner mij evenwel niet, waar ik het gelezen heb) en ook de echtheid van dit verhaal misschien

(*) De Redacteur, hoezeer anders geen minnaar van droomgeschiedenissen, vond geene bedenking in de plaatsing van *dit* verhaal, hetgeen, hoe onverklaarbaar ook, in zichzelve overtuigende blijken van geloofwaardigheid bevat; en te minder nog, daar de Inzender zijnen naam voor hem niet verborgen hield. Het oordeel zij voorts den geëerden Lezer verbleven.

fchien door geene levende perfonen zoude kunnen worden bevestigd, heb ik, alle wederftand gelukkig te boven gekomen zijnde, befloten, UEd. eenen merkwaardigen droom mede te deelen, die op een' en denzelfden nacht, door twee onderfcheidene perfonen, zoo wel woordelijk als zakelijk is gedroomd, en zonder eenige andere aanleiding dan den indruk, dien dezelve naliet, aan elkander bij misfive is medegedeeld, zonder dat de eene van de andere desaangaande vooraf iets bekend konde zijn.

Ten einde UEd. de waarheid van hetgeen ik u wil mededeelen duidelijk te maken, moet ik UEd. het volgende verhaal doen:

In de maand October 1820, en wel den 3den dier maand, zeilde van de *Helder* in zee het fchip de *Johanna Margaretha*, Kapt. P. T. ROSKAM, beftemd naar *Berbice*. Met hetzelve vertrok mijne dochter met haren echtgenoot en kindje, benevens eene dienstmaagd. Dit fchip bereikte den 16 November daaraanvolgende de plaats zijner beftemming, waarvan mij reeds bij misfive van den 17den derzelve maand berigt werd gegeven.

Bij eenen nader bij mij ontvangenen brief, gedateerd 15 Februarij 1821, en ontvangen p. het fchip de *Vredenrijk* den 5 April, werd mij kennis gegeven, dat het fchip de *Johanna Margaretha* den 19 Januarij 1821 van *Berbice* was vertrokken, en men dus hoopte, dat de daarmede geëxpedieerde brieven ons reeds zouden zijn geworden. Dit was echter geenszins het geval; en nu werd het niet binnenvallen van dat fchip eene wezenlijke reden tot ongerustheid, welke nog aanmerkelijk toenam door den droom, waarvan ik UEd. alsnu het verhaal doen zal.

In den nacht van den 9 op 10 Maart 1821 droomde mijne vrouw het volgende, hetgeen zij bij haar ontwaken mij dadelijk verhaalde, en nog dienzelfden dag niet alleen aan onderfcheidene perfonen verhaald heeft, maar ook, uit hoofde van den zonderlingen indruk, dien deze droom bij haar achterliet, terftond opfchreef, en inlaschte in eenen door haar gereed gemaakt wordenden brief aan hare dochter; welke brief van tijd tot tijd vervolgd werd, om met het eerst zeilende fchip te worden verzonden. Het verhaal mijner echtgenoote luidde woordelijk aldus:

„ Ik droomde van nacht, dat ik in *Berbice* was gekomen, „ en aan onze dochter vroeg, om met haar hare keukentjes „ te gaan zien; dit deed zij, en wij gingen derwaarts over

„ een'

„ een' goeden weg; doch terugkomende, liep die weg altemaal over glas; ik werd bevreesd, en vroeg aan onze dochter, of zij daar niet bang voor was, daar zulks haar bezeren kon; doch zij antwoordde: ach neen, moederlief! dat ben ik al gewoon; geef mij maar de hand; en zoo gingen wij dan ook gerust te zamen, tot wij aan den zeekant kwamen; daar zoude zij mij het fchip laten zien, dat haar had overgebragt; ik dacht een groot fchip te zien, dan het was zeer klein, zoodat ik uitriep: wel foei! had ik dat geweten, ik zoude nog veel meer beangst geweest zijn dan ik nu was; en zoo als ik dat zeide, floeg het fchip om, en het verzonk." Terwijl mijne vrouw op hetzelfde oogenblik ontwaakte.

Deze droom werd, zoo als ik boven reeds zeide, afgefchreven, en de brief, met eenige daarbij verzondene goederen, geëxpedieerd p. het fchip de *Pieter Antonij*, 't welk den 17 Mei 1821 van *Texel* naar *Berbice* onder zeil ging, en aldaar in het begin der maand Julij is gearriveerd.

Intusfchen was het den 19 Januarij 1821 van *Berbice* vertrokken fchip, de *Johanna Margaretha*, nog niet binnengevallen, en natuurlijk begon men over het lot van dat fchip zich te verontrusten; maar, toen de voornoemde brief mijner vrouw werd gefloten en verzonden, 't welk in April 1821 reeds plaats had, was toch de hoop, dat het nog zoude binnenkomen, niet geheel verloren. Onder het vergeefsch wachten naar hetzelve, en terwijl de indruk, door den boven verhaalden droom gemaakt, bij mij, doch geenszins bij mijne vrouw, was gefleten, ontvangen wij den 12 Junij 1821 een' brief van onze dochter, gefloten den 25 Maart te voren, en verzonden van *Berbice* met het fchip de *Welvaart*, 't welk den 10 Junij in *Texel* was binnengekomen. Wij openen dien brief met veel verlangen; en reeds bij den aanvang, en wel onder den datum van 12 Maart, fchrijft mijne dochter, bij vervolg van haren brief, waaraan zij den 8ften te voren het laatfte gefchreven had, woord voor woord het volgende:

„ Ik droomde onderdaags, lieve moeder! gij in *Berbice* waart gekomen, en mij vraagde om mijne keukentjes te zien; ik deed zulks, en wij gingen daarheen over een' goeden weg; doch terugkomende, liep die altemaal over glas; gij werdt bevreesd, en vroegt mij, of ik daar niet bang voor was, daar dit mij bezeren kon; ach neen, zeide ik,

 „ dat

„ dat ben ik al gewoon; geef mij maar de hand; en zoo „ gingen wij beiden te zamen, tot wij aan den zeekant kwa- „ men; daar zoude ik u het schip laten zien, dat mij had „ overgebragt; o het was zoo klein; wel foei, zeidet gij, „ had ik dat geweten, ik zoude nog veel meer beangst zijn „ geweest dan ik nu was; en met dat gij dit zeidet, floeg „ het schip om en verzonk, en ik werd wakker gemaakt „ door mijn kleinen lieveling."

Dat het lezen van dezen zoo geheel overeenkomstigen droom met dien, welken mijne vrouw gehad had, een' verbazenden indruk maakte, ja ons met ontzetting vervulde, laat zich gemakkelijk begrijpen. Want hoe toch is het *natuurlijk* te verklaren, dat twee personen, door zulk eenen afstand gescheiden, waarschijnlijk op hetzelfde oogenblik, in '*s Hage* en in *Berbice* volmaakt hetzelfde droomen, en in dien droom dezelfde woorden spreken, en die elkander in dezelfde bewoordingen overschrijven? Er is hier iets bovennatuurlijks, iets mij geheel onverklaarbaars.

Maar dit is eene waarheid: het schip de *Johanna Margaretha*, Kapt. ROSKAM, den 19 Januarij 1821 van *Berbice* gezeild, is *nimmer te regt gekomen*. Toen de droom in *Berbice* en '*s Hage* gedroomd werd, had de reis, zelfs zonder tegenspoed, nog niet kunnen volbragt worden, en zoude ik niet hebben durven besluiten: dat schip is op dat oogenblik vergaan, en zulks is door die beide personen in haren droom bijgewoond en gezien. Wat de overige omstandigheden van de beide droomen betreft, ik waag mij in geene gissingen; misschien zal ook de tijd hieromtrent inlichting geven.

Vindt UEd. dit verhaal, dat in alles ten volle met de waarheid overeenstemt, en waarvan de vereischte bewijzen kunnen worden geproduceerd, belangrijk genoeg, om hetzelve in uw Mengelwerk te plaatsen, en te doen strekken als eene bijdrage van de werking van de geesten van naauw vermaagschapte personen op elkander, (iets, 't welk ik, schoon daarvan geene persoonlijke ondervinding hebbende, niet durf tegenspreken) zoo geef ik UEd. daartoe vrijheid; terwijl ik de eer heb met achting te zijn,

Mijn Heer!

UEd. bestendige Lezer

W. F. S.

IETS, OVER AAP EN OLIFANT.

Er schijnt niets verdemoedigender voor den Mensch, dan de opmerking, dat een dropje wijns, te veel gedronken, of een dropje waters, de hersens ingedrongen, den wijsften onder ons tot een voorwerp voor het dolhuis kan maken, en dat eene geringe verandering in het weeffel der hersenvezelen, of het ontbinden der tonge, de Dieren tot schepselen zou maken, die ons de heerschappij der aarde, niet alleen met hunne wapenen, maar ook door grondstellingen en bewijzen konden betwisten; en echter, het is eene daadzaak, hoezeer ook onze trots daaronder moge lijden. Of ons hooger verstand in eene fijnere bewerktuiging van ons ligchaam, dan in een wezenlijk verschil van datgene, wat wij onzen geest of onze ziel noemen, zijnen grond hebbe, doet niets ter zake; want in beide gevallen hebben wij zulks niet aan onszelven, maar aan Hem te danken, die het ons verleende, zonder dat wij het *hoe*, kunnen bevatten, en die alleen de ziel uit haren doodslaap weder kan opwekken. De trots op een groot verstand is alzoo even dwaas als die op geboorte, rijkdom of schoonheid: de zedelijke deugden, en de kennis, die de Mensch zich door vlijt en opoffering van zinnelijk genot heeft verworven, zijn het éénige, waarop hij zich eenigzins zou kunnen beroemen, bijaldien niet de Christelijke zin zich tegen dusdanigen roem verzette; —— de Natuur is hier slechts voorbereidend werkzaam geweest; de ontwikkeling liet zij voor ons over, om ons het edelste geschenk, de Vrijheid, niet te ontnemen. De poging, om het Dier tot Mensch te verheffen, of dezen tot gene te vernederen, gelijk de knorrige SWIFT in zijne *Reizen van Gulliver* heeft gedaan, is dus even onnoodig, als de Dieren tot bloote *machines* te willen verlagen; en de wijsgeer zal evenzeer zonder schaamte in de verrigtingen van den Olifant, den Hond of den Aap vonken des verstands opmerken, als hij zonder zelfverheffing het onmetelijk overwigt van den menschelijken geest gevoelt, hetwelk hij veelligt aan de spraak alleen te danken heeft. De Apen hebben, van ouds reeds, waarschijnlijk van wege de gelijkheid huns ligchamelijken bouws met den onzen, inzonderheid gediend tot hatelijke of onregtvaardige vergelijkingen; en indien LINNÆUS hen tot eene tweede soort van Menschen (den *Nachtmensch*) verheft, zoo heeft het ook niet

aan

aan natuurkundigen ontbroken, die hen, met betrekking tot de volkomenheid hunner geestvermogens, beneden de meeste andere Dieren plaatsen, en hun niets, dan eene bespottelijke zucht tot nabootsen, toekennen. Welligt staat inderdaad de Aap ver beneden den Olifant; welligt is het onderscheid tusschen beide alleen gelegen in het bloedrijke en het galachtige temperament. — De navolgende karaktertrekken dezer twee merkwaardige Diersoorten, die voor 't minst de verdienste van echtheid bezitten, verdienen onze aandacht:

In het voorjaar van 1808 kwam een wijfjes *Orang-Outang*, elf maanden oud, te *Parijs* aan, en werd, gedurende een half jaar, door den beroemden CUVIER met een wijsgeerig oog waargenomen. Drie maanden na zijne geboorte had hij zijn vaderland *Borneo* verlaten, kwam op zijne negende maand in *Spanje*, en werd vandaar te land naar *Parijs* gevoerd. De reis over de *Pyreneën*, die reeds zoo menigeen kwalijk bekomen is, kwam hem op eenige bevrozene vingers te staan, en haalde hem eene verkoudheid op den hals, die een' hardnekkigen hoest ten gevolge had, waaraan hij, na verloop van vijf maanden, stierf.

De *Orang-Outang* bezit eene ongemeene vaardigheid, om de hoogste boomen te beklimmen, en langs de takken van den eenen boom op den anderen te klauteren, zoodat hij, bij voorkeur van vruchten levende, in een digt woud zijn geheele leven kan slijten, zonder immer de aarde te raken; en dit schijnt werkelijk zijne leefwijze te zijn, want op den grond kan hij niet dan bezwaarlijk en zeer langzaam voortkomen, door eene schuivende beweging op alle vier de beenen, gaande alleen op de achterbeenen, wanneer hij aan de eene hand geleid wordt. Hij zit op de hurken met kruisselings overgeslagene beenen, juist als een Oosterling, zoodat men in verzoeking zou komen, om te vragen, wie van hen dit den anderen hebbe afgekeken. Ook zijne wijze van liggen heeft veel gelijkheids met de onze; hij vlijt zich neder op den rug of op zijde, met ingetrokkene beenen, de armen kruiswijze op de borst. Op zijne legerstede dekte hij zich gaarne warm toe, en nam daartoe alles te baat, wat hem in handen viel. Hij bezigde dezelve, zijne handen namelijk, tot alle verrigtingen, bijkans even als wij. Gezigt en gehoor waren zeer scherp; maar de muzijk had voor hem niet de minste aanlokkelijkheid. Deze trek is opmerkelijk, onderscheidende den Aap niet alleen van den Mensch, maar ook van den

Oli-

Olifant en meer andere dieren. Hij was zacht, ongemeen goedhartig en gezellig, en de blijken, die hij hun, die met hem verkeerden, van zijne teederheid gaf, bestonden in ware kusfen. Zijne liefde jegens zijnen meester, den Zeeöfficier DECAEN, was inderdaad verbazend. Op zekeren morgen, na lang zoeken, hem nog te bedde vindende, wierp hij zich van blijdschap op hem, hem omhelzende. De Heer DECAEN had de gewoonte, hem aan tafel zelf te voêren, terwijl hij hem achter zich op zijn' stoel liet klauteren. Op eenen middag, opmerkende, dat de stoel van zijnen afwezigen meester door een' ander' was ingenomen, weigerde hij niet slechts, in weerwil zijner gulzigheid, de hem aangebodene lekkernijen, maar wierp zich op den grond, sloeg met groot misbaar zich op het hoofd, en gaf zijn misnoegen of verdriet op allerlei wijze te kennen. Het is onmogelijk, hier eene opregte toegenegenheid te miskennen; gelijk de volgende trek zijne goedhartigheid bewijst, anders geene eigenschap der Apen. Twee kleine Katten, die hij zeer lief had, droeg hij gemeenlijk onder den arm of op het hoofd. Wanneer nu de Katjes, meer zelfliefde dan wederkeerige teederheid gevoelende, uit vrees voor vallen, de klaauwen in zijne huid sloegen, verdroeg hij de pijn met groot geduld. Eens bekeek hij hare nagels zeer oplettend, en poogde dezelve, hoewel slechts met zijne vingeren, om haar niet zeer te doen, uit te trekken; maar, daar zulks niet lukken wilde, onderwierp hij zich met lijdzaamheid weder aan de vorige smart. Al zijne handelingen schijnen te bewijzen, dat het hem aan nadenken zoo min, als aan de bekwaamheid, om afgetrokkene en algemeene denkbeelden te vormen, ontbrak; dat hij zelfs (hetgeen op zijnen ouderdom nog opmerkelijker is) aan de toekomst dacht; terwijl, daarentegen, van eigenlijk *instinct* zich minder bij hem vertoonde, dan bij andere dieren. In heftige gemoedsbeweging zijnde, wentelde hij zich op den grond, sloeg zich voor den kop, en schreeuwde, om deelneming te verwekken; van tijd tot tijd hield hij eensklaps op, keek de omstanders aan, en, wanneer hij zag, dat zijne tooneelwoede (dat ik het zoo eens noeme) zonder werking bleef, ving hij zijn spel van nieuws aan. Zijn mishagen drukte hij door hoofdschudden uit; en, wanneer men zijn' zin niet deed, dwong hij, even als een stout kind. Aan tafel maakte hij, gelijk zijne medegenoodigden, gebruik van lepel, vork enz.; en, wanneer hij daarmede niet naar zijn ge-

genoegen kon voortkomen, vervoegde hij zich tot zijn' buurman, om hem te helpen. Hij dronk uit een glas, hetgeen hij met beide handen vasthield, en zette het daarna bedachtzaam weêr op tafel, zijne hand daaronder houdende. Eer hij zich te bed begaf, zocht hij zijne deken, en wist die altijd te vinden, hoe zorgvuldig men ze ook had weggestopt. Zijne gezelligheid deed hem alles uitdenken, om bij het gezelschap te komen. Hij klom op een' stoel, die naast de deur stond, om het slot te bereiken, en opende zelf de deur. Men schoof denzelven eens ter zijde; eensklaps werd de deur geopend, en men zag den Aap van een' stoel klimmen, dien hij met veel moeite derwaarts gesleept had.

Het valt niet te loochenen, dat de vermelde bijzonderheden trekken van verstand en nadenken aanbieden, die niet te miskennen zijn; maar er straalt daarin altijd iets kinder- of schalkachtigs door, en men mist er den ernst en het karakter des *Olifants* in; of liever, men merkt met vermaak, in dit kontrasterende, de verscheidenheid op, waarmede de Natuur ook de geestvermogens onder de dieren heeft uitgedeeld. — Onder al de voorbeelden van de kloekheid des Olifants, in honderd boeken, van BUFFON's *Natuurlijke Historie* tot de *Duizend-en-één-Nacht*, te vinden, is welligt niet één, dat het verstand, de leerzaamheid, en de vastheid van karakter (zoo ik dit woord hier mag bezigen) van dit edel dier in hoogeren graad bewijst, dan hetgene de *Engelschman* FORBES als ooggetuige verhaalt. In de *Oostindiën* woonde hij den veldtogt van 1775 tegen de *Maratten* mede bij, en reisde op den rug eens Olifants, welken slechts de spraak scheen te ontbreken, om menigen Mensch gelijk te zijn, of zelfs te boven te streven. Wanneer de Heer FORBES teekende, stond de Olifant onbewegelijk stil. Waar vruchtboomen aan den weg stonden, brak hij den besten tak af, reikte denzelven, zonder iets voor zichzelven te nemen, den geleider toe, en dankte, door een zacht geluid, voor het deel, hem gegeven. Wanneer eene twijg over den weg hing, die de kast, waarin de reiziger op den rug des Olifants gezeten was, hinderlijk konde zijn, zoo brak hij dezelve af, en bezigde haar als een waaijer, om zijnen meester te verkoelen en de vliegen te verjagen. — De Olifanten in het *Engelsche* leger kregen, behalve hunnen dagelijkschen kost, bladeren en koren, eene soort van koeken, in de landstale *mosfaulla* genoemd, uit meel, boter, suiker en kruiderijen bestaande, en welke deze die-

dieren bij lange togten of zwaren arbeid noodig hebben, tot behoud van gezondheid en krachten. Desniettegenstaande werden de Olifanten der armee elken dag magerder; en, bij naauwkeurig onderzoek, kwam het aan 't licht, dat hunne geleiders de koeken gestolen en zelve genuttigd hadden. Thans werden eenige opzigters aangesteld, in wier tegenwoordigheid de Olifanten moesten gevoerd worden, waarop zij dan ook spoedig zich herhaalden. Maar weldra vielen ze, ondanks dit voortdurend toezigt, weder af; tot dat men eindelijk ontdekte, dat hunne trouwelooze en wreedaardige geleiders hen hadden afgeregt, om de koeken in den mond te houden, zonder ze op te eten, en dezelve, nadat de opzigters zich verwijderd hadden, hunnen geleiders onbeschadigd terug te geven, die er dan zichzelven op vergastten, of ze verkochten! — Wie verschijnt hier in het voordeeligste licht, het Dier of zijn Heer, de Mensch? Wanneer men weet, hoezeer de Olifanten op dit lekker beetje gesteld zijn, zal men niet minder de leerzaam- en gehoorzaamheid bewonderen, welke het den geleiders mogelijk maakten, hen in zoo korten tijd tot dien graad af te regten, dan de sterkte van karakter en de zelfbeheersching, welke het dezen edelen dieren mogelijk maakten, der zoo nabij liggende verzoeking wederstand te bieden, en hunne lievelingsspijs den geleiders goedschiks af te staan. Men vergelijke zulks met de handelwijze van menigen Mensch, wien eene zaak van waarde wordt toevertrouwd, die hij zich zonder gevaar kan toeëigenen; of van een' dronkaard, wien zijn meester, of de zorg voor eigene gezondheid, den brandewijn verbiedt, en wien onverwacht eene volle flesch van den geliefkoosden drank wordt voorgezet! .... Waarlijk, de vergelijking is diep vernederend voor onze, vaak zoo hoog geroemde, menschelijke natuur.

LIST VAN EEN' KRANKZINNIGE.

Eene ware Gebeurtenis.

In het Noorden van *Engeland* had onlangs een hoogst opmerkelijk voorval plaats. Een man, algemeen als krankzinnig bekend, stond, op last der beambten van *Manchester*, naar het Gekkenhuis van *Lankaster* vervoerd te worden. De opzigter des Armenbestuurs nam deze netelige taak op zich; en,

en, naardien de gekrenkte geestvermogens van genoemden persoon met geene geweldige vlagen gepaard gingen, besloot de opziener, zijnen patiënt zonder eenige dwangmiddelen naar de plaats zijner bestemming te geleiden, en bragt hem, onder voorwendsel van een pleiziertogtje, ook gelukkig te *Lankaster*. Intusschen had de waanzinnige, omtrent de ware bedoeling zijns geleiders, eenigen argwaan opgevat, en was diensvolgens op zijne hoede. Te *Lankaster* aankomende, was het te laat, om nog dien zelfden avond naar het gesticht te gaan, en begaven zich de reizigers alzoo, voor dien nacht, naar eene herberg. Waarschijnlijk bragt de patiënt denzelven in stille slapeloosheid door; immers reeds in den vroegen morgenstond stelde hij zijn heimelijk ontworpen plan te werk: hij stond, namelijk, stil op, doorzocht de zakken zijns geleiders, en — vond het formelijk bevelschrift tot zijne opname in het genoemde huis. Terstond kleedde hij zich, stak den brief in zijn' zak, en ijlde naar het gesticht, waar hij den Directeur liet wekken, en hem zeide, dat hij in de herberg een' krankzinnige had, dien hij gaarne zonder veel omslag wilde overbrengen, en hem diensvolgens, in den loop van den voormiddag, als deed hij met hem eene wandeling, in des Directeurs handen zoude overleveren. Het zou echter, voegde hij daar nevens, welligt noodzakelijk zijn, hem vooreerst te knevelen en het hoofd kaal te scheren, dewijl hij wel eens wat wild was, en thans vooral geweldigen weêrstand zou bieden, dewijl hij zich gedurende de reis vast in het hoofd gezet had, dat hij zelf de geleider was, die hem (den spreker) als een' krankzinnige naar het Gekkenhuis moest overbrengen. — Dit alles scheen zeer waarschijnlijk: de Directeur las den brief, die, natuurlijk, geen signalement behelsde; en daar de patiënt, wiens gansche ziel op dit ééne punt werkzaam was, zichzelven niet verried, wekte zulks bij hem geene achterdocht, en hij nam terstond de noodige maatregelen, om zijnen nieuwen gast, naar de bekomene aanwijzingen, te ontvangen. — De krankzinnige, in de herberg teruggekeerd, wekte zijnen argeloozen geleider tot het ontbijt, waarbij hij hem zeide, dat hij alreeds eene groote wandeling had gedaan. „ Waarlijk?" hernam deze: „ dat spijt mij; ik wilde gaarne met u uitgegaan zijn." — „ Nu, dat kan nog geschieden; ik ben in 't geheel niet moê." — Weldra waren zij op de been, en het ging, zoo als de patiënt verwacht had, regt op het Gekkenhuis aan. „ Welk een schoon ge-

gebouw!" riep deze met schijnbare verwondering. — „Hebt gij pleizier, om het eens te zien?" — „o Ja! als dat zijn konde." — Welaan, wij willen het beproeven!" riep de geleider, trotsch op zijne vermeende list, en blijde, dat hij zelf hem de uitvoering zoo gemakkelijk maakte. Met drift betrad hij nu met zijnen patiënt het voorplein; terwijl deze zich digt aan hem sloot, en de miene aannam, alsof hij hem niet uit het oog durfde verliezen. Intusschen had de Directeur hen reeds zien opkomen, en kwam hen met twee forsche kerels te gemoet, ten einde zijn gewaande gast niet mogt ontsnappen. Zoodra de opzigter den Directeur nabij was, maakte hij eene beleefde buiging, tastte in zijn' zak, en zeide, listig grimlagchende: „Mijnheer! ik breng u een' armen man, die....." Maar hoe stond hij als van den bliksem getroffen, toen hij den waanzinnige koel vooruittreden, hem aan den Directeur zijnen eigenen lastbrief met de woorden zag overreiken: „Dat is de man!" en zich, ten zelfden oogenblikke, in vier reuzensterke armen voelde vastgeklemd!... Verlegenheid, verbaasdheid en woede volgden elkander onmiddellijk op: hij zwoer, dat *hij* de opziener en gene de krankzinnige was. Maar men wist immers reeds, dat hij dat zeggen zou! En toen nu de laatste in zijne verwoedheid zoo verre ging, dat hij begon te slaan, te trappen, ja te bijten, zag men zich wel genoodzaakt, den razende de handen te binden, en, om de koortshitte te temperen, hem het hoofd kaal te scheren. — Intusschen keerde de ware krankzinnige bedaard naar *Manchester* terug, en zeide tot hen, die hem vroegen, waar zijn geleider was: „o! Die is razend, en ik heb hem in het Gekkenhuis te *Lankaster* achtergelaten." — Toen nu het bevel der Regering tot deszelfs ontslag aldaar aankwam, was de man op het punt van werkelijk krankzinnig te worden, en kwam, na verloop van een paar dagen, beschaamd en met omwonden hoofd, te *Manchester* terug.

HET GEBED.

(Naar het *Fransch* van LA MARTINE.)

Daar daalt in heerlijkheid de koning van de dagen,
En statig treedt hij af van zijnen zegewagen;
Een fraaigekleurde wolk onttrekt hem aan ons oog,
Doch maalt met gloeijend goud zijn spoor aan 's hemels boog,

En ſtort door 't luchtruim heen de purpren wederglanſen,
Gelijk een gulden lamp, gehangen aan de tranſen,
Houdt zich, bij 't zweven, ginds de maan in evenwigt,
En op de graszoô daalt haar zwak en ſtervend licht.
Dé ſluijer van den nacht ontplooit zich op de bergen.
Terwijl nu licht en bruin elkaar een poos nog tergen,
Verheft natuur de ziel, in aandacht opgelost,
Tot Hem, die dag en nacht doet wisſlen op hun' post.
Het ſchijnt, alsof ze aan God, in bovenaardſche talen,
Den dank en hulde van de ſchepping wil betalen.

Ziedaar den offerdienst, bepaald aan eeuw noch grond!
De tempel is 't heelal; het altaar is dit rond;
De heemlen zijn 't verwulf; en al die tintelvieren,
Die half omneveld dat verheven welfſel ſieren,
Dees ſterren, door 't azuur met wijsheid als gezaaid,
Zijn 't waslicht, dat den nacht in 't bedehuis verſraait.
In 't ſombre heiligdom verſpreidt de maan haar ſtralen;
Zij zwaait voor 't oog van God, terwijl ze op aarde dalen,
Plegtſtatig heen en weêr, gelijk een wierookvat,
En brengt den avondgeur Hem tot een' offerſchat.
Die zuivre wolkjes, naar het oosten toegedreven,
Terwijl zij op de wiek van 't westewindje zweven,
En 't langzaam ſtervend licht met kleuren hen bemaalt,
Waar geen robijn meê gloeit, waar geen topaas meê praalt,
Ze zijn de wierook, die daar ſtijgt en henenwademt
Tot voor den troon van Hem, wien huldigt al wat ademt.

Dan, ach! ik hoor geen ſtem, geen koormuzijk. Zoo zal
Geen lied dan rijzen voor den Koning van 't heelal?
't Zwijgt alles: ſlechts mijn hart ſlaakt lof en dank en bede.
De ſtemme van 't heelal zijt gij dus, o mijn rede!
Op de avondſtralen, op de vleuglen van den wind,
Verheft mijn zielszucht, als een reukwerk, Godgezind
Zich tot mijn' Schepper, leent een ſpraak aan alle leven,
Wil heel natuur mijn tong tot zijne aanbidding geven.
Ik ſmeek uw' Vader-blik hier af uit hooger ſpheer,
En vul de wildernis met uwen naam, o Heer!
En Gij, die op den troon, omringd van heerlijkheden,
't Muzijk der heemlen hoort! Gij hoort ook mijne reden;
Terwijl mijn lage geest, tot hooger onbekwaam,
Uw glorie hier aanſchouwt, bij 't fluistren van uw' naam.

Ik groet U, bron en doel van U, van alle dingen!
Bezielend laat Ge uw' blik door ftof en ijdel dringen,
God, Schepper, groote Geest, wien ik, als Vader eer;
Want onder elken naam belijde ik U, o Heer!
Al hoorde ik nooit uw woord, ik lees die leer der waarheid
Aan 't fchittrend ftarrendak met onbeloken klaarheid.
Uw grootheid teekent mij de ruime hemeltrans,
Deze aarde uw goedheid, en de ftarren uwen glans.
Gij bragt Uzelven voort in uw volfchoone werken:
In al 't gefchapene is uw afdruk op te merken;
En mijne ziel weêrkaatst, op hare beurt, dit al.
Mijn geest, bepeinzende uw verfcheiden deugdental,
Ontdekt U overal, en buigt aanbiddend neder,
Werpt in zichzelv' een' blik, en vindt ook dáár U weder.
Zoo gloort de dagvorftin aan 's hemels blaauwen boog,
Schept in den vloed haar beeld, en maalt het voor mijn oog.

o Goed- en fchoonheidsbron! 't zegt weinig, te gelooven;
Ik zoek, ik ftreef naar U; niets gaat me uw gunst te boven.
Mijn ziel is flechts een ftraal van licht en teederheid,
Die van der eeuwen zon een' enklen dag zich fcheidt,
Doch, ver van U verteerd door nameloos verlangen,
Terugklimt, tot hem weêr die vuurbron op zal vangen.
Ik adem, denk, gevoel, bemin in U alleen.
U zie ik door het floers der zinnenwereld heen.
Mij blinkt uw heerlijkheid in heel de fchepping tegen,
Daar ik in elk gewrocht uw magt en liefde zegen.
U zocht ik, en ik ben tot dees woestijn gevlugt.
Als hier de dageraad, daar losjes door de lucht
Haar fluijer zweeft, de poort der blozende uchtendkimmen
Ontfluit, en paarlen ftrooit, die op de bergen glimmen,
Het fchijnt uw blik mij toe, die uit de hemeltent
De wereld toelonkt, en het daglicht tot ons zendt.
Des middags ftaak' de zon het ftijgen aan de tranfen,
En overftroome mij met koesterende glanfen;
Wanneer mijn zinnen zich verkwikken bij dien gloed,
Uw kracht, uw adem is 't, o Heer! voor mijn gemoed.
Zie ik omhoog den nacht het ftarrenheer geleiden,
En over 't fluimrend rond den valen fluijer fpreiden;
Schoon eenzaam in woestijn en duisternis, den nacht
Bepeins ik dan in vreê, zijn lieflijkheid en pracht.
Van kalmte en fchaduw en ftilzwijgendheid omgeven,
Ben ik U naderbij, aanbid U zonder beven;
Terwijl een reiner dag zijn ftralen in mij fchiet,
En ik een ftemme hoor, die 't hopen mij gebiedt.
Ja, Heer! ik vest mijn hoop op uw verheven deugden.
Gij, die met volle hand het leven en zijn vreugden
Rondom U henenftrooit, hebt nooit mijn *zijn* bepaald
Tot luttel dagen hier, waar meest de rust aan faalt.
Ik zie U heel natuur bewaren en bezielen:
En zou de Schepper zich verlagen tot vernielen?

Getuige van uw magt, en op uw goedheid ſtout,
Is 't eindeloos geluk, waarop mijn ziel vertrouwt.
Vergeefs omwolkt de dood met zwarten damp mijn ſchrede;
Dwars door die neevlen boort het daglicht voor mijn rede.
Het is de laatſte ſport der ladder naar omhoog,
't Gordijn des heiligdoms, dat neêrvalt voor mijn oog.
Haast lichte (ik ſmeek het, Heer!) voor mij die ſchoone morgen!
Of, blijft dat uur met uw geheimen nog verborgen?
Verhoor mijn noodgeſchrei uit 's hemels tinnen! want
Het ondeel en 't heelal verzorgt uw Vader-hand.
Laat uwe goedheid mijne zwakheid ſteeds behoeden,
Met brood mijn ligchaam en met hoop mijn harte voeden!
Verkwik, met éénen ſtraal uit uw alkoestrend oog,
Mijn' geest, dien zinlijkheid met neevlen overtoog!
De dauwdrop waſemt weg in 't zonlicht, pas verrezen;
Verſmelt ook zóó mijn ziel voor eeuwig in uw wezen!

Middelburg, 1823. A. F. SIFFLÉ.

(Voyez la treizième des *Méditations Poëtiques*.)

REGELS VAN MR. JACOB CATS OVER HET ONDERWIJS, GESCHREVEN IN DE XVIIde EEUW.

(Een Snuifje voor zulke *Meesters*, als de Heer DA COSTA *cum ſuis*.)

Het is een quade greep de jeugt te willen dwingen,
En als met enkel kragt het leeren op te dringen;
  Het kind, dat harde tugt en droeve ſlagen vreest,
  Krijgt dofheid aan het breyn en domheyt in den geest.
Hoe menig edel kind, tot kunst alleen geboren,
Heeft, door een ſtrenge ſchool, de boeken afgezworen;
  Heeft door een *wrangen nurk*, of om een *harden plak*,
  De leerzugt afgeleyd, gelijk een lastig pak!
Voor ſlaven ſtuur gebaar, en ſlagen voor de beesten;
De reden is genoeg voor wel-geboren geesten;
  Daar is geen ander vrugt te trekken uyt den dwang,
  Als dat een vrije ziel neemt elders haren gang.
't Is best de friſſche jeugt door EERZUGT *op te wekken,*
En door gevreesde ſmaat van luyheyt af te trekken;
  Men ſtelle wat men wil de jonge zinnen voor,
  Dit is de beste toom en dat de beste ſpoor.

(Uit het *Huwelijck*, hoofdſtuk *Moeder*.)

Den Redacteur zijn in de *tweede Proeve van een' Domperkatechismus* eenige wezenlijke fouten aangewezen tegen het *metrum*, die den vervaardiger ſchijnen ontſnapt te zijn, en voor wier mededeeling hij zijne erkentenis betuigt: dan, daar hij zelf het een *berijmd* opſtel noemt, en het hier meer op zaak dan dicht aankomt, vertrouwt hij, dat de Lezer, ook zonder nadere aanwijzing, dezelve wel goedgunſtig zal verbeterd hebben.

MENGELWERK.

VERHANDELING, OVER DEN BEPERKTEN INVLOED DES HANDELS OP DE BESCHAVING EN WELVAART DER OUDE VOLKEN.

Door

C. BACKER,

Advocaat te Amsterdam.

Sedert men begonnen heeft eenen wijsgeerigen blik op de geschiedenis der staten van *Europa* te vestigen, vooral sedert de staatkunde het oogpunt werd, waaruit men dezelve beschouwde, is het eene gewoonte geworden, om den invloed van de hoofdgebeurtenissen op de welvaart, de beschaving en het lot der volken te ontwikkelen. De invloed der kruistogten is door vele meesterlijke pennen geschetst. De ontdekking van *Amerika*, offchoon in hare gevolgen op *Europa* nog niet te berekenen, gaf tot de meest verschillende gevoelens aanleiding. In de *Louvre*, waaruit eens de bazuin van vervolging en vernieling klonk, vroeg men jaren daarna, welke de invloed der hervorming geweest was; en nog dagelijks wordt aan de onderscheidene stelsels van wijsbegeerte bijna alles toegeschreven, wat onze tijd goeds of kwaads heeft voortgebragt.

Onder deze omstandigheden is het te verwonderen, dat tot nog toe niemand de vraag heeft beantwoord, welke, in de tijdvakken der oude en nieuwe geschiedenis, de invloed van den handel op de welvaart en beschaving der volken geweest zij. Eene vraag, des te belangrijker, omdat beschaving en welvaart wederkeerig op den handel eene werking hebben, welke zijnen gang moet leiden, en de wijze bepalen, waarop dezelve gedreven wordt; des te gewigtiger, omdat in de nieuwe geschiedenis de handel het gemeenschappelijk doel van alle beschaafde natiën uitmaakt, en, om mij zoo eens uit te drukken, het brandpunt is, waarin zich alle stralen vereenigen.

Het is echter niet alleen uit de bloote geschiedenis van den handel, maar vooral uit deszelfs verschillenden aard, de wijze, waarop deze gedreven wordt, en de voorwerpen, wel-

welke dezelve bevat, dat deze vraag moet beantwoord worden. Mijn oogmerk is, om in dezen geest kortelijk den invloed des handels in de oude geschiedenis na te gaan, en ik zal hetzelve vervuld rekenen, wanneer deze tweeledige ontwikkeling u met mij overtuigen zal, dat deszelfs invloed in die tijden veel beperkter geweest is dan thans. En hoe is hieraan te twijfelen, wanneer men bedenkt, wat de handel voor *Europa* geworden is, sedert deszelfs herleving in de zevende en achtste eeuwen? Bij de toen opkomende republicken van *Italië* was de handel zoo wel de voornaamste oorzaak van voorspoed, als de eerste reden van onderlinge twisten en vijandelijkheden. Er was geen gemeenschappelijk middelpunt meer; elke kleine staat bestond op en voor zichzelven. Eigenbelang bragt werkzaamheid en ijver voort. De eenigzins herstelde rust, de invloed der christelijke leer op de zeden, de ontluikende vrijheid der steden en vele andere omstandigheden bevorderden den handel, en de vermeerderende welvaart deed deszelfs nut gevoelen. Door den handel waren, in de twaalfde en dertiende eeuwen, *Braband* en *Vlaanderen* het welvarendste en rijkste land der wereld. Het belang van deszelfs ligging bragt *liberale* beginselen mede. De aard van den handel der *Hanseaten*, die zelve noch kunst- noch natuurvoortbrengselen hadden, maar voortbrengselen van anders naar elders overvoerden, was op stapeldwang en wering van vreemden gevestigd. De *Hanse* verviel, naarmate ieder volk meer zijn belang leerde inzien. Ieder volk wilde zelf handelen, maar het ontbrak aan middelen en kapitalen. Hierdoor ontstond de commissiehandel, en vestigde zich dáár, waar men, door natuurlijke ligging en rijkdom, denzelven voeten konde, in de *Nederlanden*; de omstandigheden des tijds verplaatsten denzelven een weinig noordelijker in ons vaderland. Ook deze moest verdwijnen, en de handel werd en zal hoe langer hoe meer worden, hetgeen dezelve van natuur is, eene uitwisseling van voortbrengselen. Zoo waar is het, dat alles vervallen moet, hetgeen in zichzelve de kiem niet draagt van zijne volmaking! Vergeefs is het, herstelling te wenschen van datgene, waaronder men eens gelukkig was, wanneer de geest, welke die oude vormen bezielde, vervlogen is!

Eene tweede aanmerking, welke, zonder op onze tijden terug te zien, den handel der ouden in deszelfs invloed leert beoordeelen, is deze, dat dezelve bij hen meestal een gevolg van

van den oorlog was. Zij handelden over het algemeen met geene andere volken, dan met de zoodanige, die zij na den oorlog onderworpen hadden, of met welke zij hierdoor in kennis en aanraking gekomen waren. In dezen zin, zegt MONTESQUIEU, dat de ouden landen ontdekten door hunne oorlogen, gelijk wij door onze zeereizen; en in deze beteekenis is dus de oorlog bij de ouden evenzeer het eerste middel ter beschaving, als de handel het in nieuwere tijden geweest is.

De waarheid van deze aanmerking straalt overal in de handelgeschiedenis der ouden door; en wanneer wij hierbij bedenken, dat in dezelve geene algemeene blijken voorkomen van verregaanden handelnijd en van oorlogen om den handel gevoerd, welke zoo veelvuldig zijn in de nieuwere geschiedenis, dan zoude men als een kenmerkend onderscheid kunnen aannemen, dat handel bij de ouden een gevolg, bij de nieuweren eene oorzaak van oorlog geweest is.

Hiermede tot het onderwerp zelf overgaande, zal ik eerst in een geschiedkundig overzigt, en daarna uit den aard des handels en bijkomende omstandigheden, hetzelve trachten te ontwikkelen.

De handel vooronderstelt niet alleen maatschappelijke vereenigingen, maar ook meer behoeften, dan de volken in hunne kindschheid gevoelen. Wij zouden dus de vroegste oudheid onopgemerkt kunnen voorbijgaan, indien dezelve niet eenige algemeene en zeer eenvoudige waarheden opleverde, welke de reeds gemaakte aanmerkingen bevestigen. De geschiedenis der eerste zamenleving is geenszins die van rust en vrede, maar veeleer van eenen bestendigen twist en oorlog. Het denkbeeld van eigendom en gehoorzaamheid aan wetten was lang vreemd aan volken, die een zwervend herdersleven leidden; en zij, die dit met vaste woonplaatsen verwisselden, waren altijd aan de aanvallen en strooperijen van andere nomadische stammen blootgesteld. In zulk eenen toestand is er nog geen gemeenschappelijke handel mogelijk. Vandaar, dat dezelve alleen in het zuidelijk gedeelte van *Azië* plaats had, alwaar de volken, onder alle de voordeelen van luchtstreek, vruchtbaarheid en ligging, van de vroegste tijden af, vaste woonplaatsen vormden, dezelve uitbreidden, en, vooral van den *Ganges* en *Euphraat* af, in de volkrijkste steden verzamelden.

Doch ook hier genoten deze natiën, onder alleenheerschende

de monarchen aan flaafsche onderwerping gewoon, geene duurzame rust, en dikwijls vestigde zich de eene magt op den ondergang van de andere. Vandaar, dat wij dikwijls de vermelding van een volk, waarvan ons de geschiedenis den naam of de heldendaden opgeeft, naderhand verliezen, en dat, wie deze beschrijving gaf, hetzelve niet kende dan door een met hen gevoerden krijg. Vandaar, dat de weinige geschiedkundige overblijfselen omtrent deze oude natiën meestal verschillen, naar de verschillende bronnen, waaruit dezelve geput werden. Vandaar, dat dezelfde volken bij onderscheidene schrijvers geheel verschillende namen dragen, en het moeijelijk, ja onmogelijk is, om, hetgeen HERODOTUS, CTESIAS, DIODORUS en de *Joodsche* schrijvers hierover hebben te boek gesteld, behoorlijk te vereenigen.

De zucht naar veroveringen veroorzaakte echter, dat zich spoedig in *Azië* groote heerschappijen vormden, waardoor het verkeer der onderworpene volken gemakkelijker gemaakt werd. Het belang breidde dezen landhandel tot naburige volken uit; dezelve werd gewoonlijk over dezelfde wegen gedreven; en men kwam in stapelplaatsen te zamen, alwaar zich alles vereenigde, wat de rijkdom, weelde en vruchtbaarheid van *Azië* hadden voortgebragt.

Doch ook deze handel werd dikwerf gestoord, en de rijken, door welke dezelve gevoerd werd, waren dikwijls aan groote omwentelingen onderhevig. Zoo komen ons, bij voorbeeld, kleinere volken der oudheid, wier geschiedenis wij het beste kennen, de *Joden*, nu eens vrij, dan weder cijnsbaar voor. Wij zien hen, na hunne togten uit *Egypte*, met het zwaard in de hand, woonplaatsen zoeken, anderen verdrijven, zich vestigen, in eeuwigen strijd leven met hunne naburen, nu verwinnaars, dan verwonnen, en eindelijk, in volkrijkheid en welvaart toegenomen, onderling verdeeld, weder tegen elkander strijden, zoo als zij te voren den gemeenschappelijken vijand bevochten. Gelijk hunne geschiedenis in het klein, zoo is die van *Azië* in het groot; en zelfs de steden, die het meest door grootheid en magt schitterden, waren aan gedurige veranderingen onderworpen.

Dit geldt omtrent den landhandel, welke, uit den aard der zake, als die ter zee voorafgaande, mag beschouwd worden; doch men mag ook vooral den oorsprong en de ontwikkeling van dezen toeschrijven aan eene zucht tot veroveringen, waardoor deze volken elkander leerden kennen. Dit zien wij

wij in de geschiedenis der eerste handeldrijvende natiën, de *Pheniciërs* en *Egyptenaten*. Deze laatsten vooral kenschetst niet zoo zeer zucht naar handel, als wel naar veroveringen, en wij zien dit ten duidelijkste in die enkele tijdvakken van roem, welke ons uit hunne vroegste oudheid eenigzins bekend zijn. SESOSTRIS, van wiens grootheid *Memphis* tempelen en *Egyptes* piramiden nog heden gewagen, verschijnt ons als een veroveraar, die, behalve oorlogen te lande, zijne zeetogten tegen *Gelukkig Arabië*, tegen de naburige kusten en die van *Indië* rigtte. *Egypte* had wel, vooral te lande, eenen levendigen handel; het voerde wel de voortbrengselen van zijnen vruchtbaren bodem uit; doch de meestal heerschende priesterschap weerde voorzigtig vreemden en vreemden invloed. Het geheimzinnige, waarin het zijn geheel volksbestaan wikkelde, was een onoverkomelijke hinderpaal tegen den zeehandel met andere beschaafde natiën; en hoeveel eeuwen verliepen er niet na SESOSTRIS, toen *Egypte*, onder andere dynastiën, zich naauwer met de *Grieken* verbond, eenige instellingen ten nutte des handels vormde, en eene haven slechts voor de *Grieksche* zeevaart opende (*)! Voor het overige ontging ook *Egypte* het lot niet, waaraan een beschaafd volk onder ruwe naburen is blootgesteld, en hetzelve was, zoo wel ter zee als te lande, met hen in gedurige oorlogen gewikkeld.

De *Pheniciërs* zijn het volk, hetwelk de ouden *uitvinders van den handel* genoemd hebben, omdat men aan hen de meeste instellingen te danken heeft, welke aan den handel verbonden zijn. De natuur zelve, welke hun eenen onvruchtbaren, doch woudrijken bodem en veilige havens gegeven had, scheen dit volk voor de zeevaart bestemd te hebben. Hun rijkdom en magt getuigen van den invloed, welken deze op hunnen staat gehad heeft; en nog verwonderen wij ons over de stoute togten, welke zij hebben ondernomen. Ook bij dit volk heeft zich door den oorlog de handel ontwikkeld. Zij komen ons bij de oudste schrijvers, bepaaldelijk bij HOMERUS, als zeeroovers voor; en het is meer in behaalden buit, dan in den handel, dat de beginselen van hunne grootheid te zoeken zijn.

In volkrijkheid en magt toegenomen, verspreidden zich de *Pheniciërs* in volkplantingen, waarvan de voornaamste op de kus-

(*) 1500—525 v. C. onder AMASIS.

kusten van *Afrika* en *Spanje* en aan de westkust van *Sicilië* zijn aangelegd. In zoo verre koloniën in de oudheid eene behoefte waren voor een volk, hetwelk verre handelreizen ter zee ondernam, kan men zeggen, dat deze ten nutte des handels strekten; doch of dezelve bepaaldelijk met dit oogmerk werden aangelegd, mag men betwijfelen. De meeste waren gevolgen van staatkundige geschillen, waardoor een gedeelte der burgers genoodzaakt werd, andere woonplaatsen op te zoeken.

Dit was althans de oorsprong van *Carthago*, de eerste handeldrijvende republiek der oudheid, welker stichters, ten gevolge van staatkundige onlusten, *Tyrus* hadden moeten verlaten, en welke al spoedig, door handel en veroveringen, den moederstaat evenaarde of overtrof. *Carthago* geeft ons, door de wijze, waarop hetzelve zijne magt op de eilanden vestigde, en de middelen, waardoor het zijnen handel in het westen handhaafde, de bewijzen van zijne politiek in den handel. Indien wij zijne geschiedenis, vooral in verband met die van *Syracuse*, waarmede deszelfs belangen in gedurigen strijd waren, beter kenden, dan zoude het welligt het best met onze nieuwere staten te vergelijken zijn. — Moeijelijk is het, die oorlogen, welke eene zucht tot veroveringen doet ondernemen, altijd van die te onderscheiden, welke het belang van den handel schijnt gevorderd te hebben. Doch, zoodra *Carthago* in zijne republikeinsche beginselen ontaardde, en de magt in handen van enkelen viel, was in zijne oorlogen geen handelbelang meer, maar veroveringszucht alleen te herkennen. Deszelfs oorlogen met *Rome* stonden met den handel in geen verband, en waren veel minder nog hierdoor veroorzaakt. Dezelve waren het noodzakelijk gevolg, toen twee volken, die beide hunne magt wilden uitbreiden, om het bezit van *Sicilië* in aanraking kwamen.

De oorzaken van *Carthago's* val zijn niet alle met genoegzame zekerheid te bepalen. Binnenlandsche factiën, de magt van MASSINISSA, CATO's wrok, en *Romes* trouwelooze politiek, meer dan hunne wapenen, hebben hiertoe medegewerkt. Doch zeker is het, dat *Carthago* het belang van zijnen handel opofferde, door zich *Spanje* te onderwerpen, in plaats van zijne zeemagt te versterken; zeker is het, dat de veroveringsgeest van zijne veldheeren, en niet mislukte handeloorlogen, de ondergang waren der stad, op wier puinhoopen SCIPIO treurde.

Naar-

Naarmate een land magtiger en aanzienlijker aan de oude schrijvers is voorgekomen, naar die mate is deszelfs geschiedenis meer in een romantisch gewaad gehuld; en wij moeten het der oudheid toegeven, dat zij, om haren oorsprong te veredelen, hare beginselen met fabelen doorweven heeft. Dit geldt in het bijzonder omtrent *Griekenland*, hetwelk van de vroegste tijden af niet weinig tot uitbreiding van den handel heeft toegebragt. Dit land, alwaar wij de *Pelasgen* en *Hellenen* het eerst aantreffen, tusschen drie werelddeelen gelegen en door zeeën omringd, maakte de zeevaart noodzakelijk; en de derwaarts verhuisde *Egyptenaren* en *Pheniciërs* schijnen niet weinig te hebben toegebragt, om dezelve uit te breiden. Het voorbeeld echter der *Grieken* bewijst niet alleen in den beginne, maar ook in de tijden van hunne grootste magt, dat de zeevaart en koloniën der ouden meer voor den oorlog dan den handel werden aangelegd. Lang bepaalde zich dezelve alleen bij zeerooverij (*); en, offchoon de geschiedenis aan MINOS, koning van *Creta*, de eer geeft van de zeeën hiervan het eerst te hebben gezuiverd, duurde dezelve echter nog lang voort. Beroemd zijn, in de geschiedenis van hunne heldeneeuw, de vloten, tegen *Troje* uitgerust, en de togten der *Argonauten*. Sommigen hebben hierin een vereenigd doel van handel en oorlog erkend; doch ook deze vereeniging schijnt weinig anders dan rooverij aan te duiden.

Aan de volksverhuizing der *Doriërs*, welke in de eeuw na den val van *Troje* volgde, hebben wij niet alleen de stichting der *Grieksche* staten, maar ook die van hunne voornaamste koloniën te danken. Vele *Hellenen*, en vooral de beschaafdsten van hen, de *Ioniërs* en *Aeoliërs*, uit den *Peloponnesus* gevlugt of verdreven, vestigden zich op de kusten van *Klein-Azië* en de nabijliggende eilanden. De handel had dus geene aanleiding tot deze koloniën gegeven, offchoon dezelve niet naliet hare welvaart en magt te bevorderen. Onder eene menigte steden, door hen gesticht of vergroot, waren *Mitylène*, *Milete* en *Phocea* de gewigtigste voor den handel.

De *Grieksche* koloniën, welke zich in *Italië* en *Sicilië* hebben nedergelaten, zijn meest van later oorsprong, en in eenen tijd gesticht, toen bijna elke *Grieksche* stad eenen vrijstaat vormde, waarin politieke onlusten dikwijls tot deze verhuizingen aanleiding gaven (**). Intusschen werden dezelve

(*) THUC. lib. I. c. 5. (**) 750—650 v. C.

ve belangrijk voor den handel, en stegen hierdoor tot een' hoogen trap van aanzien en magt. Onder vele zijn *Tarentum*, op het vaste land, en *Syracuse*, eene volkplanting van *Corinthe* in *Sicilië*, de voornaamste.

Griekenland was, behalve door zijne ligging, ook nog door den geest van vrijheid, het hoofdkarakter van zijn' volk, en de menigvuldige kleine vrijstaten, waarin hetzelve verdeeld was, zeer geschikt voor den handel. Het is derhalve te verwonderen, dat zich in zijne voornaamste plaatsen de handelgeest niet krachtiger ontwikkeld heeft. Doch, altijd in staatsgeschillen verdeeld, meestal onderling in strijd, hebben zij dit minder behartigd. Hunne zeemagt was alleen aan den oorlog gewijd, en de heerschappij der zee het hoofddoel der *Atheniënsers*. Deze zucht, hun door MILTIADES ingegeven, door THEMISTOCLES bij *Salamis*, *Artemisium* en zoo vele andere zeeslagen vervuld, is van dien tijd af in alle hunne pogingen te herkennen. Vandaar het aanleggen van koloniën aan den *Hellespont* en te *Naxos*; vandaar de stichting van *Amphipolis* en andere plaatsen aan de *Macedonische* en *Thracische* kusten; vandaar, eindelijk, hunne pogingen, om *Eubœa* en *Megara*, *Potidea* en *Olynthus* in onderwerping te houden. Spoedig volgden ook de *Spartanen* en *Thebe* hen hierin na, en de zeemagt van dezen is met geen ander oogmerk aangelegd. De *Grieksche* staten echter, welke van *Dorischen* oorsprong afstamden, waren daarenboven, door hunne zeden en LYCURGUS wetgeving, voor een vreedzaam verkeer met volken en voor den handel ongeschikt. De *Atheniënsers*, door SOLON meer voor de weldaden van den vrede gevormd, hadden dit wel met hunne naburen niet gemeen; maar, sober in hun huisselijk leven, prachtlievend alleen in hunne feesten, was de handel hun tot geene behoefte geworden.

De voornaamste handelsteden van *Griekenland* zelve waren *Athene* en *Corinthe*. De laatste, als moederstad van vele koloniën, onder welke *Corcyra* en *Syracuse* de voornaamste waren, konde echter de afhankelijkheid van deze niet handhaven, gelijk dit met *Potidea* plaats had, hetwelk jaarlijks hare magistraten van *Corinthe* ontving. Het is derhalve niet waarschijnlijk, dat deze koloniën wegens den handel derwaarts zijn overgebragt, offchoon zij in het vervolg denzelven niet weinig hebben bevorderd.

Het schoonste tijdvak in de geschiedenis van *Griekenlands* han-

handel is gelijktijdig aan de *Perzische* monarchij in *Azië*. Verdeeld in zoo vele vrijstaten, als hetzelve steden telde, was algemeen belang tegen *Perzië* de band, welke dezelve vereenigde. Onafhankelijke volken, aan de kusten der *Middellandsche zee* gevestigd, onderhielden door den handel de gemeenschap van hunnen oorsprong, en verhieven zich door denzelven tot aanzien en magt. Uit de havens van *Tyrus* en andere *Phenicische* steden ontving *Europa* de voortbrengsélen van *Azië*, wier volken, naauwer vereenigd, dezelve onverhinderd van verre aanvoerden. *Egypte* nam, onder de PHARAO'S, op twee zeeën deel aan den handel der volken. *Corinthe*, *Phocea* en andere *Grieksche* steden dreven haren handel door de omzetting van *Aziatische* waren tegen den wijn en de olie van *Italië*. *Tarentum* en *Syracuse*, de inwoners van het gelukkige *Massilië* en van *Gades* waren in een levendig verkeer met *Afrika's* kusten, alwaar *Carthago* in het westen, *Cyrene* in het oosten hunnen handel uitbreidden. En waren het wel de zuilen van HERCULES, die den handel der oude wereld beperkten? Neen! ook buiten dezelve stevenden noord- en zuidwaarts *Carthago's* stoute kielen op naderhand nieuw ontdekte wegen. En wat mogen wij niet vermoeden van deszelfs verbindtenissen met magtige handelstaten, — van *Carthago*, hetwelk in zijne verbonden voor het toen geringe *Rome* zoo zorgvuldig zijne westersche bezittingen verborg? — In den naauweren kring van *Griekenlands* zeeën was alles leven en welvaart. *Milete*, na *Tyrus* en *Carthago* de eerste handelstad der wereld, breidde zijnen handel uit in de *Zwarte zee* en het *Palus Mæotis*, waarvan het de kusten met eene menigte volkplantingen bezet had. *Athene* had in den *Piræus* eene veilige haven, wel voor zijne zeemagt aangelegd, maar voor den handel niet min belangrijk. Zooveel voorname eilanden en steden aan de *Aegeïsche zee*, zooveel vrije, zooveel handeldrijvende staten. — O tijden van vrijheid en glorie, waarom zijt gij zoo spoedig verdwenen! Waarom moest eens SERVIUS SULPICIUS in uwe verwoeste grootheid het treffendste zinnebeeld der aardsche vergankelijkheid vinden! (*)

De handel vergezelt de vrijheid, en vlugt den schepter der dwingelandij. *Griekenland* had op *Cheronea's* velden zijne onafhankelijkheid verloren; en de omwentelingen, welke op deze tijden volgden, gaven aan den handel eene verandering, wel-

(*) CIC. *Ep.* IV. 5.

welke denzelven minder algemeen weldadig maakte, offchoon zij nieuwe wegen opende. Het is onmogelijk te bevroeden, welke de gevolgen van de *Perzifche* oorlogen voor den handel zouden geweest zijn, indien niet met ALEXANDER zijne magt en heerfchappij waren vervallen; maar niemand, die de gefchiedenis van *Macedonië* kent, zal beweren, dat deze oorlogen om den handel ondernomen werden. Dezelve waren eene uitvinding van den fchranderen PHILIPPUS, om *Griekenland* gedwee aan zijne regering te onderwerpen; en ALEXANDER vloog, met verdubbelde drift de loopbaan in, welke hem zijn vader geopend had. Had hij zich ooit de overwinning kunnen voorftellen, welke zijne wapenen bekroonde? Leerde hij niet toen eerst de noodzakelijkheid van eene zeemagt gevoelen, toen MEMNON hem met eenen aanval dreigde? En is het niet zeker in de gefchiedenis, dat hij *Azië* eerst kennen leerde, toen hij er ftreed? Intusfchen konden de voordeelen van den handel met deze gewesten zijnen fcherpen blik niet ontgaan, en men moet zwijgen over de mogelijke gevolgen, waar het vermetel zoude zijn te beslisfen.

Alexandrië, door den overwinnaar van *Azië* gefticht, was in zijn begin eene militaire kolonie, maar werd weldra het middelpunt van den handel der wereld. *Egypte*, onder de dynastie der PTOLEMAEËN bloeijende, onderwierp aan zich *Cyrene*, *Lybië* en de *Phenicifche* kusten; en de vrije handel, die weleer de *Middellandfche zee* doorkruiste, werd weldra de eigendom van *Alexandrië* alleen. Door de vaart op den *Arabifchen* zeeboezem en de *Indifche* kusten waren de behoeften van alle befchaafde natiën aan zijnen handel onderworpen, en het ftrekte denzelven, zoo wel te lande als ter zee, over de geheele bekende wereld uit. *Rhodus*, *Corinthe* en *Carthago* voerden denzelven nog op de *Middellandfche zee*; maar, toen de twee laatfte fteden vervielen, was haar verlies voor den handel naauwelijks merkbaar.

Het verval van deze fteden was het werk van *Rome*, hetwelk ook allengskens zijne magt over die ftaten uitbreidde, welke uit het *Macedonisch* rijk waren ontftaan. De gefchiedenis van *Rome*, zoo algemeen bekend, befpaart mij de moeite van een betoog, dat zijne oorlogen niet wegens den handel gevoerd werden. Deszelfs handelstraktaten met *Carthago*, waarvan het eerfte tot de vroegfte tijden der republiek behoort, waren hoofdzakelijk ter wering van zeerooverij aange-

gegaan, en toonen dus, dat de *Romeinen* ook hiermede hunne zeevaart begonnen hebben. De heerschappij op de *Adriatische zee* werd gevestigd door hunne *Illyrische* oorlogen, en de vernieling van dezen zeerooverstaat gaf hun eenen gebiedenden invloed in de zaken van *Griekenland* en op de *Afrikaansche* kusten. Nu waren het dan eens hunne wapenen, dan hunne verbonden, dan weder de politiek van eenen CATO of eenen TITUS QUINTIUS FLAMINIUS, welke de middelen werden ter vergrooting van hunne magt. Eerlang zag *Rome* de geheele bekende wereld aan zich onderworpen. De handel, niet meer door eene reeks van vrije natiën gedreven, kwijnde, en behield of kreeg hoe langer hoe meer den vasten gang, welken dezelve door den aanleg van *Alexandrië* genomen had. Langs dezelfde wegen werd alles vervoerd en overgebragt; en naar mate *Rome* onder zijne overheerschers zijnen glans verloor, verloor ook de handel der wereld die gedaante, waarin dezelve zich vroeger vertoond had. Dezelve bestond altijd, maar niet meer op die weldadige wijze, in die verscheidenheid, in dat leven, waardoor dezelve op het aanzien en de magt van een land zijnen invloed kan uitoefenen.

Het geschiedkundig oogpunt, waaruit wij den handel der ouden hebben beschouwd, is reeds een genoegzaam bewijs, dat dezelve wel gevolg, maar nimmer oorzaak van hunne oorlogen geweest is. Echter, altijd geneigd om met *onze* denkbeelden ons in de oudheid te verplaatsen, blijft het eene vraag, der oplossing wel waardig, wat de reden hiervan geweest zij; waarom de handel, waardoor toen reeds zoo vele natiën hare magt en aanzien vermeerderd hadden, geene ijverzucht, geenen handelsnijd hebbe opgewekt; waarom dezelve niet toen reeds het doel van aller pogingen, en hierdoor eene bron van twist en oorlog geworden zij? — Wie in den geest der oudheid indringt, zal de reden hiervan beter gevoelen, dan ik dezelve in eenige trekken omvatten kan. Onder de staten der oudheid bestond niet die verbinding, die gemeenschap, welke thans de staten vereenigt, en de handel was niet, gelijk thans, in zijne zegenrijke gevolgen bekend.

Een staat behoeft, gelijk elk van zijne leden, eenen gezelligen omgang, en is, op zichzelven staande, den mensch gelijk, die in eenen afgezonderden toestand zijne denkbeelden niet kan uitbreiden. De staten der oudheid waren voor dezen vriendschappelijken omgang noch door hunne zeden, noch door hunne wetgeving

ving gevormd, en op den hoogsten trap van hunne beschaving kunnen wij de ruwheid, die hiervan het gevolg was, niet miskennen. Ter verdediging meestal zamengekomen, onderhielden zij niet minder de vijandschap, welke hen van anderen scheidde, dan den band, die hen onderling vereenigde; en de wetten, waardoor deze maatschappelijke banden werden verzekerd, vermeerderden altijd de scheiding der volken. Dezelve boezemden den burger eene uitsluitende neiging in voor zijne zeden, zijne gewoonten en zijnen vorm van regering, en hierdoor ontstond die verachting van vreemden, welke alleen oude staten eigen is. Vandaar die menigvuldige staatsvormen, welke de geschiedenis der oudheid oplevert; vandaar dat politiek fanatisme, de bron van zoo vele onlusten en oorlogen. *Sparta* was door LYCURGUS tot eene soldaten-republiek gevormd, wier leden, zelfs ten koste hunner zedelijkheid, door eene ruwe opvoeding tot krachtige en sterke burgers gemaakt werden. *Athene*, door smaak en kunsten tot eenen onbegrijpelijken trap van beschaving gestegen, zag neder op alles, wat het omringde. *Rome* kende zijns gelijken niet. Vreemdeling en barbaar was bij de ouden één. De godsdienst, later een band der volken, gaf uit zijne rijke verscheidenheid toen nog aan elken staat zijnen beschermer, of verbond ten hoogste eenige steden van gelijken oorsprong.

Dit verschil van zeden, wetten, staatsvorm en godsdienst had in de oudheid gevolgen, welke ons nu eens met bewondering, dan weder met afschuw vervullen. Het maakte de vriendschap teederder, de vijandschap verschrikkelijker. Het bevorderde huisselijke en maatschappelijke deugden, maar sloot den vreemdeling buiten den kring van onze zedelijke verpligtingen. Vandaar die liefde tot het vaderland bij de ouden, welke wij vruchteloos tot steun van onze staatsvormen terugroepen, maar welke niet altijd uit een hart voortsproot, vrij van haat en verachting. Zij moge de grootheid van hunne staten hebben bevorderd; maar voor de menschheid in het algemeen was dezelve verderfelijk. Wie uwer (want wij mogen in zekere mate van hunne helden tot het karakter van een volk besluiten) wie uwer deelt niet in mijnen eerbied voor den edelen *Patriciër*, PUBLIUS CORNELIUS SCIPIO? Aanschouwt hem als boezemvriend van zijnen LAELIUS, als zoon, als broeder. Bewondert hem in zijne maatschappelijke deugden, als vrijwillig balling te *Liturnum*, als Consul te *Rome*. Maar ziet hem niet als held; ziet hem

niet

niet in het bloedbad van *Illiturgis*, waar zijn overwinnend heer geenen wapenloozen, geene zwangere moeder, geenen zuigeling fpaarde, en waar hij door het vuur vernielde, wat het zwaard niet verdelgen kon (*)!

Ja, M. H! betreurenswaardig was, bij al de grootheid der ouden, het lot der menschheid. De vaderlandsliefde moge bij ons niet zoo vele deugden voeden; maar de eer, die in onze legers hare plaats bekleedt, befpaart ons ook hare gruwelen. De oorlogen, weleer een' gevolg van volksvijandfchap, zijn thans een' gewrocht van ftaatkunde geworden. Men erkende in de oudheid geene natuurlijke regten der volken, en *Europa* was in geene ftaten verdeeld, wier verbonden op beginfelen van gelijkheid fteunden. De vrede was een ftaat van niet-oorlog; maar men kende den weldadigen zin niet, die bij ons *vrede* beteekent.

Deze omftandigheden waren dan een onoverkomelijke hinderpaal tegen den handel, en de bekrompene denkbeelden der ouden over den vorm en de ligging der aarde hebben ook zeker de uitbreiding van denzelven vertraagd. Doch hier moeten wij een groot verfchil tusfchen de oudheid en onze dagen erkennen. Wij hebben onze meerdere kundigheden vooral aan den handel te danken, en de handel is dus in onzen tijd niet als gevolg, maar als oorzaak van onze ontdekkingen te befchouwen. De ouden daarentegen kenden de wereld niet verder, dan hunne legers waren doorgedrongen. In hunne wijze van fpreken zijn *Indië* en de zuilen van HERCULES de uithoeken der aarde, en van hunne vijf *zonen* waren drie, óf wegens de warmte óf door de koude, onbewoonbaar. Buiten eene noodzakelijke aanraking, bemoeiden de volken zich niet met elkander. Vanwaar anders, dat noch THUCYDIDES, noch HERODOTUS een woord van de *Romeinen* gewagen? De gefchiedenis levert ons van deze onbekendheid de fprekendfte bewijzen. Toen de *Grieken* hunne vloten tegen XERXES bij *Aegina* hadden verzameld, hielden zij het voor onberaden, naar *Samos* te zeilen, omdat zij *Aegina* even ver van *Samos* waanden als van de zuilen van HERCULES (†). Volgens LIVIUS (§) wist men waarfchijnlijk te *Rome* niets van ALEXANDER'S veroveringen in *Azië*; en *Carthago*, het handeldrijvend *Carthago* zelf, wist niets van de uitrusting der talrijke vloot der *Romeinen*, en liet zich hierdoor voorkomen. (**)

Al-

(*) LIVIUS, lib. XXVIII. cap. 20. (†) HERODOT. VIII. c. 132.
(§) IX. 61. (**) POLYB. I. c. 61.

Alle die middelen, welke bij ons óf de handel óf de meer algemeene beschaving heeft ingevoerd, en waardoor de gemeenschap der volken wordt bevorderd, waren onbekend. Ik zal nu niet van de geregelde posten, van geldhandel, wissel, verzekering spreken, of van soortgelijke uitvindingen van later tijden. Maar de oudheid kende zelfs, ter regeling van wederkeerige belangen, geene gezanten, gelijk deze thans bestaan, en die, welke de ouden zonden, waren meestal óf om oorlogsverbindtenissen aan te gaan, óf om eene soort van voogdij over de volken uit te oefenen.

Eene andere voorname reden, welke de handel in de oude wereld niet heeft doen worden hetgeen dezelve thans is, was, dat men denzelven in zijne zegenrijke gevolgen niet kende. Want, onafhankelijk van alle de redenen, die denzelven belemmerden, was ook de handel der ouden *uit zijnen aard* niet algemeen voordeelig. Vóór de ontdekkingen van COLUMBUS en VASCO DE GAMA was de landhandel de voornaamste; de zeehandel bestond, althans wat de hoedanigheid betreft, hoofdzakelijk uit waren, welke eerst te lande waren overgevoerd. Indien wij ons voornamelijk bij den laatsten bepaald hebben, is het, omdat dezelve een' meer algemeenen invloed heeft op den bloei en de welvaart der volken, en omdat de landhandel te allen tijde meestal langs dezelfde wegen tot de *Phenicische* havens, tot *Alexandrië* of de andere *Afrikaansche* kusten gevoerd werd. De moeijelijkheden, waaraan de groote landhandel onderhevig is, maakte, dat zeer vele voorwerpen voor vervoer onvatbaar waren, en dat men andere niet dan in veel geringere hoeveelheid dan thans konde overbrengen. Vandaar, dat de groote handel met *Azië* meestal bestond in specerijen, wierook, edelgesteenten, metalen en prachtige kleedingstukken, en geenszins alle die waren bevatte, welke thans voor ons behoefte zijn geworden.

Hoe gezocht dus ook de waren van het oosten mogen geweest zijn, hoezeer zij vooral de zucht mogen opgewekt hebben om deze rijke gewesten te veroveren, is het echter niet te ontkennen, dat dezelve minder aan de behoeften voldeden, dan wel de weelde bevorderden; en indien wij bedenken, hoezeer deze tegen de toenmalige staatsbeginselen streed, hoezeer zij de hoofddeugden der ouden, dapperheid en moed, ondermijnde, dan verklaren wij ons niet alleen de anders onbegrijpelijke verachting, welke de oude wijsgeeren den han-

handel toedroegen, maar wij moeten zelve erkennen, dat dezelve minder voordeelig was.

De handel, welken de landen, aan de *Middellandsche zee* gelegen, onderling dreven, had dit met den grooten handel wel niet gemeen, maar dezelve bepaalde zich toch voornamelijk tot warenhandel, en minder tot kunstproducten. De wijn en olie van *Italië* en *Gallië*, het koorn van de *Egyptische* en *Barbarijsche* kusten, en het metaal, uit *Spanjes* rijke mijnen gedolven, waren de hoofdvoorwerpen. Dit alles maakte den handel der ouden eenvoudiger; het waren de ruwe producten, welke men overvoerde; handel en fabrijkwezen waren nog niet vereenigd. De schipper was meestal zelf koopman; en er waren niet, gelijk thans, zoo vele standen in de belangen des handels gewikkeld, offchoon in sommige landen, gelijk dit in het bijzonder van *Egypte* gezegd wordt, eenige instellingen te zijnen nutte bestonden. Deze echter konden aldaar van geen' zeer grooten omvang zijn, daar de handel in *Asië* een handel van toevoer was, zonder dat de beschaafde landen van *Europa* denzelve wederkeerig dreven.

Wanneer wij deze aanmerkingen overwegen, zullen wij mogelijk naderen tot de oplossing der vrage, waarom de handel bij de ouden niet het gemeenschappelijk doel van alle volken geworden zij; waarom hierdoor geen handelsnijd tusschen hen is opgewekt, en dezelve geene aanleiding tot oorlogen gegeven heeft. Handel en zeevaart waren bij alle ouden veracht; en in *Athene* zelf, *Athene*, hetwelk zijne grootheid en misschien zijn volksbestaan aan de zeemagt verschuldigd was, schreef PLATO (*) het verval aan den handel en de zeevaart toe. De *Romeinen* lieten denzelven aan slaven en vrijgelatenen over; en zij waren er zoo verre af, om alleenhandel te zoeken, dat zij veeleer aan de volken, die hun onderworpen waren, de vrijheid lieten, om *Rome* alles toe te voeren. Van de vroegste tijden van *Rome* af vinden wij wetten, waarbij het aan lieden van aanzien verboden werd, om door den handel hunnen rang te bezoedelen (†). Deze denkbeelden waren zoo algemeen, stonden in zulk een naauw verband tot hunne instellingen en de beginselen, waarop hun staats-

(*) Zie DE GEER, *Diatribe in Polit. Plat. princ.* pag. 41 seqq. en de ald. aangeh. plaatsen.

(†) Omtrent den militairen zeedienst koesterde men dezelfde begrippen. ARISTOTELES oordeelde, dat men er geen' bijzonderen stand toe noodig had, en dat de boeren denzelven konden vervullen. *Polit.* VII. c. 6. Bij de *Romeinen* bestond dezelve uit de zoodanigen, die zij in hunne legioenen niet wilden toelaten. POLYB. lib. V.

staatsgebouw rustte, dat er eeuwen moesten verloopen, vóór dat de stand der kooplieden, van verworpen, gelijk dezelve was, werd, hetgeen dezelve thans is, de bron van bloei en welvaart eens volks. Dezelve hadden op hunne buitenlandsche betrekkingen zulk eenen invloed, dat de grondzuilen der staten moesten vervallen en vernieuwen, eer de handel was, hetgeen dezelve werd, het krachtigste middel ter beschaving der menschheid, en eens, door het algemeen belang, hetwelk denzelven tot zich trok, reden en aanleiding tot menigvuldige oorlogen.

WAARNEMING, OMTRENT DE GELUKKIGE GENEZING EENER PHLEGMASIA DOLENS PUERPERARUM. Door E. WICHERS, *Med. Dr.* te *Middelstum*, in *Groningen*.

De vrouw van G. B. v. B., 32 jaren oud, van eene zwakke ligchaamsgesteldheid, doch vlug en levendig van geest, zijnde wollenmaister van beroep, leed, omtrent de derde maand harer zwangerheid, aan eene ongeregelde spijsvertering, hoedanige, aan dezen toestand niet ongewoon, bij haar met eene algemeene zwakheid der verteringsorganen scheen gepaard te gaan. Onder het gebruik van bittere en aromatieke geneesmiddelen werd deze toestand, na eenigen tijd, veel verbeterd, en vervolgens geheel hersteld. Zij bleef nu voorts gezond tot aan het einde der zwangerheid. Op den 4 Oct. 1821 beviel zij van tweelingen. De verlossing was natuurlijk en niet zeer langwijlig. Dezelve werd evenwel, na de ontbinding, achtervolgd van eene vrij aanmerkelijke bloedvloeijing uit den *uterus*, welke de vroedvrouw, door het leggen van doeken, natgemaakt in koud water, met azijn vermengd, op den buik, gelukkig had beteugeld.

Nu bleef de vrouw, alhoewel zwak zijnde, vrij wel, tot op den negenden dag na de bevalling, wanneer zij hevige pijn begon te gevoelen langs den loop der dijezenuwen, zoo wel der voorste als achterste, aan het linkerbeen. Dezelve nam steeds toe, en er voegden zich nog andere ziekteverschijnselen nevens, zoodat ik de lijderes, op den 14, in den volgenden toestand bevond: de huid was droog over het ligchaam; de pols klein, versneld, doch niet hard; de lijderes klaagde over gedurigen dorst; de tong was bedekt met een wit muceus beslag, hoedanige in catharrale ongesteldheden

den dikwijls pleeg te worden waargenomen; de ademhaling eenigermate verhaast en bezwaard. Het klagen over geweldige pijn hield aan, welke van de heup, omstreeks den oorsprong der dijezenuwen, begon, en zich langs dezelve nu door het geheele been tot aan den voet uitstrekte. Er liet zich aan deze deelen geene hitte of zwelling waarnemen; doch de pogingen tot beweging waren zeer moeijelijk, en gingen met vermeerdering van pijn vergezeld. — Tot dusverre werd de plaatselijke ongesteldheid door mij beschouwd, als enkel van een' catarrhalen aard te zijn, waartoe trouwens het vatten van koude gedurende de verlossing en de aanwending der koude fomentatiën gereede aanleiding konden hebben gegeven. Op het uitwendig aanzien des ongemaks was hier vele overeenkomst te bespeuren met de *affectio ischiadica Cotunnii.*

Ik liet dan, terwijl de hevigheid en aanhoudendheid der pijn (hoewel de overige teekenen der ontsteking ontbraken) mij een' ontstekingachtigen aard des ongemaks deden vooronderstellen, eenige bloedzuigers langs de pijnlijke strekking des deels aanzetten, en voorts eene spaanschevliegpleister ter plaatse van den grooten draaijer leggen. Inwendig werd een *Infus. flor. chamom. et papav. rhead.*, vereenigd met *Sal. ammon.*, *Extr. bardan.*, *Spir. Mindereri*, *Rob sambuci* en *Vinum stib.*, gebruikt.

Den volgenden dag, den 15den, werd ik 's morgens vroeg geroepen, daar men vreesde, dat haar toestand veel verergerd was; en ik kan niet ontkennen, bij mijne komst, verwonderd te zijn over de verandering, welke er plaats vond. Ik aanschouwde, namelijk, zoodanige gezwollenheid van het geheele been, van de teenen of tot aan de heup, dat deszelfs omvang zeker meer dan tweemaal dien van het regter been te boven ging. Deze zwelling verspreidde zich tevens over een gedeelte van den onderbuik aan de aangedane zijde des ligchaams. Van de *costae spuriae* af, tot aan het kniegewricht, hadden de deelen een volkomen naar marmer gelijkend aanzien, door de mengeling van blaauwe, witte en roode strepen; de zwelling was vrij hard, of gespannen, en veerkrachtig bij het aanraken; de hitte gering; de beweging van het been en der dije onmogelijk, en het gevoel van zwaarte des deels aanmerkelijk en hoogst lastig. De aangelegde *vesicans* had zeer wel getrokken, zoodat er zich veel sereus vocht door ontlast had, waardoor ook de vorige inwendige pijnlijkheid des ongemaks eenige verminde-

ring had ondergaan. De affcheiding van zog bleef voortduren, alhoewel dezelve, wegens den ftaat van zwakheid, waarin de lijderes verkeerde, niet overvloedig kon zijn. De *lachiae* waren reeds vroegtijdig opgehouden. De koorts was niet hevig, en zelfs minder, dan vóór de uitzetting der zwelling had plaats gehad. De lijderes was inmiddels droefgeestig en zonder eetlust.

De onderkenning der ziekte was dan nu niet meer duister, en ik werd overtuigd, dat ik hier te doen had met die eigenaardige ziekteform, welke men ons in lateren tijd met onderfcheiding heeft doen kennen, als bij uitfluiting der kraamvrouwe eigen, en dus, overeenkomftig de hoofdverfchijnfelen, waarmede zij gepaard gaat, thans algemeen bekend ftaat onder den naam van *phlegmafia dolens alba puerperarum*.

Ik herinnerde mij nu, kort te voren, eene waarneming gelezen te hebben van Dr. GITTERMAN, in het *Journal* van HUFELAND, 1fte No. van 1820, aangaande dezelfde ziekte; en het gelukkig gevolg, dat zijne aangewende geneeswijze gehad heeft, deed mij befluiten, om mij daarnaar, in de behandeling mijner lijderes, hoofdzakelijk te regelen. Ik liet dan de *veficans* aan de binnen- en benedenzijde der dije leggen, en de geheele zwelling inwrijven met een fmeerfel, beftaande uit gelijke deelen van het *Ung. mercuriale* en *Linimentum volatile*; — het reeds vermelde *infufum* werd voortgebruikt.

Den volgenden dag was de zwelling, voor zoo ver deze zich tot den onderbuik bepaalde, reeds aanmerkelijk minder geworden. De twee fpaanfchevliegen werkten zeer fterk, zoodat uit de opene plaatfen bij voortduring eene aanmerkelijke hoeveelheid weivocht ontlast werd. De huid was nu ook meer ontfpannen geworden, en dezelve fcheen zich tot eene betere doorwafeming voor te bereiden. Ik oordeelde daarom dezelfde behandeling te moeten doen voortduren; er werd nu ook nog een *veficans* aan de buitenzijde der dije gelegd.

Op den volgenden dag werd wederom eene aanmerkelijke vermindering der zwelling waargenomen, zoodat dezelve aan den buik en het bovendeel der dije genoegzaam niet meer te befpeuren was. De lijderes, nogtans, bevond zich nu in een' meer koortfigen toeftand, en begon zwakker te worden. De *fal ammoniacum* werd uit het inwendig geneesmiddel wegge-

gelaten, en de *veſicans* aan de binnenzijde der kuit geplaatst. Hierop was de zwelling aan de dije op den volgenden dag genoegzaam geheel verdwenen; de zwakheid der lijderes nam inmiddels toe; de zogafſcheiding bleef, hoewel in eene geringe mate, ſteeds voortduren. Nu werd de *veſicans* nogmaals verplaatst, en onder de kuit aangelegd; terwijl haar een *Decoctum cort. Peruv.* met *Liq. anodin.* en *Syr. cort. aur.* inwendig werd toegediend, daar de krachten dringend onderſteuning vorderden.

Onder het gebruik dezer middelen begon weldra de koorts af te nemen, terwijl de eetlust en krachten toenamen, welke voorts door een ligt verteerbaar, doch krachtig voedſel en eenigen wijn meer en meer werden bevestigd. De zwelling van het been door de laatst aangelegde *veſicans* veel verminderd, offchoon niet geheel weggenomen zijnde, werd er geene nieuwe geappliceerd, maar de vorige in ettering gehouden. De ſtaat der lijderes keerde op deze wijze ten gunſtigſte; de zwelling verdween allengskens geheel. Na eenigen tijd, alzoo voortgegaan zijnde, werd waargenomen, dat er nog eene geringe zuchtige zwelling om de enkels, benevens een gevoel van zwakheid in het aangedane been, was overgebleven; waarom ik oordeelde, de ettering te moeten doen ophouden. Een en ander verſchijnſel werd, door de aanwending van den *Balſamus opodeldoch.*, bij wijze van wasſching, naar de manier van onzen Landgenoot, den beroemden VAN DER HAAR, en de applicatie van een uitdrijvend verband, binnen ongeveer twee weken geheel weggenomen, zoodat de lijderes volkomen herſteld mogt worden genoemd, en in ſtaat was, voor een groot gedeelte, hare twee zuigelingen van het noodige voedſel uit eigene bronnen te voorzien.

GESCHIEDKUNDIGE BIJZONDERHEDEN, AANGAANDE GABRIEL D'ACOSTA, GELEEFD HEBBENDE TE AMSTERDAM, IN HET BEGIN DER XVIIDE EEUW.

GABRIEL D'ACOSTA was geboren te *Porto*, in *Portugal*, omtrent het einde der XVIde eeuw. Zijn vader had het Joodſche geloof vaarwel gezegd, en, naar het ſchijnt, het Christendom uit volle overtuiging omhelsd. Het mogt echter dezen niet gebeuren, om zijnen zoon in dezelfde grondbeginſels te doen volharden. Terwijl de jonge D'ACOSTA bezig

was, de Regtsgeleerdheid op de Hoogeschool te beoefenen, begon hij eenige twijfelingen te koesteren omtrent de Goddelijkheid der Evangelieleer. Zichzelven meer zielerust voorstellende in de omhelzing van het voorouderlijk Joodsch geloof, verzaakte hij weldra het Christendom, zonder te worden wederhouden door het verlies van het aanzienlijk ambt, hetwelk hij, als Schatbewaarder van eene rijk begiftigde Kerk in zijn vaderland, bekleedde. Zijne overredende taal gold zelfs zoo veel bij de overige leden van zijn geslacht, dat allen zijn voorbeeld navolgden, met hem *Portugal* verlieten, en de stad *Amsterdam*, in het vrije *Nederland*, tot hun verblijf voortaan uitkozen.

Hier, echter, ondervond URIEL D'ACOSTA (*), dat een woelgeest nergens welkom en nergens gelukkig is. Naauwelijks was hij te *Amsterdam* gevestigd, of hij geraakte in openlijken twist met de Rabbijnen van zijne gemeente. Dezen verweet hij, dat zij van de voorouderlijke leer afdwaalden. Helaas! toen reeds, en dus niet slechts in onze dagen, moest het Jodendom uit den mond van eenen D'ACOSTA de beschuldiging hooren van verregaande oneerbiedigheid omtrent de geboden hunner oudere Leeraars en Schriftuitleggers. Evenwel men gunde hem den tijd niet, om zijne *Bezwaren* in het licht te geven. Men vermoedde daarin eenigen zuurdeesem van Sadduceïsmus; en reeds vóór de uitgave werd zijn werk hevig aangevallen door zekeren *Spaanschen* Joodschen Geneesheer, in een Vertoog over de *Onsterfelijkheid der Ziel*, in 1623 uitgekomen. D'ACOSTA bleef hem geen antwoord schuldig. Doch de Regering van *Amsterdam* vond weinig behagen in zijn geschrijf, en liet het voor de Joden hoogst ergerlijk smaadschrift niet alleen ophalen, maar strafte den dweepzieken Schrijver met eene gevangenis van tien dagen en eene geldboete van driehonderd gulden. Daarenboven sprak de *Portugesche* gemeente den banvloek over den vermetelen betweter uit. Zijne eigene broeders namen het besluit, om alle gemeenschap en zelfs alle gesprekken met hem te vermijden. Hij verhaalt, dat vooral de kinderen op 's heeren straten hem smadelijk bejegenden. Men kreet hem overal voor eenen boozen ketter uit. Zijn eigen huis verschafte hem geene veilige schuilplaats meer; en hij verscheen niet voor de deur, of, naar de toenmalige handelwijze der lieve

door

(*) Hij verwisselde hier den naam van GABRIEL tegen den Joodschen naam van URIEL.

door geen verbeterd onderwijs bedorvene jeugd, flijk en onreinheden van allerlei aard vlogen op hem af.

Vijftien jaren lang verduurde hij met onbuigzame fierheid de vervolgzucht zijner geloofsgenooten. Eindelijk verklaarde hij zich bereid, om zijne dwalingen te erkennen. Hij deed aanzoek tot verzoening. Men ftond hem den vrede vrij fpoedig toe tegen eene fchriftelijke verklaring, de plegtige herroeping van zijne vroegere dwalingen behelzende; en het fcheen alsof D'ACOSTA voortaan den rang in de zamenleving zou hernemen, waarop geboorte en kunde hem aanfpraak gaven.

De uitkomst bewees het tegendeel. D'ACOSTA was en bleef onrustig van geest en gedrag. Nieuwe onvoorzigtige gedragingen haalden hem ten tweeden male het ftrafgerigt der Synagoge op den hals. De hartstogtelijke gemoedsftemming zijner volksgenooten kende geene palen meer. Zij openbaarde zich in zoo vele fmadelijke bejegeningen, dat D'ACOSTA zich alweder gedrongen zag, de kerkelijke overheid in te roepen, en zich bereidwillig te verklaren, hare tuchtiging te ondergaan, zich vleijende alzoo met toegevendheid te zullen worden behandeld.

In deze hoop werd D'ACOSTA deerlijk te leur gefteld. Verdraagzaamheid was toen niet aan de orde van den dag. Het kerkelijk vonnis veroordeelde hem, om in rouwgewaad, op eene verhevene plaats, in de Synagoge te verfchijnen, en aldaar, ten aanhooren van de ganfche gemeente, met luider ftemme eene nederige belijdenis van al zijne zonden en menigvuldige dwalingen voor te lezen. Daarop voerde men hem in een' hoek van het tempelgebouw, bond zijne handen aan een' paal, ontblootte zijnen rug, en de Voorzanger telde op denzelven naauwkeurig 39 geefelflagen af. Hier bleef het niet bij. Men deed hem aan den ingang der Synagoge nederbukken, en de ganfche liefderijke Joodfche gemeente nam haren uittogt over hem heen.

Deze verregaande fmaad voerde D'ACOSTA's drift ten hoogften top. Hij werd fchier geheel waanzinnig. Hij ftelde een gefchrift op, waarin hij niet alleen zijne geloofsgenooten, maar ook de Regering van *Amfterdam* op het hevigst aanvalt; hij fmeekt daarin de hulp der nakomelingfchap af, en fpreekt den vloek over gansch *Nederland* uit (*).

Met

(*) Naar het oordeel van J. LE CLERC, is dit werkje met veel vuur en in eenen wegflependen ftijl opgefteld. Zie *Bibliothèque univ. pour l'année 1687.*

Met deze letterkundige wraak niet tevreden, trachtte hij zijn' eigen' broeder om te brengen, als zijnde een zijner geduchtste vijanden. Hij deed op denzelven te vergeefs een pistoolschot, en maakte daarop zelf een einde aan zijn leven, omstreeks het jaar 1640.

Aldus eindigde deze ongelukkige dweeper, wiens helder oordeel en ongemeene kundigheden door vriend en vijand erkend worden, maar wiens ontijdige geestdrift het ongeluk van zijn leven uitmaakte. De herinnering aan zijne lotgevallen en uiteinde is thans niet ongepast. Dezelve leeren, tot welke rampzalige uitersten eene hartstogtelijke gemoedsstemming, door Godsdienst noch Rede behoorlijk gematigd, het beste hersengestel drijven kan. Zij wijzen verder aan, dat, hoe begeerlijk het tijdperk der *Dordsche* synodale geschiedenis ook sommigen schijnen moge, het geslacht van D'ACOSTA nogtans weinig reden heeft, om de onverdraagzaamheid van die tijden terug te wenschen. Zij brengt ons eindelijk zeker bekend spreukje weder te binnen: „Gelijk de ouden zongen, piepen de jongen."

(Het bovenstaande berigt over D'ACOSTA is getrokken uit J. LE CLERC, *Bibliothèque universelle*, T. XXVII. p. 327—330; BAYLE, *Dictionnaire crit.*, *au mot Acosta*; BASNAGE, *Histoire des Juifs*, T. VI. P. 2, p. 467 en 468; en uit PAQUOT, *Mémoires littéraires sur les Pays-bas*, T. IV. p. 11.)

p. 330. Hetzelve is met eene wederlegging uitgegeven door PH. VAN LIMBORCH, in zijn werk *de veritate Religionis Christianae amica collatio cum erudito Judaeo*. Goudae, 1687. 4to.

TOGTJE NAAR FREDERIKSOORD, WILLEMSOORD, WILHELMINA'S-OORD EN DE OMMERSCHANS, IN JULIJ 1823.

——— ——— ——— Eindelijk kregen wij het eerste huis van *Willemsoord*, of kolonie No. 3, in het gezigt; en voor hetzelve begint een uitmuntend aangelegde, zeer breede weg, welke de gansche uitgestrektheid der koloniën doorkruist, voor het gebruik van welken men geen tol hoegenaamd behoeft te betalen. De bouw der huisjes of schuren viel mij dadelijk in het oog: ik vond dezelve fraaijer en grooter dan die, welke ik in 1819 in de eerste kolonie van *Frederiksoord* gezien had; en ik vernam dan ook, dat de huizen der laatst aangelegde koloniën altijd beter zijn dan die der vroegere; men

men doet zijn voordeel met de opmerkingen van deskundigen, en de verkregene ondervinding wordt niet verwaarloosd. De tuintjes rondom de huizen, of eigenlijk tusschen dezelve, (want de huizen zijn allen 130 schreden van elkander verwijderd) stonden zeer lief; de aardappelen op het veld beloofden een goed gewas. Minder goed stond in deze kolonie de rogge, hetgeen denkelijk het geval wel niet zoude geweest zijn, indien de heide, welke hier zeer dor en zandig was, bij den aanleg duchtig ware gemest geweest; doch reeds in den jare 1820, toen deze kolonie gesticht werd, was de Maatschappij voornemens, ten einde den laster, die zelfs de edelste ondernemingen met zijnen vuilen adem bezwalkt, ook hieromtrent den mond te stoppen, geen, of ten minste niet dan zeer weinig, mest van buiten te ontbieden, maar slechts met eigen bereide meststoffen het heideveld te bebouwen. Het gras en de klaver stonden, zeker ook door dezelfde oorzaak, vrij schraal; echter was er voeder genoeg voor de koeijen, welke ieder huisgezin bezit. Het had veel moeite in, om in deze kolonie, welke zeer hoog ligt, putten te graven, welke goed, drinkbaar water konden verschaffen; men heeft zulks echter zeer wel volbragt, en dezelve met turf opgemetseld; ieder zestal huizen bezit zoodanig een' put. Al voortgaande, ondervroeg ik vele kolonisten naar hunnen toestand, en het grootste gedeelte dergenen, welke ik sprak, waren zeer vergenoegd met hun lot. De meeste kinderen waren uit *Dordrecht*, waar men, drie jaren geleden, den verstandigen maatregel genomen had, om alle de kinderen uit een weeshuis, en met dezelve eene menigte armen, gezamenlijk meer dan 300 zielen, naar hier te zenden. Deze maatregel heeft voor de stedelijke kas eene aanmerkelijke bezuiniging opgeleverd, terwijl tevens de weezen en armen er zoo gezond mogelijk uitzien en volmaakt tevreden zijn; welk lot hun voorzeker nimmer in zulk eene mate te *Dordrecht* zoude te beurt gevallen zijn. Inderdaad, de Maatschappij van Weldadigheid heeft zich bij de Natie dubbel verdienstelijk gemaakt, doordien zij ook de weezen in hare koloniën heeft willen opnemen, en hen tot een gezond en sterk menschenras vormen. Wanneer men toch de weeshuizen in de onderscheidene steden van de provincie *Holland* (want verder kan ik niet oordeelen) bezoekt, en aandachtig gadeslaat, hoe akelig over 't algemeen de kinderen er uitzien, en welk eene menigte van mismaakten zich onder dezelve bevinden,

en dan tevens bedenkt, dat elk dezer kinderen meer dan *f* 100, ja wel soms *f* 140 jaarlijks kost, terwijl zij in de koloniën voor *f* 45 worden opgenomen; wie zou dan niet wenschen, dat alle weeshuizen in de koloniën werden overgebragt? Men werpe mij niet tegen, dat de meeste ambachtslieden uit de weeshuizen voortkomen, en dat het dus niet voorzigtig zoude gehandeld zijn, alle weezen in éėns op het land over te brengen. Gesteld dat dit zoo ware, zouden dan niet, bijaldien er gebrek aan bekwame werklieden in de steden kwame, een aantal voormalige weezen, of derzelver kinderen, nu tot sterke en gezonde menschen opgegroeid, zich volgaarne tot de bewuste werkzaamheden aanbieden? Daarenboven is deze manier van besteding, uit een ander oogpunt beschouwd, uitermate belangrijk voor de verligting der armoede in de steden, daar men bij ieder zestal kinderen twee bejaarde gehuwde lieden, zonder kinderen, als huisverzorgers, alsmede twee arme huisgezinnen, kosteloos voegen kan, — waarlijk de meestmogelijk voordeelige manier van besteding; en wie weten wil, *hoe* die menschen verzorgd worden, die kome hier en zie, en hij zal verbaasd staan. — De hoofdgebouwen van *Willemsoord* bevinden zich op de vier hoeken van een groot plein, nagenoeg in het midden der kolonie; dezelve zijn de school, spinzaal, woning van den Onderdirecteur, met het toezigt over deze kolonie belast, en woning van den Directeur der spinnerijen. De school is gebouwd op kosten van Z. K. H. den Prins van *Oranje*, en te diens eere draagt deze kolonie dan ook den naam van *Willemsoord*. Van de hoofdgebouwen reden wij, door de, een half uur lange, regte rij van huizen, over een' altijd fraaijen en gemakkelijken weg, naar het eind van deze kolonie No. 3, waar de kolonie No. 6 begint; deze is grootendeels eerst in den verleden jare 1822 aangelegd, en men was er nog druk bezig met het branden der heide, welke bebouwd zoude worden. Het moge iemand wonderlijk toeschijnen, dat in eene bestaande kolonie nog heide valt te branden; doch de zoodanige wete, dat de Maatschappij van Weldadigheid gewoon is, voor de nieuw verwacht wordende kolonisten, door de oudere slechts $1\frac{1}{2}$ van de $3\frac{1}{2}$ morgens grond, welke bij ieder huis behooren, te laten bebouwen, waarvan de nieuwelingen dan ook het jaar van hunne aankomst de vruchten kunnen plukken; doch dat zij de overige twee morgens zelve moeten ontginnen en bebouwen, waarin zij door geschikte Onderdirecteurs en Sec-

tie-

tiemeesters onderwezen worden. De rogge ſtond hier tamelijk, doch de aardappelen en de klaver zeer goed. Daar deze kolonie nog niet geheel ontgonnen is, heeft ieder huisgezin ſlechts ééne koe; ik vond ſommige huizen nog onbewoond, en vernam, dat men er altijd eenige in voorraad gereed maakt, ten einde in ſtaat te zijn, om, in gevalle er met de eene of andere ſtad of regenten van godshuizen een contract geſloten wordt, dadelijk de huisgezinnen te kunnen vestigen, en zulks heeft altijd in de laatst aangelegde kolonie plaats. De hoofdgebouwen der 3de kolonie dienen tevens voor deze 6de; de kinderen gaan daar ter ſchole, en de kolonisten gaan mede te *Steenwijkerwold* ter kerke. De 6de kolonie verlatende, kwamen wij aan de 4de, of *Wilhelmina'soord*, welke in 1821 is aangelegd, en geheel van de ſcheepsſloot, een door kolonisten gegraven kanaal, doorſneden is. De oogst ſtond hier allezins voortreffelijk, en de koeijen zagen er mede zeer wel uit. Wij reden de kolonie regt door, tot aan eene plaats, waar drie bruggen over de ſcheepsſloot liggen; de eene leidt naar het naburig dorp *Noordwolde*, de tweede naar de oost-vierdeparten of het overige regte gedeelte van No. 4, en de derde naar dat gedeelte der 4de kolonie, waarin zich de hoofdgebouwen bevinden. Wij ſloegen den laatſten weg in, daar wij nog gaarne vóór het vallen van den avond in ons logement wilden zijn. Na eenigen tijd gereden te hebben, kwamen wij langs de vier groote gebouwen en de ſmederij, en vervolgens in No. 2. Deze kolonie, uit 54 huizen beſtaande, is in 1819 aangelegd; en ik herinnerde mij, dezelve nu doorrijdende, met groot genoegen, hoe ik in dat jaar hier niets dan bare heide had gezien, met welke te bebouwen men een begin maakte: thans zag alles er welig en tierig uit; ſommige tuintjes waren met de fijnſte groenten vervuld, en konden met die van den besten hovenier in *Holland* gerust vergeleken worden. Hoe klopte mij het hart van vreugde, bij het aanſchouwen van al dit goede! en ik wil niet ontveinzen, dat tranen van aandoening mijne wangen bevochtigden. — Uit No. 2 kwamen wij langs het ſtarrebosch van *Westerbeekſloot* en langs de kolonie No. 1 aan ons logement. Spoedig gingen wij de kolonie, welke regt over het logement ligt, doorwandelen. Welk eene verandering, ſedert mijn eerſte bezoek! Ik had nimmer durven denken, dat heide zoo vruchtbaar konde worden. De landen en tuinen zagen er uit, alsof zij ſedert eeuwen bebouwd waren geweest; en

het was toch nog geene volle vijf jaren geleden, dat hier niet het minste spoor van groen was te vinden. De vruchtboomen in de tuinen waren zeer vermeerderd, daar ieder kolonist er jaarlijks een bij krijgt. Ik bevond, dat in deze kolonie eenige huizen waren weggenomen, en vernam, dat zij in de 4de kolonie waren verplaatst, en wel om de zeer goede reden, dat ieder kolonist 3½ morgens bouwland moest hebben, en men in den beginne slechts 2 morgens bij ieder huis had genomen, terwijl naderhand bleek, dat zulks gemakkelijk tot 3½ konde vermeerderd worden. Uiterst tevreden over alles, wat ik gezien had, ging ik een bezoek afleggen bij den Directeur der kolonie, den Heer W. VISSER. Tot mijne innige spijt vernam ik van zijn Ed., dat de Generaal VAN DEN BOSCH naar *'s Hage* was, om de algemeene vergadering der Hoofdcommissiën, zoo van Weldadigheid als van Toevoorzigt, te gaan bijwonen. Het is deze Generaal alleen, die het stoute ontwerp heeft durven vormen, en, niettegenstaande alle tegenkantingen van vuig eigenbelang, dwaze onwetendheid of lage bedilzucht en laster, door zijn schrander brein en ijzeren wil verwezenlijken, om het schrikbarend aantal onzer armen in zulk eene mate te verminderen, dat hetzelve voor de natie niet meer te vreezen zal zijn. — Het zal den lezer van dit reisverhaal misschien niet onaangenaam zijn, iets meer te vernemen van dezen menschlievenden en zich voor het algemeen welzijn geheel opofferenden man, wien men, even gelijk HOWARD, voorzeker eerst na zijnen dood (welken de Hemel nog vele jaren, tot zegen van de ongelukkigen in *Nederland*, verhoede!) naar waarde zal schatten. Deze bijzonderheden zijn mij door een' mijner bloedverwanten medegedeeld, die den Generaal vele jaren in de *Oostindiën* in zijn openbaar en huisselijk leven naauwkeurig heeft gekend en gadegeslagen. — JOHANNES VAN DEN BOSCH is de zoon van een' Geneesheer op een dorp, nabij *Bommel* in *Gelderland* gelegen. Reeds vroeg hield zijn vlugge geest zich bezig met wiskunstige berekeningen. Nog zeer jong zijnde, ging hij als Luitenant der Genie naar de *Oostindiën*. Hier gedroeg hij zich zoo wèl, dat hij tot Kolonel werd bevorderd; doch, door zich al te vrijmoedig uit te laten over de willekeurige handelingen van onzen toenmaligen Gouverneur-Generaal aldaar, den Maarschalk DAENDELS, haalde hij zich de ongenade diens mans op den hals, en ontving bevel, om binnen zeer korten tijd *Java* te verlaten,

ten, hetgeen hij dan ook, niet zonder aanmerkelijke schade aan zijne bezittingen, bewerkstelligde. In het vaderland teruggekeerd, vatte hij tegen de *Franschen*, onder wier juk wij toen zuchtten, een' geweldigen afkeer op, zoodat hij zich dadelijk bij de omwenteling vrijwillig aanbood, om het bevel te voeren over het beleg van *Naarden*, waarvan hij zich uitnemend heeft gekweten. Hierna werd hij belast met het overzenden van troepen naar de *Oostindiën*, en bedacht de voor het Gouvernement zoo voordeelige wijze van de soldaten door koopvaardijschippers derwaarts te zenden, terwijl hun ginds de vracht in koffij betaald werd Voor zijne diensten werd hij dan ook tot Generaal-Majoor en Ridder der Willemsorde van de derde klasse bevorderd. — Reeds lang had het verbazend aantal onzer armen en hun deerniswaardig lot zijn menschlievend hart getroffen, en was hij bedacht op een middel, om dezelve uit de laagte, waarin zij gezonken waren, te verheffen, en hen in nuttige burgers der maatschappij te herscheppen. Geen der in groot aantal in druk verschenen plans van werkhuizen enz. scheen hem voldoende toe; en, verder over dit punt nadenkende, herinnerde hij zich, hoe hij in de *Oostindiën* een groot stuk woesten grond alleen door verarmde huisgezinnen had doen ontginnen en bebouwen, en hoe zulks eindelijk eene groote winst had opgeleverd; en ziedaar, eensklaps was het ontwerp gesmeed: onze armen moesten op de talrijke heiden, welke bijna een derde gedeelte van ons vaderland beslaan, overgebragt worden, als het éénige middel, om duurzaam in hun onderhoud te voorzien. Gezegende inval, die thans bijna 4000 menschen aan armoede of schandelijke bedelarij heeft onttrokken! — Het had nog al eenige moeite in, om twaalf mannen van naam bij elkander te krijgen, die zich wilden verledigen tot het uitmaken der Commissie van Weldadigheid. Met nog grootere moeite kwam er eene permanente Commissie tot stand, waarin de edele FABER VAN RIEMSDIJK zich zoo uitermate verdienstelijk maakt. Zulks gelukte evenwel, en vele onder onze landgenooten gaven gaarne hunne zeeuwen tot verwezenlijking van het ontwerp, en dus tot stichting der eerste kolonie. Hier was VAN DEN BOSCH, van het aanbreken des dageraads tot laat in den avond, nu bij 't bebouwen der heide, waar hij zelf handen aan 't werk sloeg, dan weder bij de metselaars en timmerlieden, welke de huizen bouwden, tegenwoordig; terwijl hij op alles een waakzaam oog hield, en voor de belangen der

Maat-

Maatfchappij van Weldadigheid zorgde. Men zoude denken, dat, na zulke vermoeijende werkzaamheden, gedurende den ganfchen dag, de edele man zich ten minfte de hoogstnoodige nachtrust zoude vergund hebben; maar veelal bragt hij den halven nacht met fchrijven door, daar de correspondentie der Maatfchappij in den beginne ook grootendeels voor zijne rekening kwam. Zijne opofferingen ftrekten zich zelfs zoo verre uit, dat hij de niet onaanzienlijke reiskosten van en naar de kolonie altijd voor zijne rekening nam, en niet wilde, dat die ten laste der Maatfchappij zouden komen. Niettegenftaande dit alles, worden er onder ons, *Nederlanders*, nog lieden gevonden, die de verfoeijelijke onwaarheid durven verfpreiden, en onkundigen genoeg, die dezelve gelooven, dat VAN DEN BOSCH en de braven, welke met hem aan het hoofd der koloniën en der Maatfchappij ftaan, aanzienlijke bezoldigingen trekken, en, gelijk men fpreekt, hunne beurs maken!... De twee hoogfte traktementen, welke door de Maatfchappij van Weldadigheid betaald worden, zijn, het eene van *f* 2500 aan den Kapitein W. VISSER, Directeur, die zijne bezoldiging bij het leger daarvoor verloren heeft, en een van *f* 2000 aan den Heer W. A. OCKERSE, tweeden Secretaris der Maatfchappij in *'s Hage*, wiens traktement bijna geheel door de opbrengst van het tijdfchrift *de Star* wordt goedgemaakt. Doch door alle deze uitweidingen, welke mij de zucht voor waarheid en regt deden maken, en om diegenen onder onze natie, welke dit mogten lezen, en nog niet genoeg met de Maatfchappij van Weldadigheid bekend zijn, in te lichten, ben ik van het verhaal mijner reis afgedwaald. — Ik bragt den nacht in het nieuwgebouwde logement te *Frederiksoord* in eene goede kamer en op een zacht bed verkwikkelijk door, nadat ik alvorens rijtuig befteld had, om mij den volgenden morgen naar de *Ommerfchans* te brengen. Vroeg opgeftaan zijnde, doorbladerde ik het boek, waarin vreemdelingen verzocht worden hunne aanmerkingen op de inrigting enz. der koloniën mede te deelen; ik vond er geene van eenig aanbelang, (aan laffe fcherts van eenige ongevoelige wezens, den naam van menfchen fchier onwaardig, ontbrak het niet) maar zoo veel te meer blijken van goedkeuring, en onder deze fommige fraaije versjes. Met genoegen zag ik ook in dit boek de namen der twee *Leidfche* ftudenten, welke hunne medebroeders bij de Subcommisfie der Maatfchappij te *Leiden*

den vertegenwoordigen. Het ſtrekt inderdaad tot groote eer der ſtuderende jeugd te *Leiden*, dat meer dan 100 hunner het lidmaatſchap der edelſte Maatſchappij, welke ooit beſtond, hebben aanvaard. Mogt het voorbeeld, door deze gegeven, op alle onze Hoogeſcholen algemeene navolging vinden! — Daar mijn rijtuig voor ſtond, begaf ik mij dadelijk in hetzelve, en reed, langs de huizen en gronden van kolonie No. 1, naar *Wapſerveen*, een weinigbeduidend gehucht; van daar naar *Havelte*, bij welk dorp wij eenige groote ſteenen of zoogenaamde *Hunnebedden* in de heide zagen liggen. Na een' geruimen tijd door woeste heide gereden te hebben, welke het te wenſchen ware, dat het eigendom der Maatſchappij van Weldadigheid was, kwamen wij aan het zoo bijzonder nuttige kanaal, 't welk in 1769 van *Meppel* naar *Asſen* gegraven is, en een groot gedeelte van *Drenthe* doorloopt. Ik vernam, dat, ſedert het aanleggen van dit kanaal, zeer vele landen bebouwd zijn geworden, welke te voren altijd woest hadden gelegen. Zulks is er een natuurlijk gevolg van; en het ware dus ook in dit opzigt te wenſchen, dat de Maatſchappij van Weldadigheid meer algemeen door de natie onderſteund werd, ten einde zij in ſtaat geſteld mogt worden, meer en grootere kanalen dan tot dusverre te doen graven. — Onder het, voor iemand, die een' geruimen tijd door heide gereden heeft, zoo vrolijk gezigt van ſtroomend water, reden wij langs het kanaal, en, hetzelve verlaten hebbende, kwamen wij ſpoedig te *Meppel*, eene vrolijke, welvarende plaats, welke ik nu voor de tweede maal bezocht. Na ons daar ververscht te hebben, vervolgden wij onzen weg langs de *Hoogeveenſche* vaart, een kanaal, dat tusſchen *Hoogeveen* en *Meppel* is gegraven, voornamelijk om den turf zoo veel te beter te kunnen afvoeren. Wij ontmoetten eene menigte boeren, die de produkten van hun land en vee te *Meppel* gingen ter markt brengen; zij zagen er allen welvarend uit. Het kanaal verlatende, hielden wij regts, en kwamen vervolgens aan het lange vlek, *de Wijk* genaamd, dat gedeeltelijk in *Drenthe*, gedeeltelijk in *Overijsſel* ligt. De weg was meestal zeer zandig, doch fraai belommerd, en dus niet onaangenaam. Na eenige uren gereden te hebben, gedurende welke wij onafzienlijke ſtreken heide ontmoetten en ook ſommige ſtukken daarvan doorreden, kwamen wij te *Avereest*, een dorp niet verre van de *Ommerſchans* gelegen, en welks Predikant aldaar den Godsdienst aan de Hervormde be-

bedelaars verkondigt. Er verliep nog eenige tijd, vóór wij de *Ommerschans* bereikten, of eigenlijk de herberg van KRUSINGA, niet ver van dezelve aan de *Dedemsvaart* gelegen, waar wij afstapten, en dadelijk de 5de kolonie, rondom de schans gesticht, gingen bezigtigen. De *Ommerschans* was sedert den jare 1672, wanneer zij het laatst tegen den Bisschop van *Munster* diende, door 's lands regering bijna verlaten, en bevond zich in een' zeer vervallen toestand. Zij trok de aandacht der Maatschappij van Weldadigheid, als zijnde, wegens de onmetelijke heidevelden en veenlanden, waarmede zij omringd was, uitnemend geschikt tot eene stichting voor bedelaars, in den smaak van de vrije koloniën der Maatschappij. Men onderhandelde met het Gouvernement, en de Koning stond weldadig het vruchtgebruik der schans aan de Maatschappij af. Deze kocht eenige honderden morgens heide en hoogen veengrond, welke rondom lagen, en liet een groot gebouw van een morgen oppervlakte, geschikt om 1000 bedelaars te ontvangen, op de schans oprigten. Men bouwde tevens voorloopig buiten dezelve zes groote boerenwoningen, en zonderde voor elke derzelve 42 morgens af; terwijl die kolonisten uit No. 1, welke door een braaf gedrag en groote kunde in den akkerbouw uitmuntten, op dezelve als huurders geplaatst werden. De bedelaars nu werken bij deze kolonisten, in grooten getale, in daghuur, terwijl deze laatsten alleen het toezigt behoeven uit te oefenen. Onder geleide van een' dezer mannen, zijnde MOLENAAR, van *Haarlem*, ging ik de schans en het groote gebouw op dezelve bezigtigen; het bevatte tegenwoordig 900 bedelaars, uit bijna alle gewesten van ons koningrijk bijeengebragt. De meeste mans, en ook vele vrouwen, waren buiten op het veld werkzaam, meestal aan het ontginnen der heide of het afsteken van hoogen turf; enkele mans waren op de ruime binnenplaats bezig met klompenmaken en houtzagen. De meesten, welke ik ondervroeg, waren tevreden met hun lot, maar verlangden toch zeer om in vrijheid te zijn. Nu, wie is in de gewone maatschappij ook vrijer dan een bedelaar! Doch lui te leven, gaat hier zoo gemakkelijk niet. Vooreerst moeten zij hunne voeding en kleeding verdienen, en wanneer zij dan nog *f* 25 hebben overgewonnen, worden zij voorgedragen om in vrijheid gelaten te worden. Ik vond meer algemeene tevredenheid bij degenen, die op 't veld werkten, dan bij die, welke in huis waren. Deze laatsten

had-

hadden allerlei foort van klagten, waarvan ik de meeste zeer ongegrond bevond. Ik fprak den vriendelijken Directeur hierover, en vernam, dat het meest luije of ziekelijke en zwakke menfchen waren. Indien ik nu de velden niet had rondgewandeld, of den Directeur niet had gefproken, zoude ik misfchien door die enkele luije fchepfels een minder goed denkbeeld omtrent deze voortreffelijke ftichting hebben opgevat. Eenige jaren geleden bezocht ik het bedelaarshuis te *Hoorn*, waar het onderhoud van ieder bedelaar aan 's lands regering of aan de ftedelijke befturen 's jaars *f* 150 kost. De menfchen zagen er bleek en naar uit, en benadeelden door hun huiszittend werk niet alleen hunne gezondheid, maar ook de beftaande fabrijken. Hier, daarentegen, zagen de honderden, die ik op 't veld aan 't werk bezig vond, er zoo gezond mogelijk uit. Zij kosten 's jaars *f* 35 aan hunne zenders, en verrijken het vaderland met honderden morgens welige korenakkers, boekweitvelden, enz. welke zij uit de dorre heide fcheppen. Ieder edelaardig mensch, die deze waarachtige daadzaken leest, zal zich met mij bedroeven over de tegenkantingen, welke de Maatfchappij van Weldadigheid van wege het beftuur van het bedelaarshuis te *Hoorn* heeft moeten ondervinden, en zijnen wensch bij den mijnen voegen, dat Z. M. de Koning, zoo veel mogelijk, ons armenwezen onder het opperbeheer der edele Maatfchappij brenge. — De *Ommerfchans* zoude voorzeker zulk een groot aantal bedelaars niet kunnen bevatten, indien men niet de verftandige inrigting gemaakt had van deze des nachts in hangmatten te laten flapen, welke, des morgens naar den zolder opgehaald, de zalen ruim laten voor het werk van den dag. Men was druk bezig met het bouwen van werkloodfen op de groote binnenplaats, gelijk mede, op een der bastions, van eene ziekenzaal en eene fchool, ten einde de zalen, die daartoe thans in het hoofdgebouw gebezigd worden, te kunnen ontruimen. Wanneer dit werk gereed is, zal men nog 200 bedelaars meer, en dus in 't geheel 1200, kunnen huisvesten. — Ik heb reeds verhaald, hoe ik de menfchen op mijne wandeling rondom de *Ommerfchans* heb aangetroffen, maar nog niet van het gewas gefproken. Alles ftond hier even fchoon, vlas, aardappelen, rogge en boekweit, en dit alles was flechts twee jaren geleden woeste grond! Ik was even zoo te moede, alsof ik mij in een betooverd land bevond. Op een der bastions ftaande, zag ik beneden mij de breede grach-

grachten der fchans; in de nabijheid, en zelfs zoo ver het gezigt zich uitftrekte, waren alle velden op het fraaist gefchakeerd; hier had men het zachte groen der vlasvelden, daar de goudgele halmen der rogge, daar het zich openende wit der boekweit, ginds weder de bloeijende aardappelen. Op de bastions zelve had men eene boomkweekerij aangelegd, welke in 't vervolg alle koloniën der Maatfchappij van vruchtboomen zal voorzien; ook had men eenige duizenden wilgen en linden langs de gracht geplant, om, groot zijnde, tot klompen gebruikt te worden. Ik bezocht mede de ftrafkolonisten, welke gelukkig gering in aantal waren. Dit zijn de zoodanigen, welke in de vrije koloniën of zoo lui zijn, dat zij niet eens hunne voeding kunnen verdienen, of zich in andere opzigten uitermate flecht hebben gedragen. Na aldus den toeftand der fchans en van derzelver bewoners, zoo veel in mijn vermogen was, naauwkeurig te hebben opgenomen, liet ik infpannen, en kwam, uitermate tevreden over alles, wat ik gezien en opgemerkt had, laat in den avond in mijn logement te *Frederiksoord*. Ik vergunde mijzelven flechts eene korte nachtrust, en ftond op, toen de klok der kolonie No. 1 de kolonisten tot het werk opriep. Deze klok is door een Luitenant ter zee aan de Maatfchappij gefchonken; ik vond deszelfs naam in den rand gegoten: J. H. BAGELAAR *aan de Maatfchappij van Weldadigheid*. Dergelijke gefchenken zijn, naar mijn oordeel, zeer gepast, en ik geloof, dat zij der directie zeer welkom zijn. — Mijn voornemen was, om heden te voet alle de vrije koloniën te gaan doorkruifen, en, na een goed ontbijt genuttigd te hebben, begon ik met kolonie No. 1, bezocht daar de meeste huisgezinnen, de fchool, fpinzaal, magazijn, enz. en wandelde vervolgens langs het ftarrebosch naar No. 2, waar ik mij niet langer dan één uur ophield, om zoo veel te meer tijd te hebben voor de jongere koloniën. Ik kwam dan fpoedig in No. 4, en kon niet nalaten nogmaals den fchoonen oogst te bewonderen, welke hier de velden bedekte. Naauwkeurig bezigtigde ik de hoofdgebouwen; dezelve beftaan uit: 1. De ruime fchool, tevens ingerigt tot eene R. K. kerk. Deze laatfte ftichting is eene wezenlijke weldaad voor de R. K. kolonisten, welke anders uren ver moesten gaan, om hunnen Godsdienst waar te nemen. Zeer vele boeren uit den omtrek maken ook gebruik van deze kerk, welke hun niet weinig gemak veroorzaakt. Z. M. de Koning heeft den Kapellaan een traktement toege-

legd,

legd, alsmede eene woning voor zijn Eerw. nabij de kerk in gereedheid doen brengen. 2. De spinzaal, ingerigt even gelijk in de andere koloniën. 3. De woning van den Onder-directeur. 4. De algemeene weverij en verwerij der koloniën, waar het laken tot eigen gebruik vervaardigd wordt. 5. De smederij. De smid alhier vervaardigt al het in de koloniën benoodigde ijzerwerk. Verder wandelde ik langs de scheepssloot tot aan de bevorens reeds gemelde plaats, waar drie bruggen over dezelve liggen; ik sloeg den weg links in, wandelde de 4de kolonie door, bezocht vele akkers, vervolgens de 6de kolonie met derzelver velden, en kwam na verloop van eenige uren in No. 3, of *Willemsoord*. Ik doorkruiste deze kolonie in alle rigtingen, bezocht een aantal huizen, waarvan er hier 100 zijn, wandelde dikwijls tusschen de akkers door van de eene naar de andere wijk (alle de koloniën zijn in wijken verdeeld, meestal ieder van 24 huizen; de wijken worden bestuurd door een' wijkmeester; deze zijn meestal oude onderofficiers, eene goede inrigting onder menschen, welke vóór hunne aankomst alhier weinig aan orde gewoon waren; de nommers van huis en wijk staan op de vensters); in één woord, ik nam alles zoo naauwkeurig mogelijk op. Uitermate voldaan ging ik naar de kolonie No. 6 terug; van daar door No. 4, waar een aantal kolonisten bezig was met mergel te graven, zijnde eene soort van vette aarde, welke op de heide gebragt en daarover fijn gemaakt wordt. Ik gebruikte mijn middagmaal (daar hier geene herberg is) met een kolonisten-huisgezin, en kon hunne spijs zeer wel nuttigen. Daarna zette ik mijne wandeling voort; en, toen ik aan de drie bruggen kwam, sloeg ik de oost-vierdeparten of het oostelijk gedeelte van kolonie No. 4 in. Na een aantal huizen voorbijgegaan te zijn, ontdekte ik de steenbakkerij, bestaande uit veldovens; de steenen, welke dezelve oplevert, zijn van eene zeer goede hoedanigheid, terwijl men er jaarlijks eenige millioenen bakt; deze worden alle ten dienste der koloniën gebruikt, hetgeen eene aanmerkelijke besparing van kosten veroorzaakt; eene menigte kolonisten was hier bezig met het vormen der steenen en het ledigen der ovens; de steenen werden door de scheepssloot naar de gronden van kolonie No. 7 gebragt, ten einde daarmede aldaar de huizen te bouwen. Zoo was ik dan na eenigen tijd de kolonie No. 4 ten einde gewandeld, en bevond mij op de gronden van No. 7. De scheepssloot was reeds tot aan

het eind dezer kolonie verlengd, en maakte dus de middelen van aanvoer zeer gemakkelijk. De kalk, tot den bouw der huizen alhier benoodigd, werd op de plaats zelve in veldovens gebrand, terwijl de schelpen dadelijk uit de *Zuiderzee* door de *Linde* en vervolgens door de scheepssloot aangevoerd werden. De wegen en slooten waren in deze kolonie geheel gereed; vele akkers waren reeds met boekweit bezaaid, en men zoude spoedig met den bouw van 25 huizen een begin maken; groote hoopen steen lagen op de plaatsen, voor de huizen bestemd; één huis, tot model geschikt, stond reeds; hetzelve was grooter dan in de andere koloniën, en met pannen gedekt; dit laatste bevond men verkiesIijker, en op den duur goedkooper, dan daken van riet, welke ook het gevaar van brand meer te vreezen hebben. Ik bezag vervolgens het groote schapenhok, waarin des nachts eenige honderde schapen hun verblijf hebben. Deze dieren vinden des daags hun voedsel op de heide, en de mest, welke des nachts door hen gemaakt wordt, dient tot de eerste ontginning der heide. — Zoo verliet ik dan kolonie No. 7, of de laatste der tot nog toe door de Maatschappij gestichte. Nog geene volle vijf jaren is haar kolonisatiestelsel in werking, en reeds verrijst haar zevende pronkstuk op de kale, dorre heide; inderdaad voor den menschenvriend het aangenaamste schouwspel! — Van hier wandelde ik naar *Doldersum*, een gehucht, waar de Maatschappij eenige boerenwoningen heeft, welke bij door haar gekochten heidegrond behoorden. Zij heeft brave kolonisten als huurders op dezelve geplaatst; deze menschen brengen zeer gemakkelijk jaarlijks hunne huur op, terwijl zij tevens de nabijwonende boeren met de voortreffelijke manier van landbouw der Maatschappij bekend maken. — Ik vernam, dat men te *Wateren*, niet verre van *Doldersum*, bezig was met een gebouw op te rigten, bestemd tot een landbouwkundig Instituut in den smaak van dat van den Heer FELLENBERG te *Hofwijl*, en ingerigt ter huisvesting van 80 kweekelingen, welke uit de meest belovende zoons van kolonisten zouden gekozen worden, en die naderhand den post van Onderdirecteur in de koloniën zouden bekleeden. Te *Veenhuizen*, twee uren verder en in het noorden van *Drenthe* bij *Norg* gelegen, werd een gebouw geplaatst, dat drie morgens grond, oude maat, groot is; hetzelve zal moeten dienen tot woning voor een verbazend groot aantal (2 à 3000) vondelingen, verlatene kinderen, enz., en 98 huisgezinnen van

ko-

kolonisten, welke deze kinderen op de velden rondom het gebouw in den landarbeid zullen onderwijzen. Welk eene onderneming! echter voor eene Maatschappij als deze niet te groot of uitgebreid. — Van *Dolderfum* wandelde ik vervolgens door de welige korenakkers van daar wonende boeren naar *Vledder*. In dit dorp gaan de Protestantsche kolonisten van de koloniën 1, 2 en 4 ter kerke. Dit laatste gebouw was ten tijde van de stichting der eerste kolonie geheel onbruikbaar, zoodat men de godsdienstige bijeenkomsten in het schoolhuis moest houden. De Maatschappij sloot eene overeenkomst met de gemeente van *Vledder*, volgens welke de eerste de kerk zoude herstellen, en de laatste daarvoor eene aanzienlijke uitgestrektheid heide zoude afstaan, waarop dan ook de kolonie No. 2 gedeeltelijk is gesticht. — Van *Vledder* wandelde ik, langs de kolonie No. 1, naar het logement, en, na daar eenigen tijd gezeten te hebben, gevoelde ik eerst aan mijne voeten, welk een' geduchten marsch ik heden had afgelegd. — Den volgenden morgen bezocht ik het nabij mijn logement gelegen groot koloniaal magazijn van kleedingstukken enz., het bureau, de groote bakkerij der koloniën enz., begaf mij vervolgens naar *Steenwijk*, en vertrok van daar over *Blokzijl* naar *Amsterdam*. Gedurende de zeereis, welke 27 uren duurde, had ik niet weinig aanleiding om hartelijk te verlangen, dat op de *Zuiderzee* toch ook eene of meer stoombooten mogten varen, zoo om redenen van algemeen nut, als opdat de genoegens van een anders zoo aangenaam reisje niet door het sukkelen op zee zouden vergald worden. — — Zoo heb ik dan, Landgenooten! u mijn togtje naar en door de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid verhaald. Hetzelve tot eigen genoegen en herinnering op het papier gesteld hebbende, zoude het nimmer door den druk algemeen zijn gemaakt, indien ik niet bij sommigen uwer de zonderlingste denkbeelden (om niets anders te zeggen) omtrent de inrigting, doel en middelen dezer Maatschappij hadde opgemerkt, welke ik mij ten pligt rekende, zoo veel mogelijk, weg te nemen. Ik heb in alles, naar mijn beste weten, der waarheid hulde gedaan. Indien gij nu van het nut der Maatschappij van Weldadigheid overtuigd zijt, onttrekt u dan niet langer aan het lidmaatschap derzelve; en gij, die meer dan eenen enkelen Zeeuwschen rijksdaalder voor de edelste zaak over hebt, zendt uwe giften aan de permanente Commissie in 's *Hage*, of aan den Secretaris der plaatselijke Subcommissie,

hoedanige er in elke ſtad gevonden wordt. Naar mate de natie meer geeft, kan de Maatſchappij meerdere armen, weezen enz. koloniſeren. Mogt dan eens de dag aanbreken, waarop ieder *Nederlander*, die 's jaars 52 ſtuivers of meer van zijne inkomſten kan misſen, dezelve op het altaar der menſchenliefde kwame offeren!

VERPLAATSING VAN EEN GEHEEL STEENEN HUIS, ZONDER HET AF TE BREKEN.

New-York, 4 Junij, 1823.

Ten einde eene der ſtraten (de *Maidenlane*) van de ſtad *New-York* te vergrooten en regelmatiger te doen zijn, was het noodig, het huis No. 85, in dezelve ſtaande, óf af te breken, óf 21½ voet achterwaarts te brengen. Dit gebouw heeft drie verdiepingen, 25 voet breedte en 45 voet diepte, gedekt met lei, en is van eene aanmerkelijke waarde. Het ontwerp, om hetzelve in zijn geheel te verplaatſen, werd gevormd door den Heer SIMEON BROWN, die reeds vroeger ſlaagde in het verkruijen van een twintigtal gebouwen, deels van brikſteen zamengeſteld, en, in ſommige gevallen, zonder de bewoners van het huis in het geringſte te moeijen, noch de meubelen weg te nemen. *Dit* gebouw, geheel van ſteen, en welks berekend gewigt ongeveer 350 tonnen (7000 kwintalen) moet bedragen, is desgelijks verplaatst geworden in zijn geheel; blijvende de ſchoorſteenen, venſters en deuren op derzelver plaats, zonder in het minſte ſchade te lijden. Men begon met hetzelve te plaatſen op het geſtel, beſtemd tot den vervoer, en gisteren werd het in beweging gezet door middel van drie evenwijdige ſchroeven, loodregt voor aan het huis geplaatst, ieder van welke in werking gebragt werd door twee of drie mannen. Hetgene men als het moeijelijkſte gedeelte der bewerking beſchouwde, was de noodwendigheid, om het ganſche gebouw ongeveer twee voet boven het waterpas van deszelfs grondvesten op te heffen. Men bereikte het doel, en wel enkel door middel van twee ſchroeven, van onderen aangebragt, die het geheele huis zachtjes opligtten tot de vereischte hoogte. In den loop van den dag deed men het 16 voet vorderen, zonder eenige ramp noch beſchadiging hoegenaamd; en dezen morgen

vol-

volbragt men de nog overige $5\frac{1}{2}$ voet. Men hield de bewerking voor zoo volkomen veilig en gevaarloos, dat, *gedurende de verplaatsing*, de eigenaar ongeveer 150 personen bij zich ontving, die hij op een keurig *collation* onthaalde. De onkosten dezer onderneming bedroegen omtrent een vijfde gedeelte van de waarde des ganschen gebouws. Het lijdt echter geen twijfel, of deze uitvinding zal in het vervolg overal, waar zij uitvoerbaar is, te werk gesteld worden, daar men aldus nog altijd een aanmerkelijk gedeelte der gewone kosten van afbraak en herbouw bespaart.

Den Heere Redacteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen.*

Weledel Heer!

De 7de der maand Julij ll. was voor alle *Vriezen*, ja voor ieder' *Nederlander*, wien de roem des Vaderlands ter harte gaat, onvergetelijk; daar, op dien dag, het, door den beroemden GABRIËL vervaardigd, Borstbeeld des *Vrieschen* Dichters GIJSBERT JAKOBS, in de *St. Martini*-kerk te *Bolsward*, plegtig ontbloot werd. Bij deze gelegenheid sprak de Eerw. HALBERTSMA eene Redevoering uit, welke hem en den Dichter, die er het onderwerp van was, evenzeer tot eere strekt. Van het vers, waarmede de begaafde Redenaar eindigde, en hetwelk algemeen reeds verkrijgbaar gemaakt is, waagde ik het, eene vertaling in het *Vriesch* te vervaardigen, welke hiernevens gaat, en voor welke ik UEd. minzaam om een plaatsje in UEd's geacht Tijdschrift verzoek; zullende UEd. hierdoor verpligten,

Weledel Heer!

UEd's dienstv. Dienaar en Lezer

P. BOELES, *V. D. M.* te *Pingjum.*

OON DE FRIEZEN, BY IT ONTBLEATJEN FEN IT KOPSTICK FENNE RYMER GYSBERT JAPICX, YNNE ST. MERTENS TJERCKE TO BOALSERT.

Fier fen dit Fries'ne heyligdomme
Forwrigg', uwz smaed onwirdd'ge når,
Dy traeppet de åders greatheyts-blomme
In 't freamd bopp' eyne naem fore ker;

Dy jimmer uwtlânz' weanwit gônzet,
Ney Frânsche aef Britsche piepen dônset
In, lef, op Tjutsche fraenjen poch't.
Hy het it eynlânz' gled forlerne,
Lyck't op in freamd lânzdouwe berne;
Fy! walgsom iz 't, het m'oon him sjocht.

Fier, fier hier wey, hy, dy ney't swolgjen
Fen 't s'nyn him schammet njuencke uwz mâm
De freamde, dy hy tinsf't to folgjen,
Forsmyt wa'm salme d' eere ontnaem.
Y hearr' hier nea, wer tanckbre mygen
(Fenne âde steamme wirdd'ge twygen)
De eerkrânz' frisfelgje om it haed,
Dat Frieslâns teal oer 't wolcke-swircke
Forheagge het trog syn gonne wircke
In Hollâns rymers sett' ynn' 't schaed.

Wey, fier hier wey! y binne ontaerdgjet.
Toll' 't binne-haed mey wyn in tzaef!
Wa uwz trog syn menearen smaedjet,
Dy snye w' az onwirddig aef.
Mar hy, waems deugd jiette onfordyll'ge,
Waems aedel grien in onforwyll'ge
Iz, — d'aedel dy fortjienst' uwz jouwt,
In op de gruwn dear Fries'ne lieuwen
Jearm erv sont meer az tweyntig yeuwen
Oonn' 'e stinz' fenne âders gloarje bouwt;

Waems bloed ynne yeren sied't in bruwzet
For' Kening, kinst in aefkomst'-lân,
Kom neyer, hier, wer jern him fuwsket,
Op affears graef uwz broare-hân.
Hy kin, hy sil him salme eerje,
De ney-siet jiette op him gloarrearje
Az geaman, frjuen fenne âd'wets tyd.
Syn klang, wer s'ae mey'n Fries'ne tonge
Fenne âders lân in deughden sjongje,
Klieuwt, mey dat luwd, tyds-tosck to spyt.

Tjuwg, GYSBERT! tjuwg it, bot forgetten
Yn 't jôntyds Boalsert (al te *sljuecht!*)
Jôn greatheyt, trog nin graef besletten,
Dogt' et neysiet, dogt all' wrâd nu rjuecht.

O! muwlcke jôn liet jiette yn dizz' huwze
Uwz fnipp're Fries'ne famne-huwne
Jearm fin wier op nin freamde fet;
Dan laey't it gluerckjen fen jearm eaghjes.
Stantfries'ne tzjerls alliune leaghjes,
Dy gruw'let 't healflaechtt' appe-bret.

Swar hier, wer GYSBERTS kopftick preallet,
Hier, wer fyn djoer-wirdd' biente rest:
„ Wy håde — wa op 't freamd foreallet —
Oon 't rjuecht' in fljuechte Friefche fest."
Giet dit for fuwlle raenjen wycken,
Dan gjealpt (God wear dit uwnck!) trogg'e dycken
Oer greyden, fietten, 't fcholp'rig flt;
Mar 't lock in wolfeart fen uwz åden
Blieuwt mey jearm åde deugd behåden,
In Frieslân bloeyt trogg' ruwne yenfåd.

(Naar het *Nederduitfche* van den Eerw. J. HALBERTSMA.)

DE GOLF VAN BAJA, BIJ NAPELS.

(Naar het *Fransch* van LAMARTINE.)

Ziet gij, hoe 't water, pas bewogen,
Op zijne zoomen als vervloeit,
En hoe de dartle zefir ftoeit
Met golfjes, door zijne ademtogen,
Bij 't vreedzaam kabblen, nooit vermoeid?
Laat ons in 't luchte fchuitje fpringen,
Dat, zachtkens door mijn hand beftuurd,
Langs de oevers, die de baai omringen,
Weldra voorzigtig henenfchuurt.

Daar vlugten verre reeds de ftranden!
Terwijl ge, met bevreesde handen,
Den roeifpaan, u gehoorzaam, knelt,
Trek ik, met kracht op 't riem gebogen,
Door 't ruifchend water, voor uwe oogen,
Een voor, die met ons henenfnelt.

Mijn God! hoe frisch zijn hier de luchten!
Ja! Phebus zonk de baren in,
Maar fchonk nog eerst, op onze zuchten,
Zijn' fchepter aan de nachtvorftin.

 Een

Een wolk van geuren, losgebroken
Uit bloemenknopjes half ontloken,
  Verspreidt zich over 't bloeijend land;
En 't avondwindje, toegevlogen,
Snelt met die geuren naar den hoogen,
  En stort die over zee en strand.

Wat zangen rollen langs dit water,
  Wat juichtaal klinkt er aan zijn boord!
Dit vrolijk lied, dat wild geschater
  Smelt de Echo zaam tot één akkoord.
De visscher groet, met blijde toonen,
De plek, waar vrouw en kindren wonen,
  En reeft en haalt de zeilen in,
Om niet bij nacht den plas te bouwen.
Zoodra 't op nieuw hem mag aanschouwen,
  Juicht, springt en jubelt zijn gezin.

Maar zie! de nacht, reeds aan het dalen,
  Leent bruine kleuren aan de zee.
Wij zien geen strand meer bij het dwalen;
  't Is stil en somber op de reê.
Zwaarmoedigheid, hoe langs hoe droever,
Zit nu te peinzen aan den oever,
  Den stillen oever van het meer.
Haar blikken zweven langs de puinen
Van zoo veel marmren en arduinen
  Paleizen, templen, heen en weêr.

O landstreek, tot de wieg der vrijheid éêns geheiligd!
  O schouwplaats, waar weleer verheven deugd verscheen,
Thans tegen 't woeden van geen' dwingland meer beveiligd!
  Uw troon is neêrgestort, uw heldenrij verdween.
    Maar onze ziel, zichzelve onttogen,
Voelt hier tot eerbied voor hun grootheid zich bewogen.
  Zoo schetst een tempel ons, al schond hem ook de tijd,
  Den luister van den God, waaraan hij was gewijd.
Doch, eedle mannen! 'k wil uw sluimrend stof niet storen.
  Rust, Cato's, Brutussen! rust, Roomsche heldenstoet!
  Geen krijg, geen burgertwist beroere mijn gemoed!
'k Wil hier een teeder lied, een' zoeten toon doen hooren.

Het was in deze schoone streek,
Die vlijt, vernuft en smaak versierden,

Waar

Waar lachjes en vermaken zwierden,
Dat Flaccus hoofschen dwang ontweek.
Hier was het, dat Tibul's akkoorden
Het oor van Delia bekoorden.
Hier zocht Propertius zijn dierbre Cynthia.
Zie verder 't lieflijk oord, waar Tasso zat te kwelen.
Biedt iets dien zwerveling door vorstlijke ongená,
Dien minnaar zonder hoop, een schuilplaats aan? — O ja!
Hem weet menschlievendheid dit plekje toe te deelen.
Daarna gaf hij den geest, omstreeks dat eigen strand.
De glorie lacht hem toe, te midden van zijn' kommer:
Reeds grijpt hij naar den palm; maar deze ontvlugt zijn hand;
En ach! zijn lauwer schenkt alleen zijn' grafsteê lommer!

O dichterlijk verblijf! o Baja's heuvelkling!
En gij, wellustig dal! gij zaagt in uwen kring
Al wat ter wereld groot mogt heeten.
Maar ach! die tijd verdween, en slechts de erinnering
Heeft roem en liefde niet vergeten!

Niets hoor ik, dan 't geruisch der baren,
En de Echo op het puin met haren jammerkreet.
Zoo moet het alles henenvaren,
Wij zelven ook! — wat grievend leed!
Haast wordt ons spoor nog min gevonden,
Dan 't zog, waar deze schuit in gleed,
Zoo ras in deze golf verzwonden.

Middelburg, 1823. A. F. SIFFLÉ.

(Voyez la dixseptième des
Méditations Poëtiques.)

VOOR DEZEN EN NU.

(Een Tegenhanger van het versje, onder dezen titel voorkomende in het IIde Deel der *Krekelzangen* van Mr. W. BILDERDIJK.)

Door Priest'ren werd aan 't Volk, wat waar zou zijn, geleerd,
En 't Volk als Slaven door Tirannen geregeerd.
O, welk een schoone tijd was dat geroemd *voor dezen!*
Nu zijn we in dwazer eeuw, en 't blad werd omgekeerd:

Geen

Geen dweepziek rot bepaalt *nu* meer, wat waar zal wezen;
De Vorst geeft met zijn Volk, geen Dwing'land stelt de wet;
Geen volksgezinde Vorst, slechts een Tiran moet vreezen;
De Leeraar uit zich vrij, en niet, gelijk *voor dezen*,
Wordt hij, om 't geen hij leert, verjaagd of vastgezet.

En zouden dan nu Vorst en Leeraar achterblijven,
Nu hen noch vrees noch dwang meer knelt? —
Neen! hij, die thans den Koning stelt
Gelijk een paal, waar ieder aan kan wrijven,
Verdiende, voor die lastertaal,
Veeleer te pronken aan een' paal,
Tot dat hem de add'rentong mogt in den mond verstijven!

GODSDIENSTVRIEND, DWEEPER, HUICHELAAR.

(Een Tegenhanger van het versje, onder den titel: *Sofist en Filosoof*, voorkomende in het IIde Deel der *Krekelzangen* van Mr. W. BILDERDIJK.)

Wie is de ware Godsdienstvriend? —
Die God in stillen ootmoed dient;
Die, Hem ter liefde, edel handelt,
En steeds het regte pad bewandelt;
Die nimmer een geloof belijdt,
Dat met zijne overtuiging strijdt;
Die zich in zijn geloof verheugt,
Maar nimmer pronkt met eigen deugd;
Die zich in zijn geloof beroemt,
Maar min verlichten niet verdoemt,
Een' dwalend' broeder niet bespot,
Maar voor zijn bet'ring bidt tot God.
Wie zóó den God zijns harten dient,
Die is de ware Godsdienstvriend.

De Dweeper houdt het voor gewis,
Dat zijn geloof het éénige is.
Wie niet op zijne wijs gelooft,
Acht hij van Gods genaê beroofd,
Noemt hem een' blinde zonder licht,
Een Duivelskind, een Hellewicht,
Dien, wilde 't de Overheid gehengen,
Hij spoedig zou tot rede brengen,

Wiens

Wiens ſtijven nek hij wel zou buigen,
Met vuur en ſtaal hem overtuigen,
En dwingen tot de erkentenis,
Dat zijn geloof het éénige is.
Hij dwaalt; doch maakt zijn goede trouw,
Dat ik hem nog verſchoonlijk hou.
Maar is hij dan nu Godsdienstvriend?
Heeft hij dien ſchoonen naam verdiend? —
Hem dien te geven, waar' Gods liefde ſtout gelasterd:
Die naam voegt hem ſlechts als een basterd.

De Huichelaar heeft geen geloof,
Maar ſchreeuwt een' ieder de ooren doof,
Om 't geen, uit roemzucht of om goud,
Hij thans voor zich verkieslijk houdt
Als zijn geloof bekend te maken,
Offchoon het nooit zijn hart kon raken,
Offchoon de Godsdienst hem gewis
Nooit doel, maar altijd middel is.
Steeds hoort men hem zijn denkwijs roemen,
En and'rer denkwijs fel verdoemen;
Hij dankt, in luide erkentenis,
God, dat hij geen van dezen is;
't Is zelfroem, naar de deugd te ſtreven;
Geen deugd beſtaat er in dit leven:
Wat roemt men deugd en zed'lijkheid? (*)
Slechts zijn geloof, ſlechts zijn gevoelen,
Dat is het ware zielsbedoelen,
En rede en deugd is ijdelheid.

Wie nu dien poespas niet verſtaat
En liever zien wil dan gevoelen,
Wie ongaarne in het duister ſtaat
En zich door onverſtaanb'ren praat
Niet leiden laat naar 's mans bedoelen,
Dien ſcheldt hij voor een' Filozoof,
Dat is, naar hem, een man, die God en Waarheid lastert.
Maar is hij zelf dan Godsdienstvriend?
Heeft hij door zijn geſchrol dien ſchoonen naam verdiend?
Neen, vrienden, neen! hoe dwaas waar' dit geloof!
Voegt hem die naam dan ook als basterd?
Neen, naar zijn eigen merk is hij een Filozoof.

(*) Men zie het versje, onder den titel: *Deugd, rein Geloof*, mede in het IIde Deel der *Krekelzangen* te vinden.

SENTENTIE VAN EEN' FRANSCHMAN OVER DEN OORLOG MET SPANJE.

De verblinding der driften of persoonlijke en strafwaardige belangen alleen konden dezen oorlog verlangen, dien alle algemeene belangen verwierpen; en zij, die de scheuring tusschen *Frankrijk* en *Spanje* begeerd hebben, kunnen, noch voor *Frankrijk*, noch voor de belangen van deszelfs troon, geenen oorlog willen, in welken de tegenspoed zonder verschooning, het ongeluk zonder beklag, de zegepraal zonder voordeel en zonder eer zijn zullen.

DAPPERHEID EN KINDERMIN.

(*Naval and Military Anecdotes*, *&c.* 1823.)

Bij de bestorming van *Carrickfergus* (1760) had iets plaats, dat den hoogsten moed en de edelste menschlievendheid in een treffend verband daarstelde. Terwijl in de straten op het felst gestreden werd, en de *Britten* den *Franschen* (onder THUROT) elke schrede betwistten, kwam een kind uit een der huizen loopen, en bevond zich op ééns in de kleine tusschenruimte, die de strijders van elkander scheidde. Schier op hetzelfde oogenblik sprong een jong man uit de voorste rij der vijanden, schoot, te midden van den kogelregen, op het verwilderde knaapje toe, nam het in zijne armen, bragt het pijlsnel in het huis, waaruit het gekomen was, terug, hernam toen even vaardig zijne plaats, en zette den strijd met de grootste dapperheid voort. Deze edele man, gelijk men naderhand vernam, was — de Graaf VAN SCORDECK, een geboren *Zwitser*.

MOLIÈRE'S TARTUFFE.

Toen MOLIÈRE zijn' *Tartuffe* gaf, vroeg men hem, wat hem toch bewogen had, om te gaan preken? „Waarom," antwoordde hij, zich wendende tot Vader MAIMBOURG, Prediker van de Orde van *St. Ignatius*, die, als zoodanig, vele grollen uitstalde; „waarom zou het geoorloofd zijn, *komediën* op den preekstoel te spelen; en mij niet, *predikatiën* op het tooneel te doen?"

Meng. bl. 772. reg. 1. v. o. staat *catharrale*, lees *catarrhale*.